NAŠE DOBA

REVUE

PRO

[illegible]

[illegible] [illegible]

ROČNÍK XX

[illegible]

[illegible]

NAŠE DOBA

REVUE
PRO
VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

Vydavatel:
JAN LAICHTER.

Redaktor:
PROF. DR. T. G. MASARYK.

ROČNÍK XX.

1912–1913.

MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER NA KRÁL. VINOHRADECH,
U RIEGROVÝCH SADŮ Č. 4.

TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE.

Obsah ročníku dvacátého.

A.

Články.

Posudky a úvahy.

Krásné písemnictví.

Spisy vědecké a poučné.

Zprávy.

B.

Slezsko.

Veřejné hospodářství.

Věci sociální.

Škola.

Literatura.

Po životě náboženském.

Ženské hnutí.

Finanční starosti.

Cena peněz po drahný čas už stěžuje a ochromuje všechen obchod a průmysl, ba všechen hospodářský život. Stejně jako státy po delší dobu nemohou umístiti své renty a pomáhají si všelijak, povolujíce při tom úroky často až lichvářské, tak i všechen hospodářský život ve všech skoro zemích je přímo škrcen nebývalým nedostatkem peněz. Dnes, kdy rozdmychán oheň na Balkáně, je záhada ta, dost dlouho válkou mezi Italií a Tureckem vysvětlovaná, částečně rozluštěna: státy a haute finance už po dlouhou dobu stahovaly volné obnosy různě a v cizině umístěné, předvídajíce patrně krise politické nevylučující války, jen aby všem takovým eventualitám mohly čeliti. Finanční reservoir Evropy, Francie, nejdřív stahovala své volné peníze a odvolání francouzských pensí z Německa a Rakouska už před rokem způsobilo ve finančním světě nemalý rozruch.

V Rakousku nedostatek peněz pociťuje se vždy nejdřív a tentokrát kalamity vzrostly tím citelněji, jelikož skoro bezprostředně před akcí francouzskou stát rakouský spotřeboval annexí značné obnosy. Bezprostředně po mobilisaci 1908 jak rakouský tak i uherský finanční ministr vedle kasovních přebytků spotřebovali pro výdaje vojenské na 500 mil. korun v pokladničních poukázkách, emise ty se opakovaly a ještě dělány dluhy v běžných účtech. Je tedy víc než přirozeno, že značné tyto obnosy hospodářství rakouskému scházely a scházejí a že nastati musel stav peněžního trhu, kterým na konec trpí každý podnikatel.

V Čechách, zemi nejprůmyslnější a nejobchodnější, se podobné časy nepamatují. Finanční závislost na Vídni přirozeně vždy stíny vrhati musí k nám do Čech, ale přece dosavad i v době drahých peněz pro český průmysl a obchod se našly peníze za všech okolností, poněvadž věřitel věděl, že jsou dobře uloženy. Tentokrát jsou stesky z Čech — německých i českých bez rozdílu — nejhlasitější. Obchodníci a průmyslníci v Čechách nemohli už po dvě léta využíti jak

náleží různých konjunktur, nikdo nemůže svůj závod, svou továrnu rozšířit, stavět — nejsou peníze. Stavební úvěr stojí dnes 12 až 15%. Zmíněná již nesamostatnost českého trhu peněžního vylučuje přímo možnost hledati příčiny této kalamity jen v Čechách, ale přece stojí za úvahu, jak se domácí hospodářství naše za mimořádných poměrů posledních měsíců utvářilo a utvařuje. Chceme se zmíniti hlavně a skoro jen o poměrech vlastních, nechávajíce poměry německého hospodářství v Čechách stranou. Jen to lze konstatovati, že se i v tom případě Němcům v Čechách vede lépe než nám. Důvody jistě je zbytečno vypočítávati. Zmiňujeme se o věcech už proto, poněvadž pro naše zkušenosti hospodářské a tím i politické nynější poměry mají a musejí zůstat nejen výstrahou, ale i podnětem k obratu a změně obchodní a zejména finanční politiky domácí.

Je nesporno, že se české peněžnictví v posledním desítiletí znamenitě vzmohlo a organisovalo. Vedle někdejší jediné máme řadu českých bank se značnými fondy, duch a správa našich záložen a spořitelen, právě vlivem četných domácích bank, proti dobám dřívějším jistě se zlepšily. Tomu rozvoji obyčejně se říká, že je utěšený a na první pohled jistě tak rychle provedená organisace peněz musela by těšiti. Organisace ta tím spíše by nás byla mohla uspokojovati, uváží-li se, že mohla úplně vyhovovati potřebám stejně mohutnějícího rozvoje českého průmyslu a obchodu. Při trochu promyšlené spolupráci mohl český kapitál při nynější své organisaci úplně vyhovovat našim hospodářským potřebám a tím i důležitému požadavku politickému, u nás mnohonásobně důležitému, aby v českém obchodu a průmyslu umístěn byl domácí kapitál. Ukážeme ještě, jak důležitý je tento požadavek u nás právě nyní.

Radost z utěšeného rozvoje českého bankovnictví je zkalena postupem bank samých, postupem, který nedovedl zabránit ani dost málo finanční dnešní kalamitě v Čechách, který nedovedl zabránit ostudám, jakou byla záležitost půjčky města Prahy a který svou nedostatečnost teprve snad ukáže, kdyby počínající válka na Balkáně měla důsledky i pro naše mocnářství pronikavější a hlubší.

Jsme si plně vědomi zodpovědnosti, která vždy na takových úvahách lpí a proto nebudeme zde vypichovat a vyličovat úkazy ojedinělé jednotlivých a určitých ústavů se týkající, chceme zde ukázat na nedostatky všeobecné, které právě v poslední době zarážely všeobecně a zejména tam, kde se vážněji uvažuje a všech složkách národního života českého. Tam úkazy ty musily přímo pobouřiti, poněvadž nezdravý stav a systém finančnictví může míti v národním

životě jednoho dne následky tak neblahé a katastrofální, že i nejlepší politika na sněmech a v parlamentech je nemůže vyhojiti.

Co nejvíce zarážeti musí, je fakt, že české banky trpí nedostatkem peněz víc než jiné ústavy toho druhu v Rakousku a že právě české hospodářství dostalo se do této tísně tak brzo, dřív než jinde v Rakousku, když jsme právě my mohli očekávat, že na nás finanční kalamity dosáhnou teprve hodně pozdě, poněvadž, jak jsme řekli nahoře, české bankovnictví, správně a vědomě organisované, českému hospodářství vyhověti musí a může úplně. Špatná ekonomie peněžní trpce tresce.

Naše banky zřídily celou řadu filiálek a expositur, zřídily i celé podružné banky, do všech pokladen hrnuly se v dobách minulých peníze, vklady — a už dnes po nepoměrně krátké době naše banky jsou bez peněz. Není tomu dávno, co se ozývaly stesky na honbu po vkladech; už to byl příznak, že finanční politika našich bank není včasná, že se pracuje bez plánu, bez systému a co nejhoršího, že se pracuje bez přísného a vážného povinného zřetele na domácí potřeby, na potřeby bohudík zdravého obchodu a průmyslu. Banky rozmnožovaly co rok akciový kapitál, vydávaly vlastní obligace, mají vklady všeho druhu — kde jsou všecky ty ohromné obnosy? Proti této spotřebě peněz státi by musil rozvoj českého průmyslu a obchodu daleko, daleko větší, rozvoj skoro závratný, jakého bychom si ani nepřáli, poněvadž by nemohl být zdravý a my opět a opět konstatujeme, že rozvoj a stav obchodu a průmyslu našeho zdravý je, a hlavně proto, poněvadž je tak pozvolný a hledí vyhovovati krok za krokem domácím potřebám a hlavně spotřebám. Na otázku, kam se tedy peníze, naše peníze, peníze našich vkladatelů, akcionářů a spořitelů poděly, dostane se nám právě odpovědi, která nejlépe a nejjasněji ukazuje na nesprávnou politiku bankovní. Naše banky už po několik let pěstují se zálibou export našich peněz, pořádají doma honby za vklady a za hranicemi vlasti honbu za umístěním, poněvadž toto umístění v oné cizině je výhodnější a výnosnější. To je, nač nejvíce si stěžujeme. Kdyby český kapitál sorganisovaný v našich záložnách, spořitelnách a bankách byl umístěn doma v českých podnicích, museli bychom snášeti muka nedostatku peněz bez stesku a museli bychom pak zcela přirozeně rozvoj českého průmyslu brzditi anebo poukázati jej ke kapitálu cizímu, třeba jen neradi v našich politických a národnostních poměrech. Ale stesky na nedostatek českých peněz se nás hluboce dotýkají, když víme, co je umístěno českých peněz za českými hranicemi. Všechen respekt před slovan-

ským cítěním našich bank, všechen respekt před slovanskou vzájemností — ale tuto vzájemnost v otázkách finančních lze přec jen pěstovat s obnosy nadbytečnými, jichž není možno spotřebovati doma. Je nám líto, ale nám zdá se, že toto umísťování v cizině je jenom shon po vyšším úroku — i v Srbsku i v Haliči i v Bukovině i dobré umístění je výnosnější než u nás doma. My bychom vývoz českého kapitálu neschvalovali, dokud není postaráno o spotřebu domácí, ani tenkráte, kdyby toto umísťování v cizině neslo ono krásné a bohaté ovoce, jež si banky slibují a slibovaly. Pohříchu tomu tak není. Vidíme na křiklavém jednom případě, jak takový export je nebezpečný, vidíme, jak česká banka umístila v nejmenší korunní zemi rakouské asi patnáct milionů korun, jak při tom obchodu už dnes dobrý půl milionu nadobro je ztracen — to jsou ty lepší úroky! — a jak v n e j l e p š í m případě oněch patnáct milionů bude do té míry pomocí vlády bance zajištěno, že je po dlouhých letech dostane zpět. Za těch patnáct milionů českých peněz budou vydány bukovinské obligace! Nejen tedy, že po několik let už tyto české peníze nepracují pro nás, naše banka bude nucena, aby po částkách tyto peníze do služeb českých vrátila, odporučovati místo českých ukládacích papírů, místo svých vlastních třeba, papíry bukovinské. A jen mimochodem: věří někdo, že podobné sanace vládou (ke všemu vládou vlastními poslanci na nůž potíranou!) se prováděti dají bez politických obětí!? A bukovinskou sanaci prováděl ještě baron Bienerth!

Nepatříme k lidem, kteří bance vytýkají ztráty při reelních obchodech vzniklé. Věříme, že každý řiditel bankovní, podnikne-li nějaký obchod, povolí-li nějaký úvěr, je přesvědčen, že bance z počinu toho vzejde zisk. Za nějaký čas mohou nastat jiné poměry, nepředvídané, konjunktura přestane, továrník, na jehož podniku banka se zúčastnila, nemá dřívější odbyt a zaměstnání — nastane ztráta. Na takové případy není pojištění, zde stačiti musí vědomí a přesvědčení, že před uzavřením onoho obchodu stály poměry příznivě, že byly řádně vyšetřeny a posouzeny. Ztratí-li tedy banka naše na nějakém českém továrníku a třeba i značnější obnos — obchod je obchod — ani slova. Ale v cizině za daných poměrů, přímo násilně vyhledávaných, nesmí naše banka ztratit ani haléře! Zejména když víme, co špíny a víc než bukovinské nesolidnosti za tím obchodem vězelo.

Takové případy nejsou, bohužel, ojedinělé, ale nám se, jak řečeno, dnes nejedná o kritiku postupu jednotlivých bank a jsou

nám lhostejna jména ústavů a osob. My chtěli dnes jen ukázat, jak nynější a dosavadní postup našich bank nás uvádí do nepřipravenosti v každé vážnější situaci a jak nás tato nepřipravenost hospodářská může poškodit politicky, netřeba teprve vypisovat. Na tyto úkazy nutno poukazovat vždy v čas a nám se zdá, že pro nás teprve nastává doba, kdy české banky budou muset ukázat, že rozumějí svému poslání, že není vyčerpáno placením dividendy. Nepatříme k lidem, kteří věří v zlatý věk po nějaké dohodě českoněmecké; totiž v onen zlatý věk, jak jej líčí zejména ve Vídni a lidé, kteří českým poměrům nerozumějí. Nám znamená zlatý věk po dohodě, že se budeme moci klidně vyvíjet dál, že ta usilovná práce našich lidí nebude vyplýtvána na jazykové spory a dětinské třenice a rvačky — proto si tak toužebně oné dohody přejeme. My ale víme, že právě ta práce našich lidí po dohodě českoněmecké obrátit se musí na pole hospodářské a práce ta znamená boj. My máme na poli hospodářském co dohánět za Němci, ne proti nim — p r o s e b e. Abychom to mohli dělat klidně, se vší soustředěnou energií, proto chceme dohodu a to je pro nás zlatost věku. Pro Němce ta práce znamenat bude boj, poněvadž každý nový podnik hospodářský, každý takový příspěvek k naší hospodářské nezávislosti, naší soběstačnosti, k našemu osamostatnění, znamená úbytek jejich půdy, vlivu, obchodu. Proti tomu Němci jistě nebudou pracovat neslýchanými cirkuláři pana dra Titty, poněvadž dobře vědí, že k ničemu nejsou, ale klidně se na naši práci dívat nebudou, budou pracovati sami stejně se zvýšenou energií — vždyť také oni proto chtějí dohodu — a v takové situaci hospodářské budeme potřebovati každý svůj krejcar a své banky. Naše banky té situaci musí rozumět a rozumět už dnes, musejí být na ni připraveny a tato připravenost znamená změnu dosavadního systému. Přijde jim i jinak k duhu .....

Na tomto upozornění můžeme snad přestat. Otázka ta není jen finanční a hospodářská, je hodně politická. Ovšem: neví-li si velká strana v takových věcech nic jiného než svolávat bankovní úředníky do svých politických organisací, jak to dělají Mladočeši provoláním 13. října, pak ukazuje, že ani ona, která toto vyrovnání připravuje, sama na českoněmeckou dohodu připravena není. Věru, že by právě Mladočeši v otázce bankovní mohli mít starosti jiné než agitační.

Č.

Ke sporu o smysl českých dějin.

M. — Prof. Pekař letos v »Česk. Čas. Historickém« třikrát vystoupil proti mým názorům o našem obrození a jeho souvislosti s naší reformací. V sešitě 1. kritisuje Vančurovu stať v Památníku »T. G. Masarykovi« (1911); na tuto kritiku odpověděl dr. Herben; na to prof. Pekař v sešitě 2. svého časopisu podal obšírnější stať »Masarykova česká filosofie«. Posoudil jsem tuto stať příležitostně v přednášce a tento můj posudek byl vydán v »Čase« (26. května); prof. Pekař se proti němu ozval v sešitě 3.

Musím se hned úvodem zdržet při této třetí kritice prof. Pekaře. Prof. Pekař totiž dovolává se svého akademického tónu své kritiky, za to se vyslovuje proti »způsobu a tónu« (mému), jenž prý mu odpověď velmi znesnadňuje. Ten způsob a tón jeví se prý ve výtce »povrchního a mělkého myšlení«, jeví se prý v tom, že nazývám vývody prof. Pekaře »mluvením«, a jeví se v tom, že jsem prof. Pekařovi vytkl neloyálnost, ačkoli prý sám proti němu užívám slov akademického tónu docela nevhodných. Podám hned své vývody v »Čase« otištěné do slova a vyložím to inkriminované místo; zatím ohrazuju se proti výtce, že bych prof. Pekařovi znemožňoval polemisovat tónem akademickým.

Vytkl jsem prof. Pekařovi neloyálnost a výtku tu jsem odůvodnil: je neloyální, jestliže prof. Pekař několikrát mně imputuje, že svou theorií o navazování na idee reformační chtěl a musil bych se vrátit do středověku. Ohradil jsem se proti této neloyálnosti, protože jsem se právě proti takovému výkladu vyslovil nejednou a velmi důrazně. Prof. Pekař přes to mně tu výtku činil a proto jsem mu řekl, že je to postup neloyální; opakuju to a dodávám, že je ještě neloyálnější, žalovat na mou výtku neloyálnosti a neříkat, že jsem pro svou výtku podal důvod. A dokonce je neloyální, jak prof. Pekař proti mně podškrtuje svůj prý akademický tón!

Prof. Pekař ve svém prvém vystoupení proti Vančurovi nepsal tónem akademickým, nýbrž tónem hrubě vulgárním; teprve ve své

druhé studii oblíbil si taktiku, jak jí říká, akademickou. Vulgární, hrubě vulgární tón prvého vystoupení dal mně právo prof. Pekaře odbýti tónem velmi důrazným; já jsem přes to nevystupoval, protože nejen tón, ale i obsah polemiky prof. Pekaře žádné odpovědi nezasluhují. Když prof. Pekař je tak neloyální, že proti mně zkrucováním vlastní své práce vyvolává zdání, jako bych nedovedl čeliti jeho akademickosti, podávám těchto několik poznámek. K delšímu a podrobnějšímu rozboru kritiky prof. Pekaře se nemohu odhodlat, protože jeho opravdu povrchní a mělké myšlení znemožňuje diskussi; jednak bych musil opakovat, co jsem vlastně řekl a pak bych musil vykládat abecedu sporných otázek.

*

Podávám napřed zmíněnou odpověď v »Času«. (Opravuji jen tiskové omyly.) Přednášel jsem (19. května) o politickém demokratismu; zabývaje se kulturním obsahem našich obrozenských snah, měl jsem vhodnou příležitost reagovat na kritiku prof. Pekaře. »Čas« referoval o obsahu mé odpovědi prof. Pekařovi takto:

»Prof. Masaryk shrnul napřed stručně své vývody o novodobém vývoji takto: V katolicismu středověkém se vyvrcholuje aristokratismus a absolutism světský i duchovní: absolutism theokratický. Teprve s reformací vzniká moderní absolutism světský. Nová doba začíná odcírkevněním, reformací a renaissancí; v XVIII. století všude — přes protireformaci — je úsilí humanitní a osvícenské: Voltaire, filosofie encyklopedistů a filosofové Velké Revoluce. Zavládá politický liberalism, jakožto politická soustava, často hodně reakční; s konstitucionalismem se hlásí socialismus, komunismus a ostatní směry, jak vyloženo. Zejména hnutí národnostní. To je schematický postupný vývoj od středověku do naší doby.

Náš český národ první započíná reformaci. Byla to reformace po výtce, to jest úsilí o mravní nápravu. Hus byl reformátor, ne theolog. úsilí Bratří bylo také hlavně mravní; Chelčický učí neodpírat zlému, zavrhuje v důsledcích toho církev i stát, zavrhuje podstatu středověkého theokratismu, jednoty papežství a císařství, církve a státu. Komenský už spojuje filosofii s theologií, nevadil jeho theologii ani empirik Bacon; s Komenského zásadami humanitními a osvícenskými se potkáváme u svobodných zednářů.

Nastala protireformace habsburská, rakouská. A proti ní jakožto josefism vystupuje humanitní osvícenství. Naše obrozenství počítáme od té doby a vzniklo z hnutí, jež přivodilo francouzskou revoluci a je to hnutí národní. Tak to stojí v České otázce, ne že bych chtěl

obrození vyvozovat z toho neb onoho myslitele, jak se to dělávalo a dělá posud.

Od Dobrovského počínajíc jsou ovšem jednotlivci, jejichž úsilím bylo pochopiti naši minulost a svazovati ji s přítomností. Napřed se to dálo neuvědoměleji, nebylo znalosti historie, ale krok za krokem, opravdu téměř logickým postupem jeden za druhým naši obrodičové pochopují naši minulost a svou dobu.

Prvý Dobrovský — kritik, skeptik, kněz, který chtěl být jesuitou, ale stal se uvědomělým zednářem. Ještě na náhrobku má zednářské znamení! Co je zednářství? Úsilí humanitní a osvícenské, proticírkevní, protireakční, protireformační. Kollár — překladem do češtiny filosofie dějin Herdera, osvícence a humanisty. Všimněte si: Kollár je evangelický farář, kazatel; čtěte jeho kázání, pocítíte živou tradici reformační a zcela přirozené navazování na ni, ba pokračování v ní, ovšem v duchu osvícenské filosofie humanitní. Jungmann je více voltairianský liberál, velmi pracovitý, ale mně se jeho skrývaný racionalism tuze nelíbí. Genius nebyl, ale byl »tichý«, — má jistě své důležité místo v našem hnutí obrozenském.

Za to však Palacký! Dal nám historii českého národa! Vidí vrchol našich a světových dějin v reformaci, v českém bratrství. Je z něho vidět Kantovo nazírání, a Kant je pokračovatel Lutherův. Ve svém spise proti klerikálovi Höflerovi vyznává, že jest přesvědčením český bratr. A Šafařík, stejně evangelík s tradicí reformační, první objevil a pochopil Chelčického, podává zase idee osvícenské a humanitní v líčení světa a historie slovanské. A Havlíček docela vědomě žádá reformaci církve podle Husa, přeje si, aby byl Husův obraz v každém příbytku dobrého Čecha; Havlíček pochopil, že nestačí reforma politická, že je třeba i náboženské, proto že absolutism duchovní je poduškou absolutismu světského. A konečně Augustin Smetana, nejfilosofičtější hlava, kterou jsme měli. Předčí všechny. Vychází z Hegela, zná Feuerbacha, Stirnera, a hegelovskou levici vůbec, ale překonává ji hodně samostatně. Je nejradikálnější náš obrozenský myslitel.

Nemůže tedy být sporu o tom, že v našem obrození otázka náboženská a církevní byla otázkou obrozenského programu nejdůležitější, jak všude v Evropě.

Prof. Pekař praví, že nesprávně svazuji obrození s reformací. Humanita Herderova, praví, je docela něco jiného než humanita českého bratrství; prý sotva se dá rozdíl překlenout — (»sotva« — dost opatrně!) —, protože Bratří byli theologové, Herder však posuzuje

prý církev, třeba byl kazatel (tož přece!), filosoficky, svobodně a kriticky.

Jistě mezi Herderem a Chelčickým je rozdíl. A jestliže praví prof. Pekař, že se humanitní ideál Bratří a Herdera nesmí směšovati, má docela pravdu. Já ho však nesměšoval. Prof. Pekař však také říká, že svým navazováním na reformaci chci návrat do středověku, že prý chci o několik století zpátky — to je prostě neloyální, protože jsem věc velmi určitě a nejednou výslovně vyložil.

Prof. Pekař nedovede historicky myslit, nedovede pochopit ten povlovný vývoj, který reformací, od Luthera a Kalvína až k unitarismu bez víry v zjevení, až k deismu a novodobému úsilí náboženskému byl zahájen a uskutečněn. Prof. Pekař nezná Palackého — jedno místo v Palackém vyvrací všecko to mluvení prof. Pekaře. Uvedu to důležité místo do slova, je v III. sv. v 1. části na str. 308 a zní: Již za husitské doby vyrojilo se, aspoň v zárodcích, najednou tolik mínění, učení a soustav netoliko náboženských, ale i politických a sociálních, ba i filosofických, kolik jich utvořili časové pozdější na různých místech: netoliko biblický protestantism ve všelikých formách svých, ale i racionalism, socialism a komunism, demokratism, republikanism, princip národnosti, panslavism, chiliastické blouznění a pantheism.

Opakuju, to jedno místo Palackého drtí nepromyšlenou polemiku prof. Pekaře a ukazuje, jak hlava opravdu historická postihla podstatu nejen naší reformace, ale její vývoj a pravý význam. Na místě toho prof. Pekař sesílil proti mně jednu neoprávněnou poznámku Denisovu.

Vývoj šel tím směrem, že vedle Říma, který hleděl protireformací se posílit, stále krok za krokem se vyvíjely směry Palackým uvedené. Vývoj českého národa se dál směrem, jak jej Palacký postihl — prof. Pekař nedovede pochopit odvoj názoru theologického.

Prof. Pekař ukazuje na Dobrovském, jak prý jsem nesprávně pochopil naše obrodiče. Že prý kladu Dobrovského do popředí. Dobrovského nekladu do popředí, jest historicky prvním, proto o něm píšu na místě prvém. Kladu do popředí Palackého, který nám dal historii a pochopil, oč běží. To politik Kaizl přes svůj jednostranný liberalism přec pochopil lépe než historik Pekař.

Dobrovský prý se nehlásil za pokračovatele ideí reformačních; — nehlásil, ale v těch ideách, v jejich směru pokračoval. O to běží a

to stačí! Dr. Pekař uvádí Dobrovského »Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur« jakožto hlavní pramen pro poměr Dobrovského k minulosti — tam prý není toho navazování, o němž mluvím já. Prof. Pekař argumentuje opravdu komicky! V dějinách hlavně j a z y k a Dobrovský nemluví tolik o minulosti i d e o v é, také víme, že dějiny literatury byly v počátcích; přes to vidět z toho, co prof. Pekař sám uvádí, jak Dobrovský minulost posuzoval a hodnotil. Na př. o zlatém věku čteme: »Die ganze Masse der Nation wird zum Lesen gereizt und zum Denken aufgefordert. Der cultivirteste Theil denkt und schreibt frey.« A o Bratřích: »Sie gingen einige Schritte weiter, als es selbst Luther zu thun wagte.« A vedle toho Dobrovského spis o Markově evangeliu, zpráva o starém, tenkrát vydaném dialogu vojáka a kněze atd. atd. — ne, prof. Pekař Dobrovskému prostě nerozumí.

Dr. Pekař neví, co to znamená, že Dobrovský byl uvědomělým svobodným zednářem. Podíval jsem se schválně do knihy od Findela: »Geschichte der Fraumauerei« 1910; podstata zednářství je tolerance a humanita a čteme, zednáři že nejvíce přejali — z Komenského a z deismu! Tu tedy je zřetelně vidět, co znamená Dobrovský! A jestliže francouzský historik Denis ukazuje, jak naši obroditelé přes Komenského podávali ruce reformátorům, jest to docela správné.

Všimněme si ještě, jak prof. Pekař kreslí Palackého. Mně vytýká, že jsem ho zkreslil. Palacký dle Pekaře není hlasatelem českého bratrství, za to však prý navazuje na staroslovanský demokratismus, nikoli na reformační. To jest zase od dra Pekaře neloyálnost:

Palacký přímo slavnostně proti klerikálu Höflerovi podal nám své Credo — to prof. Pekařovi neříká nic. A jestli Palacký t a k é navazoval na staroslovanskou demokracii, prof. Pekař zamlčel, že Palacký u starých Slovanů vidí také obzvláštní z b o ž n o s t, netoliko demokratičnost. Palacký prý 1871 řekl, že v XVI. a XVII. věku byl náboženský a církevní moment hlavní vzpružinou dějin jako za našich dnů moment národní. Ano — to Palacký mohl říci, protože vedle toho uznával také náboženský moment, zejména antagonism katolicismu a protestantismu; a Palacký Němcům do Frankfurtu napsal, že vědecké a lidské klade nad — národní. Prof. Pekař hantýruje výňatky z Palackého velmi nekriticky a zase přímo neloyálně. Pravý názor Palackého, smysl jeho jednotlivých výroků musí se pečlivěji uvážit a jako celek vyložit — prof. Pekař se o to ani trošku nepokusil a nevyvrátil z toho, co jsem o Palackém napsal, nic. Jestliže Palacký mluví o novodobém úsilí národním — Palacký věděl, že to úsilí se vy-

jadřuje ve filosofickém programě a běží tedy myslícím lidem o to, jaký program Palacký pro národnostní hnutí ustanovil. Prof. Pekař rád by se chránil Palackým a prohlašuje proto, že účinná láska k národu a jazyku je prý tím ideovým poutem, jež mocně vine se dějinami českými vůbec a jež představuje hlavní všude přítomnou jednotu tradice. Úžasná frase českého historika mluvícího o české historii! Nebyl vedle Husa také Páleč a nedovolával se Páleč zrovna proti Husovi lásky k národu? A u Lipan — nestáli-li též Čechové proti Čechům a zda tam nepobíjeli husitští a katoličtí páni čeští české sedláky a také ve jménu lásky k národu? A nemiloval český jazyk také Koňas? A jak miluje národ Tomek a jak Palacký? Nestalo se nedávno, že jedna polovička národa druhou vylučovala z českého národa? . . .

Národnostní moment, jak se vyjadřuje dr. Pekař, má v různých dobách různý program — myšlenkový, ideový.

Prof. Pekař v nepochopení Palackého drží se tu theorie o antagonismu Slovanství a Germánství, ale theorii nepodal úplně a nedovedl ji uvést v soulad s dalším učením Palackého. Nepostihl, že pro vnitřní, pro celý kulturný vývoj národní tato theorie nemá dost smyslu. O tom všem jsem ve své práci o Palackém myslil a mluvil.

Dr. Pekař si hlavy rád neláme. Praví také, že dějiny jednotlivých národů nemají smyslu a ideje. To prý je romantika. Já připouštím, že prof. Pekař nemá ideje, ale já se ve věci držím historiků, jako Ranke, a nebojím se, že upadnu v romantiku. Ostatně dr. Pekař i v tomto boji proti romantice je jednoduše povrchní: považuje prý za ryze vědeckou otázku vyšetřiti, jak rozdílně jednotliví národové chovali se k určité kulturní myšlence a jak prý se k ní zejména chovali v praxi — dějiny národů nemají ideje, ale národové se chovají ke kulturní idei! Odkud ta »kulturní idea« se vzala, kdo ji formuloval atd., prof. Pekař ovšem neříká.

Že prof. Pekař nemiluje filosofie dějin a sociologů, je po těchto ukázkách pochopitelno, ale že český historik o hlavních předmětech svého vlastního oboru dovede myslit tak povrchně a mělce a při tom vystupovat ve jménu — školy, to je smutné.

O českém problémě musí se myslit silněji. Ale já jsem kolikrát a často řekl, jak myslit bolí, velmi bolí! Jest pohodlnější v kavárně si dělat noticky; a při pivě a víně mudrovat a pak v praxi dělat baťtipánskou politiku a akceptovat filosofii c. k. školního knihoskladu.

Dost — ideový smysl našeho obrození může a musí každému, kdo schválně nechce vidět fakty, být jasný, vidíme vývoj moderních

ideí pokrokových a demokratických, a ten smysl nabádá nás k dalšímu pokračování a směřování v tužbách a ideálech demokracie.«

— — Pokládám tuto odpověď za dostatečnou, třeba je stručná a zhuštěná; podám k ní ještě několik vysvětlivek, ale napřed objasním v ní místo, které prof. Pekař odsuzuje jako neakademické. Je to místo v předposledním odstavci o kavárenském notickování.

Konstatuji, že se místo nevztahuje na prof. Pekaře. O tom kavárenském notickování napsal jsem totiž již dříve a adressoval jsem výtku na část naší akademické mládeže; stenogram nezachytil celé místo a přechod od předešlého dosti správně. Viděl jsem to hned při prohlídce předloženého stenogramu, ale nepřikládal jsem věci vážnosti a ovšem jsem také nečekal, že se prof. Pekař chytne jí a že na věcné vývody neodpoví, anebo odpoví tak, jak učinil.

*

My se s prof. Pekařem nedohodneme, proto že myslí nepřesně, proto že nerozumí dostatek hlavním problémům, o něž běží, a proto že se mu nedostává filosofického vzdělání. Nedostává se mu i v z d ě l á n í historického.

Příklad a důkaz tohoto tvrzení.

Ve své (poslední odpovědi) seslabuje místo z Palackého, jež jsem proti němu citoval, takto (do slova): »To je sic pravda, ale všechna ta moderna, již tu Masaryk tak snadným způsobem shledává »navázánu« na českou reformaci, shledala by se v z á r o d c í c h (škrtneme-li jen panslavism a snad princip národnosti) v učení sekt mnohem starších, než zplodily Čechy 15. století, a našla by se v zárodcích v samé bibli. V sporu našem nejde přece o to, pokud kultura osvícenství a liberalismu souvisí vývojově se staršími stavy kulturními, v tom zejména s reformací (v dějinách zajisté všechno souvisí a jsou souvislosti myšlenkové, jež lze sledovati přes tisíciletí), nýbrž jde o to, pokud buditelé naši sami a přímo si tu souvislost nejen uvědomovali, ale k ní i přiznávali, zda vskutku, jak tvrdí Masaryk, navazovali na ideály české reformace, zda byli obhájci tradic české reformace atd., zda humanitní ideál doby osvícenské je humanitní ideál Českých Bratří atd., jak bylo v mém článku v minulém čísle obšírněji vyloženo. T o, prosím, aby Masaryk proti mým námitkám prokázal a neuhýbal na jiné pole.«

Prof. Pekař, to je vidět, vycítil váhu citátu z Palackého, ale nedovede, jak pravím, přesně myslit. Že prý všecka ta moderna shledala by se v zárodcích v učení starších sekt a v samé bibli: prof. Pekař.

tvrdí-li to, musil by to dokázat; než hlavní věcí je, že prof. Pekař slova Palackého zkomoluje a že jim nedovede správně rozumět. Palacký nemluví o sektě nebo sektách, nýbrž o celé husitské době a praví, že v ní najednou (tedy vedle sebe) vznikly zárodky pozdějších ideí na různých místech se vyvinuvších. To je docela něco jiného, než praví prof. Pekař, a zejména tu Palacký správně postihl vývoj nových ideí, tedy také ideí obrozenských. (Prof. Pekař nesprávně mluví o moderně — »moderna« je příliš terminus technicus pro pojem zvláštní, není proto radno ho užívat; ale to právě ukazuje nevzdělanost a nepropracovanost prof. Pekaře.)

Methodologicky je zajímavo, jak Palacký současné jevy pojímá vývojově: je to ta sociologická methoda, které jsem se vědomě přidržel při studiu vývoje sebevražednosti, a kterou jsem několikrát ve svých pozdějších pracích vytknul. Prof. Pekař mluví ve své kritice také o methodě, ale způsobem docela povrchním a neznaleckým.

Prof. Pekař podškrtuje slovo zárodky několikrát; zdá se mi, že slovu rozumí jinak než Palacký: kdežto prof. Pekař v zárodcích vidí počátky nepatrné, Palacký užívá slova v tom smyslu, že vývoj nových ideí a snah se zrodil v husitské době a to zároveň vedle sebe. Než jsem v pochybnosti, zdali smysl prof. Pekaře v této jedné věci podávám docela správně, nerad bych se přel o slova.

Prof. Pekař mluvívá nepřesně, proto že často užívá slov hodně kudrlinkových. Sem patří jeho slovo o »kultuře osvícenství a liberalismu«; než nehleďme k tomu, držme se důležitého výroku, že prý ta kultura 18. stol. (tedy i »kultura« obrozenská) souvisí s reformací jen vývojově.

Prof. Pekař nemá tušení, co tu připustil! Mně by to úplně stačilo, kdybych nevěděl, že prof. Pekař tuto koncesi učinil z neznalosti a nepromyšleně.

Naše obrození, jeho idee a snahy souvisí s reformací vývojově: co to znamená? Nic jiného, nežli co stále říkám a opakuji. Neboť prof. Pekař přece nemyslí, že ten vývoj se dál bez vědomí lidí se vyvíjejících, v tomto případě těch našich buditelů, kteří ty novodobé idee a tužby měli a vyslovovali, kteří se rozhodovali a volili.

Ovšem prof. Pekař opravdu si představuje, že vývoj je něco, co existuje bez vědomí lidí se vyvíjejících. Proto jsem řekl, že se mu nedostává vzdělání nejen filosofického, nýbrž i historického; ve své (druhé) odpovědi prof. Pekař do slova napsal o tom, že vědomé navazování má překlenout propast mezi přítomností a reformací:

»Máme víc takových propastí mezi přítomností a minulostí v dějinách, mají je všichni národové. Jsou to obyčejně propasti, přes něž vítězně šla myšlenka pokroku.« Prosím, historik, mluvící o nejtěžších problémech naší historie, spokojuje se takovou bezobsažnou záplatovou frásí. Jak »jde« myšlenka pokroku přes ty propasti, jak a čím vyrovnává myšlenka pokroku ideové a jiné protivy?

Nejen současná filosofie, nýbrž i historie mnoho uvažuje o poměru jednotlivce ke společnosti a k historickému vývoji; uvažuje se o tom, je-li a do které míry jednotlivec, stojící v tom vyvíjejícím se celku, svobodný, jsou-li t. zv. historické zákony. Prof. Pekař sám o některých těch problémech referoval, ale nepostihl jejich dosahu a neuvědomil si jejich důležitosti pro historika. Nikoli jen pro filosofa historie nebo sociologa: jestliže obrození a naše doba souvisí s reformací vývojově, opakuji, dál se tu vývoj bez vědomí Dobrovského, Kollára, Šafaříka, Palackého, Havlíčka, Smetany, Klácela? Co chtěli tou prý vývojovou souvislostí? Jestli prof. Pekař se pokusí na tuto otázku si dát jasnou odpověď, uvidí, jak se proti mé »české filosofii« ohrazuje pouhými slovy a nepromyšlenými pojmy.

Prof. Pekař ovšem nerad myslí přesněji. Proto si pomáhá další frásí, že prý v dějinách souvisí všecko, že prý jsou myšlenkové souvislosti přes tisíciletí! Je to pravda a přece je to v našem případě nepromyšlená fráse: běží o to, jaká ta souvislost je in concreto, které myšlenky a snahy působily na pozdější vývoj více, které méně. Palacký na př. jednou vyvozuje moderní demokratism z křesťanského učení o lásce k bližnímu, a taktéž myslívali a myslívají i jiní (na př. mnozí socialisté) právem; avšak je rozdíl mezi citovým a mravním obsahem demokratismu a mezi tím, jak se tu demokratism od náboženské revoluce až do politické revoluce francouzské uskutečňoval, jak se vyvíjel.

Prof. Pekař popírá, že naši obrodičové navazovali na idee české reformace, ačkoli připouští vývojovou souvislost; že prý jsem nedokázal, že hájili tradice české reformace atd. Tážu se a opakuju: když Palacký nábožensky a filosoficky se rozhoduje pro ideály církve bratrské, stalo se toto rozhodnutí jen vývojově, anebo vědomě? Nemusím odpovídat: Palacký proti Höflerovi a jiným tradici české reformace hájí svou životní historickou prací a sám docela vědomě, poučen a veden filosofií hlavně Kantovou, se rozhoduje pro náboženské ideály bratrské. Co více chce prof. Pekař? Já připouštím, že Palacký, ještě méně ostatní buditelé, neformulovali problém tak, jak jej formuluji já; připouštím, že Dobrovský si nebyl

ve věci tak jasný, jak Palacký, ale tolik vysvítá z té »vývojové« souvislosti, že naše národní snahy a tužby musejí se brát směrem zahájeným naší reformací. S m ě r e m: máme a musíme p o k r a č o v a t.

Prof. Pekař nadhazuje Palackého boj proti Mladočechům, že se bál sporného přetřásání náboženských otázek, že dělal praktickou politiku s feudály a katolickým kněžstvem atd. Prof. Pekař docela neloyálně vytýká, že Palacký nebyl hlasatelem nějakého prý Los von Romprogrammu. Palacký jistě na rozdíl od Havlíčka ze svého humanitního programu dovozoval, že »člověk« sám nestačí a byl proti všeobecnému právu hlasovacímu; Palacký s těmi svými feudálními spojenci hlasoval na českém sněmě pro čelední řád, podle něhož pán svého čeledína směl fysicky trestat — — český historik nedovede c h y b y Palackého kriticky odlišit od jeho i d e í?

*

Řekl jsem už, jak nefilosoficky, jak povrchně prof. Pekař mluví o idei českých dějin a ideách jednotlivých národů. Prof. Pekař mně vytýká romantiku.

S pojmem romantiky manipuluje také proti Palackému a stejně nekriticky. Jako by všecko, co bylo a je romantické, bylo pochybené. Ať se pro vyjasnění pojmu romantiky podívá alespoň do Schererových dějin německé literatury, co romantika znamená pro vědu a zejména pro historii!

Já přece podal učení jednotlivých buditelů — hlavně Dobrovského, Kollára, Palackého, Havlíčka, Smetany —, ukázal jsem, že se v hlavních pojmech shodují a jak a v čem, a z toho jsem učinil docela oprávněný z á v ě r; nepostavil jsem apriorní ideu, nýbrž empirickou, historickou generalisaci.

Prof. Pekař proti mně uvádí docela neoprávněnou námitku, že prý mluvím o smyslu dějin metaforicky, že prý předpokládám transcendentální anthropomorfickou příčinu dějin: »Víme přece, že Masaryk věří v osobního Boha, jehož vůle vede osudy národů.«

To je povedená filosofie. Dejme tomu, že bych užíval methody anthropologické: prof. Pekař neví, že v historii a sociologii tato methoda má jiné právo nežli ve vědách přírodních, protože přece se jedná o lidech. Ale já se anthropomorfismu vědomě vystříhám; ovšem podávám idee a tužby lidí, určitých osob (našich buditelů) a, opakuji, činím pak generalisující závěr. Proto také kladu takový důraz na s m ě r, na s m ě ř o v á n í — to jsem řekl tolikrát a tak určitě, že pochybování prof. Pekaře o mém názoru o smyslu dějin je po té stránce zase neloyální.

Řekl jsem, že prof. Pekařovi se nedostává filosofického vzdělání. Myslím tu na jeho slovo o: »transcendentální« anthropomorfické příčině dějstva; patrně chtěl a měl říci: transcendentní, ale právě v takových chybách jeví se ta nepropracovanost.

A konečně: prof. Pekařovi vadí můj theism? Vida, vida! Chce prof. Pekař říci, že je pro atheism? Patrně by to byl atheism liberálně-klerikální, soudě podle ohlasu, který prof. Pekař nalezl v táboře liberálním a klerikálním zároveň.

Co je ten jeho pokrok? Není to horší »transcendentální« kategorie v neromantické vědě historické, než osobní Bůh? (Velkého písmena užívá prof. Pekař!)

*

V historii souvisí všecko, praví prof. Pekař, souvisí dnešek se včerejškem tisíciletým a proto naši buditelé, na př. Kollár, souvisí s Adamem a Evou, ale nesouvisí podle téhož prof. Pekaře s naší reformací, neboť naši reformátoři byli theologickými a orthodoxně křesťanskými, Kollár je racionalista. Ex post prof. Pekař sice ukazuje na jeho theologii také, než dost toho, že jeho (Kollárův) humanitní ideál nemůže se odvozovat od humanity Českých Bratří. Prof. Pekař má sice pro genetický výklad historického vývoje liberálně-klerikálního podomka, jménem myšlenka pokroková nebo pokrok, který všude největší propasti vyplňuje a odklizuje, ale propast mezi Kollárem a Husem nebo Chelčickým odstranit nedovede. Pardon — podomek je anthropomorfism a ten je prof. Pekařem zakázán, třeba že v historii »chodí«, jako chodí všichni podomkové.

Vážně: prof. Pekař, opakuji, nemá zdání o tom pronikavém historickém processu, který zovu odcírkevněním; prof. Pekař nepochopuje, jak katolicism svou vlastní scholastikou se stal racionalistickým, jak z něho vznikl protestantism a jak církevně orthodoxní protestantism přešel nesčíslnými stupni k racionalismu 18. stol. a naší doby, a že tudíž nejen kazatel-theolog Kollár, ale dokonce Kant může a právem je zván filosofem protestantismu.

V kterékoli katolické příručce polemiky proti protestantismu prof. Pekař se může poučit, jak katoličtí theoretikové z protestantismu a jeho individualismu odvozují nejen racionalism a filosofii vůbec, nýbrž také politický liberalism, socialism, anarchism a moderní radikalism revoluční. Prof. Pekař ať si přečte známou polemiku Lva XIII. proti protestantismu (je z r. 1881), ať si přečte syllabus a přesvědčí se, jak autority, které asi sám ochotně uzná, reformaci vykládají jakožto matku všeho toho, co on zove »modernou«.

Všechny ty autority ovšem docela jako prof. Pekař tvrdí, že od theologie k modernímu racionalismu není vývoj přirozený, proto tito pánové také mají metafysického podomka — čerta, jenž lidi orthodoxní svádí k odpadnutí od pravé orthodoxie. Tento podomek katolický je patrně mocnější než podomek prof. Pekaře. (Mimochodem řečeno: liberálně-klerikální strach prof. Pekaře před mou vírou v Boha je zbytečný — Lev XIII. a ti ostatní věří také v Boha, ale věří také ve všemohoucího čerta. Pro vědecký výklad historie musí se tedy dělat rozdíl mezi theismem a theismem!)

*

Uvedl jsem, jak prof. Pekař nefilosoficky a nevědecky mluví o národnosti. Dobrovský prý je s minulostí husitskou (a předhusitskou, dodává prof. Pekař, podle pravidla, že v historii souvisí všecko!) svázán jen účinnou láskou k národu a jazyku a ta láska je prý tím poutem ideovým, jež mocně vine se dějinami českými vůbec a jež představuje hlavní všude přítomnou jednotu tradice.

Řekl jsem už, že prof. Pekař tu zase užívá nepromyšlené fráse. Dodávám: ta filosofická a také historická nepropracovanost prof. Pekaře jeví se v tom, že s ležérností naprosto nekritickou ztotožňuje, zde na př. pojem l á s k y a i d e e. Prof. Pekař, to je vidět nejen z jeho terminologie, nýbrž i z výkladu, neujasnil si základní psychologické pojmy, nevyjasnil si, jaký je poměr citu a vůle k rozumu. Proto tak nejasně mluví o historickém významu lásky k národu a idei národnostní. Nemá jasnosti o tom, že láska k národu se v různých dobách projevuje různě a hlavně, že láska k národu u vědomých lidí má určitě vyslovený program: Palacký věděl, proč miluje svůj národ, on pro tu lásku dával d ů v o d y, t. j. svou filosofii dějin a své dějiny.

Ve své třetí odpovědi prof. Pekař sám připouští, že »princip národnosti«, jako panslavism, by se snad musil škrtnout z učení těch starších sekt, o kterých praví, že obsahovaly to, co Palacký vidí v době husitské; prof. Pekař si právě ten »princip národnosti« málo uvědomil. Proto mně vytýká, že prý zatlačuji, ano prý popírám význam myšlenky v naší minulosti. Ne, to jednoduše není pravda, ale dělám náležitý rozdíl mezi přirozenou láskou k jazyku, národu, vlasti a mezi »principem národnosti«, t. j. mezi uvědomělým p r o g r a m e m národnostním. Nevidím proto v husitství hnutí národnostní, nýbrž hnutí církevně-náboženské, hnutí mravní; českým, národním bylo také, ale národnost nebyla cílem hlavním, nebyla pružinou přední a tak uvědo-

mělou jako úsilí a idee reformační, navazující proto na idee a snahy Angličana Wiklefa.

Kdo pojmy promyslil, nemůže tak polemisovat, jak prof. Pekař. Ovšem ta jeho polemika je hodně neurčitá; na př. připouští toto: »V (uvedených) názorech Masarykových o českém obrození je pravda potud, že revoluční myšlenky 18. stol. daly snažení národnímu nový obsah a nový ráz« — — ano, zase a zase prof. Pekař není si jasný o pojmech snažení a myšlenky. Prof. Pekař mi odpustí, musím-li říci, že je to prostě hanba, když si takto troufá mně dělat takové výtky. Dalimil a jeho známé slovo proti Němcům a podobné jednotlivosti nejsou důkazem, že v době Dalimilově »princip národnosti« byl, čím je v době nové a že vůbec byl!

Prof. Pekař uvedl proti mně několik německých citátů. Uvedu mu také jeden. Lechler ve spise o Wiklefovi (I, 136) ukazuje na to, jak teprve ve XIV. st. se formuluje princip národnosti; praví: »Dessen ungeachtet macht es einen großen Unterschied, ob das nationale Gepräge nur im Stillen, fast unbewußt, jedenfalls, von außen unbeachtet, vorhaden ist, oder ob es frei, kühn und bewußt in das helle Licht des öffentlichen Lebens heraustritt und zu einer geschichtlichen Macht wird. Und dieses war das Neue, was im XIV. Jahrhundert geschah.« Necituji Lechlera, že bych s ním úplně souhlasil v určení doby, kdy princip národnosti (užívá také tohoto výrazu) nabývá společenské moci, uvádím citát, abych upozornil na rozdíl přirozené lásky k národu, ke svému, a národnostního principu, programu. Nikdy jsem o národnosti netvrdil nic jiného, neříkal jsem nikdy, co mně prof. Pekař v jeho letošní polemice a co mně již dříve, co možná ještě nesprávněji a okatěji, vytýkal.

Lechler také správněji vykládá, že sesílení národních individualit, jazyků a literatur bylo dost silným činitelem mezi ženoucími silami, které přivodily reformaci; prof. Pekař naproti tomu nesprávně připisuje národnosti v naší historii vůbec a v reformaci zvláště mnohem větší význam, nežli ho má. Upozorňuji ovšem ještě jednou, že tu běží o správný smysl pojmu národnosti.

Nemohu než opakovat, prof. Pekař nezná problémů a nezná mých názorů; nemohl by mně proto imputovat, že »tuším« (opatrnost je dobrá vlastnost!) mám nehistorický a nedržitelný názor, že národní ráz, celá prý mentalita českého člověka se během století nemění. Právě na tuto změnu jsem upozorňoval nejednou, a docela vědomě.

*

Prof. Pekař dovolil si ve své prvé polemice různé narážky proti mým snahám, dovolil si různé výtky o mé učitelské a spisovatelské práci; mezi jiným také řekl, že jsem jemu a těm, za něž prý může mluvit, jako vědátor neimponoval, že prý měl nedůvěru k mé vědecké činnosti, prý tam, kde není solidní heuristiky a pečlivé kritiky, nemůže býti vědy. Nepochybuji sám ani dost málo, že žákům, kteří dovedou tak křivě mysliti, jako prof. Pekař, jsem nemohl imponovat a litoval bych, kdybych jim imponoval; já proto prof. Pekaře z poměru žákovského milerád propouštím. Nevadily by mně ty různé hrubosti a vulgárnosti, kterých se prof. Pekař v té polemice dopustil, jako na mne nepůsobí ta strojená akademickost polemiky druhé; tak nemyslit se prof. Pekař rozhodně nenaučil u mne, to doznání mu kvituji ještě výslovně.

Prof. Pekař ovšem nemiluje filosofii dějin, nemiluje sociologie, on je pro »historii k vůli historii«. Děkuji mu pěkně za tu jeho historii. To je pěkná historie, když její pěstitel o základných pojmech, jimiž historik operuje, nemá ponětí; pěkná to historie, když prof. Pekař opravdu o historickém vývoji nemá potuchy. Že se prof. Pekař ohání heuristikou a kritickostí, nikoho nezmýlí; té heuristiky a kritiky nemá, jak ukazuje nejen jeho filosofie českých dějin, nýbrž i jeho podle něho čistě »historická« práce »Kost«, v níž naivností takořka dětinskou jeden příklad soukromého hospodaření snaží se povýšit na typus. A jak naivně prof. Pekař theorie historického vývoje pracně, ale docela nekriticky, si nastřádal z německých historiků, které teď bez kritické rozvahy applikuje na poměry české! Nepochybuji, že tu jeho historii k vůli historii prokouknou h i s t o r i k o v é.

Těm h i s t o r i k ů m se na konec omlouvám, že jsem problémy, o něž běží, neprobral podrobněji; nezapírám si, že mé formulace buditelského problému by vyžadovaly definitivní redakce a stylisace, po případě i opravy. Ale polemika prof. Pekaře k takové úvaze nenabádá; jeho vývody nejsou mně vědeckou opravdovou diskussí, nýbrž pouze nerozváženým ledabylým obtěžováním.

Dr. Josef Kaizl.

Neuplynulo dosud více než 10 let od smrti Kaizlovy a již vychází nikoliv biografie předčasně zesnulého předního politika českého — jediným příspěvkem životopisným jest vlastně dosud posmrtný článek Bráfův ve Vlčkově »Osvětě« 1901 —, ale přece něco, co osvětluje nad jiné výmluvněji Kaizla i dobu jeho: Tobolka sebral dostupné mu na ten čas listy Kaizlovy a zachované z části zápisky jeho, kteréž vydal pod jménem »Z mého života«.[1]

Pro seznání netoliko osobnosti Kaizlovy, nýbrž veškerého proudění politického v letech varu a kvasu Grégrova mladočešství skýtá důležitý materiál druhý díl Kaizlových pamětí, jak to lze nazvati nejlépe a nejvhodněji, sáhající od habilitace jeho r. 1879 až po rok 1890, do spojení realistů se stranou mladočeskou, kdežto v prvním díle, již dříve vydaném, nakresleno mládí Kaizlovo a přípravy k učitelství vysokoškolskému. Konečně v chystané části třetí obsáhnuta bude doba nejdůležitější, doba Kaizlova působení ve straně mladočeské a jako ministra financí v kabinetě Thunově. Tobolka sebral a uspořádal listy Kaizlovy, adresované strýci a bratrovi, z cizích zdrcující většinou K. Kramářovi, pak ojediněle Fořtovi, Pacákovi, Toužilovi, Albertovi — toho nutno ovšem litovati nejvíc, že vydavateli byly listy Kaizlovy z pozůstalosti Albertovy nedostupny — dále zápisky Kaizlovy, ačkoli se nezachovaly t. zv. speciální zápisky jeho, a konečně i některé stati novinářské a články vědecké, seřaděné chronologicky. Poznáváme z nich, kterak Kaizl jako mladý docent sleduje od počátku s nejživějším zájmem události v parlamentě i mimo něj, bystře je glosuje a kritisuje v listech k strýci poslanci. Záhy splnila se dávná touha a ideál sotva 31letého muže, když se stal r. 1885 poslancem na radě říšské za Chrudimsko-Čáslavsko. Byl tu — jak praví Bráf výslovně v dotčené posmrtné vzpomínce — zřetel na potřebu odborné znalosti právě v otázce vyrovnání rakousko-uherského hlavním motivem, že nebylo čekáno na jeho přihlášku, nýbrž že mu kandidatura vedením strany byla nejlichotivějším způsobem nabídnuta.

[1] Dr. Josef Kaizl: Z mého života. Vydal Dr. Zd. V. Tobolka. Nákladem Jos. R. Vilímka. Letopočet chybí! Cena II. dílu brož. K 14·—.

Nedlouho sice (od května 1885 do října 1887) jen poslancoval Kaizl jako člen staročeského klubu, na jehož program vystoupil nepochybně vlivem strýce svého Edmunda Kaizla, ale sám Bráf v dotčeném pojednání svém nemůže než zdůrazniti, že »nekřivdí se asi nikomu, když se řekne, že z celého tehdejšího poselstva českého nebylo nikoho, kdo by obsáhlou onu látku (rozuměj vyrovnání) tou měrou byl ovládal, jako on . . . Jeho odborná znalost a vždy pečlivá příprava, věcná i formální, nahradila, čeho se mu nedostávalo na bezprostřední úchvatnosti řečnické«. Jakým byl Kaizl vlastně řečníkem? Všichni vrstevníci shodují se v tom, že neměl zvláštního nadání řečnického. Tobolka zjišťuje, že se mu nedostávalo vřelosti, výmluvnosti, živosti ani parátnosti velikých řečníků politických; řeči jeho že nezískávaly svým přednesem, nýbrž svojí odbornou znalostí a hlubokým propracováním předmětu. Ve vlastních zápiscích Kaizlových dočítáme se, že sice za řeči, pronesené dne 26. března 1886, »mluvil jsem málo prsně a málo otevíraje ústa, takže nevyužito hlasu; pak úzkostlivá snaha po rychlosti a krátkosti — žádné pohodlné vykládání a uvažování« (str. 249), ale za to o řeči z 1. února 1887 zaznamenal si: »Já s dobrým úspěchem. Cvičení řečnická v mezidobí neminula se s úspěchem; mluvím velmi hlasitě, pomalu a nepolykám slova, aniž vyrážím jiná slova. To všeobecně uznáno« (305). Škoda, že Tobolka nepoptal se též u bývalých žáků Kaizlových, jak působil na ně jako učitel na kathedře i mimo ni, dovedl-li a čím upoutati zvláště pozornost jejich a pod.

Kaizl, jak patrno, nesrovnával se od samého počátku ve mnohém s politikou Riegrovou, až se poměry přiostřily tak, že pro zásadní rozpor o taktický postup v záležitosti pověstných ordonancí Gautschových vzdal se mandátu. Z vydaných tu listův i záznamů Kaizlových potvrzuje se, co napsal před deseti lety Bráf, že »obecné téměř mínění, že jedinou příčinou Kaizlova ostentativného vystoupení ze strany staročeské bylo její chování vzhledem k t. zv. ordonancím Gautschovým, není úplně správno«. Rozpory objevily se již počátkem roku 1886 při lex Scharschmiedově, usilující o uzákonění němčiny jako řeči státní, kdežto chování strany v otázce Gautschově bylo vlastně jen posledním podnětem roztržky. Kdyby strana staročeská se byla řídila pokyny a radami Kaizlovými, kdož ví, jak by se byly poměry na konec bývaly utvářily. Snahy jeho nesly se především k zdokonalení žurnalistiky, jejíž veliké ceny a významu si byl příliš dobře vědom. Odtud jeho četné, namnoze anonymní příspěvky pro

»Politik« a v »Pokroku«; odtud ta snaha po zvelebení jeho nástupce »Hlasu Národa« a po získávání nových zdatných spolupracovníků. Za poslancování svého byl stálým vídeňským korrespondentem německé »Politik«, nazýván jsa proto »správcem, ředitelem a vůdcem klubovních orgánů«. Těžce nesl zdatnost orgánu mladočeského stýskaje si nejednou, že »Národní Listy svou čiperností, vynalézavostí a vůbec journalistickou dovedností vynikají (nad ně), všecky ostatní zastiňujíce« (228).

Od počátku vytýkal Kaizl desorganisaci českého poselstva a »vsednutí na lep průtahy osnující levice« (237), povrchnost a neinformovanost Riegrovu (234, 238), chabé vystupování ve věci návrhu Scharschmiedova (247), takže již 23. března 1886 žaluje strýci svému: »Řekl Jsi pravdu, řka, že práce je zde velmi namáhavá, avšak neméně jest neutěšená pro veliké politické a pro různé malé příčiny« (248). Zvláště těžké obvinění pronáší proti Riegrovi, zaznamenav si v denníku k 5. květnu 1886: »Richter (Rieger) osvědčuje zas úplnou neznalost věci: jako před 5 měsíci nevěděl o existenci deputací, tak zas nyní neví, co je spolek celní a tržební a pokládá jej za jakýs adnex tarify, chtěje i ten přikázati celnímu výboru« (266), nebo o několik dní později (k 16. květnu): »Porada (v záležitosti osnovy o reformě daně cukerní) vedena Richtrem pode vši kritiku: bezedná neznalost věci, nezkrotná povídavost a v rozhazování celé diskusse« (268).

Je opravdu s podivem, kterak Kaizl jako poslanec věkem nejmladší dovedl uplatňovati vliv svůj v klubu a mnohdy přímo i na Riegra samého, jako na př. při otázce lihového monopolu (363). Mezitím poměry se přiostřovaly, napětí rostlo a situace byla již počátkem r. 1887 tak kritickou, že k 22. dubnu zaznamenal si Kaizl s rozhořčením: »Es möchte kein Hund so länger leben!« (367) a 28. července psal Riegrovi o svém úmyslu vzdáti se mandátu, neboť »již od 2 neděl jsem obětí ustavičného podezřívání: nejhorší a nejnespravedlivější věci jsou o mně veřejně roztrušovány, jako že ukládám o bezživotí národu (rozuměj »nihilismus« Masarykův), nebo zase že chci dělati proti Vám politiku rusofilskou«, tak že »ustavičnými proskripcemi nechci si vykoupiti to problematické potěšení, býti českým poslancem« (375).

Rieger prohlásil sice 3. října v klubu, že buď odstoupí Gautsch nebo »my« a že »se vším ostřím tentokráte budeme se domáhati satisfakce« (383), když však v rozhodné schůzi přijato jest Riegrovo prohlášení neurčité a malomyslné, Kaizl rozcházeje se, jak píše Riegrovi, »v otázce toho času nejpalčivější a opravdu rozhodné, t. j. v po-

stupu proti politice vyučovací« a vázán jsa svými rozhodnými projevy na schůzích voličských, konaných v Čáslavi a v Chrudimi, nemohl jednati jinak, než že složil mandát. Ačkoli se tak zbavil dobrovolně vynikajícího místa ve straně, měl vědomí — jak prohlásil před voliči kutnohorskými dne 6. ledna 1888 —, že »jedná podle nejlepšího vlasteneckého přesvědčení svého ve prospěch národa« (415). Já nemohl jinak jednati — čteme v Kaizlově listě mladočeskému redaktorovi Toužilovi v Kutné Hoře — protože už dále nedovedl jsem snášeti onu duševní trýzeň, která vzniká ze sporu mezi vlastním jednáním a mezi vlastním přesvědčením. Ačkoli se Kaizl rozešel se stranou staročeskou v nazírání svém a byl dán jí do klatby, zůstal v odporu svém k mladočešství důsledným. Odmítl námluvy Eimovy, jenž působil naň, »aby zapomněl nepřátelství Nár. Listů, že dr. Julius Grégr bude ho v Národních Listech kandidovati a co nejhorlivěji podporovati« (385 a 393), stejně jako psal Toužilovi rozhodně: »Ke straně Národních Listů se přidati nemohu a nechci, kdyby pro nic jiného, tedy už proto, že by to znamenalo otroctví k listu« (389), myšlenku to, kterou projevil již dříve, stýskaje si »do terroru Národních Listů, kterým trpíme všichni« (378). A důvody svého odporu, které nepostrádají zajímavosti, rozvedl v listě k Toužilovi z 28. října 1887 takto: »Jsou to závažné věcné důvody, které mi nedovolují k té nynější straně »samostatných« se přidružiti. A ty důvody jsou hlavně dva: 1. Strana, jejíž hlavou jest p. dr. Edvard Grégr, nedodělá se politické vážnosti; . . . já si ho osobně vážím jako milého druha a skláním se před jeho brillantním řečnictvím — ale jemu se nedostává důslednosti, seriosnosti, sebeovládání a oné tiché, úporné vytrvalosti, která politiku a obzvláště vůdci nesmí a nesmí scházeti. Skok na pravo, skok na levo, skvělý ohňostroj, a pak nic; to snad imponuje massám — ale v tom vážném a tuhém zápase duchovém ve velikém parlamentě, kde třeba imponovati věděním, zásadami a vytrvalostí, nepořídí se tím nic . . . Druhý pak důvod jest ten, že strana ta visí na listu a jest tudíž v poměru, který stojí obráceně k normálu; strana má míti list, ale list nemá míti stranu« (397).

Kaizl byl ochoten přijmouti novou volbu, jestliže voličové »dovedou oceniti a respektovati mužné a otevřené jednání, jestliže chtějí dáti příklad samostatného a ušlechtilého jednání, jestliže chtějí působiti k tomu, abychom se u nás z té stádovitosti uniformity povznesli k samostatnosti karakterů, ze kterých pravá a energická svornost sebevědomých a uvědomělých mužů vyplyne« (399). Když přestal

býti poslancem, podlehnuv v doplňovací volbě, věnoval se Kaizl, kterého Tobolka označil jako »největší organisační talent z celého realistického trojlistku« (438), zcela týdenníku »Času«, ačkoliv či právě proto, že nepřetržitě sledoval a to nejbedlivěji všechny záležitosti veřejné, snaže se působiti a zasáhnouti též přímo v duchu svých názorů, když na příklad šlo v parlamentě o zákon cukerní nebo ve věci daně z lihu. Při tom však toužil především po tom, aby se mohl uplatniti co nejvíce, až zvolen opět r. 1890 obchodní a živnostenskou komorou pražskou na místě zesnulého poslance Saláška.

První pokus o sblížení s Mladočechy stal se prostřednictvím Fořtovým již 3. července 1887,[1] byť i Kaizl tomu nepřál. Ačkoli staří činili naň »dojem marastický; jest u nich málo promyšlenosti, málo vědomí a tudíž i sebevědomí a málo šikovnosti — všude nešťastná mise-eu-scéne«, shodoval se s Kramářem a Albertem v tom, že jediná možnost spolupráce jest dána se Staročechy. Kdežto Kaizlovi byla při tom na překážku osoba, »jejíž temperament, jejíž historie a nynější fysicko-psychologický stav brání regeneraci strany té« (rozuměj Kvíčala), viděl Kramář jedinou závadu v připojení k staročeské straně jako zvláštním křídle levém v »zeti národa« (totiž Bráf, zeť Riegrův). Kaizl vytýkal také přílišnou povrchnost straně Riegrově, kteráž se domnívá, »že kdyby koupila Eima (o to se vyjednávalo, snad ještě vyjednává)[2] a kdyby ekonomicky zničila nynější Nár. Listy (o to byly pokusy zahájeny, ale teď váznou)[3] — že by zas byla chlapíkem« (477). Přes to zahájil jednání s Zeithammrem, ježto věřil v budoucnost této »oživené, in capite a membris reformované strany« (480), vida v Mladočeších »bídný pronárod, všecky příležitosti k věcným útokům jim ujdou nebo jich vůbec nevidí a ani Gaučiady neznají a nepromyslili« (497). Počátkem roku 1889 bylo jednání na obou stranách v plném proudu. Masaryk navštívil Riegra prostřednictvím Pazdírkovým,[4] takže »konečně ten starý Papež (Rieger) odhodlal se ku transirování«, jak zvěstuje Kaizl Kramářovi (499), s druhé strany vyhledal prof. Blažek Kaizla, kterého »za souhlasu strany verboval do mladočeské strany už teď pro sněmovní volby«. Kaizl viděl v jednání s Riegrem »nesmírný triumf«, když se smlouvalo »s tou rotou jako s velmocí«, jak se vyjádřil tehdy Kvíčala o realistech (502). Ačkoli neschvaloval Kaizl politiky ani jedné

---

[1] Srov. Herbenův článek: Z historie Času II. v jubilejním čísle Času z 16. prosince 1911.

[2] Poznámka Kaizlova. — [3] Vložka Kaizlova.

[4] Srov. vypravování Herbenovo v jubilejním čísle Času ze dne 16. prosince 1911.

ani druhé strany, souhlasil přece jen »s jádrem politiky staročeské«, pokládaje ji »za reformable«. Úkol obou stran, konservativní a radikální, navzájem se doplňujících, charakterisoval Kaizl nejvýstižněji v konceptu svém k nynějšímu poslanci Macháčkovi do Kutné Hory, jak totiž soudí o adresátovi vydavatel. Píše: »Pokládám za úkol jedné strany, aby pilnou, tuhou, obezřelou a znaleckou prací sesilovala ponenáhlu postavení naše a odchovala nás k větším výbojům a vyšším cílům budoucnosti. Jeden, ale ne jediný z prostředků k tomu jest, udržování alliance s vládou a parlamentními stranami potud, pokud vůbec dozírné prospěchy národní nám z toho plynoucí jsou větší než újmy, které z toho pocházejí. Úlohou druhé (mladočeské)[1] strany jest, zabraňovati, aby v té opportunistické (prospěchářské)[2] politice, jež pomalu a podrobnu pracuje, nešlo se příliš daleko, aby nabádali k rychlejšímu, energičtějšímu tempu, aby udržovala souvislost s velikými cíli, jichž domáhali jsme se v dobách passivity, jakými jsou politická svéprávnost Čechů (státní právo),[3] svoboda a plná politická oprávněnost lidu« (546). Odpor svůj k mladočešství tlumočil Kramářovi: »K mladočeské straně já pro svou osobu přidati se nemohu a Vy zajisté také ne; vždyť to opravdu není nic — a jest pro mne velikou otázkou, může-li z toho něco býti v dozírné době. Jen vezměte osoby: J u l. G r é g r s Nár. Listy, urputný a neovládnutý, E d. G r é g r, splašený a přímo dětinský, pak domýšlivý a frázovitý H e r o l d, k tomu celá garda r e d a k c e N á r. L i s t ů. S těmi elementy zorati pole programu střízlivého a rozumného, zdá se mi přímo Herkulovou prací« (549).

Z neslýchané porážky staročeské za sněmovních voleb r. 1889 bylo překvapení všeobecné, zdrcení a jásot, »toť událost, která padla jako ohromný baloun do našeho politického bahniště« (551), jak píše Kaizl Kramářovi, a ku podivu, že i sám Kaizl se z toho těšil, neboť »přáli jsme si pokoření zpupné, netečné, nevědomé, s n a d n e n a p r a v i t e l n é strany staročeské, ale že ta lekce bude tak důrazná, tak pronikavá, věru nikdo netušil, ani Mladočeši nejzasvěcenější« (551). Poslední snahy jeho v jednání se Staročechy směřovaly k tomu, aby znemožnil aspoň volbu Kvíčalovu do zemského výboru, spoléhaje při tom v podporu realistické skupiny mezi staročeskými poslanci za vedení Ant. Zemana (Staška).

Překvapí skoro, že i přes úspěch Kvíčalův a volební nezdar strany staročeské měli realisté tolik sebezapření, že vstoupili v jednání nové se stranou Riegrovou prostřednictvím Mattušovým,

[1] Vložka Kaizlova. — [2] Poznámka Kaizlova. — [3] Vsunuto Kaizlem.

pro kteréžto sblížení pracoval především z Vídně professor Albert. Stojí za povšimnutí, že Kaizl, poznav úmluvy vídeňské, oznamoval Kramářovi 27. ledna 1890, že ho »překvapily velmi příjemně«, vida v tom pro realisty »fakt velmi příznivý; máme novou fási a velmi vítanou půdu pro dohodnutí se Staročechy« (578), ačkoli je zase vinil, že »svým chováním, zejména publicistickým, vyrovnání, na němž je mnoho dobrého, v pravém slova smyslu zakopávají« (579). Jak kolísal v názoru, ukazují zřejmě dva listy odeslané po sobě Kramářovi, totiž ze dne 15. a 23. února. Kdežto v prvém se odvracel přímo od jednání s Riegrem, ukazuje k tomu, že »je to divná náhoda, že mezi námi 3 jsem já v této chvíli nejvíce odkloněn kompromissu nebo fusi, kdežto i Vy i Pastýř daleko ochotněji k němu se stavíte« (579), v druhém píše — patrně pod vlivem listu Kramářova, zaznamenaného u výtahu v poznámce — že »dnes více než kdy jindy jsem také já úplně preparován pro fusi (se Staročechy) a proto Váš list byl mi velmi milou zvěstí« (580). Za nového dohodování předložili Mattušovi Kaizl a Masaryk podmínky pro přistoupení realistů ke straně staročeské: 1. a 2. mandáty (kolik?) pro sněm a říšskou radu, 3. místo mezi důvěrníky, 4. odstranění Johanesa ze zem. výboru, 5. vliv na »Politik« (Pastýř redakci, já vídeňské referáty invigilovati a místo ve výboru [rozuměj závodu tiskařského, jenž vydával »Politik« i »Nár. Politiku«], Vy [Kramář] a já zvelebiti Národ. Hospodáře), 6. ponechání Chronosa [Času],[1] ale více jako revue a theoretického pomocníka strany staročeské! (583). A Mattuš, zdá se, celkem s programem souhlasil, jenom proti 5. a 6. bodu činil námitky: »Hlasu Národa je prý zle a budou asi pak orgány závodů těch jedinými héroldy strany a my (realisté) bychom v nich pak měli pré« (583). Ale tu do měsíce bylo jednání pochováno, o čemž Tobolka vykládá neprávem, jako by to byl zavinil Masaryk (447). »Professor Masaryk předčasně a netakticky (kdy a kde?) dával na jevo, že by měl býti vrchním redaktorem obou listů (?) ... chováním tím vzbudil nedůvěru i mezi členy podnikatelstva i mezi redaktory, kteří by byli mohli se nakloniti, aby listy byly orgány živlů protipunktačních, ale ne jen realistů, a zavinil neuskutečnění myšlenky, jejíž důsledky pro českou politiku by byly bývaly dalekosáhlé.« Ale zatím o tomto »provinění« Masarykově nedočítáme se z listů Kaizlových nikde ani slova. Dr. Tobolka — zdá se mi — posuzuje tehdejší poměry a osoby příliš se svého

[1] Zprávy uvedené v kulatých závorkách jsou vložky Kaizlovy, v hranatých poznamenány námi potřebné vysvětlivky.

osobního hlediska a nedal si dost práce, aby prameny kritičtěji probral. Byl by zvěděl, že podmínky pro vyrovnání, stilisované Masarykem, obsahují více, než Kaizl prvotně udává a že se Kaizl brzy na to k názorům Masarykovým prostě přidal. To potvrzuje též Kaizlova další korrespondence. Kaizl píše Kramářovi 27. března 1890: »Jednání se Staročechy je skončeno. Byl jsem včera u Mattuše a řekl jsem, že nepokládáme za možno v započatém jednání pokračovati a prosíme, aby je pokládal za přerušené. Ukázal jsem na hluboký rozvrat v pojímání svobody občanské, náboženské a naší historie (Hus-Palacký),[1] jenž jest mezi nimi a námi a jenž ihned musil by zmařiti kooperaci; tu že jeví se v jednání na universitě proti Pastýři, o jehož (toho jednání) cílech a poměru ke straně staročeské jsem 3 dni před tím se poučil rozmluvou s Bráfem« (585). Ačkoli Kramář sám v listě z 31. března 1890 vyslovil proto politování: »Byl jsem i jsem nyní pro spojení a mrzí mne, že rozbilo se pro malichernosti« (587), Kaizl odpovídal, že »musíme býti připraveni na sblížení s Mladočechy, ti nám dají j i n é postavení a přijmou j i n é podmínky, než Staročeši«, napomínaje Kramáře, dlícího právě na Rusi: »Nepotírejte příliš Mladočechy, už jsme o tom slyšeli; věřte, že jsou nám bližší, než Staročeši« (588). V důsledcích odporu svého k Staročechům, stupňovaného neočekávaným zmarem akce vyrovnávací, viděl Kaizl v chystaném vyrovnání českoněmeckém, které dříve, jak shora vzpomenuto, posuzoval blahovolně a příznivě, »děsnou past, do které vláda a energie Němců přivedla pitomé Staročechy« (591). A tak z veliké touhy »viděti se už v nějaké velké straně« (591) nebylo mu ku podivu u Mladých na závadu už pranic, »než Jul. Grégr a jeho velmoc, Nár. Listy«.

Jaká to byla politická situace roku 1890, kdy se realisté chystali k spojení se stranou mladočeskou? Kdežto Kramářovi se zdálo, že »jsme na tom hůř, než mohl se nadíti nejhorší pessimista před desíti lety« (599), Kaizl soudil, že tomu naopak: »Tehdy jsme byli úplně zkrachovaní v plném vleku šlechty pod nepopíraným komandem neschopných vůdců, kteří zbytky naší politické váhy roztříštili. Dnes je jinak; lid procitl, odmítá staré bohy, a jde ve své energii tak daleko, že spokojuje se s vůdci a stranou, do níž se všech stran se buší a která sama se dost kompromituje« (599). Program, který Kaizl vytkl budoucí politice české a jenž byl později rozveden v program lidový, svědčí především o roz-

---

[1] Vloženo Kaizlem a rovněž i následující poznámka.

hledu a prozíravosti jeho, ačkoli je velmi těžko dnes rozhodnouti, co je z toho vlastní myšlenkou Kaizlovou a co pocházelo ze styků s Masarykem a jinými přáteli. Kaizl chtěl pracovati k zachování dosavadní většiny (pravice) i vlády Taaffovy, ale za podmínek, které zůstaly na mnoze nesplněny dosud a jsou proto stejně časové: a) Musí žádati i plnou emancipaci od němčiny při úřadech a soudech, také sekce při ministerstvech atd.; plnou rovnoprávnost s němčinou v Čechách, Moravě, Slezsku, zřízení většího počtu středních škol na Moravě a ve Slezsku, pedagogium, university na Moravě a utrakvisování techniky brněnské.[1]

b) Nabídnouti: konnivenci ke snahám klerikálů v rámci zemí; konnivenci v zahraniční politice; konnivenci ve věcech uherských a haličských, konnivenci v otázce státoprávní (t. j. odklad — ne vzdání)[2] (600). Jest hodno pozoru, že Kaizl přes to, že se klonil k jednání s Mladočechy a že již r. 1888 oznamoval Kramářovi, »že s nějakým středním směrem teď nelze nic poříditi« (458), a že v listě k Macháčkovi z 15. června 1889 poznamenal, že »zakládati novou, třetí nějakou stranu pokládám při nynějším stavu věci za zbytečné« (547), viděl najednou na podzim roku 1890 »zase cipek možnosti, že by můj starý plán, utvořiti vedle Mladých stranu na ten čas třetí, ale pro budoucnost druhou — staří zmizí (!) — a to pomocí staročeských secessionistů a pomocí »Politik« a »Č. Politiky« (604). Není nezajímavo, že to byli mezi Mladočechy právě Engel a Herold, kteří nestáli o spojení s realisty; »dělají si z Pastýře úsměšky a vykládají, jak to půjde těžko »nám« zjednati mandáty« (614).

Jak Kaizl v těchto právě letech, kdy neposlancoval, se staral všestranně o Čas, dokazují četné zprávy v jeho listech, jako když 14. listopadu 1890 sděloval s Kramářem: »Jdu do tiskárny kassírovati Vaši a Pastýřovu polemiku« (proti Nár. Listům), nebo když jindy (22. ledna 1889) píše: »Jsem rád, že se Epilog (úvodník Času) líbil, já měl z něho strach; jednotný není ten článek, .. třetina je od Pastýře, třetina je smíšenina Pastýřova a má, třetina je mnou přismolena« (500). Často, příliš často opakují se nářky do nedostatečných prostředků na vydávání Času; bylo již tak zle, že 23. listopadu 1889 ohlašoval Kramářovi: »Chronos žije na dluh; neseženeme-li do 31./XII. pomoc, zavru boudu a bude po Chronosu« (568).

---

[1] Nepochybně proto, že byla r. 1849 zřízena jako ústav utrakvistický, ale vlastní vinou upadla tato důležitá okolnost v zapomenutí.

[2] Poznámka autorova.

Z událostí současných, jichž byl Kaizl očitým svědkem, sluší zaznamenati jeho dojem z požáru Národního divadla, o němž píše strýci svému 13. srpna 1881 (68): »Vypadalo to, jako když se prolámanými dvířky kamen díváš do rudé výhně — tak ze všech oken hleděla žhavá spousta a velebně klenutá střecha byla sdělaná ze žhavých želez a ze žhavé břidlice. Za chvíli střecha zmizela a sřítila se za krásným lustrem do parketu. Lid po ulicích bědoval, jeden sténal, druhý rukama lomil, někteří hrozili Němcům, ve kterýchž oslovství jejich původce požáru odkrývalo. Byl jsem také velmi rozčilen a dojat tragikou té netušené a nepochopitelné příhody... To všechno je neštěstí vybraného druha, přímo ironie a posměch — jako když chudákovi ukradnou groše, z nichž chtěl na stará kolena tráviti.«

Nepostrádá zajímavosti pro vývoj Kaizlův, kterak ještě r. 1880 byl přímo nadšen pro centralisaci a zaujat proti decentralisaci i autonomii ve státní správě. Píšeť o tom strýci Edmundovi 17. dubna 1880 (37): »Snad je to výsledkem dosavadního směru mých studií a mých nepatrných zkušeností v praxi, že pohlížím prozatím s jakousi nedůvěrou k té autonomii, zejména v nižších instancích a že před dobrým úředníkem mám větší sit venia verbo respekt, než před sborem sebe důstojnějších laikův... Za pevné však považuju, že provádění decentralisace spojeno bude zpravidla se vzrůstáním nákladů těch, tak jako veliký závod pracuje s menším poměrně nákladem.«

Sluší též všimnouti si toho, jak soudil Kaizl bezohledně o svých vrstevnících. Zdrcující je přímo jeho soud o Eimovi, když varuje dokonce Kramáře listem z 12. ledna 1889, aby se před ním měl na pozoru: »Prosím Vás, abyste Eimovi nevěřil in puncto smýšlení a názorů, které Vám jako svoje podává, ani slova, také fakta berte jen opatrně. On je zlolajný ferina, kterému nelze v nejmenším důvěřovati. Pozor na jeho poměr k disposičnímu fondu« (493). Nevalně lichotivě pronáší se o schopnostech Riegrových (265, 266, 301, 391, 503), Bráfových (392, 499), Trakalových (575), o vlastnostech Rezkových, jako vrhá nepříznivé světlo na Mezníka (237, 247), Jos. Jirečka (237), Bromovského (266), Trojana (301) a j. »Rezek — píše Kramářovi 11. února 1889 — má všude renommé, co bych nejmírněji řekl, nespolehlivého člověka; také to, třeba to nebylo do opravdy odůvodněno, nám (totiž realistům) škodí a on ty pověsti živí, protože, jak sám říká, chce s čertem a s ďáblem míti dobrou vůli« (507). A ještě odmítavěji pronesl se Kaizl o Rezkovi o několik měsíců později: »Mám velikou zlost na Vodu (Rezka), která

se zachovala docela nemužně a škodí nám; běhal po všech možných redakcích radikálných i klerikálných a ubezpečoval tu, že je pravověrným, tam, že rozhodníkem a všecky žádal za přízeň a pardon; pak líčil věci tak, jak ve skutečnosti nebyly, studenti také už prohlédají a mrzí se« (569). Za to srovnejme, jak smýšlel Kaizl o Masarykovi. Masarykova studie »Slavjanofilství Iv. Vs. Kirějevského« v VI. ročníku Athenaea podle Kaizla »ukazuje naproti blbostem naší novinářské fraseologie docela nový svět myšlenkový u »t. zv. slavjanofilů« (489), 20. ledna 1889 upozorňuje Kramáře: »Četl jste jeho (Masarykův) referát o Čechovi (v Čase z 6. a 19. ledna 1889), je výborný obsahem i formou« (498). Na obranu i očistu jména Masarykova vystoupil mužně vůči Riegrovi již 30. července 1887: »Co p. Masarykovi se vyčítá v příčině zneuctívání náboženství a schvalování osobité sebevraždy, jest veskrz nepravda; ultrakatoličtí spisovatelé, jako baron Vogelsang, referent »Vaterlandu«, katolický národohospodář dr. Ratzinger uznávají hlubokou úctu, se kterou mluví o náboženství a citují často a obšírně jeho výklady o »Selbstmord«, zatracující samovraždu jako plod beznáboženství atd.« (378). Jindy zase — 26. dubna 1889 — píše Kramářovi: »Dnes byli jsme s Masarykem na procházce a já mu dlouho vykládal o konkretinách politických; on je moc v oblacích, avšak velmi bystře pak postřehuje a formuluje vlastní podstatu věci — tak že z těch diskusí je vždycky prospěch« (525). Co zazlíval Masarykovi, byl — ve sporu s Kvíčalou — »jeho transcendentální optimismus« (592, 599). Pastýř — pokračuje v listě z 1. července 1890 — je poctivý, ale často nešikovný souper, Johannes nepoctivý, ale nade všecko šikovný (592). A 19. července sděluje s Kramářem: »Byl (Masaryk) varován a poučován dost a dost, ale on bez rozmyslu, bez plánu a pln lehkovážnosti jde lvu do tlamy a ví, že má býti pozřen... A přece Pastýř je tak výborný na kathedře« (593). Z listů Kaizlových, jakož i z připojených výňatků z korrespondence Kramářovy vysvítá, jak bylo usilováno o odstranění Masarykovo z university, jakých štvanic inscenováno proti němu, a kterak se v Praze především prof. Strouhal, ve Vídni pak Albert ujali poctivě ohroženého postavení jeho jako učitele vysokoškolského (580, 582, 622). Překvapí snad, že o Masarykovi přes velikou úctu, kterou k němu chová, Kaizl mohl souditi, »že má snad z nás (rozuměj z realistické trojice) nejméně talentu žurnalistického« (498), ačkoli přece sám trval na tom, aby Masarykovi byla svěřena vrchní redakce »Politik«! Stejně podivně vyjímá se otázka, kterou klade Kramářovi po smrti korunního prince Rudolfa: »Co se teď stane, koho

prohlásí za následníka?« (505), ačkoli bylo jasno, že nástupcem může býti jedině nejstarší bratr císařův, arcikníže Karel Ludvík, resp. jeho nejstarší syn, František Ferdinand.

Na konec slovo o vydání, pokud jde o práci Tobolkovu: Především dlužno litovati, že se nám nedostává Kaizlova obrazu úplného, protože vydavateli z příčin neznámých byly listy, adresované prof. Albertovi, nedostupny (viz. pozn. na str. 501), nemluvě o možnosti opatřiti ještě jiné dopisy Kaizlovy, zasílané osobnostem jiným. Záslužnou prací vydavatelskou jsou bez odporu předmluvy k četným hlavám, v nichž se Tobolka pokusil zpracovati vždy to, co obsahují připojené listy a záznamy Kaizlovy, ale opomenul při tom úplně vystihnouti vzájemného vlivu Kaizlova a Masarykova. Je přímo nápadné, že není tu dopisů Kaizlových k Masarykovi a vůbec, jak již shora řečeno, dr. Tobolka líčí Kaizla neúplně a docela jednostranně. Tobolka nesnažil se vystihnouti vědeckých názorů Kaizlových ani jejich souvislosti s programem, a vlastně s programy politickými; Kaizl byl sice stále Staročech přesvědčením, ale v otázkách konkrétních hodně kolísal a dost a dost rychle se měnil. Dále není vylíčen vědecký a politický poměr k Masarykovi; pro vliv Masarykův na Kaizla je na př. charakteristické, že přejímal od Masaryka také uvedená označení mnohých osob, přijímaje vlastně takto také Masarykův o nich úsudek.

Nechutně přímo působí stálé až do omrzení opakování plných titulů a jmen v závorkách, tak že se vyskytují třeba trojí závorky na jediném řádku, když stačilo úplně poznamenati pod čarou — a nikoliv v textu! — jednou pro vždy, že Pastýř je Masaryk, Voda je Rezek, Richter je Rieger, Johannes je Kvíčala atd., a neopakovati snad stokráte vždy znova vysvětlení totéž. Tobolka komentoval, pravda, vydané listy a záznamy četnými poznámkami a vysvětlivkami, ale dávno ne tak, jak by bylo třeba a účelno. Na místě zbytečných vložek, do únavy se opakujících a rušících místy přímo lektýru, postrádáme neradi poznámky na přemnoha místech, jichž smysl zůstává někdy úplně nebo jistě z části zastřen a nejasný, jako na stranách 37, 76, 78, 79, 83, 88, 199, 232, 239, 251, 260, 261, 285, 378, 379, 380, 402, 408, 456, 460, 463, 464, 474, 477, 480, 519, 522, 545, 554, 561, 571. Je to slušná řada nedostatků, jichž seznam dal by se rozšířiti vážnější výtkou, že vynechány celé a dosti důležité politické události, jako na př. schází historie skupiny Škardovy a pod. Proč pak nepřeložil vydavatel ani italských vět v českém textu (268), proč píše na př. důsledně Bozen, když v pravopise dovede býti hodně ne-

důsledným? Omylem učinil barona Otakara Pražáka přítelem Strobachovým (88) na místě barona Vladimíra, jak mohl snadno zjistiti prostým dotazem na příslušných místech. A takové omyly, že dr. Šrom byl brněnský poslanec (288), neměly by se přihoditi, nemluvě o komickém přímo klopýtnutí, když v denníkovém záznamu Kaizlově z 29. září 1886 doplňuje takto: »Šrom (rozuměj stěžuje si, doplňujeme my), že Konrád Mor(avský) nechtěl dáti počeštiti...« (228). Má tohle vůbec nějaký smysl? Nemá. Prostě proto, že vydavatel si neuvědomil, že Kaizlovi tanul tu na mysli bývalý ministr kultu a vyučování bar. Conrad, předchůdce Gautschův, jenž kdysi prohlásil, že »Morava nesmí býti poslovaněna«! Stačilo za tím účelem nahlédnouti do Ottova Slovníku. Dají-li se naznačené nedostatky opraviti v slíbeném třetím díle, nevíme; jistě však bude i tento díl přijat s povděkem jakožto materiál pro pravé posouzení Kaizla a jeho doby. —r—

Rakousko a Srbové.[1]

E. Denis.

Přeložila se souhlasem autorovým Fanča Posejpalová.

Nemám v úmyslu pouštěti se do celé srbské otázky, jest příliš rozsáhlá. Chci pouze odpověděti na otázku, deroucí se přirozeně na mysl a která za posledních událostí zněla ve vídeňských žurnálech, propagujících »Drang nach Osten«, pochod na Soluň, jako nějaká výhrůžka: »Ježto jsou Srbové nyní rozděleni, částečně Rakousku poddáni, proč pak by ti, kteří zůstali nezávislí, nesvolili ke vstupu do dualistické monarchie a neuskutečnili tak jednotu srbskou pod dynastií Habsburků?«

Toto řešeni jest nepřípustné, poněvadž Rakousko neprojevilo k svým srbským poddaným, jako ke všem Slovanům monarchie vůbec, ani spravedlnosti, ani poctivosti. Ačkoli tito národové dodali říši její nejzdatnější vojíny, ba ačkoli ji vícekráte od zhouby zachránili, nenalezli u svých vládců leč útisk a tyranii. Abych vám to dokázal, stačí, poukážu-li na politiku Rakouska vůči Srbům, seznámím-li vás s postavením rakouských Slovanů vůči Němcům a Maďarům.

Odmítáme-li takto řešení, které se nám tak velkomyslně nabízí, není to proto, že bychom si dělali klamnou naději na své vyhlídky bezprostředního úspěchu: opravdu, nezastíráme si příliš, že výsledky kampaně, již podnikáme, budou buď žalostné nebo nevalné. A i kdyby nějaká konference se ještě sešla a po dlouhém smlouvání se dohodla na nějaké špatné hranici, my bychom nedosáhli řešení jedině spravedlivého a rozumného, totiž svobodného hlasování obyvatelstva, jež by muselo přivoditi odstoupení Bosny a Hercegoviny Srbsku. Ještě jednou kabinety zvítězí nad národy, politika intrik nad politikou zásad. Historikové, bohužel, jsou zvyklí na taková divadla, málo příkladná, takové chyby osudu jich nepřekvapují: také jich neděsí. Státy pomíjejí, národové trvají. Pravda, národové jsou příliš často sami zodpovědni za tyto pohromy: zde specielně evropské veřejné mínění nebylo připraveno, bylo překvapeno;

[1] Předneseno v Association Franco-Slave, 9. března 1909.

nemělo vědomí o skutečné existenci celého národa, národa srbského. Jméno tohoto malého státu balkánského, Srbska, nevyvolávalo než vzpomínku na krvavé tragedie. Kdo vyvolal ony bolestné a srdcervoucí tragedie? Řada jakých potměšilých intrik, co let pronásledování a násilí dovedlo přivésti duchy v stav zoufalství, až ke krvavému šílení? Na to právě zapomínáme se ptáti. Nynější tužby Srbska zdají se opovážlivými, poněvadž se nepostihly jich historické, staleté příčiny. Požadavky ty zdají se býti jen výbuchem slavomamu; ve skutečnosti jest to výkřik národa, který se nechce dáti znovu zazdíti do hrobu v okamžiku, kdy po porobě a úsilí pěti set let počínal s něho odvalovati kámen. Vytýká se mu, že se zabývá projekty špatně pochopenými, tužbami špatně vymezenými: než není-li tomu tak vždy při velikých hnutích národních; neobsahují-li na tisíc neurčitostí, na tisíc rozporů? Měli němečtí studenti na Wartburgu, karbonáři z r. 1820, přesnější program, a také více naděje na úspěch, nežli Srbové dnes? Sjednocení Německa a sjednocení Italie uskutečnilo se jen prazvláštním sběhem okolností; ale kombinace v dějinách jdou do nekonečna, a vhodná příležitost se naskýtá vždycky, jakmile národ jest rozhodnut necouvati před ničím, aby splnil svoje poslání. »Uzavřete tužbu slovanskou na pevnost,« napsal Josef de Maistre, »vyhodí ji do povětří.«

Možná, že Srbové v nynější krisi nevyhnuli se jistým neobratnostem a že některé z jejich novin daly své oprávněné nespokojenosti výraz brutální; taktéž lze litovati, že jejich špatný rozmar z toho, že nenašli účinnější sympatie obzvláště ve Francii, projevil se slovy nedosti uváženými: bylo by však nespravedlivo, jak někteří tak učinili, přisuzovati ojedinělým projevům nadobyčejnou důležitost.

Jistý velký žurnál, stálý ředitel svědomí francouzské buržoasie v oboru zahraniční politiky, divil se s politování hodnou příkrostí, že v Bělehradě nedovedli lépe oceniti to, co nazývá svojí nestranností. Dobře-li však připustným slovo nestrannost, vidíme-li, kterak jistá velmoc proměňuje svémocně, pohrdajíc závazky nejslavnostnějšími, v definitivní výboj dočasný mandát okkupační, z toho jediného důvodu, že myslí, že nadešel vhodný okamžik její léčce, kdyžtě tento výboj nutí celý národ, národ srbský, k věčnému poddanství?

A Rakousko požaduje ještě více: chce, aby Srbsko uznalo, schválilo osobně svou porážku, aby se zřeklo svých snů a popřelo svou vlastní existenci. Tohoto chudinky, přepadeného v odlehlém koutě lesa celou bandou zákeřníků, ptáte se, dříve než mu jdete na pomoc, co může říci k svému obhájení? Zde nestrannost jest jen spoluvinou.

Francie nemá chuti k úloze pontského Piláta, nemá ve zvyku držeti se uprostřed mezi utlačenými a utlačovateli. Její netečnost, jde-li o právo národů, byla by abdikací. Kompromitovala by její vliv a její prestiž. Protestujíce proti zamáčknutí jednoho kmene, neposloucháme žádného slovanského mysticismu: jsou to zájmy Francie a její vlastní prospěch, jež hájíme. Chýlí-li se naše sympatie k Srbsku, plyne to z našeho přesvědčení, že jeho porážka jest porážkou principu, který zastupujeme. To, co kope mezi Německem a námi propast, již žádná pseudomarocká dohoda zasypati by nedovedla, jest to, že se dovoláváme pro národy práva, o sobě samých rozhodovati: zůstáváme zatvrzelými stoupenci Revoluce francouzské, věříme, že v mezinárodním právu lidu demokratický princip konečně zvítězí, nemíníme promrhati drahocenné dědictví sympathií a lásky, jichž se nám dostalo od r. 1789, a to bez jakéhokoli jiného užitku, než abychom hráli roli vítězícímu pangermanismu.

Neboť hra, již zde hraje Rakousko, jest vskutku a jedině hrou Německa: od půlstoletí se zdá, že Rakousko nemá jiného cíle, nežli připravovati svou vlastní záhubu, jiné touhy, než učiniti se zbytečným na světě; jeho ctižádostivost nedovede si představiti jiné slávy, než býti »skvělým sekundantem«, jíž mu velkomyslně oktroyoval pán z Bülowa.

Nic není žalostnějšího, nic více srdce rvoucího, než tento způsob sebevraždy ze ctižádosti, než tato horlivost raziti cestu tužbám, jež jsou nesmiřitelny se samou existencí rakousko-uherské monarchie. Zajisté jsem velmi dalek toho, býti nepřítelem Rakouska. Vzpomínám si, jak slavný historik český, Palacký, při jediné z návštěv, jež jsem měl čest mu učiniti, mi četl památný list, jejž adressoval parlamentu frankfurtskému, aby protestoval proti přivtělení Čech k Německu, a vzpomínám si, s jakým přesvědčením — přesvědčením, jež nedovedla dlouhá řada let vyčkávání a zklamání zviklati, — mi opakoval: »Kdyby Rakouska nebylo, muselo by se utvořiti.« Stále věřím, ačkoliv vídeňská politika podrobila od té doby mou víru krutým zkouškám, že Palacký měl pravdu. Rakousko mělo, a ve skutečnosti má stále k plnění skvělou roli. V samém středu Evropy, na úpatí hor, jež jsou jejich hradbou, tvoří tyto podunajské kraje pravou bránu Evropy, oddělujíce ji na východě od ohromných planin, jimiž Asie se rozprostírá až do Ruska. Zde usídlila se plemena nejrozmanitější a nejrůznorodější. Aby se uhájily proti barbarům, se všech stran je ohrožujícím, sblížily se tyto národnosti a hledaly dynastii, schopnou na uzdě držeti místní nepřátelství a sjednotiti ve společném úsilí práce

a obrany tyto kmeny, jež vše rozpojovalo. Rakousko-Uhersko dosud nedostálo své úloze: mělo býti vychovatelem, a bylo utlačovatelem, místo aby mírnilo vášně národů, dráždilo je; spoléhalo se toliko na sílu; jediný bůh, jehož vzývá, jest bůh zbraní, neporozumělo slovům francouzského publicisty: »S bajonety lze vše dělati, jen ne se na ně posaditi.« Habsburkové opět a opět málem mohli upevniti své panství nad Německem: vždy ztroskotali, protože despotická a nesnášelivá vláda lekala národy. Také dnes vláda vytrvale zneužívá loyálnosti nejoddanějších a nejmírnějších poddaných, o jakých lze jen sníti. Rakousko jako stát mělo býti svorníkem, koalicí národů, monarchickým Švýcarskem. Ale různé kmeny nemohou přijmouti takovéto konfederace, leč najdou-li tam zákonitou ochranu svých hlavních zájmů a svých staletých tužeb. Naproti tomu Habsburkové, nástupci Karla Velikého, věří ještě ve veliké ethnické přeměny; říše je prosáklá jedem jesuitismu. »Compelle intrare« zůstává jejím heslem. Kdysi dragouni Liechtensteinští chtěli přivésti ke spáse národy, obracejíce je na katolicismus: dnes se zamýšlí učiniti je šťastnými germanisací.

Poznavše cíl, podíváme se, jak se provádí tato politika, k jakým krokům jest nutně odsouzena.

*

Rakousko-Uhersko má asi 47 millionů obyvatelů. Dělí se dle národností na jedenáct millionů Němců, osm millionů Maďarů, čtyři milliony Latinců (Rumunů a Vlachů), dvacet tři milliony Slovanů. To znamená, že Němci činí méně než čtvrtinu obyvatelstva, Slované pak všech kategorií polovičku. Ostatně jest jisto, že tyto statistiky jsou zfalšovány na prospěch Němců a Maďarů: na příklad sčítání lidu z r. 1890 vykazovalo v Subotici (Szabadta) 38.000 Maďarů, 32.000 Srbů; sčítání z r. 1900 vykazuje 82.000 Maďarů: Srbové zmizeli. — Úlohou dosti složitou bylo přiměti národnosti celé říše přijmouti panství těchto 11 mil. Němců. Tito Němci, jichž ráz se má vtisknouti skupinám 3- až 4krát četnějším, nenáleží právě k nejlepšímu kmeni rasy germánské. Vídeň jest příjemné město, kde se jedí výtečné rohlíky, kde dívky jsou rozmilé: avšak jsou to tam opravdu jen tyto dívky, kdo dovedou dobývati. Obyvatelstvo má tužby skrovné a sny snadno splnitelné: laciné pivo, Weisskaffee v pět hodin, několik valčíků a několik operett; jiných nároků nečiní.

Symptomem, bezmála postačujícím k ocenění mravní hodnoty a intellektuálních pružin tohoto obyvatelstva, jest, že od desíti let ponechalo řízení svých osudů straně křesťansko-sociální, která jest jistě

nejmizernější sebrankou nestoudných agitátorů, bezmyšlenkových politiků. Kdyby Vídeň udávala tón říši, nabídla by světu za program nejhloupější antisemitismus a zpátečnické choutky omezené buržoasie. Germanisovati říši s Vídeňáky jest myšlenkou do té míry směšnou, že bylo třeba k jejímu vymyšlení vojáků tak omezených, jako byli, kteří obklopovali rakouský trůn r. 1848. Co se tkne Františka Josefa, lze jej omluviti, že jim věřil; bylo mu tehdy 18 let, byl nezkušený; byl také jen vojensky vzdělán, jak obyčejně u panovníků bývá; prodělal právě dobu revoluční krise, viděl tísniti se kolem sebe většinu národů, jež děsil skok do neznáma a kteří počítali na vděčnost panovníkovu. Od r. 1849 do 1859 pokusil se stát upřímně obšťastňovati své národy, uče je odříkávati po německu církevní modlitby: katechismus, pruský výcvik vojenský, takový byl program vídeňského štábu. — Výsledek nedal na sebe dlouho čekati: následovaly Magenta a Solferino, ztráta Lombardie, odstoupení celé Italie; pak Hradec Králové, ztráta Německa. Patnáct let germánského despotismu přivedlo Rakousko k snížení na mocnost druhého řádu. S tohoto stupně se nepozvedlo; daří se mu ještě vzbuzovati zdání, ježto se opírá o císařství pruské. Avšak jeho existence jest již jen reflexem, samo jest již jen satelitem.

Teprve tu se pochopila ve Vídni absurdnost systému; ale, místo aby se od něho přímo upustilo, a přešlo k jedině rozumné politice, federalismu, pozměnily se jen podrobnosti programu. Byl povolán z Drážďan člověk, který nikdy ani okem nezavadil o národopisnou mapu, který se dokonce chlubil, že nikdy nečetl kompromisu z r. 1867; protože byl chvastou — chybícím zřídka na dvorním hradě — věřilo se v jeho geniálnost. Beust, který zůstavil po sobě mnoho obdivovatelů, stloukl v několika týdnech ústavu z r. 1867, jež zřizovala dualistickou monarchii; ta jest ústavou ještě podnes. Celá obsažena jest v pověstné větě, kterou prý Beust pronesl k Andrássymu: »Hlídejte si svá stáda, my budeme hlídat naše.« To znamená, že cítíce se malomocnými udržeti sami nadvládu, Němci hledali společníky: nabídli Uhrům polovici pomazánky; doufalo se, že rozdělením úlohy spíše se dojde cíle. V principu nová soustava byla tak špatná jako stará a pro národy, kteří neměli účasti na kořisti, nebylo žádnou výhodou býti ovládánu Maďary místo Němci. Nanejvýše, že se mohlo doufati, že zmírněním nerovnosti sil bude v praxi břímě lehčím. Od té doby skládá se monarchie ze dvou říší:

Rakousko, s úhrnnou populací 28 millionů, čítá:

9 millionů Němců,

1 million Italů,
18 millionů Slovanů (Čechů, Poláků, Malorusů).

Uhersko, s úhrnnou populací 19 millionů, čítá:

8 millionů Maďarů,
6 millionů Slovanů (Chorvatů, Srbů),
3 milliony Rumunů,
2 milliony Němců.

Co nejprve zaráží, jest, že v Rakousku devět millionů Němců má posláním vnutiti svou nadvládu právě dvojnásobnému počtu Slovanů. V Uhrách jest situace méně nepřízniva Maďarům: mají nicméně co činiti s populací slovanskou, jež jest s Rumuny co do počtu četnější, — nemluvě ani o Němcích, kteří se nikterak nespokojí s podřízeným postavením, do něhož byli uvedeni.

Odtud veškeré nesnáze státní správy, která nikdy neuspěla pevně se zakotviti, která poznala od r. 1867 jen řadu krisí a politických bouří. Odtud také slábnutí monarchie, mravní úpadek mužů, kteří ji řídí, a jistý druh ochrnutí, do něhož konečně upadá život intelektuelní, ba i materielní. Všecky tyto žalostné důsledky prýští z chyby začáteční, která korumpuje osoby a kazí srdce. Rakouští Němci nevzbuzují ve mně příliš hlubokých sympatií; ale jsou to mírní lidé, málo způsobilí k tomu, aby hráli roli tyranů.

Maďaři jsou rasou lépe stavěnou, energičtější, silných vášní až k divokosti, nezkrotného temperamentu; s druhé strany jsou schopni citů velkomyslných; jest to kmen velmi ušlechtilý, mající smysl pro svobodu a náklonnost k samostatnosti; statně snášel dlouhé a těžké zkoušky, a jeho vítězství bylo zcela právem pozdraveno pochvalným souhlasem Evropy v den, kdy se mu událo uniknouti spárům vídeňské byrokracie. Ale tato se pomstila důkladně za svou porážku způsobem nejprohnanějším, nejnebezpečnějším, a také nanejvýše ponižujícím pro osvobozené: přivedla je k zapření zásad, které je spasily; svedla tyto hrdé obhájce práva, aby se stali mělkými napodobiteli jejích nejhanebnějších prostředků; uvedeni v pokušení, nedovedli odolati. Nový a příšerný příklad lidské slabosti. Nevím, není-li smutnější ještě nežli útrapy obětí toto znetvoření karakteru vítězů, kteří ze sprosté a bídné ctižádosti se odsuzují k zapírání svých zásad, k snižování svých duší. Buď jak buď, systém ve Vídni neb v Pešti zůstal týž.

K zajištění úspěchu pokusu předem již odsouzenému jest po ruce jen omezený počet prostředků: dlužno drobiti odpor, nedovolovati národům projevovati svých přání, přiváděti je k pozvolnému upouštění od národního jazyka, donucovati je všemi prostředky k přijetí

jazyka státního a možno-li státního náboženství, zabraňovati i rozmachu hospodářskému, poněvadž jest vždy méně snadno zdolati národ bohatý. Ode dne, kdy se rozvine průmysl v severních Karpatech, přestanou býti Slováci otroky neschopnými odporovati útisku maďarskému.

Jest tedy třeba rozlučovati ony kmeny, jež pojí přirozená pouta původu, zájmů a náklonnosti; jest třeba vhodných opatření k překrucování volebního práva, k vyplenění užívání mateřského jazyka; jest třeba zákonů proti tisku, proti školám, ano i proti hospodářským zájmům země: shledáváme se s těmito opatřeními, s těmito zákony v Uhrách jako v Rakousku. Tak na příklad Slováci, kteří jsou jen ratolestí na české větvi, byli odděleni od Cislajtanie, aby byli připojeni ke koruně Svato-Štěpánské, podobně byli Rumuni Bukovinští odděleni od ostatních Rumunů. Ale nikde tento systém nejeví se způsobem nápadnějším než v otázce srbské.

Srbové obývají území, které prostírá se od Istrie podél pobřeží až k ústí Bojany, jižně od Černé Hory, poblíž Baru a Dulcigno. Demarkační čára táhne se pak všeobecně k východu přes Prizren a Skoplje (Uskub), aby sledovala téměř východní hranici Srbska až k Dunaji. Přetíná řeku za Vidinem, směřuje k severo-severo-východu, kdež stihuje Maroš u Aradu. Od Szegedinu, kde ústí Maroš do Tiszy, směřuje k jihozápadu až ku stoku Drávy s Dunajem, stoupá podél Drávy až k hranici Štyrska, vysílajíc ramena na levý břeh Drávy, potom jde po hranici Rakouska (Štyrska, Kraňska), aby stihla konečně Adriatické moře v řecké zátoce. Celá tato končina obydlena jest stejnorodým obyvatelstvem, jež odhadují Florinský a Niederle na devět millionů obyvatelů, a sem by se mělo ještě přičísti půl druhého millionu Slovinců, obývajících Kraňsko a část Korutan, kteří souvisí beze vší pochybnosti s touto skupinou jižních Slovanů. Jest tam tedy deset millionů Slovanů, obývajících jednotné území: na pobřeží toliko něco Italů a v jižním pásmě něco Albánců, kteří nezdají se býti povoláni tvořiti samostatnou skupinu a jsou takto určeni splynouti se skupinou slovanskou.

Ponechati sjednocenými těchto deset millionů lidí znamenalo by ukázati světu absurdnost sledovaného cíle. Vymyslily se proto historické důvody k jich rozdělení. Přirozeně během století prodělaly tyto země mnoho převratů a zakusily různých osudů. V oblasti hornaté a nepřístupné, která tvoří jakoby přirozenou marku mezi západem a východem, království vznikala a zanikala, střídala se kreda, různé sny dušemi táhly. Ve skutečnosti nejsou to více než pouhé obrazy,

které se střídají na povrchu zrcadla a nemění tím jeho podstatné a původní povahy.

Zde tento národ byl čistým kmenem slovanským a nic nemohlo změniti jeho ducha. Nejlepší důkaz toho jest, že pokaždé, kdykoli stal se pokus vésti hraniční čáru mezi oběma hlavními skupinami, jež uznává diplomacie, mezi Srby a Chorvaty, skončil plným nezdarem. Dalmatinec, Chorvát, Bosňák, jména ta neznamenají ničeho: jsou jen Srbové. Národ sám nechápe ničeho na tomto rozlišování: mluví-li sám o sobě, o svých rodácích, říká jednoduše »náš národ«.

Často jsme sváděni v této příčině k omylu tím, co se děje mezi Poláky a Rusy: ale tam, v severní Evropě, Slované dlouho neměli protivníků; tvořili dvě mocné a soupeřské jednotky a cítění individualistní, rysy distinkční měly dosti času se vykrystalovati a prohloubiti.

Na jihu nebezpečenství bylo příliš blízké, příliš stálé; bezděky sbližovalo nepřátelské bratry: nedovedlo bohužel zabrániti soupeření a nesvárům; avšak tyto dovolovaly, aby vzpomínka a cítění společného původu zůstávaly živými. I sami moslemští begové v Bosně a Hercegovině, kteří nemohli strpěti Turků porůznu mezi sebou usazených a je konečně získali slavismu, cítí se za jedno s národem. Řeči se říká toliko: naši neb naški (naše). »Jakým mluvíš jazykem?« ptal se kdysi svého převozníka professor Murko. »Pane«, odpověděl tento, »mluvíme jazykem, jemuž nás naučila naše matka: je-li to chorvatsky nebo srbsky, ať to páni rozhodnou.« — Bylo by velkou chybou přeháněti význam náboženských rozdílů: mnohé pověry, obřady, rity, to jest zvyky, jež nejbezprostředněji se dotýkají duše národa, zůstaly společnými orthodoxním i katolíkům, a jest zajisté menší rozdíl mezi nimi, než mezi katolíkem a protestantem v Elsasku.

(Pokračování.)

K naší hospodářské situaci.

Píše Richard Morawetz.

Rychle spějeme ku konci žní. Obiliny jsou pod střechou, sklizeň brambor bude brzy ukončena a již za několik dnů nastane horečný ruch v cukrovarech.

Neobyčejně příznivé naděje rolníků nebyly ovšem v každém ohledu splněny, celkem lze však přece pokládati výsledek sklizně za uspokojivý.

Produkce cukru bude též veliká, vzdor tomu, že chladné a vlhké počasí poslední dobou cukernatosti řepy bylo na újmu.

Příznivé tyto zprávy nebyly snad nikdy tak toužebně očekávány jako právě v roce letošním. Následky loňského sucha budou snad u nás ještě dlouho a velmi těžce pociťovány. Doléhaly dost na malého zemědělce; ještě více ovšem na široké vrstvy konsumentů, kteří jsou tísněni strašnou drahotou při namnoze nezměněných příjmech.

Neblahými těmito poměry trpí též mnohé odvětví průmyslnické. Jest zcela samozřejmo, že odbyt vázne tam, kde je odkázán na malého odběratele. Drahotě potravin musí ustoupiti každá jiná potřeba.

* * *

Vycházíme-li bezpodmínečně ze stanoviska, že bursa jest spolehlivým tlakoměrem hospodářským, pak musí dnešní kursy cenných papírů průmyslových nás poučiti o faktu, že doba deprese již úplně minula. Ba, záznamy bursovní opravňovaly by k nadějím nad míru optimistickým. Vzestupná tendence je téměř permanentní; žádné výstražné znamení není s to ji zadržeti. Je tato míra důvěry v další příznivý vývoj oprávněna?

Významný průmysl železářský je ovšem na řadu měsíců plně zaměstnán, uhelné doly mají znamenitý odbyt, cementárny sotva stačí zvýšené poptávce; i jinde je patrné zlepšení proti roku minulému. V nezměněné situaci nachází se snad jedině průmysl textilnický (hlavně bavlnářský), což je ovšem zaviněno poměry, o kterých pojednám později.

Leč i když na vše pohlížíme skly růžovými, i když se oddáme naději, že výnos žní vzpruží celý náš hospodářský organism, že neda-

leký mír italsko-turecký přivodí novou velikou poptávku po četných výrobcích průmyslu, ani pak nemůžeme nalézti souladu mezi střízlivými výpočty a nadějemi bursy v závratných kursech vyjádřenými. Ostatně nestojí činitelé, kteří vyvolali onu mocnou vzpruhu průmyslových hodnot spekulačních, v řadě lidí o hospodářské situaci zevrubně informovaných. Zde nevede k nákupu toho neb onoho papíru úvaha, že situace hospodářská slibuje pravidelné lepší zúročení úspor. Naopak: dav malých spekulantů, povzbuzen jednotlivými úspěchy, nedbá skutečného výnosu a žene se jen a jen za ziskem kursovním, prostě řečeno — za výhrou.

Že tomu skutečně tak jest, dokazuje naprostá netečnost k různým událostem, z nichž každá o sobě v dřívějších letech vedla ke stísněné náladě, ne-li k poprasku na trhu cenných papírů. Válka dvou evropských mocností, neurovnané poměry v obou polovinách říše, nad míru nejistý výsledek blízkých voleb amerických a konečně kritické poměry na trhu peněžním — vše zůstává téměř nepovšimnuto.

Netečnost vůči všem výstrahám bank i ústavů cedulových a dávno nevídanému napětí peněžnímu jest vlastně nejtypičtějším důkazem stávající horečky spekulační. Bank of England zvýšila v tomto roce sazbu již 29. srpna na 4% (v roce 1911 — 21./9., 1910 — 29./9., 1909 — 14./10.) a dala takto povel k všeobecnému zdražování peněz již o několik týdnů dříve, než v letech předchozích.

Banka Rakousko-uherská neopustila vůbec sazbu 5%ní a bude pravděpodobně za nedlouho též donucena zvýšiti úrokovou míru o celé procento. Peněžní kalamita vyžádala si u nás za poměrně krátkou dobu četné oběti a bursa zůstává všemi těmito událostmi nedotčena. Právě docílená dohoda bank o zvýšení úroku lombardního o $^1/_4$% zůstane zajisté též bez jakéhokoliv účinku na drobnou spekulaci. Co záleží na tom, když akcie nese o 2 neb 3% méně, než dlužník za vypůjčené peníze k bursovní hře platit musí, když týž ve své fantasii v krátké době očekává zisk 20%—30%! Lze tu téměř mluviti o chorobě, která se z Ameriky a Německa posléze k nám přenesla a která zde nyní snad více řádí než v státech právě uvedených.

Ani ve finančních věcech tak vlivný tisk vídeňský nemohl tomu zabránit, a marné bylo veškeré poukazování na nebezpečí, že se celá na písku stavěná budova jednoho dne sřítit musí. Veliké vlny naděje na rychlý a snadný zisk zasahují stále širší kruhy, obecenstvo vyhledává kde jaký papír, nestará se o vnitřní cenu akcie, opouští solidní způsob ukládání svých úspor a spěje jen za ideálem zbohatnouti »snadno a rychle«.

* * *

Spekulační horečka jest u nás každopádně též jednou z příčin povážlivého úpadku záznamů hodnot pevně zúročitelných. Smýšlení na trhu rent je trvale chabé a je zcela samozřejmo, že za takových okolností ani jiné prvotřídní papíry ukládací nejsou uchráněny těžkých ztrát.

Korunová renta vykazuje dnes kurs ještě o 7% nižší než nejlevnější záznam z roku 1907. Komunální dlužní úpisy zemské banky klesly na 90 a úvěr hledající obce nemohou ani za připočítací kurs 88 dostat větší obnosy, prostě z důvodů, že odbyt dlužních úpisů za dnešních poměrů je velice stížen.

Takový pokles byl před několika lety jen možný po katastrofách. A při tom nelze ani tvrdit, že jsme již dosáhli bodu nejnižšího! Kruté podmínky, za jakých si muselo město Praha vypůjčit několik millionů korun, jsou jen předzvěstí obtíží, za jakých země i stát za nedlouho budou umísťovat své dlužní úpisy.

Nesprávná byla by ovšem domněnka, že jedině odvrácení obecenstva od pevně zúročitelných papírů k hodnotám spekulačním zavinilo neutěšenou situaci na trhu hodnot ukládacích. I v Německu a v Anglii trpí podobnými poměry. Naše posice byla ovšem stížena vypovídáním úvěru cizozemského, vracením našich ukládacích papírů v cizině umístěných a v zápětí vyvolaným shonem po vkladech, který ještě byl sesílen náhlou zdrželivostí banky Rakousko-uherské.

Leč exkurse ze solidního podkladu bezpečného ukládání na kluzkou půdu bursovní hry musí jednoho dne vést k osudné likvidaci, na kterou dnes nikdo nemyslí a mysliti nechce. Posud byla odvaha odměňována tučnými zisky a opatrní majitelé zástavních listů dočítali se v novinách znova a znova, že za svou trpělivost byli trestáni, že jejich majetek v ceně neustále klesá. Roční výnos jejich úspor není ovšem snížen, ale kdo chtěl by popřít, že není zrovna příjemno dočkati se takového znehodnocování kursového?

Situace jest dnes již vyhnána do takových extrémů, že naše prvotřídní hodnoty ukládací zůstanou tak dlouho v zapomenutí, pokud naše obecenstvo nedostane za vyučenou o nebezpečí bursovní hry. Bude to jednoho dne trpká lekce a vyžádá si tím více obětí, čím déle nechá na sebe čekati.

*

Dnešní mimořádné poměry na trhu peněžním nutkají k úvahám, je-li český organism hospodářský v každém směru bezvadný, či ukázala-li se v kritických chvílích nutnost nějakých náprav. Rozvoj českého průmyslu i obchodu byl v posledních letech tak mohutný, —

v některých směrech až epochální, — že by bylo přímo zázrakem, kdyby se ve chvílích tak těžkých neukazovaly tu a tam některé slabiny.

A neuvědomiti si chyby — třeba jen malé — nečerpati poučení ze zkušeností v takových dobách nabytých, bylo by chybou.

V popředí našeho hospodářství stojí především banky. České peněžní ústavy rostly v posledních letech počtem i silou, rozmnožovaly své agendy a zasáhly v četných případech hluboko do ruchu průmyslového. Nemyslím, že bylo účelno zakládati tolik nových ústavů, neboť nehledě ani k tomu, že takovéto tříštění sil znamená ztrátu pro celek národohospodářský, ono znemožnilo i mnohou společnou akci.

Dohoda o zúročení vkladů u pražských bank není posud uskutečněna. Je to ku škodě všech peněžních ústavů. Zde nejedná se o nějaký prostý kartel, nýbrž o úmluvu, která by měla velikou cenu morální, o úmluvu, kterou by soudná veřejnost musela uvítati s povděkem.

Konkurenční boj mezi různými peněžními ústavy vedl v posledních letech též k navázání některých spojení ne zrovna vhodných. Banka musí se v mnohém ohledu držeti stejných zásad jako kterýkoliv obchodník neb výrobce. Jako obchodník musí uvažovat, do jaké výše se smí engažovati, kam až jeho kapitál stačí, tak musí výrobce vědět, jaké zakázky přijmout a jakých zříci se musí a t o t é ž p l a t í o b a n k á c h.

Každý peněžní ústav musí si být vědom povinnosti, rozděliti dle možnosti své zakázky a pohledávky na více stran. Víc než obchodník a průmyslník musí míti bankéř odvahy zříci se obchodu — třeba výnosného — přesahuje-li tento určité meze.

Myslím, že pro tyto zásady nebylo místy pochopení dosti. Je to chyba, jejíž následky v prvé řadě doléhají na malé klienty, kteří omezováním úvěru velmi těžce trpí.

Měli jsme v tomto roce též příležitost pozorovati velice významnou akci velikých vídeňských bank, která vlastně jen postupuje na dráze v dřívějších letech již určené. Je to k o n c e n t r a c e v e l i k ý c h p r ů m y s l ů a kapitálová účast na těchto podnicích, která zas dotyčnému ústavu zabezpečuje neobyčejnou moc v hospodářském životě tohoto státu. Zde nejde o převedení toho či onoho podniku na akciovou formu, nýbrž o zcela soustavné dobývání moci, ba i rozhodujícího vlivu v tom či onom odvětví výrobním.

Jest ještě v čerstvé paměti, jak před nedávnem byly skupovány cukrovary — dnes došlo na přádelny bavlny.

Ve svých dřívějších úvahách a přednáškách měl jsem již příležitost poukázati na situaci, do které zabředly přádelny tohoto soustátí. V roce největší konjunktury (r. 1907) předvídaná krise dostavila se měrou netušenou. Tučné zisky z doby veliké prosperity byly v letech následujících namnoze zas ztraceny.

V horší situaci nacházeli se pak ovšem ti, kteří v návalu neoprávněného optimismu r. 1907 zapomínali, že výnosná perioda byla jen výslednicí nahodilé shody řady příznivých okolností.

Tito snílkové budovali nové podniky, jichž stavba a zařízení přesahovala zdaleka normální výlohy investiční. A sotva že výrobu začali, přišel debakl, strašlivá depresse, zaviněná velkou nadprodukcí. Bilance nevykazovaly snad hubené zisky, nýbrž citelné ztráty.

Od prvního okamžiku bylo jasno, že zde existuje jen jeden lék, že sanaci může přivoditi dalekosáhlá redukce. Nesvědčí zrovna o velikém důvtipu našich průmyslníků, že veškeré kroky v tomto směru podniknuté po dlouhou dobu minuly se s úspěchem.

Teprve v tomto roce docíleno bylo jednoty, neboť banka pro úvěr pozemkový skoupila větší počet přádelen, spojila je ve společný podnik akciový a vytvořila tím jednotku tak mohutnou, že jejím přičiněním umožnila šťastné skoncování akce dosud bezvýsledné.

Nehodlám se dnes déle zabývati touto organisací ani sporem, který vyvolala mezi výrobci a konsumenty bavlněných přediv. Chtěl bych zde jen zjistit fakt, že uskutečnění nějaké pevné organisace bylo prostou nezbytností. Chci ale poukázati k tomu, jak účinně taková mohutná kooperace zasahuje do životních zájmů velikého průmyslu. Bude to v tomto případě pravděpodobně všem účastníkům prospěšné. Nesmíme však přehlédnouti, že by též mohly nastat případy jiné, že by jednotlivec mohl též být ohrožován takovou mohutnou soutěží a že by chtěj nechtěj byl donucen se připojiti k celku a vyhnouti se dlouhému, vysilujícímu boji.

Zde nelze se uspokojiti nějakými sentimentálními úvahami. Myšlenka spojování jednotlivých podniků ve velké celky není nová a u nás bude pro ni tím více půdy, čím více výměnou generací závody soukromé budou přeměňovány v akciové společnosti. Musíme počítati s neodvratným faktem, který u nás ovšem nelze posuzovati jen se stanoviska hospodářského, nýbrž též národnostního. Mohli bychom se jinak dočkati dne, kdy by veliké podniky českými lidmi zbudované byly metlou dotyčných krajů.

Musíme proto velmi vážně počítati s nutností vytvořiti základy pro podobné spojování závodů českých. A nestane-li se tak brzy, dočkáme se jednou velice nepříjemného překvapení.

Zkušenosti v organisacích průmyslových nabyté poučují nás o tom, že veškeré rozpory národnostní lze snadno znemožniti samostatnou organisací na obou stranách a nejužším sblížením svazů takto vybudovaných.

Podobný postup bude při spojování závodů ve veliké celky nejen proveditelný, nýbrž nejvýš žádoucí a oběma stranám prospěšný.

Veliké akciové společnosti mohly by v mnohém ohledu tvořiti jeden celek, jejich sblížení bylo by i do té míry myslitelné, že by byla provedena vzájemná výměna části akcií.

Ve vnitřní správě zachovaly by si však obě strany naprostou samostatnost a vyhnuly by se takto veškerým nepříjemnostem a rozporům, ku kterým by jinak zajisté došlo.

Rozumí se samo sebou, že při takových významných akcích připadá bankám vůdčí úloha.

Vídeňská Bodenkreditka provedla kooperaci řady přádelen v době veliké peněžní tísně. Dřívější její gouverneur střežil úzkostlivě reservy ústavu, rozmnožoval je kde mohl, fondy v bilancích vykazované tvoří jen části velikých úspor z výtěžků dřívějších let. Kde po dlouhou dobu tak bylo hospodařeno, lze ovšem též podniknouti akce tohoto významu, a to i v dobách tak napiatých.

Budou to veliké, obtížné úkoly, před kterými se české peněžní ústavy ocitnou. A stane se to zcela určitě; otázkou může jen býti, bude-li vývoj k utvoření velikých akciových podniků rychlý či pozvolný. Zkušenosti posledních let poučují nás ovšem, že není času nazbyt.

Při takové působnosti uznají ale též peněžní ústavy, jak škodlivé by bylo každé další tříštění a malicherný boj konkurenční, jakého často býváme svědky. Ne tříštit a potírat, ale srazit se musí za účelem rozumné dělby práce a k docílení náležitých sil pro veliké, významné akce.

Z nynější doby dlouho trvajícího peněžního napětí musí se čerpati zkušenost, jak nutno jest držeti se nejkonservativnější politiky dividendové a rychlého sílení reservních fondů.

Nejen technika, ale též obchod a především bankovnictví stojí dnes před zcela jinými úkoly než před několika lety. Nemají to být úkoly, nesené národnostním romantismem (v žádném okamžiku nesmíme své síly přeceňovati), ale má to být vznešený úkol, zabezpečiti za všech okolností českou državu těžce a neúnavnou prací vytvořenou.

V Úpici, dne 15. září 1912.

Organicistická sociologie.

Napsal Dr. In. Arnošt Bláha.

Jestliže mechanicistická sociologie usilovala proniknouti ku podstatě společnosti, sociálního jevu a sociálních zákonů tím, že sociální problém pokládala za problém algebraický a že různé projevy sociální energie stejně jako klassická, mechanistická fysika snažila se uvésti na pohyb, tedy organicistická sociologie pokusila se vnést světlo do temna sociální záhady tím, že společnost pokládala za analogii, případně za identifikaci organismu, sociální jevy a zákony redukovala na jevy a zákony biologické. Mezi oběma školami není snad zásadní odpor, není mezi nimi rozdíl podstatný, nýbrž pouze rozdíl stupňovitý. Neboť složité jevy sociální možno rozložit na jednodušší jevy vitální a ty zase na jevy pohybu.

Stoupenci této školy, ve snaze učinit sociologii vědeckou a domnívajíce se, že uniknou spekulativnímu apriorismu, považují společnost za organismus a analogicky na ni applikují všecky zákony, jimiž se řídí ostatní svět živých bytostí, přenášejí biologické a fysiologické poměry a vztahy na poměry sociální a jsou přesvědčeni, že objeví sociální zákony, když sociální jevy přirovnají k jevům biologickým.

Organicistická theorie o společnosti dala by se v hlavních rysech načrtnouti následujícími větami: Spojení individuí ve společnosti jest zcela analogické spojení buněk v organismu. Společnost nejen že se skládá z organismů a že nemůže jí zůstati lhostejným nic, co se dotýká těchto organismů, ale ona sama tvoří nový organism. Ve svém celku tvoří zvláštní bytost, která má svoji strukturu, svůj život, svůj vývoj, své nemoci docela jak individua, třebas způsobem jiným, než jak tomu jest u individuí. Zákony, jimiž se řídí všecky tyto jevy, jsou obdobné zákonům, jež řídí obdobné jevy u organických individuí. Společnost jest kollektivní personalita, ač se dá rozložit v individua a ačkoli naše zkušenost pozoruje pouze individua. Individuum,

ač zdánlivě jest dokonalým a úplným, jest jím jen ve společnosti a skrze společnost. Buňka, třebas se zdá, že existuje jen jako část organismu, jest též jednotkou, individuem majícím svůj vlastní život. Vědomí a svoboda — tato determinovaná svoboda jest pojata ovšem zcela vědecky, jako původnost, originalita já, originalita způsobená zase vším, co přispívá ku tvoření já — lišíce se kvantitativně, jsou, pokud se týče jejich povahy, identické u člověka i buňky.

Společnosti jsou opravdové bytosti. Jejich elementy jsou zároveň samostatné i od sebe navzájem odvislé, t. j. jest mezi nimi rozdíl a solidarita. Každý ten prvek žije sám o sobě a pro sebe a přece celek žije rovněž a právě tím. Tento celek — společnost — jest podroben všeobecným zákonům vývoje živoucích bytostí. Společnost se rodí, rozmnožuje se, troskotá, zaniká stejně jako kterýkoli její člen. Jest otázka, kam až možno vésti tyto analogie mezi společností a organismem. Jest pravda, že společnosti se podobají sobě samým navzájem více než živočichu či rostlině, ať již je od sebe dělí jakákoli vzdálenost času či prostoru, ať jest mezi nimi jakýkoli objemový rozdíl. Musí proto tvořit zvláštní, oddělenou říši v živoucím světě. Možno je spíše nazvat superorganismy než organismy. Netřeba dále hledat za každou cenu analogii mezi každým projevem života sociálního a organického. Neboť společnosti jsou složitější než individuální organismy, jsou utvořeny z elementů mnohem složitějších, mohou vcházeti navzájem ve styky daleko rozmanitější a proto též mohou se na nich vyskytnouti rysy zcela nové, mohou se v nich vyskytnouti jevy neznámé při organismech individuálních, i musí též z toho důvodu se nazývati superorganismy. Ovšem nutno stále míti na paměti, že ve velkém počtu případů analogie existují, a že fakta sociální reprodukují způsobem komplikovanějším fakta organická. A poněvadž jednoduché nalézá se ve složeném, tvoříc jaksi jeho kostru, data získaná studiem organismů i methody tu používané dají se applikovati, jsou ku prospěchu, ano jsou nezbytná při studiu společnosti, a umění říditi život organismů a potlačovati jejich anomalie může a musí býti vzorem sociální politice.

Fundamentální zákony biologie a sociologie jsou tytéž, poněvadž sociologie jest jen prodloužením biologie. Poněvadž pak jevy sociální jsou jen prodloužením jevů biologických, nutno hledati kořeny oněch jevů sociálních v biologii. Na př.: Již několik století vede se diskusse o ideu spravedlnosti. Na kolika metafysických theoriích byla již vybudována a zase se sřítila! A přece základem spravedlnosti jest biologický jev, přežívání nejschopnějších. Stejně dávno se diskutuje o ma-

jetku, kapitálu, oprávněnosti dědictví. Jedni to vše pokládají za užitečné, jiní za škodlivé. Dosavadními methodami se tento spor nerozřeší nikdy. Jest nutno hledat základy těchto jevů v biologii. Setkáme-li se tam s nějakou obdobou majetku, tedy existence jeho odpovídá přírodním zákonům a nutno jej zachovat. Jestliže nikoli, jest jistě pobloužením lidského ducha, a nutno jej odstranit co nejdříve. Stejně pokud se týče kapitálu a dědictví. Shledáváme se s nimi u živoucích organismů? Jestliže ano, jest marným hlásati jejich potlačení v lidské společnosti.

Společnosti tvoří část živoucí přírody. Proto stejně jako v ní i ve společnosti sociální pravidlem jest spontánnost dění. Tato spontánnost vylučuje na jedné straně mechanismus, automatismus, fatalitu, ponechává určitou úlohu náhodnosti, svobodě, na druhé straně to znamená, že společnost existuje spíše přirozeně než uměle, že není utvářena libovůlí individuí a vydána na pospas jejich fantasii. To znamená, že směr jejího vývoje nezávisí pouze na vlivu několika vůdčích intelligencí, nýbrž že i masse zůstává vyhrazena určitá úloha ve všech sociálních hnutích. Dále biologie ukazuje, že na jejím poli jsou neustále v činnosti dvě velké síly, dědičnost a přizpůsobování se. Haeckel je nazval silou centripetální a centrifugální. I v životě sociálním jest stálý konflikt mezi silou zachovávací a obnovující, mezi tradicí a pokrokem, mezi minulostí a přítomností, či dle Tarda mezi zvykem a modou.

Příklad života organického může dáti sociologovi ještě jiné poučení velkého dosahu. U bytosti individuální možno konstatovati stálou činnost každé části ve smyslu celku a stálou reakci celku na každou část. Stejně i ve společnosti vše, co se týká jednoho občana, týká se do jisté míry všech a každý též pociťuje na sobě vliv sociálního prostředí. I ve společnosti stejně jako u organismů vládne princip solidarity.

Organicistická theorie opírá se o analogii mezi společností a organismem. Uvidíme dále, že v pozdějším svém vývoji vzdala se mnohých svých assimilací zoomorfických, přece však na počátcích v pochopitelném upřílišování možno mluviti spíše o identifikaci, o assimilaci než o pouhé analogii. Methoda biologická, klassifikace jejích jevů i doktrin applikuje se doslovně na společnost. Mluví se o sociální anatomii a fysiologii, o sociálních orgánech a tkanivech (Schäffle sociálními tkanivy nazývá rozmanité množství společenstev existujících v civilisovaných zemích), mluví se o srdci společnosti, jímž

jest bursa, kupci přirovnáni jsou ke krevním tělískům, jež jsou nositeli výživných látek v organismu, cesty a dráhy k cévám, vojsko na hranicích s pevnostmi, o něž se opírá, přirovnává se ke kůži, útočící vojsko ke svalům, jež zprostředkují zevní pohyby, svaly, které umožňují oběh krve a trávení, k rukodělníkům a strojním dělníkům, život průmyslový představuje jevy fysiologické, formy právní odpovídají morfologii atd. Nutno ovšem dodati, že byla-li pro první organicisty tato srovnání realitou a vědeckým cílem, jsou pro pozdější organicisty snad již jen pouhým stilovým obratem, stejně jako u fysiologa Clauda Bernarda, jehož se v té příčině někteří (Worms) dovolávají.

Biologie je organicistům vzorem i v otázkách organisace a methody sociologie. Jest otázka: jak organisovat sociologii? Jiné vědy dávají odpověď. Vědy mathematické, algebra, arithmetika, geometrie, mechanika trpěly stejnou neurčitostí a roztříštěností jako dnes sociologie, až duch Descartesův je spojil ideou všeobecné mathematiky. Různá odvětví fysiky sjednocena poznáním, že všecky jevy jí studované dají se uvést na pohyb. V biologii touto jednotící silou byla theorie buněčná. Jakou prozatímní jednotu dát badáním o společnostech? Organicisté odpovídají: Řídit se dle biologie. Ta má odbory deskriptivní — botaniku a zoologii — a srovnávací, anatomii a fysiologii. Botanika a zoologie pracují monograficky, anatomie a fysiologie podávají celkový obraz. První jsou popisné, druhé srovnávací. Tak i v sociologii budeme rozeznávat sociologii popisnou a srovnávací. První studuje monograficky hlavní sociální fakta minulá i přítomná, u všech druhů společností. Podá historii jednotlivců, rodin, měst, národů, ras, pokud se týče jejich života materielního i mravního; zachytí jejich myšlenky, víry, podá obraz jejich práce i vlivů, jimž podlehli. Druhá, opírajíc se o výsledky badání sociologie deskriptivní, pokusí se dojíti ke všeobecným zákonům. Tím dána jest i methoda.

Každá věda zajisté hledí poznat skutečno. Musí tedy pozorovat, pak řadí ve skupiny, klassifikuje, pak indukuje všeobecné zákony, a konečně dedukuje. Těmito fasemi musí projít všecky vědy. Ovšem vědy, jichž předmět je jednodušší, dospějí dříve k dokonalosti. Vědy fysikální, složitější než mathematické, jež dospěly již k dedukci, nesprostily se ještě přímého studia přírody. Kromě toho ku passivnímu pozorování připojily ještě experiment. Vědy přírodní ještě nedospěly své dokonalosti, k nejvšeobecnějším zákonům o živých bytostech. A kde jsou vědy sociální? Ještě níže. Dnes jen pozo-

rují. Snad brzy dostanou se i ke klassifikaci společností a k jich zákonům.[1]

V historickém vývoji methody organicistické začíná se, jak uvádí Ludwig Stein ve svých poznámkách o theorii organicistické, přednesených na III. mezinárodním kongressu sociologickém v Paříži 1897 (Annales de l'Institut international de sociologie IV 290) i ve své studii Wesen und Aufgabe der Sociologie, 13, 14, prostou metaforou. V tom smyslu nazýval Plato stát nesmírným člověkem. U Aristotela metafora Platonova není již básnickou fikcí, nýbrž působivou analogií, stát se stal organismem, t. j. nesmírným člověkem, a člověk sám jest ζῶον πολιτικόν. U Hobbesa stává se v Leviathanu stát osobou, u Schellinga platonovská metafora stává se přísnou analogií. V Comteově sociologii společnosti tvoří část přírody. Zůstalo však ponecháno anglické sociologii a ovšem hlavně Spencerovi, aby řekl, jak jsou společnosti lidské připojeny k ostatní přírodě. Spencer rozvinul a přetvořil zárodek myšlenky sociálního organismu, jenž byl skryt v sociologii Comteově, a přičleniv organisaci sociální k organisaci živočišné, učinil ze společnosti jakýsi druh organismu. U něho již není analogie, nýbrž přísný parallelismus. On jest též pokládán za otce organicistické školy v sociologii, ač sice již u Comtea vyskytuje se srovnání společnosti se živoucím organismem, společnost jest vyšší individuální organismus, podrobený témuž řádu a týmž zákonům, jaké vládnou v biologii a biologie učiněna basí sociologie.

(Pokračování.)

---

[1] Toto resumé názorů organicistických přejato z Lilienfeldových Gedanken über die Sozialwissenschaften der Zukunft, Novikovovy Conscience et volonté sociales, Wormsovy Philosophie des sciences sociales I., II., III. i z jeho článků v Revue internationale de sociologie 1893.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Velmoci marně a pozdě zakročily proti balkánské válce; zlý příklad z Italie. — Ohrožené kulturní a národohospodářské zájmy nebezpečím válečným; ohrožení vedoucího postavení Evropy a možnost přechodu vedení na národy mimoevropské. — Moratorium v balkánských zemích a jeho následky. — Choulostivá situace naší monarchie a nová vojenská vydání. — Uherský odpor proti vojenským požadavkům; poddůstojnické odbytné a certifikatisté ve veřejných službách; obtížení samosprávy na účet státu. — Trapná finanční situace uherského státu a ohrožený úvěr uherský i náš.

Válečná horečka zmítá balkánskými národy. Kromě Rumunska všechny křesťanské státy na poloostrově chystají se se zbraní v ruce vynutiti pro turecké křesťanské poddané co nejširší samosprávu. Všechny kroky podniknuté od evropských velmocí k udržení míru přišly už pozdě a byly také zajisté dosti chabé, aby mohly schladiti válečné nadšení Balkánu proti půlměsíci.

Ovšem velmocem je těžko nabádati k míru, když samy daly velmi špatný příklad. Podnětem k dnešním válečným událostem byla přece podmanitelská výprava Italie do Tripolisu. Italie nehájila tam přece svých krajanů ani souvěrců, nýbrž prostě chtěla urvati kousek země pro sebe, kterého Turci kromě toho nemohli ani brániti. Italie ani jinak neodůvodňovala svých útoků leč tím, že potřebuje také jako moc námořní nějakých kolonií a že turecký bezbranný Tripolis je jim vítanou kořistí! Když toto válečné přepadení nehnulo svědomím Evropy, proč by se měla Evropa rozčilovati, hájí-li balkánské státy své soukmenovce proti nátiskům turecké zlovlády? A že Turecko opravdu dosud neblaze vládlo ve svých evropských provinciích, že v nich nedovedlo zameziti nejhorší anarchii a ustavičné krve prolévání, kdo by to mohl a chtěl v Evropě popírati? Jestliže bylo tedy dovoleno vzíti mohamedánskému Turecku africkou mohamedánskou provincii, která nijak neznepokojovala svých sousedů, proč by nebylo dovoleno oprostiti křesťanské turecké provincie evropské, které svými ustavičnými vzpourami byly stálým nebezpečím a drážděním křesťanských států okolních? Proti této logice těžko mohly co spraviti domluvy velmocí slibující nápravu nepořádků v Macedonii a v ostatních částech evropského Turecka. Takovou nápravu měl už na mysli berlínský kongres před 34 lety a slibovaly ji velmoci slavnostně křesťanským pod-

daným osmanské říše; ale poddaní tito čekali na reformy marně až do dnešního dne.

*

Konečně by osud turecké říše málo koho zajímal v ostatní Evropě, kdyby se nejednalo právě o veliké hmotné a mocenské zájmy jednotlivých evropských velmocí. Západní státy Francie a Velká Britanie jsou hlavními věřiteli Turecka a pád osmanského panství by těžce poškodil jejich poddané věřitele. Německo zase již po dlouhá leta ukládá ohromné kapitály do podniků dopravních (do asijských železnic) i do jiných závodů (dolů, továren) a vše to může býti silně ohroženo, dojde-li k dělení a likvidaci turecké državy. Rakousko a Rusko mají velmi důležité politické a obchodní zájmy na Balkáně i v přední Asii, které se tam namnoze utkávají v soupeření vzájemném. Ani Italie nebyla by zajisté lhostejným divákem při dělení evropského Turecka.

Všecky tyto velmocenské zájmy a choutky byly by už dávno dovedly Turecko sprovoditi se světa, kdyby súčastněné moci byly se mohly nějak dohodnouti. Ale každý úspěch jednotlivé velmoci mohl býti považován za újmu neb i porážku velmoci jiné. A proto bylo pro všechnu Evropu nejmenším zlem zachovati Turecko tak, jak je, třeba nespořádané a neklidné a stále ohrožující pokoj Evropy. Tato pasivnost evropská nepostačovala však balkánským državám ani utlačované ráji křesťanské v evropských provinciích a čekalo se jen na příležitost, aby Turecko mohlo býti b e z t r e s t n ě napadeno. A tuto příležitost ukázala i zjednala právě Italie svým dobrodružstvím v Tripolisu a Evropa k ní dala mlčky povzbuzení tím, že Italii nechala volnou ruku. Těžko velmocem kázati o nedotknutelnosti a celistvosti osmanské državy, když sama jedna z velmocí za souhlasu ostatních tuto celistvost co nejpovážlivěji, — takřka lupem, — porušila.

*

Ale válka v Evropě, — třeba ji vedly jen menší a podružné státy, — je zajisté pro evropské velmoci podobnou pohromou jako pro majitele velkých usedlostí požár vypuklý v domech sousedních. Jednak jsou tyto sousední, požárem zachvácené domy z velké části zbudovány z peněz evropských a není jisto, zdali pohořelí budou moci po katastrofě dostáti svým dlužným povinnostem; jednak není nikdy vyloučeno, že by nemohl požár ten zachvátiti také krovy vlastní. Kdo může tušiti, jaké všechny zájmy budou dotčeny válkou Turecka se sousedními státy balkánskými? Není tu dána možnost nejrůznějších a nejchoulostivějších zápletek mezi velmocemi samými? Nekříží se na Balkáně zájmy Ruska, Italie a Rakousko-uherska? Ale není k událostem těm lhostejno ani Německo ani Velká Britanie ani konečně Francie. Požár balkánský snadno by se mohl státi evropským požárem vůbec a pouze úžasné hrůzy takového zhoubného vzplanutí snad zaleknou zodpovědné činitele a pohnou je k tomu, aby vší mocí zasadili se o lokalisování tohoto nebezpečí. Jaké by to čekaly Evropu hospodářské, kulturní i morální pohromy, kdyby se velmoci válečně pro balkánské spory navzájem utkaly! Již samo pomyšlení leká na sta millionů súčastněných, kteří by tím byli ohroženi a nebyla by ztráta

četných životů a jich prolitá krev ani nejhorším zlem, které by postihlo evropské lidstvo při takovém všeobecném rozpoutání válečných sil. Kultura hmotná i ideální v Evropě by mohla býti tak citelně zasažena, že by se náš díl světa sotva mohl z těchto ran vzpamatovati a vedení lidstva by snadno mohlo z Evropy přejíti na Ameriku, Australii, ano i na východní Asii (Japonsko i Čínu).

*

Prozatím dříve než začala válka, na zprávy o mobilisaci Bulharska, Srbska, Řecka i Černé Hory následovalo nucené zastavení platů v těchto zemích, prohlášeno bylo m o r a t o r i u m, t. j. dlužníci balkánští nepotřebují prozatím platit svých dluhů Evropě. Tím ovšem postiženi byli všichni dodavatelé zboží na úvěr a také naši vývozci utrpěli těžkých ztrát, ale ještě větší škody zasazeny našemu vývozu na Balkán, jelikož nikdo neodváží se dodávati tam zboží na úvěr a všechny hotovosti se tam bez toho spotřebují na přípravy válečné.

Jiný následek bylo poklesnutí skoro všech bursovních hodnot, nevyjímaje ani státní papíry nejbohatších a bojišti nejvzdálenějších států. Ke konci září na pařížské burse byla cena f r a n c o u z s k é r e n t y (3%) 91¼, kdežto nyní klesla na 89½%. C e n a t a j e t a k n í z k á, j a k o j i ž t o h o n e n í d o k l a d u p l n ý c h d v a c e t l e t. A ovšem klesaly i jiné papíry podobně. Na doklad uvedeme několik ukázek:

Cena papírů na pařížské burse:

	25. nebo 26. září	9. října
uherské renty	92·60	90·75
ruské 4½%	101·10	98·30
španělské renty	94·20	91·60
banky pro země rakouské	574·—	538·—

Tím hůře ovšem zasaženy byly papíry súčastněných balkánských států, ačkoli ještě s válkou nezačaly. Byly totiž kursy na pařížské burse:

	26. září	9. října
turecké půjčky unifik.	91·—	82·—
srbských půjček	87·50	74·20

Půjčka bulharská (4½%) z r. 1907 byla ve Vídni dne 26. září prodávána za 92¼, kdežto 9. října pouze již za 81. I to ještě kursy koncem září trpěly již obavami ze zápletek.

Balkánské státy vůbec nemohou dostati již vůbec nikde v Evropě úvěr a tu je arci aspoň trochu naděje, že z nedostatku hmotných prostředků nebude moci aspoň válka jíti do příliš velikých rozměrů a že snad brzy se skončí. Ale jakmile jednou začnou rozhodovati zbraně a rozpoutají se válečné vášně, těžko je již dohlédnouti konce těmto vražedným spoustám. Válka se může aspoň z části udržovati sama, že po případě vítězícímu státu se přece na konec podaří najíti k ní nějaký zdroj hmotných prostředků, ano i úvěru v cizině.

Pro naši monarchii je situace poměrně nejchoulostivější. My budeme bojišti nejblíže a důsledky vražedných bojů zajisté nebudou našim diplomatům lhostejny. Zároveň tím hned byly dotčeny prozatím naše finance, už bez toho balkánskými zápletkami hrozně zatížené.

Naše vojenská i diplomatická správa připravovala se dávno již na události na jihovýchodu říše. V r. 1904 musil býti povolen delegacemi veliký mimořádný vojenský úvěr 391 mil. K. Na sta millionů korun pohltila anekse Bosny a Hercegoviny v r. 1908 a 1909, kdy byla veliká část válečné hotovosti mobilisována vůči válečnému nebezpečí v Srbsku. Turecku jsme zbytečně zaplatili 55 millionů K, abychom jen uchlácholili nevoli Mladoturků, kteří prohlášením anekse byli náramně roztrpčeni. V r. 1910 na vojsko a na vybudování námořního loďstva bylo delegacemi povoleno 412 mil. K rozdělených až do r. 1915.

Ale toho všeho nebylo dosti, ačkoli už dělalo to vše daleko přes 1000 mil. K mimořádných úvěrů válečných. Nynější pohnuté doby použila společná vláda k novým požadavkům a chtěla prozatím jen celkem asi 450 mil. K nových úvěrů na výzbroj během tří let.

Pouze odpor uherské vlády, která zápasí doma s houževnatou parlamentní oposicí, již mohla zdolati jen tuhým násilím, umírnil posud tyto požadavky a bude asi nynějšími delegacemi povoleno ministerstvu války pouze 200 až 250 mil. K (na tři leta rozdělených) místo požadovaných 450 mil. K. Ale nesmíme ani na to spoléhati; vojenská správa byla ještě nedávno v letě odmítnuta se svými požadavky a nyní na podzim již se jich domohla. Proto není jisto, zdali se jí naskytne zase příležitost prosaditi svou a dostati tolik nebo ještě více, než co nyní požadovala. V tom ovšem není vůbec nic na případnou a možnou mobilisaci!

Také jinak břemena vojenská těžko budou doléhati na civilní svět. Nově přijatá dvouletá služba vojenská má v zápětí ohromné rozmnožení poddůstojnictva. Ale těžko je poddůstojníky přiměti k delší službě víceleté bez velikých hmotných výhod. Jaký je plán vypláceti vysloužilým poddůstojníkům značné odbytné po vykonané službě vojenské, o tom bylo již zde mluveno. Vedle toho má se dostávati poddůstojníkům míst úřednických, podúřednických i sluhovských nejen ve službě státní, nýbrž i při samosprávných korporacích, ano i v soukromých podnicích, které jsou jakkoli na přízeň vlády poukázány.

Je pochybno, zdali skutečně vojenští certifikatisté (vysloužilí poddůstojníci) jsou vždy nejvhodnějšími silami pro občanskou správu a zdali jsou také vždy s to, aby zastali všechny úkoly veřejné správy, které se jim svěřují. Vojenský tělesný výcvik a vojenská kázeň jsou snad velmi cennými pro udržení náležité úřední discipliny a žádoucí podřízenosti úřednického personálu, ale zdali tím netrpí na druhé straně pracovní odborná kvalifikace, které je nezbytně potřebí ke všem různým dosti spletitým sociálním úkolům veřejné správy? Velikým počtem certifikatistů budou státní úřady přímo zaplavovány a nelze vždy říci, že by z toho kynul pro stát nepochybný zisk.

Co však tomu budou říkati zemské i komunální různé správy, když stát jim vnutí houfy lidí po případě nedostatečně kvalifikovaných a následkem toho nejen že se ubéře domácím kvalifikovaným silám mnoho míst, nýbrž zdraží se tak u nás beztoho už příliš nákladná veřejná správa, jelikož méně kvalifikovaných sil musí býti více než řádně způsobilých? Stát na jedné straně béře samosprávným hospodářstvím skoro všecky finanční zdroje a přivlastňuje si je pro své účely, na druhé straně však

ukládá veliká břemena samosprávě (přenesenou působností) bez jakékoli úhrady. Nyní ještě žádá, aby samospráva vzala na sebe část nákladů vojenských tím, že se postará o zaopatření certifikatistů. Není to přílišný požadavek na země i obce a neměl by stát povinnost, takové hmotné oběti samosprávě hraditi nebo raději jinak se postarati o zaopatření certifikatistů?

*

Že se uherská vláda vší silou bránila novým požadavkům vojenským, není zajisté nijak zjevem překvapujícím. Finanční ministr uherský Telezsky předložil již v září státní rozpočet na r. 1913 uherskému sněmu, který vykazoval všech vydání 2073¾ mil. K. Novými úvěry vojenskými zvýší se jistě vydání ta přes 2100 mil. K. To znamená na každého obyvatele již přes 100 K státních vydání ročně a blíží se již břemeno skoro úplně obtížení tomu, jaké je u nás v Cislajtanii. A přece Uhry svými zdroji hmotnými ani z daleka se nemohou rovnati Rakousku; tam všeobecná zámožnost je silně pod rakouským průměrem.

Rozpočet 2073 mil. K na r. 1913 je víc než o 220 mil. K vyšší proti rozpočtu na r. 1912; tedy státní vydání v Uhrách stoupla za jediný rok o 11·9%! Připočteme-li, co se požaduje ještě nového vydání na válečná vydání, možno odhadovati vyšší potřebu v příštím roce nejméně asi na 250 mil. K, čili asi o 13½% více. Celá tato vyšší potřeba nenajde úhrady v řádných příjmech, nýbrž musí býti kryta novým státním dluhem. Když ministr Telezsky tuto nutnost půjčky ve sněmu jen ohlásil, — že ovšem až někdy později v r. 1913 bude emise uherské renty — okamžitě velmi silně klesla uherská renta. Tak hned citlivá je bursa k novým projektům státních našich půjček. Ovšem s uherskou rentou klesly zároveň i rakouské státní papíry, jelikož doma není kapitálů potřebných a cizina je vůči našim úvěrním požadavkům silně upiata a kromě toho citelně zdaňuje cizozemské půjčky, jak jsme o tom už měli příležitost často se zmíniti. *—ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Výsledky úrazového a nemocenského pojištění roku 1909. — Samostatné české odborové organisace roku 1911. — Autonomní organisace vítězí ve volbách. — Ruské dělnictvo. — Co-partnership. — Vláda o drahotě masa. — Ze sociálního života doma i v cizině.

Zpráva ministerstva vnitra o výsledcích úrazových pojišťoven r. 1909 konstatuje, že stoupající tendence prosperity úrazoven potrvala i v tomto roce, kdy poprvé úrazovny vykazují ve svých celkových výsledcích převahu příjmů nad vydáními o 724.238 K a ze sedmi teritoriálních pouze dvě, pražská[1] a vídeňská, jsou ještě pasivní obnosem 1,557.501 K. Nekrytý schodek bilanční obnáší 79,732.513 K, t. j. 36·8% potřebné úhradní jistiny.

[1] R. 1910 byla i pražská úrazovna již aktivní 2,523.295·65 K. Viz »Naši Dobu«, roč. XIX. str. 297.

U všech úrazoven, včetně úrazovnu rakouských železnic, bylo pojištěno 123.006 živnostenských podniků (r. 1908 122.331) s průměrným počtem dělníků 2,265.624 (2,222.221) a 422.550 (322.131) podniků zemědělských s průměrným počtem dělníků 1,443.409 (938.918). Započítaná mzda obnášela 1.907,972.968 K (1.793,806.590 K). Úrazů hlášeno 129.186 (128.435), z nichž pouze 34.155 (35.221) odůvodňovalo odškodnění úrazovnou. Smrtelných úrazů bylo 1252 (1207). Trvalá renta byla přiznána ve 14.825 (14.285) případech. Kapitálová hodnota veškerých odškodnění obnášela 216·5 (206·2) millionů korun.

Na odškodném vyplaceno 31,762.468 K, což obnáší 64·3% zapravených pojistných příspěvků. V poměru ke mzdě obnáší odškodné 16·65% a stoupá nepřetržitě rychleji nežli u německých úrazoven, které po dvacetiletém působení dosáhly r. 1905 teprve 11·38‰.

U rozhodčích soudů podáno 11.075 žalob, s nevyřízenými z roku minulého 12.692, z nichž 3902 bylo uznáno, 6090 zamítnuto jako neoprávněné, 295 zamítnuto z jiných důvodů, 503 zastaveny a ostatní přeneseny na rok příští. Poměr rozhodnutí pro žalobce příznivých a zamítavých jest u jednotlivých ústavů velmi různý, z čehož nutno soudit, »že zákonná ustanovení o odškodnění úrazů v jednotlivých obvodech území, pro něž zákon má platnost, interpretují se velmi různě jak úrazovnami tak i rozhodčími soudy, takže požadavek, aby byla utvořena vrchní instance rozhodčí, jest plně oprávněný.«

*

Zpráva nemocenských pokladen za týž rok vykazuje 3349 pokladen oproti 3346 roku minulého s průměrným počtem členů 3,344.258 oproti 3,240.127. Případů onemocnění bylo 1,805.594 (1,811.869), z toho 55.510 (55.511) porodů; nemocenských dnů 31,043.055 (30,658.69) případů úmrtí 27.820 (27.717). Na 100 členů připadá 52·3 onemocnění mimo porody, na 100 členek 7·28 porodů; průměrné trvání nemoci bylo 16·9 dnů; na člena připadá 9·28 dnů nemoci (v Čechách 8·72). Procento úmrtní obnáší 0·83, v Čechách 0·82, na Moravě 0·89, ve Slezsku 1·00.

Příjmy pokladen obnášely 80,815.413 K, z čehož na příspěvky připadá 75,226.179 K, vydání 76,141.191 K, z čehož připadá na podpory a léčebné 66,022.069 K. Reservní fond obnáší 63,328.129 K.

*

Ve své zprávě za rok 1911 podává odborové sdružení českoslovanské přehled posavadní činnosti autonomních organisací, přehled, který jest nejlepším důkazem zdravého podkladu českých organisací. Kdežto roku 1910 bylo v O. S. zastoupeno 53 svazů a spolků s 61.763 členy, jest jich roku následujícího 55 s 88.836 členy. Počet svazů autonomních stoupl s 41 na 48, centrálních klesl se 12 na 6. Veškeren vzrůst počtu členstva připadá k dobru organisací autonomních,

	r. 1910	r. 1911
organisace autonomní	44.667	74.358
organisace centrální	15.851	13.319
spolky vzdělávací	1.245	1.159

Celkový vzrůst obnáší 27.159, čili 44·87%. Poměrně největší vzrůst vykazuje Vídeň se 352%, pak Morava se 76·4% a poslední jsou Čechy

se 63·3%. Slezsko je pro české hnutí odborové posud nepřístupno, máť tam O. S. pouze 23 členů.

Příliv členstva rekrutuje se poměrně nepatrně z centrálních svazů rakouských, pouze 5570, kdežto 19.554 bylo získáno ze řad dělníků neorganisovaných, což je nejlepším důkazem oprávněnosti osamostatňovacích snah.

Žen jest organisovano 6128 oproti 2452 z roku 1910.

Příjmy českých svazů ve Sdružení zastoupených obnášely 1,691.708 K, vydání 1,453.256, hotovosti mimo inventář a obranné fondy 1,182.126 a vykazují vzrůst o 25·26%.

Na podporách, mimo stávkové, jež jsou vykazovány zvláště, vydáno 671.293 K. Vedle toho vyplaceno ve stávkách a výlukách 334.777 K, oproti 111.470 K v roce 1910.

Výsledků těchto docíleno v době, kdy organisace jsou ještě zabaveny bojem o svoje uznání; je tudíž oprávněna naděje, že české dělnictvo, až mu bude možno klidně se věnovati vybudování a prohloubení svých organisací, vykoná na novém podkladě plně, co slibovalo: sorganisování mas českého dělnictva ve třídně vědomý voj.

*

Mladý autonomní svaz železničních zřízenců volbami do dělnického výboru a personálních komisí v kategorii služebnické a podúřednické v ředitelství plzeňském ukázal, že bude s to uskutečnit, co při svém založení sliboval. Proti centrální Právní ochraně dobyl v dělnickém výboru skupiny dílenské, proti národně sociální Zemské jednotě skupiny dopravní a staniční, jež až posud byla pokládána za pevnou državu národních sociálů, kteří takto ztratili v plzeňském obvodu v dělnických skupinách své poslední posice. Ve volbách do personálních komisí v kategorii podúřednické dobyl Svaz proti Zemské jednotě dvou skupin, v kategorii služebnické tří a proti centralistům jedné.

*

Volby do živnostenských soudů v Praze a v Plzni nepřinesly žádných změn. Československá obchodnická beseda udržela si opět obchodní skupinu v Praze, kdežto všech ostatních skupin, jak v Praze, tak v Plzni, dobyli autonomní sociální demokraté velikými většinami v Praze proti národním sociálům, v Plzni proti centralistům.

*

Jednaje o ruském průmyslu, podává dr. Otto Goebel v »Technik und Wirtschaft« také zprávy o ruském dělnictvu. Ruský průmysl počal se vyvíjeti v dobách nevolnictví; první továrníci byli cizinci, kteří byli voláni do země, a jimž dáno právo kupovat nevolníky, aniž musili koupit půdu, k níž nevolníci patřili. Po vzoru cizinců počali zřizovat průmyslové závody také ruští statkáři a jako dělníků užívali svých nevolníků. Tyto usazovali v bezprostřední blízkosti továrny v dělnických kasárnách, kterýž způsob se hlavně v průmyslu textilním, ruském to nejstarším průmyslu, podnes zachoval.

Ruský dělník ještě dnes se rekrutuje ponejvíce ze zanedbaného venkova, není odborně vzdělán a tak výkonnost jeho nemůže být srovnávána

s výkonností západoevropského dělníka. Proto není možno z počtu dělnictva soudit na výkonnost průmyslových závodů. Od revoluce však počíná se průmyslový dělník odlišovat od mužíka, blíží se víc a více dělníku západoevropskému.

Právní postavení ruského dělníka spočívá na továrních zákonech, vydaných od r. 1882. Ochranné zákonodárství dělnické je nepatrně pozadu za zákonodárstvím pokročilejších států. Nad prováděním jeho bdí asi 250 továrních inspektorů. Naprosto však chybí zajištění pro stáří. Jest upravena práce žen, mladistvých dělníků a dětí, jež do 12 let vůbec nesmějí býti zaměstnávány, je stanovena maximální doba pracovní, výpovědní lhůta, zabavitelnost mzdy, upravena výplata, i odškodnění úrazové, které postiženému zabezpečuje poměrně slušné odškodnění a rentu. Mzdy jsou různé, značné jsou rozdíly mezi vyučenými a nevyučenými dělníky v odborech, kde je třeba výcviku, takže v témže závodě při téže práci je nejnižší mzda 1·50 M, průměrná 4·55 M, a nejvyšší 11 M.

Byty jsou hlavně ve velkých městech pro dělníky nedostižně drahé. Malý pokoj v dělnické čtvrti petrohradské stojí s topením měsíčně 20 M. Proto musí dělníci žíti v podnájmu, platíce za kout pokoje 4 až 6 marek měsíčně. Vydání na šaty je značné. Ve stravě přidržuje se dělník ještě venkovských obyčejů; obyčejně stravují se společně, při čemž nemohou jíti nad nejnutnější. Poměrně nejlépe mají se dělníci v závodních kasárnách, ačkoliv ani tyto nevyhovují zdravotním požadavkům. Rozhodně však nemůže zbýti ani vyučenému dělníku ničeho z jeho mzdy, má-li několik dětí, které ještě nevydělávají. Proto dělníci velmi často posílají ženu a děti do vsi, kde žijí přece jen levněji.

O vzdělání dělnictva se mnoho nedbá. Ještě nejvíce učí se děti v továrních školách, a tu a tam ve večerních kursech pro dospělé. Dělníci sami váží si vzdělání. Selské rodiny jdou často na několik roků do továrny, jen aby jejich děti mohly navštěvovati tovární školu.

Postup ruského dělnictva je nepopíratelný, jediné, čeho je mu třeba, je právě vzdělání, které však musí samo vyhledávat.

*

Velké stávky dopravních zřízenců a horníků v Anglii využili stoupenci systému podílu dělnictva na závodním zisku k propagaci své idee. Ačkoliv systém tento nemá přátel ani mezi podnikateli ani mezi odborově a politicky organisovaným dělnictvem, je přece zaveden již asi ve 300 závodech, nejvíce v Anglii a ve Francii, mezi něž náležejí jedny z největších svého druhu, na příklad v Anglii továrna Lever Brothers v Porthu na výrobu známého mýdla Sunlight, v Paříži obchodní dům »Bon Marché«, v Německu optický závod Zeissův v Jeně.

Unionista Hope podal v parlamentě 12. června návrh »Co-partnership Bill«, jež by usnadňovala registrovaným nebo sněmovnou schváleným společnostem zavedení profit-sharing. V závodě stanoví se dle této předlohy základní obnos mzdy a základní zisk podnikatelský, o zbytek pak rozdělí se stejnoměrně podnikatel a dělnictvo. Labour Co-partnership Association, v jejíž čele stojí vynikající průmyslníci, zahájila pak živou agitaci pro tento systém a pro systematické vedení agitace založila zvláštní

council, jež má pracovat hlavně tiskem a schůzemi, působit na podnikatele, by zavedli Co-partnership, a zkoumati, pokud by bylo možno zavésti tento systém cestou zákonodárnou nebo administrativní.

*

O drahotě masa vyslovil se ministr Heinold k deputaci řezníků a uzenářů, žádající o opatření, aby dobytčí a masné trhy byly vydatněji obesílány. Oproti deputaci svádějící vinu za drahotu masa na producenty poukázal ministr k tomu, že ceny masa loňského roku stoupaly i v době, kdy následkem nedostatku píce ceny dobytka stále klesaly. Z toho soudí ministr, že by akce pro hojnější obesílání trhů dobytkem nynější drahotě masa neodpomohla, nýbrž že je vedle toho nutno, aby obce a živnosti, zpracovávající maso, provedly ještě jiná opatření, týkající se organisace a regulace cen odbytového trhu. Co se týče dovozu živého dobytka, odepřel ministr jakékoliv opatření, ačkoli prý vláda je toho daleka, aby poskytovala jednostranné výhody agrárníkům. Dále naznačil ministr, že vláda koná přípravy pro svolání ankety, týkající se nových obchodních smluv, jež budou ujednány s platností od roku 1917.

*

Do stávky ve vagonce kopřivnické způsobem, i v Rakousku neobvyklým, zasáhla vojenská správa. V plukovním rozkaze ze 6. září vybízeni vojáci v Brně a Klosterneuburgu, kteří právě mají opustit vojenskou službu, aby se hlásili v kopřivnické vagonce o práci. Pracovní řád a mzdové podmínky jsou vyloženy v brigádní kanceláři. Civilní úřady státní snaží se ve mzdových sporech zachovati alespoň zdání nestrannosti, veřejné sprostředkovatelny při doporučení práce upozorňují zároveň, že v závodě je stávka nebo výluka, a tu přichází vojenský úřad, který přece má státi úplně stranou zjevů jak politického tak i sociálního života, a verbuje stávkokaze pro závod, v němž dvacet týdnů již trvá stávka. Neslýchaný tento krok vojenských úřadů měl přirozeně za následek interpelaci delegátů sociálnědemokratických v rakouské delegaci.

Stávka obuvníků v Litomyšli trvá v nezměněném rozsahu. —

*

Anglické družstevnictví vykazuje v roce 1910 dvě velkonákupní společnosti, 984 konsumní družstva, 5 mlýnů, 34 pekárny, 96 výrobních družstev a 336 družstev zemědělských. Výroba těchto družstev obnášela asi 28,275.000 liber. Zaměstnáno v nich bylo 53.812 osob. *R.*

ŠKOLA.

J. A. Komenského »dílny lidskosti« v Čechách za trvající úsporné soustavy. — Sjezd srbského učitelstva v Bělehradě. — Valná hromada Svazu jihoslovanských spolků učitelských v Celji. — Katolíci v Německu pro boj o školu. — Učitelské syndikáty ve Francii.

Dílnami lidskosti přál si míti Jan Amos Komenský všecky školy národní. Po třech stech letech od jeho veleplodného života splněn byl konečně

v zemích, obývaných jeho milovaným národem, sen o všeobecnosti vyučování a vychování ve školách. Jsou však tyto školy, jimiž téměř veškerý národ prochází, opravdovými dílnami lidskosti? Jsou splněny všechny vnější i vnitřní podmínky, aby jimi byly? — Není možno pohříchu zodpověděti tyto otázky kladně.

Národní školy v Čechách stávají se v posledních letech zlobou času, nepřízní rozhodujících kruhů a hlavně nerozumem obou národů zemi obývajících očistcem pro děti a peklem pro učitele.

Očistcem pro děti, neboť ovzduší, jež jim připravil několikaletý, do krajnosti prováděný systém úsporný, je nezdravé, ano přímo otravující. Všechny obce v království s rostoucím počtem obyvatelstva mají školní třídy, v nichž má býti pěstěna lidskost, krajně přeplněny.

Školské zákony předpisují, kolik vzdušného prostoru ve třídě má míti každé školní dítě. Ve skutečnosti roste úžasně počet tříd, které tomuto zákonitému požadavku nevyhovují. Ze všech stran království přicházejí zprávy o úžasné přeplněnosti tříd žactvem. V samém obvodu Velké Prahy jsou třídy, kde nejen 80, ale i 90, ano i přes sto a více dětí i s učiteli přímo se otravuje. Kdyby dnes bylo svěřeno schvalování učebných místností vídeňské radniční komisi, která uzavírá důsledně českou školu ve III. okresu pro každý milimetr, který se nedostává šířce oken, výšce dveří a pod., zavřela by dle tohoto lokte přes devadesát procent tříd v Čechách. A není tu žádného odvolání, neboť země je justamentem národa vládou protežovaného přivedena k hospodářskému rozvratu a proto šetří a šetří na školství, t. j. na zdraví dětí, které budou jednou její budoucností, i na zdraví učitelstva, jemuž místo, jež by mělo býti sídlem radostné práce, do krajnosti zhořčuje.

Přeplněnost tříd je pravým semeništěm nakažlivých dětských nemocí. Dítě žijící do šesti let v ovzduší čistého bytu rodinného ušetří se nakažlivé nemoci, není-li na ně přenesena starším sourozencem-školákem. Vstup do třídy přeplněné žactvem přináší mu téměř jistotu, že během školní docházky tou neb onou nakažlivinou onemocní. A nebývá to jen nakažlivina lehčí, ale často nakažlivina, jež přináší těžké následky tělesné i duševní a často i smrt. V obcích s rostoucím počtem obyvatelstva a tedy s rostoucí přeplněností tříd stoupl v době úsporné soustavy ve školství počet nakažlivých nemocí dětských měrou úžasnou a všechny prostředky zdravotnické nedovedly omezit, natož vykořenit ani nemoci tak zákeřné, jako je spála a záškrt, jež jsou v nynější době v přeplněných školách a třídách domovem. Každé dítě školní, vstupující do přeplněné třídy — a kolik jich do takové třídy nevstupuje? — čeká očistec prodělání nějaké více méně zhoubné nakažlivé nemoci.

V očistci přeplněných tříd jsou však ještě jiná muka pro mládež, která do nich s dětskou důvěrou vstupuje. Je tu nedostatek čistého vzduchu, který se zhoršuje dýcháním množství dětí od vyučovací hodiny k hodině a který působí zhoubně na celý dětský organismus, takže slábne a stává se méně vzdorným ku vnějším škodlivinám. Jediný pohled na děti, vycházející po 5—6hodinné práci denní ze školy, vypoví všecku tu bídu ovzduší školního, v němž musí děti tak značnou část dne i mladého věku svého prožíti.

Škola má býti místem, kde pracují s chutí, radostí a nadšením žáci i učitelé. Tak hlásal Rousseau, Spencer, Tolstoj a jiní vychovatelští reformátoři. Je to však možno ve třídě přeplněné? Množství dětí nutí učitele k tuhé kázni, ke kaprálské disciplině a při té nemůže vyrůsti teplejší poměr mezi dětmi a učitelem, při té není možná výchova od duše k duši, jak žádají přední pedagogové. Kolik vteřin učitelovy péče může připadnouti poměrně na žáka, má-li ve třídě na 80, 100 i přes 100 spolužáků, apelujících na stejnou péči se strany učitelovy? Jak může učitel sledovati postup práce tolika žáků, jak může vniknouti v jejich duši a poznati její sklonnosti, jak může vyčísti mravní rysy všech svých žáků a působiti k jich zjemňování? Ve vzorných školách amerických sedí nejvýš 20—25 žáků ve třídě a každý u svého vlastního stolku myslí a pracuje sám, nespoléhaje na souseda. Je možná taková výchova k samostatnosti u nás, ve třídách přeplněných, kde sedí žák na žáku, kde jeden druhému překáží již i fysicky? A přece jaký význam má výchova k samostatnosti u národa, bažícího po samostatnosti politické, po národnostní samosprávě?

Přeplněné třídy jsou nejen očistcem pro děti, ale i peklem pro učitele. Či není již peklem ztráviti v otráveném ovzduší přeplněných tříd 25 i více týdenních hodin vyučovacích? Míti tu pocit skličující pedagogické nemohoucnosti ovládnouti takové množství pedagogickými prostředky humanitními? Viděti před sebou tu mnohotvárnost massy žáků, neroztříděných ani dle duševního, ani dle mravních vlastností? Viděti před sebou, jak žáci s dobrým mravním jádrem jsou kaženi od žáků mravně zpustlých? Patřiti, jak duševně méně nadaní nemohou stačiti normálním a jak duševně bystří, kteří mají býti jednou solí života, krní tu mezi prostředními? Cítiti, že v ovzduší přeplněné třídy není možno ztepliti svůj poměr k dětem, zintimněti jej v přátelský poměr staršího vychovatelského druha k mladým svěřencům? Nemoci viděti až k jádru svých dětí, vnikati v jejich vlastnosti a náklonnosti a zařizovati dle toho svoje působení? Přál bych, aby někdo vylíčil duševní stav učitele, působícího ve třídě žactvem přeplněné, učitele množstvím dětí utýraného a uštvaného.

Přeplněné školy, které se za tuhé úsporné éry rozmnožily do netušené míry, nemohou krátce plniti dostatečnou měrou své národní poslání. Nemohou splniti očekávání, jež v ně klade náš národ. Nemohou rozsévati kulturu, jíž má národ třeba ve stížené soutěži světové. Nemohou býti dílnami lidskosti, jak si je přál míti velký český reformátor pedagogický.

Je přímo národní povinností zlomiti úsporný systém v národním školství, který činí krok za krokem ze školních síní očistec pro děti a peklo pro učitele, který ničí generace, které jimi procházejí na zdraví, který překáží všelikému rozmachu, jejž by musila národní škola učiniti při zlepšených poměrech. Je nejvýš na čase, aby byl zlomen zhoubný systém, který krátce brání tomu, aby národní školy staly se »humanum officinae«, t. j. pravými dílnami lidskosti v duchu českém, v duchu Jana Amosa Komenského.

*

Z minulých školských rozhledů vypuštěny byly následující odstavce o učitelských sjezdech prázdninových:

S j e z d s r b s k é h o u č i t e l s t v a z k r á l o v s t v í konal se v B ě l e h r a d ě ve dnech 18.—21. srpna za účasti zástupců slovanského učitelstva v Rakousku. Srbské učitelstvo v království má v Bělehradě svůj vlastní nádherný dům, na nějž sama vláda srbská přispěla 50 tisíci dinary a pro nějž hlavní město věnovalo pozemek v ceně 20 tisíc dinarů. V třípatrové budově o trojím průčelí umístěn je mimo spolkové místnosti pensionát pro studující učitelské děti, knihovna, sbírky lidového umění, učebných pomůcek, stálá školská výstava, přednáškové síně atd.

Valná hromada spolková přijala návrhy předsednictva Svazu slovanského učitelstva v Rakousku na zřízení Slovanské učitelské ústředny, která by soustřeďovala učitelstvo ku práci osvětové a vychovatelské, podávala zprávy o stavu školství slovanského, o pedagogické literatuře a životě jednotlivých větví slovanských, aby byl založen zvláštní Věstník pro zprávy této ústředny, aby byl umožňován o prázdninách pobyt českým učitelům v Srbsku a obráceně, aby byla zřízena v Bělehradě slovanská knihovna pedagogická a aby bylo k podnětu ústředny přikročeno co nejdříve ku pracím na diferenciačních slovnících jazyků slovanských.

Josef Úlehla podal na sjezdu ve své přednášce celkový pohled na národní školu a práci v ní. Naznačoval tu, jak by se měla srbská národní škola osamostatnit a osvobodit od vlivů německých a využít srbsko-charvatského písemnictví. Vybízel srbské učitelstvo, aby sbíralo doklady a prameny, z nichž by mohl jednou vzniknouti přírodopis srbského dítěte. Zdůrazňoval také podmínku svobody pro školu tak, aby se stala dětem i učitelům místem radostné práce ve smyslu Rousseauově, Spencerově i Tolstojově.

Sjezdu přítomen byl ministr osvěty srbské Ljuba Jovanović se školským referentem drem Dušanem Rajićem. (U nás v Rakousku ministři vyučování sjezdů učitelských se důsledně neúčastní, za to posílají omluvné přípisy s přáním všeho zdaru kde jakému kongresu klerikálnímu, který proti školským zákonům říšským útočí.) Na banketu, uspořádaném k poctě slovanských hostí, srbský ministr osvěty vytkl zvláště shodu mezi ministerstvem a učitelstvem, při níž se školství dobře daří.

A konečně také ještě několik slov o valné hromadě S v a z u r a k o u s k ý c h j i h o s l o v a n s k ý c h s p o l k ů u č i t e l s k ý c h. Byla konána v C e l j i ve dnech 10.—11. srpna. V tomto Svazu je sdruženo 35 spolků s půldruhatisíci členy, z nichž z Kraňska je 469, ze Štyrska 603, z Přímoří 364. Na Kraňsku »věje větérek reakcionářský« a proto tam ubylo 53 členů, za to ve Štyrsku a v Přímoří členové přibývají. Sjezd rokoval o neutěšené situaci jihoslovanských škol a učitelstva, vzpomněl dvoustých narozenin J. J. Rousseauových a vyslovil se proti definitivě okresních školních inspektorů a pro vybírání jich z osvědčených učitelů škol národních.

*

K a t o l í c i v N ě m e c k u byli dosud pasivními v otázkách školských a německou školu obecnou nechávali na pokoji. 59. jejich sjezd konaný 11. srpna v C á c h á c h znamená obrat. Bylo tu poprvé vrženo heslo boje proti obecné škole a prohlášeno, že je nutno chrániti dítky před vlivem nevěry a revolučním (!) hnutím. Katolíci z Německa prohlásili tu svatosvatě, že budou všemi silami bránit tomu, aby nebyla mládež školní »od-

tržena od prsu církve«. Mládež tato má se učit ve škole snášet bídu a útisk, protože je třeba bezpodmínečně ctít společenské řády církví ustanovené. Katolíci němečtí byli dosud o něco lepší katolíků rakouských, snad vlivem konkurujícího s nimi v Německu protestantismu. Sjezd v Cáchách ukazuje, že je počíná zle zasahovati zpátečnická nakažlivina z Rakouska.

*

Francouzské učitelstvo zvedlo se k boji. Bylo sáhnuto těžce na jeho svobodu. 23. srpna usnesla se ministerská rada k návrhu ministra vyučování Guisthaua, aby do 18. srpna byly rozpuštěny všecky dosavadní jeho odborné organisace. Vláda »nemůže připustit jiné učitele do škol než ty, kteří pěstují výchovu v duchu mravnosti dětství, vážnosti a bezpečnosti země. Učitelské syndikáty na sjezdu v Chambéry manifestovaly proti těmto citům. Syndikáty tyto staly se středisky politické agitace, ohnisky národního rozvratu a to republikánská vláda dovolit nemůže.«

A vlastní příčina násilnického činu francouzské vlády? Mladší generace učitelské, aby vlily život do staré sice, početně i finančně silné, ale ztuhlé a nehybné organisace Les amicales, založily v letech 1905—6 samostatnou organisaci čistě odborovou po způsobu odborů dělnických a r. 1907 na sjezdu v Nantes rozhodly, aby učitelské syndikáty přistoupily do Confédération générale du travail, t. j. do odborového sdružení dělnického. Spojení bylo uskutečněno r. 1910 na sjezdu v Marseille, letos pak na sjezdu v Chambéry 50 učitelských odborů se 6000 členy manifestovalo ve zvláštní resoluci pro solidaritu s dělnickými organisacemi, v nichž vláda vidí středisko propagandy mírové, protimilitaristické. V resoluci vysloveny »soudruhům« dělníkům sdruženým ve výše uvedené C. G. T. živé sympathie v jejich snaze po osvobození a vzdělání, projevena vřelá účast s denním bojem vedeným dělnickou třídou ku zlepšení jejího života a postavení a prohlášeno, že učitelstvo je hrdo mohouc bojovati v jejich řadách. Vyslovena solidarita se všemi zřízenci sdruženými pod praporem C. G. T., poslán bratrský pozdrav všem uvězněným obětem kapitálu a schválen všeobecný boj, podniknutý »výborem pro sociální obranu«. Dále bylo přijato, že se zřídí v každém syndikátě zvláštní fond (»sou du soldat«) za tím účelem, aby se učitelům-vojákům pomáhalo mravně i hmotně. V bursách práce, t. j. ve sdruženích dělnických, kde již takový fond je, mohly by se k němu učitelské syndikáty připojiti. Sjezd v Chambéry vyslovil se mimo to pro rovnost služného učitelův i učitelek, pro stejné vzdělání předběžné, pro zvýšení služného od 1500 do 4000 franků a koedukaci ve školách. Toť byl vlastní kámen úrazu.

Proti činu vlády zahájena protiakce. Zvolen výbor, ujišťující, že učitelská federace nemá cíl protimilitaristický a protivlastenecký, ale že chtěla pouze podporovat hmotně učitele ve službě vojenské. Syndikáty vstoupily do odborového sdružení pouze z důvodů, že pokládají odborové sdružení dělnické za svoji ústřednu a že se chtějí domáhat svých požadavků taktikou socialistických dělníků, t. j. že chtějí pracovat vlastní silou o zlepšení svého postavení. Učitelstvo francouzské je dost bídně placeno a domáhá se po léta marně zlepšení. Značná jeho část vidí spásu pouze v organisaci dělnické a přistupuje hromadně do strany sociálně demokratické. Také

v Čechách a jiných zemích rakouských dochází část učitelstva k tomuto názoru a v tomto měsíci právě způsobil poplach ve »vlasteneckém« tisku dopis mladého učitele v Učit. Novinách z 2. t m. vybízející mladé učitele, aby zanechali dosavadní politické abstinence a přistupovali do organisací soc. demokratických. Nynější neutěšené poměry hmotné, malá naděje na zlepšení, dlouhá hra ve školské komisi se zákonem na úpravu, nebývalá nezaměstnanost učitelská (v Čechách je nyní na 3000 učitelův a učitelek bez trvalejších míst), neupřímnost některých politických stran k učitelstvu — k tomu přirozeně vedou.

LITERATURA.

Krásná:

Růžena Svobodová: Posvátné jaro. V Praze 1912, nákladem Jana Laichtera. — Marie Majerová: Plané milování. V Praze, nákladem Jos. R. Vilímka. Rok ? — Helena Malířová: Víno. Román. V Praze, nákladem J. Otty. Rok ? — Olga Fastrová: Pro dobré jméno. Román. V Praze 1910, nákladem F. Šimáčka. — Gabriela Preissová: Opuštěná hnízda. I. Gabriely Preissové Spisů sebraných sv. VII. V Praze, nákladem J. Otty. Rok ? — Teréza Nováková: Výkřiky a vzdechy. V Praze, nákladem Jos. R. Vilímka. Rok ?

Šest svazků nejnovější naší ženské belletrie, šest svazků povídek a románů, z jejichž autorek žádná není začátečnicí, naopak: všechny tyto spisovatelky mají již své čtenáře, dávno prošly výhní prvních pokusů, dobyly si ve veřejnosti již jména a dnes representují naši ženskou literaturu — jaká nadějná kořist pro kritika, jenž přeje ženské duševní práci, jenž věří ve velikost ženského srdce a v hloubky ženské duše! A česká ženská literatura má přece svoji slavnou tradici. Hned před šedesáti lety, v době, kdy z mužských našich prosaiků je těžko vybrati jméno, jež bychom dnes vyslovovali s vděčným podivem, v popředí celého písemnictví stojí melancholický a přece skvělý zjev bohem nadané básnířky Boženy Němcové: její bytost celá se zachvívala tajemstvími ženského poslání, žít lásce a láskou, milovat, trpět a odpouštět, a přece jak plně pochopila svůj úkol! Nedala se strhnouti svůdnými hlasy svých nadšených literárních přátel, kteří chtěli, aby vyžila svůj talent podle jejich theorií, nýbrž zůstala svá, zůstala ženou, jejíž myšlenky a jednání určuje vlastní srdce. A že to bylo srdce opravdu velké, svým způsobem se snažila prospět národu: kolik vážných otázek promluvilo z jejích starostlivých očí, nad kolika problémy se v zadumání sklonila její hlava! Byly to bolesti prostého lidu i celého národa, sociální, kulturní i politické, jimž věnovala pozornost; ale ať se dotýkala málo lákavého postavení českých služek nebo slovenských drotarů, ať přesvědčivě hájila společenské volnosti ženy-spisovatelky nebo se pokoušela nalézti cestu k vyléčení bídy nejširších vrstev, nikdy přece nepřestala být ženou, jako pro specielně ženské zájmy nikdy opět nezapomněla na své povinnosti k lidské společnosti. A nejinak Karolina Světlá:

z každého jejího díla, třebas tu sleduje jiné vzory než její starší přítelkyně, mluví nejen žena, nýbrž i člověk. Ano, celý dotavadní běh historie pomáhal vykořisťovati ženství ve prospěch mužské nadvlády a rozkoše; žena má srdce, které má vlastní požadavky a zákony: ale nemá též mozek, nemá též rukou, není celý člověk? Nemá také mravní závazky jak k sobě, tak ke světu? Jest opravdu určena jen pro manželskou ložnici, kuchyň a pro taneční sál? V tom jest velký význam naší starší ženské literatury, že jest posvěcena mravní revolucí ženské duše. Velmi mnoho z ní zahyne a už zahynulo, ale nikdo jí neupře vznešených cílů, k nimž mířila a jež se pokusila hodnotit i umělecky. A přicházely pak nové básnířky, jež nepouštěly se zřetele starých těchto snů a jež objevovaly nová a nová úskalí v řešení otázky emancipační: co se stane s odvěkými zákony poslání žen, jakmile počne žena s mužem soupeřit na poli sociálním a kulturním? Jakmile bude uvedena z kuchyně do školní síně, do úředních kanceláří? Naše spisovatelky tu většinou jen napovídaly. České hnutí emancipační roste a podobných otázek stále přibývá: jak vděčné pole umělecké! Máme již několik let universitní studentky a ženy akademicky vzdělané, ke všem uměním mají ženy přístup, nikdo dávno neklade na ně starosvětských požadavků, naopak: žena vzdělaná je nám dnes nezbytnou. Máme svou poslankyni, ženy se uplatňují i v politice, řeší problémy společenské a ethické. A tu čekáme od ženské literatury, že nám ukáže, kam až chce naše žena dospět, jak se tímto životem obrodila, jak dovede těmito novými možnostmi ušlechtit se vnitřně, jak vznešeněji pojímá úkoly svého pohlaví, své ženské povinnosti v rodině i ve veřejnosti; a čekáme, jak její umění poroste, těžíc z těchto všech možností, jak česká umělkyně tvoří vlastní svůj styl, odpovídající její nové úloze, jak povznese kulturu nejen naši, nýbrž celého lidstva. —

A tu povídky, jež spojila do sbírky »Posvátné jaro« paní Růžena Svobodová, vypravují nám toto. Myrta je krásná a vznešená dívka, jež jest nespokojena v osamělosti, jež si zahraje s nemotorným mladíkem, »pozorným milencem« Michaelem a jež se provdá za démonického myslivce v cizině povrhujíc prostým řemeslníkem; manželské zklamání snáší passivně a chce se vysvoboditi útěkem od muže za pomoci vilného a hrubého sedláka. Když jí »pozorný milenec«, jenž nepřestal žíti staré své vidině, napoví cosi o utrpení jejího nevěrného, brutálního muže, obětuje se pro něho a zůstane, aby teprve ve stáří po jeho smrti se nechala hýčkat a obklopit veškerým pohodlím od šedivého svého zbožňovatele. »Věrná paní« Viktorie, jež odmítla také svého nápadníka, neustává o něm sníti v přepychu, kterým ji obklopil bohatý manžel, a podlehne nemilovanému svůdci teprve, až jí přítelkyně vylíčí odkopnutý ideál jako spokojeného muže, jenž na ni dávno zapomněl. Mladá Daniela Skřivanová nechá se snadno upoutati zhýralým studentem Janem Polachem, ač zná jeho roztodivná dobrodružství a ač s nadšeně ideálním studentem Hanákem čte zaníceně verše Březinovy: nebýt obdivuhodné věrnosti a píle Hanákovy, jenž vystuduje a s ní se zasnoubí, kdo ví, zda by vyvázla tak bez pohromy! To jsou hlavní povídky knihy. Co znamenal pro ženu rozmach emancipačního hnutí? To, že se dovede dívat na nahou dívčinu, pomatenou z nešťastné lásky, sedící na vrbě nad vodou? Že nemůže se odtrhnout od nevěrného muže,

jenž ji přitahuje, jakmile má naději, že se k ní vrátí? Že s milencem čte místo Hálka Březinu? V knize paní Svobodové nemá žena jiných zájmů, než zájmy svého srdce. Snad že má ještě lepší vkus, zařizuje-li si byt nebo obléká-li se, než měly naše babičky. Ale jinak se v ní neděje nic, co by svědčilo o tom, že se vnitřně obohatila mocným vzestupem posledních let; že si usiluje ve společnosti vybojovati nové postavení; že má vedle svého pohlaví i duši a rozum, vůli a jakýsi životní cíl; že se zkrátka přiblížila novému pojetí svého úkolu lidského.

To vše si paní Svobodová zúžila na jediné: na tichý, resignovaný smír s životem, v nějž ústí všechna její ženská t. j. erotická zklamání. V tom jest klad jejího díla. Paní Svobodová mu věnovala také jednu celou povídku »Pokojný dům«, jíž uzavírá svou knihu. V postavě mladé paní, duše tohoto domu, jest stělesněna krásná harmonie mezi ženskými touhami a jejím osudem. Právě tato povídka v líčení dětského života v rodině mezi lesy vyvolává vzpomínku na Babičku Boženy Němcové: je tu mír a klid, jenž ozařuje všechna okna »pokojného domu«, není tu ani pokusu rozrušit krásné jeho štěstí, vše je pěkně urovnáno rukou, jež je bílá a čistá, a jež patří někomu, kdo má vkus. V Babičce však kypí život, bouří mládí, zpívá tušení života: toho u paní Svobodové není. Paní Svobodová stylisuje, přehodnocuje, vyrovnává. Odtud konečná harmonie, v jejímž ovzduší se odehrávají její příběhy; odtud scény a scenerie, jež jsou příliš romantické a málo životné, ale jež v celku paní Svobodové tvoří půvabný ornament; a odtud konečně i její styl. A v tom je význam její knihy: stylistické její umění je u nás nové a obohacující celkovým zladěním a formálními jednotlivostmi. Řeč její má čistou prostotu kultivovaného parku, jímž tekou milé, rozmyslně vedené potůčky; obrazy její mají barvy východních přepychových látek; postřehy její dbají dokonalého souladu hrdinčiny duše a okolí, ať je to příroda nebo zařízení bytu, jímž se snaží v sobě sesíliti a ukojiti potřebu krásna a rozkoše. V tom smyslu se i na novou knihu paní Svobodové vztahují slova, jež praví mladá paní »Pokojného domu« o své četbě: »Mám ráda knihy, ale jenom moudré a bohaté knihy, knihy učitelů života a jenom ty, které se pohybují na jemném rozhraní mezi již skutečností a ještě téměř nepostižností.« Třebas tato povídka ženské štěstí nalézá tam, kde přežilá stará literatura: v úloze matky a hospodyně.

Na českou literaturu měla paní Svobodová vliv již dnes patrný. Je to viděti na příklad z »Planého milování« paní Marie Majerové. Drobné povídky, jež jsou tu spojeny, ukazují již svým titulem, co tvoří jejich ideovou podstatu. Je to opět erotická potřeba žen, zejména mladých dívek, již paní Majerová ve stopách paní Svobodové ohledává a předvádí. Výsledky zase nejsou veselé: po všech roztouženích a rozpětích za životní plností, již hledají na mužském srdci, následuje únava a zhnusení. Může to být telegrafistka nebo zpěvačka, mohou to být hoši ze zámožných rodin nebo pražští bohémi, vdané mladé ženy nebo ničím neukojení mužové: všichni projdou labyrintem svých snů, prosycených vůní rudých květů, aby konečně cítili marnost všeho. Chtějí snad něco víc ty ženy, než zábavu, tu duchaplnou a tu trochu dvojsmyslnou, než pohodlný život a pěkné šaty? Než trochu cirkusové slávy? Než trochu nočního hýření? Leč budiž: s paní Majerovou nás opět smiřuje, že ty starodávné historky, postavené dovedně

do nového ovzduší, dovede prosytiti vroucím soucitem a vylíčiti ryze uměleckým způsobem. Pí. Majerová není tak něžná jako pí. Svobodová, její obrazy jsou násilnější, řeč úsečnější, ale je opravdová a poctivá umělkyně.

Ale co říci o románě paní Heleny Malířové, který symbolicky nazvala »Víno«? Její rekyně Ada je spisovatelka a píše román. Nezáleží na tom, jak se to venkovské děvče, všeobecně pokládané za velmi krásné a intelligentní, stalo spisovatelkou a co vlastně spisuje. Za týden vždy napíše dvacet stran a imponuje jí, když její román dospěl »imposantního okrouhlého čísla« 300. Její milenec jí upřímně říká, jak vypadá její ženská literatura. V té kritice jakoby paní Malířová soudila sama sebe. A žádný kritik by nedovedl její román posoudit lépe. V jejím »románě«, jenž nemá děje, jenž rostl nazdařbůh, jenž byl psán jen proto, aby byl napsán, »šustí spodničky« žen, jež vstupují do světnice, lidé ze společnosti »mizejí po anglicku«, děvče se setká se známou, o níž jakživa neslyšela a jež celou kolonii pochybných přátel umění vozí na letní byt, milenci se střídají jako rukavice; a co hlavního: stále se Ada, hlavní osoba, jmenuje krásnou, intelligentní a nepřístupnou, po stopách starého Homéra se její »báječnost« naznačuje na počátku, když churavci v sanatoriu jako o závod si vypravují, že »přijede Ada«, ale ze všech 278 stran čtenář sám nepozná. kde došla té pověsti. Chce večer pracovat, ale zůstane přes noc v kavárně, kde si najde nového milence; střeží svého panenství, ale sama je nabídne... Cosi vyššího, k čemu by cítila? Jak by to bylo možno, když její spolubydlící, jež studuje filosofii, je dříčka? Když tato mravně zkažená bytost, bohudík, se nemůže odhodlat vzít si švakra, lékaře, člověka vzácného srdce a pracovní energie, jenž má být dokonce povolán do Prahy? Nelze si mysliti většího úpadku nejen ženské literatury, leč celé ženské emancipace, než jak o něm svědčí toto dílo. Je lehtavé, jeho hrdinky jsou povrchní a pozlátka svého vzdělání užívají k tomu, aby dráždily muže a navazovaly s nimi poměry. Nemají úcty k sobě ani k jiným. Z hospodyní četby našich babiček se stávají v lektuře dnešních žen grisetky.

A takový jest i román »Pro dobré jméno«, jejž napsala paní Olga Fastrová. Zase se tu »modernisuje« literatura à la Marlittová nebo Carlenová. Na osudu dvou maloměstských dívek, z nichž jedna, naivní a prostoduchá Márinka, je dosti vysokomyslná, aby si troufala stát se ženou hraběte z Polžiců, a druhá, povrchní a života plná Rozárka, nic se nerozmýšlí poddat se zamilovaně světáckému Horovi, dokumentuje autorka svou novou ženskou filosofii: zrazená Márinka se obětovala, vzala si doktora Kalaše, jenž však byl nemocen a »neudělal jí šťastnou«, odmítla návrhy bývalého hraběcího svého ctitele a měla na konec truchlý život; Rozárka, jež se nekrotila, vzala si Horu, dovolovala mu pletky se služkami a měla aspoň pohodlný život. Proč Márinka nepřistoupila na návrhy Polžicovy, proč dbala »o dobré jméno«? Všechny ženy, jež tu vystupují, na konec se shodnou, že je hloupé dbát o dobré jméno... Oh, ty vzácné filosofky a ubohé trpitelky! Ale kde vzaly vůbec právo chtít cosi od života, byly-li takové, jak je autorka líčí?

To paní Gabriela Preissová stojí neskonale výše. I její Palka i její baron Oskar touží po štěstí a bohatém životě, ale nepřestávají při tom být lidmi. Palka dosáhne, čeho si přála, stane se paní, jež má, o čem

snila, ale neutone v přívalu zlata: pozná, že je to »talmové zlato«, že víc než nadbytek je prosté, spokojené srdce. Paní Preissová se pokusila zde i ve vylíčení marného snu Oskarova vrhnouti na život světlo pochopení a lásky a světový řád podepříti mravním zákonem, ale na svou úlohu nestačila. Zůstala na povrchu, nedovedla proniknouti a osvětliti psychologický proces, jenž se odehrál v nitru jejích osob a náladou se jí nezdařilo zakrýti nedostatek analytických schopností a dramatické síly. Respekt však budí její snaha, která z její knihy činí četbu pro širší vrstvy dobrou a užitečnou.

Scelené a rozhodně pozoruhodné jsou symbolické prósy paní Terézy Novákové, která do nich složila svou životní filosofii. Jest jich sedm. Všechny mají téměř mužský dech, silný a zdravý, všechny se rozpínají do výšin lidského ideálu a ponořují se v hlubiny odvěkého osudu; zní z nich tóny starých bájí s veškerou svou přísností a ponurostí, šumí do nich záhadné zpěvy pralesů a veletoků a zase se jasní modré nebe, pozorované s vrcholků zasněžených velehor. Paní Nováková jest umělkyně, která uchvátí prudkým přítokem skvělých obrazů v ukázněném proudu vybrané řeči, málo dbající o odstíny, ale nejvýš hudební a svěží. Z jejích prós slyšite bít lidské srdce, jež volá vstříc jen velkým osudům; z nich mluví duše, jež málo dbá o všednosti a rýsuje si obraz lidstva ve velkých konturách, které nutí k obdivu v dnešním zájmu o malé bolesti a malá štěstí. Souvisí-li touto seriosností paní Nováková a paní Preissová s ženskou literaturou starší, ptáte se bezděky: k čemu byly ty cíle, o jejichž dosažení tak houževnatě usilovaly, jestliže je nová generace viděla a vidí tím méně, čím blíže jim mohla být? A bude tomu tak i v budoucnosti? *—vh—*

Poučná.

Ant. Černý: Lužice a Lužičtí Srbové. V Praze, nakladatel J. Otto. (České knihovny zábavy a poučení čís. 28.) — F. M. Dostojevskij: Z Denníku spisovatelova. Svazek III. přeložil Ignác Hošek, svazek IV. Ignác Hošek a Karel Velemínský. Nákladem J. Laichtera v Praze 1911 a 1912.

Ad. Černý: Lužice a Lužičtí Srbové. V Praze, nakladatel J. Otto (České knihovny zábavy a poučení čís. 28.)

Má pravdu autor, tvrdí-li hned v předmluvě, že naše styky s Lužickými Srby nejsou tak živé ani není naše znalost jejich života tak jasná a hluboká, jak by měla býti, že setkáme se u nás dosud mnohde s prapodivnými představami o Lužických Srbech, až i s naprostou nevědomostí o nich. A měl-li někdo z Čechů čeliti této ignoranci, jistě nebyl k tomu nikdo povolanější než muž, jenž po léta má živé styky se všemi buditeli a pracovníky lužickými a zná zemi i lid z vlastního názoru i studia, tak jak je zná jediný Adolf Černý, jehož jméno nese proto právem spolek českých srbofilů v Praze. Využiv těchto svých obsáhlých styků a znalostí a opřev se o starší práce vlastní i cizí, podal tu Černý dokonalý i přesný obraz země a jejích dějin i vylíčení národopisné, jazykové, literární, osvětové, školské a zvlášť i povahopisné; nezapomněl dokonce připo-

jiti i hrst praktických pokynů pro ty, kdož by chtěli cestovati po Lužici a poznati národ nám tak blízký a tak nešťastný.

Je vskutku obdivuhodna vytrvalost a houževnatost národa, který čítá dnes sotva již 150.000 duši (mimo několik tisíc vystěhovalců) a na nějž již od XIII. století doráží s plnou prudkostí hltavé a nenasytné moře germánské. Mimo duchovenstvo a učitelstvo nemá téměř žádné inteligence uvědomělé, pomalu již tři sta let uplynulo od doby, kdy odtržen od koruny české a zbaven tak přirozené spojitosti s bratrským kmenem, z něhož mohl jediné čerpati posilu a odvahu k boji, teprv od let třicátých minulého století počíná se zvolna probouzeti k národnímu vědomí: a přece statečně dosud vzdoruje a přes všecky hrozné ztráty dovede si obhájiti národní bytí a udržeti jazyk i zvyky. Je důležito, že od počátku probuzení právě mužové, vychovaní v Čechách neb aspoň znalí české kultury, působí nejhlouběji a nejvydatněji a že z českého jazyka přeložen mimo jiné i divadelní kus, který hrán o prvním ochotnickém divadelním představení v Srbské Lužici r. 1862 (Klicperův Rohovín Čtverrohý); k nám Čechům především tedy pohlížejí Srbové s důvěrou, že neodepřeme jim pomoci proti společnému nepříteli, který zbavil je i národní školy a vniká již i do rodin národně smíšených (Lužičtí vzdělanci dosud velmi často berou si za ženy Němky a vychovávají své děti docela německy).

Z líčení autorova patrno, že poměrně lepší jest stav Lužice Horní než Dolní (pruské), v níž i útisk byl větší i vědomí národní pozdější i činnost inteligence omezenější: zle se mstí, že Dolní Lužice nemá ani jednoty jazykové a pravopisné, jež by je družila s Horní částí v jediný celek, ba ani viditelného centra národního podobného tomu, jakým je v Lužici Horní Budyšín. A tak národ, jenž ve svém přirozeném konservatismu a loyalitě byl vždy nejvěrnější oporou trůnu a dynastie, je vydán na milost a nemilost nepřátelům a stíhán jako vlastizrádce: těžko věru jest potlačiti tu analogii ze státu jiného, nám ještě bližšího.

Patří k tomu rozhodně proto živá víra, ba snad i optimismus, jestliže srbští buditelé a s nimi rozhodně i sám Černý tak skálopevně drží se myšlenky, že Lužičané nevyhynou a že jim neuškodí ani proud vystěhovalců, který v posledních desítiletích odchází do Ameriky a Australie z momentů národnostních a náboženských. Úplné poněmčení prorokoval již r. 1782 anonymní autor spisku »Gedanken eines Ober-Lausitzer Wenden über das Schicksaal seiner Nazion«, někteří němečtí statistikové již i chtěli na rok vypočísti, kdy zmizí v německém moři poslední Srb, ba Němec Fahlisch r. 1883 odhadnul bytí Srbů ještě na nejvýš 50 let — a přece jen vědomí národní roste zvláště v Dolní Lužici a jeví se v lidu nepochybná síla k dalšímu osobitému životu. Doufejme proto, že prognosa lačných nepřátel osvědčí se klamnou a že Lužičané, jimž dle slov Černého patří plně název národa s t a t e č n é h o, obhájí svou národní samostatnost — — především ovšem v l a s t n í silou, v l a s t n í pomocí. *N.*

F. M. Dostojevskij: Z D e n n í k u s p i s o v a t e l o v a. Svazek III. přeložil Ignác Hošek, svazek IV. Ignác Hošek a Karel Velemínský. Nákladem J. Laichtera v Praze 1911 a 1912.

R. 1877 Dostojevskij vydával originální měsíčník, který vyplňoval vlastními články. Tento Denník spisovatelův byl ovšem velmi málo den-

níkem a málo též obíral se osobou spisovatelovou. Chtěl býti volnou tribunou názorů Dostojevského, glossovati zjevy pozoruhodné. Literární themata ročníků dřívějších ustupují v době válečné přirozeně událostem veřejným. Články Dostojevského jdou širokým proudem svým, jako veletok, který nese v bystrých vlnách mnoho rmutu, zahýbá v tu, onu stranu, razí si cestu, kudy se mu zlíbí. V těchto úvahách není úpravné krásy, je třeba jejich zvláštnímu chodu zvykati, propracovávati se jimi, neboť Dostojevskij není ani jednoduchý, ani přímočarý. Ale stojí ovšem za námahu čtenářovu. — Denník spisovatelův mohl by býti přiléhavěji nadepsán Rusko a Rusové; nelze si mysliti ruštější knihy, díla hlouběji ukazujícího do nejskrytějších tajů duše ruské. Nechť Dostojevskij mluví o čemkoliv, vždy na konec dospívá k typické úvaze o duchu ruském, o lidu ruském a jeho zvláštnostech v protivě k Evropě. Veliké idee slavjanofilské vystupují tu v původní ryzosti a živosti, bez té odporně hořké příchuti, kterou jim dalo ruské zpátečnictví. Dostojevskij sám nebyl zcela slavjanofilem, ba památná řeč jeho o Puškinovi měla způsobiti smír mezi slavjanofilstvem a západníky, ale bezděky zmocňovala se i jeho prudká zaujatost proti evropanství. Chorá fantasie jeho jako by byla pronásledována mučivou nutností rozpřádati nahodilé podněty v nekonečné polemiky, v nichž důsledky slova odpůrcova jsou vyhnány na ostří nože. Některé stati jsou ustavičným »hádáním pravdy a lži«, — jsme strženi do víru sporů, stopujeme někdy užasle horečný kvas v mysli Dostojevského, přes to nemůžeme vždy přijmouti závěry jeho. Dostojevskij vší silou srdce věřil ve velké a ryzí Rusko, při čemž však nijak neskrýval ohyzdných zjevů života veřejného. Přijímal slavjanofilský ideál spasitelského úkolu Ruska a jeho pravoslaví, v němž tajil se mu nejčistší útvar křesťanství. V jeho pojetí je ku podivu málo mysticismu — hromadil nové a nové důkazy ze života veřejného, z dějin. Posledním argumentem pak mu byl lid, jeho se dovolával, hájil jej a oslavoval. Byl přesvědčen, že sám zná hluboce duši lidu, neboť léta žil v těsném styku s ním — v žaláři; ani Tolstoj nezdál se mu býti dost blízek lidu. Intelligence ruská podle jeho názoru ocitla se na bludných cestách, protože se lidu odcizila, odcizila se své půdě, nevěří v cenu vlastního národa. Přes to, že nejvyšší schopnost ducha ruského viděl v jeho všesvětovosti, ozvučivosti, fantasie jeho neustávala vyhledávati rozdíly mezi Evropou a Ruskem, zveličovati nahodilé projevy zaujatosti proti Rusku a Slovanům. Rusko stalo se mu zvláštním světem chápajícím Evropu, ale nadobro nechápaným Evropou (pro ni vlastně nepřístupným). Své Rusko povznášel na nový stát, který válkou balkánskou ostatnímu světu stával se příkladem nezištné velkomyslnosti, který bojoval za vznešené ideály, aniž by toužil po jakékoliv kořisti. V důsledcích toho názoru dovedl výmluvně poukazovati na blahodárné účinky války a na dusné ticho, hnilobu dlouhého míru. Nalézaje v násilnostech Turků páchaných na bulharských rodinách vítané argumenty citové, rozechvěně potíral střízlivé názory západníků a zvláště Tolstého protest proti válce v závěrku »Anny Kareniné«. Dostojevskij byl, zkrátka, schopen dáti každé veliké události dalekosáhlý, věštecký smysl — bohužel skutečnost nestačila rychlým a krásným přáním jeho. Mnoho si sliboval pro Rusko na př. od úspěchů v Asii; jeho pravdivá slova, že Rus není jen Evropanem, nýbrž také Asijcem, měla by býti stále připomínána i s důsledky, které z faktu vyvozoval.

Geniální postřehy Dostojevského nepozbyly dosud své novoty: jak vykládá ruský literární typ tuláka, intelligenta od lidu odtrženého, jak nalézal obdobu mezi francouzským katolicismem a socialismem v jejich společném principu násilného sjednocování lidstva, to vše jest výplodem téhož ducha horečně hledajícího a objevujícího. Třebaže Dostojevskij věřil v křesťanské »nové slovo« Všeslovanstva, skepticky smýšlel o vděčnosti malých národů slovanských vůči Rusku. Ale právě proto viděl povinnost Ruska v tom, aby politicky neovládalo Slovany, nýbrž stalo se jejich přirozeným střediskem, k němuž by dobrovolně lnuli.

Všelidské bratrství jest mu lékem, který by dělal všude divy. Jím jest možno jediné překlenouti hrozivé rozdíly mezi lidem a intelligencí, jím také řešiti židovskou otázku, již Dostojevskij viděl v nejčernějším světle. Neboť až dosud prý židovství bylo ztělesněnou separací, popíráním křesťanských ideálů lásky, bratrství — židé zůstávali státem v státu věříce ve svou povýšenost a vladařské sny messiášské. Židovské ideály slaví vítězství v Evropě, v Rusku však Dostojevskij toužil po assimilaci opačné.

Tolstého novému tehdy románu »Anně Karenině« věnoval obšírné úvahy, vybíhající nejen v charakteristické poznámky o Tolstém, nýbrž i o ruském a evropském pojímání sociální otázky. Přes to, že se s autorem románu ve mnohém rozcházel, uznával jej za umělce stojícího na nejvyšším stupni a »Annu Kareninu« za ruský čin, významný pro celý svět: vyslovuje prý ruský názor na vinu a trest, na rozřešení sociální otázky, řešení křesťanské, mravné, kající, nikoliv násilnické, jako jest vyhlazovací boj buržoasie a proletariátu v západní Evropě. S Levinem však Dostojevskij napořád nesouhlasí — jest mu »hypochondr, podrážděný až do rozčilení«, vytýká jeho zálibu v paradoxech, přepiatou citlivost atd. Souboj dvou velikých duchů ruských poučuje nás hluboce o vzájemném poměru jejich názorů i osobností. Stejně Dostojevskij odhaluje nejvnitrnější vztahy své k Někrasovu, Bělinskému a j. Pouhé vzpomínky a kritiky vyrůstají v projevy trvalého významu všelidského.

Každým dotekem vnějším jest uvedena tvůrčí fantasie autora Denníku v nepřetržitou práci: je třeba processu o trýznění dětí, aby Dostojevskij široce se rozepsal o rodinném ovzduší trýznitelů a sestavil si vymyšlenou řeč soudní, je třeba anonymního dopisu, aby z něho vykouzlil románové plány. Dílo Dostojevského jest nepřetržitým řetězem vidin. Někdy cítíme se za jeho vedení odtrženi od pevné půdy a teskně pohlížíme do prázdnoty, jíž jsme obklopeni; jindy však tají se nám dech grandiósními výhledy věštce. V tom smyslu jest Denník spisovatelův básnickým dílem ve světové literatuře jedinečným. Dostojevskij ponořil se až k samému prapůvodu věcí a odhaloval duši lidského dění. *K. V.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Případ Traubův. — Eucharistický kongress.

O »případu Traubově« je skoro zbytečno psáti. Aspoň referovati jistě není nutno. A o posudky také nebyla nouze. Skoro každý opráv-

něný i neoprávněný mluvčí veřejného mínění pronesl své rozhodné slovo. Ale hlediska, se kterých lze posuzovati případ, jsou tak četná a tak odlišná, že všemi dosavadními posudky nebyly vyčerpány všecky možnosti ani vystiženy všecky stránky události.

Nebudu předem napovídati, jaké je mé hledisko a měřítko. Vysvitne samo.

Sesazení faráře Trauba s úřadu, jakožto nejvyšší výměr trestu disciplinárního, všeobecně překvapilo samy odpůrce Traubovy, kteří teď ovšem jednomyslně zastávají rozhodnutí vrchní církevní rady berlínské. Mně se zdá sesazení přirozenějším trestem než přesazení původně konsistoří vratislavskou ustanovené. Ani mne nenapadá hájiti berlínské vrchní rady, ale po lidsku měřeno, myslím, že by každý kterýkoli jiný nadřízený úřad v analogickém případě uznal na propuštění úředníka podřízeného, který by ve své kritice vyšších instancí zašel tak daleko, jak prudký, výbušný Traub zašel ve svých ústních i písemných projevech. U příležitosti procesu s Jathoem jsme se zmínili, že Traub vydal brožuru, která činí dojem schvální sebeobžaloby a ze které je patrno, že chce býti postaven před soud. Myslil, že soudem se poslouží jeho věci (nejen osobě, ale věci, kterou zastává, směru, kterým jde) víc než mlčením. Snad se klamal, snad ještě není vývoj celkového stavu tak daleko, aby processem mohlo nastati jasno a v důsledcích ozdravění.

Ale soud nad Traubem jím samým připravený nadarmo nebyl, i když nezpůsobil tolik, co postižený sám čekal. Účinky jeho jdou několikerým směrem, a to blahodárné účinky.

Traub byl odsouzen jménem církve, pro svůj odpor k církvi, ne sice podle nějakého paragrafu o urážce církve, jaký máme v rakouském trestním zákoně, ale fakticky odsouzen pro urážku církve. Ale právě účinkem tohoto processu jest dnes mnohem jasnější, že v protestantismu na rozdíl od katolicismu církev není církevní vrchnost a nejsou církevní úřady. Církevní úřad může být uražen, a vinník za to může, snad musí být potrestán; ale vinník si při tom může být vědom, že neurazil církev, a církevní úřad si to pomalu uvědomí také.

Traub jest si vědom (a přátelé jeho směru s ním), že se nedotýkal církve, i když nejostřeji psal proti konsistořím a synodám a církevní radě, ano může si právem býti vědom, že tím právě prospíval církvi a pracoval pro její lepší zřízení a přiměřenější stav. Útoky jeho a výtky se obracely pouze proti přítomnému skreslenému obrazu a nedokonalému stavu církve.

V našich poměrech sice se bude zdát divným, že někdo brojí proti církevním úřadům a všelikým církevním institucím a při tom chce sloužit církvi. To nese s sebou náš katolicism a jeho nejen faktické, ale i principielní a dogmatické stotožňování viditelných institucí a úřadů s pojmem a podstatou církve. Ale nemusilo by to být divné právě u nás; v Čechách zrovna Hus byl snad první v Evropě, který vyslovil moderní a při tom prastarou, původně křesťanskou zásadu, že církví není papež s kardinály, církev není viditelná instituce, nýbrž sbor věřících.

Tato zásada se uplatnila v reformaci a činí podstatný rozdíl mezi protestantismem a katolicismem. Nejméně snad jest uplatněna v zemské církvi pruské; ale nesmí se zapomínati, že preussische Landeskirche není

protestantism. U nás se na to často zapomíná, nebo nezapomíná, ale tendenčně se tvrdí opak, na zmatek našich názorů o církvi a náboženství a klerikalismu.

V rozsudku nad Traubem praví berlínská vrchní církevní rada, že se nemůže čekati od církve, aby ponechala v úřadě takového muže, ani aby mu ponechala možnost vstupu do nového duchovního úřadu v církvi. Na to odpovídají přátelé Traubovi: Ne, pánové! to se může a musí čekat od pruské zemské církve. My jsme také církev!

Důsledek tohoto protestantského názoru jest, že Traub ani na chvíli nepomýšlel vystoupiti z církve, jako by snad musil vystoupiti katolický modernista, nebyl-li by vyloučen, jako vystoupil Romolo Murri a jiní. Hned po rozsudku nabídl svaz monistů Traubovi generální sekretářství a telegrafoval mu nepřímou výzvu neb očekávání, že se obrátí proti církvi, s poukazem na to, jak dalekosáhlý čin by bylo jeho vystoupení z církve.

Traub generální sekretářství s díky odmítl a prohlásil, že zůstane v církvi, že bude dál pracovat v církvi.

Není sporu o tom, že by vystoupení Traubovo z církve bylo činem dalekosáhlým v důsledcích, že by bylo signálem pro mnohé, přemnohé následovníky. Jistě také mnozí čekali takovýto krok a nejeden pokládá za nedůslednost, že ho Traub neučinil.

Jen ten, kdo nezná celého Traubova působení a jeho principů i cílů. Mé privátní, pevné přesvědčení jest, že Traubovo setrvání v církvi jest daleko významnější a bude mnohem účinnější pro pokrok náboženského života, pro osvobození od násilí a cizí autority, vůbec pro postup moderních požadavků ve věcech náboženství a církve, svobody a pokroku, než by bylo jeho vystoupení.

U člověka jeho rázu, jeho duchovního založení, byla to jediná možnost. Traub celým svým působením směřoval k tomu, aby lidi odcizené získal církvi. A při processu a po něm vycházela na veřejnost osobní svědectví, že jeho působením tisíce lidí bylo získáno pro součinnost v rámci církve; lidé, kteří byli odpuzováni dogmatičností, konservatismem církve, jím nabyli porozumění pro vnitřní sílu a oprávněnost organisace i tak nedokonalé, jako jest církev, poněvadž v ní měli možnost pokroku a práce.

Traubovo setrvání v církvi jest něčím víc než důsledkem jeho osobního náboženského stanoviska. Vzpomínám na nový román anglické spisovatelky Mrs. Humphry Ward »The case of Richard Meynell«. Je to román konfliktu mezi modernismem a orthodoxií ve státní církvi anglikánské. Konflikt jest jiného rázu, ale podstata sporu jest též individuelní, moderní chápání náboženství, nový náboženský život, oproštěný od většiny tradičních forem, v protivě k formalismu a strnulosti episkopální církve. A Richard Meynell nevystupuje z církve. Jeho případ poslouží nejen náboženství, když ukáže, že víra modernistova má také svou nemenší sílu a dává stejně podstatnou oporu v životních krisích, jako starší pojímání křesťanství, nýbrž poslouží též církvi.

Podobně tomu bude jistě též v důsledcích případu Traubova. Přátelé jeho sice soudí, že přísný rozsudek vrchní církevní rady jest »osudným taktickým i morálním přehmatem«, ale soudíme, že omyl tento se obrátí jen proti svému původci, proti nejvyššímu církevnímu úřadu. Ten se

opravdu v tomto případě ukázal jako »takticky krátkozraký a vnitřně malicherný«. To však pro věc samu, pro náboženství, není škoda žádná, a pro církev není škoda velká.

* *
*

Eucharistický kongress je za námi. Co se o něm napsalo! Pro něj i proti němu. Naše kruhy četly jistě víc toho, co bylo napsáno proti němu. Naše pokrokové noviny nereferovaly obsahově skoro nic. Je to naše dávná výtka. Kdo chtěl mít obraz o vnitřním jednání sjezdovém, o obsahu řečí, musil se obrátiti k žurnalistice klerikální nebo vídeňské. Naše pokrokové, liberální a jiné noviny protiklerikálního směru se tím dopouštějí osudné chyby. Letos snad se vymluví tím, že sjezd byl ve Vídni. Myslím, že by stálo za to, mít při takové příležitosti svědomitého referenta ve Vídni. Ale to je pouhá výmluva. Zrovna tak si počínala neklerikální veřejnost, když se pořádal sjezd českých katolíků. Leckomu snad vyhoví a stačí odmítavý úvodník, posměšný feuilleton, pikantní noticka. Spolehlivý referát by byl lepší. A úsudek si rozumný čtenář učiní sám. Náš čtenář českých pokrokových časopisů neví, jak vnitřně, obsahově vypadal eucharistický kongress, a musí se spokojiti s cizím, namnoze předpojatým, vždycky jednostranným posudkem. Kdo si dal záležet, aby stopoval jednání sjezdové aspoň v některém českém klerikálním časopisu, myslím, že každý našel mnoho zajímavého. Nemyslím, že mohl něco pro sebe přímo získat, pro svůj vnitřní život nějaké obohacení; ale nasbírat materiálu pro studium katolické zbožnosti mohl víc než jinde. Neboť o tom by ani mezi proticírkevními a nenáboženskými radikály, liberály, pokrokáři atd. nemělo býti sporu, že eucharistický kongress byl manifestací náboženskou a prostředkem k náboženskému prohloubení. Že měl svou stránku politickou, okázale demonstrační, protipokrokově útočnou, to víme a řekli jsme před kongressem. Ale to není všecko. Proti demonstraci klerikální bylo by možno aranžovati demonstraci protiklerikální. Mohla by býti stejně četná. Ale jistě by neúčinkovala tak jako eucharistický kongress, a to ne proto, že by se asi nemohla pochlubiti účastí osob tak vysoko postavených. Kongress účinkoval trvale právě též mocí svého náboženského obsahu, jímž mluvil k srdci, k duši člověka. My si obyčejně představujeme práci protiklerikální snadnější, poněvadž zapomínáme na tohoto náboženského činitele. Vím docela dobře, že v tom průvodu 90.000 účastníků bylo přemnoho těch, které přilákal dvůr a všechen ten zevnější lesk, ale vím také zcela určitě, že přemnohé, četnější než si protiklerikální strany myslí, přivedla vnitřní potřeba náboženská. Eucharistický sjezd jest dokumentem katolické zbožnosti, projevem katolické duše, v níž se mísí mysticism s racionalismem, cit s rozumem, náboženství s politikou, duch s hmotou; dokument duše, která ignoruje ještě dnes všecku historickou vědu, všecko bádání o dějinách dogmatu, a dovede snésti tvrzení, že »původní (křesťanská) církev měla o přítomnosti Kristově ve svátosti oltářní a v eucharistickém uctívání ve věcech podstatných všech stejnou víru a stejný řád jako nynější katolíci«. Taková je dnešní katolická zbožnost a dnešní katolická duše. Nám nestačí tato zbožnost, my ve své duši nedovedeme směstnat tolik disparátních elementů, nám nevyhoví úroveň eucha-

ristických sjezdů ani po stránce intellektu ani po stránce zbožnosti; ale pro to nesmíme zapomínat, nesmíme zavírat oči před faktem, že vyhoví tisícům. Podle toho zařídíme svou práci o pokrok.

7. října 1912. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Ochrana mateřství a reforma manželství. — Hospodyňské vzdělání dívek. — Paní Bož. Viková-Kunětická v Mnichově.

Ochrana mateřství stala se významnou součástí ženského hnutí. Ženy v první řadě mají právo a povinnost formulovat své požadavky. A to učinily, domáhajíce se ochrany matek. Ochrana matek vznikla ze sociální potřeby pomoci, aby matky nestály tu bezradné a opuštěné, vydané na pospas bídě a zoufání za to, že staly se matkami. Jde o to, uplatniti mateřství jako sociální činnost a provésti to do všech důsledků. K tomu cíli pečuje se o ně zřizováním útulků, hygienickými opatřeními, hmotnou i morální pomocí, buduje se všeobecné pojištění matek, povznáší se matka svobodná ve společnosti i v zákoně. Poskytne-li se matce klidu a šetření, zabezpečí-li se jí jistota existence, ochrání-li se před ponížením a pohrdáním společnosti, utvoří se základ pro tělesný i duševní zdar dítěte a tím poskytne se pevná mravní opora matce. O to usiluje ochrana matek. Dnes však stává se potřebou ethickou. Od ochrany matek dospívá se k ochraně mateřství. Vzniká nový směr myšlení, buduje se nová ethika.

Přihlédneme-li ke kulturnímu vývoji, vidíme, že znehodnocení mateřství bylo příčinou všech zmatků a neporozumění vzájemného poměru muže a ženy. Nepochopení poměru má strašné důsledky. Nikde není projevena malost kultury tolik, jako v rozporu mezi uctíváním mateřství, jak se děje v celé společnosti a skutečným postavením matek. Nikde nejeví se brutalita lidských poměrů více, než v životě sexuálním. Proto nestačí jen pomoc matkám, ale nutno sáhnout hlouběji, ke kořenu zla a očistit názor na mateřství. Nerozlučné je s tím spojen názor na vztah obou pohlaví, na sexuální život. Ten řeší se ode dávna manželstvím. Vše, co se této formě vymyká, pokládáno je za zločin. A přece jak je to daleko od přírody, od mravnosti a kolik obětí si ten omyl vyžádal a ještě vyžádá. To vše jsou oběti pro nové poznání, pro kulturní postup.

Společenský řád postavil jednak mezi matky ohromnou hráz, jednak oddělil ženy nepřestupnými propastmi zřízením monogamického manželství a patriarchátem. Dělí ženy na troje skupiny: manželky, podřízené muži, jichž povinností je žíti sexuálně a roditi, i když nechtějí, svobodné ženy, oddělené od mužů, jichž mateřství je zločinem a prostitutky. Vesměs je tu pácháno násilí na lidské přirozenosti. Vybudování monogamie značilo ve své době pokrok, ale udál se na úkor žen a padly jemu za oběť milliony bytostí.

Dokud byly ženy němou neorganisovanou massou, mohl ten stav trvat. Snášely svůj ponížený osud, jako osobní neštěstí. Avšak přístup žen na

universitu, studium rozšířilo jich obzor duševní a ženy osvojily si soustavné vědomosti v oborech, které jim do té doby byly nepřístupny. Poznaly, že celé pohlaví trpí pod týmiž podmínkami a jest okrádáno o šťastnější a radostnější bytí. Počáteční hněv proti šťastnějšímu muži ustupoval hlubšímu poznání, že také muž nedosáhl vrcholů kultury, protože jeho družka zůstávala hračkou hrubé svévole. Nejen to. Sociální vývoj nutí každého jednotlivce k boji, vyžaduje zodpovědnost za vlastní osud, a vyzbrojil ženu odhodlaností a samostatností. Nyní žena uvědomělá o tom, že nemůže na dále trvat poručnictví jednoho pohlaví nad druhým a vyškolená bojem existenčním, domáhá se uznání své ženské bytosti. Pochopuje vývoj, snaží se působiti ne proti němu, ale k nápravě, k vyrovnání propastí mezi ženami a matkami a odstraňuje hráze mezi ženou a mužem.

Nejhorší stránkou dnešního zřízení je prostituce, Ve své hrůze je stále víc a více poznávána. Kdo jednou popatřil v hloubky a zákoutí její, kdo poznal nesmyslnost všech obětí, které vyžaduje, nemůže nalézti klidu, dokud toto ponížení ženského pohlaví bude trvati v nynějších rozměrech. Tu je třeba šířiti známost o všem tom. Leč boj proti prostituci jeví se marným, dokud nebude změněn názor na pohlavní život a dokud nebude jeho projevování se jinak, lépe, pravdivěji uspořádáno, než tomu je dnes. Je prostituce výslednicí poměrů a řádů, ustálené formy přijaté společností a jedině uznávané za právoplatnou. Jde o reformu monogamického patriarchálního manželství.

V otázce reformy manželství jde v každém případě o uvolnění formy, o přizpůsobení její osobním potřebám obou manželů, jich povaze sexuální. V tom směru zabývalo se reformou manželství mnoho vynikajících, mravně vysoce stojících bytostí a vesměs spatřovali záchranu jen v uvolnění manželství a jen v tomto řešení spatřovali záchranu z neudržitelných poměrů. Dnes jest již v celém světě patrný směr, vědomý svého cíle, který vidí, že palčivou otázkou jest otázka nejen uvolnění manželství, ale přímo »volné lásky«. Od správného řešení »volné lásky« závisí budoucí kultura a konečné osvobození od zbahnělých poměrů, do nichž uvedla společnost lidskou násilná forma dosavadního manželství. »Volná láska« neznačí zrušení manželství, ani organisaci mimomanželských styků. Naopak pravá láska je zmírní a zušlechtí. Volnost tu neznačí nevázanost, ale očištění a uvolnění lidské bytosti od nepravdivých forem a vzrůst zodpovědnosti.

Byl to v Anglii v 19. století William Godwin,[1] milenec a manžel Mary Wollstonecraftové, známé průkopnice ženské emancipace, který ve svém »Šetření o politické spravedlnosti« prohlásil nucenou formu manželství za zastaralé zřízení, které volnost individua citelně omezuje. Manželství je otázka majetku a osoba nemůže býti majetkem. Tvrdil, že odstranění manželství nemělo by zlých důsledků. Jak důsledně pochopoval v souhlase s Wollstonecraftovou formu manželství, nejlépe osvětluje jeho jednání. Měl názor, že členové rodiny neměli by se mnoho vídati. Věřil, že to ruší v práci, když bydlí v témže domě a že sevšedňují duševně. Proto najal si v nevelké vzdálenosti od své rodiny jiný byt a stýkal se s ní jen občasně.

---

[1] Dr. Med. Iwan Bloch: Das Sexualleben unserer Zeit.

Dobu mezi tím vyplňovali oba manželé prací a studiem. Dokonce i dopisy vyměňovali průběhem dne.

Názor jeho, že by odstranění manželství nemělo zlých následků, potvrdil v poslední době Alfred Blaschko ve spise o prostituci 19. století. Vyvrací námitku, že lidé nejsou ještě zralí pro volnou lásku a sebeurčení v lásce, že nejsou dosti zodpovědní. Ukazuje, že »právě v proletariátu dávno uplatnila se volná láska a neznačila tu nikdy hřích. Kde není majetku, který by mohl býti zanechán legitimnímu dědici, kde srdce poutá lidi k sobě, nestarali se ode dávna příliš o požehnání kněžské; a kdyby dnes nebyla forma občanského sňatku tak jednoduchá a kdyby nemanželským matkám a dětem nebylo snášeti tolik příkoří, kdo ví, zda moderní proletariát pro sebe dávno by nebyl odstranil manželství.« Dokazuje, že všude, kde »volná láska« není možna, nastupuje v náhradu prostituce. Odpověď, co je lepší, je nesporná.

Pro reformu manželství byly dávno činěny různé návrhy: aby uzavíráno bylo na omezenou řadu let, neb jen na dobu, dokud trvá láska, mnozí proklamovali volný svazek, jiní žádali volnou ženu. Zajímavým je názor Schopenhauerův na manželství a jeho návrh na reformu. Uvádím jej, protože je mně jasným dokladem, čeho se musí řešení problému »volné lásky« či uvolnění manželství vystříhati, nechce-li se dopustiti nespravedlivosti, jednostrannosti a násilnictví dvojí morálky. Jeho návrh na »Tetragamii« nebyl nalezen, toliko výtah této práce existuje v král. bibliotéce v Berlíně, a Dr. Ivan Bloch poprve sděluje veřejnosti jeho doslovné znění ve své knize »Das Sexualleben unserer Zeit«. Schopenhauer projevil v pojednání o ženách (Parerga und Paralipomena) asi tento názor: Kdežto u polygamických národů nalézá každá žena zaopatření, jest u monogamických počet provdaných žen omezen a zůstává mnoho přespočetných nezaopatřených žen, které ve vyšších třídách stávají se neužitečnými starými pannami a živoří, nebo se prostituují. Pak vedou život bezectný a bezradostný. Ale za okolností stávajících jsou k uspokojení mužského pohlaví nutnými, proto vystupují jako veřejně uznaný stav s tím zvláštním účelem, ochránit před svedením ženy, které obdržely neb mohou obdržeti muže. Co jest to jiného než monogamickým zřízením hrozně zkrácené ženy, opravdové oběti lidské na oltáři monogamie? Pro ženské pohlaví jako celek je polygamie dobrodiním. O polygamii nelze se vůbec příti, nýbrž je faktem, který nutno pouze upraviti. Kde jsou skutečně monogamisté? My všichni žijeme aspoň po nějakou dobu, ponejvíce však vždy v polygamii. Protože pak každý muž potřebuje mnoho žen, není nic spravedlivějšího, než že má volnost, ba že jemu přísluší pečovat o mnoho žen.

Z tohoto názoru vzrostl návrh na »Tetragamii«.

Totiž, aby vždy dva muži měli jednu mladou ženu dohromady a když odkvete, aby si k ní přibrali druhou, opětně mladou. Obě ženy budou zaopatřeny a přece každý muž pečuje jen o jednu, a to teprve v pozdějších letech, kdy již je hospodářsky silnější. V ohledu sexuálním docházejí všichni uspokojení, neboť žena, mající nadbytek energie v mládí, je monogamickým zřízením omezována a později opět muž, nalézající se v plné síle, vedle odkvétající ženy. Tetragamií chtěl by Schopenhauer vyrovnat tyto rozpory a korrigovat přírodu, která rovným počtem obou pohlaví sice

poukazuje k monogamii, ale rovnováhu porušila již v základu, nerovným rozdělením sil.

K tomu dodává dr. Bloch asi toto: Je správný názor Schopenhauerův na nutnost volnějšího pochopování a utváření sexuálních vztahů, o hanebnosti a zostuzování nemanželských matek a dětí. Je však nebezpečný jeho pojem o úkolu ženy při této reformě manželství. Žena má být považována za méněcennou, nevolnou, bezprávnou bytost, na místě aby byla postavena vůči muži jako svobodná osobnost se stejnými právy a povinnostmi. Nové a ještě horší otroctví pohlaví by bylo důsledkem takové úpravy života. »Postavte vedle volného muže volnou ženu, naplňte oba hlubokým citem zodpovědnosti, jaká vzrůstá z lásky dvou volných osobností, a uvidíte, že taková láska bude i jim i jejich dětem ku štěstí.« Heslem budoucnosti musí býti: »volná láska na základě jediné lásky, a sice lásky, uplatňující se oboustranně v plném životním boji.«

Teprve nová doba, kulturní vývoj v souvislosti s probuzením individualismu s hospodářskými převraty, utvořila nové základy pro sexuální vztahy a přinesla poznání, že v tak zvané sociální otázce vedle hospodářské stránky rovné, ne-li větší místo zaujímá stránka sexuální. Setrvání na starých formách manželských značilo by korupci pohlavní v nejširším smyslu slova, zbahnění kulturních národů a ohrožující rozšíření prostituce, zejména tajné, a tím pohlavních nemocí. S tímto poznatkem současně vystoupili na veřejnost četní spisovatelé ve Francii, ve Švédsku, v Anglii, v Německu, a ihned budovaly se spolky pro reformu manželského sexuálního života, které podnikly šetření o všech spojených otázkách.

»Pojednou položilo si kulturní lidstvo — končí Dr. Bloch — otázku vážnou a hroznou: Jak bylo možno, že bylo statisícům upíráno právo na lásku, a že byli odsouzeni k bytí bezradostnému, v němž všechny krásné květy života vadly, že další statisíce byly odsouzeny k bídě prostituce, že se veškerenstvo vydávalo vždy dalšímu nebezpečí zničení pohlavními nemocemi a jich následky?« Spousta spisů současných značí v tomto životě převrat a utvoření spolků a svazů boj a práci k povznesení mateřství. To je praktický, viditelný důsledek hnutí za novou sexuální ethiku.

Nespokojenost s nynějším stavem je tu, je všeobecná a hledají se cesty k nápravě. To je nejcennějším faktem v dnešním stavu. Správně přichází se k uvažování upotřebitelnosti dnešní formy manželství a k tomu, jaké formy by odpovídaly moderním názorům. Ale to by nestačilo. Nikoli forma sama, ale především duch je to, co zaviňuje dnešní mravní úpadek. Duchovní a mravní úroveň mužů i žen dlužno povznésti a pak teprve tito jiní, mravně silnější lidé budou schopni vybřednouti z dnešních běd a přinésti světu nový, čistý sexuální poměr muže a ženy. Forma pro toto nové manželství dostaví se pak sama sebou. Tedy více, než v potírání formy a hledání nových útvarů, jde dnes o obrození lidstva, aby lidé spatřovali v sobě více člověka, méně pohlaví, aby muž přestal na ženu pohlížeti jen, jak písmo praví — ku požádání její.

*

Aktualitou v našem ženském hnutí jest otázka h o s p o d y ň s k é h o v z d ě l á n í d í v e k. Ministerstvo zaslalo počátkem roku správám škol

dotaz, o dobrozdání ohledně vyučování vaření na dívčích školách. V ženských časopisech rozvířil se zájem o tuto otázku, a ku podivu, vyskytl se také návrh na snížení školského vzdělání dívek na prospěch vaření. Rozhodně správné a pokrokové je nazírání Ant. Gebauerové, učitelky v Kroměříži, která v čísle 9. »Ženské Revue« hájí odbornost hospodyňství a propaguje myšlenku, aby na učení vaření hledělo se jako na odborné vzdělání, s nímž netřeba spěchati před 14. rokem, aby dopřáno bylo dívkám téhož vzdělání všeobecného, jako hochům. Na jeho základě lze zdárně budovat teprve vzdělání odborné. V nynějším těžkém existenčním zápase je třeba, aby i ten nejprostší člověk měl jisté vědomosti, zkušenosti, přehled, k čemuž dá základ škola. Jen dobrá zkušenost stanovila podmínkou přijetí do hospodyňské školy 16. rok. Starší děvče lépe chápe, že se učí pro sebe, je rozumově vyspělejší, tělesně zdatnější, rychleji pochopí, snadněji se naučí, spolehlivěji vše vykoná, má trvalejší zisk. Je-li zvyklá přesnosti, osvojí si v nedlouhé době hospodyňské znalosti a dovede promyšleně jednat. Aby to bylo docíleno, je potřeba dvojí: budit úctu ke každé svědomité práci a lásku k práci a lidem.

Doporučuje rozhodně vaření po 14. roce a jinou organisaci pokračovacích kursů (4. třídy měšťanské), t. j., aby vedle předmětů všeobecně vzdělávacích poskytovaly v některém oboru důkladnější vzdělání — buď hospodyňském, jazykovém nebo průmyslovém. Podobně daly by se zříditi stálé pokračovací kursy hospodyňské pro absolventky škol obecných za přispění ministerstva vyučování, zemědělské rady a místních činitelů. Předem by bylo nutno postarat se o učitelky pro tyto kursy.

*

Ačkoli nacionální tisk německý hleděl překazit účast paní Boženy Vikové-Kunětické na sjezdě německých spolků pro volební právo žen v Mnichově ve dnech 22.—24. září konaném, přece tomu nezabránil. Jakožto první zvolený zemský poslanec český byla přivítána s velkou účastí a proslovení vyslechnuto pozorně. Osvětlila význam zvolení ženy za zemského poslance v Čechách, poukázala na kulturnost a demokratičnost národa, vytkla pravidelné hlasování německých poslanců z Čech proti Čechům ve všech kulturních, sociálních i politických otázkách a vyslovila obavu, že i tentokrát neustoupí od svého tradičního odporu vůči Čechům a budou hlasovat proti uznání jejího mandátu. Neopomenula ovšem podotknout, že německé ženy v Čechách postavily se odhodlaně po bok ženám českým a podaly příslušně znějící petice svým zástupcům na sněmu. Sjezd, který se konal za předsednictví JUDr. Anity Augspurk, zaslal do Čech na prospěch mandátu paní Vikové-Kunětické následující projev: »Sjezd německých žen pro volební právo v Mnichově r. 1912 posílá německým poslancům důtklivou žádost, aby se při rozhodování o volbě poslance za volební okres Mladá Boleslav paní Vikové-Kunětické prohlásili pro platnost mandátu jejího, jenž jest dle zákona země udělen a odpovídá spravedlnosti k ženám.« Zamlouvá se, že paní Kunětická více vyzvedla otázku národní v Čechách nežli ženské stanovisko. Krokem tím, přímo politickým, získalo hnutí ženské jistě více, než všemi tábory a průvody sufražetek.

Válka.

Evropa dostává novou tvářnost: evropské Turecko zmizí snad docela, anebo zůstane jen nepatrný zbytek někdejší jeho velikosti, co úzký pruh na Bosporu. Již dnes však je jisto, že Turecko co velmoc evropská už neexistuje a že jeho oblast dosavadní rozdělena bude mezi Bulharsko, Srbsko, Řecko a Černou Horu. Tak zvaná východní a balkánská otázka bude před novým rokem 1913 jistě rozřešena a po staletích Evropě přestane z východního cípu hrozit stálé nebezpečí politických krisí a válek. Turecko v Evropě roli dohrálo.

Co se v říjnu a listopadu 1912 na Balkáně stalo, na věčné časy bude skvělým listem v dějinách Evropy a bude po všechen čas slávou pro balkánské národy slovanské, pro Slovanstvo vůbec. Bulhaři a Srbové, Černohorci a Řekové svrhli se svých krajanů jho turecké, pod nímž do našich dnů trpěli, zničili asiatskou velmoc v Evropě a zbavili tak tento díl světa posledního zbytku barbarské hanby víc než středověké. Stálo to potoky, ba řeky krve, stojí to spoustu nezměrné bolesti a bídy lidské — ale Evropa je prosta tureckých vrahů!

Odpor proti válce, proti nedohledné a nepřehledné bolesti následků tohoto tažení umlká a pociťuje se co skoro nemístná sentimentalita při pohledu na skvělý výsledek. Dějiny neznají tak brzo podobného příkladu hrdinského nadšení, jaké vzplálo na Balkáně v této válce a není příkladu pro podobné tažení čtyř malých národů. To vše, čeho jsme byli právě svědky, nás vrací do dob římského a řeckého starověku, kdy jen osobní udatnost platila za ctnost a vedení meče za jediné umění, hodné lidstva a života jeho. A všecky ty popisy oslav starověkých hrdinů z boje se vracejících živě stavějí se před naše duševní zraky, když slyšíme a čteme o činech bulharského a srbského vojska. A jako šedou theorii odmítáme všechnu skepsi a zavíráme rádi oči před krví zbroceným děsem válečné hrůzy, slyšíme-li jásavé volání — Evropa je prosta tureckých vrahů!

Saháme po palmách, když scházejí slova.

*

Evropa bez Turecka! Jako bychom si oči protírali, jako ze sna se probíráme — jak jen možná, že jsme bez té přítěže, bez toho balastu, a cit kulturního člověka jako by cítil, že se ta kulturní Evropa v onom okamžiku vznesla daleko výš, jako když balon vyhodil všechen písek. Když si uvědomujeme, jak každý pokrok musel tam na východě zastavit svůj krok, jak všecko kulturní snažení s němou resignací před branami tohoto Turecka muselo ustat, když si uvědomíme, jak tento středověk zachovaný, zachovávaný a pěstěný působil zpět i přes ty své hranice právě na své nejbližší sousedy, kteří sami se ještě probírali ze smrtelného spánku tureckého panství a ochotně přijímali dobrodiní pokroku a osvěty, jak ono Turecko i v těch zemích krok pokroku zdržovalo — tu teprve ucítíme, co to znamená, — není za těmi branami už onoho dusícího Turecka, není už překážky pro další postup pokroku, neboť Evropa je bez Turecka .....

Jak těžce se vnucujeme pod dojmem tohoto tažení do politických úvah. Snad hlavně proto, poněvadž vidíme, jak málo kulturního citu a nadšení v té evropské politice je, jak málo radosti je cítit z onoho osvobození v ovzduší diplomacie a politiky, jak malicherná snaha intrikánů se nedovede ani po tak zdrcující porážce tohoto moderního umění diplomatického povznést k činu a gestu většímu a jak nelidové celý ten svět politický ještě cítí i jedná tváří v tvář lidové válce! Stud a zahanbení nás naplňuje, kteří si domýšlíme, že osvěta je jediným cílem našich krajů a lidí — ti páni v zlatých fracích nemají smyslu pro ten obrovský čin těch malých na Balkáně, nechtějí slyšet, jak o té anabasi bude se mluvit za rok, za deset a dvacet věků!

*

Už ani ne pouze všem pokrokovým, ale dojista i všem pokrokumilovným i přejícím musí být jasno, že nerušené trvání turecké říše v Evropě znamenalo pro civilisované lidi hanbu. Se zahanbením ovšem nutno připustit, že civilisace evropská do dnešního dne nepokročila do té míry, aby se byla d o h o d l a svorně o tom, co se v Turecku státi mělo a muselo, že snášela následkem vlastní nesnášelivosti stálé nářky na bídnou správu tureckou, na bezpráví nepřetržitě po celé věky páchané na Turcích a Neturcích, že se po každém krveprolití v Turecku, po každé krvavé řeži a po nesčetných vraždách na den rozčilila a ze strachu před sebou zase rychle uklidnila a trpěla vše dál — zkrátka maxima culpa civilisovaného světa na poměrech Turecka musí být přiznána: řevnivost mezi evropskými

státy zavinila jeho setrvávání při středověké tyranii a jeho trvání vůbec. Evropa zavírala oči před vším tím, co se na Východě dělo, a kdykoliv se jeden nebo druhý národ v evropském Turecku vzbouřil, aby buď zhynul docela anebo si alespoň krvavě vydobyl lidskou existenci, žárlící Evropa především hleděla věc lokalisovati, povstalcům poskytla morální podpory, ale pak hleděla, aby rychle krise přešla, aby z povstalých zmatků nezískala nějaká moc evropská. Teprve když 1878 Rusko do sporů tureckých zasáhlo, došlo k důkladnějšímu osvobozování, povstalo větší Rumunsko, nové Bulharsko, Srbsko a větší Černá Hora. Rakousko-Uhersko mělo spravovat Bosnu a Hercegovinu. Jak bude v Turecku dál, jaký osud stihne Neturky, Slovany a Řeky příště pod vládou tureckou, o to se berlínský kongres nepostaral — starostí jeho bylo, aby nepovstaly spory mezi Ruskem a Rakouskem, Ruskem a Anglií a mezi Anglií a Francií. Kníže Bismarck, poctivý makléř, nemající nikdy zájmu na této východní otázce, po dlouhých poradách všech těch cílů skutečně dosáhl — bylo ticho na východě evropském. Bulharsko, Srbsko, Rumunsko i Černá Hora samostatně se vyvíjely, každá z těchto zemí podle zvláštní povahy svého obyvatelstva, v Bosně a Hercegovině, Rakouskem obsazených, prováděna pacifikace a kulturní činnost více z Budapešti než z Vídně. Vliv dlouholetého tureckého panství bylo všude cítit, a dlouho víc než dost. V Turecku berlínský kongres utvrdil panství Abdul Hamida, nic víc. To znamenalo, že despotie v nezměněné formě trvala dál, útisk nemahomedánských národností v Turecku že se pokud možno ještě zhoršil a stát že upadal čím dál tím víc. Turecko stalo se míčem finančních a hospodářských snah některých velmocí evropských, brzo francouzských, jindy zase anglických, a každá z velmocí vždy v první řadě starala se jen o největší spokojenost sultána a jen o to, aby vliv ostatních velmocí evropských, hlavně Ruska, se nijak nestal citelnějším. Občas — a to dost často — docházelo k vnitřním bojům, řežím a povstáním, Bulhaři, Řekové a Albánci v Turecku víc než dosud se pokoušeli o to, aby si po vzoru osvobozených již bratrů svých svůj los zlepšili — ale Turecko krvavě před očima kulturní Evropy potlačovalo všecky tyto pokusy. Žádná z velmocí mu nepřekážela v této uklidňovací práci, jen aby zase nevznikly spory a řevnivosti a také proto, poněvadž zájmům všech velmocí toto Turecko dost vyhovovalo: stát dělal dluhy dál a upadal tak čím dál tím více do odvislosti ostatní Evropy. Turecko prostě hnilo dál a všecky zdánlivé ukázky civilisace byly naprosto povrchní a bez významu. Theokratická despotie zůstávala nejvyšším principem

státním, šeik ül islam ve všem stál nad ministry a nad státní správou a měl jen jednoho konkurenta — bakšiš.

Úplatky nejvyšším hodnostářům státnim tu a tam zvítězily nad vůlí a přáním oné poslední a nejvyšší instance. Do Evropy vysíláni důstojníci i úředníci na studia, mluvilo a psalo se o evropsky vzdělaných státnících — ale to vše byly takřka jen bluffy vypočítané na oklamání a uspávání evropského svědomí. Všichni evropsky vzdělaní Turci — pokud toto evropské vzdělání nepřestávalo na znalosti francouzštiny a němčiny — stali se po návratu do vlasti podezřelými a jistě po krátkém pobytu v Cařihradě odešli buď do dobrovolného neb nuceného vyhnanství pařížského neb asijského. Doma nezmohli nic, pranic — Abdul Hamid ani novotám ani evropskému vzdělání nepřál, vražda, hlubiny Bosporu zdály se mu přec jen stále nejpůsobivějším nástrojem vládním. Ani telefon ani elektrické osvětlení do Cařihradu připuštěno býti nesmělo — i když ve Francii se stále rozšiřovalo mezi věřiteli Turecka, že se nemocný muž na východě uzdravuje.

Ti, co do Turecka viděli z blízka, Bulhaři a Srbové, nebyli ovšem všemi těmi hříčkami Abdul Hamida oklamáni; hniloba Turecka pro bedlivého pozorovatele byla ustáleným, nezměnitelným osudem této říše. Na takovém přesvědčení neměnilo se nic, ani když Turecko porazilo Řecko, které si nehotovo a nepřipraveno, vnitřními neurovnanými poměry donuceno, r. 1899 troufalo do války. Turecko se nevzchopilo, nemohlo se už ani vzchopit k nápravám, když se mu dostalo v Mürzstegu memento mori mezinárodního četnictva. Roku 1908 konečně došlo k revoluci mladoturecké. Abdul Hamid sesazen a svět na okamžik věřil slibům mladotureckých vůdců, věřil, že nastává obrození Turecka. Mladoturci však použili svého evropského vzdělání jen pro evropskou obálku revoluce: všechny reformy, všechny novoty vypočteny jen na zevnější úspěch v Evropě a nově dosazený sultán, obmezený a nezkušený, slepě při této zevnější přeměně Turecka mohl asistovati, tím spíše, když věděl a viděl, že se doma nezmění pranic. Brzy ukázalo se, že celé mladoturecké hnutí je čistě osobní a povrchní, že vypočteno jen na oklamání Evropy a že se k penězům a moci chtějí dostat jen noví, mladší lidé. Turecko hnilo dál, jen že už také na straně, o které se mohlo myslet, že je zdravější. Parlament turecký byl malomocný, vláda v rukou ctižádostivých, politicky nevzdělaných a nevyspělých oficírů — tak se nedal obroditi stát daleko zdravější, neřku-li korrupcí, násilnostmi a zpátečnictvím prosáklé Turecko. Rozpory politické, sociální, ho-

spodářské i náboženské v říši rostly, neúspěch stíhal neúspěch, po anexi Bosny a Hercegoviny válka s Italií, revoluce albánská — zkrátka vše spělo k novému převratu, který také v letě 1912 se dostavil: mladoturecký režim poražen, k vládě dostali se držitelé moci dřívější, třebaže vystupovali s jistou reservou. Političtí i politisující důstojníci ovšem po celou dobu zanedbávali v Turecku tak nutnou výchovu armády a na konec nikdo nevěděl, na čí straně armáda stojí i politicky.

Celá Evropa stála pod vlivem víry v obrození Turecka. Mladoturky tak slibně prý zahájené, a věřila, a co hlavní, chtěla věřit, v životní sílu říše.

Německý velevyslanec Marschall von Bieberstein, který před několika měsíci byl poslán do Londýna a krátce potom zemřel, společně s německým generálem von der Goltz, který co instruktor sloužil dlouhá léta v turecké armádě, stojí v čele evropské diplomacie, v sílu, moc a obrození Turecka do posledního okamžiku věřící. Vina ostatních ovšem ani o nejmenší stín se nezmenší, že stejně špatně viděli anebo že neviděli pranic, ale oběma nahoře jmenovaným dlužno přičísti největší vinu za toto pomatení pojmů mimoturecké Evropy. Když Marschall, který dlouholetým pobytem, zkušenostmi a svými znalostmi si v evropské diplomacii získal jméno prvního znalce Turecka, měl o této říši a její budoucnosti úsudky tak příznivé, když generál von der Goltz, vychovatel moderní armády turecké, ještě týden před první porážkou ve vídeňských a berlínských listech stav turecké armády vynášel a dokazoval její nepřemožitelnost, ostatní znalci Turecka ex offo patrně názory ty slepě přejímali a po té stránce se nejméně diviti smíme my, jež zastupuje v Cařihradě markrabě Pallavicini, že také rakouský velevyslanec do Vídně posílal zprávy souhlasné s německým kolegou. Zkrátka celá Evropa divila se odvaze balkánského spolku, částečně odvahu tu odsuzovala co hazardní hru mladých, na svém zdokonalení pracujících států, a čekala, že ta svými učiteli a znalci tak vychvalovaná armáda turecká za málo dní zažene své čtyři nepřátele, a přátelé pokroku a mírného, klidného vývoje věcí na Balkáně netajili se obavami, že právě tyto zájmy pravého pokroku budou poškozeny.

Jen Bulhaři snad jediní, jistě však první posuzovali svého souseda správně. Napětí mezi Rakouskem a Srbskem pro anexi Bosny dalo jim nová naučení a podněty a je jisto, že Bulhaři tenkráte poznali i tehdejší nepřipravenost Srbska. Horečné práce v Bulharsku po každé stránce státního života zvýšeny a král Ferdinand

patrně poznával, že se blíží čas vyřídit balkánskou a východní otázku. Bulhaři dívali se při záležitosti anekční, jak je dnes patrno, víc na Turecko než vůbec někam jinam a poznali už tenkrát malomoc říše sultánovy. Když už se v Turecku mohl a směl sesazovat sultán, když se bez odporu směly z Turecka trhat kusy, když vše to se dalo v Cařihradě spravit penězi — Bulhaři poznali pravý význam mladoturecké správy a zvýšili své úsilí. Válka turecko-italská byla jim vítanější, než tenkrát kdo tušil, a v oné době asi vznikl balkánský spolek.

Morálně a finančně zbídačelé Turecko dostalo se na kraj úplné nehybnosti a čtyři králové balkánští zatím své přípravy skončili. Nastala válka, jejíž průběh, jak již naznačeno, je tak nevídaný a neslýchaný, překvapující celý svět až právě na spolek balkánský, nejméně však jistě Bulhary, vůdce a strůjce všeho hnutí, vší politiky, vší práce. Co tyto řádky píšeme, dohrává se poslední akt tohoto ohromného dramatu balkánského:. Bulhaři stojí před Cařihradem, spolek balkánský zamítl sprostředkování velmocí o mír Tureckem dožádané a Turecko je donuceno vyjednávat o mír přímo s vítězem, s Bulhary. Už dnes lze přehlédnouti výsledek války, pokud se týče porážky Turecka: teritorium evropského Turecka obnášelo před válkou 169.300 čtverečních kilometrů se 6,130.000 obyvatelů (pokud statistika v Turecku smí platit za autentickou). Po válce v nejlepším případě zbude Turecku v Evropě kraj nebo vilajet cařihradský s 300 čtv. km. a 1,203.000 obyvateli. Ztratilo tedy Turecko skoro celou svou říši evropskou, 165.400 čtverečních kilometrů! I kdyby vítězná vojska z Čataldži zase po míru odtáhla a evropské Turecko v budoucnosti sahalo až po tuto opevněnou čáru, změní se stav věcí jen nepatrně. Čataldža má rozměr 1900 čtv. km. a 60.000 obyvatelů. Podobných příkladů v dějinách je málo.

* *
*

A není stejně v dějinách příkladu pro nynější postavení ostatní Evropy. Velmoci bez rozdílu politického sdružení a postavení na základě už zmíněných, tak znamenitých zpráv svých vyslanců a velevyslanců, svých konsulů a generálních konsulů do první bitvy věřily v naprosté vítězství Turecka. Proto se jim jednalo tenkrát jen o to, aby do války nebyly nijak zapleteny a pro všecky případy, kdyby se tu a tam jednomu z bojujících čtyř států podařilo dobýti nějakého menšího, ovšem nijak pro celek rozhodného a rozhodujícího úspěchu,

dohodly se přímo dojemně trojspolek i tripelaliance na statu quo ante. Formulka ze všech sídel diplomacie zněla jednohlasně: i kdyby se podařilo balkánskému spolku zvítěziti, teritoriální změny na Balkáně jsou vyloučeny. Po bitvě u Kirkilisse nebo Lozengradu a Kumanova ovšem tato kouzelná formulka zmizela nadobro, status quo pohřben.

Evropská diplomacie vycítila svou víc už než evropskou blamáž a postřehla, že je naprosto nemožno, upříti vítězům úspěchy ať politické ať teritoriální. Co Bulhaři, Srbové, Černohorci a Řekové vykoupili draze krví svých otců a dětí, to žádná diplomacie tohoto světa jim nemohla a nesměla bráti. Diplomacie kapitulovala a kapitulovala, což bylo dost příznačné, ústy hraběte Berchtolda, který první z diplomatů se zřekl statu quo a přiznal vítězným členům balkánského spolku nárok na válečnou kořist i teritoriální. Po naprostém vítězství a když bylo patrno, že mizí evropské Turecko, evropské státy brzy se smířily s novým stavem věcí a zbyly jen otázky politické: v první řadě poměr Rakousko-Uherska jakožto nejbližšího souseda a otázka cařihradská. Tím se věci ovšem dostaly do krise, která ještě dnes trvá a není rozřešena: do krise rakousko-srbské.

Nemožná politika Rakouska vůči Srbsku, která už 1908 u příležitosti anexe Bosny a Hercegoviny stala se všemu světu zjevnou a která není ničím než následkem turecké přímo politiky maďarských násilníků vůči Srbům a Chorvatům v zemích svatoštěpánských, znova mocnářství přivedla do sporu se Srby. Události z r. 1908 jsou ještě v dobré paměti všech: víme, že Rakousko tenkrát jen s napětím všech politických a vojenských sil zjednalo anexi uznání evropských velmocí a také států balkánských a že zejména Srbsko do nového stavu věcí na Balkáně bylo vnuceno osamocením z Vídně a z Berlína v Petrohradě vynuceným.

Rakouská politika, vedená politicky Maďary, hospodářsky agrárníky v Cis a Trans, znamenala pro Srbsko hospodářské škrcení, znemožnění hospodářského a proto politického a kulturního vývoje. Rakousko žádalo na Srbsku politické dobré mravy k vůli domácím svým Jihoslovanům, hospodářsky největší ohledy pro svůj průmysl, ale znemožňovalo Srbsku vývoz zemědělských výrobků a dobytka. Touto politikou, za hr. Aehrenthala do krajnosti prováděnou, Srbové hnáni přímo k zoufalství. I ti v Srbsku, kteří byli ochotni zapomenout Rakousku, že po celá desítiletí udržovalo všemi — a ne vždy právě čistými prostředky — panství Milanovo a jeho syna,

kteří spíše byli ochotni prokazovat Rakousku díky za opětovné zachránění Srbska před vážnými pohromami, byli politikou hr. Aehrenthala donuceni postaviti se proti Vídni, když viděli, že Rakousko chce Srbsko prostě zmalomocnit a dostat do takové situace, aby zase jako v dobách Obrenovičů stačily pokyny z Vídně a Budapešti. Než politika, jak řečeno, nehrála onu roli v Bělehradě, jak se ve Vídni tak rádo tvrdilo k ospravedlnění pochybené politiky Aehrenthalovy a jeho předchůdců. Vždyť ta špatná politika rakouská na Balkáně není tak zánovní, už 1886 kníže Bismarck ji označil jako »neuvěřitelně špatnou«. V Srbsku otázky hospodářské byly a jsou mnohem důležitější a když Srbové poznali hospodářskou politikou rakouskou svou naprostou odvislost od celního úřadu v Zemuni, ký div, že chtěli a chtějí ještě jiná vrata ze své země, ještě jiný východ, a to přímo do světa — tedy k moři. Dosud ta cesta vede buď Tureckem, buď Černou Horou nebo Bosnou a Dalmacií. Všecky tyto cesty jsou pro Srbsko hospodářsky neschůdné a jejich schůdnost se, pokud se týče Soluně, nezlepšila ani nyní, když panství turecké na jihu Srbska zmizí. Cesta do Soluně a odtamtud je příliš dlouhá, zdražuje obilí a dobytek způsobem, který mezinárodní soutěž přímo znemožňuje a při tom jen závislost Srbů na státu jiném valně nemění, třeba na místo nepřátelsky si počínajícího Rakouska nastoupilo spojenecké Bulharsko. Budoucnost volného vývoje není cestou do Soluně a Egejského moře vůbec pro Srby zajištěna. Srbům se přirozeně jedná o blízkou a přímou cestu do moře Adriatického a přístav na pobřeží jaderském byl jistě od prvopočátku předním cílem, poněvadž nejvyšší potřebou a životním zájmem. U Jaderského moře setkává se nyní Srbsko opět s Rakouskem. Albánsko, které Srbsko od Jaderského moře dělilo, je sice přemoženo a dobyto jako všecken ostatní majetek turecký a kdyby kus Albánska připadl Srbsku, mají Srbové své moře: ale Rakousko nechce připustit v Adrii srbský přístav a proto musí být prý Albánsko zachováno Albáncům, nesmí být rozděleno mezi vítěze z balkánského spolku a musí zůstat samostatným, nově zřízeným a zařízeným státem dle hesla balkánským spolkem vyhlášeného: Balkán balkánským národům! Že spiritus movens Rakouska není jen zachovat albánský národ, netřeba dokazovat; alespoň by to musela být z brusu nová tendence rakouské politiky, zejména ve vnitřní politice rakouské a zejména maďarské, dosud neprovozovaná, a že by rakouští politikové, a docela už rakouskouherští, tedy také v Uhrách rozhodující, tak rychle dovedli vyvozovat důsledky z historických událostí, by bylo příliš omračujícím

překvapením, než abychom mu mohli věřit. Rakousko ústy ředitele zahraniční politiky prohlásilo dost loyálně a otevřeně, že nechce války balkánské a porážky turecké použiti k uspokojení nějakých teritoriálních aspirací, těch prý nemá, že sleduje vývoj války zcela objektivně a přeje malým státům vítězství a jeho důsledky a výsledky. Chce a bude chránit jen své legitimní zájmy a přeje si zejména se Srbskem nejlepší poměr politický a hospodářský. Legitimní zájmy jistě Rakousko má a jistě objevení se nové moci na moři Jaderském těmto zájmům legitimním odporuje. Také zde hned přiznáme, že politika Srbů v nynějším tažení vůči Rakousku nebyla zrovna znamenitá. Ale Rakousko má vždy v ruce skutečně legitimním zájmům svým zjednati respekt a proto politické chyby srbské, ke všemu, abychom tak řekli, více etiketní, nepadají na váhu. Otázka je, zdali utvoření z brusu nového Albánska je legitimní zájem mocnářství anebo zdali zamezení nového souseda v Adrii utvořením tohoto Albánska těm zájmům odpovídá. Pozná se brzy, že se zde něco zamlčuje. Rakousko a zejména Maďaři nesnesou prostě, aby Balkán od Cařihradu až po Dubrovník a Soluň až na Rumunsko a Řecko byl slovanský, zejména když už Řecko v tom slovanském spolku je a Rumunsko jen těžce časem odolá. Rakousko potřebuje v tom slovanském moři, které by je nyní zalilo, vedle Rumunska ještě jeden ostrov a tím má být Albánsko. To je prostý obsah skrytých těch legitimních zájmů, obsah nepřiznaný z důvodů vnitropolitických. Kdyby Rakousko doznalo před světem, že mu toto nové naprosto a jen slovanské sousedství je nepohodlné, přiznalo by se prostě k pochybené své politice v Chorvatsku, Dalmacii a Bosně. Hrabě Berchtold si patrně netroufá věřit, že se politika v Uhrách dá tak pronikavě změnit, že by se volně se vyvíjející slovanský Balkán nestal jednoho dne sousedstvím víc než nepohodlným.

Proto se má zachovat Albánsko! Jak krátkozraká, jak málo velmocenská, jak malicherná politika, která očekává spásu a pomoc před přitažlivostí slovanského jihu od — zdivočelého a divokého Albánska! A přece si taktiku vídeňského úřadu zahraničního nelze jinak vysvětlit, uváží-li se, že hr. Berchtold vyhlašoval a stále vyhlašuje udržení a rozšíření hospodářských vztahů rakousko-srbských za jediný cíl své politiky. Je jisto, že by snaha po cestě k moři v Srbsku nikdy se nebyla stala tak všeobecnou, kdyby právě hospodářská politika rakouská nebyla Srby k tomu moři přímo hnala. Za tím cílem své politiky hrabě Berchtold jistě nejde cestou správnou a účelnou, přes to, že veškeren obchod a průmysl rakouský si

toto hospodářské dorozumění se Srbskem přáti musí a přeje. Jak chce dosíci se Srby hospodářské dohody, když jim dnes po vítězství srbských zbraní nechce ponechat celou kořist válečnou, nechce připustit dělení a obsazení Albanie a nechce jim splnit sen jejich, cestu k moři? Není nic snadnějšího, než že na konec vliv trojspolku a střízlivý chlad na Rusi zajistí vítězství v tomto sporu Rakousku, že Albanie bude patřit Albáncům a že Srbové nedostanou vlastní přístav v moři Jaderském. Věří pan hrabě Berchtold, že obchodní styky se Srbskem budou pak dobré, dokonce lepší než dnes? Jistě ne a tím toto postranní vítězství zmaří rakouské politice to, co bylo udáváno za první, jediný a hlavní cíl rakouské politiky. Nabídky Srbsku činěné, že se jim dá k disposici a volnému používání některý z přístavů dalmatských, nelze přec bráti vážně. A tak vzniklo napětí víc než povážlivé mezi Srbskem a Rakouskem dříve, než došlo k ukončení této války a než bylo všechny důsledky její přehlédnouti. Je to za málo let druhý konflikt se Srbskem a letošní ve svých počátcích i ve svém průběhu má velkou podobnost s konfliktem po anexi 1908. Zase se ukazuje, že při konfliktu se Srbskem hraje neviditelné Rusko nejvážnější úlohu a že z obou stran se všecky projevy adresují do Petrohradu. To je jistě pro obě strany poměr nezdravý. Ukazuje se, že poměr obou států, jak Rakouska tak Srbska k Rusku, není určitý a jasný. Hrabě Berchtold, stejně jako jeho předchůdce hrabě Aehrenthal, povolán za ministra zahraničních záležitostí jako znalec Ruska, směrů a proudů ruských a ruské politiky a hlavně ruských lidí. Očekávalo se, že se poměr k Rusku za jeho vlády zlepší. Na počátku balkánské krise, před válkou skutečně se zdálo, že se jisté sblížení mezi Vídní a Petrohradem uskutečnilo. Jakmile vypukly však diference mezi Rakouskem a Srbskem, objevuje se stará nejistota, stejná neurčitost, jako panovala za dob anexe. Rakousko neví, jak daleko Rusko se pro Srby bude engažovati, Rusko se určitě nevyjadřuje, na Rusi některé vrstvy politické společnosti projevují starou nedůvěru i nenávist k Rakousku a vše to lehce vznětlivé Srby povzbuzuje k taktice, která je bez odporu trochu lehkomyslná. Ukázali jsme, tuším, jasně, že máme sympatie a porozumění dokonalé pro chtění a snahy Srbů, že nerozumíme a nesouhlasíme s politikou maďarskou ve Vídni a přec doznáváme, že se nám státnické umění bělehradské nikterak nezamlouvá. Jistě mají Srbové nárok na polehčující okolnosti: nadšení, pryštící z vítězných zbraní, snadno zaslepuje a uváží-li se, že v Srbsku nedělá politiku jen inteligence a kruhy oficiální, lze všelikým a různým přehmatům porozuměti. Nic-

méně se nám přece jen zdá, že je v srbské politice víc než dost neopatrnosti i tenkrát, kdyby srbská víra v solidárnost balkánského spolku i Ruska v každém případě byla tak oprávněná jako skálopevná. V Bělehradě ukazuje se stará nevyspělost srbského tisku, mnohomluvnost oficielních osobností a přílišný vliv kruhů vojenských. Postup Srbů proti jednotlivým konsulům rakouským byl i v tom případě nesprávný a všem zvyklostem mezinárodním odporující, když stesky a obžaloby proti oněm úředníkům rakouským jsou správny a oprávněny. Musí být konstatováno, že se ve Vídni skutečně od poslední krise anekční leccemus naučili a že zejména hr. Berchtold ve svých projevech byl mírný a zdrželivý.

Všecky tyto zjevy a poměry vedly k napětí daleko ostřejšímu než v roce 1908 a po celé týdny v Rakousku panovala nejistota, bude-li po válce s Tureckem Rakousko zavlečeno do války se Srbskem a Ruskem. Jako by Srbsko nemělo co ztratit, byl postup právě Srbska nejodvážnější — jak dá Bůh a štěstí junácké.

Doufejme, že k takové katastrofě nedojde. Doufejme, že bude co nejdříve učiněn konec válce s Turky, že skončeno bude toto vražedné tažení. Fatalism turecký, který se rychleji než všude jinde smiřuje s hotovými událostmi, jednání o mír usnadní. Co nesvede povolnost obou stran dosud válčících, vykoná děsivý průvodce velkých válek, který se přesně na bojiště balkánské dostavil: cholera. Tam na východě ani kultura ani humanita nemají dosud tak závažné slovo jako v ostatní Evropě a proto doufáme, že k nějakému pokračování balkánského krveprolití nedojde. Na obou stranách vedle kultury a humanity je vlivů dost, které varovati musí proti válce. Rakousko, opírající se o trojspolek, je snad vojensky v situaci příznivější, ale přece se nám jen zdá, že by právě toto státní sdružení vážně utrpělo na své vnitřní síle, kdyby Německo bylo nuceno sáhnouti k zbraním jen k vůli konfliktu srbsko-rakouskému. Ohromný průmysl a obchod Německa má jednak největší zájem na dobrém poměru k Rusku a bylo by velice obtížno, vysvětliti dvěma millionům německých vojáků, že musejí do boje jen proto, aby se Srbové nedostali do Drače. Otázky východní, balkánské a poměr k Rusku v názorech německého obyvatelstva pořád ještě se posuzují dle knížete Bismarcka: Železný kancléř v říšském sněmu německém v prosinci 1876 řekl: »Nebudu nikdy raditi k nějaké aktivní účasti Německa v těchto věcech (balkánských), pokud v tom nebudu vidět zájem Německa, který by stál — odpusťte trochu silný výraz — za zdravé kosti i jediného pomořanského mušketýra. Chtěl jsem tím říci, že musíme spořit krev na-

šich krajanů a vojáků, než abychom ji obětovali libovolné politice, do které nás netlačí vlastní zájem. A po té stránce jsme my nejméně zúčastněni.« A jindy (Poschinger Tischgespräche II.): »Velký národ, jako německý, smí jít do války jen tenkrát, když se jedná o hájení zájmů německého obyvatelstva a takových na Východě není. Žádný německý otec by svého syna za nějakou východní otázku neposlal na vojnu a v Německu jsou tři miliony otců, jichž synové by museli do války. Nechápu, proč by nám Rusko, mající Cařihrad, mělo být nebezpečnějším, než nynější s Petrohradem, Varšavou a Oděsou. Nebyl bych se stanoviska Německa dělal Rusku obtíže, kdyby si bylo chtělo vzít Cařihrad. S egoistického stanoviska měl bych Rusko v Cařihradě, tedy jednou nohou v Oděse, druhou přes Černé moře v Cařihradě, za méně nebezpečné, než nynější.« Stejně známo, jak Bismarck po celou dobu své vlády dbal o to, aby »drát do Petrohradu nebyl přetržen«. V Německu tedy se pro nějakou válku jistě nenadchnou, třebaže nelze pochybovat o tom, že císařem Vilémem na vídeňské radnici oslavovaná »schimmernde Wehr« by smlouvu trojspolkovou přesně dodržela. Také poměry na jihu mocnářství, rozladěné, roztrpčené a rozčilené Cuvajem, nutí alespoň k opatrnosti.

Na druhé straně také Srbové musejí počítat se všemi činiteli a všemi okolnostmi, musejí být toho pamětlivi, že sami skončili první svou velkou válku s ohromnými obětmi lidskými a že stejně bulharští spojenci se vrátí s bojiště o silně prořídlých řadách. Spolek balkánský ve válce s Turky se osvědčil a osvědčí se za několik let, bude-li toho proti společnému nepříteli třeba, jistě zas. Ale Srbové nemohou nevidět, že Bulhaři v Rakousku nyní nemohou spatřovat nepřítele a dokonce ne už Řekové, o Černohorcích ani nemluvě; a že ve válce nadšení není činitelem podružným, všichni spojenci právě zkusili. A ještě Srbové nevědí, jak v posledním okamžiku rozhodne Rusko, zdali v Petrohradě půjdou dál než do diplomatické podpory a stejně osud Srbska není závislým na rozhodnutí mezi zbraněmi ruskými a rakouskými . . .

Rychlý příjezd dra Daneva do Budapešti a chvála, kterou hrabě Berchtold politice bulharské vzdal v jedné z delegačních řečí svých, musí v Bělehradě nutit ke klidné úvaze, která, jak se zdá, tam v pohnutých dobách obyčejně schází, jak stejně už kníže Bismarck dávno rozpoznal: »Podle všeho, co lze pozorovati, mají Bulhaři v sobě živel státotvorný a stát udržující. Jsou pilným, pracovitým a spořivým národem, který přeje klidnému a stálému pokroku. Chovají

se vážně a líbí se mi lépe, než jejich srbský soused, rychle vznětlivý a nevrlý, s trochu značným přebytkem jižního temperamentu« (Poschinger I.).

Než ani domyslit nechceme myšlenku evropské války. Bilance balkánské války je pro balkánský spolek, tedy i pro srbský národ znamenitá, nejodvážnější sny srbského lidu jsou splněny. Také cestu k moři Srbové najdou. Pro Rakousko bilance této památné doby už dnes je hodně pasivní. Dá se zlepšit v posledním okamžiku jen tenkrát, když i toto mocnářství pomůže loyálně Srbsku k moři. Zachrání dobré sousedství s ním, získá dobrého zákazníka pro svůj obchod a průmysl — a to přece je cíl hr. Berchtolda — a zachrání především mír. Umožní, a v tom spočívati bude největší zásluha jeho, aby celá Evropa a především vítězové posledního tažení se mohli věnovati klidné kulturní práci ve blahém vědomí, že je Evropa prosta Turků!

Č.

Všeobecný vzrůst populace v zemích civilisace evropské při nápadném a stálém klesání plodnosti v nejnovější době.[1]

Napsal prof. Jan Koloušek.

Je tomu již značně přes 100 let, co anglický národohospodářský badatel T. R. Malthus vydal svůj proslulý spis o přelidnění — (»Essays on the principles of population«, vyšly 1798 poprvé), — jehož pessimistické názory po dlouhé doby děsily celou Evropu. Malthus tvrdil na sklonku 18. století, že se

---

[1] Podnět k této úvaze dal mi nedávno vydaný spis vratislavského universitního prof. Dra Julia Wolfa: »Der Geburtenrückgang. Die Rationalisierung des Sexuallebens in unserer Zeit«, který vyšel v říjnu tohoto roku. Problémem plodnosti a populačním zabýval jsem se již dlouho a vykládal jsem o něm ve vysokoškolských extensích v Brně (1909) a v lidových universitních přednáškách pražských vys. škol (1911). Výsledky těchto studií uveřejnil jsem před objevením Wolfova díla: Můj »Problém plodnosti« vyšel v červenci t. r. (v knihovně »Středy« sv. 3.) a »Problém populační« je celý sice vytištěn teprve v listopadu t. r. (ve »Sbírce přednášek a rozprav« výboru lidových přednášek čes. university seš. 105 až 111), ale sešity jednající o plodnosti 105 až 107 vyšly v srpnu a v září a rukopis celý byl hotov již v dubnu t. r. — Uvádím tato časová data, protože se s Wolfem v mnohých jednotlivostech shodujeme, aby se snad nezdálo, že jsem některé jeho názory přejal. Jinak není však spis Wolfův stejného obsahu s mými studiemi v »Problému plodnosti« a v »Problému populačním«. Dr. J. Wolf zabývá se pouze zjevem ubývající plodnosti v zemích západoevropských a nevšímá si dosti důsledně také *namnoze ještě rychleji klesající úmrnosti*, v čem přece podle mých vývodů sluší hledati hlavní vysvětlení zmenšené plodnosti. Ano Wolf přímo odmítá názor, že by klesající úmrtnost jevila nějaký větší vliv na ubývání porodů nebo že by naopak vysoká úmrtnost nenabádala k větší plodnosti (str. 10—16 spisu »Der Geburtenrückgang«). Ale statistické doklady o tom, které myslí, že podal, když sestavil data o kleslé úmrtnosti kojenců proti kleslé plodnosti, nejsou nikterak přesvědčivá ani průkazná. Není-li úplně úměrného paralelismu mezi plodností a úmrtností kojenců, není tím ještě vyvrácena souvislost mezi ubýváním úmrtnosti vůbec a mezi klesajícím počtem porodů.

lidstvo již přespříliš rozmnožilo i že jeho nadbytečný vzrůst je a musí býti zdržován pouze současnou nouzí, útrapami i bídou. Lidstvo prý má za každých okolností snahu, — zrovna jako jiné žijící bytosti, — růsti vždy rychlejším postupem, nežli může přibývati pro ně výživných prostředků. Není prý tedy jiné pomoci proti nedostatkům a strádáním chudiny, leč potlačovati co možná pud pohlavní (»moral restreint«), aby potomstva nepřibývalo přespříliš. Každé ulevování bídě dobročinností, almužnou nebo jinými humanitními zařízeními jen stav chudiny zhoršuje, jelikož umělým udržováním přebytečného obyvatelstva ubírá se výživy také těm, kteří by jinak podpory nepotřebovali.

Tehdy, počátkem 19. století, kdy Malthus se svou pessimistickou naukou vyšel na veřejnost, Evropa čítala celkem jen asi 170 millionů lidí a vlastní Malthusova rodná země, Anglie s Walesem, neměla ani plných devět milionů obyvatel. Dnes, po uplynulém století, žije v Evropě již přes 450 millionů a v Anglii s Walesem přes 36 millionů obyvatel.[1] Ale divný tu nastal obrat: při tak úžasně vzrostlém počtu lidí není již strachů z přelidnění, nýbrž naopak nejcivilisovanější a nejmocnější státy evropské jsou plny starostí o svůj přirozený vzrůst, počínají se lekati své malé plodnosti. Národové západoevropští — (především Francouzi, ale již i Angličané s Němci) — žasnou, jak nápadně rychle jim ubývá počtu novorozených dětí a mají oprávněné strachy, že by mohli značně se opozditi za jinými národy, kterých velmi rychle přibývá a kteří by tak mohli ohrožovati dosud nepopíratelnou převahu západoevropské kultury. Při tom celé to již tolik rozmnožené evropské lidstvo žije v nepoměrně větším blahobytu nežli za dob Malthusových.

V té době počátkem devatenáctého století, kdy podle Malthusa hmotná tíseň měla nabádati Evropany co možná k malé plodnosti, v příkré protivě k tomu ve všech evropských zemích — ani Francii nevyjímaje — byla lidská plodnost veliká. Nyní však, kdy hmotný blahobyt aspoň v západní a střední Evropě neočekávaně vzrostl, kdy lidé by nepotřebovali míti strachů o vyživení nového potomstva, klesá všude počet novorozených dětí velmi nápadně a rychle. Ano ve Francii v r. 1911 narodil se tak úžasně malý počet dětí, že byl pře-

---

[1] Má tedy Evropa obyvatelstva víc jak dva- a půlnásobné množství a Anglie s Walesem víc jak čtyřnásobné proti dobám Malthusovým.

vážen úmrtími o sumu přesahující značně 34.000.[1] Ale také v sousedním Německu, kde se zjevným a škodolibým pohrdáním do nedávna hleděli na »úpadek životní síly francouzského národa«, polekali se najednou svého vlastního poklesu nových životů. Němečtí patrioti zapřísahají již dnes německý lid i německé matky, aby nedaly odumříti německému národu.

A strachy ty zajisté zdají se odůvodněny, když sledujeme náhlý spád plodnosti v německé říši v posledních letech. Narodilo se na 10.000 obyvatel (i s dětmi mrtvě na svět přišlými) v Německu:

1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910
352	340	341	332	330	320	307
tedy byl poměrný spád						
1000	966	969	943	935	909	872

Úbytek porodů za 6 let o 12·8% je zajisté úžasný a ohromil v Německu kde koho. Tím více tato pokleslost plodnosti zaráží, že je také v delších obdobích patrna a stálá (s výminkou ovšem některých málo let). Tak byl průměrný roční počet novorozených dětí v období 1871—1880 ještě 407 (s mrtvě narozenými) na 10.000 obyvatel, tak že proti tomu počtu klesla plodnost v r. 1910 o 26·4% a v pětiletém období 1906—1910 o 19·9%!

Ovšem není Německo samo postiženo tímto úpadkem nových životů. Pozoruje se to ve všech zemích evropské civilisace, pokud a jak přecházejí k intensivnějšímu hospodářství a ke spořádanějším poměrům hmotným, a to nejen v Evropě, nýbrž i v Americe a v Australii. — V Australii a zvláště ve Francii již dávno počet nových životů poklesl hluboko pod míru německou, ale přece aspoň na této nižší úrovni poslední dobou nebyl poměrný úbytek tak veliký jako v Německu. V době šesti let od 1904 ubylo počtu porodů v Anglii s Walesem o 11·1% a ve Francii jen o 6·2% proti 12·8% v Německu.

V delších obdobích byl dosud ovšem úbytek porodů ve Francii a zvláště v Anglii s Walesem stále nepoměrně větší nežli v Německu. Proti průměru let 1871—1880 ubylo porodů v období 1906—1910 v Německu o 19·9%, ve Francii o 21·4%, v Anglii s Walesem o 26·4%! Při tom zvláště ve Francii, ale i v Anglii byl už dříve počet porodů o hodně menší nežli v Německu. [Ve Francii byl počet porodů v období 1871—1880 o 35·2%, v Anglii s Walesem o 9·7% nižší než v Německu; nyní v období 1906—1910 rodí se ve

[1] To se ostatně přihodilo, ač ne takovou měrou, již také v r. 1891, 1900 a 1907.

Francii o 37·1%, v Anglii s Walesem o 17·7% poměrně méně dětí než v Německu.]

Je zajisté pochopitelno, že takové značné a rychlé ubývání novorozených dětí nedalo se vysvětlovati snad organickou nějakou přirozenou změnou povahy jednotlivých národů, nýbrž že zjevně tu působí uvědomělé jednání rodičů. Není tedy ochablá plodnost nynější zjevem, který by se dal fysiologicky vyložiti, nýbrž lidé v západní Evropě — (a ještě větší měrou v severní Americe a v Australii) — vědomě a téměř všeobecně omezují počet porodů. Pravíme úmyslně počet porodů, čímž není řečeno, že by zároveň tím ubývalo přírůstku potomstva. Neboť také při ubývajícím počtu porodů může ještě potomstva přibývati *více*, když úmrtnost klesá rychleji než plodnost. A rychlejší klesání úmrtnosti proti ubývajícím porodům dalo se zároveň zjistiti poslední dobou ve většině zemí evropské civilisace.

Onen nápadný spád faktické plodnosti (počtu novorozených) v nejnovější době byl ovšem náramně různě vykládán, vysvětlován i posuzován. Zvláště zajímavý je různý vývoj a jinaké účinky jeho ve Francii a v atlantických státech severoamerické Unie na jedné straně proti Australskému spolku s Novým Zélandem, Uruguayí a jiným koloniálním zemím na druhé straně. Ve všech oněch zemích faktická plodnost během posledních čtyř desetiletí náramně klesla. Ale při tom ve Francii, jakož i v Unii přirozený přírůstek obyvatelstva je už náramně skrovný, kdežto Nový Zéland, Australie, Uruguay a v Evropě na př. Nizozemí vykazují při pokleslé plodnosti značně veliké přirozené přírůstky obyvatelstva, na mnoze mnohem větší nežli v zemích s největší plodností.[1]

O právních, finančních, hygienických a jiných sociálních příčinách jak zmenšené plodnosti tak i po většině vzrůstajícího přirozeného přírůstku obyvatelstva v nejrůznějších zemích pojednal jsem v »Populačním problému« a v »Problému plodnosti«. Proti mým názorům Dr. J. Wolf v cit. »Geburtenrückgang« omezuje se po většině na vykládání příčin uskrovněné plodnosti hlavně v Německu a v západní Evropě a pouze mimochodem všímá si také

[1] Přirozené přírůstky obyvatelstva byly v období 1901—1910 průměrně ročně na 10.000 obyvatelů: v Uruguayi asi 180, na Novém Zélandě 169, v Australském Spolku 165, v Nizozemí 156, kdežto ve Francii jen 12.

téhož zjevu v zemích koloniálních (s obyvatelstvem původu evropského) mimo Evropu. Neuznává, jak už bylo vytčeno, důležité souvislosti mezi zmenšenou plodností a kleslou úmrtností.

Proti tomu důrazně především vytýkám (v Problému plodnosti i populačním), že již po dlouhá leta v Evropě sice počtu porodů ubývalo, ale že při tom zároveň přirozeného přírůstku obyvatelstva přibývalo (jelikož úmrtnost klesala rychlejším postupem než ubývalo porodů). To jsou přesnou statistikou doložená data nad míru výmluvná. Tak v Německu byla od r. 1871 přirozená měna obyvatel takováto:

Na 10.000 obyvatel průměrně ročně

v desítiletí	se narodilo	zemřelo	přibylo živých
1871—1880	407	288	119
1881—1890	382	265	117
1891—1900	374	235	139
1901—1910	339	196	143

(Populační problém str. 63 a 64, Problém plodnosti str. 19. Poslední období 1901—1910 doplněno bylo zde podle novějších dat i později jsou nejnovější data doplněna.)

Patrně tu při značně klesající plodnosti přibývalo obyvatelstva stále silněji: Počet porodů v posledním období zmenšil se sice o 16·7%, ale úmrtí za to ubylo o 31·9%, čili dvojnásobným skoro procentem proti ubylým porodům a proto přirozený přírůstek byl ještě o 20·2% vyšší než v desetiletí 1871—1880.

Ano na doklad uvedena buďte jiná data ještě daleko výmluvnější, kde ze čtyř zemí právě ta vykazovala největší přirozené přírůstky, která měla plodnost nejmenší a nejméně přibylo obyvatel tam, kde byla plodnost nejvyšší. Na str. 13. »Problému plodnosti« je tato tabulka: V období pětiletém 1896—1900 na 10.000 obyvatel průměrně ročně:

V zemi	se narodilo živých dětí	zemřelo lidí	přibylo nových životů
v Novém Zélandě	257	95	162
v Australském Spolku	275	126	149
v Norsku	303	157	146
v Uhrách	394	279	115

Z těchto čtyř zemí měl Nový Zéland daleko největší reprodukční schopnost, ačkoli jeho plodnost byla daleko nejmenší. Uhry měly plodnost o 53·3% větší než Nový

Zéland, ale Nový Zéland měl při tom přirozený přírůstek obyvatel o 40·9% vyšší než Uhry. Jaká to výtečná ekonomie s lidskými životy v Novém Zélandě proti trapnému plýtvání jimi v Uhrách! Toho však Wolf při svém pátrání po příčinách úpadku plodnosti nechce úmyslně dbáti a přikládá tomu celkem jen podřízený význam.

Jak neprávem by se nedbalo změněných poměrů v úmrtnosti, to dokazují data, která zde na doplnění buďte uvedena. V desetiletí 1901—1910 byl pohyb obyvatelstva přirozenou měnou proti předešlému desetiletí 1891—1900:

	ubylo porodů	ale při tom přirozený přírůstek obyvatelstva se zvětšil novými životy
v Rumunsku	o 2 proc.	o 21 proc.
v Srbsku	o 6·9 »	o 3·7 »
v Uhrách	o 9·4 »	o 5·6 »
ve Španělsku	téměř nezměněno	o 87 »
v Rakousku	o 6·9 proc.	o 17½ »
v Německu	o 9·9 »	o 2·9 »
v Italii	o 7 »	o 2·6 »
ve Finsku	o 3·1 »	o 6·8 »
v Nizozemí	o 5·1 »	o 10·3 »
v Dánsku	o 5·1 »	o 13 »
ve Švýcarsku	o 3·3 »	o 11 »
ve Sjednoceném království (United Kingdom)	o 8·5 proc.	o 1·8 »
v Novém Zélandě	téměř nezměněno	téměř nezměněno
v Belgii	o 8·3 proc.	o 1 proc.
ve Švédsku	o 4·5 »	o 2·8 »
ve Francii	o 7·2 »	skoro o 70 »

Jednotlivé tyto země jsou tu uvedeny v tom pořadí, jak vysokou měly plodnost od nejplodnějšího Rumunska až do nejméně plodné Francie. Z neuvedených tu zemí v Norsku jediném při poklesu porodů o 8·6% ubylo také přírůstku obyvatelstva, ale jen o 4·3%. Proti tomu Bulharsko a Portugalsko vykazují za poslední desetiletí přírůstky porodů (v Bulharsku přibylo porodů o 4·6%, v Portugalsku o 4·2%), ale zároveň úbytky úmrtí, tak že tam také přírůstek obyvatelstva v posledním desetiletí byl mnohem větší.

Z těchto fakt je viděti, že byla situace v zemích západoevropských a středoevropských za posledního desetiletí 1901—1910 pro vzrůst populace daleko příznivější nežli v předešlém období 1891—1900, třeba skoro všude plodnosti ubylo (a to místy značným procentem). V Německu,

v kterém za poslední desítiletí počtu narozených dětí poměrně ubylo téměř o 10%, přibylo přece přírůstku nových životů skoro o 3%. Ani tedy Německo dosud nemůže si stěžovati na špatnou bilanci životů lidských, »pokud se hledí k pouhému přirozenému přebytku populačnímu«. Ba ani se stav populační nezhoršil ve Francii, při níž zdánlivě ohromný poměrný vzrůst populačního přebytku (o 70%) arci mnoho neznamená, jelikož tam přebytek ten je *absolutně velmi nepatrný* a lehko se může také každou chvíli zvrtnouti ve značnou ztrátu, jako se to velmi nápadným způsobem projevilo hned v r. 1911 a v menších rozměrech již dříve.

Také rovnováha jak v počtu porodů tak i v přírůstku nových životů nyní docílená v *Novém Zélandě* je velice příznivým znamením pro tuto znamenitě se rozvíjející zemi; neboť tam při dosti malém počtu porodů přibývá velmi silně obyvatelstva. Toho domohli se v Novém Zélandě výtečnými hygienickými poměry a nikde jinde nedostiženou hospodárností s životy lidskými. *Nový Zéland* má celkem velmi nepatrnou plodnost[1] (a to stále již po dvacet let), ale *zároveň daleko nejmenší úmrtnost*, tak že *přírůstek nových životů je tam největší*, pouze *Bulharsko* ovšem se svou obrovskou plodností (nejvyšší ze všech uvedených zemí) vykazuje větší přírůstek populace než Nový Zéland.

Tyto znamenitě zlepšené hygienické poměry a veliké snížení úmrtnosti[2] ve všech evropských zemích jsou již *skoro dostatečným* vysvětlením, proč *musilo* plodnosti ubývati; neboť by tím bylo přibývalo potomstva příliš mnoho a v nové době již lidé *uvědoměle* snaží se omezovati přílišný počet dětí v rodinách.

Je opravdu divné, jak při takové všeobecně příznivé dosud přirozené měně obyvatelstva mohly se stále ozývati úzkostlivé obavy.

---

[1] Z evropských zemí jenom *Belgie*, *Švédsko* a *Francie* mají plodnost menší. Za to měly plodnost větší *Bulharsko* o 54·3%, *Rumunsko* o 49·1%, *Srbsko* o 45·3%, *Uhry* o 37·7%, *Španělsko* o 30·7%, *Rakousko* o 30·3%, *Německo* o 23·2%, *Italie* o 21·3%, *Nizozemí* o 15½%, *Dánsko* o 7·2%, *Švýcarsko* o 1·9%, *Sjednocené království* mělo už jen zcela nepatrně vyšší plodnost (ani ne o ½%).

[2] Na 10.000 obyvatel ubylo úmrtí za desetiletí 1901—1910 proti 1891 až 1900: v Dánsku o 17·7%, v Nizozemí o 16·9%, v Německu o 16·6%, ve Španělsku o 15·3%, ve Sjednoceném království o 14·8%, v Uhrách o 14·7%, v Belgii o 13·1%, v Rakousku o 13·1%, v Srbsku o 13%, v Norsku o 12·4%, v Italii o 11·2%, v Bulharsku o 11·2%, v Rumunsku o 11%, ve Švýcarsku o 10%, ve Francii o 9·7%, ve Švédsku o 9·1%, na Novém Zélandě něco přes 1%. Na Novém Zélandě je proto jen tak malý úbytek, že již tam umíralo od jakživa velmi nepatrně lidí.

že by se snad vzrůst populace zastavil, když přece dosud vidíme, jak obyvatelstva pořád rychleji přibývá nežli v předešlých obdobích. Dokázali jsme to právě sestavením dat o úbytku porodů proti současným zvětšeným přírůstkům obyvatelstva. Tím toliko projevuje se jedině rozumná a zároveň velice utěšená ekonomie s lidskými životy. Lidé evropské civilisace zvykají si mladistvými, útlými životy neplýtvati a tedy patrně také nemůže se roditi tolik dětí v rodinách, jelikož při věším počtu bylo by je těžko zaopatřiti, totiž dobře zaopatřiti a těžko bylo by také jich udržeti takové procento na živobytí. [O tom všem ještě podrobněji pojednáno jest v III. části Problému plodnosti str. 15—27 a v Populačním problému str. 60—95.]

Jaká je a byla již dávno na př. ekonomie se životy lidskými na Novém Zélandě proti hroznému a jistě velmi krutému plýtvání jimi v Rusku! V desetiletí 1891—1900 na 10.000 obyvatel průměrně ročně:

	se narodilo živých dětí	zemřelo lidí vůbec	přirostlo nových životů
v Rusku	492	340	152
na Novém Zélandě	267	99	168

Tedy při počtu živě narozených dětí větším o 83·4% mělo Rusko přírůstek nových životů značně menší (o 10½%) než Nový Zéland! Počet úmrtí (na 10.000 obyv.) na Novém Zélandě byl 3½krát menší nežli v Rusku a počet kojenců zemřelých je v Rusku poměrně čtyřnásob větší než na Novém Zélandě! Tato fakta mluví za celé knihy a je divné, že jim dr. J. Wolf chce přikládati tak malou váhu a nechce připustit vysvětlení malé plodnosti z velmi pokročilé péče hygienické a ze silně pokleslé úmrtnosti ve všech zemích evropské civilisace.

(Dokončení.)

Vyvazení kmetů v Bosně i Hercegovině.

Referuje Dr. A. — n.

Urbární země zemí okupovaných jest dvojího druhu: svobodná a kmetovská. První jest země vzdělávaná vlastníkem samým nebo pachtýřem, kmetovskou zemí zove se pak ona, jež jest dána vlastníkem třetí osobě v dědičný pacht. Liší se ovšem právo kmetské ve mnohých detailech od dědičného pachtu, jak jest tento upraven naším obecným občanským zákonem, ale definice zůstane přece táž.

Rozdíl v podrobnostech podmíněn jest tím, že náš zákonník drží se vzoru německého, kmetství zemí okupovaných nese pak charakter slovansko-právní. Další rozdíl záleží v tom, že dnešní kmetství má principielně charakter naturální: dávky kmeta vyměřeny jsou kvotou hrubého výnosu země in natura a v naturaliích se také plní.

Slovansko-právní pečeť tohoto hospodářského útvaru jeví se hlavně jistým patriarchalismem, který ruší jen ta okolnost, že aga (vlastník) a kmet jsou, nehledě k nepatrným výjimkám, rozličné víry; kmet pravidelně pravoslavný nebo katolík, zřídka muslim, vlastník pak muslim.

Moc hospodářská s mocí, kterou poskytovalo kdysi vlastníkům příslušenství jich k víře muhamedově, způsobila, že patriarchální poměr mezi agou a kmetem se roztrhl, že aga i kmet proměnili se ve dvě skoro nesmiřitelné protivy.

Jestli vázanost země dědičným pachtem nosila s sebou hospodářskou újmu oběma smluvním stranám i při mírumilovnosti těchto, zvětšily se tyto škody ještě mnohokrát zmíněným nepřátelstvím. Kmet cítil se jako okovy svázán, ale ani aga nemohl se cítiti volným, zejména ne pod okupační vládou, jež nevyřizovala eventuelní spory kmetův a agů dle vzoru starého, nýbrž snažila se chrániti na basi zákona slabšího kmeta. Ještě však dnes i drobný samostatný rolník pokládá se právem za neskonale šťastnějšího nežli kmet. Jest »svůj«, volný.

Teoreticky doložený požadavek svobody rolnického statku jest v zemích okupovaných všeobecným požadavkem praktickým. Ome-

zenost kmeta, jež udusila v něm skoro chuť k práci a tím chuť k pokroku, vývoji, stěžuje důsledně i všeobecný rozvoj hospodářský okupovaných zemí. Tento nemůže se realisovati bez značných investic. Ale zemské finance nesnesou odpovídajícího jim zatížení, neboť daňová schopnost rolnictva, jež jest právě hlavním nositelem celého zdanění — nesnese zvýšení už dnes ohromného tlaku daňového.

Pomýšleno ovšem od samé okupace na osvobození kmetů. Tito doufali v odstranění kmetství už r. 1879. Vycházeli z naivního úsudku, že křesťanská moc musí jim vydati zemi, kterou obdělávají muslimským agům, ve svobodné vlastnictví, tím spíše, že vskutku byly Bosna i Hercegovina zabrány jure bellico. Ale mezinárodní konstellace nedovolovala tak radikální reformu, jež znamenala vyhnání muslimů. Co si mohlo dovoliti Srbsko a Bulharsko, nemohla si dovoliti blahovolná okupační vláda.

Zůstalo tedy vše při starém. Jen spory kmetovské neřešila více hrubá moc, nýbrž právo a zákon. Ovšem zákon, vydaný ještě osmanskou vládou.[1] Okupační vláda do dnes nevydala kodex, který by se opravdu mohl zváti kmetským zákonem. Vše jest skoro ostaveno místním právním obyčejům, pramenu velmi pružnému a nespolehlivému.

Toto právo ponechávalo kmetu jen dva případy možnosti osvoboditi se z nenáviděného stavu kmeta, totiž odkoupení se, resp. retrakt. Smluvil-li se totiž kmet s agou na ceně kmetovského statku a aga byl ochoten kmeta vůbec prodati, mohl se kmet vykoupiti. — Jestliže aga kmeta prodal třetí osobě, mohl se kmet od nového svého vlastníka rovněž vykoupiti za cenu, za kterou jej tento nabyl. V případě tomto vykupoval se na základě rozsudku, jímž se mu přiznávalo právo předkupu, v onom na základě dobrovolné smlouvy.

Jedna ani druhá možnost osvobození neznamenala sice pro kmeta mnoho, ale přece něco. — Neznamenala mnoho, neboť aga nebyl zpravidla ochoten kmeta prodati. Byl-li kmet přesný ve svých povinnostech, bylo škodou zbaviti se ho; špatný kmet obyčejně byl i chudý, poněvadž spory a soudy s agou většinou i sám sebe značně oslabil — neměl tedy peněz pro výkup ani potřebného úvěru. A prodal-li aga kmeta třetí osobě, umlouval zpravidla na oko kupní cenu vyšší nežli vskutku byla smluvena, jen aby zahnal kmetu chuť na provedení předkupního práva proti kupiteli.

---

[1] **Hlavně nařízení ze dne: 14. sefera 1276 (= 1859) a zákon o předkupu kmeta ze dne 7. muharema 1293 (= 1876).**

S těmito dvěma nesnázemi spojovala se i další. Kmet, nebyl-li zvláště majetný, nebo nepřipravoval-li se už od dříve na výkup, neměl po ruce potřebnou sumu hotových peněz, jakou aga žádal, resp. soud jako výkupné určil. Měl sice snad hojnost dobytka, ale tento nechtěl aga přijmouti místo placení; přeměnilоť se naturální hospodářství skoro úplně v peněžní. A neměl-li kmet právě nadbytek dobytka, znamenal prodej tohoto i jeho vlastní hospodářskou zkázu, neboť neměl materiálu, bez něhož nemohl statek svůj s úspěchem vzdělávati. Výsledkem bylo, že kmet upadal zpravidla do rukou lichvářů.

Tomu snažila se zemská vláda předejíti zavázavši privilegovanou zemskou banku v Sarajevě k poskytování hypotekárního úvěru. Úvěr tento byl v první řadě určen pro výkup kmetů. Zemská vláda vyšla vstříc: Skoro celou manipulaci přenesla tu na svoje úřady a úředníky, některé poplatky odpadly — ale vzhledem k tomu, že úvěr byl přes to organisován ryze obchodnicky, neměl celý podnik mnoho úspěchu, ano přinášel s sebou spíše hospodářské ztráty.

Hlavní vadou, které možno tomuto systému vytknouti, bylo, že zemská banka poskytovala kmetu úvěr pouze pro polovici odhadní ceny jeho statku, že kmetu nebylo možno se ziskem zkrátiti amortisační lhůtu, jakož i že kmet přes to, že velikou část práce převzaly zemské úřady, platil bance manipulační poplatky. Na splácení nebylo zejména s počátku mnoho naléháno;[1] kmet pak větším dílem, pokud se od něho nežádalo, neplatil — a tak mohlo se státi, že najednou se mu splátka zdvojnásobila úroky z prodlení. Velkou tuto sumu platil dlužník zajisté ještě tíže nežli prvotní pravidelnou splátku, v době splatnosti následující annuity byl opět v úzkých a netrvalo dlouho, kdy statek byl prodán v exekuci.

Lichvářům také nebyl kmet vyrván. Od nich zaopatřoval si druhou část výkupného, nebo díl její. Lichvářské úroky tísnily vždy více. Obratnosti lichváře podařilo se dobýti rozsudek a vtěliti na kmetovský statek další hypoteky.

Vykoupil-li se tedy kmet z kmetství, neznamenalo to ještě mnoho. Zůstávala otázka, udrží-li se pod novým břemenem. Odtud ostrá slova žurnalistiky, zejména srbské, o »bankovních kmetech«, o nesolidním úvěru atd. Pravda, referuje-li zemská vláda, že od r. 1879 do konce r. 1910 se vykoupilo 28.481 kmetů, neznamená to, že všichni tito bývalí kmeti existují i dnes jako svobodní rolníci na bývalém svém kmetovském statku. —

[1] Ano dlužníkům namnoze slibováno i prominutí části dluhu dotyčnými úředníky.

Jak jsem uvedl: možnosti vyváznutí z kmetství neznamenaly mnoho, ale přece něco. Byla tu dána basis pro budoucí vývoj. Bylo jen třeba v pravý čas z dané možnosti těžiti. Využití tohoto podkladu usnadnili agové sami i kmeti. Oni svou rozmařilostí, tito organisací.

Agové doby pookupační v ničem nezadají svým předchůdcům; pijí v mládí svém život plnými doušky, takže v mužném věku jedva stačí platiti amortisační splátky jmenované už privilegované zemské bance, u které se až po uši zadlužili. Některý vystřízliví ještě v čas, jiný probouzí se teprve s přijetím exekučního usnesení.

Z těchto fakt uměli kmeti budovati svou samostatnost. Chuť agy, prodati kmeta, přestala hráti úlohu, místo toho nastoupila nutnost. A že i v tomto případě příjemný kmet byl prodáván pravidelně teprve v největší nutnosti, nesnažil se kmet, který právě nemusil, býti svému agovi zvláště příjemným. Žil s agou ruku v ruce, pokud viděl z toho svůj prospěch; dosáhl-li ponenáhlu jistého bohatství, rozcházíval se s agou a dával mu jen to, co nezbytně musil. Snad špatná morálka, ale takovou jest morálka slabých. Brání se úskočností.

Při výkupu bylo už také kmetu lehčeji. Vedle zemské banky vznikla průběhem let celá řada národních i třídních úvěrních organisací, které ne snad levně, ale přece za solidních podmínek poskytovaly úvěr. Z b a v o v a l y a l e s p o ň k m e t a l i c h v á ř ů; v tom vidím největší cenu drobných peněžních ústavů Bosny a Hercegoviny. — O Srby bylo tu postaráno nejpečlivěji. Prozíravost jejich politických vůdců znala v čas nalézti vhodné prostředky. Právě v době úpadku agů vidíme už četné srbské úvěrní ústavy v Sarajevě i v provincii. Vidíme tu banky i raifeisenky.

Dle tohoto vzoru a s jistým závistivým chvatem organisují se Chorvati. Muslimani k tomuto kroku nedospěli. Těch několik bank — nejstarší v Tešnju — nemohlo naprosto zásobiti své lačné příslušníky.

Tento stav věcí zastihla konstituce r. 1910 a první zemský sněm. Nikdo nehleděl na tuto instituci s ohnivějším očekáváním nežli kmeti, zejména srbští kmeti. Odtud jejich jednolitost při volbách do sněmu. Odtud celá řada neskrocených článků v srbských žurnálech — a odtud i dnešní zklamání. Článek 42. al. 16. zemského statutu vyhrazoval zemskému sněmu právo řešiti agrární problémy zemí okupovaných. Problémem tím bylo odstranění kmetství, výkup kmetů.

Playdovalo se pro obligatorní výkup. Srbové bránili tento bod jako základ svého politického programu. Chorvaté zůstávali chladni, čekali, až co vláda nadělí. Upřímně řečeno, báli se obligatorního vý-

kupu jako základu zmohutnění svých nepřátel-Srbů. Muslimani nenalézali, proč by se měli pro výkup rozohňovati; označovali obligatorní výkup za svou záhubu. — Zemská vláda vyslovila se pro výkup fakultativní. Dle toho znělo i vlastnoruční písmo císaře ze dne 3. března 1910 i vládní osnova.

Vše mělo zůstati při starém, pouze finančně se měl výkup usnadniti. Materiální právo zůstalo nedotknutelno. Proč se to stalo, ospravedlňuje zemská vláda tím, že obligatorním výkupem by se uvedlo hospodářství okupovaných zemí ve zmatek, jenž by nesloužil ani kmetu, ani agovi ku prospěchu, dále tím, že by se hospodářské poměry staly nejistými, a konečně tím, že by vykoupení kmeti ze značné části v tomto převratě vzali za své a tak vymizel střední stav hospodářský.

Zajisté každá z těchto obran má něco pro sebe. Nejvážnější je třetí. Není nejmenši pochyby, že by v nových poměrech mnoho a mnoho kmetů stalo se proletáři. Jest ještě mezi nimi úžasné procento lidí, kteří by nynějšímu životnímu proudu neodolali. Nevzdělanost, s ní spojený konservatism, byly by snad mnohým kmetům připravily hrob.

Druhé dvě věty jsou ale více floskulí řečnickou, nežli vážnou obranou. Třebas vláda nepopírá, že nejslabším elementem okupovaných zemí jest islamský, přece nevidí vhodným s muslimany rázem zúčtovati. Tato idea o zachování muslimanského živlu v zemích okupovaných hrála pak velkou velkou úlohu při uvažování otázky obligatorního či fakultativního výkupu kmetů. Značíť obligatorní výkup kmetů tak značné poškození muslimanů, že by se z něho snad nikdy dobře nevzpamatovali. Ztráta země neznačila by sama o sobě jejich zkázu. Zůstalo by jim movité jmění. Ale proměna ta omráčila by naivní duše jejich. Náhle by musili mysliti na to, jak se udržeti v novém proudu, čeho je těžko se nadíti od lidí tyjících z práce jiných — a konečně zůstalo by jim vědomí ztráty jejich moci, jež dnes ještě alespoň formálně existuje a se respektuje. Resignace, která by po tomto úderu nastoupila, byla by rovnou smrtí. Snad i k nepokojům by došlo. Možná však, že nejen tyto vnitřní okolnosti, ale ani zevnější, nedovolovaly takovéto radikální řešení.

Ať tomu jakkoli, jisto je, že vláda úzkostlivě, ale se vší energií, bránila stanovisko muslimanské. Dovolávala se dokonce i historie — a odmítla rozhodně principielní osvobození slovanských kmetů. Mám za to, že hospodářský stav Bosny i Hercegoviny k tomuto stanovisku vládu přiměti nemohl, snad ani finanční poměry. Jsem pevně toho

mínění, že přiměly ji k tomu politické obavy; bála se nové moci, jež by z osvobozených kmetů vyrostla. Vděčnost, kterou by jí byly tyto živly povinny, nebyla jí dostatečnou zárukou pro budoucnost, nebylť by darováno, ale vybojováno to, co právem připadá.

Kdyby se bylo chtělo, mohl se najíti vhodný modus i pro obligatorní vyvazení kmetů. Nemuselo se mysliti na výkup kmetů ve velkém pomocí zemských financí, mohlo se zůstati při dnešních investicích, jen ustanoviti: má-li kmet peníze pro výkup pohotově, musí jej aga prodati, musí výkup dovoliti. Tímto způsobem mohl se výkup provésti zvolna, v etapách, bez ohrožení celkového hospodářství. A snad v této povlovnosti, ale i ve vědomí nutnosti, myslili by konečně jednou muslimani vážně na to, naučiti se opravdu žíti a pracovati. Ale takto obětován kmet opět agovi a oběma zachován status quo, t. j. ztrnulost, nechuť k vývoji a neschopnost vývoje na nedohlednou budoucnost.

Srbský klub přijal ovšem osnovu vládní s rozhořčením, ano, jak listy denní ukazovaly, s opovržením. Byl ochoten i vyhledávati spojení s nepřátelskými Chorvaty, jen aby svůj požadavek obligatorního vyvazení provedl. Ale Chorvati učinili cenou pomoci zapření národnosti. Žádali, aby Srbové v jazykové předloze hlasovali s nimi, t. j. uznali jediným zemským jazykem chorvatštinu a písmem latinku.

K tomu se nemohli Srbové odhodlati. Svou národnost nemohli zapříti ani za své hospodářské osvobození. A tak odhlasována vládní osnova ve všech třech čteních, sankcionována a vydána jako zákon ze dne 13. června 1911 o výkupu kmetův. Jméno zůstalo! —

Zmínil jsem se už, že nový zákon nedotýká se materielního práva. Důsledně základem výkupu může býti buď dobrovolná smlouva kmeta a agy, buď rozsudek o přiznání práva předkupního kmetu. Tertium non datur.

Zlepšení lze viděti v tomto: dle nového zákonu může kmet dobýti hypotekární úvěr i pro výkup ideální části kmetovského statku. K tomu dojde hlavně tenkráte, jestli kmet se dohodl o výkupu nebo dobyl pravomocný rozsudek o předkupu vzhledem k jedinému ze spoluvlastníků-agů. — Pro tento případ stál až dosud kmet opuštěn, bez pomoci. Zemská banka totiž v takových okolnostech nepovolovala kmetu vůbec úvěr. Byl tedy odkázán na úvěr drobný, ne zvláště levný, a na lichváře. Tomuto nedostatku tedy je dnes odpomoženo.

(Dokončení.)

Rakousko a Srbové.

E. Denis.

Přeložila se souhlasem autorovým Fanča Posejpalová.

(Pokračování.)

Chorvaté užívají abecedy latinské, tuto mají též jižni Dalmatinci, kteří se vydávají za Srby zrovna tak jako Mahomedáni v Bosně a Hercegovině. — Pravda, že historický život těchto národů se různil a že po zániku své národní dynastie Chorvaté utvořili s Uhry unii, která se udržela od r. 1102 až do našich dnů.

Přes to hranice nepřestaly býti pohyblivými: farnosti stále přecházely z jednoho království do druhého; taktéž dlouhá století uplynula, nežli se obyvatelstvo rozhodlo buď pro Řím nebo pro Byzanci. Dnes ještě, jest rozhodnutí to definitivní? Neviděli-li jsme v XIX. století Bulhary hotovy připojiti se k církvi římské, aby vymohli od sultána náboženské koncesse, jež jim odpíral? A pak ustavičné stěhování uvnitř tohoto národa vydaného neustále nejhrůznějším zkouškám, způsobovalo nepřetržitý příliv a odliv, stálé promíchávání kmenů. Ve skutečnosti od Dubrovníka (Ragusa) po Rěku (Fiume) a od Bílé Církve (Weisskirchen) po Záhřeb (Agram) máme před sebou jen týž národ, touž rasu mající týž jazyk, tutéž civilisaci, tytéž právní instituce, stejné ideje, stejnou poesii. Není to osud »zádrugy«, co rozechvívalo venkovské pěvce, ale poroba celého národa; tak Vuk Karadžič nalezl některé legendy svých nejkrásnějších epopejí v hloubi Chorvatska.

Dubrovník, který byl velmi obchodní a kvetoucí republikou, soupeřící s Benátkami, jejž veškeré jeho zájmy zdály se připoutávati k západní Evropě, nejen že odolal italským vlivům, ale co je ještě podivnějšího, není to smýšlení municipální, jež v něm vládne, ale duch národa. Na počátku XVII. století Gundulič se dává inspirovati »Osvobozeným Jerusalemem«: ale tuto techniku, již si vypůjčuje od Italů, staví do služeb svého národa. Později čte jej Ludvík Gaj, a jsou-li mezi oběma básníky důležité rozdíly formy, myšlenky jsou

totožné: nezávislost Balkánu a vzájemnost slovanská. V XVIII. století dalmatský Františkán Kačič, jenž jest až dodnes jedním z nejoblíbenějších spisovatelů jihoslovanských, děkuje za úspěch svých »Důvěrných rozprav o slovinském národě« vroucnosti svého balkánského patriotismu, tomu, že byl šiřitelem »slovinismu«. Za našich dnů Vuk Karadžič, zakládaje moderní srbský spisovný jazyk, připravuje se k svému dílu probíhaje s končiny do končiny, nejen Srbsko, Černou Horu a Bosnu, ale také Chorvatsko a Slavonii; plouže dřevěnou svou nohu prochází se z Bulharska ku břehům Adrie, od Moravy ke Drávě; nikde nepociťuje, že není doma, všude jsou to tytéž tradice, tytéž kroje, tytéž instituce demokratické a od toho naroda vypůjčuje si svůj slovník, svou »řeč voláků«, jež jest ihned pochopena a přijata od konce do konce srbské země. Gaj, který v Záhřebu podniká dílo obdobné s dílem Vukovým, přirovnává slovanské kmeny k trojhranné lyře, jejíž vrcholy jsou ve Skutari, Vilachu a Varně. Druhdy struny této lyry vydávaly zvuky harmonické, ale bouře vichrů zničila jejich akkord. Štyrsko, Korutany, Kraňsko, Chorvatsko, Srbsko, jižní Uhersko jsou těmito přervanými strunami; musí se znovu napnouti, aby se nástroj stal zase melodickým. Proto se záhřeb. spisovatelé rozhodli přijmouti za jazyk spisovný nikoli nářečí své provincie, ale dialekt »što«, jímž se mluví ve většině srbských provicií. Básník Trnski pěl: »Kdo bije mého bratra, Srba, Dalmata neb kteréhokoliv, prolévá mou vlastní krev; spojme se, cizinci budou rozšlápnuti, a ty, bratře, otevři oči!« V této době vzniká chorvatská marseillaisa:

»Kdo Slovan rodem, jest hrdinou rodem; hle okamžik vztyčiti vysoko naši korouhev. Každý opásej se svou šavlí a vyhoupni se na ohnivého oře! Ku předu, bratři! Bůh s námi a Zloduch proti nám.

Vizte, jak Tatar, černý a divoký, utlačuje náš kmen a náš jazyk; však dříve, než dospěje k tomu, nás pokořit, srazíme ho do propasti pekel. Od Severu a Jihu statečný Slovák a Illyr si podávají své bratrské ruce k hrdinnému kvasu, jejž osvětlují kopí, jejž rozveselují vířivé trubky, řinkot mečů a hřmění děl. Každý zrubni aspoň jednu hlavu a vykoupejme tak v krvi naši slávu; učiňme konec našemu strádání. Ku předu, bratři! Bůh s námi a Zloduch proti nám.«

Že to nebyly prázdné deklamace, toho důkazem byl rok 1848. V okamžiku velké revoluce národů Slované nabídli Maďarům loyální a upřímné spojenectví, které by bylo přivodilo sřícení se absolutismu metternichovského: narazili na nestoudné ambice Pešti. Když srbští delegáti v Novém Sadě chtěli mluviti o právech svého jazyka: »V podobném případě může jen meč rozhodnouti,« odpověděl Košut.

O něco později mluvil s týmž nerozumným opovržením o bláznovství těch Rašanů, »kteří se vydávají za národ a jsou jen sebrankou lupičů«: žalostné to omyly velkého ducha, který dle slov Siéyèse chtěl býti svoboden a nedovedl býti spravedlivým! Tím zavlékl svůj národ do propasti utrpení. Několik měsíců později podlehli Uhři koalici těchto slovanských sil, které se mohou jeviti často kolísavými a nejistými, ale které vyzvedá v rozhodných hodinách mohutná vlna těch hlubokých vod, jež tvoří duši národa. Jelačič, Suplikač, Stratimirovič, Paskěvič vedli Slovany proti Uhrům! Všechny rozdíly stran a náboženství zmizely před společným nebezpečím. V měsíci listopadu roku 1893 strašná a velkolepá scéna pobouřila sněm záhřebský. Tehdy byl poslancem za venkovský okres Rěky Erasmus Barčič, chorvatský Garibaldi, tehdy téměř tak populární v Chorvatsku jako Starčevič, a vyššího vzdělání. Alexandr III. byl těžce nemocen a telegram právě oznamoval podstatné zlepšení jeho stavu: na tribuně sněmu chorvatského byl president parlamentu pešťského, Barčič vystoupí na tribunu vyzvat své kollegy, by projevili radost, kterou jim zcela jistě působí obnovení zdraví carova. »Nezapomínejme, pravil, že to byl jeden z jeho předků, Mikuláš I., který zachránil monarchii potlačením vzpoury maďarské.«

Úder byl přímý a maďarská pýcha, kterou stále bolí zranění u Villagoše, byla krutě zasažena. Nicméně Barčič byl v právu a jednal užitečně připomínaje svým protivníkům, že, upadnou-li opět v stejné chyby, octnou se v nebezpečenství vystaviti se týmž katastrofám.

*

Tak tedy, ať jsou na té neb oné straně hranic, deset millionů jižních Slovanů, Srbů, tvoří jedinou ethnickou a geografickou skupinu. V Rakousko-Uhersku samotném jest 1,300.000 Slovinců, 3,300.000 Chorvatů, 1,800.000 Bosňáků, úhrnem 6,400.000 Srbů. Nebylo snadno zdolati tento blok, zvlášť uváží-li se, že mají za přirozené spojence dva milliony Slováků, tři milliony Rumunů a dva milliony Němců. Nejdříve se k tomu pracovalo zahájením učeného historického rozkouskování. K Cislajtanii byli připojeni nejen Slovinci z Korutan, Štyrska, Kraňska, ale též Srbové z Istrie a Dalmacie. Toť přece nebyly ani geografické výhody, ani zájmy hospodářské, ani především přání obyvatelstva, jež diktovaly toto rozloučení. Uvnitř Uher samotných ponecháno království chorvatské. Tím způsobem provedeno rozpráškování národů neodpovídající nijaké skutečnosti, vyjadřujíc toliko vždy touž myšlenku: divide, ut

imperes. Ať si však zatím rozdělují Slovany na libovolný počet kategorií, nepotlačí jich: také se hledělo zabrániti jim pomocí nejpodivnějšího padělání volby, aby se nějak neobjevili na povrchu. A to právě, pánové, jest důležitý bod, na který bych rád upoutal vaši pozornost. Často zajisté dáváme se klamati smělými klevetami pseudoliberálů vídeňských a pešťských.

Cítíce veškeru sílu principů demokratických, jež je ohrožují, snaží se svět oklamati prohlašujíce se za jejich nejhorlivější obhájce. Vědí v této příčině, že francouzské veřejné mínění nemohlo by býti pokládáno za lhostejný faktor, a snaží se je oklamati. Jejich žurnály stále vyličují Slovany jako spojence církve a pomahače zpátečnictví. Zvláštní to klerikálové, kteří první začali boj proti papežství! Podivní aristokraté, jako tito Srbové nemající jiné šlechty, než dobrodruhy, které jim vnutila v XVIII. stol. rakouská monarchie! Zkrátka, čeho se domáhají Slované? Zcela jednoduše všeobecného hlasovacího práva. Jaké jest zřízení, jež jim bylo oktroyováno? Nejfantastičtější směsice libovolných kombinací. Celý systém byl vymyšlen na zajištění vítězství jistým třídám a jistým rasám. Proč? Ve jménu vědy, civilisace: »Věda, civilisace! kolikráte nedovolávali se těchto bohů přede mnou!« říkával Rieger, tento slavný řečník český. O francouzské vědě nebo o »english science« nikdy neuslyšíte mluviti, ale »deutsche Wissenschaft«, té jsou plná ústa.« — A po deutsche Wissenschaft přijde hned věda uherská. Zákon z r. 1907, jenž zavádí všeobecné hlasovací právo v Cislajtanii, ve skutečnosti není než prostředkem k udržení odsouzeného státního zřízení a k záchraně potácející se nadvlády. Aby se zajistil postup civilisace, proto jest třeba, by devět millionů Němců mělo tolik poslanců, jako sedmnáct millionů Slovanů, a národní katastr na Moravě proto vymyšlen, aby se předešlo všelikým překvapením v budoucnosti: každý volič má se vyjádřiti ve své obci, hlásí-li se k národnosti české či německé, ale počet německých poslanců nemá v žádném případě býti zmenšen. Zkrátka, Němci mají jednoho poslance na 40.000 obyvatelů, Čechové jednoho na 55.000, Rusíni jednoho na 102.000, takže jeden Němec platí za půl druhého Čecha a skoro za tři Rusíny. V Uhersku jest volební právo ještě výstřednější: v Chorvatsku volební odhad jest dosti značný (15 až 20 franků přímých daní), avšak veškeří zřízenci, cestaři, obecní metaři, výběrčí, konduktéři mají právo volební. Především však hlasování jest veřejné a ústní: abychom pochopili cenu tohoto výtečného nástroje nátlaku, stačí si všimnouti, do jaké míry na něm lpělo ministerstvo Andrássyovo, aby, jak říkalo, k rozvoji pří-

vedlo největší ctnost občanskou, statečnost. — Volí se v hlavním místě volebního okresu a vládní zástupce řídí volbu: rovněž má převahu živel administrativní ve sčítacích komisích, jež sestavují volební listiny. Díky tomuto znamenitému systému, docílí Maďaři téměř vždy toho, že jsou zvoleni jejich kandidáti. Dle okolnosti necouvnou před prostředky surovějšími: v Transylvanii, když rumunští voliči docházejí k volebnímu místu, často po celodenní cestě, uvítáni bývají četníky, kteří jim zatarasí cestu; voličové jsou tedy nuceni ke lsti, na př. schovávati se ve vozech se senem, aby přešli policejní kordon; vodí se do žaláře ženy a dívky, které hodily květiny národnímu kandidátu. V Bosniaci jest obava před porážkou vládní strany: náhle, docela bez jakékoli záminky zazní střelba z pušek, které skolí osm mrtvých a šedesát raněných; někteří z ostatních, vinni nepochybně tím, že zůstali na živu, předvedeni jsou před maďarský soud a odsouzeni. Dočítáme se v jednom maďarském listě ze dne 25. června 1884: »140 maďarských voličů prorazilo svého kandidáta proti 7 až 800 voličů rumunských.« A podobné vítězné zpěvy ozývají se každého dne. Karel Eötvös dotazoval se 11. července 1891 v pešťském parlamentě: »Kladu tuto otázku: jest to moudrá politika se strany ministerstva nestrpěti ani jediného rumunského poslance v tomto sněmu, když jest v Uhrách více než půl třetího millionu Rumunů? Zlepší se naše vztahy k nim, oddalujeme-li je všemi možnými prostředky od této síně?« Uhři postavili v Pešti sochu Eötvösovi, jednomu z nejudatnějších bojovníků za věc národa, u něhož však zkušenosti z r. 1848 nevyšly na zmar a jenž by si byl přál založiti nezávislost Uher na vzájemném usmíření různých národností; proto jest též podezřelým radikálům nové generace. »Způsobil nám mnoho zla, říkalo se jistému Francouzovi, jdoucímu kolem jeho sochy; chtěl, aby komitáty mohly užívati svého národního jazyka.« Slováci jsou usazeni v masách tak kompaktních, že v oblasti Karpat mají většinu ve třinácti z patnácti okresů: nemají jediného poslance. Poslední volby konaly se za plné krise v okamžiku, kdy se zdálo, že nátlak nemůže se díti s takovou brutalitou: daly následující výsledky: 36 poslanců nemaďarských na 344 poslance maďarské: t. j. že jedenáct millionů Nemaďarů má 36 poslanců, osm millionů Maďarů jich má desetkrát tolik.

Snadno jest představiti si stav, jemuž jsou vydáni poslanci, mající zmužilost odvážiti se do parlamentu.

Jistý slovenský farář, zvolený za venkovský okres Prešpurský, byl stíhán za to, že za volebního období popuzoval Slo-

vany proti maďarské národnosti: »Žádal jsem, pravil, aby bylo šetřeno uherského zákona z r. 1868 o národnostech. — Ano, ale žádal jste toho v duchu nepřátelském proti maďarskému státu.« Byl odsouzen na dvě léta do žaláře: k tomuto soudnímu stíhání bylo třeba souhlasu sněmu, žádosti vlády dostalo se úžasné většiny. —

Jistý poslanec rumuský, aby poukázal na škody, jež jsou následkem maďarských provokací, čte některé brožury vydané jako odpověď na tyto útoky: majorita žádá, nutí ho, aby se zřekl mandátu: když se opět objeví, bijí ho a surově ven vyhodí. — Když advokát Maniu žádal v záležitosti podpor udělených průmyslu, aby tyto výhody nebyly vyhrazeny pouze Maďarům, přeruší ho jistý poslanec: »Co to tam mluvíš? Ty jsi také Maďar. — Ne, já jsem Rumun.« Tlupa zběsilců se naň hrnula, až Weckerle je zarazil. —

R. 1875 divadlo maďarské v Pešti, které mělo již značnou subvenci, mělo dostati na víc 300.000 zlatých zálohy bez úroků; Miletič protestuje: »Jest nespravedlivo, aby se zemské peníze utrácely na vydržování maďarského divadla, když ostatní národové nedostanou jediného haléře na nejnaléhavější potřeby svého duševního života.« Prudce přerušen poslanci majority dokládá: »Uhry nejsou národním maďarským státem, ale státem sjednocených národů.« — »Štěstím pro vás, zvolal tehdy Tisza, že jste učinil tento rozdíl mezi národním státem a státem národností v této síni, kde jste chráněn parlamentní immunitou. Jinde byste zvěděl, že národní maďarský stát má dosti síly, aby zdrtil nepřátele maďarské vlasti.« Ale tato immunita byla jen dočasná: dosáhli toho, že Miletiče vyhledali a pod libovolnou záminkou odsoudili na rok do vězení. Zatím co odpykával svůj trest, roznemůže se těžce jeho nejmladší dceruška; žádá o svolení jít ji políbit, odepře se mu to a jeho dceruška umírá, aniž ji spatřil. Sotva propuštěn na svobodu, chápe se opět díla: jest znovu odsouzen a v žaláři zachází se s ním tak ukrutně, že sešílí.

Pravda, že sami Maďaři pocítili nemožnost déle držeti tak podivný volební řád. Jenom že reforma nebude upřímnější a opravdivější, než reforma rakouská. Máme toho důkazy v prohlášení politiků, jichž hlas nejvíce platí.

Hrabě Mailáth,[1] osvícený velkostatkář, člen tabule magnátů, píše s jistou naivností: »Musí se pomýšleti na zabezpečení nadvlády maďarské.« — Všeobecné hlasovací právo není tedy již prostředkem zjistiti skutečnost; má dáti předem žádaný výsledek. »Jde o to,

[1] Viz v Questions diplomatiques et coloniales ze dne 16. února 1909 článek pana Louise Jaray.

praví Andrássy, paralysovati absolutní nadvládu tříd žijících na nejnižším stupni kultury a soudnosti, aby se zajistila převaha osvícených a klidných živlů, které jsou oporou státu.« A vskutku o vše je předem postaráno, aby se zabránilo těmto nižším třídám dojíti moci. Volební právo je plurální; místní úřady dále sepisují seznamy a řídí výkony volební; nic nezměnilo se ve správě okresů, měst, venkovských obcí, t. j. že zůstávají v rukou malé šlechty maďarské. Hlavně hlasování zůstává veřejným a to, »aby se voliči chránili proti tyranii vlastních stran«. Vše jest sestaveno podle slov Andrássyho »k zmírnění křičící nespravedlnosti rovného práva volebního.«

R. 1867 nabídli Maďaři Chorvatům bílý list, hotovi, jak pravili, předem zaznamenati všechny požadavky strany srbsko-chorvatské. Sotva se stali vítězi, vyzouvají se ze svých slibů. »Nagoda« z r. 1868 jest smlouvou lví, ve které nejzákonitější práva země jsou obětována: záhřebský sněm není ani pánem svého budžetu, nemá pražádné moci proti »banu«, jenž ve skutečnosti jedině je podřízen uherskému ministerstvu, které jej jmenuje a sesazuje. — Tuto nepřesnou a nespravedlivou smlouvu vykládá maďarský parlament jak možno křivě, porušuje znění textů zcela jasných.

Samo sebou se rozumí, že Srbové v Uhrách, kteří jsou mimo království chorvatské, jsou ještě nešťastnější. Marně připomínají, že jsou držiteli svobod co nejpřesněji vymezených, výsad co nejsprávněji daných; přišli do království dobrovolně na obranu křesťanského státu; opětovně panovníci potvrdili jejich privileje. — Co záleží na smlouvách? Maďaři jsou znamenitými právníky: mají úctu k státním listinám, ale jedině k těm, které pojišťují jejich nadpráví.

V XVIII. století rakouské kancléřství dalo uvrhnouti do žaláře srbského vůdce Brankoviče, který se provinil tím, že byl nepohodlný: »Nihil mali fecit, poznamenal prostosrdečně vídeňský kronikář, sed ratio status poposcit.« Státní raisona rovněž žádá, aby se upustilo od všech tradic, aby se utiskovalo obyvatelstvo, a to stále na zajištění triumfu »Kultuře«.

Zákon o národnostech z r. 1868 jest důstojným vzorem oněch drakonských ediktů, pro něž Napoleon rád žádával na ochotných právnících hodně liberální předmluvu. Principy v něm jsou výtečné: »Všichni občané jsou si rovni; mají úplnou volnost užívati svého jazyka.«

Ale hned na to následují obmezení: tato rovnost má se pojímati s ohledem na jednotu země, praktické možnosti, potřeby vlády a

úřední správy, výhody přesného a rychlého soudnictví. To znamená, že v parlamentě bude se mluviti jen maďarsky, že úřední řečí bude výlučně maďarština; před soudy i v krajích, kde není Uhrů, jest zase maďarština převládající: přesně vzato, každý může užívati mateřského jazyka, dostaví-li se sám; ale všude tam, kde prostředkuje advokát, musí užívati maďarštiny; i když není advokáta, protokoly jsou vždy po maďarsku. Jistý vídeňský žurnál tehdy psal: »Mimo Maďary uspokojí tento projekt jen překladatele: budou v budoucnu tvořiti velmi četnou třídu, ježto podle maďarské rovnosti bude se muset překládati do maďarštiny vše, co předem maďarské nebylo. Rozhodně bude nejlepším, aby rodiče dali své dítky vychovávati na Maďary, by mohly se obejíti bez překladatelů.« Zákon, ač nespravedlivý a násilnický, přece se ukázal ještě nedostatečným a neúplným. Byl zostřen novými předpisy a prováděním velice přísným. Obce vězí v rukou notářů, kteří jsou vládními úředníky. Mají pod svou správou starostu, ubožáka, který nemá jiné úlohy, než podpisovati maďarské texty, jimž nerozumí. Notář provozuje nad obyvateli dohled vždy výstražný: ví o každém ze svých poddaných, který žurnál čte, jaké knihy odbírá, v kterých závodech kupuje; učitel, hostinský, krejčí, řezník, všichni se ho bojí. Zkuste odeslati srbský telegram; buď jej odmítnou nebo zkomolí; hostinští musí vésti své účty po maďarsku. Aby se uvarovali sesazení, úředníci jsou nuceni dělati, že neumějí srbsky. Často slovanští turisté nemají přístupu do hotelů. Ptejte se na cestu po srbsku celního úředníka: poštve na vás svého psa; to se přihodilo mně samotnému, před dávnými lety, v okolí Nového Sadu. Nutno, aby jména na se brala fysiognomii maďarskou. Zákon z r. 1868 stanoví: »Článek I. Obec může míti jen jméno úřední. Článek II. Toto jméno určuje ministr vnitra.«

(Dokončení.)

Organicistická sociologie.

Napsal Dr. In. Arnošt Bláha.

(Pokračování.)

Spencer však provádí parallelismus mezi společností a organismem, dle Syrkina (Geschichtsphilosophische Betrachtungen, kap. 6.) dokonce identifikuje společnost s živoucím organismem (jeho Sociologie II, § 218—222). U Comtea jest biologie přece jen ještě něčím podružným, a ještě r. 1836 posmíval se Comte, jak uvádí Barth (H. Spencer und A. Schäffle, Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie und Soziologie, 1904), Němcům, kteří snili o »animalcules« jakožto prvcích organismu. Spencerovi po objevení buňky rostlinné 1838 a živočišné 1839, po poznání prabuňky, jakožto zřídla všeho množství buněk, po konstatování jednoty všeho organického světa, pokud se týče jeho prvků a různosti jen jako následku různého spojování těchto prvků, bylo možno říci, že společnost jest organismus, poněvadž i organismus jest společnost. Spencer přijal též z biologie pojem vývoje, formulovav jej jako pokrok od nesouvislé stejnorodosti k souvislé a spořádané různorodosti, a postaviv jej proti Comteově thesi o nesouvislosti existenčních forem. Nelze souhlasiti se Syrkinem, že by Spencer identifikoval společnost se živoucím organismem. Pro něho společnost jest zvláštním druhem společnosti živočišné a rozvoj společenský jest rozvojem vyššího druhu než rozvoj organický, jest rozvojem nadorganickým. Proto také vkládá mezi biologii a sociologii psychologii a jest si dobře vědom rozdílů mezi společností a organismy, třebas nevytýkal všech.

Někteří odpůrci theorie organicistické (Tarde, Annales de l'Institut internat. de sociologie IV. 239) tvrdí, že Spencer na konec vzdal se theorie organicistické. Organicisté právem se proti tomu dovolávají posledního svazku jeho Synhetické filosofie (§ 62, 74, 75, 158) ukazujíce, že Spencer zůstal věren principům organicismu.

Někteří (tak na př. Fausto Squillace, Die soziologischen Theorien, rovněž v Annales de l'Institut internat. de sociologie IX. ve

článku »La classification des doctrines sociologiques, dále Leopold von Wiese, Zur Grundlegung der Gesellschaftslehre) zařazují Spencera mezi stoupence mechanistické sociologie. Ale mechanicismus Spencerův není čistý. Spencer udržuje přece individualismus jako cíl společnosti a život sice definuje jako pohyb, ale jako pohyb účelu přizpůsobený a ve formuli »přežití nejlépe přizpůsobených« nasadil, jak též upozorňuje L. Stein, »mechanické formuli Darwinova boje o život teleologický pláštík«.[1] Barth (Philosophie d. Geschichte als Soziologie, též Kritik der Grundanschauungen der Soziologie H. Spencers, Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie und Soziologie, 1893), ač řadí Spencera mezi biologické sociology, přece jen vyčítá mu (Op. cit. str. 115 a násl.), stejně jako Wiese, že dle něho individuum jest příliš passivní, lidský život že jest jen přizpůsobováním vnitřních vztahů ku zevním, že napsal sociologii přírodních ne kulturních epoch společnosti, že jest u něho sice pokrok, ale jeho ženoucí silou že není přírodu přesahující duševní síla, nýbrž mlhavé »social conditions«, vzrůstající industrialismus atd. Ale Spencer jistě pokládá též individuum za bytost aktivní, nevidí v něm jen hříčku milieu; toho názoru nejsou ani nejzaujatější theoretikové milieu.

Jestliže pro Spencera existoval mezi společností a organismem pouhý parallelismus, tedy u ruského senátora Pavla Lilienfelda († 1903 v Petrohradě) společnost nepodobá se pouze živoucímu organismu, nýbrž jím jest bez jakékoliv výhrady. Od metafory přes analogii a parallelismus přicházíme ku naprosté identitě. Pokládat společnost za organismus jest dle něho nezbytně nutno, má-li se sociologie stát positivní vědou. Tvrdí, že methodu indukční možno jen tehdy applikovat na sociální jevy, vychází-li se od názoru, že společnost jest organismem (La méthode d'induction ou méthode organique appliquée à l'étude des phenomènes sociaux v Annales de l'Inst. internat. de sociologie, t. I. — Studie tato jest jen resumé jeho Gedanken über die Sozialwissenschaften der Zukunft). Dle něho sociální nervový systém, stejně jako individuální, musí být pokládán za reální organický systém buněk, tkaniv a orgánů, a sice ve třech směrech: hospodářská stránka sociálního života odpovídá fysiologické činnosti jednotlivých organismů, právními poměry podmíněná stavba sociálního tělesa odpovídá morfologickému utváření rostlinstva a živočišstva, konečně hierarchické rozvrstvení společnosti, jež vrcholí

[1] Ovšem že teleologie Spencerova není extraorganická, mravní, nýbrž intraorganická, vitální, s níž konečně i mechanicismus se může smířiti.

ve státním životě, odpovídá nadřízenosti a podřazenosti funkcí a orgánů za účelem sjednocenosti života individua. Bylo přirozeno, že theorie tohoto prvního průkopníka organicismu po Spencerovi — ač theorii Spencerovu poznal teprve po vybudování svého vlastního systému — a před Schäfflem vzbudila ostrou kritiku, a sice stejně jeho Gedanken jako jeho Pathologie sociale. Snažil se obhájiti své stanovisko (hlavně proti Tardovi, jenž nazval ideu sociálního organismu pouhým mysticismem) spiskem Zur Verteidigung der organischen Methode in der Soziologie, jejíž jádrem jest: nihil est in societate, quod non prius fuerit in natura, či snad pozměněný výrok Müllerův: sociologus nemo nisi biologus. Jeho stotožňování společnosti s organismem zdálo se ostatně upřílišeným i některým mírnějším organicistům, tak na př. Wormsovi, jenž ve své předmluvě k Lilienfeldově Sociální pathologii vykládá, jak a proč úzké pojetí Lilienfeldovo musí býti rozšířeno.

Stejně věrným organicistou jest též jiný ruský sociolog Novikov: I pro něho proces sociální jest jen pokračováním pochodu biologického, ano i anorganického bez jakéhokoli porušení kontinuity.[1] Pokusil se (Conscience et volonté sociales, Paris 1897, Girard et Brière) vyvoditi z biologické theorie o společnosti fysiologickou psychologii vůle a sociálního vědomí. Nejnovější práce fysiologické potvrzují, že i organická buňka má čivost a vědomí. Mozek má pouze o to více než buňka, že má vědomí o organickém celku. Buňkou ve sp lečnosti jest individuum, jejím mozkem je·t elita Jest málo individuí, t. j. buněk sociálních, jež by měla celkovou představu o společnosti, uprostřed níž žijí a která by nebyla zcela pohlcována, stejně jako organická buňka, funkcemi zcela individuálními. Jen ti, kdo mají představu o celku, tvoří sociální sensorium, elitu. Novikov jest přesvědčen, že sociologie nemůže formulovati všeobecné zákony, leč když si je vypůjčí od vědy mateřské, biologie (J. Novicow, La théorie organique des sociétés. Défense de l'organicisme. Annales de l'Institut internat. de sociol. V, 109). A na třetím mezinárodním sjezdě sociologickém v Paříži 1897 končí debatu o organicistické theorii slovy: Odpůrci organicismu nedovedli stanoviti přirozenou methodu klassifikace sociálních jevů. V tom ohledu panuje u nich naprostá anarchie. Každý chápe, že pokud tomu bude tak, nemůže se mluvit o vědecké sociologii. Organicisté podávají přirozenou methodu, založenou na analogiích s individuálním organismem. Říkají, že nutno

[1] J. Novicow, La lutte entre les sociétés humaines et leurs phases successives. Paris, Alcan, 1893.

i ve společnostech vzít v úvahu buňky, tkaniva, orgány; potom rozeznávati funkce života vegetativního (produkci a rozdělení bohatství) od funkcí psychických (umění, věda, náboženství). Školy odpůrců organicismu nedovedou podati rozumnou methodu třídění. Tedy sociologie buď bude organicistickou aneb vůbec nebude. —

Prudkost námitek a boje proti organicismu zdá se mi poněkud upřílišenou. Ne proto, že by theorie organicistická neměla svých slabin, ale proto, že chyby a někdy až násilná konsekventnost některých organicistů, jako na př. Lilienfelda a Novikova, generalisovány byly na celou školu. Hnutí organicistické má řadu různých odstínů. Pravdou jest, že někteří organicisté zabíhali ve svých analogiích, assimilacích, parallelismech, identifikacích příliš daleko, že na př. sociologie Spencerova vykazuje, jak správně poukázal na to Tarde velkou mezeru tím, že Spencer neocenil dost sociální význam náboženství a řeči, poněvadž tyto dvě stránky společenského života neodpovídají ničemu v biologii, pravdou též jest, že Lilienfeld a Novikov zašli ve svých assimilacích společnosti a organismu až do krajnosti. U ostatních organicistů však, třebas s počátku vyšli od přísné analogie mezi společností a organismem, dá se konstatovati vývoj od původní věrnosti theoriím organicistickým až k uznalému ocenění psychických sil, jež vládnou společností a na něž nestačí biologické vysvětlování. Důsledky často nevědecké, k nimž organicisté domněle docházeli, byly často vykonstruovány spíše odpůrci organicismu než organicisty samotnými, tak že bojováno bylo často proti něčemu, čeho organicisté netvrdili (Cit. debata o organicistické theorii na III. mezinárodním kongressu sociologickém, polemika Novikovova s Bouglém v Revue philosophique, 1900, Espinasova s Tardem atd.).

Možno říci, že francouzský organicismus (Worms, Espinas, Fouillée) vesměs na konec uznal, že biologická analogie nestačí na vysvětlení zvláštního charakteru společnosti.

Spencerovu ideu sociálního organismu přenesl do Francie první pařížský professor národního hospodářství V. A. Espinas. Dle něho sociologie jest jen pokračováním a rozvitím biologie, společnost lidská jest konkrétní věcí stejně jako společnosti zvířecí. Proč? Espinas odůvodňuje toto své mínění (A. Espinas, Les études sociologiques en France. Les colonies animales. Revue philosophique, 1882, rovněž v knize Sociétés animales) takto: Většina učenců studuje to, co nazývají: politika, právo, národní hospodářství, jako by běželo o předměty naprosto oddělené od ostatního světa a jako by

svět sociální tvořil samostatný celek, nemající žádného původového a přirozeného pouta s kosmickým prostředím. Používají scholastických method s neomylnou bezpečností. Uslyšíte většinu našich juristů prohlašovat sborem, že experimentální národní hospodářství není vědou, poněvadž shromažďuje fakta a nevychází od určitých principů... Nepozorují, že tyto principy samy jsou generalisace odvozené z fakt pozměňujících se a pozměnitelných... Stejně filosofové stojící za znovuvzkříšeným spiritualismem... V pravdě pod rouškou spiritualistické metafysiky neb kantovské kritiky uchvacuje tyto duchy sen o Civitas Dei. Následkem této víry člověk a vše, co se ho týká, jsou věcmi nadpřirozenými, jež tento svět mlhavých pojmů udržuje ve vzduchu. A právě, aby různé vědy sociologické ocitly se zase na pevné půdě reality, nutno si uvědomit, že sociologie zarůstá svými kořeny v biologii. A Espinas svým spisem »Sociétés animales«, jenž vyšel v době (1872), kdy zuřila náboženská reakce, tak že Janet přinutil Espinase o 4 léta později (1876), aby potlačil historický úvod svého díla proto, že nechtěl v něm škrtnout jméno Comteovo — chtěl ukázat, že společnosti rodí se, žijí, umírají, organisují se stejně jako společnosti zvířecí, že sociologie jest větví biologie. Pro něho společnost jest přirozeným celkem, živoucím tělesem, pro jehož úzkou příbuznost s organismy sociologie musí být sblížena s biologií a státi se poslední z přírodních věd. Biologie celá jest jen sociologií buněčných prvků. Sociologie musí býti, ovšem s novými hledisky, rozšířenou biologií. Jednotky mravní, osobnosti, musí se seskupovat přesně týmž způsobem, touž cestou k témuž cíli jako jednotky anatomické, buňky. Individuum jest ve společnosti jako buňka v živém těle. Udržuje život organismu, ale přijímá zvenčí elementy, jež tvoří jeho podstatu i pohyb, jenž tvoří jeho činnost. Sociální instituce jsou orgány, tkaniva, jimiž struktura determinuje své funkce. A sociální zákony jsou zákony přírodní, jež působí nad individuem a samy od sebe. A specielně chtěl Espinas dovodit svými »Sociétés animales«, že ve společnostech zvířecích jednání dobré jest prostě jednání shodné s organickými zákony skupiny jakožto živoucí bytosti, že morálka závisí na politice, t. j. že má svůj princip v existenčních podmínkách skupiny, a že jedna i druhá jsou věcmi relativními. Ze dvou základních tvrzení, o něž opřel svůj důkaz totiž, že individuum jest společnost a že společnost jest živoucí individuum, organické těleso, první nebylo popřeno, naopak bylo potvrzeno skvělou studií správce přírodopisného musea pařížského Edmonda Perriera, »Les colonies

animales et la formation des organismes«, druhou musil hájiti hlavně proti námitkám Fouilléeovým.

Ale Espinas se nezastavil u myšlenky, že společnost jest živoucím organismem. On pojímá organismus v širším slova smyslu. V užším slova smyslu organismem nazýváme živoucí bytosti, vícebuněčné, jako hmyz, rybu, ssavce, lidské individuum. Espinas si přál, aby takové organismy označeny byly jediným vhodným jménem, sám navrhoval slovo blastodém (Perrier navrhoval zoïde). Slovo blastodém obsahuje pojem množství prvků (δῆμος), ale též známku, že tyto prvky zůstávají většinou k sobě připoutány, ze sebe takřka pučí (λάστος, pupen, výhonek, list) a nejsou obyčejně schopny samostatné pohyblivosti. A Espinas praví: Společnosti lidské nedají se assimilovat s blastodémy. Neboť pouto mezi buňkami jest biologické, mezi individuy lidskými psychologické. Žádný fakt biologický nestává se bezprostředně sociálním. Jest tu nutným něco zprostředkujícího a tím jest jev psychologický. Dle Espinase tedy život sociální začíná tam, kde se objevuje psychologie. Proto také Espinas proti pojetí Comteovu umisťuje zase psychologii na její místo v řadě věd, mezi biologii a sociologii. Společnost jest organism, poněvadž má v sobě cosi organického, neboť žije, představuje duchu, který ji studuje, specifické typy a zákony stejně jako živoucí organismy (Espinas v debatě o organicistické theorii na III. mezinár. kongressu sociologickém v Paříži 1897). Ale Espinas omezil tuto myšlenku ve smyslu psychologickém. Jsou-li společnosti organisovány, liší se od organismů čistě fysických tím, že jsou to organisace, systémy idejí. Nejsou dosti karakterisovány, řekne-li se, že jsou to živoucí bytosti, třeba dodat, že jsou to živoucí vědomí, organismy idejí. I jiní (Schäffle) řekli, že společnosti nejsou organismy, nýbrž organisace. Ale organisace, toť pouze zevní rámec života sociálního. A jedná se ještě o jeho obsah. Espinas vyplňuje onen rámec obsahem, když nám představuje společnost jako organisaci idejí, spojení jednotlivců sloučené pouty psychologickými. Rozdíl mezi Espinasem a Novikovem je patrný. Novikov hledá v biologickém vývoji klíč k vysvětlení vývoje sociálního, realita bytosti sociální jest upevněna pouze svazky anatomickými a fysiologickými.

Přes to, že společnosti jsou organismy idejí, ideové, sociologie potřebuje biologie ke svojí opoře. Až snad bude jednou ustavena a hotova, může se obejíti bez analogie biologické. Každá rodící se věda vypůjčuje si své životní pomůcky u vědy, jež se ustavila před ní. Biologie u Descartesa musila se opříti o analogie mechanické.

Sociologie na počátku 19. stol. měla za S. Simona a Fourriera, jejich současníků i žáků styky, jež se nám budou zdáti podivnými, ale které tehdy byly užitečnými, totiž s kosmickou fysikou a se zákonem všeobecné přitažlivosti. Tak tomu bude i při nynějších jejích stycích s biologií. Pokud psychologie, její vlastní a opravdová pomocnice, bude tak málo pokročilou, jak nyní jest, musí býti sympathicky přijato vše, co nám pomůže utvářiti ji vědecky, přesvědčiti nás o existenci sociálních zákonů, vše, co nás ochrání proti vědeckým fantasiím a libovolnostem (Annales de l'Institut internat. de sociologie IV. 337). Patrno z toho, že vědeckost sociologie dnes dle mínění Espinasova může býti zachována jen pod jednou podmínkou, t. j. opře-li se o biologii.

O René Wormsovi, professorovi hospodářských věd na právnické fakultě pařížské, redaktorovi Revue internationale de sociologie a jednateli Mezinárodního Institutu sociologického nebude třeba příliš se šířiti. To, co bylo řečeno na počátku všeobecně o organicistické sociologii, platí i o něm. Jenom že Worms neustrnul na prvotním organicismu, nýbrž šťastnou vlastností své povahy, pružností svého ducha a ochotou, přijímati pravdu odkudkoli — pro tuto svoji vlastnost byl též nazván eklektikem a možno ten název pro něho přijmouti, pojímá-li se bono sensu, ač někteří portrétisté Wormsovi s tím nesouhlasí (tak na př. Felix Vályi v Kritische Blätter für die gesamten Sozialwissenschaften, 1907) — přiveden byl k tomu, vzdáti se původního svého organicistického stanoviska. Sám přiznává (Philosophie des sciences sociales I. ve třetí kapitole »O realitě bytosti sociální« 44—59), že pod vlivem osobního přemýšlení i pod vlivem diskussí, hlavně v pařížské sociologické společnosti a na III. mezinárodním kongressu sociologickém přiveden byl k tomu, zmírniti neústupnost svých prvotních závěrů (hlavně v knize Organisme et société) a osobních předsudků. I pro něho společnosti jsou opravdovými bytostmi, ač pojem bytosti nutno značně rozšířiti, t. j. připustiti, že bytost není nutně složena z prvků souvislých. Tím rozšířením běžné pojímání jen získá, neboť naše zkušenost neobjímá zajisté ještě celý svět. Společnost pak není prostým položením individuí vedle sebe, nýbrž jich kombinací. Pouto, jež jednotlivce slučuje ve společnost, jest psychologické. Je to dědičnost, výchova, společné potřeby společnosti, zvláštní okolnosti, v nichž se nalézá, impulsivní činnost některých osobností elity. Souhrn všech těchto vlivů tvoří mentální mnohonásobné pojítko, jež udržuje společnost v jednotě a jež z ní tvoří, předpokládáme-li, že není organismem fysickým,

aspoň dle termínu Espinasova organism ideový. Život sociální jest tedy, aspoň částečně, psychický, a původ svůj má v součinnosti mentalit individuálních.

To jest bod, při němž docíleno všeobecné shody se strany stoupenců nejrůznějších doktrin na V. mezinár. sjezdu sociologickém 1903 v Paříži, ať již zastupovali positivismus, marxismus, či organicismus.

Ti, kdo posuzují Wormse podle jeho knihy »Organisme et société« jako na př. Kistiakowski (Gesellschaft und Einzelwesen, eine methodologische Untersuchung, Berlin, Liebmann 1899[1]) řeknou, že pro něho rozhodující jsou spíše hlediska biologická než sociální. Avšak ve své »Philosophie des sciences sociales«, zvláště ve III. kap. I. dílu a ve II. díle O methodě sociálních věd, Worms zřejmě připouští důležitost psychické stránky života sociálního, organicismus přestává býti pro něho výlučnou methodou, přiznává i methodě psychologické její úkol při řešení sociálního problému a stojí tedy, stejně jako Espinas, na rozhraní mezi organicistickou a psychologickou theorií společnosti.

Nutno při jméně Wormsově ještě připojiti, že on právě konciliantností své povahy, tušící a hledající v každém systému část pravdy, sdružil kolem sebe řadu originelních duchů, třebas stanovisek zcela různých, jednak v pařížské sociologické společnosti, jejíž jest duší, jednak v Mezinárodním Institutu sociologickém, jednak ve své Revue internationale de sociologie, — ač sám ovšem školy nevytvořil jako na př. Durkheim.

Jiným francouzským zástupcem theorie sociálního organicismu jest Alfred Fouillée, známý i u nás Hofman-Žákavcovým překladem svého spisu »Kritika mravních soustav naší doby«. I dle jeho názoru společnosti jsou organismy. Nikoli však organismy ve smyslu přísných organicistů. On sám varuje se (La science sociale contemporaine, Paris, Hachette, 1880, pag. 76) identifikovati sociologii s biologií, ač nalézá na společnosti všecky značky organismu. Mozky individuí jsou velkou nervovu massou společnosti, jež pomocí všech přirozených i umělých sdělovacích orgánů lidských tvoří souvislý celek. Podstata společnosti však nespočívá v tomto fysiologickém jejím elementu. On připisuje sociálnímu organismu element nový, vědomý element — smlouvu. Organismy společenské

[1] Stejně Barth, Philosophie der Geschichte als Soziologie. Ovšem obě knihy vyšly před vydáním Wormsovy Philosophie des sciences sociales.

se zrodily a vyvíjely s počátku dle způsobu přírodních organismů, ale ponenáhlu usilovaly přiblížiti se k organisaci právní a smluvní. Tím se povznesly z říše fatality do říše svobody a finality. Nevystoupily tím nijak z přírody, ale stále více v nich vynikala úloha ducha.

Fouillée definuje společnost jako organism, jenž se realisuje v té míře, jak se chápe a chce. Vidí v něm element vědomé činnosti lidí, jejichž chtění je činí organismem. Společnost začíná mechanismem a končí smlouvou. Fouillée proto též společenský organism nazývá organismem smluvním (organisme contractuel). Třebas však Fouillée soudil, že podstata společnosti spočívá ve vědomí, přece toto vědomí jest pro něho jen pouhým »mirage«, illusí, ideálem, nikoli realitou. Uznává, že je společnost ve svém základě a ve svých počátcích organismem fysiologickým, ale nepřipouští, že by byla též psychologickou individualitou. A tu jsme u sporu, jejž Fouillée sám (v článku »La société est-elle une réalité et une conscience?« Revue internat. de sociologie 1905) nazval sporem mezi nominalismem a realismem přeneseným na pole sociální. Někteří sociologové totiž jsou přesvědčeni (Spencer, Lilienfeld a j.), že společnosti jsou skutečnými organismy, skutečnými bytostmi, majícími, jak již dříve bylo napsáno, svůj život, svůj vývoj atd. zcela jeho individua. Dle jiných (Fouillée) společnosti neexistují jako kollektivní bytosti, bytostmi majícími život, vývoj atd. jsou pouze individua. Společnost žije, myslí, cítí pouze v individuích a skrze individua. Život sociální není ničím mimo projev individuálních vůlí. Společnost, toť vlastně jen pronesené slovo, je to pro Fouilléea jen souhrn t. zv. idées-forces, t. j. souhrn citů a idejí, vytvořený působením všech na jednoho a jednoho na všechny. Jsou kollektivní představy, praví Fouillée v článku nahoře citovaném proti Durkheimovi, t. j. kollektivní v tom smyslu, že vznikají kollektivní součinností individuí, ale tyto kollektivní představy existují pouze ve vědomích individuálních, majíce mimo ně pouze existenci virtuální. Zkrátka společnost, stejně jako na př. též věda, neexistuje neodvisle od psychických individualit, z nichž se skládá, neexistuje a nejedná leč v individualitách a prostřednictvím individualit.

(Pokračování.)

Moderní manželství.

Napsal **Bernhard Shaw.**

Jestliže muž jako Brieux viděl svoji cestu zatarasenu censurou, když vylíčil neřesti spojení nezákonných, nepřekvapí nikoho, že také jeho daleko naléhavěji nutné vylíčení nemírnosti a porušenosti manželství bylo zlostně zavrženo. Obecný a tím oficielní názor na manželství jest, že ono posvěcuje veškeré vztahy pohlaví súčastněných. Že ono může zastírati všechny nemírnosti nejhrubších prostopášností, spojených s rysy otroctví a ukrutnosti, bylo vždy pravdou do jisté míry. Ale v posledních čtyřiceti letech stalo se vážnou věcí, že svědomití dramatikové byli donuceni, rozpitvati spojení nezákonná stejně krutě jako zákonná. Neboť je tomu asi čtyřicet let, co šíření novomalthusianismu proměnilo plození z nedobrovolné podmínky manželství v dobrovolnou. Od okamžiku, kdy byl učiněn tento osudný objev, prospělo bezdětné manželství mužským zhýralcům jako nejlevnější způsob vydržovati si souložnice, a ženským jako nejpohodlnější a nejctihodnější způsob, býti vydržovánu mužem v ničemném přepychu. Následky toho vzbudily již pozornost a budou pokud se týče manželství působiti ještě revolučně jak v zákoně tak ve zvyku. Práce, udržeti obyvatelstvo v dostatečném počtu, dostala náhlou ránu; ba ve Francii a Anglii došlo to až k tomu, že hrozí opravdové snížení počtu obyvatelstva. Dosazení královské komise k vyšetření ubývání poměru v počtu porodů právě v těch vrstvách obyvatelstva, jež by se měly nejnaléhavěji udržovati ve vzrůstu, není příliš vzdáleno. Kdo z těch, kdož jsou znalí věci, vidí dále, ten předpovídal podobný krok už dávno. Očekávání neomalthusianů, že upravení porodů v rodinách našich poskytlo by skrovnému počtu novorozených dětí možnost, aby ve větším počtu a v plnějším zdraví i zdatnosti přežily děti rodin starých, neohraničených, a matek sesláblých přílišnými porody, splnily se v jednotlivých případech nepochybně; ale ve většině

i v celku zdá se, že umělá neplodnost (sterilita) poráží přirozenou plodnost. Neboť pokud na základě jistého průměrného, ale typického soukromého sčítání lidu lze souditi, byl průměrný počet zplozených dětí stlačen na 1½ na rodinu velikým počtem manželství úmyslně bezdětných a těžkým tlakem výloh spojených s neveřejnými porody při skrovném příjmu mas.

Že to konečně musí vésti ať přímo ať nepřímo k pronikavé státní úpravě rodičství, o tom nikdo déle nepochybuje, kdo otázce té rozumí. A skutečně, zatím co toto píši, byl právě podniknut první otevřený krok vládou anglickou návrhem, zbaviti rodiče plně daňového břemene, jež by nesli lidé bezdětní. Také nastal obrat ve veřejném mínění o provedení toho, vzhledem k zřejmému zneužívání manželství za pouhý prostředek, jímž manželé mohou si opatřiti vysvědčení slušnosti, plativše za to, co může skončiti zcela dobře při zneužití obřadů pro všechny, vyjmouc spojení plodná. Se stanoviska církevního je to zřejmé znesvěcení, že manželé, jichž jediným úkolem jest pohodlná domácnost, dostávají pro to posvěcení náboženského manželství, předstírajíce nesobecký a pro veřejnost důležitý účel, jejž však provésti ani zdaleka nezamýšlejí. Se stanoviska světského není důvodu, proč by manželé, kteří nepomýšlejí na děti, měli dostati dovolení, navzájem se zotročovati všemi těmi složitými zákonnými omezeními jich svobody a jmění, které spojeny jsou se sňatkem výhradně proto, aby zajištěna byla státu zodpovědnost rodičů k jich dětem.

Všechny tyto naprosto nijak vzdálené názory, běžné sice státníkovi a sociologovi, uvádějí přece měšťáka v podiv, i když je zapleten do změny všeobecného zvyku, který má za nutný následek změnu zákona a názoru. On změnil svoje obyčejné jednání soukromně, aniž by o tom se svými přáteli mluvil jinak nežli tajně nebo výrazy Rabelaisovských šprýmů, a jest nejenom neschopen pochopiti, jak někdo by měl mluviti otevřeně o těchto změnách, ale i poděšen tím, že náhle přijde na světlo to, co on pokrytecky a kradmo obchází, a že snad jeho vlastní případ bude zaznamenán ve veřejné statistice, aby byla podporována novinka, jež jemu jest rozrušením mravnosti a rozloučením rodiny. Ale jeho pruderie jako jeho strach musí ustoupiti bezpodmínečné nutnosti, aby vyšetřeny byly základy naší sociální struktury dle otřesu, jejž utrpěly objevením umělé neplodnosti. A jich přizpůsobení novým způsobům mají nésti jako důsledek nového objevu.

Tolstoj se svojí Sonatou Kreutzerovou byl prvý, který zanesl válku do nepřátelského území, když ukázal, že manželství, místo aby vylučovalo každý prvek zla ve vztazích smyslných, jen jej sesiluje. Ale Brieux, o němž v této souvislosti bude mluveno častěji, byl první dramatik, který poznal nejenom trpkou skutečnost stavu věcí, ale i její politický význam. On zejména poznal, že objevila se nová vytáčka v tom věčném rozporu pohlaví, jenž byl vyvolán velikým rozdílem mezi nerozvážnou zábavou mužovou a zdlouhavým utrpením ženiným při udržování obyvatelstva. Když malthusianismus dospěl od spekulace národního hospodáře k nejvřelejší víře oddaných spolků propagačních, dotýkal se našeho cítění hlavně jako odpor proti neřesti častého plození, jemuž byly vydány ženy provdané. Tehdy se nepředvídalo, že triumf této propagandy mohl by mu uložiti ještě mrzutější břímě, neřest vnucené neplodnosti. Před narozením Malthusovým předcházelo dosti případů, při nichž ženy, které porodily dvě nebo tři děti jako nevyhnutelný následek manželských vztahů, nyní vzbouřily se proti další potřebě dětí a ukončily své vztahy k mužům tak rozhodným uplatněním sobectví, jaké není lehké ženě láskyhodné a jaké není zcela možné ženě zamilované nebo vášnivé. Ale případ, že by se muž zpěčoval vykonati svůj otcovský výkon a tím odepřel své ženě nárok na mateřství, nebyl znám. Než náhle a nevyhnutelně přišel okamžik, kdy muži nabyli prostředku k tomu, aby to bez sebezapření dělali. Žena provdaná přišla tím do postavení, jež jest nesnesitelné ženě počestné, jež chce se lišiti od veřejné prostopášnice. Ona byla nezachranitelně odsouzena k neplodnému tělesnému otroctví. Jest nemožno k tak neslýchanému bezpráví, jako jest toto, tiše mlčeti jenom proto, že předmět jest pod pokutou zakázán. Censura sem, censura tam, musí se to říci, ba musí se to rozkřiknouti s nejvyšších vrcholků střech, jestli nic jiného lidi nepohne ku poslouchání, že tato infamie je a že musí býti odstraněna. A především dotýká se Brieux utrpení na jeho nejhorším místě, té části střední třídy, u níž nouze o potřeby vypudila téměř všechen lidský cit. V těchto nejbídnějších všech tříd není pro ženy jiného zaměstnání nežli býti ženou a matkou a jiného zaopatření pro ženu bez zaměstnání. Otcové jsou příliš chudí, aby poskytovali opatření, dcera musí se vdáti, může-li; jestliže první příležitost, kterou neodváží se odmítnouti, není právě s tím mužem, který se jí určitě oškliví, může se pokládati za šťastnou. Její skutečná naděje na lásku a sebevážnost je v jejích dětech. A přece jest nade všechny ženy vydána nebezpečí, že strach

před chudobou, který jest rozhodujícím činitelem ve světě manželově, mohl by přivésti ho k tomu, aby jí odepřel právo jí náležející a aby překážel její funkci mateřské, maje ji jednoduše za hospodyni a souložnici, aniž by jí zaplatil běžnou cenu takového přepychu nebo ohrožoval její ctihodnost. Aby nám objasnil hrůzu tohoto stavu, Brieux napsal »Les trois filles de Mr. Dupont«. V osobě censorově prohlásil hned pan Dupont: »O takové věci nesmíš se zmiňovati!« Pan Dupont nemá pravdu. To jsou právě věci, o nichž se nutno zmiňovati, jichž nutno dotýkati se stále a stále, až se uspořádají. Jistě mezi všemi anomaliemi našeho práva manželského není nic horšího a nesmyslnějšího nežli, že žena může dáti se rozvésti s mužem pro plodnost neúmyslnou, ale nikoliv pro úmyslnou. A muž nemůže vůbec dáti se rozvésti se svojí ženou pro neplodnost, ačkoliv ona má jako on touž moc, zmařiti veřejný účel všech manželství.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Likvidace evropského Turecka. — Starosti trojspolku o Rumunsko a Albanii. — Jak si naše monarchie zabezpečuje přátelství a hospodářské prospěchy u balkánských států. — Srbsko prý nesmí se dostati k Adrii. — Následky hospodářské našeho postupu na Balkáně. – Koloniální dobrodružství a výboje jsou neproduktivními podniky; naše obchodní styky s Albanií. – Bosenské dráhy na náš účet stavěné ke prospěchu uherskému. – Nový státní rozpočet a jeho deficity. — Biskupská konference pro upravení kongruy; nepatrné zdanění hierarchie.

Přesvědčení staré Evropy, že bez Turecka by se neobešla, že Turecko v Evropě je nezbytné a že je nutno je udržeti za každou cenu, bylo slavnými a rychlými vítězstvími balkánského spolku zvráceno v úplný opak. Stačily tři necelé neděle po vypuknutí války a již evropští státníci i diplomaté smířili se s úplnou likvidací turecké říše v Evropě. Ba vyskytly se také již plány, jak by se rozděliti mohlo i asijské Turecko. — Ale tam by se řídila Evropa asi známým příkladem lakomce a závistníka v řecké báji, kteří provázeli boha Zeva, a jimž bylo slíbeno, že co by prvý z nich požádal a dostal, druhý že dostane dvojnásobnou měrou. Po dlouhém zdráhání a rozpakování zvolil si, jak známo, závistník tu milost, aby mu vypíchnuto bylo jedno oko, aby se toho dostalo pak lakomci dvojnásob, že totiž pozbyl oči obě. — Všechny čelné moci evropské rády by z asijského Turecka urvaly co nejtučnější kořist, ale druhým by nechtěly dopřáti tam ani pídě země.

A je dojímavé, jak pečují při tom nezištně jednotlivé moci o blaho všech balkánských národů bez rozdílu. Jelikož čtyři válčící státy obsadily již největší část evropského Turecka, pospíšilo si Rakousko-Uhersko s Německem, aby také Rumunsku se dostalo něčeho, ovšem na útraty Bulharska, kterému Rumuni chystali se vpadnouti snad již nepřátelsky vzad, kdyby rychlé válečné úspěchy Bulharů nebyly si vynutily všeobecný respekt. A neméně je obětavá láska trojspolku pro Albánce; snad i za cenu evropské války jsou ochotni Němci i Rakušané i Italiáni chrániti jejich samosprávu a neodvislost proti úkladům a útokům srbským. Srbsko by se jistě prý prohřešilo proti spravedlnosti a všem zásadám lidskosti, kdyby na albánské půdě si proklestilo cestu k Adriatickému moři.

Snad se hnulo svědomí v Německu a v naší říši, i obávají se tam rozhodující politikové, že by Srbové mohli si je vzíti za vzor, že by snad hnětli ubohé Albánce, jako jsou tištěni Poláci v Poznaňsku nebo Chorvati, Slováci a Rumuni v Uhrách.

Nejpěknější však je, jak ve Vídni i v Budapešti po úplné turecké porážce stále se vládními i od vlády odvislými listy hlásalo, že si musíme Srby připoutati, že si je musíme získávati pro své obchodní a hospodářské zájmy. Každý by myslil, že taková náklonnost a láska by se nejlépe dala vzbuditi asi všemožnou ochotou k rostoucímu mladému státu. Ale naši diplomati znají lepší prostředek, jak si zjednati úctu i lásku zároveň: kdyby Srbsko se odvážilo obsaditi jakýkoli přístav na Adrii, naladí je k povolnosti i k lásce k nám naše děla, pušky a šavle. To jsou nejbezpečnější prostředky k navázání upřímných, přátelských styků obchodních a hospodářských!

*

Celé tažení proti Srbsku jsme zcela jistě a rozhodně předem prohráli, ať jest jeho výsledek už jakýkoli. Ať si Srbové dostanou skutečně přístav na Adriatickém moři čili nic, budou stejně vděčni zajisté naší monarchii, jelikož poznali, s jakou ochotou se jim vychází vstříc! Při tom ovšem vzroste každým způsobem i sebevědomí Srbů jistě neobyčejně. Malé Srbsko by najednou ohrozilo dvě velmoci, Rakousko-Uhersko i s Italií, kdyby mohlo své zboží nejkratší cestou k moři dopraviti a vyvážeti je, kam by se mu zlíbilo. Všechny nesčetné italské, rakouské i uherské přístavy nevydržely by konkurenci s takovým jediným srbským přístavem s Albanii, který kromě toho je pískem zanesen a vyžadoval by velikého nákladu, aby se vůbec stal trochu sjízdným! Srbsko se odkazuje k Egejskému moři, ale hlavní vývoz Srbska směřuje do západní Evropy a tu jediná praktická cesta je k moři Adriatickému.

Snad by tam však Srbsko stavělo válečné lodě. A strach má velké oči, snad bylo by podporováno a nastrčeno Ruskem, aby v čas potřeby ohrožovalo válečné loďstvo obou tak vřele přátelsky sjednocených velmocí, které si musí uhájiti Adrii za každou cenu proti jakémukoli cizímu a snad nepřátelskému vlivu. Ale nebylo by nic snazšího než tato nebezpečí zažehnati. Srbsku by se snadno mohla uložiti podmínka, aby tam nebudovalo válečného přístavu ani válečného loďstva a jistě že by se Srbsko tomuto požadavku přizpůsobilo. Vždyť se mu jedná, jak srbští státníci říkají, o plíce, kterými by mohlo volně dýchati, o volný výhled do světa a tento volný výdech a výhled by si nepotřebovalo samo súžovati a zatarasovati vojenským opevněním.

Nebo chceme snad někdy sami obsaditi albanské přístavy? Tu bychom jistě narazili na hrozný odpor Italianů. A co bychom si počali se špatnými přístavy albanskými, když nedovedeme ani pořádně využitkovati nesčíslné, skvostné a co nejvýhodněji položené své přístavy v Istrii, v Chorvatsku, v Dalmacii a na všech přečetných ostrovech krásné Adrie? Jaké to obrovské naše životní zájmy mohly by býti Srbskem dotčeny, že bychom se nebáli ani vzplanutí evropské války, aby jen Srbsko nemělo přístavu, kterého tak nezbytně potřebuje? Této moudrosti státnické a diplomatické rozuměj kdo můžeš!

Již i biskupskou konferenci si v tomto boji proti Srbsku rakouská diplomacie přivolala na pomoc. Církevní hierarchové naši zvedají svůj hlas pro albánské katolíky a žádají z toho důvodu úplnou samosprávu pro Albanii. Nepováží ovšem při tom, že Albanie je ohromnou převahou

mohamedánská; ale katolické hierarchii je snad islam milejší nežli srbské rozkolnictví.

Tak jsme se tedy pěkně přichystali pro navázání přátelských styků hospodářských a obchodních s nově vznikajícím balkánským Svazem. Srbsko si zavazujeme k vděčnosti, že ho ochraňujeme od neklidných budoucích poddaných albanských, a že ho odvracujeme od neužitečných snů o námořní moci. Bulharsko zase nalaďujeme příznivě, že jsme popíchli Rumunsko, aby od Bulharů žádalo kompensace za obsazenou Thracii a Makedonii. Čím si pak Řecko získáme, to ještě je neznámo.

Stará je už ta naše politika. Svého času jsme měli lví podíl na rumunském zahraničním obchodě; pálilo nás to dobré bydlo a zahráli jsme si na celní válku s Rumunskem. Přátelské Německo se za to od té doby stalo nejhlavnějším dodavatelem Rumunska a za dlouhé desetiletí se nám dosud nepodařilo odčiniti tento hospodářský ústup. Dosud německého zboží jde do Rumunska mnohem více než našeho. Do Srbska dovážíme ovšem i nyní nejvíce zboží ze všech zemí, ale podílu našeho stále ubývá. Doufejme, že se usilí našich diplomatů podaří nás o toto dominující postavení připraviti také v Srbsku. Lepší cesty opravdu nemohli si k tomu zvoliti než takovými silnými výpady proti srbské rozpínavosti. Snad nám za to budou vděčni Turci v Asii a nebudou naše zboží bojkotovati, jako to činili po aneksi Bosny a Hercegoviny.

*

Je podivno, jak se dovedou evropští národové klamati o užitku zahraničních styků se zeměmi podrobenými a jak zbytečně rozplýtvají své síly na různá dobrodružství koloniální. Německo na př. věnuje na své kolonie ročně průměrně asi 70—80 mil. ℳ příspěvků z říšských pokladen. K vůli těmto koloniím hledí kromě toho dohoniti Anglii stavbou válečných lodí a jistě vzbudilo největší řevnivost, ne-li přímé úhlavní nepřátelství britické říše proti sobě. A co znamenají tyto německé kolonie pro zahraniční obchod německý? Je to věru směšné: Ani celého půl procenta (½%) z veškeré ceny obvozu (přívozu a vývozu) říšskoněmeckého nepřipadá na německé kolonie. Německý zahraniční obchod by naprosto ztrátu takového nepatrného zlomku ani nepocítil. — A zrovna ani pro osazení německého lidu se německé kolonie nehodí; ačkoli je Němci drží už bezmála 30 let, přece v nich není více než 17.000 Němců, všechny úředníky i vojáky do toho počítaje. Co je to na tak poměrně dlouhou dobu kolonisační, když všech obyvatel v německých osadách se čítá téměř 13 milionů?

A za jakou cenu chceme my zápasiti na tureckém balkánském území? Veškerý vývoz našeho zboží do Turecka evropského, asijského i afrického nečinil ani čtyři procenta z celého rakousko-uherského exportu. Kolik z toho připadalo na ubohé přístavy albánské? Zajisté tak značná veličina, že by se od nicky těžko dala rozeznati. Jistě bychom lepší obchody udělali, kdyby se stalo Srbsko v severní Albanii naším odběratelem. Ale my potřebujeme lásky a náklonnosti srbské a proto vzdáváme se raději tohoto materiálního zisku, abychom nabyli úspěchu morálního, tím že se zbraní v ruce se opřeme proti srbskému pochodu na Adrii a že Srbsku proká-

žeme neocenitelnou službu, aby nemusilo míti vzpurné Albánce svými poddanými.

A jakých velikých úspěchů jsme si odnesli již z přivtělených zemí z Bosny a Hercegoviny? Hned jak jsme tyto země obsazovali, kromě prolité drahocenné krve zakopali jsme tam na sta milionů korun. Ale byly to hřivny zakopané, které nám nejen nepřinesly žádných výtěžků, nýbrž obrovských nových pokladů si ještě vyžádaly k dalšímu podobnému zakopání. A kdo ví, pro koho budou na konec tyto země připraveny? Že nám našich tam zakopaných nesčetných milionů nikdo asi už nevrátí, je skoro nepochybným faktem.

Je pochopitelno, že Uhři se hledí na útraty Rakouska aspoň trochu odškodniti za svůj příspěvek na Bosnu s Hercegovinou. Méně pochopitelno je, že si to my dáme líbiti a že jsou to občané našeho státu, kteří k tomu pomáhají jakožto společní ministři! Společný ministr financí Biliński, staví Uhrám v Bosně a Hercegovině nákladné železniční dráhy na naše útraty a naše delegace k tomu ochotně přivoluje. Pro naše vlastní potřeby v anektovaných zemích zbývají pak jen nedostatečné odpadky!

Na bosenské dráhy rozpočítává se konečné roční vydání 15 mil. K. Z toho Bosna sama bude hraditi sotva 5 mil. K, 10 mil. K připadne na oba státy monarchie podle kvoty, tedy na Rakousko téměř dvě třetiny. A jaké budou za to vystaveny nové tratě, po případě jak budou zdokonaleny staré?

Na západě bude vystavena nebo částečně přestavena trať od uherských hranic až do Mostaru s normální kolejí, a trať ta spojovati bude normální kolejí dále Mostar se Sarajevem a bude prodloužena až k nové srbské hranici v Novém Pazaru, aby se připojila k dráze z Mitrovice do Soluně. Na východě povede nová trať od Šamace (na Sávě u Uher) do Doboje a z Doboje do Sarajeva bude dosavadní železnice přestavěna na normální kolej, tak že se vybudují veliká nová dvě spojení Uher do Sarajeva s normální kolejí. Za to na Rakousko pamatováno pouze poměrně krátkou tratí z Bugojna do Arzana, a sice úzkokolejnou, kterou se teprve dostane prvého připojení bosenských drah k dalmatským. Tohle si dají rakouské delegace bez omluvy líbiti! Za naše peníze stavějí se v Bosně železnice především pro Uhry! Nás Uhři odbudou tím, že milostivě povolí prý na svém území nějaké tarifní výhody pro rakouské zboží.

*

Nový státní rozpočet rakouský na r. 1913 formálně byl sestaven tak, aby nevykazoval deficitu. Ale jak se toho docílilo? Ministr Zaleski vložil do příjmů státních očekávaný přebytek roku 1912 a mincovní zisk celkem nevalný, obého dohromady přes 50 mil. K; k tomu dále půjčku na různé investice v nominální sumě přes 150 mil. K. To však jsou příjmy nabývané z nových dluhů; neboť i přebytek z 1912, bude-li jaký, plyne jenom z toho, že bylo v tom roce vydáno přes 200 mil. K nových rent. Přiznává se tak sám ministr financí, že deficit je kolem 200 mil. K. Úvěry vojenské ovšem se uhradí také povolenými už dluhy.

Kromě toho byly všechny položky příjmové mnohem vyššími sumami preliminovány nežli v dřívějších dobách. Sám ministr, když poslanec Steinwender ve své horlivosti a chtivosti posíliti finanční rozpočtový základ navrhoval zvýšení některých preliminářů příjmových, varoval rozpočtový výbor, aby tak se nestalo, že jsou už beztoho příjmy odhadnuty příliš růžově a optimisticky.

Suma všech vydání na r. 1913 je přes 3.137 mil. K proti povoleným 3.049 mil. K v r. 1912 a 2882 mil. K v r. 1911. Přibylo tedy vydání proti r. 1912 přes 2½% a proti r. 1911 je přírůstek skoro 9%. Ale vydání nejsou všecka rozpočtena. Na zavedení služební pragmatiky a na zvýšení platů úřednických a sluhovských není v rozpočtu ničím pamatováno.

Zrovna tak není tam nic na sociální pojišťování, na pomoc zemským financím atd.

Vedle státních úředníků dovolávají se také duchovní zvýšené kongruy, v čemž jim jistě bude povoleno.

*

Sama biskupská konference dala na svůj denní pořádek otázku kongruy. Mohli by však biskupové a jiní církevní hodnostáři, jakož i církev sama ze svého obrovského jmění přispívati nejvíce k upravení duchovenských platů. Nepopírá se s té strany, že by církev neměla v Rakousku obrovského jmění, ale je prý to jmění zatíženo všelikými služebnostmi.

Patrnější služebnosti církevních statků jsou ovšem obrovská nádhera a pompa církevních knížat a všech četných různých prelátů a prebendářů. Ostatně pokud statky ty — nevalně ovšem — zatíženy jsou povinnostmi na jiné účely, vyvažováno je to tím, že bez toho odhad jmění mrtvé ruky se provádí neobyčejně mírnou sazbou, jenom aby se zároveň ušetřilo na státních daních z nich jakož i na jiných veřejných dávkách. Církevní jmění u nás je nepoměrně vyšší a cennější, nežli jak je úřední výkazy uveřejňují.

A co platí o jmění mrtvé ruky, že snadněji uniká daním nežli ostatní majetek, to i v praksi finančních úřadů se provádí vůči osobním důchodům církevních funkcionářů. Bohatí duchovní prebendáři s velikými lány a ohromným výnosem štoly platí často menší osobní daň z příjmů nežli ubozí venkovští učitelé, kteří ovšem nemají možnosti utajiti sebe menší částku svých skrovných důchodů. Leckterý farář, který ze štoly dostává na mnoho tisíc korun ročně štolových poplatků, smí vykazovati sotva několik málo desítek korun jako výnos veškeré své štoly. Taková je daňová spravedlnost u nás: bezmála přibližujeme se bývalému francouzskému »ancien régime« v osmnáctém století, kdy šlechtici a duchovní neplatili vůbec žádných dávek veřejných.

*

O rozpočtu podrobnější rozbor pro omezenost místa bude podán až v příštích rozhledech. *—ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Daňové úlevy bytovým družstvům. — Hypoteční banka a bytová družstva. — Obec karlínská zvyšuje dávku z nájemného. — První dělnický družstevní dům v Praze. — Druhý sjezd českých bytových družstev. — Mezinárodní sjezd pro ochranu domáckého dělnictva. — Pojištění obecních zaměstnanců v Curychu. — Ze sociálního hnutí u nás i v cizině.

Ministerstvo financí vydalo v dohodě s ministerstvem veřejných prací dne 12. července 1912 nařízení o podmínkách a uznání obecné prospěšnosti stavebních družstev ve smyslu zákona ze dne 28. prosince 1911, č. 243 ř. z. Za obecně prospěšná jsou uznána družstva, která mají za účel stavbu malých bytů, nabývání pozemků k tomuto účelu, nabývání domů s malými byty, nabývání domů, jež mají být přestavěny na domy s malými byty. Nesmějí být vypočtena na zisk, dividenda nesmí přesahovati 5% a při rozejití se družstva smí býti členům vrácen pouze jejich podíl, kdežto zbytek jmění bude věnován obecně prospěšným účelům.

Úlevy na dani výdělkové budou přiznány jen družstvům, jimž ministerstvem veřejných prací je přiznán charakter veřejně prospěšných družstev. Toto ministerstvo vede evidenci těchto družstev, v čemž bude podporováno berními úřady. V dalších odstavcích obsahuje nařízení formální ustanovení, týkající se uznání obecné prospěšnosti, ustanovení dosti úzkoprsá.

Zdá se, že vláda se snaží cestou administrativní suspendovati zákon, přijatý přes její odpor. Zatím co ministerstvo veřejných prací poctivě se snaží mrtvou literu zákona uvést v život, ostatní ministerstva se pokoušejí, život ten v počátcích udusit. Vedle finančního je to hlavně ministerstvo vnitra. Česká banka hypoteční podala žádost o změnu stanov, která by jí umožňovala poskytovati hypoteční úvěr malobytovým družstvům do 90% ceny hypoték; podnět k této žádosti vyšel z ministerstva veřejných prací, ministerstvo vnitra však žádost tu zamítlo. Proč? Obává se snad ministerstvo vnitra konkurence s bytovým fondem, který disponuje ročně celými 300.000 K k poskytování půjček? Který ústav v Čechách mimo Hypoteční banku je s to malobytovou akci podporovati? Spořitelny, zvláště za dnešní tísně na peněžním trhu nemohou na to ani pomýšlet, úrazová pojišťovna při nejlepší vůli na to sama nestačí, jiné banky nebudou s to poskytovat levného úvěru, zbývala tudíž jedině Hypoteční, a té zas nedovolila vláda.

Pravděpodobně nechce být papežštější než papež a nechce blamovat českou samosprávu, která v tutéž dobu usnesením obecního zastupitelstva města Karlína prokázala svoji naprostou impotenci v otázkách komunální politiky. V době nebývalé drahoty všech životních potřeb, v době peněžní tísně, kdy obec sama nebyla s to sehnat půjčku pouhého jednoho milionu korun — která bude mít za následek omezení úvěru, jemuž bude následovat stoupání nezaměstnanosti, v té době usneslo se obecní zastupitelstvo karlínské na zvýšení dávky z nájemného i z nejmenších bytů. Od 1. ledna 1913 do 31. prosince 1916 bude se v Karlíně vybírati dávka 4% z nájemného až do

200 K, 5% od 200 K do 300 K, 6% od 300 K do 400 K, 7% od 400 K do 600 K, 8% od 600 K výše. V náhradu za to zrušena vodní dávka, která obnášela 1% z nájemného od 200 K do 400 K a 2% od 400 K výše.

*

20. října otevřen první dělnický družstevní dům v Praze, majetek »Bytového družstva úředníků, zřízenců a dělníků rakouských drah, sídlem v Praze«. Událost tato, o sobě radostná, je však zase obžalobou české samosprávy. Družstvo, ustavené roku 1909, marně hledalo úvěru a podpory u českých peněžních ústavů a korporací. Stavbu domů umožnil mu německý »Prager Volkswohnungs-Verein«, jemuž pražská obec znemožnila vlastní činnost. Aby jeho kapitál neležel ladem, poskytl půjčku 100.000 K českým dělníkům, když tito byli českými lidmi všude odmítnuti. Novostavba je třípatrová budova; v každém patře je šest bytů o jednom pokoji a kuchyni s příslušenstvím, a jeden byt o dvou pokojích a kuchyni s příslušenstvím. Nájemné obnáší 280 až 320 K, za dvoupokojový byt 360 K. Další dva obytné domy má družstvo ve stavbě.

*

Zemský spolek pro reformu bytovou koná 16. a 17. listopadu druhý sjezd českých bytových a stavebních družstev. Program sjezdový obsahuje referát inženýra Jareše »Obce a reforma bytová«, JUDra. Krčka »Daňové a poplatkové úlevy pro malé byty«, JUDra. Pospíšila »Úvěr pro stavební družstva« a MUDra. Šimáčka a stavitele Čapka »Jak budovati malé byty po stránce zdravotní a technické.«

*

Druhý mezinárodní kongres pro ochranu domáckého dělnictva, ačkoli mezi delegáty bylo pouze několik dělníků z Německa, konstatoval, »že s mezinárodního stanoviska je nejlepším prostředkem ku zlepšení poměrů domáckého dělnictva silná odborová organisace,« a je přesvědčen, »že 1. je nutno zahájiti soustavnou propagandu, aby domácké dělnictvo bylo poučeno o užitečnosti odborové organisace a probuzeno k dělnické solidaritě; 2. k úpravě poměrů v domácké práci je nutno, aby zasáhlo zákonodárství, aby odstranilo dnešní nepřístojnosti.« Zákonodárství budiž upraveno tak, »aby odstranilo všechny překážky, stavící se v cestu odborové organisaci, zavedlo součinnost odborových organisací při tvoření mzdových úřadů, poskytovalo právní závaznosti tarifovým smlouvám, organisací ujednaným, a rozšířilo jejich platnost pro všechny dělníky dotyčného odboru nebo okresu.«

Avšak nejen dělnictvo, také veřejnost nutno chránit před nebezpečím domácké výroby. Proto nutno zakázat domáckou práci při potravinářství a výrobě doutníků, šaty domácky zhotovené nutno desinfikovat, a nutno uzákonit povinná hlášení nakažlivých chorob.

Z dosavadních zákonů nebo zákonných předloh přiznána přednost vzornému zákonu belgickému, zdůrazňujícímu utvoření mzdových výborů.

*

1. ledna 1913 vstoupí v platnost starobní, invalidní, vdovské a sirotčí pojištění obecních zaměstnanců města Curychu. Nároku na pensionování nabývá zřízenec dosažením 70. roku stáří; byl-li zaměstnán nejméně 30 let ve službách obce, přísluší mu starobní pense 60% jeho celoročního výdělku. Výše pensijní výměry klesá, nastane-li neschopnost ku práci před 70. rokem věku nebo 30. rokem zaměstnání. Vdovská pense obnáší 40% mužovy a snižuje se při rozdílu věku obou manželů o 20 let. Sirotčí pense každého dítěte obnáší 15% pense otcovy, maximálně však 60%. Je-li neschopnost pouze přechodná, dostává pojištěnec po dobu prvních tří měsíců plný plat od obce, po další tři měsíce vyplácí mu pokladna 75% jeho platu, načež po další tři měsíce 50%. Po devíti měsících je pojištěnec pensionován.

Příspěvky pensijní hradí ze tří pětin obec, ze dvou pětin pojištěnec.

*

Stávka ve vagonce v Kopřivnici skončena po 23týdenním trvání dne 21. října. Když správě závodu nepomohly ani vojenské úřady, když solidaritou dělníků v železničních dílnách byl znemožněn pokus, aby nedokončené výrobky továrny byly dodělány v dílnách státních drah, přispěla správě nevraživost jednotlivých organisací dělnických. Mnohokráte poukazovali jsme zde již na nebezpečí početně slabých organisací, poukázali jsme již také na zvláštní taktiku centrálních svazů, jež v kalných vodách hospodářských bojů chtějí lovit, podlamovat důvěru v autonomní svazy. Majíce za sebou nepatrný zlomek stávkujících, prohlásili stávku za skončenu a komandovali svoje stoupence do práce, čímž stávka byla rozhodnuta; velká schůze stávkujících sice ohromnou většinou odsoudila jednání centralistů, ale pod nátlakem skutečnosti rozhodla skončení stávky.

Novela horního zákona ze dne 17. května 1912, jež vstoupila v říjnu v platnost a nařizuje čtrnáctidenní výplatu v hornictví, měla za následek značné konflikty mezi správami důlními a dělnictvem, na Kladensku pak dokonce stávku asi 7000 horníků. Správy dolů totiž zavedly praxi, dle níž se dělnictvu vyplácela mzda teprve po 14 dnech a ještě později. Je přirozeno, zvláště v hornictví při práci úkolové, že není možno vyplácet večer mzdu ještě za týž den, ale na druhé straně k sestavení výplatních listin není třeba doby 14 dnů; u státních drah vyplácí se mzda dělníků prvního dne v měsíci, kdežto pracovní měsíc končí 26. dne předešlého měsíce; k vypočítávání výplatních listin stačí tu 4 po případě 5 dnů. Totéž bylo by možno i v hornictví, takže požadavek, aby mzda byla vyplácena v době, kdy ještě je možno kontrolovat, zdali odpovídá vykonané práci, jest úplně oprávněn. — Na Ostravsku dosaženo dohody po jednodenní stávce. Dohodou stanoven způsob počítání mzdy pro všechny případy, rovněž i způsob výplaty pro všechny kategorie.

Ve dny dušičkové zahájili zřízenci elektrické tramwaye v Brně stávku, aby si vymohli zvýšení platů.

Organisace českých obuvníků vzpomínala 1. listopadu svého založení před 20 lety. Ze společku se 30 členy vzrostla v organisaci, která ve svých 82 skupinách má 4300 členů. Po dobu svého

trvání vymohla ve 2815 závodech pro 16.949 dělníků zvýšení mezd až o 50%. Roku 1892 přijal spolek celkem K 158·20, po dvaceti letech již K 82.079·40. Celkový příjem za celou dobu trvání organisace obnášel K 547.226·81. Vydání vzrostla ze K 138·62 na K 74.667·98 roku 1912. Za 20 let vydáno K 507.428·57, z čehož připadá K 117.987·94 na stávkové podpory.

*

Počet stávek a výluk v Německu v r. 1911 obnášel 2798 oproti 3228 z roku 1910. Pokles připadá na účet výluk, jichž bylo pouze 232 oproti 1115 z roku 1910, kdežto počet stávek stoupl ze 2113 na 2566, stejně i počet stávkujících se 155.680 na 217.809, kdežto počet vyloučených klesl se 214.129 na 138.354. 19·4 procenta všech stávek skončilo s plným úspěchem dělníků, 46·2 procenta s částečným a 34·4 procenta bez úspěchu. Přiznivějších výsledků docílili zaměstnavatelé s výlukami, zvítězivše ve 34·4 procenta úplně, v 62·9 procenta částečně a podlehnuvše pouze v 5·6 procenta všech výluk.

Počet výluk stoupá nepoměrně rychleji, nežli počet stávek; kdežto r. 1899 bylo 23 výlukami postiženo 5298 dělníků, jest jich roku 1911 postiženo již 138.354 ve 232 výlukách.

*

Když v Essenu konána za přítomnosti císaře Viléma slavnostní hostina na oslavu stoletého jubilea Kruppových závodů, zachvěla se pod sousedním Bochumem v dolu »Lothringen« země výbuchem třaskavých plynů a 140 horníků, mezi nimi i několik Čechů, zaplatilo životem odvahu lidí, vnikajících do útrob země. Již při několika podobných důlních katastrofách poukazováno na časovou souvislost jejich se zemětřesením nebo sopečnými výbuchy, i tentokráte spadá bochumská katastrofa ve stejnou dobu se zemětřesením v Cařihradě. —

Několik dní na to zahynulo podobným způsobem 71 horníků ve francouzském Clarence u Béthune.

Pruská vláda počíná násilím vyrábět stávkokaze. Dle výpovědí jednoho dělníka, zatčeného při stávce v Essenu, byl policií donucen ke stávkokazectví; policie mu vyhrožovala, že bude jinak dodán do donucovací pracovny jako individuum práce se štítící.

Zákon o minimální mzdě v hornictví v Anglii dosud dělnictvo neuspokojuje. Konference, konaná v Blackpoolu 15. a 16. srpna, stěžuje si, že až na malé výjimky nebyla dorostlým dělníkům nálezy rozhodčích soudů přiznána základní mzda 5 šilinků, a že rozhodčí soudcové při stanovení minimálních akordních mezd nebrali zřetele na průměrné mzdy dotyčných dělníků, a dále, že rozhodčí soudy činí nárok na minimální mzdu odvislým od toho, aby dělník fáral všechny střídy. —

Přes tyto výtky mohou se rozhodčí soudy v Anglii v roce 1911 vykázati pěknými výsledky, urovnavše 92 spory, od roku 1896 nejvyšší to počet. —

Na sjezdu Trades-Unií, jenž zahájen byl 1. září v Newportu, bylo 502 delegáty zastoupeno 197 organisací s 1,967.109 členy. Od r. 1903 vzrostl počet členů o 560 tisíc. Nejsilnějším odborem jsou horníci

s 553.600 členy, kteří však oproti roku minulému vykazují vzrůst o pouhých 87 členů; vysvětlitelno je to jednak tím, že odbor tento má skoro všechny svoje členy organisovány, jednak dlouhou stávkou.

*

Petrohradské dělnictvo protestovalo politickou stávkou proti způsobu, jakým byly prováděny volby do čtvrté dumy. Po opatřeních, jaká pro volby učinila vláda a svatý synod, bylo ovšem předem jisto, že duma bude popská; proto také dělnictvo mnoha míst, v prvé řadě průmyslového Baku, volby boykotovalo.

Požadavek pětidenního pracovního týdne v hornictví v Anglii vstoupil v akutní stadium. Ačkoli v některých uhelných revírech existuje již leta, přece byl až posud pokládán za jeden z oněch theoretických požadavků, jichž uskutečnění jest v nedohledné budoucnosti. Horníci jsou ovšem přesvědčeni, že při namáhavé podzemní práci je třeba nižší doby pracovní nežli při práci povrchové, avšak přes to bránila se většina jich obligatornímu zavedení kratšího týdne pracovního, obávajíc se značné újmy příjmů. Když nyní byla uzákoněna minimální mzda v hornictví, zdůrazněn tento požadavek jako prostředek jednotné úpravy těžby; kdežto některé uhelné revíry jsou po celý rok plně zaměstnány, je v jiných pro nedostatečný odbyt práce redukována na několik málo směn. Tyto nesrovnalosti výrobní mají být alespoň částečně vyrovnány povinným redukováním směn v revírech nedostatečně zaměstnaných. Návrh přijat na sjezdu anglických horníků počátkem října 306 tisíci proti 283 tisícům hlasů; poněvadž je tato většina nepatrná, bude otázka dána k rozhodnutí všeobecným hlasováním horníků.

Počátkem října vstoupili zřízenci španělských drah do stávky, žádajíce všeobecné zvýšení mezd o 30 procent, stanovení pevných mezd minimálních, zkrácení pracovní doby a poskytování dovolené. Ačkoli vláda povolala zřízence vojenskou službou povinné, přece byla doprava po celém Španělsku úplně ochromena. Teprve, když ministerský předseda Canalejas přislíbil, že kortesům podá osnovu zákona o zvýšení mzdy a zkrácení pracovní doby, doporučil stávkový výbor, aby stávka byla přerušena až do svolání kortesů. —

Jednání francouzského sjezdu odborových organisací v Havru o činnosti konfederace práce bylo pokračováním jednání sjezdu socialistické strany v Lyonu. Kdežto na sjezdu politické strany usilováno o přátelský poměr ke konfederaci práce, přijata většinou delegátů, nikoli většinou zastoupeného dělnictva, resoluce odmítající součinnost konfederace práce s politickou stranou dělnickou. Také jednání o drahotě bylo na denním pořádku sjezdu, který jako první prostředek doporučil dělnictvu organisace konsumentů a poučování dělnických žen o praktickém vedení kuchyně; pro tento účel mají býti při bursách práce zřízeny zvláštní kursy. — *R.*

ŠKOLA.

Nové oklešťování školní docházky v Čechách řepovými prázdninami. — Vídeňské násilnosti proti českému školství. — Rakouské státní národní školy menšinové, ale jen pro Němce. — Případ žižkovský: zabraňování postupu žáků bez vyznání do vyšších tříd beze známky z náboženství.

Česká strana agrární prohlásila před lety svůj školský program. Byl svobodomyslný a pokrokový. Trval na osmileté povinné školní docházce. To bylo v theorii. V praksi velká většina české strany agrární škole národní nepřeje. Agrárníci stavějí se v praksi proti všelikému školskému pokroku. Odporují rozšiřování škol o potřebné pobočky, školní budovy nechávají namnoze ve stavu neutěšeném, starají se praskrovně o vnitřní výzbroj školy, to jest o učebné pomůcky, nepodporují chudou mládež svých obcí náležitě poskytováním jí školních knih a potřeb zdarma, nedbají o to, aby přespolní mládeži dostávalo se o polednách výživnější stravy, nepečují o to, aby mládež jejich podruhův a zemědělských dělníků byla opatřena slušnějším oděvem a řádnou obuví.

V praksi je osmiletá povinná školní docházka trnem v očích velké části našich agrárníků. Zákonitých úlev ve školní docházce v posledních dvou školních letech nevyužívá se nikde do té míry jako v krajích agrárních. Úlevy v docházce jsou tu zjevem hromadným, ano všeobecným. Jen v případech výminečných není o ně žádáno.

Než ani úlevy v docházce našim agrárníkům nestačí. Zemědělské pracovní síly jsou poměrně nejhůře placeny, stěhují se přirozeně do krajů průmyslovějších, kde je jejich práce lépe odměňována. V zemědělských krajích je nedostatek sil pracovních a žene agrární politiku stavovskou k využívání posic v okresních školních úřadech a k útokům na dosavadní docházku školní, úlevami bez toho neobyčejně okleštěnou.

Okresní školní úřady v řepných krajích rozeslaly koncem října l. r. následující výnos c. k. zemské školní rady ze dne 24. října 1912 č. I. 1882:

»Hledíce k žádosti Spolku pro průmysl cukrovarnický v Čechách, ukládáme c. k. okresní školní radě, aby správám obecných škol ve vsích a městečkách tamního okresu školního, jež leží v krajích, kde se pěstuje řepa cukrová, oznámila, že se zmocňují uděliti jednotlivým dětem školním posledních dvou stupňů školního věku po žádosti jejich rodičů aneb jejich zástupců v případě, že jest v místě nedostatek dorostlých pracovních sil k dobývání řepy a že jest nebezpečí, že by průtahem dobývání utrpěla její sklizeň, prázdno od školní docházky k této práci nejdéle na dobu 14 dnů. Budiž pak správou školy rodičům takových dětí, po případě zástupcům těchto rodičů důrazně vloženo na srdce, aby zaměstnávajíce děti při této práci, dbali s ohledem na její namáhavost a na chladné roční počasí co nejvíce toho, aby zdraví těchto dětí při tom netrpělo újmy.«

Je přímo neslýcháno, jak se tu školní úřady stavějí do služeb zájmů společenského stavu, jejž representuje česká strana agrární. Školské úřady a zejména nejvyšší zemský školní úřad měly by se starat o to, aby národní škole připravily nejpříznivější podmínky pro její práci a zdar. A zde

přímo podmínky k pokud možno nejlepšímu zdaru školy obecné ztěžují tím, že dosavadní uzákoněné úlevy v docházce školní značně rozšiřují.

Nové úlevy jsou novým útokem k novému okleštění vzdělání lidu venkovského. Jsou smutným dokladem toho, jak prostřednictvím školních úřadů nedospělá mládež školní se přímo nadhání k výdělečné práci tak bídně placené. O výdělečné práci školních dětí sebrali učitelé František Houser, Fr. J. Soukup a j. úžasná fakta, a nyní má se tento obor využitkovávání útlých dětských sil rozšířiti, a to prostřednictvím školních úřadů. Zemská komise pro ochranu dítek v Čechách, na niž sbírají školní děti měsíčně po haléřkách, nemohla dosud vykonati ani stý díl práce, jíž si určila, a za těchto okolností zemský úřad dává sta i tisíce školních dětí na pospas agrárním vykořisťovatelům dětských sil. A tento nehumanní čin je ještě maskován ve výnosu vybídnutím, aby zdraví dětí při tom netrpělo, aby děti byly při dobývání řepy řádně oblečeny, tedy vybídnutím papírovým, jež nebude provedeno.

Je jistě smutným zjevem naší samosprávy, že do školních úřadů vysílá jednotlivce, kteří tam nejdou pracovat o všestranný školský pokrok, ale kteří tam jdou využívat svého vlivu ve prospěch svého stavu. Prospěch stavovský nad prospěch obecný a celonárodní — to zdá se býti heslem naší strany agrární.

* *
*

Dařilo-li se české větvi na Dunaji zle za vlády německé strany liberální, daří se jí za éry křesťansko-sociální ještě hůře. Vídeňští liberálové nepřipustili, aby jediná česká škola v X. okresu dostala právo veřejnosti, a po dlouhá léta musily české děti z této školy dojížděti vlakem až do Břeclavě ku přezkoušení na veřejné české škole, aby jim mohlo býti vydáno vysvědčení propouštěcí. Na uzavření jediné české školy se němečtí liberálové přece neodvážili.

Této násilnosti jsou schopni jejich nástupci, křesťanští sociálové vídeňští, jimž druhdy vídeňští naši krajané pomáhali při volbách do sedla v očekávání, že budou spravedlivější.

Vídeňská česká škola ve III. okrese již po čas se zdarem působila a vydržovatel její, spolek »Komenský«, nešetřil ničeho, aby se vnitřním zařízením vyrovnala nejlepším veřejným vídeňským školám německým. Křesťanští sociálové vídeňští, kteří ovládli radnici, nejen že nepřipustili zveřejnění české školy, ale oni v národní zběsilosti přetrumfli vídeňské liberály a českou soukromou školu ve III. okrese vídeňském, která již po čas se zdarem působila, násilně uzavřeli. Celý loňský školní rok byla tato škola zavřena a čeští rodičové marně se dovolávali práva na vzdělání svých dětí mateřštinou. A po letošních prázdninách, sotva byla škola otevřena, byla ihned opět uzavřena. Z čisté péče vídeňské komise radniční o zdraví českých dítek. Jedna stěna v prvním patře školní budovy byla shledána vlhkou. Druhé a třetí patro bylo sice suché, ale vlhkost mohla by se dle náhledu komise rozšířiti z I. patra po celé škole, a to by bylo pro zdraví osob, dlících ve školní budově, škodlivé. Kdyby se pak v místnosti s vlhkou zdí topilo, vyvíjely by se nezdravé plyny. Mimo to úzkostlivá komise shledala okenní parapety, chodby a schody o 5 cm užší, než bylo

v plánech. Z těchto předstíraných důvodů musily býti dvéře české školy opatřeny prkny a zapečetěny. Účel, znemožniti vyučování v české škole, posvětil malicherné prostředky. Místodržitelství dolnorakouské rozhodlo sice ve prospěch české školy dle platných zákonů, ale rozhodnutí to je povahy platonické, neboť v Dolních Rakousích místodržitelství nemá moc zjednati zákonitý pořádek a je dle dosavadní prakse úřadem vídeňské radnici podřízeným.

Ve Vídni byla a snad dosud je obecná škola turecká. A to měla, či dosud ještě má právo veřejnosti. Čtyřstatisícová česká menšina vídeňská nejen že se nemůže tohoto laciného práva pro svou školu, vydržovanou ze svých soukromých prostředků, domoci, ale tato škola se jí ještě uzavírá. Šestimilionový národ, vykonávající řádně povinnosti občanské, platící pilně všecky daně říšské, zemské, okresní i dávky obecní, nemůže se domoci v Rakousku spravedlnosti, nemůže se dovolati ani s nasazením váhy vší své delegace na říšské radě státem uznaných práv občanských a specielně v zákonech vytknutého práva na vzdělávání své národnosti. Jaké že jsou při těchto poměrech právní a mravní základy říše?

Rakouské vlády však dobře vědí, jak se mají starat o to, aby školní mládež byla vzdělávána svojí mateřštinou. V Terstu, v Pulji, v Tridentě a jinde jsou děti rakouských německých důstojníků, státních úředníků a zřízenců, kteří v těchto místech tvoří nepatrné menšiny mezi domácím neněmeckým obyvatelstvem. A rakouská vláda vydržuje pro tyto děti nákladem více než půlmilionovým německé státní školy obecné i měšťanské, chlapecké i dívčí, aby mohly býti vyučovány mateřštinou. Učitelstvo těchto škol je nejlépe placeným učitelstvem v Rakousku, t. j. placeným dle dietních tříd státního úřednictva.

Kdyby se rakouská vláda postarala o to, aby také pro menšiny ostatních národů rakouských byly zřízeny státní školy menšinové, rozřešila by otázku menšinových škol hravě. Rakouská vláda koná však spravedlnost pouze k jedinému svému národu, který tu tvoří menšinu 9milionovou proti 18milionové většině neněmecké. Rakouská vláda má většinu svého státního občanstva věčně nespokojenou, stále rozrušovanou pověstným dvojím loktem. Necítí dosud, že tento fakt může se státi jednou pro říši osudným? Státy jsou uvnitř i na venek silné jen potud, pokud stojí na základech spravedlnosti. Této základní pravdě mohly se již rakouské vlády naučit, a netisknout velkou většinu svého občanstva ke zdi, zatím co menšině sypou privilegie.

* *
*

V Rakousku napočítalo se roku 1910 celkem 20.789 osob bez vyznání. Nemají jednak smysl pro náboženství, jednak nevyhovuje jejich náboženskému cítění ani jediná z dosavadních církví, a zvláště z církví státem uznávaných. Počítáme-li, že bezvěrci tito mají jenom 10 procent školních dětí, máme v Rakousku přes 2000 školních dětí bez vyznání.

Správní soud rozhodl v provedeném sporu dne 23. května 1912, že rodiče jsou povinni dáti mezi 7. a 14. rokem vyučovati dítě v náboženství státem uznaném, a to dle říšského zákona z roku 1868. Před 44 lety však dětí bezkonfessijních nebylo, a byly-li,

byly jen ojedinělými výminkami, a zákonodárcové tehdejší nemohli pro ně vsunouti v interkonfessijní zákon zvláštní odstavce.

Do citovaného rozhodnutí správního soudu nechodily děti bez vyznání do hodin náboženských, nebyly z náboženství klassifikovány a přece postupovaly z nižších do vyšších tříd bez známky z náboženství. Učitelské sbory počínaly si tu analogicky dle případu dětí baptistických, tedy státem neuznávaných, které nebyly klassifikovány z náboženství na základě nařízení zemské školní rady v Čechách z 12. listopadu 1891 č. 26.008 a přes to bez překážky po celá desítiletí postupovaly řádně ze třídy do třídy, stačily-li jen v ostatních předmětech učebných.

Po letošních prázdninách vzrušil veřejnost případ žižkovský. Učitelský sbor odhlasoval, že žák Pravoslav Dundr z 1. třídy je způsobilý postoupiti do vyšší třídy, ačkoli z náboženství tříděn nebyl. Okresní školní rada žižkovská usnesla se 3. července, že takoví žáci postupovati nemohou, protože pro neúčast nemohli býti klassifikováni z náboženství. Otec synkův zůstane si důsledným a syna svého do hodin náboženských posílati nebude. A tu dojde k jedné z největších absurdností: dítě jeho bude nuceno prožiti celý povinný věk školní, t. j. plných 8 let svého života, v elementární třídě. Dítě bude nelidský trestáno za to, že otec jeho je nedal vyučovati v některém státem uznaném náboženství.

Podle zákona z roku 1868 mají děti do 7 let věku náboženské vyznání svých rodičů, jsou-li rodiče bez vyznání, jsou tedy i děti jejich bez vyznání. Mezi 7. a 14. rokem věku nesmí se náboženství dětí měnit, tedy analogicky dítě bez vyznání nemůže vstupovat do žádné církve. Úřady školní však je nutí, aby se alespoň učilo některému ze státem uznaných náboženství.

Učitelská konference jediná má právo rozhodnouti na konci školního roku, je-li dítě školní způsobilé postoupiti do vyšší třídy nebo ne. Odvolání není v tomto případě žádného a okresní školní rady nemají nikde zákonitého práva měnit usnesení učitelských sborů o postupu žáků. Okresní školní rada žižkovská jednala nesprávně, když rozhodnutí učitelského sboru IV. obecné školy chlapecké na Žižkově zrušila a uvedeného žáka prohlásila za nezpůsobilého k postupu do vyšší třídy. Učitelský sbor zanedbal svou mravní povinnost, hájiti své právo, a proti rozhodnutí okresní školní rady se neodvolal.

Rozhodnutí okresní školní rady žižkovské je ve svých důsledcích nemožné, protože by se děti bez vyznání nemohly propustit ani po 14. roce věku ze školy. Tomu však brání sám řád školní a vyučovací v § 98., kde stanoví, že dítě, které »nebylo vyučováno v náboženství« a nemohlo si »opatřiti vysvědčení o vyučování v náboženství«, musí dostati propouštěcí vysvědčení, na němž místo známky z náboženství má býti vyznačeno, proč dítě nebylo v náboženství klassifikováno.

Osvobozuje-li okresní školní rada dle § 98. školní děti od určitých předmětů povinných (kreslení, tělocviku a j.), aniž jim zabraňuje postup do vyšších tříd beze známky z těchto předmětů, proč nečiní tak analogicky při náboženství? Nemůže-li se dítě chromé nebo křivicí stižené učiti tělocviku, proč se nutí k učení se náboženství určité konfesse dítě, jež pro tuto konfessi náboženskou anebo pro náboženství vůbec smyslu nemá?

V akci žižkovské okresní školní rady proti rodičům bez vyznání, respektive proti jejich dětem, je kus římsko-rakouského násilnictví. Násilným nucením dětí bez známky z náboženství k opakování třídy, i když ve všech ostatních učebných předmětech vykazují nejlepší prospěch, má býti širší obecenstvo zastrašeno před rostoucím vystupováním z církví. Násilnými prostředky však ještě žádná církev se nezachránila, naopak uspíšila vždy spíše svůj vnitřní rozvrat.

Školní úřady jsou nyní zaplavovány spory o náboženské vyučování. Násilnickým způsobem, jakým zakročila okresní školní rada žižkovská, spory se jen rozmnoží a přiostří. Vysoké školní úřady měly by vydat rychle výnos, aby dětem bez vyznání beze známky z náboženství postup do vyšších tříd se násilně nezamezoval. A veškerá svobodomyslná a pokroková politika rakouská měla by si postaviti požadavek, který se stává stále naléhavějším a aktuelnějším, t. j. požadavek úplné rozluky státu od církví, a tím také církví od školy.

LITERATURA.

Krásná:

Knihy pro mládež.

Žeň z literatur: M. L. Adamsová: Čínské a indické pohádky; z angličtiny přeložili Marie a Jiří Klímovi. — A. Dygasiński: Vlk, psi a lidé; přeložil Karel Handzel. — Ajódhjá Singh: Déobálá; přeložil Dr. V. Lesný. — Karel IV.: Vlastní životopis; přeložil K. Hrdina. — J. Ruskin: Král zlaté řeky; přeložili J. a M. Klímovi. — B. Němcová: Karla. — V. Říha: Povídky. — V. Hálek: Vybrané básně. — V. Mikšíček: Pohádky. — Goethe: Ballady; přeložil Alfred Fuchs.

Pěkné knihy pro mládež: L. L. Tolstoj: Jáška a jiné povídky; přeložil J. Veselovský. — Dickensovo Čtení; přeložila B. Šimková.

Laichterovy sbírky Žeň z literatur a Pěkné knihy pro mládež za nedlouhou dobu opatřily dětem našim řadu svazků cenné četby. Jsouce řízeny s hledisek vskutku literárních, otevírají čtenářům rozhled po vynikajících výtvorech světového písemnictví. Kdežto Žeň z literatur má na mysli v první řadě děti asi po 14. rok, Pěkné knihy pro mládež obracejí se k dospělejším, a to nejen se zábavou, nýbrž i s poučením. A sbírky poučných knih, psaných skutečně pro mládež, řízených skutečným zájmem mládeže, nutně potřebujeme.

Žeň z literatur nezapře výběrem své látky redaktora folkloristu. Povídky této sbírky nejsou bez ladu a skladu sestavovány ze starých, známých svazků, nýbrž naopak bývají objevy, rozšiřují rozhled i po cizích světech pohádkových. Srovnávací studie sice leží stranou zájmů drobných čtenářů, přece však bystřejší i z nich překvapí shoda některých prvků pohádek našich a na př. orientálních.

V tom směru obzvláště šťastnou publikací jest výbor čínských a indických pohádek, pořízený z přiléhavé úpravy anglické.

Čínské pohádky oslňují kouzelnou nádherou svých nových scenerií: barevnými řekami, jezerem drahokamů, slavností svítilen, nebeskými netvory. Pohádka »Slavnost svítilen« začíná známou příhodou chuďasovou, jenž zabloudil k černokněžníkovi a nepozoroval útěku desetiletí a stále — ale najednou octne se čtenář ve vyšších světech a s nebeské perspektivy obzírá užasle starou zemi. »Čínská krasavice a ošklivý Tatar« připomíná začátkem ruskou pohádku, avšak rovněž rozvíjí se způsobem překvapujícím, nezvyklým. Jestliže čínské pohádky člověka staví spíše do velikolepých, nehybných scenerií nerostných, indické pohádky svazečku bují krásou rostlinstva v horkém kraji. Jsou to většinou půvabné pohádky z džunglí, zkazky z blažené doby, kdy člvěk ještě cítil se téměř za jedno se zvířaty i rostlinami. Takovou podivnou zvěstí z pradoby je pohádka o dítěti Lingovi, jež se narodilo z květu a pomocí hudby opatřilo lidem oheň a ženy. Cizorodé pohádky »Královský lotos« a zvláště »Zářící princezna« mají pohádkové pomocníky, podobné těm, jací vystupují v našich pohádkách: perly tajně broušené, aby ukazovaly stopy, koupele, aby daly princům objeviti princezny, a osvědčená zvířata, aby pohádkově rychle pomáhala vykonávati uložené tři úkoly. Jistě nebude přítomná ukázka pohádkových pokladů asijských poslední ve Žni z literatur. Vždyť orient dlouho ještě zůstane světem mladé fantasie.

Žeň z literatur oživila také zapomenutou sbírku moravských pohádek, jež nasbíral kdysi dobrodružný Mikšíček. Vydavatele vedl k novému uveřejnění zájem historický, neboť umělecká cena pohádek a pověstí Mikšíčkových jest nestejná, někde jde také jen o originální zpracování motivu z jiných krajů známého. Nejvíce kniha vyniká tam, kde Mikšíček neruší lidového tónu. Mládež se řadě šprýmovných historek srdečně zasměje a odpustí podání sběratelovu některé vulgárnosti.

Soubor distinguovaných ohlasů pohádek a středověkých zvěstí Říhových není prvotinou tohoto zajímavého genru. Knižně Tille ukázal v Pohádce o svatbě krále Jana, jak zdařile umí napodobiti sloh pohádek českých. I v přítomném svazečku výhodně se to jeví v »Liliáně«, která vystupuje do popředí před ohlasy ruskými (Dangherta), nebo románskými (Povídka o červeném rytíři, dle pověsti o Parcivalovi). Říha někdy s tradičními látkami experimentuje: tak do naivní pověsti o Polednici vkládá nový obsah, dělá ničitelku dětí tesklivou, starou pannou, která horkými láskáním usmrcuje, tak svolává v »Podzimní noci« pohádkové zjevy na starý hrad, aby se rozloučily s nynějším střízlivým světem. Snad literárně mohly by podobné interpretace a adaptace býti zajímavy, děti však sotva se smíří s tímto modernisováním svých hrdin. Nejlépe ještě metodu upravovatelovu snese fantastická povídka »Mor«, přibližující tajemný příběh krysaře hamelnského, napínavý a hrůzný. Jinde naivní látka trpí, je-li přeplňována mosaikou starých i moderních detailů (Povídka o princezně ze severu). Jadrnou a výraznou epiku starých výtvorů, spíše než se upravovatel naděje, zastře a seslabí nadbytek přívlastků, drobných rysů, jichž povšimne si jen oko dospělého. Látky ohlasů Říhových vzbudí však živý zájem mládeže, neboť hladu po dobrodružnosti a fantastičnosti je poskytována strava znamenitá.

Vděčný motiv tří nerovných bratří nadchl kdysi R u s k i n a, aby ve svém »K r á l i z l a t é ř e k y« roztomile spojil fantastickou povídku s mocnostmi pohádkovými. Mladistvý výtvor hravé fantasie není vlastně jednotný, neboť rozkošná postava pana jihozápadního Větru, kterou kouzelný děj začíná, ustupuje zcela zlatému králi na rodinném džbánku. Přes to Ruskinovi podařila se povídka po chuti mládeže: je tu mnoho srdečné naivity s vytříbeným líčením uměleckým. Třeba že se pouti bratří k prameni Zlaté řeky třikráte opakují, Ruskin jim opatřil rozmanitost plastickým, skvělým a barvitým líčením horské přírody, jak dovede jen milující a jemný znalec její. Knížečka Ruskinova je šťastným objevem ve Žni z literatur.

Stejně vítáme exotickou povídku A j ó d h j y S i n g h a, z lidové indštiny přeloženou. D é o b á l á zajímá nás nejen jako cenná ukázka dálné kultury, nýbrž i útvarem svým. Jak se zdá, stojí na rozhraní tvorby lidové a evropsky umělé tato dojemná a rázovitá povídka. Po neumělém začátku, který místy jest blízek až tónu a postupu národní písně, bolestně dotýká se neočekávaně tragický osud mladé ženy, zaviněný kastovními předsudky rodičů Déobáliných a zbloudilým mužem. I mravní nazírání východní, že žena bez odporu podřizuje se cizí vůli, slepému osudu, jest nám nové a nezvyklé. Mladí čtenáři, kteří vniknou do díla, odnesou si z tohoto ušlechtilého děje hluboký a trvalý dojem.

Také N ě m c o v é »Karla« je cennou četbou pro mládež. Svěží povídka, s počátku poněkud zatížená podrobnostmi národopisnými, rozvíjí rychlým spádem svůj prostý děj, až jest ukončena překvapujícím odhalením mužství hrdinčina. Zdařilý genrový obrázek Němcové zjednává zájem i pro některé zvláštnosti chodského nářečí, které, jak známo, bavívají mladé čtenáře.

Realistické povídky ze života zvířat dobývají si právem slušného zastoupení v literatuře pro mládež. Polák D y g a s i ń s k i nemá lehké dovednosti a napínavosti amerického lovce Thompsona Setona, za to však svému předmětu věnuje trvalejší pozornost. V jeho životopise mladého vlka, odchovaného mezi lidmi, pěkně je stopováno probuzení dravých pudů, tajné výbuchy, a poutavě vypsán konec šelmy. Dospělejší mládež pod dojmem knížky Dygasińského zatouží po obdobném pozorování vlastním.

K povídkovým svazkům Žně z literatur lehce se druží dílo historické, jemuž neubralo svěžesti pět století, uplynulých od vzniku jeho. U vlastního životopisu K a r l a IV. zájem o sympathickou osobnost ještě zvyšuje kouzlo této četby, prosté a podrobnostmi bohaté. Ostatně středověká památka nepostrádá ani dobrodružných míst; válečné intriky italské a zázračné episody předcházejí návratu mladého Karla do vlasti. Škoda, že životopis Karlův neobsahuje již vlastní jeho vlády v Čechách. Plynným překladem z latiny získali jsme dobrý spis historický pro mládež.

Verše vyplňují dva svazečky Žně. Výbor z H á l k a právem řídí se jen měřítkem uměleckým, s něhož nic neslevuje na vrub jiných zájmů. Vedle veršů lyrických, všeobecně známých z čítanek, jsou vybírány i jiné cenné básně opomíjené. Přes to svazeček je drobný, kritičností svou Hálkovi v očích mládeže spíše ubližuje, než jej přeceňuje. Čtenářům vý-

boru bylo by poslouženo na př. hojnějším počtem básní epických, které jsou mládeži přístupnější, než reflexivní lyrika Hálkova.

Po cenném překladu básní Schillerových vděčně vítáme překlad ballad Goethových. Bylo by škoda, aby znalost těchto ozdob světové literatury mizela u nás spolu s nedostatečnou znalostí němčiny. Ovšem mistrná díla vyžadují mistrných překladů a v tom směru měl Schiller štěstí. Ve svazečku Goethově výbor jest pořízen s menším zřetelem na vkus mládeže; v lyrice jeho bylo by možno vyhledati čísla význačnější a přece přístupná. Věčně svěží »Mignon«, »Král víl«, »Rybář«, »Chodící zvon«, »Čarodějův učeň« a j. však i v českém rouše stanou se zamilovanými básněmi mladých čtenářů.

Zábavné svazky Pěkných knih pro mládež vyplněny jsou letos povídkami ruskými a anglickými. Výbor z povídek syna Tolstého Lva odpovídá zájmu mládeže a smiřuje nás se skromným talentem ruského spisovatele, jenž zbytečně jméno své kompromitoval sensačnostmi. Dokud Lev Lvovič snažil se závoditi s otcem tvůrčími schopnostmi, marně pokoušel se o romány: prosté příběhy ze vzpomínek, pojaté do naší knihy, pěkně mu sluší. Povídky nejsou patrně psány pro mládež, zvláště vzkříšení zmrzlého Jášky, hluchoněmého, nebo hrůzy vlčího přepadení v povídce »Šedivé vlasy« vryjí se hluboko do paměti a obohatí citový svět čtenářstva, stejně jako životopis mladého lokaje burcuje sociální svědomí.

Na oslavu stých narozenin Dickensových vyšel výbor (a výtah) z předních děl jeho tak, jak jej spisovatel sám kdysi určil mládeži. Ovšem tehdy Dickens výňatky předčítal a mocí svého hlasu pomáhal chápavosti svých posluchačů, přibližoval jim jemnosti své ironie, svých narážek, kterým při passivní četbě správně porozumí jen vyspělejší duch. Dickens řídil se při výboru mimo to pravidlem, o jehož účelnosti jsou nyní pochybnosti; volil totiž pro děti téměř napořád příhody ze života dětského. S literárního hlediska jest Dickensovo Čtení kniha velmi cenná, podávajíc výrazné a působivé ukázky sympathického umění Dickensova. Společenský román evropský měl v něm před půlstoletím jednoho z prvních klassických zástupců, lidský soucit vroucího mluvčího. Dickens jest jedním z těch autorů světových, kteří jsou drazí mladé duši svým věřícím idealismem i průhledností svého velikého umění. Zamilujeme si jasné postavy povídek jeho, zamítáme temné zjevy jeho humoru. Pěkný doprovod překladatelčin poučuje čtenáře, jak úzce Dickens souvisel se skutečností, že ani odporné lidomorny školské nejsou planým výmyslem hravé fantasie.

Žeň z literatur a zvláště Pěkné knihy pro mládež jsou nuceny často se uchylovati pro cenné příspěvky do cizích literatur. Původní tvořivost v tomto oboru u nás stále ještě neodpovídá potřebám a musí býti uměle podněcována. Nedostatek původních spisů pro mládež zůstává stínem všech podniků reformních. Velká převaha překladů u nás dodává důležitost diskussi o umění překladatelském. Nikde dokonalosti není více třeba, než v knihách dávaných do rukou mládeže, neboť jí v knihách sám přechod od mluvy lidové ku spisovné dělá již potíže, příliš málo brané v úvahu dospělými vůdci jejími. Jest neodpustitelno, když překladatelé ještě všelijakými libůstkami a cizími slovy mládeži znesnadňují jasné porozumění. Ani

dobré překlady nebývají té slabosti prosty, překladatelům zalíbilo se ruské »sláva Bohu« (naše chvála Bohu), ruské »komnata« (náš pokoj), anglické »sir«, »gentleman« a jiná nezvyklá slova, a neuváží, že šíří jimi pološero, udržují nepřesné představy. Laichterovy sbírky přinesly i v tom zdravou nápravu; texty jejich vynikají obyčejně jazykovou ryzostí, neboť překlady pořizují dobří znalci jazyka cizího i mateřského. Někdy svádí k cizím slovům přílišná úzkostlivost filologická, jíž by se měl nadobro vyvarovati každý, kdo píše pro mládež. Tu nezmírní zla ani abecední slovník učeně vzadu připojovaný.

Století dítěte přináší vítězství práv dětských; v literatuře pro mládež mělo by konečně zvítěziti samozřejmé právo, aby nesloužila nikomu a ničemu jinému, než mládeži. Nejen odporné didaktice, i učenosti musíme unikati: kniha pro mládež budiž upravena právě jen pro mládež, a neměj vedlejších tendencí vědeckých. Učenecké nebo školské doslovy zmatou dojem ze sebe krásnější knihy.

Žeň z literatur, věrna jsouc svému jménu, hledá žeň pro mládež v literaturách všech věků a národů. Zejména bychom doporučovali, aby byla věnována pozornost výtvorům, jichž dobrodružství miluje mládež nejsrdečněji: rytířským básním a epice národní. Vyňatek z Odysseje, prosaický překlad z Bylini a Beowulfa jsou krásným slibem do budoucnosti. Ba smíme za daných poměrů býti již neskromnější, žádati překlady veršované aspoň výňatků (z první části Nibelung, Parcivala, Iliady, Ramajany a p.). *K. V.*

Poučná.

Charles Darwin: Cesta přírodozpytcova kolem světa. Přeložila V. Čalounová Vyšlo v Laichterových »Pěkných knihách pro mládež« 1912. — O. Swet Marden: Přes překážky k cíli. Přeložil Jan Konrad Roesner. (Nákladem F. Šimáčka.) Důvěřuj v sebe a zvítězíš. Přeložil Emanuel šl. z Lešehradu a J. Kopecký. (Nákladem Jos. R. Vilímka.)

Charles Darwin: Cesta přírodozpytcova kolem světa. Přeložila V. Čalounová. Vyšlo v Laichterových »Pěkných knihách pro mládež« 1912.

Darwinova »Cesta« vždy bude náležeti ke klassickým dílům cestopisným, významným jak osobou cestovatelovou, tak poznatky, jež se tu podávají i formou, jakou se to děje. Dvaadvacetiletý Darwin, povzbuzený četbou proslulé Humboldtovy »Cesty do rovníkových krajin jižní Ameriky«, přijal hned po ukončení svých studií nabídku zúčastniti se s jinými ještě učenci studijní cesty kolem země na lodi »Beagle« pod kapitánem Fitzroyem. Cesta ta trvala pět let (1831—36) a vedla kolem východního a západního pobřeží australského, Indickým oceánem, kolem jižní Afriky, oceánem Atlantickým znovu k východnímu pobřeží jihoamerickému a zpět do Anglie. Zoologické a geologické výsledky své cesty uveřejnil Darwin ve sborníku, obsahujícím výzkumy všech vědeckých účastníků této plavby (5 dílů, 1842), sám pak r. 1845 vydal přítomné dílo.

Co Darwinův cestopis činí tak památným, nejsou nové výzkumy zeměpisné, jako v díle Humboldtově, nýbrž fakt, že na té cestě byl přiveden k své myšlence o proměnlivosti druhů, která tak mocně působila na moderní názor vědecký. Na několika místech můžeme tu docela zřejmě sledovati, jak se v něm pomalu tvořila jeho pozdější theorie pozorováními geologickými a paleontologickými. Fakt ten, byť byl vědecky sebe důležitější, nezajišťoval by ovšem ještě Darwinově knize toho, čeho na cestopisu žádáme. Ale »Cesta přírodozpytcova« má krom tohoto vědeckého významu i ostatní nezbytné vlastnosti znamenitého cestopisu a každého vynikajícího literárního díla: je poutavá, myšlenkově obsažná, podložená jednotným názorem světovým a psána rázovitým slohem, jenž je názoru toho nutným projevem.

Přirozeno, že u Darwina převládá zájem přírodopisný, a je požitkem sledovati ho v přesném a podrobném jeho pozorování, v bystrých jeho závěrech a v důmyslném způsobu, jakým zjevy živočišné spojuje s celkovým děním přírody. Byl pozorovatelem, který pro jednotlivosti nezapomíná na celek a má smysl pro krásy přírody stejně jako pro její vědecké záhady. Nemá ovšem té zvláštní umělecké pozornosti a schopnosti, jež je vlastní jen velikým básníkům a malířům, ale to, co vidí, umí říci formou mnohdy velmi půvabnou. Poutavě nám dovede předvésti význačný ráz krajiny, popsati výlet do okolí, charakterisovati jednotlivce i národy kulturní i nekulturní, otevříti výhled do minulosti, posouditi přítomnost, říci trefný úsudek o nejrozmanitějších zjevech života lidského, učiniti bystrá pozorování psychologická a sociologická. Srovnejte leckterý vyhlášený cestopis moderní s knihou Darwinovou a uvidíte, jak se vám vedle ní bude zdát plochý a prázdný. Darwin byl člověkem nejen velikého rozumu, nýbrž i velikého srdce. Něco prostého, srdečného a při tom opravdového mluví k nám z té knihy. Mnohá místa, ukazující nám čistě lidské smýšlení Darwinovo, na př. o divoších a vlivech evropské civilisace na ně, o otrokářství (krásné a mužné je místo na 55. str. I. dílu!), a zvláště milý »přehled« na konci celého díla činí nám blízkým Darwina i jako člověka.

Darwinův cestopis vyšel v knihovně pro mládež a se zájmem a prospěchem jej pročtou inteligentní hoši kolem 14 let, ale především čtěme tu knihu my dospělí — najdeme v ní krom poutavé zábavy mnoho látky k přemýšlení, mnoho poučení a povzbuzení. Nejsem přírodopisec — a ten jistě má z knihy požitek největší — ale vzbudila ve mně silnou chut obrátiti se zas po letech od četby jednostranně literární a duchovědné k vědám přírodním a k pečlivějšímu pozorování přírody. Ponuknut »Cestou přírodozpytcovou« počal jsem se zas trochu poučovat o přírodě i přírodou, kterou nám až příliš často zastírají knihy a městské domy, a mohu říci, že toho nelituji. *Z. F.*

O. Swett Marden: Přes překážky k cíli. Přeložil Jan Konrád Roesner. (Nákladem F. Šimáčka.) — *Důvěřuj v sebe a zvítězíš.* Přeložil Emanuel šl. z Lešehradu a J. Kopecký. (Nákladem Jos. R. Vilímka.)

Se stoupajícím rozvojem kulturním zlepšil se i stav naší dětské literatury. Zejména v belletristice dětské máme již dosti dobrých věcí, ne-li původních, tedy alespoň přeložených. Přál bych si však ještě, aby více bylo pamatováno na naši dospívající mládež s literaturou poučnou. Ve

věku od čtrnácti do šestnácti let nestačí již dítěti jen kniha zábavná, nelze však mu také dáti každou knihu poučnou, kterou s prospěchem může čísti čtenář dospělý. Řekl bych, že v tom věku je třeba jisté přechodní přípravy pro četbu vážnější, po případě již vědeckou, a že četbu v tomto věku je nutno mládeži usnadniti, tak aby hoch nebo mladá dívka nebyli předem znechuceni těžkopádností podání nebo nesnadností předmětu. V tom věku mladá duše již silně je chtivá poučení a proto měli bychom míti zásobu přístupných knih z historie, věd přírodních, z oboru hudby, literatury atd. Zde nejsme ještě dosti vyzbrojeni, připomínám, že nemáme na př. ani dobré zdravovědy pro své děti.

V tomto přechodném věku je také mládeži potřebí knih, které zdárně působí na vývoj charakteru. A pro tu potřebu dobře lze použiti některých spisů Mardenových, nyní hojně u nás překládaných a vydávaných. Marden na příkladech z historie a ze života zobrazuje, jak jednotlivci vlastní silou, sebedůvěrou ve své síly se povznesli k nesnadným a často i velikým úkolům, jaký význam má v životě přesnost, poctivost, veselá, zdravá mysl, pravdymilovnost a podřízení se vyššímu **božskému hlasu svědomí**. A právě ty praktické příklady z historie a ze života dobře budou působit na mládež a napomáhat k výchově charakteru. Výchovný význam těchto knih spočívá i v tom, že dle Mardena život je povinností a dluhem. »Představme si jenom, že by všichni lidé, kteří říkají, že nejsou světu nic dlužni, musili si sami pořizovati všecky dobré a krásné věci, bez nichž nemohou už býti živi! Tužku, list papíru, kapesní nožík, brýle, pár bot, oblek — jen to nejjednodušší a nejnutnější! Co práce je skryto ve všech těch věcech, jichž používáme tak bezmyšlenkovitě! Co práce musilo býti vykonáno, abys mohl cestovati drahou nebo parníkem a co lidských životů stálo, než bylo dosaženo na nich té dokonalosti a bezpečnosti, jakou se honosí dnes! Pro každý krok, který nyní činíš, musilo deset tisíc nejprve upraviti cestu — a ty chceš ještě tvrditi, že nejsi světu nic dlužen? Pomyslil jsi kdy na to, můj zahálčivý příteli, že jsou na světě věci, kterých nelze penězi zaplatiti? Nemysli si jen, že můžeš míti něco zcela zadarmo. To by bylo proti všem zákonům světa. Musíš svůj závazek, který máš ke světu, osobně vyrovnati, tyto dluhy nemůže nikdo zaplatiti za tebe. Čeho tvůj otec nebo někdo jiný dosáhl vlastní prací, to nedá se přenésti na nikoho.«

V Mardenových knihách také lze viděti dobrou protiváhu proti těm různým theoriím, které příliš zdůrazňují vliv dědičnosti, prostředí a poměrů a z člověka tvoří spíše jen nástroj a produkt, než bytost, schopnou vlastního svého sebeurčení. Život dle Mardena není hazardní hrou, tvůrce neučinil nás ani kořistí slepé náhody, ani otroky okolností, ani konečně míčem osudu. Pro každého z nás platí slova Schillerova: »V tvých prsou je hvězda tvého osudu.« A tak Marden ve svých knihách nabádá a ukazuje, jakým způsobem věci se chopiti, abychom poznali svůj životní úkol a dobře jej vykonali. Musíme se naučiti překonávati překážky, vytrvale a vážně pracovati, neboť, jak Carlyle praví, jediná obluda je na světě, a to je lenivec, musíme se odhodlati zápasiti s nouzí, neboť boj s chudobou byl vždy největším vychovatelem lidí a buditelem sil, musíme si osvojit železnou vůli, býti nadšenými a zmužilými a viděti pravé tajemství a podstatu úspěchu v umění opatřiti se věcmi vyšší vnitřní ceny a hodnoty. Především však

musíme si razit svou vlastní cestu, býti osobitými. Svět je pln lidí, kteří běhají toliko za druhými nebo se mohou opírati jen o jiné, kteří jdou ku předu toliko ve vyježděných kolejích a jiné nechají za sebe mysliti. Ale všude je poptávka po lidech samostatných, kteří opouštějí vyšlapané cesty a odkrývají nové oblasti, po lékařích, právnících, učitelích, kteří kráčejí po nových cestách, po kazatelích, kteří mají odvahu zvěstovati nové poselství.

V Mardenových knihách není ovšem filosofické hloubky a svéráznosti jako na př. v knihách Emersonových anebo jako nalezneme i u Trinea, ale jsou přístupné a tedy dobře se hodí pro mladý věk a upraví půdu pro knihy těžší a hlubší. *Z.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Theorie o českém »Pryč od Říma«. — »Případ Traubův« o soužití různých theologických směrů v církvi.

Kus praktického návrhu v protikleriální práci přinesla pardubická »Osvěta Lidu« v jednom čísle z minulého měsíce. Názory v něm pronesené liší se tolik od běžné a uznané šablony, která se ujala jmenovitě v kruzích radikálně protiklerikálních, zvláště též v řadách pokrokových, socialistických a j., že si pokládáme přímo za povinnost zjednat jim nový kruh čtenářstva, mimo řady pravidelných odběratelů východočeského pokrokového listu.

Pisatel »Osvěty Lidu« analysuje nejprve poměr pokrokových lidí k církvi a nachází pro tento poměr přilehavý výraz: »celá řada katolíků se v pravém slova smyslu r v e se svou církví«. Přiléhavým jest ten výraz arci jen na poměr ojedinělých, uvědomělých a důslednějších proticírkevních katolíků, a tu zase jenom na některé případy, kdy katolík potřebuje církve ne jakožto náboženské instituce, nýbrž jakožto držitelky jistých veřejných práv (ohlášky před sňatkem) nebo jako strážkyně zvyku (o pohřbu); málokdy se dostane i takový proticírkevní katolík do konfliktu a do rvačky s církví ve škole, k vůli svým dětem, ačkoli tu by měl býti nejcitlivějším; ale tu rozhodují zas už jiní činitelé, na příklad žena, a hlavně všelijaké ohledy, mimo jiné též ohled na »karrieru« dětí. Než na některé případy typické jest ten výraz »rve se« opravdu přiléhavý. Pisatel líčí dál, jak takový proticírkevní katolík láteří na ohlupování a mrzačení dětí ve škole a na všecko, co církev dělá i nedělá, a při tom »zapomíná, že hubuje na svou církev, která by nemusila být jeho, kdyby nechtěl. Kdo ho v ní drží? Pohodlí? Vždyť, je-li jen trochu opravdovějším, má při tom pohodlí velice málo. Jakoby těch několik formalit s výstupem a několik problematických nepříjemností po něm bylo větším nepohodlím, než ty věčné tahanice, — o klidu svědomí, blahu dítek ani nemluvě. Kdybychom byli logičtí, karakterní, tedy by každý, kdo s katolickou církví nesouhlasí vnitřně, a ještě více s jejím církevně-politickým působením, prostě z ní vystoupil a šel — kam? Ano, kam, nejde-li právě o lidi, kterým

některá nekatolická církev je z náboženských důvodů blízká. Zde narážíme na velmi častou argumentaci, kterou se dospívá k tomu, aby vše mohlo zůstat při starém. »Bez vyznání být nemohu, a když mám zůstat v církvi, pak je církev jako církev.«

Zde poněkud přerušuji proud vývodů, abych se zeptal, zdali je oprávněnou výmluva a obava »bez vyznání být nemohu«.

Míní se jistě nesnáze veřejnoprávní, které by vyplynuly v bezkonfessí pro toho, kdo jest ve veřejném postavení, na příklad pro učitele. Zde jsou v paměti nedávné případy z Čech a z Moravy. Ale ani pro učitele, který se namnoze pokládá za úředníka ze všech nejvíce závislého, není naprosto jisto, že by bezkonfessí nevyhnutelně mělo za následek zbavení místa. Aspoň kdesi ve východní Moravě kterýs učitel s tím spekuloval, a nepodařilo se mu. Ten chtěl být pensionován, aby se mohl věnovati jinému povolání. Lékařské vysvědčení buď nedostal, nebo dostal-li, nepomohlo. Tu mu poradil nějaký chytrý advokát, aby zkusil vyprovokovat církevní mocnosti červeným šátkem bezkonfessijnosti. To bylo dobře vymyšleno. Moravská zemská školní rada prý jest filiálkou biskupské konsistoře, ač nemá kanovníka zemským »ministrem vyučování« jako česká. Pensionovala učitele Laubeho, poněvadž prý přestupem k bezkonfessijnosti pozbyl důvěry spoluobčanů a rodičů svého žactva; dají do pense také vás! Ale církevní vrchnost patrně prohlédla chytrý plán, byla ještě chytřejší a nedala se vyprovokovat. Bezkonfessijní učitel pensionován nebyl. Proč nezkusil raději cestu přízně se strany církevních mocností? Či pokusil se o ni před tím? Nebo byla pro něho předem vyloučena, A byla cesta vzdoru a provokace justamentem?

Nezáleží na tom. Oč nám jde, jest: není patrně ani u učitele nevyhnutelným důsledkem bezkonfessí, že bude zbaven svého místa.

Tím méně jest tato obava odůvodněnou při jiných povoláních. Myslím, že by se nic vážného nemohlo státi úředníkovi kteréhokoliv oboru, je-li si jinak jist všemi svými věcmi. A přece není většina našich pokrokových a radikálních lidí úředníky? Co brání našim obchodníkům a živnostníkům, našim průmyslníkům, našim advokátům a lékařům, vyvoditi důsledky ze svého proticírkevního přesvědčení a státi se bezkonfessijními? Nic, než vlastní netečnost, nedůslednost, nelogičnost a nekarakternost.

To nepravím proto, že bych pokládal bezkonfessí za definitivní a ideální východisko z krise přítomné protiklerikální nálady a proticírkevní zaujatosti. Je dosti takových případů, kdy člověk z církve vystoupivší demonstračně dosti brzy do ní se vrátil a před svatbou zpovědi se podrobil a snesl všecky šikany. (Církev katolická ostatně z chytrosti v poslední době přestává být interansigentní v otázce příprav ke sňatku a povoluje sňatek cum passiva assistentia bez předběžných nábožensko-církevních formalit v takových případech, kde hrozí konflikt a pohoršení z něho). Jsou jiné případy, že děti bezkonfessně vychované, když dospěly, okolnostmi jaksi donuceny vstoupily pokorně do církve, kterou jejich rodiče kdys s protestem a odporem opustili. Tento stav se časem zlepší, ale nestane se nezávadným u nás v deseti nebo dvaceti letech, kdy budou dospívati děti rodičů nyní se prohlašujících za bezkonfessní. Také

nemůže trvat a nebude se nějak nebezpečně šířit výjimečný stav v žižkovském hejtmanství vládnoucí, kde politický úřad se pokouší protizákonně nutit rodiče bezkonfessijních dětí, aby určili konfessi uznanou, ve které mají školní děti býti vyučovány, jinak že po čtrnácti dnech hejtmanství samo určí onu konfessi (tuto část výnosu zrušilo místodržitelství jako nezákonnou, ale ponechalo v platnosti výzvu, aby rodiče do čtrnácti dnů se vyslovili, ve které církvi chtějí míti děti vyučované, jinak hrozí pokutou na základě nějakého starožitného předkonstitučního patentu). — Tohle nebezpečí se nebude šířiti, ale také hned nepřestane. Bezkonfessí není idálním a definitivním východiskem z nynější nábožensko-církevní krise; osobně pro lidi nyní přímo postižené jest arci rozhodně mravnější než přítomný neupřímný poměr lidí s církví rozpadlých, ale v církvi setrvávajících.

Těchto několik odstavců jest vloženou reflexí, jako úvaha o námitce nadhozené v »Osvětě Lidu« — »bez vyznání být nemohu«.

»Osvěta Lidu« sama pak kritisuje druhou reflexi »církev jako církev«: »Naprostou lží je, že je v tomto ohledu církev jako církev. Nejde vůbec o to, jaká je která církev v celku. Jsme v Rakousku, a v Rakousku je veřejný klerikalism výhradně římsko-katolický. Ostatní církve mají sice tu a tam zjevy klerikální, ty však vždy zůstávají vnitřní záležitostí určitého kruhu věřících a zejména jsou snadno přemožitelné, protože nemohou počítat na podporu veřejné moci«... »Zastavte na nějaký rok všecku protiklerikální práci a pracujte tiše tímto směrem a uvidíte výsledky. Co tedy je to jedno potřebné? — bez nadávek, bez hluku, jakoukoli cestou — pryč od Říma!«

»Osvěta Lidu« soudí »není církev jako církev«. Ale teď zrovna teprv nastane otázka ne sice volně podle Havlíčka: »Která církev ze všech církví nejcírkvovatější?«, ale opravdu otázka: »do které církve?«

»Osvěta Lidu« nedává odpovědi na tuto otázku. Ale výběr není tak veliký, aby odpověď byla příliš nesnadna. Máme v Rakousku mimo římsko-katolickou uznané církve pouze řecko-katolickou, církve evangelické (reformovanou, lutherskou a herrnhutskou, podle početnosti seřazené) a starokatolickou. Nevím, zdali se u nás ještě počítá vážně s možností úspěchu pravoslaví; ale pochybuji. Zbývají tedy církev evangelická (nerozhoduje která) a starokatolická. Pisatel z »Osvěty Lidu« tedy radí přistupovati k nim. Obě církve skutečně přibírají jednotlivce a jednotlivé rodiny tu a tam, zřídka poměrně — tak že toto české Pryč od Říma jest chudě individuální, sotva několikadesítkové ročně a naprosto nikoli hnutí mass jako mezi Němci, desetitisícové, — zřídka, ale přec.

Věc však má ještě jednu stránku: jaké stanovisko by zaujaly tyto církve k hnutí, které by otevřeně hlásalo přestup k nim bez náboženských pohnutek. Jistě případy podobné se stávaly dosud a přiházejí teď. Ale ojediněle, takže nepadají na váhu. Ale když by se takové případy měly státi četnějšími, musily by se církve zabývat otázkou, zdali jim jako náboženským společnostem prospívá získávati na počtu příslušníků pouze formálních, kteří jí užívají jen jako útočiště z nouze.

Pro české starokatolíky, zdá se, tato otázka neexistuje jako pochybnost. Aspoň výtahy z výroční zprávy uveřejněné v politických časopisech

tomu nasvědčují. Z nich je patrno, že jedinému českému sboru starokatolickému ani nemůže jít opravdu o to, aby skutečně nábožensky opatřil svých 834 samostatných členů (3000 s rodinami), roztroušených po celých Čechách, bohoslužbou, a vyučování školních dětí výslovně ponechává rodičům. — Čeští protestanté pak se o tomto problému veřejně vůbec ještě nevyslovili. Problém totiž dosud nebyl nikterak akutní.

Uvedli jsme mínění »Osvěty Lidu«, článek vážně míněný, za který snad redakce nepřejímá plné zodpovědnosti v jednotlivostech, ale ve kterém jistě uznává a doporučuje směrodatné jádro. My jsme zde již několikrát vyslovili pochybnosti o správnosti a vyhlídkách protiklerikálního »boje«, doporučovali jsme protiklerikální práci, uvědomovací a positivně náboženskou. Pisatel v »Osvětě Lidu« chce boj, ale liší se od ostatních bojovníků tím, že doporoučí do boje zbraň skutečnou, ostrou, nebezpečnou, místo obvyklé neškodné lepenkové.

*

* *

»Případ Traubův« učinil zas akutní otázku, zdali jest možno soužití různých theologických směrů v církvi, smírně, rovnoprávně, v rozdělení práce, v součinnosti, ve vzájemném doplňování.

Tato otázka — se strany části, jen části, orthodoxní skupiny docela energicky zodpovídaná záporně — není otázkou pouze theoretickou, ani není otázkou budoucnosti, nýbrž jest to problém, který vlastně už dávno přestal býti problémem, poněvadž jest positivně rozřešen. Rozřešen jest prakticky i v Prusku ovšem ne sice v pruské evangelické zemské církvi, ale v herrnhutské Brüdergemeine. Evangelická bratrská církev ochranovská provedla rovnoprávnost směrů theologických způsobem příkladným. Mívala také spory theologické, ale snad se v ní uplatnil duch staré Jednoty Bratří Českých: neklást výlučný důraz na dogma, na názor, na intellektuelní formulaci náboženství, nýbrž hlavní váhu položit na náboženství samo, náboženství vlastní, osobní, na život plynoucí z náboženství. Herrnhutská Brüdergemeine má faráře a missionáře konservativní a liberální, má pro jejich výchovu dokonce dva různé, ale stejně oprávněné semináře, a v práci, úřadech, literární činnosti atd. zachovává církev naprostou nestrannost a udržuje rovnoprávnost.

Herrnhutská Jednota však není jediná protestantská církev v Německu, která rozřešila problém soužití dvou theologických směrů. Ve Würtembersku dospěl vývoj poměrů také již tak daleko v praxi dřív a nyní též v theorii a v právu. Mimořádná synoda z poslední zimy se usnesla, neukládati farářům závazek užívati apoštolského vyznání víry, o jehož platnost jest právě v Prusku více než dvacetiletý spor velmi ostrý; ponechala jeho užívání nebo neužívání osobnímu vědomí zodpovědnosti jednotlivého faráře. Tento výslovný odkaz na cit osobní zodpovědnosti jest vzorné protestantské řešení sporné otázky. Při tom sluší míti na paměti, že tato tolerance není výronem indifferentismu. Naopak, oběma stranám leží náboženství a církev vážně na srdci. Tato tolerance jest právě výronem svědomí a ovocem důvěry v Boha a důkaz pokorné úcty k těm ditkám božím, které jsou vedeny jinými cestami. Tyto některé výrazy

jsou vybrány z odůvodnění učiněného na synodě. To je pravá a trvalá tolerance.

K tomuto stavu se spěje v Prusku prozatím bojem. Orthodoxní kruhy (zastoupené v »Reichsbote« a »Reformation«) tkvějí z velké části v římském názoru, podle něhož jest oprávněn jediný druh víry, jediný způsob náboženských představ, jediný pojem církve, a odtud žádají vyloučení liberální skupiny farářů a laiků ze zemské církve. Církevní levice — smíme-li užiti tohoto politicko-parlamentního termínu — žádá rovnoprávnost v zemské církvi. Provedení se navrhuje různé; na př. tím, že by se ponechalo jednotlivým sborům stanoviti si své vyznání (navrhuje Erich Förster), nebo tím, že by se pro celou církev zavedly ve funkcích parallelní liberální formuláře agendární. Tak daleko dosud vývoj nedospěl. Zbývá boj. Zajímavé jest pro pozorovatele hlavně s našeho většinou katolického hlediska, jak a oč bojují kruhy liberální: jsou si vědomy, že jim jde o svobodu a zbožnost, tedy ne o nějakou menší míru náboženství, nýbrž právě o náboženství.

* *
*

Dokladem našeho tvrzení dřívějšího, že pruská zemská církev není protestantism, ani německý protestantism, a oporou našich pokusů čeliti tomuto u nás zvláště rozšířenému a vědomě šířenému bludu, jsou některé jiné zemské církve v Říši.

V Elsasku-Lotrinsku jsou dvě zemské evangelické církve, augsburská a reformovaná. Obě vyspěly ke stanovisku snášelivosti a rovnoprávnosti. Nejkonservativnější bývají církevní úřady a jejich špice. V Elsasku prohlásil president vrchní konsistoře, že celý obor církevní správy jest věc podřízená vlastnímu náboženskému zájmu národa, a osvědčil, že musí býti zásadou církevní správy ducha neuhašovat, nepotlačovat. V obou církvích mohou muži směru Traubova nerušeně působit, ano církve jsou na ně hrdy. Z tohoto ducha plyne mínění v kruzích elsaské církve, že se veškeré akce spoiečné všem zemským církvím v Německu musí díti jen s výhradou, aby čistě evangelická a protestantská hlediska nebyla zkrácena ani zatemněna. Zase pro nás jest zajímavo čísti, jak pruská církev (spolu s pruským státem) jest pokládána od pokročilejších církví evangelických (stejně jako od států) za zpátečnickou, a příliš těsný styk s ní jest odmítán jako možné nebezpečenství pro zdravý vývoj vlastní. —

Jako po rozsudku nad Jathoem sta farářů veřejně se svými jmény prohlásilo souhlas s ním (jen v Hessensku na př. přes 80), tak i nyní sta nových veřejně se ztotožňují s Traubem. Jsme zvědavi, co s nimi učiní vrchní církevní rada. Čin a oběť Traubova nebudou marny.

2. listopadu 1912. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Mary Wollstonecraftová a její »Obrana práv žen«.

»Obrana práv žen« vyšla v Anglii roku 1792. Napsala ji žena, která sama nejvyšší měrou zakusila vše, proti čemu svou knihou se ohradila a vzepřela. Stavši se duševně svobodnou, rozumově neodvislou, procítila celou ženskou otázku již před stodvaceti lety. Hlas její nazvala Teréza Nováková ve svém spise »Ze ženského hnutí« hlasem volajícího na poušti. Teprve roku 1869, tedy o 77 let později, J. St. Mill svým »Poddanstvím žen« pohnul mysleni současníků a stal se oporou ženám, bojujícím o nápravu duševního života ženy, o dosažení její svobody a práv, protože to byl hlas státníka a muže, hlas z řady těch, kdož byli odpůrci ženských snah emancipačních. To však nikterak nezmenšuje zásluhu Mary Wollstonecraftové, naopak, její neodvislost, samostatnost a odvaha tím více vystupuje, že vzepřela se svými názory celé současné společnosti, z níž vyšla již volbou svého povolání, stavši se literátkou.

Její myšlenky tehdy byly nové, revoluční. Vzbudily živý souhlas, zjednaly autorce slávu, kniha její byla překládána do mnohých evropských jazyků. Wollstonecraftová stala se střediskem literárního a vědeckého kroužku mladých snaživců. Ale v současné společnosti vzbudily její smělé názory vášnivý odpor a výsměch. Autorka prohlašována za doklad zhoubnosti duševního zaměstnání pro ženu, za »hyenu v sukních«, za »filosofující saň« a podobně.

Podnět k napsání »Obrany práv žen« zavdal návrh biskupa Taylleranda-Perigorda, který r. 1791 předložen byl Národnímu shromáždění francouzskému. Návrhem upraveno mělo býti jednotné vzdělání mužské mládeže, měl býti učiněn rozhodný krok ku předu od starých řádů. Wollstonecraftová vřele souhlasila s názory těmi, které značily mnoho pro duševní a mravní rozvoj lidstva. Jsouc jimi nadšena a plně chápajíc jejich význam, bolestně cítila odstrčení žen tím, že nebyly do návrhu pojaty. Viděla, že osvícení lidé necítí ponížení a odstrčení ženy, že považují ji za méněcennou bytost, nežádajíce od ní spoluúčasti na velkém kulturním díle a viděla, že názor tento je podporován a doložen skutečným duševním stavem žen. To bolelo.

Sama vzdělaná, duševně volná viděla, že by ženy snažily se o pokrok upřímně, opravdově, jen kdyby byly uvědoměny, vzdělány, rozumové schopnosti jejich cvičeny. Kdyby byly ze své malomoci a malichernosti vyrvány, mohly by lidstvu velice prospět a státi se důležitým spolučinitelem v kulturním životě. Z přítěže, jakou ve svém duševním zanedbání byly, staly by se cennou součástí lidstva a podporovatelkami pokroku. To vědomí vtlačilo jí do ruky péro a v době několika týdnů napsala své myšlenky, které celý její život jí vnutil, v objemný svazek, který věnovala biskupu Tayllerandovi.

Ve věnování žádala jej, aby svůj návrh promítnul těmito jejími názory, aby »obíral se ještě jednou svými úvahami a dobře promyslil její názory o právech žen a o národní výchově«. Hlavní její důkaz spočíval na jednoduchém principu: »není-li žena vychována, aby byla muži sku-

tečně družkou, bude překážkou pokroku, vědy i ctnosti. Neboť pravda musí býti všem společná, nemá-li pozbýti vlivu na praxi.« —

»Mají-li ženy býti vyloučeny, bez hlasu, z účasti na přirozených právech lidstva, dokažte nejdříve — obracela se k zákonodárcům —, chcete-li ujíti výtce nedůslednosti a nespravedlivosti, že nemají rozum.« Svým dílem řekla asi toto: Dejte ženám vzdělání, svobodu, práva, osvěťte jejich ducha, rozum i srdce, a nebudou-li lepšími, pak nezaslouží ničeho jiného než porobu, pak samy zůstanou v porobě duševní. Sama však pevně věřila, že výchovou a svobodou budou ženy lepšími, že stanou se rovnocenným činitelem kulturním, majíce duševní hodnoty. Věřila, či lépe byla přesvědčena, že zavládne místo slabosti síla mravní, místo kultu těla uplatnění rozumových a duševních schopností.

Viděla, jak často bývají ženy ničitelkami všech vznešených snah. Nepopírala jejich slabost charakteru a nechut k hlubšímu vědění, ale vinu toho dávala mužům. Od nich žádala pro ženu porozumění, vzdělávání a vážnou opravdovost a zodpovědnost ve vzájemném poměru.

Zanedbaná výchova byla jí zřídlem veškeré bídy žen, nikoli rozdíl přírodní mezi mužem a ženou. Vinu toho nesou muži nevšímavostí k vzdělání ženy, požadováním jen poddajnosti, krásy a rozkoše a ne konání vlastních povinností.

Žena je nejprve člověkem, který musí své schopnosti zdokonalit, pak teprve uplatnit své zvláštní určení. Proto chce autorka ženy učinit hodnější úcty a více »mužské«, to jest silnější duševně, statečnější mravně. Muži však nesmějí od žen požadovat jen krásu a poddajnost, ale sami stát se mravnými a čistými lidmi. Čistota musí zavládnouti, aby tělo i duch se zdokonalily — a čistota u mužů nedojde náležité úcty, dokud nepřestanou činiti z žen idoly za trochu ctnosti nebo prostého citu.

U žen buď pěstěna ctnost, ne morálka, založená na pohlaví. Musí býti ženám dopřáno vědění, totéž jako mužům. Cvik duševních schopností je pro ženy nezbytný, mají-li si získat úctu a jest se jim podrobiti jedině autoritě rozumu. Žádná rozumná bytost nemůže býti povznesena než ctnostmi, jichž nabyla vlastním úsilím. K tomu nutno nabádat ženy.

Rozum a duševní síla učiní ženy lepšími a schopnými svobody.

Šlo jí o to, zhodnotit všechen mravní a intellektuální obsah duše v poměru muže a ženy; dát pohlavím možnost, aby setkala se na základě společných myšlenek a společné práce. Muž a žena musejí si být duševně i morálně rovni. Je jen jedna pravda, ta musí býti oběma společnou. Proto akcentuje přátelství muže a ženy a připisuje mu v manželství větší důležitost než lásce. Autorka vůbec jeví snahu po tom, dospět výše, uplatnit duševní život nad fysickým, a tedy porozumění, přátelství a úctu nad lásku, která je více fysická, smyslová. K tomu všemu má ženy připravovati výchova, vědomosti a samostatnost.

V této části své knihy předčila autorka i dnešní hnutí ženské. Došla na onu hranici, u níž se zastavuje hnutí žen, k řešení nejvnitřnějšího poměru muže a ženy, který jest základem ženské otázky. Jest to názor na ženu v tomto nejužším poměru, ve kterém spočívá ten pravý převrat. Veškeré ostatní součásti ženského hnutí jsou prostředky, jsou cesty, aby změny tohoto názoru bylo dosaženo: žena není pro muže, žena je samo-

statná, neodvislá bytost s vlastní osobností, je člověkem-ženou právě tak jako člověk-muž. Wollstonecraftová proto přímo řešila tento problém, protože své argumenty a rozbory čerpala přímo ze života. Ona je cítila, žila, nebyla ještě stržena od svého cíle protidůvody mužů-myslitelů, kteří své důvody čerpají jen rozumově, usuzují jen se zevních úkazů a neznají, neprožijí tutéž věc tak jako ženy. Proto veškeré úsudky mužů o ženách jsou sice snad logicky správné, ale vždy uměle konstruované, jen z rozumových poznatků odvozené. Muž může přijít ženě na pomoc v jejím boji, ale nemůže za ni usuzovat a rozhodovat.

Ještě na dvě věci chci poukázat, které nutno v posuzování knihy doplnit. Autorka počínala prý si jednostranně, přezírajíc hodnoty ženství, které v každé době ženy jako družky a matky vytvářely, a vytýkán je jí nedostatek suverenity v ovládání otázek a v rozčlenění myšlenek. Tyto úsudky bych chtěla na obranu »Obrany práv žen« doplniti.

Wollstonecraftová nepsala dílo o současném stavu žen, o jich hodnotě a působení. Ona psala vášnivý protest proti znehodnocování žen muži i sebou samými. Ona bránila intellekt žen a z toho právě vyplývá, že uvedla jen to, co k uplatnění svých tvrzení potřebovala, co je sesilovalo, co křičelo po nápravě.

Pojednání její nejsou myšlenkově soustavně upravena, avšak jsou pravdivá, nejsou hluboká a přece dotýkají se nejhlubších stránek života duševního, ukazují, že autorka sama stála velmi vysoko, a přečnívá dosud v mnohém naše dnešní duševní výše. Její názory, s nimiž byla osamocena v proudu tehdejšího života, nelze měřiti měřítkem dneška a přece na ně stačí. Byly proto tak pravdivé, jejich myšlenkový a citový základ je do dnes platný pro všechno hnutí ženské, protože vyslovila vše to, co měla prožitím potvrzené, že bylo to živě, ba bolestně procítěným bezprostředním výrazem nitra ženina, projevem bytosti a osudu tisíce žen, od něhož ještě dnes jsme neušli mnoho kroků dále ku předu.

Byla prvním hlasem ženy, která pronesla první výzvu feminismu. Po ní nebylo delší řadu let žádného ozvuku, proto nelze od ní očekávat suverénního ovládání látky, která se naskytovala teprve průběhem pozdějšího hnutí. Vše, co podala, vzala ze svého života, okolí, rozumu, nebyl to však důsledek studia a určitého, předem stanoveného plánu, ani nebylo to volání k organisaci. Byl to život a víra v lepší budoucnost. Ona jen postřehovala, ale nemohla ovládat, vše jí bylo theorií, citem, zdůvodněným rozumem, ale ne faktem, jaký podalo pozdější hnutí. Ona činila první kroky, črtala základ a již každý druhý myslitel mohl na tom základě postupovat soustavně, to vše, co ona podala rozložit a urovnat. K suverenitě je potřeba fakta. Takto suverénní je naše Teréza Nováková oproti první naší feministce Boženě Němcové.

Ti první průkopníci či proroci, myslitelé, kteří stávají se jimi živelní mocí vnitřní, kteří názory a poznatky svým životem zdůvodněné, zkušenostmi jiných podepřené vyslovují, kteří stojí na první výspě, před sebou mají jen záblesk jitra, svůj sen, svou snahu, za sebou tmu a nepochopení, nemají ani materiálu ani zkušenosti, jaké poskytuje již probuzené hnutí, nevidí vše to, co osvětleno jest sluncem denním, nemohou míti urovnáno a promyšleno to, co teprve přijde.

Názory Wollstonecraftové, s nimiž byla ve své době osamocena a které ji spojují s ženou dneška, potřebovaly ke svému ztělesnění 120 let. Proto s úctou a uznáním musíme bráti do rukou knihu ženy, jejíž život značil prožití a protrpění do všech důsledků toho, co hlásala.

»Obrana práv žen« vyšla česky r. 1904 ve sbírce »Otázky a Názory« nákladem J. Laichtra v překladu Anny Holmové.

*

Chceme-li pochopit dílo člověka, musíme porozumět jeho duševnímu životu a znát životní průběh. Mary Wollstonecraftová hořela pro volnost a právo, trpěla, bojovala, upadala v omyly a vítězila zase nad sebou — bohatý, hluboký lidský život vedla a zavrcholila jej svým manželstvím. Dílo její nelze odlučovat od jejího života právě tak, jako osudy její od osudu jejího chotě Williama Godwina, sociálního reformátora. Godwin žil příliš krátce s ní, než aby bylo třeba oba ideově slučovati, ale přece právě jejich soužití manželské má velký význam ideový. Osud obou svérázných bojovníků sociálních byl zvláštní, smutný, ba tragický.

Mary Wollstonecraftová narodila se r. 1759. Žila smutné dětství. Stále bojovala s nepřízní poměrů, a tím živena byla touha setřásti pouta duše, dychtící po volnosti, po rozpětí, po uniknuti ze zajetí. V domě otcovském poznala málo rodinného blaha. Manželství rodičů bylo hluboce nešťastné. Otec, náruživý alkoholik, utratil rodinné jmění a stal se svou surovostí postrachem celé rodiny. Po smrti matky vedla mladistvá Mary celou domácnost, žila jen sourozencům a jediné přítelkyni, která byla jí podobným osudem a příkladem mravní oporou, hledajíc východisko z veškeré bídy v práci a samostatnosti. Ale záhy zemřela. Zdraví Mary trpělo, dluhy hrozily ze všech stran zdolati mladou, těžkou hlavu. Přece se odhodlala k první literární práci a napsala »Myšlenky o výchově dcer«. Již zde ozývají se nesmělé tóny, které se později plně rozezvučely v »Obraně práv žen«. Jsouc úplně bez prostředků stala se vychovatelkou. Ale po roce byla propuštěna, protože zaměstnavatelka její se domnívala, že jí odnímá lásku dětí. Na radu nakladatele a s jeho podporou obrátila se plně k literární působnosti a tím splnil se její dávný sen. Stala se spolupracovnicí časopisu, psala povídky, kritiky a překládala. Při tom stále starala se o rodinu. »Po deset let byla obětí svého přání, aby jiné obšťastňovala,« psal o ní Godwin. V domě svého nakladatele Johnsona sblížila se s literáty, umělci a učenci své doby a brzy tvořila středisko jich kroužku. Zde dán jí byl popud k první význačné práci její: »Obrana lidských práv v dopise Edmundu Burkemu, k níž zavdaly podnět jeho pozorování o francouzské revoluci.« Vyjádřila tu svým vášnivým způsobem světový názor, který ve jménu spravedlnosti a lidskosti žádá ochranu pro slabšího. Z obhajování lidských práv logicky vzrostlo obhájení práv ženy. Právě proto, že jí šlo o lidská práva, neupadla do krajností, ve kterých si libovaly pozdější následnice, ale setrvala na stanovisku, k němuž se teprve nejnovější hnutí žen propracovává, totiž, přesvědčení o odlišnosti ženy a jejím zvláštním určení, které poznává rovnocenný a plněprávný člověk. Je samozřejmo, že kniha taková značila pochodeň v tehdejší společnosti a svým významem málokterá se jí rovná. Stála osamělá. Kolem byli nepřátelé. Nebylo jí odpuštěno, že se dotkla

oblíbených spisovatelů. I ženy provázely ji zlou závistí. Ovšem i uznání došla. Kruh reformátorů slavil ji jako odvážnou myslitelku a novotářku. Slávou dostavilo se i vysvobození z bídy a starostí.

Ve svém 33. roce poznala Wollstonecraftová svou první lásku k malíři Füsslimu. Ale protože byl ženat, vzdálila se do Francie. Zde prožila odpravení Ludvíka XVI. a své myšlenky o tom uložila ve spise: »Historické a mravní pozorování o francouzské revoluci«, kterýž byl biografem Kegan Paulem srovnáván se slavným dílem Carlyleovým.

Tomu, co vyslovila, žila — volnosti, neodvislosti. Proto její život neplynul klidně, ale odvážně. Povahou vášnivá, vznětlivá, přicházela do těžkých rozporů, ale vždy nesla důsledky sama, jsouc hrda, že vše překonává. Jen jednou podlehla, když musela pohrdat tím, koho milovala.

Bylo to v Paříži. Seznámila se tu s americkým hejtmanem Gilbertem Imlayem, který získal její srdce. S ním žila ve volném svazku. Tehdy narodila se jí dceruška Fanny. Ani ta jí neuchránila před zoufalým pokusem sebezničení, ku kterému doháněla ji lhostejnost jejího milence. V té době prožila muka a boje zoufání až do krajnosti. Dokladem jsou zachované dopisy. Z nich zírá obhajkyně ženských práv, jako žena v nejvznešenějším vnitrném smyslu.

Znovu vrácena životu vrátila se i k starým ideálům a pracím do Anglie. Zde konečně nalezla pravé štěstí a lásku v přátelském porozumění Godwina. Těžce zkoušená žena, trpící zneuznáním společnosti, okřívala jeho úctou a něhou a přijímala ji vděčně. Z počátku odmítala jeho lásku, jsouc ještě příliš citlivá utrpěnými ranami. Leč jeho vytrvalost a péče přesvědčily ji, že poklad své lásky a sebe může mu plně svěřiti. Vstoupila s ním, v důsledku svých i jeho názorů ve volný svazek a stala se později jeho ženou, když cítila se být matkou. Godwin ospravedlnil tento krok, který zdál se být v odporu s jeho zásadami, takto: »V mém sňatku shledává se rozpor mezi jednáním a mým učením. Mně se tak nezdá. Má »Politická spravedlnost« učí, že do jisté míry trvalý vztah je správný, že však v evropských zemích obvyklé manželství není správné. Toto mínění chovám dosud. Jedině ohled na štěstí bytosti, (dítěte) kterého poškoditi nemám práva, mohlo mne přiměti, že jsem se podrobil zřízení, které bych si přál míti odstraněno a vůči němuž doporučuji svým bližním největší opatrnost. Tím, že jsem učinil, co jsem pokládal v zájmu oné bytosti za nutné, nepovažuji se o nic vázanějším než před onou ceremonií.«

Svazek obou těchto lidí byl událostí v literárním světě, která nezůstala bez komentování. Avšak oba šťastní lidé nedbali na ně a žili a budovali dle svých představ a svých potřeb své štěstí. Duševně si vzájemně dostačovali a si rozuměli. To bylo podkladem jejich svazku. Oba nepřetržitě literárně tvůrčí spatřovali se často teprve při obědě nebo na procházce. Godwin věren svým zásadám nechtěl společného bydlení. Proto najmul si nedaleko bytu své rodiny zvláštní svůj byt, v němž pracoval. S chotí vyměňoval si často mezi dnem dopisy. Byl přesvědčen, že občasné odloučení přináší osvěžení a novost do vzájemných styků. »Spojili jsme touto občasnou rozlukou, s radostnějším a vnitrnějším rodinným životem novost a živé vznícení návštěvy«, psal jednomu příteli. Wollstonecraftová rozuměla mu a podporovala ho ve všem společném snažení.

O čistém a ušlechtilém svazku tomto, který měl nahraditi nešťastné ženě veškeré utrpení svědčí rovněž řada dopisů.

Společný život značil vyvrcholení obou, oba nalezali se na výši života a poměr a jednání jejich lze měřiti jen z vysokého hlediska.

Duševnímu životu odpovídal v této době i zevnějšek Mary Godwinové, která líčena je takto: »Irčanka na první pohled, prozrazuje temperament i vlohy. Irská je jemná těžkomyslnost, vášnivá pronikající živost, dětské měkké tahy, které obklopeny jsou zlatožlutými kadeřemi. Irskou je také tichá veselost, která se jeví kolem koutku úst, zatím co slzy prýští z temných očí.«

Svému klidnému, smírnému štěstí netěšila se dlouho. Smrt vyrvala ji ze středu štěstí ve chvíli, na kterou se velice těšila, kdy dala život druhé své dceři, Mary. Zemřela r. 1797 dne 10. září. To značilo úpadek Godwina. Krátká doba jeho spojeni manželského byla dosti dlouhou, aby poznal, co ztratil a příliš krátkou, aby byl prožil celou bytost ho opustivší. S její ztrátou ztratil i svou oporu. Neukojená touha zůstala v jeho srdci trvale i když se podruhé oženil, aby dostalo se oběma dětem péče a výchovy. Jak byl oslaben ztrátou své choti první, a jak odchýlil se od svého učení svým životem, o tom nejlepším dokladem je odpor, jaký později projevoval oproti volnému svazku své dcery Mary s básníkem Schelleyem, který před tím byl nešťastně ženat. Usmířil se teprve, když tyto poměry se společensky urovnaly.

Takto jeví se nám Mary Wollstonecraft-Godwinová svým dílem jako průkopnice, ale svým životem jako mučednice nových osvobozujících myšlenek.

Mír.

Válka na Balkáně je skončena. Dobyté území poseto je mrtvolami a na bojišti zůstala naděje dvou mladých národů, mládež muži dospívající. Zpustošeny krajiny, pole, lesy, luka, dědiny a ěsta, dva národy stojí před vykrvácením a poražené Turecko s nadlskou námahou chce zachrániti, co se z evropské jeho posice ještě chránit dá. Před samým Cařihradem zastaven boj, vítězný postup ılharů a jako Rusové svého času tak nyní Bulhaři se odtamtud acejí, aby jednali o mír. Tam před Cařihradem postavila se jim tříc ta pravá velmoc turecká, vždy vítězná, dosud nepřemožená — ɔlera... Vedle ní rozestavily se ostatní velmoci, i Rusko tam bylo zorovati. Uzavřeno příměří a v Londýně zahájeno jednání o mír finitivní.

Nedopadlo vše tak, jak jsme si všichni přáli a asi nedopadne, ‹ se čekalo po Lozengradu a Kumanově. Turecko padlo, už se nevihne — tento skvělý výsledek památného tažení slovanského lidu nebude zviklán — ale nebude na Balkáně ještě tolik volného ıuchu, jak jsme si přáli a jak je ho potřebí, poměry na Východě ɔudou srovnány usque ad finem — děla umlkla, diplomacie dostává k slovu.

A přec si míru přejeme, toužebně a horoucně. V první řadě :ájmu balkánských Slovanů samých a v té tlačenici sobců, kteří do ıo jednání budou mluvit, chceme býti i sobci my, přejeme si míru zájmu vlastním, českém. Je-li ta pravá myšlenka slovanská živoucí, ‹ nám porozumí každý Slovan, když řekneme, že ten mír chceme :ájmu Slovanů všech a hlavně v zájmu vlastním.

Bulhaři, Srbové a Černohorci vrátili se prozatímně z bojiště a pálená hlava nepostřehla snad ještě, co znamená pro ně vítězství, o tím méně, jelikož je větší a zůstane větším i po diplomatickém nání v Londýně, než si je představovali, když do boje táhli. Co ɔyto za měsíc, to stojí léta práce, práce usilovné, úporné a nadšené. de toho nadšení třeba stejně tolik jako pro boj a válku, neboť i víství kulturního bez nadšení nelze dobýt. Ta kulturní práce na Bul-

hary a Srby čeká, v starém domově a v nových sídlech. Bulhaři
Srbové omráčili Evropu, nyní musejí vzbudit její obdiv. To Tureck
co přešlo do rukou Slovanů, nesmí zůstat Tureckem, to se musí st
Bulharskem a Srbskem skutečně, nejen státoprávně a na mapě, a ti
vítězní Slované musejí dokázat, že skutečně své bratry v Tureck
osvobodili, že je uvedli do jiného světa, výš, k slunci blíž. A to bu
práce obrovská, která, vydaří-li se, jasem svého lesku zastíní i sláv
válečnou a k té práci je třeba míru. Proto chceme mír a pravíme,
jej chceme v zájmu Slovanstva.

*

V Londýně bude se jednat o mír s Tureckem a současně bud
vyslanci zúčastněných mocí projednávat, ve volném hovoru, otázk
s mírem a příštím vývojem věcí na Balkáně souvisící. Řevnivost
napětí mezi evropskými státy je stále ještě takové, že zástupci lo
dýnští smějí jednat pouze nezávazně a proto se těmto poradám v
slanců nesmí ani říkat konference, jen »reunion«.

Nejpalčivější otázka, srbská, je dokonce z hovorů těch přede
vyloučena, v Londýně o požadavku srbském, aby Srbům ponechán b
jeden z albánských přístavů a zjednán k němu přístup úzkým pruh
země, určeným pro srbskou dráhu adriatickou, se jednat nesmí. J
tenkrát trojspolek se těchto porad zúčastňuje. To znamená, že n
palčivější otázka po válce se tam nevyřídí a že osudný spor mezi R
kouskem a Srbskem bude i na dále strašit a ohrožovat klid a spán
obyvatelstva obou zemí. Už dnes hospodářské škody napětím srbsk
rakouským způsobené by zaplatily válečnou výpravu. Co to bude zn
menati, potrvá-li tento spor ještě týdny, snad i měsíce, nelze ani
hadnout. Přes to ve Vídni se nemají, jak se zdá, ke kroku, který
umožnil alespoň klidnou úvahu.

Nebylo by nehoráznější politiky, kdybychom se my Čechové d
vésti jen citem, jen sympatiemi pro spřízněný národ srbský. My, j
obyvatelé nejprůmyslovější země tohoto státu a docela zvláště
kteří při vzmáhajícím se českém průmyslu svém v první řadě počí
musíme na slovanská odbytiště, musíme si přáti, aby stát háji
chránil hospodářské zájmy své a tím i naše. My musíme si přáti,
celní a tarifní a především finančně a obchodněpolitické poměry n
Rakouskem a Srbskem trvale a definitivně byly upraveny tak,
naši obchodníci a průmyslníci s tou úpravou mohli počítati a ka
lovati. A hlavně proto je u nás taková nespokojenost s oficiální
litikou Rakouska vůči Srbsku, poněvadž politika ta nemůže vést k
denému cíli. Otázka srbského přístavu není v žádném poměru k

spodářské vzájemnosti rakousko-srbské, otázka ta upravení této vzájemnosti přímo ničí. Hospodářské poměry a zájmy Rakouska byly by adriatickým přístavem srbským jen tenkrát vážně ohroženy, kdyby pomocí tohoto přístavu Srbsko mohlo se dokonale a úplně zříci dovozu rakouského. To pokládají i znalci neslovanští, kteří by chotně souhlasili už z politických a národnostních důvodů s oficiální politikou vídeňskou, za vyloučené. Srbsko i s přístavem na jaderském pobřeží nemůže postrádati trhu rakouského, poněvadž celá řada výrobků rakouských je určena pro nejširší vrstvy srbského obyvatelstva, které jim po celá desítiletí uvyklo. Toto zboží, nehledě k tomu, že nesnese vyšších sazeb dovozných, se jinde nevyrábí a snad právě proto, poněvadž mezinárodní obchod už si uvykl viděti v Rakousku dodavatele toho druhu potřeb, na takovou výrobu se nezařídil a z příčin mzdových snad ani zaříditi se nemohl. Takového přesunutí dovozu dalo by se docíliti jen celní válkou a ta právě nám v nejlepším případě hrozí, když vídeňská politika nenajde v čas způsob, jak by se ctí vyklouzla ze slepé uličky, kam ji bludička zastaralé politiky prestyže zavedla. Už se zdá být jisto, že všecky velmoci i Rusko nahlížejí, že se k vůli přístavu na jaderském moři nemůže vyvolávat děsná evropská válka a to už proto, poněvadž by se té války musel zúčastnit v první řadě balkánský svaz a ani Bulhaři ani Srbové dnes už takovou válku bez vážné pohromy, bez vážného ohrožení existence vlastní nevydrží. Nenajde-li se východiště ze srbsko-rakouského labyrintu, evropský mír pravděpodobně bude zachován, také my i Srbsko bude války ušetřeno, ale nastane boj hospodářský na nůž, při němž nám budou rozhodně zasazeny rány hlubší než Srbsku. Neštěstí celé aféry je, že ve Vídni a v Bělehradě v nejpalčivější otázce panuje dojemná, přímo tragikomická shoda: jak tady, tak i tam stejně přeceňují význam jaderského přístavu pro Srbsko, zejména přístavu, o jaký se může v daném případě jednat a jedná. Přístavy v Drači i v San Giovanni di Medua jsou tak nedostatečné, tak nepatrné, že by jejich nutná výprava v obchodní přístav spolkla slušné milliony, tak že o nějakém opevnění v přístav vojenský skoro nemůže být ani řeči, nehledě k tomu, že Srbsko opět a opět prohlašuje, že by přístav neopevnilo a cizímu vojenskému loďstvu neposkytlo nikdy přístřeší. Už jsme minule vyložili, že srbská touha po východu k moři je jen a jedině výsledek a následek nemožné politiky agrární v Rakousku, zejména pak v Uhrách, a přirozená snaha po hospodářském osamostatnění. Ve Vídni se stále ujišťuje, že Srbsku přístav na jaderském pobřeží a cesta k němu má být zjednána, že prý ve Vídni snaze po hospodářském osa-

mostatnění rozumějí, ale přístav ten a cesta k němu nesmí být srbským majetkem. To je jen a jedině důsledek oné prestyžové politiky, která nerozumí a nechce rozumět hospodářským požadavkům i vlastním, která jimi přímo opovrhuje. Doklad toho je právě celé složení našeho zahraničného ministerstva, kde obchodní politika státu hraje zcela podružnou roli. Místo po právě zemřelém ministru obchodu baronu Roesslerovi, který po několik let vedl obchodně-politickou sekci, nebylo obsazeno obchodně-politickým, hospodářsky vzdělaným odborníkem do dnešního dne a kdyby baron Roessler byl zanechal paměti o svém úřadování na vídeňském Ballplatze, byl by se svět dověděl, jak jsou hospodářské zájmy monarchie u vysoké šlechty v ministerstvě tom Popelkou. Baron Roessler počítal svá léta ztrávená v zahraničném úřadě za nejhorší své úřednické kariéry, poněvadž v tomto ministerstvě neměl ani chefa (hr. Aehrenthal), ani úředníků, kteří by chtěli a mohli se zajímat o jeho resort. Už to mluví jasně a stačí jen pohled na nejbližší státy, na spojence v trojspolku k poznání, oč jsou dál několik hodin za hranicemi. V Berlíně troufali si za státního sekretáře, ministra pro kolonie, jmenovati bankovního řiditele Dernburga, člověka nešlechtického a k tomu židovského původu a v Italii jmenován ministrem kolonií — dokonce! — sociálně demokratický poslanec Bertolini! Dr. Roessler hlavně proto, poněvadž byl j e n novopečený »von«, nemohl zjednati náležitou autoritu sobě a svému resortu.

Kdyby se tedy v zahraničném úřadě dovedli dívat a dívali správně na hospodářské zájmy monarchie, kdyby tyto zájmy byly v tomto ministerstvu řádně ceněny — jedním slovem, kdyby duch tohoto ministerstva netrčel ještě v době Metternichově, ba snad dokonce Kounicově, nebylo by nikdy došlo k sporům srbsko-rakouským, ani r. 1909 ani nyní.

To však není otázkou a vinou pouze zahraniční politiky — kořen zla leží v politice vnitřní. Museli bychom opakovati staré stesky do nemohoucnosti, nevyspělosti parlamentu, delegací atd. Ať hrabě Aehrenthal nebo hrabě Berchtold nebo kdokoli jiný: v první řadě v tomto úřadě rozhoduje ministr císařského a královského domu a hlavní vlastnost, která se u něho hledá a je předpokladem jeho jmenování, je jeho vysoceurozený původ, a nejen u ministra samého, u všech jeho pomocníků, rádců a úředníků. A to je pro moderní velmoc v dvacátém století stav nemožný.

Odsouzení politiky zahraničného úřadu vídeňského neznamená ještě nijak naprostý souhlas s aktuálni politikou srbskou. Je s polito-

váním, že i tam není dostatečného porozumění pro váhu a tíhu skutečných poměrů a že tam stále panuje naprosté neporozumění poměru sil. Než právě proto, poněvadž se ve Vídni dívají na Srbsko s patra, jako velmoc na maličký stát, jako grand seigneur na parvenu, právě proto měli by ve Vídni dělat politiku jinou a my žádáme rozum a rozvahu právě u nich. Velmoc měla by rozumět, že v zemi po staletí utlačované, i za vlády srbských panovníků turecky spravované, vítězství nad svým utlačovatelem nemůže na ráz vytvořit politiku klidu a rozvahy. Velmoc musela by uvážit, že i rozvážní lidé v Srbsku musejí počítat zase s vojskem a že se jedná o totéž vojsko, které přivodilo změnu na trůnu v Bělehradě. Takové pohlížení na poměry srbské zdá se nám povinností velmocenského postavení. Noblesse oblige. Je jistě mnoho nehotového v poměrech a státě srbském a všechna vojenská vítězství nepostačí, když Srbové vlastní silou a hlavně vlastní prací vnitřní tento starý neduh ve vlastním těle nedovedou odstranit. K tomu je třeba času, hodně práce a jak už jsme řekli, nadšení pro tuto práci. Povinností sousedního státu pak je Srbsku zjednati možnost a příležitost k této práci. Hrabě Berchtold odvolává se opět a opět na své prohlášení, že mocnářství nemá ambicí dobývačných, že chce klid, dobrý poměr a obchodní styky se Srbskem. Stejný zájem má Srbsko. Tlak těchto vzájemných zájmů si musí zjednat průchod a k tomu stačí jednání u zeleného stolu a není třeba válečných příprav, mobilisací a mobilisačních zákonů. S počátku zdálo se, že ve Vídni přestali dělat politiku hraběte Aehrenthala, že ta je s ním pohřbena v Doksanech. Nevzdáváme se naděje, že ztracený klid v politice bude opět nalezen, že bude nalezena formulka k uklizení osudného sporu. Už dnes je patrno, co tato politika války v míru pro mocnářství znamená: hospodářská pohroma se ode dne ke dni zvětšuje, obchod a průmysl sténá pod ranami této politiky.

V Londýně se jedná o mír na Balkáně, o sporu rakousko-srbském tam sice jednáno nebude, ale čekáme, že i ten spor bude na cestě z Londýna do Bělehradu odklizen. Potřebujeme míru, my i Srbové.

Č.

Dalmatské a bosenské dráhy.

Napsal Ing. Arnošt Winter.

2. října vyměnilo si předsednictvo bosenského sněmu a společný ministr financí dr. Biliński telegramy, v nichž si vzájemně blahopřáli, že v bosenském sněmu došlo k utvoření vládní většiny, která jest ochotna schváliti program Bilińského. To byl poslední akt dramatu — těžké krise mladého sněmu, v níž vláda vyhrožovala opětným zavedením absolutismu. Krisi zavinila otázka bosenských drah.

Bosenské dráhy prodělávají podobnou křížovou cestu jako dráhy dalmatské. Není možno říci, že vina průtahů s dalmatskými i bosenskými drahami spočívá v neochotě rakouských vlád; naopak, když z jiných ne, již z důvodů strategických byly by ochotny uskutečnění těchto drah podporovat, ale jsou neschopny, aby toto uskutečnění prosadily proti vůli vlád uherských, bez jichž součinnosti v těchto otázkách nemohou ničeho podniknout.

Dalmatské dráhy staly se již stálým thematem jednání rakouských sněmoven. Poslanec Vuković vypočetl ve schůzi sněmovny dne 15. dubna 1910 všechny zákony, jež o dalmatských drahách byly již přijaty: 30. dubna roku 1873 zákon o stavbě trati Zadr-Očestvo, jež posud nezačata; 21. prosince 1898 zákon o stavbě trati Split-Aržano, z níž postavena část do Sině a další práce zastaveny; 8. června 1902 zákon o stavbě trati Bugujno-Aržano po dokončení trati Sarajevo-Uvac, která jest již 6 let dokončena, aniž se stavbou první započato; konečně zákon ze dne 30. prosince 1907 o stavbě dráhy Karlovac-Knin, se kterou posud nebylo začato.

Do akutního stadia vstoupila otázka dalmatské dráhy r. 1907, kdy u příležitosti rakouskouherského vyrovnání uherská vláda 8. října r. 1907 se zavázala, že svým nákladem zřídí na uherském území normálně rozchodnou dráhu ze stanice Ogulina trati Rjeka-Karlovac až na dalmatskou hranici směrem ke Kninu, se stavbou započne již roku 1908 a do prosince 1911 ji dokončí. Léta míjela a uherská vláda neučinila pro uskutečnění dalmatské dráhy ničeho, nežli že vy-

sílala vysoko postavené osobnosti, aby očišťovaly štít Uher, o jehož čistotě byly důvodné pochyby. Když ozývaly se hlasy, aby Rakousko žádalo rozhodnutí rozhodčího soudu pro nedodržování smluvních závazků uherskou vládou, dokazoval bývalý ministr obchodu Szterényi v serii článků v »Pester Lloydu«, že jednání uherské vlády je korektní a je-li možno za Litavou hledat vinníka, že je to skupina bank Uherské agrární, Peštské obchodní a vídeňské banky Union, jimž zadáno vypracování projektu a rozpočtu s pětiletou výsadou stavební.

Maně dere se tu v mysl vzpomínka na historii Uherské dráhy západní v její části na rakouské půdě až do Štyrského Hradce. Dráze této, jež měla sloužiti vývozu uherského obilí, přiznána rakouským zákonem ze 20. května 1869 státní garancie 36.400 zl. výtěžku za míli, ačkoli v tu dobu stát rakouský u jiných drah garancie nepřejímal. Při udělení koncese 2. února 1870 byla garancie poněkud snížena, ale císařským rozhodnutím ze 2. června 1872 zvýšena na původní obnos.

Zajištění dalmatské linie bylo možno dosíci teprve, když Uhry potřebovaly souhlasu Rakouska pro vybudování své košicko-bohumínské dráhy na rakouském území. Úmysl jejich, dosíci toho lacino problematickým povolením dočasného dovozu zahraničního masa do Rakouska, byl pobouřeným veřejným míněním předlitavským překažen, a tak došlo k ujednání »prováděcí dohody« k vyrovnání z roku 1907, jíž stanoveno junctim mezi uherskou částí dalmatské dráhy a druhou kolejí košicko-bohumínské dráhy na rakouském území. Dráha tato je již dnes až do Jablunkova dvojkolejná, ujednáním z roku 1907 byla jí povolena druhá kolej z Jablunkova do Těšína ve spojení se stavbou dalmatské dráhy. Ujednáním z letošního roku povolena jí však ještě druhá kolej pro část z Těšína do Bohumína. Dle sdělení ministra železnic v železničním výboru byla ujednána traťová souvislost mezi oběma drahami; nejprve bude položena druhá kolej na dílčí trati Orlová-Těšín, na níž má rakouský průmysl největší zájem, kdežto na dílčí trati Orlová-Bohumín smí býti položena druhá kolej teprve pak, až na jižní části chorvatsko-dalmatské dráhy z Gospiće do Pribudiće budou provedeny určité, přesně stanovené, rozsáhlé stavby. Ohledně nádraží bohumínského zachovala si rakouská vláda úplnou volnost disposiční a nepřistoupila na uherský požadavek nevypověditelného spoluužívání tohoto nádraží. Severní část chorvatsko-dalmatské dráhy z Karlovců na krajinské hranice jako připojení na rakouskou, ve stavbě se nacházející trať Rudolfswörth — říšská hra-

nice, je zajištěna jako vicinální dráha se silnou vrchní stavbou, vyhovující vojenským požadavkům.

Nyní snad, při tomto obchodě »z ručky do ručky« možno pokládat železniční spojení Dalmacie s ostatním mocnářstvím za zajištěno. Uherská vláda také skutečně již předložila sněmovně příslušnou osnovu zákona, která ve schůzi dne 22. června byla projednána a schválena. Zákon stanoví v § 1., že trať z Ogulina směrem ke Kninu až k dalmatské hranici musí býti dokončena nejdéle do šesti a půl roku po vyhlášení tohoto zákona; provedena bude nákladem státním jako hlavní trať druhého řádu. § 2. schvaluje opatření ministerstva obchodu, jímž byla stavba zadána konsorciu bank Peštské komerciální, Uherské akciové společnosti místních drah, Uherské agrární bance a bance Union za paušální obnos 97,500.000 K.[1] Se stavebním dozorem je náklad rozpočten na 100,420.000 K, z nichž dle § 4. má býti použito v letech 1913, 1914 a 1915 ročně po 24,000.000 K, roku 1916 10,000.000 K, r. 1917 7,000.000 K a r. 1918 1,420.000 K, kdežto 10,000.000 bylo již povoleno v rozpočtech roku 1911 a 1912.

Tak zdá se, že dalmatská dráha spojovací bude konečně provedena, a bude možno důrazněji sledovat vybudování vnitřní železniční sítě dalmatské. Dnes má Dalmacie, země o 12.832·57 km², normálně rozchodné trati Split-Knin 132 km délky a odbočku od této Perkovič Slivno-Šibenik 27 km dlouhou a úzkokolejnou trať Split-Sinj 58 km dlouhou. Mimo to zasahuje sem úzkokolejná bosensko-hercegovská dráha Mostar-Dubrovník odbočkou Gabela-Metkovič 4 km dlouhou a částí Uskopolje-Gruž v délce 24 km, a trať Uskopolje-Zelenika. 1 km dráhy připadá na 54·91 km², kdežto v Čechách na 7·70 km².[2]

---

[1] Původní požadavek bank zněl na 226 millionů, vláda však seškrtala rozpočet až na 97½ milionu K. Ale ani tak banky neprodělají. Když dostaly stavbu zadánu, rozdělily se na dvě skupiny, které mezi sebou licitovaly. Konečně dostala stavbu Pešťská komerciální banka ve spojení s Akciovou společností místních drah a stavebním podnikatelstvím Bratři Grünwaldové a Schiffer, která druhé skupině zaplatí několik milionů odškodného.

[2] Pro posouzení poměrů na Balkáně buďtež uvedena následující data:

země	délka tratí železničních roku 1911 v km	na 100 km² připadá železničních tratí km
Dalmacie	234	1·82
Bosna a Hercegovina . . .	935	1·82
Srbsko	936	1·92
Bulharsko	1933	2·02
evropské Turecko . . .	1650	0 98

Mají tedy rakouské země balkánské mimo Turecko nejchudší síť železniční na Balkáně.

Dalmacie jest úzký pruh pobřežní, táhnoucí se se svými ostrovy od 42. až téměř k 45. rovnoběžce. Otázka drah dalmatských souvisí tudíž očividně s otázkou drah přilehlých zemí, Bosny a Hercegoviny, které přes Dalmacii musí k moři, neboť jen touto cestou mohou zhodnotit své zemědělské produkty, souvisíce na západě se zemědělským Srbskem a na severu se zemědělskými Uhrami, tedy vesměs zeměmi, jež samy mají nadbytek produktů, jež Bosna a Hercegovina mohou vyvážet. Zdálo by se tudíž samozřejmým, že bosenská síť železniční bude vybudována s gravitací k dalmatským přístavům. To by také všude jinde skutečně bylo provedeno, v Rakousko-Uhersku stal se však pravý opak: dráhy bosenské stavěny s gravitací k Uhrám.

Nejstarší bosenská dráha je nynější vojenská dráha Doberlin-Banjaluka, kterou postavilo ještě Turecko před okupací a která byla začátkem projektované normálněrozchodné dráhy, spojující Bosnu s Cařihradem a Solunı. Všechny ostatní bosenské dráhy jsou zemské dráhy úzkokolejné s rozchodem 0·76 m. Hlavní tratí probíhající celou zemí jest linie Bosenský Brod-Doboj-Sarajevo-Mostar-Gabela-Uskopolje-Gruž. Do ní ústí pobočné trati Doboj-Tuzla Siminhan s odbočkou do Gračanice, Laška-Dolnji Vakuf-Jajce s odbočkou do Bugojna, Podlugovi-Vareš, Semizovač-Čevljanoviči a Hum-Trebinje. Ze Sarajeva odbočuje na srbskou hranici do Vardiště, t. zv. východní dráha s odbočkou Megjegja-Uvac na hranici novopazarskou. Všechny uvedené trati jsou slepé trati a mohou býti pouze přívodiči trati Sarajevo-Bosenský Brod, směřující do Uher a od uherských státních drah dopravně i tarifně úplně odvislé.

Úsilí předlitavských činitelů, aby bosenské dráhy vedle připojení k uherské síti železniční dostaly také připojení k dalmatským přístavům, ztroskotalo úplně na odporu Uher, jejichž býval posud každý společný ministr financí ochotným a spolehlivým tlumočníkem. »Obtíže terénu« byly uváděny jako důvod proti všem těmto pokusům, avšak, jak správně řekl dr. Baernreither, tyto »terénové obtíže« jsou v Budapešti. Zájem rakouský shoduje se se zájmem bosenským. Zemský erár bosenskohercegovský má v zemských drahách investováno 161,038.747 K, na jichž zúročení a amortisaci platí roč. 7,738.000 K. Bilance zemských drah jeví se však za poslední dva roky následovně:

	roku 1910	roku 1911
příjmy	15,182.090 K	16,413.695 K
vydání	11,872.411 »	12,385.828 »
provozní koeficient	78·20 %	75·45 %
přebytek	3,309.678 K	4,027.866 K
schodek, hrazený ze zemských příjmů	4,428.322 »	3,710.134 »

Jak patrno, jsou zemské dráhy bosenské břemenem, které enormně zatěžuje rozpočet chudé země, při čemž je ještě otázkou, zdali hospodářské výhody těchto drah vyvažují ty těžké oběti. Mladý zemský sněm bosenský pokládal otázku železniční právem za jednu z nejdůležitějších, proto hned od počátku jí věnuje bedlivou pozornost a neváhal k vůli ní jíti až do krajností. V dubnu 1911 předložil vládám rakouské i uherské memorandum, obsahující železniční program bosenský. Hlavní vinu dnešního deficitu zemských drah shledává bosenský sněm v tom, že dráhy tyto nejsou vybudovány racionelně. Proto navrhuje doplnění železniční sítě a spojení dnešních slepých tratí v organický celek. Trati, které mají význam pro celé mocnářství, buďtež provedeny nákladem mocnářství pod jeho zárukou. Jsou to trati: Banjaluka-Jajce-Bugojno-Rama-Metkovič-Klek, nebo Porto Tolero, spojující dnešní slepé trati Doberlin-Banjaluka a Jajce-Bugojno s tratí Sarajevo-Metkovič a tuto trať s mořem při ústí Narenty, na druhé straně pak celou zemi se Záhřebem a jižními zeměmi rakouskými, dále trať Bugojno-Aržano, umožňující spojení se Splitem, trať Brčka-Tuzla-Sarajevo, která by otevřela úrodné údolí posávské a byla druhým, avšak mnohem kratším spojením Sarajeva s tratí Bugojno-Rama. Zemským nákladem buďtež provedeny normálně rozchodné trati Bjelina-Ugljevik na trati Brčka-Tuzla, Brčka-Samač v údolí Sávy, Bihač-Novi na trati Doberlin-Banjaluka a spojka Banjaluka-Bosenská Gradiška. Provedení těchto tratí zemským nákladem nechť umožní monarchie. Monarchie měla by dle tohoto programu svým nákladem provésti 440 km nových drah a 140 km stávajících úzkokolejných přestavěti na normálně-rozchodné; celkový náklad byl odhadován na 140 milionů korun.

Proti tomuto návrhu zemského sněmu podala společná vláda zemskému sněmu Burianův návrh zákona, dle něhož měly býti zemským nákladem provedeny trati Bihač-Novi, Banjaluka-Jajce a Brčka-Tuzla s odbočkou do Bjeliny, kdežto nákladem mocnářství trati Jajce-Rama a Doboj-Samač. V jarním zasedání delegací r. 1912 nový ministr financí Biliński přiznal, že vládní předlohy v dosavadní podobě nejsou udržitelné. Trati, které vyhovují zájmům některé z částí mocnářství, jakož i zájmům strategickým, bude ovšem nutno provésti na náklad mocnářství. Vojenské zájmy vyžadují si normálně rozchodné trati Jajce-Mostar, rakouské zájmy spojení této trati s Dalmacií, uherské zájmy vybudování trati Samač-Doboj a přestavby Doboj-Sarajevo na normální rozchod. Celkový náklad obnáší asi 300 milionů korun, z čehož připadá asi 100 milionů na trati,

jež bude hradit země sama a 200 až 220 milionů na trati, které budou hradit obě polovice mocnářství, dle vyrovnávací kvoty; tedy opět partio leonina, v zájmu Uher bude provedena větší část staveb, Rakousko však bude hradit dvě třetiny nákladu. Opatření potřebného kapitálu bylo by prý Bosně umožněno tím způsobem, že mocnářství převzalo by hrazení úroků a amortisace vojenských tratí Sarajevo-Vardiště a Gabela-zemská hranice v obnosu 4·8 milionu korun ročně. Konečně po několika společných konferencích ministerských docíleno mezi oběma vládami dohody na následujícím programu Bilińského:

trati	délka v km	náklad v milionech korun
novostavby		
Banjaluka-Jajce	72	36
Bugojno-Prozor-Rama	78	42
Brčka-Tuzla-Bjelina-Rača	120	26
Samač-Doboj	62	20
Bugojno-Aržano (úzkokolejná)	110	34
přestavby		
Jajce-Bugojno	44	10
Rama-Mostar	44	23
Doboj-Sarajevo	184	66
Po případě novostavba		
Bihač-Novi	67	20

Nepočítaje eventuelní trať Bihač-Novi, vyžadovalo by uskutečnění programu Bilińského nákladu 257 milionů korun, z čehož by Bosna měla hradit asi 50 milionů, Uhry 70 milionů a Rakousko asi 140 milionů korun. Prostředky budou opatřeny zemskou půjčkou bosenskou, jejíž zúročení a amortisaci by v poměru uvedených obnosů převzaly mateřské země. Zemský sněm nebyl ani s tímto programem spokojen, hlavně odporoval přestavbám stávajících úzkokolejných tratí na normálně rozchodné, jimž dávána přednost před novostavbami, uváděje — a to právem — že v první řadě je třeba nových železnic, kterými jednak budou otevřena nová území, jednak bude dnešní jediná trať Sarajevo-chorvatské hranice odlehčena tak, že stačí pro potřeby daleké budoucnosti, aniž bude třeba nákladné přestavby její na normální rozchod; přestavba zbytečně zatíží zemské i říšské finance a po dobu stavby těžce ohrozí, ano částečně i znemožní dopravu na jediné dnešní spojující linii, což i pro vojenské účely může míti eventuelně neblahé důsledky.

Společný ministr financí, nucen Uhry, trval neoblomně na svém programu, bosenský sněm pak nenašel podpory u rakouské vlády,

ačkoli zájmy jejich byly společné a tak konečně zase jako vždy triumfoval diktát Uher nad společnými zájmy mocnářství. Bosensko-hercegovský sněm vyžádal si dobrozdání bývalého ředitele gotthardské dráhy Dietlera a vrchního stavebního rady Pichlera; tito znalci označili program Bilińského za nejlépe vyhovující dnešním hospodářským poměrům Bosny a doporučili položení normálně rozchodné koleje vedle dnešní úzkorozchodné na trati Doboj-Sarajevo pro případ, že trať Tuzla-Doboj bude vybudována jako normálně rozchodná; provedení trati Tuzla-Kladanj-Sarajevo doporučují teprve pro pozdější dobu. Na základě tohoto dobrozdání přijímá většina bosenského sněmu program Bilińského, což však není nic jiného nežli maskování ústupů.[1]

Rakouské zájmy získají provedením trati Banjaluka-Jajce a Bugojno-Aržano; pokračování její do Splitu na území dalmatském je zajištěno. Přes to, že se jedná o vysloveně horskou dráhu, bude míti značný význam, poněvadž umožní železniční spojení až do Vardiště na srbskobosenských hranicích. Ježto pak na srbském území jest úzkokolejná trať Stolać-Kruševac-Kraljevo-Čačak již v provozu, pokračování její Čačak-Užice ve stavbě a další část Užice-Mokra Gora na bosenské hranici projektována, bude tím Srbsku otevřena cesta k Jaderskému moři, a to výhodnější cesta nežli tak zvaná Dunajskojaderská dráha Prahova-Zaječar-Niš-Prokoplje-Merdare-Priština-Prizren-Skadar-Medua.

Válka balkánská změnila ovšem také dopravní poměry od základů, s ní padly i veškery plány a výsledky dosavadního jednání a po její skončení bude nutno na základě nově utvořených poměrů hledat nové cesty balkánských spojení. Dnes jsou zde možny pouze dohady, ale jedno je jisto, že snahy balkánských států o získání nových spojení nebudou se tříštiti o vypočítavý a nedůvěřivý odpor turecký, a že nové poměry prospějí i dopravě světové.

---

[1] Srbská minorita provozuje právě proti železniční předloze obstrukci. Přes to, že majorita sněmu jest ochotna předlohu přijmouti, je pravděpodobno, že výsledek války balkánské nezůstane bez vlivu ani na program Bilińského.

Albanie.[1]

Dosud není historickoethnografického pojmu Albanie, poněvadž Albánci nikdy na delší dobu netvořili vlastního státu a měli ponejvíce jen podíl na cizích státních organisacích. Původně rozuměl se ve středověku Albanií hornatý kraj mezi řekou Dračem (Durazzo) a jezerem Ochridským. V XV. století rozšířili Benátčané rozsah pojmu Albanie na sever až k Bocche di Cattaro, kdežto dnes míníme Albanií podle nejsměrodatnějších autorů rozlehlé přímoří mezi Bojanou a zálivem Artským.

A. Philipson (A. Philipson: Europa (2. vydání.) Vídeň-Lipsko 1906. Str. 255—256) líčí Albanii po stránce zeměpisné takto:

»Severní Albanie je vlastí G e g ů, divočejšího z oněch dvou kmenů, v něž se rozpadá lid albánský; tito dělí se opět na mohamedány a římskokatolické Miridity. Jsou to končiny neustále rozervané kmennými nesváry a krevní mstou, kamž jen stěží lze se dostati: Příčné údolí řeky Škumbi s městem Elbasan činí jediný obstojně ještě pohodlný průchod horstvem, za ním vede pak staro římská silnice »Via Egnatia«, která stoupá průsmykem Radohodza (1096 m) k jezeru Ochridskému. Nedaleko na jih prolomeno jest celé horské pásmo albánské řekou Devol, jejíž údolí je obchodu nepřístupné. Nyní zdvihají se hory ve vyšších řetězích. Hadovitý hřeben, tvořící vodní předěl, v těchto místech obložený útvarem flyschovým, dosahuje vrcholem Smolika 2575 m. Řeky Semeni, Viosa a jich přítoky brázdí horstvo hluboko napříč k horským pruhům. To je již krajina, náležející k vilajetu Janina a obydlená jižním kmenem albánským T o s k y, kteří se třídí v mohamedány, řeckopravoslavné a v hrstku římskokatolíků. První z nich poskytují turecké vládě mnoho důstojníků a úředníků a nestaví se tudíž vůči ní tak příkře jako Gegové. —

Albanie je chuda; ležíc stranou od obchodního ruchu, je kulturou méně dotčena než kterýkoliv jiný zemský kout. Vývoz pozůstává

[1] Ze spisku »Altserbien und die albanische Frage« K. Gersin, Vídeň 1912.

jen ze skrovných tovarů, vyrobených pěstiteli malého dobytka, z trochy sumachu, duběnek, ryb a p. Hustota obyvatelstva jest asi 30. Lid, jehožto přibližně třetina[1] hlásí se k islamu, lpí houževnatě na divokých, bezuzdných mravech pěstního práva a krevní msty. Proto patřila Albanie ještě do nedávných let k nejméně známým zemím světa. Nikde se nejeví turecká vláda bezmocnější jako zde, a to zejména proti vlastním souvěrcům. Intelligentní, statečný, avšak v nejvyšším stupni nevzdělatelný a ukrutný albánský živel hrál v tureckých dějinách neblahou úlohu. Čím hlouběji klesala síla národního turectví, tím více poškozoval živel ten tureckou pověst spoustou mrzkostí ve válce i v míru, při čemž stále projevoval neschopnost vyvinouti se k vyššímu sociálnímu řádu. Pokusy, které ve středověku učinil Skanderberg a počátkem XIX. století Ali paša z Janiny, o založení albánského státu setkaly se jen s pomíjejícím úspěchem. Z toho důvodu lze prorokovati novodobým snahám »Albánské ligy« o ustavení volné Albanie sotva příznivý výsledek. Prozatím staví se v zemi proti sobě zejména vliv rakouský a italský.«

Nejživější obchodní tepnou severní Albanie jest Skadar (Skutari), v jižní Albanii Preveza, kterážto exportovala v letech osmdesátých 3 milliony a 5 millionů importovala. Ve Skadaru obnášel dovoz tři a půl millionů, z čehož na Rakousko-Uhersko připadaly dvě třetiny; nicméně v poslední době rakouský obchod zatlačili Italové.

Mořské pobřeží albánské je ponejvíce ploché, bahnivé a nezdravé, naproti tomu do vnitrozemí prostoupeno je vysokými horskými řetězci. Dle zemské plastiky panuje na pobřeží podnebí středozemní, a daří se tam pomeranče, citrony, fíky a okolo Drače dokonce i palmy, kdežto ve vnitrozemí je klima středoevropské. V severní Albanii jsou široké rozlohy pokryty dubovými a bukovými pralesy. Hlavně kraj Dukadžin na ohbi Drimu vyznamenává se lesnatým bohatstvím.

Okolí Drače a Avlony je velice nezdravé, jelikož tam zuří na bažinatých březích malarie.

V Albanii nalézá se polní hospodářství na velmi nízkém stupni, obyvatelé jsou převážně jen kočující pěstitelé dobytka (koz, ovcí, mul), léto tráví v horách, kdežto na zimu sestupují do pobřežních rovin. Jen Miridité zůstávají povětšině po celý rok doma, zatím co severoalbanští Klementové přezimují u řeky Mati a Cincarové z Pindu na planině avlonské.

---

[1] V tom ovšem nemá Philipson pravdy; neboť ze všech Albánců dohromady jsou asi $^3/_5$ a v geografické Albanii přes $^1/_2$ mohamedány.

Albánci nejsou jednotným národem, nýbrž představují pouze souhrn příbuzně mluvících kmenů (fis), které žijí téměř neodvisle pod vedením svých barjaktarů. V důležitějších případech rozhoduje jim lidové shromáždění (kuvant od lat. conventus), kdežto jinak radí se barjaktar se starešinami rodin (plékje). U Malisorů a Dukadžinců rozsuzováno bývá dle nepsaného zákona »Kanúni Dukadžinit« a v Matji podle rovněž nenapsaných norem »Kanúni Skanderbegut«.

V horách severně od řeky Drimu žijí Malisoři; k nimž náleží následující kmeny: Hoti u jezera skutarského; Klementi na hranicích černohorských; Škreli, Kastrati, Rioli, Kopliki v okolí Skadaru a Pulati (Pilot) v alpách balkánských.

Kraj kolem města Lješe (Allesio) zove se Zadrima, kteréžto jméno pochází ovšem od Srbů, kteří tam druhdy sídlili. Jižně od Dukadžinu bydlí Miridité (odvozeno od »mire dita« = dobrý den), kteří odhadují se na 6000 pušek. Jižním sousedem Miriditů je kmen Lurja a na Černém Drimu západně od Prizrenu sedí fanatičtí mohamedáni kmene Ljuma.

Jak již bylo řečeno, rozumí se pod názvem Albanie podle A. Baldacciho a A. Supana, kteří jsou autoritami nejpovolanějšími, vilajety Skutari a Janina. Plošná výměra Albanie činí 28.680 km² a počet obyvatel 721.704. Jak jest obyvatelstvo v jednotlivých sandžacích rozděleno dle náboženského vyznání, ukazuje tato tabulka, která je beze změny vyňata z díla A. Supana: »Die Bevölkerung der Erde«, Ergänzungsheft zu Petermanns Mitteilungen. Nr. 163. Gotha 1909.

	mohamedánů	křesťanů katolíků	křesťanů pravoslav.	židů	celkem
Vilajet Skodra	*133.965*	*81.997*	*6.642*	—	*222.604*
Sandžak Skodra	68.458	81.042	660	—	150.160
» Durazzo	65.507	955	5.982	—	72.444
Vilajet Janiá	*228.346*	*267.317*		*3.439*	*499.102*
Sandžak Bezat	115.373	39.232		—	154.605
» Ergeni	66.374	72.392		—	138.766
» Janiá	29.838	124.580		3.356	157.774
» Preveza	16.761	31.113		83	47.957
Albanie	632.311	355.956		3.439	721.706

Mezi Albánci nebylo dosud ještě předsevzato sčítání lidu ve

smyslu evropském, ale dle nejspolehlivějších odhadů lze tvrditi, že úhrnný jich počet kolísá[1] mezi 1,000.000 a 1,200.000.

Albánci mimoalbánští jsou rozptýleni po vzdálených krajích starého Srbska a Macedonie oasovitě v masse Jihoslovanů a ztratili již většinou souvislost se zemí mateřskou.

Podle náboženství jest ze všech Albanců 64% mohamedánů, 18% katolíků a asi stejně tolik pravoslavných.

Avšak ani v ohledu jazykovém ani náboženském není Albanie sama homogenní. Na jihu (v Epiru) žije 110.000 Řeků a asi právě tolik Cincarů, na severu asi 6 až 10.000 Srbů a Kryptosrbů. Jak jsme již vytkli, hostí Albanie přes 50% mohamedánů, a proto také má země mohamedánský charakter.

»Snad žádná země na světě nemá tolik a tak různých národopisných, zeměpisných, náboženských a jazykových rozdílů jakož i odstínů ve smýšlení a snahách jako Albanie. Cestuje-li někdo z jižní do horní Albanie a odtud do severovýchodní nebo střední Albanie a naopak, ocitá se v každé ze jmenovaných částí Albanie mezi zcela odlišným obyvatelstvem. Žije-li někdo mezi pravoslavnými, mohamedánskými nebo římskokatolickými Albánci, pak setká se s tolika přerůznými názory, mravy a city, že se mu skutečně může zdáti, jako by žil mezi národy a ve státech navzájem zcela různorodých. Ba i mezi mohamedánským obyvatelstvem jednotlivých dílců Albanie lze silně pozorovati rozdíl v řeči, vyznání, smýšlení a cítění.«

Tak soudí jeden z nejlepších znalců Albanie Epaminondas Marorommatis (A. Roukis: Ethnographische und statistische Mitteilungen über Albanien. Petermanns Mitt., Bd. XXX. 5. 367. Gotha 1884), jenž působil v letech 1876—1881 jako konsul ve Skutari. Marommatis považuje též za nemožné, že by se mohla Albanie státi samostatnou říší, i kdyby se celá vnitřní i vnější politická situace utvářila příznivě.

Albánce (srbsky Arnabasi, turecky Arnauti, v řeči Tosků Arber, v jazyku Gegů Skipetár) považujeme za potomky starých Illyrů, kteří ve starověku obývali západní poloostrov Balkánský. Po dlouhých bojích byli Illyrové Římany podmaněni a od té doby dodávali římskému vojsku mnoho statečných legií. Při tom ztratili nadobro svůj národní ráz a při ztroskotání říše římské byli téměř z polovice poříměštěni. Staroillyrštinu nutno pojímati jako řeč indoevropskou;

[1] Albánci jsou ještě v Řecku (v Attice, Bojotii, Peloponnesu, Euboji, v Andru, Spetzäi, Hydře, Porosu) celkem 250.000 a v Italii (v Apulii a Sicilii) asi 1[illegible]0.000.

jen potud není jasno, zdali náležela ke skupině západní (kentum) nebo východní (satem). Illyrové byli prý původně svojí řečí západními Thráky, které si později Illyrové podrobili. Illyrové, jichž pravými representanty byli Venetové, čímž byli úzce spřízněni s Italiky a Kelty, dali ujařmeným Thrákům jméno a udrželi se jako vyšší sociální vrstva, kdežto jejich řeč zašla úplně. Když pak Illyrové byli již na tom, aby se stali Římany, učinilo na sklonku starověku stěhování národů konec tomuto jazykovému amalgamování. Po zaplavení téměř celého poloostrova Slovanstvem udržela se albánská oasa mezi Adrií a Černým Drimem. Ale i tento malý okrsek byl prostoupen slovanskými koloniemi, o čemž svědčí četné místní názvy slovanské. Kmen Vajuniči poslovanštil téměř celý Epirus, a jen vyšší kultuře byzantinské a národní hierarchii se podařilo oblast tu zpět získati Řekům. Nejvýznamnější město střední Albanie zvalo se zvláštním způsobem právě tak jako srbské sídelní město Bělehrad, dnes v albánské výslovnosti: Berat.

Ve středověku nebyli Albanci daleci toho, aby byli posrbštěni, čemuž bylo zabráněno jen příchodem Turků a poislamštěním Albánců. Nicméně i Turci měli vliv na albánskou mluvu, zvláště v ohledu lexikálním, takže dnešní albánština je smíšeninou všemožných řečí, a lze tento konglomerát přirovnati nejvýš jen k cikánštině. Z původní illyrské jazykové základny sotva něco zůstalo.

V Albanii vládli ve středověku Byzantinci, Bulhaři, Srbové, Neapolitáné a výjimkou též domorodá údělní knížata. Severní Albanie na jih až ku Lješi a k řece Mati (Mać) stála takřka nepřetržitě pod panstvím srbským. Již velice záhy — počínaje IX. stoletím — tvořila tato část Albanie (zvláště Skadar se Zadrimou) podstatnou část knížetství Dioclien (pozdější Zeta), jehožto vládci residovali ve Skadaru (Skutari), v X. století panovalo v horním Albánsku srbské kníže Ivan Vladimír, současník macedonského krále Samuela. Ivan Vladimír byl pravoslavnou církví prohlášen svatým, a jeho tělesné pozůstatky odpočívají dnes v klášteře Šin Gjon u Elbasanu ve střední Albanii; tento srbský kníže je strážným patronem města Drače (Durazzo). Za času dynastie Nemanjovců bývaly často příjmy ze Zety a horní Albanie plynoucí přenechávány korunnímu princi nebo královně matce. Tak na př. královna Helena — rodem Francouzka — žila počátkem XIII. století v San Sergio nad Bojanou, a ještě dnes lze v benediktinském klášteře sv. Sergia a Baccha spatřiti nápisy, které hlásají štědrost této královny a jejího syna Štěpána Uroše II. »Milutina«. Tehdy sáhalo panství srbské na jihu až

k Debaru a Kroji, a král »Milutin«, který se nazýval též »rex Albanie«, dobyl (1296) i Drače. Císař Štěpán Dušan držel žezlo nad celou Albanií a měl titul (1346): »Stephanus dei gratia Romanie, Sclavonie et Albanie imperator«.

Dějiny ukazují, že osud Albanie — zvláště severní — byl před příchodem Turků těsně svázán s osudem Srbska. Za času stěhování národů pomísili se Albánci silně Srby a žili po celá staletí pod stejnými dynastiemi a pod stejnými zákony jako Srbové a tvořili s nimi sociální celek — politický národ. Proto nelze se diviti, že se v Albanii užívalo i srbského písma — kyriliky —, tak na př. albánský rek Jiří Kastriota vyhotovoval listiny v srbské řeči. Srbského Odyssea — Králjeviče Marka — opěvají též někteří severoalbánští kmenové jako svého hrdinu. Pod žezlem císaře Dušana dosáhli Albánci nejvyššího kulturního stupně, jímž se kdy honosili. Dostanou-li se tedy nedospělí Albánci opět pod opatrovnictví srbské, nebylo by to nic nového, a po zapuzení Turků opakoval by se tentýž historický process, který se odehrával před jich příchodem.

Staré Srbsko a severní Albanie jsou zeměpisným celkem a jsou v každém ohledu vzájemně na sebe odkázány. Proto říká se severní Albanii starosrbské přímoří (primorje). Nejen Srbové, nýbrž i Albánci obývají Dinarské pohoří a jsou vysazeni témže vnitřním (anthropografickým) i vnějším vlivům. Severní Albanie nebo jednotlivé její části byly po celá staletí integrující, podstatnou složkou srbského státu, Albánci a Srbové jedním politickým národem. Konečně Albánci přináležejí k témuž plemeni jako Srbochorvaté.[1]

Asijská krev byla ve zbylých Illyrech a Illyrořímanech již jakž takž absorbována, když v VII. století kolonisovali ve velikých massách západní poloostrov Balkánský vysokorostlí a světlovlasí Srbové a ponenáhlu přimíšením krve své osvěžili krev pozůstalých domorodců. Po stránce jazykové přerodili se tito namnoze v Srby, avšak také značný počet Srbů byl albanisován a to v kraji mezi Drimem a Adrií. Tímto mísením Srbů s Illyry docílilo se jedné z nejušlechtilejších antropologických křížení v Evropě, totiž t. zv. »dinarské« neboli »adriatické« raçy. Odrůda tato vyznačuje se vysokou, štíhlou (téměř nikdy otylou) postavou, temnýma očima i tmavou barvou vlasů, jakož i kulatou, vzadu připloštělou lebkou. Sokolí oči obyvatel

[1] Totéž tvrdí i anglický anthropolog William Z. Ripley, an píše: »Ať jest historická theorie ohledně původu jakákoliv, anthropologovi jsou novodobí Illyro-Srbo-Chorvaté a Albánci fysicky jedno.« [The Races of Europe. 1900. Str. 412. Londýn.]

Černé Hory, Hercegoviny, Nového Pazaru, západního Srbska, severozápadního Starosrbska a severní Albanie dští oheň a věstí odvážné, statečné srdce. Jsou to lidé plní síly a energie s výraznými, intelligentními tahy v obličeji; všichni — i musulmanští Albánci — jsou velmi střídmí, nikdy nepožívají alkoholických nápojů, zřídka kávy a tabáku. Více nežli fysické vlastnosti tohoto podstatného článku patriarchálního kulturního pasu na poloostrově Balkánském padá na váhu přísná morálka horalů, jejich rytířský smysl, pohotovost k sebeobětování a porozumění pro mužnou společnost. Takovými byli válečníci na Kosovu z r. 1389 a tvůrci oněch krásných epických básní, které oslavily bitvu na Kosovu.

Uvážíme-li všecky národopisné, anthropologické a historické vztahy mezi Srby a Albánci, nemůžeme se diviti, že na počátku XIX. století C. A. Gruber ve svém díle »Historisch-topographische Beschreibung von Bosnien und Serbien« (Vídeň 1810. Str. 45—51) pojal Albánce za Jihoslovany.

Organicistická sociologie.

Napsal Dr. In. Arnošt Bláha.

(Pokračování.)

Na tomto sporu mezi sociologickým realismem a nominalismem nejlépe vidíme, jak daleko se vzdálil již Fouillée od biologie. Jest patrno i z novější jeho knihy (Le socialisme et la sociologie réformiste, Paris, Alcan 1909), jakou úlohu přikládá psychickému, volnímu elementu v sociálním životě. Na něm závisí pokrok společnosti. »Ukázal jsem již dávno, píše, že každá opravdová a podstatně lidská společnost jest smluvním organismem. Její pokrok vyžaduje tedy nejprve, aby organická pouta jejích členů stávala se čím dále tím složitějšími, pokud se týče kvality, a silnějšími, pokud se týče intensity. Ale zároveň jest nutno, aby vzrostly a sesílily kvalitou i intensitou jejich volní svazky, jichž nejvyšším výrazem, ať již mlčky či výslovně formulovaným, jest smlouva. Pravý pokrok společnosti spočívá tedy v synthese organického a volního, vitální solidarity a mentální svobody. Tyto dva proudy sobě odporující, z nichž jeden jest centralisační, druhý decentralisační, musí se čím dále tím více uplatňovat a doplňovat, místo aby si odporovaly . . .

Aby se mohlo žít, je nutno čím dále tím více spojovat se jednotou organickou a smluvní. Toť opravdová nezbytnost, jež plyne z hnutí vědeckého, hospodářského i průmyslového; ale aby se mohlo žít a dobře žít, jest též třeba čím dále tím více se individualisovat a jednat osobně. Toť mravní naučení z moderního pokroku.«

Jako vždy hlásal Fouillée methodu konciliantnosti, tak i zde smiřuje organicismus a psychologismus na jedné straně, socialismus a individualismus na druhé straně. A to je právě ta »sociologie réformiste«.

Bylo docela přirozeno a odpovídá to úplně současnému myšlenkovému stavu a ideovým proudům v Německu, že tam theorie sociálního organismu, sociologický naturalismus, nemohl zapustiti pevné

kořeny. Příčiny naznačuje pěkně Bouglé (Les sciences sociales en Allemagne, Paris, Alcan, 1902 hlavně v úvodě) i Dilthey (Úvod do duchových věd). Německo mělo zajisté za sebou silnou tradici spekulativní filosofie. Kanta, Fichteho, Schellinga i Hegela karakterisuje společný rys: pohrdání fakty. Konstruují aprioristicky společnost, právo, stát nestarajíce se o to, aby pozorovali společnosti, právní stavy, státy. Skutečnost však jest neúprosným korrektorem theorií. Brzy se objeví rozpor mezi ideami a fakty. Poznává se, že na tisíce historických jevů zůstává mimo rámec hegelovské logiky. Při stoupajícím světle historické vědy vidí se, že národové jdou jinou cestou, než jakou jim předepsala dialektika. A tak po pohrdání fakty následuje nedůvěra k idejím, jež říkají sice něco o individualitě autorově, neříkají však ničeho o realitě historické. Nastává epocha objektivismu. Ranke slibuje, že se zbaví svého já, aby nechal mluvit věci. Na všech universitách německých, zvláště v Tübingách organisuje se armáda hromaditelů, sběratelů fakt. Národní hospodáři stejně jako právníci vyvraceji theorie 18. stol. Roscher vychován »polyhistorismem« tübingským podepře these národního hospodářství spoustou fakt čerpaných ze všech historií. Ale čím více fakt a dokumentů shledává »mladá škola historická« vedená Schmollerem, tím více se v mlhách ztrácí idea všeobecné a abstraktní vědy o jevech hospodářských. Reakce fakta proti ideji zašla do krajností. Objevuje se únava z nudné »mikrologie« a touha po zákonech, jimiž by se bylo možno orientovat v nekonečné spoustě fakt. Vzorem k vyhledání těchto zákonů stávají se hotové vědy, mathematika, astronomie, chemie, biologie. Prošedše vlivem prvních tří, zastavily se sociální vědy i v Německu konečně u biologie. K objevení zákonů, jimiž se řídí sociální jevy, stačí, když je srovnáme s jevy biologickými. Tak vidíme, že Schäffle, aby ustavil vědu o stavbě a životě sociálního tělesa (Bau und Leben des sozialen Körpers, 1875), přirovnává sociální těleso k organismu. Ale sláva sociologického naturalismu netrvá v Německu dlouho. Brzy se poznává, že hledat poučení u biologie vlastně znamená vysvětlovat obscurum per obscurius. Příčiny sociálních jevů nespočívají v živém organismu. Proč by tedy měly se applikovati jeho zákony na společnost?

Většina myslitelů německých věří, že mezi oběma světy jest mezera, že není mezi nimi kontinuity. Jsou-li oba světy rozdílné, musí i methody jejich býti rozdílné; každý musí míti svoji methodu zvláštni, specifickou, docela ve shodě s růzností předmětu. To hlásá logika Wundtova stejně jako Sigwartova, Beno Erdmannova stejně

jako Diltheyova. Jevy sociální neoprou se o jevy biologické, neboť to vede jen k povrchním analogiím, nýbrž o jevy psychologické, což může poskytnouti vztahy příčinnosti. To jsou tedy ty čtyři směry německého myšlenkového proudění: spekulace, historismus, naturalismus, psychologie. Již z tohoto stručného vylíčení jest patrno, že organicistická theorie neměla času ujati se v Německu trvaleji.

Nezůstal jí věren ani jediný její důležitější zástupce, professor národního hospodářství na universitě v Tübingách, od r. 1868 na universitě ve Vídni, i nám známý jako ministr obchodu z kabinetu Hohenwartova, Albert Schäffle († 1903).

Schäffle náleží též, aspoň počáteční svojí činností, ke škole organicistické. Nepokládá sice společnost za organism, nýbrž za organisaci a zná fundamentální rozdíly mezi společností a individuálním organismem. Ale přes to mluví hned v podtitulu své knihy »Bau und Leben . . .« o reální anatomii a fysiologii lidské společnosti. Společnost jest mu »Komplex von Personen und äusseren Gütern« (Bau I. 18) a na str. 33. píše, že »beide, Zelle und Interzellularsubstanz sind analog die Elemente organischer Körper, wie Personen (Familien) und äussere Güter die Elemente des sozialen Körpers darstellen.«

A stát jest mu »nach seinen Haupterscheinungen nur dasselbe, was der Nervenapparat des bewussten Wollens in Verbindung mit dem ihm untergebenen Organismus der animalen Bewegung ist« (str. 67.). A z jiných zmínek o reálních analogiích jest patrno, že pokládá »sociální těleso« za organismus. Ale nezůstává při pouhé identifikaci se živoucím organismem, nýbrž společnost jest mu spíše organisací než organismem. Ve 2. vydání svého »Bau und Leben . . .« r. 1896 dodává, že vždycky uznával psychologický karakter sociálního tělesa a upozorňuje, že jestliže se zneužívá v sociologii naturalistických metafor, že to není jeho vinou. V tomto vydání též redukoval část svých analogií biologických, aby bylo patrno, že hlavní myšlenky jeho díla mohou existovati bez nich. Učinil tak snad pod vlivem ducha své doby, snad aby se obhájil proti výtkám, jež se mu činily, a k vůli nimž se opakovala s jeho sociologickým systémem táž historie, jako s jeho názorem o socialismu, když po své »Quintessenz des Sozialismus«, aby se ubránil proti výtce, že jest marxistou, vydal svoji »Aussichtslosigkeit der Sozialdemokratie«; snad tak učinil též proto, že poznal neúspěšnost organicistické methody v sociologii. Ve svých pamětech »Z mého života« (vyšly též česky v Sokolově Levné osvětové knihovně) ujišťuje znovu, »dass er nicht

in der Biologie aufgehe«. V předmluvě konečně jeho »Abriss der Sociologie«, kterýž vyšel po jeho smrti (r. 1906), vydavatel této knihy a bývalý jeho společník, aspoň z posledních let, při řízení »Tübinger Zeitschrift f. d. gesamte Staatswissenschaft«, Karel Bücher poznamenává, že Schäffe pravil již r. 1881 vydavateli knihy (Bücherovi), že pomýšlí na to zcela přepracovat svoji sociologii na základě čistě sociologickém, bez parallelisování s organickými pochody. Myšlenka ta zdá se, že ho asi již neopustila. Přes to ku přepracování nedošlo. Když r. 1896 vyšlo druhé zkrácené vydání jeho »Bau und Leben«, byly biologické analogie sice omezeny, nikoli však odstraněny. V tomto »Abriss der Soziologie« podařilo se mu svoji sociologii do jisté míry »spiritualisovati«. Připomíná, že není spencerovcem, pokud se týče struktury společností, ani darwinovcem, pokud se týče jich vývoje. Že nikdy nezaměňoval analogii za homologii.[1] Nutno ještě dodat, že Schäffle byl v Německu, jež tak dlouho zůstávalo chladným vůči všeobecné sociologii, a jež spíše se věnovalo speciálním studiím, prvním, který se pokusil o synthetické dílo sociologické. Sociologie mu nebyla ani právní filosofií, ani pouhou »duchovou vědou«, ani národním hospodářstvím, nýbrž synthesou poznatků o všech sociálních oborech na základě sociálních dějinných fakt. Z toho důvodu též chtěl, jak připomíná Barth (»Herbert Spencer u. Albert Schäffle«, Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie u. Soziologie, 1904), ještě v posledních dvou letech svého života osvětliti (srv. die Notwendigkeit exakt entwickelungsgeschichtlicher Erklärung u. exakt entwickelungsgeschichtlicher Behandlung unserer Landwirtschaftsbedrängnis, čtyři články v Tübinger Zeitschrift f. d. gesamte Staatswissenschaft 1902 a 1903) nejnovější důležité otázky německé sociální politiky, vysoká obilní cla nového celního tarifu sociologickými (nikoli tedy jen národohospodářskými) úvahami. I pro nás Čechy má jistou zajímavost tím, že ve svých pamětech (Z mého žití) při řešení rakouského státního problému předpokládá, že Čechové nemohou být germanisováni a sílu Rakouska vidí ve federalismu, nikoli v centralismu.

Jinak theorie organicistická či biologická, jak ji jiní nazývají, v Německu nenabyla pevné půdy. Analogie s organismem[2] vyskytují

---

[1] Srv. též Dr. A. E. B. Schäffle Z mého žití II. str. 16 a 17 a 24—28.

[2] Sklonnost, pojímati společnost jako organism, vyskytuje se v idealistické filosofii německé. Fichte a Schelling představují vývoj společnosti jako vývoj živé bytosti, jež prochází věkem mládí, jinošství, dospělosti a

se sice ještě u některých mladších sociologů, ale jsou právě jen vzdálené analogie. Tak na př. Barthovi (Philosophie der Geschichte als Soziologie 165) jsou rozkvět a úpadek právě tak nutnými zjevy společnosti jako organismu, společnost jest však duševním organismem, jenž není tak úzce ohraničen jako organismus fysický, tak že za jistých okolností mohou se v něm zroditi nové ideje a s nimi i nový život. Z poslední věty, jakož i z toho, jak Barth posuzuje na př. Wormse (str. 164) nebo Warda (str. 167—172), jest patrno, že pro Bartha, třebas užil terminu »psychický organismus«, mezi »psychický« a »organismus« jest dualistická propast. Stejně též dle E. V. Zenkera (Die Gesellschaft II. Die soziologische Theorie, Berlín Reimer) společnosti se podobají organismům, ale i tu jedná se jen o analogii, jak patrno zvláště z kapitoly o sociálních zákonech. Odjinud víme (Zeitschrift f. d. Sozialwissenschaft II. Jahrg. 253), že Zenker není příliš příznivým posuzovatelem organicistické theorie.

Pospencerovská sociologie anglická a americká, hlavně zásluhou amerického geologa a sociologa Warda, jest charakterisována hledisky po výtce psychologickými. Hledá kausalitu sociálních jevů nikoli v silách fysických, nýbrž v silách psychických. Tím též vyniká do popředí její subjektivní ráz. Člověk se jí neztrácí tak v ostatní přírodě a jejích vlivech jako na př. Spencerovi. Tím již jest řečeno, že organicistická sociologie nenašla tam stoupenců.

Zmínit bych se snad mohl pouze o zajímavém sociologovi Benj. Kiddovi (jeho »Sociální vývoj« vyšel též česky v překladě Školově v Dědictví Komenského). Kidd (Soc. vývoj 22, 23. 26) soudí, že vědy pojednávající o jevech společenských mají jediný svůj pravý základ ve vědách biologických. Biolog methody své směle může přenésti do lidské společnosti, kde jest mu činiti toliko s jevy životními, v nichž se na konec setkává s životem v nejvyšší a nejspletitější jeho tvářnosti. Pro Kidda ve veškerém plánu životním jeví se jediná velebná jednota, jež ve všech svých částech svrchovaně jest ovládána podmínkami zákonitosti a spořádaného pokroku. Sociální soustavy a civilisace podobají se jednotlivcům v jedné věci:

---

stáří. Také Krause přirovnává společnost k organismu. Stein (Wesen und Aufgabe der Sociologie 14) upozorňuje, že u Schellinga vyskytuje se organicistické státní, právní i dějinné pojímání společnosti dokonce spíše jako parallelismus než jako pouhá analogie. A historicky souvisí organicistická methoda v sociologii s tradicí historické právní školy (Savigny, také Stahl užívá organicistické metafory) a s Bluntschliho organicistickou theorií státu, u něhož organicistická analogie stává se naprostou identifikací.

jsou ústrojnými nárosty, majícími patrně určité zákony zdraví a vývoje. Kidd navazuje vývoj lidský na všeobecný vývoj bytosti živoucí. Věří v boj o život, ale v tomto boji nejedná se tu jako u Darwina o zájem individua a jeho dnešního živoucího prostředí, nýbrž o druh, jenž má před sebou neomezenou vývojovou dráhu budoucnosti. Nejedná se o podřízení minula přítomnu, nýbrž o podřízení přítomna budoucnosti. V tomto boji je rozum k budoucnosti druhu lhostejným. Je tedy konflikt mezi rozumem a pokrokem. Pokrok se však přece uskutečňuje, hnán jinou silou, náboženstvím, jehož podstatou jest cnost radostného sebeobětování, v tomto případě oběti pro budoucnost. Vidíme tedy evolucionism s basí náboženskou a pokus, zajímavý pro analysu psychologického stavu současné doby, o smír mezi vědou a náboženstvím. Je patrno ovšem, že se jedná o pouhou ideologii, o aprioristickou filosofii dějin, třebas operovala výzbrojí moderních vědeckých pokroků a za východisko brala předpoklady z empirické vědy. Ve Španělsku organicistická sociologie nalezla některé stoupence hlavně v kruzích právnických. Jest to zvláště bývalý ministr vyučování a professor veřejného práva na universitě madridské V. Santamaria de Paredes, který mezi organicisty přihlásil se svým spisem »Le concept d'organisme social«, dále Giner.

V Uhrách vliv organicistické školy a zvláště spencerismu jeví se hlavně u Lva Beöthyho a Augusta Pulszkyho, průkopníků to maďarské sociologie. Názory organicistické dále rozvinul prof. právní akademie Julius Tegze, soukr. docent Roland Hegedüs, redaktor sociologické revue »Huszadik Század« (XX. století) originální Géza Jászi, známý i u nás svým spravedlivým vystoupením pro rovnoprávnost národností v Uhrách, dále s organicistickými analogiemi Schäffleovými dále pracující August Lubrich a theorii organicistickou na nové dráhy uvádějící C. H. von Méray. (Srv. Monatschrift für Soziologie I. 329—330.)

U nás organicistická methoda v sociologii odmítnuta byla stejně Masarykem (Rukověť sociologie, Naše Doba VIII., Konkrétní logika, § 55., 68.) jako Chalupným (Úvod do sociologie, I. 23).[1]

(Dokončení.)

---

[1] O organicistické theorii v sociologii psal u nás E. Hoffer v Rozhledech 1900.

Všeobecný vzrůst populace v zemích civilisace evropské při nápadném a stálém klesání plodnosti v nejnovější době.[1]

Napsal prof. Jan Koloušek.

(Dokončení.)

Považme jen, že na Novém Zélandě při velmi malé plodnosti — mnohem menší nežli ve zdrcující většině evropských zemí — přibývá ročně nových životů 169 na 10.000 obyvatel; přírůstek ten kromě Bulharska je daleko větší nežli v kterékoli zemi evropské.[1] Takovým množením by Nový Zéland zdvojnásobil své obyvatelstvo za 41⅓ roku bez jakéhokoli přistěhovalectví. Úmrtnost je tak malá, že průměrný věk lidský se tam prodlužuje až nad 51 rok. Je tam potřebí ještě hledati jiných důvodů pro uskrovněný počet porodů? (Při tom ještě dlužno podotknouti, že se v posledním desetiletí ubývání porodů tam už zastavilo.)

Zároveň je úplně odůvodněným tvrzení, že veliká plodnost v zemích, kde je zároveň veliká úmrtnost, musí se vykládati jako zjev málo zdravý, *přímo pathologický;* že je to přizpůsobení společnosti chorobnému stavu, kde velikému maření lidských životů musí se čeliti *zcela nehospodářsky* nadbytečným plozením. (»Problém plodnosti« str. 21).

*

Zajímavo je také stopovati, kolik v které zemi bylo nových životů vyváženo úmrtími. (Viz Problém plodnosti str. 24.). Také v tom směru doplněna zde tato tabulka nejnovějšími údaji (doplněno období 1901—1909 na celé desetiletí 1901—1910).

Z počtu nově přibylých životů bylo ztraceno úmrtími lidí v kterémkoli věku (čili jinými slovy počet všech úmrtí činil z počtu narozených dětí):

---

[1] Ze zemí mimoevropských pouze Uruguay má ještě nesporně vyšší přírůstek nových životů, ale dociluje toho značně vyšší plodností.

v zemi	v období 1891—1900	1901—1910
ve Francii	97 proc.	94 proc.
ve Španělsku	86 »	72 »
v Uhrách	74 »	69 »
v Rakousku	72 »	67 »
v Italii	71 »	66 »
v Rumunsku	72 »	65 »
ve Švýcarsku	68 »	63 »
v Belgii	66 »	62 »
v Srbsku	64 »	61 »
v Sjednoceném království	62 »	58 »
v Bulharsku	68 »	58 »
ve Švédsku	61 »	57 »
v Německu	62 »	57 »
v Norsku	54 »	51 »
v Dánsku	58 »	50 »
v Nizozemí	57 »	49 »
v Novém Zélandě	37 »	37 »

Všude jeví se proti dřívějšímu desetiletí značně menší poměrné ztráty při bilancování lidskými životy, jediný Nový Zéland svou dosud daleko nejpříznivější bilanci nemohl patrně již dále zlepšiti. Nápadné jsou vysoké ztráty proti novým životům ve Francii a také zlepšení reprodukční schopnosti bylo tam velmi nepatrné za poslední desetiletí. A co horšího, v r. 1911 byla tam bilance životů citelně pasivní, úmrtí přesáhla počet novorozených o 5%.

Francie netrpí tedy ani tak malou plodností jako *spíše nepoměrnou úmrtností.* Kdyby Francie měla tak spořádané sociální, hmotné a hygienické poměry, jako jsou na Novém Zélandě, musila by tam na 10.000 obyvatel klesnouti úmrtnost asi pod 95 (menší by musila býti než na Novém Zélandě, jelikož se tam rodí méně dětí, které všude rychleji mnohem mrou než dospělí). Tím však by byla mohla Francie míti roční přirozený přírůstek v období 1901—1910 asi 111 na 10.000 obyvatel, který by byl značně větší, nežli na př. byl skutečný přírůst obyvatelstva v Rakousku-Uhersku. Ano ani v roku 1911 byl by se nemohl vyskytnouti úbytek, nýbrž by bylo přibylo ještě asi 93 lidí na 10.000 obyvatel, kdybychom mohli počítati na podobnou úmrtnost, jaká byla na Novém Zélandě.

Jak lze tento žalostný vývoj populace francouzské, její tak zbytečné odumírání vysvětliti? Proč je tam tak veliká úmrtnost při tak skrovném počtu narozených dětí? Protože francouzské tro-

chu jen zámožnější a rozpočítavější rodiny brání se vědomě zuby nehty četnému potomstvu. Jedině nejchudší proletariát nemá přílišných strachů ploditi nové potomstvo, jelikož se jednoduše o to potomstvo nestará a v tupé resignaci je ponechává témuž osudu, kterým sám živoří a chřadne. V pařížských zámožnějších čtvrtích vykazuje se na týž počet vdaných žen sotva $^{2}/_{3}$ toho počtu dětí jako ve čtvrtích velmi chudobných. A ještě hůře je tomu ve čtvrtích velmi bohatých, kde se nerodí ani třetina toho počtu dětí na týž počet žen jako mezi nejchudšími lidmi. A není tomu ani jinak na venkově francouzském; ba tam namnoze je plodnost ještě nepoměrně menší nežli v Paříži samé.

Na 10.000 obyvatelů narodilo se totiž v departementech:

	1910	1911
Seine (v Paříži s předměstími hlavně) . .	193	179
v Gers	132	126
v Lot et Garonne	136	134
v Yonne	147	141
v Tarn et Garonne	153	138
v Allier	153	142 atd.

Při tom měly jednotlivé departementy r. 1911 na 10.000 obyvatel úmrtnost přímo úžasnou, totiž departement Lot 228, Tarn-et-Garonne 216, Yonne 203, Gers 201, Lot-et-Garonne 199, kdežto velkoměstský departement Seine při větší plodnosti jen 187. Jsou tu schodky v bilancích lidských životů přímo děsivé; na 10.000 obyvatel ubylo v departementu v Lot 88 všech životů po odečtení novorozených, Tarn-et-Garonne 78, Gers 75, Lot-et-Garonne 65, Yonne 62 životů. Tady se ovšem může již mluviti o vylidňování. Patrně se ona vysoká úmrtnost ve venkovských departementech francouzských dá vysvětliti pouze nehygienickým zacházením s dětmi a jde nejvíce na účet nejchudšího lidu, který o děti nemůže pečovati při své vlastní bídě.

Že venkované ve Francii se štítí četného potomstva, vysvětluje se dostatečně dědickým právem francouzským, které také nemovitý majetek dělí mezi dědice rovnými díly. Tak ujal se na francouzském venkově všeobecně systém dvou nebo jednoho dítěte v rodinách, aby se rodná půda netříštila, spíše aby se (vyženěním) zvětšovala. — V chudších a skromně zámožných rodinách pociťují se těžce zejména francouzské příliš četné a vysoké nepřímé daně. Daně na všecku nejnutnější spotřebu, jaké jsou ve Francii — (na potraviny, nápoje, na bydlení i na jakékoli všední požitky) — po-

stihují každou rodinu skoro tolikonásobně, kolik je v ní členů rodiny. — Také jiné nesnáze postihují rodiny početnější. Při měnivém zaměstnání moderního dělníka, který často musí se stěhovati za prací, je rodina tím těžší překážkou, čím je četnější. Svobodný člověk nebo bezdětná rodina mají nepoměrně větší volnost pohybu i bydlení i mohou si voliti své bydliště tam, kde se jim nejlepší podmínky živobytí a výdělku naskytají.

Zároveň i žena na západě evropském je nucena hledati si samostatnou výživu a děti i jich odchování jsou jistě při tom značnou závadou výdělečné činnosti matčině. V rodinách středních stavů málo zámožných, v kterých nemohou nebo nesmějí matky vydělávati, bývají často hmotné prostředky tak skrovné, ale zároveň snaha udržeti potomstvo na témž niveau nebo je i nad ně povznésti bývá tak mocná, že se musí nezbytně počet tohoto potomstva omezovati na míru co možná nejmenší. (Srovnej s tím str. 34 a násl. Problému plodnosti.) S tím souhlasí všeobecně také zjištěný malý počet dětí v rodinách úřednických, učitelských, a vůbec všech intelligentnějších stavů, které neoplývají statky hmotnými. (To zajisté správně a s důrazem vytýká Wolf na str. 41—45 cit. spisu a dále na str. 53—57.) Podobné jsou snahy také u odborového a organisovaného dělnictva v protivě k dělnictvu neorganisovanému nebo méně uvědomělému obyvatelstvu venkovskému.[1]

V rodinách zámožnějších a bohatých, ale částečně již i v rodinách chudších působí ovšem silně na uskrovnění plodnosti emancipační hnutí ženské. Sociální postavení ženy se podstatně změnilo zrovna v nejnovější době; mateřstvím nevyčerpává se již nyní sociální funkce ženy. Výlučné odchovávání dětí v rodině bývá velmi často v rozporu s jinými povinnostmi a nesnáší se již pravidelně

---

[1] Na malou plodnost dělníků organisovaných upozornil již (1909) Lujo Brentano. Velmi obšírně se zabývá tím problémem také Jul. Wolf, který to však uvádí v další souvislost s tradicemi církevními na jedné a s názory sociálně-demokratickými jako protitradičními na straně druhé (v cit. spise str. 74—103). Zajisté mají tyto konservativní tradice a proti tomu naopak i protitradiční moderní názory značný vliv na rodinný život a po případě i na užití uvědomělých i umělých prostředků k omezení počtu porodů; ale hlavní zřetel udržeti jisté společenské niveau, jistou míru živobytí pro členy rodiny zatlačuje právě všeobecně již obvyklé tradice a zjednal si všeobecný průchod také tam, kde jinak tradice ještě zůstala mocnou. Ostatně statistická data, která J. Wolf uvádí na doklad, že církev katolická mocně působí proti uskrovňování počtu potomstva, nejsou úplně dostatečně přesvědčivá, jelikož nejsou úplná a nedbají také jiného možného vysvětlení.

s nároky, které ženy na život činí. To zase má důsledky i na úmrtnost, zvláště kojenců, kteří nebývají kojeni matkami. — Nový Zéland zejména právě vyniká velmi nepatrnou úmrtností kojenců a k tomu se tam poměry ty stále ještě lepší. Francie má úmrtnost kojenců 2·1krát větší než Nový Zéland (kdežto v období 1901—1905 byla ve Francii jen 1·9krát větší, v období 1896—1900 byla sotva dvojnásobná). [Proti Novému Zélandu mají úmrtnost kojenců: Německo 2½ krát, Rakousko víc jak třikrát, Rusko čtyřikrát vyšší.]

Právě protože bohaté, zámožné, ale kromě toho i všecky chudší třídy, které dovedou s danými prostředky počítati a energicky chtí zlepšiti svou situaci neb aspoň snaží se udržeti lepší své společenské postavení pro potomstvo, vší mocí omezují počet dětí v rodinách, připadá pravidelně veliká většina novorozených na chudý proletariát. Takové poměry jsou již napořád běžnými ve Francii, ale také jinde v západní Evropě, zvláště ve větších městech;[1] nezůstal však jimi nedotčen a neporušen ani venkov. Odtud se také vysvětluje veliká všeobecná úmrtnost ve Francii, která je až dvojnásobná proti úmrtnosti novozélandské.

Ve Francii pro vysvětlení vysoké úmrtnosti dlužno ještě poukázati na silný alkoholismus a snad i na jiné závady hygienické (na př. na pohlavní nemoci, ačkoli tomu nechci mnoho váhy přikládati). Vůbec však nedostávalo se až do nejnovějších dob proletariátu francouzskému dostatečné sociální péče při dosavadní netečnosti liberalisticky naladěných vlád. Nejkřiklavěji osvětlují se poměry francouzské sociální spravedlnosti, že vedle tísnivých daní spotřebních (octroi, t. j. potravní daně v obcích, daně ze dveří a oken, daně z hlavy a z nábytku — contribution des portes et fenêtres, contribution personelle et mobilière a j.) není vlastně nijaké daně na třídy bohaté, jelikož výnosovým a jiným daním unikají pravidelným jich přesouváním a daň osobní důchodovou nepodařilo se dosud zavésti právě působením zámožných tříd francouzských. Tak celá tíha veřejných břemen zároveň se starostí o nahrazování a rozmnožování potomstva uložila se slabým bedrům nejchudšího proletariátu.

V tom je ovšem pravé nebezpečí francouzského populačního problemu! Nikoli tedy malý počet novorozených, ale špatná a snad v nejnovější době ještě zhoršená jejich jakost ohrožuje přirozený

[1] **Tak v Berlíně plodnosti bohatých tříd poměrně proti chudobným ještě nápadněji ubývá než v Paříži.**

rozvoj bohaté Francie. Jiné pomoci proti tomu zlu tam není, leč jen pozvednouti sociální stav tohoto proletariátu, neutlačovati pak těžkými spotřebními daněmi početnější rodiny a zlepšiti zároveň všechny hmotné a hygienické poměry francouzského dělného a vůbec chudšího lidu. Při lepších zdravotních poměrech mohlo by býti množení francouzského lidu také nyní ještě za tak uskrovněné plodnosti velmi značné a jistě dostatečné.

[Toho ostatně pěkným dokladem je stát Michigan v Unii, kde už v r. 1905 byla plodnost daleko menší nežli kdykoli ve Francii a kdy tam přece byl dosti slušný přirozený přírůstek obyvatelstva. Narodilo se tam jen 182 dětí na 10.000 obyvatel, ale všech úmrtí bylo jen 132, tak že přebytek nových životů činil 50 na 10.000 duší. Před tím však tam byla úmrtnost ještě značně menší; v období 1891—1900 umíralo průměrně ročně jen 102 na 10.000 obyvatelů. — Také ovšem i v Michiganu v rodinách rozpočítavých všemožně se omezuje počet dětí a rozmnožování ponejvíce jde na účet přistěhovalců, kteří společensky mnohem níže stojí. Odtud také se vysvětluje nynější větší úmrtnost, jelikož tam vystěhovalců mnoho přibylo.]

Ale podobná rozpočítavost a vědomé omezování počtu potomstva projevuje se již všeobecně v západní Evropě u všech rodin, které nejen nechtí pozbýti nabytého lepšího společenského postavení, nýbrž které míní své potomstvo ještě povznésti. Veliký počet dětí byl by tomuto snažení zajisté největší závadou a proto ujímá se všeobecně systém jednoho, dvou nebo tří dětí. Rozumí se, že také bezdětnost bývá často vítána v těch manželstvích, kde více cení vlastní požitkářství všeliké nežli radosti z dětí, spojené při tom se starostmi o jich vychování a zaopatření. V tom smyslu Dr. J. Wolf jistě správně vytýká, že by sama nechuť bohatých a silně zámožných lidí nestačila k vysvětlení celkového poklesu novorozených, jelikož tyto třídy jsou jen nepatrnou menšinou obyvatelstva. Proto přikládá větší vliv řádné rozpočítavosti (»Ordnungssinn«) nežli majetnosti širokých vrstev obyvatelstva. [Na př. se jeví nápadným všeobecně malý počet dětí v rodinách úřednických; viz Wolf, cit. str. 135.]

Takto již nebezpečí, že bude obyvatelstvo především a skoro jedině doplňováno nejubožejší a nejméně prozíravou chudinou, a že té chudině připadne i péče o vzrůst populace, všeobecně hrozí celé skoro západní Evropě. V posledním pětiletí (1906—1910) klesly již přirozené přírůstky obyvatelstva jak ve Francii tak v Německu i ve Spojeném království proti pětiletí 1901—1905 a v nej-

novější době tento pokles zvláště zaráží, jelikož již také porodů mnohem rychleji ubývá nežli úmrtnosti. [V e F r a n c i i byl přirozený přírůstek populace v období 1901—1905 322.000 duší, v období 1906—1910 už jen sotva 137.000 duší. V N ě m e c k u sice dosud a b s o l u t n í přirozený přírůstek obyvatelstva byl v posledním pětiletí o něco větší — asi o 200.000 — než v pětiletí předešlém, ale relativně přibylo v období 1906—1910 jen 141 proti 145 v období 1901 až 1905 na 10.000 obyvatel. Přirozené přebytky pak klesaly v období 1906—1910 rok od roku rychlým spádem: 149, 142, 140, 139, 136. — Ve Sjednoceném království byl pak přirozený přírůstek v období 1901—1905 114, v období 1906—1910 už jen 110 na 10.000 obyvatel.] J d e t u v š a k n e j e n o m e n š í k v a n t i t u, n ý b r ž, — což je povážlivější, — t a k é o h o r š í k v a l i t u d o r o s t u, jelikož převažují naprosto přebytky mezi proletáři.

Celkem však k r o m ě F r a n c i e není ještě žádných příčin ke znepokojení. Ano dlužno naopak s n e j v ě t š í m d ů r a z e m k o n s t a t o v a t i, ž e d o s u d e k o n o m i e s l i d s k ý m i ž i v o t y s e v z á p a d n í E v r o p ě z n a m e n i t ě u p l a t ň o v a l a a ž e m e n š í p o č e t n o v o r o z e n ý c h j e s t j e n o m *nutným důsledkem* t é t o u t ě š e n é h o s p o d á r n o s t i. Nelze tedy naříkati na celkový populační vývoj, ani není potřebí nejnovějšího obratu příliš litovati, kterým se d ř í v e z r y c h l e n ý p ř i r o z e n ý v z r ů s t o b y v a t e l s t v a v z á p a d n í E v r o p ě t r o c h u z a s e u v o l ň u j e. V tom smyslu ani s Dr. Juliem Wolfem není lze souhlasiti, že by se tím nějak ohrožovala síla národní. Dr. Julius Wolf totiž (ve stati »Z u r B e u r t e i l u n g d e s G e b u r t e n r ü c k g a n g e s«, str. 167—175 cit.) nevidí ze s o c i á l n í h o stanoviska žádné skutečné nevýhody, když bude lidstva méně přibývati; naopak tím může se jen lidstvu prospěti v tom směru, že nebude strachů o výživu a že výživa ta poměrně může býti hojnější a lepší. Ale ze s t a n o v i s k a n á r o d n í h o (nacionalistického) mohlo by prý zmenšení přebytku populacionistického býti nebezpečným, při čemž poukazuje na Rusko s jeho obrovskou plodností, které by mohlo Německo svým přečetným lidstvem snad utlačiti. Dosud ani k těmto nacionalistickým obavám není žádné příčiny, jelikož německé obyvatelstvo se dosti rychle množí a jeho r e p r o d u k č n í schopnost nezůstává příliš za ruskou.

Ale n a c i o n a l i s t i c k é s t a n o v i s k o n e s m í s e u z n a t i z a r o z h o d u j í c í. Ty doby, zdá se, že u ž a s p o ň p r o E v r o p u m i n u l y, aby jeden národ mohl podmaniti si druhý stejně neb aspoň přibližně stejně civilisovaný a nepomýšlí na to už

žádný vážnější státník evropský. Dosavadní moderní vývoj šel tím směrem, že národové evropští svrhli vládu cizí nebo nejvýše svou neschopnou vlastní (ve Francii), aby si na své vlastní půdě zajistili lepší bydlo také pro rozhojněný svůj počet. Tak tomu bylo v Italii a v Německu v druhé polovině devatenáctého století, tak jsme se toho dožili nejzřetelněji nyní na Balkáně, kde elementární silou odvržena násilná vláda turecká a zvítězilo skvěle heslo: »Balkán balkánským národům«. Za fantomem hegemonie se hnáti proti kterýmkoli národům evropským, toho, myslím, že se brzy a dokonale budou musit vzdáti všichni prozřetelní politikové. Jediné, co dosud národy vážně straší, je shon po koloniích a po světovládě, založené v jiných dílech světa mimo Evropu.

Ale ani kolonie nemohou býti spásou evropským velikým národům, pokud by chtěli pomýšleti na převedení svého přebytečného přírůstku do zemí osadních. Kolonií, které by se hodily evropskému lidstvu k hromadnému osazení, vlastně už není. Evropští vystěhovalci také fakticky nevyhledávají nových koloniálních zemí. Všechen proud evropského stěhování jde do severní Ameriky, do Argentiny nebo do Brasilie, tedy do zemí úplně od Evropy neodvislých, na jichž podmanění jistě nikdo v Evropě nepomýšlí.

Ani Velká Britanie se svým obrovským koloniálním imperiem nepoužívá těch svých kolonií, které skutečně panující zemí jsou ovládány, t. zv. osad korunních, skoro nic k osazení svým lidem. V ohromné té říši (ve Východní Indii, v Egyptě, v asijských, v afrických i amerických tropických osadách), podléhající skutečné přímé vládě anglické, není ani půl millionu Evropanů. V rozsáhlé nizozemské Indii nežije s vojskem a s úřednictvem ani 100.000 evropských lidí. V německých osadách všech bylo r. 1911 jen něco přes 21 tisíc Evropanů, a z těch sotva 17 tisíc Němců. Francouzi kromě Alžiru nemají nikde ve svých osadách pravých osadníků, jelikož se jim doma obyvatel nedostává.

[Ale ani pro obchod mateřských zemí nemají osady té důležitosti, jaká se jim přikládá. Stačí k tomu cíli jen uvésti to faktum, že z celého zahraničního obvozu Německé říše na německé osady nepřipadá ani ½% (podle ceny)!]

Jinak se dá dokázati, že posud ještě také v Evropě lze uživiti mnohem hustší obyvatelstvo nežli je nynější a že právě husté sídlení podmiňuje větší průměrný blahobyt i lepší a dokonalejší pro lidstvo

pracující [viz Populační problém, str. 41—51]. Ale také země řídce olidněné, mají-li dobře spořádané sociální poměry, mohou dosíci vysoce vyspělé kultury a veliké všeobecné zámožnosti, jako je toho dokladem Australie s Novým Zélandem. — Je tedy celkem pro sociální (i národní) prospěch lhostejno, zdali je obyvatelstva poměrně mnoho či málo, zdali ho přibývá rychle či pomalu, či ho vůbec nepřibývá. Jenom se nesmí péče o reprodukci pokolení lidského zůstaviti po výtce těm třídám, které se o své potomstvo nemohou řádně postarati, totiž pouhému proletariátu. Takové nebezpečí opravdu již některým zemím hrozí, jako Francii nebo východním státům Unie, ale není vyloučeno ani v Anglii, v Německu, jakož i v ostatních západoevropských zemích.

Jinak je viděti, že lidstvo sotva asi bude kdy ohroženo nedostatkem následkem přílišného množení, jak se toho obává Malthus i všichni jeho následovatelé. Je už zřetelně viděti, kterak nové kulturní lidstvo vědomě pečuje již o to, aby přílišné potomstvo neuskrovňovalo mu míru úkojných prostředků. Prvně toto vědomé omezování potomstva proniklo do vrstev zámožných, ale zejména do těch tříd, které domohly se určitého slušnějšího společenského stavu a které o to výhodnější společenské místo nechtí býti připraveny početnými rodinami (ve stavech středních, zvláště mezi učitelstvem, úřednictvem a j.).[1]

---

[1] Ty pohnutky, které lidstvo západoevropské přiměly ke zdrželivosti co do počtu potomstva, byly v předešlých řádcích dosti výstižně naznačeny. Dr. Julius Wolf jich uvádí ovšem ještě celou řadu jiných. Hlavní důvod omezené plodnosti, totiž pokleslou úmrtnost — ovšem neprávem — neuznává leda jen výjimkou. Neuznává, že by menší plodnost zejména byla nedostatkem plemenným (rasovým), což dnes asi sotva kdo již bude tvrditi. Podobně není mu dostatečným vysvětlením, že by zámožnost byla podstatnou překážkou všeobecné plodnosti, jelikož zámožní lidé jsou v menšině a naopak zámožnost může býti často následkem malého počtu dětí. Ale účinnější jest už snaha společensky vyniknouti nebo se v nabytém společenském postavení udržeti a to vede k rozpočítavosti (Ordnungssinn), která je vlastní při moderní kultuře stále četnějším vrstvám. V témž směru působí ohled na udržení prostředků pro rodinné členy netříštěním jich na veliký počet, jakož i ohledy na výdělkovou činnost žen a jejich sociální změněnou funkci. Rozpočítavost je více domovem na venkově než v městech a tedy také městské obyvatelstvo je méně plodné. — Co tvrdí o církevní tradici (katolické), je dosti pravděpodobné, že církev čelila snad dosti účinně omezování počtu dětí, ale moc této tradice v tomto směru nyní značně ochabla; také data, která na dotvrzení toho uvádí, nejsou úplně přesvědčující. (Ale o tom bude nutno promluviti někdy ještě obšírněji.) – Co Wolf vykládá o známosti preventivních prostředků k potlačení potomstva, může býti sice pro jistý kruh čtenářstva zajímavým i poučným, ale k vysvětlení příčin umenšované plodnosti se nehodí. To už je prostředek použitý k umenšování, nikoli příčina. Ovšem znalost prostředků mohla k obecnějšímu použití jich nabádati. Také poukazy na pokračující katolisaci Švýcar a Nizozemí nezdají se mi dostatečně odůvodněny pouze větší plodností katolíků. Vždyť při tom více rozhoduje stěhování a také propaganda náboženská.

Rakousko a Srbové.

E. Denis.

Přeložila se souhlasem autorovým Fanča Posejpalová.

(Dokončení.)

Přirozeně jsou to školy, proti nimž se vede boj nejkrutější. Veškeré veřejné školy jsou maďarské, to jest, že různé národnosti jsou nuceny platiti ze svých peněz na násilné nucení vlastních dětí k zapírání své víry, svého jazyka. — Obyvatelstvo má nicméně právo míti školy konfesionální a v těchto školách takto vydržovaných vlastními soukromými příspěvky může pěstovati vyučování svým národním jazykem. Ale stále se jim staví v cestu nové nesnáze: professoři jsou štváni; učitel, který dá čísti svým žákům z Vuka Karadžiče, jest zatčen, usvědčen z panserbismu. Ministerské nařízení z r. 1902 ustanovuje, že se bude ve všech školách vyučovati po maďarsku nejméně osmnáct hodin týdně, což jsou tři čtvrtiny veškerého vyučování. Žáci úpějí pod nejpotupnějším dohledem, jsou vedeni k udavačství: ředitelům a professorům dávají se pokyny prohlížeti brašny a zásuvky. Pokud seminářů se týče, srbské bible jsou vyloučeny.

Mezi Maďary jest mnoho horlivých protestantů: vzpomínají se spravedlivým rozhořčením na časy za Ferdinanda II. a Leopolda I., a, jak už jest jedním ze znaků důstojnosti lidského svědomí, že hořce cítí údery bezpráví, i když nepodléhá jeho bezprostředním následkům, ošklivých skutků Ludvíka XIV. rvoucího protestantským rodinám jejich dítky, aby je vydal katolickým vychovatelům, nikde se nezatracují s větším hněvem. Nuže! ptám se zvláště Maďarů a Němců, jaký jest rozdíl v pronásledování dětí, ve rvaní jich takovýmto způsobem oprávněnému rozhodování vlastních rodičů, děje-li se ve jménu povznešenější národnosti nebo ve jménu doktriny náboženské?

Ten Slovák, ten Čech, ten Rumun, ten Srb má jako my své sny, svůj ideál, kterého stejně jako my všichni jistě nedosáhne, ale jehož uskutečnění očekává od svého syna. Žije v tomto synu odplatu, již mu dluhuje život tak tvrdý a tak krutý! Učí ho žvatlati

jazykem, jemuž ho naučila jeho maka. A právě tento jeho sen se mu rve; tato útěcha nejposlednější se mu odpírá; jeť to jeho syn, kterého chtějí vychovati v nenávidění toho, co on sám vždy zbožně ctil, v pohrdání tím, co bylo světlem jeho života. Tu jde o ohavné praktiky zanechávající v srdci zášť, již čas neutišuje, — a k vůli jakým mizerným výsledkům? Tažte se Rusů, tažte se zvláště Prušáků, k jakým výsledkům dospěly ony násilné prostředky, jichž užito proti Polákům. A co jest ještě žalostnější, že násilná tato opatření týkají se lidu poměrně chudého, nalézajícího se ve stavu hospodářské inferiority, na němž spočívá celou svou váhou nynější sociální řád. Neboť, toho nebudiž zapomínáno, v Uhrách vládne ještě dnes koalice pozemkové a finanční šlechty; jejím zájmem jest udržovati zřízení policejní, jež znesnadňuje malým venkovským rolníkům obranu jejich prospěchů, stavíc je v podružné právní postavení. — A tak nezůstává se při tom odmítati Slovákům, Srbům, Rumunům školy, jež jim mají býti nepostrádatelnými, ale pronásledují se jejich učitelé, rozpouštějí se jejich spolky. Zákonem z r. 1891 založeny byly útulny, kam rodiče mají posílati své dítky od věku tří let. Tyto útulny jsou přirozeně pouze maďarské. Noviny pokoušejí se o protest: zabaví se; korrektura každého čísla musí býti před tiskem předložena censuře, která škrtne, co se jí uzdá; a noviny vycházejí ze tří čtvrtin bílé. R. 1893 táže se »Obzor«, jaký zájem mohou míti Srbové na millenariu Arpadovců: jest zabaven dva dni za sebou; »pěkné číslo, poznamenává redaktor, dotáhli jsme to na 573.«

Všecky prostředky byly vzaty v úvahu, aby se zabránilo rozšíření bohatství. Chorvatsko, země velice malebná, potřebovalo by dobrou síť cest a několik tratí železničních, které by se připojily k velkým liniím: odpírá se mu to. Bylo sice nutno konečně postaviti linii Záhřeb, Brod, Bělehrad, sledující tok Sávy, nejkratší to cestu z Terstu do Bělehradu; avšak jízdní řády se sestaví tak výtečně, že se spotřebuje k jízdě od Adrie na západní hranici srbskou, cestě to, kterou by přímý vlak musel vykonati za 10 hodin, 30 hodin.

Čas od času, když se zdá nutným učiniti postrach intensivnějším, béře se útočiště k jedné z těch velkých soudních mašinerií, jež, jak se zdá, mají jedině za účel dokázati i těm nejlhostejnějším, že není v Uhrách práva pro nic, co není maďarským. Nemotorné výstřelky snaživosti, které nejsou bez nebezpečenství.

Maďaři se chlubí, že jsou syny Orientu: jejich obrazotvornost nezná často mezí a unáší je tak, že přestřelují.

V Paříži nezanikla dosud vzpomínka na skandální proces klužský, jímž se stal — asi před deseti lety — pokus popraviti národní stranu rumunskou. »Oč se zde spor vede, pánové,« odpovídal pyšně doktor Ratziu, »jest bytí samo rumunského národa. O bytí národa nelze se příti, na to se přísahá. Nemáme v úmyslu přijíti před Vás Vám dokazovat, že máme právo na život. Nemůžeme se před Vámi hájiti, můžeme toliko odhaliti před civilisovaným světem Váš persekuční systém, když se pokoušíte vzíti nám, co národ má nejdražšího, zákon a jazyk. Nemáte schopnosti nás soudit; avšak jest jiný tribunál, větší, vznešenější a jinak nestranný, jenž nás bude souditi všecky: jest to tribunál civilisovaného světa. Stojíme zde ne jako obžalovaní, nýbrž jako žalobci.« Také jako žalobci předstupují před Maďary obžalovaní z procesu záhřebského. Pan Bérard uvedl z něho již podstatná fakta; to, že pouhé uveřejnění obžalovacího spisu dovedlo vzbouřiti veřejné mínění civilisovaného světa, stačí k dokázání jeho hnusnosti. Vznik procesu je zajímavý. Roku 1905 stáli Maďaři v boji s Vídní. Císař jmenoval barona Fejerváryho v Pešti ministerským předsedou a uložil mu zlomiti radikální maďarskou koalici. Fejerváry vstoupil do vyjednávání s národnostmi pomocí podezřelého prostředkovatele Polonyia, plýtvajícího sliby. Strana Kossuthova zvítězivši, neměla nic kvapnějšího, než chtíti ještě rozmnožiti maďarská práva; vztáhla ruku na omezení práv jazyka srbského v samém chorvatském království, maďarisujíc železniční síť. Narazila na nezdolný odpor Srbo-Chorvatů, jejž zlomiti marně se pokoušela katolická a svárlivá nestoudnost strany »čistého práva«, řízené Dr. Frankem, pokřtěným židem, proměněným v katoličtějšího než papež, jenž vleče ve svých službách asi deset statistů. Byl tedy poslán do Záhřeba muž pěsti, baron Rauch, s posláním zlomiti za každou cenu srbský odpor. Aby nad ním zvítězil, zavedl pravou hrůzovládu: zahájil proces pro velezradu, dal pod nejnesmyslnějšími záminkami zatknouti 53 Srbů, z nichž většina byli lidé s postavením, notoricky pokojní. Více než po šest měsíců nebyli vzdor nejjasnějším předpisům zákonníku ani vyslýcháni. Aby přinutili barona Raucha vystoupiti z jeho nečinnosti a vydati je na soud, museli pohroziti smrtí hladem. Za důvod zatknutí slouží brožura jistého Jiřího Nastiče, Azefa jihoslovanského, který r. 1906 v Sarajevě veřejně volal: »Ať žije Petar Karađorđević,« — což mu tehdy vyneslo pokutu 200 korun —, který později napsal pamflet proti katolickému biskupu v Sarajevě, — pouhý to agent provokatér, v jehož kapsách byly nalezeny dopisy

od šéfa maďarského špehounství. Obvinění jsou obžalováni, že připravovali rozklad monarchie rakouské a spojení zemí srbských pod králem Petrem. Jsou tudíž žalováni, že připravovali odluku Bosny a Hercegoviny, která právně tvořila ještě součástku říše turecké. Žalobní spis opírá se o článek 53. trestního zákonníka chorvatského: byl vypůjčen z trestního zákonníka rakouského a míří na útoky proti německé konfederaci, jež neexistuje již od r. 1866. Tento žalobní spis byl proti znění zákona uveřejněn a rozšířen v tisících výtisků za samozřejmým cílem preparovati veřejné mínění proti obviněným: ačkoliv to od sebe odmítá, státní zástupce nemohl o tom nevěděti; ostatně dal zabaviti brožurku uveřejněnou jedním z obhájců. Advokát žádá, aby tato nezákonnost se zapsala do protokolu: soud odmítá. Dojem, jaký obžaloba učinila, byl tak žalostný, že uherský ministr Weckerle považoval za nutné se omlouvati, prohlásiti, že nebyl nijak účasten v celé této záležitosti. Metropolitní synod v Karlovci adressuje císaři protest: připomíná tam, že většina stíhaných skutků jsou zcela zákonné, nejpřesnějším zněním textů dovolené; že nemůže býti proviněním ani prohlásiti rovnost pravoslavné církve, ani zakládati tělocvičné spolky, ani uveřejňovati cyrillikou knihy a almanachy. Uherská censura zabaví protest synodu.

Kolkolem vzato, tyto mravy nemají do sebe nic překvapujícího v zemi, kde vidíme žandarmy pěstí bíti rumunskou stařenu za to, že nezná maďarsky; kde roku 1866 v dolním okresu Stolního Bělehradu pověsili lidi za nohy na strop a bičovali je řemeny namočenými v slaném octě, — čtyři z těchto nešťastníků zůstali mrzáky na celý život. — Jistý uherský list, »Magyar Hirlap«, napsal dne 20. listopadu 1894: »Škoda, že byla zrušena krásná instituce narážeti své protivníky na kůl, rumunská otázka by byla rozřešenou; a co by to bylo za krásnou podívanou pro nás, viděti uprostřed náčelníky Rumunů s národními rumunskými barvami.«

Toho jsem dalek, pánové, mysliti, že tyto divošské řádky odpovídají citům maďarské většiny. Na neštěstí tyto sprosté ukrutnosti objevují se příliš často jen jako surové následky falešné politické doktriny. Byly by nemožné, kdyby Maďaři zůstali věrni heslu koruny svatého Štěpána: »Unius linguae uniusque moris regnum imbecille est.« Bylo heslem Szechenyia, Eötvöse, i samotného Kossutha zmoudřelého zkušeností i neštěstím. To jsou vůdcové, a Maďaři dobře učiní, navrátí-li se k nim, místo aby se dávali zaváděti od neprozřetelných předáků kolísajících mezi velikášskými sny a chorobným phobem. Neboť jest to strach, strach před Slovany,

jehož poslouchají mnozí politikové uherští. Chování velmi žalostné a málo důstojné kmene tak chrabrého, jehož jediným principem jest strach. Pro okamžik nic na to nepoukazuje, že by tato politika měla brzy přestati: nicméně je-li nemožno tvrditi, že za našich dnů navždy zmizely jisté zločiny, je-li ještě žalostně dlouhý seznam těch, kteří poskvrnili poslední léta, jest nicméně dovoleno věřiti, že zaměstnání s masakrováním národů, ničení plemen skytá více nesnází než dříve. Maďaři pokoušejíce se o to, hrají roli podvedených. Kupí proti sobě záští, jež průběhem času jednoho dne vybuchnou, a to na prospěch podněcovatelů, kteří je kompromitují a kteří, až je na dobro připraví o dobré jméno, dovedou velmi dobře nalézti záminku k rozprostření svého panství také nad nimi. Jistý srbský žurnál »Sloboda« obrátil se nedávno s napomenutím na Bosňany a Srby. »Nedejte se chytiti,« pravil, »na sliby a medová slova Maďarů; jejich sliby nemají zítřka a jejich sladkost zmizí v okamžiku, kdy dosáhli svého cíle; známe je dlouhá léta a víme, že nelze od nich očekávati leč tyranii, bezpráví a utlačování.« Maďaři mohou ještě napraviti skutky spáchané, navrátí-li se k umírněnější a rozumnější politice; avšak bylo by upřílišněným odpouštěti jim předem po nejnovějších zkušenostech. Jest jen spravedlivo žádati od nich důkaz, že se navrátili k smýšlení humánnějšímu. Chtíti nyní na Srbech, aby svolili svěřiti svůj osud politikům v Pešti, znamená navrhnouti jim pomaďařit se.

Pokud Rakouska se týče, bude-li se ve Vídni pokračovati v žádání hekatomb, vyhlazovacích válek, připomeneme jen, že jsme již jednou byli svědky podobného vynoření se krvežíznivých článků, stejné explose válečných citů; bylo to r. 1864; Rakousko táhnouc do války proti maličkému Dánsku, také se chlubilo svými dvojnásobnými svaly. Dvě léta na to Vídeň, ohrožena vítěznou armádou, pykala za svou zpupnost a za své zločinné fanfaronády. — Tresty věčné spravedlnosti nepřicházejí vždy tak rychle; ostatně udělá pan z Aehrenthalu, tak bojovný proti Srbsku, dobře, vzpomene-li na Rechberga, a Srbové mohou, přijímajíce je za svá, opakovati hrdá slova Palackého: »Bude-li Rakousko nenapravitelné, opustíme je; Čechové byli před Rakouskem, budou také po něm.«

Vyvazení kmetů v Bosně i Hercegovině.

Referuje Dr. A. — n.

(Dokončení.)

Další zlepšení záleží v tomto: Úvěr pro výkupné poskytovala zemská banka kmetu pod příznivějšími podmínkami, jen pokud kupoval kmetovský statek. Na koupi dalších nemovitostí, byť i tyto byly v téže smlouvě (výkupní) uvedeny, tedy koupeny rovněž od agy u příležitosti výkupu — neposkytoval se levnější — výkupný — úvěr zemskou bankou. Tento byl velmi přesně vyhrazen pouze výkupu kmetovského statku.

A přece bylo mnoho případů, kdy kmet kupoval od agy mimo svůj kmetovský statek i díl svobodné země agovy. Zpravidla byl to pozemek hraničící do kmetovských pozemků, zaokrouhlující kmetovskou držbu, nebo byl to háj, z něhož kmet bral právem služebnosti otop, po případě i stavební dříví. Často právě tento díl byl kmetu cennější nežli vlastní kmetovský statek. Agové totiž dávají svobodné pozemky, jež se nalézají v blízkosti kmetovských statků, těmto v pacht, zpravidla naturální, na polovic, na třetinu. Pozemek takový bývá obyčejně rozsáhlý, takže velmi často přijímá kmet kmetovské právo právě jen v náději na nabytí pachtu sousedící svobodné držby agovy.

Proto vidíme, že často z výkupné smlouvy sešlo právě pro tuto svobodnou držbu agovu. Buď nechce tento prodati, nebo prodává, ale kmet nemůže nalézti úvěru vhodného pro realisování trhu; jsouť tyto svobodné pozemky nepoměrně dražší. I tato překážka je tedy nyní odstraněna. Nový zákon povoluje kmetu úvěr i pro koupi svobodné země od agy u příležitosti výkupu kmetovského statku.

Konečně vidíme novost i v povolení konverse starších dluhů kmetů z výkupů na výkupné bureau zemské vlády. Konversí tou mohou se vhodně zbaviti kmeti nepohodlných annuit zemské banky i lichvářů. Konvertovati lze ale jen starší dluhy; za platnosti nového zákona uzavřené půjčky pro výkup nelze více konvertovati. Právem zajisté; bylоť povinností kmetovou uzavříti jen vhodnou zápůjčku a tou zdá se dnes býti jedině zápůjčka od zemské vlády.

Úvěr jest organisován takto:

Potřebnou sumu pro vyplácení povolených zápůjček výkupných zaopatří si zemská vláda vydáním veřejných obligací, znějících na uručitele, zúročených i slosovatelných. Papírům těmto přiznána je i pupilární jistota pro území Bosny i Hercegoviny. Zúrokovati bude zemská vláda tyto dluhopisy z annuit placených vykoupivšími se kmety a periodicky spláceti slosováním.

Manipulačním apparátem jsou zemské úřady politické, a to okresní úřady a zemská vláda v Sarajevě resp. zvláštní její oddělení t. zv. výkupné bureau. — Žádosti o zápůjčku přijímá okresní politický úřad rei sitae. Pokud by tento nemohl všechny žádosti dosti rychle zpracovati, může je přijímati zvláštní emitovaný úředník zemské vlády.

Přijav žádost, musí se úřad přesvědčiti především, je-li právní základ pro výkup pevný, je-li tu tedy pravomocná smlouva stran o výkupu nebo pravomocný rozsudek, přiznávající kmetu právo předkupní. Současně má úřad přijímající žádost o úvěr ustanoviti, ve prospěch kterých osob má výkup zníti i jaké díly jim mají připadati v budoucím vlastnictví. Poslední bod má značnou cenu, zejména známe-li povahu boseňského rolníka. Vésti spor jest mu zpravidla rozkoší a pýchou. Předejíti těmto sporům v daném předmětě může se přesným plněním požadavku nového předpisu.

Takto informovaná žádost o úvěr stane se základem odhadu předmětu výkupu. Odhadci jsou jmenováni úřadem. Výsledek jejich ocenění oznámí se žadateli. Není-li s ním spokojen, provede se odhad komissionelně; po dvou členech tohoto odhadního výboru jmenují si kmet i aga sami, předsedou jeho jest okresní představený nebo jeho zástupce. Odhadem má se určiti obchodní cena kmetovského statku; tedy cena, kterou má, jsa ještě zatížen kmetovským právem.

Další řešení žádosti přejímá výkupné bureau, jež zasedá pravidelně každý týden i vyřizuje veškeré žádosti došlé v minulém týdnu. Členy tohoto senátu jsou šéf jmenovaného oddělení, referent, jemuž byla ta která žádost k studiu přidělena, ve zvláštních případech i znalci jako evidenční geometři, lesní nebo hospodářští úředníci. — Až do 20.000 K může povoliti zápůjčku tento senát sám; k povolení zápůjčky tuto sumu přesahující třeba schválení společného ministerstva financí.

Takto je stanoveno jaksi normální maximum pro zápůjčky výkupné. Minimum stanoveno není. Dává se ale samo z § 15. instrukce, jenž žádá, aby obnos zápůjčky byl okrouhlý a stem dělitelný. Jest tedy minimální výkupní zápůjčka 100 K.

Administraci výkupu obstarávají tedy politické úřady. Finanční manipulace svěřena je — už dle vzoru zařízení úvěru poskytovaného zemskou bankou — berním úřadům. Tyto budou zápůjčky vypláceti i přijímati annuity. S centrálním úřadem účtují kontokorrentně.

Výplata povolené zápůjčky výkupní děje se na platební poukázku zemské vlády dle přání kmeta buď v mincích nebo v obligacích. Vždy však v plné nominální ceně. Srážky z poukázaného obnosu — snad první annuita, úroky — nejsou dovoleny.

Současně s výplatou zápůjčky provede se knihovní převod vlastnictví na kmeta i vtělení hypotéky na toto ve prospěch zemské vlády v obnosu povolené zápůjčky. I dnešní úvěr poskytovaný kmetům není jiný nežli starý — jest opět h y p o t e k á r n í. Druhý systém úvěru není — pokud je mně známo — vůbec vzat v úvahu, ač jsem přesvědčen, že by byl rentový úvěr kmetům lehčí, známější a výchovnější. Místo haku (kmetovských dávek) platili by rentu třebas dle vzoru pruského. V určité řadě let stali by se svobodnými pány své půdy.

Ovšem jest dnešní úvěr hypotekární přes to kmetům také dosti příznivý. Jest dlouhodobý. Kdežto zemská banka povolovala hypotéky nejvýše na 20 roků, jest amortisační lhůta dnešních výkupních zápůjček nejméně 30letá, vedle ní pak 40- a 50letá. Volba zůstavuje se kmetu.

Amortisační plán jest pak tento: V uvedené lhůtě amortisační má se výkupní zápůjčka umořiti placením pololetních annuit splatných dne 15. května i 15. listopadu. Připadá-li na tento den neděle nebo svátek dlužníkův, dospívá annuita následující pracovní den. V čas neplacené annuity uplatní se cestou administrativní exekuce — tedy exekucí svršků dlužníka společně s 5% úrokem z prodlení. Jestliže však jest neplacení dospělé annuity zaviněno neúrodou nebo živelní pohromou, kteréžto okolnosti vedly i k odpisu paušalované desetiny,[1] pak se odpouští kmetu i placení annuit za uvedenou dobu, tím méně nežádá se ani placení úroků z prodlení. Takto neplacené annuity platí kmet na konci, tedy rozmnožuje se jimi umořovací lhůta.

---

[1] Daň z výnosu urbárních pozemků rovnající se paušalovanému desátku naturálnímu. Tuto daň platí kmet. Aga platí t. zv. zemljarinu, opět výnosnou daň z pozemku; touto zdaněn výnos agin, onou výnos spadající kmetu.

Jestliže kmet neplatil čtyři annuity nebo upadl v konkurs nebo se konečně prodává už ve druhém roku veřejnou dražbou nemovitost, jež zápůjčku výkupní zjišťuje — vše jedno, kdo tuto exekuci vede — pak přísluší zemské vládě právo žádati zaplacení celého dluhu ihned spolu s úroky z prodlení kapitalisovanými 5% pro anno. Nemůže-li se tento požadavek jinak splniti, leč dražebním prodejem hypotékou zatížené nemovitosti, požádá zemská vláda za provedení exekuce této u příslušného s o u d u. Immobilární exekuci bude tu tedy prováděti vždy soud a ne více okresní politický úřad, jako se děje i dnes pro hypotekární pohledávky zemské banky. I to značí značnou ochranu pro kmeta, neboť immobilární exekuce provedené politickými úřady mají většinou ráz až příliš laický.

Vedle tohoto zkrácení amortisační lhůty zaviněného dlužníkem možno zkrátiti tuto lhůtu i placením dluhu najednou. Můžeť kmet platiti i více annuit v jediný termín, nebo i celý zbytek dluhu. Jestliže pak tento úmysl ohlásí zemské vládě předem na tři měsíce, není povinen vůbec platiti úroků za zbytek amortisační lhůty odpadajících. Nevypoví-li ale dluh předem — povinen jest platiti umluvené úroky. I v tomto bodě je ulehčeno kmetu značně. Zemská banka nedovolovala totiž předčasné splacení hypotekárního dluhu bez placení veškerých na zbytek amortisační lhůty odpadajících úroků nikterak. A tak se stalo, že placení předem nemělo pro dlužníka ani mnoho ceny.

Ve všech těchto bodech vidí se, že se dnešní zákon o výkupu — lépe řečeno o výkupném úvěru — kmetů snaží býti opravdu solidním; obchodní machinace, koncesse jim, jsou opuštěny. Zemská vláda staví se na vlastní nohy. V jednom bodě ale musila zůstati vláda přece obchodníkem. Neupravujeť dosud úrok výkupních zápůjček. Ponechává si právo ustanoviti tento cestou nařizovací a to dle úroku, který bude musiti sama platiti za hypotékární obligace nahoře vzpomenuté. Jedině se zavazuje nebrati od kmetů úrok vyšší, nežli bude úrok těchto obligací. Úrok tento pak upraví vláda dle toho, jak budou obligace jí vydané na peněžním trhu přijaty.

Můžeme říci hned předem, že v okupovaných zemích samých tyto cenné papíry veliký odbyt míti nebudou. Bankovní život těchto zemí není mnoho vyvinut, jest právě v plenkách. Soukromé osoby nebudou se pak o tyto papíry interessovati snad ani za mák. Snad žádný národ se tak nebojí cenného papíru jako lid zemí okupovaných. Raději nese celý balík desetihaléřů nežli jednu papírovou desetikorunu. Ani jediný z agů, s nimiž jsem se dosud setkal — a je jich hezká řada, mezi nimi i lidé vtipní — nechtějí o cenném papíru

ani slyšet. »Jestli mi chce vláda dáti za kmety papír, raději je dám zadarmo« — tak mluví každý. — Ale na Bosnu zemská vláda při emissi těchto obligací jistě nepočítá. Zajistila si předem vhodný odbyt v monarchii, kde tento jistý papír může sloužiti i k spekulaci.

Srovnáme-li stav zavedený novým zákonem s dřívějšími poměry, dodáme-li pak ještě, že veškeré záležitosti týkající se výkupu kmetů jsou prosty poplatkův i kolků, zejména i převodní poplatky jsou prominuty, uvážíme-li, že organisace manipulace je opravdu důmyslná, zaručující velmi rychlé řešení podaných žádostí za úvěr výkupní — musíme přiznati, že jest výkup kmetu velmi ulehčen. Ale možnost výkupu není usnadněna!

Odtud to mlčení, s jakým se zákon tento shledal v lidu, to roztrpčení, jež dovedlo dnes klub srbských poslanců k vnitřní krisi a k založení nové radikální strany srbské. Lid čekal odstranění kmetství. Čekal je od okupace, čekal je od sněmu — a nedočkal se. Proto na novo se probudila nedůvěra k vládě u massy kmetů, která se necítí ještě ve sněmu, kdež sedí ti, kteří hlasovali pro přijetí nového zákona, hlasovati musili, chtěli-li vůbec něco na tomto poli dobýti, — ale v denním životě a v žurnálech zase počíná ovládati opposice, jež do budoucích voleb jistě jen vzroste.

Podotknul jsem už výše, že výtky činěné zemské vládě v mnohém jsou vážné a obrana její velmi slabá. Vláda mohla najíti most, jímž daly by se hospodářské nesnáze překlenouti, ale nedaly jí politické obavy. Nemohla si rozhněvati muslimy, jimiž v čas potřeby může i srbskou faktickou majoritu jestli ne ovládati, tož aspoň udržeti na uzdě.

Sen, jehož uskutečnění žádal národ od vlády, se nesplnil. Lid dnes už v tomto směru mnoho od vlády nečeká. Snaží se pomoci si sám; chce donutiti agy k prodeji »dobrovolnému«. Odtud heslo: zošklivìti agovi kmetský svazek, jež se s velikou důsledností provádí. Mnoho agitace není tu ani zapotřebí; skoro vše učiní zklamaná naděje kmetů sama. Kmeti zahajují dnes bez hluku a zdánlivě bez organisace, ale důsledně passivní resistenci. Dávají agům jen nezbytné, žádají pak nemilosrdně vše, čím jsou jim agové povinni. Jsou snad při tom tvrdí, hrubí, ale k tomu je vychoval dosavadní osud. Je přirozeno, že agové tuto změnu poměru pociťují a dobře chápou.

Starý, tichý kmet má tam, kde se dříve ostýchal prositi, dnes pevné požadavky, které energicky hájí a zná hájiti. Je to zejména povinnost agů stavěti kmetu potřebná hospodářská stavení a obydlí, jichž uplatněním zná kmet svého agu, abych tak řekl, vymrskati.

Není divu, že slabší — myslím duševně, nejen hospodářsky — aga v tomto boji padá. Nenaučil se brániti, raději kmeta prodává, jen aby zachránil svůj klid, po případě nečinnost.

Nové heslo se uplatňuje, dosahuje velmi často svého cíle. Houževnatější agové ovšem odplácejí nepřátelství nepřátelstvím. Ale tomu obyčejně staví se kmet odporem soudním. A agrární senáty politických okresních úřadů zpravidla řeší spory ve prospěch kmetů. Přísedící senátu — soudci-laici — chápou chikanování, jímž aga kmetu odplácí. Odtud nová rozhořčenost muslimů, zejména novější frakce, zvané samostatnou muslimskou stranou a odpovídající asi pojmu Mladoturka. Samostatní vytýkají ostře vládě stranickost. Citují případy, žádají nápravu, ale marně, protože většinou neprávem.

Nesmíme zapomenouti, že postavení agy a kmeta i dnes, třeba je mezi nimi stejné nepřátelství, není totožné. Kmet žádá dnes to, co mu dle zákona i právního obyčeje přísluší i ode dávna příslušelo, co ale z jisté passivnosti, společné všem sloužícím, nežádal —, aga odpovídá na to chikanováním kmeta. Což přirozenějšího, že první setkává se obyčejně s úspěchem, druhý se ztrátou. Doby, kdy agovo slovo platilo více než důkazy kmeta, minuly, a jest si přáti, aby se nevrátily. Ovšem muslimský živel, který právě v této moci sebe jako třídy a víry viděl svůj vrchol, musí označovati rovnost kmeta a agy jako úpadek, přiznání této rovnosti jako stranictví.

Rozuzlení těchto sporů přinese čas sám s sebou. V čí prospěch toto bude zníti, nemůžeme přesně říci, ale více než pravděpodobno jest, že se tento boj skončí vítězstvím kmetů. Tak aspoň, jestli se muslimané včas neprobudí. A byť i dospěli muslimanští agové poznání a pravé intelligence, musili by sami nahlédnouti, že řešení agrárního problému v okupovaných zemích ve prospěch kmetů je požadavkem všeobecné spravedlivosti, všeobecného prospěchu a pokroku a že de facto tímto agové muslimanští neztrácejí ničeho. Drobný aga oddá se s nabytými výkupem kmeta penězi jinému zaměstnání, hlavně obchodu, řemeslu, nebo použije těchto peněz k povznesení a rozšíření stávajícího už vedlejšího svého zaměstnání. Velkostatkář a střední aga má dosti země svobodné, vedle kmetů, jež racionelně vzdělávána může mu zajistiti stejný blahobyt, jaký užívá dnes. Ale při výchově, kterou má muslimanský živel v okupovaných zemích za sebou, je těžko se probouzeti. Jeden intelligentní, mladý beg (velkostatkář), s nímž jsem o této otázce mluvil, řekl mi zcela upřímně: »Až my se probudíme, nebudeme už ničeho míti.«

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Štvaní vídeňských a maďarských listů do války; rumunská trůnní řeč a změny ve správě vojenské u nás. — Konflikt se Srbskem. — Hospodářské následky válečného znepokojení; předlohy o válečných úkonech a jich národohospodářský dosah. — Nehotovost mobilisačních předloh a snaha ukvapeně je uzákoniti. — Bursa dosud nevěří ve válku. — Panika obecenstva a požadování vkladů z úvěrních ústavů; nejistota úvěru ve válce. — Klesání cenných papírů; pokladniční listy rakouské a uherské na velmi vysoké úroky; možnost agia. — Tvrdošíjné setrvávání na emisích na příliš nízká nominální procenta.

Válečné nebezpečí nikterak není zažehnáno tím, že nastal klid zbraní na Balkáně. Horší znepokojení hrozí u nás i v nejbližším sousedství. Vídeňské listy s budapeštskými soptí oheň a síru; jejich články se čtou skoro tak, nikoli jako by válka měla začíti zítra, nýbrž jako by už dnes byla v proudu. Psalo se veřejně v křesťansko-sociálních listech o vojenském obsazení Bělehradu, Kragujevce a Niše naším vojskem, o poslání našich pomocných sborů do Rumunska (proti komu?) a o jiných podobných dobrodružstvích. — Ale nejsou to jen všelijaké listy, které takto do války ženou, také nejvážnější orgány, obhajující jindy mír za každou cenu, jsou plny válečného ducha; listy kapitalistických zájmů a pravidelně mluvčí našeho velkoprůmyslu a velkoobchodu (s »Neue Freie Presse« v čele) mluvily tak, jako by se nejednalo již o samu válku, zdali bude, nýbrž jen kdy asi začne. — Jenom bursa dosud nejeví podobných strachů a nevěří dosud ve válku, sice bychom pozorovali na bursovním nebi, kterak v nynější adventní čas měsíc by se zatměl, hvězdy by padaly s nebe a slunce by nevydalo světla svého. Ale takových hrozností posud pozorovati není.

Než i vedle toho vážnost i hrozivost nynějšího politického povětří ohlašovaly také jiné tlakoměry. Jakékoli mírové projevy naše vždy bdělé úřady potlačovaly, schůze vyslovující se pro smírnou rozvahu se rozpouštěly a není radno mluviti ani psáti proti válce třeba jen s hospodářského stanoviska, aby podobné, docela klidné úvahy nevzbudily nelibost censury a podezření, že v těch projevech je snad nedostatek vlasteneckého nadšení.

Do toho časově se hodila demise dosavadního ministra války i náčelníka generálního štábu. Týž Conrad z Hötzendorfu, který skoro čtyři leta je tomu, musil odejíti, protože radil, aby Srbsko se okamžitě obsadilo naší armádou a kterému se zdálo Tyrolsko málo bezpečným

a opevněným, nyní v tak pobouřené době vrátil se zpět v čelo generálního štábu. Je to snad (s Tyrolskem a jeho opevněním) pouhá náhoda, protože zrovna před chvílí byl na novo uzavřen trojspolek. Ale i takové náhody zrovna vybízejí k tomu, abychom si trochu vzpomínali na příhody z roku 1908 a 1909 po přivtělení Bosny a Hercegoviny.

Zrovna před málo dny byl také Conrad z Hötzendorfu v Bukurešti u rumunského krále Karola, ku kterému měl velmi důležité poslání vojensko-diplomatické, přísně důvěrného rázu; z toho se arci na veřejnost nic nedostalo.

V Rumunsku právě nedávno bylo zahájeno trůnní řečí zasedání nově zvoleného zákonodárného sboru a slova králova nám připomínají dunění vzdálené bouře, ale bouře patrně se dosti blížící: Rumunsko je prý za nynějších pohnutých dob na Balkáně rozhodnuto vším úsilím hájiti svých zájmů a požadavků. Nepravilo se sice, které zájmy to jsou, ale hned se bez jakéhokoli přechodu dodalo, že rumunský národ může spoléhati na svou silnou armádu a bude zajisté ochoten svými zástupci odhlasovati všechny válečné úvěry, kterých vláda bude požadovati. Není známo, že by někdo Rumunsko chtěl napadnouti; na koho jsou tedy tyto válečné přípravy a k čemu jsou potřebné značné válečné úvěry?

*

Je naše monarchie opravdu ohrožena politicky či hospodářsky? Kdyby Srbsko dostalo nějaký východ k moři, budeme tím tolik trpěti, že bychom nesměli ani okamžik váhati, i že by nezbytným bylo válečné tažení? A není tu snad už jiné porovnání našich zájmů se srbskými možné, leč jen se zbraní v ruce? A je jisto, že taková válka se Srbskem by se obmezila na území malého Srbska? Již to, že současně Rumunsko chce své válečné síly míti pohotově, ukazuje, že se tu nejedná o pouhé Srbsko.

A k tomu si přimysleme ty stálé řeči vídeňského i maďarského tisku, že Srbsko je pouze od Ruska nastrčeno, že Rakousko-Uhersko nesmí míti ruského vasala v týle. Nevedla by cesta přes Bělehrad, Kragujec a Niš z Bukurešti do Moskvy a Petrohradu? Právě je tomu letos sto let, co podobnou cestu jako poslední cestu křížovou skončil podmanitel kontinentální Evropy Napoleon I. Osud Napoleonův ovšem by mohl nabádati k přemýšlení. Také není jisto, zdali bychom neměli co dělati ještě s jinými činiteli v Evropě.

*

Ale není účelem těchto rozhledů zabývati se politickými možnostmi; jenom upozorniti na ně bylo nutno, jelikož bez nich by se neporozumělo důležitým hospodářským důsledkům. A tyto vlivy na veřejné a soukromé hospodářství se ukazují mnohem dříve, než se ještě uvěřilo, že by mohlo hroziti tak vážné nebezpečí.

Především již válka na Balkáně samém byla nejen nemilým překvapením diplomatům, nýbrž i těžkou pohromou pro náš vývozní průmysl. Textilní naše továrny ztratily nejen skoro všechen svůj veliký odbyt do zemí válkou uzavřených, nýbrž nemohly se domoci ani vyrovnání svých pohledávek ani náhrady za zboží na úvěr poskytnuté. Moratorium ve všech

státech válčících učinilo dřívější závazky nedobytnými. Stejně trapně postiženy byly také jiné naše průmyslové obory jako papírnictví, konfekční průmysl, obuvnické továrny a mnoho jiných odvětví. Namnoze se musila výroba zastaviti nebo silně omeziti a rozumí se, že jen nejsilnější závody dovedly takovým pohromám bez ohrožení existence čeliti. Hromadné úpadky již buď nastaly nebo se dají čekati.

Ale mezitím naše vlády samy ukázaly, co znamenají moderní války v národním hospodářství. Počátkem tohoto měsíce byly předloženy mobilisační předlohy: o výkonech válečných, o stavění koní k válečné službě, o zaopatření potřeb hmotných pro vojsko, o zaopatření vdov a sirotků, jakož i zbylých příslušníků po těch, kteří budou mobilisováni atd. Obsah těch předloh všecko občanstvo poděsil, ačkoli vlastně by jinak mohl býti jako rozjasnění velmi vítán; neboť ukazuje velmi důrazně a nepochybně, jaká bude novověká válka a co všecko se uvádí v sázku takovou všeobecnou válečnou pohotovostí. Kdyby na světě rozhodovala logika, byl by tu podán nepochybný důkaz, že nynější válka vlastně je těžko možná bez ohrožení veškerého nejen blahobytu, nýbrž vůbec jakéhokoli bytu pokolení lidského. Lidé by měli té výstrahy dosti, aby se s válkou vůbec lehkomyslně nijak nezahrávalo.

Nuže ony předlohy stanoví vůbec, že všichni dospělí mužského pohlaví až do ukončeného 50. roku mohou býti voláni ke službám ne přímo bojovným, ale jistě k jakýmkoli službám armádě potřebným. Při tom podléhají úřadům i soudům vojenským a jsou povinni jim se bezpodmínečně podříditi podle pravidel vojenské discipliny. Z této povinnosti jsou vyňati pouze tělesně a duševně neschopní, státní a veřejní úředníci, obecní představení (ale nikoli obecní úředníci!), duchovní uznaných církví, *samostatní zemědělci, továrníci a majitelé živnostenských závodů.*

Ale kdo vlastně je neschopen (tělesně nebo duševně) k výkonům, potřebným v čas války pro armádu, o tom není nikde řeči. Poněvadž tu mohou býti práce velmi různé i lehčí, na př. v kancelářích, všeliké pomocné a hlídací úkony, bude asi těch, kteří by uznáni byli za neschopné, dosti nepatrné procento. Pro továrníky málo bude platno, že jsou osvobozeni, když jim seberou všechny inženýry, dílovedoucí, faktory, účetní, manipulanty a všechny dělníky do padesáti roků. Také zemědělství nemůže býti dostatečně opatřeno samými samostatnými rolníky, když ani pachtýři, šafáři a jiní nejsou prosti válečných výkonů. — Najednou však i veliké obce mohou býti zbaveny všech lékařů, advokátů, lékárníků a jiných důležitých i nezbytných funkcí, když náhodou všichni v těch oborech budou mladši 50 let. Vojenská povinnost se tak rozšířila na všechny muže jakéhokoli výkonu schopné až do 50 let a *v předloze nebyla určena ani dolní mez věku; teprve na naléhání poslanců bylo do nich pojato ustanovení, že těm povinnostem nepodléhá mládež do 17 let věku.*

A k tomu, co jsou všechno občané povinni pro vojsko, — ovšem za vyměřenou náhradu, — postoupiti. Všechny dopravní příležitosti, všechna jakkoli potřebná zvířata, všechny schopné koně ovšem, ale i všechny jiné potřebné věci, jakož i závody a továrny vyrábějící jakékoli potřeby pro

vojsko i s dělnictvem v nich pracujícím, které pak je poddáno vojenské disciplině. Než i pozemky a jiné nemovitosti, které může vojenská správa potřebovati, museji býti za náhradu postoupeny.

A náhrada se vyměřuje komisemi, v nichž zúčastněné občanstvo vůbec skoro zastoupeno není, ale rozhodně se tam nedomůže ani pořádného slyšení. A jaká náhrada ta se dá a kdy? O tom není přesných ustanovení. V čas finančních nesnází, které ve válce vždycky jsou a kde peníze hotové se potřebují především k vedení války, zajisté se náhrada vyměřená a přiřknutá nebude dávati hotově, nýbrž se poukáže na budoucnost. Ale za takové poukázky se nedostanou jinak potřebné věci, — leda by se předávaly pod cenou, což v nouzi se jistě bude díti. A když těch poukázek bude v hojnosti všude nabízeno, nebude se tlačiti ještě více jich cena? Nebude tu příležitost k výnosné a velmi rozšířené lichvě? A kdo by se takovým lichvářům divil, kdyby nabývali podobných poukázek pod cenou slušnou? Jsou snad mimo nebezpečí, že poukázky ty nebudou pak splněny v plné hodnotě? Nehrozí to nebezpečí všem, kteří podobné poukázky náhradou dostanou? Vždyť přece jsou známy případy, že vysílené státy po válce nemohly splniti svých závazků, nebo že znehodnotily svou měnu atd. A není sama státní existence při moderních válkách ohrožena?

*

A k tomu, jak tyto válečné předlohy byly podány říšské radě nepropracované, na rychlo sdělány s takovými nejasnými ustanoveními, že stačil by škrt pérem od ministra zemské obrany a všichni státní občané do 50 let mohli do rána podléhati pravomoci vojenské a býti povinni ke všem už známým výkonům válečným! Nebylo by potřebí ani vyhlášení války, pouhá válečná pohotovost některých vojenských sborů v Tyrolsku nebo v Chorvatsku stačila by již, aby nastala vojenská výlučná povinnost a vojenská vláda na př. v Čechách, v Haliči nebo v Bukovině.

K tomu ještě ani předlohy ty nebyly stejny v Rakousku a v Uhrách. V Uhrách mohlo na př. moratorium (t. j. nevymahatelnost pohledávek) býti vyhlášeno nařízením vládním, kdežto v Rakousku to nutno ústavně vyřiditi zvláštním zákonem. A tak mohli Uhři našim věřitelům pohledávky neplatiti, kdežto naši dlužníci by neměli podobné ochrany proti uherským věřitelům.

S takovými předlohami přišla Stürgkhova vláda do říšské rady se vzkazem, že se nejen na nich nesmí ani puntíčku měnit, nýbrž že musí býti do 10. prosince ústavně vyřízeny. Jaká to byla vlastně nevážnost vůči nynějšímu parlamentu, ukázalo se hned, když jednotlivé skupiny parlamentní bez zaleknutí začaly předlohy nejen kritisovati, nýbrž přímo se neštítily proti nim postupovati obstrukčně. Vláda hned změnila své prohlášení, ani netrvala na úplně nezměněném přijetí každého písmene předloh ani na lhůtě k vyřízení určené. Do 10. prosince nebylo pořádně vlastně ani jednáno o předlohách mobilisačních ve výboru justičním, kterému byly přikázány; tím méně mohly býti vyřízeny v plenu sněmovny poslanecké.

*

A veřejnost na všecky tyto činy a přípravy pomalu už dává svou odpověď. Prozatím bursa ještě je klidná. Není vlastně nikde

rozumné příčiny k pobouření, třeba že v jednotlivých listech je stálým už štvaní do války. Srbsko s Černou Horou samy s námi válku vésti nemohou ani nepovedou a s Ruskem prý máme stále přátelské styky; ještě nyní místodržitel haličský ujišťoval, že války s Ruskem nebude. Italie je s námi v trojspolku, podobně i Německo i také Rumunsko se k nám uchyluje v nejdůvěrnějším přátelství. Zbývá z našich sousedů už jen Švýcarsko a Liechtensteinsko, o kterých se jistě nikdo nenaděje, že by nám od nich válka hrozila. Tak tedy kde máme to strašidlo válečné vlastně hledati?

Kromě toho Německo slavnostně prohlásilo, že se cítí s naší monarchií za jedno a kdyby byla napadena (Ruskem), že jí bude pomáhati vojenskou svou silou. Ale Německo se jistě nevydá ve zbytečnou válku a také tam není pozorovati válečného napětí nebo nadšení. Možná, že Německo by mělo i své příčiny nepouštěti se do války nyní. Za mluvčího Německa se ovšem nemůže považovati berlínský publicista Max Harden, který ve Vídni do války nejopovážlivějším způsobem štval a kterého tam sice s libostí poslouchali také vlivní politikové.

Tytéž vídeňské listy, které stále mluvily o válce jako jisté, — a kterým válka se Srbskem je ovšem věcí vedlejší, tam chtěly by trefiti pouze Rusko, — naivně se ptají při tom, proč mají lidé strach z války a vybírají své vklady z bank a spořitelen. A není ten strach při jejich válečném pokřiku zcela pochopitelným? Kde by byla jaká záruka pro obecný lid nepochybná, že spořitelny nebo banky budou moci svým závazkům dostáti, když válkou by vše bylo uvedeno do nejistoty a nejpevnější podniky by byly ohroženy? Což pak banky nebo spořitelny mají svěřené vklady uloženy v hotovostech, snad ve zlatě? Zajisté nikoli, jich hotovosti by nestačily leč jen na nepatrný. zlomek vkladů. Všecko jejich jmění spočívá v uvěřených kapitálech různým podnikům nebo je v cenných papírech. Ale každá pohledávka je za války pochybnou a pravidelně nedobytnou, nechce-li se ztratiti. A rovně cenné papíry pozbývají za války velmi mnoho ze své ceny a nehodí se už proto k hromadnému prodeji, že by se cena jejich ještě více stísnila a ztráty veliké by prodejem jejich se staly neodvratnými a nenapravitelnými. Proto za války nemůže se nikdo zaručiti za spolehlivost výplat ani u nejbohatších a nejpečlivěji řízených bank a jiných úvěrních ústavů.

Tedy také pohrdlivé a útrpné projevy proti těm vkladatelům, kteří z úvěrních ústavů své úspory vybírají, aby si je zabezpečili, zajisté nejsou tak zcela samozřejmé, jak by se mohlo zdáti. Stát ovšem sotva by sáhl na deposita bank, také snad vítězný nepřítel by se tak neprovinil proti mezinárodnímu právu, aby sáhal na soukromý majetek; ale za moderní války těžko bylo by za všech okolností zaručiti se za solventnost kterýchkoli, jinak i sebe spolehlivějších úvěrních ústavů. Tak dalece instinktivní strachy i těch naivních ukladatelů, kteří své cenné věci chtějí míti ve své moci a co možná v bezpečnosti uschovány, mají do jisté míry svou oprávněnost neb aspoň se vysvětlují všeobecnou nejistotou, která by propukla za opravdové nejvýš vražedné a vše ničící moderní války mezi několika velmocemi. Pouhým útrpným úsměvem se podobné oprávněné obavy neodčiní.

*

Bursa sice nepočítá ještě nikterak s válkou, ale na stálé znepokojování poplašnými zprávami přece již projevila zřetelně své mínění. Cenné papíry nejbezpečnější poklesly tak hluboko, jako tomu již nebylo asi 25 let, v dobách právě podobného válečného vzrušení (v roku 1887, kdy se zrovna chystala válka s Ruskem, k níž ovšem nedošlo). Také obchodní a průmyslové úpadky jsou již na denním pořádku. Konečně kapitalisté (cizozemští, domácí vůbec neváží tu mnoho) využívají situace, že kladou pro úvěrní požadavky podmínky, upomínající na lichvu.

Právě v tomto okamžiku oba státy monarchie společně si vyžádaly uvěrní pomoc v cizině. Pro Rakousko zálohu 125 mil. K poskytuje Amerika, pro Uhry za týchž podmínek na touž sumu našel se částečně zdroj kapitálu v Německu, a l e z v ě t š í č á s t i u n á s. A podmínky jsou jistě velmi tvrdé, ačkoli se dosud jedná o malé celkem sumy, a nejsou to nikoli úvěry válečné, nýbrž úvěry již minulým rozpočtem (na rok 1912) povolené, kterých dosud finanční ministři nepoužili.

Podmínky půjčky jsou: Pokladniční listy (bony) 4½procentní, — Rakousko je vydává na 25 mil. dollarů, úplně v americké měně splatných a úrokovaných a také v amerických místech vyplácených, — za kurs n i ž š í než 97 procent. Polovice té sumy bude splatna za půldruhého roku, polovice za dva roky. Poněvadž se musí platit vše v americké měně a peníze se rozhodně musí několikrát převážet i měnit, jakož zajisté bude nutno platit značnější provise a hraditi ztrátu interkalárních úroků, klesne jistě o p r a v d i v ý k u r s, který je smluven p o d 97 procent, — ale nebylo řečeno, jak hluboko, — n e j m é n ě a s i n a 96 p r o c e n t, n e-l i n í ž e.

Za těchto podmínek bude ona polovina výpůjčky, která je splatna za půldruhého roku, zúrokována téměř 7½ procenty ročně, kdežto druhá polovice, splatná za dvě léta, úrokovala by se přes 6¾ procenta ročně. Celý dluh tedy je dohromady na úrok asi $7^1/_8$ procenta ročně. Tak daleko jsme dospěli od r. 1903, kdy se ještě mohla 4·2procentní renta sjednocená konvertovati zcela hladce pouhým přepsáním na rentu 4procentní. A tu jde přece o dluh nepatrný a n i k o l i o ú v ě r v á l e č n ý.

Jiný doklad povážlivého zhoršení situace je zcela zřetelná m o ž n o s t p o n e n á h l é h o o b j e v o v á n í s e a g i a. Rakousko-uherská banka není už beze všeho ochotná směňovati své bankovky za zlaté mince. Devisy (t. j. směnky na cizí místa) přitužily velmi značně v ceně; rozdíl mezi zlatými penězi a bankovkami obnáší až bezmála celé jedno procento. Takové zjevy se neobjevovaly ani počátkem r. 1909, kdy se zdála válka se Srbskem skoro neodvratnou. Myslí se, že se to polepší, až dojde z Ameriky zlato z vyplacených rakouských pokladničních listů 25 millionů dollarů, jakož i za 40 millionů K uherských bonů.

*

Mimo úvěr na americké letošní bony 25 millionů dollarů pro Rakousko bude ještě podle rozpočtového provisoria po ruce investiční úvěr železniční 130 millionů K efektivních, které si chtěl finanční ministr zjednati vydáním 4procentní renty v kursu 87½procentním. Ovšem o takovém kursu dnes se nesmí našim finančním ministrům ani zdáti. Rakouská ko-

runová renta 4procentní má nyní kurs něco přes 82 procet. To znamená již roční úrokování velmi blízké 5 procentům ročně. Ale na typu 4procentním se stále trvá, ačkoli by se tím nominelní zadlužení zvyšovalo víc jak o 20 procent a v následujících dobách by se nemohlo nijak úrokové břímě zmenšiti, pokud by u nás míra úroková neklesla pod 4 procenta ročně, nač budeme nyní ještě dlouho čekati! *—ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Panská sněmovna vrátila služební pragmatiku sněmovně poslanecké. — Zákon o podporování rodin mobilisovaných branců. — Druhý sjezd českých bytových a stavebních družstev. — Druhá rakouská bytová konference. — Obecní podpory nezaměstnaných v Belgii. — Chystaná generální stávka v Belgii prostředkem proti alkoholismu.

V rozruchu, způsobeném válkou balkánskou a napětím rakousko-srbským, nedošlo patřičné pozornosti jednání panské sněmovny o služební pragmatice státních zřízenců. Vláda předložila zákonnou osnovu jen z donucení, a když už ji předložit musila, učinila to tak, aby zisk ze služební pragmatiky měla ona. Poslanecká sněmovna, třebas k vládě ochotná, přece nemohla odhlasovat služební pragmatiku, která by znamenala zhoršení proti dnešnímu stavu, a proto vládní předlohu částečně opravila, ulomivši jí nejostřejší hroty. Vláda však prohlásila ihned, že předlohy v této formě nemůže předložit k sankci, spokojila se však pouze tímto protestem, nepokusivši se ani na vládní strany vykonávat nátlak, aby osnovu přijaly po její chuti. Vláda neměla potřeby svým stranám působit nepříjemnosti mezi jejich voliči, neboť měla dostatečně silnou zálohu, jíž si byla jista — panskou sněmovnu. A panská sněmovna provedla na služební pragmatice katovskou práci, že vláda sama ustrnula. Tua res agitur — myslili si asi dědiční členové panské sněmovny, pánové mnohdy i značného počtu úředníků; vrchnostenští úředníci mají »služební pragmatiku« — čelední řád! Panská nálada — suprema lex! A těm by mohlo snad někdy napadnout domáhat se také svých občanských práv, schwarzenbergskému úředníku by mohlo napadnout, že on jako svobodný občan státní není povinen chodit v neděli na mši nebo zúčastnit se eucharistického sjezdu, třebaže to jeho pán žádá!

A proto provedli tu katovskou práci; aby jejich úředníci nechtěli se dostat na úroveň úředníků státních, snaží se státní úředníky srazit na úroveň svých zřízenců — do panského čeledníku! Usnesení poslanecké sněmovny, proti nimž se vláda vyslovila, ovšem všechna byla škrtnuta, ale nad to zhoršena ještě ustanovení samotné vládní předlohy. Hrabě Latour měl starost jedině o certifikatisty a úředníky bývalé důstojníky, jimž má být zajištěno privilegované postavení mezi úřednictvem, aby takto co nejvíce důstojníků přestupovalo do civilní služby a do ní ovšem přenášeli ducha slepé poslušnosti. A to také je vytouženým ideálem rakouských lordů: »státní zřízenec má býti poslušen služebních rozkazů

svých představených« jest ve zprávě vysvětleno, že »toto ustanovení má býti pojímáno v plném svém rozsahu, jednáť se o absolutní povinnost poslušnosti, jež ve služebním zájmu vylučuje jakékoli zkoumání rozkazů, jež představený udělí.« Vzpomínám historky z ruského vojska: lékař demonstruje cizinci dresuru ruského vojáka; při přehlídce setniny poručí každému vojáku: »vyplázni jazyk«. Když dojdou na konec řady vyzve lékař cizince, aby se obrátil: celá setnina stojí s vyplazenými jazyky, neboť nikdo nerozкázal »zatáhni jazyk«.

Ideál rakouských lordů! V Rakousku jsme však již dále. V Rakousku jsou státní dráhy a tyto mají již po léta služební pragmatiku pro svoje zřízence, a tato před lety vydaná služební pragmatika je daleko modernější, nežli ona, již vláda nyní chystá pro ostatní státní zřízence. Či domnívá se vláda a lordové, že je možno, aby zřízenci jednoho a téhož zaměstnavatele byli jedni svobodnými občany, druzí bezprávnými členy panského čeledníku jen proto, že jedni přízní osudu byli označeni ne za zřízence státu, nýbrž za zřízence státního podniku, čímž unikli pravomoci instituce, v níž o osudech národů mají rozhodovat lidé, kteří »se dovedli narodit«?

Předloha přijde nyní zpět do poslanecké sněmovny; tato bude v prekérní situaci: zamítnutí změn panské sněmovny a vrácení osnovy lordům znamená odsunutí služební pragmatiky ad calendas graecas, přijetí změn znamená zhoršení dnešního stavu úředníků tou měrou, že úředníci raději setrvají v dnešních neupravených poměrech, nežli by se uvazovali v pozdějších »upravených«. Neboť i platové a postupové poměry panská sněmovna změnila — zhoršila ustanovení pro zřízence a nižší úředníky, pro vyrovnání však — přidala vyšším úředníkům.[1]

Byl to hlavně guvernér bodenkreditky, tajný rada dr. Sieghart, jenž přimlouval se za zvýšení platů vyšších kategorií úřednických. »Při dosavadních úpravách platů bylo pamatováno více na nižší kategorie úřednické. To možno ovšem odůvodnit, a nechci předpokládat, že se to stalo proto, že jde o velké množství, jež svými hlasy padá na váhu. Ale při tom nesmí také býti vyvoláno zdání, že na každého, kdo dovede hlasitě a důrazně křičet, vezme se zřetel, přes ty však, kteří mlčky konají své povinnosti, také mlčky se přejde k dennímu pořádku; a také nemá dojíti k tomu, aby větší talent, silnější pracovní síla, pevná činorodá síla vyhledávala soukromé služby a veřejné úřady přenechávala prostřednosti.« (Dr. Sieghart sám neváhal opustit místo sekčního šéfa pro nabízené mu guvernérství bodenkreditky!) Úmysl panské sněmovny je zjevný: podporováním vysoké byrokracie ještě více rozšířit propast mezi oběma kastami úřednickými, kastou vládnoucích a kastou ovládaných.

---

[1] **Mimo vše nadání vyslovily se úřednické organisace pro přijetí předlohy panskou sněmovnou takto znetvořené. Stranám většiny znamenitě se to hodilo, a tak vidíme, jak státně zřízenecký výbor již 14. prosince je se služební pragmatikou hotov, přijímaje ji ve znění panskou sněmovnou navrženém 22 proti 14 resp. 15 hlasům. Strany většiny domnívají se, že se vlk nažral a koza zůstala celá, my však se domníváme, že se ani vlk nenažral, ani koza nezůstala celá.**

Zajímavo bylo pozorovat, jak občanští členové panské sněmovny usilovali ospravedlnit své členství mezi lordy; kde Schwarzenberg, Latour et consortes měli pouze silné výrazy, tam dodali Sieghart a Philippovich zbraní ducha; jejich řeči byly nejduchaplnější a proto nejvíce nebezpečné.

Jednání o služební pragmatice je zlou předzvěstí, až panská sněmovna bude jednat o sociálním pojištění. Hrabě Latour ohlásil její stanovisko již přede dvěma lety: napřed odhlasování a uspokojení všech požadavků vojenské správy a sanace zemských financí, pak teprve sociální pojišťování — nebudou-li však velkostatkáři na ně muset ničeho dát!

Panská sněmovna stává se paskvilem doby, stává se balvanem, jenž s úpornou tvrdošíjností navalí se v cestu každé sociálně-politické akci v Rakousku a sama vyvolává hnutí »pryč s panskou sněmovnou«, které bylo již tlumočeno na sjezdu československé sociální demokracie r. 1911.

Ale kdo má hnutí toto uskutečnit? Dělnictvo na to nestačí, tu je třeba, zvláště v Rakousku, svorného postupu všech demokratických vrstev národů. Jaká to utopie! Občanské strany všech národů závodí přímo v servilnosti vládě, byrokratickofeudální vládě!

*

M o b i l i s a č n í p ř e d l o h y jsou smutným dokladem, jak hluboko již u nás klesla »mužná hrdost před královskými trůny«. Nebýt obstrukce českých sociálních demokratů a národních socialistů, byly by prošly beze změny zrovna tak, jako v Tiszově sněmovně v Budapešti. Jedna z předloh v hodině dvanácté má zajistit rodinám mobilisovaných branců živobytí, pokud živitel jejich je u praporu. Nemajetným rodinám poskytuje se podpora ze státních prostředků. Mobilisaci rovná se povolání záložníků nebo náhradních záložníků k výminečné aktivní službě v době míru. Za potřebné podpory považují se všichni příslušníci, jejichž nejnutnější obživa aspoň z valné části závisí na příjmu z osobní práce osoby povolané k vykonávání aktivní služby. Příslušníkům osob, které byly zabity ve válce, anebo zemřely následkem poruchy v aktivní službě vojenské, přísluší podpora ještě po šest měsíců ode dne smrti, po případě ode dne, od kterého zmíněný vojín je postrádán. Podpora jest určena ve výši vojenského příspěvku pochodového na každou osobu rodiny a polovici tohoto příspěvku jako příspěvek na nájemné, v celku však nesmí přesahovati čtyři koruny denně. Příspěvek tento stanoví se dle cen místních trhů každý rok.

*

D r u h ý s j e z d č e s k ý c h b y t o v ý c h a s t a v e b n í c h d r u ž s t e v, jehož program jsme registrovali již v minulém čísle, konal se za předsednictví zasloužilého předsedy Zemského spolku p. Lošťáka a za četné účasti spolků různých korporací. Při zahájení konstatoval předseda, že je na 240 českých bytových družstev, počet, jenž nejlépe dokazuje živý zájem veřejnosti o bytovou otázku. Bohužel však činnost jejich nesetkává se s patřičným výsledkem, poněvadž nedostává se podpory obcí, bez jejichž součinnosti je dle referátu p. Jareše bytová reforma neproveditelna. Pan Jareš žádá od obcí nepřímé podpory: zavedení b y t o v é i n s p e k c e,

která by sebrala potřebný materiál; provádění správné komunální politiky pozemkové, znemožňující spekulaci; poskytování stavebních úlev domům s levnými byty. V debatě k prvnímu bodu vznesl dr. Záveský těžká obvinění proti obci pražské a proti Svazu českých měst, jež s velkou emfasí vyhlašují do světa svoje bytové projekty, nehnou však prstem pro jejich uskutečnění. P. Waldštein mohl na omluvu Prahy uvést zase jen slova, ale žádného skutku. V resoluci k tomuto bodu přijaté konstatuje sjezd s politováním »zanedbávání této veledůležité sociální a zdravotní povinnosti našich samosprávných korporací. Sjezd proto žádá Svaz českých měst, aby péči o řešení otázky bytové všem našim obcím důtklivě doporučil a upozornil je zejména na důležitost prozíravé politiky pozemkové za správného používání zákona o právu stavebním. Sjezd projevuje mínění, že pro rozvoj otázky bytové v obcích byla by účelnou změna obecních řádů volebních, aby tímto způsobem uplatniti se mohly názory a zájmy tříd, jichž hlavně otázka bytová se týká a jež ze zastoupení obcí dosavadním volebním řádem jsou vyloučeny.«

Dále žádá sjezd zemské výbory zemí koruny české, »aby ve smyslu pokynu § 24. zákona ze dne 28. prosince 1911 ř. z. č. 242 předložily při nejbližším zasedání zemským sněmům osnovu zemského zákona, kterým by se poskytovaly dočasné úlevy na zemských, okresních a obecních přirážkách malobytovým stavbám dle analogie II. a III. hlavy zákona.« Sjezd apeluje »na životní pojišťovny, aby sumy sebrané z pojistného větší měrou obracely buď samy nebo prostřednictvím vkladů do spořitelen na zlepšení bytových poměrů dělných a středních vrstev«.

K referátu dra Šimáčka přijata resoluce, jež žádá revisi stavebního řádu a »sestavení katastru špatných bytů ve všech obcích a postupné jich zrušení. Zrušení zdravotně závadných bytů musí však kráčeti ruku v ruce s opatřováním nových malých bytů a pak bytů levných, v nichž nalezly by zdravé bydlení chudé třídy obyvatelstva, které bydlely v malých zrušených bytech.«

*

Druhá rakouská bytová konference konaná ve Vídni protestuje proti tomu, aby o charakteru obecní prospěšnosti bytových družstev rozhodovaly měnící se názory nařizovací moci, a by charakter ten byl závislý na více nebo méně nejistém uvážení. Pro pojem »obecně prospěšný« při stavebních sdruženích má býti rozhodující definice, daná v § 12. zákona o fondu pro bytovou péči. Apeluje na korporace, jimž přísluší ve stavebním právu zadávati pozemky, zvláště země, okresy a obce, aby byly ochotny co nejvíce používati právního zřízení dědického práva stavebního, a aby kladly takové podmínky, by bylo možno dosáhnouti sociálně politických účelů tohoto zřízení.

*

Úpadky, zastavování a omezování výroby hlavně v textilnictví jsou bezprostředními následky balkánské války a napiaté situace. Nezaměstnanost bude v letošním období zimním horší nežli v minulých letech. Jsou to u nás stále ještě jenom odborové organisace, které význačnějším způsobem zmírňují bídu postižených. Ostatní instituce hoví si ve sladké

nečinnosti, mezi nimi ovšem i caput regni Praha, která velkohubě vyhlašovala, co chystá proti nezaměstnanosti — a při tom zůstala.

Jak jinak chápou svoji povinnost v tomto ohledu komuny belgické. 72 obcí přispívá na 25 komunálních fondů pro podporu nezaměstnaných, fondy udělují podpory buď přímo organisovaným dělníkům nebo prostřednictvím odborových organisací, nebo střádalům, nebo členům úsporných spolků. Vedle toho podporují ovšem své členy také odborové organisace. Roku 1911 bylo z komunálních fondů uděleno podpor pro 24.055 dnů, odborovými organisacemi pro 190.287 dnů. Na jednoho nezaměstnaného připadá fondových podpor 5·11 fr., organisačních 11·52 fr., celkem 16·63 fr., na jeden den nezaměstnanosti průměrně 1·89 fr. Obce vydaly na podporu nezaměstnaných 141.995 fr., okresy 51.000 fr., stát 19.544 fr.

*

Akce pro dobytí všeobecného práva hlasovacího v Belgii je zároveň účinnou akcí proti alkoholismu. Poněvadž pro chystanou generální stávku je třeba peněz, doporučilo vedení socialistické strany dělníkům, aby denně vykouřili o jednu dýmku tabáku méně a vypili o jednu sklenici piva méně. Účinek tohoto opatření jeví se v La Louvière a Perone poklesem konsumu piva o 13%, místy až o 18%. *R.*

ŠKOLA.

Úsilí rakouského učitelstva o změnu § 55. říšsk. zák. školského. — Návrhy školského výboru poslanecké sněmovny. — Referentský komitét školské komise zhoršuje textováním nového zákona o služném právní poměry učitelstva a mění zákony přijaté školskou komisí. — Případ krutých následků disciplinárního vyšetřování.

Po léta směřuje úsilí rakouského učitelstva k tomu, aby byl dán konkrétnější výraz § 55. říšského zákona školského, který stanoví, aby nejmenší plat byl vyměřen tak, aby učitel a mladší učitel, jsa prost všelikého překážejícího mu zaměstnání vedlejšího, mohl se ze vší síly povolání svému oddávati, učitel pak aby mohl také rodinu svou dle místních poměrů vyživovati.

Neobyčejná různost učitelských platů v jednotlivých korunních zemích je pádným důkazem nejasnosti toho zákona, jejž každá země jinak chápala a prakticky prováděla. V Kraňsku na příklad, kde učitelstvo je nejbídněji placeno (— rozhodují tam slovinští klerikálové —), mají učitelé po desetileté službě 1080 až 1480 K, po čtyřicetileté službě pak 2080 až 2680 K. Štyrsko má pro táž období 1200 až 2800 K, Halič 1300—3700 K, Tyrolsko 1500—4100 K, Gorice 1560—2800 K, Slezsko 1640—3720 K, Morava 1800—3000 K, Čechy 1800—3440 K. Nejlépe placeni jsou učitelé v Dolních Rakousích, kde mají na venkově (— ve Vídni jsou platy daleko vyšší —) po desetileté službě 2500—2900 K, po čtyřicetileté 3700 až 4100 K.

Z toho je patrno, že učitelstvo rakouské může se svými platy rovnati sotva státním podúředníkům, kteří mají po 10 letech 1612—1736 K, po 40 letech 2430—2520 K, natož státním úředníkům IV. kategorie s nižším školním vzděláním než středoškolským, kteří mají po 10 letech 2360 až 2576 K, po 40 letech 4200—4560 K, nebo dokonce státním úředníkům III. kategorie s předběžným vzděláním středoškolským, tedy rovnocenným s předběžným vzděláním učitelským na nižší střední škole nebo 3—4třídní měšťance a na čtyřletém pedagogiu, kteří mají po 10 letech 2680—2968 K a po 40 letech 5090—5504 K.

Po dlouhém úsilí hnulo se na říšské radě otázkou určitějšího znění § 55. říšského zákona školského. Školnímu výboru byly odkázány tři návrhy v tomto směru, a to poslance dra Adlera, poslance dra Grossa a poslance Tomáška. Všechny tři směřovaly k tomu, aby říšská rada vytkla zemím jasně a určitě nejmenší míru jejich povinností k učitelstvu.

Úkolem změněného paragrafu je, aby obsahoval v jádře rámcové ustanovení, aniž by při tom omezoval nad potřebu autonomii zemských sněmů. Nemůže býti proti intencím vlády, aby zemské sněmy cenily hůře školskou práci na národních školách, než ji cení stát, který učitelstvu státních škol obecných na pedagogiích a na státních národních školách v Pulji, v Terstu, Tridentě a v Haliči ve Lvově, Krakově, Přemyšlu a Jaroslavi, které zřídil svým nákladem pro děti svých německých důstojníků a úředníků, vyměřil již dávno platy dle čtyř nejnižších tříd státního úřednictva.

Školský výbor posl. sněmovny vyřídil již za předsednictví posl. dr. Tobolky návrhy na změnu § 55. ř. z. šk. z r. 1869 a navrhuje sněmovně s podrobným odůvodněním, aby tento paragraf zněl následovně: »Úpravu zákonitých platů učitelů a způsob výplaty má provést zemské zákonodárství, při čemž mají platiti následující zásady:

1. Nejnižši příjmy, pod které nesmí sestoupiti žádná školní obec, mají býti vyměřeny tak, aby učitelé I. tř. a II. tř. (podučitelé) nebyli odkázáni na překážející vedlejší zaměstnání a mohli všechny své síly věnovati svému povolání, a aby učitelé I. tř. mohli také své rodiny vydržovati přiměřeně místním poměrům.

Za nejnižší příjmy mají se pokládati ony příjmy, které náležejí c. k. státním úředníkům XI. až VIII. hodn. třídy jak co do platů služebných, tak co do výslužného.

Každý učitel a každá učitelka s vysvědčením způsobilosti pro obecné školy — jestliže po řádně provedeném disciplinárním řízení nebyli na určitě vymezenou dobu disciplinárním nálezem zbaveni práva postupu — má dosáhnouti aspoň platů oněch c. k. st. úředníků, na nichž se vyžaduje absolvování střední školy, a sice v následujících služebních obdobích: od počátku 4. až do ukončení 9. služebného roku příjmy (služné a aktivní přídavky) XI. třídy, od počátku 10. do ukončení 16. služebního roku příjmy X. tř., od počátku 17. do ukončení 25. služ. roku příjmy IX. tř. a od počátku 26. do ukončení 35. služ. roku příjmy (služné a akt. přídavky) VIII. hodn. třídy.

Při vypočítávání služebních let mají se z oněch služebních let, která byla ztrávena před složením zkoušky způsobilosti ve veřejné školní službě,

připočítati 2 léta; služební léta, strávená ve dvou nebo více korunních zemích, mají se pokládati za službu souvislou a nepřetržitou.

Definitivní ustanovení musí se státi nejdéle po jednom služebním roku po složení zkoušky způsobilosti. Učitelským silám, které mají způsobilost pro školy měšťanské, mají se vyměřiti přiměřeně vyšší platy. Ředitelům, říd. učitelům a správcům škol má se poskytnouti vyšší plat nebo zvláštní funkční přídavky, jichž výměra má se říditi počtem tříd, které mají spravovati.

2. Učitelé mají dostávati své služné bezprostředně od šk. úřadu a nesmí se jim svěřovati vybírání šk. platu.

3. Nad včasnou a uspokojivou výplatou učit. služného bdí a rozhodují školské úřady.« Zpravodajem šk. výboru je posl. Jindř. Wastian. — Školský výbor posl. sněmovny svůj úkol vyplnil. Je na lidové sněmovně říšské, aby přijetím změny § 55. ř. z. šk. osvědčila se býti opravdovou příznivkyní dlouho zanedbávaného a zneuznávaného společenského stavu. Na zemských sněmích pak bude, aby rychlým činem uvedly změněný § zákona v život a dlouholeté bídě rakouského učitelstva konečně odzvonily.

*

V Čechách dovlekla se práce v referentském komitétu školské komise po pětičtvrtroční práci k paragrafování nového zákona o služném učitelstva. Učitelstvo tu však mělo příležitost pozorovati, jak se zásady plenem školské komise přijaté při stylisování textu zákona pro učitelstvo v právním směru neobyčejně zhoršovaly.

Školská komise rozhodla, aby se zatímní služba provisorním učitelským silám a učitelským zástupcům zkrátila na pět let. Referentský komitét sestylisoval však do textu zákona odstavec, dle něhož do uvedené 5leté zatímní služby pro jmenování definitivním učitelem ad personam nemá býti počítána služba před zkouškou způsobilosti, služba výpomocná a substituční, služba ve IV. ročníku měšťanky nebo na škole pomocné. Mimo to zatímní služba vpočítatelná do pětiletí na obecné škole nemá se počítati do potřebného pětiletí pro definitivu na škole měšťanské. Jakákoli zatímní služba nemá býti učiteli vůbec počítána k nárokům na definitivu ad personam, když přestoupil z definitivního místa na místo zatímné ve stejné kategorii na obecných a měšťanských školách. Přijme-li učitel zatímní místo na měšťance, zbaví se definitivy na obecné škole do té doby, pokud nebude na měšťance definitivně potvrzen, zbaví se tím také všech nároků plynoucích z definitivního jmenování na škole obecné, zkrátí se ve svých nárocích pensijních a vydá se v nebezpečí, že může býti propuštěn ze služby jakožto zatímní učitel bez vyšetřování disciplinárního. Přijme-li def. učitel z vesnice zatímní místo učitelské v městě, výhodnějším pro jeho rodinu, zbaví se nejen dřívější definitivy, ale vyloučí i na vždy z nároků na definitivu ad personam. Je vidět, že referentský komitét vinterpretoval v text zákonný ustanovení, jež mohou býti pro učitele přímo osudnými. Vezmou učiteli právní existenci a připraví jej o značný kus vydobytých práv občanských.

Jiným pro učitelstvo přímo osudným ustanovením je ustanovení následujícího dodatku přijatého do § 38. »Ustanovení § 19. odst. 1. o nezkráceném požitku služebních příjmů v případě

přeložení netýká se aktivních přídavků.« Podle dosavadního zákona musil se učitel podrobiti přeložení z t. zv. služebních příčin, pokud tím nebyly zkráceny jeho příjmy a mezi ty příjmy započítával se podle rozhodnutí správního soudu ve sporu se zemským výborem také aktivní přídavek. Dosud tedy nemohl a nesmí býti přeložen ze služebních ohledů učitel z místa s větším aktivním přídavkem do obce s aktivním přídavkem menším, nebo dokonce do místa, kde aktivních přídavků není — a těch je nyní ještě veliká většina. V případech, že by byl učitel přeložen na místo s menším aktivním přídavkem nebo bez něho, musel mu zemský výbor i na novém místě dáti vyplácet aktivní přídavek bývalý. Tento stav zaručoval učitelstvu jistou stabilitu, byl mu zárukou, že může býti překládáno jen v případech nejřídčejších a to ještě bez nejmenšího zkrácení nabytých příjmů.

Stav tento zhoršiti by se měl nyní neobyčejně. Učitel z Prahy na př. s nejvyšším aktivním přídavkem mohl by býti přeložen do obce s nejnižším aktivním přídavkem a tím i o několik set ročních příjmů zkrácen z t. zv. služebních ohledů, t. j. bez udání nejmenšího důvodu. Jakou zbraní mohlo by se státi toto ustanovení v rukou úřadů! Otevřelo by bránu persekuci učitelstva, které nyní nevychází z různých klerikálních udání, jimž školní úřady vycházejí s nevšední ochotou vstříc.

*

Křiklavý příklad krutých následků takové klerikální denunciace pro učitelstvo ukazuje klasicky Otevřený list k autonomním členům a školským znalcům českého oddělení zemské školní rady v Čechách, jejž uveřejnila redakce Učitelských Novin dne 11. t. m. Učitel Bohumil Potůček ve Vestci u Turnova byl suspendován 23. srpna 1910 okr. školní radou následkem udání, že se dopustil zločinu rušení náboženství. Dle sdělení jeho právního zástupce záleželo udání v tom, že se prý vyjádřil směšným způsobem o hřmění. Rozsudkem krajského soudu v Mladé Boleslavi z 22. listopadu 1910, tedy po 3 měsících, byl obžaloby z uvedeného zločinu zproštěn. V disciplinárním vyšetřování je však dosud po půl třetím roce a nese jeho kruté následky. Bylť po 26leté službě školní zbaven všech příjmů a po 2 měsících, když obživa jeho a jeho 10členné rodiny byla nemožná, bylo mu přiznáno nedostatečné částečné služné, tak že je nucen obraceti se ve své kruté bídě k různým učitelským korporacím o hmotný příspěvek.

Učitelské Noviny táží se proto vším právem autonomních členů a školských znalců zemské školní rady, pokládají-li za správné, provede-li se suspense učitele v 7 dnech, aby po 2¼ roku nebyl sdělen výsledek disciplinárního řízení vyšetřovanému, když k soudnímu vyřízení případu stačily necelé 3 měsíce, pokládají-li za důstojné království Českého, aby následkem takového jednání byla rodina vyšetřovaného ponechána v zoufalé bídě a nucena dovolávati se přispění veřejnosti a hodlají-li se zasaditi, aby suspense při vyšetřování bylo používáno jen v nejkrajnějších případech a aby školním úřadům uloženo bylo, zvláště v těchto případech vyříditi úplné disciplinární vyšetřování v nejkratší lhůtě.

Zneužívá-li nejvyšší úřad zemský za dnešního stavu takto krutě svého práva, jak tomu bude, dá-li se mu v novém zákoně moc překládati učitelské

osoby na místa s nižšími příjmy bez udání nejmenšího důvodu, z tak zvaných příčin služebních? Je na učitelských organisacích a na jejich vedoucích činitelích, aby v čas postihly nebezpečí, jaké je obsaženo v citovaném odstavci návrhu zákona, a aby vší svojí váhou zasadily se o jeho zmaření. Národní učitelstvo nesmí býti vydáno na milost a nemilost byrokratických a klerikálních členů školních úřadů, kteří jsou podřízeni a poslušností zavázáni centralistické vládě vídeňské. Školním úřadům nesmí se dávati do rukou neobmezená a nekontrolovatelná moc trestati učitele bez udání důvodů, z pouhých služebních ohledů.

LITERATURA.

Krásná:

Vilém Mrštík: Zumři. Nákladem J. Otty v Praze 1912. — Břeněk Otýn: Hvozdíček. Román. Tiskem družstva knihtiskárny v Hranicích. Rok ? — Dr. František Albert: Skřítkové. Povídka ze Staré Prahy. Nákladem Jana Laichtera v Praze 1912.

Bylo by zajímavo sledovati, jakou roli hraje student v nové české literatuře. Vystupuje v ní od počátku. Jeho pojetí se shodno s významem studenta v našem životě, s tím, jak student sám chápal svoje úkoly. V nejstarší naší prose i v dramatě jest student nejčastěji veselým živlem, jenž bezstarostně hledí do budoucnosti, jenž užívá mládí a své nevázanosti, jenž chodí do zábav tančit, sedá v hostincích při sklenici piva, zpívá a provádí šosákům veselé kousky. Takový je student Klicperův nebo Rubšův. A záhy u něho vystupuje v popředí vlastenecký rys: student při veškeré své nezkrocené lehkomyslnosti nepřestává býti idealistou, jenž horuje pro národ a poesii. Nosí dlouhý kučeravý vlas, má blouznivé oči a ubledlé tváře, chodí do divadla, stýká se s básníky a obdivuje české herečky a sám je tak trochu spisovatelem. Toto pojetí studenta trvá až do let osmdesátých. Spisovatelé ho vidí ozářeného nimbem poesie. Do jeho srdce se ovšem nejednou vloudí bolest zklamání, jeho žaludek nejednou se stahuje prázdnotou: ale všechno překoná půvab jeho mládí a on na konec přece jen nejčastěji se stane manželem svého dobrého ideálu a užitečným členem lidské, zejména národní společnosti. Takový je student Hálkův, tak nejlépe je vykreslen v Jiráskově »Filosofské historii«, dodnes tolik čtené mládeži obojího pohlaví. A tak jej pojal i Kosmák ve svém »Chrtu«, namířeném proti novým neznabožským a kosmopolitickým proudům. Kosmákův »Chrt« jest apologií dotavadního studentského typu a stojí na přechodu k novému pojetí.

Od let devadesátých v české literatuře svlékl však student svou čamaru, přestal chodit do tanečních hodin a na led, přestal se vyčerpávat platonickou láskou a povšechnou prací »na národa roli dědičné«. V popředí vystupuje u něho těžká otázka sociální a mravní, jeho nitrem počínají hýbati závažné problémy, které mění bezstarostnou jeho povahu; stu-

dent filosofuje a debatuje o moderních otázkách všeho druhu, vytyčuje si nové, dříve netušené ideály a narážeje na všech stranách při každém kroku na odpor, prožívá prudké vnitřní krise, jež zlomí tak mnohého, mnohého v základech změní a nad nimiž zvítězí s čistou duší jen někteří... Všechny bolesti, jež zachvátily národ, zná v první řadě student. Jsou to zejména problémy sociální, ethické, politické, náboženské a vědecké, nad nimiž sedí při sklenici čaje a chudém zákusku v nevytopené světnici dlouho do noci. Kurka a Veverka »Prodané lásky« Nerudovy od let devadesátých by byli urážkou českému studentovi. Neznamená to, že už není takových studentů. Ale i kdyby jich byla většina, změnil se dnes už celý názor na studenta. Léta studentská nejsou už léty bezstarostnými, naopak: jsou to těžká léta přechodu, kdy povaha se má ustálit a vyhranit, kdy je nutno seznámit se se všemi složkami života a nastřádat bohatý fond vědomostí a popudů pro budoucnost. Vidíme to již na literatuře studentské, ne o studentech pouze, nýbrž psané studenty: to už nejsou v nejlepších číslech milostné básničky a konvenční povídky, nýbrž bouří v nich úporná vůle obsáhnout všechno, proniknout vším, uplatnit se na velikém díle proměny starého člověka v nového. Posmrtná literatura starých studentských literátů byly básně a povídky, posmrtná literatura studentů současných jest většinou tvořena úvahami, publicistickými články, obsažnými deníky. Takový student vystupuje na jeviště, takový jest hlavní osobou studentských románů. Stačí tu jmenovati jen Laichterův román »Za pravdou«, jenž již nadpisem výstižně ukazuje, co je jádrem dnešního studentského problému.

Vilém Mrštík, vždy bohém a rebelant, děkuje za umělecký svůj úspěch dvěma knihám ze studentského života. Bylo málo románů, jež vzbudily takový rozruch jako jeho »Santa Lucia« a »Pohádka máje«. Mrštík — to byl studentský autor. Bouřlivák, jenž měl rád studentský kvas, jenž zbožňoval mládí, jenž měl srdce pro studentské útrapy. Nefilosofoval dlouho: Jordána vylíčil ve středoškolském ovzduší, v konfliktu s professorem — tam, kde student nejvíce cítí svou odvislost — a v Praze, zbožňované Praze všemi venkovskými hochy, v Praze, kde marně zápasí o svou existenci. A Ríša: to je týž člověk, lehkomyslný a slabý, ale zachráněný ctnostnou láskou hezké Helenky uprostřed přírodních krás. Mrštík měl temperament a strhl svými díly. Kdo by u něho hledal cosi víc, nějaké problémy, když tak správně vycítil a zachytil mocný pud: chci žít? Ten pud u Mrštíka se neptá: jak žít, když je tak jasné, že chci žít. Rozumí se samo sebou, že krásně a šťastně, že chci býti užitečný národu a že chci být dobrý. Mládí má právo na mládí, na veselost, lásku, smích! Jsou zbytečné a malicherné všechny naše spory. Praha je krásná, Hradčany se denně rýsují svou silhouettou do zamlžené oblohy, v Praze je dobré pivo, hezké sklepnice — jen moci žít!

V letech devadesátých Mrštík strhl naši veřejnost. Moravský student a Praha, studentská bída, professoři-katané, a to vše uprostřed barvitých líční! Dnes, čteme-li obě knihy, necítíme už, co cítil čtenář před patnácti lety. Je v nich hodně pravdy, v první jest i kus tragiky, je v nich mnoho pěkných passáží, ale není v nich myšlenek. Omluvíme to dobou. Ale »Zumři«, jimiž chtěl dovršit svou studentskou trilogii, je dílo nové,

Mrštíkovo dílo poslední, jež dopsat mu zabránila smrt a jež proto zůstalo torsem. Jaká jest jejich ideová náplň, jaké jejich umění?

»Zumři« měli zvláštní osud. První náčrty k nim jsou z doby, kdy vydal oba romány dřívější; po letech v časopisech se objevovaly z nich ukázky, Mrštík chtěl jimi znovu dokázat svou tvůrčí potenci, o níž z různých důvodů se začalo pochybovat, přátelé jeho jimi ho hájili, nepřátelé se ukázkám posmívali. A nyní tedy vycházejí po autorově smrti, která způsobila u nás takový rozruch a vzbudila o svých příčinách tolik domněnek. Znovu se mluvilo o tom, že Mrštík zoufal nad uměleckým svým ztroskotáním, jež poznal v »Anežce« a při psaní »Zumrů«. Může být zadostučiněním pro osoby, jež byly obviňovány, že tu spolupůsobily svou kritikou, jestliže se dnes prohlašuje, že příčiny smrti Mrštíkovy nebyly naprosto literární, když z ryze lidského soucitu jim nemůže být zadostučiněním nezdar obou těchto posledních prací.

Ano, nezdar. Vydavatel »Zumrů« a důvěrný Mrštíkův přítel E. Sokol v úvodním slově píše, že »Zumři« »přežijí útočné bubliny«, a v doslovu, kde se Mrštíkovo dílo pokouší nejen charakterisovat, nýbrž i obhájit, tvrdí, že »mohou stát vedle největších prací Gogolových a Dickensových jak pochopením svého světa, humorným i laskavým pojetím životních stínů, tak uměleckou potencí«. Jsou to slova ne bystrého kritika, nýbrž laskavého a zdrceného přítele. Stejnou cenu má tvrzení, znovu zdůrazňované, o »českosti« »Zumrů«. Mrštík si vytvořil zvláštní theorii o »českém« umění, jehož vzory viděl zejména v Němcové a Nerudovi. Nelze zde rozebírati této theorie, v níž zdůrazňoval, že látka si sama nalezne výraz, že umělec má psáti, jak cítí. V duchu této theorie psal i »Zumry«. Zumři, dva bratři, jsou moravští studenti, medik a filosof, chudí bohémové, kteří žijí v Praze na bytě u malostranského krejčího Havlíčka. Není na nich nic studentského a nic sympathického. Nestudují, povalují se doma a po hospodách, hádají se a vypůjčují peníze. Nebylo by možno nic namítat proti způsobu tohoto života, ani proti tomu, že právě jej Mrštík chtěl vylíčit: ale opravdu v jejich mozcích není nic víc, opravdu o ničem na světě nepřemýšlejí, opravdu nic neprožívají? Kteréhosi ze Zumrů spisovatel sám charakterisuje (I. 115): »Zumr neznal ani Schopenhauera ani Kanta, ale něco slyšel ve škole, něco vyčeť z novin a ostatní si přimyslil.« Je to opravdu typ moravského studenta, tento rozflámovaný a krajně povrchní student? Tito Zumři, jejichž souvislost s Jordánem je přímo hmatatelná, když se smějí »jakési Bertě — —: Ta pije jenom knikebajn« (I. 67), jsou opravdu zdraví přirození lidé, jak ujišťuje autor Doslovu? A Mrštík vyznává, že je má opravdu rád! Vnitřní, jen poněkud složitější život byl Mrštíkovi zcela cizí i při studentu. Miloval mládí, ale jen to bouřlivé na povrch, sentimentální a nemyslivé; miloval studenta, ale nepronikl do jeho duše. Jen tak si dovedu vysvětlit úžasnou logiku věty: »Bez kalhot není člověka a bez psychologie není autora!« Na několika místech se autor sám nebo některý z jeho reků rozhořčuje nad českým životem. Tak autor vkládá celou vložku o tom, jak se na své dílo a na literaturu vůbec dívá, Zumr pak v IX. části kritisuje lidskou společnost. V těch kapitolách je celý Mrštík se svou vervou a povrchní plo-

chostí, jež ještě ostřeji proniká v kapitole o Míšovi, kde se mluví o Husovi.

S kusým a málo zajímavým příběhem Zumrů jest spojen příběh jejich domácího Havlíčka. V největší části románu nabývá tento příběh takové převahy, že je vlastně Havlíček hlavní jeho osobou. Havlíček je figurka rozhodně zajímavější než Zumři, je to nerudovský Malostraňák, jenž klidně žije svým hospodským životem, kde se stýká s několika rovněž pozoruhodnými pražskými postavami. V líčení tohoto malého člověka je dosti půvabu přes všechnu rozvleklou drobnomalbu, kterou se Mrštík vyčerpává. Zde Mrštík leckde uhodil přímo na strunu lidskosti, ale zvuk, jejž vydala, hned utopil v chaosu triviálních melodií a skřípavých disharmonií. Starého autora »Santy Lucie« poznáme z pěkného popisu noční Prahy, pozorované s Karlova mostu. Pokus, zasaditi celý příběh do rámce bojů Staročechů s Mladočechy, se nezdařil.

Tedy nedostatek idejí a tvůrčí potence je to, co zničilo Mrštíkův román, nedostatek, k němuž přistupuje umělecká nekázeň, vyplývající z neomezené zásady psát a nehledat slov. Styl Mrštíkův se tak stal překotným, bombastickým, žurnalistickým. A v něm ruší ještě nečeská slova, jako na př. několikráte užité »Norvég«.

Na Moravě působila »Santa Lucia« Mrštíkova zejména tím, že jejím tragickým rekem jest student z Moravy, že se tu líčí oddaná láska české Moravy ke »zlaté matičce« Praze. Proto měla v moravské literatuře značný ohlas. V moravských listech vyšla řada drobnějších i obsáhlejších povídek s obdobnými náměty. Poslední z nich jest »Hvozdíček« O t ý n a B ř e ň k a. Břeněk na sebe upozornil před několika roky zdařilou humoreskou v Moravsko-slezské revui právě za redakce Mrštíkovy. »Hvozdíček« je první jeho samostatně vydaná práce obsáhlejší. Břeněk jde zřejmě za Mrtšíkem: jako Mrštík v »Zumrech« i on se snaží o humor, také jeho Hvozdíček je neobratný filosof, jenž se stará jen o jídlo, a jehož vnitřní život není skoro žádný. I zde se debatuje, na př. o moravském separatismu, ale ani zde se tyto debaty nepozdvihují nad hospodskou úroveň. Je možná, aby takový Zumr nebo Hvozdíček vůbec věděl, co mluví? Ale Hvozdíček se povznáší nad Zumry alespoň svou nezkažeností, jež se někdy mění až v naivnost, ale jež působí mile a přirozeně. Láska jeho k uzenářovic Kamilce je líčena kondelíkovským humorem, ale autor přece na některých místech nalezl tóny opravdové upřímnosti a vřelé bezprostřednosti. Od Mrštíka má Břeněk také uměleckou neukázněnost, rozvleklost a povídavost, od nichž se úplně oprostiti musí býti první jeho snahou, chce-li se státi něčím víc než »lidovým povídkářem«.

Bezprostřední a, jak se tvrdí, přímo neliterární je povídka dra F r a n t. A l b e r t a »Skřítkové«, jako »Zumři« umístěná na Malou Stranu, ale jaká jemnost je v ní! Je to příběh rodiny kancelistovy, jež má na bytě tři studenty. Tito tři studenti nejsou hlavními osobami, a přece co všechno se v nich tají, čím se vzpínají k životu, co v nich se láme a bouří! »Skřítkové« jsou více studentští nežli »Zumři«. I zde jest nemotorný student Vosáhlo, ale není hrubý ani sprostý: a jak bohatý duševní život žije, ač nám autor do něho dal jen trochu nahlédnout! Nebo Viktor, právník-malíř, jenž pro lásku se zřekne umění, nebo i ten piják Horský,

který dovede pracovat! Celá povídka Albertova, psaná ze vzpomínek pro ženu, je prohřáta opravdovostí životní a napsána bez uměleckých ambicí a přece s uměním. Autor do ní vkládá hojně své filosofie, nikde nebouří s Mrštíkovou vášní, a jak je vřelý a hluboký! Jeho vzpomínky nechtěly odkrývat záclonu tohoto světa, chtěly jen se pokochat dávným kouzlem, a přece jak k vám vane dech čehosi vyššího, co je utajeno v našem životě! »Skřítkové« jsou kniha nejen dobrá, ale u nás vzácná, protože hluboce cítěná, s ničím nekoketující — ani s upřímností — a tryskající z vřelého srdce a poetické duše. *—vh—*

Poučná.

Dr. Karel Kadlec: Z ústavního vývoje habsburského mocnářství. V Praze 1912, vydal J. Otto. — Slovník anglicko-český. Sestavil V. A. Jung. Nákladem J. Otty v Praze. — Teréza Nováková: Ze ženského hnutí. (Nakladatel Jos. R. Vilímek.) — Stan. Špaček: Vodní hospodářství starověké a dnešní a jeho význam. Zvláštní otisk z časopisu Technika XX. století. V Praze 1911.

Dr. Karel Kadlec: Z ústavního vývoje habsburského mocnářství. V Praze 1912, vydal J. Otto. (Sbírky přednášek a rozprav serie VI., čís. 2.)

Ústavní vývoj naší mnohotvárné říše, jež od svého vzniku r. 1526. přivoděného spíše šťastnou shodou vnějších okolností než vnitřními důvody, do dnes nesplynula v říši jednotnou, bude vždy zajímavým předmětem badání historického i právnického a spolu dokladem toho, že i nejpromyšlenější a nejchytřejší politika panovnického rodu musí konec konců činiti závažné koncese potřebám samých národů. Unie ryze personální, kterou představovaly sloučené tři složky říše, země koruny české, uherské a země alpské, snažila se od počátku změniti se v reální, k čemuž již Ferdinand I. dal základ zřízením t. řeč. tajných radů, ale jednotící činnost dynastie byla stále ohrožována zprvu stavy, později samými národy a parlamenty, při čemž od počátku poměry v Uhrách byly dynastii daleko nepříznivější než u nás. Kdežto v Čechách již od r. 1749 není vůbec zvláštních oddělených úřadů, nýbrž jen úřady společné se zeměmi rakouskými, Uhři vlivem skutečných poměrů, turecké nadvlády, ovšem i častými revolucemi stavů, dovedli si obhájiti aspoň jistou míru šlechtické samovlády: i dnes nevychází státní moc dle uherské ústavy od panovníka, nýbrž soustředěna jest v samém národě, který se pokládá za suverenního a vykonává svou moc prostřednictvím parlamentu. Proto parlamentní monarchie uherská jest daleko ucelenější, silnější a sebevědomější proti dynastii než polovice cislajtánská, v níž nepodařilo se nikdy opatřiti Němcům moc podobně výlučnou.

V tomto rámci líčí důkladný a vědecky přesný spis Kadlcův i snahy dynastie o jednotu správy a změnu říše v reální unii, marné úsilí o jednotný parlament celého státu, jmenovitě pak podrobně vývoj ústavy v ze-

mích cislajtanských od r. 1848, vyrovnání rakouskouherské, státoprávní postavení Charvatska a Bosny; svým místem probírá nezdar českých snah státoprávních i separátní postavení Haliče. Celkový výsledek staletých sporů je dle Kadlce (195 sl.) ten, že místo federalismu, k němuž vedly samy přirozené poměry, vyvinul se vinou rozhodujících činitelů, ignorujících přirozené skutečnosti, dualismus, v němž jen dvě vyvolené národnosti mají plné podmínky vývoje, ale ostatní jsou stlačeny na národnosti méně cenné a utiskované. Odtud se vysvětlí, že obě polovice říše jsou dnes zmítány národnostními a jazykovými boji a že téměř po padesáti letech trvání dualismu stát je dnes možno-li ještě rozervanější, než byl dříve. »Je to všecko následek toho, že nebyla nalezena zlatá střední cesta mezi nevyhnutelným centralismem a právem sebeurčování jednotlivých národů... Na národy se při moderním reorganisování monarchie nejméně hledělo. Stará říšská idea, že národové v monarchii seskupení mají v sobě navzájem docházeti podpory, aby spojenými silami uhájili své existence, úplně přišla v zapomenutí.«

Věcné, ale ne suché výklady Kadlcovy, opřené o neúprosnou logiku právních a dějinných fakt, znovu potvrzují, že nelze spokojenost národů a štěstí říše budovati na privilegiu jednotlivých kmenů a že jen »justitia regnorum fundamentum«. Bohužel ani v poslední době nic nenasvědčuje tomu, že v rozhodujících kruzích rakouské politiky bude ochota opustiti cestu, která se osvědčila naprosto špatnou a zhoubnou pro celou nešťastnou říši. *K.*

S l o v n í k a n g l i c k o-č e s k ý. Sestavil V. A. Jung. 1564 stran. Nákladem J. Otty v Praze.

Vydání velikého slovníku anglicko-českého je novým a velmi patrným příznakem, jak se pozvolna, ale jistě emancipujeme od vlivů německých. Osvobozovací ten proces trvá od samého počátku našeho národního obrození a není ještě zplna ukončen. Ale naši potomci dříve nebo později dožijí se toho, co vidíme pomalu, pomalu uskutečňovati se před svýma očima: samostatnou kulturu českou, vyrostlou z českého národního ducha, ve které vliv německý bude činitelem právě tak důležitým, ale podřízeným, jako vliv ostatních velkých národů. Je přirozeno, že při snaze po samobytné kultuře české důležitou úlohu hrála potřeba zúrodňovati duševní náš život styky s těmi ostatními velkými národy, především Francouzi a Angličany, aby se tím korigovala jednostrannost vlivů německých. To se u nás chápalo a chápe od dob Jungmannových až do živé přítomnosti.

Všeobecnější znalost jazyků francouzského a anglického jako prostředků otvírajících nám literatury a vůbec život těchto národů počíná teprve asi před padesáti lety, a je příznačno, že se šíří s ubývající všeobecnou a dokonalou znalostí jazyka německého. První učebnice a menší slovníky francouzské jsou z let šedesátých, anglické z let sedmdesátých minulého století (angličtina z několika důvodů přišla až po frančtině). Do té doby spadají anglické mluvnice a čítanky se slovníčky Jakuba Malého a J. V. Sládka a anglicko-český slovník Mourkův (v rozsahu německého slovníku Rankova). S tím (vedle menšího ještě slovníku Joná-

šova z r. 92) musil vystačiti — a ovšem nevystačil — český čtenář anglických knih.

Nyní konečně jsme se dočkali velikého slovníku anglicko-českého od V. A. Junga, lektora angličtiny na pražské universitě, výborného praktického znalce jazyka anglického i velmi schopného překladatele z literatury anglické, zvláště básnické. Zůstane trvalou zásluhou nakladatelství Ottova, že umožnilo vydat Jungův slovník anglický, stejně jako před tím už Herzrův-Iblův slovník francouzský a Sterzingrův slovník německý. (Vázne-li vydávání ruského slovníku Škorpilova, není to patrně vinou ani spisovatelovou ani nakladatelovou, nýbrž naší slovanské *ne*vzájemnosti.)

Účelu svému býti úplným a spolehlivým sprostředkovatelem jazyků českého a anglického Jungův slovník vyhovuje dobře i kvantitativně i kvalitativně. Že nedostihuje ani po jedné ani po druhé stránce velikého encyklopaedického anglicko-německého slovníku Muretova (Muret má jazykového materiálu více než dvakrát tolik), není divu. Vždyť jest to první velký pokus toho druhu u nás a slovník Muretův stejně jako Sachs-Villatův francouzsko-německý (oba z berlínského nakladatelství Langenscheidtova) jsou pro dobu přítomnou ideálem slovníku jazykového i zásobou slov i vědeckým zpracováním i typografickou úpravou při poměrné láci, a sotva asi se s nimi může měřiti kterýkoli slovník jinojazyčný kdekoli jinde. Dobře však Jungův slovník snese srovnání s Griebovým, s nímž má slovního materiálu asi stejně, i s »prostředním« Muretem (Hand- und Schulausgabe), kde je ho méně a značně předstihuje rozsahem i důkladností nejužívanější u nás posud anglicko-německé slovníky Köhlerův a Thieme-Preusserův. Co času a práce ušetří nyní český čtenář, má-li po ruce takovýto slovník český a nemusí-li mu každé neznámé anglické slovo procházeti ještě mediem druhého cizího jazyka, je pochopitelno.

Užíval jsem slovníku Jungova hned od prvních sešitů a měl jsem příležitost důkladně se s ním seznámiti. Přesvědčoval jsem se krok za krokem jak o hojnosti anglického slovního materiálu, tak o vhodnosti a výstižnosti jeho českého překladu. Pečlivě je zpracována zvláště obtížná část frazeologická: fráze anglická je tu pravidelně ztlumočena rovnocenným překladem v duchu jazyka českého a není nahrazována výrazem všeobecným a bezbarvým nebo neurčitým a rozředlým opisem. Mnoho tu autorovi, který není odborně školeným filologem, pomáhaly dobrá znalost mluvy lidové, smysl pro jazykovou rázovitost a čistotu i vlastní stylistická obratnost — vlastnosti to, které nebývají vždy pohromadě u všech filologů odborně školených a které vyvažují dostatečně některé hodně nepříjemné omyly, vzniklé přeházením abecedního pořádku slov. Mnohé jsou opraveny na konci knihy (tak obzvlášť rušivé přesunutí na str. 370—371, kde v anglickém slovníku na poprvé marně hledáme slovo England, až je najdeme zabloudilé s mnohými jinými o dva sloupce dále), některé nejsou (na př. konec str. 822 a začátek 823). S chuti jsem se zasmál, když při slově to engulf jsem četl: viz to ingulf a při to ingulf: viz to engulf! Takovýchto omylů a nedopatření by se filologická akribie, v těchto věcech vším právem úzkostlivá, jistě vyvarovala. Případy ty ovšem mizí při posuzování celkové práce autorovy, stejně jako úsudku

o bohatosti sebraného materiálu neseslabí řada slov, kterých jsem v Jungově slovníku nenašel. Nasbíral jsem jich při své překladatelské práci na sto; jsou to slova velkou většinou běžná v živém jazyce a našel jsem je skoro všechna v prostředním Muretovi. Vypočítávati je zde nemělo by významu; bude-li si autor přáti, dám mu je k disposici. O té úplnosti je dobrý citát z Littréa ve velkém Muretovi, že i největší slovníková díla mají právo na mezery a omyly. S transkribcí anglické výslovnosti vždycky budou potíže; způsob, jak si ji upravil Jung, myslím, že v češtině osvědčí se lépe než opuštěný už nyní systém Walkerův i než příliš složitý a v našem jazyce téměř nemožný systém Toussaint-Langenscheidtův.

Pro nová vydání jak tohoto, tak druhých velikých slovníků cizojazyčných doporučoval bych vřele typografickou a vůbec zevní úpravu toho rázu, jak ji mají slovníky nákladu Langenscheidtova, pokud to možno: Místo dvou sloupců na jedné straně tři (to mají i jiné slovníky), zkratky a značky, kterými se ihned pozná věcná příslušnost slova (částečně to je zavedeno ve slovníku Sterzingrově) a frazeologii i běžná spojení dotyčného slova se slovy jinými z a různými významy tohoto slova, čímž by slovník získal neobyčejně na přehlednosti a příručnosti. Myslím, že i zde, stejně jako při strojích a zbraních, třeba užívati toho, co je nejmodernější a nejpraktičtější. Anglicko-český slovník se zásobou slovní vyčerpávající pokud možno úplně oba jazyky, s etymologií a synonymikou, citáty na základě samostatného excerpování čelných anglických spisovatelů i dobrých českých překladů, s výkladem věcným i historickým, jakási synthesa slovníků Muretova, Websterova a »The Century Dictionary« ve formě co nejpříručnější a nejpraktičtější — to je ovšem ideál slovníkářské práce, kterého smrtelné oko ještě neuzřelo a jestli vůbec, tedy tak brzy neuzří. Zatím buďme vděčni autorovi i nakladateli, že nám poskytli anglicko-český slovník tak důkladný a upotřebitelný a doufejme, že v brzkém novém vydání nám jej obsahem i úpravou ještě zdokonalí.

Z. F.

Teréza Nováková: Ze ženského hnutí. (Nakladatel Jos. R. Vilímek.)

Paní Nováková je jednou z oněch českých žen, které na počátku své působnosti žily v poměrech, jež právem lze označiti slovy Stuarta Milla jako poddanství žen. Ale paní Nováková byla tak šťastna, že průběhem své životní dráhy dočkala se vyplnění mnohého, co před třicíti, dvacíti lety bylo jí nedostižným ideálem. Dočkala se vyplnění — to znamená, že ovšem sama spolupůsobila, že živě zasahovala a že tedy na tom, co dnešním našim ženám a dívkám se jeví hotovým a zcela samozřejmým faktem, měla také svůj podíl. Byla feministkou, jak sama doznává v předmluvě, ale budiž dík těm našim feministkám, neboť bez nich nebylo by leccěhos v českém životě.

I na té knize paní Novákové vidíme vzestupnou čáru rozvoje. Její články z poslední doby mohou již konstatovati, čeho se v ženském hnutí během let dosáhlo a odtud pak vytýkat ženské práci a snahám ženského hnutí nové a nové úkoly. Na př. úpravu práva manželského, práva poručenského, úpravu rozvodu, odstranění celibátu učitelek a úřednic, úpravu práva a poměrů dětí nemanželských, ochranu dělnic, mladistvých osob

a dětí, mravnostní policii, úpravu dívčího školství pokračovacího a odborného (autorka má v knize zvláštní článek o školách zemědělsko-zahradnických pro ženy a o odborném vzdělání dívčím), politickou svobodu a rovnoprávnost žen a tu na prvém místě dosažení práva volebního. Paní Nováková sleduje pilně i činnost žen za hranicemi a ovšem vždy se zřetelem na naše poměry. Ve zvláštní stati »Žurnalistika a ženské hnutí« upozorňuje novináře na jejich povinnosti k činnosti žen a právem dí: »Jest neuvěřitelno, jakou nevědomostí vyznamenávají se i muži intelligenti ve věcech ženského hnutí ne snad amerického neb anglického, nýbrž našeho českého, které roste a vyvíjí se jim před očima. Dojímalo na různých schůzích spolkových neb veřejných přímo humoristicky, když redaktoři, právníci, spisovatelé, národní hospodáři, za řečníky se přihlásivší, nastínili ženám, jakým způsobem a směrem pracovati, při čemž radili jim konati, co dávno ženy o své újmě s dokonalým zdarem provedly.« Paní Nováková také pozoruje a zkoumá pozoruhodné zjevy ženské v krásné literatuře a sama v článku »Typ Lony u nás?« kreslí obraz nové české ženy, jak si jej sama představuje. Jinými slovy paní Nováková má oči otevřeny pro všechny aktuální potřeby českých žen, všímá si, kde a jak by bylo na čase a především zasáhnout, hájíc při tom správnou zásadu, aby ženy všestranně mohly se vyžíti dle svých schopností, své síly, své individuality právě tak jako muži. Ženské hnutí jest jí otázkou spravedlivosti k utlačeným a odstrkovaným, jest jí takovým bolestným problémem jako otázka malých národů. Paní Nováková ten bolestný problém sama prožila, za knihou její je celý život se svým snažením, se svými touhami i se svým utrpením. Ona, která byla tak všestranně činna, poznala z vlastní zkušenosti, že žena, která mimo domácnost stanoví si ještě jiné úkoly, nemá za dnešních poměrů na růžích ustláno a proto z hloubi praví: »Na ženském hnutí, jeho vůdkyních a myslitelkách jest nyní, aby nejprve zkoumaly, jak duševně a sociálně osvoboditi matku, manželku, hospodyni, jak dáti jí všecky možnosti práce, vyššího vývoje, poslání, povolání; a pak, až naleznou cestu neb cesty skutečně vhodné, aby je razily do široka a dovedly k metám.«

Pro toho, kdo by se chtěl obeznámiti se snahami českého ženského hnutí za posledního dvacítiletí, nemáme zatím vhodnější knihy. Není tu vše, za čím naše ženy šly a co vykonaly, ale je tu z toho značná část. Naše příští ženy snad v leccems si postaví nové cíle a budou postupovati jinou methodou, ale jistě často budou nuceny vraceti se k těm prvým průkopnicím, mezi něž náleží též především paní Nováková. *t.*

Stan. Špaček: Vodní hospodářství starověké a dnešní a jeho význam. Zvláštní otisk z časopisu Technika XX. století. V Praze 1911.

Vodní stavby jsou u nás již řadu let v popředí politiky a opětně se vydávají za cennou naši vymoženost — ať právem či neprávem, o tom rozhodne budoucnost. Dobré proto jest poohlédnouti se po tom, co vykonalo vodní stavitelství již v pradávných dobách kulturních i jakých prostředků chápe se doba nejnovější. Autor, c. k. inženýr v Lysé nad Labem, v přehledu svém bohatě illustrovaném líčí stručně vodní práce

starých Babyloňanů, Peršanů, Arabů i Židů, Egypťanů, Indů a zvláště Číňanů a ukazuje světle, že všude tam hospodářský a politický život země závisel více méně na hospodářství vodním a že jakmile se přestalo pečovati o zdroje vodní ať lehkomyslností, ať zlomyslností neb neporozuměním, takořka rázem přestal život a zpustly krajiny dříve kvetoucí. Odtud pochopíme, proč naše doba v některých z těchto zpustlých končin hledí obnoviti zapadlé stavby, které přes nedokonalý způsob provedení dosud přece budí úžas velkolepostí a účelností. V druhé části svého pojednání Špaček ukazuje, jak jedinou úpravou vod lze čeliti hrozným každoročním následkům povodní (jen Labe z Čech dle výpočtu Harlacherova prý odnese ročně za 60 millionů K hnojivých látek) a líčí názorně na konec práce, spojené s regulací Jizery, které patří k největším a vodou nejbohatším přítokům středního Labe. *R.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Japonec o křesťanství. — Sociální demokracie a náboženství ve Švýcařích, v Německu, v Anglii. — Dvojí loket.

»International Review of Missions« uveřejnila zajímavý dokument o tom, jak cizinec nazírá na naše evropské křesťanství, a to cizinec vynikající, který spolu tvoří jeden z národů budoucnosti, japonský státník hrabě Okuma.

Především stojí za zmínku authentické zjištění, jakého vlivu se domohlo křesťanství na japonský život a myšlení. Křesťanů jest v Japonsku méně než 200.000, ale Okuma praví, že nepřímý vliv křesťanství vnikl do všech oborů japonského života; veškerá evropská civilisace totiž prý nese s sebou ducha křesťanství, především anglická řeč a literatura, která hluboko zasahuje do myšlenkového světa moderního Japanu. Okuma svědčí, že křesťanství působilo nejen v takových zevnějších zařízeních, jako je nedělní klid zákonem stanovený, ale mocně též v ideách o rodině, postavení žen, v politických institucích. I belletrie a noviny nesou stopy anglické a německé literatury a mohutných osobností těchto národů. V Japonsku podle Okumy se děje zajímavý synkretismus: Čína namnoze dodává formu, ale duše v ní jest křesťanská. To je patrno na vývoji japonského práva: revidované zákonníky daly více místa právům individua (což je křesťanský ideál), i když celek sociální struktury posud má svůj střed v rodině.

Okuma jest seznámen s evropskými proudy kritickými a skeptickými. Podle něho kritika a skepse se dotýkají pouze obalů, forem náboženství, a ničí-li je, tož jen proto, aby jádro mohlo jasněji vyniknouti a volněji se rozvinouti. Kriticism nedovede porušiti svazek mezi Bohem a člověkem, poněvadž tento svazek je součástkou lidské přirozenosti.

Okuma soudí, že různá náboženství mají tendenci sbližovati se. Zdá se mu, že pravé náboženské ideály a zkušenosti všech rac jsou trvalé

a časem vytvoří jediný vznešený a úplný celek. Éra náboženské shody a vzájemného uznávání bude »královstvím božím«. Mezi takové trvalé a všeobecné ideály náboženské počítá vědomí nesmrtelnosti, vědomí našeho vztahu k neviditelným mocnostem světa duchovního; ty jsou mu nevykořenitelny. Říkat, že smysl pro náboženství odumírá, jest mu stejné jako říkat, že ubývá u člověka žádosti po pokrmu. Člověk se vždycky vzpínal a bude vzpínat po nekonečném a věčném.

V křesťanské dogmatice Okuma leccos pokládá za podřízené. I v centrálních bodech. Spor o to, byl-li Kristus Bohem anebo člověkem, je mu bezvýznamný. Jemu záleží na tom, aby znal jeho centrální učení, aby vešel ve styk s jeho svrchovanou osobností a pochopil jeho zvláštní přítažlivost na lidi a sílu, kterou inspiruje lidi. Ježíšovy zázraky a jeho metafysická podstata jsou mu vedlejšími pěšinami; hlavní cestou jest mu Ježíšův charakter, jeho zásady lásky, služby a bratrství.

Okuma hledí prorockým zrakem na lidstvo jako celek a soudí, že bude posláním Japonců, aby přispěli značně ke sblížení Západu a Východu; křesťanské hnutí v Japonsku pak by mělo a mohlo pracovat v tomto směru. Jako se křesťanství domohlo vlivu na severní Evropu skrze Řím, tak by mělo řídit svůj vliv na Asii skrze Japan; neboť Japanu připadá úkol zvednouti zanedbané racy asijské. Již nyní prý jest Japan přímo v proudu světového života a stane se v něm důležitým činitelem. Křesťanství musí studovati japonskou historii, pochopiti potřeby japonské, držeti stejný krok se vzrůstem národa a pomáhati je vésti v době přechodní.

Od křesťanství očekává Okuma žádoucí nápravu ve výchově japanské mládeže. Pouze intellektuelní výchova se osvědčila nedostatečnou. Ethické vyučování udělované podle předpisů ministerstva výchovy se ukázalo mělkým; na př. klade důraz na vlastenectví a loyalitu, ale nedovede pro ně dáti rozumný základ a základní motiv. Není dosti důkladné a důsledné. Jest příliš abstraktní. Mládež potřebuje praktické, konkrétní mravnosti a inspirace stykem se vznešenými, nesobeckými učiteli. Není arci možno zavésti formálně náboženství do škol, ale mimo školu má náboženství míti volnost a má býti vážně podáváno rozumnými učiteli, neboť náboženství jest nezbytným činitelem v úplném lidství.

Vývody státníka Okumy jsou jistě všeobecně významné a dvojnásobně zajímavé vzhledem k politicko-kulturní a tak říkajíc církevní situaci v Japonsku. Nedávno se stal důležitý krok v otázce náboženské v Japonsku. Ministr vnitra oficielně se zasazoval o uznání a součinnost křesťanství s buddhismem a šintoismem ku podpoře veřejného blaha a pokroku národa.

Náboženské poměry v Japonsku jsou zvláštní. Buddhism a šintoism nejsou náboženstvími nějak státními nebo národními. Japan má jediné státní a národní náboženství, a tím je zbožňování státu v osobě císařově. Může národ trvale zbožňovati sám sebe? Nenastane-li vnitřní změna, důsledkem nutně bude desillusionovaný materialism. Cit a idealisace sama sebe pomohou národu jen na čas.

*

S o c i á l n í d e m o k r a c i e š v ý c a r s k á zaujímá k n á b o ž e n s t v í a k církvi stanovisko jiné než německá. Zmínili jsme se o tom již

jednou obšírněji. Máme pro to nový zajímavý a pádný doklad: Letos v září (29.) bylo provedeno v Curychu všeobecné lidové hlasování o úpravě platů učitelských; při tom přímou zásluhou sociální demokracie byly také zvýšeny platy farářů (s 2400 franků na 2700, s trienálkami po 100 franků do výše 3000 franků, s přídavky starobními po 200 franků za každá 4 služební léta). Tato změna byla v Curychu přijata 44.000 hlasy proti 29.000, a to bez agitace. Zásluhu sociální demokracie v tomo směru uznávají církevní kruhy výslovně. Praví, že pouhá abstinence sociálních demokratů by znamenala ztrátu 15.000 hlasů; kdyby pak agitací proti předloze, nebo při zorganisovanosti a disciplině této strany tyto hlasy byly hozeny na druhou, negativní misku váhy, znamenalo by to rozdíl 30.000 hlasů, tudíž nesporné zamítnutí. Nemůže se říci, že se úprava platů farářských jen »svezla« s platy učitelů. Kdyby strana, disponující rozhodující menšinou, zaujímala stanovisko církvi nepřátelské, jistě by byla nalezla prostředek, jak vyhovět učitelům a jak odmítnout faráře. Upozornili jsme nedávno na stanovisko sociálních demokratů švýcarských k volbě faráře: farář, sociální demokrat přesvědčením, jim byl velice milý jako soudruh, ale málo náboženský jako farář, proto se zasadili o volbu duchovního směru méně radikálního. Je viděti, že ve Švýcarsku sociální demokracie se méně cítí novou církví a novým náboženstvím než v Německu, a uznává vedle sebe náboženskou instituci. Věcně pak snad také spolurozhodoval fakt, že, jak z uvedených cifer je patrno, ve Švýcarsku nelze mluviti o církevních sinekurách, o skvělých příjmech farářů a o jmění mrtvé ruky. Snad sociální demokrat pomáhá tam spoluproletáři po stránce aspoň příjmové.

Že toto snášelivé smýšlení jest oboustranné, to jest, že také církev zaujímá k sociální demokracii stanovisko smířlivé, toho dokladem z nejnovější doby jsou drobnosti z basilejského sjezdu sociální demokracie. Nejen byly některé schůze sjezdové konány přímo v basilejském hlavním chrámu, v Münsteru, jejž evangelická správa církevní k tomu účelu ochotně propůjčila, nejen byly v témže kostele a v jiných v neděli dopoledne činěny projevy mírové ve shodě se sjezdovým programem, nýbrž kazatel münsterový přímo prohlásil, že cíle sociální demokracie jsou cíle křesťanské.

O všech cílech sociální demokracie se to arci říci nemůže, ale smí se to prohlásiti ne pouze o tendencích mírových: myšlenka všelidského bratrství a rovnosti jest jistě podstatně křesťanská, právě tak, jako jest podstatně sociální a demokratická. Paralelu tuto by bylo lze rozvésti ve mnohých podrobnostech. Nejen rozličné shody, ale i většinou rozmanité srážky mezi křesťanstvím a sociální demokracií lze stopovati až k poslední příčině té, že sociální demokracie jest, uvědoměle nebo mimovolně, náboženstvím. V Německu se přímo vědomě agituje proti církvi tím, že socialism jest budoucím náboženstvím pracujícího člověka.

Škoda, že socialism upadá také v chyby, kterých se dopouštěla a kterými se kompromitovala církev. Vyloučení Gerharda Hildebrandta ze strany na letošním sjezdu v Saské Kamenici činí docela dojem soudu nad kacířem pro odlišný názor, jejž projevil v knize »Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesozialismus«.

Zastance návrhu na vyloučení, Dr. Süssheim, odůvodňoval přísný postup strany tím, že Hildebrandt svými názory se octl v rozporu s názorem strany, dospěl k výsledkům, jež jsou v protivě k její celkové theorii i praxi. Uznává, že nechtěl poškoditi stranu, ale opustil její základnu, a proto nemůže v ní míti místa.

Jakési církevnictví (užíváme toho výrazu bez příhany, jakožto charakteristického pojmu s určitým obsahem) sociální demokracie jeví se zvláště v Německu na jejím stanovisku k církvím. Strana reviduje tu část svého erfurtského programu, který jedná o poměru k náboženství a k církvi. Heslo »náboženství jest věcí soukromou« odpovídalo náladě i zásadě mnohého dnešního člověka. Nerozbíráme pohnutek, které vedly ke stanovení onoho bodu programového. Ne jen nepřátelé říkají, že spolupohnutkou byla opatrnost. Strana počítala s danými poměry a vpravovala se do nich. Počítala ne pouze se setrvačností a konservatismem mass, nýbrž i se skutečnou a nepopíratelnou přitažlivostí církve na mnoho lidí. Věděla, že by stanovisko k církvi a k náboženství naprosto odmítavé zdrželo stranu ve vnějším vývoji. Proto formulovala svůj poměr k náboženství oním heslem. Dnes stojí jinak zevně. Snad i vnitřně. Proto bylo jen výrazem skutečného smýšlení ve straně, když s několika míst, ze Saska a z Porýnska, byly pro výroční kongress připraveny návrhy, aby strana jako celek se vyslovila proti církvi a uložila svým stranníkům boj proti ní, vystupování z církve.

Širší veřejnost byla právem zvědava na projednávání těchto principielně důležitých otázek i na výsledek. Ale návrhy tyto nebyly projednávány, byly vzaty s denního pořádku. Vedení odůvodňuje tento překvapující krok vysvětlením neméně překvapujícím: navrhovatelé prý se spokojují tím, že předlohy byly přijaty do sjezdového programu, tak že soudruhové se jimi zabývali; již tím prý nadešlo jakési ujasnění.

Nazýváme tento obojí krok překvapujícím. Vedení strany může býti tak dalece jisto svou věcí, aby vědělo, že proticírkevní usnesení kongressu s určitou direktivou »vystupovat« by poškodilo církev úbytkem členů. Sociální demokracie má takovou kázeň, že by toho usnesení poslechly tisíce členstva.

Že ve straně silné proticírkevní smýšlení vře, jest jisto. Proč tedy vedení nesáhlo k tomuto opatření?

Buďto si nebylo jisto, že by návrh prošel, anebo si od něho neslibovalo nic velkého, i kdyby prošel. Totiž tak: není pochyby, že by církev měla ztráty; ale stejně není pochyby, že by ztráty utrpěla také sociální demokracie; jest i v ní mnoho členů, kteří nejsou proticírkevní, tím méně protináboženští, a nad to jest mnoho církevních a náboženských lidí mimo stranu, které demokracie může získat, které by však na vždy odrazila, kdyby zaujala stanovisko otevřeně bojovné. Byly by tedy na obou stranách ztráty: pro církev i pro socialism, ale zisku by neměl socialism. Opatrnost programu erfurtského tudíž trvá v zevnější a přiznané taktice dál.

Theorie, program bude dále tolerantní. Ano vyskytují se dokonce v orgánech sociálně demokratických hlasy jako tento protest proti agitaci protináboženské: »Právě jako šíření idejí náboženských fanatiků, tak

byla vnesena do sjednoceného dělnictva též propaganda nesnášelivého atheismu jako rozkladný prvek. Fanatický atheism odráží živly nábožensky smýšlející, které by mohly rozvinouti své budující síly v socialismu. Organisatorské spojení všech sociálně tvořivých sil v sociální demokracii nutí ji ku přesnému zachovávání a provádění myšlenky náboženské tolerance. Proto v sociálnědemokratickém programu není ani stopy po atheistickém aneb i jen proticírkevním světovém názoru.«

Prakse však jest jiná. Ve skutečnosti zostřila sociální demokracie v Německu postup proti církvi. Provádí se prakse, že nikdo nebude připuštěn k poslanecké kandidatuře a k jinému vlivnému místu ve straně, kdo fakticky z církve nevystoupí. Jest zjištěno, že socialistické svazy odpírají úmrtní a pohřební podporu, neodmítnou-li pozůstalí církevní pohřeb zemřelého organisovaného člena, odpírají hromadnou účast na pohřbu, a mají prý to přímo ve stanovách (Hamburk, »Sozialistenverband«).

Tento rozpor mezi theorií a praksí, zásadami a taktikou, potrvá jistě ještě dosti dlouho, poněvadž ho diktuje politika a zájem strany.

* *
*

Na začátku postavili jsme švýcarskou demokracii proti německé v otázce poměru k církvi. Ukončíme zprávou, která vyznačuje hledisko analogické organisace v Anglii.

Kongres anglických T r a d e-U n i o n s, organisace strany práce (Labour Party), konaný v září v Newportu, zaujal rozhodné stanovisko a učinil dalekosáhlé rozhodnutí v problémech n á b o ž e n s k é a l a i c k é v ý c h o v y v e š k o l e. Před léty usnesl se kongres téže strany domáhati se »sekularisace« anglických škol. Ale anglické ovzduší neslo s sebou a hlavně anglickým lidem se rozumělo samo, že tato sekularisace jest něco odlišného od francouzské »laïcisation« národních škol. Pohnutkou toho požadavku v Anglii nebyla nikdy animosita proti církvi, tím méně proti náboženství. Byl to prostě taktický prostředek, jak se nejjednodušeji vyhnouti sporům mezi církvemi neodvislými a mezi církví státní. »Sekularisace« tehdy požadovaná stranou práce na příklad samozřejmě nevylučovala čtení bible ve škole a vůbec její užívání i při vyučování. Týkala se pouze konfessijnosti. Za čas se ukázalo, že sekularisace se neosvědčila jako očekávaný všelék, naopak dělila řady strany a hrozila, že povede ku tvoření konfessijních trade-unions, aspoň katoličtí dělníci se proti ní bouřili. Proto se letošní kongress zabýval otázkou znova. Na něm přičiněním ne katolických členů, nýbrž hlavně methodistických havířů dopadlo hlasování tak, že 952.000 proti 909.000 hlasům bylo rozhodnuto vyloučiti otázku sekulární výchovy z řady diskutovaných programových bodů »na kterémkoli příštím kongressu«.

* *
*

D v o j í l o k e t. V korutanské obci Hoehnpressen přestoupil katolický kněz Anton Maschek ke starokatolicismu 14. října 1912 a odebral se na delší studia do Bernu, aby mohl býti vřaděn mezi starokatolické kněžstvo, nebude-li ovšem povolán k vojenské službě. Ministerstvo zemské

obrany (podle zprávy warnsdorfské Österreichishe Volkszeitung z 24. září 1912) v souhlasu s ministerstvem války totiž nedávno rozhodlo v určitém případě, že »odpadlému« knězi nepřísluší výhoda § 31. branného zákona, a nařídilo, aby byl vyřaděn z náhradní zálohy a povolán k aktivní službě. Když se chce vystouplý kněz oženit, zůstává podle rakouských zákonů knězem a nesmí uzavřít manželství; ale když jde o vojenskou službu, přestává býti knězem. Zkrátka, když jde o přání římskokatolické církve potrestat člověka, který se pokusil vymanit z její moci, najde se vždycky v čas přiměřený výklad zákona.

3. prosince 1912. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Úmrtí paní Terézy Novákové. — Účast ženy v balkánské válce. — Boj o českou školu ve Vídni. — K pohlavní výchově. — Universitní kursy pro ženy a škola pro matky. — Sjezd německé strany lidovo-pokrokové. — Anglické suffražetky. — Významné podniky publikační v ženském hnutí.

Úmrtí paní Terézy Novákové je bolestnou ztrátou pro ženské hnutí. Ztratili jsme duševní vůdkyni a odešla v ní vždy pohotová pracovnice, která ovládala všestranně a svrchovaně problémy ženského hnutí. Osud ženy a matky řadil ji k bytostem bolestným, svými duševními a mravními hodnotami vyšinula se k nejvyšším metám umění. Je představitelkou aktivní české ženy, která každý vjem zpracovala ve své bytosti k projevu ryzího češství. Její láska k národu, k lidu zračí se v její umělecké tvorbě, v její práci pro ženu, v jejím demokratismu, v jejich lidových a národopisných pracích. Ona byla ženou ducha moderního, pokročilého daleko v před, byla člověkem celým, českým. Její působení zanechalo v ženském hnutí nesmazatelné sledy feministickou literární tvorbou. Vtělila ji v časopise »Ženský Svět«, který založila a po jedenáct let vedla. Dovedla list zachovat na vyšší úrovni literární a estetické, vtisknuvši mu ráz svého vzácného ducha, silné individuality. Kromě toho uveřejnila mnoho cenných statí v různých časopisech, také takových, jež informovaly cizinu o našich poměrech. Některé z těchto svých prací shrnula v soustavný celek pod názvem »Ze ženského hnutí«. Mnohými byl svazek tento nazván katechismem české ženy moderní. A nelze než s tím z celé duše souhlasiti.

* *
*

Ženské hnutí poslední doby vykazuje čilý ruch mnohostranný. Ženy připojují se všude k veřejným událostem dnešní pohnuté doby. Je to v první řadě balkánská válka, která vyžádala si spoluúčasti žen. Musíme se s úctou sklonit před ženou jihoslovanskou, která s plným pochopením všeho, co zmítalo národy jejími, přinesla oběti největší, vydala dobrovolně své muže a syny nebezpečím války, sama odhodlaně a oddaně

buď sledujíc voje, aby byla na blízku, k ošetření syna neb manžela, buď připravovala se k službě ošetřovatelské, aneb aby hrdinně snesla jeho ztrátu. V tom spočívá účast ženy zúčastněných národů slovanských na válce. Ona znala odůvodněnost války a pokořila se před myšlenkou svobody. Jinak ženy nesúčastněných národů slovanských. Vidíme, že vzepřel se Slovan staletému útlaku, zrušil turecké hospodářství, hanbu Evropy a našeho století. Celé národy žádaly si války, vždyť lid šel bojovat za sebe. Nezbylo nežli pomáhat v neodvratných událostech. Bylo potřebí pomoci raněným. Ženy naše ukázaly pochopení, horlivost a obětavost. Každá vrstva přispěla svým způsobem. Ženy konaly sbírky, šily, přinášely dary i svou práci k pomoci, účastní se jako ošetřovatelky raněných a obětavě stojí po boku mužů. Posilují myšlenku osvobození svým souhlasem a pochopením, svým citem lásky k Slovanstvu.

Obdivujeme připravenost, prozíravost politickou i vojenskou zdatnost těch, kteří nepřipravené, stále zbraní řinčící Evropě způsobili mocné překvapení, ukázali hrdinství a osobní statečnost, něco, o čem se militarismu evropských velmocí jen snívá, a pokořili Evropu, která musí nyní vyjednávat jako se sobě rovnými s těmi, které zvykla si podceňovat a přezírat jako podmaněné, k pasivnosti odsouzené živly. Idea této války je hodna obětí. Idea Slovanstva tu promluvila a otřásla námi a vzpružila vědomí příslušnosti vzájemné a upevnila víru v život, vzrůst a uplatnění v budoucnu. Je to výzva k zápasu, ne již jen tiché usilování o život. To cítí Evropa. A chce se bránit. Ten slovanský stát více bolí než staré Turecko. Bláhoví diplomaté evropští domnívali se, že sehrají s balkánskými státy známou událost o kocourovi, který by jim vytahoval kaštany z ohně a platil je svou krví. Nedovedli uvěřit, že tu nevzepřela se jen živelná síla pudová, ukrytá v polodivokých národech, ale že povstal národ mladý, silný, sebevědomý a uvědomělý, a museli býti o tom poučeni. A ženy, jako si byly vědomy významu a uznaly překvapující nutnost balkánské války, tak dobře rozpoznávají, až kam smí sáhat krveprolévání. Vzpírají se v celé Evropě válce, jakou by způsobilo neoprávněné zasahování do záležitostí nejmladší velmoci.

*

Kromě války balkánské vede se u nás stále válka domácí, obdobná, válka češství a němectví, boj o české školství ve Vídni, jehož se ženy účinně zúčastňují. Nelekajíce se obtíží, ani vypovídání z bytů, předvolávání, vyhrožování a pokut, dávají své děti již od tří let vyučovat soukromě. Jako loni tak chodí matky do parlamentu, stále prosí, projevují rozhořčení, shromažďují se a dávají se rozhánět policií i týrat, ale neunavují se v boji o českou učebnu pro svoje děti. Při posledním uzavření školy v III. okresu připravily překvapení úřadům. Shromáždily se ve škole a nedopustily, aby bylo provedeno zapečetění, vysadily dvéře učiren a prohlásily, že místnosti neopustí. Po sedmihodinné marné námaze odešli řízenci s nepořízenou. Druhý den byla škola přece uzavřena deskami. Paní Chaloupecká, Horzáková a Fuchsová odhodlaly se podati císaři protest a chtěly do jeho povozu hoditi mu písemnou stížnost, ale dřív než mohly svůj úmysl uskutečnit, byly zatčeny, odvedeny na komisařství a po sepsání protokolu, teprve na zakročení českých poslanců opět

propuštěny. Události od uzavření škol v XII., XX. a III. okresu svědčí o úporném zápase, v němž se ukázala odvaha, uvědomělé chtění, vědomí práva českých matek ve světle nejjasnějším.

*

Nová doba ukládá rodičům nalehavou povinnost pohlavní výchovy. Otázka, jak řešit tento úkol, přivádí často rodiče do trapného postavení. Jak říci dívkám to, co dnes říci se musí, aby se stalo správně a vhodně? A říci se musí, aby v dnešní době mravních zmatků dáno bylo mládeži vodítko a pevná opora ve správném rozpoznáním toho, co je zákon přírody, jeho účelu a co z něho udělal lidský egoism a požitkářství. Proto vítán bude spisek vydaný v Pelclově sborníku statí ze současného života: »Chvilky«. Je to pojednání Jeanne Leroy-Allais: Co jsem řekla dceři o mateřství. Autorka shrnula v několik rozhovorů matky s dcerou zodpovědění otázky: máme-li poučovati dívky o mateřství a zahrnula tu stručně, jasně a výstižně poučení o pohlavním životě vůbec. Spisek je významným tím, že uvádí se tu i pochybnosti, obtíže, váhání matky, která je si vědoma své zodpovědnosti, ale právě touto svědomitostí vedená, chce uchránit své dítě všech nemilých překvapení, pobouření a snad i pohoršení a pohrom mravních a proto překonává své váhání a pochybnosti s dobrým výsledkem. Že plní tím svou povinnost řádně, o tom svědčí výsledky u dcery dosažené, její vážnost, opravdovost a čistota duševní. Jejich správnost a pravdivost může každá přemítající žena z vlastních zkušeností potvrditi. Je to zdárné pokračování dřívějšího spisku Ethelmerové: Odkud přišel bratříček, kde rodiče odpovídají na otázky malého dítěte způsobem takovým, aby bylo pravdivě uspokojeno a uchráněno cynismu nezodpovědných osob cizích.

*

Z činnosti vzdělavací zasluhují povšimnutí universitní kursy pro ženy pořádané péčí »Ústředního spolku českých žen«. Loni počato pořádáním dvou cyklů z oboru přírodovědeckého. První byl theoretickým základem pro hygienu a sice: Základy anatomie — prof. Weigner (3 hod.). O drobnohledné skladbě a vývoji těla lidského — prof. dr. Srdínko (2 hod.). Úvod do fysiologie — prof. dr. Babák (5 hod.). Druhý cyklus byl ze zdravotnictví: Hygiena ženy — prof. dr. Ostrčil (5 hod.). Hygiena dítěte — prof. dr. Scherer (5 hod.).

Letos pokračuje cyklus zdravotnictví takto: Hygiena výživy — docent dr. Šebor (3 hod.). Hygiena pohybu — prof. dr. Chodounský (1 hod.). Hygiena kůže — prof. dr. Janovský (6 hod.). V druhém semestru ukončen bude kurs hygienický. Návštěva stoupla ze 150 skoro na 200 posluchaček.

*

Do téhož oboru činnosti jako zdravotnické přednášky universitní spadá »Škola pro matky«, kterou taktéž pořádá »Ústřední splek českých žen«.

Loni byla přehojně navštívena. Přednášeli: MUDr. Lankašová-Buriánová — Hygiena matky. MUDr. B. Nevšimalová — Ošetřování dítěte

v domácnosti. Prof. dr. Scherer — Výživa dítěte. MUDr. A. Čapek — Nakažlivé nemoci dětského věku. Učitelka A. Sychravová — Kapitoly z vychovatelství. Okr. soudce V. Pšorn — Právo manželské a rodinné. Právo nezletilých. »Škola pro matky« těšila se takové pozornosti, že letos bude uspořádána v některém pražském předměstí, aby takto nastoupila pouť po našich městech. Takto uspořádaný podnik ku vzdělání žen odpovídá plně moderním požadavkům, ale přinese jistě ovoce. O tom svědčí porozumění, s jakým byl přijat a je vítán všude.

*

Z ciziny jsou pozoruhodné události na sjezdu »Německé strany lidovo-pokrokové« v Mannheimu. Ženská otázka je nejspornější otázkou strany. Vedení odmítlo návrh ženského odboru na úplnou politickou rovnoprávnost s tím odůvodněním, že požadavek ten značil by rozkol ve straně, protože je v ní ještě mnoho odpůrců volebního práva žen. Ženám nezbylo, chtěly-li při straně zůstat, než přizpůsobit se a hledat východisko. Usnesly se upustit od svého požadavku a upravit resoluci, která pak zněla takto: Hospodářský a sociální vývoj zvýšil nesmírně počet žen v povolání. Tento vývoj nesporně pokračuje a přibývající účast žen všech vrstev na veřejném životě přivoďuje vnitřní nutnost zrovnoprávnění ženy. Sjezd žádá proto své příslušníky, aby podporovali ženy v jejich boji za politická práva až k úplnému občanskému zrovnoprávnění. — Ženy ovšem nejsou spokojeny, když dostalo se jim místo veřejného doznání a přijetí požadavku jen nezávazné resoluce. Neboť požadavkem může být jen tehdy, když se stal programovým bodem strany. Ženské časopisy označují toto zklamání pokrokových žen za poučení, že strana sebe pokrokovější pro ženské požadavky není ještě zralá.

*

Všechno podléhá vývoji, i taktiky bojovných suffražetek se mění okolnostem přiměřeně. Národní Unie, sdružení pro volební právo žen v Londýně (National Union of Women's Suffrages Societies), požádala Sociální a politickou unii (Social and Political Union, sdružení bojovných suffražetek), aby upustily od bojovné methody, kteráž poškozuje věc, pro niž obě dvě sdružení po léta obětavě pracují. Na ono vyzvání dostalo se jí odpovědi souhlasné. O této změně byl uvědoměn také »Výbor pro volební právo žen v Praze«. Výzva ona zní takto: »Proto, že hnutí za volební právo žen dosáhlo nyní vrcholného bodu své historie tak, že dobytí práva toho jest již jen otázkou moudrosti a státnického rozhledu vůdkyň, považujeme za povinnost, abychom Vám předložily k úvaze pro budoucnost svůj návrh: Víme, že Vaše Unie touží právě tak srdečně jako my, aby uzřela, že dlouholetý, obětí plný zápas náš za rovnoprávnost korunován jest zdarem. Proto upozorňujeme Vás na to, že nejlepší naši přátelé v parlamentě i mimo něj jsou přesvědčeni, že bojovná methoda přináší jen škodu naší věci. Jenom nepřátelé našich snah jsou to, kteří zavdávají příčiny k tomu, aby vždy znova a znova propukal násilný boj v řadách žen. Jeť známo, že rozpoutaná síla vedla často ke koncům s počátku neobmýšleným, ba, ani netušeným. Proto žádáme Vás s veškerou snažností a vážností, — kterou těžká posice vyžaduje, — abyste vše vynaložily k tomu, by učiněn byl

konec násilnostem, jež tak ubližují věci, které sloužíme. Vaše věrná millicent Fawcett za Výkonný výbor Národní Unie. »U. U. W. S. S.«

*

»Office Central de Documentation Feminin« v Bruselu pořádá mezinárodní anketu o tom, jaké postavení zaujímá žena v životě sociálním a hospodářském různých zemí. Dotazníky žádají, aby zjištěn byl počet žen, jež se živí prací svou úplně neb částečně, počet žen v jednotlivých výdělečných zaměstnáních, jaká místa v nich ženy zaujímají, která povolání jsou jim dosud přístupná a která ne. Jaká je volební oprávněnost žen ve sborech zákonodárných, samosprávných, živnostenských a obchodních, kolik jich tu zasedá, jakého jsou smýšlení politického. Podaly-li ženy jako inspektorky živnostenské důležité reformní návrhy a které. V jakém počtu jsou organisovány v politických stranách. Český hlas doplňuje tento dotazník o tyto body: Jak je placena práce žen ve srovnání s prací mužů, jaká je pro ně doba pracovní, jaké zabezpečení, jaké školy odborné, jaká zvláštní omezení, jaká ochrana mateřství. Tím teprve by vynikalo postavení ženy v pravém světle.

Výsledek této ankety bude se zajisté důstojně řadit k podniku »Mezinárodního svazu žen«, který vydal sbírku zákonů určujících právní postavení ženy v různých zemích pod názvem »Postavení ženy v právu kulturních států«. Spis vyšel z usnesení IV. mezinárodního sjezdu v Torontu r. 1909. K jeho obsahu přispěla sdružení národní v řeči anglické, francouzské a německé. Obsahuje: postavení ženy v manželství, práva rodičů k dětem, postavení ženy v poručnictví, v právu dědickém, v právu trestním, v životě obce a státu a v povolání. Jsou tu referáty ze Spojených států, Německa, Švédska, Anglie, Dánska, Nizozemí, Již. Waleska, Tasmanie, Victorie, Queenslandu, Nového Zélandu, Italie, Francie, Argentiny, Švýcarska, Rakouska, Uher, Norska, Řecka, Bulharska a Ruska. Pracovníkům v ženském hnutí jest kniha tato znamenitou příručkou.

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární.

Bibliothek der amerikanischen Kulturgeschichte herausgegeben von Dr. Nicholas Murray Butler, Präsident der Columbia-Universität, New York, und Dr. Wilhelm Paszkowski, Professor, Leiter der akademischen Auskunftstelle an der Universität Berlin: I. George Washington von Henry Tabot Lodge, Senator der Vereinigten Staaten von Massachusetts. Dva svazky po 4 Mk. II. Die amerikanische Literatur, Vorlesungen von Prof. C. Alphonso Smith, University of Virginia, Charlottesville. 5 Mk. — M. G. Schybergson, Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning. (Skrifter udgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. LXXXIII. XCVIII.) Helsingfors, 1908: Porthan je zakladatelem finské národní literatury, autor spisu o něm je professorem dějin v Helsingforsu. — R. Holtzmann (Privatdozent f. mittl. und neuere Geschichte an der Univ. Strassburg, Prof.), Französische Verfassungsgeschichte von der Mitte des 9. Jahrhunderts bis zur Revolution. (Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte, herausgegeben von G. von Below und F. Meinecke. Abt. 3.) 12·50 Mk. — Dr. Felix Theilhaber, Der Untergang der deutschen Juden, 1911, 3 Mk. — Dr. R. Schachner, Die soziale Frage in Australien und Neuseeland. — (Willy) Haberling (Stabsarzt in Berlin, Dr.), Die altrömischen Militärärzte. (Veröffentlichungen aus dem Gebiete des Militärsanitätswesens. Heft 42.) Berlin, 1910, 2·80 Mk. — Prof. R. Kittel, Geschichte des Volkes Israel, 2 svazky: Das Volk in Kanaan, 1909. 12 Mk. — Dozent V. Bibl, Die niederösterr. Stände im Vormärz, 1911 15 K. — L. Schmidt, Die Renaissance in Briefen von Dichtern, Künstlern, Staatsmännern, Gelehrten und Frauen, 2 svazky po 5 Mk. — G. Ferrero, Grösse und Niedergang Roms, VI. svazek (císařství Augustovo). — Slovníky věd státních a sociálních: v novém vydání vyšel Handwörterbuch der Staatswissenschaften, také Wörterbuch der Volkswirtschaft a konečně katolický Staatslexikon. — E. Troeltsch, Die Bedeutung der Geschichtlichkeit Jesu für den Glauben: příspěvek konservativní ke sporu o historickost Ježíšovu. — J. L. de Lanessan, La lutte contre le crime, 1910, 6 fr. — P. Natorp, Die logischen Grundlagen der exakten Wissenschaften, 6·60 mk. — Fr. Traub, Theologie u. Phi-

losophie. 1910, 5 mk. — Jahrbuch für sozialen Fortschritt und einheitliche Weltanschauung v. H. Haase, I. 1910—11, za 2 mk.: soustavný adressář institucí a osob; Angličané mají podobný Reformers Yearbook, Francouzové Guide social. — Prof. E. Gruber, Die Vorbildung des Juristen und ihre Reform, 1910. — W. Hobhouse, The Church and the World, in Idea and in History, 1910. — Prof. J. Černy, Reformvorschläge zum Mittelschulunterricht in der Philosophie (Programm des Staatsgymnasiums in Mies), 1911. — G. Lanson, Methoda v historii literatury (známý autor dějin franc. literatury — máme překlad ruský). — Sigm. von Lempicki, Immermanns Weltanschauung, 1910, 3·50 mk. — Jungdeutscher Sturm und Drang (1830—1840) von Dr. H. H. Houben, 12 mk. — Dozent W. Hellpach, Das Pathologische in der modernen Kunst, 1 mk. — R. Riemann, Das 19. Jahrhundert der deutschen Literatur, 6 mk. — Dr. Čeněk Zíbrt, Staročeský rukohled a novočeský rukozpyt. (Světové knihovny č. 819—821.) V Praze, nákl. J. Otty. Za 60 h. — František Sušil. Studie literárně historická. Napsal Ant. Dvořák. (Výroční zpráva české zemské vyšší reálky v Lipníku za šk. rok 1909—1910.)

Z *literatury ruské.* Ukončena »Historie ruské literatury XIX. věku« pod redakcí Ovsjaniko-Kulikovského; 28. a 29. seš. přináší různé rejstříky. Prvý sešit vyšel 1908; směr spisu pokrokový, sociální. — Konversační slovník Brockhausův zpracovaný pro Rusko vychází (u Jefrona) v novém vydání; právě vyšel polosvazek 8., končící článkem Bělorusové. — Nové Idee je titul sbírky nákladu »Obrazovanie« (= vzdělání): vycházejí sbírky pro filosofii, paedagogiku, chemii, fysiku atd. — Filosoficko-náboženský zájem pro reformy církevní, obdobné reformě politické, jeví se v novém týdenníku: Cěrkovno-obščestvennyj Věstnik. Petrohr. Ročně 4 rubly. — Pro přehled revuí a literatury vůbec hodí se: Bjulleteny literatury i Žizni v Moskvě; za hranici ročně 5 r.

Obnovení smiřovaček.

Bylo-li třeba pro lidi klidné úvahy a nejlepší vůle důkazu, že se politické poměry u nás octly ve stavu, který přímo znemožňuje jakoukoli akci na prospěch celku, způsob, jakým se usiluje o česko-německou dohodu, důkaz ten provádí do nejkrajnější míry. Dohoda s Němci je jistě záležitost, která se týká nás všech bez rozdílu, ať už náležíme k té neb oné straně, a ať už ta neb ona strana je na českém sněmu zastoupena nebo není. Ba možno říci, že se tato dohoda s Němci týče více stran na sněmu nezastoupených. Ze stran sněmovních jsou poměrem k Němcům přirozeně nejvíc dotčeni mladočeši a národní sociálové a státoprávníci, tedy radikálové. Velkostatkáři a šlechta jsou buď s Němci dohodnuti dávno, zejména to platí o šlechtě, anebo se dohodnou za hodinu a za všech okolností a agrárníci nikdy se tím netajili, že jazyková otázka u nich nehraje takovou úlohu jako u jiných stran. Dojista mohou o zákonité úpravě všech dotyčných otázek jednati jen poslanci, tedy strany na sněmě zastoupené, ale jistě v dohodě se všemi stranami, aby to, co ujednáno býti má, sjednáno bylo ve smyslu a v souhlase se všemi, jichž se týkati má a bude. Už je dost divné, že vyjednavači vůči stranám nezastoupeným z toho, co doposud je sjednáno a smluveno, dělají státní tajemství, tím povážlivější, když, jak naznačeno, poměr k zúčastněným a zastoupeným je tak zvrácený a stačí, když jen poukážeme, že sociální demokracie, tedy nejširší a nejslabší vrstvy lidu nejsou na sněmě zastoupeny vůbec. Ale konečně za dnešních poměrů bychom dovedli chápat i to. Není to rozumné, není to politické, ale snad to odpovídá zvráceným poměrům politickým a stranickým. Co ale považujeme přímo za povážlivé pro vyrovnání samé, je to jisté monopolisování dohodovací akce, které se v nejnovější době zalíbilo stranám dohodování vedoucím. Mladočeši a agrárníci chovají se nyní tak, jako by se chtěli a směli vyrovnávat s Němci sami a jen za sebe, jako by ostatní lidé v Čechách tohoto vyrovnání nebyli účastni; nejen že znemožňují diskusi o tom, co už je smluveno,

anebo co je a bude předmětem nejbližších porad, tím, že vše to tají — dnes už se v Čechách nesmí o vyrovnání vůbec mluvit — mladočeši okřikují ve jménu tohoto vyrovnání každého, kdo se o tom vyrovnání vůbec vysloví, třeba že by si té dohody přál déle a odůvodněněji než oni. Zkrátka mladočeši a agrárníci dělají dnes z českoněmecké dohody akci vládních stran českých a upadávají tím do horší ještě chyby, než kdysi staročeši. Zdá se, že necítí a nevidí, že ohrožují to, co chtějí docílit: dohodu, mír a klid, a nejen s Němci, ale doma mezi námi. Okřikují i nás, kteří jsme od prvopočátku zásadně se pro dohodu s Němci vyslovili, kteří jsme výslovně odsuzovali předčasnou kritiku dosavad sjednaných věcí a vytýkají nám demagogii za to, že chceme, aby dohoda s Němci byla spojena s reformou volebního řádu na sněm ve smyslu všeobecného hlasovacího práva, poněvadž my v takovém volebním řádě spatřujeme jedinou ochranu menšin a tím i smíru s Němci samého. Menšinová otázka je přece hlavním problémem vyrovnání!

Nám zdá se tento postup mladočeských vyjednavačů, jak řečeno, víc než povážlivým a nejen pro celé jednání dohodovací, ale pro celou politiku českou před dohodou i po ní — uskuteční-li se. Připouštíme, že odpor radikálů (národně sociálních i státoprávních) proti nějaké dohodě nebude tak silný a hlavně mocný, jako byl odpor mladočeský proti vyrovnání 1890. Zejména tehdy, bude-li otázka volební reformy upravena do té míry uspokojivě, že sociální demokracie se k odporu proti vyrovnání nepřipojí. Ale právě mladočeští a ovšem i agrární politikové omlouvají bídu nynější české politiky skoro už výhradně nesvorností a nesjednoceností, rozháraností a jak se všecky ty odstíny nejednotnosti jmenují. Teprve před několika dny mladočeský orgán vysvětloval radikálům, že vláda musela vyhovět Němcům při posledním jmenování soudcovském, když Němci dávají vládě v š e c k y své hlasy k disposici. Je-li někde třeba jednotného postupu, tak je to jistě v otázce vyrovnání samé a ještě více, bychom řekli, v současné politice ve Vídni. Místo aby české strany vyrovnávací hledaly dohody se všemi ostatními stranami českými v obou směrech, stavějí se přímo intransigentně na stanovisko vyvýšené, odmítajíce a okřikujíce jakoukoli radu a námitku. Odchod radikálních členů vyrovnávacích výborů netřeba bráti za záminku nemožné dohody mezi českými stranami a nesmí přímo jej bráti za takovou záminku strana, která po pustých bojích uzavřela s radikály kartel volební. My jsme odchod radikálů z vyrovnání od prvopočátku nebrali příliš tragicky, poněvadž nám radikálové odchod svůj nikdy ani věcně a vlastně ani takticky

neodůvodnili. Máme tudíž za to, že při trochu dobré vůli by se i s radikály dalo nalézti pro jednání česko-německé dorozumění. Jinak zůstane posice českých vyjednavačů víc než slabou: nemají podporu v kabinetě a nemají oporu v širokých vrstvách a že se vyrovnání notáblů v Čechách nedaří, víme z roku 1890. Naše vyrovnávací strany měly by si bedlivěji všímat, co se děje na straně německé, kde právě ve věci vyrovnávací jsou poměry mezi stranami zcela jiné a neskonale lepší. Námitka, že němečtí radikálové jsou politicky lepší a spolehlivější element, je jistě správná, ale naše strany vládní ji samy svou bezohledností a pánovitostí, svým odmítáním a okřikováním seslabují.

Dohoda s Němci má však ještě jeden význam politický, význam pro situaci ve Vídni a ten zračí se právě nyní, před obnovením jednání, nejlépe v podmínkách, které kladou prý vládní strany české pro další jednání. Podmínky ty — formulování připisuje se, nevíme, zda právem, posl. dru Koernerovi — ukazují, jak nesnadné je takové jednání o smír česko-německý, když věcným a politickým zástupcem naším ve vládě není politik, podmínky ty dokazují zcela zjevně, že byl správným názor náš, když jsme žádali, aby se česko-německé dohodování dělo za patronance vlády alespoň poloparlamentární. Teď se žádá na vládě, aby neprováděla známý výnos dra Hochenburgera a aby otevřeně přiznala své stanovisko v úřední řeči vnitřní. Tady je tedy zcela patrný druhý politický význam dohody. Připouštíme, že čeští členové vlády nynější věcně budou hájit ze všech sil české stanovisko, pokud pak se týče ministra orby, víme, že tak učiní s nevšední znalostí věci. Ale hájení politické stránky celé otázky je přec oběma českým ministrům takřka znemožněno úřednickou povahou celého kabinetu, a zejména čistě úřednickou povahou obou českých ministrů a mimo to jejich nepolitickým poměrem k českým stranám i vládním. Politické stanovisko obou českých ministrů je slabé v kabinetě, poněvadž nemají pro české strany politického významu a vedle toho: kdyby oba ministři měli v kabinetě zastávat pravý politický zájem náš, mluvili by proti vlastnímu setrvání v kabinetě. Vedle politicky silného dra Hochenburgera oba čeští ministři nemohou politicky obstáti a kdyby se svým věcným stanoviskem v kabinetě podlehli, nemají ani práva ani povinnosti k politickým důsledkům tohoto podlehnutí. Jak mají tedy tito politicky slabí ministři přiměti kabinet k usnesení, aby výnos dra Hochenburgera byl odvolán, jak mají silného dra Hochenburgera přiměti a donutiti, aby svůj výnos alespoň neprováděl, jak mají v ministerské radě prosaditi stanovisko vlády v otázce vnitřního jazyka úředního nám příznivé? Zde žádá se na českých ministrech víc,

než se smí. I kdyby se českým ministrům politickým postavili přirozeně vstříc političtí ministři němečtí, byla by dohoda v těchto otázkách možnější než takto, poněvadž by pak němečtí členové kabinetu stejně jako čeští museli stát na stanovisku, že uskutečnění česko-německé dohody si vážně přejí. Tato politická stránka dohody zdá se ostatně býti dnes nejdůležitější, poněvadž jednání, dle svědectví samého knížete Thuna, dnes dospělo tak daleko, že je nejdůležitějším stanovisko vlády. Už jsme dříve poukazovali k tomu, že pořád ještě nikdo neví, jak se na úpravu jazykových poměrů dívá vláda, že vláda při všem dosavadním jednání dělala diváka a že dnes nikdo neví, do jaké míry se vláda stotožňuje se stanoviskem Němců. A nedozvěděli jsme se to dosud ani od svých ministrů-krajanů. Ostatně sám dr. Kramář, který při tvoření ministerstva Stürgkhova byl příkrým odpůrcem parlamentárních ministrů, už, jak se zdá, se tohoto svého stanoviska vzdává. Ovšem pomalu, poněvadž chce dříve, aby se zakořenilo přesvědčení, že čeští ministři musí být za všech okolností a v každé situaci. Dr. Kramář v té věci je skromnější než Němci a vláda sama. Přesvědčení, že český ministr v kabinetě býti musí, datuje se dle našeho názoru z dob hraběte Badeniho. Hrabě Badeni chtěl míti Čecha v kabinetě, stejně jak jej měl jeho nástupce tehdejší hr. Thun, ale české vedení mu jej nechtělo povolit, poněvadž se tenkrát nechtělo připustit, že čeští poslanci jsou stranou vládní. A přec k tomu bylo víc důvodů než dnes. Po pádu hr. Thuna český ministr odstoupil a nikdo se o to nepostaral, aby hr. Clary povolal do kabinetu Čecha, třeba nepolitika, ba jistě by byl takový Čech-ministr vyhlášen za zrádce národa, neboť tenkrát platilo heslo: dokud nebude. Když se tedy ono přesvědčení, že čeští ministři v kabinetě musí být za každých okolností, dosud nezakořenilo, jsme na tom vinni sami, poněvadž jsme stáli na opačném stanovisku. Stejně dělo se za Koerbra po dru Rezkovi, za Bienertha po Žáčkovi a Bráfovi. Až najednou nyní stojí se o zakořenění a zatím se zakořeňuje jen přesvědčení, že Čechové smějí jen do ministerstva orby a veřejných prací. Víme, že hlavní vinu na tom mají agrárníci, kteří trvají vždy na tom, aby ministr orby byl Čech a vše marné bylo dosud přesvědčovat agrárníky, jak nás tímto zakořeněným požadavkem poškozují. Nynější ministrpresident přesvědčení, že to bez českých ministrů nejde, má, ale patrně má to přesvědčení, že ti ministři jsou jen pro něho. My politicky ze svých ministrů neměli dosud nic, jistě ne tolik, co Němci z dra Hochenburgera měli a mají. Ze všeho, co jsme řekli nahoře, jistě každý pozná, že tato výtka neplatí oběma Čechům v kabinetě, jejichž kvalifikaci jsme vždy všude rádi

uznávali. Ale ministr přec je politickou osobností a hlavně pro nás politickou osobností tak důležitou, že se má zakořenit přesvědčení, že to bez českých ministrů vůbec nejde. A stejně jak nesprávná politika dává zakořeňovat přesvědčení, že musime mít zrovna orbu a veřejné práce, stejně zakořeňuje se fikce, že se my Čechové musíme spokojovat s ministry, které si volí chef kabinetu a ne české strany. Při nastávajícím jednání o stanovisku vlády v otázce jazykové ukáže se v každém případě, jak falešný to je systém, když zrovna my Čechové, jimž ještě stále politické otázky jdou nad resortní, poněvadž různé zásadní a životní politické otázky nejsou rozřešeny, máme nepolitické ministry. Je to tím povážlivější, jelikož se nějakou krisí při řešení těchto dohodovacích otázek nejedná jen o možnost zkalení poměru nynějších vládních stran ke kabinetu nebo v důsledcích toho o krisi kabinetu, nýbrž o formální a věcné poškození česko-německé dohody, které si z důvodů politických, národních i hospodářských každý rozumný člověk v Čechách musí přáti.

Proto jsme čekali, že právě při příležitosti obnoveného jednání s Němci strany jednající se postarají o nějaké »nové formace« ad hoc, k účelům vyrovnacím, že se pokusí o ustanovení a dohodu o modu procedendi při jednání česko-německém a při politických otázkách současně běžících. Odhlasovat vojenské a berní předlohy a nevědět nic, proč, zač, a nevědět hlavně, jak se vláda zachová v otázce jazykové — to je málo. *Č.*

Státní dlužení a státní úvěr.

Napsal prof. **Jan Kloušek**.

I. Dluhy evropských velmocí a osudné chyby při státním dlužení.

Státní dluhy kontinentálních velmocí evropských vzrostly v 19. století do úžasných rozměrů, jak to lze naznačiti některými doklady číselnými:

V r. 1815 byl státní dluh francouzský pouze 1266 millionů franků, kdežto nyní přesahuje sumu již 31.000 millionů franků (a to ještě bez dluhů státní »Západní dráhy«). V době necelého století tedy státní dluh francouzský znásobil se víc jak čtyřiadvacetkrát a úroky jeho jsou víc jak čtrnáctkrát větší.

Pruský státní dluh ještě bezprostředně po bitvě u Jeny počátkem r. 1807 nebyl větší než 160½ mil. M, kdežto nyní dosáhl sumy přes 10.000 mil. M a s připočtením poměrného podílu, který Prusku přísluší na říšském dluhu německém, přesahuje již 13.000 mil. M; je tedy dnes přes 80krát větší než před 105 lety.

Rakousko-uherská monarchie po prohlášeném patentu únorovém v r. 1811 redukovala ze svého nominálního státního dluhu v celkové sumě 710³/₈ mil. zl. ve stříbře (= asi 1492 mil. K) úroky roční na necelých 8 mil. zl. ve stříbře (= 16¾ mil. K). Zrovna sto let po tom v roku 1911 činily státní dluhy rakouské i uherské na 19.000 mil. K s ročním nákladem úrokovým asi 760 mil. K. Jsou tedy dnes u nás roční úroky ze státních dluhů nejméně pětačtyřicetkrát větší než před stoletím.

Všechny tři velmoci Francie, Prusko a Rakousko počátkem r. 1815 neměly dohromady ani 2500 mil. franků státních dluhů.[1] Dnes sama malá Belgie má státní dluh nepoměrně vyšší

[1] Ovšem čítají se tu rakouské státní dluhy podle ceny měny vídeňské, na kterou byly únorovým patentem většinou převedeny, a při základní úrokové míře 5% ročních. Nominální zadlužení rakouské bylo arci značně větší.

než před stoletím ony tři velmoci dohromady, — (dluh belgický dosahuje bezmála 4000 mil. franků), — a dosti chudé Španělsko má dluh čtyřikrát vyšší (10.000 mil. franků)!

A přece byly jak ve Francii, tak v Prusku a zejména v Rakousku po roce 1815 pro státní dlužení podmínky na nejvýš těžké. Nebylo lze dosíci úvěru než na úroky téměř lichvářské: Francie platila ročních úroků až 8¾%, Prusko až 9% a Rakousko někdy 10%, 11% až do 20% ano i více!

Jediná Velká Britanie s Irskem vykazuje zcela jiný vývoj státního dluhu: V roku 1815 byl státní dluh anglický na tehdejší doby úžasným, dosáhl 900 mil. £ = 22.700 mil. franků a roční úroky z něho byly asi bezmála 800 mil. franků. Celý anglický státní dluh byl téměř *desetkrát větší* než tehdejší státní dluhy francouzský, rakouský a pruský dohromady a roční úroky z něho byly *aspoň šesteronásobné* než úroky potřebované od oněch tří velmocí kontinentálních. — Ale tento stav anglických státních dluhů byl vůbec nejvyšším; od té doby Velká Britanie dluhy uplácela a koncem 19. století zbylo ze státního dluhu anglického něco přes 630 mil. £ s ročním úrokem něco přes 17 mil. £. Tedy státní dluh anglický se do konce 19. století (proti r. 1815) zmenšil o 30% a jeho úroky roční se zmírnily aspoň o 45%. — Počátkem 20. století válečné události v jižní Africe přispěly však k rozmnožení anglického státního dluhu asi o 150 mil. £ (= 3750 mil. franků asi), ale i po tomto tak značném dlužení nedostihl anglický dluh zdaleka oné výše, na které byl v r. 1815; zůstal přece pod tehdejší nominální sumou víc jak o 13% a úroky z něho byly téměř o 30% nižší. — Do nynější doby se pak dluhu toho tolik uplatilo, že z něho nezbývá mnohem více než 700 mil. £ s ročním úrokovým břemenem skoro jen takovým jako ke sklonku dvacátého století.

Velká Britanie mezi evropskými velmocemi se nyní svým státním dluhem octla na místě předposledním (jediná Italie má státní dluh menší, ale nemá podstatně menší roční úrokový náklad ze svého státního dluhu).[1]

---

[1] Podle **velikosti ročních úroků** nejvíce tíží státní dluhy: **Rusko** (silně přes 1000 mil. fr. ročně), pak **Německo** s německými státy dohromady (ročně asi 940 mil. fr.), potom **Francii** (přes 900 mil. fr.), pak

Právě pro své skrovné dlužení Velká Britanie nemusila již nikdy platit po r. 1815 vysokých úroků. Ani 4% ročně nežádali od ní ochotní věřitelé. Jelikož se projevila rozhodná i důsledná snaha státních dluhů nerozmnožovati, nýbrž je raději z občas docílených přebytků upláceti, věřitelé nekladli Anglii ani tehdy těžkých podmínek, když nebylo zbytí a musilo se (ve válkách) použiti úvěru ve větší míře. Z nečetných výpůjček britických po r. 1815 se vždy platily jen zcela mírné úroky.[1]

Prusko kromě nedlouhé doby od Tilsitského míru (1807) do r. 1820 také nikdy už nebylo nuceno platit příliš vysokých úroků ani se nepotřebovalo podvolovati při svých státních dluzích jiným tíživým podmínkám. Ale Prusko dbalo vždy přísného a vzorného pořádku ve svých financích, — zase jen oněch 13 let (1807—1820) vyjímaje. — Ani v r. 1820 nebyla finanční situace pruská zoufalou, jelikož státních dluhů bylo jen 717 mil. M s ročním úrokem jen málo 30 mil. M převyšujícím, proti čemuž státní majetek dával čistého výtěžku 18 mil. M. Ale Prusko po vzoru anglickém dosti rychle splácelo své dluhy; i když v nepokojných dobách po r. 1848 bylo nuceno silněji používati úvěru, hledělo při tom rozmnožovati své jmění (stavbou drah i jinými investicemi). Tak před vypuknutím války v r. 1866 mělo sice o něco větší státní dluh nežli v r. 1820, celkem 870 mil. M s úrokovým ročním vydáním 35½ mil. M, ale ze státního vlastnictví těžilo se ročně čistých 70 mil. M. Zvítězil tehdy proti Rakousku nejen pruský učitel (»der preussische Schulmeister«), nýbrž i pruský finanční ministr!

Velikých vítězství v Čechách a po té ve Francii bylo použito k dalšímu rozmnožení státního pruského majetku, jakož i k uplácení

Rakousko-Uhersko (asi 800 mil. fr.), Velká Britanie s Irskem platí ročních úroků ze státních dluhů pouze 440 mil. fr. a tolik asi také Italie. — Německo a spolkové státy německé ovšem mají své státní dluhy v celku nejen ukryty výnosným jměním, nýbrž čistý výtěžek státního (a říšského) vlastnictví velice přesahuje veškery sumy, kterých je potřebí na úroky ze státních a říšských dluhů dohromady. V tom předčí Německo nejen všecky státy kontinentu evropského, nýbrž i samu Velkou Britanii s Irskem, která nemá téměř žádného výnosného státního vlastnictví (kromě akcií Suezského průplavu). Ovšem na bohatství britické jsou břemena státního dluhu nepatrná.

[1] Větší státní dluhy najednou byly vlastně jen dvakrát potřebny: V krimské válce 16 mil. Ł, z nichž faktický úrok nečinil ani 3½%, ročně, a ve válce s jihoafrickými republikami 60 mil. Ł, které se dostaly na skutečný roční úrok 2⅔%.

dluhů. Při velikém rozšíření území pruského a po nabytí velmi cenného majetku v bývalých samostatných státech ovšem i s převzetím státních dluhů těchto připojených zemí bylo v r. 1875 státních dluhů pruských nepatrně více než v r. 1866, totiž pouze 889½ mil. M s nákladem ročních úroků skoro úplně stejným jako před válkou v r. 1866 a k tomu se jmění státní velice rozmnožilo. — Po r. 1875 sice pruských dluhů státních až téměř do konce století 19. přibývalo velmi rychle, ale jak výhodně pro státní finance! Stát pruský za své úpisy, které úrokoval ročně 4% nebo 3½% — (od r. 1897 jen 3½%), — nabýval železných drah, jichž kapitál se úrokoval 5—7% ročně, ano i výše.

Teprve v 20. století (a již na sklonku 19.) se dělaly dluhy na krytí státních deficitů způsobených vojenskými výdeji na pozemní a hlavně námořní moc. Také úroková míra poněkud se zdražila, ačkoli to je spíše výsledkem všeobecného mezinárodního zdražení úvěru, které se pozoruje již od r. 1900. Pruský stát však dosud neplatí ani 350 mil. M (= 432 mil. franků) ročních úroků na své dluhy, ale má proti tomu tolik výdělečného vlastnictví, že odvádí se z něho přes 650 mil. M (= přes 800 mil. franků) ročního čistého výtěžku do státních pokladen.

Úplně jiný byl vývoj státního dlužení v ostatních velikých zemích na pevnině evropské. T a m s t á t n í d l u h y v z n i k a l y p r a v i d e l n ě z r o z p a k ů f i n a n č n í c h, z vytrvalých d e f i c i t ů, j e ž n e b y l o l z e u k r y t i ř á d n ý m i p ř í j m y, n e b o p o v á l e č n ý c h p o h r o m á c h n e b o p ř í l i š n ý m i n á k l a d y v o j e n s k ý m i, na něž v řádných rozpočtech nebylo pamatováno. Jenom nepatrnější části státního úvěru bylo použito k nabytí a rozmnožení státního vlastnictví nebo k sesílení jiných státních důchodů a to ještě nikoli vždy se zdarem.

V důsledné shodě s takovým hospodařením málo dbalým o skutečné hospodářské sesílení státu a vyčerpávajícím poplatné síly občanstva byly ovšem podmínky pro nabytí úvěru pravidelně málo příznivé (jak jsou toho četné příklady o dlužení státním ve Francii, v Rakousku, v Uhrách, v Rusku a v Italii). Ano při zvláštních nehodách nebo po krisích hospodářských věřitelé neostýchali se vytasiti s nároky až přímo lichvářskými. A č í m j e d n o t l i v é v l á d y b y l y p o l i t i c k y n e s c h o p n ě j š í, t í m v ě t š í p r a v i d e l n ě p r o j e v o v a l y t a k é f i n a n č n í s l a b o s t a n e m o h o u c n o s t. Možno skoro tvrditi, že politická správa je pravidelně takové kvality, jaké jsou finance státní a navzájem že finanční zdar

pomáhá zároveň k dokonalejší politické správě ve státu. A co platí o politické i finanční prozíravosti, to zároveň rozhoduje pro ostatní moc i sílu jednotlivých států, tedy i pro vojenskou váhu jejich.

Nápadným zjevem však při tom je, jak úvěr států, které třeba i nejhůře hospodařily, se může úplně i rychle zotaviti, jakmile přivedou do svých financí jakýsi pořádek. Státy zadlužené, které po případě zle zneužily důvěry svých věřitelů, získávají dosti snadno důvěry nových kapitalistů, jakmile začnou úvěru jen zdrženlivě používati, zvláště když hledí svých i po případě uvěřených prostředků upotřebiti k hospodářskému svému sesílení. Často se takovým státům svých sil pak náležitě šetřícím nabízejí potřebné kapitály za takových podmínek jako nejspolehlivějším dlužníkům. Proto při státním dlužení, když nelze dostati výpůjčku leč za vysoké úroky, vždy je nezbytno pamatovati, že nastanou jistě doby příznivější pro dlužení. Půjčky státní (a vůbec i jiné veřejné) dlužno vždy umluviti tak, aby okamžitě snad nepříznivé podmínky mohly se v budoucnosti za příznivějších příležitostí zlepšiti, i aby těžká nutná břemena v přítomnosti *nebyla utvrzena také pro budoucnost.*

Proti této tak jednoduché i samozřejmé pravdě finanční správy nejrůznějších států dopouštěly se nejosudnějších a nenapravitelných chyb. A sice činily tak z pouhé lehkomyslné nedbalosti a v domnění, že takové těžké podmínky, které byly běžny za tísně, nedají se tak brzy zlepšiti. Touto divnou nedbalostí podnikaly se a podnikají se dosud závazky trvalé, — skoro věčné, — takovým způsobem, že se později nedají ani zmírniti, jak by to bylo vždy možné, kdyby se na lepší budoucnost nezapomínalo.

A jak poměrně rychle se úvěrní poměry mění, pro to plno je dokladů z historie státního dlužení:

Prusko ještě v prvních letech 19. století dovedlo snížiti úroky ze všech svých dluhů na pouhá 3% ročně. Je arci pochopitelno, že pak poraženo Napoleonem I., nemohlo si vůbec vypůjčiti, a že peníze potřebné si zjednávati musilo tiskem státovek, které se silně znehodnotily. Ale ani po vítězstvích 1813—1815 nebylo lehko Prusku vypůjčiti si poměrně dosti malé kapitály. Za půjčky v cizině uzavřené ještě v r. 1818 byl povolován úrok až 9% ročně. Ale již v r. 1830 byl úvěr pruský zase tak upevněn, že ze všech dluhů výše úrokovaných se mohly úroky se souhlasem věřitelů snížiti

na 4%, a v r. 1842 byly všechny vyšší úroky ze státních dluhů konvertovány (sníženy) na 3½% ročně. Po r. 1848 však zase úroková míra se zvýšila při nových půjčkách až přes 5% ročně.

V Rakousku v r. 1816 a násl. se dělaly státní dluhy napořád na roční úroky až 10 i 15% ročně, ano i výše. Ale to by nebylo ani tolik divným, jelikož státní úpadek v r. 1811 i pozdější nové zhoršování vídeňské měny nutily věřitele k největší opatrnosti i zdrželivosti. Ale již počátkem r. 1830 klesl úrok (při výpůjčce 20 mil. zl. ve stříbře) na 4·12%, ovšem jen na krátkou dobu. V době před r. 1848 již trvaleji byly by úroky ze státních půjček rakouských nemusily býti vyšší než 4% ročně. Po r. 1848 následovalo však velmi dlouhé období, kdy při ohromném zadlužování úroková míra pro státní výpůjčky zřídka kdy klesla pod 6%, ale pravidelně byla mnohem vyšší, až 7% i 8% ročně a v dobách války 1866 vystoupla až přes 9% ročně. Podobně i Uhry po dosažení samostatnosti musily ze svých státních dluhů platit někdy až přes 10% ročních úroků.

Tyto tísnivé úvěrní poměry prodloužily se až přes r. 1880 a zdálo se, že ani finanční správy samy v obou státech neměly valných nadějí na zlepšení, jelikož uzavíraly takové těžké úrokové závazky na věčné doby, které se pak ani později nedaly vůbec zmírniti. Před rokem 1880 se považovala patrně úroková míra 7% ročních za zcela normální a snesitelnou pro náš úvěr státní!

Ale i pro úvěr naší monarchie nastaly později, a to dosti záhy, nepoměrně příznivější doby. Po r. 1880 klesala již stále úroková míra nových státních výpůjček až na 5% ke sklonku let osmdesátých a v posledním desetiletí minulého věku mohly si Rakousko i Uhry vypůjčiti až pod 4% ročně, — ovšem jen jakoby na okamžik. — Ale 4procentní sazba úroků pro Rakousko zdála se tehdy býti upevněna na delší doby.

Teprve v poslední době stálými novými dluhy, porušenou rovnováhou v rozpočtech státních, nejistotou v zahraničních stycích, jakož i všeobecným přitužením úrokové sazby v Evropě, stoupla zase úroková míra státních výpůjček našich i uherských loni na 4½% ročně a bylo by nyní asi nutno povoliti úrok jistě až 5procentní. Ano v rozpacích ke konci minulého roku (1912) bylo vypůjčeno na kratší doby (půldruhého roku a dvě léta) až na 7% ročně. Trudné poměry úvěrní let sedmdesátých minulého století, které se zdály na vždy překonány a odbyty, objevily se nám zase; i nejsou jistě nemožnými, ba ani nikoli pravděnepodobnými při nynější divné finanční i vůbec státní politice.

A podobných velikých proměn zažily dosti také ostatní státy evropské. Ani bohatá Velká Britanie jich nebyla ušetřena, ovšem již v dávnějších dobách. Anglie před sedmiletou válkou ještě mohla snížiti úroky ze všech svých dluhů až na 3% ročně. Ale od r. 1755 až dlouho do devatenáctého století podobně příznivých dob již pro státní úvěr anglický nebylo (téměř po celé století). Za odboje severoamerických osad i za válek s Napoleonem I. byla také pro Anglii běžnou úroková sazba 5 až 6% ročně. A je divné, že praktičtí a jinak vypočítaví Angličané právě za těchto tak těžkých dob nepočítali s příznivější budoucností svého úvěru a že se zavazovali k těžkým úrokům nejen pro dobu, kdy se těžko dalo lépe a snadněji vypůjčiti, nýbrž že tyto tak těžké závazky upevnili také pro všecky doby následující, kdy již by se bylo dalo břímě úrokové někdy až na polovinu zmírniti.

A tohoto záhubného příkladu, daného tehdy (v 18. a na počátku 19. století) Velkou Britanií, přidržely se pak skoro všecky státy evropské (kromě Pruska a států německých po většině) právě tenkrát, kdy již Anglie se ho dávno vzdala. A tím zhoubným způsobem *namnoze až dosud* jsou státní finanční správy nakloněny se dlužiti.

Na příklad Francie po r. 1815 zavazovala se k úrokům až $8\frac{3}{4}\%$ ročně, a to takovým osudným způsobem, že úroky v oné výši se platily po celých 35 let, že se pak jen nepatrně snížily (na $7^{5}/_{6}\%$ ročně) a že po 45 letech (od r. 1863) zůstaly již trvale až do dnešního dne na výši 7·15% ročně. Při tom dostali věřitelé původní úpis takový, že se jim na každých vyplacených 100 franků upisovalo 175 franků dluhu a později se ještě ten slib opravil (v r. 1862) v ten smysl, že za splacených celkem 100 franků věřitelé měli úpis na 238 franků. Když se pováží, že si Francie na konci devatenáctého století a počátkem dvacátého století mohla s největší lehkostí vypůjčiti na 3% ročně a že při tom rozhodně nepotřebovala upisovati vyššího dluhu než tolik, co jí bylo vyplaceno — [ano snad i méně byla by potřebovala upsati, jelikož 3procentní renty se prodávaly za ceny vyšší nad nominální sumou], — jak je to pak hrozné, že Francie z některých svých skoro staletých dluhů *dosud platí 7·15% ročních úroků, a že by byla po-*

vinna kromě toho za každých 100 franků, jež jí byly kdysi vyplaceny, oplatit nyní nebo budoucně 238 franků, a tím že to břemeno úrokové nemůže již ani zmírnit (neboť 238 franků 3procentní renty za 100 franků původního dluhu znamená 7·14 franků nebo 7·14% ročních úroků).

Tyto nám nyní nepochopitelné a naprosto nesmyslné závazky dají se vysvětliti nejen celou řadou neodpustitelných chyb, lehkomyslností, ale i *úmyslným podporováním kapitalistických zájmů se strany zvláště monarchistických vlád francouzských.* Než ani vlády republikánské nejsou zcela podobných výtek prosty. Také třetí republika byla velmi lehkomyslnou při uzavírání svých dluhů, nedbala možností zlepšeného státního úvěru v budoucnu a pečovala o zájmy kapitalistů zcela nepokrytě proti zájmům státním i veškerého občanstva.

Podobných velmi osudných chyb však se nadělalo do syta po celé kontinentální Evropě. Jediné Prusko a ostatní německé státy dlouho se jich uvarovaly. Než ani Prusko ani říše německá na konec přece neodolaly tomuto všeobecnému proudu a byl to finanční ministr Miquel, jehož kapitalisté velebí jako geniálního finančníka, který Německo i Prusko aspoň na čas svedl na scestí podobné, jaké bylo a je dosud obvyklé při státním i jiném veřejném dlužení v Evropě. V Němcích ovšem se dosti rychle vzpamatovali a vrátili se ke svým starým, osvědčeným a jedině správným způsobům dlužení. Vždy toho tam jsou zase pamětlivi, aby okamžitě tvrdé nebo těžší podmínky dlužení se neustálily na všechny příští doby, nýbrž aby možno bylo převzaté vysoké úrokové břímě hned zmírniti, jakmile se poměry na úvěrním trhu zlepší. Proto ona Miquelova neblahá episoda ani mnoho nevážila.

Jest nezbytno na všecky osudné ty chyby poukázati, jejich zhoubný dosah náležitě vylíčiti a vůbec povahu veřejného dlužení z hojných dosavadních i historických zkušeností vyložiti. Nejde snad jen o historický zájem, který při tom je jistě také všeho pozoru hodný, nýbrž více ještě o přítomnost aktuální, v které dosud ještě nepronikly jedině správné zásady opravdivé hospodárnosti při uzavírání státních i jiných veřejných dluhů. Dosud veliká vět-

šina finančních správ státních nijak neuvažuje při dělání dluhů, jaké z toho budou důsledky pro budoucnost, nýbrž prostě podle starých zvyklostí, dle ustálených typů i z pohodlné setrvačnosti bezmyšlenkovitě se volí nové nebo staré způsoby dlužení, které těžce ohrožují budoucí finance.

A přece situace na úvěrních (peněžních) trzích je stále měnivá i nemají se voliti vždy pohodlně podle ustálené šablony podmínky půjček veřejných, nýbrž nutno je přizpůsobiti se co nejlépe okamžitému stavu úvěrního trhu. A zajisté se to provésti dá zcela lehce, je pouze potřebí k tomu míti elementární početní znalosti, aby se mohlo totiž vypočísti na př. roční úrokovací procento půjčky, jakož i aby se mohlo nalézti, o kolik procent bylo by nominální zadlužení vyšší nežli suma státu (nebo veřejnému dlužníku vůbec) skutečně vyplacená. Finanční ministři by ovšem vždy měli míti aspoň znalost *elementárního* počtářského umění!

Ale zdá se, že zrovna finanční ministři státní (i s ostatními správci veřejných financí) málo kdy správně počítati dovedli, sice bychom si ani nedovedli vysvětliti, proč tolik a tak hrozných i osudných poblouzení se napáchalo proti státním i veřejným financím při uzavírání státních půjček, při jejich konversích i při jiných příležitostech, kdy stát bral na sebe nové nebo změněné dlužní závazky.

(Pokračování.)

Kořeny křesťanství.

Rodokmen křesťanství jest na první pohled velice jednoduchý a přímočárný: vzniklo na půdě židovské, jeho zakladatel byl z rodu Judova, kolébkou jeho byly jeruzalemský chrám a židovské synagogy, šiřiteli byli Židé, posvátnou knihou byli dlouho pouze »Mojžíš a proroci«, tedy izraelská bible, a později k tomu přibyly spisy vesměs zase od Židů sepsané, bohoslužba prvotní měla výlučně složky staré sabatní pobožnosti ze synagogy, ze svátostí křest byl přejat od posledního judského proroka, Jana Křtitele, a Večeře Páně byla formálně i věcně jaksi pokračováním prastaré slavnosti beránka velikonočního, »passah« — z toho všeho na první pohled se zdá zcela jasným a nesporným, že kořeny křesťanství tkvějí přímo v půdě židovské a izraelský monotheism jest otcem křesťanství.

Ale to se zdá nesporným pouze na první pohled. Dějiny dogmatu zjistily, že byl-li podklad křesťanství židovský, tož aspoň vybudování jeho po stránce dogmatické se stalo pod přímým vlivem řeckého ducha. Adolf Harnack ve svých dějinách dogmatu položil důraz na tento historický fakt, mluví přímo o graecisaci, o pořečtění křesťanství jakožto věrouky. Stačí zmíniti termín gnosis: gnosticism jest řecká myšlenková, spekulativní forma a fáse křesťanství.

Nové bádání přichází na objevy, které jdou ještě hloub a dál ve zjišťování nežidovského, řeckého vlivu na křesťanství, a to ne pouze na jeho další vytváření po stránce dogmatické, ale i na samé jeho základy, jeho vznik.

V tomto směru zajímavé these rozvádí cambridgeský Dr. William Ralph Inge v pojednání »Christianity« (ve svazku »Studies in the Developement of Judaism and early Christianity« Cambridge 1912).

Základní jeho tvrzení jest, že jest omyl hledati kořeny křesťanství v judaismu. (Judaismem se nazývá v odborné literatuře poslední

předkřesťanský stupeň vývoje izraelského náboženství, mezi návratem z babylonského zajetí a narozením Ježíše Krista.) Již lokálně svědčí mnoho proti tomuto běžnému názoru: kolébkou křesťanství nebyla Judaea (= jižní část Palaestiny, s Jeruzalémem), nýbrž Galilea (= severní Palaestina s Nazaretem, Kafarnaum, jezerem Genezarethským — všecko místa, kde Ježíš vyrostl a nejvíc působil); obyvatelé Galilejští pak byli směsicí rač s menší složkou židovské krve. (Dokladem toho jest i odpor officiálních představitelů judaismu, jeruzalémských farizeů a zákonníků, a jejich proti Ježíšovi zdvižený posměšek: může-li z Nazareta co dobrého přijíti?)

Tento lokální důvod není jediný. Inge tvrdí značně paradoxně, ale s velikou dávkou pravdy, že judaism nebyl náboženstvím. Vůbec se obrací Inge proti jedné základní thesi dějin náboženství, která zvláště od Rénana vládne skoro absolutně v náboženské vědě, proti tvrzení, že Izrael byl národ s náboženským geniem. Jest známa duchaplná konstrukce Rénanova: podle něho národ izraelský svou vrozenou schopností pro náboženství (jako se mluví o přirozeném daru národa řeckého pro umění, o státotvorném a právním geniu Římanů) sprostředkoval světu náboženství, jmenovitě monotheism. Inge přisuzuje Izraelovi genia ne pro náboženství, ale pro patriotism. Vlastenectví fanatické, výlučné, skoro chorobné bylo prý od pradávna vášní průměrného Žida. Fanatické vlastenectví prý přivedlo Židy k monotheismu: z patriotismu prohlásili svého Boha, Jahveh, za jediného Boha. Jako jediný Žid byl (podle Philona a vůbec podle židovské filosofie) člověkem, tak jedině židovský Bůh Jahveh byl mu Bohem. Patriotism dal Židům jediné náboženství, které měli (patrotism a náboženství byly u nich nerozlučny a nerozlišny) a toto náboženství mělo své nejvyšší ideály v přítomném životě, na zemi, ne v životě budoucím, v nebi. Židům byla prý v podstatě cizí podstatná složka náboženství: vědomí hříchu; nanejvýš se v nich probouzívalo živěji pod bičem národních pohrom: vedlo-li se jim zle, ve válce, pod nátiskem, tu prý jevili okázalou a pokornou zbožnost, aby odvrátili boží hněv; byl-li politický a národní obzor jasný, zbožnost se rozplývala. I nejlepší, nejhorlivější židovská zbožnost pak prý měla ráz zevnějšího zachovávání příkazů, legalismu (zákonnictví). Izrael byl prý lhostejný ke všemu, co nebylo hmatatelným důkazem boží přízně pro národ. Měl také ideály, ale ty byly vesměs skoro výlučně materiální. Izraelita měl silnou vůli; chyběla mu aesthetická vnímavost.

Z této půdy podle Inge nevyrostlo křesťanství. Kořeny svými tkví v náboženství řeckém.

Řekové byli více nábožensti než Židé. Řecké náboženství jest politická, symbolická mythologie. Řek nebyl tak úzkoprse nacionalistický jako Žid; měl mysl otevřenou pro jiné ideály; vynikal smyslem pro přírodu, vnímavostí, uměleckostí; intellekt u něho převyšoval vůli, hlavní neřestí byla nevědomost, cností vědění. Jeho ideální svět byl povznesen nad čas, kdežto Žid vpravoval všecky ideje do formy času.

Toto jest ovšem obraz klassického Řeka a Řecka. Obojího již nebylo za časů Kristových. Antické Řecko bylo pohlceno hordami, jimiž římská říše zaplavovala východní provincie. Ale z klassického Řecka vyrostl h e l l e n i s m, a právě hellenism jest podle Inge vlastní půdou, na které vyrostlo křesťanství. S hellenismem má křesťanství společných mnoho rysů: víru v nebe (Žid znal ráj na zemi), a pak hlavně celkový ráz a celkový duch, který jest (u obou stejně) směsí složek: ritualismu, ethiky a mysticismu, potom symbolické mythologie a pak filosofie, která se stávala ethickou a vzdělavatelnou (devocionální) disciplinou vedoucí skrze očištění k osvícení a skrze osvícení k nazírání (intuici) Boha. Křesťanství přejalo mythologii i filosofii z hellenismu.

Judaism a hellenism se mají k sobě skoro jako voda a oheň a přece toto obojí se spojilo a zplodilo nejpodivnější zjev doby: katolické křesťanství. Křesťanství jest překonáním této antithese.

* *
*

Poslední odstavec ukazuje, že Inge na konec do jisté míry restringoval jednostrannost a paradoxnost své počátečné these o vzniku křesťanství z náboženství řeckého. Ale přec i v tom, co z ní zbývá, jde značně dál za to, co se dosud vědělo nebo připouštělo o vlivu řeckého ducha na začátky křesťanství. Harnack a jeho škola připouštějí spíše formální vliv řecké f i l o s o f i e, řeckých myšlenkových f o r e m. Inge jest nový v tom, že zjišťuje velký vliv řeckého n á b o ž e n s t v í. A nelze říci, že nemá pravdu. Docela překvapující jeho objev arci není. Historická věda theologická posledních dvou desetiletí velmi horlivě se zabývala zkoumáním prostředí, ve kterém křesťanství vstoupilo do světa, a konstatováním složek, které způsobily, že odnož judaismu se stala náboženstvím světovým. Ve východní oblasti Středozemního moře, v tom zajímavém koutě, kde se stýkají tři díly světa, kde se prostupuje ode dávna několikerý druh a mnoho vrstev kultur, zrovna v té době, kdy křesťanství jako kvas pronikalo

do světa, zjistila theologická věda složité amalgama náboženského synkretismu. O původním, čistém, jednotném náboženství kterémkoli nelze v té době mluviti. Ani nejvýlučnější národ izraelský se neubránil vlivům, které naň účinkovaly přímo doma a ještě více jej přímo prostupovaly v diaspoře. Alexandrinský směr Philonův jest toho dokladem, a sám Nový Zákon nese toho stopy v nauce o Logu v evangeliu Janově a v začátcích gnose a gnosticismu v pozdějších svých částech (»pastorální« epištoly). Ingeovu vyšší synthesu mezi židovstvím a hellenismem zjistil ostatně již sám apoštol Pavel (Galat. 3. 28): »Neníť ani Žid ani Řek, ani sluha ani svobodný, ani muž, ani žena; nebo všichni vy jedno jste v Kristu Ježíši.« (Řím 10. 12.): »Není zajisté rozdílu mezi Židem a Řekem.« Ž.

Monismus jako názor a život.

Napsal Dr. **Gustav Tichý.**

Od doby, kdy Haeckel vydal své církví tak kaceřované Welträthsel (dosud 16. vydání, vedle vydání kapesního u Krönera za 1 M), stává se německá věda vědoměji samostatnou, emancipuje se usilovněji od vlivů a styků církevních, hledí se úplněji očistiti a emancipovati od prvků náboženskocírkevních. Jistě že už němečtí materialisté Büchner, Vogt a Molleschot měli podobné úmysly svým monismem materie, ale jich způsob a příliš jednostranný materialism byl do značné míry vlastně již předstižen při svém vzniku vývojem vědy biologické i psychologické. Ohromný vliv, který na přírodovědecké nazírání měl Meyerův zákon zachování energie, nejeví se nám tak patrně ve filosofii samé ani v psychologii, kde by zajisté byl dávno mohl, řádně pochopen a applikován, býti vysvětlovacím principem pro základní otázku poměru jevů psychických a fysických, jako ve fysice a chemii, kde jednota všeho dění ze zákona toho vyvozena. Ani Wundt sám, ač tak orientován po všech oborech přírodních věd, nevyužil dostatečně tohoto principu pro svoji fysiopsychologii, a jeho psychofysický parallelism nečiní zajisté ještě zadost všem logickým a filosofickým konsekvencím, třeba že jen ze snahy státi naprosto na půdě empirie. Zmíněný zákon však tím většího významu nalezl u lipského chemika Ostwalda, který přijav energii jakožto základní jev přírodního dění, provedl myšlenku energetickou skrze celý výklad všech jevů, vysvětluje všecky přechody a dění přechodem jedné formy energie v jinou. Kdežto tedy učiněn byl před tím pokus z jediného principu — materie — vysvětliti vše, i jevy duševní, mechanickým způsobem — odtud mechanický, materialistický monism — máme u Ostwalda monism jiný, který i v duševním vidí jen projev energie zvláštní, psychické, jež se nijak nevymyká z celkového výkladu, dle něhož každý jev je jen momentánní stav energie jistého druhu, jež v celku zůstává nezmenšena, byť na se brala různé formy. Ostwald

sám je málo psycholog, aby princip ten plně rozvedl pro výklad jevů psychických, i těch složitějších, a není pochyby, že by se výklad ten provésti dal. Nejde zde však tolik o to, jako o úsilí, kterému se Ostwald po Haecklovi postavil v čelo, rozšířiti mezi nejširšími vrstvami poznání, že právě přírodovědeckými poznatky je možno a nutno budovati moderní názor světový, a že tento názor nemůže býti dualistický, jak žádá církev a theologický názor, nýbrž monistický, ve všeobecném smyslu, že v přírodě celé, od nejnižšího anorganismu až k člověku i geniálnímu viděti nutno jednotnou řadu vývojovu, a že jen věda sama dovede a chce člověku dáti pravé poznání její a pravé ideály mravní.

»Monistický názor« stává se tím synonymem názoru vědeckého, a »monist« takořka synonymem vědce. Za účelem šíření názoru monistického a propagandy protitheologické a protiklerikální založen v Německu Monistenbund a v Hamburku konán 11. září 1911 první monistický kongress. Vedle toho vydává svaz revui »Das monistische Jahrhundert« a zakládá odbory v jednotlivých městech.

Na hamburském kongressu zdůraznil vídeňský professor Jodl nutnost spojení přírodní vědy a filosofie a vytkl, že monismus je nutný a přirozený následek vědeckého myšlení; spolu však akcentoval, že jakožto vědecký názor nemůže se starati o to, zda není atheistický, ale že rozhodně lépe činí zadost moderním požadavkům mravnosti než názor jiný, třeba že v důsledcích se zhostil všech nábož. a transcendentních představ. Ale právě v tom laicisování ethiky má možnost pojati v sebe sociální reformy, neboť je-li monismus eo ipso evolutionismus, nemůže nedbati vývoje, který ve společnosti se vnucuje. Naproti tomu a právě proto bojuje proti všem církvím, pokud chtějí užívati svého vlivu k získání moci nad lidem a udržují ho v dosavadním stavu sociálním, třeba že není o sobě protináboženský, uznávaje i historickou oprávněnost jednotlivých forem církevních, i dosavadních potřeb náboženských, jichž však nesmí býti zneužíváno. Evolutionistický socialism, tak označil Jodl obsah monismu, s ideálem býti vzděláním ducha, vytvořením a založením nejvyšších hodnot.

Programová přednáška Jodlova obsahuje hlavní body monismu, především po morální stránce. Ostwald pojal úmysl vyložiti populárně smysl, cíl i ideál monismu, dáti lidu jaksi náhradu za názor theologický, za kázání, a přidržel se i formou tak dalece těchto, že podává essenci monismu v t. zv. nedělních kázáních monistických,

jichž dosud vyšly dvě řady po dvaceti šesti, tedy padesát dvě, na celý rok.[1]

Co monismus je, vysvětluje hned první přednáška: vědecký způsob myšlení, jenž nepřijímá nic bez odůvodnění, jenž podrobuje kritice vše, co se podává třeba jako jisté, jenž se brání tedy nekritičnosti a odmítá všecky představy, jichž vědecké poznání nemůže přijati, a především pověru, ať se podává v kterékoliv formě. Po stránce praktické a mravní postuluje monismus jednání, jež by bylo v souladu s tím, co poznání samo objevilo; jednotnost myšlení i jednání, to je druhá součástka monismu. Tento požadavek intellektuelní poctivosti je tím důležitější, že dnešní společnost zajisté v celku i jednotlivcích strádá především slabou vůlí provésti to, co dávno již uznává za dobré. Že tím vyloučeny jsou představy náboženské v té formě, jak se vyskytují dosud, představa boha, i nesmrtelnost »duše« a jednotlivce, je přirozeno, neboť to vše jsou představy, jichž věda nezná, jež odmítá jako povstalé způsobem nevědeckým, a věda, to je právě monismus, a monismus, to je názor vědecký.

Netvrdí se tím, že by nynější monismus byl poslední a jedině správný názor, neměnný a absolutní; naopak: věda, operující rozumem a zkušeností, zdokonaluje se stále jednak tím, že rozum, orgán její, stálým poznáváním se zdokonaluje, jednak tím, že se stále otvírají nové zdroje a formy zkušenosti. Poznání není tedy již uzavřené, ale vývoj vede k lepšímu poznání pravdy, tato není hotová, ale je povinnost, nebáti se jí hledat. Právě relativnost, nehotovost pravdy dává nám podnět hledat dále, v přiznání tom není ovšem pro vědu nic ponižujícího.

Monismus sám nechce býti při tom uzavřeným a určitým filosofickým systémem s určitými dogmaty, usiluje jen o to, rozšířiti poznání, že jen rozumovou zkušeností můžeme nabýti skutečné představy o sobě i světě, o svých cílech i ideálech, a směřuje k tomu, aby vytvářen byl zvolna jednotný názor na podkladě vědy; jinými slovy, monismus tak, jak vznikl, není a nechce býti tak systémem jako methodou, a to ovšem vědeckou. — Je patrno předně, že tímto svým úkolem monismus chce se postavit vědomě na místo názoru náboženského a nahraditi jeho význam v cítění dnešních lidí, seslabiti tím vliv a význam církve a odstraniti tím nejvíce překážející moment pokroku a šíření poznání vědeckého. Na druhé straně vyniká spolu stejně

[1] »Monistische Sonntagspredigten«, Leipzig, Akademische Verlagsgesellschaft, 1. und 2. Reihe.

společný skoro program s Volnou Myšlenkou, jež ne snad jen u nás, nýbrž všude výslovně prohlásila se za úsilí, vědeckému poznání vůbec dáti jeho místo před vlivem škodlivým, za methodu vědeckou, ne určitý směr. Tím spolu řečeno, že se tím hájí nejzákladnější princip moderního člověka, svoboda myšlení vůči představám náboženským, a propaguje vůbec vědomí, že život náš, poznání i prakse může býti nyní budována jedině na základě poznání, jež nám je dáno stykem se životem v nejrůznějších jeho formách.

Proč poznání je tak principielně důležito pro nás, a proč nutno se tak brániti všem úsilím ukázati slabost rozumu a nutnost víry, jakou cenu má pro nás pravda, vysvětluje Ostwald v kázání pátém. Pravdou shledává to, co nám dovoluje předvídati a říditi budoucnost, to je krátký smysl jeho výkladu. Pro něho tedy poznání i věda jsou skutečně cennými jen k vůli nám samým, k vůli praksi. Pragmatické toto stanovisko, dnes již známé od filosofů amerických, není ovšem ani logickým ani noetickým vymezením pojmu pravdy, ale v praksi je to ovšem nejbezpečnější kriterium. Jak je to možno? Časté poznání jistých vztahů umožňuje nám poznávati vztahy mezi ději, jich kausalitu, a tím teprve spolu dává nám do ruky prostředek zařizovati skutečnost tak, jak by nám byla prospěšná, a sebe přizpůsobovat lépe jí; to ovládání všech poměrů životních bude se stále zdokonalovati, čím úplněji bude člověk se vztahy mezi věcmi seznámen. Ovládání života a všech jeho funkcí,. to je dle Ostwalda přední účel vědy, poznání pravdy, praktické stanovisko a účel je tedy poslední kriterium.

K tomuto stanovisku o poznání přistupuje dále evoluční hledisko, jež proniká všecky elementy života i poznání. Dle něho platí, že starší formy kulturní jsou jednodušší, ale i nedokonalejší, a že teprve vývojem a poznáním přichází se k formám dokonalejším. Netvrdí se tím, a Ostwald to připomíná výslovně, že by bez rozdílu, absolutně vždy všecko pozdější bylo všude lepší, naopak, připouští, že vývoj děje se ne v přímce, nýbrž ve vlnovce jakési, že má i recidivy a okamžiky, kdy se nepohybuje ku předu — celkem však, a to rozhoduje, vývoj patrný je. Platí to o našem životě veřejném, ethickém, vědeckém, v poznání a ovládání okolí, rozhoduje to i otázku poměru vědy a náboženství. Toto je dřívější stupeň lidské kultury, ale proto také nižší; chce-li náboženství zůstati při starých svých představách, stává se modernímu myšlení a cítění nepotřebným, při nynějším pokroku vědy, chce-li učiniti nutný krok sebezáchovy, musí uznati výsledky vědy a podříditi se jim. Církevní náboženství pokrok dnešní zadržuje a působí pak ony náhlé duševní revoluce, jimiž znásilňovaný

přirozený vývoj si násilně otevírá uzavřenou cestu — věda sama vyvíjela by se a vyvíjí se o sobě zvolna. Pokrok nemá tedy býti zadržován, nýbrž organisován, a třeba že dosud jsou jednotlivci i vrstvy, které se nemohou obejíti bez náboženských představ a docela i církevních forem, vývojem a šířením vědeckých poznatků ztratí i ty představy svoji dosavadní moc.

Totéž vývojové vědecké stanovisko dává i pevný podklad ethice. Odvrhnutím představy nesmrtelnosti duše neb nesmrtelnosti osobní a celým přírodovědeckým názorem podává se docela jiný ovšem smysl všemu životu a jednání. Na místo náboženského pessimismu nastupuje vývojově odůvodněný optimism, spoléhající na stále větší schopnost ovládati přírodu i škodlivé elementy společenské. Každý je tak cenný, kolik dobrého může vykonati pro okolí bližší či širší, bez ohledu snad na odměnu očekávanou; není zde nic než blahodárné účinky života jednotlivcova, a patrně appeluje tato morálka bez nesmrtelnosti mnohem více na t. zv. altruistické city než všecka náboženství lásky, jež slibují život věčný atd. Egoistické city však nejsou snad méně významny, naopak, jest jich stejně třeba k tomu, aby jednotlivec cítil význam, který má ve společnosti, bude-li chtít pracovat. Nestačí zde omezení mravního momentu na soucit a passivní sympathii, objektivní moment skutečné pomoci a snahy moci pomáhati je cennější.

A subjektivně podává se zde velmi rozhodný příkaz morální, který má ovládati všecko naše jednání, a jejž Ostwald nazývá energetickým imperativem, s patrným ohledem na kategorický imperativ Kantův. Způsob, jakým jej vyvozuje, je velmi zajímavý a ukazuje ovšem více fysika než filosofa. Jako stroj je tím dokonalejší, čím méně energie se v něm ztrácí při převodu jedné energie v jinou, takže nevzniká ani zbytečný hluk ani teplo, nýbrž všecky energie se užije k vykonání jisté práce, tak i jednání naše a celý život ve společnosti bude dokonalejší, jestliže energie po ruce jsoucí užije se k vykonání co nejvíce dobra a nebude-li ztrácena vedlejšími neužitečnými pracemi. »Neplýtvej energií, využij jí!« to je pak praktické ethické pravidlo, vyplývající z názoru energetického. Neboť jako ztracená, nevyužitá, vázaná energie nemůže nikdy již býti změněna ve volnou, jíž jedině lze použiti k práci, je hříchem nevyužiti energie účelně. Ale i jinak je energetický imperativ pramenem všeho ethického, neboť učí, abychom ze života svého i svých bližních odstranili všecko násilí, pokud klidné spolužití to vyžaduje. Je-li při stroji hluk a přílišné teplo znamením, že mnoho energie uchází těmito vedlejšími pro-

dukty účelně nezužitkováno, ba škodlivo, není všecka válka, boj, hádky a pod. takovým nerozumným plýtváním, jestliže dorozumění je možné? A není to recidiva do starého stavu předkulturního, jako jsou technickými atavismy všecky případy, kde člověk koná vlastní rukou úporně to, co může lehko a nehlučně konati stroj, jejž třeba jen říditi? A tak má Ostwald duchaplné analogie po ruce, aby ukázal přirozenost energetického imperativu, který třeba snad není než jiným výrazem pro starý pojem povinnosti k sobě jednou, ke společnosti atd. po druhé, celkem však převádí zajisté obratně všecky jednotlivé možnosti na společný princip.

Z tohoto základu Ostwald může ovšem velmi snadno vyvoditi výhodu a tedy mravnost a požadavek všeobecné vzájemné lásky; taková sociální harmonie byla by stroj, v němž třením zbytečným nepřichází žádná energie nazmar, který tedy funguje dokonale. Tato redukce ethického příkazu na přírodní zákon nesmí ovšem zarážet, tím méně u Ostwalda, pro něhož všecky jevy, fysické i psychické, a mezi těmito zase ethické, nejsou než členy jedné jednotné řady vývojové, jež podléhají tedy stejným zákonům. Brání-li se z tohoto důvodu zásadnímu oddělování věd duchových od přírodních, jež se dělo pod záminkou, že jevy duchovní jsou toto coelo rozdílné od fysických a musí tedy i jinými methodami býti pozorovány, zkoumány a spracovávány, a žádal-li, aby byla uznána jich jednotnost, pak ovšem pochopíme i tyto analogie, jež leckdy zdají se na první pohled smělé neb absurdní. — Dle Ostwalda egoism není tedy nic zlého, pokud nesahá do sféry cizí; ovšem ve společnosti vzniká přirozeně boj o život, v němž je pramen zlého. Ale současně tvoří se ve společnosti dle energetického imperativu city, které seslabují onen boj (city mateřské), a skupiny společné, jež přinutí jednotlivce k poslušnosti — zájem celku přirozeným vývojem stává se vyšším než zájem jednotlivce, životní společné potřeby diktují obsah morálky a lásky a stávají se podkladem praktických pravidel. Tak dochází se k nejvyšším sociálně-mravním ethickým kriteriím a příkazům: Miluj svého bližního dle jeho sociální ceny! a: Miluj svůj národ a lidstvo více než sebe sama!

Tímto způsobem odůvodněna mravnost individuální i sociální z předpokladů vědeckých, a Ostwald ukazuje výmluvně na případě Jathově, že v podstatě ani církve nevěří, že by mravnost bez jistých jejích náboženských dogmat nebyla možná, ježto mu neupírají sice bezúhonnost, stigmatisují a stíhají jej však jako kacíře. Orthodoxie tím označila se jako politika primitivních poměrů, neschopná vý-

voje — ovšem že Jatho sám nepochopil, že vývoj se nevrací, nýbrž jde ku předu. Stejně chybil Tolstoj, jehož život a tragický konec je přímým důkazem toho, že žádný ideál ethický se nesmí hledati v minulosti. Jinou chybu pak udělal Nietzsche, považuje boj o život za jediný prostředek vývoje, chybně, ježto je to nejhrubší překročení energetického zákona. Nieztsche tím ukázal, že nemá smyslu pro sociální potřeby naší doby a chybil se tím ideálu moderní vědecké ethiky.

Ovšem energetický imperativ je pln činorodých podnětů. Sám spočívaje na základě optimistického názoru, má tendenci naplniti život náš štěstím, ovšem ne passivním, naopak: práce stává se potřebou a pramenem radosti, patří k životním našim nutnostem, nebude již trestem a hrozbou neb hrůzou, jako dosud u lidí nezdravých; vyvine se k životnímu štěstí, ovšem práce civilisací zušlechtěná a tak upravená, aby si každý mohl volit dle svých schopností. Široké vědění stává se ovšem nutným předpokladem monistické ethiky; vědění pak ovšem je nutno převésti v praksi, lze však doufati i toto, neboť s věděním roste i schopnost a vůle zodpovědnosti za své činy. Po subjektivní stránce má ethika tato svým optimismem ten velký význam, že posiluje v každém životní city, naplňuje silným a radostným chápáním života, nadějí v odstranění zla, učí zaříditi lépe a rozumněji svůj život, ba činí i silnějším ve snášení příkrostí a tvrdostí životních, nutíc jednotlivce buditi v sobě i při tom city vzdorující sklíčenosti a s tím spojené passivnosti. Tak se monismus znovu osvědčuje i po stránce mravní jako názor životní, potěšující a posilující.

A právě tato životnost monismu činí jej i schopným pro tak praktické potřeby dnešní kultury, jako je politika; rozumíme-li touto částí všeobecné kulturní vědy, tedy sociologie, uplatňování svých nároků politickými prostředky, a stojíme-li na půdě energetického imperativu, musíme všechno násilí považovati v politice za prostředek zastaralý. V praksi to znamená umožnění styků mezinárodních, a stejně i ve vnitřní politice lze ušetřením energie obrátiti tuto na kulturní potřeby. Hledisko vývojové musí se stále více uplatňovati i v politice, tím pak bude dáno rozdělení politických stran jen na pokrokové a zpátečnické; neboť i ideálu spravedlnosti, t. j. co možná největšího štěstí co možná největšího počtu, může býti dosaženo jen cestou pokrokové politické činnosti. V Německu se to projevilo zatím při posledních volbách tím, že progressivní strany se spojily proti konservativcům a klerikálům, nutno však dbáti, aby i zde nenastala recidiva.

Nelze nezmíniti se na tomto místě o názoru, jaký má Ostwald na národní naše úsilí a rakouské jazykové spory vůbec, a jak abstraktně theoreticky tuto otázku řešil; odsuzuje jako malichernost snahy malých národů vůbec o zachování svého jazyka. Důvody jeho jsou rázu naprosto nepolitického a jeví jen neschopnost psychologicky otázce té porozumět. Ostwald nalézá v řeči jen docela nahodilý prostředek vyjadřování představ, pojmů atd. a shledává pak předně hlostejným, jakým způsobem se to vyjadřování děje, za druhé plýtváním energie, jestliže se lpěním na jistém jazyku malý národ sám odsuzuje buď k zaostání v kultuře nebo k nutnosti studia jazyků kulturních. Ba Ostwald jde v této zjednodušující snaze tak daleko, že žádá odstranění koncovek skloňovacích a časovacích, kde je to označeno zájmenem, zbytečných synonym, rozdílu ve členu, aspoň tam, kde rod nemá žádného smyslu, a jiných věcí, které nečiní řeč jasnější, nýbrž jen obtížnější — přirozeně pak tím více upravení orthografie ve smyslu fonetickém, ježto dosavadní stav pravopisu francouzského, anglického i německého není udržitelný. Pomíjí tedy všech důvodů etymologických, historických i usuelních a propaguje ve smyslu energetického imperativu i zde zásadu: jasnost a přesnost přiřaďování hlásek ke zvuku a slov ku představám, požadavek se stanoviska logického myšlení jistě správný, k němuž se při občasných pokusech o reformu řeči hledí přihlížet — ovšem že při organismu přirozeném, jako je řeč, se umělé reformy nemohou díti tak náhle a násilně, jak žádá Ostwald.

Tím méně činí jeho stanovisko zadost řeči jakožto jednomu z nejdůležitějších elementů národnosti, a žádný důvod praktický nemůže žádat vzdání se jazyka, neb viděti dokonce mravní čin v přijetí jazyka národnosti druhé; nesporno je, že spory tyto lze vyrovnati způsobem jiným, než navrhuje Ostwald, jenž jakožto říšský Němec přirozeně sotva může pochopiti a cítiti, co tento jazykový problem znamená na příklad pro nás v ohledu mravním i politickém; jinak by sotva mohl s takovou lhostejností a skoro cyničností odbýti tento problém, který přece je na první pohled mnohem složitější a má v praksi mnohem více stránek, než Ostwald vidí.

Jestliže tedy takto monismus se snaží učiniti zadost všem kulturním složkám, jaké stanovisko zaujímá k umění, v němž leckdy viděna náhrada v budoucnosti za odstraněné pojmy náboženské, tedy jakési náboženství budoucnosti? Monismus Ostwaldův nesdílí tohoto aesthetisujícího ideálu. Ježto je umění prvotní a tedy primitivní produkt kultury, ztrácí přirozeně více a více ze svého významu pro

kulturní život. Samo nebude nikdy cílem, má účelem jen buditi libé city, jež v nás udržují duševní náladu nutnou k činnosti. Není však monismus nepřátelský umění, uznává, že umění bude tvořiti vždy značnou část kulturního života, zvláště až bude upravena a omezena pracovní doba lidí a zmenšeny starosti sociální o život, což vývojem jistě bude uskutečněno. Ostatně i v monismu, ve vědě samé je mohutný pramen aesthetických požitků, při pozorování přírodních a životních forem, pro něž věda otevře ještě lépe naše oči.

Tak by tedy došlo přec částečně k tomu, co si představoval Haeckel, když již roku 1892 v Altenburgu v přednášce »Monismus jako pouto mezi náboženstvím a vědou« doufal, že monistický názor sjednotí poznávací a metafysickou potřebu člověka v jednotném názoru, který by mnohem dokonaleji odpovídal výsledkům vědeckého bádání a požadavkům nového myšlení. Monismus nestane se ihned náboženstvím všech vrstev, jako věda nemohla ihned úplně odstraniti všechny názory, jež překonala. Ale je to jen společný úkaz všech sociálních jevů: ve všech oborech praktických i theoretických a mravních vidíme, že současně existují jednotlivci, stojící na stupni velmi pokročilém, proti celým vrstvám opozdilým a nejopozdilejším; zákon tíže a konservatismu je zajisté stejně zákonem sociálním jako zákon vývoje, třeba že není jeho ideálem. Ovšem, že se monism nevzdává přes to povinnosti a naděje uspíšiti vývoj směrem předpokladů vědeckých, a v 50. kapitole Ostwald podává plán, jak umožnit vědeckou práci. Ježto monismus převzal úkol nahraditi náboženství, musí hleděti umožniti šíření vědecky založeného názoru a vědecké práce vynikajících lidí. Pro tyto navrhuje založení jakéhosi monistického kláštera, kde by zbaveni celkem životních starostí, žijíce dle hygienických a fysiologických předpisů, se mohli věnovati svému bádání. Byly by to dle jeho názoru nejlépe společné kolonie ve stejném oboru pracujících lidí, aby se mohli v práci podporovati. Co se týče společného života obou pohlaví, doporučuje nechati svobodu, společné žití rodin však považuje za nejlepší. Navrhuje i společný oděv, aby spojeni jsouce stejným ideálem, lišili se od ostatních. Každá kolonie by měla svoji školu, kde by děti vychovávány byly čistě v duchu vědy a moderní morálky. Je známo, že nadšený Ostwald věnoval založení tohoto monistického kláštera cenu Nobelovu, kterou dostal jako chemik. Nicméně považuji právě tento způsob upravení vědecké práce za málo svůdný a nezdá se dosud, že by nalezl v Německu přílišný ohlas. Ostatně nutno vyčkat výsledku; prozatím chce Ostwald pokračovat ve svých monistických

kázáních a vydávati je dvakrát měsíčně jako přílohu půlměsíčníku německého svazu monistického »Das monistische Jahrhundert«.

Tak tedy koná Ostwald přípravu k výchově nové generace, nelekající se smrti, pracující radostně pro osvobození ode všech představ tísnících svojí pochmurností, přežilých zbytků dávných názorů. V tomto mravním idealismu učencově je skutečně obdivuhodná síla strhující k důvěře, že i při dnešní nepříznivé situaci lze pracovat na osvobození ducha lidského jménem pravdy a těch mravních ideálů, které pravda životní nám stanovila. Sapere aude! neboj se poznat pravdu! to je jako motto celé řady přednášek, které snad i v širších vrstvách vzbudí pochopení pro těžké životní problémy a boje moderní vědy.

České a německé menšiny na Moravě.

Napsal **Frant. Pražák.**

Dějiny germanisace v Rakousku zanechaly nejhlubší stopy ve dvou zemích: na Moravě a ve Slezsku. Národnostně jsme ve většině měst na Moravě ještě stále v starší době obrozenské. Hospodářská síla Němců a státní politika podporuje snahy protičeské, činí z českých většin místa minoritní. Německých soudních okresů jest na Moravě pouze 12, ale většina vyšších úředníků jest v zemi a zejména v Brně Němců. Vyjma německé okresy jsou smíšené, většinou převážně české: brněnský, jemnický, hranický, hustopečský, novojický, příborský, jihlavský, moravsko-krumlovský, olomoucký, moravsko-ostravský, šternberský, šumperský, šilperský, mohelnický, zábřezský, znojemský. Poláci jsou ve větším počtu jen na moravsko-ostravsku. Hlavně v Mariánských Horách (2228), Moravské Ostravě (5217), Přívoze (2802), Vítkovicích (1322) a Zábřehu nad Odrou (695).[1] Českých okresů soudních jest 53. Kdežto však Češi mají ve smíšených a německých okresích malé procento svých jednotek, Němci v českých okresích jsou více zastoupeni. Počet jich však právě zaviňují zamořená moravská města.[2]

V německých okresích bylo roku 1910 Čechů: v okresním hejtmanství berounském 49 (ve dvou soudních okresech Dvoru a Libavě), v soudním okresu dačickém 515, fulneckém 638, mikulovském 632, pohořelickém 654, rýmařovském 8, unčovském 107, šumperském 28, svitavském 642, moravsko-třebovském 1877, jaroslavském 285, vranovském 1146. Úhrnem 6581.

V menšinových místech s většinou německou jest na Moravě nad sto Čechů na Brněnsku: v Horních Heršpeřicích 369

1 O Polácích na Moravě píše Kudela v letošním ročníku Stráže Moravy.

2 O městech těchto přednášel velice obsažně dr. Šromota v letošní politické škole Národní rady v Brně, v Menšinové revui (I.) psal o nich taj. NJM. Kubis.

(1740),[1] v Komárově 884 (1842), Přízřenicích 122 (427). Vejvanovicích 493 (1105). Na Hustopečsku: v Hustopeči 387 (3084), na Fulnecku v Butovicích 547 (2865), v Šenově 532 (2420), v Žilině 374 (2289), na Příborsku v Mošnově 206 (886). Na Jihlavsku v Handlových Dvorech 199 (296), Dřevěných Mlýnech 752 (1260), na Moravsko-Krumlovsku v Moravském Krumlově 563 (1525), v Miloslavicích 326 (2846). Na Mikulovsku v Lednici 160 (2122), v Mikulově 216 (7833), v Pohořelicích 321 (2663), na Olomoucku v Hněvotíně 119 (1263), v Myslicích 114 (643), v Neřetíně 147 (335), v Novosadech 684 (1479), v Pavlovicích 523 (721), v Povlu 127 (1117), v Novém Světě 132 (575). Na Šternbersku ve Šternberku 149 (14434), v Unčově 113 (4830), na Šumpersku v Šumperku 231 (12475), na Moravsko-Třebovsku v Želivsku 110 (190), v Březové 192 (1770), v Chrástové 345 (1069). Na Zábřezsku v Mírově 347 (1121), v Mohelnici 186 (4300), v Újezdě 138 (392), v Úsově 186 (1442), v Šilperku 146 (1564), v Koloredově 175 (210). Na Znojemsku v Hrušovanech 178 (2382), v Želeticích 192 (557).

České menšiny na Moravě s počtem Čechů nad tisíc jsou: Černovice 1345 (1681), Břeclava 3707 (4971), Nový Jičín 2054 (11.670), Jihlava 4325 (20.137), Olomouc 6792 (12.223), Nová Ulice (u Olomouce) 1889 (3907), Morav. Ostrava 12.897 (17.620), Přívoz 5044 (8364), Vítkovice 5004 (15.037), Zábřeh 1082 (2498), Znojmo 2184 (15.739).

Německá menšinová místa s počtem nad 1000 duší jsou na Moravě tato: Husovice u Brna 1019 (9972).[2] Hodonín 5107 (5410), Hranice 1440 (6935), Lipník 2329 (4540), Židlochovice 1171 (1327), Místek 3142 (5489), Zábřeh nad Odrou 1182 (7958), Prostějov 2304 (25.721), Přerov 1501 (18.727). Nad 500 Němců je v těchto jejich minoritních místech: v Židenicích u Brna 541 (13.669), v Dolních Kounicích 984 (1955), v Kopřivnici 899 (3055), v Kroměříži 808 (15.598), v Litovli 885 (3695), v Hodolanech u Olomouce 578 (5388), v Mariánských Horách 548 (8063). Nad 300: v Božím Požehnání 375 (1116), v Uherském Hradišti 379 (4767), v Kyjově 355 (3943), ve Vyškově 336 (5877), v Studenkách 363 (1020).

---

[1] v závorce jest uveden počet Němců.

[2] v závorce uveden počet Čechů.

Značný počet Němců městům na Moravě dodává veliké množství židovských obcí, které jsou převahou německé. Ani v místech, kde jsou na Češích úplně závislí, není jich často většina přičítána k národnosti naší. V poslední době dějí se pokusy o soustavné organisování českých židů.[1] Židovské obce jsou skoro ve všech velkých obcích českých na Moravě, kde je rozvinutý obchod a industrie. Tak: v Boskovicích v samostatné židovské obci jest 479 N a 471 Č[2] (406 Č 603 N),[3] mají svou čtyřtřídní německou školu. V Ivančicích 420 Č 176 N (344 Č 218 N), své školy nemají, ale v obci pro 151 Němců jest trojtřídka německá, kam i židé posílají. V židovské obci v Dolních Kovnicích jest 220 Č a 117 N (237 Č 141 N), mají německou trojtřídní školu, v Uherském Brodě 156 Č 132 N (77 Č 434 N), mají německou čtyřtřídku, v Břeclavi 60 Č a 258 N (77 Č 243 N) s německou dvojtřídkou, v Podivíně 181 Č 238 N (116 Č 250 N) něm. dvojtřídka, ve Strážnici 314 Č 150 N (217 Č 218 N) jednotřídka německá, v Holešově se 535 Č 317 N (425 Č 435 N) něm. trojtřídka. V židovské obci v Bzenci jest 210 Č 158 N (128 Č 236 N), německá čtyřtřídní škola, v Uherském Ostrohu 67 Č 79 N (57 Č 105 N) obecná německá jednotřídka, v Hranicích 175 Č 116 N (145 Č 182 N) německá jednotřídka, v Lipníku 519 Č 350 N (536 Č 458 N) německá dvojtřídka, v židovské obci v Miroslavě 40 Č 289 N (18 Č 425 N) mají dvojtřídní německou školu, v Kyjově 131 Č 170 N (89 N 204 N) čtyřtřídní něm. škola židovská, v Mikulově 88 Č 1786 N (19 Č 2034 N) německá pětitřídka. V židovské obci Pohořelicích 49 Č 456 N (13 Č 594 N) něm. dvojtřídní škola, v Prostějově 828 Č 538 N (596 Č 596 N) školy své nemají, ovšem vyplňují počet dětí v něm. školách prostějovských. V Přerově 302 Č 61 N (148 Č 107 N) jednotřídka německá, v Lomnici na Tišnovsku 232 Č 64 N (236 Č 81 N) něm. jednotřídka, v Třebíči 1097 Č 280 N (1035 Č 412 N) mají židé obecnou dvojtřídní školu českou a trojtřídní německou. V židovské obci v Jevíčku jest 72 Č 114 N (57 Č 111 N), německou jednotřídku, v Novém Rousinově 504 Č 146 N (413 Č 190 N) mají jednotřídku, v Slavkově 532 Č 119 N (379 Č 177 N).

Zajímavo na počet Němců sledovati v židovských obcích počet tříd německých. Celkem jest na Moravě 23 samostatných israelit-

---

[1] M. Schoenbaum: Židé na Moravě.

[2] Počet dle sčítání z roku 1900.

[3] Počet dle sčítání z roku 1910.

ských obcí, majících svého starostu a výbor. V nich jest 6703 Čechů a 6593 Němců. Židé v místech českých hlásí se stále více a více za Čechy ve svých obcích. Proto jich k naší národnosti ve všech osadách vyjma Břeclavu přibylo. Úhrnem přírůstek Čechů-židů oproti r. 1900 jest více o 1235, Němců ubylo skoro o dva tisíce. Dosud, ač hlásí se při sčítání hromadněji k naší národnosti, je to z většiny u nich jen formou, považíme-li, že právě vlivem jejich máme v převážně českých městech obecní správu německou, nebo utrakvistickou.

Obecní správa místa a škola jest vždy nejlepším charakterem osady se všech hledisek, tedy i národnosti. A je právě nejpovážlivější, že na Moravě v abnormálním počtu v převážně českých městech i vsích jest naše zastoupení v úřadech samosprávných nepatrné, nebo žádné. Tak v Husovicích u Brna jest sice starosta Čech, ale ve výboru má 9 procent Němců 4 Němce, v Hodoníně 45 procent Němců má úplně německé a židovské zastupitelstvo obecní, v Lipníku 33 procent Němců má obecní výbor skoro úplně ve svých rukou a starostu Němce, v Židlochovicích 53 procent Čechů má starostu Němce, zastupitelstvo a obecní úřad úplně německý, v Místku poměry byly ještě křiklavější. Tu pro více než 75 procent Čechů bývala samospráva německá, až letošním kompromisem dostalo se do dvou sborů několik našich lidí. A letos padl i Zábřeh nad Odrou svému češství úplnému. V třetím sboře zvítězili Němci, ač jich jest v celém městě úředně načítáno něco přes 10 procent. V Moravské Ostravě, která má 62 procent Čechů, jest německá samospráva.

Než Němci mají samosprávu ve svých rukou i v místech českých tisícových, kde jich jest jen několik set. Tak v Dolních Kounicích Němci úplně vládnou městem při svých 33 procentech, ani jediný Čech není v obecním zastupitelstvu; nejnověji přičiněním Guttmannovy vagonky a spol. dostali se do výboru v Kopřivnici u Štramberka při 2 procentech všeho svého obyvatelstva. Z osad menších mají Němci svou samosprávu, kde my máme většiny českého obyvatelstva, v těchto obcích: v Alexovicích, kde poměr Čechů a Němců tentýž, v Božím Požehnání, kde ⅓ Němců, v Oslavanech pro 1·5 procenta Němců jsou zastoupeni v obecním výboru, ve Zbejšově na Ivančicku při necelých 2 procentech jest jich v obecní radě většina, v Lesonicích při 1·5 procenta taktéž. Příbor, české město se 7 procenty Němců, má starostu a několik radních Němců. V Koryčanech 6 procent Němců má německé obecní zastupitelstvo (starosta města známý germani-

sátor továrník Thonet). V Koloredově na Místecku pro 56 procent Čechů jest jen německá správa osady. Hradiště na Znojemsku, které má ¼ Němců, jest úplně zněmčelé.

Naše školství a německé na Moravě jest ve velikém nepoměru. Němci mají dobře rozvětvené své školy v místech, kde jich často jest i jen několik set. Tak v Husovicích u Brna 375 Němců má obecnou chlapeckou školu trojtřídní, a čtyřtřídní německou dívčí. Ve Svitávce u Boskovic má 81 Němců svou jednotřídku, v Králově Poli osm set Němců má 2 školy: chlapeckou čtyřtřídku a dívčí pětitřídku (jako Čechové, kterých jest 9288).[1] V Židenicích s 301 N (t. j. 3·4 proc.) mají školu pětitřídní, v Ivančicích pro 151 Němců jest německá trojtřídka. V Božím Požehnání, ačkoliv jest ⅓ Němců a ¾ Čechů, mají Češi školu dvojtřídní, Němci trojtřídní. V Břeclavě 49 proc. Němců má mimo německou školu v židovské obci ještě 2 pětitřídky německé a 2 německé měšťanské školy, gymnasium německé, kdežto 51 procent Čechů má jen jednu školu pětitřídní a nově zřízenou soukromou školu měšťanskou, vydržovanou Břeclavskou Maticí. V Rohatci vydržuje si pro 140 Němců cukrovar Rudolfa Auspitze školu soukromou, dvojtřídní.

V Uherském Hradišti, kde jest Němců 18 procent, o školství tak postaráno, jako pro 82 procent Čechů. Své gymnasium, měšťanskou školu dívčí, a jen o 1 třídu na obecné škole méně, než Čechové.[2] V Hranicích, ač kraj jest z většiny český, Němci nejsou na soudním okrese hranickém ve 20 osadách a na celém Lipnicku, patřících pod hejtmanství hranické, jest jich jen 2958, mají Němci vyjma úplné obecné a měšťanské školy chlapecké a dívčí německou vyšší lesnickou školu, německé vyšší gymnasium, kadetní školu, kde jsou až na 2 důstojníky vesměs učitelé němečtí, německou vojenskou reálku, německý jednoroční obchodní kurs pro dívky, který nejvíce poněmčuje město i okolí. Vedle toho 72 procent Čechů má jen zimní hospodářskou školu. O zřízení české reálky se jedná.

V Lipníku jest $^1/_5$ Němců. Čechové mají zde pětitřídní obecnou školu a reálku, Němci dvě pětitřídní (chlapeckou a dívčí), dívčí měšťanku, svou reálku. V Židlochovicích, kde jest Čechů o 500 více, jsou české i německé školy trojtřídní. V Kopřivnici na Novojičínsku má 385 Němců veřejnou trojtřídku, 2843 Čechů pětitřídku. V Příboře pro 331 Němců jest trojtřídní veřejná škola. V Handlových Dvorech na Jihlavsku pro menšinu Němců jest škola veřejná trojtřídní,

[1] Mají ovšem ještě školu měšťanskou.

[2] Čechové tu mají nižší obchodní školu dvojtřídní.

pro většinu Čechů žádná. V Kroměříži, v městě čítajícím 4 procenta Němců, s okolím úplně českým, v němž jen 899 Němců, jest německé gymnasium, reálka a měšťanská škola. V Moravském Krumlově pro 897 Čechů není veřejné české školy (jen dvojtřídka Ústřední Matice Školské). Též v Miroslavi na Krumlovsku pro 987 Čechů není české školy.

Ve Valašském Meziříčí pro 96 Němců obyvatelův jest veřejná škola dvojtřídní. V Pohořelicích pro 710 Čechů není žádné české školy. V Olomouci pro 6792 Čechů jest šestitřídní škola obecná s nedostatečnými místnostmi. Na Nové Ulici těsně u Olomouce skoro pro dva tisíce Čechů jest jen česká trojtřídka. V Moravské Ostravě v městě s českou většinou mají Němci 9 obecných škol a Češi pouze 4. Němci mají dívčí lyceum, obchodní školu, gymnasium a reálku, Češi jen gymnasium a reálku. V Přívoze u Moravské Ostravy, kde jest 31 procent Čechů, 52 procent Němců, ostatní Poláci, mají Češi jednu pětitřídní školu obecnou, Němci 4 obecné školy (2 chlapecké a 2 dívčí a 2 měšťanské), 17 procent Poláků nemá školu žádnou. Ve Vítkovicích, proslulých svými železárnami, kde jest z více jak 23.000 obyvatel třetina Čechů, mají Němci 9 škol svých (z nich 2 soukromé), Češi 1 školu o 10 třídách a soukromou měšťanku chlapeckou.

Jak Němci mají svými školami okupována úplně česká města, nejlepším důkazem jest Prostějov. Zde, ač jest dle nejnovějšího sčítání pouhých 6% Němců, mají tito dvě německé čtyřtřídní školy, úplnou obecnou a měšťanskou školu a reálku. V Přerově, kde Němců jest pouze 7%, mají tito 4třídní obecnou školu. V Kojetíně 51 Němců (oproti 6228 Č) má jednotřídku veřejnou, naopak pro 231 Čechů v Šumperku není české školy. V Městečku Trnávce jest dle 1910 Němců 108, Č 494, ale jest zde trojtřídní škola utrakvistická a dvojtřídní německá, a podobný poměr v Nové Vsi na Moravsko-Třebovsku: tu pro 230 Č a 97 N je škola jen utrakvistická. Ve Vyškově pro 336 Němců jest čtyřtřídní škola německá, v Písařově pro 113 Němců jest veřejná dvojtřídní obecná škola, pro 1401 Čechů trojtřídní. V Mohelnici pro 186 Čechů není školy, jako jí není pro několik set našinců na Mírově, nebo pro 175 Čechů v Koloredově na Zábřezsku. V Sudkově v tomtéž politickém okrese jest pro 1262 Čechů škola trojtřídní, pro 138 Němců dvojtřídní. V Novém Jičíně pro 2454 Čechů není veřejné školy české (soukromá šestitřídní matiční) a pro okolí převážně české v celém okrese české měšťanky. Nejkřiklavějším případem jest ovšem v první řadě i samo Brno, kde skoro pro 40.000 Čechů jest celkem 6 škol obecných o 37 třídách, dvě chlapecké mě-

šťanky a jedna dívčí, dvě odborné střední školy, 2 učitelské naše ústavy, 3 gymnasia (jedno dívčí), dvě reálky, dívčí lyceum Vesna. Dle spravedlnosti mělo by býti v Brně alespoň nejméně 150 tříd českých škol obecných.

Ústřední Matice Školská zřídila na Moravě do roku 1910 celkem 12 škol.[1] V Černovicích 2tř. školu, v Hněvotíně u Olomouce (1),[2] v Hustopeči (2), v Novém Jičíně (6), v Moravském Krumlově (2), v Novosadech u Olomouce (2) nyní zveřejněnou, v Pavlovicích u Olomouce (2), v Dol. Radikově (1), na Dačicku, v Rantířově na Jihlavsku (1), v Šilperku na Zábřezsku (1), v Úsově (1), v Želeticích na Znojemsku (1). Celkem 22 s 1063 dětmi a nákladem 58.937 K 09 h. Šulferajn má na Moravě 3 školy své (obecné), 22 opatroven (Ústřední Matice 17). Šulferajn pracuje všude v místech, kde jsou německé podniky. Ústřední Matici Školskou čeká zřízení svých škol nejdříve alespoň v těchto místech: v Handlových Dvorech na Jihlavsku, v Miroslavi na Krumlovsku, v Pohořelicích.

Z českých obranných jednot na Moravě pracuje nejvíce Národní Jednota pro východní Moravu v Olomouci.[3] Při svém založení roku 1886 měla 92 odborů a 2469 členů, po dvaceti pěti letech čítala 310 odborů a 21054 členů (z nich 4190 žen), podporovala veškery akce národní a za jediný rok 1910 vykonala přes 1100 přednášek. Německá práce jest ovšem intensivní. Na severní Moravě vede protičeskou školskou akci továrník Heřman Brass, jako na jižní Moravě úředníci panství Lichtensteinova, na Ostravsku Guttmannové a Rotschildové. Zkrátka německý kapitál.

Zajímavý a důležitý je pro menšiny vývoj měšťanských škol. Jsou to školy lidové a mají pro kulturu a moc národa přední význam. Péče se strany naší o ně na Moravě věnovala se intensivněji teprve v poslední době.[4] V posledních letech na Moravě přibylo 75% měšťanských škol. 1911/12 nejvíce navštívena byla česká chlapecká měšťanka v Husovicích (260 žáků) a v Prostějově (279 žáků), nejméně v Troubelicích na Litovelsku (51 žáků). Dívčí: nejméně v Napajedlích (82 dívek), nejvíce v Prostějově (533 dívek). V německých měšťankách chlapeckých nejvíce žáků bylo ve Znojmě (345),

---

[1] Viz jubilejní výroční třicátou zprávu ÚMŠ.

[2] Čísla v závorkách určují počet tříd

[3] Jubilejní zpráva Národní Jednoty pro vých. Moravu 1909, a Stráž Moravy.

[4] Důležitá řeč o školách měšťanských poslance Fischera na zemském sněmě moravském.

nejméně ve Dvorci na Berounsku (53), v dívčích nejvíce v Brně u princezny Štěpánky (360), nejméně v Uherském Hradišti (39). Jen 50 žáků ve všech třech třídách bylo na těchto německých měšťanských školách: v Červené Vodě na dívčí a v Litovli na dívčí. Celkem bylo v německých měšťankách 14.365 žáků (6945 Chl., 7420 D), na českých 19.264 (10.589 Chl., 8675 D). Celkem bylo 136 českých měšťanek a německých 95.[1] V posledních letech zřízena újezdová měšťanská škola v Moravském Krumlově, která utěšeně zkvétá. Dle ní usiluje se o zřízení měšťanky v Novém Jičíně.

Co zaviňuje nejvíce neblahou povahu menšinových našich míst na Moravě? V prvé řadě obchod a průmysl. Letovice poněmčují veliké barvírny a továrny na krajky (M. Faber & Co.). Ve Svitávce dovede dávati 80 Němců tón více jak tisícům Čechům pomocí přádelny Löwovy; v Husovicích poněmčuje barvírna uhersko-německé akciové společnosti a sladovna Brachova a Briessova. V Králově Poli je to řada ohromných továren, zvláště vagonka Schmidova, v Židenicích cementárny, v Alexovicích německé továrny na sukno, v Ivančicích bohatý koželužský průmysl je úplně skoro v rukou Němců a udržuje školu německou, též židovské obchody z 89%. Rovněž tak v Dolních Kounicích. Německé barvírny a obchod germanisují a udržují nadvládu nám nepřátelskou v obci. Ve Zbejšově u Ivančic rychle poněmčuje Rosická báňská společnost, zvláště na svém dole. Obchod jest v rukou židů nebo Němců skoro úplně v těchto místech: v Uherském Brodě, Moravských Budějovicích, Břeclavě, Hodoníně, Rohatci, Uherském Hradišti, Hranicích, Lipníku, Židlochovicích, Jihlavě, Kroměříži, Miroslavě, Koryčanech, Kyjově, Velkém Meziříčí, Mikulově, Koloredově, Přívoze, Zábřeze nad Odrou, Třebíči, Bučovicích, Slavkově. Židé mají většinou obchody se zbožím smíšeným.

Průmysl mimo jmenovaný pomáhá poněmčovati hlavně v těchto osadách: v Rohatci Auspitzův cukrovar, rovněž cukrovar německý v Židlochovicích, na Krumlovsku a zvláště v Moravském Krumlově úředníci továren a velkostatku Kinského se svým ředitelem Pohlem, v Koryčanech továrna Thonetova a sklárna Reichova, v Moravské Ostravě zvláště železárny a strojírny německé, rovněž tak i v Přívoze, ve Vítkovicích Witkowitzer Bergbau und Eisenhütten-Gewerkschaft, zaměstnávající na sta úředníků Němců, inženýrů a několik tisíc dělníků, potom továrny lepenkářské. V Zábřehu nad Odrou ce-

[1] Věstník vládní 1911.

mentárny a dehtárny, v Prostějově továrny na oděv, jichž jest přes 30 a jsou vesměs v německých rukou, jako velké továrny v Přerově. V Zábřehu germanisují rozvětvené závody Brassovy barvírny a přádelny. Vedle obchodu a průmyslu je to mnohde nedostatek českých živnostníků, patrný zvláště na Ostravsku, jenž je nepřímým, ale důležitým podporovatelem germanisace.

Neméně nebezpečná nežli hospodářská síla Němců jest státní politika. I do ryze českých míst usazováno bývá hodně úředníků Němců. Nejtypičtější poměry jsou u dráhy severní. Stát poněmčuje na Moravě i pomocí humanitních ústavů a ústavů polepšovacích. V polepšovně v Novém Jičíně je, ač chovanci jsou skoro výhradně Češi, správa německá, v Mírově pro více jak čtyři sta českých trestanců jsou úředníci Němci, a čeští dozorcové nesměli mezi sebou ani česky mluviti! A právě vlivem úřednictva, uvědomělé intelligence mění se nám moravské většiny v minority.

Menšinová otázka moravská musí se luštiti společně s českou. Jedno pro ni východisko. Ale pro zdraví menšin je zvláště na Moravě třeba společného postupu všech stran, je třeba vytvořiti stálý menšinový parlament, z poslanců a pracovníků minoritních theoretických a praktických.

Organicistická sociologie.

Napsal Dr. In. Arnošt Bláha.

(Dokončení.)

Zbývá nyní ještě zmíniti se o námitkách proti organicistické theorii sociologické i o tom, čím organicistická methoda přispěla ku pokroku a rozvoji sociologie. Škola tato založila svoji existenci na analogii mezi organismem a společností. Přirovnávajíc společnost ku organismu, chtěla na základě vědeckých poznatků o organismech analogicky dovoditi i příslušné poznatky o společnosti. Ptáti se tedy po raison d' être této školy znamená ptáti se po oprávněnosti analogie ve vědecké práci. Analogie hraje jistě důležitou úlohu v lidském myšlenkovém životě. Lidové myšlění žije zcela jen analogií. jak objasnil pěkně Dr. L. William Stern (Die Analogie im volkstümlichen Denken, Berlín, Salinger 1893). Má jistě svůj význam u básníků jako metafora, ale ve vědě, jak dnes všestranně uznáno, má pouze cenu heuristickou; může dát podnět k hypothese nebo ke vědeckému zkoumání, ale nějakých závěrů z podobnosti na stejnost dělati nelze. Z dějin organicistické theorie vidíme, jaké nebezpečí může vzniknouti, stala-li se analogie vědeckým principem. Z analogie stává se totožnost. Logicky jest to vysvětlitelno. Wundt ve své Logice I. 309/10 ukazuje, že kdežto úsudek indukční opírá se o veliké množství pozorovaných případů, úsudek z analogie spokojí se malým počtem, ano snad jen dvěma. Tím právě blíží se závěru z totožnosti, který též omezuje se na dva fakty a dva soudy o nich. Stačí tedy objevit maličkou podobnost mezi organismem a společností, na př. mezi srdcem ssavce a bankou a platí pak o bance tytéž zákony jako o srdci ssavce. Riehl (Vierteljahrschrift für wissensch. Philosophie I. 52 a Der philosophische Kriticismus II. 223/4 — citováno dle Bartha, Philosophie der Geschichte als Soziologie, 97 a P. Barth, Kritik der Grundanschauungen der Soziologie Spencers in Vierteljahrschr. f. wiss. Philos. XVII.) ukazuje, že závěry z analogie, aby byly správnými, musily by usuzovati

z identického na identické a z různosti na různost. Za tím účelem by musil ten, kdo analogií užívá, přesně stanoviti identičnosti i různosti srovnávaných předmětů, aby z poměrů identických mohl dovoditi na základě závěrů z identičnosti nové, dosud neobjevené pravdy, a na druhé straně poukázati zase na nové různosti. Při tom, jednalo-li by se na př. o analogie mezi společností a organismem, mohl by nastati ještě třetí případ, totiž že by byly stanoveny vlastnosti společnosti, jež by neplynuly ani z podobnosti ani z různosti, nýbrž z docela nových, dosud nevysvětlených komplikací. Methoda organicistická navázala skoro výhradně jen na podobnosti, ač i různosti uznávány (u Spencera, Wormse a j.). Tím usnadnila úlohu svým odpůrcům, kteří ji podrobili a s ní ovšem význam a neúspěšnost analogie ve vědecké práci sociologické přísné a zasloužené kritice. Tarde (Les lois sociales 48—52, a La logique sociale 180) mezi vlastnostmi, jež žádá po každém sociologovi, uvádí hlavně, aby se vystříhal přeceňování významu analogie. Na týchž místech správně odmítá používání biologické analogie v sociologii z důvodů, které snad nejvíce padají na váhu mezi vším ostatním, co se proti organicistům uvádí. Pokrok určité vědy neděje se dle něho tím, že se předmět této vědy přirovnává ku předmětům jiných věd, nýbrž že se přirovnává sám k sobě v různých svých vzorech a s různých hledisk, nespočívá tedy na podobnostech zevních, nýbrž vnitřních. Ideji sociálního organismu, jež posuzuje národ jako rostlinu či živočicha, odpovídá idea vitálního mechanismu, jež posuzuje rostlinu či živočicha jako mechanismus. Ale biologie neučinila pokroků zásluhou tohoto přirovnávání, nýbrž srovnáváním rostlin mezi sebou i živočichů mezi sebou, živých těl mezi sebou. Podobně jest tomu i v jiných vědách. Také sociologie nečiní pokroky a nebude jich ani na příště činit srovnáváním společností s organismy, nýbrž srovnáváním společností mezi sebou, na základě nesčetných význačných shod mezi vývojovými drahami národností lišících se jazykem, právem, náboženstvím, průmyslem, uměním, mravy.

Namítá se dále (Kistiakowski op. cit.), že tím, že se společnost nazvala organismem, ničeho jsme se vlastně o její podstatě nedozvěděli. Nabyli jsme o ní pouze názornější představy, jak tomu bývá u obrazů. Problém vzniká tehdy, když se položí otázka, v čem spočívají zvláštnosti sociálního života, dle jakých pravidel neb zákonů probíhá, když se definuje její substance. Největší logický odpor celé theorie spočívá právě v tom, že dříve, než se ptáme, je-li

společnost organismem, musíme se dohodnout, je-li vůbec fysickým tělesem. Nejvšeobecnější známkou fysického tělesa je rozlehlost v prostoru a zevní obrysy. A tu Spencer sám uznává, že nejdůležitější rozdíl mezi sociálním a biologickým organismem spočívá v tom, že společnost nemá pevného zevního tvaru. Není dále dosti jasno, jak vyčítal organicistům Tarde na III. mezinár. kongressu sociologickém (Annales de l'Institut infernat. de sociol., IV. 243 atd.), který druh společnosti přirovnává se ku organismu. Spencer dokonale vyvinutou společnost vidí jen ve státě neb v národě. Schäffle kolísá mezi národem a státem. Worms společnost stotožňuje s národem, jinde však připouští, že i rodina a kmen jsou společnosti. Srovnává se tedy s organismem stát? Či národnost? A proč ne též církev, jež má někdy větší význam, na př. ve středověku. A srovnává-li se s organismem stát, tedy stát se nekryje s národností. Je tedy organismem stát či národnost? V prvním případě Rakousko na př. složeno jest z mnohých organismů, ve druhém případě žije organism určitého národa, na př. Poláků, ač je rozseknut na tři kusy. Co je to za organismus, jenž tak může žít?

Není též shody v tom, co jest sociální buňkou. Dle Wormse jest to individuum. Buňka však sama jest již organismem, kdežto individuum není ještě společností. Proto jiní za sociální buňku pokládají rodinu, jiní zase pár muže a ženy, jiní trojici muže, ženy a dítěte.

Namítá se dále, že v organismech jich konstituující částice t. j. buňky tvoří konkretní kollektivity, jako na př. rostlina, měkkýš, obratlovec; společnost naproti tomu tvoří organisaci diskretní jako stromy v lese či jako individua určitého živočišného druhu ve státě. Organismy biologické tvoří plastické celky s přesným konturami, kollektivity sociální skládají se z individuí pohyblivých, rozptýlených v prostoru. Vyšší organismy jsou ve svých formách symmetrické, kdežto sociální kollektivity toť pravý opak symmetrie.

Organicisté chybují též, že nerozeznávají hranic mezi biologií a sociologií a že místo aby společnost pokládali za organismus vůbec, tvrdí, že jest to zcela určitý organismus a tak od analogie, jež by nemusila býti nesprávností, zabíhají do krajností. Nepojali společnost jako organism v nejvšeobecnějším slova smyslu, nýbrž jako organism konstruovaný »k obrazu lidskému«. (Fr. Oppenheimer, Nationalökonomie, Soziologie, Anthropologie v Zeitschr. f. d. Sozialwiss. III. 1900 484 a násl.) Unikla jim lidská tvářnost společnosti, co v ní je dílem skutečně lidským, co bylo v ní vybudo-

váno člověkem a pro člověka, a co se nedá vysvětliti žádnou analogií s organismem biologickým. Neocenili dost, že vztahy sociální jsou řádu psychického, kdežto vztahy mezi buňkami jsou řádu fysiologického. Společnost není jen organismem fysiologickým. Sociální život jeví se v pochodech duševních, jevy společenského života jsou povahy psychické. Řeč, zákonodárství, národní hospodářství, právo, umění, spočívají na psychickém nadání individuí, elementů to společnosti. Vztahy mezi organismy jsou povahy vojenské, jak řekl Tarde, a utilitární. Nechápou, co to znamená assimilovat sejedny druhými, splývat jedny s druhými na základě živé a bratrské sympatie. Sociální život zkrátka je komplikovanější a bohatší než jevy biologické, které jsou jednodušší, průhlednější. Chybou biologické theorie jest, že chtěla redukovat vědu složitější na vědu jednodušší.

Závažné námitky proti theorii organicistické pronesl též L. Stein (na III. mezinár. kongressu sociol. i ve svém spisku Wesen u. Aufgabe der Soziologie). Zákony přírodní platí s mechanickou nutností, ve společnosti však vládnou jen pravidla, která připouštějí pouze nutnost mravní. V sociologii nelze počítati s naprostou jistotou. V celé přírodě i v biologii fakta se dějí s dokonalou pravidelností a možno ji též uměle reprodukovati. Jevy sociální se opakují někdy, ale ne vždycky. Fakta sociální mají jistý rythmus, pravidelnost přibližnou, ale bez naprosté jistoty, bez kategorické všeobecnosti. V sociologii neplatí soud kategorický, nýbrž pouze assertorický, jakož vůbec kategoričnosti ubývá s pokračující složitostí jevů (nejvíce v mathematice).

Sociologie zaujímá místo mezi historií a eksaktními vědami. V těchto platí zákony, neboť předmětem jejich jsou fakta, jež se opakují přesně stejně. V historii každý fakt jest jedinečný, neopakuje se (tak soudí též Lavrov, La philosophie de l'histoire 172). V sociologii možno mluviti pouze o rythmech,[1] nikoli o sociálních zákonech. Stejně dle Steina organicistická methoda činí nemožnou nějakou sociální ethiku. Neboť z biologie nedá se dovoditi nějaký pojem povinnosti, nýbrž pouze fatalistický determinismus.

S názorem Steinovým, pokud se týče nemožnosti stanovit sociální zákony, nelze ovšem úplně souhlasiti. Nedocházíme-li dosud k zákonům o vnitřních stavech společnosti, možno jistě stanovit zákony při studiu zevních stavů společnosti.

Srovnává-li se vývoj organismu s vývojem sociálním, možno konstatovat, že vývoj organický děje se opačně než vývoj sociální

[1] O sociálních rythmech mluví též Achelis, Soziologie 113.

(Tarde). Čím více totiž živé prvky se organisují, tím více ztrácejí na své individualitě, až konečně tato zmizí úplně. A naopak, čím více sociální prvky se socialisují, tím více se též akcentuje a rozvíjí jejich individualita. Na počátku sociálního vývoje individuum tvoří integrující část své skupiny, od níž se potom odlišuje. Konečně dochází k úplné samostatnosti, založené právě na mnohosti sociálních vztahů ku bližním. Proto také Spencer vybral mezi nejnižšími organismy příklady, jež měly podepříti jeho thesi. Společnosti a zvláště společnosti vyšší podobají se organismům nejnižším, nikoli nejvyšším. Huxley na př. přirovnal houbu »k jakémusi vodnímu městu, kde lidé jsou rozestaveni podél ulic a cest, tak že každý snadno může zmocniti se potravy ve vodě, jejíž proud ho omývá«.

S theorií organicistickou spojovány též politické důsledky. Vytýkáno jí, že svým učením o sociálním mozku, za nějž pokládána vláda, ospravedlňuje despotism. Pravdou jest, že v počátcích vůdčí idea theorie organicistické měla omluviti nadvládu třídy měšťácké tím, že přikládala pracujícím vrstvám úkol nižších orgánů nezbytných ke funkcionování celku. Výtku, že pojímání společnosti jako organismu vede k ospravedlňování despotismu, činil Spencerovi též Huxley.

Vidíme tedy, že theorie tato měla též svůj politický a sociální dosah a význam.

Ale organicistická theorie byla nebezpečnou nejen tím, že uváděla na vědecká scestí a k povážlivým důsledkům sociálním a politickým, nýbrž i tím, že vede ku vědecké pohodlnosti. Steinmetz (Die »organische« Sozialphilosophie, Zeitschr. f. d. Sozialwiss. I. J.) upozorňuje, že biologická analogie činí jednotlivá zkoumání zbytečnými a odvrací od nich, jak dokazují pozdější knihy organicistů. Ale velké objevy ve vědě, a konečně i malé, ale užitečné a cenné žádaly vždy dlouhého a namáhavého úsilí a pátrání myšlenkového. Nevznikají bez řádných příprav, bez hojného pozorování a sbírání fakt, bez hluboké znalosti literatury, beze stálé a pozorné sebekritiky, bez nesčetných experimenta crucis, bez ustavičného srovnávání, kombinování a analysování. Organicistické knihy prý upomínají naproti tomu spíše na plytké romány.

Zástupci školy organicistické nazvali společnost organismem a domnívali se, že tato záměna slov jest již definicí. Pokládali za vědu prosté přenesení cizích myšlenkových řad na pole sociálních jevů. Nepodali ani zákonů ani fakt, nahradili vše slovy, slovy bez konce a cíle (Steinmetz na III. mezinár. kongressu sociol. Annales

III. 305). — Věda však jest něčím jiným. Věda toť popis fakt a vyhledávání jistých pravidelností mezi těmito fakty, nic více.

Tardovi i Zenkerovi připomínají organicisté mystiky, kteří, aby si psychické pochody tělesně znázornili a vyložili, mluvili o pojídání, kousání, polykání a trávení slova božího.

Není proto divným, že methoda tato zůstala též neplodnou, jak tvrdí odpůrci. Tarde (Annales III. 238) volá: »Ať se nám jmenuje jediný pokrok, za nějž by sociologie vděčila této theorii.« Ani Smithovy zákony národohospodářské, ani Saint-Simonův a Comteův zákon tří stavů, ani Grimmovy a Raynouardovy zákony fonetické a linguistické, ani Starckeovy, Morganovy, Mac Lennanovy objevy o primitivní rodině, ani Summer Maineovy či Fustel de Coulangesovy studie o srovnávacím právu ani konečně nejnovější pokroky v oboru srovnávací morálky a srovnávacího umění nebyly inspirovány touto theorií. Sociologie se zajisté utvořila a ustavila srovnáváním společností mezi sebou, nikoli sterilním srovnáváním společností vůbec s živoucími organismy. Nelze říci, že by organicisté nebyli ničeho v sociologii vykonali, ale co vykonali, nebylo zásluhou hypothesy organicistické, nýbrž zásluhou method sociologii vlastních.

Při tak bystré a pronikavé kritice, jaké byla theorie organicistická podrobena se strany svých odpůrců, při tolikerých slabinách, jež při ní byly konstatovány jejími kritiky (Tardem, Steinem, Kazimírem de Kellès-Krauzem, Steinmetzem, Oppenheimerem, Kistiakowskim, Krusińskim,[1] Quarchem[2] a j., jest dosti zajímavo, že přece jen čítala ve svých řadách tolik a tak slavných jmen. Příčinou toho asi jest, že na dně jejím jest jádro pravdy, že se pociťovalo, že sociální aggregát jest opravdovou realitou a že sociologický realismus není zcela neoprávněn, ovšem že nesmí býti zakládán pouze na organicismu. Konečně theorie organicistická, jak jsem se již dříve zmínil, neustrnula, vyvíjela se a korrigovala své prvotní upřílišenosti. Mimo to bylo jí vyčítáno mnohé, čeho sama netvrdila.

Organicisté pozdější uznávají rozdíly mezi organismem a společností, uznává je i sám Spencer. I Lilienfeld, který může býti pokládán za nejorthodoxnějšího organicistu, na III. mezinár. kongressu sociol. hájí theorii své školy prohlášením, že neidentifikuje organism sociální s rostlinou a živočichem, jak se mu vytýká. Worms (Philosophie des sciences sociales II. 34, 5) uznává, že společnosti se podobají

[1] Annales de l'Institut IV. 267 et seqq.

[2] E. W. Quarch, Zur Geschichte und Entwickelung der organischen Methode der Soziologie. Bern 1901.

mezi sebou navzájem více než rostlině či živočichu, že tvoří zvláštní svět, zvláštní řád, a že proto mají býti nazývány superorganismy. Že netřeba hledat mezi organismy a společnostmi analogií za každou cenu, neboť společnosti, jsouce složitější, mohou míti stránky a rysy, s nimiž se u organismů neshledáváme. Tu je zřejmě vysloveno, že společnosti jsou organismy vyššího druhu. A v obraně theorie organicistické na III. kongressu sociologickém (Annales IV. 304) prohlašuje, že biologie sloužila jejich sociologii za vzor hlavně po stránce methodologické, majíc dříve vypracovány než sociologie všecky pochody přesné vědecké práce, ať pozorování, ať experimentování, ať srovnávání a klassifikaci, ať indukci a na konec ovšem i dedukci.

Proti jednotlivým námitkám upozorňují organicisté, že i prvky organické zdají se, pozorujeme-li je z blízka, od sebe odloučenými, že i ony jsou schopny žít, aspoň po jistý čas, i když byly odděleny od celku, k němuž přináležely, že i jejich činnost poslouchá jakéhosi temného vědomí, zkrátka, že diskontinuita, pohyblivost a vědomí, jak se nám jeví u elementů sociálních a organických, nejsou rozdílné podstatně, nýbrž pouze stupněm. Zvláště mluví-li se o diskretismu, dovolávají se organicisté (Novicow, Conscience et volonté sociales), že pojem prostoru jest zcela relativní. Proti námitkám odpůrců pokud se týče morfologických rozdílů mezi organismem a společností Novikov uvádí, že stačí biologické podobnosti; fakt života ve společnostech nemůže býti popřen nikým, a jakmile jest tu život, jest tu i organism.

Organicisté jsou přesvědčeni, že u methody organicistické zastaviti se nelze, že jest nutno spojiti ji s methodou psychologickou, kterouž prý i nutně v sobě uzavírá a že obě dvě jsou jedinou správnou basí, na níž může býti vybudována vědecká a positivní sociologie (Srv. Worms, Philosophie des sciences sociales II. a posudek této knihy od Novikova v Revue int. de sociologie, 1904, str. 777). Že pozdější organicisté nepokládají společnost za pouhý biologický organism, že se pro ně organism společenský liší od organismu biologického stupněm, patrno z toho, co jsem již dříve napsal o Fouilléovi, Espinasovi, Wormsovi, Schäffleovi. Brání se též proti námitce, že by byli proti srovnávání společností mezi sebou a poukazují na Spencera, jenž tomu úkolu věnoval celou svoji »Deskriptivní sociologii«. A nezůstávají dlužni odpověď ani na výtku, že by politicky organicistická theorie podpírala absolutismus. Dle Spencera stát má svůj raison d'être v tom, že přispívá ku blahu občanů. Život kollektivní musí tu býti podřízen životu částí, místo aby pod-

řizoval životy částí sobě. Dle Wormsa theorie sociálního organismu vede k zásadě sociální solidarity a Novikov výslovně prohlašuje, že sociálním mozkem není vláda (nebývá též složena z nejosvícenějších lidí národa), nýbrž sociální elita.

Zásluhou organicistické theorie zůstane, že byla reakcí — třebas někdy až přílišnou — proti metafysickým fantasiím, jež byvše vytlačeny ze všech věd ostatních, hledaly útočiště ve vědách sociálních. Postavila hráz abstraktním spekulacím tím, že řekla, že společnosti jsou organismy a že není tedy žádného přerušení kontinuity mezi jevy přírodními. Vykázala sociologii pevnou půdu na této zemi a podala klassifikaci sociálních jevů. Zůstane platit to, nač poukázala theorie tato, totiž že společnost jest jevem přírodním a že má tendenci stát se organismem; individuum však jest v neustálém boji proti této tendenci, která usiluje učinit jej pouhou buňkou sociálního organismu. (Srv. Karejev na III. mezinár. kongressu sociol. Annales IV. 326.) — Zásluhou její též bylo, že první upozornila na funkcionelní stránku společnosti a že se pokusila stanovit zákony sociálního života a sociálního vývoje, zákony, jež navazují pouze na zákony biologické. To byl přímý následek srovnání s organismem a vliv všeho, co již v biologii bylo vykonáno. Jakmile společnost nepřirovnána už jen ke člověku jednotlivému (jako ještě u Descartesa, Hobbesa, Rousseaua), nýbrž k živoucímu organismu, ti, kteří obírají se studiem společnosti (státu), přestávají věnovat pozornost jejím zevnějším známkám a jejímu ethicko-právnímu významu a všímají si více jejích funkcí a činnosti. (Kistiakowski op. cit.) —

To tedy zůstane její zásluhou. Nicméně nutno si uvědomit, že společnost není organismem dle obrazu organismu biologického. Společnost má sice původ biologický, ale jest více než organism biologický, jest bytostí sui generis, má své karakteristické známky a pravidla své organisace i svého vývoje, jež nemohou býti redukována na zákony biologické. Jest organisována svým specifickým způsobem, neboť poutem této organisace jsou myšlenky a city. Vyvíjí se též ke svým zvláštním cílům, jež během sociálního pokroku rýsují se čím dále tím určitěji a zřetelněji. Proto také sociologie není jen pouhou kapitolou biologie, nýbrž jest zvláštní vědou, jež řadí se do stupnice ostatních věd přírodních jako jejich pokračování a dovršení, a která k methodě organicistické jakožto principu heuristickému připojuje svou vlastní methodu, methodu historickou.

Vím, že není čisté methody deduktivní, že k faktům nelze přistoupiti bezprostředně, že k nim přistupujeme vždy po určité pří-

pravě svého ducha, že z ohromného jich množství vybíráme si jen určité jich skupiny a řady, že tedy nelze pracovati induktivně bez jakési iniciativy z naší strany. Indukce a dedukce bývají užívány současně a nelze je přísně od sebe odlučovati. Dle některých[1] dokonce, kromě v mathematice, každý system vzniklý na základě usuzování deduktivního opírá se o zběžné a kvapné třídění polozapomenutých zkušeností individua a druhu. Právě toto třídění poskytuje nám prozatímní rámce, do nichž zařazujeme nasbíraná fakta. Tak že mluvit o nějakém příkrém rozdílu mezi methodou induktivní a deduktivní, nebylo by správným. Jistou mez však mezi fakty, jakožto východiskem theorií a systemů a mezi theoriemi, jež o fakta buď vůbec se nestarají aneb jen ad hoc si je přibírají na svoji podporu, stanoviti nutno. A právě s tohoto hlediska možno říci, že methoda školy organicistické jest methodou deduktivní. Vychází totiž od předpokladu, že společnost jest organism, od předpokladu, k němuž nedospěla na základě pozorování, třídění atd. sociálních fakt, nýbrž který přejala z biologie, a aby vysvětlila sociální svět, dovolávala se fakt jiného světa, než jest svět společenský. Proto také, třebas sociologii mnohým prospěla, vědecká sociologie pouze na ní založena býti nemůže.

---

[1] Sigwartovi zase indukce redukuje se na řadu dedukcí, jejichž hořejší návěsti jsou vnuknuty pozorováním a jejichž závěry musí býti ověřeny pozorováním a experimentem.

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Větší část minulého roku byl politický i národní zájem ve Slezsku silně zaměstnáván doplňovací říšskou volbou na Opavsku, přivoděnou resignací barona Rolsberga. Tentokráte nedošlo už k společné kandidatuře měšťácké, vyjednávání vedená o ni pod protektorátem Národní Rady ztroskotala a tak postaveny kandidatury dvě: pokroková a klerikální. Volební boj měl ukázat, který z obou směrů je v nesocialistickém voličstvu silnější; tuto situaci popletla kandidatura Národní strany, která přivodila, že do užší volby se sociálním demokratem se dostal klerikál. Před užší volbou vydala Národní Rada prohlášení pro klerikála, také agrární strana se vyslovila pro něho — přece asi tisíc měšťáckých hlasů dostal sociální demokrat a na pět set lístků odevzdáno prázdných. Porážku svou zavinili klerikálové sami způsobem své politické práce a agitace, kterým pokrokovější občanstvo rozeštvali proti sobě tak, že přes pochybnosti hospodářské i národní volili raději sociálního demokrata. Definitivní roztržka měšťáckého tábora českého ve Slezsku a vítězství sociálního demokrata byla většinou českého tisku prohlašována za strašnou pohromu celého slezského češství. Nesdílíme ten názor; rozdělení občanstva nesocialistického na klerikály (věrné stoupence far) a jejich odpůrce bylo již provedeno dříve, volby ovšem tuto rozluku sesílily, ale jen vinou stran klerikální a konservativní, které v boji proti pokrokovému kandidátu neštítily se žádných prostředků; je smutné, že tento způsob agitace přímo i nepřímo kryli lidé vážní jako zem. poslanec Gudrich, bar. Rolsberg, dr. Mlčoch, řídící Šimoš a j. Prohrál-li kdo v této volbě, byla to právě jejich uměle vzkříšená Národní strana a její kandidát Gudrich; kdyby oni nebyli ostře (zejména pustým štvaním v Opavském Týdenníku) pracovali proti Zíkovi, byl by se dostal do užší volby. Zvolení dra Witta nepovažujeme také za národní zkázu. Dr. Witt má v české veřejnosti špatnou pověst zásluhou ostravských žurnalistů a politiků, kteří proti němu píší více méně z osobního zaujetí, které si zavinil svým trochu arogantním společenským vystupováním. Národnostních obav z jeho zvolení nemáme, bude rozhodně lepším poslancem pro Slezsko, nežli by byl jeho klerikální proti-

kandidát Klimeš a nežli je národní poslanec za Frýdecko Pavlok, pro něhož se exponovali oficielní ostravští pokrokáři, kteří také při užši volbě na Opavsku sympatisovali spíše s klerikálem Klimešem.

Tu radost můžeme mít z opavské volby, že se ukázalo, jak velká je na Opavsku převaha pokrokového živlu. Při první volbě platných hlasů odevzdáno bylo 10.114, z toho pokrokoví kandidáti dostali 6797 (autonomista Witt 3806, agrárník Zíka 2475, centralista Šavel 516), klerikál 2701 hlas, z Gudrichových hlasů (616), které mu dali většinou jeho osobní známí (obce: Raduň, Kylešovice, Vršovice, Branka), můžeme dobrou polovičku připočíst k číslu pokrokářů; byl by tedy dle výsledku této volby poměr voličů klerikálních k pokrokovým tři k sedmi. Když prohlédneme volební výsledky z první volby dle obcí, shledáme, že ze 71 obcí okresu opavského a bílovského většina klerikálních hlasů byla pouze v 19, v sedmi pak tvořili většinu voliči konservativní (Klimeš + Gudrich), v 45 obcích je majorita voličstva pokroková.

Že propast mezi klerikály a pokrokáři není nepřeklenutelná, ukázala zemská doplňovací volba na Opavsku na místo uprázdněné resignací dra Dienelta zvoleného před rokem. Dru Dieneltovi byla podnětem k resignaci právě ta roztříštěnost českých řad na Opavsku; pro doplňovací volbu byla postavena dvojí kandidatura: pokroková soudce Lukeše a konservativní dvorního rady Hrubého, ani agrárníci ani klerikálové netroufali si vystoupit s vysloveně stannickou kandidaturou. Opavští staří páni se všemožně namáhali, aby prosadili svou kandidaturu, hrozil z toho i soud, volby volitelů, které se pravidelně konaly za velké neúčasti voličstva, dály se tentokráte dle politických stran, ale voličstvo se přece nedalo komandovat, na schůzi konservativních volitelů bezprostředně před volbou pod dojmem toho, že většina volitelů je pokroková, zdvihlo se pro Hrubého pouze osm ruk.

Koncem minulého roku ustavila se formálně ve Slezsku strana křesťanskosociální; ve skutečnosti existovala a pracovala zde už několik let nejvíce pod firmou Katolickolidového spolku a odboček Všeodborového sdružení křesťanskosociálního dělnictva československého, také byly již dříve do Slezska zaneseny organisace katolických zemědělců, omladiny a orlů. Již dříve byla ustavena strana sociálnědemokratická a národněsociální, loni na jaře sorganisovala se strana agrární, v létě byla obnovena strana národní (konservativní) a pro nejbližší dobu chystá se vytvoření pokrokové strany, která bude programově i organisačně blízká moravské straně lidovopokrokové. Tím bude stranické rozdělení českého Slezska dovršeno. Loňské volby ukázaly už také, jaké asi aliance se budou v našich poměrech tvořit; zaznamenáváme ještě, že hned po ustavení strany křesťanskosociální vyměněny mezi ní a stranou národni projevy důvěry a přízně.

Upravení poměrů politických způsobí také jistou změnu ve slezském časopisectvu. Konservativní strana má nyní ve Slezsku tři listy: Opavský Týdenník, Gudrichův Slezský Věstník a Těšínské Noviny. První z nich ocitl se ve vážné krisi, poněvadž pro velké dluhy byl vypovězen z tiskárny Matice Opavské (to souvisí patrně s tím, že jeho redaktor Hans konečně na mimořádné valné hromadě byl odstraněn z výboru Matice Opavské).

Těšínské Noviny, list také konservativní, třeba je orgánem agrárního poslance Pavloka, ohlásily, že budou vycházet pouze jednou týdně místo dvakrát. Kromě uvedených tří novin konservativních (Opavský Týdenník, Slezský Věstník, Těšínské Noviny) jsou ve Slezsku dva klerikální listy (Naše Slezsko, Ostravský Kraj), agrární Slezský Venkov, národněsociální Slezské Slovo, sociálnědemokratický Duch Času, pokrokový Slezan a místní list Obrana Slezska — vedle Ostravského Denníku. Ze Slezského Slova po roční působnosti odchází jeho zakladatel Jos. David a není vyloučeno, že list zanikne.

Zaznamenáváme ještě snahy o politickou výchovu lidu. V první polovici prosince uspořádala moravskoostravská Národohospodářská společnost po Opavsku velkou řadu přednášek o naší situaci národní a hospodářské; agrární strana co čtvrt roku pořádá hlavně pro dorost jednodenní nebo dvoudenní výchovné kursy přednáškové a řečnické. Sociální demokracie ohlašuje obsáhlý kurs pro výchovu důvěrníků a organisátorů, v němž bude pojednáno podrobně o straně a o záležitostech dělnických.

K. O.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Působení naší zahraniční politiky na státní finance jindy a nyní. — Naše úspěchy hospodářské na Balkáně zásluhou našich diplomatů. - Překročení rozpočtu na r. 1913 vojenskými potřebami a na služební pragmatiku: nesprávné sestavování rozpočtových vydání; státní deficity a stálé narůstání dluhů; stoupání úrokové míry i pro dluhy soukromé. — Nové daně: t. zv. »velký« i »malý« finanční plán; těžiště nových úhrad v daních spotřebních; malomoc vlády i parlamentu proti privilejím daňovým. – Rozpočet státní pro hospodářské potřeby zemí českých i pro kulturní nezbytnosti národa českého; zhoršení našeho postavení za vládní politiky většiny našich zástupců; odstavení našich nároků na druhou českou universitu vůči universitám italské a rusínské; žalostný úpadek i v jazykové politice, které jsme dříve obětovali kulturní své požadavky.

Naše zahraniční politika mohla by míti hojně zkušeností, jak je divné její působení na státní hospodářství, na státní finance i na příští politické události; ale není vidět, že by si z těch zkušeností byla vzala nějaké poučení. — Byly již několikrát podobně pohnuté doby na Balkáně jako nyní; zahraniční naše správa vždy dovedla z nich vytěžiti pro finance monarchie divné úspěchy; o politických výsledcích arci schválně chceme pomlčeti.

Za krimské války (1854—1856) obsadila naše vojska Rumunsko, aby válčící strany na sebe nemohly po suché zemi. Tím sice byla Rusku osvědčena podivná vděčnost za pomoc proti uherské revoluci, ale za to naše finance státní utrpěly ztráty nenahraditelné. Byly tenkrát prodány všecky státní železnice (dráhy »Státní společnosti« a »Jižní společnosti«), ale výtěžek z toho a z jiného scizeného majetku státního (státních statků) na to nepostačil. Byla vydána veliká n u c e n á výpůjčka, t. zv. »n á-

rodní«, která kromě toho potají byla ministerstvem financí rozhojněna a prodávána na bursách, a vedle ní ještě jiné půjčky byly nutny (loterní z r. 1854, půjčka 35 mil. zl. ve stříbře z téhož roku). Celkem nových dluhů vedle scizeného vlastnictví státního bylo naděláno na 700 mil. zl. ve stříbře a papírech (= asi 1470 mil. K), zajisté pro tehdejší doby sumy to ohromné. A co si za to monarchie vykoupila, to byly »úspěchy« z roku 1859 a 1866! (jako jistě také porážka Francie v letech 1870—1871 byla jedině umožněna vítězstvími Napoleona III. v krimské válce). —

Co nás stála okupace Bosny a Hercegoviny a pozdější jejich přivtělení, to jistě nebylo menší než oběti, věnované na »ozbrojenou neutralitu« v Rumunsku v r. 1855. Ale toho našemu zahraničnímu ministerstvu bylo málo, za dosavadní kratinké války států balkánských proti Turecku nesměli jsme zůstati lhostejnými diváky, byla »nutna« jistá opatření vojenského rázu a nedávná společná ministerská rada dostala na to již »předběžné« účty ministerstva vojenství. Běželo o maličkost 280 mil. K, z nichž prý asi 90 mil. K jsou jen vydání jinak už povolená, ale pouze učiněná dříve, než bylo určeno. Než dosti spolehlivé zprávy jiné mluví o nákladech až do 700 mil. K, které až dosud jsou a které ještě bude nutno hradit. A co všecko jsme si za to koupili? Budeme míti neodvislou Albanii, na kterou si zlí Srbové dělali zálusk. Ovšem ta Albanie, na niž jsme tak ochotni připlácet z vlastních státních pokladen, nebude naše, — toho by nedovolil náš spojenec Italie, — nýbrž bude prozatím neodvislá. Kdyby někdy měla připadnouti některé velmoci, zajisté to nebude k Rakousko-Uhersku; aspoň to snad bude náš »spojenec«, který by ji obdržel. My doufejme, že si neodneseme z těchto opatření podobnou kořist, jaké se nám dostalo za naše balkánské dobrodružství v r. 1855, že nebudou následovati podobné roky jako 1859 a 1866!

Ale bude dosti na našich úspěších obchodních a hospodářských vůbec. Naši diplomaté usilují o to, aby naši monarchii Srbové milovali. Užívají k tomu prostředků neomylných, pomýšlejí za to, že Srbsko nesmělo prodloužiti svých hranic až k Adriatickému moři, vymoci od něho celou paragrafovanou smlouvu, kterou se naše obchodní styky s Balkánem jistě budou podporovati a zabezpečovati. My na to budeme snad míti paragrafovanou smlouvu, a také již máme na Balkáně pojištěny své zasloužené sympatie za blahovolnou činnost vlastních svých diplomatů: proti tomu naši konkurenti využijí těchto našich »sympatií« a dovedným přizpůsobením svého zboží podle potřeb tamějšího obyvatelstva budou nás ponenáhlu vytlačovati z postavení, které by za jiných okolností bylo nedobytné. Vždyť svým nejbližším sousedstvím jsme přirozenými odběrateli i dodavateli zboží pro národy balkánské. Ale zase máme aspoň tu útěchu, že nejčipernějším konkurentem bude nám druhý náš spojenec, Německo, který si tam již připravuje znamenitě půdu pro svůj vývoz. Je však divné, že naši diplomaté tyto úspěchy našeho spojence nepozorují zrovna s nejradostnějším nadšením; vždyť byly již i úřední naše stížnosti na tuto čipernost německých konsulů v Srbsku.

*

Náš rozpočet, který na r. 1913 měl rozvrženo státních vydání přes 3.137 mil. K, ovšem nemůže již nyní s touto sumou vystačiti. Bylo to již

patrno dříve, než ještě se vědělo co o válce na Balkáně. Neboť nebylo nijak pamatováno na zvýšená vydání, požadovaná služební pragmatikou pro státní úřednictvo a služebnictvo. Na ta vydání vláda napřed žádala úhradu a úhrady té dosud nemá, má ji povoliti říšská rada po vánočních prázdninách.

Ale ta vydání jsou maličkostí vůči jiným požadavkům. Činiti budou jen něco přes 35 mil. K. Za to na zvětšené potřeby vojenské, pro které nebylo úhrady, ale které se přece uhradily již bez jakéhokoli vlivu zákonodárných sborů, bude potřebí nejméně asi 300 mil. K pro celou monarchii. Na naši státní polovici připadne z toho skoro 200 mil. K. Tedy jen tyto dvě položky zvětší celková vydání státní přes 3370 mil. K. Ale ani to není pravdou celou. Vedle těchto vydání jsou mimořádné úvěry vojenské již povoleny delegacemi a do rozpočtu přijdou jenom úroky z nich. Tato vydání však nejsou jistě u nás nic mimořádného, ta jsou zatím povolena na tři nebo čtyři léta, ale po té době se budou opakovati znovu a všecko, co na nich je mimořádného, lze shrnouti v ten smysl, že stále jen vzrůstají. Tedy je falešným rozpočtováním, že se ta vydání označují za mimořádná a ještě falešnější je, že se neúčtují, jak v celku svém patří do státního rozpočtu, nýbrž že jen úroky z dluhů na to učiněných se dostávají do rozpočtových vydání.

Rozpočet byl by teprve pak sestaven správně dle těchto zásad, aby každé pravidelné i nepravidelné vydání, které se v budoucnu nejen nezmenší, nýbrž pravděpodobně ještě vzroste, bylo do něho pojato. Kdyby však takový rozpočet byl parlamentu předložen, zhrozili by se ho poplatníci a snad by konečně i poslanci musili něco podniknouti na omezení těchto hrozných pokroků ve vydáních. Konečně by také vlády mohly proti vojenské správě i jejím neobyčejným požadavkům namítnouti, že stejným pochodem to nepůjde. Ale takové vlády by nebyly rády viděny. A proto se raději sestaví jak tak rozpočet ve zdánlivé rovnováze a vedle něho se nadělá řada rozpočtů naprosto bez jakékoli úhrady a dělají se na účet toho nové obrovské dluhy. Myslí se pak, že stačí z těch dluhů jen úroky dávati do rozpočtových vydání.

Ale klamal by se, kdo by myslil, že snad ty úroky aspoň jsou uhrazovány řádnými příjmy. Do rozpočtů řádných se zařazují příjmy, kterých není a které se teprve zase mají sehnati dluhem. Tak na r. 1913 se mimo jiné mimořádné úvěry požaduje a mezi řádnými příjmy vykazuje položka 130 mil. K způjčky na investice železniční,[1] které nejsou po většině ničím jiným než nahromaděným vydáním provozovacím. Na úhradu tohoto »řádného« příjmu nepostačí podle nynějšího způsobu vydávání půjček dle běžné úrokové míry snad ani 150 mil. K nových 4procentních rent. A k tomu připočtěme všechny dluhy, nutné na »mimořádná« vojenská vydání. Což nikdo z povolaných rozhodujících politiků ať při vládě ať v parlamentech — (v Uhrách tomu není lépe, snad ještě hůře) — nepozoruje již, do jaké to propasti se řítíme?

A to jsou léta, jež naše monarchie prožila a prožívá v míru. Jak by to vypadalo při skutečném válečném nebezpečí? — Snad nebylo již tu

[1] Článek III. a IV. předlohy finančního zákona na r. 1913.

to válečné nebezpečí? Nevěříme tomu, opravdivého nebezpečí války pro naši monarchii vůbec nebylo. Jestliže se tu i tam líčilo, jestliže tu i tam se tomu věřilo, že je mír ohrožen, byl to jistě pouhý manévr, pouhý nátlak diplomatický, kterého se užilo k zažehnávání jistých nevítaných výsledků a důsledků války balkánské. Ale mělo by to býti přípustno vůči tak zbědovanému stavu našich financí? A je takové zahrávání s válkou i mírem opravdu bez nebezpečí pro budoucnost?

Že vývoj státního hospodaření u nás není už jen povážlivý, nýbrž že tu jsou neduhy těžko zhojitelné, o tom nás přesvědčí pouhý zběžný pohled na rostoucí vydání státní. Uváděna jsou z nich jen vydání t. zv. »řádná«, pouze je potřebí je doplniti pro letošní rok těmi výdaji, které jsou už povoleny po předloze státního rozpočtu, nebo které vzniknou z povolených mimořádných vydání jako »řádná« (totiž úroky pouhé na učiněné nové dluhy). Vzrůst těch vydání je přímo závratný; byl v mil-

lionech K	roku 1907	1911	1912	1913
	1891	2882	3049	přes 3200

Tedy za těch šest let přibylo řádných státních vydání skoro o 70 procent. Na každého obyvatele připadá nyní 113 K ročního státního vydání, kdežto před 6 lety jen sotva 69 K. Tato prostá dvě čísla 69 K a 113 K břemen státních na každého obyvatele v době šesti let nám vysvětlují mnohou záhadu hospodářské nynější tísně. Veliká část viny přílišného zdražení živobytí jde jistě na účet velikého tlaku všech veřejných břemen. Neboť zrovna týmž šíleným rozběhem vzrůstají také ostatní vydání veřejných hospodářství: zemí, obcí, okresů a j.

A dluhů ovšem musí u všech našich veřejných hospodářství stále přirůstati, čím se zase přitužuje úroková míra. Ještě nyní, kdy už napětí v zahraniční situaci polevilo, nejsou státní naše renty výše než na kursu 86 procent z nominální sumy. Kdyby stát se chystal vydati větší půjčku, klesly by kursy rent ještě mnohem níže. Ale stát z toho nedělá nutné důsledky, nechystá se zvýšiti přiměřeně nominální procento úrokovací, aby si při budoucích emisích uspořil zbytečných kursovních ztrát; ani nedbá toho, že by mohl později v příznivějších dobách úrokové břímě snížiti. »Discite moniti« neplatí ovšem ani pro finanční ministry, ani pro parlamentární politiky: staré chyby se po tolika smutných zkušenostech stále zase opakují.

Úroková míra ovšem neroste pouze pro stát a ostatní veřejné hospodářství, nýbrž také pro soukromý úvěr. Všeobecně se také zdražuje úvěr hypotekární. Zrovna nyní ke konci roku a po novém roce zvýšily značně sazbu úrokovou na hypotéky naše spořitelny, záložny i ostatní úvěrní ústavy.

*

Stát hledá ovšem stále nové zdroje důchodů nebo chce ze starých co možná nejvíce vytěžiti. Ale u nás dosud říšská rada se proti těmto pokusům chovala úplně pasivně: nezamítala sice vládních předloh, ale také jich nevyřizovala, ačkoli po léta se vlády dokládají, že bez nových daní nebo bez zvýšení starých nelze dále dostáti státním úkolům.

Již B i l i ń s k i před pěti lety chtěl míti celou serii nových i zvýšených starých daní. Zamýšlel zvýšiti daň z l í h u i z p i v a, při čem měly samostatné zemské dávky pivní přestati, chtěl reformovati d a ň d ě d i c k o u, zvýšiti o s o b n í d a ň z p ř í j m u, zavésti daň z n á p o j ů o b č e r s t v u j í c í c h, z m i n e r á l n í c h v o d, z e s o d o v k y, d a ň z e z á p a l e k, d a ň z t a n t i e m, z t o t a l i s a t é r ů, a u t o m o b i l ů atd. Místo daně ze zápalek pomýšlelo se na m o n o p o l z á p a l k o v ý i m o n o p o l p e t r o l e j o v ý se projektoval.

Proti jednotlivým jiným daním, na př. proti zvýšení d a n ě z v í n a, zdvihl se — hlavně ve Vídni — veliký odpor, ani jiné všechny dříve uvedené daně neobstály a vlády jich už pak ani nežádaly. Nyní konečně si říšská rada chce z nich vybrati zatím tři daně: zvýšení d a n ě z l í h u, zvýšení o s o b n í d a n ě z p ř í j m u a d a ň z t a n t i e m, co se nazývá m a l ý m f i n a n č n í m p l á n e m. Poláci k tomu chtí míti zvýšenou d a ň z p i v a, jinak že by daň z líhu zvýšenou nepřipustili. Kromě toho horlivější strany vládní doporučují ještě d a ň z e z á p a l e k; zavésti m o n o p o l s i r k o v ý to už ani vláda nechce.

Je vidět, že hlavní podíl k rozhojnění státních důchodů mají zase jen dodati d a n ě s p o t ř e b n í; úprava daně osobní z příjmů (zvýšené od ročních důchodů přesahujících 10.000 K a pro domácnosti, které nemají příslušníků — t. zv. d a ň s t a r o m l á d e n e c k á) a daň z tantiem vydají jen velice málo. Tím tlak na nezámožné třídy střední se ještě přituží. Ale to vše zdaleka nestačí pro bídu financí státních, tím méně bude vytěženo pro zubožené důchody zemské a na ostatní hospodářství samosprávná nejen nic nevybude, nýbrž se jim ještě ztenčí dosavadní důchody konkurencí zvýšených státních daní spotřebních. Tam, kde by stát mohl hned zvýšiti své důchody zrušením privilegií pro feudální panstvo a pro církevní faktické nadpráví, k tomu se neodhodlá ani vláda ani ji k tomu přiměti nechce parlament.

Právem jistě poukazují továrníci, obchodníci a jiní podnikatelé na nerovnou míru i morálku daňovou, jak jí rozumějí rozhodující orgány finanční: Na jedné straně průmysl a obchod se nutí ke správnému přiznání svých výtěžků a finanční úřady budou míti právo n a h l é d a t i d o k n i h kterýchkoli podniků, kdežto velkostatkářům kromě četných jiných privilegií je možno odvolati se na katastrální čistý výnos, když se jedná při osobní dani z příjmu o důchody pozemkové. Nahlédání do knih obávají se podnikatelé zvláště také z toho důvodu, že tím mohou na veřejnost se dostati různé jich obchodní styky i jiná tajemství provozovací neb odbytu se týkající. Ale naše státní správa i výbory říšské rady se při tom odvolávají na příklad Pruska i jiných německých států, kde rovně výměřovací úřady berní mají právo nahlédati do knih.

*

Je zajímavo všimnouti si, jak rozpočet státní hoví potřebám našeho národa, když většina našich poslanců se dala skoro již bezpodmínečně do vládních služeb.

Jisté znatelné zlepšení je pozorovati v rozpočtu m i n i s t e r s t v a v e ř e j n ý c h p r a c í, kde na s t a v b y s i l n i č n í a v o d n í dohromady připadalo p r o č e s k é z e m ě ze státních nákladů v roce:

1895	1899	1912	1913
25%	20·1%	23·5%	25·3%

Podíl pro české země je sice stále zcela nedostatečný; neboť obyvatelstva je v českých zemích 35½% a poplatnost jeho, když nepřihlížíme k Vídni jako centru, kde vlastně se sbíhají jen důchody ze všech zemí, je mnohem vyšší než ve všech ostatních zemích dohromady. Ale aspoň proti letům předešlým, — zejména proti r. 1899, — se podíl českých zemí dosti patrně zlepšil. Proti r. 1895 je však i toto poměrné zlepšení pranepatrné.

Za to ve správě politické vnitřní se čím dále tím více utužuje centralisace! Na centrální řízení bylo z nákladů pro vnitřní politickou správu věnováno v roku:

1896	1899	1912	1913
9·—%	11·6%	13½%	14·4%

Postup ten přímo zaráží a je tím více na pováženou, že v centrálním řízení je český vliv minimální a stále jistě ještě klesá.

Při soudnictví na české země připadá stále menší podíl: Na 35½% obyvatel je ze soudních nákladů na jednotlivé země věnovaného přiděleno všem českým zemím pouze 30·4% (proti 30·5% v r. 1912). A stejně je tomu při finančních úřadech, kde na české země připadá jen 31·8% všech vydání (proti 32% v r. 1912). Je viděti, že křivdy proti českým zemím při politické správě, při soudnictví a při finančních úřadech se nejen nenapravují, nýbrž ještě se zvětšují. České země, které nade všechny ostatní vynikají svou poplatností, nemají z nákladů státních zdaleka ani tolik, kolik by připadalo na ně podle počtu obyvatelstva a poměry ty se stále ještě horší zrovna nyní při přechodu českých poslanců do vládního tábora.

A co říci o našich kulturních potřebách? O tom bude pomalu již stydno každému českému člověku se jen zmiňovati. Rusíni, kteří jediní na říšské radě mají poměrně horší zastoupení nežli my Čechové, domohli se svou politikou při skrovném počtu svých poslanců své rusínské university! Kdo u nás by si dovolil žádati druhou českou universitu, ten by především narazil na odpor našich vlastních českých poslanců, aspoň jejich většiny. Vždyť požadavek druhé české university byl by překážkou positivní politiky české, jejíž positivita se pomalu omezuje již na pouhé odhlasování nejnenáviděnějších vládních předloh. Ani těch ministerských křesel se za to poslancům nedostává, tím méně se našim lidem dostává vlivných míst v ústředních úřadech; naši soudci i jiní úředníci jsou již úplně vylučováni nejen z krajin čistě německých, nýbrž z nepopiratelně smíšených. A při tom ještě se ani neopovažujeme zavaditi jen o naše kulturní nezbytnosti.

To, co nám dřívější vlády samy od sebe nabízely před 15 lety, totiž universitu na Moravě, tím naši politikové pohrdali a vybrali si za to jazyková nařízení. Kde jsou ta Badeniova jazyková nařízení? Dnes už ani

neplatí jazyková nařízení Stremayrova, která nám tehdy naprosto nepostačovala. Dnes v jazykové praxi u soudů a úřadů jsme na tom hůře nežli před Badeniem, ale za to nám naši poslanci nejen sami nevymáhají našich kulturních nezbytností, nýbrž jsou velice rozčileni, když se v české veřejnosti vůbec o tom mluví a debatuje. Nač jsou nám tedy tito naši poslanci, k čemu je tu ta vládní naše většina poslanecká, když náš kulturní a hospodářský pokrok chce jen brzditi? K tomuto brzdění byly již dosti silné vídeňské vlády, nepotřebovaly k tomu ani pomoci vlastních našich zvolených zástupců.

A jak uboze je o tu českou universitu postaráno! Veškerý řádný náklad na ni je na r. 1913 rozpočten na 2·059 mil. K (když k tomu připočítáme polovinu společného nákladu na obě university pražské). To znamená ze všech řádných nákladů pro university 12·7% (zrovna totéž procento, co v r. 1912 a mnohem nižší na př. než v r. 1899, kdy bylo na českou universitu věnováno 13·3%). Podíl percentuální na tuto českou universitu ovšem hned klesne, jakmile budou zřízeny universita italská a rusínská. Ještě snad i Slovinci dočkají se spíše své university než my druhé university české. Arci slovinská klerikální většina zrovna tak málo dbá o vysoké učení slovinské jako naši vládní poslanci. Za to Polákům jde ovšem jich vládní politika k duhu. Na polské university je rozpočteno 3·596 mil K proti 2·059 mil. K na českou universitu. Z celého řádného nákladu na všechny university je to 22·2% (proti 22% v r. 1912 a 19·8% v r. 1899).

ek.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Služební pragmatika přijata ve znění panské sněmovny. — Zpráva úrazové pojišťovny dělnické v Praze — Volby do úrazové pojišťovny. — † Vilém Černý. — Zákon o odškodnění úrazů v Peru. — Zákon o pracovní době žen a mladistvých dělníků v Řecku. — Ze sociálního života v cizině.

Služební pragmatika státních zřízenců je dojednána. Poslanecká sněmovna přijala ji proti hlasům sociálních demokratů ve znění, přijatém panskou sněmovnou. Hlasování o pragmatice je naprostou porážkou říšské rady a úřednických organisací. V říšské radě mimo řady sociální demokracie nenašlo se odvahy k důraznému protestu proti panské sněmovně, a týmiž hlasy, jimiž při prvním projednávání jednotlivá ustanovení byla prohlašována nepřijatelnými, týmiž hlasy plaidováno nyní pro přijetí ve znění panské sněmovny. Většinou 188 proti 142 hlasům zamítnut původně přijatý dodatek dra Šmerala, vyslovující zásadu, že konfesionelní, politické a národnostní momenty nesmějí při přijímání do státní služby rozhodovati. 183 proti 125 hlasům přijat původně zamítnutý pověstný § 25. (původně 32.), jímž »úředníkům zakázána jest účast ve spolcích, příčí-li se snahy spolku nebo způsob spolkové činnosti povinnostem úředníka. Rovněž tak je zakázáno přijímati závazky

jichž účelem jest přivoditi poruchy anebo průtahy ve služební úřední činnosti.«

Poslanecká sněmovna může uvést alespoň na omluvu, že hlasujíc pro tato, úřednictvu nepřátelská ustanovení, jednala po přání úřednických organisací. Je nutno říci trpkou pravdu těmto organisacím, že velká doba našla je malými. Se stejnou rozhodností, jako původně proti vládní osnově bouřily, žádaly rychlé její přijetí ve znění, usneseném sněmovnou panskou, když se zdálo, že poslanecká sněmovna toto znění není ochotna přijati. V tom byly české i německé organisace úřednické úplně svorny. »Pětačtyřicetiletý zápas za zákonné zajištění občanských práv úřednictva skončil derutou, vzdáním se, klesnutím na kolena,« poznamenává trpce »Český Úředník«. »Čtyřicetpět let zápasu skončilo tím, že sami sobě jsme odhlasovali paragrafy tak nekonečně kaučukové, že každé hnutí úřednictva za zlepšení jeho poměrů na příště bude znemožněno a organisace jeho jistě jedna po druhé rozpouštěna! Okamžitý zisk, který ještě přijde vhod jen některým kategoriím úřednictva, přinese okov poroby pro veškeré úřednictvo! Že náš český úředník na tom bude nejhůře, nemusíme připomínati. Ještě jedné věci třeba želeti: ztráty, kterou musí utrpěti naše prestyž v očích našich spoluobčanů! Po slavných prohlašováních na tolika schůzích veřejných, po tolika resolucích znějících stále a stále: »než takovou pragmatiku, raději žádnou,« sami jsme si odhlasovali to nejhorší její vydání. Jak na nás hleděti budou asi ty kruhy, které tuto pragmatiku na nás uchystaly? Jak stoupne nyní přesvědčení, že úředníka stačí trochu na žaludku přitisknouti, aby nechal všeho snažení za ideálem, všeho boje za právo!«

Přijetí služební pragmatiky není však totožné s jejím aktivováním, poněvadž vláda namítá, že na uhrazení zvýšeného vydání nemá k disposici žádné položky příjmové. Zvýšení vydání obnáší 30·7 millionu korun, z čehož připadá na úřednictvo 15 millionů, na podúředníky 7·5 millionů, na úředníky smluvní 5·6 millionu a na dělníky 2·5 millionu. Ostatek připadá na úpravu platů státních sluhů ve smyslu zákona, jehož osnova předložena 13. prosince.

Na uhrazení této položky stanovila vláda příjem ze zvýšení osobní daně z příjmu, součástky to t. zv. malého finančního plánu, a prohlásila junktim mezi služební pragmatikou a malým finančním plánem. Daňový výnos malého finančního plánu jest odhadnut na 177·5 mil. K; úřednictvo z něho sice dostane pouze 15 mil., ale přes to je služební pragmatika přípřeží, která má káru nových daní vytáhnout z bláta odporu proti nim. Je přirozeno, že v široké veřejnosti bude tím vyvolána nelibost proti úřednictvu, jemuž bude přičítána vina na nových daních. A vrchol té tragikomedie bude, že zvýšení svých příjmů si úřednictvo zaplatí skoro samo zvýšením osobní daně z příjmů, neboť osoby požívající pevného platu odvádějí největší část této daně.

Dle zprávy finančního ministerstva o výtěžku osobní daně z příjmů obnášel r. 1910 zdaněný čistý příjem 4894 millionů korun; z toho připadá na

příjmy	ze služebních platů	2031	millionů	korun
»	ze samostatných podniků a zaměstnání	1419	»	»
»	z majetku kapitálového	630	»	»
»	z budov	463	»	»
»	z držby pozemkové	351	»	»

Připadá tudíž ze zdaněného příjmu na zaměstnance s pevným platem 41·50%.

Přehlédneme-li konečně ještě jednou boj o služební pragmatiku, vidíme, že úředníci boj svůj prohráli na všech stranách. Bude trvat několik desetiletí, nežli se z této porážky zotaví.

*

Úrazová pojišťovna dělnická v Praze vykazuje za správní rok 1911 další značné zlepšení svého finančního stavu. Přiznaná mzda pojištěnců obnášela v tomto roce 568,574.543 K proti 529,017.727 K roku 1910. Pojistné příspěvky běžné obnášely 12,542.853·06 K, dodatečně předepsané premie 915.140·80 K, celkem 13,457.993·86 K, z čehož na zemědělství připadá 476.785·41 K. Na úrazovém odškodnění vyplaceno 7.676.832·44 K, proti 7,412.887·88 K roku 1910; správní výlohy obnášely 1.032.158·17 K, takže se jeví na rok 1911 aktivum 3,540.312·51 K, o kterýž obnos zvětšil se krycí kapitál, který tím dosáhl obnosu 43,536.399·75 K, t. j. 56·47% potřebné úhrady. Stoupající tendence krycího kapitálu, patrná již od nastoupení nové správy, jeví se tu nejpatrněji.

*

Volby do představenstva úrazové pojišťovny konaly se ve znamení boje autonomně organisovaných sociálních demokratů s centralisty, lépe řečeno českých sociálních demokratů s německými dělníky. Na každou stranu připadá polovina zvolených; národní sociálové čeští zůstali ve všech skupinách v menšině.

Při volbách do rozhodčího soudu zvítězili kandidáti němečtí.

*

Místopředseda úrazové pojišťovny poslanec Vilém Černý zemřel 8. t. m. Dělnictvo ztrácí v něm zapracovaného a osvědčeného zástupce v představenstvu a odborníka v dělnickém pojišťování, pojišťovna dlouholetého nestranného funkcionáře.

*

Peru, prosluvší v poslední době ukrutnostmi páchanými na dělnících sbírajících kaučuk, vstoupilo před dvěma roky mezi státy se sociálně politickým zákonodárstvím. Zaměstnavatelé jsou povinni odškodněním za podnikové úrazy, jež utrpí jejich dělníci a zřízenci s příjmem nižším nežli 120 liber. Odškodnění za úplnou neschopnost výdělkovou obnáší 33% mzdy, za částečnou neschopnost třetinu rozdílu mezi bývalou mzdou a mzdou, již dělník po úrazu může vydělat. Vdovská renta obnáší jednu třetinu, sirotčí nejvýše dvě třetiny renty důchodcovy, descendentům přísluší 15 až 30%, úplným sirotkům 33% mzdy úrazem postiženého. Renta se zvýší o 50%, nebyla-li v závodě provedena ochranná opatření,

a o 100%, je-li zaměstnavatel vinen úrazem. Zaměstnavatel však může postiženému dát odbytné ve výši dvouleté jeho mzdy.

*

V květnu minulého roku vstoupil v Řecku v platnost zákon upravující pracovní dobu žen a dětí a závodní inspekci. Práce dětí pod 12 let zakázána. Dovolena pouze práce pod dozorem otce nebo matky nebo poručníka dětem starším 10 let po tři hodiny denně. Po pěti letech bude zakázána i práce dětí mezi 12. a 14. rokem, nemají-li absolvovánu obecnou školu. Děti do 14 let mohou být zaměstnávány pouze 6 hodin denně, ženy a dělníci do 18 let nejvýše 10 hodin. Noční práce žen a mladistvých dělníků je zakázána. Nepřetržitý noční odpočinek musí obnášeti nejméně 11 hodin. Ženy nesmějí být zaměstnány 4 týdny před porodem a 4 týdny po něm; po tu dobu nesmějí být propuštěny a jejich místo nesmí býti trvale obsazeno jinou dělnicí. Zaměstnání mladistvých dělníků a žen musí být hlášeno policejnímu úřadu s udáním pracovní doby a způsobu jich zaměstnání.

Nad zachováním tohoto, jakož i všech ostatních ochranných zákonů má bdíti policejní úřad a zvláštní dozorčí úřad v ministerstvu národohospodářském. Zřízenci tohoto úřadu mohou provozovny kdykoli navštíviti a podávati žaloby pro nedodržení ustanovení ochranných. Znemožnění dozoru trestá se peněžitými pokutami; podobně se tresce také podávání nesprávných informací.

*

V Anglii došlo bez schválení organisace ke stávce železničních zřízenců společnosti severovýchodní dráhy, jejíž ředitelství degradovalo jednoho strojvedoucího, protože byl odsouzen, že byl mimo službu opilý. Stávkující žádali, aby byl dosazen na své dřívější místo. Ministerstvo vnitra dalo záležitost vyšetřit; vyšetřováním se zjistilo, že strojvedoucí vůbec nebyl opilý, pročež byl rozsudek nad ním vynesený zrušen. Na to došlo k urovnání stávky za podmínek, že strojvedoucí bude dosazen na své místo, stávkující však zaplatí za porušení služební smlouvy peněžitou pokutu v obnosu jedné týdenní mzdy, a příště nezahájí stávky bez schválení své odborové organisace.

Stávkové hnutí ruského dělnictva roku 1912 předstihlo daleko hnutí z let minulých. Kdežto roku 1910 súčastnilo se stávek 47.000 osob, roku 1911 105.000, obnášel počet stávkujících v prvních třech čtvrtletích roku 1912 1,013.000. Hospodářské momenty byly méně rozhodujícími, nežli momenty politické, neboť 690.000 osob stávkovalo z důvodů politických. Pravděpodobně nastává po depresi let 1907 až 1910 opět rušnější život.

Železniční zřízenci v Německu nejsou plnoprávnými státními občany. Členství v sociálnědemokratickém spolku je dostatečným důvodem k propuštění ze služby. Tento bílý strach před socialismem má pro zřízence ovšem velikou výhodu, že materielně jsou daleko lépe situováni nežli železniční zřízenci v jiných státech, v nichž mají koaliční svobodu. Přes to však je socialismus mezi německými železničníky značně

rozšířen. V nedávných dnech konali tajnou konferenci, jež reklamuje pro železniční zřízence koaliční právo a právo na stávku, ačkoliv uznává, že to jest poslední zbraň, jíž možno použíti pouze tehdy, když není možno dohodnouti se se správou dráhy, nebo není možno docíliti zlepšení hospodářských poměrů pomocí parlamentu, a i to jen tehdy, nebude-li lid proti použití tohoto prostředku. *R.*

ŠKOLA.

Úprava učitelských platů v Čechách stále v mrtvém bodě. — Zarážející zjevy ve školské komisi. — Finanční náklad úpravy dle maximální varianty permanentního výboru. — Zpráva zemské školní rady o stavu národního školství v Čechách v roce 1911.

Učitelstvo v Čechách nedostalo sice v posledním čtvrtletí minulého roku drahotní přídavek, na němž se usnesla před prázdninami školská komise, ale bylo za to před vánocemi jiným způsobem překvapeno. Po šedesáté a několikáté schůzi permanentního výboru školské komise, který dokončil šťastně paragrafování nového zákona o služném, při čemž, jak jsme v minulém čísle referovali, některé právní poměry učitelské proti dosavadnímu stavu zhoršil, sešlo se 12. prosince plenum školské komise a k návrhu posl. dra Zimmera vrátilo vypracovaný elaborát referentského výboru zpět, protože prý neobsahoval minimální varianty.

Ve skutečnosti minimální varianta vypracována byla a předsedající komise správně poukázal, že nejvyšší modus úpravy činí 27, nejmenší, t. j. minimální 22·4 mil. K. Návrh odhlasovali mladočeští, agrární a velkostatkářští zástupci proti menšině poslanců německých. Při tom se stala věc neslýchaná, že poslanec-učitel ředitel Trojan zradil věc svého stavu a před hlasováním odešel, ukázav tak, že se nepokládá nijak za zástupce učitelského stavu ve chvíli nejvážnější.

Okolnost tato přivodila ovšem veliké rozčarování v kruzích učitelských a zvláště pak mezi mladočeskými a agrárními stoupenci ve stavu učitelském. Akční výbor mladočeský měl při shánění stoupenců do svých řad mezi jednotlivými stavy právě před sjezdem mladočeského učitelstva a pospíšil si hasiti ve svém učitelstvu požár nespokojenosti. Přijal usnesení, že případ ve školské komisi měl pouze ráz formální a ujistil učitele, že poslanci mladočeští budou »vytrvale i dále usilovati o to, aby vypracovaná a p o p ř í p a d ě i z d o k o n a l e n á osnova stala se co nejdříve zákonem«.

Otázka úpravy učitelských platů visí stále ve vzduchu. Zatím co německé učitelstvo pohnulo zemské poslance 22. prosince k tomu, že se rozhodli propustiti otázku k vyřízení i s příslušnou úhradou bez ohledu na vyrovnání, a že za tím účelem vejdou v jednání se zástupci českými a velkostatkářskými, posl. dr. Kramář prohlašoval na sjezdu mladočeského učitelstva dne 28. prosince, že úpravu bez vyrovnání a tím i bez jistého

slevení z národních požadavků provésti nelze a že učitelé proto musí ještě nějaký čas — čekat. Zdá se však, že ani mladočeští učitelé s tímto názorem posl. Kramáře nesouhlasí. Resoluce přijatá na jich sjezdě aspoň tento názor nikde netlumočí, naopak vyzývá mladočeské poslance zemské, aby se přičinili o přijetí zlepšeného elaborátu permanentního výboru školské komise, postarali se o jeho úhradu a využili všeho svého politického vlivu k tomu, aby se úprava platů ve smyslu opravných návrhů a doplňků stala co nejdříve skutkem.

Usnesením zemských poslanců německých, aby se úprava platů učitelských propustila k projednání i s příslušnou úhradou bez ohledů na výsledky vyrovnávací akce, přiblížila se otázka ta k půdě reelnější. Jde o to, aby čeští učitelé resp. jejich zástupci pohnuli české poslance mladočeské a agrární k tomu, aby také oni otázku připustili s příslušnou úhradou k projednání a tím opravdovým činem osvědčili, že bída učitelská je kusem bídy národní, jíž třeba co nejdříve a rázně odzvoniti.

Úprava vyžaduje značného nákladu, podle maximální varianty 26,883.000 K, z nichž zlepšení požitků učitelstva literního vyžádá si 21,485.000, učitelek industriálních 1,298.000, zvýšení různých odměn 470.000, zvýšení odměn za zastupování 150.000, zvýšení zemsk. příspěvku Praze a Liberci 480.000, pensijní fond 3 mill. K. A to ještě nebude vyhověno plně učitelstvu a nebude postaveno zcela na roveň státnímu úřednictvu se středoškolským vzděláním, neboť již v základním služném bude služné to v určitých periodách služebních a zvláště v době mezi 15—35 lety služebními o 400 až 1000 K menší, v aktivních přídavcích o 90 až 336 K, při konečném služném pak u učitelů o 1090 až 1144 K, u říd. učitelů o 36 až 240 K. Po přijetí maximální varianty přijme úředník státní za 35letou službu celkem o 19.680 až o 21.408 K více než učitel — jak Učit. Noviny z 8. ledna vypočítávají.

*

Léta tuhého úsporného systému budou zapsána v dějinách rozvoje národního školství v Čechách písmem nejčernějším. Nové potřebné školy obecné a měšťanské přibývaly tu jen zcela ojediněle, nové třídy postupné a pobočky povolovány byly jen výjimečně, a za takovýchto neutěšených poměrů vzrostla přeplněnost žactvem ve třídách a školách zvláště v obcích s rostoucím obyvatelstvem do míry nejvyšší. Učitelstvu trpícímu hrozivými poměry hmotnými školní práce se znesnadňovala, ba namnoze znechucovala, zvláště když vyučovací výsledky jeho práce v přeplněných třídách neodpovídaly vynaložené energii.

Síť měšťanských škol zvláště českých není dosud tak hustá, aby rozvoj škol této kategorie mohl býti na řadu let zastaven. Podle výroční zprávy zemské školní rady za rok 1911, v uplynulých dnech tiskem vydané, přibylo v Čechách pouze po jedné české a německé měšťance, tak že je dnes v této zemi 612 měšťanských škol, z nichž 375 českých a 237 německých. Z českých byly 3 v okresích německých, z německých pak 4 v okresích českých. Měšťanské školy v českých okresích měly 1517 tříd (+ 24 proti roku předchozímu), v německých okresích 900 (o 10 víc než roku 1910). Poměr českých měšťanek k německým je podle národnostního klíče početního velmi nepříznivý. Němci dovedli využíti příznivých

let po zřizování měšť. škol měrou daleko lepší než Čechové, jejichž zástupcové v obcích, okresích a zemi zapínají namnoze před každým novým rozšiřováním a rozmnožováním škol kapsy. Do všech měšťanských škol v Čechách chodilo 106.160 dětí, o 65 méně než roku předešlého a je zase zjevem zarážejícím, že žactva na měšťan. školách ubylo hlavně v okresích českých a to 987, kdežto v okresích německých ho přibylo o 322.

Obecných škol přibylo v roce 1911 pouze 29, z nichž 20 v českých a 9 v německých okresích. Všech obecných škol bylo 5609, z nichž 3257 v českých a 2352 v německých okresích. Z českých škol bylo 51 v okresích německých (3 přibyly), z německých 6 v okresích českých. Veškeré obecné školy měly 15.544 tříd (o 103 víc než r. 1910), z nichž bylo 11.115 (+ 78) v českých a 7429 (+ 26) v německých okresích. Podle rozčlenění bylo nejvíce obecných tříd škol dvoutřídních (1051 v českých, 662 v německých okresích). Pětitřídek bylo v českých okresích 769, v německých 444. Typ osmitřídních a sedmitřídních škol obecných dosud v Čechách nevymizel a neustoupil ve prospěch obecných škol pětitřídních a trojtřídních měšťanek. Byly v Čechách ještě dvě osmitřídky české ve školním okresu příbramském a 5 sedmitřídek, z nichž 3 v českých a 2 v německých školních okresích. Mnoho, t. j. 111 škol bylo také ještě šestitřídních, které by mohly býti při dobré vůli příslušných činitelů rozděleny v obecné a měšťanské. Z uvedených šestitřídek bylo 60 v českých a 51 v německých okresích.

Nejméně organisovaných škol, t. j. jednotřídek, mají Němci stále více než Češi. První 610, druzí 494. Němci, obývající hornatější okresy s méně schůdnými cestami, starali se včasně o to, aby děti jejich měly do školy co nejblíže a utvořili proto pro své školy malé teritoriální obvody. Ze zprávy možno vyčísti, že přes 4 km mělo do školy v českých okresích 17.603 dětí, v německých pouze 6788. Německých dětí docházejících tak daleko do školy ubylo proti roku předchozímu o 762, českých dětí, vážících cestu tak dlouhou, přibylo proti tomu o 644. Okolnost tato vybízí přímo k zakládání nových potřebných škol českých, aby česká mládež neztrácela tolik denního času a netrpěla často při neschůdných cestách a nepříznivém počasí tělesně, a aby neměla důvodů pro častější zanedbávání školy.

Pozoruhodný statistický je fakt, že do všech obecných škol v Čechách chodilo v roce 1911 o 5291 dětí školou povinných méně než r. 1910, t. j. 1.004.419. Ze všech těchto dětí bylo 613.570 (— 2443) v českých a 390.849 (— 2848) v německých okresích. Zpráva vypočítává ještě zvlášť, že mimo uvedený počet chodilo do škol národních ještě 1032 dětí méně než 6letých. Z nich bylo 470 v českých a 562 v německých okresích. Přes 14. rok věku chodilo dále do školy dobrovolně 6263 dětí, z nichž 3503 v českých a 2760 v německých okresích.

Všech dětí ve věku školou povinném bylo 1,157.653, t. j. o 3727 méně než r. 1910, a to v českých okresích 707.161 (— 1204), v německých 451.696 (— 2523). Ve všech národních školách bylo celkem 1,117.926 (— 10.049), z nichž bylo v českých školách 698.286, t. j. 62·46%, v německých 419.640, t. j. 37·54%. Národnostní klíč je však 63·19 a 36·79, chodí tedy do českých škol o 0·73% dětí méně, do německých o 0·75% více,

což vysvětluje fakt, že dosud mnoho tisíc českých dětí chodí nátlakem zaměstnavatelů, hmotným lákáním a j. prostředky do škol německých.

Českým školám u b y l o proti roku 1910 5034, německým 5015 dětí, posledním tedy poměrně značně více. Naproti tomu lze vyčísti radostný fakt, že přes stupňovaný útlak a nepříčetné násilnosti se strany německé přibylo českým školám v německých okresích 866 dětí, tak že počet jejich stoupl v r. 1911 na 18.584. Německým školám v českých okresích ubylo 426 dětí, tak že počet jejich klesl na 5181.

Němci hlásají sice již namnoze theoreticky zásadu o potřebném učení se češtině, prakticky ve školách se to ještě málo jeví. N ě m č i n ě učilo se mimořádně na všech 374 českých měšťankách a na 690 školách obecných (hlavně městských), češtině však pouze na 59 měšťankách německých a na 86 německých školách obecných. Němčině učily se 143.303 děti české, češtině pouze 19.530 německých.

F r a n c o u z š t i n a jako nepovinný předmět učebný nabývá v Čechách stále více půdy, hlavně ovšem na německých měšťankách. Učilo se jí na 222 těchto školách (r. 1911 pouze na 211). Jsou i veliká česká města (Král. Vinohrady na př.), kde žáci na školách měšťanských nemají příležitosti učiti se tomuto předmětu.

Organisace p o m o c n ý c h t ř í d, v nichž účelně se postupuje s mládeží rozumově méně chápavou nebo slabomyslnou, mnoho v Čechách, jako vůbec v celém Rakousku, nepostoupila a nedá se srovnati s organisací pomocného školství v Německu, nebo v Anglii, zejména v Londýně. Pomocných tříd bylo v českých okresích pouze 9 (+ 1), v německých 3 (+ 2). Málo je tedy tříd a pomocné školy téměř vůbec nejsou. Nemá ani královská Praha samostatných š k o l pomocných, pouze t ř í d y pomocné.

S p e c i á l n í k u r s y h o s p o d á ř s k é rozmnožují se hlavně v krajích zemědělských. V českých okresích vypočítává jich zpráva 106, v německých pouze 26. Za to p r ů m y s l o v ý c h kursů při národních školách v německých okresích bylo 24, v českých pouze 4.

Zásluhou zvláštních zemských komisí přibývají utěšeně ú s t a v y p r o d ě t i n e m o c n é t ě l e s n ě n e b o d u š e v n ě. V roce 1911 bylo jich 7 proti 5 v roce předchozím. Počet jich, jako vůbec všech ústavů humanitních pro výchovu mládeže opuštěné, zanedbané, neplnomyslné a j., potřebě ani z daleka nevyhovuje. Česká zemská komise pečovala o 433 dětí nákladem 233 tisíc K, německá měla na péči 684 chovanců. F e r i á l n í c h o s a d měli Němci 27, Češi pouze 21.

Méně utěšený je fakt, že počet m a t e ř s k ý c h š k o l klesl ze 384 na 379, počet hříšť pro děti z 877 na 796. Zvláště v českých okresích zbývá v tomto směru ještě mnoho učiniti.

Zatím co n ě m e c k ý c h s o u k r o m ý c h š k o l, hlavně židovských, v českých okresích ubývá, č e s k ý c h s o u k r o m ý c h š k o l v německých okresích přibývá. S o u k r o m ý c h m ě š ť a n e k s právem veřejnosti bylo v českých okresích 9, z nichž 2 (na Vinohradech a ve Strakonicích) německé, v německých 13 (z nichž 1 česká v Budějovicích). O b e c n ý c h š k o l s o u k r o m ý c h s právem veřejnosti bylo v českých okresích 94, z nichž 17 německých, v německých okresích 89, z nichž

43 českých v 18 okresích. Práva veřejnosti neměly dvě dívčí měšťanky německé a 51 škol obecných (15 v českých a 36 v německých okresích), z nichž 24 českých (16 v německých okresích) a 27 německých (7 v českých okresích). V celku bylo 59 soukromých škol českých v německých a 24 soukromých škol německých v českých okresích. Pozoruhodný je úbytek německých soukromých škol v českých okresích při srovnání s poměry v poslední čtvrtině století devatenáctého. Do soukromých měšťanek chodily po většině dívky (2209 z 2414), do obecných škol soukromých chodilo 21.840 dětí (+ 118 proti roku předchozímu). Z posledního počtu dětí připadá ovšem většina na soukromé české školy v německých okresích.

Do škol vyšších chodilo v r. 1911 celkem 17.927 dětí ve věku školním. Proti roku předchozímu přibylo 1033 těchto dětí. Z uvedeného počtu je 12.248, t. j. téměř dvě třetiny v českých okresích. Pozoruhodně stoupl počet dívek na těchto školách, t. j. na 2142 (+ 204 proti roku předchozímu). Je to hlavně zásluhou přibývajících dívčích lyceí. Počet dítek, vyučovaných v domácnosti, rok od roku klesá. V posledním roce klesl z 950 na 896.

Polodenně bylo vyučováno v německých okresích 7054 dětí, v českých okresích však pouze 1047. Všeobecné úlevy v docházce školní byly povoleny na 75 školách v českých a na 362 v německých okresích. Za to jednotlivých úlev bylo povoleno v českých okresích 50.928, v německých pouze 17.366. Ve statistice za rok 1912 budou úlevy rozmnoženy o tak zvané řepové prázdniny, jež zemská školní rada od podzimku minulého občanského roku na zakročení agrárních poslanců, odvolávajících se na nedostatek pracovních sil, povolila. Čtrnáctidenních prázdnin těchto užilo na př. na Českobrodsku hned poprvé z 59 škol 32 a počet dětí, které užily dobrodiní podivné agrární politiky, byl v tomto okrese 458. Pro nedbalou docházku školní bylo potrestáno v českých okresích 22.376, v německých pouze 9114 rodičů.

Rozdělení školních okresů dle počtu škol a žactva je hodně nestejnoměrné. Nejsilnější jsou v tomto směru české okresy, z nichž pražský měl 502 třídy s 21.105 dětmi, plzeňský se 495 třídami a 27.407 dětmi, smíchovský se 436 třídami a 25.437 dětmi, vinohradský se 436 tříd. a 24.184 dětmi. Z německých školních okresů nemá ani jediný přes 20 tisíc dětí.

Citelnější úbytky českých dětí možno zaznamenati na Kladensku (887) a v Praze (433), značnější přírůstek dětí českých vykazují České Budějovice (+ 319), Plzeňsko (+ 675) a Smíchovsko (+ 355).

Na českých pedagogiích bylo 1144, na německých 1002 kandidáti, na českých 1156, na německých 741 kandidátek. Poměry ve školství jsou neutěšené a budoucí léta vykáží již značně menší počet kandidátů na pedagogiích, kteří tu byli v nynějším školním roce přijímání také v počtu značně obmezeném.

LITERATURA.

Krásná:

Frant. Herites: Jan Přibyl. Román. 1911. (Sebraných spisů sv. IX. Nakladatelství J. Otto v Praze.) — Adolf Brabec: Na šumavské samotě. V Praze 1912. (Nákladem Ant. Reise.) — Ot. Břenek: Humoresky. Mor. Ostrava 1911. (Naše lidová četba sv. IV. Nákladem družstva »Mor.-slezské revue«.) — Karel Pelant: Kopa kapiček. 1912. (Knihovny »Stopy« sv. IX. Nákladem K. Horkého.) — Emanuel Šl. z Lešehradu: Hudba srdce. V Praze 1912. (Pestré knihovny čís. 120. Nákladem Aloise Hynka.) — Heinrich v. Kleist: Penthesilea. Přeložil Otakar Fischer. 1912. (Knihovny Kytice svazek II.)

Heritesův román Jan Přibyl, vzniklý v letech osmdesátých, nese pečeť národního idealismu doby, z níž vyšel, příznačného pro starší generaci literární. Přenáší národnostní zápas do ohroženého kraje slezského, dává národnostnímu úsilí prožiti hojnost trpkých, nebezpečných chvil, na konec však se vší ušlechtilosti tendence, příznačnou pro generaci neméně, korunuje zápas českého lidu důvodnou nadějí v dobrou budoucnost; »k světlu a k životu probudí se celý ten kraj před námi . . . země naše . . . český na vždy, na vždy, na vždy« — takovým vítězným zvoláním román končí. Nadšený idealismus národní posiluje se živlem přímo mravokárným: román předvádí odrodilce, Jana Přibyla, jehož život a činnost od počátku do konce znamená ustavičnou zradu a mrzkost, páchanou na vlastním národě, a jeho postavu román s přímým hněvem vytyčuje jako výstražné znamení těm, kdo by nechtěli neb nedovedli chápati význam a posvátnost národních zájmů a povinností. A jako nutný, stejně ušlechtile míněný pendant k němu dílo předvádí ženu, Ludmilu, jež s velkým sebezapřením a strádáním stane se lepší budoucnosti českého lidu vlastní průkopnicí. Úplně proveden jest protiklad povah. Přibyl jest samý černý stín: domohl se vlivného postavení jako doktor práv a advokát v Opavě a puzen jsa přemetnou žádostivostí po bohatství a hodnostech zapře svou národnost, stydí se za ustaraného otce, odkopne ženu (Ludmilu), která věřila v jeho lásku, nezná se k vlastnímu dítěti, jehož se stala matkou; místo toho vejde ve sňatek s nezkušenou dcerou berlínského milionáře (Regina), které lže lásku jen z důvodů sobeckých a hrabivých, koupí za její peníze šlechtický velkostatek a rozestírá sítě, kde může, aby v ně zadrhl, cokoli českého by se pod jeho tvrdou vládou opovážilo ozvati. Ludmila však stkví se samou září bělosti: zanevřevši na něho, jenž jí tolik ublížil, usadí se ve vsi nedaleko města a podstoupí s ním boj; kapitalistickým útokům Přibylovým čelí tím, že v ostýchavém lidu českém a zejména v duších dětských udržuje národní vědomí, učí je českým písním; dovede národní myšlence získati lékaře Borského, který na vlastní národ byl zanevřel pro jakousi potupu, kterou způsobil jeho otci, a tak Přibylovi povstane nebezpečný sok; podaří se jí vůbec mezi lidem zasíti sémě, jež později skutečně mělo vzklíčiti. Aby jedno i druhé, světlo i stín, náležitě vyniklo, román důkladně zauzluje jednotlivé složky děje: žena Přibylova, paní Regina, poznavši uhlazenou lhostejnost a vypočítavost manželovu, jata jest odvážnou láskou k doktoru Borskému, s nímž se před lety dobrodružně poprvé setkala v klášteře na Rýně, a vzdá se mu v jeho bytě; doktor Borský

miluje však Ludmilu; proto Regina jí nenávidí a to tím více, že za otce Ludmilina dítěte pokládá Borského. Když pak se vzájemné poměry osvětlí, nastává přiměřené rozuzlení: Borský padne v souboji s Přibylem, Regina Přibyla nesmiřitelně odmítne, urovná finanční poměry, statky své svěří správě Ludmilině, ustanoví, aby na nich měli stejný podíl »dítě její lásky a dítě jejího manžela, synáček Ludmilin« a sama žije odloučena od všeho světa na Rýně; zničený Přibyl jde za moře, aby tam pykal a zahynul; při svatozáři, kterou jest oblita postava Ludmilina, nemůže ovšem býti jinak, než že zoufajícího muže posiluje nadějí v milosrdenství boží, které mu odpustí všechny viny; kterou z nich sama pokládá za nejtěžší, ona, již těžce ranil nemaje citu ani pro vlastní dítě, jest patrno z jejích slov, kterými se s mužem loučí: »Ó Jene! Ó Jene! Zapříti svou vlast! — Odříci se jazyka svého! Zraditi národ svůj!« Jejího utrpení vlastního jakoby ani nebylo.

Má-li tendence románu míti žádoucí účin, bylo by především třeba, aby v Přibylově vině bylo trochu tragičnosti; a k tomu zas bylo by nutno, aby veškeré jeho konání vyznačoval jakýsi rys velikosti, jež by ve svých důsledcích byla lidsky ne omluvitelná, ale pochopitelná. Toho však u postavy Přibylovy není. Román Heritesův z něho činí hazardního hráče, jehož otrlosti na čas přeje šťastná náhoda, a nakupuje naň tolik špatností, že je až za těžko takového bídáka si představiti. Tendence opouští půdu životné možnosti a zvrhá se v mechanismus. Nutným důsledkem toho jest, že také pendant hlavní osobnosti, postava hrdinné ženy, příliš ztrácí na pravděpodobnosti, ačkoli jest pojata hlouběji, zejména co do pokusu o nadřazení samých citů mateřských národní obětavosti. A viklají-li se obě postavy základní, snadno ovšem strhnou za sebou postavy ostatní, hlavně Borského a Reginu: všude tu pracuje týž mechanismus, čestně propouštěje jen několik drobných figurek, jako oba úplatné přátele Přibylovy a nositele veřejného mínění, při nichž se náležitě osvědčilo Heritesovo dobré péro, jak je známe z jeho maloměstského genru. Nemůže tudíž překvapit, jestliže k různým pravděnepodobnostem dějovým přistupují pravděnepodobnosti formální. Když Ludmila starému Přibylovi mluví ve vlaku o své lásce k jeho synovi, činí tak s romantickým pathosem: »Ano — milovala .. Milovala prvním spatřením. Prvním pohledem v oči jeho. ›Za prvním slovem, které zaslechla jsem z jeho úst... Milovala se vším ohněm a se vší silou své první a jediné lásky...« A lze si dobře představit, že by po všem tom hrozném, co spáchal, Jan Přibyl, zahlédnuv matku sklánějící se (o štědrém večeru) nad postýlku svého dítěte, mohl m l u v i t i doslovně takto: »Ó, Ludmilo! jenom na chvíli ještě ukaž mně moje dítě, popřej nahlédnouti mně v jeho tvář, v jeho zářivé oči, pokochati se jeho sladkým úsměvem — — Jsem jako onen boháč, který prosí Lazara, aby dovolil svlažiti mu jen prst v blahu jeho a štěstí... v tom blahu a štěstí, které píti mohl plným douškem, které však odehnal sám od sebe zlovolně...«? Kdyby němě byl pohled odvrátil a s očí mu skanuly dvě slzy, bylo by to výmluvnější nežli tak deklamační vzlykot. Avšak i pro ten pathos a rhetorský tón můžeme najíti vysvětlení: v době, kdy román vznikl, šlo také o to, vytvořiti krásnou spisovnou řeč; národní nadšení snažilo se pracovati také v tomto směru, a na románě Heritesově jest

dobře patrno, jak rád by všechno vyjádřil formou co možno vybranou a lahodnou. Tak i zde, co jeví se nedostatkem reálnosti, přičísti jest u Heritesa na vrub literární ušlechtilosti. Dnes i příslušníci starší generace jak dějově tak formálně vedou si jinak; stačí za tím účelem srovnati román Heritesův třeba s románem Staškovým »Na rozhraní«.

Pokud se týče dobře míněné snahy o pěknou a lahodnou formu, mohli by ostatně od spisovatelů starších vzíti si příklad leckteří spisovatelé mladší. Třeba Adolf Brabec. Čteme-li jeho román Na šumavské samotě, najdeme nejprve, že již na stránce jedenácté zapomněl, co psal na šesté, opakuje tu jeden passus skoro doslovně; nedopatřením či ledabylostí? Pak seznáme, že se prohřešuje proti nejběžnějším pravidlům gramatiky i fraseologie, ač mu to již na tomto místě bylo vytčeno. A najdeme všelijak stilisované věty, jako: »(Průchová) byla vdovou a jejího muže před několika lety parní pluh roztrhl,« jejíž stilisace sotva má působiti tak, jako Mefistova zpráva o smrti Martina muže v Goethově Faustu: »Ihr Mann ist tot und lässt Sie grüssen«; nebo mladému muži ve snu »vznášela se v modravých vlnách vzpomínek hlavinka Anny a vedle ní postava Karoliny. Každá na něho kývala, hledíc ho přivésti na svou stranu«; z těla Annina vycházejí kouzelné vůně a »z hvězdné záře hořících její očí šlehá divokost a krvelačnost tygřice«; »Otto líbal její bezvládné na růžových květech županu ležící bledé ruce«; a takových ukázek bylo by lze uvésti řadu. Je velmi neumělecky psána tato kniha Adolfa Brabce. Měl by si přece již jednou uvědomiti, jak rušivě takové formální vady nutně působí i tam, kde by jinak dílo mohlo obstáti silou děje nebo ideje. Ale jeho dílo formálně slabé nemá se oč opříti. Je patrno, že by spisovatel podal rád něco poutavého i poučného, ale při všem zůstává při pouhém rozběhu, nikdy nedomyslí ani nepropracuje situace; nedovede psáti podle promyšleného plánu, nezná patrně ani dobrých vzorů, z domácích na příklad Klostermanna. Podává proto práci podprůměrnou.

Cennější jsou Humoresky, jež sepsal Ot. Břenek. Konstatovali jsme při jeho »Chlapících«, mezi nimiž jsme poznali již povídku »Pepka«, pojatou také v tuto knihu humoresek, že má schopnost odpozorovati rázovité rysy i originální drastičnost výrazu malých lidí venkovských. Jeho humoresky »Loceper« a »Kamzík« potvrzují to znova. Nejsou to črty pro pouhou zábavu, naopak jest v nich kus vážného a neutěšeného života, jak při zlé a jedovaté tetce, která neprovdavši se, stala se hrůzou a postrachem všem milujícím ve vsi, tak při ubohém muzikantovi z pastoušky, v němž děti vidí hudebního velikána. Humor v nich je v tom, jak špatnost a zloba odráží se do bodré mysli lidí dobrých a jak bída, neštěstí v naivní mysli dětské jeví se pravým opakem. To humor Karla Pelanta je jiného rázu. Karel Pelant je bystrý člověk, který lecco viděl, umí se na věci a lidi vesele dívat a kam jen se vrtne, všude nasbírá zkušenosti, které hravě sděluje v malých dávkách. Tak vznikla Kopa kapiček, jež nečiníc literárních nároků šířiti chce ve všem životě smysl pro pravdu a dobro.

Emanuel šl. z Lešehradu podává výbor ze své lyriky z let 1897—1911, jejž nazval Hudba srdce. Obírali jsme se jeho básnickou činností několikráte, i není, co bychom měli připojiti zvláště. Pojal však

ve svůj výběr také některé básně ze sbírky chystané, a za jednu z nich jsme mu povděčni: za ódu »Jaro«. Jest to nejintimnější a zároveň nejvážnější z jeho básní, cokoli jich složil, podávajíc přehled i resumé posavadního básníkova myšlení a cítění.

Překlad Kleistovy Penthesiley, jejž pořídil Otakar Fischer, měl by být vzorem pro všechny překlady. Nevznikl náhodně nebo na objednávku, nýbrž po bedlivém a oddaném studiu Kleistova díla, jemuž se O. Fischer věnuje delší dobu. Nemusí zápasit o slovo a formu, protože má velkou schopnost ovládati jazykové zvláštnosti a přesně je vystihnouti. Mimo to překlad Kleistova dramatu jistě vznikl také ze snahy, uvésti tohoto vynikajícího dramatika na českou scénu, která by tím bez odporu jen získala. Tedy práce ve všem účelná a promyšlená, jakých nebývá nazbyt. —*ejč*—

Poučná.

Frant. hr. Lützow: Čechy. Nástin historický. Přel. J. J. David. Hradec Hrálové (B. Melichar) 1911. — Miloš Jiránek: Hanuš Schwaiger. K. B. Mádl: M. Aleš. (Zlatoroh, Sbírka illustrovaných monografií. Nákladem spolku výtvarných umělců »Manes«.) – Prof. Dr. J. Matiegka: Pozůstatky slavných mužů a žen a jich identifikace. Vydal J. Otto v Praze, 1912. — Malvert: Věda a náboženství. Nákladem časopisu »Pozor« v Olomouci 1911.

Frant. hr. Lützow, Čechy. Nástin historický. Přel. J. J. David. — Hradec Králové (B. Melichar) 1911. — Str. XXI + 355, 8°.

Když r. 1909 hrabě Lützow vydal svou pěknou anglickou knihu o Husovi, povolaný posuzovatel (Jar. Goll v ČČH XV, 360), přehlížeje letmo, co v anglické literatuře o nás a našich dějinách bylo napsáno, poznamenal, že práce Lützowovy jsou čestnou výminkou mezi ostatními pracemi anglickými a americkými, o nichž až na několik málo platí, že při nich naši kritiku odzbrojuje laudanda voluntas. O knize Lützowově celými českými dějinami se obírající tato slova bylo by lze, ač ovšem s určitým omezením a vysvětlením, opakovati. Ne proto, že by kniha nesnesla vědeckého měřítka vůbec — autor celkem dobře ovládá látku a dovede o ní psáti věcně i poutavě zároveň — ani proto, že bych ji chtěl stavěti na stejnou úroveň s nekritickými a ledabylými kompilacemi, o nichž slova Gollova platí nejplnější měrou, ale proto, že kritické měřítko při posuzování této knihy nutně musí býti jiné, než by bylo u knihy psané Čechem a pro Čechy.

Kniha Lützowova původně určena byla poučení cizí, především anglické veřejnosti o dějinách našich, a že tomuto svému poslání plně vyhověla, toho důkazem může býti, že v málo více než 10 letech anglický originál dočkal se druhého vydání (1896, 1909). Druhé vydání, podle něhož pořízen český překlad, není pouhým přetiskem prvého, jest revidováno, doplněno a místy i pozměněno, čímž kniha jen získala — nebylo by škodilo, kdyby přepracování bylo šlo ještě dále. Zajisté i od knihy

určené informaci ciziny žádáme a musíme především žádati, aby informace, jež podává, byly správné, přece však nepadá u ní tolik na váhu, jestliže ta neb ona podrobnost menšího významu neodpovídá zplna výsledkům nejnovějšího bádání, jen když základní poznatky jsou správné. Úkolu tomuto kniha Lützowova celkem dobře vyhovuje, z části dík stručné práci Tomkově o dějinách českých; ta někde měrou velmi značnou posloužila za vzor, jehož sice práce Lützowova vždy (na př. co do spolehlivosti dat) nedostihuje, nad který však nezřídka také vyniká, i správnějším pojetím i svobodomyslnějším podáním, třebas se ani autorovi nepodařilo vymaniti se ze všech předsudků. Lützow celkem dobře zná literaturu, na níž — přirozeně — kniha jeho v prvé řadě jest založena, ač ani citátů z pramenů (někde arci jen z druhé ruky) se nebojí. To však platí spíše o partiích věnovaných nové době, u nichž jest pozorovati nejen zvýšený zájem autorův, ale i důkladnější znalost i novější literatury i přímých pramenů (někde aspoň) archivních. Partiím starší době věnovaným této chvály ve stejné míře vzdáti nelze. Autor sice někdy i zde prozrazuje znalost pramenů samých (byť i ne v nejnovějších vydáních), ale především buduje na literatuře a to ne právě nejnovější, takže tato část knihy oplývá hrubými omyly, zastaralými a přímo nesprávnými názory a tvrzeními.

Zde ovšem bylo věcí pana překladatele aspoň stručnými poznámkami na příslušných místech rektifikovati zřejmé nesprávnosti, neboť překladem do češtiny kniha odkládá svůj ochranný štít a musí býti posuzována přísněji. Pan překladatel byl si této své povinnosti vědom a skutečně pokusil se o to, ale vědomí to záhy ho opustilo, od str. 19. již podobných opravných poznámek nenajdeme, a hrubé chyby originálu vracejí se v překladě někdy zhoršené. Tak na př. dílo Kosmovo nejmenuje se Pragensis Chronica Bohehorum (str. 10 — přeloženo nedopatření originálu), r. 1111 nedostalo se údělů ani Bořivojovi ani Otovi (str. 32), neboť Bořivoj byl tou dobou uvězněn asi na Hammeršteině, Ota na Křivoklátě, v boji Soběslavově s Lotharem neběželo o zvýšené nároky říše, Konrád III. nepropůjčil Soběslavovi názvu dědičného číšníka říšského (vše na str. 32) — a tak by bylo lze postupovati od stránky ke stránce a podobný výčet šel by do nekonečna. Na str. 124 překladatel v citátu z kroniky Vavřince z Březové slova Lützowem samým vytčená: Cini et Jasi (ve výčtu národů ve vojště Sigmundově zastoupených) překládá Číňany (!) a Jasy. Nebylo přece nesnadno zjistiti, že v originálu Vavřincově čte se zcela srozumitelné C u n i et Jasi.

Překladateli sám autor za jeho překlad vyslovuje uznání, a nelze zapříti, že se překlad čte plynně a hladce. Ale povinností překladatelovou nebylo přece, když již upustil od připojování oprav, překládati také všecky tiskové chyby originálu a rozmnožovati je. Spisovatel uvedený na str. 54 a 57 nejmenuje se P e r, nýbrž P e z (v originále jen na str. 55 jest tato chyba, na str. 58 jest jméno uvedeno správně). Král Vladislav I., o němž jest řeč v pozn. na str. 191, nepanoval v l. 1440—1473, nýbrž 1140—1173 (v originále str. 196 je chyba tisku 1410—1473), na str. 229 v poznámce čte se (jako v originále) chybné c r u a n t é místo c r u a u t é, podobně str. 262 chybné p e r i t u s místo p e n i t u s, na str. 266 poznámka třetí

opakuje a ještě zhoršuje nemožnou interpunkci originálu (str. 275), atd. atd., dokladů toho druhu jest počet nepřehledný.

Seznam panovníků českých vzadu přidaný v podstatě opakuje, ale »opravami« zhoršuje všecky chyby originálu (až na vládu Vratislava I. a Václava). Tak Břetislav II. nevládl, jak má originál i překlad, v l. 1092 až 1110, nýbrž jen do r. 1100, jak v knize samé dobře jest (v textu) uvedeno. První vláda Bořivoje II. (1100—1107) a celá vláda Svatoplukova (1107—1109), ač text o ní ví, v seznamu se ztratila originálu i překladu, a oba tudy nesprávně uvádějí Bořivoje k r. 1110—1120, Vladislava I. k r. 1120—1125 (!). Chybu originálu, jenž v seznamu vypouští knížete Friedricha (hned po Vladislavovi II. uvádí Soběslava II.), překlad opravuje, ale jen z části, podržuje chybné datum vlády Soběslavovy (1174—1189) atd. Zde přece oprava nebyla tak nesnadná!

Nechci ani po tom však otázku, bylo-li českého překladu třeba, zodpovídati záporně. Mělo-li tím hr. Lützowovi býti ukázáno, že si vážíme práce, již v náš prospěch pro cizinu vykonal, pak překlad jistě byl oprávněn. Ale právě proto tím více jest litovati, že po věcné stránce nedopadl lépe. *V. N.*

Miloš Jiránek: *Hanuš Schwaiger.* K. B. Mádl: *M. Aleš.* (Zlatoroh, Sbírka illustrovaných monografií. Nákladem spolku výtvarných umělců »Manes«.) K prvému portrétu o Manesovi, jímž »Zlatoroh« byl zahájen před několika roky, druží se nyní dvě další monografie o českých malířích, o Schwaigrovi a Alšovi. Aleš a Schwaiger — dva různé světy! Aleš je nehledaná, samozřejmá, spontanní českost v cítění i ve výrazu, Schwaiger po předcích se značnou dávkou germánské krve jeví se nám mnohými svými díly na pohled dosti vzdáleným, tak něco »jako zakuklený Hollanďan nebo předdürerovský Němec«. A přec tito dva v něčem jsou si blízcí. Podívejme se na Schwaigrovu Valašskou chalupu nebo na jeho typické postavy z ulice a ze Slovácka a nalezneme něco, co oba umělce spojuje. Jiránek praví o Schwaigrovi: »Několik pohádek se zuboženými postavami dědků a babek vypráví mnoho právě o té stránce slováckého života, kterou pominul Úprka i Manes, o bídě a smutku, které tam všude potkáte, a které tak dojímají, protože samy jakoby nevěděly o své poníženosti. Snad zajímaly Schwaigra i tady, jako dříve v Praze nebo v Hollandsku, jen pevně konstruované obličeje, zajímavé barvy a záhyby záplatovaných kalhot a ruby ovčích kožichů — ale zdá se mi, jakoby právě na těch několika studiích leželo cosi měkkého a citového, co je jaksi slovansky odlišuje od ostatního Schwaigrova díla. Snad se v osamocení a tichu těch zapadlých dědin probudily i v tomto Germánovi jeho slovanské pudy, a daly našemu srdci nejbližší čísla jeho tvorby.« A kdybychom nechtěli v tom vidět českost a slovanskost Schwaigrovu, je to dobrota a měkkost srdce, která se vesměs hlásí z jeho děl právě tak jako z obrázků a obrazů Alšových. Mádlova monografie o Alšovi je obsažnější a důkladnější než portrét Jiránkův. Obě tyto monografie se shodují v tom, že prostředí dětských let prohlašují za rozhodující pro všechen pozdější umělecký vývoj jak Schwaigrův tak Alšův. Tam Jindřichův Hradec, bohatý na památky starého umění, zde jihočeský starosvětský městysek, kolem

dokola neporušený živlem cizím, venkované přicházející do městečka na trh a na kázání ve starokroji, nastrojení do kožicha a živě zbarvených navrstvených sukní, hlavní četbou bible, kronika a písně. Dle Jiránka první dojmy z dětství u Schwaigra byly tak silné, že žádný Trenkwald nebo Canon nemohl později proti nim působiti, dle Mádla pak je zřejmo a jisto, že čím se tehda Aleš nasytil, čím nassál, co zjevů a dojmů žádostivou duší v sebe přijal, z toho pak žil a tvořil. Není trochu přepínáno v obou případech? Myslím, že ano. Jistě jsou silné vlivy dětství, vlivy rodiny atd., ale jsou silné i jiné vlivy v životě na člověka, na nitro člověkovo, a tím i na jeho dílo. Význam Mádlovy studie spočívá hlavně ve všestranném a výstižném rozboru a ocenění jednotlivých prací Alšových i v pokusu o celkovou synthesi a charakteristiku Alšova životního díla, v němž správně nechce vidět jen hodnot výtvarných a estetických, nýbrž též hodnoty morální, ethické a poučovatelské. V jednotlivostech hezky je na př. vyložena Alšova víra, jeho poměr k evangeliu, k Husovi, k lidové písni. Dobrý je také Mádlův úvod k Alšovi. Je v něm vrženo kus historické perspektivy a ukázáno na souvislost Alšovu s Manesem. Ovšem teprve šedesátileté jubileum Alšovo dovedlo nám přinésti tuto prvou větší studii o Alšovi, jakož i řadu časopiseckých článků. Ale to již je tak a nejinak v českém světě. *A.*

Prof. Dr. J. Matiegka: Pozůstatky slavných mužů a žen a jich identifikace. Vydal J. Otto v Praze, 1912.

V době, kdy snad ještě nadobro neutuchl zájem o nález kostí Žižkových v Čáslavi, o nějž sveden byl u nás i v odborném i denním tisku živý boj, bude vítána tato brožura Matiegkova, vydaná v Lidových rozpravách lékařských. Čtenář s trochou vědomostí somatologických a hygienických může se tu snadno a rychle poučiti, s jakými obtížemi v praxi se setkává úkol, aby zjištěna byla identita pozůstalých kostí, zvláště tam, kde není ani dost kriterií anthropometrických, ani důkazů vnějších (topografických, archaeologických a pod.). Spisek podává řadu dokladů zajímavých, jak zjišťovány pozůstatky vynikajících mužů starověkých (Sofokla, Plinia) i novověkých (od Dante, Rafaela, Leibnize až po Mozarta, Kollára a Šafaříka); vedle toho zvlášť pozornost věnuje kostem českých světců, Ludmily, Václava, Anežky a některých posledních Přemyslovců. Jsou tu místy celé výtahy z vědeckých protokolů o nálezu i zjišťování koster a interesantní detaily historické a biografické. Nejvíce místa věnováno podrobnému líčení, jak nalezeny domnělé kosti Žižkovy a s jakou pravděpodobností lze mu je přičísti. Matiegka, jak známo, přes odpor opět u nás vyslovený trvá na závěru, že mozkovna v Čáslavi nalezená, snad i větší stehenní kost a zlomek žebra jsou s největší pravděpodobností, jakou dnešní věda poskytovati může, pozůstatky Jana Žižky z Trocnova. *P.*

Malvert: Věda a náboženství. Nákladem časopisu »Pozor« v Olomouci 1911.

Překlad proslulé knihy Malvertovy Science et Religion může českým čtenářům býti dobrou a výmluvnou ukázkou výsledků, k nimž dospěla srovnávací věda náboženská v otázce původu křesťanské věrouky, mravouky i kultu, v jichž nadpřirozený vznik beze všech předchůdců dnes

mimo orthodoxní kruhy nikdo již nevěří. Nepřehlednou řadou dat a fakt, obrovským materiálem obrazovým i knižním ukázáno na prameny, z nichž vyplynulo dogma o Trojici, vysvětleny četné zbytky prastarých názorů pohanských, zvláště kultu slunečního, rozložen vznik kultu kříže přirozenou cestou z bývalé svastiky (zdokonaleného nástroje ke vzněcování ohně), pověděno, jak odtud křesťané dospěli i k idei beránka božího i k víře v ukřižování Kristovo, ač prameny mluví pro smrt jiného způsobu, jak z pramenů legendárních vznikala evangelia (všecky známé doklady o existenci Krista a křesťanů u Plinia a Josefa Flavia má auktor za pozdější interpolace zbožné mysli), jak z východních i klasických pramenů čerpána křesťanská mravouka, bohoslužba, svátky církevní, obřady, modlitby, litanie, procesí, zpěvy, svíce, obrazy, kult svatých — zkrátka všechen arsenál dnešního křesťanství, založeného na buddhismu, judaismu i antice. Doklady a analogie, uváděné pro toto tvrzení, jsou leckde frapantní a nezvratné, jinde zas dosti povrchní a pochybné, někde konečně nesprávné (na př. tvrzení, že vznešený hymnus Lauda Sion má zcela tutéž melodii jako jedna strofa Pindarova, neboť z antické hudby nemáme dochováno de facto téměř nic): ale v celku jen člověk předpojatý mohl by ignorovati tuto masu důkazů, pro něž přec křesťanství neztrácí své ceny mravní, ani historického poslání.

Malvert věří ovšem, že i náboženství se vyvíjí, a speciálně v protestantismu, o jehož významu mluví až s nekritickým nadšením, vidí poslední fasi vývoje; ale netají se na konec s přesvědčením, že nadejde čas, kdy náboženství vůbec přestane existovati a ustoupí poznání vědeckému. »Potřeba náboženství zhasne toho dne, kdy se lidé stanou dosti rozumnými a způsobilými, aby jednání své zařídili dle slov Lafontaineových: Pomoz si sám a Bůh Ti pomůže!«

Anonymní překladatel doplnil materiál průkazný četnými odkazy na odbornou literaturu českou, jenž někde plní celé strany. Překlad čte se plynně; na str. 178 překladatel patrně přehlédl, že ve francouzském ex-votos je koncové *s* znakem plurálu a mělo býti tedy v češtině vypuštěno.

K.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Církev orthodoxní na Balkáně. — Monism. — Stolice pro dějiny náboženství v Německu.

Balkán, který po několik posledních měsíců rozčiloval válkou a nyní poutá politikou, jest velice zajímavý též po stránce církevní. Náboženská a církevní odlišnost dokonce jest tak důležita, že hrála významnou roli před válkou a pro válku a bude beze sporu míti vliv též na další úpravu politických a státních, a dále i kulturních a mravních poměrů na Balkáně.

Pomíjíme pouhou zmínkou výstřední poněkud nápad líčiti bulharsko-srbský útok na tureckou říši jako novou křížovou výpravu proti půlměsíci, jako náboženskou odvetu za dřívější turecké vpády, ale že náboženská odlišnost tu spoluurčovala celou akci, o tom nemůže býti sporu. Náboženská odlišnost v turecké říši znamenala zároveň též sociální a politickou nadřízenost a podřízenost, právo a bezprávnost: Mohamedán — pán mocí své příslušnosti k víře prorokově; křesťan — nevěřící — otrok. Odtud stálé útisky křesťanů v turecké říši za dozoru a pod ochranou »křesťanských« velmocí evropských, a odtud zase přirozenou reakcí stálé sociální a politické vření v křesťanských provinciích Turecka, odtud z části konečně i poslední vzplanutí na Balkáně a vítězné nadšení balkánského čtyřspolku.

Dokladem toho jest oživení vzpomínky na křesťanský původně účel chrámu Svaté Moudrosti v Cařihradě, na různé legendy a proroctví o vypuzení Turků z bývalého sídla východořímského patriarchy.

Svoboda náboženská na Balkáně jest nerozlučně sloučena se svobodou politickou a národnostní.

Tak proti Turkům. Konfessijní odlišnost však jest důležitým činitelem na Balkáně i mimo tureckou říši a mimo země s Tureckem přímo souvisící. V Bosně a Hercegovině nyní rakouské volí se na sněm podle konfessijních kurií: mohamedánské, římskokatolické a východně orthodoxní. A ještě dál zasahuje konfessijní rozdíl: Srbové a Charvati se liší vlastně jen konfessí a s ní souvisící abecedou, a mezi nimi lišení přecházelo v nepřátelství, někdy uměle živené, ale v podstatě přirozeně prastaré.

Nejzajímavější jest církevnictví orthodoxní. Proto se o něm zmíníme dnes obšírněji.

Křesťanství na Balkáně má svůj původ přímo v dobách prvokřesťanských, apoštolských, zdomácnělo tam mezi tehdejšími obyvateli illyrského kmene a jiných, hlavně od císaře Justiniána počínajíc. Srbové a Bulhaři přijali byzantskou formu křesťanství v 9. století, ač v obou národech se uplatňovaly též západní římské vlivy. Ale Slované balkánští se bránili instinktivně Římu, římské panovačnosti a římské latině bohoslužebné. Byzantský patriarcha povolil Srbům i Bulharům užívání mateřské řeči v bohoslužbě. Když pak oba národy založily ve středověku samostatná království, osamostatnily se také církevně: domohly se vlastních národních patriarchátů.

Jest jisto, že východní orthodoxní církev má hlavní zásluhu o to, že balkánští Slované nepozbyli vlastní řeči a národnosti pod 500letým jhem Turecka (od zničení říše srbské 1389, bulharské 1393).

V přítomnosti mají všecky balkánské státy samostatné církevnictví, každý s vlastní »hlavou« (»autokephální«): Černá Hora ho nepozbyla nikdy, jako nepozbyla jediný ze států politické samostatnosti, Řecko si je obnovilo r. 1852, Bulharsko 1872, Srbsko 1879. Ale při tom uctívají všechni východní, orthodoxní křesťané na Balkáně oekumenického patriarchu v Cařihradě jako vrchní duchovní hlavu a pojítko všech.

Obyčejně bývají křesťané orientální označováni společným názvem církve řecko-katolické. Oni sami toho výrazu neužívají, nýbrž proti němu se ohrazují, a on skutečně svádí k omylům. Řeckými katolíky nazývají sami ony vyznavače své věrouky, kteří se církevním zřízením odloučili od církve východní a podřídili svrchovanosti římského papeže (»uniati východní«).

Sami sebe nazývají »orientálními křesťany«, nebo »řecko-východními« nebo konečně asi nejvýstižněji: »orientálně orthodoxní církví«; tento výraz obsahuje zeměpisnou polohu a pak to, nač oni kladou největší důraz: vyznávání »orthodoxie«. Jednotlivé národní nebo zemské církve pak nejlépe jest označovati jako bulharská orthodoxní, řecká orthodoxní, srbská orthodoxní a černohorská orthodoxní. Všecky tyto zemské nebo národní církve však mají společné dogma, stejné kanonické právo, souhlasné zřízení a naprosto podobný kultus, arci v Srbsku a na Černé Hoře srbskou bohoslužebnou řeč, v Bulharsku bulharskou a v Řecku řeckou. Církevní zřízení má ten princip, že sbory, obce náboženské mají své faráře, tu a tam vedle nich diakony, jáhny; několik ve stejném okrsku ležících sborů podléhá dozoru arcikněze (protopopos), několik okrsků tvoří biskupství, nejvyšším knězem v zemi je metropolita v hlavním městě sídlící. Ale správu církve vede ne metropolita sám, nýbrž svatý synod, skládající se z několika členů pod předsednictvím metropolitovým.

Vedle kněží »světských« jest mnoho kněží klášterních, a kláštery jsou dosti četné a velmi vlivné. Představení jejich se jmenují archimandriti neb igumeni.

V Srbsku jest asi 2¾ millionu orthodoxních křesťanů; metropolitou jest biskup bělehradský, mimo něj jest biskupů ještě pět, kněží asi 1800, kostelů 725.

Černá Hora má dvě biskupství, v Cetyni a Nikšiči (vlastní sídlo je klášter Ostrog, národní svatyně Černé Hory); cetyňský biskup je metropolitou; parochií jest něco přes 100, orthodoxních křesťanů asi 350.000.

Bulharsko má svého nejvyššího duchovního hodnostáře, exarchu, mimo vlastní území; v Ortaköi u Cařihradu; jemu arci podléhají nejen orthodoxní křesťané v Bulharsku, nýbrž též slovanští křesťané evropského Turecka od r. 1870. Vlastní správu církevní v zemi vede svatý synod bulharský; exarchovi jest podřízeno 11 biskupů v Bulharsku, jimž zase podléhá 42 vikariátů. Kostelů má Bulharsko 1627, kaplí 379.

Řecko má asi 2½ millionu orthodoxních křesťanů (vpočítáni obyvatelé ostrovů), 14 arcibiskupství a 26 biskupství. Arcibiskup athénský jest metropolitou. Jedná se o tom, aby několik arcibiskupství a biskupství zaniklo po smrti nynějších držitelů. Kostelů, na mnoze kostelíčků jest přes 4000, duchovních 5665.

V evropském Turecku konečně bydlí asi 1,200.000 orthodoxních křesťanů, podřízených zmíněnému exarchovi, pod správou 7 biskupů.

Byzantinský patriarcha jest jen ideální hlavou všech zemských nebo národních církví, které se od něho oddrobily. Bezprostředně jeho jako svého představeného se drží jen asi 400.000 orthodoxů v evropském Turecku a na 66.000 v Bulharsku.

Kromě Slovanů a Řeků hlásí se k církvi orthodoxní ještě asi jedna pětina Albánců.

* *
*

Monisté Ostwaldovy observace se dál pocírkevňují ve formách. Že Ostwald vydává tiskem nedělní rozpravy místo církevních kázání a v nich píše o časových a jiných důležitých otázkách, mravních, politických, sociálních, o tom jsme se již zmínili. Nedávno byla pod čarou v »Času« zmínka o jednom takovém kázání, které se zabývalo otázkou národností, nacionalismu a národní nesnášelivosti. Nemáme ničeho proti takovým periodickým rozpravám. Ale to hodně mechanické napodobení církevních zvyků přece trochu zaráží. Nejsou tedy ani Němci prosti tendence přenášeti do moderního života církevní způsoby, které jinak pokládají za přežilé a prázdné. Zrovna jako u nás se zavádějí národní »pouti« vedle a místo církevních, jako musíme mít sbírku »svatováclavskou« a budeme ji mít, dokud klerikálové neoblekou toto jim lépe příléhající roucho.

Nepamatuji se, zdali jsem se kdy v těchto rozhledech zmínil, že vedle kázání básní monisté také pobožné písně, v nichž opěvují na př. místo křesťanských vánoc zimní slunovrat, Sonnenwende, podle nápěvu vánoční písně »O, du fröhliche, o, du selige . . .«; pobožné »písně«, ve kterých oslovují ducha lidstva, genia člověkova v imitaci modlitby, adorují hmotu a sílu, atomy a život.

Nezmínil jsem se dosud jistě o projektech Ostwaldových vytvořiti národní lidovou organisaci monistickou po způsobu církevních kolátur, vikariátů, diecesí s lidovými domy (čítárny, přednášky etc.) a s monistickými — jak mám říci? — faráři —. Ostwald pro ně navrhuje titul Landrat, zemský rada nebo rádce, jakýsi druh laického Seelsorgera.

Nevím, svědčí-li toto vše o psychologické a věcné opávněnosti těch starých církevních institucí, nebo pouze o chudé invenci monistů, že tak do podrobností napodobují náboženské formy.

Na magdeburském sjezdu monistů sdělil professor Ostwald, že se chystá založiti monistický klášter. Hodlá zakoupiti statеček asi o 60—70 jitrech a přenechati jej mužům i ženám, členům monistického svazu, k uskutečnění monistického životního ideálu. Tento monistický životní ideál nebyl určitěji specifikován, patrně jest znám v příslušných kruzích. Zatím naznačil navrhovatel některé praktické podrobnosti svého plánu. V »klášteře« bude tiskárna, aby se mohly lacino pořizovat agitační spisy. To však nemá býti výdělkový podnik. Hlavní prostředky k výživě má opatřiti výchova nemanželských dětí. Od těchto chovanců se pak přirozeně čeká, že se později vynikajícím způsobem zúčastní monistické propagandy. Jinak bude ovšem členům kolonie ponechána volnost, pokud chtějí síly a schopnosti dáti v službu celku.

* *
*

Dvě university v Německu, Berlín a Lipsko, mají od nedávna stolice pro novou disciplinu, dějiny náboženství nebo vědu srovnávající náboženství (Vergleichende Religionswissenschaft). Vědecká práce v tomto oboru konala se v Německu jako i jinde již dříve, konali ji bohoslovci především, částečně též filologové a filosofové; jsou důkladné spisy na tomto poli (Kattenbusch, Tröltzsch, Hollanďan Chantepie de la Saussaye a j.); také na universitách bývala kollegia o dějinách a filosofii náboženství na fakultách theologických a filosofických, ale všecko to se dálo jaksi soukromě bez oficielního povolání, nahodile a příležitostně jako vedlejší zaměstnání při jiných disciplinách. Vědecká práce arci nečeká na oficielní připuštění a uznání; universitní kathedry nejsou jediným místem, kde se pěstuje věda, ani prvním místem, ale k systematické odborné práci, zvláště tak objemné, k níž je potřebí tradice a školy, celé řady pracovníků, jest nutno, aby byla zastoupena v souboru universitních disciplin.

První krok učinila universita berlínská. Když se na evangelické theologické fakultě její uprázdnila stolice systematické theologie po Pfleidererovi, byl na ni povolán Dr. Lehmann z Kodaně s rozšířením dosavadní venia legendi na historii náboženstev.

Povolání Lehmannovo do Berlína na stolici srovnávací theologické vědy bylo impulsem k dalším opatřením ve stejném smyslu též jinde. Následovala universita v Lipsku. Ta učinila krok dál: nepřetvořila jednu z dosavadních stolic, nýbrž vytvořila novou a letos na zimní semestr byl na ni povolán prof. Nathan Söderblom z Upsaly, jedna z nejpřednějších autorit v tomto oboru. Lipská universita také jest hotova vypraviti obor nové kathedry všemi moderními prostředky a podmínkami úspěšného studia: založí zvláštní museum, zvláštní knihovnu, postará se o odborný časopis a zřídí celou skupinu pracovních seminářů pomocných.

Jest skoro překvapující, jistě velmi zvláštní, že obě tyto stolice nových oborů byly obsazeny učenci z ciziny. Ne proto snad, že v Německu nebylo odborníků. Do Berlína obdržel povolání Tröltzsch, ale nepřijal. I jiní, na příklad Kattenbusch, by jistě zastávali nové místo se ctí a s úspěchem. Völlers napsal originelní dílo na tomto poli; Bousset pracuje na příbuzné brázdě, zkrátka v Německu není nedostatek odborníků; první a tuším jediný specielní sborník vychází po německu »Archiv für Religionswissenschaft«, nepočítáme-li širší Hibbert-Journal. Ale ministerstva vyučování v Prusku a v Sasku učinila dobrý tah, když povolala odborníky ze zemí, kde se na srovnávací vědě náboženské pracuje poměrně víc, poněvadž tím obohatila vědu německou o nové pracovníky. Zvláště od Söderbloma lze si mnoho slibovati, poněvadž nejen dovede sám pracovati, nýbrž též inspirovati jiné a organisovati vědeckou práci. Píše švédsky (vydal »Översikt av Allmänna Religionshistorien« = Přehled všeobecných dějin náboženstev, Stockholm 1912), německy (»Tiele's Kompendium der Religionsgeschichte«, Berlín 1912, kniha, při které zachoval sice jméno původního autora a zaujímá skromné místo pouhého vydavatele, ale kterou revidoval, doplnil, přepracoval tak, že vydá za původní práci), francouzsky (Les réligions, 1911).

Söderblom byl volán již do Berlína. Tehdy odepřel. I do Lipska váhal, a když přijal, tedy nevázal se na vždy, nýbrž jenom na určitou řadu let, na která obdržel dovolenou z Upsaly. I zde Söderblom skromně se pokládá za pouhého organisátora, a jakmile uvede v chod zamýšlený pracovní plán, hodlá předati vedení německému odborníkovi.

Není pochyby, že ostatní university budou postupně následovati berlínského a lipského příkladu.

V soustavě německých universit je přirozeno, že tyto nové stolice zařizují fakulty pro evangelickou theologii, jako v Hollandsku a Švédsku již dříve evangelické theologické fakulty pěstovaly toto nové odvětví, poněvadž jejich postavení ve svazku universit a jejich postavení k církvím umožňovalo a umožňuje plnou měrou vědecké badání volné a nepředpojaté vědeckou, historickou a kritickou methodou, bez ohledu na eventuelní stanovisko nebo přání církví. To je právě neocenitelná výhoda státních, od církve naprosto neodvislých, universitních theologických fakult, že vidí svůj úkol v pěstování skutečné vědy, a také jej provádějí a nespokojují se s přípravou farářů pro církve, jako činí církevní semináře, kterým při jejich odvislosti od církví nemůže jíti o nic víc, než o takovou přípravu, které bývají vázány názory církve a směrem v ní právě panujícím a musejí tudíž prostě předávati soubor uznaných dogmat.

Poněvadž v Německu a v některých jiných protestantských zemích evropských mají theologické fakulty svobodu vědecké práce, neslyšíme tam odtud hlasů po vyloučení theologických fakult z universit, jaké u nás se požaduje a jaké jinde, na příklad v Italii, jest radikálně provedeno.

U nás jsou poměry jiné. Zde by sotva kdo chtěl svěřiti studium historie, filosofie a srovnávání náboženstev theologickým fakultám. Bylo-li by jim svěřeno, sotva by kdo čekal od nich obohacení vědy. U nás by však odborné a soustavné studium historie náboženstev mohlo býti protiváhou theologických fakult, které stojí na stupni církevních seminářů. Vyloučení theologických fakult u nás žádat, jest dnes a bude na celou dohlednou dobu utopií. Ale dáti jim protiváhou stolici historie náboženstev na filosofické fakultě, to není nedosažitelno. O takovouto disciplinu pak musí míti dnes zájem celý soubor skutečné vědy. I ten, kdo sám náboženství nemá, nezavírá přec oči před skutečností náboženskou u jiných, před faktem, že náboženství měla a mají obrovský význam pro lidstvo a pro člověka, pro kulturu, pro mravnost, pro vědu, umění, pro život, a jsou a zůstanou integrující složkou lidské duše jako individuelní i sociální činitel, jako sociologický zjev, který třeba i jen po stránce historické zasluhuje pozornosti, a po stránce praktické i theoretické přímo volá po soustavném a skutečně vědeckém probádání.

Česká universita by měla míti takovouto stolici. Úzké naše poměry sice dosud nepřipustily, aby u nás vyrostl samostatný, dráhu razící odborný badatel světového jména, ale máme pracovníky, kteří se touto disciplinou zabývají a byli by způsobilí ke zdatnému pokroku na tomto poli, jen když by byla možnost uplatniti se samostatně. I v náboženských dějinách našeho vlastního národa jest mnoho neprobádaného a nezpraco-

vaného. Práce tato bez specialisace universitní discipliny sotva kdy bude vykonána od kořene. Nemáme práva a autority navrhovati, jak by měla naše universita přispěti k trvalému uctění památky Husovy r. 1915, ale naše skromné mínění jest, že tímto směrem by se mohlo vykonati něco vzácného, záslužného a potřebného.

8. ledna 1913. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Sexuální problém.

Pozvedlo se u nás celé hnutí proti prostituci. Lidé všech vrstev, stavů, vědeckých oborů semkli se, aby ukázali, jakým je prostituce zlem a hledali cesty a prostředky k odstranění jejímu. Pracovníci odborní, právník, lékař, filosof, sociolog nemají pro tu chvíli jiného rozluštění nežli zrušení reglementace. A prostituce roste a šíří se ve všech vrstvách.

Je to, jako bychom chtěli vyplet trávu tím, že ji usekáváme, aniž bychom vytáhli kořeny, jako bychom chtěli usekati bujné křoviny, které by při řádném ošetření mohly vydat užitek i krásu. Ošetřujeme ránu zevně, aniž bychom odstranili vnitřní hnis.

Spisovatelka a feministka paní Teréza Nováková napsala kdysi v jednom svém dopise toto: »... je mi vždy úzko a hnusno z těch společenských kloak, úzko hlavně proto, když vidím, že všecky tyto kroky, přednášky atd. jsou prací Sisyfovou — všichni přednášející jsou si jaksi vědomi, že bojují marně, že »musí to být.« A toto je člověku zvláště líto; kdyby řekli, nemusí to být, tak a tak proti tomu lze zakročiti, alespoň jiskerka, ne-li paprsek, zapadla by do této hnusné tmy — žel, jsou to stále jen slova, slova, slova. Kdyby tak někdo přišel s positivními návrhy — to by bylo něco jiného — ale ani nejhoroucnější odpůrci prostituce nevědí (kromě zrušení reglementace) nic dále.« —

Filosof, professor Masaryk, řekl prostě: »Nemusí to být.«

Lékaři nedokázali, že musí to být. Sociolog dokazuje, že nemá to být. Mravokárce tvrdí, nesmí to být. Paedagog žádá výchovu lepší, hygienik přichází se svými požadavky rasovými a feminista žádá svobodu pro ženu. Je to otázka tělesné a duševní zdatnosti jednotlivce, záležitost jeho svědomí a zodpovědnosti. Ale jednotlivec neobrací se o radu ke svému svědomí a vymlouvá se na ono společností všeobecně uznávané »musí to být«. A prostituce bují a prostituce volná roste.

Jedna z našich praktických lékařek doznala: »Přicházejí do mé praxe dívky mladistvé a mluví, že já lékařka se červenám.«

Muž žádá prostituci a dívky a ženy provdané, nevědomé i uvědomělé, jsou toho obětí. Ale dobrovolnou obětí. Ony samy vybízejí muže a vrhají se v objetí prostituce proto, aby se vyžily, aby uplatnily domněle svou svo-

bodu sexuální. Je pravdou, že prostopášné ženy budou vždy, tak jako jsou mužové svým založením. Ale mnohé si ani neuvědomují, že jsou obětí falešného názoru a nikoli své potřeby. Je to právě takové nepochopení sexuality, jako jeví se v následujícím sdělení lékařky: »Přicházejí zase ženy provdané, které sebe ničí, jen aby vyhověly muži a uchránily ho před prostitucí mimomanželskou. Jsou to často neuvědomělé ženy, ale i vzdělané jeví naprostou odvislost od muže v ohledu sexuálním. Žena je v tom směru pasivní. Je to fysiologický problém přírody. Žena nemůže být pohlavně uvědomělou před manželstvím, neznajíc ho, a uvědomuje si tuto záhadu teprve průběhem manželství. Žena se stane takovou, s jakým se setká mužem. Je-li muž smyslný a zkušený, probudí v ženě smyslnost a vydráždí ji na vysokou míru. Je-li normální, i její sexualita vyvíjí se normálně, ale vždy podle něho. Je odvislá od sexuality mužovy, protože na ni nebéře se ohled a ona sama si toho ve své nevědomosti nežádá. Teprve snad v dalším věku pochopuje, ale zřídka se uplatní. Překáží tu zvyk, děti, rodinné a společenské ohledy.« —

K čemu je nám pak ale všechno ženské hnutí, veškeré uvolňování, osamostatňování hospodářské, duševní neodvislost, politická a jiná práva, když jich nepoužijeme tam, kde nejvíc trpíme, když na konec upadáme svým sexuelním založením přece v podřadnost, v područí, když v nejužším poměru k muži mizí všechna samostatnost, úsudek, uvědomění a vůle, a stáváme se dobrovolně, otrocky pasivními, duševně i mravně i fysicky podléháme autoritě muže i jeho vlivu i tehdy, kdy to není nutné, jen proto, že fysiologické založení naše je pasivní? Pak buď ženské hnutí nemá pravého smyslu, anebo právě zde je kořen ženské otázky a pravý problém ženského hnutí, k němuž musí se teprve dopracovati.

Je tu otázka: Jsme skutečně pasivní z fysiologického důvodu? V čem spočívá ona pasivnost a v čem je fysiologickým zjevem?

Když umlčujeme, ubíjíme sebe, abychom sloužily muži, to není fysiologický zjev. Fysiologické je to, co v sobě potlačujeme, projev našeho vlastního života, naše vlastní potřeby osobní a ženské, duševní a tělesné. A proto tvrdím, že naše pasivnost je násilná, vychovaná, naučená, je často projevem sobectví, ale není fysiologickým zjevem. A tato neblahá pasivnost žen-manželek způsobuje, že navzájem udržují muže na onom stupni, na němž ho při vstupu v manželství nalezly, jen ze strachu, aby neztratily jeho osobu a neprojeví ani pak samostatnost a nedovedou naznačit mu, kdy by byl spokojenějším, když samy k tomu poznání dojdou. A tato pasivnost manželek nese vinu na prostituci — ne oběti prostituce —, ale ženy-manželky a matky — protože nedovedly muže povznést, ale postavily se na roveň prostitutkám, aby o něj s nimi stejným způsobem zápasily. Dnešní muž nepoznává u ženy nic vyššího než smyslnost a erotiku, — ženy, které žijí samy v sobě vyšším životem, neuplatňují ho vůči muži v pohlavním styku a nedávají pronikat duševnosti celým životem, ale svůj život vnitřní oddělují a kryjí. Nedivme se pak, že jiného nechce znát, vše ostatní je mu snem nedosažitelným, z něhož ho probouzí skutečnost, všednost manželského života, i kdyby byl předmanželský poměr obou sebe čistší a ideálnější. V tom je žena pasivní, že udržuje stále obvyklý kruh. Za takových poměrů zdá se, že marné jsou snahy o vyzdvižení a obrození

ženy. Jeť ženino nitro pusto bez lásky a mateřství, ona obojího si žádá v životě, ale svou pasivností propadá podřadnosti. Ku štěstí ženy by byl zdárný počátek ten, aby muž naučil se na ženu hledět jinak než dosud a naučil se vážit si jí. Proto zdá se, že spíše než k ženám, k mužům mluviti máme. Ale nestačí mluviti, muž musí být k jinému názoru na ženu, na život přiveden, přinucen. Obávám se, že prostředkem k tomu je právě dnešní mravní volnost žen, která zvracuje všechny předpoklady pro život rodinný, pro zdraví, klid, štěstí lidské, a která teprve ve své hrůze snad zarazí konečně muže i ženu a obrátí mysl jejich k záchraně, k zodpovědnosti a sebezdokonalování. Jaké však pohromy budou muset přijít na lidstvo, aby se vzpamatovalo a uvědomilo si, v čem spočívá lidství a obrátilo se k němu, přiblížilo se k produševnění života a naplňovalo mravní zákon vesmíru — spravedlnost a nenechávalo ho pořád jen na sobě plnit ve formě hrozných důsledků, k nimž samo zavdává příčiny. Až ty příčiny budou dobré, budou i jejich důsledky blahé.

Kdyby se našel muž, který by dovedl sebe krotit — jen krotit, a přinášel ženě úctu, vážnost, šetrnost k její bytosti duševní i fysiologické, kdyby si oba rozuměli, nelze pochybovat, že tehdy by se oba dohodli i na určitých vztazích tak, aby žádnému nedálo se násilí. Tehdy ukázala by se aktivnost ženy aspoň v upřímném popudu vůči muži, ale pasivnost její nebyla by násilím sobě samé činěným. Taková pasivnost jen v této míře je tím skutečným fysiologickým zjevem. Vše ostatní je umělé, vypěstěné, násilné. Žena je dotud pasivní, dokud není uvědomělá. Ale jakmile nabude uvědomění, musí svou pasivnost odložit a je její povinností usilovat, aby plně pochopila svůj stav, své vztahy k životu, a dle svého poznání postupovala a poučovala muže.

Snad prý ženské hnutí přispívá k tomu cíli, že ženy stanou se v tomto ohledu samostatnější, že nebudou se na celý život vázat, že manželství bude volněji rozlučitelné, že budou snad žádat té nejnutnější hygienické ochrany, které dnes tolik postrádají, není-li muž sám dosti šetrný.

Ale dnes ještě ženy v průměru takové nejsou a volná a manželská prostituce bují.

Je také obava, že muži budou rozlučování manželství více využívat než ženy, že ho budou zneužívat na onom stupni mravním, na němž dnes jsou. Lepší postavení žen předpokládá — nemají-li se ženy odvracet od mužů neb manželství aneb býti pasivní — zušlechtění mužů. To je ovšem smutná perspektiva. Leč vždy v těch nejhorších dobách dějinných klíčily zárodky největších blahodárných reforem. Také dnes, kdy tragedie ženských životů manželských i mimo ně, kotvící v nezřízeném sexuálním životě muže a nepochopené sexualitě ženy, které zjevují se v celé hrůze a pravdivosti snad jen lékaři — zasvitne jiskřička, po které volala paní Teréza Nováková.

Je to uvědomění o samostatném sexuálním životě ženy a uplatnění jeho, které se ozývá z nejnovějších snah probuzejícího se hnutí. Bude to novým zevním popudem k tomu, aby i vnitřní vztah obou pohlaví urovnal

se i po této stránce uspokojivě a žena ocitla se blíže svého cíle — svého lidství.

Dokud žena není všestranně volná, samostatná, aktivní, dotud není plným člověkem, dotud opravdu je v područí muže neb svých starých názorů na život. Proto jeví se sexuální stránka kořenem ženské otázky, protože v omylném názoru na ni utápí se veškerá ostatní dobytá volnost ženy. Nejde o to, aby žena se zříkala života manželského a mateřského, ale aby sobě i po té stránce rozuměla a sebe uplatňovala. To musí se stát dalším snažením ženského hnutí, aby žena stala se schopna volně žít plný život člověka.

Pro přítomnou chvíli chtěla bych, aby žena znala aspoň první pravidla pro manželství. Vědomí, že pro oba manžely je jedna morálka, že žena má táž práva v sexuálním ohledu jako muž, ale že muž jich nesmí nadužívati právě tak jako žena. Vždy bude lépe, když v manželství bude ten určovati život, kdo je normálnější. Že jsou doby, kdy žena vyžaduje každým způsobem šetření sebe, že preventivní prostředky jsou nemravné a nervové soustavě ženy škodlivé a že svého muže smí a má povznášeti k sobě, nabádajíc a napomáhajíc mu svým jednáním v ušlechtilé zdrželivosti a šetrnosti.

Nezodpovězené otázky.

Zahraniční události trvale zatlačují zájem na vnitřní politice. Na místech rozhodujících pro vnitřní politiku nikdy nebývá valného zájmu hlubšího, tam se vnitřní politika prostě přenechává tomu neb onomu ministrpresidentovi jaksi do vlastní režie a tak dlouho, až on sám prohlásí, že nemůže dál, to jest, že nemůže dál vše to opatřovati, co se na něm shora žádá. V dobách tak vážných událostí zahraničních by si ovšem žádný ministrpresident netroufal získávati zájem koruny na událostech vnitřních, to by znamenalo prohlášení vlastní neschopnosti. Vláda tudiž se nesnaží přivésti politiku vnitřní do běhu. Divné jest ovšem, že i parlament na toto stanovisko přistoupil a přistupuje opět a opět. Velké strany jako by si daly slovo, že nepřipustí politických otázek a proto si zrovna české strany před půl rokem mohly dovoliti žert, prohlásit i prozatímný rozpočet za věc nepolitickou, aniž by vyvolaly homerický smích všech ostatních. Stejně oba vojenské zákony tímto způsobem byly depolitisovány a nyní opět nemá nikdo chuti vidět ve finančním plánu věc významu politického.

V Rakousku se vládne formulkami -- jakmile se najde vhodná formule, všecky nesnáze a obtíže jsou odstraněny. Branné a vojenské zákony povolují se císaři, rozpočet státu — dr. Koerber je autorem formulky, že stát musí žíti — ostřejší jednací řád povoluje parlament sobě a finanční plán povoluje se úřednictvu a zemím. Českoněmecké vyrovnání oba národy dělají stejně jen pro sebe a až co nevidět budou předloženy účty za nedokončenou dosud kampaň zahraniční, bude se jistě vykládat, že obnosy ty musejí být povoleny velmocenskému postavení říše. Parlament, jak již řečeno, na všecky takové žerty dosud přistoupil. Není naší věcí lámat si hlavu, proč ostatní strany tak činí, záhadou nám zůstává pouze, proč a zač některé české strany při této hře spolupůsobí a ostatním vytýkají neporozumění situaci, demagogii a kdo ví co ještě jen proto, poněvadž tuto politiku nepolitiky neprovozují také. Že všecky ty formulky byly vynalezeny jen proto, aby nebylo vidět, že se tím očividně podporuje v první řadě vláda, netřeba teprve dokazovat. Ale proč mají právě

také české strany podporovat tuto vládu? To nám dosud nebylo vysvětleno a nikomu se dosud nepodařilo přiměti jednu z tří českých stran vládu svými hlasy podporujících k vysvětlení tohoto postupu. Jen pythického výroku se nám dostalo od jednoho z vůdců této oficiální politiky: máme prý děkovat pánu Bohu, že hraběte „Stürgkha máme. O dobré vůli nynějšího ministrpresidenta nikdo ani u nás nepochyboval a nepochybuje. Ale tu dobrou vůli mělo už několik chefů kabinetů a přec jsme zůstávali nespokojeni a v oposici a ti neměli v kabinetě ministra tak nebezpečného a nám do krajnosti nepřátelského, jako je nynější pan ministr spravedlnosti dr. rytíř Hochenburger. Děkujeme tedy pánu Bohu už skoro půl druhého roku jen za hraběte Stürgkha, za nic víc. Pomocí už zmíněných formulí podařilo se bohumilému ministrpresidentu prosaditi v parlamentě vše, co potřeboval, aniž by nám byl povinen díky, aniž by se nám musil čímkoliv odměňovat. Patrně hrabě Stürgkh vzájemně děkuje Pánu Bohu, že má české poslance.

Takový je tedy poměr i vládních stran českých k nynější vládě a nelze se tudíž diviti, že tento poměr nevzbuzuje nadšení ani ve vládních stranách samých a že se jak mezi Mladočechy tak i mezi agrárníky jeví už značná nechuť k politice, která už politikou není a že i ti, kteří z různých důvodů si netroufají býti nespokojeni s dosavadním postupem, se chovají zcela netečně. Dnes by bylo záhodno vypsati cenu pro české poslance na zodpovědění otázky, jaký vývoj věcí očekávají a jaký je důvod k nynějšímu postupu a jaký cíl. Na tyto otázky v častých projevech svých neodpovídají ani vůdcové vládních stran našich, tím méně poslanci ostatní. Po naprostém neúspěchu v otázce vodocestné poslanci z vládního tábora netroufají si intimní poměr svůj k nynějšímu kabinetu odůvodňovat už ani jistými úspěchy hospodářskými a tak nezbývá, než, jak jsme už se zmínili předešle, ukazovat na vžití se příslušnosti dvou českých ministrů k ministerstvu.

Snad by takový claire obscure pro jistou dobu i u nás neškodil k uklidnění myslí a co dobrá škola pro politické uvažování bez rozčilování a agitace, kdyby ten klid skutečně na všech stranách a ze všech stran byl zachován: ale právě už povolování a schvalování všech těch ohromných břemen, vládou jednou jménem armády, jednou státu, jindy zas parlamentu požadovaných, znamená za daných poměrů a po všem, co léta předcházelo, takovou koncesi právě vládě, že vzhledem na celou politickou situaci naši bez protiváhy zůstat nemůže. Nic naplat. A onen claire obscure byl by jen tenkrát přípustný, kdyby se celá ta

situace přivodila za jistým, zaručeným cílem, kdybychom věděli, že po vyřízení všech těch státních nezbytností za činné pomoci většiny českých poslanců přijde řada na nás a že bude splněn jeden alespoň — a třeba kterýkoli — z kardinálních požadavků českých. Místo toho všeho vleče se českoněmecké vyrovnávání vyžadující na nás stejně celou řadu značných obětí a už to vyrovnávání děje se za okolností vesměs nám — alespoň a mírně řečeno — málo sympatických. Vláda po celou dobu toho vyrovnávání nehnula prstem, aby Němce — vládní stranu par excellence — přiměla k upuštění od obstrukce alespoň pro nejnaléhavější potřeby země, nehnula prstem, aby nejdůležitější zemi uchránila před povážlivým a zahanbujícím stavem finančním a hospodářským. A vedle toho jeden člen vlády po celou dobu toho vyrovnávání neustává v postupu v jazykové otázce nám přímo nepřátelském, který se při konečném řešení této otázky bude jevit co nebezpečné předurčení. A právě v okamžiku, až všecky skoro ty důležité státní nezbytnosti budou vyřízeny, má dojíti k určení stanoviska vlády v otázce vnitřního jazyka u státních úřadů v Čechách. Prozatím nikdo neví, jak se vláda postaví a že to právě my nevíme, je dost povážlivé po politice posledního roku, která vládě tolik pomáhala. Dovedli bychom této politice rozumět, kdyby české vedení mělo od prvopočátku a předem záruku, že v této pro nás tak důležité otázce smíme počítat také jednou na pomoc vlády. Ale právě této záruky se nám nedostalo a přítomnost pana dra Hochenburgera nutí nás k obavě, že stanovisko vlády v této jazykové otázce bude pro nás nepřijatelné. Jak tedy bude česká politika vypadat, když kabinet hr. Stürgkha v jazykové otázce nám nevyhoví, když bude stanovisko vlády takové, že bude ohrožovat i celý dosavadní stav vyrovnání českoněmeckého a když se česká delegace bude musit na konec odhodlat k postupu proti vládě? Bude to pak úspěchem české politiky, porazí-li i na krásně kabinet hr. Stürgkha, když všecko, čeho bylo potřebí, bude už schváleno?

Takové a podobné otázky, tyto a ještě jiné pochybnosti v české veřejnosti — a to i té, která není pro věčnou oposici a věčný boj — jsou na denním pořádku. A ptají se a pochybují též lidé z tábora vládního. Odpověď na ně dosud nedal nikdo. Až ty otázky a pochybnosti zodpoví hr. Stürgkh, bude snad pro českou politiku trochu pozdě. A pán Bůh, jemuž máme za hraběte Stürgkha děkovati, nám nepomůže. *C.*

Slovo o hodnotě Pamětí Fričových.[1]

Podává H. Traub.

Prof. Jan Heidler uveřejnil v Čes. Časopise Historickém (1912. seš. 1.) — srov. v té věci též Přehled z 18. a 24. srpna 1911. kde vyšla téhož »Kapitola o radikálech z r. 1848 v Masarykově Karlu Havlíčkovi« — článek: »Kritika Pamětí Jos. Václ. Friče«, v němž pronáší se odmítavě o vnitřní ceně Fričových Pamětí. Odsudek svůj vyvrcholil na konec v těchto slovech: »Nemůžeme naprosto věřiti ve Fričovo pojetí politických událostí r. 1848, ve výklad ideového základu českého programu toho roku a v líčení stranických poměrů tehdejších v Čechách. To jsou zprávy nesprávné, zaviněné Fričovou neschopností vzkřísiti vzpomínku v její skutečné životnosti, i když se týká nepřítele.«

Heidler ukazuje tu především, že Masaryk založil na Fričovi kapitolu o radikalismu roku 1848 ve svém K. Havlíčkovi, stejně jako že Denis »použil někdy do detailu Fričových Pamětí«. Než Denis — Masarykův soud o radikálech českých dá se opříti především počínáním jejich r. 1849! — poznamenává výslovně (II., 266), kterak »Tobolka dokázal, že Paměti jeho (Fričovy), složené dlouhá léta po událostech, opírají se o poznámky, učiněné ve chvíli samé; nemáme tedy žádného důvodu, abychom odmítali jeho výpovědi.« Při tom ale ušel zcela pozornosti Heidlerově Jos. Al. Helfert, pamětník doby a zajisté muž, jenž s radikalismem Fričovým neměl naprosto nic společného. A přece týž Helfert v studii své: »Der Prager Juni-Aufstand 1848« na straně 125. v poznámce 2., dovolávaje se soudu Fričova, praví o něm slovně toto: »Osobně jsem Friče ml. (na rozdíl od jeho otce) neznal; musím se přidržeti líčení, která jsem o něm dostal a jeho vlastních záznamů. V tom jsou všichni za jedno, že byl výstřední fanatik, při tom bezměrně ješitný a domýšlivý, a to se jeví ve všech jeho projevech; ale byl při tom poctivý (podtrhuji já), tak se mi ujišťuje ze spolehlivé strany, od osobnosti, která ho znala z dob studentských. Pokud jde o jeho »Paměti«, musíme rozlišovati. Ve věcech, které dostal z třetí ruky, nelze mu důvěřovati více, leč jsou-li s druhé strany, věci znalé, potvrzeny; přijímá. co se mu hodí do krámu a uzpůsobí si dle svého pojetí, zkaleného

---

[1] Napsáno v srpnu 1912.

alespoň předpojatostí. Při tom, co sám viděl a zažil, nejsou sice sebeklamy také úplně vyloučeny; avšak libovolně nevymyslil, aniž zúmyslně nezkreslil zajisté nic, není lhářem, ani popíračem nebo utlačovatelem toho, co a jak se mu přihodilo (podtrhuji já). Vezměte vypravování jeho srážky s Palackým odpoledne 13. (června) : vypoví jiný spisovatel takové věci tak snadno o sobě a předloží čtenáři? Episodě s hašteřivou ženou ve veliké ulici Jesuitské nechybí nic co do názornosti, ačkoli hlavní úloha, kterou hraje Frič při tom, není zajisté záviděníhodná. Stejně také ve vylíčené právě příhodě s kupcem Weissem.« Tolik tedy Helfert o Pamětech Fričových. Ostatně týž Helfert poznamenává ještě na jiném místě téhož spisu (str. 149., pozn. 1.), že »vůbec znějí všechny tyto zprávy (o událostech svatodušních) velmi nejistě a nespolehlivě, takže věrohodný Kopp (»Ereignisse der Pfingstwoche«, Praha 1848) má pravdu, praví-li na str. 96.: »Kdo neviděl všeho vlastníma očima, může při tomto zmatku sotva něčemu věřiti.« Konečně poznamenávám, že i Jaroslav Vlček ještě roku 1912 (!) v »Několika kapitolkách z dějin naší slovesnosti« pokládá Fričovy Paměti za spis »čtení hodný«, poněvadž — jak praví — podávají obraz pražského prostředí hlavně let čtyřicátých a padesátých, zejména nálady roku 1848 a 1849, ovšem obraz romanticky a subjektivně zbarvený a tudíž i zkreslený.

Co že vytýká prof. Heidler Fričovi? Že neměl autokritiky? Stačí proti tomu odkázati prostě k shora poznamenaným vývodům Helfertovým. Dále praví kritik, že »Frič nedovedl viděti nazpět minulost, jaká byla, jeho temperament a fantasie jí dávaly barvu přítomnosti, která jej právě tísnila; on promítal názory a hodnoty let osmdesátých do revoluce roku 1848« (proloženo Heidlerem). A jako první doklad pro své tvrzení uvádí Heidler, že se Frič prohlašuje neprávem již k roku 1845 byronistou, ježto stál prý především pod vlivem Schillerovým a jeho »Loupežníků«, čehož dokladem je mu právě Fričovo drama »Kochan Ratiborský«. Ale Frič sám prohlašuje látku této truchlohry za »dosti mlhavou« a »sentimentální«, jsa si vědom, jak zdůrazňuje literární historik J. Vlček, také hojných reminiscencí z Klicpery, Tyla a Schillerových »Loupežníků«. (Srov. ve příčině Fričova byronismu u Vlčka str. 84—86.) Než budiž, ale dokazuje tohle něco »o jeho (Fričově) smyslu pro pravdu«, když konstatuje prof. Heidler sám, že usvědčují Friče vlastní bezprostřední zápisky, z nichž část uveřejněna na konci prvního dílu Pamětí? Že »promítal poměry doby, v níž žil, do doby, o níž psal,«

chce Heidler dokázati v části politické. Na otázku ovšem nejdůležitější, kdy psal Frič Paměti a proč, odpovídá autor: »Počal je psáti na konec pátého roku po svém návratu z vyhnanství« — soudí tak nepochybně podle úvodních slov v Pamětech — a pokud jde o příčinu sepsání, tvrdí, že Frič je začal psáti s úmyslem, »aby obránil radikální stranu z r. 1848, z níž vyšlo mladočešství, proti národní straně, jejíž žurnalistický obhájce, Jakub Malý, vydal k podnětu »Českého klubu« knihu »Naše znovuzrození« r. 1880, aby ukázal zásluhy Staročechů o národní vývoj český.« Co že vedlo Friče k sepsání Pamětí,[1] povídá jasně v úvodě sám: »Přistupuji k souhrnu svých upomínek a zkušeností tím odhodlaněji, poněvadž dávno s nemalým podivem, ano s obavou pozoruji, že mladší naše pokolení, třeba si kladlo cíle od pouhého chlebařství neb čirého ukojení osobní ješitnosti vznešenější, nepojímá životního svého úkolu tak opravdově, jak toho vážná (Fričem proloženo) naše doba vymáhá, ba naopak že počíná si ve své roztěkavosti a svém bažení po dočasném úspěchu tak lehkovážně a nepředvídavě, jak bychom měli, prostě řečeno, již vyhráno!« A o něco dále pokračuje: »Chápu se však nyní také z té příčiny péra, že s lítostí pozoruji, jak z hloučku těch, s nimiž v prvním horování své mladosti účastnil jsem se vždy památného, z jádra samého lidu vyšlého politického hnutí, v němž, pokud vím, šlo především o věc, pro niž se skoro každý, málo sebe jsa pamětliv, rád obětoval, ztrácí se postupem roků jeden po druhém. I nastává povinnost, aby někdo vydal za ně poctivé svědectví, ježto by jinak upřímné jejich snahy propadly zapomenutí, a co hůře, rouhavým pomluvám nepříznivých, zaujatých a k tomu nevědomých posuzovatelův.« Vzpomínky své nezačal Frič psáti teprve r. 1884, jak soudí Heidler; Frič přece praví v úvodě výslovně: »Přistupuji k souhrnu svých upomínek,« a víme, že první náčrtky pamětí svých psal již r. 1859 (srov. předmluvu k Pamětem[2]) a úryvky z událostí těch publikoval roku 1866 v »Národních Listech«, v staročeském »Pokroku«, v »Epoche« Skrejšovského roku 1879 a jinde. A třeba zdůrazniti zvláště, že Frič zpracoval Paměti své nikoli, jako činili mnozí, po paměti, nýbrž na základě zápisníku, denníku, který si začal psáti již r. 1843 — srov. úryvky z něho na konci I. dílu Pamětí — a pokračoval v něm až do své smrti; ovšem že při tom užil, jak ani jinak nemůže býti a jak vysvítá z jeho denníku, současných pramenů, především novin.

[1] Není bez zajímavosti, že Paměti vycházely s počátku v komisi J. Malého, syna Jakubova.
[2] Originál z r. 1859 chován jest v pozůstalosti.

Těžké obvinění proneseno tu proti Fričovi, jako by byl stál ve službách mladočeské strany a že tato tendence se projevuje v Pamětech. Naproti tomu konstatuji, že Frič od jinošských let — jak dokazují též jeho uchované zápisky — byl odpůrcem politiky Palackého a Riegra, jako upřímný polonofil šel r. 1863 i v letech příštích s Národními Listy, ale to mu nevadilo, aby nesympatisoval se Skrejšovským, s nímž pracoval a byl ve stálých stycích až do jeho smrti. Vrátiv se po dlouholetém bloudění v exilu trvale do vlasti, byl Frič bez prostředků. Obrátil se proto po delším váhání na přítele svého Julia Grégra, aby ho přijal do redakce Národních Listů. Dopis, kterým nabízel své služby »Julkovi«, podepsal, jak se pamatuje se vší určitostí syn jeho, význačnými slovy: »Ptocheus, sed liber«; patrno, že nemínil slepě sloužiti ani listu, ani straně proti vlastnímu přesvědčení. Frič přijat byl Grégrem do redakce jen jako externista. Prof. Heidler dopustil se při tom, chtěje ukázati a dokázati, že Frič psal své Paměti na prospěch vítězícího a vítězného mladočešství, těžké chyby. Tvrdí, že poslední díl Pamětí vyšel r. 1891. Rukopis Pamětí, uchovaný bezvadně v pozůstalosti Fričově, opatřen jest na konci datem přesným, kdy byl dopsán, a to je 26./X. 1887, tedy v době, kdy o úpadku strany Riegrovy a především o vítězném mladočešství nelze dobře ještě mluviti. Toho roku také vyšel poslední svazek Pamětí a to nikoli nákladem autorovým,[1] nýbrž firmy B. Grund a V. Svatoň[2] na Král. Vinohradech. Po smrti J. V. Friče zakoupil zesnulý již knihkupec Fr. Bačkovský v listopadu 1890 od této firmy Fričovy Paměti a aby knih snáze odbyl, opatřil je novým toliko titulním listem a letopočtem 1891, označiv toto vydání knihy neprávem jako druhé, ačkoliv z prvního nákladu zbylo ještě na 700 výtisků.

Nevidím v tom »vážné překroucení skutečnosti«, staví-li Frič, byť si ze samolibosti, svoji osobu do popředí radikální strany r. 1848, třebas že, jak zdůrazňuje Heidler, »nenapsal ani jednoho článku do novin, nepromluvil ani na jediné politické schůzi.« Tak víme určitě, že Frič byl spolupůvodcem schůzky ve Svatováclavských lázních 11. března — jak to dokazuje list otce jeho k prof. Čelakovskému, uložený v pozůstalosti Čelakovského v museu král. Českého[3] — že byl

[1] Ve smlouvě, datované ze dne 16. července 1884, se praví: Dílo vydáváno bude s poznámkou: »s nákladem spisovatelovým«, což uznáváme vzhledem k simpatiim Vašnosti vůbec věnovaným za velmi vhodné.

[2] Tak sluli oba společníci. Jméno firmy znělo Jelínek a Grund, teprve od r. 1885 Bedřich Grund a Vilém Svatoň.

[3] Dr. Frič píše 20. dubna do Vratislavě Čelakovským: »Čím jsem byl v měšťanstvu, tím byl Josef u študentů.«

spoluzakladatelem a předsedou vojenské sekce studentské Slavie,[1] velitelem, byť i samozvaným, v Klementinu za dnů svatodušních bouří, že byl žádán spolu s několika jinými osobnostmi za rukojmí, že Noviny Lípy Slovanské vřele vítaly počátkem roku 1849 vracejícího se Friče opět do vlasti. O ctižádosti mladého Friče svědčí ovšem nejlépe slova vlastní jeho matky z 13. září, která sám též cituje (III., 483): »... Pozoruji na Tobě n e s m í r n o u t o u h u p o s l á v ě (proloženo Fričem) a to mne nepokojí.«

Připouštím, že Frič představuje mylně — ale zda úmyslně či bona fide? — radikály z roku 1848 jako bojovníky za české státní právo a proti nim staví stranu Palackého jako zrádce tohoto paladia, jsem stejně přesvědčen, že je přehnáno — Heidler praví »úplně vymyšleno« — že s Palackého listem do Frankfurtu »horlivější stoupenci všemožné samostatnosti českého státu v negativních jen vývodech ... souhlasili.« Prof. Heidler však jde ještě dále tvrdě, že v Čechách nebylo oposice proti politice českých poslanců na říšském sněmě kroměřížském, a tomu tak není. Z listů radikálního směru, jako byl především Knedlhansův »Praž. Večerní List«, nebo »Lípa Slovanská«, či Arnoldovy »Občanské Noviny«, je patrno, že bylo dosti nespokojenosti s oportunní politikou Palackého a Riegra. Demokraté čeští zazlívali poslancům strany národní zvláště některá hlasování proti návrhům německé levice a Em. Arnold sám praví výslovně, že se dal »s úspěchem do boje proti hlavám pro jejich beztaktnost v politice« (srov. »Z pamětí Em. Arnolda« v Květech, 1898). Že Frič — a to mu Heidler vytýká zvláště — cituje nepřesně program »Slov. Lípy«, přidal dokonce »ono táborové slovo posvátné koruny české«, nepokládám za takový hřích; Frič citoval nepochybně zpaměti a odtud ta nepřesnost.[2] Třetí odstavec prvního oddílu stanov spolku »Slovanská Lípa«, podepsaný J. P. Šafaříkem jako starostou, v němž vytknuta působnost jeho, zní do slova: »Hájení samostatnosti Čech, Moravy a Slezka zvláště proti návalu Německého spolku.« Úmyslu nějakého přece v tom spatřovati nelze, stejně jako když Frič nevěrně podává slova Palackého nebo K. Havlíčka, o jejichž správném znění může se každý snadno přesvědčiti. Není po mém skromném soudě ko-

---

[1] **Přítel jeho Volák píše mu 1. ledna 1849 z Prahy do vídeňské nemocnice mezi jiným: »Kamkoli se ohlédnem, v Slávii, u legie, všudy nám chybíš Ty, na všem pozorujem, že Tvé přítomnosti třeba, nemá-li nám brzy umíráčkem odzvoněno býti pro naši vlastní netečnost, pro vlastní nečinnost« (pozůstalost Fričova). A Frant. Korbel v listě ze dne 21. listodadu 1868 vzpomíná až ze San Franciska J. V. Friče: »... V mé paměti vždy žiješ, neb Ty jsi mezi námi první housle hrával.«**

[2] **J. E. Sojka (Naši mužové, str. 716) píše o Slov. Lípě, že chtěla »obrániti samostatnosti posvátné koruny české«. Což jestli to Frič opsal odtud?**

nečně bez významu, že Heidler probírá při kritice své celkem jen výsek, jediný rok 1848, ale právě líčení roku příštího, především t. ř. květnové spiknutí a co s tím souvisí, dokazuje, že Frič ničeho nezastírá, že nemluví vědomky nepravdu a jako pravdomluvný i pravdymilovný člověk nepotlačil o sobě tak mnohého, co jej neukazuje ve světle zrovna nejpříznivějším, jak už to také zdůrazňuje Helfert, jemuž přece ani osobnost, tím méně skutky Fričovy mohly býti sympatickými. Rodina Fričova chová ve vzácné pietě literární pozůstalost otcovu a z té možno se přesvědčiti — zvláště pokud jde o korrespondenci — že Frič přes některé slabosti lidské snažil se v Pamětech podati události věrně. Na obranu Fričovu — ač chci tímto svým příspěvkem toliko upřílišený odsudek Heidlerův uvésti na pravou míru — vzpomínám tu též slov Glücklichových, pronesených při jiné příležitosti (srov. jeho článek »K historii našeho politického programu« v Naší Době, 1903): »Literatura memoirová je vždy cenná pro studium ducha lidí i doby.. Ale kde líčí události, mají memoiry cenu jen tehdy, lze-li jinými spolehlivějšími prameny ověřiti fakta, jež podávají.« Abych ukázal na konec ještě k nespolehlivosti pamětí vůbec, připomínám toto: Fr. L. Rieger vypravuje ve svých vzpomínkách (srov. »Z vlastních pamětí Fr. L. Riegra«, v Osvětě 1906, str. 212), že zemský výbor pověřil Braunera a jeho (Riegra) převezením korunovačních klenotů českých do Prahy, ale vydavatel Bohuš Rieger opravuje sdělení otcovo v připojené poznámce: »Převezení insignií koruny české bylo nařízeno ministerstvem a převezení uloženo se strany zem. presidia místodržitelskému radovi Ant. Hlávkovi, se strany zem. maršálka pak přísedícímu dr. Braunerovi (s výslovným ohražením práv království českého). Že by byl zemský výbor dal zároveň příkaz Riegrovi, je patrně pokles paměti!« Prof. J. Vlček zdůrazňuje v citované práci, že »Frič, který tak bystře a pronikavě postřehoval nejen vnější význačné rysy lidí, s nimiž se stýkal, nýbrž často i jejich duši — do vlastní své duše, do své podstaty a schopností svých viděl dosti nejasně, nekriticky, skly vždy růžově zamlženými a snahy i záměry své, zejména literární, do obrovských rozměrů zveličujícími.« Končím: Frič nazývá v úvodě k Pamětem práci tu »upřímnou svou zpovědí« a tím také, soudím, Paměti jeho jsou a zůstanou.

Státní dlužení a státní úvěr.

Napsal prof. Jan Koloušek.

(Pokračování.)

Mezi rozhodně nejšpatnějšími počtáři nacházíme právě jména nejvelebenějších a nejproslulejších finančních ministrů, jako na př. pruského Miquele, nebo francouzského Léona Saye, nebo našeho Depretise (v letech sedmdesátých minulého století), nebo ruského Višněgradského.[1]

Nevyplenitelným a nejvýš zhoubným zlem při uzavírání státních neb jiných veřejných půjček bylo a jest, že se lpělo na jistém pevném nominálním procentu úrokovacím, od kterého nebylo dovoleno ani se uchýliti. Ano pověra tato je tak vžilá i zakořeněná, že se na př. u nás přímo zákonem finančnímu ministru nakazuje, aby si opatřil povolený úvěr vydáním úpisů »úrokovaných nikoli výše než 4% ročně«. Jakoby se úroková míra věřitelům mohla diktovati zákonem! Jakoby od určitého nominálního procenta závisela dlužníkova spása i jakoby to bylo bůh ví jakou výhodou, když jsou státní půjčky co možná uniformní, když zní zdrcující většinou na jediné procento!

U nás na př. takovým spasitelným procentem bylo už dávno a dosud jsou čtyři. Ve Francii byly 3% dávno již všeobecným typem, od kterého se tam jen velmi neradi uchylovali; pouze pro nejhorší doby státního úvěru připouštělo se ještě 5procentní nominální úrokování. A na těchto utkvělých nominálních procentech nesmělo se nic měniti, ani tehdy ne, když skutečná míra úroků byla po případě o polovici nebo o dvě třetiny vyšší, neb i když byla skoro dvojnásobná. Ale takové pověry měly divně zhoubné důsledky

---

[1] Obšírnější vylíčení státních dluhů našich i čelných států evropských je podáno ve spisu (tiskne se nákladem »Odboru vzdělávacího sdružení čes. úřednictva ústavů peněžních«): J. Koloušek: »O státních dluzích, o státním úvěru, o emisích a konversích státních půjček«, v Praze 1913, jakož i J. Koloušek: »Cenné papíry«.

v zápětí, a to naprosto zbytečně bez jakéhokoli dlužníkova prospěchu — (třeba jen okamžitého): Stát nominálně se zavazoval k úrokování 4procentnímu na př., ale skutečně platil úroků 7% ročně;[1] nebo stát jindy nominálně úrokoval 5% a ve skutečnosti platil 8% ročních úroků.

Závazek 7procentních skutečných úroků při rentě nominálně 4procentní znamená však, že byl upsán dluh o 75% vyšší, nežli bylo nutno upsati, bez jakéhokoli značnějšího prospěchu dlužníkova.[2]

A tento vysoký úrok (7procentní) byl pak dlužník nucen platit do té doby, dokud by *nesplatil celý dluh o 75% vyšší*. To znamená tedy stálý 7procentní roční úrok, pokud běžná míra úroková neklesne *pod 4% ročně*. Neboť když i klesne úroková míra na 4% ročně, dlužník 4procentní renty, kterou prodal za $57^1/_7$% a kterou tedy úrokuje pořád 7% ročně, musí místo 100 K obdržených zaplatit 175 K upsaných. A z těchto 175 K roční úrok 4procentní dělá stále 7 K ročně, t. j. 7% z obdržené sumy 100 K.

Kdyby však byl dlužník upsal na 7procentní rentu za obdržených 100 K zase jen 100 K ročně, mohl by těchto 100 K při běžné míře 4% ročně splatit novým 4procentním úpisem al pari (100% kursem) a platil by pak jen 4 K úroku ročních. Takový je tedy zisk z půjček s nízkým (uniformním) nominálním procentem, které je hluboko pod skutečným úrokovacím procentem, že dlužník je pak nucen stále platit na př. 7 K ročních úroků, kde by jinak nepotřeboval platit než 4 K ročně! A touto nevidomostí a slepotou, vzbuzující přímou útrpnost, jsou dosud poraženi jak finanční ministři tak parlamenty z pouhé bezmyšlenkovité pohodlnosti a lenosti, i z pouhé záliby pro uniformní ráz státních dluhů!

---

[1] To bylo tehdy, když se 4%ní renta prodala za kurs 57·143%; nebo při 5%ní rentě bylo úrokování 8%ní, když prodala se za kurs $62^1/_2$%. A byly často podmínky mnohem horší: zlatá 4%ní renta rakouská se prodala až jen za kurs $53^5/_8$% (1876) a 5%ní francouzská renta (1817) jen za kurs 57·30%! Jižní dráha rakousko-uherská vydávala 3%ní dluhopisy sotva za kurs 35%!

[2] Jsou pro to četné doklady, že si dlužník takovým upisováním vyššího dluhu nejen nevymohl nižšího úroku, nýbrž naopak, že musil platit i vyšší úroky, než by byl platil, kdyby nebyl upsal, než jen kolik mu bylo skutečně vyplaceno.

Ovšem je uniformita půjček naprosto malichernou zálibou, na níž a od níž nic nezáleží a které se kromě toho ani nedocílilo za tak ohromné a nesmyslné oběti. Bude nutno o těch obětech, o jejich dosahu a rozsahu ještě podrobněji uvažovati. U nás, kde už přes třetinu století se přidržujeme typu 4procentního, a kde jen na krátký čas byl také obvyklý vedle toho typ 5%ní, který kromě toho ukvapeně byl pak nahrazen zase typem 4%ním, máme přes to stále ještě nyní tato nominální úrokovací procenta pro státní úpisy: 5¾%, 5¼%, 5%, 4·2%, 4%, 3½%. A není tomu dávno, co vedle všech těchto typů byly ještě úpisy na 4¾%, 4½%, 3·6%, 3·2%. Moc okolností jiných bývá totiž daleko silnější než jakákoli snaha po uniformitě, kde je zároveň ta snaha zhoubná.

Jinak v Německu. Tam se nikdy nevázali na uniformní ustálený typus půjček a nominální úrokovací procento volili podle stavu úroků na úvěrním trhu, — s jedinou výjimkou už vzpomenutou za Miquela a některou dobu po něm. — Ovšem i tam dospělo se k jisté uniformitě, když výše úrokované půjčky za příznivé doby se mohly (al pari) proměniti (konvertovati) v níže úrokované. Tak od r. 1842 byly skoro jen 3½%ní úpisy v oběhu, ale to bylo přirozeným anikoli hledaným důsledkem, že starší vysoko úrokované úpisy se konvertovaly a nové dluhy se nedělaly. Ale hned po roce 1848 byly za změněných poměrů vydávány půjčky nominálně 5%ní, 4½%ní a 4%ní, jaká právě byla přibližná úroková míra na trhu, a to bez ohledu na to, že dříve byly jen skoro 3½%ní dluhopisy v oběhu.

Později při pokleslé míře úrokové (od r. 1876) byly už jen vydávány půjčky 4%ní a 3½%ní vždy co možná al pari (za kurs rovný nominální výši). Teprve od r. 1890 objevují se renty 3%ní, které finanční ministr Miquel chtěl na velikou škodu státních financí učiniti tak výlučným typem, jako to bylo zavedeno ve Francii. Ale Německo ani Prusko na tomto typu přece neutkvěly, když zpozorovány byly jeho nevýhody za nízkých kursů, a zavedly přiměřeně dle stavu trhu zase nové půjčky 3½%ní a 4%ní.

A nebylo by potřebí ani zaokrouhlených procent, jak to bylo ostatně viděti z oblíbených našich úpisů 4·2%ních, 3·6%ních, 3·2%ních ano i 4·65%ních. V Italii kolovaly úpisy 4·34%ní, 4·56%ní, 2·604%ní atd. ve velmi hojném množství, aniž to co vadilo jejich prodejnosti.

II. Ohromné ztráty při uzavírání a přeměnách státních evropských dluhů (zvláště ve Francii).

Napoleon I., jak byl znamenitým vojevůdcem, politikem i podmanitelem, tak stejně pečlivě dbal i o státní finance francouzské. Přese všechny nesčetné výboje, při všech válečných nákladných podnicích šťastných i konečně nade vše očekávání nešťastných, po porážkách u Lipska a u Waterloo, Napoleon I. nerozmnožil patrněji francouzského dluhu. Před jeho zvolením za prvého konsula francouzské republiky v r. 1797 měla Francie 804⅓ mil. franků státního dluhu, kdežto po konečném pádu prvního císařství v r. 1815 bylo státního dluhu jen o málo více, sotva 1266 mil. franků.

Za to však královská restaurace Bourbonů, za Ludvíka XVIII. zejména, nejen prodlužila Francii úžasnou měrou, nýbrž činila dluhy ty tak hrozně nejapným způsobem, že tím oslabila trvale finanční síly země. Tato restaurace navalila neslýchaných břemen občanstvu francouzskému, jakož i nadělila francouzským věřitelům tolik naprosto zbytečných výhod, že není divu, když v krátké poměrně době Francouzi se nasytili své staré dynastie — zprvu nadšeně vítané, — a zdvořile ji bez jakéhokoli krveprolití vypravili za hranice, aby se s ní už neshledali.

V době neplných sedmi let (za Ludvíka XVIII.) od 1816—1823 bylo naděláno nových státních dluhů 1918¾ mil. franků s hotovým výtěžkem pro státní pokladnu pouhých 1354·7 mil. franků. Dluhy byly v nomin. rentě 5%ní a podle výtěžku průměrně byly prodány za kurs 70·6%. Byl tedy průměrný úrok placený věřitelům 7·08% ročně, zajisté velmi značný i pro tehdejší doby, hlavně také tím, že se jednalo o poměrně tak vysoké sumy a že kromě toho nízké emisní kursy úrok ten zabezpečovaly na dlouhé doby. Věřitelé kromě vysokých úroků dostali za každých půjčených 100 franků průměrně asi 141⅚ franku upsaného dluhu. Celkem nominálního dluhu bylo přiděláno zbytečně 564 mil. franků.

Ale tyto vyšší upsané sumy nezůstaly ovšem pouhými papírovými, zdánlivými hodnotami, nýbrž staly se velmi brzy hodnotami reálními. Neboť již brzy po r. 1825 vystoupla cena 5% úpisů nad nominální výši a udržovala se nad ní již skoro stále, — (s malým přerušením v r. 1830—1831), až do r. 1848.

Zisk jednotlivých věřitelů byl přímo sotva kde i kdy jinde — (kromě snad v Rakousku ještě touž dobou) — vídaný, jak to lze při

některých půjčkách zřejmě doložiti: Během let 1817—1818 bylo totiž rozprodáno 600 mil. franků 5% renty za kurs 57½%. Když tedy splatil v r. 1818 některý státní věřitel hotových 57.500 franků, dostal 100.000 franků 5% renty čili roční úrokový důchod 5000 franků. Do r. 1821, tedy za tři léta, stoupla cena 5% renty na 87½% nominálních. Když ji pak onen věřitel v r. 1821 prodal, dostal za ni 87.500 franků, čili vyzískal celkem 30.000 franků na rozdílu cenovém (kursovním) a kromě toho po tři léta (1818—1821) bral úroky po 5000 francích. Tedy celkový věřitelův výtěžek byl 30.000 franků kursovního zisku a třikrát 5000 franků = 15.000 franků úrokového důchodu, tedy dohromady 45.000 franků výnosu z kapitálu 57.000 franků, t. j. 78¼% *za tři léta.* Tedy roční důchod z onoho půjčeného kapitálu byl přes 26%!

Ale nezajímavějším zjevem při tom je, že tento tak bezpříkladně vysoký důchod (26% ročně) sama státní pokladna po případě věřitelům vyplácela. Dělo se to takovým způsobem, že státní renty byl povinen na trhu stát sám kupovati. Bylo k tomu určeno zvláštní odvětví státní správy t. zv. »caisse d'amortissement«. U nás touž dobou si přispíšila také státní správa s podobným zařízením, t. zv. »umořovacím fondem« (»Tilgungsfond«).

Tyto umořovací fondy byly původu anglického; byl totiž v posledních letech 18. století po ukončení války s odbojnými osadami zřízen od ministra Pitta t. zv. »sinking fund«, který měl dle rozpočtu přidělenou stálou dotaci, z níž kupoval státní papíry. Tyto státní papíry zůstávaly v majetku fondu, stát na ně platil dále úroky. Těmi úroky od státní pokladny placenými fondu přibývalo zvýšených nových důchodů vedle stálé dotace a mohl tedy fond ten stále více státních papírů skupovati; i tím zase progresivně jeho důchodů přibývalo. Na ten způsob mínil Pitt zrychleně veliký tehdejší státní dluh anglický upláceti. Úmysl nebyl nesprávný, ale předpokládal by takový stav státních důchodů, aby se jak fondová dotace tak i úroky státního dluhu z nich mohly zaplatit. Tomu několik let tak bylo v Anglii. Ale válečná vydání proti Francii (1793—1815) tolik vzrostla, že státní příjmy nestačily nejen na dotaci pro umořovací fond, nýbrž ani na úroky dluhů státních a musily se dělati stále čerstvé i veliké dluhy. Za těch okolností nemohlo se jistě již pomýšleti na umořování dluhů, ale Pitt

chtěl a mínil se dočkati lepších časů, i proto houževnatě vytrval při fikci umořovacího fondu. Umořovací fond kupoval pak pravidelně za vyšší ceny ty úpisy, které finanční ministr za ceny nižší byl nucen prodávati.

Přes tuto nesmyslnou nehospodárnost byl umořovací fond (»sinking fund«) udržován v Anglii dlouho, ale konečně přece Velká Britanie uznala jeho přímou škodlivost, když natropil dosti zbytečných vydání státu, a udržovala jej pak toliko formálně, až jej konečně (1829) zrušila. Ostatně v Anglii po svém zavedení umořovací fond několik let opravdu správně účinkoval a za pokojných dob byl by tam jistě projevil své dobré účinky. Ale zrovna tehdy, kdy v Anglii umořovací fond skutečně odstranili pro jeho nesmyslnost při stálých deficitech a jej již jen dle jména (pouhým účtováním) udržovali, zavedli si jej ve Francii a v Rakousku; zrovna v těch zemích, kde nebylo naprosto žádných přebytků, nýbrž kde se musily stálé veliké deficity hraditi novými dluhy. Jak se za těch okolností mohlo jen připadnouti na myšlenku, že se budou moci dluhy nějakým »zázračným« umořovacím fondem upláceti?

Tento umořovací fond aspoň v těch přestávkách, kdy se zrovna nedělaly nové větší dluhy, pomáhal přece zdražovati státní úpisy. Ovšem se tím vlastně jen více dluhů zcela zbytečně přidělávalo: Finanční ministr nabízel pravidelně ve velikých spoustách nové státní úpisy a stlačil tak náležitě jejich ceny, kdežto za nějakou dobu umořovací fond tytéž úpisy za mnohem vyšší ceny od jednotlivých věřitelů zase skupoval. Tak se několik procent nominální sumy spotřebovalo na pouhé vyrovnání rozdílů mezi prodejní cenou, kterou majitelé státních úpisů požadovali za své papíry, když je umořovací fond kupoval, a mezi cenou kupní, za kterou podobné úpisy přejímali od finančního ministra.

A tu se zcela jistě mohl vyskytnouti také tento příklad harmonického spolupůsobení finančního ministra s umořovacím fondem: Věřitelé upsali půjčky z r. 1818 na příklad 10 milionů franků a zaplatili do státní pokladny 5¾ mil. frs. — (půjčka se prodávala po 57½%); — finanční ministr pak ročně platil za to oněm věřitelům ročních úroků po 500.000 frs. Po třech letech umořovací fond od týchž věřitelů koupil pak 10 mil. frs. těchto úpisů zpět po 87½% a vyplatil za ně již 8¾ mil. frs. Poněvadž i finanční ministr i umořovací fond jednali za týž stát (francouzský), je patrné, že stát koupil zpět za 10¼ mil. frs. (8¾ mil. frs. kupní suma + 1½ mil. frs. úroků) to, co před třemi lety prodal za pouhých 5¾ mil.

frs. Zdali takový obchod není lichvou, co by se již mohlo lichvou zváti?[1]

Ludvík XVIII. a hlavně pak Karel X. kromě oněch vydaných rent zajistili ještě ohromné sumy doživotních důchodů četným emigrantům z dob revoluce a prvního císařství jakož i po případě jejich potomkům. Také k tomu se ovšem nedostávalo státu peněz a proto vlády Karla X. (ministr financí Villèle) hleděly aspoň část úhrady najíti ve zmírněných úrocích z 5%ních rent, jichž cena zatím překročila nominální výši.

Za Karla X. dalo se jistě mnoho úroků uspořiti konversemi rent z 5% na 4%; neboť již v roce 1829 nebylo možno ve Francii dostati (na bezpečnou jistotu) vyšší úrok než 4%. [V lednu r. 1830 podařilo se prodati 4%ní rentu za kurs 102·1%.] Rent 5%ních bylo tehdy celkem 3940 mil. frs. a dalo se tedy snížením úroků o 1% docíliti roční úspory úrokové (39·40 mil. frs.) velmi značné. Ale tu již se ukázala moc kapitalistů, podporovaných samým královským dvorem, že tato konverse byla zmařena. Villèle arci s konversí spěchal trochu, kdy k ní ještě nebyl docela vhodný čas. Toho použila vyšší sněmovna (»chambre des pairs«), kde rozhodovali členové králem jmenovaní a zamítala nejen za restaurace, nýbrž i později za Ludvíka Filipa, všecka usnesení sněmovny poslanecké (»chambre des députés«) o konversích. Stát dle názorů tehdejších kapitalistů, jakmile jednou určitým vysokým procentem se zavázal svým věřitelům, neměl již práva tento úrok bez svolení věřitelů snížiti, *ani nesměl takovou půjčku vypovědít a splatit.* Kdyby tedy stát ve své tísni byl věřiteli jakkoli vykořistěn a musil jim dáti jakkoli vysoké úroky, nesměl později již nikdy míti právo takový tísnivý dluh splatit a byl odsouzen k takovému nepřiměřenému břemenu na věčné doby. Tento státu tak nepřátelský názor byl královskou mocí podporován a uplatněn na hrozné a neodčinitelné již škody francouzských státních financí.

Byla sice provedena tehdy menší konverse rent, pokud věřitelé sami se k ní přihlásili, ale pro stát značně nevýhodným způsobem. Místo 611½ mil. frs 5% renty bylo vydáno 815⅓ mil frs. renty 3%ní. Tím se kapitál dluhu zvýšil o 203⁵/₆ mil. frs., což se po-

---

[1] **Ostatně hned současně, co umořovací fond v r. 1821 kupoval francouzské 5%ní renty po 87½%, byla prodávána od finančního ministra nová 5%ní renta (192 mil. frs.) za kurs 85½%. O vydaných rentách těch podrobně je ve spisu J. Koloušek: »Cenné papíry« str. 111.**

zději vymstilo tím, že už pak 3%ní renta se nedala konvertovat, nýbrž stále se z ní platí stejný úrok podnes a na nedohledné doby příští. Tak bylo konvertováno jen 15½% z celého rentového oběhu. Ostatní rentě 5%ní byl ponechán tento zbytečně vyšší důchod, — ročně asi o 33¼ mil. frs. vyšší, — až do r. 1853, kdy teprve byly renty 5%ní konvertovány. (Bineauova konverse 1852.) Ale snížení úroků bylo v r. 1853 možné již jen o ½% ročně. Tak francouzský stát vlivem kapitalistů, podporovaných francouzskými králi, byl nucen až do r. 1853 zaplatit svým věřitelům na úrocích *asi o 800 mil. frs. více,* nepočítaje ani interkalární úroky. Později (od r. 1853) se to nadbytečné placení úroků snížilo ovšem asi na $16^5/_8$ mil. frs. ročně (ale následující konverse v r. 1862 poškodila stát ještě více, jak to vysvitne z dějin dlužení za Napoleona III.).

Bourbonská restaurace, jak byla celkem pro Francii pouhou episodou (v nerušeném celku trvala sotva 15 let), byla přece hroznou finanční pohromou pro stát. Nominálních dluhů, když se hledí také k Villèleově konversi, bylo naděláno 2200 mil. frs.[1] (jak hrozná to cifra proti bouřlivé době Napoleona I., stejně dlouho asi trvající, kdy dluhů nových naděláno jen 462 milionů frs.!). Při tom stát upsal dluh o 766 mil. frs. vyšší — (zase k tomu počítáno rozmnožení dluhu při konversi) — nežli kolik skutečně dostal. [Tedy zvýšil se dluh nominální skutečně o 53·4%.] Věřitelům se platily průměrné roční úroky přes 7% (ale někteří z nich dostávali až 8¾%), — a tento hrozně vysoký úrok nesměl se pro odpor vyšší sněmovny, podporované králem (Karlem X.), ani ztenčiti později, jak by to byl zlepšený státní úvěr dovoloval. Kromě toho nadělilo se emigrantům a jich rodinám doživotních pensí a jiných darů, že tím stát nemohl docíliti rovnováhy budgetní a rovně se moc i důchody kapitalistů tím více jen posilovaly.

Nebyly to tedy jen vlivy politické, nýbrž především těžké hříchy finanční, které konečně smetly neschopné Bourbony s francouzského trůnu. Jenom že bohužel aspoň pro státní finance tím nenastala žádná náprava, nýbrž jen byly utuženy vlivy kapitalistů. Jakmile klesla za vlády Ludvíka Filipa běžná úroková míra pod 5% ročních, což nastalo

[1] Tedy průměrné roční zatížení novými dluhy páčilo se na 146 mil. frs. A za takového stavu mohlo se stále trvati na pošetilé myšlence umořovacího fondu!

již od r. 1832. začaly se hned vydávati nikoli renty 4½%ní nebo 4%ní nebo snad 3½%ní, které by byly přiměřeny úrokové míře platné současně na úvěrním trhu, nýbrž vydávaly se už jen renty 3%ní, aby se věřitelům pojistil navždy jich vyšší důchod.[1] Ale to ani nebylo nejhorším proviněním, jelikož 3%ních rent nebylo celkem mnoho vydáno, jen asi nominálně 413 mil. frs. Ale odpor hořejší sněmovny proti usnesením sněmovny poslanecké, aby se konvertovala 5%ní renta, byl podporován a zvítězil především úsilím samého královského rodu Orleanovců. Tento odpor byl tím ošklivější, když právě o četných princech Orleanských i o králi samém bylo známo, že jsou vlastníky úpisů 5%ních, z nichž se měly dlužné úroky snížiti. A tito princové i jiní odvislí lidé byli komandováni a neštítili se hlasovati i mluviti proti zmírnění státního břemene úrokového.

A jistě pro státní finance nebyly to žádné maličkosti, o které se tu jednalo. Rent 5%ních bylo v oběhu asi 3450 mil. frs. a od r. 1842 do 1844 mohly se hravě snížiti úroky z nich na 3½% ročně. Touž dobou byly také pruské 4%ní konsoly konvertovány na 3½%ní (francouzská 3%ní renta se prodala za kurs kolem 85% v r. 1844). Tím by se byl úrok ze státního dluhu snížil ročně o 51¾ mil. frs. a to trvale, aniž se potřeboval zvyšovati nominální kapitál. I kdyby se byl chtěl věřitelům ponechati o něco vyšší důchod, na př. celých 4% ročně, byla možná roční úroková úspora 34½ mil. frs.

Takové sumy zajisté nebyly tehdy pro stát lhostejny. Jistě všechny tyto boje se sněmovnou poslaneckou, kde sněmovna »pairů« obstarávala nepěkné nároky a obchody kapitalistů — celý »dům orleánský« do toho počítaje — neupevňovaly vlády »občanského« krále a přispěly nemálo k jeho konečnému vypuzení.[2]

Druhá republika neměla dosti času ani příležitosti, aby se zabývati mohla úpravou státních dluhů, ale projevila aspoň potud lepší porozumění, že přestala vydávat renty 3%ní a vrátila se k 5%ním.

[1] Renta 5%ní byla vydána počátkem r. 1832 nepatrně pod pari, ale v letech 1841, 1844 a 1847 byly už jen renty 3%ní emitovány, za kursy 75¼%, 78½% a 84¾%. Tu byly na místě jen renty 4%ní nebo 3½%ní, které se mohly prodati al pari nebo nad pari.

[2] O všech těchto velmi nepěkných zápasech mezi oběma sněmovnami francouzskými jak za restaurace bourbonské tak i za vlády Ludvíka Filipa je obšírně jednáno ve spisu H. Labeyrie: »Théorie et histoire des conversions de rentes«.

Ovšem kursy 5%ních dluhopisů byly tak nízké, že raději se měly vydávati renty aspoň 6%ní, ne-li 7%ní. Ale nejednalo se tu celkem o velké sumy.

Napoleon III. byl pro státní finance francouzské opravdivým ničitelem; tak destruktivní vlády pro finance státní ani ve Francii, aniž kde jinde na světě nebylo. Možno bez jakékoli nadsázky říci, že dnešní ohromný státní dluh francouzský je z největší části dílem druhého císařství. Jako prvé císařství Napoleona I. vyniklo mimo jiné také vzorným přímo šetřením finančních sil státních, tak druhé císařství Napoleona III. přímo zločinně státními prostředky mrhalo.

Nejlépe je nechat mluvit lapidárním faktům, o čísla opřeným.

Na počátku druhého císařství proveden byl ovšem správný i rozhodný čin, kterým aspoň z části byly napravovány osudné chyby vlád královských.

Renty 5%ní (celkem 3587 mil. frs.) byly konvertovány v r. 1852 na rentu 4½%ní al pari, čímž se uspořilo celkem ročních úroků skoro 18 mil. frs. Více se ušetřiti nedalo, jelikož cena 4½%ní renty sotva dosáhla nominální výše a v pozdějších dobách jí ani nedostihovala. Ale hned při té konversi upadlo se do starých chyb; na splacení té části 5%ních rent (asi 2% celého oběhu), které ke konversi nepřistoupily, jakož i na uhrazení konversních výloh vydala se 3% renta hluboko pod pari. To arci mnoho by samo neznamenalo, jelikož šlo jen o menší výpůjčku (ani ne 150 mil. franků).

Ale v tomto vadném postupu bylo pak již stále pokračováno. Vlády druhého císařství až do vypuknutí války německofrancouzské ustavičně vydávaly renty za nízké kursy; byly to napořád skoro renty 3%ní — (jen z malé části byly renty 4½%ní). — Nových dluhů bylo pak naděláno nominálně téměř 6400 mil. franků, za které stát však nedostal ani 4300 mil. franků hotových. Tak byl věřitelům zbytečně upsán nejméně o 2100 mil. franků větší dluh, nežli bylo potřebí a nežli bylo státu vyplaceno. Kromě toho pak při konversi (4%ní a) 4½%ní renty, kterou v r. 1862 provedl ministr financí Fould, byla věřitelům těch rent za nepatrný celkový příplatek 157·8 mil. franků připsána neuvěřitelná suma 1633 mil. franků nominálního kapitálu v rentě 3%ní. Stát sice pro okamžik z oněch 157·8 mil. franků neplatil žádných úroků, ale

později, když ceny 3%ní renty dosáhly nominální výše (v r. 1894), ušla mu možná úspora úroková ročních 49 mil. franků.

Tedy v době asi 16 let (1854—1870) přidělalo se za druhého císařství 8000 mil. franků nových dluhů, — každý rok skoro 500 mil. franků průměrně.[1] *Při tom bylo z toho asi 3700 mil. franků přiděláno pouhým vyšším úpisem nad to, čeho se státu opravdu dostalo.* Tak lehkomyslně se hřešilo proti budoucnosti! Právě toto lehkovážné hospodářství nepočítalo vůbec s budoucností!

K tomu to děsné dědictví, kterého se dostalo třetí republice odkazem z druhého císařství po hrozných válečných pohromách v r. 1870—71. Přes 10.000 mil. franků nových dluhů bylo nutno nadělati na zaplacení válečných náhrad i na odčinění všech škod válkou způsobených. Velikou většinu všech státních dluhů francouzských nutno tedy účtovati na vrub Napoleona III.! (Přes 18.000 mil. franků z 31.000 milionů franků celého státního dluhu.)

Třetí republiku však též nelze sprostiti velmi těžkých výtek, že při uzavírání dluhů i jinak při hospodaření s nimi více obstarávala zájmy kapitalistů, nežli aby dbala prospěchů státních a poplatnictva. Nemohli se francouzští finančníci vymaniti docela ze zhoubného zvyku, aby neupisovali vyššího nominálního dluhu, nežli co bylo státu vyplaceno, ačkoli již celkem nebylo tolik chyb naděláno, co za druhého císařství: Při celkových nových emisích od r. 1871—1891 v sumě přes 14.000 mil. franků byly nominální tyto dluhy zbytečně zvýšeny asi téměř o 2700 mil. franků. To je zajisté velmi těžké, úplně zbytečné obtížení státního rozpočtu nejméně o 80 mil. franků ročně, když počítáme, že jsou nyní státní renty úrokovány napořád 3% ročními.[2]

---

[1] Do toho nejsou ani počítány garancie železným drahám a jiné převzaté povinnosti od státu.

[2] Tyto ztráty kursovní nebo vyšší úpisy nominálních dluhů rozdělují se při jednotlivých emisích a konverscích francouzských takto: při Morganově půjčce (za války německo-francouzské) i při její konversi 1875 (za Léona Saye) bylo na obdrženou sumu přes 260 mil. fr. upsáno asi o 225 mil. fr. více. Při rentách 5%ních (6920 mil. fr.) bylo nejméně o 1100 mil. fr. nominální zadlužení vyšší. Při 3%ních umořovaných rentách (nominálně 4254 mil. fr.) činily kursovní ztráty asi 770 mil. fr. Při emisích rent 3%ních 1886 a 1891 (2072½ mil. fr.) bylo připsáno na nominálním kapitálu 300 mil. fr. a

Je žalostno pozorovati, jak všechny podobné emise i konverse státních půjček francouzských *také za třetí republiky se provádějí přímo proti státnímu prospěchu, jak republikánské vlády byly více ochotny dbáti prospěchů kapitalistických nežli prospěchu státního. Je tu zřejmá až úzkostlivá péče, aby státní věřitelé co možná nejméně ze svých důchodů ztráceli, když se jednalo uleviti dlužným břemenům státním. Tak se co možná každé snížení úroků ze státních rent oddalovalo a když konečně bylo už nezbytí a musil se příliš vysoký úrok státních půjček snížiti, bylo to provedeno vždy skoro nedostatečně a se zbytečnými koncesemi pro věřitele.*

Tak se již velmi záhy po r. 1875 mohly konvertovati na nižší procento renty 5%ní a 4½%ní. Státní úvěr francouzský se tolik zlepšil, že podle kursů rent státních úpisy byly úrokovány průměrně ročně:

1876	1877	1878	1879	1880—1881
$4^3/_8$%	4¼%	4%	3¾%	něco přes 3½% atd.; neboť

kursy řent 3%ních byly

68½	70½	74¾	80⅓	84⅓

Nicméně francouzská finanční správa otálela konvertovati obrovský oběh 5%ních rent (6920 mil. fr.). Zcela nepochybně byla by se zdařila konverse již r. 1879 a sice nejméně na 4% ročně. Zatím čelní politikové republikánští z různých příčin takovému snížení státních úroků nepřáli. *Sám Gambetta byl viněn* — a zdá se, že nikoli neprávem — jakoby svého parlamentárního vlivu *zneužíval při té příležitosti ke spekulacím na vlastní zisk* i byl dosti dlouho mezi odpůrci konverse.

(Pokračování.)

---

při konversi a emisi v roku 1888 asi 250 mil. fr. — Podrobnosti těchto emisí, po případě konversí, vyloženy jsou v citov. již díle: J. Kaloušek: »O státních dluzích etc.« — Nejnápadnější a poměrně největší rozmnožení nominálního dluhu bylo při L. Sayově konversi 6 $^0/_0$ní Morganovy půjčky na 3 $^0/_0$ní renty v r. 1875; tato konverse byla velebena jako geniální dílo, fakticky však nepoměrně zvýšila nominální dluh a toliko proto byla bez větších škodlivých následků, že se vztahovala na poměrně nepatrný dluh (jednalo se jen o dluh $242^1/_3$ mil. fr.).

Ústrojí a vývoj mezinárodního sjednání o železniční přepravě a uplatnění se v něm jazykového práva.

Napsal V. Trenčanský.

A) Dějinný náčrt vývoje mezinárodního práva přepravního a vliv jeho na domácí řády.

V roce 1890 sjeli se ve Švýcařích, v městě Bernu, zástupci několika států, aby snesli se na zásadně jednotlivých pravidlech a ustanoveních o mezinárodní přepravě zboží na drahách. Opatření takového ukazovala se při neobyčejném rozmachu mezinárodního obchodního styku, povzbuzovaného a podporovaného drahami, vedoucími od jedné do druhé říše, naléhavá potřeba. Do té doby, kdykoli mělo býti nějaké zboží za hranice vlastní říše vypraveno, provázeno musilo býti od hranic jedné říše k druhé odlišným nákladním listem, vyhovujícím pravidlům přepravním, tu a tam platným. Tím trpěl nemálo ruch obchodní na drahách. Šlo o to, tyto překážky vyzvednouti uvedením jednotného, mezinárodního nákladního listu, opírajícího se o společná pravidla přepravní.

První pohnutku k takovému kroku dali dva švýcarští advokáti, Dr. Seigneux v Ženevě a Dr. H. Christ v Bazileji, obrátivše se pamětním spisem r. 1874 k spolkové radě švýcarské, která podporujíc snahy advokátů těch, pamětní spis jejich k uvážení sdělila všem evropským státům. Ač se na to v Berně tři konference (r. 1878, 1881 a 1886) stěžejnými myšlenkami tohoto pamětního spisu, volajícího po mezinárodním uzákonění přepravních pravidel na drahách, obíraly, došlo teprve r. 1890 k uplatnění zásad jeho. Tak došlo k ustavení se mezinárodního svazu železničního, z jehož úrad vyrostlo významné dílo: »Mezinárodní sjednání o přepravě zboží na drahách« (das internationale Übereinkommen über den Eisenbahnfrachtverkehr vom 14. Oktober 1890), které bylo uzákoněno jako mezistátní zákon ve všech, k tomu svazu přidavších se státech. U nás stalo se tak zákonem ze dne 27. října 1892 ř. z. č. 186.

Mezinárodní sjednání toto upravuje prozatím toliko právní vztahy a poměry, vznikající z mezinárodní přepravy zboží, vyprave-

ného na základě nákladního listu. Rozvojem obchodních cest a turistických výprav, podnikaných postupem času daleko přes hranice jedné říše, prokazovala se vždy nutněji potřeba toho, právní poměry i z dopravy osob a zavazadel na mezinárodních zásadách zaříditi. K tomu cíli svolána byla do Bernu dne 16. května 1912 mezinárodní konference, která potrvala až do 30. května 1912 a usnesla se hlavně na těchto pravidlech,[1] jež budou teprv jednotlivými súčastněnými vládami přezkoušeny, aby na to byly diplomatickou cestou ratifikovány.

Původně přistoupily k mezinárodnímu sjednání bernskému tyto státy: Belgie, Německo, Francie, Italie, Lucemburk, Nizozemí, Rakousko-Uhersko, Rusko a Švýcary. Postupem času přihlásily se dále ještě za členy svazu Dánsko (r. 1897), Rumunsko (r. 1904), Švédsko (r. 1908) a nejmladším členem přihlásilo se Srbsko (r. 1910) a Bulharsko (1911), takže dnes platí tento mezinárodní zákon vyjma Španěly, Portugalsko, Anglii, Norvézsko, Řecko a Turecko skoro v celé Evropě, ba i na ruských drahách v Sibiři.

[1] Do úpravy poměrů mezinárodním sjednáním o přepravě osob a zavazadel budou spadati cesty podnikané na základě mezistátních jízdenek a bezprostředečná výprava zavazadel dle cenníku mezinárodních sazeb. Za takové mezistátní jízdenky uznány budou: sešity složitelných jízdenek a jízdenky okružní, vydávané aspoň mezi dvěma smluvními státy. Nebudou-li se v jednom ze smluvních států takové jízdní výkazy vydávati, bude moci mezistátní cestující již na základě obdržených připojných jízdenek výhod využíti, jež poskytuje m. sj. Pro jízdu dětí, od 4 do 10 let starých, budou zavedeny slevy až do polovice normálních cen jdoucí. Platnost jízdenek bude vázána na nepřekročitelné lhůty, v nichž však bude lze jízdu za podmínek, v té které zemi platných, dočasně přerušiti. Za schování zavazadel budou dopravní podniky ručiti jako schovavatel.

Nejen železniční, ale i jiné dopravní podniky jako automobilové, ba i paroplavební společnosti mohou se zúčastniti na tomto m. sj., tyto však jen tenkrát, jsou-li v provozu drah aneb aspoň za jejich zodpovědnosti spravovány. Který dopravní podnik do m. sj. byl zahrnut, pozná se ze seznamu, vydaného bernskou ústřednou. Péčí m. sj. stane se jednotné opatření o přehledné a účelné úpravě vývěsných plakátů jízdních, o zveřejnění cenníku všech mezinárodně zařízených jízd a výpravě zavazadel, který bude v nástupní stanici vyznačen v domácí měně, pak i o jednotném tisku jízdenek a zavazadlových lístků. Ustanovení o pohledávkách z těchto dopravních smluv, o vzájemném postihu (regresu) mezi jednotlivými zúčastněnými podniky, o nucenosti přepravní povinnosti, pak přepravní a tarifní podmínky, vymezení pojmu zavazadla, pravidla o jich balení a opatření, podání a vydání, ustanovení o ručení za jich ztrátu, poškození a zmenšení, o ručení za dodací lhůtu, podmínky přepravy příručních zavazadel atd. budou v zásadě převzaty do m. sj. s menšími odchylkami z dopravního řádu německého a rakouského. (»Oest. Eisenb. Ztg.«)

Na mezinárodním sjednání zúčastněné státy vysílají k úřadám o dalším vybudování mezinárodního přepravního práva nejméně v období 3 let své plnomocníky. Tak dostalo se jemu dalšího zdokonalení změnami a doplňky v dohodě ze dne 20. září 1893, ze dne 16. července 1895, pařížskou revisní konferencí, trvavši od 16. března až do 2. dubna 1896, doplňkovou dohodou ze dne 16. června 1898 a nejnověji dodatečnými ustanoveními ze dne 22. prosince 1908.

K jednotlivým článkům mezinárodního sjednání přičleněna jsou prováděcí ustanovení, která mají dle čl. 1. odst. 2. m. sj. tutéž zákonnou moc jako mezinárodní sjednání samo. Tutéž platnost zákonnou požívá i závěrečný protokol o mezinárodním sjednání jako jeho neodlučná součást a jest k němu přitištěna. Na konci mezinárodního sjednání přidán jest formulář mezinárodního nákladního listu a seznam všech států k mezinárodnímu sjednání přistoupivších, s údajem jejich drah, podřídivších se jeho ustanovením.

Mezinárodní sjednání platí ode dne své platnosti pro každý stát na 3 léta a na další 3 léta, pakli 1 rok před uplynutím tříletí vystoupení své u Ústředny svazové neohlásil. Žádná dráha nemůže bráti účast na tomto mezinárodním sjednání, pokud leží v státě, který nepřistoupil k bernskému mezinárodnímu svazu. Naproti tomu není třeba, aby všechny dráhy v státě, k svazu přičleněném, braly podíl na svazových bernských pravidlech. Přihlásiti se může však každá dráha do svazu jen prostřednictvím vlády svého svazového státu u Ústředny bernské. Přijmutí nové dráhy stává se teprve pak skutkem, pakli měsíc uplynul ode dne, kdy bernská Ústředna (Zentralamt) okružníkem všechny svazové státy o tom zpravila. Nový stát za přijmutí do svazu přihlásiti se musí diplomatickou cestou u švýcarské vlády (spolkové švýcarské rady).

Svazovými státy byla spolková rada švýcarská zmocněna, aby po rozumu čl. 57. m. sj. zřídila Ústřednu a na její úřadování dozírala. Sídlo Ústředny jest Bern a zahájila svou činnost současně s uzákoněním m. sj. v jednotlivých státech. Úhrada nákladů této Ústředny, jež nemají ročně přesahovati obnos 100.000 franků, děje se každým státem v tom poměru, v jakém jeho dráhy, k svazu se přihlásivší, na celkové kilometrové délce mezinárodní vozbou dle pravidel bernského sjednání jsou zastoupeny. Úkolem Ústředny jest dozírati k tomu, aby v svazových státech mezinárodním sjednáním získaná jednotnost byla všude zachovávána a k tomu cíli na došlé dotazy svými interpretacemi a výklady přispívala. Ústředna vydává i svůj časopis: »Zeit-

schrift für den internationalen Eisenbahntransport« ve francouzském a německém jazyku v Bernu.

Za úřední jazyk svazový prohlášen jazyk francouzský a německý, v nichž dle ustanovení závěrečného protokolu ze dne 16. července 1895 pořízeno i nejnovější vydání m. sj., která ustanovení v prováděcím protokolu k dodatečné úmluvě ze dne 16. června 1898 obnovena byla a to s t e r i t o r i á l n í m o m e z e n í m p l a t n o s t i j a z y k a n ě m e c k é h o: »Dodatečná úmluva jest po zvyklosti diplomatické uzavřena a podepsána v jazyku francouzském. Tomuto protokolu přidán jest text německý. Shoda stala se o tom, aby tento text s francouzským měl stejnou platnost, p o k u d j d e o ž e l e z n i č n í v o z b u, n a n í ž s t á t, v n ě m ž n ě m č i n a v ý l u č n ě a n e b v e d l e j i n ý c h j a z y k ů j a k o j e d n a c í j a z y k v l á d n e, j e s t ú č a s t e n.«

Text francouzský i německý jest tedy v m. sj. stejně autentickým, ač byly a jsou v něm některé odchylky.

Vliv a dosah kodifikace mezinárodních přepravních ustanovení na domácí právo v jednotlivých státech byl úplný. Dopravní řád v německé říši (Verkehrsordnung) a pak dopravní řád pro spolek německých železnic (Betriebsreglement des Vereines deutscher Eisenbahnverwaltungen) jest krom dodatků, přistřižených na zvláštní poměry, slovně skoro úplným převodem mezinárodního práva. Zrovna tak jest na zásadách m. sj. vybudován i dopravní řád pro vzájemnou přepravu zboží mezi Německem a Rakouskem na jedné a Srbskem, Bulharskem a Tureckem na druhé straně. V Rakousku bylo zákonem ze dne 27. října 1892 ř. z. č. 187 stanoveno jeho § 2. zmocnění vlády, aby při nastávajícím pořízení, pokud se týče, změnění železničního dopravního řádu cestou nařizovací jeho ustanovení byla buď se všemi aneb jen s některými pravidly zmíněného m. sj., a to i pak v souhlas uvędena, kdyby nařízením obchodního zákona na odpor se stavěla.

Původní, na základech mezinárodní jednotnosti vybudovaný domácí řád vydán byl v Rakousku, pro království a země na říšské radě zastoupené vládním nařízením, pojatým do říšského zákonníka ze dne 10. prosince 1892 pod č. 207, který po různých doplňcích, změnách a dodatcích znova vydán byl jako nařízení platné 1. lednem 1910 (ř. z. č. 172 ze dne 11. listopadu 1909).

Tento rakouský dopravní řád železniční, jemuž se dostává na základě shora uvedeného zmocňovacího zákona platnosti zákonné, požívá v základě zákona ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 146 o uspořádání společných záležitostí celého mocnářství, dále zákona ze dne

27. července 1878 ř. z. č. 62, jímž byl mezi Rakouskem a Uherskem uzavřen spolek obchodní a celní a konečně zákona ze dne 30. prosince 1907 ř. z. č. 278 o uspořádání vzájemných obchodních a přepravních styků mezi Uhry a Rakouskem (obchodní smlouva s Uhry) platnosti zákonné i v zemích koruny svatoštěpánské a platí po zabrání Bosny a Hercegoviny neztenčeně i v těchto zemích.

Tolik k porozumění zdroje dopravního práva a o vlivu m. sj. na domácí právo.

B) Jazyková úprava mezinárodního styku železničního.

Jazyková otázka jest v mezinárodním sjednání dotčena toliko mimochodem v 2. a 3. odstavci paragrafu 2. prováděcího ustanovení k článku 6., v němž se stanoví:

> »(2.) Nákladní list — a to jak předtisk tak psané vyplnění — budiž vyhotoven buď německým aneb francouzským jazykem.
>
> (3.) Je-li úřední jednací jazyk země podací stanice jiným, může býti nákladní list v této úřední, jednací řeči vyhotoven, musí pak přesný překlad v německém aneb francouzském jazyku obsahovati.«

Na první pohled jest zjevno, že tato ustanovení praktické potřebě obchodu a průmyslu, beroucího se přes hranice národnostní, nijak vyhovovati nemohou a že tu nad potřebu jest vykázáno přednostní a výlučné místo dvěma jazykům, které přes všechnu svou rozšířenost přes hranice své vlasti přece nepožívají v celé oblasti panství mezinárodního sjednání povšechné rozšířenosti a obecné srozumitelnosti. Směle se může tvrditi, že na př. v Rakousku nerozumí francouzštině ze železničního úřednictva a obyvatelstva ani celé procento. A stejně skrovná znalost bude zajisté francouzštiny v Rusku, Bulharsku a Srbsku. Jaký význam a praktickou váhu mohou pak míti průvodní listiny o zboží, sepsané v cizím jazyku, jemuž skoro nikdo nerozumí? Uvážiti třeba, že nákladní list představuje smluvní dokument, a co jest obsahem dopravní smlouvy, má býti po všeobecných právních zásadách oběma smluvním stranám — dráze i straně — úplně srozumitelným. Dostáváť se v nákladním listě užívanému jazyku veledůležité váhy, neboť označuje se jím nejen adresát, jeho bydliště a konečná stanice, ale i způsob balení, druh zboží a rozličné záznamy zasilatelovy i železniční o použití přepravní cesty a tarifů, o způsobu a místě vyclení a jiných podmínkách přepravních, které mají nemalý

vliv na láci, způsob účelné a rychlé přepravy a na právní důsledky vad s ní spojených. Jak může ale příjemce v jazyce, jemu zhola neznámém, všechny tyto údaje zkontrolovati, byly-li dráhou bedlivě splněny? Má zajisté v přední řadě on na tom nevšední zájem, poněvadž dle obchodních zvyklostí zpravidla on platí náklady přepravní a na jeho nebezpečí zboží se vypravuje zasílatelem.

Že se jazyková otázka s kupeckého i právního hlediska při původním stanovení pravidel přepravních v mezinárodní vozbě po své důležitosti náležitě nedocenila, lze vysvětliti sobě jediné tím, že krom Ruska byly na prvotních úradách v r. 1890 přítomni jen zástupci drah v románských a germánských státech položených, a Rusko tehdy na počátku svého vývoje železničního proti přesile jinojazyčných drah otázkou jazykovou pohnouti si netroufalo, aby jinak záslužné dílo mezinárodní úpravy dopravnictví neohrozilo. Ostatně spojovaly dráhy v Rusku tehdejší dobou v první řadě hlavní města a střediska obchodu, takže v nich honěné kupectvo přístupno bylo i znalosti cizího (francouzského) jazyka. Od té doby však poměry se valně na prospěch zlidovění železnictví změnily, kdy i na Rusi síť železniční tou měrou se rozšířila, že spojuje i nejodlehlejší kraje a do opuštěných menších míst a vesnic zasahuje svým vlivem. Tu vnucuje se pak mimoděk otázka, zda jest daným, skutečným potřebám účelně přizpůsobeno upravení jazykových náležitostí v m. sj., pakli po širých, dalekých krajích sprovázejí zboží průvodní listy, sepsané v jazyku nikomu tam nesrozumitelném? Jak může na př. mužík v zalehlé vísce, někde při sibiřské dráze usedlý, o svém dříve vypraveném zboží podati dodatečný příkaz v oficielním, jemu neznámém francouzském jazyku, aby na př. zboží v konečné stanici, třeba někde ve Francii, neodebrané jinému příjemci se vydalo, do jiné stanice aneb zpět do podací stanice se vypravilo, neovládaje francouzštiny, jíž ani místní úředník nerozumí? O rozuzlení takových a podobných neshod a obtíží jazykových m. sj. nestanoví ničeho. V takových případech jedná se dle analogie, dané a stanovené při jazykovém vyhotovení nákladních listů v zemích, v nichž není jazyk úřední mezinárodního sjednání v zemi obvyklým. Můžeť se v takových případech nákladní list sepsati jazykem domácím, pakli se přidá překlad do oficielního jazyka mezinárodního železničního svazu. Prakse vyvinula se tak, že pořízení překladu do oficielního jazyka obstarává se teprv při přechodu do jinojazyčného státu pohraničními úřady železničními. Nejinak se postupuje, docházejí-li naopak přípisy sepsané francouzským jazykem do zemí, v nichž není tento jazyk v zemi obvyklý. Po-

hraniční železniční úřady fungují k vzájemnému dorozumívání jako mimo zákon postavené, nepovolané, ale z nouze trpěné překladárny. Kdo ručí však za správnost a přesnost překladů, pořízených takovým nezodpovědným způsobem? V tom ohledu neberouc k jazykovým náležitostem přepravních obchodů drah zřetele ponechává m. sj. zející mezeru.

Okresní soud pro obchodní záležitosti ve Vídni nálezem svým ze dne 20. dubna 1899 č. j. CI $\frac{126-99}{6}$ uznal právem, že vydací dráha neručí za škodu, která vzchází nesprávným překladem, pořízeným některou z předcházejících drah. V článku 27. m. sj. vyslovená nucená pospolitost všech drah na transportu a na ní založená závaznost všech rukou společnou a nerozdílnou za škody nepřichází tedy v tomto případě k platnosti, protože ručení dráhy, která zboží s nákladním listem přijala, vztahuje se toliko na onen postup a příběhy v přepravě, které jsou s ní v bezprostředečné a příčinné souvislosti. Dráhy ručí solidárně za správný výkon přepravní, t. j. za včasné dodání zboží ve vydací stanici v takovém stavu, v jakém je převzala k přepravě odesílací stanice, ale neručí za provinění předchozí dráhy, nezaložené v samém provozu přepravy. V důsledku této právní sentence neručí za škody, které vzešly z nesprávného překladu, následkem kteréhož na př. použito bylo při vyclení zboží nesprávně vyšší sazby. V tom případě protržena jest pospolitá závaznost na transportu zúčastněných drah, z nichž odpovídá každá zvlášť za své vlastní provinění. Avšak zjistiti tuto vinnou dráhu při transportu, přecházejícím několik drah, nedaří se v praksi ani jedné z těchto drah, tím méně zasílateli nebo příjemci, který obyčejně škody z vad překladových sám nésti musí.

Uvedený nález soudní jest rozhodnutím z rozpaků a nedostatků positivní úpravy jazykové otázky v m. sj. Nikdež není v platných jeho ustanoveních vysloveno, kdo práv jest, překlad záznamů v nákladním listě a jiných průvodních spisech úředních, v neoficielním jazyce sepsaných, poříditi. Dráha zboží přijímající má sice právo, nákladní list, v němž nejsou záznamy vedle domácího jazyka i v jednom z oficielních jazyků sepsány, zamítnouti, převzala-li však takový nákladní list, jen domácím jazykem vyhotovený, pak vzala na sebe i úkol, o správný a přesný překlad se postarati. Po smyslu našeho občanského zákona § 1299. jest ten, kdo bez nucení uvázav se v nějaký úkol, k tomu potřebných vědomostí a dovedností sobě osobuje, tedy na př. úřad překladatelský na sebe béře, povinen veškeré škody z vadných svých úkonů hraditi. Ustanovení našeho domácího doprav-

ního řádu železničního (§ 56. provád. ustanovení X.): »Vyplňují-li nákladní listy na návrh odesílatelův výjimečně zřízenci železniční, platí tito za zmocněnce odesílatelovy,« schází v m. sj. úplně, nelze se ho tedy ani proto dovolávati, poněvadž i v daných případech návrh aneb příkaz k překladu odesílatelem dráze dán nebyl. A pak, co jest míněno v zákoně těmi záhadnými slovy: »úřední jazyk jednací« (amtliche Geschäftssprache)? Který jest úřední jazyk jednací na př. v našem mnohojazyčném Rakousku a Rusku. Jest to jazyk státních či autonomních úřadů v zemi? Jest to jazyk státem užívaný v zemích v jeho úřadech, jímž mluví k obyvatelstvu, při soudech a jiných veřejných úřadech aneb v němž jeho úředníci mezi sebou úředně jednají? — tedy úřední jazyk vnitřní či vnější? O tom ponechává nás text m. sj. v nejistotách. Dle posudku Dra Frant. Hilschera (»Österr.-ung. und internationales Transportrecht«) jest úředním jednacím jazykem v m. sj. míněn toliko vnitřní jazyk úřední a poněvadž má na mysli jen státní úřady, usuzuje, že jednacím úředním jazykem po smyslu m. sj. může býti toliko jazyk německý. Avšak Dr. Hilscher jest na omylu, neboť v m. sj. není řeči ani o státním ani o vnitřním či vnějším úředním jazyku, nýbrž toliko o jazyku, jímž se v úřadech země jedná, v níž jest položena stanice odesílací. A tu jest nesporno, že v Čechách, na Moravě a ve Slezsku jest nejen vnějším státním, ale i vnitřním a vnějším jazykem úředním v zemských autonomních úřadech jazyk český. Zrovna téže povahy dostává se jazykům: slovinskému, vlašskému, hrvatskému a srbskému, ruskému a polskému v oblastech země, kdež jsou obvyklými. Z toho jde, že nákladní listy mohou se v mezinárodní přepravě v Rakousku vedle oficielního jazyka m. sj. vyhotovovati všemi v zemi obvyklými jazyky.

Že tomu vskutku tak jest, vychází na jevo i z jednání Pařížské revisní konference o mezinárodním sj. Revisi byl totiž podroben text německý a francouzský o jazykovém vyhotovování nákl. listů, poněvadž byl odlišným a při té příležitosti mimoděk bylo objasněno, co zákonodárce slovy: »jednací úřední jazyk« myslil.

Text zněl původně takto:

Německý text:

»Im Falle, dass die amtliche Geschäftssprache des Landes der Versandstation eine andere ist, kann der Frachtbrief in dieser amtlichen Geschäftssprache ausgestellt werden, muss aber alsdann eine genaue Uebersetzung der geschriebenen Worte in deutscher oder französischer Sprache enthalten.«

Francouzský text:

»Si la langue officielle du pays de la station expéditrice n'est ni l'allemand ni le français, la lettre de voiture pourra être rédigée dans la langue officielle de ce pays, à charge de contenir une traduction exacte en allemand ou en français.«

Jak viděti, scházejí ve francouzském textu slova: »der geschriebenen Worte«. To pohnulo časopis Ústředny Bernské, bdící nad jednotností pravidel m. sj., v čísle 3 z roku 1883 k průkazu z protokolů bernských úrad o m. sj., že neměli redaktoři tohoto sj. nic jiného na mysli, než aby toliko psaná slova v mezinárodním listě nákladním se překládala do oficielních jazyků, poněvadž shodnost předtisku v nákl. listu s danými pravidly jest dozorčím razítkem té které dráhy, súčastněné na mezinárodní přepravě, beztak ověřena.

Avšak pařížská revisní konference m. sj. přes návrh francouzských drah rozhodla jednohlasným usnesením na popud zástupce republiky francouzské, aby souhlas obou textů zjednán byl vynecháním slov: »der geschriebenen Worte« v německém textu, odůvodňujíc usnesení to tím, »jelikož by jinak tištěná slova mezinárodního nákl. listu nemohla býti vyhotovena *v nějaké řeči v zemi obvyklé,* jež není ani německou ani francouzskou«.

Z toho mimoděčného výkladu jde na jevo, že nejasným, záhadným a mnoho domněnek připouštějícím úředním jazykem jednacím po autentické interpretaci zákonodárce samého v předeslaném odůvodnění jest každý jazyk míněn, který v té které zemi, podléhající pravomoci m. sj., jest v zemi vůbec obvyklým, bez rozdílu zda v úřadování vnějším či vnitřním, v státních či zemských úřadech.

(Dokončení.)

Jaký jest poměr morfologie vývojové k idealistické?[1]

Napsal R u d. M a l ý.

Novověcí badatelé se liší od antických především tím, že hledají zákony, totiž s t á l é v z t a h y proměnných veličin, a že se snaží

[1] U příležitosti dokončeného vydání Velenovského trojdílné Morfologie (J. Velenovský, Srovnávací morfologie I.—III. díl, r. 1905—1910; auktor sice ještě rukopisně připravuje objemné »doplňky«, jež vyjdou do dvou let, ale ty již nepřinesou zásadních změn) podávám tu svou informační přednášku »o myšlenkovém přerodu morfologie idealistické ve vývojovou« — z přehledného cyklu o rozmanitých botanických otázkách, jejž pořádala Botanická sekce Přírodovědeckého klubu r. 1911—12. Neboť Velenovského dílo zasluhuje býti čteno i mimo kruh výlučných odborníků — to už jak pro svou logickou důslednost a přesnost, s níž vypisuje botanické události, promyšlené duchem vskutku filosofickým, tak pro své neřídké metafysické výhledy ku posledním životním záhadám vůbec; těchto tato kniha ambicí exaktně vědeckých dochází arci jen opatrným vzestupem od zkušenostních fakt, po trpělivém pozorování jevů a soudném jich rozboru a srovnávání, nenávidíc »neodůvodněná fantasmata« a »dialektické hříčky«, nechť už prý jsou jimi domnělé škrobové »statolity« v kořenech či celé filosofické systemy à la Hegelův; ba horlíc proti takovýmto svým protivníkům někdy až vášnivě útočně: neníť botanická morfologie jejímu autorovi jen akademickým úřadem, ale čímsi v pravdě osudným.

Morfologie, již pěstuje Velenovský, jmenuje se zpravidla vývojovou na rozdíl od někdejší výhradně idealistické; lze uvažovati o tom, je-li smysl slova »vývojová« morfologii nutně na prospěch; zde jen připomínám, že s nynějším úpadkem genealogických spekulací vůbec a darwinistických zvláště postupuje zároveň, jak nyní je již každému snadno patrné, navracování cti snahám starých idealistických morfologů, podnes příkře odbývaným hlavně stoupenci botanika E d. S t r a s b u r g e r a, darwinisty a spekulativního cytologa. Vzhledem k tomu sluší tu povšechně připomenouti, že Velenovský, zdárný i vděčný žák svého předchůdce v universitním úřadě, L a d. J. Č e l a k o v s k é h o (ač namnoze prudký jeho odpůrce), individuálně umocňuje nejen morfologickou tradici přejatou přímo od svých učitelů, ale křísí a prohlubuje i mnohé zapomenuté idee dávných idealistických morfologů, vhodně spojuje jejich názory s tím, co »dobrého zbylo« z teorií darwinistických a lamarckistických. — Nuže, tato naše črta chce býti příspěvkem k úvodu do studia V. Morfologie, která jest dílo veskrze botanicky odborné, bez soustavnějšího historického aperçu (jenom na konci 3. dílu podán stručný, ale plastický nástin Velenovského názorů vývojových).

vyjádřiti tyto vztahy co nejjednoduššími vzorečky. Tento ideál exaktnosti sice vyznačoval v XVII. a XVIII. stol. zvláště vědy mechanické, ale záhy si jej přisvojila i biologie. Vzniká přání, pojmem nebo jednoduchým schematem vyjádřiti celkovou podstatu bytostí, jejich absolutní smysl, stálý, věčný — dočasně a po případě i nedokonale vtělený do skutečných jednotlivin. Ten cíl jest vlastně obsažen již v nárocích vznikající klassifikace, ale jeho význam stupňuje se ještě pozdější vírou v několik základních t y p ů, na něž by se prý daly uvésti všecky přírodní jednotliviny, jenom kdybychom dovedli dobře hledati a správně srovnávati. V biologických kruzích všady se tehdy mluvilo o typech nebo »archetypech«, o plánech, ideích, symetrii. Ale zvláště proslulý G. C u v i e r (1769—1832) svým silným vlivem na dlouho vtiskl devatenáctému století přesvědčení o nutné stálosti typů. Cuvier mínil, že jest možno se uvarovati nejistých hypothes věrným ohledáváním s t a v b y ústrojenců a přímým určováním jejího p l á n u. Všecky životní zjevy vyplývají mu právě ze struktury. Ovšem že bude takový plán, na vždy kdysi přírodnině vštípený, svrchovaně dokonalý a harmonický. To Cuvier myslí svým pojetím k o r r e l a c e (jíž ovšem došel srovnáním jednotlivých staveb), kteráž jest právě vzorným příkladem přírodovědeckého zákona, totiž stálého, určitého vztahu jednotlivých součástek: závislost těchto součástek jest, po Cuvierově mínění, tak znamenitá, že on si troufal logickým docelováním sestrojovati z několika uchovalých zvířecích kostí celá (i fossilní!) zvířata tak přesně, jakoby z dané strany pravidelný šestiúhelník. Nu, a při srovnávání těchto jednotlivých plánů, řekl bych druhových, linnéjských, Cuvier nabyl přesvědčení o čtyřech základně typických plánech zvířecích: obratlovčím, měkkýším, členitém a paprskovitém.

O typech pak se obecně věřilo, že »nejsou nic vymyšleného«, ale že jsou přírodě odjakživa vštípeny,[1] i když se při tom nemyslilo zrovna na biblickou genesis; nejsou-li snad typy nikde v přírodě vytvořeny dokonale a kolísají-li podoby druhu jako magnetka — tíhnou nicméně k jedinému vzoru a jsou aspoň jeho napovězením, záměrem. Jakási věčná Prapříčina vdechla přírodnímu chaosu systém čar a tvarů — ideí, jimiž se odtud řídí; ty ideální plány vyhledávati — toť cíl vědy. Proto se starší morfologii říkává: i d e a l i s t i c k á. Idealistická morfologie, arci, neužívá výhradně slova »typ« na označení toho pomyslu, ale častěji pojmu h o m o l o g i e; typ a homologii lze

[1] »Druhy nejsou formy oddělené většími nebo menšími rozdílnostmi: jsou různá bytí. Známe tolik druhů, kolik jich příroda na počátku stvořila.« Linné.

považovati, po jejich logickém původě a abstrakčním významu, za totéž.

Čím »vyšší« rostlina, složitější, tím z různějších částí se skládá; ale jednotlivé rostliny téhož druhu mají částky přibližně stejné. Příslušníci téhož rodu mají stejných částek již méně, čelední ještě méně. Stejné části rostlin shodují se ve svých vlastnostech, tedy v tvaru, struktuře, postavení na rostlině, vývoji v mládí a pod.; badatelé označují různé orgány homologickými (stejnocennými) — podle toho, kterým jejich podstatným vlastnostem přikládají větší váhu. Van Tieghemova systematika na př. vyznačuje se svými čtyřmi typy, jež jsou karakterisovány tak:

1. Jevnosnubné (Gymnospermae a Angiospermae) — mají stonky, listy, kořeny a květy.

2. Tajnosnubné cevnaté (kapradiny, přesličky, plavuně) — nemají květů, jenom stonky, listy a kořeny.

3. Mechovité (mechy a jatrovky) — mají stonky a listy, ale jsou bez kořenů a bez květů.

4. Stélkaté (řasy, houby, lišejníky) — nemají ani stonků, ani listů, kořenů ani květů.

Tu jsou zvlášť homologickými listy, zvlášť květy, kořeny, stonky.

Ale pojmům »list«, »květ« a pod. ve skutečnosti vlastně nic určitého nevyhovuje; řekneš »květ« anebo »rostlina« a představíš si při tom trochu lilii a trochu růži — ale celkem něco jim společného, co však není jedno ani druhé. V přírodě jest nesčíslně úchylek od domnělého typu. A přece, ač na pohled zcela jinak vypadají šupiny, obalující lupeny, jinak zelené listy, jinak tyčinky, okvětí — jsou homologickými ústroji, všecky jsou listem, praví srovnávací morfologie, jsouce změněny jenom pro svůj zvláštní fysiologický výkon. A tak i ve skutečné architektuře květů — co jest přepodivných změn a zvláštností! Jsou květy pravidelné, souměrné, »motýlovité«, »pyskaté«, »zvonkovité« . . ., tu mají více tyčinek a plátků, onde méně — nicméně pečlivým srovnáváním značného materiálu přece v nich jistě postřehneš něco všem společného. Postihneš v nich nějaký konstantní plán, tak konstantní, jako jest číslům 3, 6, 9, 12, 18 . . . stálou společnou mírou číslo 3 a společným násobkem 36, z nichž by ostatní vznikla redukcí anebo pomnožením.

Obdobně si spletitou věc představovala starší morfologie. Již Decandolle (1778—1841) na př. hojně mluvíval o původním neboli kongenitálním srůstu, o abortu, rozdělení, posunutí, o »symetrii« rostlin a pod. A myslili si o tom tehdy asi tolik: Květy tulipánů a

sněženek, příkladem, jsou »dokonalé« (tak si pokaždé představíš normální květ...); mají 2 × 3 tyčinky a 3 plodolisty (= třípouzdrý semeník); jsou z čeledi liliovitých. Ale z téže čeledi kosatec má tyčinky jen 3, kdežto zase samčí květy příbuzného rodu Smilax mají 3 × 3 tyčinky. Liliovité jsou rostliny jednoděložné, trávy též. A trávy mají květy téměř bez okvětí a s nepatrným počtem tyčinek. Kdežto zase jiné jednoděložné, na př. Sagittaria, Echinodorus, Hydrocharis, mají květní částky sice značně pomnožené, ale společná míra — číslo 3 — se zachovává. I vykládali takovouto kolísavost kolem jisté normy hlavně redukcí, totiž vymizením některých částek normálního typu, anebo jejich rozdělením na větší počet. Obojí pak jim znamenalo »degeneraci«, kterouž však si nepředstavovali vývojově, totiž jakoby se někdy opravdu, historicky, udála — nýbrž pouze ideálně; znamenala jim úchylku od onoho domnělého typu, větší nebo menší změnu, jíž doznává rostlinám vštípený plán, rozmanitě se projevuje. Jinými slovy, bylo jim známkou nedokonalosti, nedostatkem; rostliny s květy bez pěkných korun jsou patrně nedokonalejší, nežli květiny s řádným okvětím; i kosatec jest asi pochybeným, neboť by měl míti tyčinek 6, jako každá pořádná liliovitá, a ne tři!

Jiným »matematickým důkazem« plánovitosti rostlin byla spirální teorie. Již dávno se vědělo, a hlavně Goethe na to upozorňoval, že rostliny rostou ve spirále: oplétavé ovinují se o oporu ve spirále, listy jsou na lodyhách seřazeny ve spirále a pod. Ale po Goetheovi zejména K. B. Schimper (1803—1867) a Alex. Braun (1805—1877) si všimli, že nakreslíme spirálu, vedeme-li po rostlinné lodyze čáru od spodního listu k nejblíže vyššímu atd. až po vrchol; a spočítáme-li pak všecky listy mezi kterýmikoliv dvěma svisle nad sebou stojícími listy, dostaneme stálý počet listů, vyplňujících určité množství spirálních otoček mezi těmi dvěma mezemi. I dokazovali, že ten poměr jest pro každou rostlinu stálý, a že se dá vyjádřiti zlomkem: do čitatele se napíše počet otoček od jednoho listu ku příštímu svisle vyššímu, do jmenovatele pak množství listů na těchto otočkách. Různé rostliny se vyznačují různým zlomkem, ale všecky zlomky tvoří souvislou stupnici, jíž takto spořádali:

$1/2, 1/3, 2/5, 3/8, 5/13, 8/21 \ldots$

Přesvědčivou »přirozenost« této řady pak v tom spatřovali, že vždy součet čitatelů dvou sousedních zlomků dává čitatele zlomku dalšího a součet jmenovatelů dalšího jmenovatele — čímž jest prý zároveň dokumetována a vyjádřena přírodní plynulá souvislost. Nic-

méně teorie, jakkoli svůdná, plně uspokojovala nedlouho. Objevovaly se výjimky; a mnoho výjimek. Arciť, když nestačil jeden matematický řetězec, sestrojovali jich více; na př. $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $^{2}/_{7}$, $^{3}/_{11}$, $^{5}/_{18}$ ... nebo: $\frac{1}{4}$, $^{1}/_{5}$, $^{2}/_{9}$, $^{3}/_{14}$, $^{5}/_{23}$ ... atd. Ale ani potom nezmizely nesnáze úplně: Podle Schwendenera, příkladem, větve Pandanus utilis mají listy spořádané číslem $^{7}/_{20}$; podle Velenovského druhy Cordyline marginata a Dracanea arborea vyznačuje číslo $^{5}/_{12}$, což jsou čísla, jichž do phyllotaktických řad nijak nelze umístiti. Nemenší rozpaky působily přesleny, kde jest sestaveno kolem osy několik listů do jediné roviny. Ještě jinou zvláštnost ukázaly habr a líska, jejichž listy se řídí číslem $\frac{1}{2}$, jsou-li na větvích vodorovných, a číslem $^{2}/_{5}$ na svislých; na větvích šikmých do sebe oba poměry přecházejí. (Vliv geotropismu.) —

Tu přišla jiná doba: začala se poptávka po konkretních příčinách přírodních změn. Alex. Braunovi ještě stačilo vykládati dědičnou stálost phyllotaktických poměrů nutným opakováním téhož pravidla, jež jest každému druhu od věčnosti vrozeno; příroda se mění — Braun nemohl neviděti, kterak všecko spěje k smrti, aby zase jiná mladost mohla žíti — nuže, to příroda se neustále omlazuje, ale zároveň jenom opakuje; každý tvor, na př. rostlina, znovu žije ve svém potomku; ten však jest schopen listy rozestavovati zase jen v tom pořádku, jak je rozestavovali jeho předkové. Je-li tu jaký pokrok, tož jest leda jen určitějším projevováním daného zákona, jest pouze vývojem pravidla.[1] — Pak zastanců jmenovaných teorií ubývalo, když jim vkus novější doby vyčítal, že vlastně jenom popisují dospělé formy, aniž oznamují příčin, způsobujících vývoj ze zárodků. I snažili se někteří jejich přátelé jim pomoci; tak Hofmeister a Schwendener, na příklad. Schwendener vykládal, že se dá vše krásně pochopiti, připomeneme-li si, jak na vzrostném vrcholku rostlin, jenž mívá různou velikost i podobu, zárodečné hrbolky listové nestejně se tísní: podle toho, jak se zveličují a růstem navzájem utiskují, rozestupují se různými spirálami právě tak jen mechanicky, jako se do rozmanitých spirál mechanicky spořádají kuličky, nasypané do různých skleněných válců. — Schwendenerova teorie se zprvu velmi líbila, ale záhy z ní vystřízlivěli. Našlo se mnoho sporů a neshod se skutečností. Ovšem, těžko vykládati život neživotem, biologické zjevy strohým, jednostranným mechanismem, — a Schwen-

[1] A. Braun, Betrachtungen über die Erscheinung der Verjüngung in der Natur, 1851.

dener málo dbal samovolných a přerozličných rostlinných přizpůsobenin životním podmínkám a výkonům! Ale to již jest jiná kapitola.

O »spirální tendenci rostlinné«, jak podivnost jmenovával Goethe,[1] v morfologii dosud se hojně mluví; jenže dnes spíše se pointuje genetičnost té spirály.

V dobrých označeních půl výkladu — a předešlá věta opravdu napovídá, v čem se liší novější srovnávací morfologie, příčinná a vývojová, od starší — idealistické, formální. Mimo to jest zajímavé, že se dá rozdíl a přechod pěkně demonstrovati na samém Goetheovi, jenž bývá druhdy zván věštcem moderní morfologie. — Též Goetheovi nedostačoval linnéjský způsob pouhého popisování tvarů, jak jsou rozčleněny; mínil, že jest se ptáti, čeho jsou ty vnější formy projevem. Již Goetheovo slovo »tendence« svědčí na vitalistu; Goethe nazíral na rostlinu jakožto na živý celek, jehož vnitřní podstatou jest plynule činný pohyb, způsobující neustálé proměňování jejích tvarů za vlivu vnějších podmínek.[2] Empiricky dovedeme postřehnouti jenom jeho účinky hotové, ale srovnáváním těchto viditelných tvarů můžeme pochopiti jejich vnitřní společné příčiny i jejich původní jakost: »Všecky části se utvářejí podle věčných zákonů, a každá forma, buďsi jakákoliv, skrývá v sobě prvotní typ.« Tudíž, jako jsou jenom metamorfosami listu, téže myšlenky: rostlinné dělohy, korunní plátky, tyčinky, plody[3] — i každá rostlina mu jest posléze jen obdobou téhož rostlinného pratypu. Geniální věštcové v sobě zpravidla soustřeďují přechodní nálady dob. A jako byl Goethe v poesii jenom přechodem od klassicistního intelektualismu k romantismu, nebyl ani v biologii vývojovým vitalistou zcela. Jeho úvahy, zejména o »pratypech«, jeví jakýs metafysický sklon k abstraktnímu idealisování po řeckém způsobu. A to právě svedlo jeho vrstevníky, aby z nových myšlenek přisvojili si pouze jejich nepřesný výraz. Pochopili učení o metamorfose a plánech po svém, nedbajíce jeho dynamického odůvodnění — ale jím právě jeví se Goethe moderně založeným morfologem; neboť, pozoruje skutečný vzrůst rostliny, nad prostý popis rozmanitých forem klade poznávání příčin změny, růstu, vývoje. A každá rostlina, ačkoli samostatný celek, svou podstatou jest mu přec jen ‚oné části část, zkad vše svůj vzalo vznik' — není-liž tu i zřejmě naznačena myšlenka vývojového společenství veškerého života? —

---

[1] J. W. Goethe, Über die Spiraltendenz der Vegetation.

[2] Uvádím podle Y. Delage a M. Goldsmitha, Les Théories de l'Évolution, 1909, str. 13.

[3] Goethe, Die Metamorphose der Pflanzen, 1790.

Nuže, novější morfologie proto Goethea počítá ke svým, že sama naplňuje starší morfologické pojmy, jež z veliké části podržela, vývojovou představou. Vývojová morfologie pořádá rostlinnou říši do skupin a skupiny do řad na základě homologických shod, kteréž srovnáváním jednotlivých druhů vyabstrahovala. Ale těchto skupin v podstatě společná architektura jí znamená, že skupiny jsou vázány příbuzenskými pojítky »pokrevními«, že jsou konkretními rody doslova; jsou členy téže rodiny, kteří rozešli se do světa každý za svým dobrodružstvím.

Kosatec měl kdysi 2 × 3 tyčinky, ale časem tři mu vymizely. Vyvinuje-li jich dosud někdy »abnormně« šest, je to, jakoby potomek vzpomínal na život svých předků. Podobně činí jetel, když ve květu zplodí místo semeníku lístek, projevuje tak uchovalou tradici svého rodu.

Krtičníkové (Scrofulariaceae) jsou dvojděložné a mají zpravidla korunu srostlou z 5 lístků; ale tyčinkové poměry jsou v této čeledi velmi různé: Veronica (rozrazil) má tyčinky 2, Gratiola (konítrud) 2 dokonalé a 2 zakrsalé, jiné druhy mají 4 tyčinky vytvořené úplně a kde by měla býti pátá, jest pahýl, rudiment, Verbascum (divizna) má 5 tyčinek — hle, v ý v o j z a k r s á v á n í m, řekne srovnávací morfologie. — Povíme-li tedy, že liliovité jsou skupina přirozená, neznamená jí to jen, že mají společný stavební plán, nýbrž, že se ten plán vývojem tak ustavil, a že vývojem též vznikly odchylky. Liliovité mají květy vesměs trojčetné; ale jsou z jejich příbuzenstva Majanthemum s plánem dvojčetným a Paris s květem čtyřčetným! Velenovský: ‚Za vývoje se událo, že tyto rostliny náhodou nabyly odchylného plánu a jejich potomstvo si odchylku dědičně přisvojilo. A tak vznikly vývojem a zvykem pravidelnosti všecky, ať už se ustalování dělo nenáhle či skokem; těžko říci, proč jest tolik květů založeno podle čísla 3 a spousta jiných podle čísla 5, ale můžeme se domnívati, že těm mnohým jiným stejně dobře vyhovují čísla jiná.' — Považme: život rostlinstva jest spletí tolika rozmanitých snah, jest tak bohatá a rušná rozmanitost přetvarů — a tu stačí několik matematických formulek a čísel, diagramů, schemat, aby jimi bylo — a to opravdu přesně a jasně — znázorněno nejen rozčlenění květů a listů, nýbrž i vývojová příbuznost? Ovšem, výjimek zbude pokaždé dost a dost i vývojových překvapení v budoucnosti, ale jisté matematičnosti tu nelze neviděti. Nezapomínejme, že rostliny jsou z organismů se zemí sdruženy nejintimněji, a že jejich život, jenž se druhdy vyzna-

čuje (život řas, na př.) pestrým přeletem změn, jest v co nejtěsnějším objetí automatisující hmoty...!

Po soudu srovnávací morfologie lístky »plných květů« souhlasí s lístky okvětními (pomnoženými), s tyčinkami a semeníky květů jednoduchých; čili: tyčinky, plodolisty, květní plátky a, srovnáváme-li dále, i listy assimilační, ochranné šupiny atd. jsou téže morfologické hodnoty, jsou homologické, vyvinuly se za nějakým biologickým účelem časovou přeměnou z téhož tvaru. Tudíž tyčinky, pestík, kalich, koruna ze zelených lístků, plný květ druhotně z prostého a pod. Vnitřní pletivnou strukturou i vnější formou přetvary se vypravily ovšem tak, aby při svém fysiologickém výkonu co nejlépe prospívaly: jinak tedy bude zařízena lepkavá šupina, která ochraňuje kaštanový puk, jinak okvětí, jinak zelený, assimilující list. Ale jest arci nabíledni, že se pak mohou velmi sobě podobati orgány třeba zcela různorodé, vykonávají-li náhodou tutéž životní funkci. L i s t y kapradiny Lygodium se oplétají o různé opory, podobajíce se při tom popínavým l o d y h á m; o s n í části u jednoděložných Myrsiphyllum a Asparagus splošťují se jako listy, a opatřivše se chlorofylem, assimilují, jelikož normální listy jim byly zakrněly. — Rostlinnému popětí napomáhající úponky jsou vesměs téže podoby — ale na př. úponky révy (Vitis) jsou původu osního, kdežto úponky Leguminos (Orobus, Vicia, Pisum) vznikly z listů. — Vodní kapradina Salvinia má na spodu těla »kořeny« vskutku jako pravé kořeny fungující a na pohled od nich nerozdílné — ale srovnávací morfologie je přece považuje za listy, přeměněné způsobem života.

Nuže, v těchto a podobných případech rozhoduje p o m ě r n é r o z e s t a v e n í o r g á n ů, jak je byla morfologie srovnáváním vystopovala. Každá rostlinná součástka se může ze životní potřeby přetvořiti k nepoznání, ale své postavení vzhledem k ostatním údům zachovává téměř neústupně. Toto pravidlo jest bez výjimek. Proto důsledná morfologie rozhodně se ohrazuje vůči tomu, aby, řekněme, plodolisty Primuly někdy byly pokládány za listy a jindy za útvary osní, jak činili Sachs, Hanstein, Huisgen...[1] Neboť stálý vztah rostlinných částek vznikl f y l o g e n e t i c k ý m v ý v o j e m. Jak se ten který rostlinný typ časem vyvíjel z podob jednodušších, rozestupovaly se jeho částky a zrůžňovaly účelným dělením práce, zůstávajíce stále v témž poměrném umístění. Proto nelze nijak srovnati do téže fylogenetické řady, do téhož vývojového kmenu na př. kapradiny a přesličky; již proto ne, že kapradiny se rozvětvují vidličnatě (dichoto-

[1] Srovn. Velenovský, Morfologie, str. 813.

micky), kdežto přesličky monopodiálně. Rovněž různé kmeny jevnosnubných rostlin jsou asi vývojově neodvislé od mechů přes svou úžasnou podobnost s mechovými lístky a »květy«, jelikož zelená lodyžka v životě mechů znamená něco jiného, jinou generaci, než lodyha v životě rostlin jevnosnubných — a generace ty se liší při nejmenším asi jako medusa a polyp. Lístky mechové tudíž nejsou homologické s listy trav, »květ« mechů není homologický s květem trav, nýbrž jsou jen analogické; a fylogenetický vývoj těchto různých kmenů neděl se sukcessivně v jedné řadě, nýbrž v řadách paralelních.

A poněvadž si vývojová morfologie představuje »přirozenost« svých systematických řad zcela konkretně, totiž jako by se jejich vývoj skutečně historicky tak udál, jak napovídají její abstraktní vztahy, žádá si, aby jejím poznatkům neodporovaly paleontologické nálezy, nýbrž je spíše dokumentovaly. Jest z jejích pouček, na příklad, že listová pochva přesliček (Equisetum) vývojově vznikla kdysi srůstem několika volných lístků; tudíž jí nepřekvapilo, když vskutku byly nalezeny fossilní, paleozoické přesličky s úplně volnými listy v přeslenech (Calamariaceae) atd. Mimo to moderní morfologie ráda dokládá svou oprávněnost zpřízvučňovati morfologické idee vývojově na př. i W. F. Hofmeisterem (1824—1877),[1] jenž osm let před Darwinovým slavným spisem »O původu druhů« pouhým srovnáváním nynějších forem rostlinných došel již sestavení hlavních vývojových kmenů, které později evoluční teorie opravdu uznala, nahradíc jen Hofmeisterovy ideální příbuzenské podobnosti skutečnými vývojovými vztahy.[2]

Ale tu jest upozorniti na důležitý rozdíl, jehož nedostatek způsobil by velmi nebezpečnou podobnost idealistické morfologie s darwinistickým vývojezpytem. Darwinisté totiž také srovnávali stavby nynějších organismů, tedy nynějších zlomků vývojových, »aby poznali vývoj,« ale jejich spíše sběratelská ctižádost dychtila hlavně po skládání rodokmenů a jejich vývojezpyt byl v podstatě jen popisné, statické mechanisování nikoliv lepšího rázu nežli Cuvierovo na příklad. Kdežto hlubší idealistická morfologie studovala strukturu a tvary organických těl zejména proto, aby poznala »typy«, totiž trvalé formy organična, aby seznala, co jest za zjevy a změnami zá-

---

[1] Hofmeister, Vergleichende Untersuchungen; kratší výtah uveřejněn r. 1849, celé dílo r. 1851.

[2] Obšírněji o tom: J. P. Lotsy, Vorlesungen über Deszendenztheorien, str. 347—356, G. Bonnier, Le Monde végétal, str. 104 sq.

konného, neměnného, jaké jsou stálé vlastnosti životního, vnitřně dynamického tvarotvoření, jaké idee je řídí.

A s tím zároveň souvisí, proč darwinistické názory o životě než srovnávací morfologii idealistické, lépe vyhovují fysiologii a vůbec vědám etiologickým, totiž naukám o elementu při tvarotvoření spíše negativním: naukám o užité látce a jejích přechodech do forem, o překážkách prostředí, životem překonávaných a event. způsobujících deformaci typů, o pravidelném sledu příčin a následků ve hmotném světě, o energetických přeměnách... tedy na př. rozeným chemikům, fysikům, mechanikům; a povšechně: všem, kdo jsou náchylni z oboru přírodních skutečností tvůrčí, řídící a jednotivé kvality biologicko-psychické buď vůbec vylučovati anebo alespoň nepřisuzovati jim základnost, prius, organičnost. I proč idealistické morfologii zase spíše se zamlouvá druhý z obou slavných vývojezpytných směrů XIX. století — lamarckistický, duševnímu principu životnímu jakž takž přitakávající a neopírající svůj vývojový světozor o základní princip vnější náhody. Ovšem, tu by mi bylo především subtilněji analysovati, pokud vůbec jsou slučitelny důsledný vitalistský evolucionism, hájící naprostého novotvoření a idealistická morfologie, zpytující stálé ideje a formy životních projevů. Problém patrně noetický (týkající se poznávacích forem lidského ducha), na jehož přísnější řešení není v tomto nárysu místa. Snad se ho ještě dotknu při jiné příležitosti; zatím jen připomínám, že dosavadní pokusy o synthesu těch dvou protiv vskutku zdají se spíše jakýmis kompromisy nežli syntesou.

Novolamarckovci Velenovskému je v tomto případě pojítkem pomysl »latentní schopnost plasmy«; než o tom více povím, zmíním se krátce o t. zv. novolamarckismu a to se zvláštním zřetelem ku právě vypsanému. (Jen »t. zv.«, protože snahy »novolamarckovců« jsou neméně »jednosměrny« a »cílevědomé«, nežli na př. německých »novokantovců«; arci, zde jest neoprávněnost toho označení zvýšena ještě tím, že mnozí moderní »novolamarckovci« původních Lamarckových děl nepochybně vůbec ani nestudovali.) Začnu Nägelim.

(Dokončení.)

Sebevraždy v Rusku.

V Moskvě započala svou činnost komise ku prozkoumání sebevražd v Rusku, založená při Pirogovském spolku lékařů podle usnesení sekce psychiatrie a nervových nemocí na XI. sjezdu Pirogovském. Organisátorem této komise je známý zpytatel otázky o sebevraždách v Rusku dr. D. N. Žbankov. Komise se účastní mnozí přední lékaři, spisovatelé, pedagogové, právníci, zástupci divadelního světa, zástupci mládeže. V prvém zasedání komise 20. prosince (2. ledna 1913) naznačil D. N. Žbankov ve své úvodní řeči základní postup prozkoumání palčivé otázky přítomnosti — příčin té hrozné epidemie, která zachvátila celé Rusko.

»Otázka, kterou se má komise zabývat,« — řekl přednášející, — »je obsáhlá. Možno říci bez přehánění, že se dotýká všech stránek našeho života. Škola, rodina, materielní podmínky — neúroda, nezaměstnanost, touha po bohatém žití, vzájemné chování se mistrů a učňů, vězení, vyhnanství, poměry v politických stranách a konečně, a možná, že nejvíce, přiblížení se k vnějšímu životu Západu a naše politické poměry — všechno to tvoří příhodnou půdu. Ale vždyť mnohé z těchto poměrů, ba dokonce snad všechny, byly takovými i dříve; přece však nebylo takového množství pokusů o sebevraždu, tak mnoho odcházejících ze života. Je jasné, že se objevil nějaký zvláštní genius epidemicus, příčina epidemie, který zlehčuje cenu života lidského, života svého i cizího, zlehčuje tak, že při pranepatrné maličkosti — ztrátě 20 kopějek, odřeknutí koupě nových šatů, malicherné hádce s příbuznými, špatné známce — se béře útočiště k jedu, zbrani, oprátce.

Vyhledání a prozkoumání tohoto genia, to je hlavním úkolem komise. Ale, aby se neztratila v tom nekonečném moři děsných faktů skutečnosti, je zapotřebí vzít s sebou kompas postavit majáky, které by pomohly k orientaci v tomto světě.«

Dále přechází přednášející k těm hlavním etapám, po kterých se musí zkoumání brát.

»Vzrůst počtu sebevražd je očividný, ale není správného sčítání tohoto zjevu, ba není ani pravidelné registrace sebevražd. Jako všechny nešťastné případy, tak i sebevraždy zaznamenává policie, která potom o nich podává zprávu městským úřadům. V nemocnicích zapisují léčící se v nich sebevražedné pokusy do různých rubrik: otrávení, poranění atd.

Tím povstává velký rozdíl mezi čísly zpráv z těchto úřadů a skutečností. V Petrohradě podle zprávy městského úřadu dostupují sebevraždy pouze set, kdežto ve skutečnosti se pokusy o sebevraždu počítají do tisíců. Proto je především zapotřebí sebrat zprávy o registrování sebevražd v městech a vesnicích a také fakty o počtu sebevražd v Rusku za posledních deset let. Zároveň je třeba seznat také počet sebevražd za hranicí, aby se mohla rozřešit velmi důležitá otázka — je-li tato úžasná epidemie zvláštností pouze Ruska anebo zdali se rozvíjí i v jiných zemích.

Dále je zapotřebí zastavit se u poměru zákonodárství, administrativních úřadů a církve k sebevražedníkům. Bylo by si přáti, aby se právníci podjali té práce, aby na základě zákonů a různých opatření, majících za účel zmenšit počet sebevražd (zapovězení prodeje kyseliny octové, odepření církevního pohřbu sebevrahu atd.), vyjasnili tuto otázku.

Vzrůst sebevražd mezi žáky obrátil na sebe pozornost ministerstva vyučování. Toto vydává v posledních letech zvláštní zprávy o žákovských sebevraždách; pořizuje je profesor Shlopin. Nutno vyšetřit, pokud odpovídají tyto oficielní zprávy skutečnosti a vyjasnit zhoubný vliv školy v těchto případech.

Je nepopíratelné, že tresty smrti a vězení hrály v posledních letech značnou úlohu v rozvoji epidemie sebevražd. Prostudování stupně, způsobu a charakteru tohoto vlivu je také úlohou komise.

Existuje náhled, že velkou úlohu v tomto směru hraje soudobá literatura, že soudobí spisovatelé postrkují mládež k sebevraždě. Názor tento je přehnán, ale je nepopíratelno, že v thematech, o kterých pojednává nynější literatura, je něco zlehčujícího cennost života. Komise se musí zabývat i touto otázkou. Zde mohou říci své závažné slovo i samotní literáti i paedagogové.

Konečně psychiatři a nervopathologové musí vzíti na sebe úlohu vyjasnit vliv celé spojitosti podmínek a okolností, spojených se sebevraždami, postavit, abych tak řekl, psycho-fysiologické základy. Musí přinésti světlo do tohoto zmatku pojímání a vysvětlování, který obestírá tento žalostný zjev nynější doby.«

Vyslechnuvši referát D. N. Žbankova usnesla se schůze, aby především prostřednictvím gubernských statistických komitétů byl vyšetřen způsob registrace sebevražd v městech a guberniích a zároveň počet sebevražd v letech 1902—1911. Dále má býti přikročeno ke zkoumání otázky o sebevraždách ve škole, vězení, na vojně, má býti stanoven vliv literatury, vztah ruského zákonodárství, administrativní prakse a církve k sebevrahům. Určeno seznámit se s dějinami sebevražd v Rusku, při čemž má býti vzat zvláštní zřetel na hromadné obětování se sektantů.

Usneseno obrátiti se s prosbou k ruské společnosti, aby zasílala komisi materiál, mezi jiným všeho druhu dopisy, zápisky a jiné dokumenty sebevrahy zanechávané.

Ke konci vybráno presidium komise: předsedou D. N. Žbankov a tajemníkem L. A. Prozorovský.

K příštímu zasedání komise mají být připraveny referáty: M. N. Gerneta: O zákonodárství, D. A. Čerepanova: O statistice sebevražd a L. A. Prozorovského: O sebevraždách ve školách a vězeních.

B. M.

Père Hyacinthe.

V únoru 1912 zemřel slavný apostat Abbé Hyacinthe Loyson, bývalý úspěšný církevník, kterého vývoj katolické církve v dogma o neomylnosti papežské na Vatikánském koncilu vypudil z církve. Rychlá byla jeho hierarchická karriéra, skvěle se otvírala před ním vyšší dráha. Neomylnost papežská, jejíž prohlášení r. 1869 marně se snažil předejíti a zmařiti v zájmu katolicismu a náboženství, jej přiměla, že brzy po jejím usnesení, 20. září se vzdal svého vůdčího postavení v karmelitském řádu, svého vlivného a čestného místa jako adventní conférencier v Notre Dame de Paris, které bylo cílem ctižádosti nejlepších francouzských kněží, a učinil rozhodný »krok do temnoty«. Bez prostředků, a s takovými přáteli, kterých bylo sice mnoho, ale z nichž ani jediný pro něho nic vydatného neučinil, odhodlal se svědčiti pro pravdu osobně poznanou způsobem, jakých je málo v historii.

Pro své názory o církvi, o katolicismu, o náboženství se snažil činiti propagandu a získávati přívržence cestami po Anglii, Italii, Německu, řečmi veřejnými a osobním stykem, ale bez úspěchu. Nepodařilo se ani jeho mohutné osobnosti zorganisovati úspěšné hnutí proti lethargii obrovské většiny katolíků a proti vnitřní železné vývojové nutnosti katolického církevnictví.

Přátelé jeho se pokoušeli zjednati mu tribunu v církvi napřed na volnější půdě švýcarské v Ženevě, potom v Paříži, ale bez trvalých výsledků. Na obou místech míval obrovské posluchačstvo, skoro každý interessovaný cizí návštěvník spěchal vidět a slyšet slaveného kazatele, ale více nic. Père Hyacinthe sdílel osud všech moderních náboženských eremitů, kteří chtějí nábožensky žít a náboženství reformovat mimo církve: zůstal osamocen a náboženství přispěl málo, skoro nic. Tu a tam se k němu někdo přidal, i několik kněží přišlo, ale všichni přechodně.

Přece Loyson měl dar účinkovati na lidi. Hlavní jeho schopností byl dar výmluvnosti. Tou po stránce formální, hlasem, výslovností,

gestem, i obsahové, dialektikou argumentací, průzračností logického uspořádání, přesvědčivostí upřímnosti ovládal posluchačstvo, ale jeho hlas a s hlasem též jeho touhy zanikaly bez trvalého ovoce. Osobnost jeho byla velice fascinující, ale zdá se, že většina jeho ctitelů i vynikajících a mocných příznivců pohlížela na něho spíše jako na raritu, které se trochu divíme, než jako na osobnost, kterou přijímáme.

Loysonovy tužby a cíle jsou vyjádřeny v jeho duchovní závěti:

»1. Nikdy jsem nezapřel katolicism; neodpovídal jsem na kletby, jejichž terčem jsem býval. Doufal jsem proti naději, ač temnoty houstly; mou povinností jest volati s prorokem: Strážný, která jest doba noci?

2. Hleďme k budoucnosti. Běda církvím, které jako žena Lotova ohlížejí se zpět!

3. Musíme se držeti biblického původu našeho náboženství; ale biblické zjevení není jediné. Bůh nezanechal národů bez svědectví o sobě. Křesťanství budoucnosti označí cenu, kterou měla každá soustava v praeparatio evangelica, jak říkali Otcové církevní.

4. Věda jest také božským zjevením. Má příbuznost s křesťanstvím, které se zjeví v budoucnosti (podle předtuchy Josefa Le Maistre).

5. Nesmíme lpěti na věčném odsouzení, ani v tomto světě, ani v budoucím; podle Mistrova učení otevrou se brány, skrze upřímné obrácení, i nejhorším z hříšníků, a království boží bude zřízeno.

6. Křesťané budoucnosti smíří různé prvky lidského života, které se nyní zdají oddělené: přirozenost s milostí, práci s modlitbou, potřeby těla s potřebami duše, práci s kapitálem; a moc, která je smíří, jest pravé, sjednocené a opravdové křesťanství.« *Ž.*

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Stávky dětí na obecných školách v Polské Ostravě, Rychvaldě a Hrušové obrátily zase na chvíli pozornost k nedostatkům slezského školství. Celkem asi 1400 (čtrnáct set) dětí chodí v těchto třech obcích do soukromých škol, protože jim obec odpírá zřízení veřejné školy. Tento počet ovšem je pouze částí celého čísla dětí, které v té naší malé zemi nemohou chodit do veřejných škol svého jazyka; mimo Rychvald a Hrušovou jsou české soukromé školy v Opavě, ve Frýdku, ve Volovci, v Karvíně, Dolních Tošonovicích, Bohumíně a Vrbici -- vedle řady polských škol soukromých. Tato svépomoc překročuje do školství vyššího: jí vymohli jsme veřejné měšťanky v Jaktaři (mor. enklava) a Lazích, letos pak byla založena nová soukromá měšťanka ve Svinově; české gymnasium opavské patnáct let čekalo na postátnění a sotva lepší osud čeká matiční gymnasium orlovské.

Z uvedených tří obcí je v každé situace jiná: v Polské Ostravě vymáhají polští rodiče školu svého jazyka na české obecní správě, v Rychvaldě Češi na Polácích a v Hrušové Češi na Němcích. Hrušovský starosta vyslovil se vůči deputaci českých rodičů naprosto odmítavě: hrušovské děti mají prý dost místa v dosavádních veřejných školách (německých), nových škol není třeba. V Polské Ostravě obecní výbor je ochoten převzít polskou školu, ale žádá Poláky, aby donutili své zastupitelstvo v Rychvaldě k převzetí tamních českých škol. Svého času konalo se v těchto obcích a ještě v některých jiných (Petřvaldě, Heřmanicích, Dětmarovicích) komisionelní šetření o potřebě jinojazyčné veřejné školy, kterým byla potřeba její prokázána a obcím nařízeno ji otevřít — obce se odvolaly; a nedávno došlo dvěma z nich (Petřvaldu a Dětmarovicím) od správního soudu vyřízení, že se jejich rekursu vyhovuje; podobně budou patrně vyřízeny rekursy ostatní. V Petřvaldě zatím český obecní výbor převzal polskou školu, aby si získal polské hlasy pro obecní volby proti závodní a dajčfrajndlišské straně.

Lednové stávky byly míněny a výslovně ohlášeny jako několikadenní stávky demonstrační (v Hrušové vinou policejního úřadu prodloužena přes týden); měly za účel důrazně upozornit vládu na nesnesitelnost poměrů. Zemský president vyslovil české deputaci podivení, proč vlastně stávkují, když přece mohou posílat děti do svých soukromých škol. Frýdecký

okresní hejtman však prohlásil, že vláda nyní rázně zakročí —. Bylo by třeba, ale stejně rázně, jako spravedlivě. A máme důvodnou obavu, že tomu tak nebude. Nehledě ani k tomu, že přirozeně úžasně se nadržuje Němcům, jsou nyní i Poláci shora proti nám podporováni. Je to vlivem parlamentního Koła Polského, v němž si oba polští poslanci ze Slezska dovedli získat náležitý respekt (trvalo to dlouho, nežli do něho vůbec vstoupili), a přičiněním polského přísedícího zemského výboru slezského dra Michejdy, který nastoupil před dvěma lety po nebožtíku dru Stratilovi. Ukazatelem lepšího kursu Poláků bylo nedávné jmenování zemského inspektora, kterým se stal napolo odrodilý Polák Scheffczik, ačkoli bylo uprázdněno inspektorství českých a německých škol.

Jak jedná slezský zemský výbor s oprávněnými školskými požadavky slezskými, to názorně illustruje nedávný případ s klimkovskou měšťankou. Klimkovice už několikráte podaly žádost o veřejnou měšťanku, žádost jistě odůvodněnou, protože na celém Opavsku pro 70.000 Čechů nebylo měšťanské školy; tuto žádost zemský výbor slezský vytrvale zamítal a své stanovisko odůvodňoval tím, že slabé obecní finance klimkovské nesnesly by nového zatížení (stavba nové budovy); konečně i toto stanovisko bylo do jisté míry oprávněné, protože Klimkovice jsou sice ode dávna městem, ale mají jen něco přes dva tisíce obyvatel a jsouce bez průmyslu, mají velmi nízkou základnu pro vyměřování obecních přirážek. Asi před rokem podaly Klimkovice dohromady se sousední obcí Polankou znovu žádost o společnou veřejnou měšťanku, ale současně podala žádost také velká průmyslová obec Svinov, vzdálená od Klimkovic přes hodinu. Věcné důvody mluví pro Svinov, ale svinovská žádost byla po rekursu místních Němců zrušena a proto byla otevřena měšťanka soukromá. A tu už asi dva měsíce po počátku školního roku povolil zemský výbor slezský Klimkovicím veřejnou měšťanku, a sice ještě pro tento školní rok, učit se v ní začalo teprve po Novém roce. V tomto spěchu, který najednou docela přehlíží přetíženost klimkovských financí, ačkoli se v posledních letech postavením soukromé místní dráhy neobyčejně zvětšila, nelze nevidět národnostního ostnu proti Svinovu, kde měšťanka vedle kulturního poslání má velký význam pro posílení naší posice; svinovští chtěli právě proti Klimkovicím získat nadskok o rok, zemský výbor však nařídil otevření klimkovské měšťanky ještě tímto rokem, aby měl zbraň proti svinovským žádostem o zveřejnění. Tak vlastně svinovská německá menšina, hospodářsky velmi silná (drží první sbor), vymohla nám a Opavsku první veřejnou měšťanku. Na Těšínsku máme veřejné měšťanky v Polské Ostravě a Michalkovicích chlapeckou i dívčí, v Orlové chlapeckou a v Lazích dívčí, Němci mají na Těšínsku měšťanek 15. A přece je dle sčítání z roku 1910 na Těšínsku Čechů 115.604, Němců 76.916. Poláci mají na Těšínsku pouze jednu veřejnou měšťanku (v Dombrové), ačkoli je jich tam více nežli třikráte tolik co Němců (223.850).

Stejně křiklavé jsou poměry ve školství středním. Němci tvoří ve Slezsku 43·9 procenta obyvatelstva a mají 5 gymnasií, 1 reálné gymnasium a 4 reálky, vesměs státní, Češi tvoří 24·3 procenta a mají jediné státní gymnasium, stejně jako Poláci, kterých je 31·7 procenta. Jedna státní střední škola připadá tedy ve Slezsku na 32.552 Němců, 180.347 Čechů a

223.850 Poláků. To je přece poměr strašně křiklavý. Při tom na Těšínsku samém jsou poměry ještě, možno-li, horší: 76.916 Němců má tam 3 státní gymnasia a 2 reálky, skoro dvojnásobný počet Čechů musil si zříditi střední školu soukromou. Tu nebral jsem v úvahu ústavy učitelské a školy odborné. Český ústav učitelský byl ve Slezsku založen teprve r. 1904; do té doby bylo pro české školy slezské učitelstvo vychováváno na německých ústavech opavském a těšínském. Český ústav učitelský na Polské Ostravě je smutně proslulý pedagogickou absurdností: dějepisu vyučuje se tam německy z knihy sepsané Němcem; mimo to poškozuje jeho význam a působnost, že tam skoro vůbec není professorů se středoškolskou aprobací O odborné školství střední pro slezské Čechy vůbec vláda se nestará, neuznává ho patrně potřebu; na německé odborné školství je v rozpočtu 364.413 K. Zejména bychom potřebovali ve Slezsku průmyslovou školu a školu obchodní; Frýdecko by potřebovalo školu tkalcovskou, jaké jsou ve Slezsku německé tři (Benešov, Bruntál, Krnov).

Přes to je v rozpočtu na rok 1913 položka na zřízení nového německého gymnasia ve Frývaldově, ačkoli před několika lety byl dán základ ke gymnasiu v Bruntále, které má nyní pátou třídu. To bije tím více do očí, že současně se nic nestalo pro zveřejnění českého a polského reálného gymnasia v Orlové, která trvají již čtvrtý rok a vykazují velmi silnou návštěvu. Český ústav měl v prvním roce trvání 60 žáků, v druhém 103 (a 2 privatistky), v třetím 151 (a 5) a letos 201 (a 10), polský má návštěvu ještě silnější. Nutno odsoudit, že se letos, kdy Němcům ve Slezsku vláda dává novou střední školu, nepodnikla energická akce pro sestátnění orlovských ústavů. Vedle odkladu vzniklo tím nové nebezpečí, protože příště při sestátnění orlovských škol středních budou Němci za ně žádat sestátnění gymnasia bohumínského, které založili před dvěma lety. V tomto odstavci třeba poukázat na politiku Poláků. Bylo s nimi jednáno o společnou deputaci v záležitosti sestátnění českého a polského gymnasia orlovského. Poláci odmítli součinnost; nedávno ukázala se příčina: Poláci vymohli si na vládě postátnění svého soukromého gymnasia v Haliči v Bialé.

Co nevidět přijde nová rána budit zájem pro slezské školství. V příštím zasedání zemského sněmu bude podán návrh na úpravu hmotných poměrů učitelstva na obecných školách, ale junctim s ním mají tvořit návrhy na omezení práva terna a na usnadnění změny vyučovacího jazyka: na příště nemá být zemský výbor vázán ternem obce a pro změnu vyučovací řeči má odvolání končit v Opavě. Tyto návrhy byly podány již před rokem, ale tehdy byl proti nim hlavně s české strany zdvižen takový odpor, že se sněmovní majorita rozhodla je odložit; nyní však je chce prosadit za každou cenu. Slovanská pětka ve sněmu na jich potření nestačí.

Proti tomuto německému, dobře promyšlenému útoku měl by býti do podrobna formulován český program školský, v němž bychom především důrazně se domáhali zrušení čtyřicet let starých nařízení Zeynkových, dle nichž slovanská škola ve Slezsku je de jure utrakvistická. Říká a píše se sice často, že dnes Zeynkova nařízení nemají významu, že naše školy ve Slezsku až na malé výjimky jsou skutečně české; ale tvrzení o jejich bez-

významnosti zakládá se na velikém omylu. Neboť na nich právě je podepřen německý dějepis na polskoostravském ústavě, na nich se opírá německá zemská a okresní správa školská, ony dávají oprávnění tomu faktu, že zemská školní rada koresponduje s českými školami (i středními) výhradně německy, že okresní inspektoři (i Češi) na okresních konferencích svou zprávu podávají německy atd. K tomuto zdánlivě negativnímu požadavku, který však je základní, nevyhnutelnou podmínkou dalšího pokroku ve slezském školství, budou se družit positivní body, zahrnující naši rovnoprávnost a samosprávu ve školství. *K. O.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Rakousko-uherská banka převážně ústavem uherským. Prospěchy uherské na úkor Cislajtanie. — Vládní nařízení spořitelnám o kupování rakouských státních papírů i nebezpečí z toho pro jmění spořitelen a bezvýslednost při stálém státním dlužení. — Správa námořnictví sesiluje naši pasivní bilanci obchodní, která stupňována stálými státními dluhy v obou polovicích říše. — Nové daně a naše české výtěžky z nich. — Spravedlivost daňová; nadpráví daňové pro vojsko, šlechtu a církev; zdanění klášterních domácností proti zdanění chudých rodin dělnických.

Státoprávním ideálem uherským je naprostá neodvislost zemí koruny štěpánské a odstranění všech společných zařízení a ústavů v monarchii. Koaliční ministerstvo Wekerlovo, jehož radikální státoprávní program byl částečně uznán i od rozhodujících činitelů ve Vídni, nemohlo se však udržeti při vládě, protože krajní křídlo její většiny pod vedením Justhovým chtělo míti samostatnou cedulovou banku a nechtělo připustit obnovení privilegia společné rakousko-uherské banky. Byla to jistě těžká politická chyba, jíž se tehdy Justh dopustil, neboť urovnával tím jen cestu násilnému režimu Tiszovu. Ale bylo by to bývalo také nejtěžší hospodářskou ranou pro Uhry samy, kdyby se jim bylo podařilo v r. 1910 vymoci si svou samostatnou cedulovou banku.

Nejpádněji to právě dokázaly obchodní výsledky rakousko-uherské banky za r. 1912. Z čistého výtěžku všech obchodů společné banky cedulové připadlo na oba státy něco přes 18 mil. K. Z toho na Cislajtanii se dostalo jen osm millionů, kdežto Uhrám připadlo přes deset mil. K. Uhry jsou tedy na čistém zisku zúčastněny plnými pěti devítinami, kdežto naše polovina dostala jen čtyři devítiny z čistého výtěžku, připadajícího oběma státům. Dnes společná cedulová banka není již bankou rakouskouherskou, nýbrž bankou uherskorakouskou.

Bude dobře připamatovat si, kolik navzájem obě polovice říše přispěly na ustálení naší měny a tedy také na upravení poměrů cedulové banky. Z celého oběhu papírových peněz a salinek, které byly kdysi pod správou společného ministerstva financí, v sumě 824 mil. K, musila Cislajtanie vzíti na svůj účet 636·8 mil. K, kdežto Uhry pouze hradily 187·2 mil. K, čili na Uhry z toho břemene nepřipadla ani celá čtvrtina. Oběti

ohromnou většinou byly přisouzeny naší polovici státní, kdežto zisk zase, jak je vidět, většinou bývá přiřčen Uhrům. Uherská povinnost na úrocích k nápravě měny činí tedy ročně asi 7½ mil. K, kdežto zisk, který Uhrům za rok 1912 byl vyplacen od banky, činil 10 mil. K. Dříve, před r. 1899, nebylo ze zisku bankovního nic placeno Uhrám; neboť to, co by bylo oběma státům mělo připadnouti, se odpisovalo z dluhu cislajtanského bance (v původní sumě 160 mil. K). Tak Uhři také pro své státní finance z nápravy měny a z bankovního privilegia jen vyzískali a všecky nutné velké oběti postihly pouze Cislajtanii. Ale přece nebyli s tímto stavem nikterak spokojeni a vší mocí žádala oposice svou vlastní cedulovou banku.

Ovšem dělí se zisk obou států podle obchodů, kterými banka v obou polovicích říše vydělává. Ale z toho je teprve viděti, jaký hospodářský prospěch mají Uhry ze společné banky. Většina obchodů i úvěrů bankou poskytovaných šla do Uher. Poměr je tak Uhrům výhodný, že ze všech směnek, které měla rakousko-uherská banka 31. prosince 1912 v zásobě, téměř plné dvě třetiny byly splatny v Uhrách. Tedy nejdůležitější obchodní a průmyslový úvěr dostává se z našich prostředků vlastně Uhrům. V Uhrách není dostatek kapitálu a musí jim ho především dodávati naše polovice říše. Tomu by sice bylo stejně také při samostatné cedulové bance uherské, ale nyní úvěru toho dostává se dlužníkům za stejnou úrokovou míru jak v Cislajtanii tak i v Uhrách. Je jisto, že by samostatná uherská cedulová banka musila míti úrokovou sazbu vyšší, kdežto samostatná cislajtanská banka by mohla míti sazbu nižší než společná banka rakousko-uherská. Uhry na náš účet nabývají tedy lacinějšího úvěru, nám se však ze společenství s Uhrami vlastní úvěr dosti patrně zdražuje. Tento nepřímý prospěch Uher pro jich podniky je zajisté ještě nepoměrně větší, nežli jaký ze společné cedulové banky měla státní pokladna uherská.

* *
*

Naše zbědované státní finance ve spojení s nejistotou veškeré politické situace strašně stísnily ceny státních papírů. Naše 4procentní renty nemohou se vyšinouti ani na kurs 85procentní. To ovšem zlobí zle naši finanční správu; ale odpomoc se nechce hledati tam, kde by jedině jistě se ponenáhlu našla, totiž nedělati aspoň nějakou dobu nových dluhů. Místo toho se myslí, že se kursům našich státních papírů pomůže, když se nařídí spořitelnám, aby značnější část svých aktiv měly uloženu ve státních papírech. Tak se nově předepsalo, že aspoň 15 procent spořitelních aktiv má býti uloženo ve státních dluhopisech. Stát ovšem svou kolísavou a nebezpečnou politikou by pak stále ohrožoval celé hospodářství těchto menších bankovních ústavů.

Počítejme na př. spořitelnu spravující 10 mil. K vlastního a cizího jmění, která by musila míti 1½ mil. K ve státních úpisech. Loňského roku klesla cena těchto úpisů za rok nejméně o 7 procent; měla by tedy ona — nepříliš bohatá — spořitelna kursovních ztrát 105.000 K nejméně.

A ohrožení podobného by se musily spořitelny ustavičně obávati. Vždyť naše zahraniční správa nám chystá stále nové a nové dluhy. Zase

prý ve vzájemné poradě vlád rakouské a uherské a společné bude se žádati nový úvěr 400 mil. K na krytí zcela zbytečných mobilisačních výloh. Co jsou platny koupě státních papírů, vnucované spořitelnám, kterými se nejvýše může nějaké 100 mil. K nových úpisů převzíti, když ministerstvo vojenství a správa námořnictví ve spojení s dovednou naší diplomacií požadují stále nové stovky millionů?

A ty naše zahraniční úspěchy! Samy německé listy vídeňské, dříve plné válečného nadšení proti balkánským národům, i krajně nacionalisticky šovinistické hrozí se těch výsledků. Mluví se již otevřeně o novém roku 1864, který si chystá naše zahraniční správa v Albanii. Tam se prý namáháme především ve prospěch našeho milého spojence v Italii, jako jsme se asi půl století dříve namáhali proti Dánsku pro Prusko. Rakousko-Uhersko, které své Slováky, Rumuny, haličské Rusíny i polské sedláky vysílá v příšerně četných houfech do zámořské ciziny, úzkostlivě pečuje, aby se neukřivdilo Albáncům z bývalého Turecka a věnuje na ty účely sta a sta millionů korun.

Zatím následkem ustavičného dlužení obou států v monarchii naše poplatnost do ciziny hrozivě roste. Naše bilance zahraničního obchodu je stále více passivní. Arci stará se o to i vlastní naše společná vláda; byly totiž zadány důležité práce pro naše námořní válečné potřeby do ciziny. V Hamburku se hotoví plovoucí doky pro stavbu dreadnoughtů rakousko-uherských asi za 23 mil. K. Je pravda, že objednávka ta v cizině je o něco lacinější, nežli by to dovedly pořídit domácí firmy; zejména železářský kartel dovedl vydělávati při ochraně celní spousty peněz na domácích lidech, ale nedovede při tom čeliti cizí konkurrenci, jakmile není chráněn vysokými cly. Než to jsou právě výsledky naší neutěšené obchodní politiky, a nedá se tím nijak odčinit smutný fakt, že samy naše vlády jsou nuceny podporovati cizí průmysl na úkor naší nevyvinuté výroby. Jedno zlo tu bývá plozeno druhým. Stát umožnil vykořisťování svého občanstva mohutnými podnikatelskými sdruženími a musí tedy důsledky toho zkusiti také na svém vlastním těle.

Nesmí se přece však dosah toho přeceňovati. Co znamená objednávka za 23 mil. K v cizině, když náš celkový dovoz z ciziny je značně přes 800 mil. K vyšší než vývoz do ciziny? Jak se hrozivě vyvíjí náš zahraniční obchod, vidí se z toho, jak stále více předstihuje dovoz nad vývoz. Přebytek dovozu byl totiž v mil. K

v roku	1907	1908	1909	1910	1911	1912
	45	143	427	434	787½	825½

Tedy za šest let je passivum našeho zahraničního obchodu celkem 2662 mil. K. Tato ohromná suma se vysvětlí velmi dobře, když povážíme, jak silně se oba státy monarchie zadlužovaly v posledních letech. Jenom státních dluhů přibylo jistě přes 2000 mil. K a domácích kapitálů tu bezpečně k ukojení tak vysokých úvěrních požadavků nebylo; proto se sáhlo k výpůjčkám cizozemským. Důsledek tohoto velikého cizozemského přílivu kapitálového musil se projeviti zvýšeným dovozem zboží.

Jak náš zahraniční obchod vzrostl za poslední tak pohnutý rok, ukazují tato čísla v mil. K:

	dovoz	vývoz	obvoz	přebytek dovozu
1911:	3191·8	2404·2	5596·0	787·6
1912:	3487·3	2661·8	6149·1	825·5

Celkový vývoj našeho zahraničního obchodu není zajisté příliš znepokojující, když béřeme v úvahu ovšem obrovské zadlužování obou států. Při tolika úvěrních nárocích na cizinu musilo se objeviti pasivum a celkem naše styky s cizinou značně za poslední rok vzrostly. Jest cena celého obvozu za loňský rok téměř o 10 procent vyšší, nežli byla předloni. Také převládají při dovozu dosud suroviny, ale znepokojuje zajisté ta okolnost, že za r. 1912 dovozu tovarů a polotovarů mnohem více přibylo než vývozu. V tom se asi také zračí úspěchy balkánské naší politiky.

* *
*

Zatím doma vláda i říšská rada se namáhají novými daněmi uvésti do státního rozpočtu rovnováhu. Pomalu t. zv. malý finanční plán vzrůstá na plán veliký. Vedle zvýšených daní z lihu, osobní daně příjmové, daně tantiemové a jiných drobnějších daní přiroste nejspíše nová daň ze zápalek a zápalkových zařízení, ano už se jeví také ochota zvýšiti náležitě daň dědickou. Zdali všechno to náš parlament do velikonočních prázdnin svede, sluší silně pochybovati, aspoň stále se naráží u menších stran na obstrukční taktiku.

Pro naši českou politiku jsou všecky tyto zvýšené i nové daně hrozně tvrdým oříškem, vlastně měly by jím aspoň být. Ale horlivost vládních stran českých je podepřena vírou ve vládu Stürghkovu-Hochenburgerovu a ví se, že víra dovede i hory přenášeti! Bylo zajisté velikou chybou uvalovati taková nová břemena na naše poplatníky a nepostarati se při tom zároveň o naše české hmotné i ideální zájmy. Ale my dovedeme trpělivě čekati na spravedlivou uznalost našich politických nepřátel. Ať nás jen ta důvěřivost nezklame, již nevíme, po kolikáté!

Zatím máme již nějaké určité úspěchy doma. Tak jsme si odnesli velikou kořist vodních cest; či vlastně o vodních cestách se ani tak nejedná, jako o lepší úpravu vodních toků. Ale je to takové již s našimi vymoženostmi, že si je musíme vždy několikrát znovu vykupovati a že na konec máme méně, než jsme původně již měli. Dnes se na příklad vidí, že Koerber před deseti lety nám vlastně svými vodocestnými zákony povolil víc, než co jsme si v r. 1911 jakožto nový úspěch a odměnu za vládní služby vymiňovali.

* *
*

Vláda chce mnohem více vytěžiti z osobní daně příjmové (důchodové vlastně) a proto nejen zvyšuje sazby daňové od ročního důchodu 10.000 K počínaje, nýbrž zasazuje se, aby skutečné důchody nebyly nijak zatajovány. Chce také zvednouti daňovou morálku u poplatníků samých a k tomu cíli žádá, aby se mohlo finančními ukládacími úřady nahlédati do knih obchodních při všech různých podnicích, které takové knihy vedou nebo vésti jsou povinny. Zvedá se proti opatřením těm, jež by mohla po-

rušiti všeliká obchodní a provozovací tajemství, veliký odpor na všech stranách.

Vláda však na požadavku tom trvá. Chce kromě toho naváděti poplatníky k větší upřímnosti, že totiž slibuje amnestii pro všechna nesprávná nebo nepravdivá přiznání k dani z dřívějších dob. Tím vším doufá pohnouti poplatníky co možná k největší otevřenosti a pravdomluvnosti.

Ale před jistými mocnostmi opouští vládu naši a také většinu zástupců lidových všecka odvaha. Jakmile narazí se na vojsko, šlechtu a duchovenstvo, tu je hned morálka jiná. Takovým mocem se nesmí ublížiti, ani se jim nesmí nic ubírati ze zděděných nebo vydobytých výsad. To přece není jen pouhá »misera contribuens plebs«, pro kterou jedině přísná a plná daňová morálka smí platit.

Nuže, ať si důstojníci tedy požívají své dosavadní nezdanitelnosti! Je to konečně jen jiná forma, aby se jim dostávalo vyššího platu, a přece obyčejní občanští zřízenci státní nesmějí se domnívati, že jsou rovnocenni se syny Martovými, kteří pro vlast jsou ochotni prolévati vlastní krev.

Ale proč šlechta musí u nás stále požívati starodávných výsad faktické skoro nezdanitelnosti, to již je tíže nám pochopiti, když se stále vykládá, že staré doby feudálního poddanství úplně se přežily.

Tím podivnější jsou privilegia církevní a jeví se v nich nejpatrněji svrchovanost církevní moci nad státem, aspoň nad státem cislajtánským. — Představme si rodinu ubohého některého dělníka, který vydělá si svou mozolnou ruční prací necelých 1200 K. Dejme tomu, že ten dělník má dva syny neplnoleté a že z nich každý si vydělá přibližně tolik, co otec. Všichni žijí sice ve společné domácnosti, ale synové ve svém vyspělém věku (ale dosud ne plnoletí) — dovedou pak pro sebe lehce spotřebovati své celkem jen nevelké výdělky. Přes to, ačkoli žádný z těchto tří členů rodiny nemá pro sebe takový důchod, aby musil o sobě z něho platit příjmovou daň, musí jich rodině být předepsána daň i po dovolených srážkách asi 32 K ročně. Kdyby se čítal důchod každého z nich o sobě, nesměli by platit nic.

Představme si nyní bohatý klášter. To je přece také společná domácnost, více zajisté než ona rodina dělníkova; ano tato domácnost má tu výhodu, že nemá žádných nedospělých členů, kteří musí býti živeni z mozolného výdělku dospělých. Klášterníci berou své důchody z tučných prebend i z jiného někdy obrovského jmění. Ale naše finanční správa nechce znáti (proti smyslu samých církevních předpisů) žádnou společnou domácnost klášterní a předpisuje příjmovou daň každému členu téhož konventu zvláště podle jeho přiznaného podílu ze společného celkového důchodu. A tak se mohla přihoditi taková ukázka berní spravedlnosti, že opat břevnovského kláštera, vládnoucího jměním několika millionů korun, platil jeden rok osobní daně z příjmu 7·20 K, pravíme slovy: sedm korun dvacet haléřů. Proti tomu onen ubohý dělník, jehož příklad byl dříve uveden, musil zaplatit 32 K čili dvaatřicet korun daně příjmové. Ať žije tedy daňová morálka! Uváděti další podrobnosti této dvojí spra-

vedlivosti daňové mohlo by jen dojem těchto hrozných a ohromujících fakt samých oslabiti.

A k tomu se našla ve finančním výboru poslanecké sněmovny na říšské radě většina zástupců lidových, třebas nepatrná, která tuto daňovou spravedlnost schválila. —*ek*.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Vliv války balkánské na hospodářské poměry u nás. — Výsledky naší obchodní politiky v Srbsku. — Nucený nákup státních rent spořitelnami. — Překážky zákonu o péči bytové. — Zvýšení kořalečni daně. — České odborové hnutí roku 1912. — Česká obec žádá o německou školu. — Osbornská předloha. — Zamýšlená generální stávka v Uhrách. — »Železnice železničníkům!«

V á l k a b a l k á n s k á a napětí jí způsobené těžce dolehly n a h o s p o d á ř s k é p o m ě r y u n á s, ztížené beztoho již nedostatkem úvěru. Zamýšlené investice odkládány, zakázky odvolávány, úvěr vypovídán, ohlašovány insolvence. Pro průmysl, odkázaný na vývoz do území zachváceného válkou, znamená tato úplnou hospodářskou katastrofu. Je to hlavně textilní průmysl českého severovýchodu a výroba fezů v Strakonicích. Na severovýchodě jsou poměry tak nepříznivé, že m ě s t s k é r a d y a z a s t u p i t e l s t v a o b e c n í bez rozdílu národnosti se scházejí k poradám, jak najít východisko z nouze, ohrožující celý kraj. 4. ledna konala se k o n f e r e n c e měst a průmyslových obcí v N á c h o d ě, 25. ledna v Ž a m b e r k u konference okresů, měst a všech interesentů. Konference usnesly se na následujícím projevu:

»1. Obce působtež svým vlivem, aby zaměstnavatelé, zejména velkoprůmyslníci, při nezbytně nutné redukci výroby nepropouštěli zaměstnaných, nýbrž obmezili pracovní dobu dle svých disposic při zaměstnávání všeho dělnictva.

2. Obce a okresy urychlete práce projektované jako práce z nouze.

3. Protože však získání úvěru vůbec a pro obce i okresy zvláště je téměř znemožněno, žádáme na státu:

a) aby sám v okresích našich přikročil ku provádění staveb z nouze;

b) aby se postaral o uvolnění úvěru peněžním ústavům, obcím, okresům a podnikatelům:

c) aby opatřil vývoz v náhradu za ušlý vývoz do zemí balkánských;

d) aby sám o pomoci, po případě předejití nezaměstnanosti uvažoval.«

Žamberská resoluce určitěji ještě žádá stát, »aby výhodnou politikou snažil se za každou cenu, aby ztracená odbytiště v zemích balkánských v zájmu našeho národního hospodářství znovu byla získána; aby odepsány byly daně průmyslníkům, živnostníkům a obchodníkům, kteří v důsledcích stávající krise byli nuceni výrobu obmeziti nebo práci na čas anebo vůbec zastaviti«.

Bojíme se, že tento apel na vědomí zodpovědnosti státu vyzní na prázdno; spíše ještě možno očekávat, poněvadž jde o nezaměstnanost zaviněnou událostmi balkánskými, že v apelu bude hledáno nevlastenectví. Připomínka tato je však docela včasná. Po válce bude nutno revidovat naši obchodní politiku; kam nás dnes vede, ukazují s dostatek statistická data, připojená k vládní předloze obchodní smlouvy se Srbskem. Výtah z nich podáváme v následující tabulce.

roku	Dovoz do Srbska					Vývoz ze Srbska				
	celkový, v tisících franků	z Rakousko-Uherska		z Německa		celkový, v tisících franků	z Rakousko-Uherska		z Německa	
		v tisíc. franků	proc.	v tisíc. franků	proc.		v tisíc. franků	proc.	v tisíc. franků	proc
1894	34.881	20.573	58·98	2.814	8·07	46.023	41.358	89·87	1.982	4·31
1895	28.240	16.669	59·03	1.929	6·83	43.390	39.197	90·34	1.617	3·73
1896	33.448	19.273	57·63	3.550	10·62	53.386	47.142	88·30	2.508	4·70
1897	45.314	25.535	56·36	4.808	10·61	55.940	49.283	88·10	3.738	6·68
1898	41.102	23.004	55·98	4.282	10·12	56 991	51.149	89·75	2.243	3·94
1899	46.429	27 496	59·26	4.792	10·33	65.744	54.865	83·45	5.922	9·01
1900	54.027	25.570	47·37	15.016	27·79	66.522	56.808	85·39	3.913	5·88
1901	43.835	23.205	52·94	6.831	15·59	65.686	55.823	84·98	4.125	6·28
1902	44.821	25.068	55·94	6.798	15·17	72.123	57.744	80·07	5.503	7·63
1903	58.235	35.440	61·80	7.089	12·27	59.967	51.484	85·81	3.053	5·09
1904	57.766	33.480	57·96	8.055	13·95	62.156	55.542	89·34	2.607	4·19
1905	55.601	33.414	60·11	6.263	11·57	71.996	64.870	90·10	2.117	2·94
1906	44.329	22.228	50·16	9.733	21·96	71.604	30.094	42·05	19.054	26·64
1907	70.583	26.650	36·34	20.320	28·79	81.491	13.036	16·00	32.926	40·40
1908	75.635	32.272	42·67	21.361	28·24	77.749	21.567	27·75	14.019	18·03
1909	73.535	17.967	24·43	28.852	39·24	92.982	29.185	31·38	15.595	16·77

Do roku 1905 je Srbsko se svým vývozem odkázáno téměř výhradně na Rakousko-Uhersko, následkem toho zaujímá Rakousko také dominující postavení v srbském dovozu. Postavení toto Rakousko ztrácí ihned, jakmile agrární jeho politika znemožňuje vývoz plodin do celního území rakouského. Stejnoměrně s klesáním významu Rakouska stoupá význam jeho spojence, Německa; rok anekční pak získává Německu již značnou převahu nad Rakouskem, s původních 8 procent stoupl jeho podíl na srbském dovozu na 39 procent, zatím co rakouský klesl se 60 procent na 24 procenta! Rok 1912, rok politiky »vykleštěných« konsulů, může přivést ještě další pokles.

*

Žádost, aby se stát postaral o uvolnění úvěru peněžním ústavům, obcím, okresům a podnikatelům, vyzní jistě na prázdno v době, kdy stát přikazuje spořitelnám, že musejí do určitého obnosu nakupovat státních rent, což znamená jen ještě větší zhoršení poměrů na peněžním trhu.

Poměry těmi je také naprosto paralysován zákon o péči bytovou. Peněžní ústavy jsou nuceny platit horentní úroky ze vkladů, takže je vyloučeno, aby poskytovaly půjčky na bytovou akci na mírný úrok; je-li pak přes to některý ústav ochoten půjčku poskytnout, ministerstvo mu to

nedovolí — případ hypoteční banky. Že se pak zástupci vládní postavili v drahotním výboru proti návrhům Modráčkovým a Grossovým na dodatečné dotování bytového fondu, ani již nepřekvapuje.

Opětované návrhy, aby na zlepšení poměrů železničních zřízenců bylo užito oněch 17 milionů, jež vláda z obnosu sněmovnou odhlasovaného zadržela, zamítají se touže většinou, která tento návrh kdysi schválila.

A v této stísněné době a při této neochotě proti potřebám nejchudších vrstev obyvatelstva projednává se »malý finanční plán«, kterým tyto vrstvy mají býti opět zatíženy. Je to opět kořalka, která má sanovat vedle státních také zemské finance. D a ň z l í h u bude z 90 K zvýšena na 140 K. Dnes již připadá této daně na jednu osobu v Čechách 3 K, na Moravě 7 K, ve Slezsku 11 K, v Dolních Rakousích 2 K, v Haliči 4 K, je tedy zdanění dostatečné. Návrh sociálních demokratů, aby byly zrušeny l i h o v é b o n i f i k a c e, byl zamítnut a tak bude vysoká šlechta i na dále dostávat z kořaleční daně odměnu 14 a půl milionu korun ročně.

Mnohokráte poukazovali jsme na tomto místě na nevraživost vysoké šlechty, sedící v panské sněmovně, proti každé akci jen poněkud sociálně reformní, nechť vychází akce tato odkudkoli. Tato nevraživost projevila se nyní také při projednávání malého finančního plánu, který obsahuje zvýšení sazeb osobní daně z příjmů ve vyšších stupnicích platových. V panské sněmovně, jejíž většina požívá přece privilegia, že osobní daň z příjmů zemědělských nevyměřuje se dle skutečného výnosu statku, nýbrž dle výnosu katastrálního, čímž se z největší části ze zdanění vymyká, byl již vysloven požadavek, aby osobní daň z příjmů pro spravedlnost byla zvýšena i v nízkých stupnicích daňových!

Ostatně sněmovna poslanecká neprojevila také nadbytku sociálního cítění. Nepřijalať návrhu, aby nezdanitelný příjem byl vzhledem k změněné hodnotě peněz se 1200 K zvýšen na 2400 K.

*

»O d b o r o v é s d r u ž e n í č e s k o s l o v a n s k é« podává ve třetím čísle z p r á v u ú s t ř e d n í h o s e k r e t a r i á t u z a r o k 1912. Rok tento je rokem dosud nebývalého rozvoje sil odborového hnutí českého. »Rok 1912 opět zklamal naděje těch, kteří na hnutí naše dívali se úkosem. Jestliže na počátku roku bylo možno uvésti, že ve svazech a spolcích, v Odborovém sdružení zastoupených, organisováno je 88.836 členů, pak konec roku přinesl překročení prvého 100.000! Počet svazů zastoupených se podstatně nezměnil. Ubyl pouze rakouský svaz železničních zřízenců. Dle předběžných zpráv můžeme uvésti, že ve 36 svazech, jež podaly zprávy, soustředěno je 97.047 členů, vykazujíce příliv 26.710 členů. Vezmeme-li v úvahu členstvo 16 scházejících, jen jak je vykazovaly na počátku roku, dosahujeme okrouhle 109.000 členů!« Činnost »Odb. Sdružení« rozšířena i za hranice, kdež zavedeno prostřednictvím krajanských spolků jednotné vyplácení podpory cestujících členů, když německé odborové organisace vypověděly českým svazům vzájemnost. Od srpna do konce roku vyplaceno tímto způsobem 237·95 K. České autonomní odbory řadí se nyní svým počtem mezi nejsilnější organisace světové.

*

Českým i německým tiskem prošla zpráva, že česká obec Neuraz v okresu nepomuckém podala s několika osadami žádost německému »Schulvereinu« o zřízení německé školy. V českém táboře veliké pobouření nad národní neuvědomělostí. Oprávněné, pravda. Ale přičítat vinu jedině neurazským sousedům není spravedlivo; za tu národní neuvědomělost jsou zodpovědni jiní činitelé. Ale nebyla to jedině neuvědomělost! Obyvatelé neurazští patří k sezonním vystěhovalcům, »světákům«, kteří na jaře odjíždějí do Saska a do Bavorska. A tu pociťují těžce nedostatek znalosti němčiny. Z této jejich sociální potřeby vyšla nerozvážná jejich žádost. A kde zase hledat vinníka? V Neurazi není. Je to pošumavská otázka: nadbytek pracovních sil, pro něž není doma zaměstnání. Půdu a lesy ovládají Pálfyové, Auerspergové, kapitula pražská, bývalé doly upadly a pro obnovení starých a otevření nových není dosti podnikavosti, ačkoli jsou zde bohatá ložiska železných rud. Čeká se na stavbu projektovaných místních drah, a po jich provedení zůstane všechno při starém. — Česká otázka jest otázka sociální.

*

Posledního ledna přijata jednomyslným hlasováním anglické sněmovny t. zv. osbornská předloha. Osbornským rozsudkem bylo odborovým organisacím anglickým zakázáno peněžitě podporovati politické strany, čímž byla dělnické straně anglické vzata její přirozená a téměř jediná podpora. Politické hnutí dělnické bylo tím vážně ohroženo; více nežli ztráta peněžitých podpor působila ztráta důvěry odborářů v politickou akci, která měla za následek vystupování odborových organisací z dělnické strany a prohlašování jejich neutrality.

*

Uherské dělnictvo se rozhodlo, že boj za dobytí všeobecného práva hlasovacího podpoří generální stávkou. Pro stávku vyslovilo se 53.490 dělníků z Budapešti a 40.000 mimo Budapešť, což je pro generální stávku dosti málo.

*

Ve Francii rodí se nová theorie socialistická, žádající, aby každý obor činnosti společenské byl předán syndikátu tohoto oboru. Správa státu by tímto způsobem rovněž přešla na syndikáty. První požadavek, aby tato theorie byla přenesena v praksi, pronesl syndikát železničních zřízenců v Italii. Italské železnictví trpělo neuspořádanými vnitřními poměry. Dráhy jsou majetkem státním, v letech 1885 až 1905 byly však pronajaty třem soukromým společnostem, které je vykořisťovaly krajním způsobem. Když stát r. 1905 opět převzal provoz, našel železnice úplně devastované, takže musil v nich opět investovat obrovské kapitály, jež hleděl pak uspořit na platech zřízenců. Za nespokojenosti, která tímto systémem byla vyvolána, bylo poprvé vysloveno heslo »železnice železničníkům«. Když poměry zřízenců byly uspořádány, byl tento požadavek sice zatlačen do pozadí, ale nezanikl; právě projednává se tiskem. Nicola Trevisonno vykládá ve spisku »Il problema ferroviario Italiano. Le ferrovie ai ferrovieri« zásady tohoto požadavku: »Stát předá železničníkům železnice v kolektivní nájem. Ti mají možnost organisovat provoz tak, aby byl méně

byrokratický, svobodnější a levnější. Státu budou platit nájemné a ručí za pravidelné fungování provozu. Železničníci dostanou malý plat, mohou si však mezi sebe rozdělit přebytek, který zbude po uhrazení všech potřeb dráhy; tak by byli přímo zúčastněni na pravidelném vykonávání provozu železniční sítě. Který z nich by nepochopil, že, pracuje-li více a lépe, se zlepšením provozu vzrostou také příjmy dráhy a tím také jeho osobní požitky? Aby zájmy cestujících a obchodu byly chráněny, nebylo by železničníkům dovoleno, by tarify stanovili podle svého uznání, nýbrž bylo by k tomu třeba schválení státu. Soutěž moře a vnitrozemních vodních cest jakož i vlastní zájem na stoupání provozu měly by železničníky k tomu, aby zachovávali nízké tarify. Pro ochranu zájmů státu jakožto majitele železnic byla by ustanovena zvláštní komise, která by dohlížela na provoz.«

Je přirozeno, že proti požadavku železničníků ozvaly se se všech stran námitky, z nichž mnohým nelze upříti oprávnění. Se strany socialistické byl to poslanec Turati, který se proti němu vyslovil a proti heslu »železnice železničníkům« postavil heslo: »železnice národa národu«. *R.*

ŠKOLA.

Organisace učitelstva v politických stranách. — Sjezdy učitelstva mladočeského a agrárního. — Otázka reformy mateřských škol: Spisek A. Süssové.

V poslední době byly konány dva sjezdy učitelstva organisovaného v politických stranách českých a to mladočeské a agrární. Je to úkazem, že heslo politického indiferentismu před lety tu a tam i z ústředních učitelských organisací hlásané se neujalo. Ovládlo mínění, že učitel musí býti dle svého vnitřního přesvědčení v některé z politických stran organisován, že musí podporovati politické cíle a program své strany a žádati navzájem, aby strana, do níž z ideálních pohnutek vstoupil, nestavěla se proti zájmům jeho společenského stavu. Tím není ovšem řečeno, že by strana měla hájiti jeho osobní prospěch na úkor příslušníků politických stran ostatních. Vstupování do politických stran z pohnutek osobních, protože ve školních úřadech rozhodovati mohou o postupu, je vyloženou nemravností.

Učitelstvo organisované v národní straně svobodomyslné mělo svůj sjezd v posledních dnech prosincových. Byl hojně navštíven a provázen zjevy velmi příznačnými. Mladočeští učitelé byli velmi roztrpčeni, že nedlouho před tím člen svobodomyslné strany posl. dr. Zimmer postavil se ve školské komisi proti jejich zájmům tím, že dal návrh, aby osnova zákona o učitelských platech vypracovaná referentským výborem byla vrácena s uložením, aby vyhledány byly minimální varianty. Mladočeští učitelé se netajili se svým rozhořčením a sjezd svolaný měl poskytnouti jisté utišení. Dostali na něm také mladočeští učitelé plnou hrst — slibů.

Posl. dr. Kramář měl na sjezdě řeč s mottem »Bez národnostního vyrovnání není úprava učitelských platů možná«, posl. dr. Tobolka jako před-

seda školského výboru na říšské radě vyslovoval se tu nejen se silnou skepsí o úsilí říšské rady po změně § 55. říšského zákona školského v tom smyslu, aby tomuto paragrafu jednajícímu o učitelských příjmech byl dán konkrétní výraz, ale odmítal přímo toto úsilí za značného odporu mladočeského učitelstva z důvodů autonomních. Tyto autonomní důvody jsou pravou učitelskou kletbou. Naše vůdčí politické strany domáhají se různých postátnění škol, vymáhají platy státních úředníků atd., ale jakmile má vláda zatřásti pytlíkem a dáti také něco na školství národní, jež úplně téměř ovládá, pak postavějí tu naše strany svoje nepochopitelné veto.

Zdá se však, že mladočeští učitelé mají mínění zcela odlišné od mínění svých politických vůdců. V přijaté resoluci aspoň mínění těch vůdců nijak vytčeno není. Po úvodních slovech vytýká se tu: »Očekáváme, že v místních organisacích strany, při okrskových, krajských i zemských sjezdech a poradách jako dosud i na dále budou projednány otázky školsko-politické, osvětové a učitelské, jakož aby všeho tisku i celé organisace strany plně bylo užito na prospěch českého školství a povznesení našeho stavu. Žádáme, aby naše strana jako dosud i na dále a ve zvýšené ještě míře pečovala a právní a hmotné zabezpečení našeho stavu, a zvláště od své strany očekáváme, že všemožně se o to přičiní ve sborech zákonodárných, aby učitelstvo škol obecných bylo v zákonitých příjmech (t. j. v základních příjmech i aktivních přídavcích) zcela na roveň postaveno úřednictvu státnímu s rovnocenným, t. j. středoškolským předběžným vzděláním (kateg. C), jakož i aby odb. učitelstvu škol měšťanských byly s ohledem na zvláštní zkoušku odbornou přiznány požitky přiměřeně vyšší. Důtklivě a snažně žádáme, aby pp. poslanci naší strany všemožně se o to přičinili, aby učitelstvo bylo vymaněno z veliké bídy hmotné, do níž zapadlo, poněvadž platy jeho přechodné před 10 lety upravené naprosto neodpovídají nynější drahotě. Z katastrofálního bědného stavu, v jakém se octlo učitelstvo německou obstrukcí při nedělnosti sněmovní, možno učitelstvo alespoň částečně vysvoboditi, bude-li uzákoněn o p r a v e n ý návrh referentského komitétu školské komise sněmovní, za nímž stojí spojené organisace českého učitelstva, t. j. Zem. ústř. spolek jednot učitelských, Zemská ústřední jednota učitelstva měšťanských škol a Jednota učitelek. — Žádáme tudíž pánů poslanců strany, aby pro tento návrh hlasovali, trvalou úhradu pro jeho uzákonění získali a opravným návrhům řečených českých zemských učitelských organisací, jakož i peticím Svazu učitelských spolků a sdružení Velké Prahy a petici sboru obecních starších ze dne 9. prosince 1912 vyhověli a veškerého svého politického vlivu využili, aby úprava platů učitelských ve smyslu řečených návrhů stala se co nejdříve skutkem.

Chtějíce usilovati o reformu školskou, zvláště o znárodnění školy a o d s t r a n ě n í m o c i k l e r i k á l n í ve školství, žádáme, aby poslanci i všechny výkonné orgány strany byli s naším učitelstvem v čilém a stálém spojení a to zvláště tehdy, kdy řešiti je otázky škol obecných a měšťanských neb našeho stavu se týkajících. Žádáme výkonné orgány strany a tisk, aby všemožně o to pečovaly, by dosavadní přízeň a podpora českým školám obecným, měšťanským i pokračovacím byla příslušníky naší strany ve sborech autonomních zachována a r o z h o j n ě n a, jakož aby dosavadní snaha naší strany po zvýšení lidového vzdělání a získávání nejpřízni-

vějších podmínek práci školské a vůbec osvětové byla udržována a stupňována. Žádáme, aby strana naše ve všech orgánech representujících ji, zejména pak ve sborech autonomních a zákonodárných zabezpečovala přiměřené zastoupení i učitelstvu.«

Není pochyby, že mladočeští učitelé mezi řádky učinili své straně jemné výtky, neboť dosud velmi málo vysílala do školních úřadů učitelské odborníky a zvláště v poslední době vynikla svým sklonem ke klerikalismu. Také oprava návrhu zemského referentského komitétu přinesla v poslední době zhoršení, zvláště v právním směru, o což mají mladočeští členové spoluzásluhu. Resoluce nedala své placet názoru Kramářovu o vyrovnání jako nezbytné podmínce úpravy ani Tobolkovu autonomistickému názoru na změnu § 55.

Proti stranám, jež chtějí provést úpravu po národnostním vyrovnání, stojí ve zřejmém odporu ostatní české politické strany. Česká strana pokroková dala svému názoru přesný výraz na sjezdu důvěrníků ve dnech 5. a 6. ledna. Praví tu bez vytáček a oklik: »Vyslovujeme souhlas s požadavky učitelstva, týkajícími se řádné a spravedlivé úpravy jeho platů. Vyslovujeme se proti všem návrhům a usnesením, snižujícím příjmy učitelstva pod normu platů státního úřednictva s rovnocenným vzděláním a proti znehodnocování venkovského učitelstva přidělováním nižších aktivních přídavků. Rovněž se důrazně ohražujeme proti všem novým, nebývalým dodatkům, jež v důsledcích svých mohou ohrožovati občanské svobody učitelstva. Prohlašujeme se v těchto neodkladných požadavcích s učitelstvem za solidární, neboť jen toto spravedlivé a brzké uspokojení učitelstva, provedené nezávisle na vyrovnání českoněmeckém, může býti pevným podkladem pro úspěšné práce ve škole a v národě.«

Sjezd agrárních učitelů v Plzni, konaný 26. ledna, ukázal, že také agrární strana česká má mezi učitelstvem v Čechách hojně stoupenců. Majíť sice učitelé venkovští s agrárníky mnohé zájmy protichůdné, na příklad agrárníkům jde o to, jak by nejdráže svoje hospodářské výrobky odprodali a venkovští učitelé zdražování potravin zaviněné agrárníky velice těžce pociťují, ale za to jako mladočeši v městech, tak agrárníci po vesnicích a malých městečkách ovládají místní a okresní školní úřady a touto posicí hodně učitelů do svých řad nalákají. Jak u mladočechů tak u agrárníků děje se to namnoze nepěkným nátlakem.

Na plzeňském sjezdu sešlo se tedy na 400 učitelských agrárníků a položili tu základ k organisaci agrárního učitelstva západočeského. Jako na sjezdu mladočeských učitelů tak i na sjezdu agrárních stoupenců učitelských byla osou jednání otázka úpravy platů. A také tu bylo poukazováno, že ji nemožno rozřešit bez předchozí úplné sanace zemských financí a národnostního vyrovnání. »Nebude sanace učitelstva bez sanace zemského hospodářství a nebude sanace země bez vyrovnání česko-německého.« (Posl. Fr. Trojan.) Zatím co resoluce mladočeských učitelů o vyrovnání českoněmeckém pomlčela, resoluce agrárního učitelstva se pro brzké vy-

rovnání přímo přimlouvá. Schvaluje »dosavadní postup agrárních poslanců českých ve školské komisi sněmu král. Českého, zvláště pak zdůrazňuje přání, aby i na dále, jako dosud, hájili poslanci naši právo naprosté rovnocennosti učitelstva venkovského s městským« a pronáší přání, aby dohoda mezi oběma národy, království České obývajícími, na základě úplné rovnoprávnosti v brzku byla docílena a tak dána pevná základna ku brzkému vyřízení naléhavé otázky úpravy učitelských platů.

Agrární učitelé trvají na úpravě dle dietních tříd státního úřednictva, ale nepřejí si výměry aktivitních přídavků dle velikosti obcí, nýbrž žádají, aby aktivitní přídavky, vyrovnávající u státního úřednictva poměry drahotní a zejména bytové, byly naprosto stejné v Praze jako ve Lhotě. V tom smyslu také agrární poslanci hájili ve školské komisi jejich požadavky, byli ale přehlasováni a přijat byl návrh na rozdělení aktivitních přídavků dle velikosti obcí.

Sjezd mladočeských učitelů dotkl se alespoň v resoluci klerikalismu, jenž školství poutá a do svých služeb všemožnými prostředky získává, sjezd agrárních učitelů klerikalismu se ani nedotknul, právě tak jako nezavadil o byrokratismus. Jako mladočeši tak i agrárníci nezapsali se dosud svými činy do dějin českého školství jako zvláštní příznivci. Zvláště agrární strana má v tomto směru mnoho na svědomí. Po Čechách trčí mnoho škol vnějškem chatrných a nevhodných, jež vinou agrárních činitelů v obcích se nenapravují, je tu mnoho bezpříkladných křivd, páchaných jejich vinou na učitelstvu při obsazování míst, kde agrárníci rozhodují, je tu mnoho škol bez dostatečného vnitřního zařízení, mnoho dětí hladových tísní se ve venkovských školách, jimž o polednách školní obce ani polévky nepodají. Organisovali-li se učitelé venkovští v agrární straně, pak lze od nich právem očekávati, že ukáží v ní svůj vliv a že veřejnosti předloží brzy fakta přesvědčující, že agrární strana je opravdovou příznivkyní národní školy a jejího učitelstva.

*

Jednota Komenského s Museem pedagogickým splynuly loňského roku v jeden útvar pod názvem »Pedagogické museum Komenského v Praze«. Spolek uspořádal loňského roku obvyklou slavnost Komenského v přednáškou Th. Dra. G. Skalského o osobnosti J. A. Komenského po stránce náboženské, slavnost na počest 200. narozenin J. J. Rousseauových, při níž vylíčil p. F. X. Šalda oslavence jako básníka a filosofa, a prof. F. Čáda vzpomenul jeho zásluh o studium dítěte, a slavnost na počest 25. výročí úmrtí dra G. A. Lidnera s přednáškou prof. dra J. Krále o vývoji osobnosti Lindnerovy a jeho díla. Umělecko-výchovná sekce spolková uspořádala cyklus přednášek z dějin umění se světelnými obrazy a vzpomenula 60. narozenin Alšových přednáškou F. X. Šaldovou. Spolek organisuje bohatou knihovnu a instaluje pedagogický Slavín. Lze očekávati, že zbuduje časem instituci, která bude vydatnou podporou snah vychovatelských.

*

Otázkou mateřských školek hnula šťastně pěstounka brněnská A. Süssová, která vydala nákladem Brněnské matice školské dobrý

spisek »Kam jsme dospěli v hromadné výchově dětí«. Vývody její jsou přesvědčivé. Süssová vyslovuje, co mají mnozí současní pedagogové na jazyku. Mateřské školy zpronevěřily se svému úkolu. Zapomenuly, že jejich předním úkolem je péče o tělesné blaho dětské a směřují rády ke vzdělávání rozumovému. Zvrhly se v jakési přípravky, nižší oddělení obecné školy, z nichž vymizelo vše, co jim dalo vhodný přívlastek »mateřské«. Vadí jim ministerské nařízení nešťastně formulované před 40 roky, organisující je po způsobu škol obecných, povrchní vzdělání pěstounek, dozor neodborníky, t. j. učiteli, kteří měří činnost pěstounek měřítky obecné školy. Útlé děti ve věku od 3 do 6 let sedají v mateřských školách v lavicích, podléhají školské kázni, řídí se osnovami učebnými a rozvrhy hodin. Mají často nedostatek vhodných místností, heren, hříšť. Slova autorčina: »Musím doznat, že kdykoli jsem bývala nucena dozorem, rozvrhem, nářadím i předmětem pracovat s dětmi po způsobu školském — těch chvil je v mateřské škole veliká většina —, vždy pociťovala jsem jejich neuvědomělý odpor, dětský protest proti takovému nakládání, němou obžalobu, že hřeším na jejich dětském životě. Vždy jsem cítila, že páchá se zlo, kde se mělo činit dobro« — jsou vyvážena nejen ze zkušenosti, ale i ze srdce opravdově žensky cítícího.

Dětský rozum není do 6 let schopen soustavného vzdělávání a proto činnost ve škole mateřské má býti zcela jiná než ve škole obecné. Děti mají tu poznávat věci z nejbližšího svého okolí, péče o tělo má být tu hlavním úkolem. Školky mají míti hodně prostorných, vzdušných místností, heren, zahradních hříšť, a vzorem pro ně má býti domácnost. Možno podepsati všechny návrhy, jež autorka činí na jich organisaci. Nehodí se pro ně hromadné, návodné zaměstnání ruční, vyžadující stálého sedění. »Čím více vymýtíme školskou kázeň a výchovu, podmíněnou návodným systémem zaměstnání, tím více bude život v našich školách podoben životu dětí v rodinách a tím více se přiblížíme k ideálu, který si představujeme pod názvem ‚škola mateřská'.« Není pochyby, děti mateřských škol jsou dnes v tísnivých poutech a spisovatelka chce je z nich vysvoboditi. Kéž najdou její snahy vřelého ohlasu. Žijeme ve »století dítěte«, nuže, vysvobozujme děti z pout, připravujme jim radostné mládí.

LITERATURA.

Krásná:

Jos. Matějka: Duše pramenů. Román. Dr. Hajn. 1911. — Karel Kálal: Nevěsta z Tater. Stieglmajer. Smíchov. B. d. Týž: Z hor i plání. Kniha slovenských obrázků. Otto. 1912. — Ludvík Lošťák: Gustav Jor. Dramatická báseň o pěti jednáních. Vlastní nákl. 1912. — B. Kaminský: Bumbrlíček a jiné humoresky. Vilímek. B. d. — K. Frýs: Tanec života a lásky. Švejda. 1912. — Roda-Roda: Jeden den králem. Plaček. B. d. — Björnson Björnstjerne: Povídky. Řada III. (Laichterova Sbírka krásného písemnictví.)

Zesnulý Matějka byl opravdu z těch, kdo píší pro sebe, a právě proto tím lépe pro čtenáře myslivé. Neboť píšíce z vnitřní potřeby nemohou jíti stezkami vyšlapanými, nikoli z marnivosti nebo jakýchkoli po-

hnutek podobných, ale že si musí odpovědět na bolavou otázku vnitřní, že si musí něco rozhodnout. A tak píší, jen když mají něco, znamená něco významného, s vámi sděliti. Bylo dobře pro Matějku tak svérázně přemýšlejícího, že mu školy nedaly směr myšlení, tedy neuvedly v tradiční koleje ohodnocování. Byli byste patrně potřebovali s ním pohovořiti, zvláště v posledních měsících jeho života, tak záhy skončeného, abyste pochopili onu náplň upřímnosti, poctivého hledání. Těžké prožívání nikoli jen idejí nebo mravních závazků, ale docela i denních hesel, mnohdy plitkých a povrchních signálů politického boje, vnitřní boj o jich vyjasnění v hlavě, duši i srdci, to by se pak u jeho lidí vám nikdy nejevilo nedozrálým nebo bezradně hlubokým, nýbrž právě tím, čím jedině je, přísným řešením u vědomí těžké zodpovědnosti a (nejen neváhám, ale kladu důraz) originálním (viz zvláště kap. XX.). Z hloubky jeho citových zaujetí zároveň pak byste pochopili, proč si vlastně svoji generaci transponoval do staršího prostředí přechodné doby selské porobotní slávy a rozjařenosti; tam on nachází podobnosti a souběžnosti. Neboť jeho románový náběh je skutečně také kus metafysické i praktické nostalgie syna venkova, českého venkova (284). Pravím náběh, ježto románu chybí plně rozvitý a vystavený děj: horský sedlák divous zapuzuje svým chováním synaintelligenta, utrápí, k smrti doutýrá svoji obětavě oddanou ženu a oběsí se, zatím co rodina sestry její, niterně jemná a nepraktická, v každém ze svých členů řeší, řeší život v těžkých počtech a se stupňovaným úsilím nenapravitelných idealistův. Jaké mělo býti fabulační vyústění románu? I když litujeme této neznalosti, nemůžeme říci, že tím »román« ztrácí tak, aby nemusil býti čten. Vždyť je něco až posvátného v tom úsilí poznat se a poctivě se při tom opřít o celou velkou šíři nabízející se základny. Nemohl tu mladší autor prokázat plnou sílu, nenašel nešťastný druh, trápený nemocí, jasné sebevlády, ale přece základ, k němuž sestoupilo jeho hledání, máme za správné rozpoznání. Došel místy zvláštních formulací, na př. motivace nationalismu. A pravé postřehy vedly jej k správnému označení (zvratný. 194), originální úsilí a osobité přemýšlení k oživení obratů, jež žurnalistická mluva skoro vypudila z literatury; to dalo i sílu jeho symbolům, ale vedlo také k idealistickému tlumočení, jež pozapomíná odstiňovati dikci osobností, a nestačí někdy do všech jemností na jejich psychologii. Je jaksi dotčeno krásnou ideologií. A přece je jistá vyrovnanost a jakési sebevědomí v Matějkovi Duše pramenův, cítíš, jak přistoupil k románu svůj, pevný a jasný, neboť jen tyto vlastnosti mu vnukaly historický klid a někdy i diplomatickou opatrnost jeho slohu, jaké jeví zvláště v psychologickém detailu a drobnomalbě vůbec. A tu z něho sálá něco tak českého, něco nadějného, jaře doufajícího. Zableskne-li tu ironie či něco podobného bys hledal, připomene ti to snad — a v psychologii lze parva comparare magnis — některé drobné rysy u Dostojevského. Matějka měl jistě v tom oddaném, upřeném zření v sebe a svatém zpytování sociálního svědomí cosi slovanského. Ale počátek románu ukazuje na vzácnou kázeň stilovou a promyšlenou stavbu; v tom byl západník. Škoda, přeškoda, že nevykvetl tento květ, synthesa. V. Dyk doprovodil torso přítelova románu doslovem.

Myslím, že se nenajde čtenáře, který by si rád nepřečetl Kálalovo

vypravování končící svatbou Slovačky Haničky v Praze. Ne-li, pak bych věru pochyboval o jeho českém cítění. Neboť proč by tu mělo vaditi, že je to stará historie, když má zde své kouzlo? A přece bych se nedivil zase nevoli, kdyby ji dal na jevo. Vadí v této knize, z níž na vás nejvíce působí vždy sama věc, samy události, i když spisovatel o nich prostě referuje, proplétání skutečnosti rysy románovými. Kdyby celý příběh dostal ráz fikce, bylo by lépe; nebo měl nám horlivý československý jednotář prostince povědět věc. Nemyslím na národně-politické exkursy, s jichž věcí jistě budeme všichni souhlasiti, ale jež bychom čtli rádi v úpravnějším rouše, z kterého by sálalo více zápalu než přesvědčenosti; tuť by totiž při výkladě musily se čísti hlubší a nové postřehy atp. Ale pro několik těch jímavých míst zapomeneme auktoru i jeho místy nikoli suchý, ale žurnalisticky otřelý sloh. Věru, že nás tak nezaráží v druhé knize, nezaráží, ač tam je někdy i nečeský. Myšlení jde hlouběji, úvahy, byť nesdělené, šly někdy až ke kořenům. a tak Kálal podává tu obrazy jasnější, přesnější a stilisovanější. Přímo krásné a účinné je Prevalovali baranov. Jen kdyby, po starém a, bohudík, odloženém dnes zvyku, spisovatel nepodceňoval čtenářův podle jakéhosi, patrně hodně nízko stanoveného, průměru. Proč připomínat při Nevěstě v žaláři, že se pisatel chce držeti pravdy a nezakončí poeticky, jako by učinil jiný, když naopak právě jeho skutečný konec je tak vzrušující, silný a — last not least vzhledem k snahám knihy — nabádavý. Kniha jistě otevře nejeden pohled do duše národa, do Slovače, ač podle svých zkušeností neváháme přiznati, že se nám zdá, že někdy auktor zjevům ani nepřišel na psychologické kořeny (Dole páni), ač by jej to poznání bylo mohlo rozradovat. Je jaksi příliš zaujat ustálenými už několika formulemi politickými a prostou jich demonstrací, takže někdy nedojde k hlubšímu promyšlení otázky, i když a kde toho sama povaha a literární útvar kusu žádá (Osud). Pak je vše spíše a více jen materiál; ale knihu přece jen nutno čísti. Psal ji neobyčejný znalec.

Jistě silná a svérázná individualita mluví z L o š ť á k o v a Jora. Ale psychologie! Řekli bychom si málem: sotva že je světlý, a co těch podobných přívlastků mu dáno, tento Jor, když mluví se svou matkou o propasti své duše (IV. 3), svojí ženě, o níž stále slyšíme od něho tolik chvály, připomíná její nemanželské dítě (III b, 3) a svým nepřátelům, kteří jistě nejsou ho hodni, spílá a hrubě nadává (II.)!? Táhne herojský dech, nové a krásné pathos touto hrou, proniká scénami, ba dýše někdy silně i z postav, ale lituješ: lidé někdy více deklamují, než se jejich myšlenky a ideje stělesňují v skutky. Má volný verš básníkův velice často tvrdý, mužný a svůj rhytmus, který jen na několika místech ho opouští, ale jak mu vadí, an sám ten rhytmus odpovídá krásným ideám knihy, jazyk (jseš. 36. psina. 33.), není-li jich dost hoden, jazyk, tu velice praegnantní (II. 2), tu však zase obnošený a nevyhýbající se žurnalistickým obratům, a nevím, zda šťasten v novotaření (širšírý; výmyslný). Kdyby tedy pět aktů p. Lošťákových ke své myšlence, svému rhytmu a (dodáváme) pevné stavbě mělo ještě něco vyrovnanosti a úměrnosti umělecké, měli bychom v Jorovi zrovna klassickou báseň dramatu herojského. Neboť toho je hodna idea Svobody, uměleckého sebeurčení a povahové pevnosti — a tu stělesňuje Jor stále věrně jda za svým ideálem uměleckým, až zvítězí. Bože, marně,

neboť duševní chátra ničí jeho dílo — ze závisti. Básník nás nutí v Čechách hodně se zamyslit.

Proč jen kniha p. Kaminského jmenuje se zrovna podle té humoresky, která, ač i na ni nasadil všechny páky svého humoru, nic vás nepobaví? A přece má on drobounké koutečky, kdy jeho brzy bodavý, brzy blahovolný, a přece vždy jaksi smířlivý humor vás polehtá. Ale uplatňuje se, bohužel, jen v motivech naprosto otřelých, hledá vtipy dávno již opakované, takže kdyby nebylo jeho dobráctví, byl by zcela nesnesitelný. Zachovává ve své ohlednosti aspoň jistou míru a pěkný takt v podání a roztomilé dikci.

Pan Frýs věru nedá si ujíti příležitosti vše koncentrovati k sobě. Jeho někdy neobratný, často otřelý sloh nehodí se k jeho filosofické postoji a podobným gestům. Jeho obrázky, které by mohly býti pěknými momentkami, kdyby jim dovedl vynajíti vždy basi a střed, nejsou na konec než denníkovými, útržkovými poznámkami s vážnou tváří. Chtěje postihnout v drobnostech denního života kus skutečnosti a jejích nevývratných pravd, mluví také o věcech, jichž nemá hlubších znalostí; usiluje při tom o sytý a výstižný jazyk, rozstřikuje bez soudnosti pestrá a zbytečná často epitheta. Chyby naší mládeže literární!

Víme, p. Roda-Roda je dnes oblíbený diseur svého druhu, je chtivě vyhledávaný a horlivě čtený žurnalistický komentátor přítomnosti. Ale, co se tu předkládá výběrem z něho, mimo to p. K. J. nečesky přeloženým, s hojnými germanismy, to nás nutí říci: povrchní a ubohé rozumářství, které arci někdy dobře uhodí v podstatu věci, ale které ani nezná, ani neznamená, ba ani nehledá krásných ušlechtilých sil v člověku, jako je žité náboženství, jež tě unáší výš, nebo čistý cit, který tě obrozuje. A ještě se naparuje jakoby nestranné a povýšené, ano pod ním čouhá kopýtko průměrného německého chauvina, který si však chytře dovede hráti s idejemi doby a který by byl sympathičtější, kdyby také dovedl poukázati, co je v povaze jeho národa skvělé a herojské, než když sám žije jeho předsudky a nenávistmi; konečně cítíš všude »vtipnou« soudnost naobědvaného buržoy. *Hc.*

*

Když u nás bylo hráno pozdní drama Björnsonovo »Když réva znovu kvete«, ozval se sem tam hlas o Björnsonově stařeckosti, která by se ráda chtěla zapřít. A přece stačí znáti jeho Povídky, vydané jako čtvrtý díl Sebraných spisů, aby bylo patrno, jak těžko bylo mu s ní se smířiti; proto ani ono drama nevymyká se z Björnsonova pojímání lásky. Jest mu kypícím, elementárním pudem, projevem vitální síly, u muže i u ženy; síla ta dovede překonati všechny překážky, dovede se tajit, propuknout, zvítězit. Björnson s očividnou radostí přímo se kochá v pozorování projevů fysické síly a její neodolatelnosti, s požitkem prodlévá při eugenetické harmonii a jejích jednotlivostech. Jeho Mary pohlíží mlčky na sochu athletického Franse Röye, a básník komentuje: »Právě, to, co vyznačovalo Franse Röye, že jeho síla neležela zvenčí jako pytle svalů, ale byla vzpruhou krásně tvořeného, ohebného těla, bylo i zde. Bylo to držení Franse Röye a jeho pohození hlavou, jeho

široké čelo šikmo ve vzduchu, jeho ruka, jeho krátká silná noha — vše tu bylo. Socha působila jako válečný zpěv.« Ella v povídce Jeden den vidí, jak Aksel Aarö má zdrželivou vznešenost, stilové vystupování, ohleduplnost pomalého, váhavého druhu, jeho chůze činila dojem, že zadržoval polovinu své síly, a vše jí přispívá k celistvému dojmu, jeho vysoká postava, malá, trochu úzká hlava na dosti vysoké šíji, neširoká ramena, i způsob, jakým se točí hlava a horní tělo; vše to dává jí postřehnouti vzrůstající náklonnost k němu. Jeho Mansana, jehož povaha charakteru shoduje se mu s vylíčením Lassalla, které podal Jiří Brandes v »Det nittende Aarhundrede«, ohnivý, demonicky silný muž, musí se potáceti vírem vášnivých citů, než najde sebe sám v účelně prospěšné činnosti. Jeho Magna v povídce Matčiny ruce má krásu valkýry. A vždy krásná síla fysická Björnsonových postav spojena je s bohatým životem vnitřním; síla a cit u nich zápasí a strhují k nejživější účasti. Proto jest v Björnsonových povídkách mnoho síly dramatické. Projevuje se nejen osudem jejich lidí, ale i tu opět v jednotlivostech, ať jest to pouhý výjev loučení při odjezdu krásné ženy, nebo šílený let splašených koní, jež zdolá ruka silného muže, či divoký závod běžícího muže s tryskem ořů vezoucích ženu hrdou a stepilou, nebo zoufalý chvat, s kterým se žena vydává dobrovolné smrti a v rozhodném okamžiku zachráněna dlouho tlumenou láskou mužovou. Björnson se ve své postavy noří s pátravým zrakem anatoma a psychologa. Řeč, hlas, fysický detail zasahuje v jejich osud. Odtud plnost, sytost Björnsonových charakterisujících obratů: o starém důstojníkovi poznamenává, že disciplina a dvorská podřízenost učinily jeho tvář korektní jako starý terč, jen že měl vous, který dvě tajné šňůry vytahovaly vzhůru k úsměvu a dolů k vážnosti; o muži, který jest duchaplný, vynikající řečník, připomíná žena: »Oči z vnitřku byly plněny ohněm, stál nakloněn ku předu, jako strom na stráni; přímo řečeno, myslila jsem na les; později, když jsem se k němu přiblížila, les z něho také voněl,« a nemůže zapomenouti na tu část jeho šíje, která nebyla opálena, jak byla jemná a zářící, jeho hluboký hlas znamená pro ni neobyčejnost, cosi z daleké budoucnosti; okrouhlý basbaryton pěvce jest »bez trhliny a bez chyby, byl by se mohl natáhnout jako šňůra odtamtud až do Vídně«; ojedinělý muž v ženské společnosti sedí na lavici, »uzavřený v pestrou kůru sukní jako ulomená větvička« a několik stojících diváků »je přilepeno podél zdi, jako zapomenuté svrchníky«; mladé matce kromě dětí nejdražší jsou květiny, neboť mohla s nimi přemýšlet: »když je zalévala, cítila nejsilněji svá muka; když otírala jejich listy, toužila po dobrých slovech, vlídných očích; když odstraňovala suché větve, zbytečné výrostky, když jim dávala novou hlínu, plakalo v ní často cosi strádáním, vzbouřilo se to, co nic nedostávalo«: a kolik hrdosti a lásky a vroucnosti jest v prostém doslovu listu, jejž snacha píše matce Mansanově a jejím podpisu: »Drahá, tvrdě zkoušená, z jejíchž očí vychází chvalozpěv, z jejíchž rtů slova útěchy a pomoci zněla tak silivě! Ty, ano, Ty, musíš sklonit svou bílou hlavu nad naším štěstím, aby bylo zbožné! Slyšíš! Ty nás musíš učit, aby zlé dny nepřišly příliš záhy! — Žena Tvého syna, Tvá, Tvá Tereza.« Je mnoho uměleckého bohatství v těchto povídkách Björnsonových. *—ejč—*

Poučná.

Dr. Otakar Kádner: 1. Dějiny pedagogiky. 2. Stručné dějiny pedagogiky a školství. V Praze 1912. — Fr. Chudoba: Wordsworth. Pokus o třídění. U Grosmana a Svobody v Praze 1911.

Dr. Otakar Kádner: 1. Dějiny pedagogiky, díl III., svazek I. Encyklopedické knihovny Dědictví Komenského svazek XIV. V Praze 1912, 6·50 K, pro členy 3·75 K. 2. Stručné dějiny pedagogiky a školství. Spisů Dědictví Komenského svazek 147. V Praze 1912, 2·70 K, pro členy 1·70 K.

Veliké dílo prof. Kádnera o dějinách pedagogiky spěje k svému zakončení třetím dílem, který věnován jest vývoji pedagogických theorií od konce XVIII. století. Přihlížeje k národnostní diferenciaci theorií pedagogických i školství v XIX. století, rozdělil autor v tomto díle látku dle jednotlivých národů. Právě vydaný prvý svazek třetího dílu obsahuje pedagogiku Němců, ve druhém svazku probrána bude pedagogika Francouzů, Angličanů a Slovanů. Maje stále na zřeteli souvislost pedagogiky s všeobecným vývojem kulturním, líčí prof. Kádner v úvodě především myšlenkovou povahu doby nejnovější a podává hlavní rysy pedagogiky a školství XIX. století. Vlastní vývoj pedagogických theorií vyložen jest ve dvou oddílech. V prvém probráni jsou básničtí a filosofičtí předchůdci a hlasatelé nové výchovy, potom Pestalozzi, Herbart, Fröbel a jejich stoupenci, orthodoxní pedagogové katoličtí a protestantští, poslední kapitolou jest kritický přehled současné pedagogiky německé. Druhý oddíl obsahuje pedagogiku německo-rakouskou v XIX. století. O vývoji organisace školské chystá prof. Kádner zvláštní spis, v kterém vylíčí i vývoj školství v době nejnovější i dnešní stav školy u národů kulturních a jmenovitě dnešní stav školství rakouského.

Bylo by nutno podati podrobný obsah knihy neobyčejně zhuštěné a koncisní, kdybychom si chtěli učiniti jen přibližný obraz bohatství ideového, jež dílo toto přináší. Již úvodní kapitoly jsou vlastně úplnou filosofií dějin doby nejnovější, načež pozornost největší právem věnována jest vylíčení nejslavnější trojice německých theoretiků pedagogických, kteří tu oceněni nestranně a spravedlivě. Velmi zajímavé jsou kapitoly, v nichž probrány — poprvé vůbec v celé odborné literatuře, německou nevyjímaje — všecky hlavní směry současné pedagogiky německé, jež dnes ve všech zemích Evropy i Ameriky je stále v popředí interesu odborníků. Konečně závěrečná partie spisu poprvé ukazuje souvisle a přesně, jak vyvíjela se rakouská pedagogika německá v neustálém kontaktu s analogickými snahami říšsko-německými, jejichž je odleskem od Milde a Vierthalera až po Haufe a Jodla.

Rozsáhlý vědecký materiál vyčerpal a zhustil spisovatel ve svém díle a kriticky zpracoval s jednotného hlediska, v duchu pokrokovém. Třídí látku originálně nejen se zřetelem k historické, nýbrž i k vnitřní souvislosti, výklady svými mnohé zjevy v dějinách pedagogiky XIX. století staví do nového světla (tak na př. koriguje podstatně stanovisko k Pestalozzimu a k Herbartovi), otvírá široký výhled do proudů a snah mo-

derních, ukazuje zdroje a uvádí přímo do současné pedagogiky. A vyčerpávaje podrobně předmět svůj, nikde neunavuje suchopárností, při veškeré koncentraci obsahu podává výklady své jasně, přístupně, slohem vzácné ekonomie a výraznosti. Málokdy setkáváme se v odborné literatuře s partiemi tak stkvělými, jako jest na př. úvodní kapitola k všeobecné karakteristice XIX. století nebo vylíčení života a působnosti Pestalozziho. — Rozsáhlá bibliografie připojená k jednotlivým partiím zejména bude vítána všem, kdož míní studovati některou speciální otázku. Učitelstvo a studentstvo získalo dílem tímto pomůcky, jaké není posud v žádné literatuře cizí, dějin dovedených do doby nejnovější. Bylo dosud nesnadno, přehlédnouti nový ruch pedagogický, orientovati se v příslušné literatuře a zjednati si správný názor z pramenů po různu roztroušených. V Kádnerových dějinách dostalo se nám kapitolou o současných směrech úvodu velmi instruktivního. Není tedy pochyby, že v zájmu vlastním uchopí se díla tohoto každý, kdo podrobněji míní studovati pedagogiku.

K rychlé informaci a k přípravě ku zkouškám a k poučení širších kruhů výborně poslouží »Stručné dějiny pedagogiky« téhož autora. Spisek tento zpracován byl k vyzvání c. k. knihoskladu jako učebnice pro pedagogia. Prof. Kádner uskutečnil v něm pěkný kus reformy učitelského vzdělání. Chtěl dáti dorostu učitelskému do rukou nikoli jen nesouvislé »obrazy« z dějin vychovatelství, nýbrž ucelený, dle současného stavu vědy zpracovaný přehled vývoje pedagogického myšlení i organisace školské a to se zvláštním zřetelem k nové době a k současným směrům. Obsah svého velikého díla (i dílů dosud nevydaných) zhustil autor v tento stručný spisek a vytvořil učebnici skutečně moderní a praktickou. Výklady o pedagogice ve starověku a středověku omezil na 7 §§ (14 stran), 38 §§ (90 stran) věnoval pedagogice novodobé (Komenský str. 28—34, Pestalozzi 54—61, Herbart 62—66), z toho nejnovější době 11 §§, 35 stran. Ale právě to, več spisovatel hlavní váhu kladl, čím raziti chtěl cestu reformě tak nutné a žádoucí, stalo se kamenem úrazu: Stručným dějinám odepřena byla aprobace. Tento fakt sám o sobě již zaráží. Ale horší jest pozadí celé záležitosti. Ukázalo se, že v řízení aprobačním nebyly rozhodujícími momenty ani sama žalostná omezenost názoru o úkolu učebnic dějin pedagogiky a úzkoprsost dotyčných odborníků z řad učitelstva pedagogií, kteří byli pověřeni recensí tohoto spisu, ani předstíraný ohled na instrukce, nýbrž okolnosti, o kterých se zmiňuje sám autor v Ped. Rozhledech XXVI, 238: vlivy jisté vysoce postavené osoby v moravském školství, jejíž svědectví prof. Kádner v pověstném procesu Praxl—Kraicz po zásluze odsoudil a rozhodující úsudek jistého professora pedagogia, jehož spolupracovnictví prof. Kádner odmítl a který »zvláštní náhodou« psal potom poslední recensi o Stručných dějinách. Z těchto okolností jest viděti, jak hanebné jsou naše poměry, jací lidé rozhodují vlastně o otázce učitelského vzdělání a o odborné, svědomité práci k jejímu řešení.

Autoru nebylo ani dovoleno, aby z hotové sazby na vlastní náklad dal si pořiditi otisky své práce. A tak vycházejí neschválené Stručné dějiny nákladem Dědictví Komenského. Jest to výborná knížka, jejíž láce umožňuje proniknouti do vrstev nejširších. Hodí se rázem svým velmi

dobře do lidových knihoven. V knihovnách učitelských zůstane i vedle velkých Kádnerových »Dějin« spisem vždy potřebným a jistě hojně užívaným. A ti, jimž byl určen a jimž byl odepřen za učebnici, zajisté neopomenou se s ním seznámiti ku prospěchu vlastnímu. *Mr.*

Fr. Chudoba: Wordsworth. Pokus o třídění. U Grosmana a Svobody v Praze 1911.

Dvěstěstránková knížka, věnovaná úplně cizímu básníku, je u nás stále ještě značnou vzácností a zasluhuje už tím povšimnutí. Vždyť by se takové studie daly u nás spočítat na prstech a přece nám jich je tak potřebí, tak je to nutné, abychom se svýma očima dívali na cizí literatury a svým duchem se učili je chápati — neboť jen tak má to význam. Poesie anglická je nám ze západoevropských nejméně známa, a přece každý, kdo zná trochu blíže poesii evropskou, bez dlouhého váhání podepíše výrok Vrchlického v předmluvě k Moderním básníkům anglickým: »Jeť poesie anglická bez odporu největší rozsahem i jakostí ze všech evropejských.« Její tradice jsou tak staré, mocné a pevné, jakých krom italské nemá žádná jiná moderní literatura. Jména jako Chaucer, Shakespeare, Spencer, Milton jsou hluboké a stále živé kořeny, z nichž čerpá svou mízu.

Naše české styky s poesií anglickou byly nečetné, ale vydatné. Jungmannův překlad Ztraceného ráje (vedle Puchmajerových básnických překladů a parafrází) dal nám novou básnickou mluvu českou. Byronismus prožívali jsme ovšem více prostřednictvím literatur německé a slovanských (ruské a polské), za to vliv prvního překladu dramat Shakespearových zanechal v naší literatuře své patrné stopy. Z anglické poesie vyrostl J. V. Sládek, anglické vlivy (Shelley, Poe) je znáti v druhé polovici činnosti Vrchlického, vliv Walta Whitmana je patrný v generaci nové. Překládali (krom starších, hlavně Douchy) Sládek, Durdík, Vrchlický, Krsek, Klášterský, Jung, David, Balej a j., kteří také většinou psali články a studie o anglické poesii, což činili také Mourek a Váňa. To je tak všechno či skorem všechno. První velikou studii z poesie anglické napsal Jos. Durdík o Byronovi, a k ní teprve více než po čtyřiceti letech se druží přítomná kniha Chudobova o Wordsworthovi (1770—1850), básníku v Anglii vysoce ceněném a velmi čteném, mimo vlast celkem málo známém (u nás poprvé psal o něm ve dvou článcích Váňa, který i v leckterém jiném směru nám prvý otevíral výhledy do anglické literatury). Oběma knihám, Durdíkově i Chudobově, společné jsou zanícená láska a obdiv autorů k »jejich« básníkům, dále to, že vedle své positivní stránky, totiž vylíčení života a poesie básníkovy, mají též úkol obranný hájíce básníky proti útokům a nepochopení — Chudobova kniha krom toho má i ráz útočný v některých svých partiích, jak se hned zmíním, snažíc se otřásti názorem, který právě Durdík u nás budoval. Durdík dívá se na svého Byrona jako na zjev ojedinělý a posuzuje ho hlavně s hlediska formálně estetického a psychologického, Chudoba zasazuje svého Wordswortha do rámce literárně-historického a v něm se ho snaží co možná všestranně oceniti.

Jeho kniha vůbec podává více, než by se z nápisu dalo soudit. Je to v prvních dvou kapitolách stručně, ale při tom živě, výstižně a hutně psaný

náčrt poesie anglické od smrti Popeovy až k vystoupení Wordsworthovu, v kapitolách následujících pak jsou na různých místech podány delší či kratší charakteristiky předních vrstevníků Wordsworthových. Z nich nejvíce (zvláště v poslední, V. kapitole) místa je věnováno právě Byronovi, tak že by skorem bylo možno nazvati celou knihu názvem: Wordsworth a Byron. Vyjmu-li úsudky Chudobovy o Byronovi, je mi jeho kniha velmi sympatická. Mezi našimi literárními historiky vydobyl si jí Chudoba vynikající místo. Ne vždy najdeme pohromadě vědění tak důkladné, sčetlost tak obsáhlou, úsudek tak samostatný a prožitý, ovládání látky tak jisté, roztřídění tak jasné, porozumění pro básnickou krásu tak jemné, sloh při vší věcnosti tak srozumitelný, bez frázovitosti a velkých, nic neznamejících slov — zdravé a dobré to ovoce studia čelných anglických literárních historiků, kritiků a essayistů.

Jen s jednou věcí se naprosto nemohu smířiti: s Chudobovým názorem na Byrona. Vím velmi dobře, že v Anglii mnoho literárních historiků Byrona posuzuje velice přísně a že názor ten se vyskytuje i mimo Anglii, ale nemohu s ním souhlasit. Oni angličtí a jiní autoři stejně jako náš Chudoba jsou prostě k Byronovi z míry nespravedliví — nemám pro to jiného slova. Dovedu uznat všecky slabé stránky Byronovy — teď, po stu skorem letech, jsou velmi patrné —, ale dovedu také ocenit (nehledě ani k historickému jeho významu pro poesii evropskou), co je v něm velikého a co velikým zůstane. Zde, v pouhém referátě, nechci pronášeti důkladněji opřených soudů ani o Wordsworthovi ani o Byronovi, kteří jsou mi oba z největších básníků anglických minulého století, protože nelze řešiti problémy básnických osobností takového významu několika odstavci nebo stránkami, a spokojuji se jen prostým konstatováním, jak se mi Chudobův názor na Byrona jeví. S jeho oceněním Wordswortha většinou souhlasím.

Poesie Wordsworthova zasluhuje, aby byla více poznávána i mimo Anglii, třebaže při svém zvláštním, výlučném rázu především jen tam může být oceněna úplně, a kniha Chudobova mohla by k tomu u nás značně přispěti. Jenom že, má-li se tak státi, je třeba nezbytně ještě jedné věci, totiž výboru z Wordsworthovy poesie v českém překladě (tak to pro německé čtenáře udělala Maire Gotheinová připojivši ke své obšírné studii o Wordsworthovi jako druhý svazek výbor z jeho básní). Mimo několik básní ve Vrchlického Moderních básnících anglických a — pamatuji-li se dobře — několik básní v překladě Sládkově ve starých ročnících Lumíra nemáme z Wordswortha česky tušim zhola nic. Kdo nám takový výbor opatří? Netroufal by si Chudoba sám? Rozhodně však ať nám napíše pokračování svých studií o moderních anglických básnících a především o největším z nich ze všech — o Shelleym. *Z. F.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Nucený křest katolíků. — Kazatelka. — Monismus. — Církev a veřejný život jinde a u nás. — Konkordát mezi Srbskem a Římem. — Revise biblického překladu a nový překlad.

Správní soud rozhodl v určitém případě, že římsko-katolický otec jest povinen dáti své dítě pokřtít. Odůvodnění tohoto rozsudku děje se poukazem na církevní právo, podle něhož děti římskokatolických rodičů jsou samým zrozením římskými katolíky a jako takoví musí se podrobiti křtu; těchto církevních předpisů prý nezrušily interkonfessijní zákony.

Tento rozsudek je důležitý jak ve svých kořenech, tak ve svých důsledcích.

Církev podle svého dogmatu pokládá a prohlašuje křest za svátost nezbytnou pro blaho duše každého katolického křesťana, ano každého člověka. Na základě toho křest uděluje a nyní i vynucuje. Člověk mimostojící se sice ptá, jakou cenu mravní může míti svátost vnucená, ale pro církevní kruhy tato otázka neexistuje; ty soudí, že lepší svátost vnucená než žádná svátost; podle dogmatu svátost účinkuje magicky.

Kořenem rozsudku správního soudu jest církevní dogma a v základě: církevní vůle; stát v tomto případě soudí, jak církev chce. Dokladem toho jest také, že náš stát nenutí protestantské rodiče, aby dali své děti pokřtít, ačkoli též podle křesťanské dogmatiky křest jest svátostí, a nenutí rodičů židovských k obřízce dětí, ač obřízka má stejný obřadní a dogmatický ráz. Nenutí prostě proto, že církev protestantská nežaluje. V protestantské církvi nejen jsou případy, že rodiče nedají své děti pokřtít, nýbrž jsou i případy, že církev sama některým rodičům křest pro jejich děti odpírá z důvodů církevní kázně, když jejich život anebo názory nezaručují, že by křest v jejich očích a při jejich dětech byl více než forma, mrtvý obřad. Zajímavé a důležité jsou kořeny rozsudku: stát soudí, jak církev žádá. Církevní právo platí nad státní zákon.

Důležité jsou také důsledky: katoličtí rodičové jsou povinni dáti své děti pokřtít. Církev však nemá výkonné moci, aby je k tomu donutila. Kdo je donutí? Patrně se musí stát propůjčiti k tomu, aby renitentní katolíky nutil podrobiti se církevním funkcím. V důsledcích musí býti stát výkonným ramenem církve. Snad politické úřady a jejich orgány budou volány na pomoc, aby donutily katolíky k plnění jejich církevních povinností. Dnes ke křtu dětí. A zítra? — A i když nedojde k činu, — princip je nebezpečný.

* *
*

V Leedsu v Anglii zemřela 24. ledna první v Britannii a snad ve světě řádně zřízená, ordinovaná »pastoress« nebo farářka, kazatelka ve věku 62 let, Miss Jane Elisabeth Brown, podle souhlasných zpráv s nejrůznějších stran jedna z nejvýznačnějších osobností náboženského života v Leedsu. Náležela k církvi kongregační, ale obliba a vážnost její sahala daleko za hranice její denominace. Byla první řádně

zřízenou, u nás by se řeklo vysvěcenou, kazatelkou nejprve ve West Riding, potom v Brotherton a naposled při Hunslet Congregational Church na South Accommodation Road v Leedsu. Říkávala prý o sobě, že »křtila, pohřbívala, kázala, vyučovala, navštěvovala, konala všecky duchovní funkce kromě oddavek, a i ty prý by byla konala, kdyby to nebylo nezákonné«.

* *
*

H i l d e b r a n d t, sociálně demokratický spisovatel, známý z posledního sjezdu v Saské Kamenici, uvažuje ve »Schlesische Zeitung« o v l i v u m o n i s m u n a l i d a o j e h o b u d o u c n o s t i. Velebí vědecký intellektualism, ale přiznává doslovně: »volná myšlenka jakožto organisovaný intellektualism nedovede ukojiti všecky potřeby duše. Lidé nepotřebují jenom schopnosti počítati, nýbrž daleko nad to potřebují schopnosti odvážiti se něčeho nevypočitatelného, potřebují zmužilosti a síly, aby mohli skočiti do tmy, aby uplatnili svou vlastní bytost navzdor všem vypočitatelným překážkám. Proto jest pro mnohé volné myslitele a monisty hnutí volné myšlenky sice nutným prostředkem ke kultuře intellektualismu, také nutným prostředkem k tomu, aby ovládli vědeckou zkušenost a dopomohli jí k plné platnosti, ale jsou si vědomi hranic volného myšlení. Uznávají za náboženství vnitřní popud duše a touhu uplatniti v životě nejhlubší a nejsilnější hnutí duše proti všem překážkám.«

Hildebrandt velebí vědecký intellektualism proti biblickému obrazu světa a vázanosti víry, ale připouští: »vzdor vší osvícenosti musí přece ve staré víře tkvíti silná vnitřní životní moc, něco, co chybělo volnomyšlenkářskému hnutí, nějaká positivně živná síla, které nemělo k disposici. Kdo si dal práci studovati vnitřní život starověrců a srovnávati jej se životem volných myslitelů, nezůstane v pochybnostech, proč stará víra u tolika lidí odolala všemu hlodání kritiky.«

* *
*

C í r k e v a v e ř e j n ý ž i v o t u n á s a j i n d e. Oč usiluje církev ve veřejném životě u nás, je známo. Jaké programy a cíle stanoví pro správu našich měst a našeho státu, není třeba vykládati. Netvrdím, že jinde jest všecko v tomto směru ideální, ale že jinde jest leccos lepší, o tom není pochyby.

V L o n d ý n ě budou míti v březnu volby do městského zastupitelstva (London County Council). K nim staví také církve své požadavky. Pro nás jest zajímavo, čeho se domáhají. Žádají především, aby Londýn byl spravován jako jeden celek. Dosud jest totiž Londýn rozdělen na 29 obvodů autonomních, mezi nimiž jest ohromný rozdíl v populaci a majetku, čímž se stává, že bohaté obvody nenesou přiměřený díl nákladů a svalují těžké břímě na bedra chudších a slabších, zvláště po stránce sociální péče o chudinství a pod. Nyní žádají církve, aby tato sociální nerovnost a nespravedlivost byla odstraněna rovnoměrným rozvržením břemen na všecky poplatníky přiměřeně k jejich majetkové zdatnosti. Církev, která se ujímá slabých proti silným, jest pro nás zjev skoro překvapující.

Druhý požadavek se týká školství a zní: »má-li výchova býti úspěšnější, musí se Londýn starati víc o fysické blaho svých dětí.« Tedy ne nová duchovní cvičení, nýbrž zdraví dětí, lepší výživa.

Třetí a čtvrtý požadavek u nás snad vzbudí výtky puritánství a morálkářství, ale mají své dobré sociální opodstatnění a mravní důvody: městská rada má setrvati ve své praxi temperenční (povolování a kontrola výčepů, tresty na opilství atd.) a nepovolovati nedělní zábavy »pro soukromý zisk a výdělečného rázu«.

Právo na zotavení a zábavu jest nezadatelným právem každého člověka, zvláště člověka těžce pracujícího. Při tom však jest každému sociálně cítícímu člověku jasno, že naše nedělní »zábavy« jsou sociálním zlem, mravním nebezpečenstvím a hospodářskou pohromou našich pracujících lidí. Všichni rozumní lidé bez rozdílu radostně pozdravili úpravu, t. j. omezení nedělních »zábav« v jednom hejtmanství v Čechách. Strana sociálně demokratická tu a tam se pokouší míti vliv na »zábavu« svých členů. Zákonodárná úprava znamenající omezení nedělních zábav by byla žádoucím a blahodárným sociálním a mravním činem.

Posledním požadavkem se obracejí církve samy na sebe a praví: Církve se mají více zajímati, mají se přímo ztotožňovati s otázkou blaha, života, práce a mzdy pracující třídy.

Církev, která nestraní bohatým, nýbrž zastává se chudých, ve školství a výchově nejde za sobecky konfessijními cíli a za nadvládu, nýbrž volá po školních lékařích, kuchyních, stará se o zdraví dětí, církev, která chce mít porozumění pro všecky stránky života dělníkova, od jeho mzdy a zaměstnanosti až po jeho nedělní zábavu — církev, která vedle toho ve svém vlastním oboru pečuje o náboženské zušlechtění a mravní povznesení svých členů — taková církev by musila být i u nás vítanou spolupracovnicí ve veřejném životě, v našich obcích, v samosprávě i v zákonodárství. Proč u nás chtějí skoro všichni opravdu pokrokoví lidé odstranit vliv církve ze všech těchto oborů? To jest otázka, kterou by se měli zaměstnávati zastancové a předbojníci církve.

*

Našimi novinami proskočila zpráva, že **mezi Srbskem a papežskou kurií** se vyjednává **o konkordát.**

Podrobností se dovídáme přes Paříž. Orgán »La Croix« uveřejňuje rozmluvu svého dopisovatele Paula Parsyho se srbským ministrem kultu Jovanovičem.

Srbští katolíci si stěžují, že nemají svobody k zakládání farností a stavění kostelů. V celém Srbsku jest pro katolíky pouze kaple při rakouském vyslanectví v Bělehradě a dvě missijní kaple v obvodu biskupství djakovského. Při těchto kostelích nesmí být užíváno zvonů. Vláda nedovoluje veřejných bohoslužebných průvodů. Školy konfessijně katolické, které bývaly při kostelích, musily býti zavřeny.

Formální a právní obtíže jsou v tom, že v Srbsku není domorodých katolických kněží. Dříve dovolovala srbská vláda biskupu Štrossmajerovi, aby občas vykonal do Srbska visitační cestu, ale později mu to bylo zakázáno. Srbských katolíků udávají katolické časopisy na deset tisíc.

Vláda slibuje, že udělí katolíkům svobodu. Vyhradí si ovšem vliv na ustanovování biskupa; cizího biskup nehodlá připustiti.

Jaký bude obsah konkordátu v podrobnostech, není dosud známo.

* *
*

Mezi českými evangelíky i katolíky začíná se hýbat otázkou nového překladu bible respektive revise překladu starého.

Čeští katolíci mají nový překlad Nového Zákona prací prof. Sýkory. Nyní vybízí ve »Hlídce« Dr. Jan Hejčl ku překladu Starého Zákona, tak, aby český katolický lid měl překlad bible celé srozumitelný lidu, tak, aby »mohla se státi Bible tím, čím bývala svého času — knihou lidovou, knihou rodinnou, by lid tuto královnu knih četl, by biblicky smýšlel, cítil, a dle nauky v knize knih obsažené jednal a žil.« »Dědictví sv. Jana« v Praze usiluje o nový překlad s »časovými poznámkami«.

Zásady, podle kterých chce Dr. Hejčl míti překlad pořízený, jsou:

Překlad budiž v duchu církevního zákonodárství pořízen dle latinské Vulgaty; v poznámkách buďte však uvedena též nejdůležitější různočtení znění hebrejského, příp. jiných starých překladů, různočtení, která přispívají k porozumění jasnějšímu a jsou odleskem výsledků novodobé kritiky biblického textu. Překlad budiž věrný, ale ne úzkoprse lpějící na liteře. V zájmu srozumitelnosti dlužno popřáti překladateli nějakou míru svobody.

Srozumitelnosti a přehlednosti jest na závadu křečovité lpění na běžném rozdělení biblického textu na kapitoly a verše. Jest žádoucno, aby biblický text byl tištěn tak, jako se tisknou jiné knihy, v souvislé nepřetržitosti; jen odstavce, skutečně logicky ohraničené, začínejtež alinea.

Buďtež v novém překladě Bible tištěny knihy a úryvky poetické, pokud možno, tak, jak jejich umělecká forma toho žádá.

Poněvadž interpunkce na některých místech latinské Vulgaty jest nesprávná, budiž českému překladateli ponechána volnost, i v této příčině počínati si tak, jak srozumitelnost a logické rozvětvení textu ukládá.

Proti srozumitelnosti by jednal, kdo by chtěl zavléci do nového překladu z Kralické bible slova a fráse, které byly svého času dobře české, které jsou však nyní již zastaralé tak, že jim málo kdo rozumí.

Budiž šetřeno čistoty a krásy jazyka českého tak, by bylo z překladu patrno, na jaké výši stojí český jazyk nyní ve XX. století.

To jsou vůdčí zásady, podle kterých chce míti navrhovatel pořízený nový překlad bible do češtiny pro katolíky.

V mezích katolických názorů lze diskutovati o návrhu, pokud se má připustiti zřetel k odlišnostem hebrejského textu od Vulgaty. Pro katolíky jest Vulgata textem authentickým, svobodná kritická věda jest dnes naprosto za jedno v názoru, že Vulgata není věrným překladem z hebrejštiny. Doporučovalo by se tudíž vědecky: překládati z hebrejštiny a vyhověti katolickému stanovisku tím, že by se do poznámek dalo upozornění na úchylky Vulgaty. Tedy postup zrovna obrácený. Víme však, že katolické kruhy oficiální toho nepřipustí. Ostatní požadavky jsou rázu formálního, tudíž významu podřízeného. Tisk v odstavcích logicky souvisících jest proveden ve vydání Kralického textu z r. 1613, pořízeném Bri-

tickou a zahraniční biblickou společností r. 1910, v knihách prosaických; na veršovou úpravu knih básnických dosud nedošlo.

Také čeští evangelíci pohnuli otázkou revise překladu Kralického a nového překladu bible.

Letošní rok 1913 jest pro české evangelíky, čtenáře Kralické, rokem jubilejním: r. 1613 bylo pořízeno definitivní vydání Kralického překladu v jednom svazku. Jest velmi pietní a dobrou myšlenkou oslaviti toto jubileum revisí Kralického překladu. Plánem tím se zabývaly různé církevní instance. O revisi se pracovalo několik let. Hlavním pracovníkem byl farář Karafiát, který měl pověst dobrého znalce původních jazyků biblických i češtiny, a měl dosti prázdně ku práci.

Roku 1912 vytiskl farář Karafiát ukázku hotové revise. Hned se rozvinula diskusse o principech díla i o jeho praktickém provedení.

Časopisecká diskusse dosud není skončena, ale již teď je zcela jasno, že práce Karafiátova nevyhoví ani zásadním požadavkům vědecky cenné revise, ani praktické potřebě.

Stala se chyba, že farář Karafiát pracoval sám, jaksi privátně, bez dohody s církví. Víme, že k vědecké práci není třeba církevní approbace a autorisace; ale úprava bible pro praktickou potřebu dneška jest něco jiného než theoretická vědecká práce. Zásady, podle kterých bylo úmyslem postupovati, měly býti dány na veřejnost před začátkem díla, a ne teprve, když jest práce hotova; dnes vlastně diskusse o nich není dobře možna, poněvadž každá námitka může býti vykládána jako maření záslužné a pilné práce.

Věcně namítá se právem hlavně, že za podklad nebyl vzat původní text, zjištěný a očištěný skoro staletou prací textové kritiky, nýbrž starý, uznaně nevyhovující, nesprávný textus receptus. Biblický text původní vykazuje několik tisíc variant. Světomitou prací kritickou bylo ze všech těchto variant zjištěno pokud možno spolehlivě původní, nejsprávnější znění, které jediné může býti podkladem revise a překladu pro naši dobu. Ignorovati tuto vědeckou práci znamená nejen jednati proti požadavku dnešní positivní vědy, nýbrž také jednati proti duchu kralických překladatelů. Ti se nespokojili uznanou tehdy Vulgatou, nýbrž obrátili se k původnímu textu, jaký tehdy byl nejlepší, a dnes by jistě Bratrská Jednota nejednala jinak.

Revise Karafiátova dále nevyhovuje po stránce věcné ve příčině jazykové: jest příliš konservativní ve slovech i fraseologii, příliš osobní. Pro katolickou revisi stanoví Dr. Hejčl požadavek, aby vyjadřovala bohatost a ráz českého jazyka XX. věku. Tomu úprava Karafiátova neodpovídá. Rozumí se, že revise jinak než nový překlad musí zachovávati šetrně ráz revidovaného textu, ale jsou jisté věci, které při vší pietě ke Kralickým dnes musíme vyjádřiti jinak.

Závažnou jest též námitka proti typografické úpravě revise. Způsob Karafiátův jest krokem zpět naproti zmíněnému přetisku Kralického textu z r. 1910: zachovává odstavcové rozdělení podle veršů a v poetické knize nedbá sloh a strof.

Revise, jejíž ukázka byla podána, vyhověla by snad před padesáti lety, ale na dnešní povinnosti a potřeby nestačí ani po stránce vědecké, ani k účelům praktickým.

4. února 1913. +.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Spolkový zákon a Ústředí žen. — Proti obchodu s děvčaty. — O postavení ženy u různých národů.

S novým spolkovým zákonem, kterým je ženám uděleno právo tvořiti politické spolky, vyvstala ženské veřejnosti znovu otázka, zda budou ženy tvořiti spolky samostatné či budou-li se přičleňovat k stávajícím spolkům mužským. Zdá se, že otázka ta nepřinese ničeho nového do ženského hnutí, pouze více ujasní souhlasné názory neb rozpory a upevní stávající poměry v ohledu politickém. Ženy dlouho — přes dvacet let — usilují o spolčovací právo politické. Avšak uzákonění jeho předešly tím, že shromažďovaly se na základě § 2. shromažďovacího zákona, po příkladě mužských politických organisací. Politické strany otevřely ženám své řady a přijaly je za rovnoprávné činitele a ženy vstupovaly do politických stran. Při tom asi zůstane.

Ženy budou na dále členy také politických klubů svých stran. Anebo vytvoří vedle politických klubů mužských politické kluby ženské, aby silněji opřely své požadavky a přiměly větším, plným právem politickým nadané mužské členy váhou své organisace a početnosti k zodpovědnějšímu a opravdovějšímu plnění oněch požadavků, které jakožto ženské a sociální byly vneseny ženami do stran a politického života. Bude tu jich úkolem i na dále odborná práce, zpracovávání jejich požadavků a bdělost nad uskutečňováním jich. Ženy ve stranách, určitým politickým směrem jdoucí, nesmějí se svých ženských požadavků vzdáti ani tehdy, když žena je plnoprávným členem politické strany jako muž. Tento útvar zvláštních ženských klubů odpovídal by dnešním ženským odborům při stranách.

Nesmíme zapomínat, že máme ženské hnutí politické mimo strany, které přirozeným postupem stává se střediskem ženského boje za občanskou a politickou rovnoprávnost ženy s mužem. V tomto boji je politické právo spolčovací značným krokem. Boj se může na dále vésti soustavněji, pod záštitou pevného spolkového útvaru. Z řad žen ozvaly se také již hlasy o tom. Marie Tůmová v »Ženském Světě« odůvodňuje utváření samostatného ženské spolku stojícího mimo strany politické — což není nic jiného než dosavadní »Výbor pro volební právo žen«. Při dnešních poměrech a smýšlení v rozhodujících ženských kruzích je utvoření tohoto spolku pravděpodobně nejbližším činem.

Ale nezůstane při tomto jednom spolku. Asi všechna čelnější sdružení, kterým dosud stanovami výslovně byla politická činnost zakázána,

vyškrtnou toto potupné znění a ujmou se vedle své dosavadní činnosti i politické působnosti. A tu je přirozeno, že volá se v ženských kruzích po »Ústředním výboru pro volební právo žen«. »Právo ženy« důrazně klade požadavek, aby vybudováno bylo jednotné ústředí které by řídilo a zastupovalo ženské hnutí za politickou a občanskou rovnost žen. »Bez dobře organisovaného střediska nevypne se naše české ženské hnutí tak, jak by bylo doma prospěšno a před světem pěkno.« O této pravdě nikdo nemůže pochybovat. Ústředí takové by však muselo býti založeno konstitionalisticky a nikoli demagogicky. A to zdá se, že při dnešním složení a vzájemném poměru pracovnic v ženském hnutí nelze. Však také »Právo ženy« hned v jednom z následujících čísel píše: »U nás v Čechách politická stránka ženského hnutí živoří. To, co se děje, není soustavné, cílevědomé usilování. Nedejme se mýliti vnějším úspěchem volby Vikové-Kunětické na Mladoboleslavsku. Kdyby z té volby odhrnul se jen cípek, tu by svět viděl obraz, který by nám mnoho ku cti nesloužil... Malichernost osobní a stranická stává se u nás nesnesitelnou..., Proto půjde tvoření Ústředního výboru hodně těžko. Nevím, nevím, neukáží-li ženy českého národa při prvním velkém, velmi závažném svém úkolu mnoho politické neschopnosti...«

To je těžká obžaloba těch, kteří nepřičinili se ze všech sil o prohloubení politického vědomí a o uvědomění nejširších vrstev ženských. Nevyspělost žen zračí se v porovnání roztříštěnosti všestranné českých žen oproti politické činnosti moravských pokrokových žen, které jen pevnou organisovaností, jednotným programem a postupem a nejúsilnějším přičiněním o získání a uvědomění všech vrstev dodělaly se skvělých úspěchů, za krátkou dobu necelých tří let. Organisace jako síť obepíná celou Moravu, žádné město není dosti malé, aby tam nebyla uspořádána přednáška, schůze, všude, kde je intelligentní žena, je důvěrnicí, jeví se práce její ať v besídkách dívčích neb jiném podniku či utvoření spolku a organisace, a tisk je prostředkem vzdělavacím, pojítkem, které soustřeďuje všechny živly k jednotné práci. V českém ženském hnutí je zmatek a nutno doznati si pravdu, zmatek vyvolaný osobními a stranickými rozpory. A přece bylo by semknutí všech pracujících živlů — a máme zdatné pracovnice — tím nejzáslužnějším činem pro ozdravění ženského hnutí v Čechách.

Rozvrstvení na strany a skupiny nebylo by zlem, bylo by jen dokladem samostatného myšlení a vypnutí osobností odchylných — ale předpokládá vyspělost osobní takovou, která dovedla by se přenést přes rozpory k hlavnímu programu společnému všem. To umožnilo by utvoření nedemagogického ústředního sboru, v němž by se soustředily zástupkyně-pracovnice všech těch různých táborů. Bylo by to oporou všem. Roztříštěná situace českých žen ukládá zvláštní povinnost jednotlivým skupinám, aby bděly nad požadavky ženskými vždy a všude.

Opakuji, že přední povinností každé ženy i v politické straně je péče o ženské požadavky. Je to jakoby stavovská otázka, která se ujímá ve všech politických stranách, aniž by porušovala rovnováhu mezi příslušníky politické strany a určitým stavem, jako v tomto případě by nikterak neprivilegovala ženy na úkor mužů, nečinila by jejich postavení výluč-

ným ženským a mužským neb jakkoliv odlišným od mužů. Nemluví se dnes o členech politické strany jako o mužích a ženách, ani o mužích a učitelích, mužích a úřednících, mužích a živnostnících, ale o odboru učitelském, úřednickém, živnostenském a ženském. Jako je povinností učitelů, úředníků, živnostníků ve straně být členy tohoto odboru, tak je to také povinností žen. Jako odbory politických stran tvoří pak ústřední stavovská sdružení, tak je také přirozeno, že ženy všech táborů soustředí se v ústředí, aniž by tím zradily své stranické přesvědčení neb pracovaly proti své straně politické. Je důkazem politické nevyspělosti a nedostatečného sebevědomí, kde pro tuto jasnou věc není porozumění.

*

Proti obchodu s děvčaty přijata byla oběma anglickými sněmovnami předloha zákona, podaná vládou.

V komisi, kde byla nejprve projednávána, byl sveden zápas o hlavní ustanovení, že každý strážník má právo zatknouti každou osobu podezřelou z obchodování děvčaty. Mnozí z těchto lidí jsou prý policii známi tak, že by bylo možno dosti rychle čeliti této neřesti. Odpůrci namítali, že by tím byla policii svěřena příliš velká moc na úkor lidí nevinných. Jelikož ale policie podobnou moc má v ohledu pytláctví a zlodějství, uznáno, že není ani důvodu, aby vzhledem k provinění horšímu, kdy jde o existenci lidských bytostí, neměla míti práva k zakročení. Předloha pak přijata byla v původním znění dolní sněmovnou. Za to tuhý boj byl sveden o druhé ustanovení, o tělesném trestu pro kuplíře po druhé trestné. I zde odpor překonán ujištěním, že odpor k tělesnému trestu je tak veliký, že asi k němu nebude zapotřebí sáhnouti.

Toto přísné zakročení proti kuplířství je odůvodněno úžasným rozšířením obchodu s děvčaty, který je tu pevně sorganisován a odtud rozvětven po celém světě. V samém Londýně je na 25.000 obchodníků. Jen menší počet chovanek veřejných domů ocitá se tu dobrovolně. Z větší části jsou tu děvčata, která byla zlákána pod záminkou opatření místa neb i manželství. Následkem zákona nového vystěhovala se většina obchodníků ze země. Pak ovšem je pravdou, že k tělesnému trestu asi zřídka dojde.

Takové ustanovení zákonné je nedostatečné a zdá se býti neupřímným. Kdyby o potlačení obchodu upřímně bylo usilováno, musela by vláda v první řadě zrušiti reglementaci. Nebude-li místností a zřízení pro obchodování, nebude ani obchodu samého.

Uzákonění této předlohy stalo se na základě práce ženy, paní W. Willisové »The White Slaves Market«. Při těchto zprávách nelze opomenouti ohromné práce, kterou podnikla Josefina Buttlerová před tím, než byla uzákoněna reglementace v Anglii. Celé křížové tažení vyvolala energická tato bojovnice a rozvířila v celé zemi hnutí žen a ženských spolků a spravedlivých a opravdově mravních lidí — marně. Všechny neblahé důsledky a hrůzy reglementované, t. j. státem sankcionované prostituce předvedla užaslým očím veřejnosti, vše, co se stalo skutkem. Je nynější zákon v Anglii snad krokem k tomu, oč po celý život usilovala tato statečná žena a její družina. Je podivno, jak dlouho potřebuje myšlenka zdravá, než vnikne do širších vrstev a přiměje rozhodující činitele k činu. Anglie teprve dnes po

zkušenostech začíná pochopovat, co hned bylo jasno mnohým, ale ne dosti mocným, aby prosadili uskutečnění.

*

Nakladatelství »Ženského Obzoru« v Praze vydalo Charlesa Letourneau-a: Postavení ženy u různých národů zeměkoule. Dle francouzského originálu upravila M. Nekvindová.

Jest tu popsáno postavení ženy u různých kmenů, od nejubožejších po stránce vzdělanostní černochů, rudých a žlutých plemen až k národům bílým nejvyšší civilisace.

Dle ohražení se autora kniha nemá býti ani feministickou ani proti feminismu, hledá poctivě pravdu a upřímně ji každému chce ukázati. Nechť mluví skutečnost — je devisou knihy. A jaká je tato skutečnost, tato pravda?

V lidské společnosti bývá postavení ženy obyčejně podřízené a poukazuje se na nezvratitelný zákon přírodní, kterým je žena odvisla od muže. Kdyby ve světě zvířecím tomu bylo též tak, v poměru samice ku samci, tu bylo by lze prostě prohlásiti, že zákon tento je všeobecný a že je nutným následkem různosti mezi pohlavími. Avšak vidíme předně, že samička, protože je samičkou, nebývá vždy slabší než samec a nebývá mu též pravidelně a bezpodmínečně podrobena. Shledáváme monogamii řídčeji u ssavců než u ptáků, ačkoliv ptáci jsou tvorové nižší. Rodina ssavců padá i stojí matkou — právě jako u člověka. A konečně, spojí-li se zvířata svazkem monogamickým, ať na delší, ať na kratší dobu, nikdy ani mezi ptáky, ani mezi ssavci samec samice neutiskuje, jí nepohrdá a ji netrýzní, což shledáváme často mezi společností lidskou.

U nejníže stojících Australanů žena je věcí. Postavení její je přímo zoufalé a mezi tímto stupněm a naší poměrnou svobodou je celá stupnice odvislosti ženiny u všech kmenů a národů. Jakmile nastala dělba práce, jakmile byla žena připoutána k domovu, k rodině pozbyla úcty mužovy a byla považována za méněcennou, zejména když usedlým životem pozbyla i své tělesné síly a schopnosti k boji. U všech národů, kde ženy berou účast na záležitostech celého kmene a starají se o války a hon, bývají od mužů mnohem více respektovány nežli jinde. Větší nebo menší poroba žen souvisí však vždy velice úzce s útvarem manželství a rodinného života toho kterého národa. Tento fakt je také důkazem, že v poměru muže a ženy jeví se její postavení a v něm koření ženská otázka vlastní. Úpravou tohoto poměru nastane rozřešení otázky. Všechny směry ženského hnutí i mravnostního a všeho pokroku směřují k tomuto rozřešení.

Srovnáme-li přirozený zákon, který se nám ukazuje na zvířatech a zákony dané lidmi, zdá se, jako by člověk vynakládal všechen důvtip na to, aby přirozený pud rozmnožovací co nejvíce vykořistil, obchodoval s ním, učinil ho prostředkem nejnižší vášně a nejhnusnější spekulace. Jakoby rozum, místo aby postavil lidstvo nad zvíře, vedl je k sebekázni, k vyššímu stupni duševního života, zvrhl se a stal se původcem zotročení a vykořistění ne slabší, ale mateřstvím spoutanější ženy, z níž učinil předmět své zvrhlosti.

Teprve v nové době nalézáme cestu k pravému poznání hnutím žen. Mluví se v dějinách o dětském, středním a novém věku lidstva, ale věru, přítomná kniha ukazuje, jakoby v ohledu duševním teprve nyní se lidstvo vyzouvalo z dětských střevíčků, poznávajíc, že v duševním životě a postupu je pravý život, posvěcení a určení lidstva.

Vidíme-li všechen ten materiál, který autor tu snesl pohromadě, urovnaný methodou sociologického badání, zkoumáme-li vývin lidské společnosti na základě pozorování stavů a stupňů současného lidstva, v niž nutno zahrnouti i černochy i rudochy, používáme-li srovnávacího způsobu a takto vyzbrojeni sledujeme vývoj všech národů, vidíme-li, že civilisovaná Evropa je menší částí světa a její národ menší částí lidstva, a že u většiny je žena otrokem, majícím cenu zvířete, věcí, která může býti vyhnána, neb zabita a snědena, teprve pak jasně chápeme nutnost a živelnost ženského hnutí a chápeme, že hnutí to je dokladem kulturního vzestupu, že žena porobená, otrocká sama je překážkou sobě i muži i národu. Nejsme zvyklí pozorovati a posuzovati ženské hnutí s takového hlediska, na něž nás postavuje autor svou knihou, prostými a věrnými statěmi o postavení tolika millionů žen mimo nás žijících, pro něž nezazářil ještě ani záblesk lidskosti. Přestáváme být samy sobě střediskem a hledíme i na sebe kriticky. Naše domýšlivost a hrdost na různé ty vymoženosti ženského hnutí mizí v moři utrpení, které ženy ještě kolem nás musejí snášeti, aniž by si byly vědomy, že to je nespravedlivé neb nesprávné a ponižující. Tím více vyniká rozdíl mezi tímto davem a mezi jednotlivci-ženami, které dostoupily toho nejvyššího stupně kultury duševní a ukazují, jak daleká a obtížná ještě je cesta pro veškeré lidstvo, nežli vesměs dostoupí jejich výše.

Leč to jsou jednotlivci dosud i mezi námi. Při porovnání stupně vzdělanosti mezi národy divošskými a civilisovanými, která určuje postavení ženy, jeví se kultura evropských národů dosud na nevysokém stupni. Mnohý evropský zákonník chová ustanovení, na něž zmohl se i mnohý černošský pohlavár. Dle toho je ženské hnutí, které se snaží povznést a osvobodit ženu kulturní snahou, směřující v první řadě k obrození a vzestupu muže na onen stupeň lidskosti, na němž by přestal dělati ze svého poměru k ženě obchod neb jinou spekulaci.

Tím faktem, které kniha ukazuje, je feministickou v tom smyslu, že postavení ženy u všech kmenů a národů volá po jejím uvolnění a zrovnoprávnění pro společný vzestup.

Kolem českoněmecké dohody.

Jednání o česko-německé vyrovnání zase jednou uvízlo na písčině. Je úplně lhostejno, má-li se nynější krise v dohodování nazvat přerušením nebo koncem smiřovaček, a to proto, poněvadž dobře víme, že se jednání to po nějakém čase opět obnoví. Řekli bychom skoro obnovit musí, kdyby tato věta právě touto formulací nebyla nadělala tolik zla a kdyby tato formulace nebyla snad nejvlastnější příčinou nynější krise dohodovací. Pro nás má být jenom výrazem našeho upřímného přání po dohodě s Němci. Odůvodňovat toto přání nám věru netřeba. Ale my jsme se vždy a v čas obraceli proti onomu kategorickému imperativu dohodování, jak se zalíbilo v posledních letech vůdcům české politiky, a zejména agrárním, poněvadž jsme viděli, že Němci tomuto vyrovnávání za každou cenu nebo alespoň za všech okolností rozuměli docela jinak, než jsme mohli připustiti a než snad mu chtěli rozumět oni politikové čeští, kteří toto nucené vyrovnávání kázali. Proto, když zejména poslanec Udržal všecku budoucnost politiky české a všechen její vývoj odkládal až za uskutečněné toto vyrovnání, když stále a často dost v nevčas mluvil o tom, že se musíme s Němci dohodnout, má-li česká politika ve Vídni se lepšit, jsme se vždy ptali: co se s českou politikou stane, kdyby se přese všecko přec jen nepodařilo ani tentokrát dovésti jednání až k dohodě? Na to nám nikdo nedovedl a nechtěl odpověděti. Nechceme dnes vyšetřovati, zdali příčina tohoto mlčení byl jen optimism vyrovnávací anebo zdali agrární vedení nedovedlo si otázku tu zodpověděti samo.

My jsme vždy kladli největší váhu na politickou stránku vyrovnání, my jsme vždy poukazovali k tomu, že českoněmecká dohoda má pro Němce a pro vládu větší politickou cenu, než pro nás, a proto jsme chtěli, aby se českoněmecké vyrovnání vedlo za politických okolností, které by nám i politicky zajišťovaly jednak možnost vyrovnání samého a onu situaci politickou ve Vídni, kterou žádati musíme s vyrovnáním i b e z n ě h o. To byla vždy ta diference

mezi námi a přáteli dohody mezi mladočechy a agrárníky, a v tom hlavně jsme považovali pochybenost taktiky, která se zračila v řečech poslance Udržala. Tím, že se všecky možné úspěchy české politiky, které nejsou než samozřejmostí, očekávaly až po vyrovnání, vzbuzovalo se na druhé straně mínění, že my, chtějíce oněch úspěchů dosíci, se vyrovnati musíme za každou cenu. Ukázalo, že jsme měli pravdu. Jak Němci tak i vláda v tomto klamném přesvědčení stávali se vždy více upiatějšími při dohodování, až se v poradě u ministra vnitra 18. února t. r. konané ukázalo, že stanovisko vlády a přirozeně i Němců je takové, že i českým vyjednavačům se stala zjevnou nemožnost na základech takových jednati dál.

Úprava jazykových poměrů u zeměpanských úřadů v Čechách je otázka, která by se byla dala kdysi řešit snadno, kdyby se právě v Rakousku otázky řešily a řešily rakousky, t. j., kdyby si rakouští státníci posledních 70 let byli kdy bývali vědomi poslání tohoto státu. Dnes řešení jazykové otázky bezvýslednými, polovičatými a nejasnými pokusy o řešení je tak zkomplikované a obtížné, že je provésti může s úspěchem jen politicky silná vláda, která do té míry je zakořeněna v parlamentě a do té míry se o parlament může opírat, že se k řešení tak důležité a obtížné politické otázky vůbec smí odhodlat. Nebylo většího klamu, než že t. zv. objektivní nějaká ú ř e d n i c k á vláda může jazykovou otázku upravit. Proti takovému názoru měl se vždy ozvat právě s české strany nejsilnější odpor a jen zvrácenost české politiky umožnila vždy úřednické vlády. Vedení české politiky v posledních letech, čím více uznávalo nutnost řešení jazykové otázky v Čechách, čím více věřilo v úspěšnost české politiky až po česko-německé dohodě, tím více přisuzovalo možnost provedení této dohody úřednické, tak zvané bezbarvé a objektivní vládě. Vžilo se u našich politických vůdců takřka dogma, že politický parlamentární kabinet česko-německou dohodu provésti nemůže. Pravíme dogma, poněvadž nemělo logického odůvodnění. A přec je nezvratná pravda, že česko-německá dohoda bude teprve pak možnou, až ji s parlamentem provede vláda parlamentární, Čechy a Němci obeslaná. Dr. Kramář se v posledních letech zuby nehty bránil proto, poněvadž se obával pádu vlády, jakmile by se dostala na povrch nějaká jazyková otázka, zkrátka nechtěl před úpravou jazykové otázky české poslance mít v kabinetu a nevíme, jak by se zachoval dnes, kdyby odstoupil nynější kabinet, od r. 1900 čtvrtý kabinet úřednický, který se marně pokouší o jazykovou dohodu. My naproti tomu máme za to: nedovedou-li se čeští a němečtí poslanci dohodnout o upravení jazykových poměrů v Če-

chách v kabinetě jako ministři, když do toho kabinetu s vědomím nutnosti této úpravy vstoupili, jak a čím lze odůvodnit názor, že se dohodnou jako prostí poslanci? Právě historie nynějšího dohodování ukazuje správnost názoru našeho, když dle úsudku i mladočeských vyjednavatelů byli němečtí poslanci českému stanovisku v jazykové otázce blíž než vláda. Proč, ptáme se, by Dr. Urban a Dr. Roller, jako ministři, neměli být dohodě přístupnější anebo stejně přístupni jako co poslanci a stejně vyjednavači čeští? A jak někdo může očekávat, že byrokrat, odchovaný duchem německé byrokracie, bude ochotnější přistoupit na naše spravedlivé požadavky? Ke všemu ještě obyčejně byrokrat, který české poměry nezná, jemuž na blahu a zdaru naší země mnoho nezáleží, než německý poslanec z Čech? To nemusí být ani polopolitik Dr. Hochenburger, a bude zastávat jen čistě byrokratické německé stanovisko a tu necháváme zcela stranou politické kvality ministrů-úředníků a chefa vlády. Ti poslanci němečtí, kteří dnes vyrovnání přejí, nejen že jako ministři toto své stanovisko nezmění, ale oni přec, pokud dohodě přejí, mohou této akci pomáhat tisícerým způsobem znajíce poměry v zemi. To přec si představoval baron Beck a všichni, kdo s ním souhlasili, že čeští a němečtí ministři v jeho kabinetě budou stálou dohodovací komisí. Výhody, ano, jak dnes vidíme, předpoklady pro zdárnou českou politiku v otázkách mimo vyrovnání ležící v politických a parlamentárních ministrech snad už dnes netřeba nikomu vykládat a dokazovat. Nevíme, kdo dnes nevidí, jak jsme ve všech resortech zanedbáváni a odstrkováni a poslanci všech stran bez rozdílu nejlépe vědí, s jakou námahou se jim daří plnění nejskromnějších požadavků v oborech jednotlivých ministerstev. Teď se konečně ukázalo, že i česko-německé vyrovnání bez parlamentárního ministerstva se uskutečniti nedá, ba že se nedá ani připraviti.

Jak si tedy možno vysvětliti odpor proti parlamentární vládě na české straně dosud tak houževnatě dokumentovaný? Nejinak než tím, že se tím má vyhovovati německému stanovisku. Jiného vysvětlení skutečně nezbývá. Neříkáme to jistě proto, abychom dosavadnímu vedení české politiky vytýkali nějakou přílišnou povolnost Němcům. Snad tak učinili bona fide, v naději, že se česko-německé dohodě povede lépe, když se Němcům v tomto bodu povolí. Že pak Němci kladli a kladou ustanovení parlamentární vlády před česko-německou dohodou nejpříkřejší odpor, to víme, věříme a chápeme, a kdo to doposud nevěděl, mohl se to dočíst v článku jednoho z předních vyjednavačů německých, dvorního rady Dra Bachmanna, v »Neue Freie

Presse« 23. února. Němci rozbili kabinet a situaci za barona Becka, poněvadž nechtěli, abychom se dostali a udrželi při moci a vlivu, jak to nesčíslněkráte konstatováno bylo u všech českých stran a připouštějí jen onen vliv a onu moc, kterou mají čeští ministři úředničtí. Jak farizejská je jejich dotyčná skromnost, se kterou i oni se spokojují s ministry úřednickými, je patrno přec na první pohled. (Hochenburger, Forster, Hussarek a Schuster!) Možné, ba skoro jisté je, že Němci a priori přistoupili na jednání o česko-německou dohodu jen za předpokladu, že nebude jmenován před uskutečněním této dohody český politický ministr. Rozumíme jejich stanovisku úplně, uvážíme-li, že užívají do dnešního dne nejhoršího politického a mravního nátlaku při dohodování obstrukcí na českém sněmu, politikou vyhladovující v zemi. Oni docela logicky museli a musejí předpokládat, že by čeští politikové v kabinetě jednoho dne byli museli žádat, aby německá obstrukce na českém sněmu byla zastavena, věc, o kterou si český úřednický ministr netroufá ani zavadit. Český politický ministr musel přirozeně na to tlačit stejně jako všichni čeští poslanci, aby Němci, záleží-li jim skutečně na upravení poměrů v Čechách, hospodářsky nehnali věci až na pokraj katastrofy, jak to vidíme nejlépe a nejzřetelněji z návrhu Dra Damma ve finančním výboru při jednání o údělech zemím z osobní daně z příjmu. Už proto Němci nechtěli a jejich stanovisko chápeme. Ale nechápeme, jak se s naší strany mohlo na toto stanovisko přistoupit, jak se při tom mohlo tak dlouho trvat, tak dlouho, až se tento názor přímo vžil na všech stranách. Dnes tuto německou píseň hudou nejen ostatní politické strany v parlamentě, českým poměrům naprosto vzdálené, ale i všecky ostatní rozhodné a rozhodující kruhy v říši. Nejpodivnější je ovšem při tom, že s názorem německým souhlasí především a nejhlasitěji Poláci — ačkoliv právě oni mají stále a za všech okolností ministry parlamentární, poslance Zaleského a Dlugosze. Nepodceňujeme nikterak obtíže, které by parlamentární kabinet musel překonávat za daných okolností a víme dobře, že by se byl v posledních letech ocitl často v situaci více než kritické, nicméně však jsme přesvědčeni, že všecky tyto překážky by se byly daly překonat už proto, poněvadž právě českým stranám byl pak postup ulehčen, česká politika alespoň měla určitý obsah, pevnou oporu; vždyť i Dr. Kramář nedávno dokazoval, že se zásada o českých ministrech musí vžít.

Nezdravý a nepřirozený poměr dosavadní ocitl se konečně v krisi. Čtyři roky už se vleče úřednický kabinet, a s ním česko-německé vyrovnání a nyní se konečně dospělo tam, že se doznává nemožnost po-

kračovati v dohodovací akci na základě stanoviska úřednické vlády, což samo o sobě už odhaduje stupeň vlivu a moci české politiky, vyjádřené v úřednických ministrech českých. Obstrukce na českém sněmu trvá dále, v zemské správě naší panuje nepřetržitě stav »ex lex« nejhoršího druhu. Němci, s nimiž se máme dohodovati, všemi zbraněmi bojují proti pořádku v zemi a česká politika ve Vídni se musí tvářit, jako by jí do toho všeho nic nebylo. Smí se pak někdo divit, že za takových okolností není možno sjednotit české poslance ve Vídni v jeden mocný a vydatný šik, smí se někdo divit, že se počínají drobit i jednotlivé strany a kluby?! Pokládáme stálý nářek na nesvornost českých poslanců ve Vídni a na malomoc jejich z tohoto právě důvodu za hodně jezovitský a doufáme, že přestane, alespoň nyní po zkušenostech, nabytých při poradě u ministra vnitra 18. února o jazykové otázce konané. Každý, kdo poměry ve Vídni zná, ví dobře, že původně s n a d dobře míněná **nechuť** k parlamentárnímu kabinetu, má své hlavní, a troufáme si tvrditi, nejsilnější důvody v otázkách stranických a osobních a proto má-li a může-li se ještě v posledním okamžiku stát náprava, musí nastat v české politice vážný obrat. Ukáže se brzy, dá-li se česko-německé dohodování ještě zachránit; zdali je možno v něm pokračovat, je-li u Němců skutečně dohodovací snaha upřímná a vážná. Pak sami Němci uvěří, že tato dohoda pod patronancí nynější vlády je nemožnou, že nelze provésti nejpolitičtější akci za vedení nepolitické vlády a že to zejména nelze nám, když politické vážky se kloní tak důkladně proti nám. Zůstanou-li Němci při svém dosavadním intransigentním stanovisku, které nám znemožňuje jakoukoli politickou volnost, pak se bude muset dohodování na nějaký čas odložit a česká delegace bude se muset odhodlat k zjednání nové situace a zodpověděti otázku: jak české politice nutno postupovat bez zdaru česko-německého vyrovnání. Zůstane-li česká delegace pevnou při věci, bude-li uvědoměle bez ohledů stranických a osobních pracovat za určeným tímto cílem, budeme česko-německé dohodě blíž, než dnes. Majorita české delegace ve vládní straně, finanční a správní katastrofa království českého, nemožnost česko-německého dohodování a naprostá malomoc české delegace — to je stav nynější. Ten nemůže a nesmí potrvat. *Č.*

O Karlu Jaromíru Erbenovi.

Napsal **Josef Kudela.**

Předloňské jubileum Erbenovo málo přispělo k dokreslení jeho obrazu životního a k docenění jeho místa v našem obrození a v naší literatuře. I po jubileu platí slova: »Ballady »Kytice« zná v Čechách každé dítě, ale Erbena nezná vlastně nikdo.« (F. V. Krejčí.) Pokusím se vrhnout trochu světla na jednu z nejzajímavějších částí Erbenova životního díla, která snad byla přímo jeho podstatou, jádrem.

Erbenova činnost folkloristická začala velmi záhy. Už za let studentských v domově, u přítele na Žebráce a jinde sbíral lidové písně a pohádky a v letech 1842/5 vydal tři díly písní lidových, jež obsahovaly přes pět set písní nově nasbíraných. Po dvaceti letech (1864) vychází tato sbírka několikráte rozhojněná s přidanými říkadly. Rok na to vydal Erben sbírku lidových pohádek slovanských v nářečích původních, která později (1869) vyšla v Matici Lidu v překladech, bez pohádek českých. Chystal srovnávací sbírku lidových písní slovanských (Čítanku z prostonárodních písní slovanských). To vše jsou malé úlomky, vlastně sbírky materialií k velikému životnímu dílu, k jehož provedení se Erben nedostal.

Plán tohoto svého díla vylíčil Erben dost podrobně v dopise K. V. Zapovi do Lvova ze dne 20. prosince 1843:[1] píše tam o své »srdečné žádosti, aby mohl čas nějaký ztráviti na cestě po Čechách, študovati národ a činiti sbírky (aneb raději doplňovati, an sem již prve příležitostně pěkné sbírky sobě činil) všech výjevů života jeho, aby se tak mohl časem sestaviti systematický obraz národa českého.« Ta žádost s pomocí Palackého se mu splnila, když byl r. 1843 ustanoven k prozkoumání venkovských archivů šlechtických po Čechách. »Arci že,« čteme dále ve zmíněném dopise, »účel můj na venkově není pouze přispívati k historii aristokratův, nýbrž mělo se vyplniti to, po

---

[1] Otiskl jej prof. Dr. Č. Zíbrt v Českém Lidu, roč. XXI. č. 3.

čem byla tužba má.« »Až budou cesty tyto ke konci, hodlám připraviti k tisku »Obyčeje národu českého«. I učinil jsem si již napřed jakýsi systém, podle kterého sbírky své rovnám a i tak vydati chci; kterýžto Vám k laskavému posouzení tuto v krátkosti předložím —«

»Povědomo, že zvyky slovanské téměř všecky kořeny svými sahají do dob pohanských; tož platí i o obyčejích větve československé. Z té příčiny chci za úvod položiti stručnou theorii náboženství přírodního se zvláštním vzhledem k národu slovanskému, tak, abych se mohl při jednotlivých zvycích na to odvolávati a je tím vysvětlovati. V částce první na to podám zvyky, ježto se řídí postupujícími dobami roku, od počátku jeho až ku konci, »od Vesny po Moranu«; v částce druhé obyčeje, spojené s postupujícími dobami života lidského vůbec, od kolébky po rakev; do třetí pak částky chci vzíti vše to, což v prvních obou nemá místa, totiž naše »Zarysy domowe«, arci jinak zpořádané, než Wójcicki to učinil.«

O tomto plánu se mezi Zapem a Erbenem patrně mluvilo již dříve; neboť již v dopise Zapově ze dne 21. února 1842[1] je o něm zmínka. Zap v tom dopise doporučuje Erbenovi ke čtení lidopisné spisy vzpomenutého Wójcického. »Jsou ovšem velmi nekritické, ale podávají tu dobrou myšlenku, jak by se celý národní život, nejen jak se nám nyní jeví, nýbrž jak i za starodávna byl, v nejlepší formě dal představiti.«

Ještě jiné zmínky o tomto díle najdou se v Erbenově korrespondenci. 10. února 1861 psal svému nejlepšímu příteli Roštlapilovi:[2] »Zrevidoval jsem za tu zimu své sbírky písní národních, a i v pověstech znamenitě jsem ku předu postoupil — zdali ale to všecko uzřím vytištěné a zdali obyčeje národní, které mi nejvíce na srdci leží, budu moci sepsati a vydati, to Bohu známo.« Po třech letech (16. července 1864) píše zase:[3] »Domníval jsem se, že odbyv písně národní a třetí díl Výboru, a když již také Čítanka aspoň co do textu hotova jest, že se budu moci nyní pohodlně mimo práce úřední obírati svým oblíbeným úkolem, totiž slovanskými národními obyčeji, a při tom že bych dokonal svazek českých pohádek v prose: ale člověk míní, Pán Bůh mění.«

---

[1] Otištěn ve Slovanském Sborníku, roč. II., 1883, str. 316—317.

[2] Vincenc Brandl: Život Karla Jaromíra Erbena. V Brně 1887. Nákladem Matice Moravské. Str. 67.

[3] Brandl, str. 79.

Již v »Slovu o písni národní«, které připojil ke své první sbírce lidových písní,[1] vyslovuje naději, »že toto mé slovo vždy stupněm býti může k v e l i k é t é v ě d ě p o z n á n í n á r o d a«; v té době měl již dávno úmysl, že jeden díl budovy této vědy postaví sám, a díl nemalý, jehož naše věda národopisná dosud nezmohla, on, člověk slabého zdraví, tehdy bez místa, študiemi právník, zaměstnáním historik. Díla ovšem neprovedl, jiné úkoly odváděly jej stále od tohoto oblíbeného zaměstnání, ale jeho trosky, sbírky písní a pohádek, patří k tomu, co z Erbenova literárního díla má cenu trvalou.

Viděli jsme, že Erben svůj plán k dílu o obyčejích českého (ba slovanského) národa pojal také hodně z hluboka; píše Zapovi v citovaném už dopise: »Povědomo, že zvyky slovanské téměř všecky kořeny svými sáhají do dob pohanských; tož platí i o obyčejích větve československé. Z té příčiny chci za úvod položiti stručnou theorii náboženství přírodního se zvláštním vzhledem k národu slovanskému, tak, abych se mohl při jednotlivých zvycích na to odvolávati a je tím vysvětlovati.«

S t u d i u m m y t h o l o g i e, zejména slovanské, záhy ho stáhlo k sobě a svedlo ho jako bludička na místa nejistá, třesoucí se pod nohama, nezdravá. Máme sice od něho pouze několik článků z tohoto vědního oboru, ale respekt vzbudí obrovská sčetlost Erbenova v příslušné literatuře, která ukazuje, co ty články stály potu. Mám dojem, že i zde měl Erben původně plán vybudovat systém slovanské mythologie; znal dobře germanskou mythologii Grimmovu a ta mu jistě tanula jako vzor.

Ale brzo počal poznávat neobsáhlý rozsah tohoto předmětu. A tak již v roce 1849 svou studii »Jména měsíců slovanských vůbec a českých zvláště« nazývá pouze »malou příležitostnou prací«.[2] A v článku »Slovanské bájesloví« v Riegrově Naučném Slovníku,[3] psaném už na sklonku života, praví hned na počátku: »Slovanské bájesloví jest jedna z nejnesnadnějších stránek národní vědy slovanské.« Více než deset let po smrti Erbenově otištěn byl ve »Slovanském Sborníku«[4] z jeho pozůstalosti článek »V i d y č i l i S u d i c e. Příspěvek k slovanskému bájesloví«, v němž v jakési předmluvě pěkným obrazem sám si shrnul zkušenosti ze svých studií bájeslovných: »Památky slovanského bájesloví podobají se bývalé,

[1] K. J. Erben, Písně národní v Čechách. Sv. III. V Praze 1845, str. 258.
[2] Časopis Českého Museum, 1849, str. 139.
[3] Díl VIII. 1870, str. 603—604.
[4] Ročník II., 1883, str. 1 n.

někdy velkolepé galerii soch ušlechtilého díla, ale jak povětrností tisíce století, tak i zhoubnou rukou nepřátelskou porouchané, rozkotané a po různu rozházené po dalekém pustém sadě: veliká to práce, všecky ty povrchu ležící zbytky mezi travou a hložím vyhledati; mnohem ale větší i povážnější, z kusův a drtků sebraných, co cizího je, vymísiti, a co k čemu náleží, srovnati; ale ani toho ještě není dost, nemá-li práce zůstati kusá a nedokonalá, třeba i toho se zmocniti, co na jevě neleží, ale v klínu země pochováno jest — aneb, upustíc od podobenství: není dosti toho, aby zpytatel slovanského bájesloví to všecko znal, co stará svědectví, v té věci nedostatečná i jednostranná, přinášejí; ale třeba jest mu především pohroužiti se v život národa a z jeho starobylých obyčejů a pověr, z dochovaných dávných pověstí, z písní a přísloví, ano i ze samého hlubokého pramene slovanského jazyka s povážností nový materiál k velikému tomu dílu vážiti.« (Str. 7.) Je to práce obrovská a vyžaduje předem podrobných specielních studií dle příkladu Šafaříkovy Rusalky z r. 1833. »Není možno stavěti platný systém slovanského bájesloví, aniž pak veškeré jeho části dokonale provésti a vysvětliti, dokud tato s národem živoucí svědectví aspoň z většího dílu vyhledána a na světlo vynesena nebudou.« (Str. 8.) Erbenovi už stačí myšlenka, že pomáhá »ve skutečnost uvésti veliké to slovanské Πάνθεον«. (Str. 8.)

Přece však ke konci života aspoň naznačil hlavní rysy toho systému slovanského bájesloví; je to zmíněný už článek »Slovanské bájesloví« v VIII. díle Riegrova Naučného slovníku; že jeho sepsání svěřeno Erbenovi, to dokazuje, že byl v tom oboru pokládán za první autoritu. »Slovanské bájesloví zakládá se, tak jako bájesloví všech jiných arijských národů, na obecných zjevech v přírodě, na silách, ježto v ní patrně působí, jsouce příčinou blahodárných i záhubných účinků, léta i zimy, dne i noci, života i smrti.« Tato myšlenka opakuje se u Erbena pořád; v úvodu k matičnímu vydání pohádek čteme, že pohádky »podstatou svou vztahují se k náboženství pohanských předků našich, k úctě všepůsobící přírody.« Jím vykládá pohádky: »Vše tyto i mnohé jiné pohádky a pověsti národní jsou varianty jednoho thema, jedné věci. Onen nepřítel-drak, železný býk černokněžník, obr, vodník atd., jest tmavý, ledový, a dle povahy krajiny také dešťový čas zimní, kterým živoucí příroda, ona panna, jest uvězněna a jako v smrtelný sen pohřížena —«[1] Jím vykládá původ obyčejů; na příklad starý tyrolský zvyk (prý původu slovanského), že dívky před

[1] O dvojici a trojici v bájesloví slovanském. Čas. Musea král Českého. 1857. Str. 272.

masopustními ostatky chodily do lesa hledat divé muže, z nichž vždy svázaly jednoho starého a dva mladé a přiváděly je do vsi. »Prvotní smysl hry této byl, že zima již přemožena a bez moci jest, právě tak jako v Čechách potud ještě děti na Smrtnou neděli vynášejí smrt, totiž zimu ze vsi, házejíce ji pak do vody, jejího vlastního živlu.«[1]

Slovanský božský svět pak sestavil ve zmíněném souborném článku takto: Byl vlastně jediný nejvyšší bůh (české jméno Svéboh nebo Svojboh), jemuž byla podřízena božstva nižší. Má dvojí podobu, dobrou a zlou; proto bájeno o dvou bozích nejvyšších, dobrý zván Bůh nebo Bělboh, druhý Zloboh a také Čert. (Viděli jsme již, že Erben napsal článek — dlouhý — »O dvojici a trojici v bájesloví slovanském«; tento názor o dualismu ve slovanské mythologii, která se potom ještě dále rozestupuje dle čísla tři, patří u něho k základním; na něm je také založen obsáhlý, již citovaný článek »Vidy či sudice«. Je to ovšem názor velmi slabě podepřený, málo pravděpodobný.[2]) Oba působili při stvoření země i člověka. Obloha (dle představy starých Slovanů tvrdý, kulatý kámen) jmenuje se staroslovansky svar (staročesky svor), odtud jméno nejvyššího boha Svaroha. Jeho syny jsou slunce a oheň. Bůh slunce byl u Slovanů velmi ctěn, ovšem slunce letní, dárce života a ničitel smrti. Slul také Chrs čii Krs, česky Krt, slovinsky Kurent. Oheň je především blesk; bůh hromu Perun přišel k Rusům s Varjagy, k Slovanům polabským od Germánů. Měsíc je měřič času a má jistou věšteckou moc. Také znali a ctili hvězdy zvířetníku. Větry jsou bytosti prudké, ale dobromyslné, jen vichor burnyj je zlý; také staří Čechové vítr prudce se točící nazývali Rarachem. Jedno z nejpřednějších míst má Země, nevěsta slunce, měnící dle doby roční povahu i jméno (Lada, Živa, Letnice, Morana). Mezi bohy a běsy stojí různé víly, dobré i zlé (divé ženy, rusalky). S nimi ve spojení jsou vílenice (věďmy) i vílenici (vědomci), čaroději to a čarodějnice. Na svět vítají člověka Sudičky a ustanovují mu osud, spolu s ním se rodí nová hvězda; když dospěje jinošství, ujme se ho bohyně lásky Lada, na konci života pak Morana. Byli také bůžkové rodinní (Děd, Šetek, Hospodařík), jichž sošky stavěny v úhlu naproti dveřím a při stěhování brány s sebou: někdy se v domě uhostil zlý bůžek, bída.

Původní bohoslužba bylo prosté ctění sil přírodních. Nejméně se od něho vzdálili Čechové a Jihoslované: u nich obětovalo se pod

[1] Tamtéž, str. 272.

[2] Srv. H. Máchal, Nákres slovanského bájesloví. Praha, Šimáček, 1891, str. 37.

oblohou nebeskou na místech bohům milým a obětníkem byl vévoda. Rusové již měli sochy bohů (vliv Varjagů). Nejbujněji rozkvetla bohoslužba u Slovanů polabských: každý kraj měl svůj chrám, své bohy odlišně zobrazované a své kněžstvo, vyšší i nižší. Tyto chrámy a sochy v nich byly, jak dokazují zachované popisy, nádherné.

»Již víra sama v bohy nebeské i v bohy rodinné k tomu vede, že Slované pohanští věřili v nesmrtelnost duše i v budoucí život.« Příbytek zemřelých na onom světě jmenoval se nav, pro dobré byla to překrásná, zelená louka, pro zlé místa plná zármutku. — »Zachovaly se i toho zjevné stopy..., že mládež slovanská za pohanských časů ve hlavních základech náboženství svého řádně vyučována byla prostředkem otázek i odpovědí na způsob křesťanského katechismu.«

Podívejme se po pramenech, z nichž Erben čerpal svou vědu o bájesloví národa slovanského! V citovaném úryvku z posmrtného článku »Vidy čili Sudice« sám je naznačil: »Není dost toho, aby zpytatel slovanského bájesloví to všecko znal, co stará svědectví, v té věci nedostatečná i jednostranná, přinášejí; ale třeba jest mu především pohroužiti se v život národa a z jeho starobylých obyčejů a pověr, z písní a přísloví, ano i ze samého hlubokého pramene slovanského jazyka s povážlivostí nový materiál k velikému tomu dílu vážiti.« Tedy literárních svědectví příliš necenil, jsou nedostatečná a jednostranná, protože nemají účelu vyčerpat bájeslovnou látku a jsou zachycena pravidelně cizinci a s hlediska náboženství pozdějšího. A proto neváhá v daném případě rozhodnout se proti takovému svědectví: »Prokop Caesarienský, spisovatel řecký ve století šestém, zkrátka praví, že Slované dokonce ani osudu (εἱμαρμένην) neznají, aniž jemuž přičítají, že by měl nad lidmi nějakou rozhodnou moc«[1]; Erben toto tvrzení rozhodně odmítá a na těch svých druhých pramenech staví své učení o osudu ve slovanském bájesloví; ovšem praví H. Máchal: »Svědectví Prokopiovu třeba rozuměti tím způsobem, že staří Slované slepými fatalisty nebyli a abstraktní fatum neznali, nýbrž věřili, že božstvo nad životem a smrtí a vůbec nad osudem může rozhodovati a že si je lze obětmi a modlitbami nakloniti.«[2] Erbenovi šlo o to, aby také v učení o osudu — fatu vyrovnala se slovanská mythologie antické a germánské a proto sestrojil theorii o takovém neúchylném osudu také pro pohanské Slovany; přímé literární svědectví zamítl a opřel se výhradně o prameny druhé, které mu byly daleko obšírnější, podrobnější a hlavně spolehlivější.

[1] Vidy viz Sudice, str. 7.

[2] Nákres slovanského bájesloví, str. 76.

O prastarém původu a bájeslovném významu pohádek, písní. říkadel a her dětských, zaříkání v nemocech Erben nepochyboval. Uznával jakési prastaré bájeslovné básnictví; srovnávaje píseň »Zaklené děvčátko« s pověstí o Záhořovi, praví: »Za to mám, že i ballada nynější, opěvající totéž dávné smýšlení národa, k řídkým památkám bájeslovného druhu básnictví národního náleží, kteréž jsouc rumami věků minulých zavaleno, na ten čas jen obrazností dostihnouti se snažíme.«[1] J. L. Hanuš pak v článku »Mythus« v Riegrově Naučném slovníku[2] přímo vyslovil, že tuto náboženskou poesii (báje) skládali patrně původně kněží. Zbytky té poesie jsou především pohádky: »Dalším zkoumáním . . . nabylo se přesvědčení, že ty prostičké naše pohádky a pověsti jsou zbytky prastarých bájí náboženských, jimiž pohanští předkové naši zobrazovali sobě neodolatelné působení vidomé přírody, které vzdávali úctu božskou, její zjevně působící síly, ježto jsou příčinou blahodárných i zhoubných účinků. léta i zimy, dne i noci, života i smrti; a že takto pod chatrnou a v průběhu snad několika tisíc let neustálým přecházením s pokolení na pokolení často velmi zpotvořenou rouškou báje mnohdykrát se ukrývá hluboká pravda přírodní a vážná národní mravouka náboženská.« (Úvod k matičnímu vydání pohádek.) Z písní lidových už takový výtěžek není; jsou namnoze původu novějšího, zejména písně české, jichž největší část zachovala se z doby jesuitské vlády po bitvě Bělohorské.[3] Kdežto »pověst národní nepodrobená útiskům, jenž bohy pohanské, zvyky a dílem i písně národní vyhladily, svobodně co lehký větřík z věků nejvzdálenějších k nám zavívá, měníc toliko dle okolností času a místa barvu povrchní.«[4] Z těch okolností časových velmi důležité bylo především přijetí křesťanství: křesťanství bylo smíšeno s pojemami pohanskými,[5] křesťanství působilo na zmírnění ukrutného zvyku obětování lidí zemi,[6] také způsob architektury chrámu svatojirského na Hradčanech je mu důkazem, že při jeho stavbě užito starých ponětí pohanských ve smyslu křesťanském.[7]

Velký význam pro mythologické zkoumání mají ř í k a d l a a z a ř í k a d l a. »Rovněž tak důležité jako písně, ano nad ně důleži-

[1] Písně národní v Čechách. Díl I., str. 26.
[2] Díl V., str. 594.
[3] Článek »Píseň« v Riegrově Naučném Slovníku, díl VI., str. 391.
[4] Písně národní v Čechách. Díl I., str. 37.
[5] Tamtéž, str. 26.
[6] Obětování zemi. Časopis Čes. Mus. 1848. Str. 33—52.
[7] O dvojici a trojici v bájesloví slovanském. Č. Č. M. 1857, str. 403.

tější pro svou trvalost a starobylost jsou prostonárodní říkadla. Kdežto píseň podrobena je vůbec oblibě časové, se kterou živě a hyne, přecházejí říkadla s pokolení na pokolení po mnohá století bez podstatné změny; ano mnohá říkadla dětská, jakož i říkadla v nemocech vůbec mají patrný počátek svůj v časech pohanských.«[1] Bez podstatné proměny zachovaly se až na naše časy, první asi proto, že si jich nikdo nevšímal, druhé, totiž říkadla v nemocech, že jim pověra poskytovala bezpečné ochrany.[2] V pohanský původ zaříkacích formulí má Erben takovou víru, že v článku »Česká zaříkadla v nemocech«[3] píše: »Z té příčiny (že se léčení zaříkadly pěstovalo v Čechách bez přestání od časů pohanských až po naše doby) zachovala se zaříkadla v podání ústním po mnoho staletí bez podstatné proměny; ano kdyby se nám poštěstilo nalézti někde na starém pergameně zaříkadlo z časů pohanských, zajisté bychom je v některém nynějším zaříkadle našem zase poznali, a při tom jen tu změnu podstatnou shledali, že místo jmen bohů pohanských nyní v zaříkadlech přicházejí jména svatých.«

V tomto názoru na bájeslovný význam pověstí je Erben úplně synem své doby. Slyšme třeba Štúra:[4] »Pověsti, osnované na nejstarších názorech slovanských, na jejich představování si božstva a světa, i z jiného ohledu nejsou bez důležitosti. Kdyby se byly všechny věrně k nám dostaly, znali bychom bohovědu a theogonii (světorodství) nejdávnějších svých předků. Než i z takových, jakové jsou, dají se bráti zrnka k tomu poznání.« Nebo vzpomenutého Hanuše: »Pravé zdroje bájesloví posud žijí v příslovích, bájech, říkadlech a hrách národních«[5] — Erben sám cituje si (v článku »Vidy čili Sudice«) tato slova Jakuba Grimma, »otce německého bájesloví«: »Im ganzen ist wol die slavische mythologie noch um einige stufen wilder und sinnlicher als die deutsche, doch manches wird sich anders ausnehmen, sobald einmal slavische volkssagen und märchen getreuer und reicher eingesammelt sind.«[6] Dnešní názor je ovšem podstatně jiný; kdežto Erben psal r. 1854 Hołovackému, že »hlavní účel toho

[1] Prostonárodní české písně a říkadla. Sebral a vydal Karel Jaromír Erben. V Praze. Tisk a náklad Jaroslava Pospíšila 1864. Úvod, str. X.

[2] V citovaném článku »Píseň«.

[3] Čas. Mus. král. Českého, 1860, str. 52.

[4] O národních písních a pověstech plemen slovanských. Novočeská bibliotheka. Číslo XVI. V Praze 1853. Str. 140.

[5] Článek »Mythologie« v Riegrově Naučném Slovníku, díl V., str. 592.

[6] Slovanský Sborník II., str. 2.

spisu (Slovanské Čítanky) má býti ten, aby se objasnila zatmělá potud mythologie slovanská z takových pohádek,«[1] praví o téže sbírce povolaný znalec profesor V. Tille: »Tak tedy nebudeme ve sbírce Erbenově hledat doklady o kultuře, mythu a přírodní filosofii starých Slovanů.«[2]

Podíváme se trochu na methodu této práce Erbenovy. V úvodu k matičnímu vydání pohádek dotýká se Erben také otázky, »odkud mají prostonárodní báje a pověsti svůj původ«, konstatuje, »že potud ještě se nepodařilo, tuto otázku s jistotou a konečně rozřešiti«, že však udává se hlavně původ trojí: *a*) historický, *b*) symbolický, dle něhož báje jsou »symbolické oživení všepůsobící přírody«, vytvořené buď dávnými mudrci, básníky, kněžími nebo vzešlé přímo z lidu, *c*) filologický čili jazykový. »V bájesloví slovanském jen druhý a v jisté míře i třetí ten způsob prospěšně posloužiti může, ale první snad dokonce se nehodí.« V mythologické vědě Erbenově tedy hlavní úlohu má ten výklad symbolický. Některé doklady jsem již citoval; dají se velice rozhojnit: »Tato zpráva polská (pověst o Krakovi a Vandě) jest podivná směsice z několika bájí kusých, kteréžto však odjinud, a dílem i z pohádek národních v celosti své známy jsouce, s onou dvojnásobnou bájí českou (o Krokovi, Libuši, Přemyslu) jeden a týž původ i smysl mají, vypravujíce totiž rozličným z p ů s o b e m a l l e g o r i c k ý m opět zjev přírodní zimního slunovratu.«[3] Jablko má v národních písních, pověstech a zvycích slovanských místo důležité a dílem i tajemné; je znakem plodnosti a zúrodnění.[4] Husa je ptákem básnickým, možná i mythickým; jsouc zobrazena na lví hlavě Radegastově je symbolem ostražitosti.[5] Až do směšnosti zachází jeho s y m b o l i k a b a r e v. Shledává ve slovanském bájesloví úplnou analogii pro latinskou filiaci bohů: Picus, Saturni filius (datel, syn Saturnův) — Saturnus dle staročeské glossy je slunovrat a sice jarní, jeho syn je slunce, Tříhlav, Bělboh, jehož socha dle popisu měla tři barvy, které se u datla vyskytují: bílou, zelenou, černou.[6] Tři sudice (Rojenice, Lada, Morava) mají každá svou barvu: bílou, červenou, černou. »Pozorovati sluší, že jmenované tři

---

[1] Tillovo vydání Erbenových vybraných bájí a pověstí národních jiných větví slovanských ve Světové Knihovně. Díl I., str. XIX.

[2] Tamtéž, str. XVII.

[3] O dvojici a trojici. Č. Č. M. 1857, str. 394.

[4] Písně národní v Čechách, I., str. 24.

[5] Tamtéž, str. 39.

[6] O dvojici a trojici str. 285.

osudné barvy, bílá, červená i černá, jsou také mocnářství ruského barvy národní; jiní Slované, jako čeští, polští a jihoslovanští, barvu černou vynechávají, toliko červené a bílé užívajíce.«[1] V tom smyslu zjednodušil také příznačné barvy měsíců a ročních počasí. Tři měsíce jarní ve slovanských svých názvech převážně se hlásí k barvě zelené, letní k barvě červené, barvě krásy a radosti (»jakož pak růže jest znakem čili symbolem staroslovanské bohyně Lady«[2]), podzimní k barvě žluté a zimní bílé. Slované dělili rok ještě dále, k zimě pojí se podzim, k létu podletí. »Když pak spolu s těmi vedlejšími příslušnými částkami roku touž měrou mimo se pustíme také jejich barvy, zachovajíce jen barvy hlavní obou jeho dílů, jakožto znaky veškeré přírody, ve které se život Slovanů pohybuje, zůstane barva červená a bílá — barva národní Slovanů vůbec.«[3] »Toto znamenání rozličných částí roku každé svou zvláštní barvou může v povahopise i v bájesloví slovanském mnoho věcí vysvětliti, které by snad jinak zůstaly tajemny a pohádkou, anebo aspoň bez povšimnutí.«[4]

(**Dokončení.**)

---

[1] Vidy čili Sudice str. 172.

[2] Jména měsíců slovanská vůbec a česká zvláště. Čas. Čes. Mus. 1849, str. 149.

[3] Tamtéž str. 172.

[4] Tamtéž str. 170.

Ústrojí a vývoj mezinárodního sjednání o železniční přepravě a uplatnění se v něm jazykového práva.

Napsal V. Trenčanský.

(Dokončení.)

C) Vady a nápravy jazykových poměrů.

Jakousi malou koncesi z výsostného práva němčiny a frančtiny dává tedy m. sj. i úředním jednacím jazykům, avšak toliko při odesílání zboží ze stanice země (sic! nikoli tedy státu!), v níž není oficielní jazyk m. sj. obvyklým, dovolujíc, aby nákl. list byl vyhotoven výpomocně vedle oficielního jazyka i v jazyku, při úředním jednání v té které zemi obvyklém. Mezera v ustanoveních těch jest zjevna na první pohled. Proč má jen odesílatel míti tuto výhodu a nikoli i příjemce, který má význačný zájem na tom, aby v jazyku sobě zběžném a srozumitelném z nákl. listu poznal, jaké boží dostává a zda řádně drahou vypraveno bylo, poněvadž — jak již zmíněno — zpravidla on dovozné platívá? Abychom příkrost platných ustanovení vycítili, dejme tomu, že jde o přepravu zboží z Ruska do Srbska. Poněvadž k vyplnění nákl. listu užíti třeba francouzského jazyka, — cizího jak v Rusku tak v Srbsku —, mluví se ke všem činitelům, již mají zájem na převozu zboží z jedné země do druhé — k odesílateli, příjemci a k drahám — ruským i srbským, jim nesrozumitelným jazykem. Odkud má nabrati ruský zasílatel neočekávané znalosti frančtiny, aby nákl. list vyplnil, když široko daleko není ani člověka, který by mu z nesnází vypomohl? Z nouze může užíti domácího zemského jazyka, ale srbský příjemce nezná ani frančtiny, ani ruštiny a přece z nákl. listu chce zvěděti a poučiti se, jaké zboží a odkud a jakou cestou je dostává.

Těmto nesnázím a nesrovnalostem dalo by se snadno vyhnouti zákonným ustanovením, aby při přechodu zboží z jedné říše do druhé záznamy, pojaté do nákl. listu v jazyku země odesílací stanice, překládány byly železničními pohraničními úřady za jejich zodpo-

vědnosti za správný překlad, ku kterému účelu správy drah do takových přechodních stanic musily by dosazovati úředníky, dotyčných jazyků znalé a k překladům těm autorisované. Pokud se týče dodatečných příkazů zasílatelových, vyhotovených v neoficielním jazyku a určených do vydací stanice, aby se zboží v nákl. listě označenému příjemci nevydalo, nýbrž jinému, aby se do jiné stanice odeslalo aneb do odesílací stanice vrátilo, aby dodatečně zboží příjemci franko dovozných a celních poplatků se vydalo, aby se prodalo, aby se dobírka zrušila aneb zvýšila atd., mohlo by se zákonnou cestou nařiditi, aby taková písemná oznámení zasílatelova odeslala se zasílací stanicí přímo na ředitelství oné dráhy, po případě poštou, do jehož správy náleží vydací stanice, to za tím účelem, aby předešlo se průtahu, kterému by bylo podřízeno opakující se překládání příkazů v pohraničních stanicích z jednoho zemského jazyka do oficielního. Ředitelství dotyčné vydací stanice, jež by postarati se musilo, aby překlad spisu z dotyčného zemského jazyka odesílací stanice převedlo do jazyka své vydací stanice, musilo by nadto zrychleným pochodem, po případě cestou telegrafickou, došlý příkaz předati k výkonu stanici vydací. Zrovna tak by se upraviti dal styk a jednání písemné vydací stanice s odesílací prostřednictvím dotyčných ředitelstev, tak že by odesílatel s příjemcem jen svým domácím jazykem se stýkal.

Takovým opatřením pozbyl by jazyk francouzský i německý v potřebách obchodních mezinárodních styků na drahách nevyhovující výlučnosti a všichni činitelé na transportu súčastnění v každé době čtli by záznamy v nákl. listě ve svém jazyku. Námitce, že by překládáním těchto záznamů v pohraničních stanicích nastalo promeškání v postupu přepravy, třeba odporovati poukazem k tomu, že veškeré zásilky beroucí se přes hranice z jedné říše do druhé vydány jsou beztak zastávce přepravní, podmíněné řízením celním, vykládáním a převozem z jedné na druhou dráhu přechodní, takže bez průtahu, zvlášť na váhu padajícího, překlady v tomto mezidobí nutného zastavení přepravy pořiditi se mohou.

D) Váha a důležitost slovanských zemí v mezinárodní přepravě.

Aby poznati se mohlo, že požadavek úpravy jazykové otázky ve shodě s praktickými potřebami není upřílišněný a přepiatý, není na škodu nahlédnouti do seznamu států, kolika kilometry který jest súčastněn na mezinárodním sjedn. Ze soupisu toho seznati lze zároveň vývoj železnictví v dotyčném státu.

Státy ve svazu bernského sjednání	Ohlásily k mezinárodní vozbě počet kilometrů v roce											
	1893	1896	1899	1902	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912
Německo	43.200	46.071	49.456	52.648	55.891	56.851	57.631	58.371	59.189	60.596	61.052	61.973
Rakousko	14.887	15.919	17.404	18·954	20.025	20.399	21.045	21.140	21.420	21.782	22.052	22.168
Uhry	11.722	13.706	16.234	17.031	17.594	18.011	18.421	18.587	19.293	19.860	20.373	20.655
Bosna a Hercegovina	374	105	105	879	879	879	1.045	1.045	1.045	1.045	1.045	1.045
Belgie	4.516	4.555	4.587	4.591	4.598	4.598	4.603	4.603	4.646	4.653	4.665	4.662
Dánsko	—	—	1.958	1.958	2.037	2.037	2.085	2.060	2.098	2.098	2.098	2.105
Francie	33.872	35.803	36.919	38.178	39.444	39.549	39.843	40.114	40.215	40.277	40.436	40.932
Italie	11.762	12.931	13.189	13.150	13.358	13.563	13.503	13.853	13.921	14.066	14.627	14.379
Lucemburk	356	356	356	376	376	376	376	376	376	376	376	384
Nizozemí	2.475	2.513	2.539	2.576	2.744	2.829	2.853	3.054	3.076	3.102	3.201	3.295
Rumunsko	—	—	—	—	3.178	3.180	3.180	3.186	3.187	3.186	3.473	3.490
Rusko	26.351	32.844	40.767	50.175	53.837	54.271	61.762	64.501	64.655	65.109	65.359	66.257
Švédsko	—	—	—	—	—	—	—	3.897	4.238	4.238	9.166	9.203
Švýcary	2.995	3.176	3.369	3.532	3.659	3.699	3.747	3.773	3.859	3,87	4.015	4.168
Srbsko	—	—	—	—	—	—	—	—	—	668	739	947
Bulharsko	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.895	1.945

Ve svazových státech jest oficielní jazyk německý po smyslu m. sj. »jednacím jazykem úředním« toliko v Německu, Švýcarsku a Rakousku (před L.) a francouzský jazyk jenom ve Francii, Švýcarsku a Belgii, v ostatních říších jsou oba jazyky oficielní cizími a přece jsou jim nad potřebu vnuceny.

Ze statistického seřazení čísel jde však i poučení na jevo, že Rusko súčastněno jest dle posledního výkazu Bernské Ústředny za rok 1912 na mezinárodní vozbě již nyní nejčelnějším číslem kilometrů 66.257, kdežto teprv v druhé řadě zápolí Německo se svými 61.973 kilometry a za ním poklusává Francie s 40.932 kilom. Rusko udrží napořád primát, ba s jistotou dá se předvídati, že jeho skoky ku předu budou přímo obrovské. Jestiť hospodářský vývoj na Rusi na rozhodném postupu a ten vyžaduje k svému posílení a rozkvětu nejúčinnějšího rozšíření a zkřížení sítí železničních. Tomu požadavku a naléhavé potřebě, seč jest, s přípustným chvatem vyhovuje ruské ministerstvo veřejných cest.

Nebude od místa k tomu dodati dokladů. O vývoji a hospodářství ruských drah svědčí tato čísla, táhnoucí se až do konce správního roku 1908. Koncem roku 1908 bylo 60.929 verst (65.010 kilom.) drah na Rusi v provozu. Z nich více než ¾, totiž 41.555 verst (44.338 kilom.) bylo ve správě státu, z toho v asijské oblasti 9305 verst (9928 kilom.), ostatek 19.374 verst (20.671 kilom.) v soukromé správě. Souhrnný obnos stavebních nákladů obnášel při státních liniích 4126 millionů rublů a při soukr. liniích 1808 mil. rublů. K zúrokování a umoření investovaného kapitálu bylo do roku 1908 třeba státní půjčkou opatřiti 122,977.000 rublů a pro emise soukromých drah 64,595.000 rublů. Hrubý výtěžek st. dr. obnášel 586,050.000 rublů a u soukr. drah 241,201.000 r., dohromady 827,251.000 rublů. Proti tomu vykazují výdaje st. dr. 488,143.000 r. a soukr. dr. 173,550.000 r., dohromady 661,693.000 r. Čistý výnos stát. drah 97,907.000 r. a soukr. drah 67,650.000 r., dohromady 165,557.000 r. Tento čistý výtěžek dává 2·53% zúrokování stavebních nákladů.

Nelze zamlčeti, že hospodářský rozvoj ruských drah trpí nemálo příslovečnými nepořádky, jevícími se jak zevně v nepřesnosti vozby tak vnitřně ve správě, korupcí, dědictvím to ještě z absolutistické éry. Obcházející revisní komise, jež už nejeden bolák odkryly, jsou příznakem svědomí ústavního života, vyhledávajícího veřejnosť. Až se podaří v tomto směru pod iniciativou a tlakem dumy úplný zjednati pořádek, pak vynikne teprve docela bohatství země a jím podmíněná

výnosnost ruských drah, která stižena jest nad to přespříliš byrokratickým poručníkováním.

Ve výkaze Bernskou Ústřednou zaznamenaných drah jsou spočteny kilometry jen oněch drah, které spravují se pravidly m. sj. Proto jest délką ruských drah ve skutečnosti mnohem rozsáhlejší. Celková délka veřejné vozbě sloužících drah na Rusi obnášela 1. ledna roku 1910 67.811 verst (72.354 km), z toho odpadá na státní dráhy 42.829 verst (45.699 km), na priv. dráhy 17.887 verst (19.085 km), na dráhy místní povahy 2.186 verst (2.333 km), na státní dráhy ve Finsku 3.034 verst (3.237 km), na priv. dráhy ve Finsku 258 verst (275 km), na čínskou východní dráhu 1.617 verst (1.725 km). Ve stavbě byly 1. ledna 1910 dráhy o délce 4792 verst (5113 km) a kromě toho k stavbě dalších drah o délce 2871 verst (3063 km) uděleno úřední povolení.

E) Projekty nových drah ve slovanských oblastech.

Na rok 1911 byla připravena výstavba dalších 4180 kilometrů. O horečné zrovna činnosti stavební podávají důkaz došlé zprávy časopisů »Journal de Transports« č. 35 ze dne 31. srpna 1912 a »Torg. Prom. Gazety«. Dle těchto časopisů jde o obrovské podniky železniční na Rusi, jimiž má se dohoniti přímo překotným úsilím, co zanedbáno bylo v dobách prošlých. Ve zvláštní komisi ministerstva financí došlo totiž v období od 1. června 1911 do 1. června 1912 neméně než 69 nových projektů k výstavbě železnic, rozpočtené na 14.855 verst s nákladem jedné miliardy rublů stavebních nákladů. Z těchto návrhů stavebních byly sice 3 nadobro zamítnuty, 14 návrhů ministerskou komisí přijato, ale ministerstvem dosud neschváleno, o 9 plánech dosud nejednáno, o 2 dalších návrzích koná se další šetření, o jiných rozcházejí se mínění, mají-li dotyčné dráhy býti vystavěny nákladem státním či soukromým, a o jiných ještě posunuto konečné rozhodnutí do nejbližší budoucnosti. Ať jsou dočasné vady projektů jakékoli, jisto jest, že v nejbližším čase po žádané opravě dozrají k opětnému projednávání. Mezi jinými jsou to projekty drah: Nižni Novgorod-Malmyš 440 verst, Malmyš přes Nolinsk do Vjatky 320 verst, Popasnaja-Povorino 350 verst, Kaluga přes Roslavl-Bobrjusk do Baranovišti 700 verst, Kerč-Novorosijsk 160 verst, Sagyry-Lenkoran a Astara na perské hranici 230 verst, Spaskij Zavod do Maldibaj 880 verst, Kokčatov-Kurgan 390 verst, Orsk-Trojck 420 verst, Černomorská-Kubánská dráha: ze stanice

Krymskaja do Kuščevky a z Jekatěrinodaru do Primorsko-Achtarskaja 420 verst.

O 37 projektech bylo ale již nadobro rozhodnuto. Jde o stavbu 5418 verst s nákladem 389,318.000 rublů. Do těchto návrhů spadají dráhy: Altajské dráhy 764 verst, Semirječinské dráhy 536 verst, trať Atčinsk-Minusinsk 451 verst, Trojck-Kustanaj 167 verst, Orenburk-Orsk 310 verst, Donské, Kumské, Terské, Kisljarské, Nalčinské a Temir-Chan-Čurajské odbočky z Vladikavkazské dráhy o délce 604 verst, pak Stavropolské a Labinské odbočky z dráhy Amavir-Tuapse 376 verst, dále Černomorská dráha 322 versty, konečně dráhy Žlobin-Šepetovka, Korosten-Žitomír a Olonecká, Akkermanská a Banská dohromady v délce 1425 verst.

V nastávajících letech přibývati bude podle toho rozpočtu ročně kolem 5000 nových kilometrů. Pokud jde o poměr délky drah k plochové rozloze země a ji obývajícímu obyvatelstvu, bude Rusko ovšem proti jiným říším, najmě průmyslovým, dlouho ještě v nevýhodě.

Při takovém postupu a vzrůstu železnictví ruského lze se pravděpodobně nadíti, že ruský živel v mezinárodní vozbě za nějaké dvacetiletí bude relativně dominujícím, neboť na Rusi dřímající síly národa k hospodářskému životu a zápolení teprve se probouzejí, který, když přijdou jemu dráhy na pomoc, vzchopí se k vytouženému, nevídanému rozmachu, který opět stavby nových drah podepře.

Avšak i ostatní státy slovanské, přistoupivši k m. sj., nesnesou nějakého bagatelisování hospodářské své váhy. Dle úvahy bernské Ústředny, uveřejněné za příležitosti přičlenění Srbska a Bulharska k m. sj., mají tyto státy dohromady 48.300 a 96.300 = 144.600 km² plochy, čítají 2·821 a 4·253 = 7·074 milionu obyvatelů a disponují již dnes 739 a 1895 = 2634 kilometry sítě železniční. V obou státech stojí veškeré dráhy v státním provozu. Dráhy v Bulharsku vystavěny jsou vesměs o normálním rozchodu (o 1·435 m), v Srbsku jest jen asi 110 km drah o úzkém rozchodu (0·76 m), ostatní jsou i tam normálně rozchodové. Veškeré železnice obou těchto států podřízeny jsou m. sj. Přistoupení Srbska a Bulharska k m. sj. má pro hospodářský rozvoj neobyčejnou důležitost do sebe, neboť tak ovládána jest nyní důležitá trať pro čilý obchodní ruch levantský: Bělehrad-Niš-Caribrod (bulh. hranice)-Sofie-Plovdiv-Mustafapaša (tur. hranice) mezinárodními pravidly. Odbočkami ze Sofie, Plovdiva a Tirnova S. získává m. sj. důležitého připojení na přístavy Varnu a Burgas k Černému moři. Neméně důležitou jest však i železniční linie v Srbsku:

Niš-Ristovac pro průvozní vozbu. Tato odbočujíc k jihu v Niši z trati Bělehrad-Caribrod připojuje se u Ristovce na turecké hranici k linii orientální dráhy, běžící na Soluň. Že hospodářský význam těchto zemí slovanských neočekávaně vynikne, jak náleží, ještě výstavbou projektované dráhy jadranské, není pochybnosti.

Ruskem, Srbskem, Bulharskem a ostatními zeměmi slovanskými v Rakousko-Uhersku, Bosně a Hercegovině representuje se už nyní slovanský živel s úctyhodným číslem zastoupení v mezinárodní vozbě.

F) Stav železnictví v zabraných zemích balkánských a naděje do budoucna.

Úplný převrat přinesou nadto epochální děje, které se odehrávají právě na slovanském Balkáně. Jakkoli tato činohra nedospěla ještě tou dobou k vyhraněnému zakončení, tolik dá se již dnes přehlédnouti, že bude jejich vlivem nejen politická mapa, ale tím i mapa železnic v nynějším evropském Turecku na prospěch slovanského živlu valně přetvořena a překreslena.

Balkánskými spojenci zabrané území turecké probíhají dráhy o délce 1625 kilometrů, které nejsou dosud přihlášeny k svazu m. sj. Z těchto jsou trati: Cařihrad-Odrin (Adrianopel) 318 km, Odrin-Svilen (Mustafa Paša) 37 km, Soluň-Skoplje-Zibevče 328 km, Skoplje - Mitrovica 120 km, Dedeagač - Demotika - Kuleli - Burgas 112 km, Apulu-Kirk-Kilisse (Lozengrad) 46 km státními drahami, které byly však před lety na 50 let pronajaty společnosti »Compagnie d'exploitation des chemins de fer orientaux« (orientální dráhy), jejíž sídlo se správní radou jest ve Vídni, správa provozu však v Cařihradě se nalézá. Zajímati bude veřejnost naši, že správa těchto drah vydává své tarify a jízdní řády pro země převahou slovanské toliko francouzským jazykem a ignoruje úplně obyvatelstvo slovanské, stanice označujíc výhradně dle jmen tureckých, takže teprve nyní z dějů válečných vynořila se jejich pravá slovanská jména: Kirk-Kilisse = Lozengrad, Üsküb = Skoplje, Mustafa Paša = Svilen, Köprülü = Veles atd.

Z orientálních těchto drah byly 22. září 1908 do vlastnictví a provozu bulharských státních drah převzaty trati: Sarambej-Svilen, Nová Zagora-Čirpan a Trnovo Sejmen-Jamboli.

Dále jest ve vlastnictví otomanské říše, ale v provozu orientálních drah trať: Soluň-Monastýr (Bitolj) 219 km dlouhá a konečně nalézá se ve vlastnictví »Compagnie ottomane du chemin de fer de jonction Salonique-Constantinople« trať: Soluň-Cařihrad 443 km

dlouhá. Tato trať má dvě odbočky: z Kilindir do Karasuli 27 km a z Badoma do Feradjiku 38 km.

Jakmile budou zabrané země vítězným státům definitivně přiděleny, pak dá se s jistotou očekávati, že budou v nich položené dráhy z důvodů vojenských a strategických vykoupeny a bezprostřednímu dozoru a provozu nové státní správy přikázány. Tím okamžikem budou z cizáckého řízení a vlivu vymaněny a národní správě odevzdány. Tím opatřením vstoupne opět váha a vliv slovanského živlu v mezinárodním svazu železničním v Bernu, neboť budou zajisté i tyto veliké sítě železniční, jako kmenové státní dráhy v Srbsku a Bulharsku, přihlášeny k mezinárodnímu sjednání železničnímu.

Pohled na rozsáhlou oblast evropského Turecka ukazuje, jak chudičkou jest dosavad její železniční síť. Zavinila to staletá, všeobecná netečnost, kupecká nehybnost a úplný nedostatek podnikavosti živlu tureckého, vedeného náboženskou výchovou k fatalismu, a pak nejistota politická a podnikání nepřející situace, plná vnitřních rozbrojů. Dědictví Turecka chystá se převzíti činorodým mladictvím překypující živel slovanský. Není pochyby o tom, že tím postupem, jak v obchodování čilý Srb a Bulhar navazovati bude v těchto zaostalých krajích obchodní styky a organisovati se bude účelně hospodářská práce, budou se budovati i nové železné dráhy. Všechny zdravé podmínky jsou k takovým odůvodněným nadějím dány. Příroda obdarovala zabrané kraje velmi bohatě: lesy, kovy a úrodnými svahy a údolími, v nichž daří se znamenitě chovu dobytka i různým obilinám a pícninám. Proto není už dnes nouze o dalekosáhlé projekty železniční, domácím a cizím kapitálem podporované, takže při vytouženém vzplanutí hospodářských sil, které jen vyčkávají konečného vyrovnání protichůdných zájmových tužeb, aby se jak náleží uplatnily, dojde zajisté k neočekávaně horečnému podnikání a stavění nových drah, aby jimi spialy moře s mořem a trhy balkánské posunuly blíže k trhům světovým. V první řadě bude se jednati o stavbu jadranskodunajskou, která by vycházejíc z nějakého, Srbsku přiznaného přístavu na Jaderském moři dotýkala se Prizrenu, Prištiny, Prokuplje a táhla se přes Niš k určitému přístavu na Dunaji v Rumunsku. Dále usiluje Rakousko o vybudování železničního spojení se Soluní s použitím stávajících tratí Mitrovica-Skoplje-Soluň. Francouzská společnost »Régie générale des chemins de fer«, která má koncesi pro stavbu a provoz dráhy ze Soluně do Dedeagače, vyjednává již nyní s bulharskou vládou o vykoupení této koncese.

I v mezích nynějšího království srbského dozná síť železniční v nejkratší době znamenitého rozšíření. Jsouť buď již ve stavbě aneb projektovány byly tyto nové stavby drah o normálním rozchodu: Zaječar-Knjaževac 42 km, Niš-Knjaževac 65 km, Prahovo-Něgotin-Zaječar 70 km, Topčider-Malá Krsna 64 km, Malá Krsna-Požarevac 16 km, Niš-turecká hranice 84 km, Kragujevac-Kraljevo-Raška 94 km a o úzkém rozchodu (0·76 m): Čačak-Gorni Milanovac-Laikovac 84 km, Beograd-Obrenovac 36 km, Užica-bosenská hranice 59 km, Loznica-Zavlaka-Valjevo 76 km. Dále mluví se o projektu dráhy z Užice přes Senici na Nový Pazar až do Mitrovice a z Užice do Vardiska.

Pokud se týká království Černohorského, jest toto pro hornatý ráz a nepříznivý terén půdy na železnice přespříliš chudo. Má jedinou, úzkokolejnou, 42 km dlouhou trať, táhnoucí se z přístavu Baru (Antivari) k Virpazaru na Skaderském jezeře. Další přeprava osob a zboží děje se odtud parolodí přes Skaderské jezero do Plavnice, odkud po nápravě do Podgorice, největšího to města a obchodního střediska na Černé Hoře. Z Podgorice vedou pak automobilové linie přes Rjeku, Cetinji do Kotoru a přes Danilovgrad do Nikšiče.

Skaderské jezero jest překážkou dalšího vedení dráhy z Virpazaru. Jest plán, aby z Virpazaru vjel vlak železniční na pramici, na níž by převezen byl až do Plavnice, odkud by po kolejích dále jel až do Podgorice, po případě dál do vnitrozemí. Poněvadž jsou břehy Skaderského jezera mělké a bahnité, zamýšlí se vystavěti u Plavnice hluboko do splavného jezera běžící násep, při němž bude zřízena převozní pramicová stanice. Dosavadní jedinou dráhu černohorskou vystavěla vlašská železniční a paroplavební společnost »Compagnia di Antivari« a privilej její trvá po 60 let, načež dráha přejde do vlastnictví černohorského státu.

Příliš hornatý ráz Černé Hory a tím i podmíněná malá její lidnatost a skrovný ruch obchodní sotva přinese s sebou značnější podnikání v železnictví. Avšak i její dopravní prostředky — železnice, paroplavba námořní a pojezerní ve spojení s automobilními vozidly — jsou dle nově připravovaných ustanovení mezinárodního sjednání o přepravě osob a zavazadel způsobilé, aby přistoupily a podřídily se tomuto mezinárodnímu sjednání a tím ve svazu svůj vliv uplatňovaly. Bizarní ráz krajiny vábí čím dále více cizinců a turistů na Černou Horu, kterou dnes již do roka navštěvuje více než 5000 cizinců. Oč se zlepší podmínky utěšenějšího obchodního a cestovatel-

ského ruchu i na Černé Hoře, závisí na tom, jaké hranice jí vyměří konečné stanovení míru.

Jest se konečně zmíniti ještě o Řecku, jehož železnice o délce 1200 kilometrů byly dosud, nemajíce nijakého přímého připojení, úplně odříznuty od ostatní Evropy. I v tom ohledu stane se v blízké budoucnosti jistě náprava.

G) Výzva k obratu.

Z vylíčení pozná se, že železnictví ve slovanských zemích bude na všech koncích na postupu. Proto nejde na rozum, proč by se měly slovanské země dávati nad potřebu odstrkávati v mezinárodním sjednání tam, kde jde o veledůležité náležitosti jazykové. Jest na zástupcích slovanských států, Ruska, Srbska a Bulharska, aby ve svazu m. sj. k této otázce, pro slovanský obchod veledůležité, již nyní obraceli náležitou pozornost a na příslušném místě jí zjednávali platnost. Úlohou poslanců na říšské radě a v delegacích ze slovanských zemí Rakouska bude neméně, aby svým vlivem působili na zahraniční ministerstvo, aby Rakousko ve svazu m. sj. po jazykové otázce nepřicházelo k platnosti jako výlučně stát německý.

Aby však k vykýžené nápravě v naznačeném směru připravovala se cesta, třeba jest, aby již v přítomné době dráhy ve slovanských státech jinak se zařídily, než nyní postupují. Se žalem jest mi konstatovati, že tyto připravují svou úslužností do předu se deroucí germanisaci ochotně všude cestu. Tak dopisují ruské, srbské i bulharské dráhy do celého Rakouska a Německa jen německým jazykem, kdežto italské dráhy, ač i pro ně platí v dopisování s drahami v mezinárodním svazu povinnost, užívati jen oficielního — francouzského — jazyka, hrdě dopisují zásadně jen svým domácím jazykem vlašským. Tato slovanská ústupnost a dobrácká úslužnost jde u ruských drah k vlastní potupě tak daleko, že se samy nabízejí k německému dopisování a přijímání německých spisů vydavše seznam svých úřadů, které zařídily pro výlučně německou korrespondenci. Nejinak si počíná za veškeré ruské dráhy úřadující ředitelství pro mezinárodní vozbu v Petrohradě, které z hříšné přívětivosti a ochoty dopisuje s Německem a Rakouskem výlučně jen a jen v německém jazyku. To jest prznění vlastní vážnosti. V obchodech jest zvykem, že každý užívá svého jazyka a pro došlé písemnosti jinojazyčné chová jazyků znalé korrespondenty. Zařiďte se po tom dobrém zvyku!

Jednotlivé dráhy v různých říších spiaty jsou tarifem a jinými přepravními úmluvami ve zvláštní svazy. Svazy ty svolávají občas

k urovnání diferencí aneb za účelem další úpravy tarifů a vozby konference odborníků do nějakého města, záměnou brzo v té, brzo v oné říši položeného. Na svazových takových úradách súčastněny jsou ovšem i dráhy ze slov. států: Ruska, Srbska a Bulharska. Avšak i tyto konference venkoncem ovládány jsou nad potřebu a bez odporu slov. zástupců jen němčinou, pokud na nich krom slov. států berou účast jen Německo a Rakousko. Důsledek toho bývá, že němečtí úředníci v Rakousku vybudovali z obvyklosti této pro sebe monopol, na tyto konference dojížděti.

Po všech krajích slovanských ozývá se zdůvodněná žaloba do nezřízeného vtírání se germanisace, ale my Slované i tam, kde máme nikým neokleštěnou vůli, moc a sílu, tomu účinně se vzepříti, sami otvíráme jí ochotně vrata do kořán. A cesta po drahách není jen pro zboží, ale i pro germanisaci posud ta nejrychlejší. Volenti non fit injuria!

Jen se vzpamatujme a uvažujme, jaké by mělo praktické a užitečné pro nás následky, kdyby zástupci slovanských drah a jejich správy ve všem všudy zařídili se svým jazykem, v dopisování i v ostatním jednání! Nejen, že by přispěly svému jazyku a národu takovým počínáním k náležité vážnosti, ale jinojazyčné dráhy nuceny by byly nadto k vzájemnému jednání vyhledávati a dosazovati do svých úřadů tím oním jazykem slovanským kvalifikované úředníky. Takovým jednáním podepřela by se značně hospodářská a sociální vážnost slov. úředníků, zaměstnaných při drahách mimo slov. státy ležících.

V zajištění a uplatnění tuto nadhozených snah a tužeb leží kus záslužné práce, již vážně zabrati by měl do programu svého neoslavismus.

Jaký jest poměr morfologie vývojové k idealistické?

Napsal Rud. Malý.

(Dokončení.)

Učení fysiologa Nägeliho[1] (1817—1891) jest především pěkný doklad toho, jak silný byl diktát dogmatismu materialistického v době rozbujelého darwinismu. Nägeli byl v jádře vlastně vitalista a zprvu dokonce idealista po Hegelově způsobu, ale zachvácen byv obecnou tehdy materialistickou horečkou, snažil se i své vitalistické zásady ex post dokazovat po mechanisticku. Tož Nägeli zavrhl starší morfologii, aby »hájil darwinism« — recte však jen evoluci, neboť se mu nezamlouvá výhradná selekce, jelikož nevysvětluje vzniku a vývoje organisace, o níž máme zkušenost. I vymýšlí v této příčině svůj vývojový princip: »Vervollkommungstrieb«, totiž princip vnitřního životního pudu organismů, jakéhosi jejich úsilí o zdokonalení, o vývoj z nižších, jednodušších tvarů k vyšším, složitějším.[2] Tím zřejmě připomíná Lamarcka. Princip však se nezamlouvá Darwinově škole: ta mu vyčítá mystičnost, protože jí příliš připomíná nenáviděnou »vitální sílu« staršího vitalismu. Nägeli tedy buduje důkladnou »mechanicko-fysiologickou« teorii vývojovou: vyzbrojen atomy, fysikálními silami a matematikou, dokazuje, že v jeho názorech netřeba hledati nic mystického, že on též se snaží vývoji srozuměti eksaktně. Leč dvojaký Nägeli nepochodil onde ani tu. Již pozdní potomek idealistické morfologie, Alb. Wigand,[3] bystrý odpůrce zaslepeného darwinismu, ostře mu zase vytýkal marné mechanisování.

---

[1] Soustavně vypsané v knize Carl v. Nägeli, Mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre, 1884.

[2] O tomže tematu uvažuje J. Reinke (1905) asi tak: »Bez vnitřních pudivých příčin, jak je máme před očima při vývoji lilie z vajíčka, nedovedu si pokroku představiti. Bez nich by nebylo nijakého důvodu, proč by bývalo bylo prabuňkám povznésti se nad vývoj jednotlivých buněk.« (Philosophie der Botanik, str. 167.)

[3] A. Wigand, Der Darwinismus und die Naturforschung Newtons und Cuviers, III. Band; 1877; str. 39—72.

Vnitřní vývojové příčiny z rozhodných fysiologů mimo Nägeliho uznává na př. i **Julius Sachs**, označuje je výrazem pro naše thema ještě výmluvnějším: **Gestaltungstrieb**; on sám jest jinak vlastně nedaleký mechanismu, ale tímto principem, jemuž přisuzuje prius, kdežto Darwinově přírodnímu výběru pouze moc dodatečného vymycování tvarů pro život nezpůsobilých, rozhodně se liší od pravých mechanistů rázu **Eimerova**, kteříž se namáhali dokázati, že organický vývoj jest jen postupná odlika vnějších, chemicko-fysikálních změn, uznávajíce přirozenými jediné zákony mechanické.

U morfologů pak od doby Nägeliho téměř obecně již se ustálilo mínění, že rostliny, jakožto samosprávné bytosti, **schopny** jsou zaříditi se ve svém prostředí tak, jak toho vyžadují jejich prospěch a dané poměry. A tu sluší jmenovati především E. **Warminga**, jenž rovněž hájí rostlinné **samoregulace** neboli **přímého přizpůsobení**, a může nám sloužiti za představitele »novolamarckismu«.[1] Warmingovi přímé přizpůsobení jeví se »vývojovým činitelem nepochybně nejdůležitějším, ač, zajisté, nikoliv jediným«; domnívá se, že mezi vnějšími příčinami a užitečností změn trvá jistá souvislost, která ostatně jest neznáma; a že vlastnosti, které vyznačují životní formy, vyšly z přímého přizpůsobení k okolí a z přirozené samoregulace, která se dála po celé řady generací, jsouc poněkud rušena dědičností, jež působí oproti novým přizpůsobením tím, že více méně zachovává a upevňuje nabyté znaky.

Obdobně smýšlejí: J. Wiesner, Solms-Laubach, G. Henslow, Errera, Reinke, **Velenovský**.

Nuže, z vypsaného jest patrno, že »novolamarckistické« pojetí přímého přizpůsobení jest v základě složenina dvojích zásad: **Lamarckových** o užívání a neužívání orgánů, a **G. St. Hilaireových** o přímém vlivu fysikálního vnějšku. Jejich spojení pak jest umožněno právě tím, že každá funkční i tvarová změna organismu se považuje za vnitřní reakci na vnější podnět, kdežto o druhou část Lamarckovy poučky, totiž o to, dědí-li se trvale znaky, nabyté vlivem prostředí a užíváním orgánů, i zakrsávají-li neužíváním, obhájci této theorie dosud se prou. Též jsou nerozhodni, mají-li v **adaptaci** viděti moc naprostého novotvoření či jen schopnost účelně přeměňovati vrozené vlastnosti. Ale pro posouzení nesnází při výše zmíněných pokusech o syntesu vývojové teorie s idealistickou morfologií jest pozoruhodné, že jsou nuceni po Nägeliho vzoru přísně

---

[1] E. **Warming**, Lehrbuch der ökologischen Pflanzengeographie (něm. překlad). Str. 378.

rozeznávati organisační plán rostlinného těla od znaků přizpůsobených (plánem jest, co činí lilii rostlinou liliovitou a jednoděložnou, hrách rostlinou motýlokvětou a dvouděložnou a pod.; adaptacemi jsou na př. haustoria parasitů, vzniklá ve příčině života cizopasného, nebo cibulky stepních rostlin jakožto přizpůsobeniny suchým periodám stepního klimatu atd.) a že nemívají jistoty o způsobu vývojových změn organisačních.

Nicméně užitou formulací převládajícího mínění mezi nynějšími botaniky, že totiž účelné odpovědi organismů na vnější podněty vycházejí patrně z vnitřního jejich úsilí přizpůsobiti se okolnostem, v nichž jim jest žíti, — není ještě napovězeno všecko. Jest známo, jak na př. Spencer a Eimer se domnívali, že Lamarckovo »úsilí« lze vysvětliti pouhou reakcí, vyvolanou nátiskem vnějšku — zcela bez vnitřních organických sil — jen tak mechanicky, jako se rameno páky samo zdvihne, když na druhé působí jakýs tlak. Myšlenku pak, že by toto »úsilí« mohlo obsahovati prvek vědomý a volní, zkrátka duševní, dosud jedni rozhodně zamítají (na př. vídeňský botanik R. v. Wettstein, ačkoliv jinak se hlásí k Lamarckovým heslům) a jiní zase jí nejen přisvědčují, ale i krajně ji upřílišují (Mnichovan Aug. Pauly). Takže kořeny té přizpůsobovací schopnosti, podstata toho tvořivého důvtipu — zůstávají spornými. Na ujasnění adaptačního problému ještě tento příklad:

Pro svou potřebu dozajista znamenitě přizpůsobeny jsou rostliny »suchomilné«, kteréž mají zpravidla povrch poměrně umenšený a obalený hustým vlášením (divizna na př.), aby se z nich nevypařovalo tolik vody; anebo jsou těla velmi ztlustlého — k vůli hojnější zásobě vody, aby neuvadaly za suchých dob (kaktusy). Ale na mořských pobřežích, která mají půdu prosáklou slanou vodou, zůstávají rostliny zcela podobné suchomilným; říká se jim halofyty. Nuže, jaký spor? Vodu rostliny přijímati musí — a s ní, ovšem, také sůl; ale mnoho soli by jim škodilo — tudíž, zajisté, čím budou dužnatější, tím v nich bude solný roztok zředěnější. I zamezují přílišnému vypařování jak mohou a jejich lodyhy a listy tloustnou jako kserofytní, ačkoliv, jak viděti, z důvodů docela jiných.

Zajímavý tento úkaz se dá z části dobře vyložiti životní soutěží a přírodním výběrem. Halofytní rostliny si prostě učinily z nouze ctnost. Samy nevyhledávají slaných areálů ze zvláštního gusta, nýbrž jsou na ně odkázány, protože jediné tam vítězí svou přizpůsobovací schopností nad jinými rostlinami, jimž soli ještě hůře a nevy-

hnutelněji škodí: ony by jinde, možná, podlehly.[1] Možná. Ale původ té duchaplné účelnosti? Pranic nepomůže, uvedeme-li dokladem toho, že formační zjev jest jen výsledek vnějších okolností — nehalofytní rostlinu lžičník (Cochlearia vulgaris), která v půdě, opatřené kuchyňskou solí, rovněž vyvinuje tlustší listy nežli obyčejně. Vyplývať z toho nanejvýš, že v Cochlearii existuje jakási schopnost obdobná schopnostem halofytních rostlin, v čemž lze konečně spatřovati i její ideové příbuzenství s nimi. Že nabytý ten tvar není u ní dědičný, nepadá tu ani příliš na váhu — vždyť na př. Nepenthes, masožravá rostlina, také ztrácí pěstováním na suchém vzduchu a v živné půdě své konývky na lapání hmyzu (ačkoliv se jí při tom jinak znamenitě daří) — a každý přece vidí, jak se tou událostí v podstatě jen zdůrazňuje skutečnost, že na bažinných místech, která jsou chudá nerostnými živinami, Nepenthes dovede vytvářeti ty důmyslné orgány, konývky s tekutinou, která tráví napadalý hmyz.

Nuže, po mínění zmíněného Aug. Paulyho, jenž přiznává i nejnižším organismům, jak živočišným, tak rostlinným, základní duševní schopnosti: cítivou, představivou a volní, soudná duše plasmy vynalézá tyto účelné novoty asi jako člověk strojní patenty; kdysi za jakýmsi účelem vynalezené medové žlázy, chlorofyl, dužnatění, trny, úponky, konývky, lapající hmyz . . . objevily se později arci buď méně schopnými dalšího zdokonalení anebo způsobilými k nenáhlému zlepšení novými výmysly — obdobně jak tomu v lidské technologii. »Porozumění životní podstatě spadá v jedno s výkladem účelnosti,«[2] čteme často (v rozmanité úpravě) v Paulyho knize. Tato účelnost pak, kteráž jest jaksi přímým průkazem duše, jeví se Paulymu na různých stupních životních v různých formách: orgán, jeho fysiologická schopnost, jednání — na nižším stupni mechanisované na instinkt, na vyšším vyplývající ze svobodného úsudku —, lidské myšlenky, stroje, knihy, stavby . . . to vše, po Paulyho názoru, vyzdvihuje darwinský omyl a potvrzuje Lamarckovu pravdu o duševní podstatě organismů. I v tom Pauly ovšem přisvědčuje Lamarckovi, že výkon povždy určuje tvar orgánu a nikoliv obráceně; že tedy funkce pokaždé trvá před orgánem,[3] což jest, arci,

---

[1] Viz příslušný výklad českého prof. rostl. fysiologie Boh. Němce v knize Vztahy rostlin k vnějšímu světu, 1907; str. si již nepamatuji.

[2] Dr. Aug. Pauly, Darwinismus und Lamarckismus. Entwurf einer psychophysischen Teleologie. 1905; str. 6 a j.

[3] Ibid. str. 49.

jen důsledek jeho předpokladu o logické soudnosti, kteráž podle Paulyho jest v plasmě vůbec imanentní a vylučuje tudíž možnost zjevu, jenž by byl bez účelného významu, jenž by byl »zbytečný«, totiž — neužitečný. To je však důsledek, který skutečnosti asi odporuje, jak hned příklady dovodíme — nehledě k tomu, že celá Paulyho logika jest příliš antropomorfická, rozumářská, utilistní.

Jenom si vzpomeňme, co životních procesů děje se i v našem těle bez našeho vědomí — ba i proti našemu vědomí, ježto naše činy často zklamávají naše vědomá očekávání; a uvažme potom onu rozdílnou organisaci živočichů a rostlin — i pochopíme snad, proč jest asi rozuměti činnému životu, tvůrčí schopnosti plasmatické hlouběji, biologičtěji, nežli se domnívali na př. Lamarck a Pauly. Nemůžeme zajisté považovati za celou podstatu životního aktivismu pouhé vědomí, kdyžtě ono vzniklo, myslíme rozum, soudnost, teprve na nejvyšších stupních vývoje jakožto jeho určitý projev. A kterak vysvětliti vědomým užíváním orgánů, vědomým »úsilím« — nikoliv jen zesílení určitého orgánu, ale jeho vývoj do vyšší a vyšší složitosti; a jak vznik nových funkcí a orgánů? A kterak plození, dědičné předávání nabytých znaků? Vědomá vůle snad by mohla působiti na některé orgány (totiž na orgány podrobené vůli) u vyšších živočichů; ale jak jí vysvětliti rostlinné ústroje — a to nejen účelné, ale i mnohé — neužitečné? Neboť tvary rostlinných orgánů netoliko pokaždé nezávisí na funkci, ale namnoze jsou i luksusní či alespoň tak »neužitečné« jako na př. naše umění a filosofie anebo skřivánčí zpěv: Přerůzné zdobně zpeřené listy nikterak svou výkonností nepředčí nad »obyčejné« listy, arabeskovitě rozčleněné stélky lišejníkové neposkytují nijaké zvláštní výhody; říkává se, že květy jsou tak přepychově zbarveny proto, aby lákaly hmyz — nuže, proč tedy nemají nápadných korun také angrešt, pryšec, réva, které přece hmyz neméně hojně navštěvuje, aby sbíral med? A k čemu jsou v květech bizarní i jemné kresby, nač jsou plodnice hub tak pestře malovány? Nebo: proč jsou rybí samečkové v dobu tření tak živě zbarveni, když přece u ryb jest oplodňování vnější — samečkovi není potřebí, aby se líbil samičce, protože ona, kladouc vajíčka do vody, jeho vůbec nespatří, an sameček jikry zúrodní až někdy později. Atd.

I přicházíme konečně k tomu, jak své odpovědi na zmíněné zde otázky formuluje si Velenovský, moderní lamarckista nejspíše asi rázu Warmingova; totiž Warmingovu ideu autoregulace neboli přímého přizpůsobení, jíž jest označena plasmová vnitřní schopnost

účelné odpovědi na vnější podněty, vlastnost, která byla prý z nejdůležitějších pohnutek vývoje druhů (nikoli však jedinou) — potvrdil by patrně i Velenovský, leč s hlubším vymezením a v obměně, o níž se hned zmíním.[1] Po mínění Velenovského rostlina, jakožto jednotný životní celek, z vnitřní moci dovede si vytvořiti orgán té podoby a struktury, jak právě potřebuje. Z čehož vyplývá, že: 1. na vysvětlení funkčního přizpůsobení nestačí pouhé místní podráždění některého orgánu, jak činívají zvláště fysiologové; 2. nepoznáme asi případu, kde by orgán rostlině přímo škodil. Při tom naopak však nelze říci, že by všecky orgány rostlinné byly naprosto nutny vzhledem k užitečnosti: jsouť mnohé útvary jakoby vzniklé z pouhé životní bujnosti — od přepestrých nádherných květů orchidejových . . . až po »květy« mechové, co tu, možná, »zbytečné« krásy! Rozkošné tvary lišejníků, mechů, jatrovek, skořápky rozsivek s ozdobně modelovanými reliefy . . .[2] Velenovský jest zastáncem principu vitalistického a jmenuje tento jeho detailní projev ornametalismem;[3] pročež arci se neshoduje s Warmingem ani s Paulym, na něž v lecčems upomíná, ježto jejich výklady jsou výlučně teleologické, a dokonce už ne se školou Darwinovou. Selekci sice také přiznává patřičný význam, totiž úlohu vytřiďování neschopných, ale tato druhotná práce mu jest spíše podobna sadařově, který vymycuje náhodně přebujelé výhonky stromů, kdežto práce sama byla by marná a zbytečná, kdyby nebylo silných tvůrčích pudů, které strom a ty prýty vyvinuly. Tvarotvorné živé moci Velenovský říká: latentní schopnost plasmy, kterýžto princip jest de facto obdobný Drieschově potenci, Bergsonovu élan vital, Nägeliho idioplasmě, áčkoliv na nich patrně nezávislý — a to zejména na prvých dvou rozhodně vitalistických, od nichž se značně

[1] Adaptaci Velenovský si takto po lamarckisticku představuje: Jak známo, stepní rostliny velikou většinou jsou cibulnaté. Nuže, jak lze to vysvětliti? Tak: Snad kdysi na stepích po věky rostliny žily během léta jako v jiných krajinách; ale stalo se, že jednou na stepích přestaly v letní době deště, a že byl tak rostlinný život dlouhá léta ohrožován prudkým, zhoubným suchem. Tu bylo stromům patrně zajíti, a bylinám bylo změně podmínek nějak důmyslně se přizpůsobit, neměly-li je následovati. I začaly odkvítati a přinášeti plody časně z jara, dokud země byla ještě navlhlá. Zelenými listy zatím rychle assimilovaly, současně stahujíce nahromaděné látky výživné do podzemních šupin, kořenů, oddenků, které tím, arci, ztloustly a přeměnily se — v reservní cibule a hlízy, v nichž rostlinný život uchovává se přes mrtvé léto a zimu na příští jaro atd. (Srov. Srovnávací morfologie, str. 936.)

[2] Viz hořejší příklady.

[3] Srovnávací morfologie, str. 945.

liší na př. i v tom, pokud jim život sám jest bůh, a ode všech pak hlavně silnou příměsí platonského idealismu.[1] O »utajených« vlastnostech rostlin hojně mluvíval již také Julius Sachs,[2] kterýž přinutil hrách a kukuřici, aby žily epifyticky (totiž jako na př. tropické orchidey na kůrách stromů); a dovozoval, že ze souhrnu utajených vlastností plasmatických — ty které porůznu se projevují a různě intensivně (podle životních podmínek). Sachs ovšem, příkrý odpůrce idealistické morfologie, klade na fysiologické a vnější příčiny výlučnější váhu nežli Velenovský: Sachs jmenoval mechanomorfosami na př. přizpůsobené listy mechové, kapradinové, řas i jevnosnubných, protože prý vznikly přímým vlivem světla atd. Velenovský, nadšený a oprávněný ctitel Hofmeisterův a Goetheův, kloní se spíše ke směru Sachsem zavrhovanému. Jemu se zdá, jakoby již v samé plasmě byly ukryty programy příští činnosti, ideje, k jejichž projevení bývá sice obyčejně potřebí vnějších podnětů, ale jejichž vybavování děje se často též — samovolně (ač se zákonným omezením). Proto se nezřídka shledáváme s touž tvarovou ideou v nejrůznější okamžiky vývoje, na jeho rozličných stupních současně, v rozdílných čeledích. Stélky řas Delesseria nebo Sargassum jsou zcela podobny lodyze a listům rostlin jevnosnubných, jediná (?) buňka, z níž jest vytvořena řasa Caulerpa, napodobuje rovněž habitus rostlin jevnosnubných. »Orgány rostlinné mohou na se bráti podobu jakoukoliv, ať jsou morfologického významu jakéhokoliv; čili jinak řečeno: týž tvar vybudovati se může z komponent jakýchkoliv. Anebo: v organické látce rostlinstva vůbec jsou ukryty latentní programy morfologické, které se mohou stělesniti na jakémkoliv orgánu. Stělesnění toto vyvolávají podmínky životní.«[3] Jak Velenovský spájí svůj morfologický idealism s genealogisujícím vývojezpytem, lze naznačiti i takto: Laikovi bývá asi divno, proč nelze psáti bez uvozovek mechový »list«, »květ«, »kořen«... Nuže, tyto orgány jsou pouhé analogie jevnosnubných rostlin — ač, zajisté, velmi zdařilé analogie — kteréž však s pravými květy, kalichy, listy nemají nic homologického. Principy a zákony morfologické jsou arci podrobně rozvedeny jak v té tak v oné vývojové řadě, ale genealogicky jevnosnubné rostliny jsou asi na tajnosnubných ne-

[1] Podobnosti s Nägelim spíše již by svědčily o Velenovského pilném studiu díla N.

[2] J. Sachs, Physiolog. Notizen, IV.

[3] Srovnávací morfologie, str. 125.

závislé; obě řady jsou paralelní. A takových případů jest v rostlinné genealogii mnoho: sleduje snad rostlinstvo, tolika paralelními a divergentními směry rozbíhavé a při tom přece ideově jednotné — sleduje příkazy jakési neznámé říše pravd, které jemu i nám jsou vzorem, ale jichž v jejich plné podstatě nechápeme? —

Ostatně stálost programní činnosti plasmatické denně dokazuje regenerace a reprodukce rostlin. »Formační schopnost rostliny jest obsažena v plasmě kterékoliv rostlinné části[1] a to nejen u vyšších, ale i u nejnižších typů rostlinných vůbec . . . Poněvadž v plasmě jest obsaženo vlastně vše, co na rostlině nebo na živočichu vidíme, jest pochopitelno, že pohlavním neb i nepohlavním plozením znovu se opakuje, co bylo na rodičích. Otec i matka žijí dále ve svém dítěti.« Což jest zároveň i Velenovského přihláška do legie vitalistů.[2]

Z dosud udaného též snadno vysvitne, proč Velenovský vidí v mutačních teoriích Koršinského a de Vriese znamenitou podporu svých principů vitalistického a zvláště ornamentalistického, i proč ve výkladu teorie mutační přiklání se spíše ku pojetí Koršinského nežli k mechanističtějším snahám de Vriesovým,[3] jenž jest věrný žák Darwinův a myslil svou teorií jenom doplniti učení svého mistra, kterýž ve zdar mutací nevěřil, spatřuje v nich pouze neschopné absurdnosti.

Záhy zesnulý ruský botanik S. Koršinský dokazoval[4] po způsobu zoologa Batesona, že nové formy rostlinné nezřídka se vyvinují náhle a pak se rozmnožují, uchovávajíce se potomstvem; tvrdil tedy, že změny nevznikají vždy nenáhle, jak hlásal Darwin, nýbrž často též bez přechodů, skokem: skok ten snad nebývá příliš veliký, ale pokaždé je zřetelný. Koršinský zjev nazval heterogenesí a doložil jej případy ze zahradnické prakse: R. 1811 ve vsi Gaillonu vznikl eksemplář jahodníku (Fragaria vesca) bez výběžků — a z něho pocházejí všecky nynější zahradní jahodníky bez výběžků. Akát (Robinia pseudoacacia) r. 1833 kdesi se náhle objevil bez ostnů,

[1] I z buňky begoniového chlupu na př. může se vytvořiti pupen, jenž vzroste v novou rostlinu a pod.

[2] Jakožto vitalista snaží se však nebýti substanciálním dualistou; cituji: »Tak jeví se nám nejen hmota a její síly věčnými, ale i život organický, který jest jen jednou z neskonale mnohých fasí její přeměny.«

[3] Ač toho, tuším, nikde výslovně nepřipomíná.

[4] S. Koršinský, Heterogenesis und Evolution, Naturw. Wochenschrift, 14, 1899.

jiný akát r. 1855 s jednoduchými listy, ještě jný r. 1862 zase růžově kvetoucí. Plnokvětá Petunie vznikla r. 1853 atd.

Koršinskému zdá se závažnou skutečnost, že z velikého výsevu obyčejně vznikne časem jen jediná nová forma: to jest průkazem, že vnější podmínky nejsou heterogenesi přímou příčinou; neboť kdyby byly, musila by se zároveň měniti alespoň většina individuí, vzešlých za týchž okolností z téhož výsevu. Za to však životní podmínky mohou míti význam p ř í p r a v n ý. Koršinský uznává vnitřní vývojovou sílu, připomínající Nägeliho vývojový princip, a domnívá se, že trvalé životní podmínky mohou rostlině dovolovati, aby v sobě hromadila po nějaký čas přebytek životní energie, kterýž se pak vybíjí stvořením nové formy, když byla konečně překonána pouta dědičnosti.

Prof. V e l e n o v s k ý se domnívá, že m u t a c í asi též vznikly na př. hmyzožravé orgány, heteromorfické květy tropických orchideí, zpeřené listy Leguminos, parasiti . . . a spojiv mutační názory se svými zásadami geologickými, učí, že velké množství mutantů bylo vyvoláno zejména po náhlých převratech klimatologických, jimiž rázem a druhdy i příkře, životní podmínky bývaly proměňovány. Čímž arci nikterak se nemíní říci, že by ty katastrofy byly p ř í č i n o u vzniku druhů — nikoliv, ony nanejvýše uvolnily vývojovou rozpínavost rostlin, umožnivše jim v některém směru uskutečniti vrozené možnosti, dřívějšími vnějšnostmi buď utiskované nebo nevyprovokované a pod.

Státní dlužení a státní úvěr.

Napsal prof. Jan Koloušek.

(Pokračování.)

Jisto je, že *francouzské sněmovny se ke konversi odhodlaly teprve v r. 1883, že ji provedly nedostatečným způsobem, že nesnížily úrok aspoň na 4% ročně, nýbrž jen na 4½% ročně a že ještě tento tak nepoměrně vysoký úrok věřitelům pojistily na dlouhou dobu.* [Konverse další nemohla býti provedena, leč až v r. 1894 podle ustanovení zákona z r. 1883.] Ale na rentu 4½%ní bylo možno konvertovati bezpečně již od r. 1876, jak to jasně bylo viděti z kursů státních rent, tedy již po sedm let před skutečným snížením bylo možné tak úroky redukovati. A již v r. 1878 nebyl úrok ze státních půjček vyšší než 4% ročně a *od toho roku klesl značně pod 4%. V letech 1880—81 byla by se snad i zdařila konverse na rentu 3½%ní.* Ale nemohlo býti pochyby, že by se byla podařila konverse na 4% skvěle a zcela jistě již v r. 1879. — Je ovšem pochopitelno, že za těch okolností se musila zdařiti konverse na 4½%ní rentu v r. 1883 tak znamenitě; neboť hned byly nové 4½%ní renty kupovány na trhu až za 107%.

Když pak se konečně přikročilo ke konversi 4½%ní renty v r. 1894, nebyly její úroky sníženy na 3%, jak to bylo zcela bezpečně možno, *nýbrž na prospěch věřitelů byla stvořena nová renta 3½%ní, — ve Francii nikdy před tím ani potom neobvyklá, — jen aby se mohl věřitelům popřáti úrok značně vyšší* (o celou šestinu), *než toho bylo potřebí a tento zbytečně vysoký úrok byl věřitelům ještě zajištěn na 8 let dalších* (do r. 1902). Renta 3%ní byla by přece bývala úplně hověla vkusu jak francouzské finanční správy tak i francouzského obecenstva. Renty 3%ní byly přece vydávány hluboko pod pari dříve, nyní mohly býti al pari a byla by tím najednou nastala tak vytoužená uniformita rent na typus 3%ní.

Renta 3½%ní byla konvertována skutečně v r. 1902; ale Rouvier, který ji konvertoval, musil ještě věřitelům povoliti různé menší výhody (ačkoli i to bylo zbytečností).[1]

A nebyly to maličkosti, o které se tu jednalo! (Oběh konvertovaných rent byl 6900 mil. frs.) Od r. 1879 do r. 1883 dávaly se tím věřitelům zbytečně nejméně o 1% větší úroky, tedy zbytečně ztrácel francouzský stát aspoň 69 mil. frs. ročně. Po r. 1883 byla ta roční ztráta sice jen poloviční, ale trvala za to až do r. 1902; stát platil tu stále úroky nejméně zvýšené o ½% z nominální sumy. To tedy pro stát znamenalo více placených úroků: od r. 1879—1883 ročních 69 mil. frs. a od r. 1883 do roku 1902 ročních 34½ mil. frs. Při 3%ních úrocích (interkalárních), — což zajisté je příliš mírně počítáno, — vzrostly by ty sumy zbytečně placených úroků na ohromnou cifru 1373 mil. frs. v roce 1902! (I bez interkalárních úroků by to dělalo 931½ mil. frs.) O tolik připraven byl francouzský stát přílišnou a zbytečnou štědrostí vůči majitelům 5%ních rent, kteří beztoho udělali znamenitý obchod hned při emisi, jelikož dostali téměř 6% ročních úroků; byla 5%ní renta prodávána průměrně asi 83½%. [Kdyby místo 5%ní renty stát francouzský byl vydal rentu 6%ní al pari, platil by nyní ještě asi o 33 mil. frs. ročních úroků méně.]

A podobné přílišné úsluhy věřitelům byly prokazovány ještě častěji, ačkoli neměly vždy takových následků, jelikož se již nejednalo o tak veliké půjčky. Renty 4½%, které zbyly z dob Napoleona III., byly konvertovány teprve v r. 1888, kdežto jich konverse byla možna (na 4% al pari) nejpozději již v r. 1879. — Konverse ona v r. 1888 byla zase nešťastně provedena, jelikož se nominální dluh rent zvýšil připsáním o 20%.[2]

---

[1] Jak znamenitě se mohla konverse v r. 1894 na rentu 3%ní al pari provésti, dá se dokázati snadno z průměrných kursů 3%ních rent. Ceny 3%ních rent, jichž kolovalo tehdy již nejčetnější množství ze všech státních úpisů, byly průměrně podle nominální výše měřeny:

v r. 1894	1895	1896	1897	1901	1902	1903
100·56%	101·52%	101·67%	102·97%	100·95%	100·22%	97·75%

Je hned z toho vidět, že byla nepoměrně vhodnější doba pro konversi na 3%ní rentu v r. 1894 nežli v r. 1902 a jak těžce se prohřešily vlády tehdejší i parlament proti státním financím francouzským. Po r. 1902 již 3%ní renty nevystouply k nominální výši.

[2] Kdyby se byla v r. 1879 provedla konverse 4½%ních rent na 4%ní a později v 1894 na 3%ní, pokaždé al pari, byl by tím stát francouzský vyziskal proti skutečně provedené konversi roční úrokové úspory přes

Jak lze jenom vysvětliti tuto blahovůli a štědrost francouzského státu vůči věřitelům, která vždy tak ochotně na útraty nejchudšího lidu poplatného naděluje poměrně zámožným lidem, jakými po většině bez odporu vlastníci rent jsou? Vždyť právě za třetí republiky byly nutny a zaváděny napořád nejrozmanitější i nejtísnivější daně spotřební, jimž nemohla uniknout ani sebe nuznější domácnost, a z výtěžku jejich bylo tedy nadělováno zbytečně státním věřitelům. Jak to, že při všeobecném hlasovacím právu voličové nedovedli uhájiti státních zájmů proti vykořisťující menšině kapitalistické?

To se pro Francii dosti snadno pochopí i vysvětlí: Francouzské střední vrstvy mají napořád ve svém vlastnictví mnoho francouzských státních rent. Důchody z těchto rent jsou každému vlastníku ve svém dosahu velmi zřetelné i povědomé a každé jejich náhlé ztenčení stává se vlastníkům jich velmi nemile citelným. Proti tomu tlak spotřebních daní se tak zřetelně hned nejeví, ani se možné úlevě jejich nepřikládá tolik váhy. Dá se tedy zcela dobře vysvětliti, proč rozhodující voliči ze středních stavů byli spokojeni, když se jim důchody z jejich státních papírů neztenčovaly, třeba za to daně musily býti veliké a utlačovaly zejména proletariát. Kromě toho chudší třídy, ano ani zámožnější nerozuměly vždy zajisté dobře, jak by se mohlo úrokové břemeno snadno pro stát zmenšiti. Není to nic divného, když často ani státní finanční správa sama nedovedla si uvědomiti, jak těžkých a hrozných poblouzení se dopouštěla proti státním důchodům. Otázky státního úvěru se týkající mohly by sice býti dosti snadno vyjasněny také méně znalému obecenstvu, ale na to se vždy kladl malý důraz a často úmyslně v tom směru bývají jednoduché věci mateny, aby do nich široké vrstvy dobře neviděly. — Ale právě proto měly vzdělanější třídy ve Francii povinnost, na tyto škody způsobované státu i jeho nejčetnějším spodním vrstvám upozorňovati a stíhá je těžká zodpovědnost, že takovým hospodařením náramně se zhoršovaly státní finance, i že rostl téměř do nesnesitelna pro chudší poplatnictvo tlak četných daní.

Dosah toho všeho na konec lze snadno vystihnouti podle předešlých úvah. Francie udělala za vlády Napoleona III. i za třetí republiky — (předešlých chyb královských vlád na konci již ani nevzpomínáme) — nových dluhů asi 22.000 mil. frs. Skutečných

13 mil. frs. a dluh mohl býti o 330 mil. frs. menší. S konversí tou v r. 1888 byla totiž spojena zcela pochybená emise 3%ní renty. Podrobnosti najdou se opět v cit sp. J. Kloušek: »O státních dluzích etc.«

hotových peněz bylo státu za to vyplaceno toliko asi 15.600 mil. frs., takže dluhů nových bylo připsáno zcela zbytečně 6400 mil. frs., za které stát vůbec nic nedostal, — (byly to pouhé přípisy k nominálním sumám dluhů). [Největší část z toho arci připadá na doby Napoleona III., asi $^{7}/_{12}$, kdežto na třetí republiku asi $^{5}/_{12}$.] To při nynější úrokové míře 3%ní, která se posud z rent platí, znamená roční větší zbytečné vydání úrokové nejméně 190 mil. frs. Ale kromě toho, jaké obrovské sumy se mohly již dříve, včas provedenými konversemi na úrocích uspořiti! Jenom při rentě 5%ní bylo zde prokázáno, že se vyplatilo od r. 1879 do r. 1902 věřitelům zbytečných úroků 931½ mil. frs., které zcela mírným zúrokováním (na 3%) by byly do r. 1902 vydaly 1373 mil. frs. A jak mnoho zbytečných podobných darů věřitelům se při jiných rentách a dluzích poskytlo, toho také již dosti dokladů bylo v předešlých rozborech podáno.

Nechybilo by se mnoho, kdyby se řeklo, že jen trochu obratnějším způsobem dlužení a trochu menší přízni státem prokazovanou věřitelům, mohly býti státní francouzské dluhy aspoň o 10.000 mil. frs. nižší a roční úrok z nich aspoň o 300 mil. frs. menší. To jsou hrozné obžaloby na správu státních financí francouzských.

Jestliže přes to státní hospodářství francouzské nezápasí se žádnými většími potížemi, ani francouzský blahobyt proto příliš neutrpěl, — ačkoli si to vyžádalo jistě mnoho trpkých obětí i svízelných strádání, zvláště mezi chudinou, — je z toho jen viděti, jak je vůbec úvěr státní houževnatý i jak moderní stát všechny nejhorší chyby svých správců poměrně snadno i lehko dovede svou vlastní životní silou překonati.

Francie by mohla poukazovati arci k tomu, že ani Anglie za těžkých svých dob, ve dvacetiletí 1795—1815, nejednala moudřeji: Tam se též po většině vydávaly 3%ní renty, když úroková míra stoupla skutečně na 5 až 6% ročně. Za těch dob bylo vydáno skoro 774 mil. £ různých rent, za něž se státu hotově dostalo jen asi 493 mil. £; tedy bylo státním věřitelům připsáno zbytečně 281 mil. £ čili značně přes 7000 mil. frs.

Zajisté nebylo lze ani tuto britskou finanční politiku omluviti. Ale Velká Britanie těmito ohromnými škodami zmoudřela a zanechala zrovna v té době tohoto zhoubného způsobu dlužení, kdy se ho na kontinentu evropském téměř

všechny státy na svou nezměrnou újmu přichytily. Velká Britanie po celé století skoro (od r. 1815) nevydávala již půjček hluboko v ceně pod paritou [poslední velká půjčka počátkem 20. století byla prodána s výtěžkem 96% nominální sumy; ostatní všecky byly al pari].

Velká Britanie také nikdy neopomněla vhodné příležitosti, jakmile to stav běžné úrokové míry dovoloval, aby snížila úrokový důchod svým věřitelům a provedla to vždy s takovou energií, že věřitelé sami se podrobovali i rozhodli pro nižší úrokovou míru, než jaká byla běžná na úvěrním trhu.[1] Nejlepší politikou Velké Britanie však jest, že svého úvěru, jistě neomezeného, nikterak nezneužívá, že nejen nemnoží svých dluhů, nýbrž je hledí všemožně a rychle upláceti.

Také Prusko se dalo na nějakou dobu (po r. 1815) zlákati na bludnou cestu, že vydávalo půjčky v kursech hluboko pod nominální úrovní a tím věřitelům upisovalo mnohem vyšší dluhy, než co od nich peněz přijalo. Ale to nemělo přece žádných záhubných důsledku na delší doby; neboť jednalo se pouze o malé sumy. Vždyť celý pruský státní dluh v r. 1820 nepřesahoval mnoho 700 mil. M a zmenšoval se stálým uplácením až na 475 mil. M v r. 1847. Prusko pak po r. 1820, kdykoli novou půjču uzavíralo, dbalo stále toho, aby neupisovalo pravidelně vyššího dluhu, než co mu bylo vyplaceno a co bylo také povinno splácet. Pruské dluhy totiž téměř až do poslední čtvrti 19. století byly stále skoro umořovány. A když později se přešlo k dlužení na renty nesplatitelné, bylo téměř až úzkostlivě dbáno, aby jen upsaný dluh nebyl nijak vyšší, nežli co státu se skutečně hotově (nebo v jiných hodnotách, na př. v železničních) dostalo. O tom svědčí skvělý výsledek všech pruských emisí ve 14 letech od 1876—1890 (na 4½%, 4% a 3½% dluhopisy postupně dle běžné úrokové míry volené): Bylo za tu dobu vydáno 4929¼ mil. M různých státních pruských konsolů (rent), za něž

---

[1] Znamenitým dokladem pro to je veliká poslední konverse Goschenova v r. 1888—1890, kterou byl snížen úrok konsolů britských postupně na 2¾% a 2½%. Bližší data o konversích anglických jsou v cit. spisu: J. Kaloušek: »O státních dluzích, o státním úvěru, o emisích a konversích státních půjček« jakož i v cit. sp. »Cenné papíry«.

bylo od státu v hotovosti (i v jiných hodnotách) přijato přes 4911 mil. M, a to již po srážce všech výloh, které při tom státu vznikly. Tedy při oněch obrovských sumách nového státního dluhu (celkem skoro 6100 mil. franků) nebylo více kursovních ztrát než málo něco přes 20 mil. frs., co naprosto mizí při tak obrovské sumě dluhu (dělá to něco jen přes ⅓% nominálního dluhu). Ale kromě toho Prusko tím získalo za úrokovaný (později) jen 3½% ročně nové vlastnictví (železné dráhy), které mu neslo aspoň 7% ročního zisku, tedy nabylo dvojnásobného důchodu proti převzaté povinnosti.

Tu je tím více zřetelno, jak se lišilo marnotratné zacházení s úvěrem ode všech francouzských vlád proti úzkostlivé až obezřetnosti pruského státu. Francie od 1852—1891 nadělala 22.000 mil. frs. dluhů skoro bez jakéhokoli obohacení státu neb aspoň bez patrného rozmnožení výtěžků ze státního jmění, ale za to s nadělením státních věřitelů zbytečnými výhodami na úkor státu, které lze nyní odhadovati až nad 10.000 mil. franků. Není z toho již vysvětleno dosti pochopitelně, proč Prusko překonalo i překonává dosud Francii? Jestliže dosud zámožnost francouzského lidu je rozhodně větší nežli v Prusku, i když stále státní francouzský úvěr je levnější nežli německý, je to jistě zásluhou inteligentního francouzského obyvatelstva, které se nedá poškoditi tak snadno ani od špatných i neschopných vlád. Ale ona francouzská inteligence měla by se přičiniti, aby její vlády nebyly jí brzdou v pokroku i v blahobytu.

Než ani to moderní Prusko (s Německem, jehož finance jsou v nejužším spětí s pruskými) v této výtečné politice nevytrvalo i dalo se zlákati »finanční geniálností« Miquelovou aspoň na nějaký čas k podobným neprozřetelnostem nesmyslného připisování dluhů ve prospěch veřitelů zrovna v této době, kdy éra ta vlastně ve Francii byla skoro ukončena. Francie po r. 1891 již nedělala nových dluhů a pouze v r. 1894 prokázala tu službu svým věřitelům, že z renty 4½%ní nesnížila úrok na 3%, nýbrž jim na úkor státní ponechala ještě osm let důchod 3½%ní. Za to Prusko i Německo rozhodnutím Miquelovým (a to ještě nějakou dobu po jeho odstoupení) začalo vydávati 3%ní konsoly, kdy běžná úroková míra byla ještě nad 3½% ročně a kdy na konsoly 3½%ní se dalo vypůjčiti

téměř za paritní ceny.[1] Celkem bylo vydáno pruských i německých říšských 3%ních konsolů asi 3300 mil. M se ztrátou kursovní přes 400 mil. M. Ovšem, že toto vyšší zadlužení o 400 mil. M neublížilo tolik příliš ani pruským ani říšským německým financím, ale i to bylo zbytečným plýtváním. Po r. 1906 zase se v Německu vrátili ke starším osvědčeným svým vzorům, k vydávání 3½%ních a 4%ních půjček podle zásady, aby nominální dluh nebyl podstatně vyšši nežli fakticky obdržený obnos.

Miquel také při konversi 4%ních konsolů v r. 1897 nesnížil úrok, jak to dobře mohl, o ¾%, nýbrž o ½%. Zajisté rozhodovalo při tom také, že se nechtěla tvořiti nová renta 3¼%ní. Úspora úroků mohla tak býti ročně o 10 mil. M větší (při konsolech pruských a říšských dohromady), nepočítaje v to velikou možnou úsporu při starých 3½%ních konsolech, jichž úrok se mohl také snížiti o ¼%.[2]

III. Kursovní i jiné veliké ztráty při uzavírání státních dluhů v rakousko-uherské monarchii.

V ostatních státech evropského kontinentu stejným způsobem jako ve Francii byly v devatenáctém století za nepříznivých poměrů úvěrních napořád vydávány státní půjčky na nízká nominální

---

[1] Ceny konsolů německých a pruských v době Miquelových velikých emisí 3%ních úpisů byly průměrně (v procentech nom.):

	1890	1891	1892	1893
3½%ních	100½%	98⅜%	100%	100⅜%
3%ních	87%	85%	86¼%	86¼%;

další léta se ke srovnání nehodí, jelikož 3½%ní konsoly značně byly nad paritou a také toho není potřebí, jelikož jsou to léta, kdy se nové dluhy skoro žádné nedělaly.

Podle toho tedy bylo úrokování roční:

	1890	1891	1892	1893
při rentě 3½%ní	3·48%	3·56%	3·50%	3·49%
při rentě 3%ní	3·45%	3·53%	3·48%	3·48%

Je viděti, že nebylo rozdílu patrnějšího mezi úrokováním při konsolech 3%ních proti 3½%ním. Za to při 3%ních konsolech se musily upisovati dluhy o 16 až 18% vyšší než při současných emisích 3½%ních rent. Ano někdy současně na 3½% úpisy se dostaly o něco mírnější úroky než na 3%ní renty.

[2] Konverse na 3¼% byla tehdy hravě možna, jelikož 3%ní renty byly jen málo pod nominální výší ceněny. Jich průměrný kurs (3%ních konsolů) byl 97⅔%.

procenta, které se mohly prodati jen s obrovskými ztrátami při nízkých kursech. Věřitelům se tak zajišťoval a namnoze až dosud zajišťuje vysoký úrok také pro doby, kdy běžná úroková míra je mnohem nižší. Tak se to dělo v Rusku, v Italii a v Rakousko-Uhersku (jak pro nedělenou monarchii dříve, tak i později v obou jejích státech).[1]

Když na př. Rakousko si vypůjčilo v r. 1876 na 4%ní rentu za kurs pouze $53^3/_8$%, dostal se věřitelům úrok téměř 7½% ročně (7·494%) a jejich pohledávka byla skoro o 87½% vyšší, než co státu vyplatili. A tento vysoký úrok platí stát dosud, i bude jej nucen platit dlouhé doby, jelikož běžná úroková míra neklesla pod 4% nominální. Když ke konci 19. století klesla opravdu úroková míra pro státní rakouské úpisy až na 4% ročně (ano i trochu pod ně), nemohly se přece ony 7½%ní úroky zmírniti; neboť za 100 frs. skutečně vypůjčených musil by stát oplatit 187½ frs. a nominální 4%ní úrok z té sumy je stále 7½ frs. (= 4 × 1·875) čili 7½% ze 100 frs. kdysi státu vyplacených. Takový je význam dluhů emitovaných na nízká nominální procenta!

Tyto ohromné chyby dělaly se počátkem 19. století i později všude a není možno je dosud vyplenit a tedy do té míry Rakousko aspoň v principu si nevedlo hůře než většina jiných evropských států.

Ale záleží přece jen na provedení. A v tom zajisté Rakousko osvědčilo vynalézavost neobyčejnou, jak by co nejvíce poškodilo své vlastní finance. Nutno na některých příkladech doličit, jaké způsoby dlužení se dají na úkor státu vymysliti.

V roce 1816 bylo Rakousku od Francie vyplaceno (jako válečná náhrada) něco zlata, čeho se chtělo použiti k obmezení oběhu papírových peněz. K tomu se připojila úvěrní operace; byla vydána 1%ní půjčka. Nutno vysloviti tuto divnou číslici! Rakousko, kterému tehdy nikdo nechtěl půjčiti, vydalo půjčku nominálně *jednoprocentní*, k čemu se nikdy před tím ani po tom žádný stát neodhodlal. (»Risum teneatis .....«!)

A jak tato úvěrní operace dopadla? Posuďme jen: »Každému, kdo u státní pokladny složil 140 zl. vídeňské měny (v papírových penězích v »šajnech« t. zv.), dostalo se za ně hotově

---

[1] **O některých emisích ruských a italských viz citované již dílo: J. Koloušek, »O státních dluzích atd.«**

40 zl. ve stříbře (v kovu) a k tomu ještě obligace 100 zl. ve stříbře, která se úrokovala 1% ročně (úroky se vyplácely stříbrem efektivním).

Je ovšem nutno při tom věděti, jaká tehdy (v r. 1816) byla cena papírových zlatých vídeňské měny. Podle kursovních udání byla cena papírových peněz:

koncem roku 1815 bylo 351 zl. víd. měny = 100 zl. ve stříbře

koncem roku 1816 bylo 328 zl. víd. měny = 100 zl. ve stříbře.[1]

Kdybychom také mezitím připustili ještě příznivější kurs papírových peněz, na př. asi, že 315 zl. víd. měny = 100 zl. ve stříbře, — jakou cenu tehdy jistě neměly, — znamenalo by 140 zl. víd. měny asi $44^4/_9$ zl. ve stříbře (fakticky mělo 140 zl. víd. jistě menší cenu). Dostal pak takový věřitel 40 zl. ve stříbře *hotových* a za zbytek $4^4/_9$ zl. ve stříbře (nebo ještě za menší cenu) byla mu vydána 100zlatová obligace, z které dostával roční úrok 1 zl. ve stříbře.

Podle toho dostal věřitel roční úrok $100 : 4^4/_9 = 22½\%$ velmi mírně (nízko) k tomu počítaných, slovy *dvacetidvou a půlprocentní roční úrok a nominální dluh (kapitál) byl také dvacetdvaapůlkrát vyšší než věřitelem splacená suma.*

Tak si dovedl *Metternich* vypůjčovati! Půjčka ovšem nebyla příliš veliká, bylo vydáno sotva 35 mil. zl. ve stříbře těchto 1%ních obligací. Ale jen té okolnosti bylo tehdy co děkovati, že se neudělal mnohem vyšší dluh, protože zásoby hotového stříbra k výplatě papírových peněz při tom se v několika dnech úplně vyčerpaly.

Ani tento příklad není zcela ojedinělý. Téhož roku byla vydána mnohem větší půjčka $126^1/_5$ mil. zl. ve stříbře nominálně sice 5%ní, ale fakticky téměř na 14% úroků.[2]

Jak si vysvětlíme tato hrozná neslýchaně vysoká procenta úrokovací? Tak si přece nikde snad na světě nevypůjčovali nejbídnější dlužníci. Lichva pro takové dlužení je zajisté velmi jemným názvem.

(Pokračování.)

---

[1] Doklady pro to viz Jos. R. v. Hauer: »Beiträge zur Geschichte der öst. Finanzen«. 1848.

[2] Viz J. Koloušek: »Cenné papíry« str. 134.

Slovo o hodnotě Pamětí Fričových.

Odpověď Dr. J. Heidlera.

V únorovém sešitě »Naší Doby« napsal pan Dr. H. Traub článek pod hořejším titulem, aby uvedl na pravou míru moji »Kritiku Pamětí Jos. Vác. Friče« (Čes. Čas. Hist. 1912, sešit 1.). Odpovídám toto:

V »Kritice Pamětí Jos. Vác. Friče« jako historického pramene dospěl jsem k výsledku, že Frič »nedovedl viděti nazpět minulost, jaká byla, že jeho temperament a fantasie jí dávaly barvu přítomnosti, která jej právě tísnila, že promítal názory a hodnoty let osmdesátých do revoluce r. 1848.« Podal jsem tři hlavní důkazy: 1. že se Frič neprávem líčí jako byronista již r. 1845, 2. že staví svoji osobu v popředí radikální strany, jako by byl jedním z politických vůdců, ačkoliv jím nebyl, že se účastnil jen studentského ruchu, 3. že představuje radikály z r. 1848 jako bojovníky za české státní právo a proti nim staví stranu národní jako zrádkyni českého státního práva. Uvedl jsem obšírné doklady, že radikálové r. 1848 nebyli vůbec zastanci historicko-státoprávního programu, že propagovali Palackého program a že měli ve větší úctě říšský sněm nežli český, protože český měl míti téměř polovinu šlechtických členů. V době, než jsem přednesl »Kritiku« v Historickém klubu«, napsal jsem ještě jiné dvě studie o radikálech, jednu v »Přehledu« a druhou v »Samostatnosti« (v příloze Kulturní snahy), v nichž líčím podrobně složení, program a organisaci radikální strany.

Z těchto tří důkazů je zvláště poslední důležitý, protože se týká přímo vývoje českého programu.

Jak se staví pan Dr. Traub k těmto třem důkazům? Poslední uznává za správný (str. 328). Druhý nevyvrací, jen se snaží oslabiti jej slovy: »Nevidím v tom ‚vážné překroucení skutečnosti', staví-li Frič, byť si ze samolibosti svoji osobu do popředí radikální strany r. 1848, třebas, jak zdůrazňuje Heidler, ‚nenapsal ani jednoho článku do novin, nepromluvil ani na jedné politické schůzi'. Tak víme určitě, že Frič byl spolupůvodcem schůzky ve svatováclavských lázních 11. března, jak to dokazuje list otce jeho k prof. Čelakovskému, uložený v pozůstalosti Čelakovského v museu král. Českého« — a uvádí citát z toho listu: »Dr. Frič (otec) píše: Čím jsem byl v měšťanstvu, tím byl Josef u študentů«. — K tomu podotýkám jen, že považuji za vážné překroucení skutečnosti, když Frič v Pamětech mluví, jako by byl z vůdců radikální strany, kdežto ve skutečnosti nebyl — já to dokazuji, tuším, zcela jasně na str. 51 a pan Dr. Traub to nevyvrací. A citát z listu Fričova otce, jak jej uvedl pan Dr. Traub, nedoka-

zuje nijak, že by mladý Frič byl spolupůvodcem schůze 11. března, nýbrž jen, že byl jedním z vůdců studentstva, což já výslovně říkám na str. 51.

Pokud se týče mého prvního, literárně-kritického důkazu, že se Frič prohlašuje neprávem za byronistu již k r. 1845, připouští pan Dr. Traub, že Friče usvědčují jeho vlastní bezprostřední zápisky a cituje dokonce na doklad toho i práci p. prof. Vlčka, ale ptá se: »Než budiž, ale dokazuje tohle něco o jeho smyslu pro pravdu«? Já věřím, že ano.

To jsou poznámky pana Dra Trauba o hlavních důkazech a výsledcích mé kritiky. Myslím, že mohu právem říci, že zůstaly neotřeseny.

Pak jest několik výtek drobnějších:

1. Pan Dr. Traub proti mně uvádí svědectví J. Al. Helferta, že zprávy Fričovy o svatodušním poslání jsou celkem spolehlivé. Nechápu, proč ta slova Helfertova cituje proti mně, vždyť můj soud o Fričových zprávách o svatodušní revoluci jest úplně shodný s Helfertovým. Píši na str. 58: »Bylo by velmi nespravedlivo nevytknouti, že jsou v Pamětech partie, kterým můžeme plně věřiti a které zůstanou důležitým pramenem. Jest to detailní vylíčení petiční akce a všeho jednání s ní souvisejícího... Druhá partie spolehlivá je popis svatodušního vzbouření a jeho příčin...«

2. Pan Dr. Traub proti mně cituje p. prof. Vlčka, který »pokládá Fričovy Paměti za spis čtení hodný« — já tvrdím totéž na str. 40: »A tak pro historika studujícího naši českou revoluci zůstávají Fričovy Paměti svým rozsahem a bohatstvím podrobností nejdůležitějším pramenem svého druhu.«

3. Pan Dr. Traub píše dále: »Co že vytýká prof. Heidler Fričovi? Že neměl autokritiky? Stačí proti tomu prostě odkázati k shora poznamenaným vývodům Helfertovým.« V oněch slovech Helfertových není však ani zmínky o autokritice Fričově, naopak stojí tam: »V tom jsou všichni za jedno, že byl výstřední fanatik, při tom bezměrně ješitný a domýšlivý...« Vedle těchto slov a vedle důkazů, jež jsem sám podal na str. 43—44, mohu uvésti jako doklad, že Frič neměl autokritiky, citát z knihy p. prof. Vlčka, jejž ostatně pan Dr. Traub na konci své studie sám proti Fričovi tiskne: »Prof. Vlček zdůrazňuje, že ‚Frič do vlastní své duše, do své podstaty a schopností svých viděl dosti nejasně, nekriticky, skly vždy růžově zamlženými a snahy i záměry své, zejména literární, do obrovských rozměrů zveličujícími.«

4. Pan Dr. Traub dále mi vytýká: »Vzpomínky své nezačal Frič psáti teprve r. 1884, jak soudí Heidler; Frič přece praví v úvodě výslovně: ‚Přistupuji k souhrnu svých upomínek', a víme, že první náčrtky pamětí svých psal již r. 1859.« — Vždyť já to píši na str. 43: »Když přišel do Londýna (po internaci v Sedmihradech) r. 1859, napsal si bombastickou předmluvu,[1] do níž pojal »titanské« zápisky psané v komárenském pevnostním vězení již ku konci tamního žalářování.«

5. Upřímně přiznávám, že mi pan Dr. Traub správně vytýká jediný omyl: myslil jsem, že poslední díl Pamětí, který byl vydán již 1887, vyšel teprve r. 1891. Svedl mne k tomu titulní list, nevěděl jsem, že je falešně

[1] t. j. k Pamětem.

přidaný Bačkovským, který r. 1890 náklad Pamětí koupil a opatřil novými obálkami.

6. Pak mi vytýká: »Prof. Heidler však jde ještě dále tvrdě, že v Čechách nebylo opposice proti politice českých poslanců na říšském sněmě kroměřížském a tomu tak není.« — Já však netvrdím, že v Čechách nebylo vůbec opposice proti politice českých poslanců na říšském sněmu kroměřížském. Dokazuji na str. 54/55 jen, že není pravdou, že by byli čeští radikálové chtěli, aby čeští poslanci způsobili revoluci »při první jistotě«, že bude říšský sněm rozpuštěn, dokládám, že proti klidnému postupu poslanců českých nebylo opposice.

Nijak netvrdím, že by nebylo vůbec v Čechách opposice proti politice české v Kroměříži. V článku »Radikálové naší revoluce« uveřejněném 23. a 30. března 1911 (tedy ještě dříve, nežli jsem přednášel »Kritiku Pamětí Jos. Vác. Friče«) v »Samostatnosti« dosti široce a četnými citáty ukazuji, že byla opposice, nikoli však proti nestátoprávnímu programu národní strany, nýbrž proti zdánlivému nedostatku demokratismu a že se ta opposice nejvíce projevila při známém hlasování pravice o § 1. zákl. zák. o právech občanských (»všechna moc pochází z lidu«). Tam také vypravuji, že radikální strana nebyla jednotná programově, že je nutno rozlišovati mezi osobami, jež stály v čele.

7. Pan Dr. Traub často opakuje, že Frič v Pamětech nepsal úmyslně nepravdu. Já nikde nepravím, že by byl psal úmyslně nepravdu — a mimo to pro historickou cenu zpráv Pamětí nemá význam, zdali byla nepravda napsána úmyslně či neúmyslně, rozhoduje, že je to nepravda. Úmyslnost či neúmyslnost napsání nepravdy má význam pro ocenění povahy autorovy.

To jest souhrn všech výtek. Jediná jest správná: že jsem se falešným titulním listem dal zmýliti při uvádění roku vydání třetího dílu Pamětí. Přiznávám se k ní upřímně. Na konec musím si stěžovati na jednu větu. Pan Dr. Traub píše (str. 327) najednou beze vší souvislosti v novém odstavci: »Těžké obvinění proneseno tu proti Fričovi, jako by byl stál ve službách mladočeské strany a že tato tendence se projevuje v Pamětech« — a necituje dokladu z mé kritiky. Nemůže. Nikde jsem neužil takových slov; každý, kdo přečte moji kritiku, přizná, že jsem nikdy nepochyboval o Fričově politické poctivosti a čestnosti a že jsem vždy věřil, že psal ve smyslu mladočeské strany dle svého vnitřního přesvědčení.

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Nové smiřovačky českopolské.

Po několik týdnů udržují se zase houževnatě pověsti, že se sejdou nové smiřovací porady českopolské; pro spolehlivost těchto pověstí je příznačná jejich záhadná neurčitost: není z nich vidět ani, zdali to mají být smiřovačky jaksi úřední, svolané zemským úřadem politickým, na nichž by se určité obce měly dohodnout o převzetí místních škol druhé národnosti, či jde-li o nějaké soukromé dohodování zástupců obou národů, svolané Národními Radami. Do takových neurčitých příprav velmi rušivě zasáhly patrně dvě události: provisorní zveřejnění soukromých škol v Rychvaldě, na Polské Ostravě a v Dětmarovicích a obecní volby v Rychvaldě.

Provisorium uvedených škol je zase cenný příspěvek do sbírky rakouských nepravděpodobností. Potřeba škol je v obcích prokázána, komisionelní řízení zjistilo dostatečný průměr, ale obce se odvolaly k správnímu soudu. Českým obcím šlo při tom o to, aby dosáhly od správního dvoru zásadního rozhodnutí, že průměr školních dětí zákonem stanovený pro zřízení nové školy platí také pro zřízení školy jiného jazyka v obci, kde už škola jedné národnosti je. Správní soud se však této zásadní otázce vyhnul a v obou případech (petřvaldském a dětmarovském), ve kterých žalobu obecního výboru vyřídil, dal obcím za pravdu pro formální chyby přípravného řízení (že obci nebyl dodán seznam dětí, že obec jako spoluvydržovatelka nebyla otázána stran zavedení němčiny a pod.). Když nedávné školní stávky (v Polské Ostravě, Rychvaldě, Hrušové a dodatečně také v Dětmarovicích) ukázaly strašnou neudržitelnost této školské anarchie, zjednal zemský výbor odpomoc tím, že v několika případech učinil se soukromými školami to, co finančně jemu patří, totiž převzal osobní náklad, kdežto věcný náklad, který by měly převzít obce, zůstal dosavádním vydržovatelkám, české a polské Matici. Místa učitelská prozatím vypsána nebudou, nýbrž prostě nynější matiční učitelé jsou dále placeni zemí; jaké bude však jejich právní postavení, event. z něho plynoucí volební právo, to je dosud záhadou. Konečně však přece třeba uznat, že vláda sotva mohla v těchto případech udělat více; sotva by mohla obce přinutit k převzetí škol, když jejich rekursy byly u správního soudu vyřízeny příznivě. Tím více však musí se odsouditi výběr škol takto napolo zveřejněných; jsou to: české školy v Rychvaldě (převzato bylo 5 tříd a 5 poboček), polské na Polské Ostravě a v Dětmarovicích. Pominuta úplně česká škola v Hrušové, ačkoli v ní stávkovaly děti sou-

časně s žactvem tří škol zveřejněných — a ovšem stejně pominuty velké a staré české soukromé školy v Opavě, ve Frýdku a v Karvíně. Je z toho vidět, že zemský výbor takto energicky zasáhl pouze v obcích ovládaných Slovany, ale už proti německé radnici hrušovské si netroufal. Na druhé straně však zjednán je tímto zveřejňovacím provisoriem precedenční případ, který nám může přispět v dalším boji za české školství ve Slezsku. Ovšem je v něm zase nemalé nebezpečí, aby se z něho nevyvinulo pravidlo, jaké se vytvořilo na Moravě při sestátňování nebo pozemšťování soukromých středních škol, abychom pak z peněz těžce nasbíraných na menšinové účely nemuseli podporovati německé radnice.

V tomto činu zemského výboru, vlastně v tom, že k němu muselo dojít, vidím jeden hřeb do rakve chystaných smiřovaček; druhým, tlustším a pevnějším, jsou rychvaldské obecní volby. Rychvald je jméno po vlastech českých hodně známé, asi tak jako Poštorná a Černová. Byla to obec původně zcela moravská, na venek ji popolštil především kněz, ale domácí lid zůstal dále v obrovské většině věren své staré národnosti; přes to, že v roku 1900 bylo tam napočteno jen 11 Čechů, české školy rychvaldské rostly, při obecních volbách byl třetí a druhý sbor vážně ohrožován a po desíti letech napočteno Čechů skoro polovička obyvatelstva obce (přes čtyři tisíce). A při letošních obecních volbách dostali čeští kandidáti ve třetím sboru 320—340 hlasů a zůstali v menšině o 21—49 hlasů; v druhém sboru jim scházely do vítězství dva hlasy. Hřebem do rakve smiřovaček není tato česká porážka, která se konečně na polovic předvídala, nýbrž způsob, jak si Poláci před volbami a při volbách počínali. Jejich jednání bylo takové, že zemská vláda slezská na opětovné stížnosti české uznala za nutné přes hlavu okresního hejtmana fryštátského (Poláka Jany Bobowského) vyslat do Rychvaldu před volbou komisaře, který zjistil na př., že do III. sboru bylo vreklamováno 70 voličů (polských ovšem), kteří volebního práva nemají; při volbách ovšem všichni hlasy odevzdali. Proti volbám bude přirozeně podán rekurs a je naděje, že mu bude vyhověno; ostatně i tak nám může stačit, že přes všecky machinace polské radniční kliky (s níž však se stotožnila polská inteligence z celého Těšínska) bylo odevzdáno pro českou kandidátku (v třetím a druhém sboru) na čtyři sta hlasů. Toto číslo je tím potěšitelnější, že je tvoří skoro výhradně náš domácí lid, usedlý, povahově pevný a — hospodářsky poměrně silný.

Opakuji: hospodářsky poměrně silný. Neboť v těchto volbách — jako konečně v našem průmyslovém kraji skoro pravidelně — velmi citelně se uplatnil vliv velkokapitálu, jemuž podlehlo dost odvislých voličů, kteří by jinak byli šli s naší stranou. (V Rychvaldě se volí ústně.) A je právě pro slezské Poláky příznačné, že jejich nejvěrnějším spojencem, který jim vlastně svým nátlakem na závodní zřízence a dělníky vítězství dobyl, byla německá závodní správa jámy Alpinky, které před krátkou dobu smutné jméno svou defraudací zjednal horlivý nordmarkář Pešat. Polský obecní výbor rychvaldský pomohl nedávno Němcům z Alpinky k zřízení soukromé německé školy, která se ovšem plní skoro výhradně slovanskými dětmi, a Němci se jim nyní velmi svědomitě odměnili. Promítneme-li si perspektivu dále a rozvážíme blízkost německého Bohumína a dajč-

frajndlišské Vrbice a Záblatí, vidíme, že přičiněním Poláků ocitá se Rychvald na šikmé ploše, kterou před ním — vinou Poláků — šlo Záblatí, Německá Lutyně a celá řada obcí ve východním Těšínsku. Ten poznatek si třeba z letošních rychvaldských voleb pamatovat, že tam nebojujeme pouze proti Polákům, nýbrž chráníme svou obec před Němci. Poláci často vyčítají Čechům v severozápadní části Těšínska, že se drží při vesle výhradně pomocí českých závodních lidí — v Rychvaldě využili sami závodní pomoci přes míru, ale pomoci německých úředníků; ta pomoc byla ovšem předem draho zaplacena.

Před nějakým novým pokusem o smiřovačky bude nutno na české straně dobře uvážit tyto obě události. Svolá-li vláda nějakou schůzi, bude snad lépe s české strany vůbec pozvání odmítnout anebo přijmout jen s důrazným ohrazením, že nejsme my těmi škůdci míru, kteří by druhému odpírali jeho národní práva, nýbrž že jsou to slezští Němci a v první řadě sama zemská vláda a zemský výbor slezský. Chtějí-li nápravu doopravdy, netřeba smiřovaček, stačí uskutečnit zákon o menšinovém školství, po němž se s české strany již tak dlouho vytrvale volá. Nemohu se zbýt toho dojmu, jako bychom tím, že na ty vládní smiřovačky s Poláky přistoupíme, sami sebe vydávali za rušitele národního míru v zemi. A dále zdůrazňujeme tím jednostranně své národnostní požadavky, které máme proti Polákům, kdežto daleko větší a četnější potřeby máme si dobývat od Němců.

K smiřovačkám soukromým byla a je u nás vždy zásadní ochota, plynoucí namnoze z našeho slovanství; aby se neřeklo, že jsme rušiteli shody slovanské. Před takovými smiřovačkami mělo by se u nás pořádně uvážit, v čem a oč se vlastně chceme smiřovat; shledalo by se patrně, že celé smiřovačky zůstanou formou bez obsahu. Poláci nám dobrovolně nedají nic, to vidíme nejlépe na rychvaldském příkladě, ostatně také celkem nám nemají co dát; Poláci se spojují raději s Němci než s námi, pokládají Němce za méně nebezpečné, protože my máme za sebou domácí usedlý lid, ve spolupráci s námi Poláci pro svou nižší kulturní úroveň podlehnou, proto se jí vyhýbají, proto na př. nyní polští sociální demokrati volají po úplné rozluce se svými dosavadními věrnými stoupenci, českými centralisty. Naše síla na Těšínsku je v uvědomělém lidu. Na Fryštátsku je naše posice proto dosud dost nejistá, protože lid, který tam většinou představují horníci, stojí dosud právě přičiněním centralistů mimo kulturní práci a mimo národní boj. Koncem února konaly se v uhelném revíru volby delegátů báňského společenstva., které přímo názorně ukázaly poměr sil autonomistů a centralistů: Michálkovice jsou asi středem, co je odtud na východ, to je centralistické, co na západ, to je převahou autonomistické. Centralisté vůbec vzdělávací práce mezi dělnictvem nekonají, protože by nutně vedla ke konfliktům s Poláky, které ostatně i tak už nastaly, a protože na ni nemají lidí. Pronikání národního uvědomění mezi dělnictvo a jeho kulturní povznášení posiluje stále naši posici; s jistou hyperbolou můžeme říci: kdyby nebylo na západním Fryštátsku evangelíků, neznamenali by tam Poláci vlastně nic; neboť z domorodého obyvatelstva jsou to skoro jen evangelíci, kteří s nimi drží. *K. O.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Demobilisace a těžké hospodářské pohromy z válečného poplachu a z pochybené zahraniční politiky. — Zbrojení evropské následkem válek balkánských. — Daň z majetku v říši německé a jiné nové daně. Vyřízený malý finanční plán ve finančním výboru; tak zvaná staromládenecká daň a její oprávnění následkem tíživých daní spotřebních. — Osobní daň z příjmu a její výnos z jednotlivých zdrojů důchodových; neúměrnost zatížení daňového; unikání daní z příjmu u lidí majetných; nespravedlivost daně ze služného i vůbec celého systému daňového. — $4^1/_2$%ní uherská renta a ztráty dlužníků při nízkých nominálních procentech úrokovacích; odpor proti $4^1/_2$%ním úpisům na radnici vídeňské. — Proč nevydává městská pražská spořitelna pro Prahu $4^1/_2$% nebo 5%ní úpisy? — Ohromné zisky alpské dolovací společnosti a železářský kartel.

Téměř pět měsíců byly naše zálohy válečné pohotově k výzvě do boje na severních i jižních hranicích monarchie. Teprve nyní jsou povolaní reservisté a to jen z Haliče propouštěni ke svým rodinám. Co tu bylo útrap pro mladé lidi vytržené ze svých občanských zaměstnání, jak strádaly jejich rodiny, jakých majetkových ztrát nadělalo se všem těmto ubohým postiženým! Ale všecky naše země pocítí hrozné důsledky z toho. Již mluví se až o 1000 millionů korun, které se buď již státem na zbrojení vydaly nebo které ještě za tím účelem vydány budou. A finance obou států jsou v úplném rozvratu. Naše čtyřprocentní renty nechtí se hnouti z příšerně nízké své ceny 84%, co znamená roční úrok přes 4¾% a při tom je možný budoucí zisk na kursu až skoro 19%. Ale kdyby se žádala nyní větší státní půjčka od peněžního trhu, jistě by věřitelé ještě své požadavky přitužili. Pod 5% sotva by náš stát dostal větší sumy vypůjčiti.

Pro soukromý úvěr nyní na jaře nenastala vůbec úleva. Při nejlepších krátkodobých směnkách požaduje rakousko-uherská banka nyní v březnu, kdy v jiných letech bývá úvěr nejlevnější, stále 6% a na spolehlivé cenné papíry jsou zálohy banky úrokovány na 7% ročně. To znamená však úroky podnikatelům, kteří nemohou poskytnouti podobných jistot, nejmenší sazbou na 8 až 10% ročně i více. Pravidelně však se úvěr vůbec nepovoluje, jen v nejkrajnější nezbytnosti. Tím se vysvětlují obrovské ztráty a úpadky, které všecku podnikavost ubíjejí.

A proč takové pohromy stát svou stálou vojenskou pohotovostí způsoboval? Jaký z toho bude výtěžek? Bude prý zabezpečena neodvislá Albanie, aby balkánští Slované se nedostali k Adriatickému moři. Ale Srbům se přece dostane přístavu na Adrii, třebaže jim nebude politicky patřit, a Černohorci již přístavy tam mají. Tedy vlastně se jedná jen o prožluklý Skadar. Dříve ještě jsme se pálili o Janinu, ale nyní, když jí Řekové dobyli, není nikoho, kdo by jim ji chtěl vzíti. Snad by to dopadlo i tak se Skadrem, kdyby se ho Srbové ve spolku s Černohorci zmocnili. Ale stojí ten Skadar za oněch 1000 millionů korun, o které vzrostou dluhy v obou státech monarchie? A stojí zejména dále za všecky ty hrozné hospodářské otřesy, kterými byla a je dosud zmítána celá naše říše? A jakou vrchovatou míru nepřátelství jsme si tím získali u všech balkánských národů, vyjímaje Albánce a Turky! Ale Turci budou daleko a Albánci nám

málo pomohou, jestliže na nás vůbec nezapomenou a raději nepřikloní se k Italii, která je jim mnohem bližší.

Podivné si to ukládáme kapitály pro budoucnost, které nám vynesou jistě velmi pochybné úroky.

*

Nevítaným a hořkým plodem balkánských bojů pro starou Evropu bude zvýšené zbrojení kontinentálních velmocí se stupňovanými břemeny vojenských rozpočtů. Již první začalo Německo a s ním hned také Francie a ani Rusko nehodlá zůstati za nimi.

V Německu hodlají odvésti ročně asi o 70.000 nováčků více. To by při dvouleté službě vydalo asi o 140.000 mužů vyšší stav vojska v míru. Celkem do r. 1916 by stav německé armády v míru byl přes 800.000 mužů a stav válečný v řadovém vojsku by vzrostl nejméně o 400.000 bojovníků. Na to však se počítá vydání jednou pro vždy asi 1000 mil. M, kdežto stálými výdaji se více zatíží říšský vojenský rozpočet do 200 až 250 mil. M ročně.

Francie ovšem nemůže zvětšiti počet nováčků, jelikož tam již nyní odváděli skoro každého, kdo dovedl zbraň unésti. Proto se rozhodli republikáni uzákoniti znovu tříletou vojenskou službu místo nedávno zavedené dvouleté a přiostřiti ji tím způsobem, že nebude žádných výjimek od této tak dlouhé a těžké povinnosti. Tedy nebude ve Francii již jednoročních dobrovolníků. Takovým způsobem se mírový stav francouzské armády hodlá uvésti na 750.000 mužů, tedy asi o 50.000 méně než v Německu. Ovšem se nesmí zapomínati, že Francie nemá ani plných 40 mil. lidí, kdežto v Německu žije již asi 67 mil. obyvatel.

V Rusku již nyní mají v míru přes 1¼ mil. vojáků, z nichž skoro celý million je v Evropě. Také v Rusku pomýšlejí postaviti nové tři armádní sbory se vším ostatním příslušenstvím.

Co všecko toto nové zbrojení si vyžádá obětí hmotných, o tom není potřebí mnohými slovy se šířiti. Je to viděti nejlépe na číslech uváděných již z Německa. Rozumí se, že se to nezastaví ani na našich hranicích i že záhy velmi k účtům za loňskou i letošní mobilisaci obdrží naše parlamenty nové vojenské požadavky, jen co sejdou se nové delegace. Mluviti proti tomu je ovšem marno. Zástupci občanstva nedovedou těmto hrozným požadavkům se vzepříti; stačí pouze na odůvodnění těch břemen obvyklý obrat, že jsou to nezbytnosti pro velmocenské postavení říše. Že toto velmocenské postavení říše nemůže se opírati pouze o děla, pevnosti a bodáky, nýbrž také o blahobyt a spokojenost národů v říši bydlících, tomu se na rozhodujících místech nechce dobře rozuměti. A ti, kteří by měli i mohli hlas lidu dáti slyšet až k těm rozhodujícím výšinám, nevzmohou se k tomu ze samé úzkostlivosti a nestatečné opatrnosti. — Ale občanstvo má právě takové zástupce, jaké je samo a jaké si samo také zvolilo.

*

Oněch tisíc millionů říšských marek, jichž v Německu na svou pozemní výzbroj jednou pro vždy budou potřebovati, hodlá německá říše sehnati najednou daní ze jmění, které by podléhal všecek movitý i nemovitý majetek přesahující 10.000 M pro jednu domácnost. Při poměrném

bohatství německém stačilo by uložení této daně progresivně od $\frac{1}{3}$ nebo $\frac{1}{4}\%$ až přes 1% při velikých bohatstvích; průměrné zatížení asi $\frac{1}{2}\%$ by prý vydalo žádaných 1000 mil. M. Podle toho odhaduje se takto zdanitelné jmění na 200.000 mil. M. Dani té by podléhalo také jmění rodin panujících knížat německých, které dosud bylo prosto daně vůbec.

Pro účely státní podobná doplňková daň ze jmění už v Prusku je zavedena, ale toliko nepoměrně mírnější sazbou; za to však je to daň stálá na doplnění osobní daně důchodové (nebo, jak se u nás říká, daně z příjmu).

Na uhrazení stálého ročního vyššího zatížení vojenského o 200 až 250 mil. M. musily by se ovšem zavésti nové trvalé daně říšské, jelikož by se úhrada v dosavadních říšských důchodech nenašla. Nesmí se zapomínati, že kromě toho Německo bude ještě stále více vydávati na válečné loďstvo. Byla sice ujednána vzájemná úmluva s Anglií, že německá a anglická námořní síla mají se k sobě udržovati ve vzájemném poměru 5:8, ale tou úmluvou prozatím se tyto dostihy nezastavily, aspoň pro Německo nikoli. Dosud německé válečné loďstvo totiž nemá té síly, jaká by byla umluvené rovnováze přiměřena a Anglie sama stále ještě své válečné loďstvo rozmnožuje.

U nás se vojenské požadavky mimořádné i z části řádné stále uhrazují novými výpůjčkami a naši finanční ministři mají pouze starost, jak by se zvýšené úroky z těchto nových dluhů uhradily. Ale ani na to rakouské státní příjmy nevystačují a říšská rada při své těžkopádnosti i při politické nejasnosti a rozháranosti stran nedovedla vyříditi daňové předlohy jí podané již před čtyřmi lety.

Teprve v posledním předvelikonočním jednání byl finančním výborem projednán známý m a l ý f i n a n č n í p l á n, jehož nejdůležitějšími body jsou zvýšení daně kořalеční, zvýšení osobní daně z příjmu, zavedení daně z tantiem, daně ze šumivých vín a jiné drobnější dávky. Zdali všecky tyto předlohy ve výboru přijaté budou skutečně po velikonocích v plném zasedání říšské rady projednány, nelze ještě určitě předvídati. Odpor proti jednotlivým daním a jich podrobnostem je sám sebou značný, ale horší nebezpečí hrozí z politických příčin, které každé rozhodnutí na říšské radě ohrožují.

Nejvážnější výtky proti novým předpisům osobní daně z příjmu týkají se kromě nahlédání do obchodních knih, o kterém se již v těchto rozhledech mluvilo, také zejména přirážek oněch, kde předpisována je daň osobám jednotlivým nebo domácnostem, v kterých žijí jen pospolu dvě osoby. Je to daň, které se přezdívá »d a ň s t a r o m l á d e n e c k á«. Pro úplně osamělé osoby (t. zv. staré mládence nebo staré panny, ale i pro osamotnělé vdovce a vdovy) bude daň zvýšena o 15%, kdežto pro domácnosti o dvou osobách (pro bezdětné manžely a j.) bude zvýšení daně činiti 10%. Patrně to není pouze daň staromládenecká. Také se tím nechce do ustanovení daňových přejímati jakési nucení svobodných nebo ovdovělých lidí ke sňatku, nebo snad působiti, aby nebylo příliš mnoho bezdětných rodin, nýbrž se tím prostě chce vysloviti požadavek větší spravedlivosti daňové. Chce se tím vlastně uleviti domácnostem, jejichž živitel musí pečovati o více hlav.

A tato zásada je jistě zcela spravedlivá a sice z prosté úvahy o tíži daní samých. U nás největší výnos dávají daně nepřímé a mezi nimi daně spotřební. Jsou mezi nimi daně zvláště tíživé, kterým se nemůže vyhnouti žádný jednotlivec. Jenom několik z nich vytkneme: daň ze soli, z petroleje, z masa, z cukru, daň potravní na čáře atd. Kromě toho k nim nutno ještě přičísti daně z bytného (ať je to daň domovní nebo činžovní) i daně, kterým se sice jednotlivec může vyhnouti, ale které přece postihují největší část poplatníků, jako jsou daně z lihových nápojů a daň z kouření. Všecky tyto spotřební daně postihují rodiny poměrně podle počtu hlav, a sice pravidelně u středních stavů mnohem tíže, nežli jak bývají zatíženy osobní daní z příjmů. Mají tedy jednotlivci nebo domácnosti jen ze dvou osob složené při témž důchodu ročním daleko výhodnější postavení vůči státnímu fisku. Domácnosti s četnými členy platí již nepoměrně i daleko vyšší státní daně nežli domácnost s jedním nebo dvěma členy. Proto mohou takové domácnosti s menším počtem členů mnohem snáze snésti vyšší zatížení osobní daní z příjmu.

Je v tom tedy falešná sentimentalita, že se naříká nad osudem opuštěných starých mládenců nebo bezdětných rodin, když se jim zcela nepatrně (o 10% nebo 15%) zvyšuje celkem mírná osobní daň z příjmu, kdežto daleko těžším daním nepřímým unikají, jelikož v početných rodinách se tlak těchto hrozných daní několikrát násobí.

Vynesly totiž nejtíživější daně spotřební (ze soli, z masa, z petroleje, z cukru a potravní daň na čáře) za r. 1911 státu 250 mil. K a připočteme-li k tomu ještě výnos z cel na různé plodiny, připadalo by tu na každou hlavu jistě přes 10 K průměrně ročně. Nepočítáme-li do toho ani, co se zaplatí ještě daní z lihovin, z tabáku, jakož i na větší byty pro četnější rodiny, připadlo by na ony zcela nevyhnutelné daně při rodině sedmičlenné (otce, matku a pět dětí bez jakýchkoli služebných osob) ročně 70 K, kdežto jediný člověk sám pro sebe platil by průměrně jen 10 K těchto daní. Je tedy zcela spravedlivý požadavek, nikoli, aby tento jediný člověk platil vyšší daň z příjmu, nýbrž vlastně, aby oné četné rodině byla daň z příjmu snížena, protože je beztoho už daněmi jinými přetížena. Když však nejde osobní daň z příjmu snížiti, naopak, když se musí zvyšovat, nezbývá, než aby se jednotlivcům osamělým zvýšila více. To je význam oné tak zvané daně staromládenecké.

Na vyrovnání by musil »starý mládenec« proti oné rodině sedmičlenné zaplatit více o 60 K ročně. To při 15%ní přirážce předpokládá již osobní daň z příjmu 400 K, a tedy roční důchod přes 14.000 K. Při takovém důchodu se dá již roční přirážka daňová 60 K lehko dosti snésti, když k tomu není starostí jiných o živobytí četné rodiny.

*

Osobní daň z příjmu vynesla za rok 1911 celkem $93^1/_3$ mil. K, sotva třetinu z toho výnosu, který připadal na nejtíživější daně spotřební (ze soli, z petroleje, z masa, z cukru a na potraviny podrobené clu). Dani této podléhalo celkem sotva 1,405.000 domácností s počtem necelých 4¼ mil. osob. Ani 15% všech domácností nebylo dani té podrobeno, kdežto

v Prusku jí podléhá daleko přes 40%. Ovšem počíná v Prusku zdanitelný důchod již od 900 M = 1060 K asi, kdežto u nás teprve od 1200 K ročně; ale přece lze tvrdit, že v Prusku je poměrně daleko víc jak dvojnásobné procento vyšších důchodů nad 1200 K nežli v Rakousku. To ukazuje jednak velikou naši chudobu, jednak že také mnoho domácností asi u nás dani té uniká.

Jak nerovnoměrně je daň ta rozvržena, pozná se z tohoto rozdělení jejího břemene. Ze všech zdaněných důchodů připadalo

	na majetek pozemkový	na majetek z budov	na služné	z kapitálů movitých	ze samostat. podniků	na jiné důchody
v r. 1911	6·93%	9·19%	40·93%	12·19%	29·05%	1·71%
v r. 1909	7·14%	9·55%	40·70%	13·01%	28·10%	1·50%
v r. 1898	8·28%	10·37%	34·29%	16·16%	28·72%	2·18%

Hlavní tíha přesunuje se stále více na služební platy, jelikož ty se utajiti nedají; za to hrozně ubývá výtěžků jak z kapitálů movitých tak i nemovitých. V r. 1898 byly důchody z nemovitostí i z kapitálů ještě znatelně vyšší nežli důchody ze služného, činily 34·81%, kdežto na služné připadalo jen 34·29%. V r. 1911 proti tomu přiznané důchody z pozemků, budov i z kapitálů movitých činily již jen 28·31%, kdežto služné činí již nepoměrně více, totiž 40·93%. Kdyby to mělo býti pravdou, stával by se z Rakouska vlastně stát samých zřízenců, z něhož majetek se pomalu vytracuje. Zatím je asi to pravdou, že služné je správně postihováno, kdežto majetkové důchody dovedou dani lehčeji uniknout.

Každým způsobem jsou tyto údaje velmi povážlivy a ukazují na nezdravotu našich národohospodářských poměrů.

Tím divnější je ovšem také naše dosavadní daň z vyššího služného, která v r. 1911 vynesla přes 4½ mil. K. Je to jedna z nejnespravedlivějších daní vůbec, aspoň vůči zdanění důchodů ze jmění kapitálového. Služné je zajisté již dosti postiženo osobní daní z příjmů, jak to nejlépe ukazují procenta z veškerých důchodů na né připadajících. Proto musí se na ně ukládati ještě nová daň, která je několikrát ještě vyšší nežli důchod plynoucí bez práce z nakupeného jmění. To je nový doklad daňové spravedlivosti i daňové morálky naší. Ovšem naše finanční mizerie nedovoluje finanční správě vzdáti se tak nespravedlivého výtěžku, ačkoli suma jeho činí pouhých 4½ mil. K. Vždyť v našich příjmech musí býti daně ještě tísnivější a nespravedlivější jako daně ze soli, potravní daně na čáře, malá loterie a jiné podobné ostudné důchody!

*

V Uhrách uzavřeli nové velké státní výpůjčky 300 mil. K, a sice 4½%ní renty 150 mil. K a 4½%ních poklad. poukázek také 150 mil. K. Nejsou ještě známy kursy, za které obě půjčky byly převzaty, ale podle obrovského napětí na trhu úvěrním zajisté kursy aspoň pro 4½%ní rentu uherskou budou dosti nízké. Z těch důvodů by se byla jistě lépe doporučovala renta 4¾%ní nebo 5%ní, vůbec s takovým nominálním procentem, aby se kurs nelišil nebo jen nepatrně lišil od sumy nominální (od sumy dluhu, na jaký bude výpůjčka zníti).

Ale již aspoň to je pokrok, že Uhři při nynější vysoké míře úrokové neutkvěli na fiktivně nízkém nominálním procentu 4 ročně, na které skoro výlučně uherské i rakouské papíry zní. Nyní by se na nominální 4% dostal pro velikou půjčku sotva vyšší kurs než 80% nebo aspoň o málo vyšší. Byla by tu půjčka tak jako tak asi 5%ní a kromě toho by se kapitál dlužný zvětšil o celou čtvrtinu. Tím by se věřitelům však zabezpečoval vysoký 5%ní úrok na všecky budoucí doby. Neboť renty 4%ní nebude lze konvertovati, kdežto 5%ní renta se dá zcela jistě konvertovati, jakmile nynější napětí úvěrní povolí.

Jak se proti tomu vyjímá ubozе odpor proti 4½%ním úpisům na radnici vídeňské! Tam jistý vídeňský obecní rada (Dr. Schlechter) vášnivě mluvil proti 4½%ní půjče 160 mil. K, protože prý by se tím znehodnotily všecky dosavadní 4%ní papíry. Ale Uhři se na to neohlížejí a zcela právem. Cenné papíry se znehodnocují tenkráte, když úroková míra klesá, ale nikoli, protože nové papíry se vydávají na vyšší nominální procenta, nýbrž znehodnocují se stejně, i kdyby se trvalo na nízkém nominálním procentu. Vždyť tolik početních vědomostí má každý věřitel, aby si z daného kursu dovedl vypočítati úrokovací procento. Věřitelé nejsou tak na hlavu padlí, aby nedovedli elementárním způsobem počítat; ale na hlavu padlí jsou oni dlužníci, kteří si myslí, že nízkým nominálním procentem napálí věřitele. Zatím ovšem napálí toliko samy sebe, jelikož musí udělati nepoměrně vyšší nominální dluh a nemohou později za poklesle míry úrokové vysoké úroky snížiti.

To platí rovně pro naše domácí poměry. Praha stále potřebuje nových půjček, ale dá si je opatřovati přespříliš draze cizími, nám po případě nepřátelskými ústavy, jako to udělala loni v létě u rak. úvěr. pozemkového ústavu (österr. Bodencreditanstalt). Ta vydala 4½%ní úpisy, které výhodně prodala ve Francii. Ale Praha má svůj vlastní úvěrní ústav, jenž má právo vydávati dluhopisy, svou městskou spořitelnu. Arci nesměly by se nyní vydávati její úpisy na 4%, nýbrž nejméně na 4½% nebo na 4¾% nebo 5%ní, které by šly jistě velmi dobře na odbyt. A tu by takové výpůjčky byly ještě nepoměrně lacinější, nežli jak je poskytl rak. úvěrní pozemkový ústav.

*

Zajímavá je uveřejněná bilance rakouské alpské dolovací společnosti (österr. alpine Montangesellschaft), která za loňský rok vydělala čistého ze svých dolů a hutí přes 35½ mil. K. Je to z akciového kapitálu 72 mil. K téměř 50%. Z toho odvádí daní i s přirážkami 4½ mil. K a 5¹/₇ mil. K se odpisuje z majetku, aby se zisk zdál menší, kdežto správní radě a ředitelstvu připadne přes 3 mil. K na tantiemách. Akcionářům se bude vypláceti dividenta 52 K čili 26%. Před mnohými lety neměla akcie celá vyšší cenu, nežli co nyní se dostává roční dividendy. — Tak znamenitě se vyplácí kartel a jeho využitkování vysokými ochrannými cly. Za to, když se potřebuje nějaké zařízení pro naše válečné potřeby, musí se to doma buď mnohem dráže platit, nebo se to za lacinější ceny zadá do ciziny! —*ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Odpor panské sněmovny proti sociálním reformám. — Daň ze zápalek. — Připuštění advokátů k živnostenským soudům. — Pražské akce bytové. — Výluková směnka je neplatná. — »Typografická Beseda« opouští O. S. Č. — Politické generální stávky odvolány.

Není naší vinou, že v poslední době zabýváme se na tomto místě až příliš často panskou sněmovnou. Tato instituce, na niž hledělo se více méně jako na sbor pagod kývajících svůj souhlas, jakoby mládla, počíná jevit vlastní vůli, ač není-li to jen zatvrzelost starců. Neboť tato vlastní vůle jeví se pouze odporem **proti všemu novému**, co do sněmovny poslanecké bylo přineseno všeobecným právem hlasovacím, odporem proti všem usnesením sociálně politickým. Zásadní tento odpor vyvolal však již také odezvu ve sněmovně poslanecké, a to nejen v řadách poslanců sociálně-demokratických.

Poslanci Pollauf a Waber, členové vládního německo-nacionálního svazu, podali již návrh na omezení práv panské sněmovny, státně zřízenecký výbor přijal pak 11. února jednohlasně návrh posl. Glöckela: »Usnesení komise panské sněmovny, aby se přes jednohlasné usnesení sněmovny poslanecké o zákonné úpravě poměrů státních oficiantů přešlo k dennímu pořádku, prohlašuje státně-zřízenecký výbor poslanecké sněmovny za porušení důstojnosti poslanecké sněmovny a přes opačné stanovisko sněmovny panské trvá na zákonné úpravě služebních poměrů této kategorie státních zřízenců.«

Tento protest zodpověděla panská sněmovna tím, že 25. února přes týž návrh opět přešla k dennímu pořádku. A za dva dni na to, 27. února, přechází panská sněmovna k dennímu pořádku přes jednohlasné usnesení poslanecké sněmovny na změnu §§ 85. a 86. živn. ř., jíž mělo být odstraněno zastaralé a nepraktikované ustanovení, že dělník dopouští se porušením pracovní smlouvy trestného činu. Na zachování tohoto drakonického ustanovení mohli by být interesováni jedině živnostníci a průmyslníci, zástupci jejich však v poslanecké sněmovně hlasovali pro zrušení. Avšak i v panské sněmovně hlasovali liberálové, kteří nejvíce by mohli býti interesováni, proti zachování těchto ustanovení. Professor Schey označil je jako anachronism, vláda sama vyslovila se proti nim, a panská sněmovna 57 hlasy proti 46 rozhodla, aby se přes usnesení poslanecké sněmovny přešlo k dennímu pořádku! Aristokratická pravice, jejíž příslušníci na zachování policejních trestů vůbec nejsou interesováni, odhlasovala jich zachování na návrh barona Parishe. Charakteristické, ale důsledné; budiž!

Co však říci tomu, že s vysokou šlechtou hlasovali pro zachování policejních trestů také členové panské sněmovny Wohanka, Dr. Žáček, professoři Goll, Hlava a Ott? Jejich strany hlasovaly přece v poslanecké sněmovně pro zrušení! Či domnívají se tito pánové, že i v tomto bodě noblesse oblige? I Hlava a Goll?! Dovedla-li i u těchto špatná společnost zkazit dobré mravy, je to nejlepším důkazem její dokonalé špatnosti, důkazem, že je nejvyšší čas, aby se tato společnost rozešla.

*

Hlasování panské sněmovny nemůže býti vhod ani vládě v době, kdy žádá za přijetí tak nepopulárních daní, jako je daň z lihu a daň ze zápalek. Daní ze zápalek má býti každá krabička zdaněna 2 haléři. Vládní zpráva důvodová kalkuluje, že konsumenti touto daní nebudou příliš zatíženi; dnešní spotřeba zápalek obnáší na osobu 8 až 9 kusů denně. V zemích, v nichž jsou zápalky zdaněny, však pouze 4 až 5 kusů. Podobně přestane také u nás plýtvání zápalkami, čímž bude ušetřeno zvýšení jejich ceny. Při denní spotřebě 5 kusů vynese pak daň tato asi 15,930.000 korun ročně, při spotřebě 3 kusů stále ještě 9,558.000 K. Zapalovadla budou zdaněna dvěma korunami. Nezdaněny však zůstanou elektrické vypínače, takže zdaněný petrolej bude zažíhán zdaněnými zápalkami, nezdaněné světlo elektrické nezdaněnými vypínači.

*

V justičním výboru přijata zásada o připuštění advokátů k zastupování před živnostenskými soudy, z něhož posud byli vyloučeni. Vláda vyslovila s touto změnou svůj souhlas s podmínkou, že odsouzená strana nebude povinna platiti výlohy sporu, nejedná-li se o obnos nad 1000 K. Právo organisací a spolků na poskytování bezplatné právní ochrany bude zachováno.

*

Ze schůze nezaměstnaných, konané 9. února, byla vyslána na radnici pražskou deputace, aby žádala, by obec pražská postavila se v čelo pomocné akce. Deputaci bylo přislíbeno, že ježto se jedná o záležitost společnou Praze i předměstím, bude svolána společná schůze zastupitelstev k projednání její. O pojišťování nezaměstnaných bylo proneseno několik všeobecných slov. Určitě však přislíbeno, že obec věnuje na rok 1913 bytovému fondu 50.000 K. O upotřebení tohoto obnosu bylo na schůzi městské rady 11. února rozhodnuto, že obec stavby lidových bytů nebude prováděti ve vlastní režii, nýbrž přenechá to zvláštnímu bytovému družstvu. Podobné sliby byly však učiněny již častěji, takže je proč býti skeptickým. Trpce poznamenává dr. Alfred Mayer ve svých »Hospodářských a politických mementech«: »Vídeň, Terst, Pešť — a nyní, tak domnívají se vážení čtenářové, následuje vypsání komunálních bytových podniků pražských, jež nechal jsem si skromně na konec. Nuže, vážení čtenářové, nenechám vás dlouho na omylu: v Praze nic podobného dosud nemáme.«

První velkou akci bytovou chystá v Praze Stavební družstvo Nusle-Vršovice. »Právo Lidu« uveřejnilo několik plánků jeho projektů, bohužel však v příliš nepatrném měřítku. V čísle ze 14. února sděluje o projektu několik dat: »Stavební plán družstva spočívá na základě otevřeného bloku: všechny tři velké zahradní dvory kolonie budou otevřeny do ulic a tudíž přístupny volnému proudění vzduchu. Bytům stanoveny určité rozměry (3·30 m šířka a 5·15 až 5·30 m délky), aby jejich stavební náklady nevyšly vysoko, při tom ale poskytovaly rodině dosti volnosti a nesváděly ji k vypomáhání si noclehářstvím. Počet partají v jednom poschodí jest obmezen ve frontovém domě na tři, v rohovém na pět. V každém domě budou tři druhy bytů: o jedné místnosti, o kuchyni a po-

koji, o kuchyni, pokoji a kabinetu. Veliká většina bytů má dvě světové strany a z nich alespoň jednu slunečnou.«

*

Když koncem předešlého roku došla v truhlářském odboru štyrskohradeckém platnost kolektivní smlouvy, ujednané s organisací sociálnědemokratickou a křesťanskosociální, ujednalo sdružení zaměstnavatelů novou smlouvu pouze s organisací křesťanskosociální za zhoršených podmínek a nutilo ostatní dělníky, aby do této organisace přestoupili a uznali platnost smlouvy. Na stávku, která na to byla v některých dílnách zahájena, odpovědělo sdružení všeobecnou výlukou. Zaměstnavatele, který se k výluce nepřipojil, zažalovalo sdružení na zaplacení výlukové směnky v obnosu 1000 K. Obchodní soud ve Štyrském Hradci však uznal tuto směnku neplatnou, poněvadž výluka, kterou měly býti sníženy mzdy již existující, příčí se § 2. koaličního zákona a dobrým mravům. Tím nemá býti řečeno, že výluka jako prostředek boje zaměstnavatelů za všech okolností příčí se dobrým mravům. Naproti tomu však nutno uznat za odporující dobrým mravům, vykonává-li se tlak na dělníky za tím účelem, aby vystoupili ze sdružení, které vyhovuje jejich politickému přesvědčení, a přestoupili do organisace křesťanskosociální, a nasazuje-li se páka tohoto nátlaku na životní nerv dělníkův, zbavujíc dělníka možnosti výdělku.

*

Z »Odborového sdružení československého« vystoupila jako poslední »Typografická Beseda«. Tento svůj krok odůvodňuje tím, že další příslušností k »O. S. Č.« by přivodila rozluku členstva v Čechách a přerušení nutné spojitosti celoříšské i vzájemnosti zahraniční a zničila tak výsledky vytrvalé půlstoleté práce organisační, neboť by dosavadní rozsah jejích podporovacích zařízení byl nemožný a také obnova celoříšské smlouvy mzdové byla by neproveditelnou. »Typografická Beseda« byla vždycky bližší typu podpůrných organisací Friendly society nežli bojovným organisacím dělnickým. Zatím však, co anglické dělnictvo stále více se blíží organisacím bojovným, »Typografická Beseda« naopak se jich ještě více vzdaluje. Pochybujeme, že na této cestě bude moci dlouho úspěšně postupovat.

*

Politické generální stávky jak v Uhrách tak v Belgii byly odvolány. Již předešle vyslovili jsme mínění, že počet dělníků v Uhrách pro stávku se vyslovivších je příliš nepatrný. K témuž přesvědčení dospěl také výkonný výbor sociální demokracie uherské a rozhodl se generální stávku odvolat, když parlamentní oposice omezila se na pouhé prohlášení v parlamentě. V příslušném prohlášení praví: »... boj na ulicích zůstal by bez výsledku a sloužil by jen k tomu, aby vláda hromadnou vraždou nejpřednější voj všeobecného volebního práva, sociální demokracii, oslabila a krveprolévâním zápas dělnictva ochromila ... bylo by hříchem a politickou chybou vésti v tomto okamžiku lid před manlicherovky a strojní pušky.« — Úspěšněji skončila akce dělnictva belgického, kde na nalehání kruhů průmyslových, obávajících se

také o zdar chystané výstavy v Gentu bylo docíleno dohody v tom smyslu, že vláda předloží zákon o reformě práva hlasovacího, sociální demokracie nebude za to provádět obstrukci proti vojenským předlohám. *R.*

ŠKOLA.

Permanentní školská komise na sněmu zemském dokončila osnovu zákona o učitelských platech v Čechách. — Hmotné i právní stíny přijatého elaborátu. — Pohroma národního školství v Čechách následkem úsporné soustavy a nedělnosti sněmu. — Statistika o činnosti učitelstva v Čechách ve spolcích.

Permanentní školská komise při sněmu král. českého dokončila svou práci a vypracovala paragrafovanou předlohu o budoucí úpravě učitelských platů a předala své slovo komisi finanční, která má nalézti úhradu pro plus 23·3 mil. K, jež si uzákonění předlohy dle oficielních výpočtů vyžádá.

Není tím ale řečeno, že učitelstvo v Čechách je splnění svých požadavků blíž. Naopak je tu naprostá nejistota o osudu vypracované předlohy. Německé strany propustily by předlohu k projednání i s příslušnou úhradou, české strany však se stranou velkostatkářskou svezly by rády s úpravou učitelských platů také sanaci zemských financí a chtěly by při tom provésti volby nového zemského výboru, k čemuž německé strany svoliti nechtějí, aby neslevily se svého stanoviska obstrukčního. Mezi těmito dvěma protichůdnými stanovisky je sevřen osud předlohy a s ním osud dvacetitisícového společenského stavu, jemuž česká země byla dosud jen zlou macechou.

Předloha vypracovaná posl. Anýžem a soudruhy, která se zdála vyhovovati učitelským požadavkům, vyžadovala zvýšení školského nákladu o sumu asi 32millionovou. Vypracovala-li školská komise předlohu vyžadující plus 23·3 millionu, znamená to, že vypracovala předlohu minimální, která všem oprávněným požadavkům učitelským ani z daleka nevyhoví. Učitelstvo v Čechách srovnává nyní postavení své po uzákonění předlohy s postavením státního úředníka po uzákoněné pragmatice služební a vidí, jak bude i v budoucnosti daleko zastrčeno za tím úřednictvem s předběžným vzděláním středoškolským. Jsou tu rozdíly jdoucí do set i tisíců korun ročně v neprospěch učitelstva.

Vypracovaná předloha nevyhoví učitelstvu v Čechách po stránce hmotné, a až po jejím uzákonění stoupnou vlivem nových dávek zemských úžasnou měrou drahotní potřeby životní, bude na tom učitelstvo ve hmotném ohledu jako před úpravou.

Ještě povážlivější bude minus vypracované předlohy po stránce postupové a právní. Učitelstvo žádalo, aby jeho postup ve všech obcích byl stejný. V tom směru předloha nepřinese žádoucí zlepšení. Postup bude i na dále nestejný, nahodilý a proto nespravedlivý. Poměrně nejpříznivější bude v obcích, kde se málo mění obyvatelstvo a kde třídy jsou vesměs defini-

tivní. Zde dostanou učitelé definitivu ve třetím roce služebním po zkoušce učitelské způsobilosti a další jejich postup bude automatický. Zcela automaticky budou postupovati také zvláštní učitelé náboženství, jimž hned při vstupu do školních služeb započítají se do služby 4 léta studií seminárních a 2 (třeba i neprožitá) léta v duchovní správě. Čtyři léta seminárních studií, o něž mají více než světští učitelé národních škol, budou jim počítána za 6 let. V místech s rostoucím obyvatelstvem, kde je množství zatímních poboček a tříd, budou ustanovováni mladí učitelé jen výpomocně a zatímně a budou tu potvrzeni definitivně v nejpříznivějších případech až v 8. roce služebním. Předloha zavádí totiž definitivu ad personam, ale až od pětiletí od zkoušky způsobilosti, t. j. nejpříznivěji v 8. celkovém roce služebním. Protože však mnozí učitelé musí v místech s přibývajícím obyvatelstvem ztráviti řadu let ve službě výpomocné a substituční a do zmíněného pětiletí se bude započítávat pouze doba zatímní, oddálí se namnoze definitiva učitelských osob značně i za 8. služební rok. Také učitelům ustanoveným školními úřady pro třídy pro mládež méně nadanou (třídy pomocné), pro mládež mravně porušenou (třídy kárné a vychovatelny), pro t. zv. čtvrté ročníky při školách měšťanských nová předloha nepřinese žádoucí definitivu ad personam, neboť léta na oněch ústavech a třídách ztrávená se jim po přestoupení na školy obecné nezapočítají.

Jinou strašlivou nesrovnalostí v nové předloze je, že učitelé, kteří přestoupí z obecné školy na školu měšťanskou, musí si celou pětiletou dobu zatímní odsloužiti znovu na škole měšťanské, než na ní budou potvrzeni definitivně ad personam. Ke dřívější 7—8leté zatímnosti na škole obecné přistoupí nové pětileté provisorium na škole měšťanské. Hledejte případ v jiném společenském stavu, kde by musil někdo ve službě prožíti dvanáctileté provisorium, t. j. celou třetinu své celkové služby.

Citelnou metlou v rukou školských byrokratů stane se ustanovení, dle něhož bude moci býti přeložen každý učitel z t. zv. »příčin služebních«, t. j. bez udání nejmenší příčiny, a to i na místo s menším přídavkem aktivním. Dosud platný zákon zemský omezuje správně taková přeložení na místa s rovným platem služebním, a byl-li již učitel ze služebních příčin přeložen na místo s menším aktivním přídavkem nebo do obce pod 8 tisíc obyvatel, kde učitelstvo dosud aktivního přídavku nemělo, musil mu býti aktivní přídavek, který mu v bývalé obci příslušel, i v nové obci v neztenčené míře vyplácen. Ustanovení to bylo pro učitelstvo i školství právně velmi cenné, neboť zaručovalo jistou stabilitu působiště učitelova a tím jeho zdar ve škole. Dnes umíněností některých právníků ze školské komise a snad také nátlakem vlády, která chce míti v hrsti osud učitelův, se ustanovení staré zruší a učitel se vydá byrokratické zvůli na milost i nemilost. Několika suchými řádky zbaví se místa, v němž se stal někomu nepohodlným, zbaví se požitků zaručených mu dekretem a připraví sebe i svou rodinu o několik set ročních příjmů. Zůstane pro vždy památným dokumentem, že proti tomuto ustanovení hlasovali v komisi pouze 4 členové komise. Ostatní potvrdili svým hlasováním, že si přejí míti učitelstvo odvislé, otrocké, jímž možno točiti jako míčem v ruce.

Příjmy svými se učitelstvo po uzákonění předlohy státnímu úřednictvu nevyrovná. Kromě asi 100 řídících učitelův a ředitelů budou míti všichni učitelé v království menší příjmy než státní úředníci. Rozdíly, jak již řečeno, nebudou malé a budou činit v konečných příjmech až přes 1100 K. Učitelské listy vypočítávají, že rozdíl v celkových příjmech za celou služební dobu bude 20 až 22 tisíc K v neprospěch učitelstva. Učitelé obecných škol nedostanou ani tolik, kolik mají úředníci s nižší střední školou (kat. D), ba ani tolik, co mají úředníci, kteří mají 1 nebo 2 třídy střední nebo měšťanské školy.

Trapné bylo jednání školské komise o osobním přídavku, jehož se má dostati učitelům, kteří se nestanou řídícími nebo řediteli. Konečně rozhodnuto, že učitel takový dostane polovinu toho přídavku, t. j. 100 K po 27leté službě od zkoušky způsobilosti a druhou polovinu stejně malou po 30 letech služby od zkoušky, t. j. ve 33. roce služebním. Učitelé měšťanských škol dostanou v těch letech po 150 K. Osobní přídavky tyto jsou na současné poměry drahotní směšně malé a bídný postup jmenovaných osob nenahradí.

Při jednání o aktivních přídavcích navrhovali agrární členové školské komise jednotný aktivní přídavek pro všechno učitelstvo v království a to nikoli dle nejvyšší třídy přídavků státních úředníků, ale dle třídy III., jakou navrhl referentský komitét školské komise pro města do 40 tisíc obyvatelů. Při hlasování byly úřednické aktivní přídavky přijaty t o l i k o z á s a d n ě do zákona, avšak mají vejíti v platnost teprve v době, která bude stanovena zvláštním zákonem, snad až v novém sněmovním období. V přechodné době bude míti učitelstvo aktivní přídavky dle následujících čtyř tříd: I. 640, 720, 800 na obecných a 800, 880, 960 na měšťankách, II. 480, 560, 640 a na ob. a 600, 680, 720 na měšť., III. 320, 400, 480 na ob., 400, 480, 560 na měšť. a IV. tř. 240, 320, 400 na ob. a 320, 400 a 480 K na měšť. Pro Prahu a 4 nejbližší předměstí bude platit I. třída s tím rozdílem, že v prvním desítiletí bude činit akt. přídavek 640 K na obecných školách a 800 K na měšťankách.

V otázce rozdělení aktivních přídavků není učitelstvo shodno. Venkovské žádá sice zrovnoprávnění se státním úřednictvem, ale jednotné přídavky aktivní pro všechny obce, ne tedy přídavky aktivní dle velikosti obcí odrůzněné, městské učitelstvo trvá na analogii s přídavky úřednickými. Pražské učitelstvo, jež není ve své velké většině v zemských organisacích, žádalo zvláštní zákon pro Prahu analogicky dle Vídně. Bylo ale ve školské komisi se svým požadavkem odmítnuto. Učitelstvo v Čechách domáhající se zlepšení svého osudu nepodává opět obraz jednotného postupu, — jistě ku své vlastní škodě.

*

O zlých následcích úsporné éry ve školství národním v Čechách zmínili jsme se na těchto místech mnohokráte. Dnes se ty následky tuší i tam, kde se do nedávna přezíraly, nebo i podceňovaly. Národní Listy přinesly 14. února článek pod názvem »Pohroma národního školství v Čechách«. Nepodepsaný znalec školský odkrývá v něm nezměrné škody úsporné éry v Čechách a ukazuje, že zasahují hluboce i do soukromého života občanského.

Od roku 1910 již zastaveny jsou zemské subvence na stavby škol. Obce jsou nuceny sahati ke zdraženým prostředkům úvěrním, čímž vznikají obcím milliony škod. Země nemá prostředků na povolování učitelských míst pro nové školy. Zřizování nových potřebných škol v obcích přiškolených ku vzdálenějším místům školním je zastaveno a tisícům dítek maří se tak naděje na vyučování ve škole vlastního domova. Namnoze bylo povoleno některých obcím vyškolení před neblahou érou úspornou, obce provedly stavby budov školních s krajním finančním rozpětím a stavby ty zejí dnes prázdnotou a mládež kolem nich bydlící musí docházet do přespolní školní obce k vyučování. Otevření vystavěných škol nelze povoliti pro nedostatek zemských prostředků.

Úsporným systémem postiženo je v přední řadě učitelstvo. Zatímní třídy a pobočky povolují se jen výjimečně. Učitelstvu ztěžuje se postup z II. třídy do I., postup z obecných škol na měšťanky i postup starších učitelů na místa správců škol. Zatímním silám znemožněno jest dosažení definitivy, a výpomocným dosažení místa aspoň zatímního. Množství absolventů pedagogií čeká řadu let již na místa a je nuceno činiti nárok na výživu z rukou svých nemajetných rodičů. Nevyplácejí se ze zemských prostředků dotace k placení zástupců za učitele vzdělávající se dále v různých kursech. Kursů těchto mohou se súčastnit pouze učitelé, kteří si mohou platit substituty ze svých kapes. Trpí i učitelé kvalifikovaní pro vyučování nepovinným předmětům, neboť předměty tyto se nezavádějí tam, kde již zavedeny nebyly.

Trpí však úspornou érou ve školství i živnostnictvo. Nové budovy školní se nestavějí a tím klesá odbyt přemnohých spotřebních předmětů pro ně. Zemský fond ztrácí ročně přes 12 millionů tím, že pivní dávka, kterou však občanstvo ve skutečnosti platí, se nevybírá. Obnos, o nějž země takto přichází, musí uhrazovati peněžní soustavou půjčkovou, za dnešní doby neobyčejně ztíženou. Náklad na opatření zemského úvěru jde do millionů a stává se novým břemenem poplatnictva. — Stínů, jež úsporná soustava ve školství národním v Čechách vrhá, počínají se krátce lekati dnes již i ti, kteří ji kdysi vítali.

*

Zemský ústřední spolek jednot učitelských v Čechách podnikl za příkladem německého zemského spolku učitelského šetření o činnosti učitelstva ve spolcích a sdělil ve svých zprávách organisačních její výsledky.

Akce se podnikla pomocí dotazníků, jež zodpovědělo z 8889 členů organisace 5707, t. j. 65 procent. 5066 organisovaných členů bylo členy ve 20.906 spolcích a 3395 z nich zastávalo 7806 funkcí. V obranných spolcích národních bylo 4136 členů, ve spolcích k podpoře mládeže školní 1202, ve spolcích humánních a podpůrných 566. Ve vzdělavacích spolcích bylo účastno 4210, v hasičských sborech 2462, v tělocvičných 1997.

Poměrně málo bylo členy obecních zastupitelstev, t. j. pouze 492. Ve spolcích hospodářských bylo činno 980 učitelů, ve spořitelních a záložních spolcích 1287, komisary společenstev bylo 87 členů, v různých ostatních spolcích bylo 857 učitelů.

Zajímavou je statistika učitelů v politických organisacích. V agrární organisaci bylo 547 učitelů, z nichž 126 důvěrníků a 36 pokladníků, v mladočeské organisaci 125; v české straně pokrokové 109, v národně sociální 87, v sociálně-demokratické 68, ve státoprávně-pokrokové 26. Z 5707 učitelů bylo by tedy organisováno pouze 962 učitelů, t. j. necelých 17 procent. Je však pravděpodobno, že statistika v tomto směru pravdě asi neodpovídá. Není možno věřiti, že by bylo přes 80 procent učitelů politicky indiferentních, t. j. bezbarvých. Možno míti spíše za to, že mnoho učitelů z obavy nebo z jiných důvodů politickou barvu nepřiznalo. Byl sice svého času hlásán tu a tam v učitelstvu politický indiferentism, že by však zapustil kořeny ve stavu tak hluboko a ujal se do šířky, jakou udává statistika Zemsk. ústř. spolku, není možno uvěřiti.

Značná je summa, již učitelstvo v neučitelských spolcích zaplatilo. Činíť 46.972 K ročně. V Kampeličkách mělo 1287 učitelů 12.870 K na podílech, v družstvech bylo 198 členů s 9900 K. Zajímavou byla by statistika učitelské zadluženosti. Tu však organisace nesebrala. Jisto však je, že pouze v obou učitelských velkých záložnách dluhuje učitelstvo přes 5 millionů K. Dluhují však učitelé značné obnosy v peněžních závodech obecních, okresních a j., takže celkový obnos dluhů učitelských uvedenou částku značně převyšuje. Jsou to stíny hospodářského postavení učitelstva, v němž je nechá země po celá desítiletí beznadějně tonouti.

LITERATURA.

Krásná:

Antal Stašek: Otřelá kolečka. Nákladem J. Otty v Praze. Rok? – Josef Šír: Pašerák a jiné obrazy z hor. Nakladatel týž. Rok? — Josef Horal: Česání květů. Prósy. Nákladem »Stopy« K. Horkého. Rok? — Jindra Imlauf: Tesknice. Nákladem R. Prombergera v Olomouci 1912. — Karel Vika: Malé dámy. Nákladem J. Otty v Praze. Rok? — Karel Šarlih: Tvrdošíjní illusionisté. Nákladem Jos. R. Vilímka v Praze. Rok? – Jan Havlasa: Stopy, jež nikam nevedou. Nákladem týmž. Rok? — Jos. Hloucha: Polibky smrti. Nakladatel týž Rok?

Osm svazků povídkových a novellových prós, nijak úmyslně vedle sebe nepostavených, jen náhodou pohromadě se ocitnuvších na referentském stolku, dobře illustruje dnešní niveau naší belletristické tvorby. Jsou od autorů nejstarších i starších, kteří mají již své místo v české literatuře, jsou od autorů mladších, jejichž počátky rostou z nedávné doby naší moderny, a jiné konečně mají vůni knižního debutu; jedny vyšly u předních pražských nakladatelských firem a jiné byly do světa vyslány z venkova nebo z nakladatelství soukromého; jsou mezi nimi knihy, které si snaží získati vnější výpravou názvu krásné knihy a vemlouvají se v přízeň čtenářovu malířskými ornamenty, a jsou mezi nimi takové, jež se podobají chudým dětem v ošumělém šatě a zvítězí-li, tož jen svou vnitřní cenou uměleckou. A tak jimi mohou býti všestranně osvětleny slovesné

snahy současných belletristů a vrženo světlo na vkus dnešního čtenářstva. — Je jisto, že je to ne poesie, ne drama, nýbrž belletrie, co v poslední době je u nás výrazem literárního chtění, čím nejsnáze spisovatel pronikne do publika a v co nejlépe může vtěliti vidiny svého mozku, bolesti svého srdce, ideály své duše. Prósa má v naší literatuře již jistou minulost, z níž možno převzíti hojně materiálu výrazového i architektonického; poslední čtvrtstoletí pak k nám přineslo tolik obohacení formového i ideového ať z ciziny nebo z pracoven předních našich spisovatelů, kde se tvořily nové umělecké hodnoty, že dnešní belletrista má splněny všechny předpoklady, aby jejich pomocí se dopracoval vlastního svérázu, aby se zdarem mohl se dáti v zápas za svou myšlenku a visi, aby svému pojetí života nalezl přiléhavý výraz. Z historie minulého století se poučil, že opravdové nové a silné umění vítězí snad zvolna, ale jistě; že pravému umění nikdy neuškodily literární školy, že tyto školy vznikají právě z takového pravého umění; že mstí se na auktoru jen slabost, nemohoucnost, podřizování se vládnoucímu vkusu a napodobování, nedostatek úcty k sobě samému.

Český člověk v současné době žije život pohnutý. Přední naši básníci ukázali cestu k němu. Objevili nám venkov se zbytky starých kulturních tradic a přívalem nového, jim nebezpečného vzduchu; objevili nám rozmanité společenské vrstvy, od dělníka až k vrcholům naší intelligence, k vědci, umělci, průmyslníku a politikovi; naučili nás vidět život v malém i velkém českém městě; obrátili náš zřetel k slavné i bolestné minulosti. A kolik nových složek přibylo k tomu všemu v našem životě dnešním! Jeho problém není už dnes tak snadný, aby k jeho osvětlení stačila tendenčně sentimentální methoda Pravdova nebo romantismus Kar. Světlé, a náš poměr k minulosti není tak všeobecný, aby k jeho vyjádření stačil rozechvělý pathos Třebízského. Dnes jest překonáno i vše, co následovalo v letech naturalismu: vzít ze života jednotlivé figurky nebo příběhy a vyjádřit je klidně popisně; rozhorovat se nad lidskou bídou nebo zamlsat si v pohodlném, mravně rozvráceném životě peněžníků, sklonit oddaně hlavu, vysloví-li se jen slovo láska, a její silou prodchnout celý život. Ne, to není dnešní život nebo by neměl být. Dnešní český člověk stojí v dusné atmosféře: se všech stran se nad jeho hlavou stahuje bouře, se všech stran k jeho duši syčí otravný vítr. Č e s k ý člověk: v tom slově je vše! K této českosti nám v belletrii první ukázali cestu malíři našeho venkova. Co v prostém našem sedlákovi vycítili vše Holeček, Herben, Teréza Nováková! Kolik utajených dotud záchvěvů závažné důležitosti postřehli v jeho na venek zdánlivě klidném nitru! Ti venkovští sedláci a selky měli jakési ideje mravní, sociální, náboženské, politické, o jakých se intelligentu skoro nesnilo! Přicházeli do rozporu se svým nitrem a okolím! Prožívali v bolestném odevzdání prudké krise, jaké oblíbení spisovatelé připouštěli jen snad při milostných vztazích! Nežije dnes cosi víc, než co je patrno běžnému pozorovateli, český úředník, český básník, český učenec, český dělník? Je dnes tak zcela vyjasněn jeho vztah k národu, k politickým stranám, ke státní a církevní vrchnosti? Má tak zcela zabezpečen svůj denní chléb, aby mohl pomýšlet na své flirty? A česká žena, jak nám dala nahlédnouti do její duše Němcová, Světlá, Kunětická,

nemá již na mysli nic než vdavky a nové šaty a zábavy? A český student nebo dělník se opravdu spokojují jen denní prací, ať odměna za ni přijde odkudkoli?

Myslím, že žije-li dnes náš člověk poctivě, při každém kroku narazí na cosi, co mu není a nemůže býti lhostejné. Otázka národní mu nemůže dnes být překonanou. Nemůže mu být překonaný poměr k minulosti, volnost názoru, vztah k cizině. Nemůže mu být lhostejné sociální postavení jeho národa. Naše denní žurnály v každém čísle se dotýkají tolika palčivých otázek, že mimovolně se vybavuje otázka: cítí jejich palčivost jen naše žurnály, či cítí ji i český spisovatel? Hle, Rusové, hle, Jihoslované: jak u nich jejich literatura je silná právě touto opravdovostí, tím, že tak hluboce kotví ve skutečném životě, že z něho roste! A cítí-li spisovatel tento tlak, bouří-li se v něm krev, napínají-li se nervy: najde si výraz, najde si látku, i kdyby utíkal z této skutečnosti, neboť tento útěk byl záležitostí jeho života, nikoliv módou či pósou!

Starý náš literární dobrý známý Antal Stašek jest ze spisovatelů, kteří opravdu cítili nutnost účtovat se skutečností. Měl, pravda, umělecké theorie, přijímal je z literatury své doby a v jejím duchu je i měnil podle slovesného vývoje: ale vždy měl plné srdce, a tím působil. Poslední jeho kniha povídek »Otřelá kolečka«, nazvaná podle předposlední drobné prósy, ukazuje, že se nezměnil ani ve svém kmetství. Antal Stašek je romantik celým nitrem, a byla to zejména pohlavní láska, jež tvořívala základní osnovu jeho prací. Je tomu tak i v této knížce. Ale kolem ní právě nakupil pestrou scenerii barev a tónů, v nichž se obráží současná doba. V pojetí postav a v líčení dějů zůstal Stašek starým romantikem velkých gest a pathetických řečí, ale dovedl nyní vrhnouti na ně světlo, jež vychází z nitra člověka dnešního. Ať je to otázka společenské neupřímnosti, otázka mravní, mateřská, manželská, erotická, řeší ji tradičním aparátem člověk dnešních rozbolavěných nervů s horečným pohledem a neklidným dechem. Vážím si knihy A. Staškovy, nad níž se klene nebe soucitu a odevzdání, jež přímo vyrazu docházejí na konci knihy ve dvou symbolických povídkách, a vážím si jí i pro její formální umění: Antal Stašek, sedmdesátník, píše tu celé strany v tak promyšleném zhuštění, s takovým zřetelem k hudbě slova a smyslem pro vybrané obrazy, že přes to, zůstává-li jinde čtenáři dojem pouhého náčrtku, jeho kniha je opravdu nová a mladá.

Josef Šír k povídkám svým čerpá látku z venkova. Z tvrdé bídy našeho lidu zajímá ho především manželské soužití se všemi bolestmi a zklamáními, jež přináší; má smysl i pro hlubiny lidských vášní, leckde si všimne i lidového myšlení o životě. Ale jinak zůstává na povrchu. Jeho methoda jest ryze deskriptivní, pod jeho vypravováním se nechvěje mocná vlna tragického osudu, jeho postavy i události jsou jistě zajímavé, ale nedosti typické, nedosti určitě zachycené. Venkov, který líčí Šír, má již z novin jakési znalosti o světě, ví na př. o milostných skandálech různých princezen, ale neví o svém vklínění v rodnou půdu; jeho lidé se ryze lidsky dívají na nešťastná manželství, ale zůstává nám utajena hloubka jejich niter, z nichž tyto názory vyrostly. Jinde je autor tendenční, a třebas jen jakoby mimochodem, přece jen dosti patrně při šedi svých povídek.

Z těžkého života, a to ze života ještě bídnějšího, ze života ponížených a odstrčených, těží ve svém svazečku Josef Horal. Horal z něho vyzdvihl zejména pohlavní zatížení, jež rozechvívá stejně těla zralých žen a mužů jako těla nezkušených děvčátek a hochů, a snažil se pohlaví dáti jakýsi démonický rys, sílu, jež se musí vybít, aby na konec se přece v hořkém pláči zachvělo touhou po něze a porozumění lidské srdce. Není to velké umění, co podal Josef Horal, ale jest to četba, jíž při veškeré nesamostatnosti, jakou se hlásí k dobrým vzorům literárním dnešní doby, nelze upříti opravdovosti a poctivosti.

A opravdovosti ani poctivosti nelze upříti ani knize Jindry Imlaufa. Jest jistě procítěná, ale jest příliš literární a rozplizlá na úkor této pravdivosti. Je to zase láska, co nese její mělké a příliš slzami obtížené vody. Chaos touhy a citovosti, chaos, jejž se autor nepokusil rozptýlit a jejž ještě někde zhustil naivními a hrubými scénami, to jest její kletba, kámen, jenž ji stahuje do vln běžné literární produkce.

Láska — jak by byly bez ní možny »Malé dámy«, jak sbírku svých povídek nazval Karel Vika po jejich hrdinkách, patnáctiletých pražských děvčátkách? Patnáctiletá děvčátka ji skutečně budou čísti a nad ní se rozechvívat: najdou v ní své fotografie. Některá z nich ji snad odloží pohrdlivě, že v ní nenalezne, co hledala. Je to předností této knihy, že zůstává taktní, že nevybočuje z neškodných flirtů k barvám nebezpečnějších. Ale je to také její nedostatek: jak nás mohou zajímat ty episody ze života nezralých holčiček, pachtících se po dopisech a polibcích; jak nás mohou zajímat ty ploché, třebas vzrušené jejich dušičky; jak jejich malé lži a výbuchy? Není v povídkách Vikových nic hlubšího, nic, co by pronikalo ke kořenům života. Je to literatura, jež vzniká, čte se čas a zase zapadá.

Diskretnosti páně Vikovy nemá Karel Šarlih. Také ho láká jen poměr pohlaví, a někde si nasazuje masku hlubokého psychologa, ale jen masku. Rozplývá se v přepiaté lyrice, kde se uvažuje o tom, proč si Boha nepředstavujeme jako ženu, kde se »mobilisuje k pomstě«, mluví o »integritě těla« a »latentní touze«, kde se snaží dosíci básnického půvabu maďarským psaním huszar, csárdás, Barcsa, csizmy, což má působit exoticky. Ah ne, je to vše známé, tak příliš a tak dávno známé!

Exotismem skutečně působí Jan Havlasa. Autor zná svět, poznal jej od svých výletů do Tater, na něž se v jeho knize ještě ozývají vzpomínky, a svých zkušeností nyní využívá jako spisovatel. Příznivě se liší od ostatních mladých, že skutečně myslí, že si vyhledává problémy a osoby opravdu zajímavé. Havlasa přímo navazuje na Arbesa a spisovatele anglické, z nichž na jednom místě sám jmenuje H. G. Wellse: vyhledává nemožnosti, analysuje a hromadí je, mluví o nich. Jenže jest příliš hovorný a příliš hřeší na svůj exotism, jímž zastírá skutečně umělecké nedostatky. Což nás konečně interesují ty cizokrajné postavy a záležitosti, nenajdeme-li nikde opravdu básnického posvěcení?

To Jan Hloucha alespoň spíná svou znalost Japonska do skutečných povídek, ovšem povídek o lásce. Hloucha umí příjemně a prostě vypravovati, dovede dále i nalézti ve svých japonských ženách tragický a hluboký záchvěv srdce, dovede vymysliti zajímavý příběh. Ale — naši

spisovatelé, kteří poznali cizinu, zejména svět tak od našeho odlišný a tak starým svérázem kulturním zajímavý, jako je Japonsko, ponoří se obyčejně do těchto znalostí a zase víc působí jimi než svým uměním. Popíší šaty, zvyky při pozdravu a v hovoru, popíší dům a život ve veřejném domě nebo v paláci, nakupí cizích odborných terminů, a již tím v nás vzbudí esthetický dojem. Je to jakési podplácení nezkušeného čtenáře: to, co je materiálem, stává se předmětem. Ani Hloucha tomuto nebezpečí neunikl; mnohé jeho povídky, zasazené v jiné prostředí, byly by všední, sentimentální, romanticky ošumělé, ale v barvách japonských nabývají půvabu. I stavba povídek a jejich výrazové umění by jinak byly příliš primitivní, nehledíme-li k tomu, že snad i Japonci nemyslí pouze na lásku a že právě oni stojí na rozhraní dvou velkých kultur. Ale konečně, Jan Hloucha zpracovává dojmy, jež měl a jež jsou jeho: máme alespoň svého belletristu Japonska. Jen kdyby naši belletristé Čech také zpracovávali dojmy své, také tak těžili z života našeho, tak se snažili zachytiti jeho svéráz! *—vh—*

Poučná.

Jaroslav Vlček: Několik kapitolek z dějin naší slovesnosti. (Bursík a Kohout v Praze 1912.) — Jaroslav Vlček: Nové kapitoly z dějin literatury české. (F. Topič v Praze 1912.)

Jaroslav Vlček, Několik kapitolek z dějin naší slovesnosti. (Bursík a Kohout v Praze 1912, K 1·80.) — *Jaroslav Vlček,* Nové kapitoly z dějin literatury české. (F. Topič v Praze 1912, K 1·60.)

Jaroslav Vlček, připravuje své velké Dějiny literatury české, ustavičně pociťuje nedostatek monografií o tom onom údobí a naráží mnohdy na látku nedotčenou kritikou a literárním dějepisem. Nedostatek ten nahrazuje si přípravnými pracemi, jež celou látku kriticky obhledávají a v skizzách měří a hodnotí. Tyto přípravné práce bývají v odpovědech na nerozřešené otázky literárně dějepisné i v portraitech směrodatných literárních představitelů vlastně již hotové monografie; pojaty i projádřeny jsou stručně, výsledky jejich bývají konečné a předzvěstí, kterak Vlček postoupí dále ve svých Dějinách; jen forma jejich bývá volnější, aby načrtané skizzy mohly čísti širší vrstvy, nejen literárně dějepisní zasvěcenci.

Tyto práce koná Vlček vlastně již od svých vědeckých počátků: přípravnou stať otiskne v novinách nebo časopise, řadu otázek o tomtéž předmětě sváže stěžejní myšlenkou a konečně stati tištěné volně shrne v knihu, jež je předstupněm některých kapitol Vlčkových Dějin. Tak vznikla Novočeská škola básnická, tak Pavel Josef Šafařík a tak konečně a hlavně i Několik kapitolek z dějin naší poesie (Literární knihovna č. 2. 1898 u Bursíka a Kohouta), soubor to Vlčkových literárně-dějepisných článků za léta 1888—1898.

Smysl a cíl těchto kapitolek určil si auktor v předmluvě sám: »některé mají na mysli pouze jednu stránku předmětu, jiné snaží se vyčerpati látku všecku«. Takto lze označiti i Vlčkovy dvě knihy přítomné, — jsou vlastně pokračování kapitolek prvních, ba přebírají z nich docela dvě stati, M. Zd. Poláka a Němcovou. Přetisk těch dvou statí není trpný; Vlček brousil i v něm češtinu, trvaje houževnatě na své počáteční snaze po klassicky vzorné češtině. Jestliže dříve Polákova »Vznešenost přirozenosti neznamenala mu v naší poesii pokroku«, nyní »neposunula naší poesie ku předu«; dříve »Polák míjel se s dojmem, jejž vyvolati zamýšlel«, — nyní »nikde se nedodělává dojmu zamýšleného«. Vlček přejal tyto stati, aby v knihách, nejpilněji čtených studenty, nescházely, i aby živě připomínaly někdejší povahu kapitolek, na něž se tu takto navazuje. Themata jsou různá, od obrození až do let sedmdesátých minulého století: někde celé myšlenkové pásmo, jindy jen jedna stěžejní myšlenka; někdy celý zjev, rozebraný do podrobností, a zase jen obrys nebo odstín; jednou soud bez praemiss, kontury portraitů, podruhé dlouhou analysou některého zjevu k jeho synthese, několik skizz, z nichž hledána výslední a konečná; mnohdy definitivní účtování s literární otázkou a zase první útok na látku. Čtenářům Lumíru, Zvonu, České Revue a Dne jest znám tento postup — četliť valnou většinu Vlčkových nových kapitolek až na několik nejnovějších (Naše obrození, Lid v belletrii) zde poprvé: J. J. Kolára první práce novellistické (Zvon VI), Tyl redaktor (Lumír XXXIV), Tyl za konstituce 1848 (Den), K. Štorch (Den, Nová Česká Revue) Koubek satirik (Zvon V). Obrodní slovesné snahy doby Fričovy (Lumír XXXVI), Máj 1858 (Den), Z počátků naší poesie moderní (Den), Z Hálkova redaktorství, z jeho theorie a praxe básnické (Lumír XXXIV), to je předmět kapitolek, a jak patrno, přetištěný odjinud, s příslušnou ovšem úpravou a přehlídkou látkovou i textovou. Je jen litovati, že naprostá souvislost těchto prací je rozdvojena různým místem otisku a tím že nebylo možno řaditi látku historicky i že někdejší pevné pásmo kapitol ze Dne bylo roztrhávati a vybírati z něho dle daného účelu: aby nezávadně mohl výběr býti čten i na školách, jež těžko připouštějí přímou mluvu o poměrech našich let čtyřicátých a padesátých minulého věku. Vlček uměl však vybrati kapitoly literárně stěžejní, tak že dějství literárních myšlenek až na některé scény je tu představeno sytě a plně.

Kapitolky dobyly nových poznatků po stránce věcné, tvarové i methodické. Úvodní kapitola o obrození není náhodná, nýbrž úmyslná: má přispěti k rozpravám o tomto předmětě, jež zvláště poslední dobou ožily. Je pojata ryze vědecky a literárně historicky: jestliže G. Renard v své La Méthode scientifique de l'histoire littéraire 1900 přesně vymezil úkol literární historie a kritiky a požadoval po literární historii, aby po bojích kritiků, vždy v svém postupu subjektivních, rozpory objektivně prozkoumala a s vědeckým klidem dospěla konečných a vyrovnaných závěrů, Vlček setrval na tomto příkazu. Vyplývá to z jeho osobnosti: nevidíme ho nikdy vstupovat v bojiště, vždy za bitevní čarou znamená zápas, aby řekl po něm své klidně zvážené slovo poslední, důrazné a spravedlivé. Masaryk, Kaizl, Denis a Pekař rozprávěli, každý dle svých přesvědčení, o tomto předmětu. Vlček již dříve do diskusse let devade-

sátých přispěl svým novým poznatkem, jenž dokázal, co kdysi Rezek tušil: že literatura 1620—1780 byla živá a že i v ní podnět obrození. V nové své stati s ptačí perspektivy znovu zdůrazňuje tento hlas; zmnožuje jej i poznatky dalšími, takže jeho závěrný soud o obrození pak jest takový: hybnou silou obrození byla 1. národnostní reakce protijosefinská, 2. literatura 1620—1780, živá, třeba zakrsalá, 3. česká literatura německého severu a slovenského jihovýchodu (rozuměj, i ona, psaná latině a němčině), 4. starý český duch, tradice, jazyk, literatura, jež nevymřely, 5. povědomí o reformaci a možnost čísti její knihy, hlavně Komenského, Husa, Chelčického a j., 6. evropské myšlenky osvobozenské, jež přejali buditelé a bez nichž by obroda nebyla možná, 7. vše to je důsledek přirozeného vývoje, ne nějaký zázrak. Je jasno, že Vlčkův závěr je spravedlivý výsledek literárně-historického badání vědeckého, jenž spor vyrovnává, a že polemiku chce pojímati jen noeticky: aby právě poznání bylo zmnožováno věcně, daleko osobních rozmíšek a politických růzností. Tak dále chápán i Jungmann: nelze ho vypnouti z řetězce obrozenských snah, nelze vyjmouti z něho ani žáky Jungmannovy, kteří sílili smysl pro přírodu v české poesii a horovali pro slovanství ve vědě a umění.

I jiné nové poznatky Vlčkovy jeví tento postup. Se smělou určitostí spravedlivě hodnotí zjevy a dávají každému, což jeho jest: Kollárův Předzpěv k Slávy dceři je důsledek Druhého Poslání Jungmannovi od A. Marka, — tu jest jeho vzor a postup; stal-li se lid a jeho život předmětem české literatury v letech padesátých, vzrostla-li k němu úcta i umělecký smysl, jest hledati podnět tohoto obratu v kritice Rankovy knihy Aus dem Böhmenwalde, psané r. 1844 Nebeským. Vlček přehodnotil význam Tylův: postavil jej názorově po bok Nebeského a Havlíčkův, protože novinářsky i dramatem zápasil za tytéž osvobozenské ideje a stejně ostře odmítal jejich protichůdce Vinařického a Štulce. Vlček nové své hledisko dokázal podrobně slovo za slovem, spravedlivě při tom znamenaje, že věc již naznačovala, třeba nedokázala, E. Krásnohorská v Osvětě VIII. Při J. J. Kolárovi znamenána romantika E. T. A. Hoffmanna, ale poukázáno, že vyciťoval ji již i Nebeský. Tu bylo možno ovšem rozevříti perspektivu dále a poukázati i na Arbesovo dílo, pokud tyto složky v něm se prudce projevují. Karel Štorch objeven jako pokrokový kritik, myslitel, publicista, ranní horovatel pro starou Prahu a velkoměstský ráz Prahy moderní. Je to jen jeden z důsledků hlubokého a pramenného badání Vlčkova, jenž rok 1848 a vztah našich spisovatelů k němu zcela nově osvětlil výslednými slovy i větami, za nimiž zvedá se mohutná excerpce všech listů z oněch pohnutých dob. Frič podrobně probrán, ale proti soudu Vrchlického správně redukován jeho význam: sultanské bohatství požitků milostných vznítilo lyriku jen řádu druhého a třetího, — doklad malé lyrické mohoucnosti. Neúspěch Lady Nióly u pokolení staršího je hledati i v dopisech z Bohdanče — výsměchu kruhům musejním, — jenž pomštěn právě odsudkem Lady Nióly. Obzor r. 1855 po všech stránkách rozebrán a ideově zařazen do ovzduší doby. Hálek doceněn jako literární pořadatel a vlivem Závisti a Ouporu určeno jeho údobí poslední; neúspěch v prvním údobí lyrickoepickém vysvětlen jeho uměleckou theorií, jež zneuznala barvy individuelní, časové a místní

Takové a jiné poznatky hlásí se z Kapitolek, jež vedle nového podání a pojetí látky známé i méně známé mají znamenité přednosti formální. Vlček klassicky ovládá slovo, výraz, větu, stavbu vět, portrait jedince i doby. Jasně a přesně pronáší jasnou a přesnou představu, máť podivuhodnou souměrnost mezi myšlenkou a jejím výrazem. Mrtvému materiálu dovede vdechnouti život, datům a faktům vyhledati vnitřní smysl, duši. Doba obrozenská, Fričova, Hálkova a Nerudova, podobizna Jakuba Malého nebo Kollára básníka a j. formálně je obraz umělecký. V účinku své formy mnoho jest Vlček podporován svou literárně dějepisnou methodou. Má-li kázeň slohovou, má i kázeň v míře, kterak užíti materiálu, kterak jej zpracovati a mnoho-li ho v práci uplatniti. Dovede odhazovat přítěž dat a podrobností, dovede vylučovati vše podružné a malicherné, a přece jest všude patrno, že látku zmohl celou do podrobností. Vlček vycházívá rád při svém badání od spisovatelových prvotin, jež studuje jako drobnohledem, pátraje po ohlasech stěžejních sklonností povahových i významných okolností mládí. V typech a řečech i názorech reků nalézá ohlas spisovatelovy osobnosti a odtud postupuje pak do díla dalšího. Tak na Sabinově Hrobníku nalezena již romantika osobní, německá i byronská, jež po analysi díla dávají úhrnný portrait mladého Sabiny: byronská pósa světobolné melancholie, horoucí nacionalismus a saintsimonismus. Studium Pflegrova Mramorového paláce jest podobně index Pfegrových zálib, vznícených životem i četbou. Tento parallelismus života a díla bývá také zkušebním kamenem umělcovy mohoucnosti: míra životních prožitků chce rovnoměrnou hodnotu díla, — není-li jí, nebylo tu valného nadání umělcova (Frič — Petrarca, Goethe!). Vlček redukuje dílo rád na stěžejní ideje a prvky (Kolár, Pfleger), — tím problém jasně rozřešuje a řešení zjednodušuje. To jsou ty kontury, jež se čtenáři ostře zařezují v pamět a přesvědčují. Při tom všude je patrno, že Vlček nespokojí se prvním útokem na látku, že soud několikrát zkoumá, portrait mnohokrát skizzuje, než konečně jej zobrazí. Hálek na př. zpracován poprvé v Programu reálky v Praze 1893 a v Čase 1892, pak v Kapitolkách 1898, ve Dni 1907 a Lumíru. Podobně formulace názoru na Kollára, na Máchu a j. několikráte stilisována a měněna, . . . řada skizz jevila ustavičnou nespokojenost noeticky naladěného literárního dějepisce, příliš hybného duševně, než aby snesl jednou konečně stanovený stereotyp. Vlček věnuje se sice především studiu látky, ovzduší, idejí, směrů, typů a vlivů, ale třebas podružně, všímá si rád i jazyka, stilu, techniky i textové kritiky aspoň produktů tištěných (Frič). V jeho práci uplatněny všechny poznatky cizí a správnost materiálu ohledána a ověřena. Některá velmi sporá nedopatření (Lada Nióla vyšla již 1854 dle dopisu Erbenova Rybičkovi 19. pros. 1854 a j., Frič nebyl znovu odstraněn 1857, ale až 1858, jak jinde Vlček správně sám vykládá) je připočísti jen rychlé revisi materiálu pořádaného.

Pro to vše Kapitolky přes své širší poslání jsou dílo vědecky pozoruhodné a zdařilé. Vlčkovi se poslední dobou vyčítává, že málo přihlíží k moderním problémům kritickým a literárně dějepisným. Je pravda, že štrasburská řeč Brinkova r. 1891 novou úlohu literárního dějepisce spatřovala především ve formální stránce díla, že v popředí stavěla

smysl pro techniku, rhytmus, hudební a barevnou podstatu věty, slova a hlásky; je pravda, že kritická práce v cizině většinou postupuje tímto směrem, že od psychologie autora vniká do jeho fysiologie. Ale v cizině je jiná látka, připravenější předmět studia pro tento postup. U nás asi dlouho ještě potrvá, než bude lze slovně, hláskově, větně, rhytmicky a rýmicky tak probírat zjevy literární. Francouzi mají již přes půl století slovníky rýmů francouzských (Landais-Barré), mají již speciální slovníky rýmů těch oněch autorů (Greinův na př. k Banvillovi), zjistili inventáře slovní u jednotlivců a směrů literárních, — tu pak pronikavé studium techniky je možné dík pracím průpravným. Thiémova bibliografie ukazuje, pokud a kterak početně studován tu slovesný tvar, básnický obraz, výraz a pod. Tam tedy již možny i cíle další, studium samohláskových kadencí ve verši, převod jich na principy hudební a přirovnávací studium umělců v tomto smyslu (Grammont). U nás vyslovuje se často požadavek a vyvyšuje cíl, aniž se uvážilo, zda není plniti nesplněné požadavky a cíle předchozí a zda vůbec předmět sám je v svém údobí s takový požadavek. Je nesporno, že Vlčkovo badání značí pro naše literárně-dějepisné studium znamenitý pokrok a že jest v své látce na výši své doby. Že i při něm rozvírá se perspektiva badání dalšího a že volá po mladém pokolení, aby tu pokračovalo, je samozřejmé. Ale to nutno podotknouti, že Vlček nikdy netheoretisoval, nevyslovoval marných cílů, ale skutečně dle dobových požadavků pracoval, jak bylo lze. Co chtěl Brunetière ve svých Essais po literárním dějepisci především, — aby prokázal lokální manifestaci literárních směrů, světem bloudících, provedl skvěle. Podnět vrhnout jest snadno, zpracovat však a nově dobýt poznatků obtížnější. Ricardou r. 1896 také po Brunetièrovi dal kritice rozlehlé úkoly, — a jak jsme dodnes za nimi! A co nových požadavků vyslovilo se po Ricardouovi, tomto svérázném žáku Brunetièrově! Ty požadavky, to je právě ta povznášející a svůdná hudba budoucnosti, jež musí dobu popohánět. Naznačuji-li tento rozpor cílů a cesty za nimi, rozpor snů a zatímních možností, nečiním tak snad pro nějakou apologii Vlčkovu, k níž konečně není důvodů: chci jen říci, že jest nutná jakási odpovědnost soudu při práci Vlčkově, začaté v letech osmdesátých, a že při něm je potřebná i všudy přítomnost vědomí, čeho dobyl, za jakých poměrů pracoval a co poprvé přinášel. A dále: že je nutno také změřiti jeho p o s i t i v n í činy a ne stereotypně hovořiti, že dokončování jeho Dějin dlouho trvá: právě Kapitolky jsou důkazem, jak těžký materiál tu pramenně a v mnohém poprvé ohledáván a zpracováván a že na něj nestačí léta, ale desítiletí. To jen tak mimochodem.

Vlčkovy Kapitolky jsou ukázka právě té práce za poslední desítiletí. Není naprosto sama, — letmý pohled do Dne I., II. poučí, že by její mnohost vystačila na třetí a čtvrtou knihu. Vlček by ji měl vydati, — jeho práce na př. o r. 1848 i o jiných mladých autořích ze sklonku let padesátých by pěkně prohlubovala naše poznání oné podivuhodné doby, kdy v národě vznikala literatura opravdu moderní. *Albert Pražák.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Škola a církev katolická. — Pryč od Říma v Sedmihradsku. — Náboženská rovnoprávnost ve Španělsku a v Rakousku. — Praemie na konverse. — Protestantská píseň a katolický biskup. — Pro celibát. – Budoucnost judaismu. — Mohamedáni v Rakousku.

Jak »postupujeme« ve svém úsilí o zlaicisování, odcírkevnění a zrovnoprávnění veřejné školy, poučuje tento přehled rozhodnutí o školních modlitbách na školách konfessijně smíšených: roku 1906 rozhodla zemská školní rada pro království české, že okresní školní rada má podle § 9. definitivního školního a vyučovacího řádu právo ve vlastní kompetenci určiti školní modlitbu tak, aby bylo respektováno právo menšin.

Takto poukázaná okresní školní rada rozhodla na základě ministerského výnosu z 26. května 1886 č. 2177 podle zákona z 25. května 1868 čl. 15. VI. říš. zák. čís. 49 a podle říšského zákona o obecných školách z 2. května 1883 ř. z. č. 53 § 5. jednomyslně tak, že ve všech třídách s nekatolickými minoritami dětí jest voliti školní modlitby a písně tak, aby neurážely náboženské city druhé konfesse; k tomu se hodí Otčenáš bez »andělského pozdravení«. Ve třídách bez evangelických menšin anebo tehdy, kdy při vyučování jest přítomna pouze katolická mládež školní, může býti »pozdravení andělské« používáno za školní modlitbu.

Toto usnesení schválila tehdy zemská školní rada a vydala o tom »výnos« příslušným zprávám škol.

Ještě r. 1908 rozšířila okresní školní rada za nového souhlasu zemské rady platnost tohoto ustanovení na další 3 školy.

Když pak roku 1911 bylo žádáno, aby tento výnos platil pro další školy ve třídách s evangelickými menšinami, vydaly římskokatolické církevní úřady protest proti této »snášelivosti« a r. 1912 ustanovuje zemská školní rada, že evangelické děti pro svůj relativně i absolutně malý počet musí se spolumodlit »Zdrávas, Maria!«.

Tento výnos jest datován 7. listopadu 1912 č. 1—A 3399/2 ex 1911, a obsahuje zvláštní dodatek: okresní radě se ukládá vyzvati učitelský sbor příslušné školy, aby v těch případech, kdy rodiče protestují proti přítomnosti svých evangelických dětí při školní modlitbě, podle § 10. definitivního školního a vyučovacího zákona učinil potřebné opatření, totiž na příklad se postaral, aby takové děti vstoupily do třídy teprve po katolické školní modlitbě před začátkem vyučování a odešly před začátkem modlitby závěrečné. Rozhodnutí toto stalo se právem rozhodčím hlasem místopresidenta zemské školní rady při rovnosti hlasů. Krátký smysl dlouhého právnického výkladu jest: v rakouské veřejné nekonfesijní škole jest paní římskokatolická církev; a kdo není katolík, je méněcenný; smí sice a musí na školu stejně platit, ale práva v ní nemá, může býti rád, je-li v ní trpěn.

Je to divná spravedlnost a divně chápaná a vykládaná rovnoprávnost, která ignoruje malý počet! Evangelíci připomínají sobě a zemské školní radě výrok císařův, učiněný r. 1911 při padesátiletí protestantského pa-

tentu: »Kéž zákonem vyslovená myšlenka o rovnoprávnosti všech uznaných konfessí zapouští stále hlubší kořeny!«

Podle výnosu nestačí k ušetření evangelických dětí od katolických modliteb přání nebo návrh evangelického farního úřadu; musí o to žádat rodiče. U učitelů se nepředpokládá tolik citu pro spravedlnost, aby to učinili sami; musí žádat rodiče. Desátý § školního a vyučovacího řádu dává konferenci učitelské právo, aby stanovila, kde a kdy se mají shromažďovati děti k náboženským cvičením, a kdo na ně má míti dozor. Jest sporno, zdali úvodní a závěrečná modlitba jest náboženským cvičením, a tudíž jest sporným též užití tohoto § na přítomný případ. Ale hodí-li se naň, nastane další otázka, kde v našich poměrech školních budov budou děti evangelické čekati, a kdo na ně při tom bude míti dozor. Budou jednoduše čekati na chodbě a bez dozoru.

Svým výnosem dává zemská školní rada nový výklad pojmu »náboženské cvičení«. Podle téhož § jest patrno, že náboženským cvičením se myslí zvláštní, ne vlastně školská zařízení církevního rázu, jako bohoslužby, zpovědi, processí a pod., při nichž učitelé pouze dozírají. Při modlitbě však učitel nedozírá, nýbrž ji vede.

Právnické zdůvodnění tohoto výnosu jest velmi pochybné a slabé.

Zemská školní rada jím projevuje nejen nedostatečný smysl pro spravedlnost a cit pro rovnoprávnost, nýbrž také pramalou úctu ke svým vlastním nedávným rozhodnutím.

V celku znamená výnos zhoršení dosavadní praxe a jest novým dokladem pro naše tvrzení minulé na jiném příkladě rozpoznané, že naše správní úřady ve svých rozhodnutích se řídí přáním panující církve.

*

Hnutí P r y č o d Ř í m a se rozšířilo v poslední době též do S e d m i h r a d s k a mezi tamější n ě m e c k é katolíky, kteří ve své konservativnosti dosud jím byli zcela ušetřeni. Koncem ledna vystoupilo přes 200 mužů z římskokatolické církve, většina z nich se připojila k evangelické církvi augsburského vyznání.

Jest jistě v dobré paměti, jak začínalo asi před 15 lety toto hnutí mezi Němci ve Vídni a v Čechách. Neškodí však uvědomiti si znovu psychologii tohoto projevu.

Bezprostřední pohnutky vystoupení z římské církve jsou národnostní. V sibiňské katolické církvi jsou sice Němci ve většině, ale maďarské kněžstvo jim nevyhovuje národnostně, naopak hledí je pomaďařiti. Že je katolická církev v Uhrách ochotným nástrojem maďarisace, je známo a nepřekvapuje. V Sibini provozovali církevní maďarisaci biskup Majláth, farář princ Hohenlohe Waldenburg, nuncius Bilinski. Kurátor církve Němec byl pod smyšlenou záminkou propuštěn. Fondy určené ke zřízení německé katolické školy byly obráceny k jiným účelům, účty z nich neskládány. Němečtí katolíci měli o mnoho víc samosprávy, než dovoluje katolická církev svým členům u nás, a laický živel v ní měl zajištěný jistý vliv voleným církevním zastupitelstvem, církevní a školní radou. Ale tohoto zákonem zaručeného řádu kněz princ Hohenlohe nedbal, počínal si po katolicku hierarchicky, autokraticky.

Toto vše dohnalo sedmihradské Němce ku proticírkevní akci na obranu národnosti. Na schůzi 19. ledna dospěli ku prohlášení, že národnost sedmihradských Němců a jejich lidská důstojnost může býti zabezpečena jen vystoupením z římskokatolické církve. K tomuto kroku se odhodlali Němci, jinak věrní katolíci, jen za tím »vznešeným cílem, aby sobě a svým dětem zajistili německou, duchovně svobodnou budoucnost, jež se nedá nalézti v odnárodňující církvi katolické«.

Z tohoto prohlášení jest patrno, že bezprostřední pohnutka k výstupu jest národnostní, jako byla v Čechách a ve Vídni, ale vlastní kořen všeho jest touha po svobodě, které se nedaří pod záštitou Říma. Sedmihradské »Pryč od Říma« jest činným protestem proti římské nesvobodě, proti které u nás —li— v nedělních besídkách »Času« píše svá přiléhavá laická kázání.

*

Náboženská svoboda a rovnoprávnost proniká do Španělska. Loni byl ve Ferrole odsouzen evangelický voják vojenským soudem na 6 měsíců do vězení proto, že nepoklekl při katolické bohoslužbě, k níž byl s jinými komandován. Zájmu evangelické církve se ujala Evangelická Alliance (světové sdružení některých evangelických církví, které před lety také u nás hájilo u vlády právo náboženských společností státem neuznaných). Ministerský předseda Romanes slíbil starati se o nápravu, a letos v lednu rozhodl král Alfons, aby odsouzenému byla udělena milost; mimo to byl vydán zásadní výnos, že evangeličtí vojáci jsou osvobozeni od účasti na římskokatolických bohoslužebných výkonech. Jsou tedy ve Španělsku o něco dál než u nás v Rakousku, kde bývají celé konfessijně smíšené čety prostě komandovány na mši i při funkci tak vysloveně katolické a pro evangelíka povážlivé, ano nemožné, jako jest slavnost božího těla. Nemáme v Rakousku ani takového opatření, jaké měli ve Španělích již před tím, že nekatolický vojín může při vstupu do vojska prohlásit, že jest evangelíkem, a toto prohlášení stačí, aby byl osvobozen od katolického kultu. Arci toto prohlášení musí býti hodně energické a hlasité, jinak se na ně nedbá, a ponechá se na vždycky v platnosti poznámka, již tištěná ve formulářích personálií CAR. (= Catholica Apostolica Religio, katolické apoštolské náboženství). § 11. ústavy španělské prohlašuje úctu k jiným kultům. Na tomto § budovala svou akci Evangelická Alliance; a liberální tisk ji podporoval dovozuje, že vojenské úřady nejsou nad zákonem, a že musí přestat praxe, podle které vůle kteréhokoli kaprála nebo plukovního kněze mohla suspendovati ústavu a potlačovati lidská základní práva.

U nás se stává, že úřady, zvláště vojenské, se stavějí nad zákon. Nedávno byl registrován v novinách případ ze západních Čech, kdy vojenské velitelství prostě poděkovalo odmítavě za nabídku evangelického farního úřadu, který projevil ochotu uspořádati bohoslužbu pro evangelické mužstvo při nějaké officielní slavnostní příležitosti, při které bohoslužba byla povinnou částí programu; všecko mužstvo bez rozdílu bylo vedeno na bohoslužby katolické.

V několika málo posledních letech bylo zjištěno v samé Haliči 6 případů, v nichž evangeličtí vojáci byli potrestáni pro projev svého náboženského přesvědčení.

*

»Wiener Zeitung,« úřední vládní noviny, uveřejnily v č. 261 z r. 1912 vypsání konkursu na stipendium na Pavlu Raphaelovi von Nitschen, 600 K ročně, pro žáka gymnasia nebo řádného posluchače university, manželského, německého katolíka, s dodatkem: »podle zakládací listiny může toto stipendium býti propůjčeno také kvalifikovanému uchazeči akatolíkovi provisorně na rok s podmínkou, že se v této době bude informovati v katolické nauce a pak přijme katolickou víru a učiní veřejné vyznání«. Praemie na konversi — v úředním listě oznamovaná jest jistě charakteristický zjev.

*

Po záhubě lodi »Titanic« stala se velice populární píseň »Blíž Tobě, Bože můj« hraná a zpívaná při samé katastrofě. I u nás byla několikrát zvláště vydána a šířena. Podobně ve Francii. Ale biskup dijonský ji zakázal šířiti a zpívati ve svých církvích a v domech své diecése, výslovně udávaje za důvod, že její slova i nápěv jsou protestantského původu.

*

Jak různé názory se vyvíjejí v různých poměrech o stejných otázkách, svědčí hlas volající v »The nineteenth Century« po celibátu anglikánského kněžstva. V pokročilých zemích katolických, kde nucený celibát kněží jest zaveden, mnoho nekněží se dovolává zrušení této staré církevní instituce jakožto nepřirozené a demoralisující, v protestantské zemi se navrhuje jeho zavedení. Leccos vysvětluje snad ta okolnost, že zmíněný článek pochází od ženy, Mrs. Huth Jackson; leccos vysvětluje též ten fakt, že hlas vychází z církve anglikánské, která celkovým duchem zůstala Římu nejbližší ze všech protestantských církví. Ale není ojedinělý a jest příznačný pro znatelný proud návratu k různým náboženským institucím a formám; sledujeme zjevy tohoto proudu v dnešní značně proticírkevní době a často na ně upozorňujeme. Mrs. Jackson asi také není dosti přesně informována o skutečném stavu kněžského celibátu. Tvrdí na příklad, že ve Francii se těší kněz větší vážnosti než v Anglii. Myslím, že toto tvrzení sotva odpovídá skutečnosti. Kdyby však i odpovídalo skutečnosti, rozhodně mylným by byl výklad, že příčinou té větší vážnosti ve Francii jest celibát. Pravou příčinou vážnosti, tam, kde skutečně vážnost jest, bude jistě jakási pověrčivost prostého katolíka, která kněze každého přiodívá nimbem nadpozemské moci, nebo zasloužená úcta k jednotlivým kněžím opravdu vynikajícím. Podkladem neúcty k některým anglikánským duchovním pak bude jejich osobní malá hodnota, nedostatečné vzdělání a jiné zlořády, souvisící se starým římským systémem patronátním, který umožňuje dosazovati duchovní špatně kvalifikované a jiné takové staré řády i nové zlořády. Mrs. Jackson jako žena vidí pramen vážnosti římských kněží v tom, že se kněz k vůli svému povolání vzdává všeho, co činí život cenným. Obětavost a sebezapíravost jistě má ohromnou mravní cenu, ale jen je-li dobrovolná. Ostatně platí opravdu, že se kněz vzdává všeho, co činí život cenným? Naproti výtkám a obžalobám na celibát a celibátníky má Mrs. Jackson pravdu, že manželství samo nechrání od skandálů. Tvrdí, že manželství nečiní člověka lidštějším než celibát; žena a rodina prý vždy nepůsobí dobře v církvi,

ano bývají příčinami zmatků. Nedalo by se toto obrátit proti manželství vůbec, ano třeba proti pisatelce, která je vdaná?

Mrs. Jackson udává pro svůj požadavek také vlastní náboženské důvody. Roste prý ve dnešním lidstvu, též v anglikánském protestantismu potřeba zpovědi. Za zpovědníka prý se lépe hodí kněz celibátní. (V zemích, kde celibát je zaveden, většina lidí snad by přičinila veliký otazník.) Kněz ženatý nikdý prý nemůže býti knězem v pravém smyslu, nikdy prý nemůže míti takový vliv na své stádo, ano nikdy prý nemůže míti tak těsného obecenství s Bohem; Mrs. Jackson věří, že anglikánská církev jest určena k tomu, aby sjednotila křesťanstvo. Z této víry as vychází její návrhy: myslí, že anglikanism by získal na přítažlivosti, kdyby v sobě obnovil zvláštnosti římské církve. Mrs. Jackson se rozhodně mýlí: církví budoucnosti nebude ta, která podrží přežitky středověkého asketismu a hierarchismu, nýbrž ta, která přivede k rozvoji principy lidství, svobody, rozumu, božské pravdy. Naši katolíci snad si ocitují myšlenky Mrs. Jacksonové na podporu celibátu, na pochvalu katolicismu, ale v katolických zemích málo kdo rozumný jim přisvědčí.

*

Budoucnost judaismu v Anglii. V »Hibbert Journal« rozebírá M. J. Landa otázku budoucnosti judaismu v Anglii a dochází k rozpoznání, že většina těch, kteří žádají reformy v Židovstvu, jsou indifferentní lidé, nábožensky indifferentní. Jemu se zdá pravděpodobným, že tito navrhovatelé a fedrovatelé oprav přirozeným postupem budou stále víc odváděni od židovství. Ostatní pak zůstanou orthodoxními židy a s orthodoxií zachovají a budou zachovávati ze starých náboženských řádů, kolik jim bude možno.

*

Mohamedáni v Rakousku obdrželi pro celou oblast říše veškerá práva náboženské společnosti zákonem uznané. Uznání se vztahuje ovšem jenom na ty nauky, zřízení a zvyky hanefského ritu, které nejsou v rozporu se státními zákony. Toto uznání jest účinek annexe. Přívrženců islamu bylo 1910 napočítáno v Rakousku 1450, z nich 390 ve Vídni.

6. března 1913. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Přeměna ženskosti.

V posledním masopustním období bylo v Praze zatčeno větší množství prostituovaných děvčat, z nichž největší procento byly služky nákazou stižené. Je již dávno známo, že v novější době služky dodávají největší kontingent prostitutek. Příčiny toho hledají se v tom, že služky jsou málo uvědomělé, v jejich hospodářské odvislosti a v podřízeném sociálním postavení. Demokratické hnutí snaží se o to, aby se organisovaly, došly

k uvědomění svého významu a úcty ke svému stavu. Avšak organisování děje se obtížně a postupuje jen velmi zvolna. Výsledky dosavadní neodpovídají tomu, čeho je služebným třeba.

Zajímavé osvětlení pro fakt prostituování se služebných, podává v čísle 1. tohoto ročníku »Sexualprobleme« H. Fehlinger. Vyvrací tvrzení, že ženské hnutí zaviňuje mužský ráz novodobých žen. Vychází z poznatků, že člověk přizpůsobuje se poměrům a podmínkám přírodním i existenčním duševně i fysicky. Znaky rozlišující muže a ženy jsou mnohé a rozmanité. Nalézáme zhusta ženy s mužskými příznaky a naopak. Ale toto smíšení nalézá se také u jednotlivce, ať muže, ať ženy, zejména v ohledu duševním. Hranice mužství a ženství nejsou přesné a ostré. Ale čím vyvinutější jsou podružné znaky pohlaví jedné osoby, tím více jeví se i v celé bytosti duševní a ve všem jednání uplatňuje se ryze mužský neb ženský ráz. Zdá se, že rozdíl podružných znaků pohlaví původně byl menši a pokročil teprve vývojem lidstva, jak k tomu ukazuje stav u kmenů afrických u porovnání s pokročilejšími bělochy. Příčinu toho dlužno hledati v tom, že čím více je výběr pohlaví omezen, tím méně může rozdílnost pokračovati, kdežto možností výběru vyvíjejí se i znaky odlišné.

Každým způsobem příznaky pohlaví jako všechny ostatní formy jsou schopny změny, přizpůsobují se každé změně životních podmínek, při čemž zůstávají a dále vyvíjejí se ty, které jsou pro existenci nutně potřebny.

Vývoj moderní kultury evropských národů vyvolává stále změny a také život pohlaví nezůstává nedotčen. Sociální poměry podporují snahu o rozšíření působnosti ženy na všechna povolání. Ženské hnutí a demokratické politické strany působí k společenskému, hospodářskému a politickému zrovnoprávnění žen. Cíle není dosaženo, ale výsledky jsou značné. Je však nesprávným tvrzení, že ženské hnutí je příčinou zmužštění žen. Je pouze výrazem toho zmužštění, které je podporováno poměry hospodářskými. Rozšíření průmyslu a dopravnictví přivádí stoupající potřebu pracovních sil. Dělba práce a strojní výroba činí menší nároky, ulehčuje živnostenskou práci žen, které rády chápou se výdělku, aby zvýšily příjem rodiny či jen ukojily potřebu parády. Při všech pracích mají přednost ženy, které nejsou rušeny v práci mateřstvím. Tím jsou z povolání vytlačovány ony ženy, které žijí svému ženskému organismu přiměřeně. Často také k manželství hledány jsou dívky, které svou prací něco si zahospodařily nebo mohou svým příjmem přispívati k udržení rodiny a domácnosti i tehdy, postrádají-li vnadnosti ženské, a ty pak předávají své vlastnosti potomstvu. Mnoho dívek vůbec nedojde ani k manželství. Jejich zájmy rovnají se pak zájmům mužských kollegů. V hospodářském závodění překáží jim jejich právní nerovnost a pochopitelně usilují o její odstranění. Čím méně zachovává si žena ženských vlastností a čím více vyrovnává se mužským, tím větších výsledků dociluje. Nelze se tedy divit, že v povoláních činné ženy rozlišují se od svých družek-matek. U osob, jichž podružné pohlavní znaky nejsou plně rozvinuty, jsouce tlumeny přijatými znaky druhého pohlaví, je i sexuální život slabý a dovedou snadně bez něho se obejíti. Od nich pochází rčení, že není ho nutně k životu potřebí. Čím více jsou znaky pohlaví vyvinuty, tím více dokazují schopnost

pro přirozené funkce, tím více krásy přisuzuje se ženě a tím přitažlivější je pro muže. Krása u ženy obsahuje vždy erotický prvek. Žena virilní nevzbudí erotické cítění u muže. Tím se vysvětluje také, že právě ženy, působící v mužských povoláních málo přispívají k mimomanželským porodům, ač více přicházejí do styku s muži než ženy jiné.

Ženy, které nejsou v mužských povoláních a které neztratily rázu ryzí ženskosti, jsou od mužů hledány. Jsou to dnes v prvé řadě služky, které hospodářskou konkurencí jsou ve svém povolání nedotčeny. Tak C. E. Woodruff tvrdí, že »vysoká mravnost« Američanek a Angličanek nebyla dosažena »vzestupem« žen, nýbrž tím, že vášnivé ženy byly přenechány sebezničení prostitucí a pohlavními chorobami. Spatřuje v tom nejjistější prostředek k udržení rovnováhy plemene, když degenerované ženy jsou přinuceny k prostituci a tím zdrženy od rodění dětí. Také dr. Ploetz praví: mladé dívky z lidu, které se obživují službou, prodavačstvím neb sklepnictvím, jsou vydány intensivnějšímu svádění, čím vzdělanější, svěžejší a zdravější jsou. Mary Conyngton shledala, že přestupků trestných častěji se dopouštějí ženy v tradičních povoláních nežli v mužských. To proto, že ženská kriminalita plyne obyčejně z důvodů sexuálních. Protože tento moment je u žen v mužských povoláních slabší, je i nebezpečí přestupků menší.

Tyto vývody podávají doklad také ještě k jiné stránce úvah o prospěšnosti či neprospěšnosti ženského hnutí. Bývá často vyslovována obava o ženství ženy. Zatím co jedni badatelé badají o tom, kterak změní se žena v povolání novodobém, jiní badají, co může žena se svými ženskými vlastnostmi vytvořit kulturního a vědeckého. Jedni tvrdí, že pro úplnost kultury lidstva je třeba, aby žena přinesla k celku své součástky ženské, jiní vidí v tom škodu, ztratí-li žena na svém ženství a přibližuje-li se k muži.

Rovněž u muže, píše se, že civilisace přivodila změnu mužství a jedni dovozují, že to je zjemnění, nutné k zdokonalení muže, kdežto jiní vidí v tom změkčilost, seslabení, poklesnutí, degeneraci.

Většina jeví se určitým typem pod vlivem poměrů, ale to nikterak nedokazuje, že je to správný a žádoucí stav muže neb ženy, jakož i poměry, které převládají, nejsou nikterak žádoucí a trvalé. Badatel ukazuje fakta, která postřehuje, a dnešní badatelé postřehují fakta různá a protichůdná, tak že zdánlivě jedni potírají názory druhých a potírají vzájemné poznatky. Ale z toho chaosu názorů a protiv ihned vybředneme, postavíme-li si ideál, k němuž směřujeme. Takový ideál právě nalezneme, srovnáme-li cíle a směry všech badání. Dnes všechna badání ukazují, že konečným cílem jest a tedy ideálem nám má býti člověk, žijící produševnělým životem, člověk, v němž se obojí znaky obou pohlaví sharmonisují a vyrovnávají. Jedno je faktem: Člověk, ať žena, ať muž, na stupni fysického života je odlišným, žije sexuálním životem, pudově. Čím vyššího stupně duševního života dosahuje, tím více přijímá vlastnosti druhého pohlaví, tím více stává se mu podobnějším, čím více snaží se mu porozumět — neboť porozumět lze jen tomu, co stalo se prožitím, skutečností, vlastním majetkem —, tím více žije životem duševním, neboť jen

v tom útvaru může přijmout plně znaky druhého pohlaví. Zde sexualita projevuje se výběrem na základě duševní shody. Konečně, kde dostupuje člověk nejvyšších sfér duchovního života, mizí úplně pohlaví, ať duševní, ať fysické, a vládne plně jen duševní schopnost muže i ženy v jedné bytosti sharmonisované a vypěstěné k duchovnímu životu. Tedy na duchovní úrovni není již pohlaví a obojí vlastnosti nalézají se vyrovnány v jednotlivci. Na úrovni duševního života vyrovnávají a doplňují se vzájemně ve dvou individuích psychické pohlavní vlastnosti a znaky, kdežto na úrovni fysické vyhledávají se odlišnosti. Dnes nenalézáme ryzí úroveň fysickou. Novodobé poměry a hnutí vyžaduje produševnělejšího života i v poměru muže k ženě. Stupně duševních snah jsou rozmanité, ale duševní život připravuje v člověku půdu pro člověka žijícího životem dalším, duchovním, jaký vidíme jen v nečetných představitelích dnešních.

Vládní komisař.

Možno dost, že Rakousko je státem zpátečnickým, že je veřejná správa špatná, že se dělá špatná politika — vše toto tvrzení, s nímž se tak často setkáváme, snad mluví pravdu: ale nikdo nesmí popírat, že je Rakousko zemí politicky zajímavou a přímo zábavnou. Také jiné státy mají své problémy, své otázky, také jinde s různými záležitostmi někdy si nevědí rady, ale nikde jinde než v Rakousku nehledá se a nenalézá rozluštění způsobem tak prazvláštním. Potřebujeme — z posledních let — jen poukázati na otázku právnické fakulty vlašské, která prostě zmizela se zeměkoule, nebo na klikatinu vodocestných projektů, předloh a jednání a máme dost zajímavostí jinde nemožných. Nyní už i v nejpalčivější otázce vnitřní politiky jsme dospěli k zajímavým plánům, v otázce českoněmecké. Jazykové spory v Čechách vedly německou obstrukcí až k zastavení veřejné správy zemské a to tím, že nejbohatší země mocnářství, království České stojí před finanční katastrofou. Zemské přirážky beztak víc než povážlivě vysoké nemohou být zvýšeny, poněvadž není dělného sněmu, který by takové zvýšení schválil. Není rozpočtu, není pivní dávky, není státních údělů, poněvadž sněm nepracuje, není možno opatřiti nesmírně už zadlužené zemi veřejné půjčky, poněvadž německá obstrukce nepřipustí jednání o ní na sněmu. Nebudeme se zde obírat otázkou, zdali se v dřívějším nějakém okamžiku německá obstrukce bez důvodů zahájená, tropená, nedala přemoci, buď po dobrém nebo po zlém. Faktum je, že po dobrém Němci nechtějí a po zlém nechceme ani my, poněvadž se už po několik let pokoušíme o dohodu. Dosavadní pokusy se nedařily, sněm nepracuje, finanční katastrofa Čech sotva se dá už zadržeti. Vláda vídeňská nynější jako předchozí, která dovedla naší pomocí odstranit každou obstrukci ve vídeňském parlamentu, dosud neučinila nic, čím by také český sněm obstrukce zbavila. Naopak: nám po léta se domlouvá, abychom se s Němci dohodli a tím, třeba nepřímo, se vláda staví na stanovisko německé, které nechce připustit dělnost sněmu, dokud nebudou splněny všechny německé požadavky a také finančními obtížemi vláda nepřímo nadržuje Němcům; ba ukázalo se, že i při pokusech dorozuměti se o jazy-

kové otázce vláda se staví proti splnění požadavků našich a znemožňuje tak dohodu.

Otázka finanční nedá se však tak nechávati bez rozřešení jako otázka jazyková, zemský výbor nemůže prostě bez peněz udržeti zemskou správu v běhu a už delší dobu veřejnost zabývá se otázkou, co se vlastně má státi. Odkazování na nutnost dohody nepotkává se s výsledkem, zemský výbor stojí před rozhodnutím, nemá-li složiti své úřady a přenechati vše další — vysoké c. k. vládě. Vláda se těmito otázkami zabývati musela konečně a zabývala, ale mimo dobré rady, aby se obě strany přece jen v zájmu autonomie dohodly, neslyšeli jsme nic. Až pojednou před několika měsíci vládní list jeden napověděl, že se v ministerské radě ventiluje možnost dosazení nějakého vládního komisaře, kdyby zemský výbor své úřady složil. Dosud vláda sice vždy popřela, že by podobný úmysl měla, ale nicméně politická veřejnost česká i německá věří, že dlužno s takovou eventualitou počítat. A tento projekt je věru zajímavý a zábavný dost, už proto, že nutí k bližšímu šetření všech okolností. Je dost zajímavo, že proti dosazení takového komisaře se ozvaly u nás hlasy ne proto, poněvadž instituce nějakého takového funkcionáře nikde v zákonech zemských nebo říšských se nenalézá, nýbrž hlavně proto, poněvadž by se tím porušila autonomie a snad i státní právo, faktická nezákonnost takové novosti zaráží tedy jaksi až v druhé řadě.

Co nynější situace naší domácí vlády zemské pro stát znamená, o tom teprve nikdo nemluví, ani ti ne, kteří tak úzkostlivě chrání autonomii, a zejména si nikdo nepřiznává, v jakém nebezpečí se zemská autonomie ocitla a to v nebezpečí trvalém, které, i když tentokráte katastrofa bude zažehnána, bez pronikavých náprav, a to celého státního hospodářství, nedá se odstraniti.

Vláda předkládá každý rok parlamentu rozpočet a sice tak mistrovsky sestavený, aby vykazoval vždy, třeba malý, ale přec jen přebytek. Od dob Dunajewskiho státní rozpočet také nevykazoval alespoň veřejný schodek, i když státní hospodářství při bedlivějším šetření bylo pasivní. Než dlužno připustit, že konečné účty byly vždy příznivější a že tedy, dokud se státní rozpočty budou sestavovati jako dosud, Rakousko je bez deficitu. Vedle tohoto státního rozpočtu mají všecky země rozpočty vlastní, a ty jsou skoro bez výminky pasivní. Státní hospodářství se dosud o tuto nehoráznost zhruba nestaralo, zejména když zemské sněmy bez dlouhého rozmýšlení zvyšovaly zemské přirážky do nekonečna, až konečně právě největší země poznaly, že toto přirážkové hospodářství déle nemůže

trvat, že se zemské přirážky prostě nedají stupňovat. Teď nastává otázka: kdo je stát a kdo jsou ty země? Připouští solidní finanční hospodářství spořádaného státu, aby rozpočet zemí na říšské radě zastoupených končil každoročně přebytkem a rozpočty těchto zemí samých byly pasivní? Připustil by stát, aby jakýkoliv hospodářský podnik veřejný takovým způsobem sestavoval své účty? Nevidí na druhé straně autonomisté všech těchto zemí, že všecka tato autonomie musí vzít jednoho dne konec, až nebude dále možno faktický tento stav zastírati nějakými uměle a umělecky sestavovanými rozpočty? Myslí si skutečně někdo, že se nějakým finančním plánem, nějakým tím přištipkovaným sanováním zemských financí toto nebezpečí zažehná? Chápeme, že nikdo nechce přivoditi v Čechách finanční katastrofu a pochopujeme tedy snahy dospěti s Němci k dorozumění, aby věc byla upravena. Ale konečně věc musí Němce zajímat stejně jako nás, a oni nesmějí si myslet, že my, abychom zabránili finanční katastrofě, budeme ochotni splniti jim nemožné požadavky. Ke všemu věc zajímá přec v první řadě vládu. Dejme tomu, že by došlo k dočasné insolvenci zemské správy v Čechách, že by zemští výborové složili své funkce (anebo formálně třeba nesložili, jen je pro nedostatek peněz neprováděli): kdo bude v Čechách platit, kdo se postarati musí o nápravu? Přece jen vláda. Ten komisař je jenom strašákem na nás. Kdyby vláda byla pomohla, jak je její povinností, byli by Němci stropili povyk, že vláda nás podporuje a že maří úspěch německé obstrukce. To ale bylo a je její p o v i n n o s t í. Vláda však dosud té povinnosti nedostála, nýbrž podporuje německou obstrukci, tlačíc stále nás do nových a nových pokusů dorozumívacích. Ten komisař věru není než čertem na stěně; nikomu by nebyl způsobil větší rozpaky než slavné vládě i Němcům. Dosazený komisař musel by ihned při svém příchodu zavésti placení hotovým a to ze státní pokladny a účel nátlaků německých byl by zmařen. Jakmile by však chtěl peníze opatřovati přímo v zemi, nastaly by nejnemožnější situace pro ty, kteří jej do Prahy poslali. Nehledě k tomu, že jmenování takového komisaře znamená stav nezákonný, porušení ústavy říšské i zemské, které takového komisaře neznají, mohl by takový státní komisař teprve tenkrát skutečně působit a vládnout, kdyby zvláštním císařským patentem zemská ústava, zemský řád byl výslovně suspendován. Bez docela zjevného a formálního zrušení zemského řádu státní komisař by nemohl s úspěchem naříditi ani vybírání pivní dávky, poněvadž je jisto, že by čeští i němečtí hospodští bez jakéhokoliv dlouhého jednání ihned se

dohodli, že platit nebudou, jelikož správní soud musí rozhodnout v jejich prospěch. A tak by bylo se všemi ostatními finančními dekrety tohoto státního komisaře. Zrušit, třeba dočasně, zemský řád, k tomu by se však zejména nynější vláda sotva odhodlala: i kdyby neměla dost ústavního a zákonného svědomí, netroufala by si takový postup, poněvadž je přec nemyslitelno, že by říšská rada mohla v klidu zasedat jen hodinu, když by v Čechách panoval stav mimo zákon.

Nikdo se tedy toho komisaře v Čechách bát nemusí a nebojí a už proto ne, poněvadž kdyby byl nastolen, na konec působení jeho by znamenalo porážku vlády a Němců. Přes to museli bychom se zuby nehty proti němu bránit už proto, aby se s podobnými experimenty nezačínalo: dnes je to finanční komisař, který dekretuje finanční úpravu, a zítra to může být komisař politický, pracující politicky. Přenecháváme ostudu cuvajštiny rádi Maďarům. Nám je cesta a snaha k dohodě s Němci pořád ještě milejší než podobná dobrodružství, ale vidíme z celého postupu Němců i vlády, že nebude možno k ní dospěti, protože se nám tato dohoda všemi možnými triky má vnutit. Tak, jak se k té dohodě pracovalo dosud, českoněmecký smír se docíliti nedá. Němci spoléhají úplně na vládu a nynější vláda s panem Hochenburgrem je pro českoněmeckou dohodu překážkou, poněvadž nemá schopnost ji provést. O tom mluvili jsme na tomto místě minule již a zůstáváme při tom, přes námitky, které proti onomu článku ve vedoucím orgáně mladočeském byly činěny. Trváme na tom, že úřednická vláda v klidných dobách může spravovati stát a jeho záležitosti, že však v dobách politicky důležitých není na místě, poněvadž s úspěchem — a zejména s úspěchem také pro nás — nemůže vyřídit a řešit sebe menší politické problémy v Rakousku. A dohoda českoněmecká stala se právě neschopností vídeňských vlád problémem nejspletitějším. Nedovedli jsme nikdy rozumět, odkud se bere ta nesobecká láska některých našich stran k nynějšímu kabinetu, a je dost možná, že tato láska nějaký čas potrvá a že nynější vláda bude mít ještě k disposici většinu českých hlasů. Nedovedeme setrvačnost politických chyb odhadnouti: že však v té době k českoněmecké dohodě nedojde, jsme pevně přesvědčeni. Strašáky s vládním komisařem opět a opět nás v tomto přesvědčení utvrzují. *Č.*

Ruská literatura v roce 1912.

Jako veškeren ruský život, tak i ruská literatura prožívá přechodní dobu: rozkladu starého a vyhledávání nových cest. Revoluce r. 1905 způsobila přelom nejen politický a sociální, nýbrž i hluboký duševní převrat v celém myšlení a cítění. Nynější období bude mít velkou historickou důležitost pro celý další vývoj ruské kultury.

Staré formy života, staré idee jsou rozrušeny a nové se ještě nesložily. Stav takového přelomu je trapný obzvláště v ruských poměrech, kde rozvoj nové materielní a duševní kultury je násilně zadržován administrativní brzdou, kde trosky starého pořádku zatarasují život. »Le mort saisit le vif.«

Zastavit život, přirozený rozvoj, uměle není možno. Pod nehybnou zčernalou ledovou korou ruského života odehrává se v hlubině neustálé kvašení. Stékajíce se po kapkách bublají už kdesi neviditelné potůčky zrodivší se nové myšlenky. Moloch historického mezidobí si ještě vyžaduje tisíce obětí sebevražedníků, slabých a zabloudivších v beztvárném chaosu rozkladu života. Ale již zavál první teplý jarní vánek, roztrhanými mraky pronikly první paprsky jarního slunce.

Literatura r. 1912 ve valné své části jako dříve nese stopy společenského scestí, zoufalství a bezmocných tužeb po nových cestách. Ale i v ní se již cítí dýchání nového blížícího se jara.

Ruské dekadentství, ruský modernism zaměnivší starý realism prožívá krisi. Tvůrčí duch odletěl od něho, zbylo, obzvláště v próze, než suché rozumování, mystické hloubání a mrtvá virtuosita jazyka. Vůdci ruského modernismu jako Alexandr Blok, Vjačeslav Ivanov volají ruskou literaturu zpět k životu, k realismu. Ba i Valerij Brjusov, tento »archeolog a juvelier« literatury, poučuje mladé poety ve své knize »Далекие и близкие« (»Daleci a blízci«):

»Jakmile se umění odtrhuje od skutečnosti, jsou jeho tvorové zbavováni masa a krve, vadnou a umírají. Pravá cesta umění leží

mezi mrtvou reprodukcí skutečnosti a stejně mrtvým odcizením od života.«

I v literatuře r. 1912 bylo plno děl vnitřně prázdných, vybroušených rukou dovedného řemeslníka, nevytrysknuvších z duše hluboce cítícího a prožívajícího umělce, děl, v nichž »intuitivní osobnost« pohrdající lidmi a reelním životem nanášela na papír své nejdrobnější a nejbizarnější rozmary a choutky.

V úvodu k »Dětství a jinošství« loni teprve v novém vydání jeho spisů uveřejněném praví Tolstoj o své tvorbě: »Může se psát z hlavy anebo ze srdce. Když píšeš z hlavy, kladou se ti slova na papír poslušně a lahodně; když píšeš ze srdce — nahrne se ti v hlavě tolik vzpomínek, že výrazy jsou potom nepřesné, nedostatečné, nepohyblivé a hrubé... Možná, že se mýlím, ale já jsem sebe vždycky přerušoval, když jsem začínal psát z hlavy a snažil jsem se, abych psal pouze ze srdce.«

»Z hlavy« napsán byl historický román Merežkovského »Alexandr I.«[1] Při vší zajímavosti zvoleného thematu a epochy, bohatství historického materiálu a umělém jeho zpracování působí román na čtenáře dojmem starostlivě provedené mosaiky. Více myslitel než umělec, Merežkovský používá historické látky, aby jí vtělil svou oblíbenou ideu. Pocit veskrze z hlavy napsané, neumělecky bledě, nepsychologicky působí nová povídka pí. Z. Merežkovské-Gippius »Романъ царевичъ« (»Roman carevič«)[1], tvořící jakoby pokračování její »Чортовой куклы« (»Čertovy panenky«). Spisovatelka snaží se zde provést myšlenku, že pravé obnovení ruského života a nová revoluce v Rusku budou provedeny jménem Boha. Leonid Andrejev, který zahubil svůj veliký talent v honění se za grandiosními mystickými thematy, za pestrými, křiklavými obrazy a za nebývalými podivnými náladami a situacemi, napsal nový román »Saška Žeguljov«. Realistické črty tonou v křiklavě falešné romantice; v románě je mnoho vymyšleného, není psychologické pronícenosti. Andrejev staví si obrovský psychologický úkol, dostupný snad jenom geniu Dostojevského, který však nemůže vyplniti: zobraziti, jak čistý jinoch s křišťálově něžnou duší Saša Pogodin se mění v krvavého zbojníka, který klidně zapaluje šlechtické statky a zabíjí lidi. Bez úspěchu zůstaly na konci roku i Andrejevovy divadelní hry: »Professor Storicyn« a »Jekatěrina Ivanovna«.

Fjodor Sologub, nevšední básník »vysněné legendy«, pokouší se ve svém novém románě »Заложники Жизни« (»Ruko-

[1] Uveřejněny v rev. »Russkaja Mysl«.

jmí života«) proti své básnické povaze spojit sen a život. Leč marně! Sen, stržený na hříšnou blátivou zemi, sám sevšední, stane se umělecky mrtvým a nechutným. Nepřirozené smíšení povzneseného snu a šosáctví činí banálními i jiné jeho romány: »Дымъ и пепелъ« (»Kouř a popel«) a »Слаще яда« (»Sladší jedu«).[1]

Román jiného básníka modernisty, Valerije Brjusova »Алтарь побѣды« (»Oltář vítězství«),[2] prozrazuje znovu podivuhodného mistra stylu, znalce antického světa, epochy římského úpadku a prvního křesťanství, ale ponechává čtenáře chladným. Mnohem silnější je jeho poesie. Ve svém básnickém sborníku »Зеркало тѣней« (»Zrcadlo stínů«) dovedl poeta spojit dokonalost a jednoduchost verše s hloubkou myšlenky a citu.

V oboru poetické tvorby r. 1912 přinesl vůbec dosti nového a dobrého. Dokončeno trojsvazkové vydání sebraných básní A. Bloka, tohoto něžného čistého lyrika, dědice Fetova. Vyšly: Sborník Vjačeslava Ivanova »Cor ardens«; dva svazky básní mladého lyrika J. Baltrušaitise »Земныя ступени« (»Pozemské stupně«) a »Горная тропа« (»Horská stezka«); básně S. Goroděckého »Ива« (»Jíva«) a nového talentu, básníka-dělníka N. Kljujeva »Сосенъ перезвонъ« (»Sosen vyzvánění«) a j.

Literární rok 1912 byl započat vydáním »Třetí knihy« posmrtných spisů L. N. Tolstého s povídkou »Chadži Murat«, což mělo jakoby symbolistický význam pro začínající novou éru ruské literatury. Veliký stařec jakoby posílá mladému literárnímu pokolení svou závěť. V jasných geniálně jednoduchých, životních a pravdivých rysech své »dávné kavkazské příhody« rozvinul L. N. Tolstoj na nějakých stu stránkách obrovskou epopeji, představující krvavou srážku dvou ras, dvou kultur.

Mladá ruská literatura — třebas ještě tápajíc nerozhodně a ne vždy dovedně — nastupuje novou cestu — cestu »neorealismu« užívaje výrazu modernistické kritiky. To je realism rozšířený, obohacený prvky modernismu, svou formou rozmanitější a ohebnější, a novými elementy obsahu oplozený. Používá uměleckých prostředků modernismu: jeho symbolisace, stylisace, impressionismu. V jazyce je více hudby a více rytmu; stará slova a rčení, staré šablony, ztrnulé obrazy naivního vnějšího realismu jsou zaměněny novými, složitějšími. Tento bohatější slovní poklad je potřeben, aby zobrazil nesmírně bohatou stupnici nálad a intensivních složitých prožívání moderní

[1] Revue »Novaja Zizň«.

[2] Revue »Russkaja Mysl«.

duše, v níž jako v kapce vody se odráží širý reelní svět. V ideové koncepci nového směru naznačuje se synthese vášnivého individualismu a egocentrismu ruského dekadentství s altruismem a sociálností ruské klassické literatury. Nový sklon utvořivší se v soudobé ruské literatuře odráží se i na zástupcích starých modernistických směrů. Více jednoduchosti a realismu lze pozorovat již i u Leonida Andrejeva, Sologuba a jiných, ale nový duch do literatury vnáší teprve mladé pokolení, přicházející je vystřídat. Jakýmsi pojítkem mezi starou klassickou literaturou a rodící se novou literaturou budoucího jeví se Bunin a Sergějev-Censkij. Bunin napsal v minulém roce »Суходолъ«[1] (»Suchodol«), »Ночной разговоръ« (»Noční rozmluva«)[2] a »Веселый дворъ« (»Veselý dvůr«).[3] Všechna tři díla zobrazují vesnici a jsou proniknuta pochmurnou náladou, charakteristickou pro jeho selské kresby. Krásný výstižný jazyk a svěží, živé obrazy dodávají zvláště dvěma posledním věcem vysoké umělecké ceny. Malá povídka Sergějeva-Cenského »Медвѣжонокъ«[3] (»Medvídek«) jasně vyniká mezi jinými díly novější ruské literatury. Podle vší ruské kritiky je to nejlepší věc objevivší se loňského roku. Nový směr ruské literatury se na nikom tak mocně neprojevil, jako na Sergějevovi-Cenském; pokrok, kterého dosáhl, je značný. Osvobodil se od rozmarných a podivínských nálad první periody své tvorby a dosáhl v povídce »Medvídek« přísného sebeovládání, zřetelnosti ve svém obrazivém, nervosním stylu, vážnosti, hloubky a opravdovosti v rozvoji psychologického děje.

Těžko si představiti příkřejší kontrast, než jaký se jeví u dvou vrstevníků, mladých, talentovaných spisovatelů Remizova a Zajceva. Remizov vystoupil s novou velkou povídkou, obrátivší na sebe všeobecnou pozornost, »Пятая язва« (»Pátá jizva«).[4] Talent Dostojevskému příbuzný, s duší nasáklou velkým utrpením světa, zobrazuje ponížené, urážené, nešťastné a nemocné, jimiž je ruský život tak bohat. Kdežto filosoficko-náboženská myšlenka přivádí Dostojevského k jakémusi vyššímu smíření, k uvědomění konečné světové harmonie, Remizov se dusí v strašné bezvýchodnosti, cítí se nekonečně osamoceným před obrazem světa-chaosu a pociťuje plnost tragismu lidského života. I styl Remizova, obrážející jeho prožívání, je nespořádaný, neklidný, pln chorobných obrazů. Tvorba tohoto nepochybně

---

[1] Věstnik Evropy.

[2] »Sbornik Tovaryščestva pisatelej«.

[3] Revue »Zavěty«.

[4] 18. Almanach »Šipovnika«.

silného talentu nedosáhla ještě vnitřní ucelenosti a duševní uspořádanosti. Boris Zajcev (vydavší třetí sborník svých povídek), jako pravá protiva Remizova, je zcela proniknut pocitem splývání jedinství s celým kosmem. Neprožívá tragedie osamocené, bouřící se osobnosti. Nepokojně vířivý život nalézá v jeho duši tlumeně změkčenou ozvěnu. Jemný, něžný lyrism stírá ostré, křiklavé, mučivé barvy života, obetkává je náladou tiché zbožné modlitby.

Z mladých spisovatelů na sebe upozornili: Michail Prišvin, známý již dříve svými uměleckými ethnografickými náčrty, a poprvé se objevivší spisovatel Surgučov. Povídka Prišvina »Nikon Starokolennyj« (18. sv. »Šipovnika«) vyniká hutnými nasycenými barvami v zobrazování provinciálního a lidového života a podivuhodným obrazným originelním jazykem. Surgučov (39. sborník »Znanija«) přispěl svou zajímavou povídkou »Gubernátor«. Nádherný, hudební, čechovský jazyk zde snoubí umění vyličiti složité těžké duševní prožívání s nakažlivou vírou v člověka. Surgučov přinutí čtenáře, že uvěří v probuzení se nejlepších stránek lidské duše v bývalém ukrutném gubernátoru.

Byla-li v první polovině 19. století nositelem ruské umělecké literatury šlechta a vyznamenává-li se druhá polovice století zasažením v ni ráznočince-intelligenta, pro začátek 20. století je charakteristickým nejen objevení se massového čtenářstva z nejnižších vrstev (v r. 1911 bylo vydáno v ruském jazyku 4,253.600 exemplářů různých děl L. N. Tolstého), ale i aktivním zasažením představitelů pracovních tříd do ruské literatury.

Po porážce revoluce a ztroskotání tolika nadějí a illusí většina intelligence, zbavena svých nejlepších zástupců a odtržena od lidových mass, pocítila strašlivé osamocení, životní únavu a hluboké zklamání ve všech svých ideálech. Začala epidemie hromadných sebevražd. Jako výkřik zmučené duše vyrvalo se u jedné studentky po kollektivní sebevraždě studentů v Petrohradě:

»Filosofové, doktoři, učenci, básníci vynalezněte životní elixír, dejte pocítit »radost z bytí«, nadchněte k životu, neboť se stal ve své prázdnotě a všednosti hrdinstvím, jehož nejsou všichni schopni . . .«[1]

Ale literatura nemohla »nadchnouti k životu«, poněvadž trpěla toutéž nemocí. Porevoluční literatura se skoro vesměs převrátila v jakési blouznění sebevraha. Minulo několik let a opět zaválo jarem, rozbité, roztříštěné lidové massy se vzchopily a pronesly zase své mužné slovo, a hle — slabá, anemická intelligence, občerstvená mladým po-

[1] Časopis »Sovremennoje Slovo« 1907.

kolením, znovu pociťuje návrat svěžích sil jako rekonvalescent po těžké nemoci. Občas se rozlehne úpění umírajících Saninů, hrdě zavrhnuvších společenské ideály, prohlásivších »osvobození těla«, a teď bídně zbankrotělých, dospěvších až k poslední mezi.

V r. 1912 dokončený obsáhlý román Arcybaševa »У послѣдней черты« (»U poslední meze«), kde skoro všichni hrdinové končí sebevraždou, působí nudně, protiumělecky. Taktéž trapné a unavující je líčení v lidech a životě zklamaných intelligentů-samotářů v povídkách O. Dymova »Томленіе духа« (»Moření ducha«)[1] a D. Abeljďajeva »Тѣнь вѣка сего« (»Stín věku tohoto«).[2]

Ne nahodile do unylého stlačeného ovzduší Garšina, Nadsona, Čechova vnesl v letech 90. proletář Gorkij smělé, bodré slovo, zvoucí zkrušenou osobnost k sebedůvěře a aktivnímu zasažení do života. Apotheosou silné, smělé osobnosti zazněla jeho »Píseň o Sokole«, »Bouřlivák«, a roznítila srdce mládeže. Gorkij je vyhozen z rodného středu. V dalekém vyhnanství na ostrově Capri napiatě a láskyplně sleduje rozjov ruského života, horoucně zápasí v publicistice s návalem společenské unylosti ruské intelligence. Ale jeho kdysi jasný, živoucí, z rodné půdy vytržený talent nemůže se již zastkvíti všemi duhovými barvami a uchvátit čtenáře. Po jeho stopách přicházejí nové talenty z lidu, aby znovu řekly své bodré slovo a vdechly víru v život.

Dělník závod ještě neopustivší, A. Bibik, dokončil svůj román »Къ широкой дорогѣ« (»K široké cestě«),[3] ve kterém prostě, bez romantických ozdob, ale umělecky a živě vypravuje o myšlenkách, hledáních, náladách dělníka v epoše společenského probuzení v letech 1895—1905. Román tento svou bodrostí a vírou v život a budoucnost činí kontrast novému, ještě nedokončenému románu Ropšina »То, чего не было« (»To, čeho nebylo«).[4] (Ropšin [Savinkov] je autorem »Plavého koně«, způsobivšího svého času sensaci, a jedním z bývalých vůdců socialistů revolucionářů.) Dva svazky povídek Ivana Šmeljova, z lidu vyšedšího intelligenta, postavily ho na ráz do prvních řad mladých talentů. Jeho knihy jsou prosyceny hlubokým demokratismem a zobrazují umělecky život pracujícího lidu. Zvláště vyniká jeho povídka »Человѣкъ изъ ресторана« (»Člověk z restaurace«). — Mladý spisovatel-sedlák Ivan Volnyj uve-

[1] 17. almanach »Šipovnika«.
[2] »Russkaja Mysl«.
[3] Rev. »Sovremennyj Mir«.
[4] Revue »Zavěty« (orgán mladých »narodniků«).

řejnil velkou povídku ze selského života »Повѣсть о дняхъ моей жизни, радостяхъ ея и злоключеніяхъ« (»Pověst o dnech mého života, jeho radostech a zlých příhodách«).[1] Při všech nedostatcích neustáleného stylu a celkové stavby pověst činí silný dojem pravdivými rysy, plastickými postavami a drastickým líčením života ruského mužika v nynější době hlubokého sociálního přelomu na vesnici po zrušení »obščiny«. O jakési idealisaci selského života nemůže být ani řeči. I sám Bunin, ten šlechtic-esthet, nepozorující pro hrubost a zvířeckost lepších hnutí v duši mužika, ani ten nelíčí ve své »Noční rozmluvě« a jinde soudobý rozklad selského života tak mračnými barvami. V otřásajících uměleckých obrazech vyvstává úžas duševní tmy a bezradnosti sedláka. Ale autor nám otevřel celou zmučenou duši svého hrdiny až na dno a vyvolal v čtenáři vřelý soucit, odhalil v mužiku touhu po světle, obrovskou živelní žízeň po vzdělání. — Ve své pozoruhodné knize »Сквозь строй жизни« (»Pod ranami života«) syn mužika Zyrjanina K. F. Žakov vypravuje, jak odešel pěšky z rodných pralesů, aby se učil. Plamenná žízeň po vědění vedla tohoto syna divokého národa »ulicí« života a nejednou ho vzpružovala v těžkém zápase o existenci, dokud ho nevyvedla na širokou cestu všelidského života.

Boris Morkóvin.

[1] Revue »Zavěty«.

Důchod, jeho rozdělení a zdanění v Čechách.

Napsal JUDr. Jindřich Chylík.

Velikost národního příjmu, jeho rozdělení a prameny jsou zejména v novější době předmětem theoretických studií národohospodářských, statistických pozorování a sociálně-politických i finančně-politických úvah. Velikost národního příjmu a způsob jeho rozdělení je měřítkem národního blahobytu, z pramenů příjmových můžeme souditi na způsob výživy a hospodářského rozvrstvení národa, obojí pak je základem kritiky hospodářského a společenského řádu a východiskem úvah a snah reformních. Statistické pozorování a zjišťování všech těchto hospodářských a společenských zjevů nebylo nikdy a nikde provedeno samostatně, a tak odkázáni jsme tu na jiná statistická šetření, v prvé řadě na statistiku o dani z příjmů, nejúplnější a nejobsáhlejší. Statistika tato podává nám data o osobní dani a jejím základu, o příjmech poplatníků. Příjem stanoví se na základě přiznání poplatníkova nebo odhadů úřadu nebo daňové komise a správnost příjmu zdaněného závisí tedy od toho, jak poplatník příjem svůj přizná, a pokud komise může a dovede jej odhadnouti. Technika ukládání osobní daně z příjmů není dosud dokonalá, a rozdíly mezi skutečným stavem a stavem, jak dovedla jej zachytit ukladací technika, jsou mnohdy dost značné. Pro Německo na př. odhaduje tento rozdíl A. Wagner na 10%, Nitschke na 15—20%.[1] U nás není rozdíl tento jistě menší, už proto ne, poněvadž osobní daň z příjmů byla u nás později zavedena, není však u všech druhů příjmů stejný, poněvadž některé příjmy dají se snáze zatajiti nebo odhadnouti či zjistiti, jiné obtížněji. Nepatrný je u příjmů z budov a služeb, větší u příjmů ze samostatných podniků a zejména u příjmů z majetku pozemkového, značný u příjmů z kapitálu.

Přes to všechno je statistika daňová dobrým, protože nenahraditelným pramenem pro seznání poměrů důchodových a posouzení

[1] Robert Meyer: Einkommen v Handwörterbuch der Staatswissenschaften.

blahobytu; při posuzování a odvozování z ní musíme si ovšem vždy uvědomiti, že statistika daňová je pramenem jen r e l a t i v n ě spolehlivým a přesným.

My zde chceme si všimnouti poměrů českých a chceme tak doplniti obraz o hospodářských i sociálních poměrech v Čechách, jak jej známe zejména ze statistických prací Živanského a Rauchberga. Jako v jejich pracích pozorovány jsou i zde hospodářské a společenské poměry české s hlediska národnostního; protože však statistika osobní daně z příjmů není provedena na základě národnostním, musíme se spokojiti se statistikou dle národních území.

Pozorování naše omezeno je na dnešní stav a nevšímá si momentů vývojových, jež by ostatně těžko bylo sledovati a vystihnouti, poněvadž statistika naše vedena je teprve po 10 roků a doba tato vývojové pozorování nepřipouští. Je jednak příliš krátká a pak by bylo těžko posouditi, které ze změn přičísti sluší skutečným změnám v poměrech, a které jsou následkem pouze správnějšího vystižení poměrů technikou daňovou.

Základem byla tedy statistika na rok 1909, vydaná v Mitteilungen des k. k. Finanzministerium, ročník XVI., seš. 2. Pro účel náš stačí statistika za 1 rok, a nepadá tu na váhu změna hospodářské konjunktury, poněvadž příjmy z obchodu a průmyslu počítány jsou dle tříletého průměru, tedy zde za léta 1906, 1907 a 1908.

Čechy rozděleny dle poměrného počtu obyvatel přihlásivších se k české nebo německé řeči obcovací na 4 území. Za jednojazyčné pokládány okresy s menšinami menšími než 20%; za smíšené okresy s 20—50% menšinami. Poněvadž daňová statistika vedena je dle okresů politických, musily býti za základ národních skupin vzaty rovněž politické okresy, ačkoliv seskupení dle okresů soudních umožňuje přesnější rozhraničení.

Jednotlivá území národnostní rozdělena pak na větší města, střední města a venkov. Za větší města považována města s více než 20.000 obyvateli; za střední města s 10.000—20.000 obyvateli; pouze Louny a Vejprty nebyly mezi střední města pojaty, poněvadž nemají samostatné odhadní komise pro daň osobní, jako všechna ostatní místa s obyvatelstvem přes 10.000 duší a statistická data o nich nejsou samostatně vedena, nýbrž zahrnuta jsou v celkových datech pro příslušný politický okres. Všechna ostatní místa považována pak jsou za venkov.

V dalším podáme nejprve data sama a pak jich rozbor.

I.

1. Počet obyvatelů, poplatníků a jich příslušníků.

Počet obyvatelů vzat u měst přes 20.000 obyvatelů dle dat úřední statistiky, u ostatních pak výpočtem srovnáním dat o sčítání lidu z r. 1900 a 1910 pro stav koncem roku 1908.

Za příslušníky považováni všichni členové rodiny, jichž příjem připočten je ke příjmu hlavy rodiny, nebo kteří vůbec příjmu nemají a jsou hlavou rodiny vydržováni.

a) Celé Čechy.

Absolutní čísla.

Počet	obyvatelů	poplatníků	poplatn. a příslušn.
I. okresy jednojazyčné české . . .	3,642.194	157.381	497.189
II. » smíš. s českou většinou .	707.047	17.811	58.746
III. » smíš. s něm. většinou . .	432.280	22.697	80.052
IV. » německé	1,901.666	101.498	333.802
A. okresy většinou české	4,349.241	175.192	555.935
B. » » německé . . .	2,333.946	124.195	413.854
Čechy	6 683.187	299.387	969.789

Relativní čísla.

Ze 100 žije ve skupině	obyvatelů	poplatníků	poplatn. a příslušn.
I.	54·50	52·57	51·26
II.	10·58	5·95	6·06
III.	6·47	7·58	8·26
IV.	28·45	33·90	34·42
A.	65·08	58·52	57·32
B.	34·92	41·48	42·68
	100·00	100·00	100·00

b) Okresy jednojazyčné české.

Absolutní čísla.

Počet	obyvatelů	poplatníků	poplat. a přísluš.
Venkov	2,889.653	71.813	248.784
Větší města	638.373	77.717	223.683
Střední města	114.168	7.851	24.722
Celkem	3,642.194	157.381	497.189

Relativní čísla.

Ze 100	obyvatelů	poplatníků žije %	popl. a přísluš.
na venkově	79·33	45·63	50·04
ve větších městech	17·53	49·38	44·99
ve středních městech . . .	3·14	4·99	4·97
	100·00	100·00	100·00

c) Okresy smíšené s českou většinou.

Absolutní čísla.

Počet	obyvatelů	poplatníků	popl. a přísluš.
Venkov	631.760	11.692	39.347
Větší města	46.966	4.713	14.847
Střední města	28.321	1.406	4.552
Celkem	707.047	17.811	58.746

Relativní čísla.

Ze 100	obyvatelů	poplatníků žije %	popl. a přísluš.
na venkově	89·35	65·65	67·01
ve větších městech	6·64	26·46	25·24
ve středních městech . . .	4·01	7·89	7·75
	100·00	100·00	100·00

d) Okresy smíšené s německou většinou.

Absolutní čísla.

Počet	obyvatelů	poplatníků	poplat. a přísluš.
Venkov	366.851	16.365	59.074
Větší města	26.930	2.452	8.091
Střední města	38.499	3.880	12.887
Celkem	432.280	22.697	80.052

Relativní čísla.

Ze 100	obyvatelů	poplatníků žije %	popl. a přísluš.
na venkově	84·86	72·11	73·80
ve větších městech	6·23	10·80	10·11
ve středních městech	8·91	17·09	16·09
	100·00	100·00	100·00

e) Okresy jednojazyčné německé.

Absolutní čísla.

Počet	obyvatelů	poplatníků	poplat. a přísluš.
Venkov	1,561.489	63.340	220.697
Větší města	218.806	24.554	73.107
Střední města	121.371	13.604	39.998
Celkem	1,901.666	101.498	333.802

Relativní čísla.

Ze 100	obyvatelů	poplatníků žije %	popl. a přísluš.
na venkově	82·11	62·41	66·12
ve větších městech	11·51	24·19	21·90
ve středních městech . . .	6·38	13·40	11·98
	100·00	100·00	100·00

2. Poměrný počet obyvatelstva příjmové dani podrobeného.

Další tabulky naznačují nám v poměrných číslech percentuálných, jakou část všeho obyvatelstva tvoří obyvatelstvo příjmové dani podrobené, totiž poplatníci a příslušníci jich domácnosti. Jednotlivé skupiny národnostní označeny jsou zkráceně římskými číslicemi (I. okresy jednojazyčné české, II. smíšené s českou většinou, III. smíšené s německou většinou, IV. jednojazyčné německé), nebo písmenami (A. okresy převážně české, B. okresy převážně německé).

Obyvatelstvo, osobní dani podrobené, tvoří % všeho obyvatelstva.

a) Celé Čechy.

I.	13·65
II.	8·31
III.	18·58
IV.	17·55
A.	12·78
B.	17·73
	14·50

b) Okresy jednojazyčné české.

Venkov	8·61
Větší města . . .	35·04
Střední města . . .	21·66
	13·65

c) Okresy smíšené s českou většinou.

Venkov	6·23
Větší města . . .	31·61
Střední města . . .	16·07
	8·31

d) Okresy smíšené s německou většinou.

Venkov	16·10
Větší města . . .	30·04
Střední města . . .	33·74
	18·58

e) Okresy jednojazyčné německé.

Venkov	14·14
Větší města . . .	33·41
Střední města . . .	32·96
	17·55

3. Zdaněný příjem.

Tab. III. má data o zdaněném příjmu; zdaněným příjmem rozumí se příjem dani skutečně podrobený, příjem, od něhož už odečteny byly všechny zákonem přípustné srážky (daně, dluhy, trvalá břemena, příspěvky pojišťovací) i srážky dle 1. a 2. odst. § 173. zákona o daních osobních, totiž dvacetinové srážky na základě většího počtu nezaopatřených členů domácnosti při příjmech menších než 4000 K a srážky za t. zv. příjem pracovní.

a) Celé Čechy.

	Zdaněný příjem v K	Průměrný příjem na 1 poplatníka v K
I.	481,162.366	3057
II.	48,036.429	2696
III.	57,081.441	2515
IV.	299,547.176	2853
A.	529,198.795	3021
B.	356,628.617	2871
Čechy	885,827.412	2959

Zdaněný příjem ve skupině	...činí % českého
I.	54·32
II.	5·42
III.	6·44
VI.	33·82
A.	59·74
B.	40·26
Čechy	100·00

b) České jednojazyčné okresy.

	Zdaněný příjem v K	Průměrný příjem na 1 poplatníka v K
Venkov	190,682.555	2655
Velká města	267,504.924	3442
Střední města	22,974.887	2926
Celkem	481,162.366	3057

Čili relativně:

Venkov	39·63
Velká města	55·60
Střední města	4·77
	100·00

c) Okresy smíšené s českou většinou.

	Zdaněný příjem v K	Průměrný příjem na 1 poplatníka v K
Venkov	31,777.996	2718
Velká města	11,723.434	2487
Střední města	4,534.999	3225
Celkem	48,036.429	2696

Čili relativně:

Venkov	66·15
Velká města	24·41
Střední města	9·44
	100·00

(Pokračování.)

O Karlu Jaromíru Erbenovi.

Napsal Josef Kudela.

(Pokračování.)

Ještě daleko více je v Erbenově soustavě slovanského bájesloví vypěstována symbolika čísel: celé náboženství bylo ovládáno dualismem dobra a zla a dalekosáhlý význam mělo všude číslo tři; tomu věnoval Erben dlouhý článek, již několikráte citovaný »O dvojici a trojici v bájesloví slovanském«,[1] plný učenosti, dokladů a analogií se všech stran snesených. »Nižádné božstvo někdejšího pohanstva nesrostlo tak úzce s veškerou bytostí národu slovanského, aniž po sobě zůstavilo po tu dobu, po tisíci letech, tolik stop rozličných a nevyhladitelných, jak v obecném životě, tak i v starobylých podáních, ano i v historii samé, jako ono trojbožství, ježto Slované Baltičtí a jiní vyobrazovali podobu lidskou se třemi hlavami, znamenajíce je proto také vůbec jen jménem Triglav, totiž bůh tříhlavý.«[2] Stopy tohoto božstva trojjediného shledává ve třech bratřích, kteří obývali na krajinském a slavonském hradu Triglavu, v tříhlavém draku a černokněžníku se třemi obličeji z českých pohádek, ve třech pannách, jež ohrožuje býk, ve třech pracích, jež mládenec musí vykonat vodníku, atd.; s tím srovnává trojici bohů germánských. »Vše tyto i mnohé jiné pohádky a pověsti národní jsou varianty jednoho thema, jedné věci. Onen nepřítel... je čas zimní, kterým živoucí příroda, ona panna, jest uvězněna a jako v smrtelný sen pohřížena; a poněvadž příroda žive v trojí říši, v povětří (na nebi), na zemi a ve vodě (v podzemí); proto také čas zimní v zosobnění svém se zjevuje co tré vrahů, tré draků atd., a pro vyznačení jednoty věci co tříhlavý Balačko, tříhlavý drak, černokněžník s třemi obručemi železnými kolem těla atd.«[3] Jiný výklad symbolické důležitosti

---

[1] Čas. Mus. král. Čes. 1857, str. 268 n.

[2] V cit. článku str. 268.

[3] Tamtéž str. 272.

čísla tři podal v článku »Vidy čili Sudice«: »V každé pak těchto tři hlavních dob života zjevují se Sudice vždy ve svém úplném počtu: tři Rojenice, tři Lady, tři Morany, v čemž se takto na počet devatero Sudic vyskytuje. Zde také nalézá svůj původ a svou příčinu ona nepřemožitelná příchylnost národa slovanského k trojici vůbec, a neskončené jí užívání ve všech případnostech života, jakož jsme se již nahoře zmínili.«[1]

Také filologický původ a výklad báji připouští Erben pro slovanské bájesloví do jisté míry. Hojně s ním pracoval v článku »Vidy čili Sudice«. Uvedu ukázky: »Svět tedy (etymologicky) znamená veškerost toho, co vyrčeno jest, totiž fatum,«[2] moře je téhož kmene jako jihoslovanské morati (= musiti) anebo české můra, s tímto kmenem mořiti, nořiti souvisí jméno sudiček v germánské mythologii Norne, také slovo mír, vesmír, také mráz (ruské морозъ = řeckému μόρος); proto Moiry = Norny = Morany.[3] Noc = nutnost, necessitas, nauth, ἀνάγκη.[4] Věk = slovo, fatum; čas = díl, podíl, Antheil, sors.[5] Člověk (člo-věk: druhá část, která je vždy základem, znamená fatum, první souvisí s kmenem slúti — καλέω, tedy) = refans fatum.[6] A také zde zachází do směšností: bůh zimního slunovratu dle jeho kombinace jmenoval se u některých Slovanů Kračun, což je totéž jako Krak, u západních Slovanů jmenoval se ten bůh Sitivrat, stejného významu je slovo Kolovrat, »což i tím se dotvrzuje, že prvotním sídlem Kolovratův byl Krakov, hrad v Čechách, jenž tolikéž jméno své přímo nepřímo nese po Krakovi, bohovi zimního slunovratu. Byl by věru div, aby se dvě jména mythologicky téhož smyslu pouhou toliko náhodou byla sešla ve starobylé rodině Kolovratů Krakovských.«[7] Srovnávací jazykozpyt byl tehdy vlastně na začátku vývoje, u nás ještě kus za stupněm, na kterém byl v západní Evropě. Erben je i tu žákem Grimmovým.

Jeho názory mythologické přirozeně vyplynuly z názorů a nálady jeho doby. Tak Štúr třeba praví podobně: »Nejstarší názor národa našeho v svět není žáden jiný než pouhé ctění přírody.«[8] Nebo

---

[1] Slovanský Sb. II. str. 171.
[2] Tamtéž str. 58.
[3] Tamtéž str. 59—62.
[4] Tamtéž str. 114.
[5] Tamtéž str. 119.
[6] Tamtéž str. 120.
[7] Č. Č. M. 1857, str. 414.
[8] O národních písních a pověstech plemen slovanských. Str. 21.

J. B. Malý vyslovuje se v úvodu k svým pohádkám:[1] »V první řadě poutají tu pozornost naše báchorky, tento bujný výkvět samorostlé poesie národu z dětského jeho věku, v nichžto skryt je hluboký význam mythický a symbolický.« Jsou v souvislosti s přírodní filosofií, jak ji u nás pěstoval třeba K. S. Amerling; duchu básnicky nadanému a pro krásy přírodní vnímavému, jakým Erben byl, přirozeně byla blízká. — Vědecky ovšem neobstojí a neměly skoro žádné ceny hned po jeho smrti. V II. ročníku »Slovanského Sborníku« (1883), v němž je Erbenův článek »Vidy čili Sudice«, je otištěn také překlad článku Louise Legera »O slovanské mythologii« z »Revue de l'histoire des religions«; v něm Leger zabývá se vážně Erbenovými názory bájeslovnými, ale vyslovuje se už o nich odmítavě. Po desíti letech H. Máchal v »Nákresu slovanského bájesloví« skoro ani nenašel příčiny, jimi se zabývat; odmítavě zmiňuje se o nich v kapitole o stvoření světa (str. 10—11) a o zlých duchách (str. 165), vyvrací zběžně jeho názor o zazdívání živých lidí (str. 93). Najdeme tam nepřímé vyvracení základních názorů Erbenových: i ten princip o zbožnění přírody je velmi sporný (»ctění předků mnozí učenci pokládají vůbec za první stadium náboženství,« str. 89), dualismus ještě více, »z báje kosmogonické spíše na jevo jde, že dualismus v báječné názory slovanské uveden byl teprve vlivem jednotlivých sekt křesťanských, zvláště bogomilů« (str. 37).

Podnětem k studiím bájeslovným byly Erbenovi, jak jsme již viděli, jeho snahy o velké lidopisné dílo o obyčejích českého národa. Zvyky slovanské, ovšem také české, sáhají svými kořeny do dob pohanských; nutno tedy se v tom pohanském náboženství orientovat. A tak Erben jde za Palackého, který národu českému vylíčil jeho historii, jde za Šafaříkovy Starožitnosti slovanské, které vědecky prokázaly starobylost Slovanů a naši příbuznost s druhými Slovany, jde do dob, z nichž zbyly jen ty roztříštěné a neurčité zbytky v lidovém básnictví a podání vůbec a pokouší se rekonstruovat obraz Slovanů před tím, než vůbec vstoupili na jeviště dějin, než se vůbec něco hmotného po nich zachovalo. S tím se přirozeně sdružil hned účel vlastenecký — naši buditelé vůbec nedělali vědu pro vědu —: dokázat pro slovanské bájesloví starobylost a hodnotu stejnou, nebo snad dokonce vyšší proti mythologiím jiných národů, zejména Němců. Bájesloví slovanské má kořeny v mythologii indické, má hodně příbuznosti s náboženskými názory jiných

[1] Národní Báchorky a pověsti. Čtvrté, rozmnožené vydání. V Praze 1877.

pohanských národů evropských.[1] Když Grimm napsal: »Im ganzen ist wol die slavische mythologie um einige stufen wilder und sinnlicher, als die deutsche,« Erben slovo »wilder« překládá »přirozenější«: náboženství Slovanů bylo dle něho bližší přírodě. To si Erben s velikým potěšením konstatoval proti Němcům s jistým souhlasem Jakuba Grimma: »Ovšem zakládají se vůbec svátky pohanské, po kterých příslušné měsíce mají jména, v prvopočátku svém taktéž ve přírodě, oslavujíce jednotlivé její části a zjevy v prodlení roku zbožňované; ale takového prostého, přímého a mnohonásobného spojení jmen měsícových s jednotlivými výjevy přírodními v celém postupu roku, jakož se to spatřuje v uvedené svrchu první a hlavní třídě jmen slovanských, nezachoval sobě kromě nás žádný jiný národ, což i také od proslulého Jakuba Grimma jaksi s podivením uznáno jest.«[2] S touto apologetickou tendencí dokazuje, že pohanští Slované měli báji o stvoření světa: »Dlouho, ba do nedávna pochybovalo se o tom, že by Slované byli měli jakou takovou báji, ano chtělo se již ochotně z toho dovozovati, že Slované k takové základní myšlence nikdy ani se nebyli povznesli.«[3] Vyvrací tvrzení Prokopiovo, převzaté Grimmem, že Slované neměli ve svém náboženství osudu ani sudiček, bohyň osudu.[4] Dokazuje, že měli také báji o konci světa: »Tušení konce světa a nového jeho zrození nalézá se ve všech zachovalých bájích jiných národů. Slovanská taková báje, kteráž by o tom výslovně mluvila, potud se ještě nenalezla; ale že jí býti musilo, dokazuje jedna maloruská koleda, kterážto připomínajíc někdejší zlatý věk, na nynější zkažení světa žaluje, dávajíc tím na srozuměnou schylování se jeho ke konci.«[5] Originelní báji o tom, že země pluje po hladině mořské, uznává za domácí původu slovanského,[6] naproti tomu ukrutný zvyk, obětovati živé lidi zemi, přišel od cizích národů: »I není také pochybnosti, že první stavitelé zde byli lidé cizí, kteří přinesše toto své umění z domoviny na zemi slovanskou, spolu s ním také zde vštípili s v o u o h a v n o u p o v ě r u, zazdívati totiž do základu lidi, aby byla stavba pevná.[7] Proti holubičímu národu slovanskému staví pak v protivu tvrdý národ německý: »Jiné příklady přinášení života lidského v oběť podávají nejstarši dějiny ger-

[1] Vidy čili Sudice, str. 1./2.
[2] Jména měsíců... Č. Č. M. 1849, str. 169.
[3] Pověst slovanská o stvoření světa. Č. Č. M. 1866, str. 35.
[4] Slovanský Sb. II. 7.
[5] Tamtéž str. 120.
[6] Č. Č. M. 1866, str. 45.
[7] Č. Č. M. 1848, str. 52.

mánského národu, jakož pak vůbec nikde snad u žádného pohanského národu tolik ukrutností, obřady náboženskými zasvěcených, se nepáchalo, tolik lidské krve bohům neteklo, jako právě u předků nynějšího převzdělaného národu německého.«[1]

S tohoto stanoviska ostře se vyslovuje proti chladné vědecké kritice Dobrovského: »Dobrovský ve své překritičnosti mluví tak, jako by Slované po lidsku živi býti počali teprve od té doby, pokud historické památky dosahují; před tím ale, zdá se mi, že si je představoval asi tak, jako Kosmas líčí v Čechách zlatý věk, kdežto prý lidé toho času živi byli ‚more pecudum'... Známá libůstka Dobrovského, by zlehčil a v podezření uvedl všelikou starou památku slovanskou, i v této věci zřejmě se spatřuje. Jinak o tom soudí slovutný Jakub Grimm, jehož svědectví tím vážnější jest, protože jsa Němec a maje té věci obšírnější známost než Dobrovský, zajisté neměl příčiny, by soudil předpojatě.«[2]

To vlastenecké a národně apologetické stanovisko je příznačným rysem skoro celé české vědy probuzenské. V této snaze, prokázat Slovanům starobylou a hodnotnou mythologii a prastaré náboženské básnictví s ušlechtilým názorem světovým i mravním, bezděky se stýká Erben s původci rukopisných padělků. Erben rukopisy ovšem uznával za pravé, rukopis Zelenohorský pokládá za »nejstarší památku epického básnictví slovanského«,[3] často uvádí analogie z rukopisu Královédvorského (na př. ve výkladech k písním v první sbírce, díl I., str. 26, 177, díl II., str. 10, 67 a jinde) a důkazy z Vaceradových glos v Mater Verborum (na př. v článcích o Sudicích a o jménech měsíců). Velmi ostře se vyslovil o Nebeském, jenž byl v podezření, že napsal Kuhovi do »Tagesbota« článek proti rukopisům, a o Hanušovi, o němž se myslilo, že dodává materiál německým odpůrcům rukopisů; ostatně víme, když r. 1859 Bellmann připravoval Manesem illustrované vydání rukopisu Královédvorského, že Erbenovi byla svěřena úprava českého textu. Erbenovi šlo v jeho studiích bájeslovných v podstatě o totéž, co původcům rukopisů: prokázat, že náš národ měl v době předhistorické cenné náboženství a skvělé básnictví, oboje původu domácího. Jenže Erben byl poctivý charakter a nade všemi jeho fantastickými kombinacemi vládne »skutečná pravá snaha po vědě a po pravdě« (z předmluvy k matičnímu vydání) a »duch kritický«, který hledí »rozeznati pravé od nepra-

---

[1] Tamtéž str. 35.

[2] Č. Č. M. 1849, str. 173, pozn.

[3] Epické či rozpravní básnictví. Riegrův Slovník Naučný, díl II., str. 467.

vého, podstatné od nepodstatného, věcné od formálního a nahodilého« (tamtéž). A proto měla tato jeho práce cenné a trvalé výsledky; nejsou jimi jeho články bájeslovné, nýbrž obě sbírky pohádek, v první řadě ovšem jeho pohádky české (v první sbírce a roztroušené po časopisech), poněvadž u pohádek slovanských ve vydání matičním je Erbenova vlastně jen česká slohová úprava, výběr a uspořádání.

Musíme si znovu uvědomit Erbenův názor na pohádky a pověsti, abychom si dobře představili náladu, s jakou je sbíral, zapisoval a potom s p i s o v a l. Dobře jej objasňují tato slova, týkající se polských pověstí o Krakovi a Vandě: »Vyloučíme-li tedy zprávy tyto z listův historie a vykážeme-li jim místo v říši starobylých podání náboženských, kteráž se zakládají v obratech přírodních, oslavujíce slunce na pouti jeho v dvanáctiznakém kruhu nebeském co dobrodějce veškerého stvoření, a zvláště jeho boj a vítězství velebíce nad druhou mocí téhož kruhu, jemu odpornou i veškerému stvoření záhubnou, netoliko tím tyto pravěké památky neztratí, nébrž i nad to nebudou; neb n e b y l o v z n e š e n ě j š í h o ú k o l u ducha lidského v časech pohanských než vyhledávati původ a počátek světa i zřízeného života člověčenstva, jakož se právě s úkolem tím tyto památky obírají.«[1] »Bylať báje hlavní formou předhistorického života národa každého, pronikajíc celé ústrojí někdejšího jeho bytí: jeho náboženství, jeho veřejné i domácí zřízení, jeho zaměstnání, zábavy, zpěvy i všecko jeho smýšlení.«[2] Z té vážnosti a vznešenosti padá něco i na »ty prostičké naše pohádky a pověsti«, jež jsou »zbytky oněch prastarých bájí náboženských«.[3] Nebyly tedy pohádky — a to platí více méně také o písních, dětských hrách, říkadlech a zaříkadlech — Erbenovi prostě materiálem lidopisným, nýbrž lpělo na nich jakési posvěcení z toho náboženství našich předků. Proto nevydával Erben, jak žádá nynější věda lidopisná, pohádky přesně tak, jak je z úst lidových vypravěčů slyšel, nýbrž upravoval je, na základě zápisů z různých částek a variant skládal a příbuznými živly bájeslovnými doplňoval, zkrátka restauroval, pokud možno, starou, původní formu pověsti s tou symbolikou přírodní a s ušlechtilým světovým názorem. Pod titulem první pohádky v Čítance slovanské »Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda« stojí: »Sepsal vydavatel,« a když sbíral látku k této sbírce, psal Hołowackému, aby

[1] Č. Č. M. 1857, str. 404.

[2] Úvod k matičnímu vydání.

[3] Tamtéž.

mu sám »sepsal«, neb od někoho objednal jednu neb dvě maloruské zkazky. (Tille v úvodu k vydání Erbenových slovanských pohádek ve Světové knihovně, díl I., str. XX.) Podobným způsobem pokoušel se také o restaurování původního tvaru písně z různých variant.[1] Ba také nápěvů: »A kde mi přišlo více variantů téhož nápěvu, jakož u veliké věčšině písní bylo, vybral jsem, co se mi lepšího a původnějšího býti vidělo.«[2]

Takovými pokusy rekonstrukčními jsou do jisté míry také jeho ballady v »Kytici«. »Poznamenání« k jednotlivým básním ukazují, kolik Erben bájeslovných živlů přidal do českých pohádek a jak někdy přímo z ničeho vytvořil bájeslovný příběh. Tato souvislost nasvědčuje, že musíme Erbenovy práce národopisné, především pak jeho studie bájeslovné pokládat za součástku Erbenova životního díla básnického, za pokračování »Kytice«! Někdo je básníkem a nenapíše ani slova, v Erbenovi spřádaly se nádherné obrazy o slávě a kráse slovanské praminulosti, kritický rozum v dojemné směsi s vlasteneckým nadšením zachytil na papír aspoň jich část v pohádkách a v několika studiích bájeslovných. Na více Erbenovi nezbylo času, jako na mnoho jiných plánů a jako na eventuelní snad pokračování v básnění veršem. »Myslil jsem jednou na to,« psal 6. prosince 1853 Roštlapilovi, »ale nyní již pustil jsem tu myšlenku mimo sebe, vida, že sotva dokonati budu moci toho, co mi bližšího a vůbec snad také důležitějšího jest.«[3]

(Dokončení.)

---

[1] Písně národní v Čechách. Sv. I., str. 27., sv. II. str. 10 a j.

[2] Nápěvy prostonárodních písní českých. V Praze 1862. Str. IV.

[3] Brandl str. 50.

Státní dlužení a státní úvěr.

Napsal prof. Jan Koloušek.

(Pokračování.)

Rakousko do takové úvěrní nouze se dostalo svou zchátralou měnou, kterou znehodnotily vídeňské vlády stálým tiskem papírových peněz. Ještě nedlouho před koncem 18. století papírové peníze rakouské měly touž cenu jako stříbrné. Ale již koncem r. 1810 a počátkem 1811 klesla cena »bankocetlí« (papírových státních peněz) tak, že občas za 10 papírových zlatých dostal se sotva jeden zlatý ve stříbře. Vůči této skutečnosti nebylo již možno držeti se té myšlenky, že by někdy papírové peníze se měly vyrovnati cenou penězům stříbrným. Bylo tedy únorovým patentem r. 1811 ustanoveno, že bude 5 zl. v »bankocetlích« = 1 zl. víd. měny. Ale ani zlaté vídeňské měny nebyly kovovými penězi, nýbrž se pouze slibovalo, že někdy budou kovovými penězi nahrazeny. Slibu tomu se arci zase nedostálo, nýbrž zlaté vídeňské měny, které při svém stvoření měly přibližnou cenu asi tu, že 1½ zl. víd. měny = 1 zl. ve stříbře, znehodnocovaly se skoro rychleji než kdysi bankocetle a občas bylo možno za 1 zl. ve stříbře dostati až téměř 4 zl. vídeňské měny. Konečně od r. 1818 ustálil se (i zákonitě i fakticky) poměr jejich tak, že 2½ zl. vídeňské měny = 1 zl. ve stříbře.

Tedy pro konečný poměr »bankocetlí« před r. 1811 obíhajících bylo: 12½ zl. v »bankocetlích« = 2½ zl. víd. měny = 1 zl. ve stříbře, čili »bankocetle« klesly od r. 1818 definitivně na 8% své původní ceny.[1]

Vedle snížení ceny papírových peněz stanovil únorový patent z r. 1811, že úroky ze státních dluhů budou vypláceny procentem na polovičku sníženým ve vídeňské měně. Tedy 5%ni

[1] 1 zl. stříbra = 2·10 K a 1 zl. víd. m. = 0·84 K podle zákonů o korunové měně z r. 1892. Nesmíme arci zapomínati, že hodnota peněz od století náramně klesla, i že ony staré peněžní jednotky měly několikrát vyšší kupní sílu, nežli jaká se jim nyní dle zákonů měnných přikládá.

státní úpis úrokoval se pak 2½ zl. víd. měny. Jelikož úroky ze státních dluhů se skoro napořád platily »bankocetlemi«, bylo toto ustanovení pro státní věřitele velmi příznivým, nepoměrně příznivějším než pro věřitele soukromé. Když se na konec cena vídeňské měny ustálila, dostávali státní věřitelé 20% (1/5) svých původních úroků, kdežto věřitelé soukromí pouze 8% (1/12½).

To se také projevilo v ceně státních obligací. Bezprostředně před únorovým patentem bylo možno dostati 5%ní státní úpis za 10½ zlatých ve stříbře, kdežto hned po prohlášení státního úpadku (únorovým patentem) cena jejich stoupla na 26⅓ zl. ve stříbře, tedy dvaapůlnásobně, v úplné shodě s tím, jak příznivěji se nakládalo s věřiteli státními proti věřitelům soukromým. (Státní věřitelé dostávali dvaapůlnásobné úroky nežli věřitelé soukromí.)

Bylo nutno vše to zde uvésti, aby se porozumělo následující finanční moudrosti Metternichova systému. Rakousko po r. 1815 nespokojilo se obvyklými výhodami, které se také všude jinde poskytovaly věřitelům, že se totiž nízko voleným nominálním procentem jim nejen povoloval, nýbrž i na všecky doby zajišťoval nad míru vysoký úrok. A zajisté i v tomto směru bylo Rakousko dosti orginální na svou škodu, když vydávalo půjčky 1%ní a platilo skutečných úroků přes 22% ročně, nebo když i volilo půjčky 5%ní a zavazovalo se skutečným úrokem 14% ročně. Ale Rakousko tuto originalitu stupňovalo i vypěstilo zcela novým a jinde neslýchaným ani nevídaným způsobem.

Podnět k tomu přišel z ciziny. Při stálém znehodnocování papírových měn rakouských (bankocetlí i vídeňské měny), jakož i po redukci úroků a vyplácení jich v papírových penězích bylo jistě zcela pochopitelno, že cizí věřitelé nejevili žádné ochoty poskytnouti Rakousku nového úvěru. V Rakousku samém se však nemohla sehnati dostatečná výpůjčka ani za cenu nejvyšších úroků, jak to dokazuje příklad nominálně 5%ního dluhu z r. 1816, na který stát platil skutečných úroků 14% ročně a která přece se v žádané vyši neuskutečnila.

Proto konečně Rakousko se odhodlalo ucházeti se o úvěr v cizině a přijalo podmínky nad obyčej tvrdé: V r. 1818 byla uzavřena půjčka 50 mil. zl. ve stříbře nominálně 5%ní; tu půjčku poskytla

skupina bankéřů anglických, nizozemských a německých (Baring-Bethman-Parish-Geymüller) a vyplatila hotových 32·58 mil. zl. ve stříbře. To nebyly dle tehdejších úvěrních poměrů ani příliš těžké podmínky, ale horší byly další požadavky k tomu připojené, že pro starší dluhy cizozemské, v dosti velkých sumách obíhající, vymínil se vyšší úrok původní, jaký se platil před únorovým patentem z r. 1811. Tuto restituci úroků odhaduje Ad. Beer (v díle »Die Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert« str. 108—110) zcela umírněně jistě aspoň na 25 mil. zl. ve stříbře.[1] Půjčkou v r. 1818 podniklo tedy Rakousko celkem dlužný závazek 5%ního dluhu nejméně 75 mil. zl. ve stříbře (50 mil. zl. půjčky + 25 mil. zl. v restitucích úrokových), za který se mu dostalo pouze 32·58 mil. zl. ve stříbře hotových. To znamenalo roční úrok 11½% a nominální zadlužení 2·3krát zvětšené.

Jakkoli to byly podmínky hrozné, *byly ještě horší důsledky,* které z toho Metternichův systém vyvodil. Metternich chtěl býti důsledným, ať to stojí finance státní jakékoli oběti.

Když cizí věřitelé se domohli restituce úrokové, myslili rozhodující politikové v Rakousku, že ani domácím věřitelům státním podobná přízeň a domnělá spravedlnost se nesmí zadržovati. Úmyslně tu mluvíme o »domnělé spravedlnosti«; neboť spravedlností počínání to nelze nazvati, spíše to bylo bezmeznou pošetilostí, a osudnou k tomu pro státní finance:

Státní věřitelé patentem únorovým (1811) pochodili vůbec velmi dobře proti všem ostatním věřitelům, jak již to bylo vyloženo. Také se to obráželo v cenách i v důchodech z jejich pohledávek. Bezprostředně před státním bankrotem 1811 byla cena 100zlatového úpisu, jehož úroky byly vypláceny v bankocetlích (5 zl.), nejvýše 10½ zl. ve stříbře. Patent únorový vyměřil jim 2½ zl. víd. měny úroků, které se konečně ustálily na ceně 1 zl. ve stříbře. To znamenalo při kupní ceně 10½ zl. ve stříbře (počátkem r. 1811) velmi slušné úrokování ročními $9^{11}/_{21}$%. Po r. 1818 nebylo lze ani v Rakousku uložiti bezpečně kapitál na více než 6% ročně a v r. 1829 klesla

[1] Jednalo se o nominální sumu 5%ních starších dluhů 56·6 mil. zl. ve stříbře, z nichž se platil do r. 1818 jen poloviční úrok 2½%; ale po roce 1818 5%ní původní úrok se obnovil a k tomu se zadržělé úroky musily doplatit. To znamenalo opravdu více než 25 mil. zl. ve stříbře. Než budiž, přijměme pouze mírnější odhad Beerův.

běžná úroková míra státních úpisů samých na $4^1/_8\%$. [Stát si tehdy vypůjčil na 4%ní dluhopisy za čistý kurs 97%.] Patrně tedy úrokový důchod přes 9½% ročně, který připadal těm, kteří nabyli státních papírů bezprostředně před státním bankrotem, byl jistě přímo stkvělým. Tak by byl usoudil zajisté každý rozumný člověk, a tak soudili i všichni lidé tehdejší, když oceňovali na trhu dvojnásob, ano i výše, státní úpisy, nežli zač byly před státním úpadkem.

Ale Metternichův systém usoudil jinak. Ovšem zcela logicky podle toho, jak se zachoval k cizozemským věřitelům. Byl vydán patent v r. 1818 (t. zv. březnový patent), podle kterého postupně věřitelé staršího dluhu buď nabyli původního pateronásobného úroku (!) (místo 1 zl. ve stříbře dostávali pak 5 zl. ve stříbře), nebo jejich úpisy vláda se zavazovala skupovati za tržní ceny na burse. Ovšem operace ta trvala celých 49 let od r. 1818 do r. 1867 a byla provedena s důsledností a houževnatostí, které byly převýšeny pouze pošetilostí podobného počínání. Celý starší dluh (téměř 490 mil. zl. ve stříbře, přepočítaný na 5%ní úpisy) byl rozdělen jako loterní půjčka na 490 (vlastně 488) serií po 1 mil. zl. ve stříbře a každý rok z něho bylo vylosováno 10 serií. Z těchto deseti tažených serií pěti seriím byl pak vyplácen vyšší úrok pateronásobný a pět serií se musilo hotově burse odkoupiti (ovšem za zvýšené ceny).[1]

Jaké z toho byly následky pro dřívější věřitele státní a pro stát sám? Věřitel, který v r. 1811 koupil úpis za 10½ zl. ve stříbře, dostával 1 zl. úroků, čili ročně přes 9½%, pokud jeho úpis nebyl tažen. Byl-li úpis vytažen, aby se mu vrátil původní neztenčený důchod, přišlo naň pak stále 5 zl. úroků ročních, čili z oné kupní sumy (1811) *$47^{13}/_{21}\%$ ročních úroků*. Byl-li úpis vylosovaný koupen na burse, musila se zaň platit od státu neobyčejná cena; tak již v r. 1820 stály tyto úpisy 32 zl., v r. 1829 59¼ zl. a v r. 1835 66½ zl. ve stříbře. Když tedy na př. v r. 1835 byl takový úpis vylosován ke koupi, jeho majitel z r. 1811 dostával až do r. 1835 roční úrok přes 9½% a konečně se mu vyplatila 6⅓krátnásobná kupní suma.

Tak vypadala tato restituce věřitelům. Bylo to bezmyšlenkovité, nesmyslné, přímo šílené plýtvání

[1] **Od r. 1848 se oněch pět serií již nekupovalo, nýbrž se všem deseti taženým seriím dostalo pateronásobného úroku.**

státními penězi, na *které však nebylo dosti státních důchodů, nýbrž musily se na to sháněti peníze drahými výpůjčkami*. A to všechno vlastně bylo věnováno *nikoli ubohým státním věřitelům původním*, kteří za drahé peníze někdy v 18. století státních úpisů nabyli a pak je velmi lacino na burse nebo jinde prodali, *nýbrž dostalo se to bursovním spekulantům*, kteří již hned při koupi (1811) znamenitě pochodili, ale později se jim dostalo *patentem březnovým nečekaných loterních výher*.[1] [Jak zcela jinak pochodili věřitelé soukromí: Kdo na př. v r. 1802 půjčil 100 zl. v bankocetlích = 83½ zl. ve stříbře na 5%ní úrok (taková byla tehdy asi běžná míra pro bezpečné pohledávky), dostával od r. 1811 již jen 1 zl. vídeňské měny, jehož cena občas klesla až na ¼ zl. ve stříbře a konečně se ustálila na 0·4 zl. ve stříbře od r. 1818. Tedy nedostával takový věřitel ani ½% úroků z původně půjčené sumy! — Ovšem také, kdo podržel úpis státní ještě z r. 1802, který tehdy stál asi 82 zl. ve stříbře, měl před patentem březnovým z r. 1818 pouze 1 zl. ve stříbře úroků ročních, sotva 1¼%, *ale byl jeho důchod přece nepoměrně větší nežli každého jiného věřitele*. Ale takových původních věřitelů státních ani snad nebylo, jistě se scvrkli na bezvýznamný počet a nastoupili místo nich spekulanti, kteří za laciný peníz (*à vil prix*) státní úpisy skupovali.]

A jaké to mělo důsledky a *má dosud* na státní finance! *Jen proto se o tom zde obšírněji zmiňujeme, že do této doby nám z toho zbyly velmi citelné památky*:

Starší dluh slosovaný vyžadoval před březnem 1818 ročních úroků 4·88 mil. zl. ve stříbře = 10¼ mil. K asi. Po jeho slosování konečném v r. 1867 bylo 335 serií uvedeno v původní neztenčený úrok, což vyžadovalo 16¾ mil. zl. ve stř. ročních úroků a 153 serií bylo skoupeno na burse, což vyžadovalo téměř 100 mil. zl. ve stříbře 5%ních nových úpisů — (nové půjčky často se musily vydávati dosti hluboko pod nominální sumou), — s ročním úrokem 5 mil. zl. stř.

---

[1] Soud takový sami *rakouští diplomati* pronášeli; na př. hr. *Mülinen* (velvyslanec v Paříži za Napoleona III.) napsal (1873) v díle »*Les finances de l'Autriche*« (str. 4): ». . . En effet les anciens possesseurs de créances sur l'état, . . . les avaient cédées à vil prix à des hardis spéculateurs et ce sont *ces nouveaux détenteurs* des obligations de l'*ancienne dette* qui parvinrent à se faire indemniser par *gouvernement trop paternel pour être judicieux*.« Jak tu jemně míní diplomat výtku (bezmezné) pošetilosti, jako by plynula jen z otcovské péče vládní. Ta *otcovská* péče vlád Metternichových!

Tedy po úplném slosování nový dluh vyžadoval místo staršího 16¾ + 5 — 4·88 = skoro 17 mil. zl. ve stříbře nových vyšších úroků. Ty se proměnily unifikací v r. 1868 na 17 mil. zl. r. m. a byly o 16% daně sníženy, obnášely tedy přes 14¼ mil. zl. r. m., čili v kapitálu asi 340 mil. zl. t. zv. sjednocené renty. Tedy dosud nás zatěžuje březnový patent z r. 1818 téměř 680 mil. K (sjednocené renty vyššího dluhu, nežli ho bylo potřebí. A co úroků se na to téměř ve stu letech vyplýtvalo! A to zhola za nic; z pouhé nevysvětlitelné hlouposti, která hnuta výčitkami svědomí chtěla napravovati to, co se spraviti již nedalo, totiž křivdy, způsobené znehodnocením papírových peněz.

Březnovým patentem byl také umořovací fond uveden v život a působnost jeho byla zrovna taková jako ve Francii; pomáhal jen přidělávati nových dluhů. Rakousko ve století 19. (kromě posledního desetiletí) nemělo nikdy přebytků; tedy o splácení dluhů nemohlo býti řeči, vyměňoval se tak pravidelně dluh starý za nový, který byl vždy mnohem nevýhodnější.

Kromě toho jiným ještě způsobem se Rakousko za Metternicha zbytečně zavázalo. V r. 1823 převzat byl ve prospěch Anglie dluh 30 mil. zl. ve stříbře (»Austrian loan«) jako splátka na válečné podpory kdysi Velkou Britanií dávané proti Napoleonu I. Tyto splátky jinak Anglie nevymáhala, byly za pokutu jaksi žádány od Rakouska pouze, protože se všetečně zapletlo do politických sporů v Italii, které Anglii nebyly vhod.[1]

Je zajisté všeho pozoru hodno, jak Rakousko přese všecky tyto hrozné chyby a přece všechno originální plýtvání a nehospodářství přece dosti brzy, již v r. 1829 zlepšilo tak znamenitě svůj úvěr, že počátkem r. 1830 mohlo přikročiti ke konversi 5%ních půjček na 4%ní s pouhým připočtením 4% k nominálnímu dluhu (100 zl. 5%ních úpisů se čítalo = 104 zl. ve 4%ních dluhopisech). Tedy snížily se skutečně úroky na 4·16%.

[Tento zjev se však pozoruje všeobecně: státní úvěr je tolik houževnatý, že nejtěžší chyby jej úplně nemohou zdolati a že vždy zase v příznivější době se zotaví.] — Konverse ta se velmi dobře dařila, byla však přerušena politickými událostmi bouřlivého roku toho (červencovou revolucí ve Francii, povstáním v Belgii a v Polsce a j.).

---

[1] **Podobných zbytečností bylo v naší monarchii více: Z novější doby sluší vzpomenouti na př. převzetí znehodnocených spolkových tolarů od Německa v r. 1892; nebo zaplacení 55 mil. K Turecku při anexi Bosny a Hercegoviny.**

Také po r. 1840 se rakouský úvěr znamenitě zlepšil. Všecky 5%ní půjčky se tehdy prodaly několik procent nad nominálním obnosem a byla tedy nejlepší příležitost ke konversi 5%ních dluhů (a výše urokovaných), jichž byla většina. *Ale právě tuto příležitost si tehdejší vlády samy znemožnily.* Při půjčce dosti nepatrné (sotva 38½ mil. zl. stř.) v r. 1841 uzavřené Rakousko dalo zcela zbytečný, *nejvýš neprozřetelný slib, že do 15 let nebude žádné své 5%ní dluhy konvertovati.* Mezitím již v r. 1845 5%ní dluhopisy vystouply až na 115% nominálních a 4%ní úpisy se přiblížily paritě, ale konverse nebyla podle onoho slibu dovolena. V Prusku, v Bavorsku i jinde v Němcích podařilo se snížiti úrok státního dluhu s 4% na 3½% bez jakéhokoliv zvýšení nominálního zadlužení, *ale v Rakousku se nesměl snížiti úrok s 5% na 4%, protože to kapitalisté zamezili vymáměním slibu, že nebude konvertováno.* Byly to podobné kapitalistické vlivy, jako ty, které současně ve Francii zmařily konversi 5%ních rent francouzských.

Dluhů 5%ních výše úrokovaných obíhalo tehdy přes 400 mil. zl. ve stříbře; mohlo se tedy konversí na 4%ní renty uspořiti ročních úroků nejméně 4 mil. zl. stř. To jistě pro tehdejší finance maličkostí nebylo.

*

Zrovna před bouřlivým rokem 1848 byl státní dluh rakouský takový, že vyžadoval *víc jak čtyřnásobný úrok nežli po únorovém patentu* 1811. Ze staršího dluhu neslosovaného ještě platilo se asi 1½ mil. zl. stř. ročních úroků a z novějšího dluhu po odečtení toho, co bylo vlastnictvím umořovacího fondu, byla roční povinnost úroková 32½ mil. zl. stř. Dohromady bylo tedy čistého ročního vydání úrokového asi 34 mil. zl. stř. Za to se arci neučinilo nic na hospodářské nebo kulturní povznesení obyvatelstva. — Dluhy ty nadělány byly za nejhlubšího míru, následkem zcela nesmyslných i zbytečných pokusů, aby se finančně napravily křivdy státního úpadku v r. 1811, neb aby se splácely dluhy, když nebylo z čeho je platit, nebo se dávaly presenty bohaté Anglii (»Austrian loan«), nebo kapitalistům se pojistil zbytečně vysoký úrok atd.

Z celého tohoto přehledu je patrno, že *Metternichův systém, jak byl politicky pochyben* a rakouským národům v každém směru bránil, aby se úspěšně nemohly vyvíjeti, *tak mnohem vadnější byl ještě pro státní finance.*

A l e c o p o r. 1848 n á s l e d o v a l o, b y l o j e š t ě m n o h e m h o r š í n e ž v š e c h n y s e b e v ě t š í v a d y s y s t é m u M e t t e r n i c h o v a. Nejlépe se to ukáže na výsledcích státního hospodaření od 1849—1867, během 18 let (kterážto doba je skoro současná s dobou vlády Napoleona III., i svými finančními úspěchy se jí úplně podobá).

Od r. 1818 do r. 1848, po celých třicet let byla aspoň měna rakouská dobře spořádána. Státní papírové peníze skoro úplně zmizely a bankovky měly cenu úplně rovnou s penězi kovovými (stříbrnými). Ovšem na z a j i š t ě n í toho stavu nic se nestalo; cedulová banka měla nedostatečné zásoby stříbra a stát byl jejím hlavním dlužníkem. Proto prvnímu vážnému nebezpečí v pohnuté době r. 1848 cedulová banka neodolala a byla nucena hned zastaviti směňování bankovek za kov. Bankovkám jejím počátkem června 1848 byla propůjčena platnost státních peněz nesměnitelných. Stát sám vydával znovu státní papírové peníze a oběh jejich vzrostl až na sumu 412 mil. zl. r. m. do r. 1867. S tím se ovšem také objevilo agio, které bylo značně vysoké a v jednotlivých pohnutých dobách (1859 i jindy) dostoupilo až 50%. Nouze o kov byla taková, že po válce pruskorakouské ani drobné mince stříbrné se neudržely v oběhu a bylo nutno vydati až i p a p í r o v é d r o b n é p e n í z e.

Právě pro kolísavost této papírové měny musily se výpůjčky v cizině uzavírati na měny cizí nebo na zlaté ve stříbře (z prvu zlaté konvenční měny, později od r. 1858 zl. r. m.; poměr obou měn už byl dříve udán 100 zl. stř. konv. měny = 105 zl. stř. r. m.). Úrokování ať půjček v domácí papírové měně nebo v měnách cizích bylo vysoké, ačkoli se nevolilo vyšší n o m i n á l n í úrokování než 5% ročně podle zhoubných zvyků již známých. Papíry 5%ních půjček byly prodávány i pod 60%, jako na př. půjčka z r. 1866 nezdanitelná byla vydána za 58·805%. — Jak těžko bylo vypůjčiti i na nejlepší jistotu, pro to je nejlepším dokladem 5½%ní p ů j č k a (v r. 1866) r a k. ú v ě r n í h o ú s t a v u p o z e m k o v é h o (öst. Bodencreditanstalt), jíž z á s t a v o u b y l y s t á t n í s t a t k y a která byla splatna v 45½ letech (v 91 půlletích), a za niž se nedostalo ani plných 69% nominálních. A k t o m u b y l o v y m í n ě n o, ž e s e p ů j č k a t a n i k d y n e s m í a n i v y p o v ě d í t, t e d y a n i n e k o n v e r t o v a t i. Ú r o k o v á n í b y l o p ř i n í 8·55% r o č n ě a z ů s t a l o s t á l e t a k v y s o k ý m a ž d o r. 1912, k d y b y l a s p l a c e n a ú p l n ě.

Vedle četných dluhů nových bylo také zpeněženo ze státního a vůbec veřejného (také zemského) jmění s k o r o v š e, c o s e j e n

p r o d a t i d a l o. Tak prodány byly státní pozemky a lesy, státní dráhy, zpeněžena byla část umořovacího fondu; jenom to ze státního jmění zbylo, co bylo určeno zvláštním účelům a nesmělo se zciziti (na př. jmění náboženských fondů, nadací atd.). Ku prodeji státních drah se odhodlaly rakouské vlády v zápletkách před válkou krimskou a za ní, hlavně když bylo okupováno Rumunsko. V tu dobu byla vydána také t. zv. n á r o d n í p ů j č k a přes 600 mil. zl. ve stříbře a jiné dluhy (losy z r. 1854 atd.), dohromady přes 700 mil. zl. konv. m. R a k o u s k o s i t u *za drahé peníze kupovalo následující porážky* v r. 1859 a 1866 s v o u v š e t e č n o s t í a m í c h á n í m s e d o s p o r ů, z k t e r ý c h p r o s e b e n e m o h l o z í s k a t i n i c n e ž m n o h o d l u h ů a z t r á t j i n é h o j m ě n í. Bohužel, že tato tradice dosud se nepřežila v rakousko-uherské monarchii.

Konce této hrozné finanční politiky po válečných nezdarech vedly k rozpoltění monarchie na dva skoro neodvislé státy, které sice mají společnou existenci, ale existence ta není nijak zabezpečena účelnou společnou ústavou. Tento nedostatek se hned také projevil při rakousko-uherském vyrovnání v r. 1867, když se jednalo o společné dosavadní dluhy státní.

Státní dluh společný všem zemím monarchie do r. 1867 úžasně vzrostl. Koncem roku 1847 byla úroková povinnost, jak již bylo to vytčeno, asi 34 mil. zl. konv. m. (= 35¾ mil. zl. r. m. asi), kdežto z a d v a c e t l e t p o t o m s t o u p l o ú r o k o v é b ř e m e n o n o m i n á l n ě a ž t é m ě ř n a 130 m i l. z l. r. m. Ovšem bylo o něco redukováno již daní (7%ní) kuponovou; dani té však všechny dluhy nepodléhaly. Celkem po srážce daně se platilo asi 122 mil. zl. r. m. skutečných úroků, které z menší polovičky se musily zapravovati ve stříbře. Všech řádných státních vydání p r o c e l o u m o n a r c h i i bylo v r. 1867 pouze 389½ mil. zl. r. m. Poněvadž na stříbro bylo značné agio, činilo vydání na úroky z dluhů skoro 130 mil. zl. v papírech po srážce daně kuponové, i byla na ně spotřebována celá třetina státních důchodů společných. K tomu tu byl společný oběh státních papírových peněz až do výše 412 mil. zl.; pak neúročený dluh bance národní (80 mil. zl.), garancie drahám i jiné menší půjčky vedle velikých vyvarovacích dluhů zemských.

Uhři při vyrovnání společný státní dluh zásadně odmítali. Pro Cislajtanii samu však takové břímě bylo prostě nemožné; neboť v r. 1868 bylo řádných cislajtanských státních příjmů jen 239 mil. zl. (ostatní byly příjmy mimořádné). Z těchto příjmů vydání na státní dluh bylo by tedy pohltilo přes polovici. Vůči tomu musili Uhři na

úroky konečně převzíti roční pevnou splátku přes 29 mil. zl. (29·188 mil.) a z ostatního vydání úrokového byla napřed odečtena zvýšená nebo nově zavedená daň kuponová. Tím se redukovala povinnost úroková na celý všeobecný (t. j. společný) dluh asi na 105 mil. zl. r. m. (nominálně ať ve stříbře nebo v papírech) a na Rakousko (Cislajtanii) zbylo tak asi 86 mil. zl. r. m. ročního úrokového vydání.

Zdanění úroků novou kuponovou daní (16%ní) nebylo však provedeno stejně pro všechny různé druhy státního dluhu a bylo zároveň spojeno se změnami v nominálním zadlužení. Celý proces ten se zval unifikací (zák. 20. června 1868) a vyvolal veliké rozhořčení u věřitelů zahraničních, jimž byla dříve slíbena nezdanitelnost a zároveň také spláceny byly jejich dluhy. Po unifikaci byly všecky dluhy rentou nesplatitelnou »sjednocenou«.[1]

*

Smutné úvěrní poměry unifikací všeobecného dluhu nezlepšily se ani v královstvích a v zemích v říšské radě zastoupených ani v Uhrách. Také se opakovaly nejosudnější chyby připisováním zbytečných nominálních dluhů věřitelům skoro ještě horším způsobem nežli dříve. Do r. 1868 se vydávaly aspoň půjčky nominálně 5%ní, kdežto půjčky po r. 1870 byly nominálně buď na 4·2% (sjednocená renta) nebo na 4%, ačkoli úroková míra pravidlem nebyla nižší nežli před r. 1867. Tak byl hned osudným začátek s rak. 4%ní rentou zlatou, která v r. 1876 byla vydána za kurs $53^5/_8$% jen, tedy s ročním skutečným úrokem 7½%ní skoro. Patrně tu byla na místě buď renta 7½% nebo 7%ní. Ano zdá se, že by se byl na rentu 7%ní dostal i skutečně levnější úrok, nežli k jakému se zavazoval stát při rentě 4%ní.

(Pokračování)

---

[1] Při zdanění cizozemských půjček se často jednalo jen o pouhou malichernost i bylo zcela zbytečno poštvati proto na sebe cizozemské věřitele, kteří pak se za to Rakousku i Uhrám napořád mstili. Tak při jedné půjčce anglické (z r. 1859) se redukoval úrok z 5 zl. pouze na 4·83 zl., za to však se kapitál půjčky zvětšil o 15%. Unifikací té půjčky stát věřitelům vlastně ještě přilepšil, ale věřitelé to nicméně příkře odmítali, protože si nominální vyšší kapitál za nic necenili. O unifikaci, jak byla provedena, viz cit. J. Koloušek: »Cenné papíry« str. 141, 142.

Základy obecního zřízení v Rakousku.[1]

Napsal Dr. **Jos. Redlich.**

I.

Zřízení obecní v každém období státního vývoje bylo organicky spiatou součástkou veškerého politického i sociálněhospodářského právního řádu každého národa a zůstává dokonce v moderním státě. Už pouhé theoretické přemýšlení nás vede k poznání, že základní principy a vůdčí názory na moderní konstituční stát, vtělené v psané ústavy státní, musí být nutně zásadami, ovládajícími obecní zřízení. Vždyť obec — nejelementárnější orgán právního společenství, jak je ještě dnes známe z venkova jako převážně zemědělské kommuny forem takřka primitivních, zároveň však také jako soujem nanejvýš intensivní a všestranné správy zájmové, spočívající na nejmodernějších podmínkách hospodářských a kulturních, jak je máme na mysli v typu velkoměsta —, obec tedy, jako orgán nedostižitelně elastičný, má tak rozsáhlý a hluboký význam pro celý státní život, že ústava i správa státní v celé své šíři může žíti jen skrze ni a v ní. Tím jsou co nejužší svazek a harmonická shoda mezi principielními státoprávními názory v zřízení státním i obecním podmíněny. Na organisaci státní správy musí míti nutně vliv názor, jaký panuje o povaze a postavení obce ve státě. Zásady, dle nichž je upravena vnitřní organisace obcí, jakož i vzájemné vztahy obce a státu, musí nutně tvořiti podstatnou, a řekl bych rozhodující část veškerého právního řádu ve státě.

Skutečně také psané ústavy uznávají velice často tuto nutnost, a to tak, že činí základní principy obecního zřízení také součástkou ústavy státní nebo státních základních zákonů. Stačí jen ukázati na některé zvláště důležité případy pro Rakousko: kroměřížský návrh ústavy z roku 1849 přiznává v §§ 130. a 131. řadu státními základními zákony zaručených práv obcí a § 33. oktroyované ústavy

[1] **Překlad spisku poslance professora Redlicha: Das Wesen der österr. Kommunalverfassung, 1900 (bez předmluvy a dodatku).**

z roku 1849 stanoví pět specielních základních práv odkazuje při tom na zákon obecní.[1]

Ale také v německých ústavách z roku 1848 a 1849 nalezneme četné případy tohoto zjevu. Je to pro nás tím pochopitelnější, kdyžtě víme, že nové uspořádání moci ve státě, jak je vytvořily tyto ústavy z revolučního roku, bylo vždy výsledkem kompromisu s konstituční doktrinou tehdejší doby, jež problém samosprávy řešila důsledně na ryzím theoretickém podkladě, jako podstatnou část celé ústavy liberálního státu právního.[2]

---

[1] § 130: Obcím vyhrazuje se sebeurčení ve všech záležitostech týkajících se výhradně zájmů obecních jakož i samostatná správa v mezích vytčených říšským zákonem obecním a zřízením obecním.

§ 131.: »Obecní zákon zaručuje každé obci jako nescizitelná práva:

a) svobodná volba představených a zástupců;

b) přijímání nových členů v svazek obecní;

c) samostatná správa záležitostí obecních a vykonávání místní policie;

d) uveřejnění rozpočtu a zpravidla veřejnost jednání.

Obmezení práva odpírat přijetí ve svazek obecní a práva scizit respective zatížit obecní statek nebo základní jmění obecní obsahuje obecní zákon.«

§ 33. říšské ústavy z roku 1849: »Obci zaručují se jako základní práva:

a) volba zástupců;

b) přijímání nových členů v svazek obecní;

c) samostatná správa obecních záležitostí;

d) uveřejnění výsledků jejího hospodářství a

e) zpravidla veřejnost jednání jejích zástupců.

Bližší ustanovení ohledně těchto základních práv obcím patřících a zejména podmínky přijímání do svazku obecního obsahují obecní zákony.«

[2] Viz na př. § 184. frankfurtské říšské ústavy: »Každá obec má za základní práva svého zřízení:

a) volba představených a zástupců;

b) pod vrchním, zákonně upraveným dozorem státním samostatná správa obecních záležitostí včetně místní policie;

c) uveřejnění rozpočtu;

d) zpravidla veřejné jednání.«

Leč také pruská ústava ze dne 5. prosince 1848 klade pod lit. IX. čl. 104., v odstavcích 1.—3. požadavky jako na př.:

1. O vnitřních i zvláštních záležitostech provincií, okresů, krajů a obcí usnášejí se shromáždění zvolených zástupců, jichž usnesení provádějí představení provinční, okresní, krajští a obecní.

Zákon vypočítává případy, v kterých usnesení zastupitelstev obecních, okresních, krajských a provinčních musí dosíci ještě schválení zastupitelstva vyššího nebo státního.

2. Představené provinční, okresní a krajské jmenuje státní vláda, představení obecní se volí od členů obecních.

Co však platí pro theorii a psané právo, platí neméně s hlediska toho nazírání na normy státní a zřízení, jež nazval bych funkcionelním: s hlediska totiž, jež pojímá zřízení tato jako politické zjevy.

Také v nejnovější době možno zřetelně pozorovati mezi německými státovědci odklon od doktriny, jež už déle lidského věku ovládala téměř neobmezeně státovědu, učíc, že státovědu možno pěstovati pouze tak zvanou čistou právnickou methodou. Také se dnes tam, kde doposud ohled na skutečné funkce státních zřízení skoro s opovržlivou poznámkou jako »politická úvaha« z chrámu nefalšované vědecké nauky státoprávní byl odmítán, počíná ukazovati na »proměny« ústavní, jak je způsobil život státní bez nějakého výslovného ustanovení pouhou tvořivou mocí společenských a politických faktorů mocenských ve všech obdobích, a jak je tudíž také i dnes neustále tvoří.[1]

Začíná se tedy dnes pohlížeti, jak pozoruji s jistým uspokojením, v říšskoněmecké akademické státovědě, podobně jako již dříve v an-

---

Organisace státní exekutivy se tím nijak nemění.

3. Obcím patří samostatná správa záležitostí obecních včetně policie místní . . .

Srov. dále na př. čl. 64. oldenburské ústavy z roku 1848: Každá obec má právo na svobodnou samosprávu ve svých záležitostech a může v této příčině býti obmezena jen zákonem a také tímto ne více, než co nezbytně vyžaduje účel státní.

Nebo § 93. ústavy anhaltsko-dessavské: Svobodné zřízení obecní se samostatnou správou obecních záležitostí a svobodná volba všech obecních úředníků se zaručuje. Protest vznesený proti volbě obecního úředníka rozhodne zemský sněm, až do rozhodnutí tohoto funguje však onen úředník.

[1] Je v tom ohledu velice pozoruhodno, že Jiří Jellinek, tento neúnavný hlasatel filosoficko-právnické methody v státovědě i právu státním, počal vždy více ve svých novějších spisech zdůrazňovati »proměny« veřejnoprávních institucí, jako důsledek rozličných politických a sociálních vlivů a zvláště jako následek praktického uplatňování nebo neuplatňování veřejných práv a povinností. Srov. na př. jeho výklady o »účelové přeměně« v jeho »Allgemeine Staatslehre«, Berlín 1905, str. 41 a násl., dále jeho spis »Verfassungsänderung und Verfassungswandlung«, Berlín 1906.

Bohužel nemožno pozorovat podobný pokrok i v jeho výkladech o samosprávě v druhém vydání jeho »Allgemeine Staatslehre«. Je to to tím politováníhodnější, protože názory Jellinkovy právě na tomto poli mohly, jak se zdá, úspěšně působiti. Jen vlivem jeho učitelské autority lze si vysvětliti, proč jeden z jeho rakouských žáků charakter rakouské samosprávy mohl tak nepostihnouti. Viz Lampův spis »Das Problem der städtischer Selbstverwaltung nach österreichischem und preussischem Rechte«. Lipsko 1905.

glické a americké, na poznávání skutečné funkce státních zřízení — jak tomu říkají v Anglii na: »the Working of Institutions« — už ne jako na nedůstojnou úlohu státovědy ve spojení nebo vedle methody právnické analyse institucí, kteréžto poslední až doposud byla skoro výhradně považována za připustnou ve státovědě. Ježto pak pokládám se vůči této orthodoxii už dávno za nejhoršího státoprávního haeretika, který se vší váhou positivně i negativně postavil se proti všemohoucnosti pravověrné pojmotvorné jurisprudence v právu státním dávno před oněmi příznivými příznaky proměny v názorech německých státovědců, leží mi přirozeně také zde a v této souvislosti obzvláště na srdci potřeba důrazného podškrtnutí onoho »funkcionelního pojímání« při problému kommunálním. Nejen státní, nýbrž také obecní zřízení pochopíme teprve tehdy, když je budeme pozorovati v živé působnosti jednotlivých institucí, z nichž skládají se taková zřízení.

Jinými slovy: Je třeba hleděti na tyto instituce jako na nástroje politické činnosti, je nutno znát současnou politickou povahu norem a forem právních, určených k upravování účastenství jednotlivých tříd a skupin zájmových i odborových na správě státní a obecní, a takovým způsobem docilovati určitého politického rozdělení sil, po jakém se v tom onom období touží jako po zájmu státním.

Pozorujeme-li tedy jednotlivá státní a obecní zřízení sama o sobě i v souvislosti, ne jako pouhý souhrn norem, nýbrž jako politické organisace mocenské v plné jejich činnosti, nalezneme ve všech státech a v jejich ústavách vnitřní vztah mezi politickou strukturou a vývojem politickým. Dojdeme k názoru, že mezi skutečným životem státním toho onoho národa a jeho praktickou správou obecní je daleko vnitřnější svazek, než jak bychom mohli usuzovati z psaného zákona a statutů. Poznáme, že politické síly, principy a názory, které vytvářejí teprve pro každý jednotlivý národ životní a individuelní smysl a ducha napsaných ústav státních, působí také mocně na skutečné sformování komunálního práva, skrytého v obecních zákonech a zřízeních a že teprve praxe kommunální politiky a správy obci vtiskuje skutečnou podstatu a ráz obecního zřízení, dodává kommunálnímu právu skutečné existence.

Nechci rozváděti tuto myšlenku, třeba by to bylo velice lákavé. Doufám, že se s ní opět setkám při projednávání svého thematu, k němuž teď přicházím. Při tom však ono poznání nerozlučného

vnitřního svazku kommunálních institucí s celým politickým charakterem určité ústavy státní bude nám pevným východiskem. Názor tento úspěšný pro studium každého jednotlivého oboru státního a právního jeť obzvláště způsobilý objeviti nám, osvojíme-li si ho, základní rysy rakouského zřízení kommunálního.

A nyní pokusím se ukázati stručně na prvky tohoto zřízení obecního. K tomu však předem je potřebí krátkého historického úvodu.

Staré rakouské zřízení kommunální spočívá celkem na týchže základech, na jakých je vybudováno obecní zřízení jednotlivých německých států. Positivním znakem tohoto kommunálního zřízení — v Prusku za Bedřicha Velikého a v Rakousku za Josefa II. pevně již se vyvinuvšího — je jednak přímé postavení venkovských obcí k státu, uzpůsobené — jako tomu říkáme v Rakousku — patrimoniální jurisdikcí statkářskou a velkostatkářskou, jednak podřízení městských obcí pod moc státní, provedené v 18. století tařka naprosto podřazením jejich pod poručnictví provinciálních a krajských úřadů a konečně sestátnění městských magistrátů všude tam, kde zbyly ještě jako památky středověké městské samosprávy. Naproti tomu hlavním negativním znakem je tu vyloučení všech elementů skutečné samosprávy, jak je vykonávají zastupitelské korporace municipální. Politický racionalismus 18. století byl rozhodně zaujat vůči korporaci mající základ v zvláštních i místních právech obyčejových. Co vykonala později revoluce ve Francii; to na tomto poli provedl ve velkých německých státech osvícený absolutismus: stát totiž absorboval naprosto lokální korporace. V Rakousku tento stav potrval skoro bez jakékoliv pozoruhodnější změny až do roku 1848. Prusko však již na počátku 19. století provedlo principielní reformu v poměru státu a obce městským zřízením barona Steina. Tento všeobecně vychvalovaný zákon otevřel po dlouhé době dokořán okna obecním svobodám v německých zemích: arciť po odstoupení Steinově a příliš rychlém potlačení idealistického liberalismu barona Steina a jeho žáků byla tato okna víc a více potichoučku zavírána, v Prusku a dle jeho příkladu i v menších německých státech.

Nemohu ovšem teď vykládat, jak za obou následujících generací po tomto velkém činu byl zkracován, zatlačován a obmezován princip kommunální samosprávy, vykonávané svobodně volenými zástupci z měšťanstva, na prospěch moci státní, všemohoucí principielně a fakticky a stejně na prospěch jejího úřednictva organisovaného v přísně centralistickém duchu. Za epochy této, v níž bylo provedeno zpátečnické přetvoření reformy Steinovy skrze pruské městské

zřízení z roku 1853, v základě až do dnes se udržující, nastala velká změna v témže oboru státního tvoření v Rakousku, opožděná sice, avšak právě proto se dostavivší s plnou a trvalejší mocí. Provisorním zákonem obecním dal hrabě Fr. Stadion, jeho tvůrce, rakouskému státu, postrádajícímu do té doby řádného zřízení obecního, v duchu moderního státu, všeobecnou ústavu kommunální, naplněnou veskrze myšlenkami svobodné samosprávy, zákonodárný to čin v celku i v podrobnostech, který nestojí nijak pozadu co do svérázu i politických principií a právních myšlenek za reformním činem barona Steina.[1] (Pokračování.)

---

[1] Dle mého mínění je to jeden z četných symptomů všeobecného zjevu, že totiž v »říši«, je pranepatrný zájem o vývoj veřejného práva v Rakousku, když tento zákon, ani dříve, ani v přítomnosti nikdy nebyl uznán německou státovědou. Při tom se zapomíná, že vzdor neudržitelnému vzrůstu politické moci a vlivu slovanských národností v Rakousku ústava i správa, ba celý moderní politický svět myšlenkový vyrostl z nezničitelného kmene staroněmeckého života státního, a že veřejné právo i politika v dnešním Rakousku i při jeho úplně samostatném a vždy více se diferencujícím vlastním charakteru má vždy ještě nejbližšího příbuzného v jednotlivých státech německých vyrostlých od 1815 a 1848.

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Samospráva.

V první polovici března (9. a 10.) byly obecní volby ve Svinově, důležité a ohrožené obci na hranici moravské, která je skoro předměstím Ostravy a Vítkovic, jsouc s oběma městy spojena místními drahami. (Před několika lety vymohli si vítkovští hutní magnáti změnu názvu svinovského nádraží na »Svinov-Vítkovice«.) Všemi snad českými listy prolétla radostná zpráva, že ve Svinově nejen uhájena dosavadní česká posice (II. a III. sbor), nýbrž že byl dobyt i sbor první. Podíváme se na tento případ podrobněji a ukážeme na něm některé stránky slezské bídy.

První sbor nebyl získán vzrůstem české hospodářské síly, nýbrž zvláštností slezského obecního volebního řádu; dle něho totiž ten příslušník obecní, který má titul doktorský, má ve své domovské obci volební právo v prvním sboru, třeba by tam nebydlel. Toho využito bylo ve Svinově k dobytí prvního sboru (čestné občany mohou ve Slezsku jmenovat pouze města a městečka, vesnice ne): získáno bylo několik lékařů a advokátů (také, tuším, p. dr. Zahálka z Roudnice), kteří podali žádost za přijetí do svazku obce svinovské; česká majorita obecního výboru je ovšem přijala a tím získala řadu spolehlivých hlasů pro první sbor. Podobným způsobem dobyla prvního sboru česká většina v Malých Kunčicích a německá v Kateřinkách.

Ve třetím sboru bylo voličů asi sedm set, obrovský počet na obec s půlčtvrtým tisícem obyvatel; příčina je v tom, že na české i na německé straně je mnoho přespolních šestákových, ba i krejcarových voličů, narobených volební parcelací. Česká strana jich má trochu více než německá, ale to o jejím vítězství nerozhodlo; neboť dostali čeští kandidáti skoro o 200 hlasů více než němečtí, podporovaní centralisty (370—190). Rozhodlo poměrně značné národní uvědomění lidu, které se mohlo svobodně projevit, protože ve Svinově je hlasování tajné.

Nesmíme se skvělým výsledkem svinovských voleb dát klamat. Třetí sbor je ovšem jistý, pokud půjdou všecky politické skupiny české (kromě

centralistů) jednotně do volebního boje. První sbor se však sotva udrží, nenastane-li opět taková příznivá shoda okolností jako letos. A vážně je ohrožen druhý převahou německého úřednictva v továrnách, na dráze, na poště atd. Pro nejbližší budoucnost sice toho nebezpečí není, ale nesmíme přece žít z ruky do úst, od jednoho volebního období k druhému, a při takové delší perspektivě je jisté, že Svinov ztratíme, jestliže se tam proti přemoci německého kapitálu také s naší strany něco nepostaví. A brzo.

To neplatí jen pro Svinov, nýbrž vůbec pro celé naše postavení na Lašsku. Národní nebezpečí v tomto kraji hrozí nám od německého velkokapitálu hlavně uhelného a železářského, který se pevně usadil v revíru ostravsko-karvínském, zejména v městech ostravských, Bohumíně a Karvíně, a odtud, podporován a kryt v zádech pruskou hranicí, postupuje výbojně na všecky strany. Naše tvrze proti němu jsou dosud vlastně jen školy; náš schopný a pilný lid, dělníci, řemeslníci i inženýři zaměstnaní v závodech, je v cizích službách, pomáhá rozmnožovat cizí kapitál, který se obrací pak proti jeho vlastní krvi. Český kapitál se Ostravsku na ohromnou škodu celého národa vyhýbá: neudržel nám Vondráčkových dolů, pustil ve Fryštátě železárny, zašantročil v Raškovicích Adámkovu továrnu. — A přece Lašsko je kraj hustě zalidněný, s více než třemi sty tisíci českého obyvatelstva, který by sám stačil na konsum některých průmyslových výrobků, hlavně potřeb denního života, jež dosud pravidelně prostřednictvím židovských velkoobchodníků se berou z německých továren. Zatím chodí český kapitál přes Ostravsko do Haliče a až kamsi do bukovinských lesů.

Spokojenost ze svinovského vítězství kalí také roztříštěnost nového obecního výboru. Ostré útoky sociálně-demokratického listu »Duch Času« na dra Foltyse ukazují, že pokroková většina nového výboru (dle »Našeho Slezska« je mezi 24 členy pouze 6 organisovaných křesťanských sociálů) je — patrně pro osobní spory — rozbita a že proto tím větší vliv bude mít ta organisovaná šestka (uplatnila jej hned při volbě obecní rady tím, že prosadila svého člověka za prvního radního), a to víme všichni, že klerikálům jde zájem strany (resp. stranníků) nad prospěch národní.

Na celém Opavsku jsou poměry obdobné: klerikálové jsou v menšině, ale mají nejpevnější organisace; sociální demokrati je předčí pouze tím, že pro ně vlastně agituje pravidelné stotožnění pojmů sociální demokrat a dělník. Pokrokové vrstvy nedělnické pokouší se organisovat strana agrární a národně-sociální; dosud obě s malými úspěchy, vadí jim nedostatek pracovníků, agrárníkům také to, že v našem kraji je středních a větších sedláků málo.

Obecní volby ve Slezsku (nejenom svinovské) ukazují n a l é h a v o s t r e f o r m y o b e c n í h o v o l e b n í h o ř á d u. Zemský výbor reformu připravuje, ale takovou, že nynější poměry budou ještě zhoršeny. Změna má totiž pouze omezit honorační volební právo, aby takovými voliči nebyli v prvním a druhém sboru majorisováni poplatníci; tato změna je namířena výhradně proti velkým českým obcím v uhelném re-

viru, kde by omezení honoračního volebního práva definitivních učitelů ohrozilo druhé sbory; na Pol. Ostravě ztráta čestných občanů by zase získala závodům první sbor. Je přirozené, že se stavíme rozhodně proti takovéto reformě, když jinak se starý volební řád ponechává i s takovou absurdností, jako je veřejné hlasování lístky. (V Rychvaldě třeba volba ve III. sboru trvala od 9 hodin dopoledne celý den a celou noc až do 9 hod. ráno.) Když se někde (Petřvald) obecní výbor usnese na zavedení tajného hlasování, zemský výbor na německý rekurs to usnesení zruší. Třeba však s politováním konstatovat, že o tuto volební reformu i o ostatní důležité předlohy, jež má zemský sněm v tomto období vyřídit (změna školského zákona, zemská volební reforma a j.), jeví se mezi slovanským obyvatelstvem ve Slezsku malý zájem; jako by se pracovníků chytala resignace. Poněvadž máme ve sněmu tak nepatrné zastoupení, měl by se stále a důrazně ozývat hlas lidu, politické strany měly by stále pořádat veřejné projevy, sekretariát starostenských sborů by měl uspořádat účinnou akci petiční a protestní atd.

Ve Slezsku má obecní samospráva pro nás výjimečný význam, protože okresní není a zemská i státní úřady jsou úplně německé. Proto je zcela správné, že Národní Jednota Slezská v první řadě usilovala o zřízení s a m o s p r á v n é h o s e k r e t a r i á t u ve Slezsku, jehož financování dosud je jejím hlavním úkolem. Ze IV. zprávy o jeho činnosti je patrno, co je ve Slezsku práce na všech stranách; v minulém roce zjednodušily a zlepšily se poměry tím, že spojena byla kancelář Národní Rady a Ústředí starostenských sborů, umístěna v Opavě a na Pol. Ostravě ponechána kancelář pobočni, již vede B. Lepař, známý ze samosprávné práce na Moravě. Činnosti sekretariátu vadí trochu jakýsi byrokratism; u nás se nesmí čekat, až někdo přijde o radu a pomoc, nestačí papírové oběžníky, tu třeba všecko předvídat a zrovna všude být; více styků s lidem nežli intervencí nahoře, o jejichž výsledku se zpráva zmiňuje velmi resignovaně. Potěšil nás ve zprávě seznam slezských obcí, které přispívají na sekretariát; je jich 51 a celkem přispěly obnosem přes půl druhého tisíce korun; to dokazuje, že pochopení pro potřebu a význam sekretariátu u členů slezské samosprávy roste.

Když už jsem při Národní Jednotě Slezské, budiž mi dovolena poznámka o jednom odvětví její činnosti: o pořádání přednášek o Slezsku v Praze a v českých městech; výbor Jednoty setkal se tu s ohlasem a úspěchem pramalým: za rok čtyři přednášky. Je si hodně sám vinen; musí se to trochu agitačněji vzít do ruky, nenabízet všeobecné přednášky o Slezsku, nýbrž využívat vhodných příležitostí. Třeba nyní zase ty smiřovačky: sehnat v Praze větší schůzi, na ni pozvat někoho ze Slezska, obstarat o ní referáty do novin a pak o tom speciálním thematu nabízet přednášku. Tak snad by se dala částečně prorazit česká lhostejnost, která člověku připadne strašnou, uváží-li, že v r. 1911/12 bylo v Haliči uspořádáno sta schůzí o polském gymnasiu v Orlové a o slezských poměrech vůbec.

K. O.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Vzrůst velmocenských válečných nákladů v posledním třicetiletí a v novější době. — Německá válečná daň a její »dobrovolnost«; úhrada válečných nákladů. — Bezradnost vlády i říšské rady vůči státním a zemským deficitům. »Velký a malý finanční plán« nejsou žádnými plány reformními. — Steinwendrův finanční plán a jeho nepromyšlenost podle zprávy finančního výboru. — Státní úděly zemím a jich nedostatečnost zvláště pro české země. — Zvýšená kořaleční daň a dary z ní poskytované velkostatkářům. — Emise 4½%ní uherské renty.

Balkánské zápletky nadělily evropským národům velmi mnoho hořkého ovoce; ovšem jich vlastní vinou pro vzájemnou nedůvěru všech vlád velmocenských.

Německo začalo. Z porážky turecké vyvozuje pro sebe hrozivé nebezpečí na dvou stranách, nebo snad i na třech (proti Francii, Rusku, a možná že i proti Velké Britanii). A tomu nebezpečí nutno prý čeliti novými válečnými silami a zcela novou nebývalou výzbrojí. Za Německem se však nesměla opozditi ani Francie a chce v dostizích zbrojení Německu postačiti, ačkoli jí to jde již velmi těžko; nemá k tomu dosti lidského materiálu, o jiné podmínky a hmotné prostředky by arci již nebyla taková nouze. Patrně i ostatní velmoci nebudou moci se vyhnouti těmto velikým novým hrozným válečným dostihům, a také u nás již se mluví o nových požadavcích vojenské správy a o zvýšení ročního kontingentu nováčků, snad asi o 30.000 mužů pro společnou armádu i pro obojí zemskou obranu (rakouskou i uherskou) dohromady.

Je nutno si podati počet z toho, jak dosud již vydání na pozemní vojska i loďstva válečná hrozně nabubřovala. Zdálo se přece již v předposledním desetiletí předešlého století, že horečka zbrojení dostihla nejkritičtějšího stavu. Ale byl to jen přelud, to vlastně byly pouhé počátky vůči tomu, co nyní už jest a co se teprve chystá.

Na vojsko a na válečné loďstvo bylo totiž v rozpočtech jednotlivých velmocí věnováno millionů franků:

v roce	1883	1896	1908	1912 nebo 1913
v Rusku	894	925	1510	1950
v Německu	504	785	1503	1940
ve Velké Britanii s Irskem	702	1020	1487	1820
ve Francii	790	900	1100	1520
v Rakousko-Uhersku	320	390	530	750 [1]
v Italii	310	370	460	630
ode všech šesti velmocí	3520	4390	6590	8610
(poměrnými čísly	1000	1247	1872	2446)

Ve třinácti letech 1883—1896 vzrůstala celková válečná vydání velmocí ještě dosti mírně, sotva o 24¾ procenta v oné době. Za to ve dvanáctiletí následujícím (od 1896—1908) byl už vzrůst těchto vydání větší,

[1] V naší monarchii je těžko opravdová válečná vydání zjistit, jelikož valná část jich je mimo rozpočty na úvěr pořizována a jiná vydání jsou různě účtována ve společném i v obou státních rozpočtech. Celkem jsou tu vydání spíše větší, nežli jak se tu uvádějí.

téměř o 44 procent. A za čtyřletí uplynulé přibylo již nákladů válečných o 30·6 procenta, poměrně více než ve třináctiletí 1883 až 1896. Za necelých třicet let vydání ta vzrostla o 145 procent.

Než nyní najednou budou požadavky ty všude nepoměrně zvýšeny. Pro posouzení se hodí vydání v německé říši chystaná. Tam na novou výzbroj se požaduje jednou pro vždy 1000 milionů marek a k rozmnožení pozemního vojska mimo pravidelně rostoucí náklad ještě až 250 millionů marek nových ročně, až bude úplně provedeno rozmnožení mírového stavu vojenského. Kdyby se ony náklady jednou pro vždy hradily, jako v dřívějších dobách se to dělo, úvěrem, vzrostlo by ono stálé vydání vojenské bezmála na 300 millionů marek ročně, když se ještě béře v úvahu, čím bude nutno přispěti více na válečné loďstvo.

Ale v Německu se již nových říšských dluhů bojí a zejména se lekají těžkých podmínek, které by věřitelé kladli. Připadlo se tedy na myšlenku, zde už vytčenou, aby se nahradila výpůjčka všeobecnou dávkou ze jmění. Začalo se vlasteneckými vzpomínkami na r. 1813, kdy v Prusku bohatí i chudí přinášeli dobrovolně své příspěvky na tažení proti Napoleonu I. A podobně i předloha spolkových vlád říšskému sněmu německému důtklivě chce na stoletou oslavu oné obětavosti vzpomínati a dodává: »když na upomínku oné nezištné lásky k vlasti a bezpříkladného obětavého porozumění spojené vlády dávají svorně svůj souhlas k návrhu, aby uložen byl všeobecný mimořádný branný příspěvek z majetku, děje se to v pevném přesvědčení, že také dnes výzva k obětavosti majetných živým ohlasem působí.«

Než té obětivosti majetných vrstev obyvatelstva hodlá se pomoci účinnějšími prostředky než pouhou nadšenou výzvou, aby se dobrovolně boháči hlásili k příspěvkům. Zavádí se majetková daň, — ovšem jen výlučně pro tento případ, zatím jednou pro vždy, — která stihne všechen nemovitý i movitý majetek, pokud je vyšší než 10.000 marek, a sice stejnou sazbou ½ procenta. Původně se mluvilo, že i sama vládnoucí knížata se té dani podrobí, ačkoli jinak žádným daním podrobena nejsou. Ale patrně všeobecná obětivost až do panujících domů v Německu nedostihuje, jelikož jmění těchto knížat dani oné podrobeno nebude. Snad se přihlásí dobrovolně, když ostatní k tomu budou donucováni.

Jak se oné dobrovolné obětavosti národa německého chce co nejúčinněji napomoci, je nejlépe vidět z tohoto doslovného ustanovení předlohy: »Kdo je k příspěvku (válečnému) povinen, musí na vyzvání výšku svého jmění prokázati; je zejména zavázán úřadu ukládajícímu předložiti k nahlédnutí a prozkoumání hospodářské neb obchodní knihy, smlouvy, dluhopisy, kvitance úrokové, výpisy z účtů bankovních nebo podobných podniků, a všechny jiné doklady písemné, které jsou závažny k vyměření dávky.« (§ 39. předlohy.) A v § 55. se dodává: »Kdož by z podrobených k dávce vědomě nesprávná neb neúplná podání ukládacím úřadům učinil, která by zkrácení branného příspěvku mohla míti v zápětí, bude pokutován až dvacateronásobnou dávkou, o kterou by příspěvek byl zkrácen.« Tak se arci zna-

menitě hledí »dobrovolnosti« příspěvku válečného napomáhati a vlastenenckého nadšení co možná využiti.

Také ti, kteří nemají jmění, ale mají dosti veliké důchody z jiných zdrojů, budou nuceni přispěti, ovšem již menší měrou. Všichni, kdo mají roční důchod vyšší než 50.000 marek, musí bez ohledu na jmění zaplatit aspoň 2 procenta z tohoto důchodu (t. j. nejsou-li povinni platit vyšší příspěvek podle svého jmění). — Myslilo se původně, že dávka ze jmění bude progresivní, že bude stoupati snad od $\frac{1}{4}$ procenta až do 1 procenta, zatím se navrhuje jednotná sazba $\frac{1}{2}$procentní.

Kromě této výjimečné daně jednou pro vždy budou zavedeny ovšem pro úhradu nových vydání stálých také různé stálé daně nebo budou přitíženy staré daně. Zejména nenastoupí slibované snížení daně cukerní (jak se už v r. 1907 navrhovalo ze 14 marek na 10 marek z 1 q). —

Spojené vlády německé myslí, že těmito berními opatřeními vyhnou se novým říšským dluhům, které nyní jdou tak špatně na odbyt.

*

Za to u nás vůči všem novým i starým vydáním státním jsme úplně bezradni. K zavádění nových daní a ke zvyšování daní starých se říšské radě nechce a nové dlužení je strašně nákladné, jelikož se požadují velmi vysoké úroky a ještě ani za těch nepříznivých podmínek dlužníci nemohou sehnati potřebných kapitálů.

Zaráží podivně každého, jak nepromyšlené jsou tu plány, jak na straně vládní, tak i v parlamentárních kruzích. Od r. 1906 počínaje bylo zjištěno až do konce r. 1911 účetními závěrkami neuhrazených schodků na 985 millionů K. Jaký je schodek z r. 1912, se ještě nezjistilo, ale bude jistě blízko 200 millionů K, a pro rok 1913 bylo prozatím povoleno už asi na 150 millionů K nových úvěrů. K tomu se přidruží obrovské náklady mobilisační z loňského i letošního roku a všecko, co stálo mimořádné zbrojení za tím účelem. Nikdo neví ještě, kolik to bude vyžadovati obětí. Jistě mnoho se nechybíme pravdy, když na všecky ty schodky od r. 1906 počínaje až do konce letošního roku budeme počítati asi 2000 millionů K, které nebylo a nebude lze hraditi jinak než novým dluhem. To znamená však obtížení ročními 80 až 90 milliony K pouze, protože se v čas nepomýšlelo na úhradu stále rostoucích schodků ve státním hospodářství.

Ale tím není vystižena celá bída našich veřejných financí. Daleko hůře nežli státu daří se ještě zemím a obcím. Zejména země české jsou hrozně postiženy. Schodek v zemském rozpočtu království Českého na r. 1912 byl 35·4 millionu K a zemského rozpočtu moravského pro týž rok 21·6 millionů K. Tedy v Čechách a na Moravě scházelo zemským financím dohromady 57 millionů K, které bylo nutno hraditi úvěrem. A k tomu přibudou ještě náklady na nezbytné zvýšení učitelských platů, které budou v obou zemích vyžadovati jistě hodně přes 40 millionů K. Tedy nejméně 100 millionů K budou potřebovati Čechy s Moravou, aby hradily jenom už skutečný roční schodek nynější. A co se podnikne vůči stále narůstajícím zemským potřebám, když přece zemské důchody jsou tak omezeny a po většině nejsou schopny vývoje, jako na př. přirážky k daním přímým,

o tom nikdo se ani neodvažuje mysliti. — Na české zemské dluhy již se ročně potřebuje přes 10 millionů K a na moravské 7½ millionů K.

*

Vláda sice říšské radě předložila plno daňových projektů, tak že se ta sbírka nazvala až velkým finančním plánem. Ale pomoc z toho, kdyby to vše i parlament přijal, byla by jistě malicherná, jelikož celý výnos všech těchto daňových projektů by pro stát nečinil ani 50 millionů K. Proto zcela správně se zpravodaj finančního výboru Steinwender směje tomuto pojmenování »velikého finančního plánu«, když jde toliko o velmi bezvýznamné přištipkování. Steinwender právem odmítá také název »malého finančního plánu« pro to, co si finanční výbor na honem z vládních předloh vybral, aby se zjednala úhrada na zvýšené platy úřednictva služební pragmatikou.

Je velmi důležito upozorniti na předlohy tohoto t. zv. »malého finančního plánu«. Kromě menších nepatrný výnos skýtajících dávek (ze šumivých vín, z totalisateurů a sázek při dostizích a dávek z tantiem) jsou tu jen dvě předlohy daňové pozoruhodnější: 1. zvýšení daně kořalečni o 50 K z 1 hektolitru a 2. zvýšení daně z příjmu. Že obé dohromady i s oněmi dávkami menšími nevynese státní pokladně snad ani 30 millionů K ročně, je jistě dostatečným důvodem pro odmítnutí názvu »finančního plánu« ať si malého nebo velikého. Vždyť stát nepotřebuje nějakých desítek millionů K, nýbrž hned stovek millionů a tyto plány tedy nemohou těmto požadavkům hověti, ani plán předloh vládních, ani od finančního výboru projednaných.

*

Steinwender však přece má jakýsi obsáhlejší finanční plán, a sice nejen pro státní finance, nýbrž zároveň i pro finance zemské. A jeho myšlenkám zdá se býti nakloněna většina finančního výboru a podle všeho po ní i většina poslanecké sněmovny, aby se mohly přijmouti jako úvod k tomu plánu předlohy vypracované finančním výborem pod názvem »malého finančního plánu«.

A jaký je ten finanční plán Steinwenderův? Prozatím dosti mlhavý a neurčitý, ale co horšího, dosti nesprávný a utopistický. Steinwender si představuje, že stačí státu opatřiti ročně větší důchod (mimo přirozený vzrůst daní a provozovacích příjmů všelikých) 200 millionů K. Již tento předpoklad je zcela nepřesným a nevystižným vůči úžasným dosavadním deficitům a stálému narůstání státních vydání, zejména novými válečnými požadavky a rostoucím břemenem úrokovým ze státních dluhů.

Než připusťme, že by stačilo 200 millionů K ročně na nová vydání. Z těch míní najíti 50 millionů K úsporami v různých oborech a ve zprávě finančního výboru zejména se udává, že lze omeziti byrokratismus a zmenšiti stav úřednictva, i že možno uskrovniti počet středních škol. Nevíme, jak by to šlo našim byrokratům podstatně zredukovat počet státního úřednictva, ale že by se na středním školství dalo něco velikého uspořiti, to jistě puštěno bylo zcela nerozvážně do světa. Na r. 1913 celá státní potřeba na rakouské střední školy je rozpočtena 36½ millionu K. Kolik na

této poměrně tak nepatrné položce by mínil rozpočtový výbor uspořiti? Zajisté jsou tyto úsporné plány zcela nepromyšleny.

Kromě úspory 50 millionů K hodlal by Steinwender 50 millionů K získati vyšším výtěžkem ze státních podniků (myslí asi především dráhy železné) a 100 millionů K z poplatků a z daní obchodových. Lze silně pochybovati, zdali by se dalo vůbec tolik z těch zdrojů shledati a kdyby to i možno bylo, zdali by se pro to našla dostatečná opora v říšské radě, tak málo ochotné projednávati a přijímati nové předlohy daňové.

Ostatní daně podle těchto názorů se mají tak zreformovati, aby nejtíživější z nich se mohly zrušiti (na př. daň z masa) a většího výnosu jiných aby se mohlo použiti na ulehčení zemským financím.

Všechny tyto návrhy jsou jen načrtnuty bez jakýchkoli podrobností. Ale je zajímavo zkoumati na samých předlohách finančního výboru, jak hoví potřebám zemí, i jak se projevuje požadavek spravedlivosti daňové podle názorů finančního výboru.

*

Finance zemské dostávají z navrhovaných zvýšených daní nové úděly. A sice větší část daňového výnosu kořalečního připadne zemím a také jistý skrovnější podíl ze zvýšené daně z příjmu. Finanční výbor je dosti optimisticky naladěn a doufá z reformy dosíci pro země tolik, kolik se jim sotva dostane. Ale budiž, že skutečně se ty růžové naděje splní.

Podle toho by Čechám připadlo státních údělů asi 19½ millionu K, celkem o 10 millinoů K ročně více než nyní, a pro Moravu asi o 6 millionů K více. Co je těchto 16 millionů K proti skutečným deficitům 57 millionů K? A co je to proti 100 millionů K, kterých bude potřebí k úhradě deficitů i zvýšených platů učitelských? Patrně je to kapkou jen na vyprahlý úhor zanedbaných zemských financí. Za to Dolním Rakousům připadne 8 millionů K nových, ačkoli mají v rozpočtu zemském přebytek a o všechny potřeby zemské znamenitě je tam postaráno. Tam se toho dociluje tím, že do Vídně se shánějí i umělým způsobem všechny daně státní a z nich mírnými přirážkami zemskými se dá tolik získati pro zemské finance dolnorakouské.

*

A jaká je spravedlivost daňová v předlohách finančního výboru říšské rady? Prozatím se obmezíme na zvýšenou daň kořaleční, ponechávajíce si rozpravu o dani z příjmu na příští rozhledy.

Nebudeme namítati proti dani kořaleční známé důvody, které jsou mířeny proti všem daním nepřímým vůbec, u nás tak velice rozvětveným a nejvíce tíživým. Konečně daň lihová ještě ze všech daní spotřebních je nejpřijatelnější.

Ale jak se zachoval finanční výbor vůči hrozným výsadám velkostatkářským, kterých se jim v tom směru dostává na úkor všeho ostatního poplatnictva? Finanční výbor uznává křivdy těch výsad, také neodvažuje se jich hájiti, ale vymlouvá se na Uhry, které prý nedovolují je odstraniti. Zatím je to pouhá záminka; tolik neodvislosti daňové bychom si vymohli, abychom mohli zrušiti milionové roční dary šlechticům. Ale ti šlechtici mají dosud v lidovém parlamentě tak mocný vliv, aby uhájiti dovedli svých nespravedlivých výsad.

Nejlépe to osvětluje minoritní zpráva podávaná zpravodajem Diamandem. Jedná se tu o kontingentovaný líh, který má 20 K daňové slevy na 1 hl a o bonifikace t. zv. »hospodářským« vlastně velkostatkářským lihovarům. Z lihového kontingentu připadá na velkostatkářské lihovary 84·2%, co znamená slevy daňové asi 17 millionů korun. A z »hospodářských« lihovarů připadá jen něco málo přes 4% výroby na selské a společenstevní, tak že 7½ mil. K bonifikací, které stát hospodářským lihovarům vyplácí, se skoro plně dostává do kapes velkostatkům. Stát tedy zbytečně dává několika velkostatkářům ročně asi 24 mil. K a vůbec ztrácí z daně, kterou spotřebitelé musí zaplatit, ročně asi 28 mil. K, jež z největší části dostává bohatá šlechta. Odkud tato úžasná blahovůle feudálnímu panstvu také se vzala a udržela u lidového parlamentu?

Také se stanoviska českého je to na pováženou, když z celého kontingentu lihového připadá na samu Halič 53⅓%. Jedině 20 šlechtických rodin v Haliči dostává ročně od státu každá více než 100.000 K na daňových slevách a bonifikacích, dohromady přes 4 mil. K.

*

Uhři svou novou 4½%ní rentu (150 mil. K) zrovna prodávají, a sice subskripce provedena byla za kurs něco málo přes 90%. Stát patrně nedostal ani plných 90% a tedy musí fakticky úrokovati rentu více než 5% ročními. Rozhodně se měla jedině správně vydávati renta 5%ní, za kterou by se byl jistě stržil nejméně paritní kurs, ne-li snad i kurs nad pari. — Je dobře srovnati kursy 4%ních rent uherských a nové renty 4½%ní, která se prodává asi za 91¼%. Uherská 4%ní renta je na burse za 81·90%. Podle těch kursů je faktické úrokování:

při rentě	4%ní	ročně	4·88%
» »	4½%	»	4·93%

Rozdíl úrokový je tedy minimální, ačkoli by se na rentu 4%ní upisoval kapitál dlužný o 11·8% vyšší než na rentu 4½%ní! Věřitelé tohoto nominálního rozdílu a možných zisků na kursu v budoucnosti skoro nic nedbají.

O nové rakouské 4½% půjčce železniční příště. —*ek*.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Péče o malé děti. — Pojištění zaměstnavatelů proti škodám způsobeným stávkou. — Vídeň pro pojištění v nezaměstnanosti. — Statistika vystěhovalectví. — Velikonoční sjezdy. — Kolektivní smlouvy pracovní v Německu a Švédsku. — Ze sociálního života v cizině.

Pod čarou vyšla v »Právu Lidu« ve druhé polovici ledna řada článků známého učitelského pracovníka Petra Strnada »Péče o malé děti«. Bylo by škoda, kdyby tato práce, založená na dotazníkové akci komunální komise strany sociálně demokratické, měla zaniknouti jako denníkový článek.

Pro hromadnou péči o malé děti zřizovány jsou jesle a školy mateřské. V Praze jsou jesle desatery, na Vinohradech jedny, obecní, ve Střešovicích jedny vydržované benediktinkami. V ostatních částech Velké Prahy jeslí není. Děti jsou přijímány ve věku od půldruhého do tří let, jsou-li zdravé a umějí již chodit. Stravovány jsou zdarma, jen někde musí si přinést dva haléře denně. V některých jsou i zdarma šaceny. U šesterých jeslí jsou také oddělení pro kojence. Vadou jeslí jest, že nejsou otevřeny celý rok, nýbrž že mají prázdniny podobně jako školy.

Děti od tří let přejímá mateřská škola. V Praze je jich 21 asi s 80 odděleními. Také předměstské obce jsou jimi bohatěji vypraveny nežli jeslemi. Vadou mateřských škol jsou však příliš veliké obvody k nim příslušné. Děti nemohou bez průvodu dospělých tam docházet, což je na újmu pravidelnému docházení. Další vadou takových ústavů s příliš velikými obvody je nedostatek místností, což má za následek, že nemohou všechny hlásící se děti přijati. V některých ústavech jsou také povážlivé závady zdravotní. Velkou vadou jsou opět prázdniny. »Mateřská škola je po celý rok stejně nutna, právě tak jako musí nemajetní rodiče po celý rok jít na výdělky, aby mohly být rodiny živy,« stěžuje si ve zodpověděném dotazníku jeden dělnický otec. Rovněž příliš krátká doba denní, po kterou dítky mohou být ve školce, je na závadu. V Praze mohou dítky zůstat ve školce přes poledne, v předměstích však nikoli. Při některých pražských školkách zřizují se útulky maličkých, v nichž přebývají od 4 do 6 hodin.

Pražské školky dávají svým chovancům také obědy, někde také snídani a svačinu. Skoro ve všech školkách je vánoční nadílka. Také opatřování šatu a obuvi je zavedeno téměř ve všech školkách, avšak nestejným rozsahem; v některých jsou ošaceny všechny děti, v jiných pouze část. Předměstí mimo Vinohrady a Bubeneč zůstávají v tomto ohledu za Prahou.

Lázní ve školkách není, ačkoli by jich právě zde bylo nejvíce třeba. Skoro všude dohlížejí ke zdravotnictví ve školkách lékaři; prohlížejí dítky, avšak neléčí jich.

V celých Čechách je mateřských škol a opatroven 566, jeslí 84, kdežto škol obecných 5609. »Mnohá lidnatá města, v nichž je nápadná potřeba školek, opomíjejí své povinnosti, aby je zřizovala, a obce venkovské nedbají o mládež v době předškolní vůbec.« Finančně chudší obce venkovské by mohly místo školek zřídit ústav náhradní, útulek pro dítky školou ještě nepovinné s nejjednodušším zařízením: veliká světnice a kus pozemku s trávníkem a pískem.

Zřizování mateřských škol není zákonnou povinností a proto domnívá se veřejnost, že zřizováním jich prokazuje chovancům dobrodiní. »Společnost mění svůj názor na péči o dítě velmi pomalu. Před desítiletími hleděla na školu a vyučování jako na dobrodiní, které prokazuje mládeži; dnes je ten náhled slyšet již zřídka, ale jako by se byl přenesl na ústavy zřizované pro děti v době předškolní . . . Posud jsme se nepovznesli k tomu, že péče o mládež, o její duchovní i tělesný rozvoj je sociální povinností.«

*

P o j i š t ě n í z a m ě s t n a v a t e l ů p r o t i š k o d á m z p ů s o b e n ý m s t á v k o u přeneseno bylo do Rakouska počátkem března založením »ochranného svazu jednoty průmyslníků ve Vídni«. Po 180denním členství nabývá se práva na stávkovou podporu. Osmého dne po zastavení práce může zaměstnavatel, v jehož závodě je stávka nebo výluka, žádati za svazovou podporu. Výše podpory řídí se dle výše placených příspěvků. Platí-li zaměstnavatel 1 nebo 3 promille mzdy dělníků hlášené úrazové pojišťovně, nabývá nároků na odškodnění 25 až 50% průměrné denní mzdy všech stávkujících nebo vyloučených dělníků. Platí-li půl procenta ročních výloh podnikových, zjištěných z roční bilance, má nároky na odškodnění až do 50% průměrného denního nákladu výrobního.

*

Když z pražské radnice bylo oznamováno, že obec pražská provede od 1. ledna 1912 pojištění nezaměstnaných a že věnuje na zřízení pojišťovacího ústavu 25.000 K, těšili jsme se, že Praha bude prvním městem v Rakousku, které tuto svoji sociálně-politickou povinnost vykoná. Rok 1912 minul, o pojištění proti nezaměstnanosti ani zmínky; zapadlo stejně, jako mnoho jiných sociálně-politických podniků, jež z pražské radnice byly ohlašovány. A naše vlastenecké nadšení pro prvenství Prahy jest ochlazeno popudem vídeňského purkmistra pro zavedení k o m u n á l n í h o p o j i š t ě n í p r o t i z i m n í n e z a m ě s t n a n o s t i. Dr. Weiskirchner uložil vídeňskému magistrátu, aby neprodleně studoval otázku zřízení městského pojištění nezaměstnaných ve Vídni a předložil příslušné návrhy, v nichž by především byl vzat zřetel na zimní nezaměstnanost. Pojištění bude ovšem fakultativní, poněvadž pro povinné pojištění není zákonného podkladu. Pokud se týče způsobu pojištění, bude nutno uvažovat o zvláštním pojišťovacím ústavu, v němž by obci byl ovšem zabezpečen příslušný vliv, anebo o způsobu gentském.

*

S počínajícím jarem počínají opět celé vlaky odvážet dělnictvo z českého jihu a jihovýchodu na sezonní práci do Německa. Toto vystěhovalectví je tak rozsáhlé, že mnohé obce jsou téměř vylidněny, i ženy jdou za prací, doma zůstávají jen starci a děti; rozsah vystěhovalectví je pozorovat při říšských volbách, kde v mnohých obcích dostaví se k volebnímu osudí sotva 10% voličů, ostatní jsou »ve světě«. Přesných dat o tomto důležitém zjevu sociálním není, rakouská vláda nevede o něm posud žádné statistiky.

Nyní má být vedena jakási s t a t i s t i k a a m e r i c k é h o v y s t ě h o v a l e c t v í v o j e n s k ý m i ú ř a d y. Tyto úřady budou sepisovati protokoly s branci, kteří před nastoupením vojenské služby byli v Americe. Z protokolů těch mají vyniknout pohnutky vystěhovalectví, jakož i sociální poměry vystěhovalců doma i v Americe. Materiál takto sebraný bude předán ke zpracování ministerstvu obchodu.

O ceně statistiky na tomto podkladě sestavené možno a nutno pochybovat již předem. Data takto získaná jsou docela náhodná a nemožno z nich usuzovat naprosto ničeho.

*

V e l i k o n o č n í c h s v á t k ů využitkovaly o d b o r o v é o r g a n i s a c e p r o k o n á n í v a l n ý c h h r o m a d. T a b á k o v é d ě l n i c t v o, které má centrální organisaci, zabývalo se tentokráte otázkou národnostní. Z 8771 členů jest 5390 Němců a 2091 Čechů. Česká skupina hodonínská žádala, aby byla přihlášena k Československému odbor. sdružení. Přes odpor zástupce vídeňské komise byla jednohlasně přijata resoluce, ukládající představenstvu, aby v nejbližší své schůzi vyhovělo návrhu hodonínské skupiny ve formě, jež by zajistila jednotu organisace. Svaz vyplatil na podporách r. 1912 122.035 K.

Č e s k ý s v a z o b e c n í c h, z e m s k ý c h a s t á t. z ř í z e n c ů vykázal úspěšnou činnost jak agitační tak i hospodářskou. Dr. Meissner ve svém referátu poukázal na naprosté nepochopení sociálních povinností obcí k jejich zaměstnancům, jaké se jeví na našich radnicích. Náprava je možna jedině zdemokratisováním správy obcí.

S v a z k o v á ř ů měl proti 39.492 K příjmů 26.950 K vydání, z čehož 13.352 K připadá na podpory stávkové, 8901 K na podpory v nezaměstnanosti a jiné.

Největšími úspěchy organisačními vykázal se s v a z p o m o c n ý c h d ě l n í k ů. Počet členů stoupl ze 3867 roku 1910 na 7550 roku 1912. Jeho činnost sociální skončila v 80% případů úspěšně. Kolektivních smluv uzavřel 45 pro 42.890 dělníků.

D ě l n i c k á a k a d e m i e překonala počáteční krise a pomalu, ale jistě blíží se uskutečnění svého poslání: býti vysokou školou dělnictva. Je to hlavně zásluhou jejího sekretáře p. Srby, který v Akademii soustředil téměř veškeru vzdělávací činnost strany sociálně demokratické. V posledním správním období obsadila 530 přednášek, pořádala v Praze a okolí 28 kursů, půjčila 16.207 knih. Pod záštitou »Akademie« pracuje řada odborů, turistický, studentský, esperantský a hlavně abstinentní, který se vykázal úspěšnou činností.

*

K o l e k t i v n í s m l o u v y p r a c o v n í nabývají v Německu stále většího rozšíření. Dle neúplné statistiky říšského statistického úřadu zahrnovalo

	tarifních smluv	podniků	s počtem dělníků
31. prosince 1907 . . .	5324	111.500	974.564
» 1908 . . .	5671	120.401	1,026.435
» 1909 . . .	6578	137.214	1,107.478
» 1910 . . .	8293	173.727	1,361.086

Největší počet smluv jest uzavřen se tříletou platností, přes tři léta pouze 271 smluv. Jako u nás, tak i v Německu bylo nejvíce tarifních smluv uzavřeno v živnosti stavební, 2437 pro 74.420 podniků se 465.051 dělníky.

Poměrně mnohem většího rozšíření doznaly tarifní smlouvy ve Švédsku. Kdežto roku 1907 v Německu ze 4,928.563 školených a 3,516.329 neškolených dělníků v průmyslu a hornictví zaměstnaných pouze 974.564 bylo zahrnuto do kolektivních smluv, platily ve Švédsku r. 1908 kolektivní

smlouvy pro 320.000 dělníků, ačkoli počet průmyslového dělnictva obnáší pouze asi půl milionu.

*

Generální stávka v Belgii byla zahájena 14. dubna. 1310 hlasy proti 20 byla přijata sjezdem strany příslušná resoluce stávkového výboru, ačkoli přední vůdcové strany Vandervelde a Huysmanns byli proti stávce. —

Neodvislá strana dělnická v Anglii, vedená Keir Hardiem, konstatovala na svém velikonočním sjezdu, konaném v Manchestru, úbytek členstva i úbytek abonentů svých listů. Úbytek je takový, že dva týdenníky byly vůbec zastaveny a nutno počítati i s tím, že bude zastavena i výborná »Socialist Review«, přes to, že redaktor i spolupracovníci pracují bez honoráře, případ v Anglii jistě vzácný. —

Pruská správa vojenská počíná si všímati sociálního života. Při stávce dopravních dělníků ve Stolku komandovala husary jako stávkokaze, poněvadž by prý při naprostém nedostatku dělníků ku práci ochotných byl poškozen vývoj obchodu. Tak daleko nezašla ani rakouská vojenská správa, která ve stávce kopřivnické spokojila se pouhým verbováním stávkokazů. Patrně spoléhá pruská správa více na »drill« pruských vojáků. Přes tuto husarskou pomoc skončila však stávka pro dělnictvo vítězně. —

»O. Sdr. Českoslov.« uveřejňuje dopis Dimitrovův o vlivu války na odborové hnutí bulharské. »Alespoň 10 procent odborově organisovaných dělníků bylo ve válce těžce raněno. Válka přináší však nejen ničivé hrůzy na bojišti, nýbrž rozšiřuje nemoci a rozmnožuje úmrtí i v řadách dělnictva mimo armádu pracujícího. Zvláště stoupá úmrtnost dětí následkem bídy a hladu. Nezaměstnanost převládá a ti, kteří »šťastně« pracují v nutných podnicích, vydáni jsou nelidskému vykořisťování. Zaměstnavatelé hledí využíti daného vojenského stavu a připraviti dělnictvo o vymoženosti, dlouholetými boji získané. Mzdy dělnictva sníženy ve všech závodech aspoň o 50 procent. Činí i u dospělých dělníků 70—80 ctm. denně, u dělnic 30—40 ctm. Pracovní doba trvá až 18 i 20 hodin nepřetržitě. V mnoha podnicích, pokud jen to výroba dovoluje, zaměstnávány jsou děti, mnohé i jen šestileté. Nyní uvažme, že silně stouply ceny potravin, a sice o 50 až 100 procent, ba mnohé až o 200 procent.« —

První sjezd rumunských odborových organisací bude se konati ve dnech 23. až 25. května v Ploešti. *R.*

ŠKOLA.

Otázka obsazování učitelských míst. — Obsazovací školská komise v Dolních Rakousích. — Návrh předlohy o definitivě okresních školních inspektorů v Rakousku. — Humanitní ústavy učitelské: Bolzanův samostatný sirotčinec učitelský. — Jednota pražského učitelstva ku vzájemnému podporování v nemoci a úmrtí.

Otázka obsazování učitelských míst na školách obecných a měšťanských patří k otázkám nejbolestnějším. Není snad školního

okresu, kde by obsazování to všestranně uspokojovalo. Hlavní příčinou toho je, že školské zákonodárství při všem svém byrokratickém rozvětvení postrádá přesných ustanovení, jimiž by se měli ti, jimž zákon dává právo spolupůsobiti při obsazování, říditi.

A následek toho je, že se při obsazování často nedbá ani nejprimitivnějších zásad spravedlnosti. Zahazuje se nejpřirozenější a nejspravedlivější zásada, jež by vždy měla býti směrodatnou, to jest zásada obsazování dle služební doby žadatelů. Nedbá se také druhého kriteria, to jest kvalifikace, mravní bezúhonnosti, duševních kvalit petentův, a tak se stává, že zvláště v čelo škol dostávají se lidé, kteří sice stačí na kousek té vnější administrativy, ale kteří jinak nejsou způsobilí školu intelektuálně vést a pracovat pro školský pokrok. Ztrnulost, stagnace školská je toho nutným následkem.

Nedostatku zákonitých zásad při obsazování míst kráčí v patách demoralisace jak těch, kteří obsazují, tak těch, kteří se o místa ucházejí. První se dávají všelijak přemlouvati pro obsazování určitými osobami, řídí se často ohledy příbuzenskými, politickými, náboženskými a nejsou tu ojedinělými ani případy uplácení. Druzí rozpoutávají mezi sebou ošklivé boje osobní, v nichž jeden druhého pomlouvá, špiní, zostuzuje. Škola a stav učitelský při tom velice trpí.

Staly se již pěkné pokusy, že učitelstvo v jednotlivých školních okresích samo si řídí obsazování prostřednictvím zvláštních zvolených obsazovacích komisí, jež při každém uprázdněném místě rozhodují, komu se má místa spravedlivě dostati. Skvělý příklad stavovské kázně podalo zvláště učitelstvo okresu novobydžovského, kde zástupce učitelstva v okresní školní radě mohl konstatovati, že za celá dvě léta při všech vypsaných konkursech přihlásil se vždy jediný žadatel. Z obsazovací komise bylo po vypsání místa sděleno tomu, kdo je na řadě, že může žádati. Nikdo nevyzvaný nežádal, nikdo neobíhal, nikdo nepomlouval, nikdo klik nečistil. Stalo se to ovšem spolupůsobením a zásluhou ušlechtilého inspektora Kirschnera.

Obsazování míst děje se v Čechách způsobem zastaralým a neosvědčeným. Okresní školní rady pošlou žádosti o místa příslušným místním školním radám s kvalifikacemi a služebními doklady všech petentů, místní školní rady zvolí terna ze žadatelů, pošlou je okresní školní radě, která není vázána ternem a presentuje zvoleného žadatele zemské školní radě k jmenování. Zemská školní rada v Čechách nezkoumá, jednala-li okresní školní rada spravedlivě a není-li formální vady při obsazování, vydává dekret, čímž je proces obsazovací ukončen. Na Moravě se sice stalo, že zemská školní rada vrátila několikrát akta zpět okr. školní radě, když se přesvědčila, že nebylo postupováno dle uznaných zásad obsazovacích, nebyla však v tomto dobrém počinu důsledná a nespravedlivému obsazování přítrž neučinila.

*

V Dolních Rakousích řeší právě otázku obsazování novým způsobem. V této zemi podávají dosud okresní školní rady zemskému výboru návrh pěti žadatelův učitelských, z nichž jednoho zemský výbor na uprázdněné místo ustanoví. Avšak ani tento způsob se neosvědčil, a proto podána byla

v poslední době zemskému sněmu dolnorakouskému nová osnova zákona, která jmenovací právo předává zvláštní obsazovací komisi. Členy této komise dle podané předlohy má býti: 1. Pět delegátů volených okresními školními radami na dobu 6 let. 2. Čtyři delegáti volení na stejně dlouhou dobu zemským sněmem dolnorakouským. 3. Zemští inspektoři, jimž je svěřen dozor v příslušných okresních teritoriích, kde se místo uprázdnilo. Prvních pět členů obsazovací komise učitelské bude voleno shromážděním, do něhož každá okresní školní rada vyšle dva své zástupce. Shromáždění delegátů zvolí za každého zvoleného člena obsazovací komise na příslušné období náhradníka. Volby členů vykonají se najednou a to hlasovacími lístky. Také pro řadu 4 delegátů volených zemským sněmem zvolí se náhradníci. Sídlem obsazovací komise bude Vídeň. V Dolních Rakousích jsou však tak jako jinde města s vlastním statutem. Takovým je Vídeň, Vídeňské Nové Město, Weidhofen na Ybbsu. Zde však dosavadní obsazovací systém se nezmění, neboť právo obsazovati místa je tu vyhrazeno městským radám. Nový zákon obsazovací má býti přijat sněmem ještě v tomto období.

Výhodou jeho bude, že při obsazovací komisi, položené do Vídně, t. j. do místa více méně vzdáleného od obce, kde je místo uprázdněno, nebudou hráti úlohy vlivy místní (strýčkovství a pod.), a že členové komise, vzdáleni místních vlivů, budou se moci řídit čistšími zásadami spravedlnosti, při nichž rozhodují služební léta a kvalifikace žadatelů.

*

K definitivě okresních školních inspektorů, jíž se velká většina českého učitelstva brání, s níž však učitelé němečtí a část učitelstva českých škol měšťanských souhlasí, přece jenom dojde. Ministr vyučování ryt. Hussarek s odbornými chefy Madeyskim a Schrödlem jako zástupcové vlády smluvili se již s posl. Kasperem, referentem školního výboru, na zásadách, jež mají býti ve vyučovacím výboru uvedeny na přetřes. Zásady smluvené shrnuty v 8 paragrafů a tresť jejich je následující:

Učitelé škol obecných a měšťanských, kteří jsou povoláni ke školské službě dozorčí, budou ustanovováni definitivními okresními školními inspektory po dozorčí službě nejméně tříleté a to v poměru k prostředkům, zařazeným každoročně ve státní a ústavně schválený rozpočet.

Budou zařazeni do IX. třídy hodnostní a budou podléhati všem ustanovením, která jsou platná pro státní úředníky. Ministr vyučování bude moci povýšit z nich nejvýše jednu třetinu do VIII. třídy dietní.

Pro okresní školní inspektory, jež vláda vybírá z řad učitelstva středoškolského, budou platna ustanovení tatáž jako pro učitelstvo středoškolské a na ústavech ku vzdělání učitelstva.

Diference, jež by snad vznikaly při jmenování inspektorů mezi platy spojenými s dřívějším služebním postavením a platy inspektorskými, budou vyrovnány zvláštními osobními přídavky.

Při vyměřování cestovného a stravného bude brán zřetel jak k počtu škol a tříd, tak k poměrům komunikačním a k rozloze příslušných okresů dozíracích. Při řízeních komisionálních budou dostávati inspektoři školní cestovné a stravné dle příslušných tříd dietních.

Při pensionování budou léta ztrávená v definitivní službě započítávána okresním školním inspektorům tak jako státním úředníkům. Pensijní požitky nebudou menší, než jaké by jim náležely v dřívějším služebním postavení v případech, že by byli dáni v době svého definitivního postavení na odpočinek. Totéž má platit také o pensijních příspěvcích pro jich vdovy a děti. Při odchodu na odpočinek započítá se jim veškerá do pense vpočitatelná služební doba ztrávená ve školních službách.

Okresní školní inspektoři, kteří mají za sebou 35 nebo více let do pense vpočitatelných, nebudou jmenováni již definitivními.

Budou-li návrhy v tomto smyslu přijaty, nepřinesou školním inspektorům z řad učitelstva národních škol to, co si od definitivy slibovali. Osmé dietní třídy domůže se po poměrně krátké služební době každý cvičný učitel pedagogia se zkouškou pro školy měšťanské. Z inspektorů bude zařazena do té třídy pouze třetina. Přímé zklamání pak přináší osnova okresním inspektorům starším, se službou více než 35letou, jimž odpírá jmenování definitivními. Okresní školní inspektoři ze řad učitelstva národních škol čekali věru větší výhody od definitivy, jíž se po léta houževnatě domáhají.

*

Bolzanův samostatný sirotčinec učitelský dovršil v únoru třicetiletí svého trvání. Od roku 1888 udílí podpory učitelským vdovám a sirotkům. Výše udělovaných podpor stoupá rok od roku se vzrůstem jmění. V roce 1891 přesahovaly podpory ročně tisíc korun, v r. 1906 uděleno bylo již 7376 K ročně 110 sirotkům a dnes stouplo jmění sirotčince učitelského do té míry, že je možno udíleti ročně na 12 tisíc K. Během uplynulého třicetiletí vydal sirotčinec celkem 168.150 K na podporách. Při obezřelé správě má dnes 153.492 K svého kmenového jmění. V sirotčinci jsou zastoupeny všechny kategorie spolkově roztříštěného českého učitelstva z Čech, a humánní spolek tento zaslouží si také účinné podpory všech českých organisací učitelských.

*

Jiný humánní účel sleduje Jednota pražského učitelstva ke vzájemnému podporování v nemoci a úmrtí. Spolek trvá již 76 let a má 37.850 K jmění, jež rok od roku povlovně, ale jistě vzrůstá. Udílí ročně přes 1200 K podpor v nemocech a úmrtích. V posledních letech činí denní podpora v nemoci 2·50 K, pohřební příspěvek 280 K. Za nepatrný roční příspěvek 6 K mohou si členové pojistit vítanou podporu v případech svého onemocnění a příspěvek pro své pozůstalé při smrti. Členů má spolek pouze 22 čestných a 87 činných. Stanovy jeho měly by se změniti v tom směru, aby členství nebylo omezeno na učitele pražské a předměstské.

LITERATURA:

Krásná:

Václav Hrubý: Grotesky. Vydala Vídeňská Matice 1912 — Karel Frýs: Tanec života a lásky. 1912. (Nakladatel Fr. Švejda v Praze VIII.) — Jiří Šumín: Kroky osudu. 1912. (Nakladatel Jos. R. Vilímek.) — Oldřich Novotný: Beata. Drama lyrické. Praha 1912. (Nákladem vlastním.) — Ladislav Aladin: Pohár. Básně. V Praze 1912. (Nákladem vlastním.) — Arnošt Czech z Czechenherzů: Svatohellenský Prometheus. V Praze 1913. (Nákladem Antonína Reise na Král. Vyšehradě.)

Bylo-li by třeba důkazu o tom, že Vídeň českému člověku jest přece jen prostředím cizím, mohlo by se poukázati nejen k brutálnostem národnostního a politického chauvinismu, který občas vybuchne proti vídeňským českým lidem, nýbrž i k tomu, jak tito Čechové pociťují potřebu vždy více semknouti se v celek, který upíraje zraky k domovu situaci své chce dáti výraz také literárně. Tak nedávno byla založena »Knihovna Vídeňské Matice«, která chce býti obrazem vídeňských bolestí českého člověka, problémů dne i budoucnosti, aby o nich zvěděli krajané ve vlasti a liknaví ve Vídni byli povzbuzeni. Z tohoto programového přiznání mluví trpká skutečnost, pro literaturu však může tak vzniknouti významná kapitola, kterou ovšem zahájil již Machar svými nedostižnými verši krásné hrdosti a vroucího patriotického citu. Jako první svazek důležité sbírky vydány jsou Grotesky, jichž autorem jest předčasně zesnulý Václav Hrubý. Dojímá pieta, s jakou pořadatel nové knihovny Fr. Váhala informuje o životě a snahách osmadvacetiletého spisovatele. Zaznamenává každičkou podrobnost jeho mladého, nebohatého života, uvádí datum každého dekretu, jímž spisovateli, úředníku v ministerstvu financí, dostalo se adjuta nebo zařazení do dietní třídy a uznale konstatuje, že od srpna 1906, kdy Beaufortovi nabídl román »Lidé jednoho dne«, byl pak život jeho »řadou nepřetržitých literárních činů«; a pečlivě se uvádí seznam jeho literární pozůstalosti, kterou Vídeňská Matice zakoupila a postupně hodlá vydati. Je dojímavá, opakuji, tato pieta. Ale ovšem, kniha autorových grotesk, měřena přísnějším měřítkem obecnějším, neznamená ještě literární čin. Prosaické ty črty, poutavě a vtipně psané, řadí se celkem k průměrné humoristické literatuře české. Nezasluhují označení grotesky; k tomu by bylo třeba účinnější paradoxnosti, těsnějšího splývání tragičnosti a komiky s jistou dávkou cynismu, netlumícího opravdového citu; asi tak, jak tomu jest v některých groteskách H. H. Ewersových. U Hrubého však grotesknost neznamená víc než několik dovedně vržených případů situační komiky, odpozorovaných byrokratickému (»Aladarův balík«) a běžnému životu vídeňskému (»Modrý valčík«, »Bluza«), vzbuzujících většinou dojem pravděpodobnosti a vyznačujících se dialogickou pohotovostí. České bolesti v nich není; jenom budí účast, jak mladý muž, který si byl vědom nezhojitelné choroby a nijak neměl ustláno na růžích, do posledka nepozbyl dobré mysli a veselého rozmaru (»Krmná léčba u lidojedů«). Až budou vydány jeho práce větší, bude lze pronésti soud o jejich hodnotě snáze a důvodněji. Jistě však stojí Hrubého grotesky výš nežli takové krátké prosaické črty, jimiž svou knihu Tanec

života a lásky vyplnil Karel Frýs. Těmto chybí věcnost skutečného postřehu, jiež nahrazují buď případy vymyšlené nebo, pokud jsou vzaty ze skutečnosti, podány jsou tak, že nepřesvědčují o nutnosti, aby se staly literárním sujetem. Většinou odívají se ve formu vzpomínky, při níž věc sama zůstává jaksi stranou; dlouhé periody popisné a náhlost násilného zakončení (»Na cestě odříkání«) nezvyšují jejich literární úrovně.

Větší jest literární hodnota jiné knihy povídek, jež s názvem Kroky osudu vydal Jiří Sumín. Vyličují příběhy lidí prostých, malých, nikdy však nezastavují se při pouhém popisu faktů, ale vždy odhalují psychologický podklad, z něhož vznikaly; s vývojem a průběhem jednotlivých případů a událostí můžeme sledovati parallelně podmínky niterné. Nejsou to případy radostné; manželský rozvrat, nepoměr fysické síly vede k materielnímu úpadku a odtud k útěku ze života, spíše zbabělému než zoufalému, ale nevyhnutelnému (»Kroky osudu«, »Bílý ďábel«); klam vnějšku podryje víru v rodinnou čest, vypočítavé pobožnůstkářství neštítí se násilí a kruté bezcitnosti (»Vyhnáni synové Evy...«). A při tom je patrno, jak na scestí vede tyto omezené lidi vůle cizí, protože nemají vlastní, aby své kroky odvrátili od jisté zkázy; v tom jest jejich osud. Duševní stav jejich projevuje se na venek, nenápadně, ale zřejmě z pohybu svalů, výrazu očí, roztržité zaslepenosti. Jenom povídka »Až za hrob« nezapadá s dostatek v rámec psychologické a faktické pravděpodobnosti. —

Beata, lyrické drama Oldřicha Novotného, jest v podstatě klášterní historie. Beata, milovaná králem Edgarem Eldjarnsonem a střežená biskupem Hinkmarem, vznese se posléze do výše s milujícím skaldem, a oba, »bílí, sladcí ptáci, s písní na rtech a v srdci, dva slavné tóny, splynulé v jeden jako s výšin věží sváteční údery slétají v dol, utápějí se náhle oba v nezměrnou propast«. Základní děj, pokud o něm lze mluviti, rozplývá se však naprosto v touhyplném zanícení pro lásku, kterou nelze nazvati démonickou, nýbrž fantasmagorickou. Tento druh erotiky jest u básníka theologa pochopitelný a odkazuje ke knize jeho veršů »Krůpěje světla«. Tkví v pocitu trýzně, sevřenosti, která nemůže jinak než vášnivost citu vybíjeti na fantomu. Oldřich Novotný usiluje o to, aby vášeň tu vznesl vysoko nad průměrné milostné city. Utíká se kamsi daleko na sever, do nekonečna bezútěšných ledových plání, do dálky příšerně bílé »jako vyceněné zuby nesmírné lebky lidské«, kde je vše matné, kalné, vychladlé a mrazivé, a vše pokrývá pláštěm úděsu, ponurosti, ohromivosti. Jeho verše samy se nemohou spokojiti s příslušnou dávkou pathosu a pompésního unesení, a kde nevystačují, vypomáhá komentář; Edgar na příklad vysloví jméno Beaty, a autor vykládá: »slovo, které mělo býti vítězné rozjásání, nové zapálení touhy, která se naplní, její vtělení a úděs radosti, jakoby se vracelo nevyřčené zpět a zlomené klesalo do srdce, ztrácí se, a to, co zůstává, jest hebounký, neživotný vánek vyznělý v tančících vlnách a stínů v proryv bolesti«; nebo o Beatě, stojící před alabastrovým křížem, poznamenává, že »jakoby celou svou bytostí rostla do dálky, duše její překlenutá do jiné duše jakoby v daleku a přece nekonečně blízké, rozpíná i její tělo, oči její zdvihají se do nesměrna, srdce jí buší, prsa nabíhají a tuhnou, a krev jakoby všechna vytekla do duše a odtud se rozlévala ranou šílené lásky okamžik ledovatí tělo, aby ve chvíli zpěněná, žhavá,

přeslazená jedem smyslnosti proprýštila všemi jeho žilami; a tělo se vlní a duše se chví a Beata zachvácena rozkoší a bolestí vnitřní bouře štká přerývaně;« a náhle zas jakoby zařičelo řevem nejděsnějších hrůz »vzteká se vichr, bije a láme vše rozkřiklý stádem zběsilých hromů, přichází jako zoufalství, přehryzávající každou naději, a zase jako bolest a jako krev, jež vystřikujíc z neznáma tajemných ran pění se spoustami divokých vod, řítícími se do zdánlivě bezdných strží, v nichž rozrážejí se do rdousivé záplavy pěn, tříštící se trhající, a jako pučením se zmnožující v nespočetno rozezpívaných, zářivých krůpějí.« Celé to lyrické drama jest jedinou hyperbolou citu a slovního výrazu. Jedno i druhé nabývá přílišných dimensí, nikterak na prospěch básně, která nakupením krajních prostředků formálních není úměrna svému motivu. Proto si více ceníme některých slok, v nichž cit projevuje se způsobem prostším, takovým, že mizí dojem hledanosti, konstruovanosti. Není umělecky snadný úkol vidinou vsugerovati skutečnost; nejvybranější a nejnádhernější slova a věty nedocílí toho, jestliže básníkova fantasie takřka nezapomene sebe samé a strhující silou nestane se mu skutečným prožitkem. Není nutno v poesii vždy vycházeti od reálního fakta; ale nechť zpodobuje cokoli, musí to přejíti v duši a krev. Jen tenkráte formální schopnost může se uplatniti tak, že k myšlence a ději opravdu přiléhá. Oldřich Novotný svou schopnost jistě obrátí směrem tímto.

Velmi bravurně novou knihu svých veršů zahájil L a d i s l a v A l a d i n. Dav jí jméno P o h á r vyplnil první stránku řadou povzbuzujících imperativů a ty sestavil v řádky střídavě delší a kratší tak, že spojením jejich začátku a konce rýsuje se tvar poháru, z něhož volají výkřičníky: pij! pij! Nechceme autorovi kaliti radost nad takovým kreslířským experimentem. Jinak se z nových jeho veršů dovídáme o jeho veiké zálibě pro hudbu. Věnuje báseň Smetanovi, jinou Richardu Wagnerovi, a jest ovšem unesen oběma. Vděčnější by bylo, kdybychom při tom poznali, v čem autor vidí rozdíl mezi oběma; tak jak jsou, mohli bychom celkem zaměniti jména a vše by se hodilo zas jak na jednoho tak na druhého mistra. Hudební nadšení autorovo způsobilo, že Česká Filharmonie ještě nikdy nebyla zvěčněna tak jako Aladinem; jemu jsou všichni její členové bez rozdílu vznešenými, drahými umělci, jejichž nadšením se dílo člověka pojí s dílem boha, a kteří nezasluhují, aby na jejich výkony, podávané tupým, nevzdělaným, hloupým lidem, cizopasně, drze ožírajícím vonné, nadpozemské květy, musilo se hoditi známé slovo písma o perlách házených nazmar. Trochu neskromné zatím jest, když autor strachuje se o Hradčany, jež zhaněla a potupila rota cizácká, volá, že by nedopustil, aby se tak stalo jeho dílu; to raději »zničil by svou rukou vlastní svoje dílo«; neboť nechce méně, než aby jako Hradčany stála také jeho duše a odolala všemu zrádnému nepřátelství. A ovšem básník, který v prvé knize svých veršů nazval se dítětem bolesti, věnuje několik slok Bolesti i tentokráte; jest mu jedinou milenkou, věrnou ve všech časech, která ho vášnivě a láskyplně líbá i pečlivě ho chrání na všech cestách — neuvěřili bychom jí i autorovi spíš, kdyby se představila méně okázale a méně slovy? Což platí i o jiných motivech knihy, ať jest to tuberosa, chrysanthema nebo sexuální vzrušení.

S v a t o h e l l e n s k ý P r o m e t h e u s, »lyrikovy glossy na list

z dějin Francie«, jež napsal Arnošt Czech z Czechenherzů, obírají se osudem vypověděného Napoleona. Básník vzpomíná doby, kdy dlel na dalekém ostrově, citu plnými verši, jež připomínají ráz lyrických slok Heydukovy básně »Oldřich a Božena« nebo Čechova »Lešetínského kováře«, snad působila také sympatie Heineova. Prometheovsky hluboké však nejsou, spíše náladové, a náladovost jejich přechází někdy až v sentimentálnost, pro jejíž zdůvodnění u takové historické postavy jako Napoleon by se muselo státi více, nežli se v Czechově lyrice děje. *—ejč—*

Poučná.

Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny. Napsali Dr. Jan V. Novák a Dr. Arne Novák. Vydání druhé, přepracované a rozšířené. Sborník příruček svazek 13. V Olomouci 1913, nákladem R. Prombergera. — Prof. Dr. J. V. Daneš: Hospodářské problémy světové politiky. V Praze 1912, vydal J. Otto. (Sbírky přednášek a rozprav serie VI., číslo 3).

Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny. Napsali Dr. *Jan V. Novák* a Dr. *Arne Novák*. Vydání druhé, přepracované a rozšířené. Sborník příruček svazek 13. V Olomouci 1913, nákladem R. Prombergera.

»Stručné dějiny literatury české«, jež oba autoři r. 1910 vydali u R. Prombergera, setkaly se s takovým odbytem, že bylo možno přistoupiti k vydání novému. V něm otiskuje dr. J. V. Novák svou věcně registrující část, sahající od dob nejstarších po obrození, s malými doplňky beze změny; a tak lze místo referátu vymezené úplně věnovati části druhé, víc rozšířené než přepracované, jež líčí české písemnictví od obrození po současnou dobu a jejímž autorem jest docent Dr. Arne Novák.

Arne Novák měl u nás řídké štěstí, že v krátké době už po třetí může zpracovati tutéž látku a že tedy má možnost vždy více se přiblížiti vylíčení definitivnímu. První zpracování bylo německé, vyšlo r. 1907 ve sbírce Amelangově a východiskem jeho byla až doba Hálkova a Nerudova; u nás způsobilo sensaci, jako ji znovu způsobily i časově rozsáhlejší »Stručné dějiny«.

První práce německá byla úmyslně více kritická než historická, autor její se dal spíše vésti osobními zálibami, méně se řídě zájmem vědeckým. Od tohoto stanoviska částečně upustil ve »Stručných dějinách«, a bylo to radostně uvítáno, ač i tam v něm stále vítězil subjektivní dojem nad konstatovanými fakty. A jakou cenu má v literární historii takový subjektivní dojem, ukazovalo zejména Novákovo pojetí Zeyera v jeho knize německé, od něhož ochotně upustil, když ho o jiném přesvědčila stejně impressionistická knížka M. Martenova. Ale »Stručné dějiny« imponovaly rozsahem materiálu a odvahou, s jakou se autor pokusil jej utříditi; bylo možno od ohlášeného vydání nového čekati, že hojnou svou látku A. Novák po četných upozorněních kritiků nejen doplní, nýbrž i hlouběji pronikne, že bude nově třídit a hodnotit na základech klidnějších a podrobnějších studií, jež ho zbaví prchavé dojmovosti a neudržitelných ukvapeností, a že tak vyrovná trhliny, jichž bylo v prvním zpracování stále hojně.

Do vydání nového z původní práce přešel přirozeně všechen pracně snesený materiál, a již jím jest Novákova kniha velmi cenná; autor jej ještě leckde doplnil vyhovuje hlasům kritiky při partiích starších a snažil se přehlédnouti také novou českou literaturu vědeckou, což hrdě zdůrazňuje v předmluvě. Toto množství látky zaslouží plného uznání. Tím více jest škoda, že methodicky autor nad první vydání nepokročil, že se spokojil svým starým tříděním, že si svůj úkol pohodlně usnadňoval pouhým čerpáním z druhé ruky a při tom se odvážil apodiktických úsudků kritických na úkor správnosti, k jejímuž vyšetření se A. Novákovi nedostává trpělivého klidu. Sensací knih Novákových bývá vždy hodnocení literatury nejnovější, tedy partie, jež předem mohou býti více kriticky subjektivní než historicky věrné; jest opravdu odvaha, ponořiti se v chaos novodobých proudů a hesel, v záplavu nejrůznějších zvuků a barev, a jen snad Arne Novák se mohl na tento úkol odvážiti: jeho pohotovost slohová, kde se oslňujícími metaforami a překvapujícími srovnáními dovede přenésti přes nejnebezpečnější úskalí; jeho smělost, se kterou svůj dojem dovede vysloviti s přízvukem, jakým pronášíme jen dokázané pravdy; celá jeho povaha, jež nerada vyšetřuje detaily, jež tyto vysilující práce ráda přenechává jiným a sama provádí úkoly architekta, portrétuje jednotlivce a maluje dobová ovzduší, připouštějíc tu k slovu i své osobní chuti a nechuti — všechny tyto vlastnosti mu těžkou práci usnadňovaly. Za těch okolností je přirozeno, že snad při každém portrétu by bylo možno s A. Novákem o jeho tvrzeních diskutovati, a proto se několika poznámkami omezím jen na dobu starší, jejíž zpracování vrhne světlo i na periody následující.

Tyto partie o literatuře starší mne neuspokojují. Arne Novák se v nich opírá o starší badatele, drží se jejich mínění skoro úzkostlivě, nikde se nepokouší o nové výhledy, a při tom mu uniká leccos důležitého, co by byl při důkladnějším pročtení příslušných pramenů nepřehlédl. Zejména kapitola o našem obrození jest zcela povrchní. Tuto povrchnost autor marně zakrývá barvitým stylem a snahou detaily zastříti celkovou charakteristikou. Celková charakteristika je možná až na základě podrobností. Jednotliví obrozenští pracovníci jsou vedle sebe řazeni zcela lexikálně bez vnitřní nutnosti, zmínky o nich jsou pouze bibliografické a to ještě neúplně a namnoze nesprávně; zatím co čtenář by se chtěl dověděti něčeho o podstatě jejich prací, jest nucen spokojiti se mnohomluvnými a planými frasemi (na př. Durych), při nichž se autor dopouští i nesprávností: Procházkovy »Miscellaneen« nejsou psány »duchaplnou latinou« (str. 122), Dobrovského »Geschichte« z r. 1818 už titulem, zde neúplně uvedeným, ukazuje, že to není jen »nové, rozmnožené vydání« (str. 119), změna je podstatnější, než Novák tuší. V celkové charakteristice by bylo třeba více zdůraznit, zejména při literární historii, tradici a přesně vymezit poměr ke starému písemnictví. Hned na počátku měla býti uvedena olomoucká Societas incognitorum, první vědecká naše společnost s obsáhlým orgánem, na niž již před lety upozornil V. Prasek a bez níž vylíčení našeho obrození jest kusé. Jednotlivé spisy v celkových portrétech jsou k sobě řazeny bez ohledu na svou různorodost a cenu: tak u F. F. Procházky jeho první systematické dějiny »liberalium artium« nelze prostě jmenovat vedle

»Miscellaneí« a nezmínit se o jejich odvaze. Nedostatek tento se týká Novákova díla celého: bylo by si přáti, aby bylo všude podtrženo, co z jednotlivých prací autorů má v očích Novákových cenu a co znamená umělecký omyl, když již autor uvádí téměř všechno, ale zatím všechny knihy následují s epithetem nic nepovídajícím jedna za druhou, aniž by se čtenář dověděl o jejich významu. Jediný příklad: při B. Vikové-Kunětické jest »Minulost« spojena s »Justynou Holdanovou«, jsou prý obě »knihy románové šíře a stavby« (str. 529); právě od A. Nováka bych čekal, že rozliší »Minulost« od sentimentální nasládlosti »Justyny Holdanové«, jež ostatně naprosto není nějak obsáhlá, a prospělo by to i odběratelům »Sborníku příruček«, kteří by se tak dověděli, chtějí-li Kunětickou poznat, po čem sáhnouti.

A nejinak než s vědeckou literaturou obrozenskou jest při počátcích novočeské poesie a dramatu. I zde autor prostě přejímá, ale neprohlubuje, nepokouší se o podstatně novou architekonickou formu. O Štvánovi, Tandlerovi a j. není možno říci, že jsou »naprosto nepůvodní«, mluví-li se jinak o Šedivém a Zímovi a nejsou-li známy jejich dramatické práce, tehdy nadšeně posuzované. Při poesii není jmenován první pokus žáků Schönfeldových a také klassifikace není správná: je třeba rozlišiti vliv poesie lidové, jak se jeví v Čechách, na Moravě i Slovensku (zde neuvedení Volný, Vavák, Fryčaj, slovenští zemané), a vliv poesie umělé, vrcholící ve škole Puchmajerově a sahající zase na Moravu (Kynský) i na Slovensko (Palkovič, Tablic). Rozhodně se stavím v podobných literárních dějinách proti zvláštním partiím o literatuře na Moravě nebo na Slovensku, kde není k tomu hlubších důvodů nebo kde to není podmíněno methodicky; Arne Novák se od tohoto škatulkování nedovedl oprostit. To, co napsal o Moravě a Slovensku, neuspokojuje. Na Moravě žijí i jiní spisovatelé než ti, kteří tisknou u p. Prombergera, a charakterističtější; při Slovensku bych Hollého nespojoval se školou Štúrovou, při škole Štúrově důsledně bych sem zařadil i Kalinčáka, do doby nové bych nevkládal starého Jana Chalupku. Mechanické řazení, druhý hlavní nedostatek Novákovy knihy, je zvláště patrno při partii o vlivu písně lidové: sem zcela libovolně a na základě pojítka pouze vnějšího jsou umístěni Vinařický, Jablonský, Štulc a Sušil mezi Čelakovského a Erbena, ač básnicky s nimi nemají pranic společného; kniha Novákova není přece školní učebnicí, aby byla nucena počítati s úředními referenty, a tu již prof. Jakubec ve svých »Dějinách« nalezl pro tyto autory jedině možné místo. Při tom je zde nejedno nedopatření: Kollárova »Slávy Dcera« r. 1852 nevyšla pod titulem »Díla básnická«; Sušilovy básně nejsou psány »těžkopádnou časomírou«; Vinařický nebyl »prost nesnášenlivosti« a jeho překlad Pyrkera nijak zvláště nesvědčí o jeho zbožnosti, jak vůbec Novákovo mínění o Vinařickém, kterého přece již důkladně rozebral Jar. Vlček, jest nevysvětlitelné; Chmelenského »Kytka« neobsahuje melodií; u Kaliny nejsou zmíněny jeho práce filosofické, jež již r. 1870 vyšly tiskem a jež by nám tohoto zajímavého bohéma jinak osvětlily, než jak činí Novák. Čelakovského »Ohlas písní ruských« není dostatečně charakterisován; Vocela bych nezařadil mezi vědce, nýbrž jako básníka; uveden není Fr. Raýman, autor rozkoš-

ných »Selských námluv«, prvního českého dramatického obrázku realistického, kromě několika pozoruhodných jmen jiných.

Při starší době jest řada i jiných nedopatření, z nichž uvádím ještě, že Havlíček nezemřel 29. srpna, nýbrž července, podobných omylů zejména v letopočtech jest hojně. Co překvapuje, jsou u A. Nováka některé nehoráznosti stilistické, jichž snad v touze po pádnosti a poetičnosti ani nepozoroval. Cituji jen ukázkou: Jablonský rozdělil svůj život zevně i vnitřně na dva díly (211). Němcová jako nemluvně odstěhovala se s rodiči (255). Havlíček ze Šternberka odešed do Prahy (byl již v agonii) zemřel. Nepřesná stilisace Novákova sama zaviňuje pak omyly: u Havlíčka (265) na př., že »Slovan« vycházel v Praze, a podobné případy jsou zejména hojné. Tu ovšem abstrahuji od celkového cenění, kde s A. Novákem nesouhlasím (Němcová, Sládek, Merhaut a j.).

Týmž způsobem Arne Novák vylíčil i dobu moderní, ač zde ovšem namnoze již pracoval na základě vlastního studia; zde jest jistě řada partií duchaplných, ale celkový dojem zůstává týž. Arne Nováka nepokládám za přehodnotitele při všem jeho rozhledu a revolučním postoji: celkové jeho pojetí moderní naší literatury úplně se kryje s názorem, jaké má samostatnější čtenář, jenž je v literatuře jinak diletant. A. Novákovi stačí vysloviti jméno F. X. Svoboda, aby se o něm dlouze rozepsal, a stačí mu vysloviti jméno Jos. Merhaut nebo Jiří Sumín, aby se k pražským spisovatelům pouze »družili«. Náhodné a libovolné je tu opět třídění (Gustav Dörfl byl zařazen mezi spisovatele evangelické), a co u Arne Nováka opět překvapuje — methodicky je to třetí vážný nedostatek — nedovedl ani tímto způsobem obsáhnouti moderních literárních proudů a zachrániti z nich celé umělecké osobnosti: o autorech, kteří psali verše, dramata a byli činní kriticky, mluví na třech místech (na př. Jiří Karásek) a zříká se tak i svého umění plasticky, i když zkresleně, předvésti celé lidi.

Ani zde však nelze A. Nováka ušetřiti výtky povrchnosti, s jakou se odvažuje kritisovat i bez bezprostřední znalosti. Tak na str. 571 mluvě o dětských listech bez epitheta uvádí jistě pěkného »Malého Čtenáře«, bez epitheta uvádí »Jaro«, ale klerikální brněnský lístek »Anděl Strážný« charakterisuje epithetem »něžný«, ač jistě ani jediného čísla neviděl: píše tu totiž, že jej rediguje Pl. Mathon, ač Mathon zemřel již r. *1888* a od té doby patnáct let jej redigoval Vilém Ambrož a nyní již deset let Jan Dvořáček. Je to snad jen bezvýznamný detail, ale právě podobné detaily osvětlují způsob práce.

Moderní literatury A. Novák ovšem zcela nevyčerpává (na př. literatura vzpomínková je kusá i j.) a také citace pramenů jsou značně neúplné a při nejnovější době utkvívají na studiích, jež vyšly v »Přehledu«. Partie o literatuře vědecké, jejíž historií podle Novákovy předmluvy kniha chce rovněž býti, jsou namnoze zabarveny osobně a současný stav vědy zkreslují (uvádím jen V. Novotného). Uvádí-li se tu i literatura informující cizinu, neměl být pominut Dr. Jos. Karásek, jenž první napsal obsáhlé dějiny moderní české literatury (113 stran) srbsky již r. 1902.

A tak dojde-li k vydání třetímu, bude nutno knihu prohloubit a postavit ji úplně na základy pouze věcné. *Miloslav Hýsek.*

Prof. Dr. *J. V. Daneš*: Hospodářské problémy světové politiky. V Praze 1912, vydal J. Otto. (Sbírky přednášek a rozprav serie VI., číslo 3.)

Knížka podává tři přednášky. V prvé se ukazuje, že objevení Ameriky a nalezení nové cesty do Indie po moři, kolem Afriky, na konci patnáctého století přivodilo hluboké změny také v hospodářské složce světové politiky, neboť zprvu Portugalci a Španělé, později Angličané a Francouzi usilují intensivně o získání a rozšíření koloniální moci a zámořského obchodu a všecku svou politiku odtud koncentrují právě v těchto hospodářských otázkách, při čemž liberalismus na poli hospodářském jako nástupce vyžilého merkantilismu vyvolal konec konců zas jen nové sociální protivy a boje. V druhé přednášce vyložil Daneš, jak nesmírným rozvojem hospodářského života vzrostla kapitálová síla nejpokročilejších zemí a spolu i přelidnění některých končin tak, že odtud rodí se moderní imperialismus, t. j. snaha státu, aby si v čas zajistil takovou državu, která by mu pro dohlednou budoucnost poskytla dost prostoru a přirozených podmínek pro očekávaný přírůstek obyvatelstva a hospodářský vývoj jeho příslušníků. Dnes je imperalismus i anglický i francouzský i italský a ruský i americký, čínský a japonský, kdežto naše říše neblahými poměry vnitřními a výsledky zahraniční politiky je dokladem státu nemohoucího a v sobě tak rozervaného, že o imperialismu rakouském nelze ani mluviti.

Za to tím nebezpečnější jest imperialismus německý, jejž probírá Daneš v třetí přednášce: pro Německo je přímo hospodářskou nutností, aby se rozšířilo, je příkazem národního sebevědomí, aby v jeden celek politický a hospodářský spojilo i ty důležité větve německého národa, které dosud žijí mimo hranice německé říše — a tak je politika všeněmecká, jevící se v pověstném Drang nach Osten, docela přirozenou politikou národní sebezáchovy, při čemž Němci rakouští tím, že znemožňují jakoukoli nápravu vnitřní situace v naší říši, pracují vědomě ve prospěch užšího spojení Rakouska s Němci, a jsou tak vlastně předními průkopníky všeněmectví. Jen územím Rakouska a Balkánu, z něhož nás vytiskla sama nešťastná zahraniční politika naše, má Německo zajištěnu volnou dráhu do Malé Asie a Mesopotamie, z nichž německý kapitál a německé železnice usilují vytvořiti novou součást Německa. Německo jeví se tak jediným nesaturovaným a nedosyceným státem národním, který nejen ctižádost panovníka a choutky některých vrstev obyvatelstva, nýbrž elementární takřka zájmy národa veškerého ženou na cestu politiky expansivní a imperialistické. To dokazují svrchovaně zajímavé tyto výklady prof. Daneše, jež ani nelze dost doporučiti všem českým politikům, zvláště těm, kdož si myslí, že nějakými dočasnými ústupky bude lze vůbec zastavit elementární ten proces a snahy velkoněmecké u nás. A dynastie? a vláda? a parlament? *N.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Jesuité. — Řím o svobodě kultu. — Účinky odluky ve Francii.

V říšském sněmu německém byl dne 19. února zrušen výjimečný zákon proti jesuitům ze 4. července 1872, jímž se řádu zakazovalo usazovati se v německé říši. Návrh na zrušení byl podán poslancem středu Drem. Schaedlerem a přijat hlasy »černočerveného bloku«, centra, sociálních demokratů, Poláků, Elsasanů, Welfů a Dánů.

Osud zákona tím není definitivně vyřízen; spolková rada má právo dáti neb odepříti souhlas.

Jak se zachová spolková rada (Der deutsche Bundesrat), nelze sice předpovídati s bezpečností naprostou, ale jisté indicie tu jsou, podle kterých lze rozhodnutí aspoň předvídati. V listopadu (28.) r. 1912 totiž rozhodovala spolková rada o bavorském návrhu jesuitském a rozhodla ve smyslu dosavadního výkladu zákona a správní praxe.

V Bavorsku stal se totiž v únoru 1912 presidentem ministerské rady svobodný pán von Hertling, professor filosofie na universitě mnichovské a první předseda centra v říšském sněmu. Také ostatní portefeuille byly až na dvě obsazeny příznivci centra. Již za měsíc po nastoupení vydal ministr vnitra spolu s ministrem kultu důvěrný výnos: »Aniž by se činilo násilí říšskému zákonu a jeho prováděcím nařízením, může se dávati pojmu »řádová činnost« ve smyslu č. 1. vyhlášky říšského kancléře z 5. července 1872 výklad omezující dosavadní praxi.«

Stilisace tohoto důvěrného výnosu jest na pohled nevinná a obsahem opatrná (posuzovatelé řekli hned »jesuitská«, upozorňovali při tom též na »důvěrnost« výnosu). Ale nový »výklad« rovnal se v praxi zrušení zákona; znamenal totiž naprosté uvolnění činnosti zakázaného řádu jesuitského, docela podle přání mnichovského arcibiskupa a ultramontánního tisku.

Se zřetelem na konfessijní mír rozhodla však spolková rada, že se nový výklad nepřipouští, ano budoucně bude se přesněji přihlížeti k dodržování zákona. Spolková rada podala autentický výklad zákona. Centrum však hned opovědělo válku říšskému kancléřovi, sesílilo svou agitaci a prosadilo prozatím přijetí návrhu na zrušení výjimečného zákona o jesuitech v říšském sněmu.

Motivem bavorského ministerstva k volnějšímu výkladu zákona o činnosti jesuitů bylo prý podle ultramontanního tisku přání a snaha upevniti autoritu vůbec a jmenovitě autoritu státu zvýšením církevního smýšlení a církevní moci, pomocí náboženství, a k tomu se centru zdáli jesuité nejlepším nástrojem.

Také před hlasováním v říšském sněmu centrum stále zdůrazňovalo, že jemu jakožto straně konservativní, stát udržující, záleží především na tom, aby byla připuštěna rozšířená a volná činnost jesuitů jako protiváha proti sociálním demokratům, atheistům, monistům a jiným podryvným a negujícím proudům.

Sociální demokraté hlasovali s centrem pro zrušení zákona protijesuitského. Odůvodňují své stanovisko tím, že jsou principielně proti

každému výjimečnému zákonu. Jest snad čestné a mužné hlasovati proti výjimečnému zákonu po boku s protivníkem, o němž jest víc než pochybno, že by hlasoval s nimi v obráceném případě výjimečného zákona proti »podvratným živlům«? Ale věc má také druhou stránku: sociální demokraté se chlubí svým zásadním odporem proti zpátečnictví, hlásají víc než odpor, ohlašují a provádějí boj proti reakci všeho druhu. Jesuitism není jen instituce náboženská. A kdyby byl jen institucí náboženskou, tož jistě jest reakční při nejmenším aspoň tak, jako pruská státní církev, proti které sociální demokracie bezohledně bojuje. Jesuitism však jest nebezpečný též sociálně jako nástroj reakce, nebezpečný svobodě.

O působnosti jesuitů a jejich důsledcích jest úsudek ustálen. Boehmer píše, že Společnost Ježíšova »v zemi nepřátelské — a nepřátelskou jest každá země, která se jí uzavírá — bojuje s bezohlednou morálkou vojáků: nerespektuje žádný zákon, který dusí její činnost, neštítí se žádné lsti, která by jí mohla býti nápomocna, neleká se násilností, pokládá-li je za užitečné, jen jejich provedení přenechá většinou hrubší ruce.«

Centrum odůvodňuje svou agitaci pro jesuity poukazem na jejich činnost, podpírající autoritu a tím udržující stát. Tu jest zajímavo připomenouti nedávno faktické stanovisko jesuitského řádu ku vládě v Portugalsku. Roku 1910 byli Jesuité z Portugalska vypovězeni nově zřízenou republikou. Velmi rychle se vpravili do nové role a prohlašovali se za přátele republikánské vládní formy. Vyhlásili veřejně: »Říká se, že my jesuité jsme zapřisáhlí odpůrcové republiky, a že se s námi proto musí zacházeti přísněji než s jinými. To je nicotná záminka, neboť Společnost nemá žádné námitky proti republikánské formě vlády jako takové. Když panovala ve všech civilisovaných národech absolutistická forma vlády, tu právě velicí spisovatelé naší společnosti ve svých dílech vytyčovali fundamentální princip pravé demokracie. A dnes vykazují právě provincie našeho řádu na půdě republikánské nejkrásnější rozvoj. Stačí poukázati na pět provincií, které mají jesuité ve Spojených Státech severní Ameriky. Není tudíž domnělé opposice jesuitů proti demokratické vládě.«

To je zřetelné koketování s republikou a nadbíhání jí, ale když tato taktika nebyla nic platná, a portugalská republika setrvala na svém odmítavém stanovisku, obratem ruky a bez skrupulí postavili se jesuité v čelo agitace monarchistické, protirepublikánské.

Stanovisko sociální demokracie německé jest rozhodně povážlivé. Spolčení s klerikály není u ní sice ničím novým. Zrovna v nejklerikálnější německé zemi, v Bavořích, kde by sociální demokracie měla býti hlavním šikem pokroku a tvrdou hradbou proti reakci, spolčili se sociální demokraté s ultramontány nejednou pro volby zemské a v menších kruzích. To z opposice proti liberalismu, sobě sic bližšímu ideově, a snad právě proto tím více nenáviděnému.

Snad v tomto případě s jesuity počítá sociální demokracie sama trochu jesuitsky: ví, že jesuité jsou živlem rozkladným, ví, že jesuité posílí reakci, ví, že se stupňuje konfessijní nesvár. Ale jí samotné nezáleží na zachování dosavadní společnosti, a z nesvárů jiných může sama těžit. To by ovšem byla taktika katastrofální, od které se odklonila již většina vedoucích hlav sociálně demokratických.

Poláci hlasují pro jesuity jako katolíci v mylném domnění, že jesuité a ultramontánní katolicism jsou jejich národní přátelé. Podléhají osudnému omylu, když splétají svůj národní osud se zájmy ultramontanismu, omylu, z něhož by je byly měly vyléčit dějiny. Jakého omylu jsou obětí sociální demokraté? »Principielní opposice proti každému výjimečnému zákonu« je doktrinarism, dogmatism. Snad tedy doktrinarism jest osudným omylem sociální demokracie při společenství s ultramontány pro jesuity!

Kdyby spolková rada přivolila k sankci zákona o připuštění jesuitů (druhou spolurozhodující instancí jest tu ještě koruna, císař), pak by nastala tragicko-komická situace: sociální demokracie dopomohla ultramontánům ku připuštění jesuitů; jaké stanovisko zaujme k jejich činnosti? Dosud, když jesuité konali zakázané lidové missie pod nastrčeným jménem »konferencí« stíhali je sociální demokraté odporem a protestem. Co budou činiti nyní? Říkají arci chlubně: my se nebojíme jesuitů! My se jim ubráníme. Sebevědomí je dobrá věc. Jen aby nezklamalo. Jesuité mají také sebevědomí.

* *
*

Bez poznámky uveřejňujeme doslovný překlad citátu z »Osservatore Romano«: »Že i v některých katolických státech vedle jiných chorobných svobod panuje také svoboda kultu, jest, bohužel, pravda. Tento filosofický nesmysl a theologický blud se vysvětlí snadno odpadnutím těchto států od pravdy a od zdravé praktické soudnosti ve věcech náboženských. Ale bylo by zvrácené, z té okolnosti, že církev udržuje s takovými státy dobré styky, vyvozovati ten důsledek, že Řím schvaluje a uznává svobodu kultu a podobné věci. Svobodu kultu a podobnou svobodu Řím nikdy katolickým státům neuzná, nýbrž pouze ji trpí následkem odpadnutí vlád od katolického citu. Ve státech jinověreckých naproti tomu požaduje církev svobodu kultu pro katolickou menšinu, poněvadž to jest jediná záruka pro šíření církevní pravdy.«

* *
*

Ve Francii doběhla 31. prosince 1912 přechodní lhůta pro provedení odlukového zákona. V lednu 1912 vyplatil stát poslední příspěvek na církevní potřeby a poslední výpomoc kněžím, kterým při přijetí odlukového zákona bylo přes 45 let. Nastává definitivní stav. Provisorium dalo možnost vyzkoušet účinky odluky. Na »Ecole des hautes etudes sociales« přednášeli vynikající zástupcové tří náboženských společností, katolické, evangelické a židovské, o přítomném stavu církví pod vlivem odluky. Za katolíky mluvil Julien de Narfon, a mluvil stísněně: katolíci se zklamali v naději, že odluka bude znamenati uvolnění církve od pout státu. Církev utrpěla morálně, protože z Říma byla zbavována soustavně všech svobod. Zákon dává všem církvím svobodu volby, i biskupové mohou býti voleni; ale papež hned po vyhlášení zákona obsadil 14 biskupských stolců svými — prý — stvůrami. Biskupy omezuje papež ve svobodě shromažďovati

se k poradám. Jen jedinou »svobodu« ponechal prý milostivý vrchní pastýř věřícím: svobodu útočiti na vládu a bouřiti se proti jejím zákonům. Když papež v dekretu »Quam singulari« snížil věk připustný pro přijímání na 7. rok, začal se hýbat odpor proti Římu; upozorňovali papeže, že tím zasazuje smrtelnou ránu náboženskému vyučování ve Francii, ale marně.

Stanovisko Říma způsobilo církvi také hmotnou škodu, až k úplnému ruinování. Zákazem proti utvoření kultických sdružení, která mohla převzíti církevní majetek, pozbyla prý církev 400 milionů franků. Papež zakázal pak i tvoření pomocných sdružení kněžských, jimž by příznivci byli vymohli na vládě možnost převzíti mešní nadace ve výši 234 millionů. Na některých místech jest arci obětavost značná, ale laikové nemají práva na kontrolu sbírek, proto ochabují.

Seslabená církev však není povolnější, jak očekávali někteří povrchní politikové. Naopak církev má tužší organisaci, klerikalisace postoupila, biskupové jsou víc sešněrováni, celek více připoután k Římu, poslední zbytky bývalých volnějších gallikánských snah udušeny.

Před časem se zmínili v těchto rozhledech o mladém hnutí »sillonistů« pod vedením Marc Sagniera. Časopis »Sillon« musil sice zaniknout na nátlak kurie, Sagnier se podrobil, ale brzy založil nový časopis »La Démocratie«.

Katolicko-sociální hnutí jest dušeno hierarchickým principem. Není společné organisace. Každý biskup má svou vlastní skupinu pro diecési. Interessenti se scházejí ročně k tak řečené »Semaine sociale« (sociální týden), jejímž předsedou jest Henri Lorin. Jakým duchem jsou tyto porady neseny, svědčí slova arcibiskupa v Limoges, kde r. 1912 schůze byla: »Obracejte svůj zrak do Říma; nehledejte jiných řešení, než dává Řím.«

V poslední době se proslýchalo, že zase budou navázány oficiosní styky mezi kurií a republikou. Vedou prý k tomu politické zájmy Francie v Orientě, i osobní stanovisko bývalého ministerského předsedy, nynějšího presidenta republiky Poincaréa. Zprávy byly sice dementovány s obou stran, ale jest jisto, že vlivní katolíci k tomu pracovali v Římě i v Paříži.

Stát nezachovává neutralitu v otázkách osobního náboženství a jeho ukojení: ministr vojenství zakazuje cirkulářem všem vojákům účast na jakýchkoli konfessijních sdruženích mládeže (katolických i evangelických); v Nancy byl poddůstojník odsouzen na 30 dní do vězení za to, že na ulici podal ruku účastníkovi katolické manifestace; kněz zachrání 6 osob od utonutí, ale vláda mu odepře čestnou legii, kterou udělí jiným méně zasloužilým zachranitelům; chudinská komise v Neuilly-Plaisance zastaví chudé vdově podporu proto, že dala svou dceru církevně pohřbít; v Meaux činí municipální rada překážky postavení pomníku Bossuetovi; vláda nechává rozpadávati celou řadu starých, památných, umělecky a historicky cenných kostelů; kněžím — evangelickým farářům též — se zakazuje při vyučování katechismu mluvit o historii. Proticírkevní fanatismus zabíhá až do směšnosti: na pařížském justičním paláci dává vláda odstraňovat ze starých soch jakýkoli náboženský emblem; anebo: kníže monacký přispěje největším podílem na zřízení oceanografického musea; za to bude budova ozdobena erbem monackým, ale monacký erb má po-

stavy mnichů: ty musejí být odstraněny. Evangelické fakulty v Paříži a Montaubanu nesmějí na dále promovati a udělovati akademické grády, ano zakáže se jim míti pedelly.

Vyskytnou se arci také zjevy tolerance. Briand se přimlouvá v poslanecké sněmovně za to, aby byli podrženi duchovní pro trestnice, starosta lyonský Herriot prorazí s návrhem na stavbu špitální kaple proti odporu radikální městské rady.

Církev zase nejen se brání, ale přímo útočí. Nebylo nadarmo a pro nic, když generální státní návladní musil vyzvati smírčí soudce svého obvodu, aby trestně stíhali neustálé útoky na republikánskou vládu v kázáních a bohoslužbách. Generální vikář v Le Mans vybízel věřící veřejně, aby se vzepřeli policejnímu zákazu shromažďování na ulici; a církevníci rozuměli jeho výzvě tak, že 13. října 1912 došlo ke krvavým výtržnostem.

Za papeže Lva XIII. dostávali francouzští katolíci z Říma pokyny, aby se rozhodně postavili na půdu republikánské soustavy a neslučovali svůj zájem s royalistickými a bonapartistickými rejdy a praetendenty. Nyní se smýšlí a jedná jinak: mnoho se mluvilo a psalo o výroku kardinála Merryho de Val k biskupovi z Annecy; kardinál varoval před příliš těsným svazkem s royalismem jen z důvodů oportunistických; jest prý možno, že se royalistům podaří dosaditi krále, ale jeho vláda nebude míti dlouhého trvání, a pak prý by církev byla zapletena do jeho pádu. A nepodaří-li se akce royalistů, bylo by s církví ještě hůře. Víc očekává Merry de Val od bonapartismu; ale ten by mohl se uplatniti jen válkou, a za tu nesmí církev spolunésti zodpovědnost.

Větší zultramontanisování katolické církve ve Francii jde ruku v ruce se stálým těsnějším přibližováním k monarchistické reakci.

Francouzští royalisté nejsou ve svém celku katolíci. Jejich sdružení »Action française« na příklad, jehož hlavou jest Charles Maurras, stojí na stanovisku Comteova positivismu, ano jsou materialisté a atheisté se sklonností k aristokratickému pohansky-epikurejskému požitkářství. Ale stavějí se po bok ultramontánním rozhodným katolíkům a jsou samý obdiv pro římskou církev k vůli jejímu absolutistickému zřízení a pokládají ji za nejlepší oporu pro absolutistické království. A francouzští katolíci až do řad vznešených prelátů vědí o tomto smýšlení royalistů, a přece přejí tomuto nepřirozenému spojenectví. Hlavní orgán ultramontanismu »Univers« nechali r. 1912 přejít z rukou Louise Veuillota do rukou M. de Lur-Saluces, zástupce royalistů.

To je také příznačné pro Francii ovoce odluky.

7. dubna 1913. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Mládež o ženské otázce. — K organisaci ženské práce.

»Ženská Revue« otevřela v letošním ročníku novou rubriku pro projevy mládeže o ženské otázce. Hned v prvních dvou číslech jsou názory zajímavé a významné. Ukazují, kterak ženské hnutí zapouští kořeny

v mládeži mužské, kterak mladí muži přemýšlejí o ženě pod vlivem ženského hnutí. Názor mladého muže na ženu je to nejdůležitější, čeho ženské hnutí může docilovat a plně koná ženské hnutí své poslání, pakliže ten názor je vážný, správný, spravedlivý. Možno říci, že je to budoucnost ženy. Dle toho, jak mladík, muž budoucnosti, bude nazírati na ženu, upraví jí místo vedle sebe, usnadní její boj a urovná cestu. Stále víc a víc osvětluje se pravda, že ženská otázka je ve svém kořenu přece jen otázkou poměru muže a ženy, a že postavení ženy vždy je a bude takovým, jak se vytvoří vzájemný poměr muže a ženy, neboť oba žijí pod jedním zákonem přírody, z něhož je nemožno jim se vymknouti. Poměr a postavení jich je pak ovšem důsledkem snah a vyspělosti obou. K lepšímu vzájemnému poměru a postavení velice přispívá emancipace a sebevědomí ženy. Ale působením toho, oběma společného zákona přírody, jsou vzájemně odvislí a oba musejí působiti a pracovati k vyrovnání poměrů. Proto je pro ženu tak významno, jaký názor na ni má muž, musí se snažiti, aby ten názor byl nejlepší, nejpravdivější, aby dala svým životem, jednáním podklad k tomu, aby mohl být nejkrásnější. Ženská otázka jest vlastně vyslovena větou: muž musí se naučiti hledět na ženu jinak než dosud, ale žena musí být jinou než dosud. Žena musí se projevit takovou, jakou je, musí se snažit být pravdivou a muž nesmí jí předpisovat, aby byla takovou, jakou ji chce mít po svých smyslech, ale musí jí být nápomocen, aby byla takovou, jakou je — pravdivou a harmonickou. Dnešní žena, odhalující a pachtící se po »vyžití se«, není pravdivou. K dosažení toho je potřeba mnoho času, píle, myšlenek, úsilí sobě věnovat, mnoho navěšené, naučené, nepotřebné přítěže z duše a celé bytosti odhodit, je třeba do nejvnitrnější duše nahlédnout a směle sáhnout po tom, co v sobě kryje, abychom viděli, co vše je zbytečno a dovedli to odhodit a nalezli ty pravé, skutečné krásy vlastního duševního života, to, co vlastně v naší bytosti žije samostatně, čím my žijeme a co pod nánosem zbytečností a malicherností zevních nemůže se ani projevit ani uplatnit.

V obou projevech, o nichž chci pojednati, jde o změnu názoru na muže, na ženu, na život výchovou. Mysl mládeže nese zárodky mnohého nového, dobrého a krásného. Je přeplněna touhou a tušením nových poznání, které otvírají obzory a povznášejí celou bytost. Mladým je každé to poznání drahým, mládež obává se, že mohlo by se ztratit, zaniknout, znehodnotit ve všednosti i nepochopení. Proto současně, kdy je vyslovuje, varuje před scestím, na němž viděti ženu se bojí a to bylo by bolestným zklamáním. Ne tak slova, ale mysl, z které tryskla, musíme se snažit pochopovat, abychom porozuměli, co vše kvasí v naší mládeži, v té, která vyrůstá z materialistického názoru, která pochopuje, že míti ideály, znamená, je svým životem tvořit, bez nich pak že duševní život hyne a člověk klesá na úroveň života pouze fysického, zvířecího.

V prvním článku »Studentstvo a feminismus« stojí asi takto: »Manželství, láska jest základním kamenem feminismu. V tom musí nastati obrat nejdříve a poněvadž láska začíná u mládeže, musí feminismus zvítěziti nejdříve u mládeže, a ježto nejdůležitější city mládeže mají býti ve studentstvu, tedy z mládeže nejdříve musí zvítěziti ve studentstvu . . .

Jest rozhodně nutno poučovati mládež o feminismu již v nejnižších třídách škol... Student a studentka musí jednati vážně, styk jejich musí být věnován práci, zábavě povznášející ducha, zušlechťující mysl. Feminista musí žádati na dívce vzdělání a stejně dívka na studentu. Celkem tedy emancipace u studentstva a mládeže vůbec musí se díti v tom smyslu, že jinoch a dívka se kulturně povznesou, to povznesení že bude podmínkou jejich styku, tím že nabudou rovnoprávnosti, že pochopí větší význam života, ženy i muže, a že dle něho budou společně pracovati jednak ve výchově sebe samých, jednak ve výchově jiných podporováním a zakládáním dobrých věcí.« Tolik V. Havlíček. Konkrétněji vyslovuje se druhý J. Pazdera, právník: Ideál inteligenta je abstraktní představa dokonalé ženy. Má bohyni, nechápe, že ona žije docela pozemským životem, nechápe, co by měl chápat: snažení ženy v dnešních dnech. Přeživ se idealismem, vrhá se v nejhrubší materialismus. Náprava musí se zjednat výchovou obojího pohlaví. V ženě je třeba vidět družku v tuhém boji životním, v zápasech sociálních a kulturních... »Chceme přátelství se ženou, chceme její rovnoprávnost, ale musí se učit od nás jen dobrému...«

Dávno nepotěšilo mne v našem ženském hnutí něco tolik, jako tyto dva projevy vnitřního života, duševního chápání ženské otázky. Na několika stránkách byl tu projeven celý obrat v nazírání mládeže a chci doplnit několik vět. O první větě, že manželství a láska je základním kamenem feminismu, pojednala jsem vlastně předem. Nemůže u mladíka značit, nežli předtuchu, přijatý názor, který zodpověděl mu snad obavu o budoucí poměr k ženě emancipované, uklidnil rozpor v zděděném názoru na poměr manželský a nová práva volné ženy. Přijetí jeho chová v sobě velké sliby do budoucnosti, sebedůvěru a důvěru v ženu. Uskutečnění jeho značí mocné převraty a vyvolává obavy, je-li možno dosíci těch vlastností a hodnot žádoucích a jak? Cesta je obtížná, ohromná a nemá každý vědomí povinnosti, ani schopnost sebevýchovy. Ale ovšem materiál schopný a pochopující je studentstvo, ona část naší mládeže, která chce poučení, svobodu, sílu a pokrok, jejíž povinností je, být první a učící částí v národě. A tedy ovšem studentstvo musí nejdříve osvojit si pravdy života. Již dosti se studentstvo nabloudilo a hledalo svou cestu a své pravdy, upadalo a zase se povzneslo, již dosti ví, aby mohlo ušetřiti svým druhům mladším mnohá zklamání a pochybení a proto může mluvit již o výchově.

Výchova už není hledání, tápání, to jest něco positivního. Výchovou chceme přivést bytost lidskou k poznání, k uplatnění něčeho určitého, co jsme poznali za pravdivé a dobré. Výchovou chceme vědomě probudit, zvýšit určité vlastnosti, naznačit či vést je jistým směrem, docílit vědomě úspěchů. Abychom vychovávali, musíme sami vědět, čeho se nutno varovat, co možno doporučit. Kdo chce a může vychovávat, ten udělal velký krok na své dráze ku předu. Výchovou nemíním tu umělé, násilné přetvořování přirozených schopností k určitým cílům a formám, ale poučování a vedení k poznání skutečných hodnot, k pravému životu, k mravní síle vůle a k samostatnému tvoření názoru. Nemůžeme dnes žádat od mládeže, aby vyhnula se nesčetným heslům dnešní neujasněné doby

přechodní. Dnes bortí se staré autority a řády a není tu nic positivního, jasného, vládnou zmatky a nepochopení a před tím nemůžeme mládež uchránit. Je to život, do něhož musí vstoupit. Ale má vstoupit připravena a silna vůlí k mravnímu jednání, vědoma mravního zákona v celém lidském životě i v přírodě: žíti tak, aby to bylo všem ku prospěchu. S tímto vodítkem ve vědomí, které neznásilňuje, ale posiluje, může se každý pustit do života. A protože dnes největší otázkou vnitřní člověka vůbec je jeho lidství, jeho poměr k ženě, k životu, proto je dnes živou otázkou studentstva otázka ženská, kterou nutno začíti připravovati u mládeže, v nižších třídách škol středních. A protože starší mládež již leccos může říci o této živé otázce, proto chce to říci mladším, aby šli jistěji a správně. A co říká studující mládež mužská mladším? Nic jiného, než o co ženské hnutí usiluje: hledejte duši, to, co je oběma pohlavím společného, abychom se mohli sejít přátelsky. Hledejte ji nejprve vzděláním, zušlechtěním sebe, povznesením se a vzájemným povzbuzením se a posilou. Muž sám potřebuje posilu a utvrzení a povzbuzuje k tomu dívku studující. To má býti ideálem obou, ono společné dosahování zušlechtěné, povznesené mysli

K druhému projevu doložila bych toto: Mladý muž začíná chápat, že ideál jím vytvořený, bohyně, odpovídající jeho jednostranným tužbám, není ani správný ani možný. Dnes je žena již tolik samostatná, že nemůže nikterak na ni působit, aby se tvářila, jako by se jeho vysněnému ideálu přibližovala. Je to nesprávné a on snaží se vidět život a ženu pravdivě. Nechce klam, chce skutečnost, pravdu a chce porozumět snažení ženy. Vidí mnoho dobrého a mnohé zlé a nesprávné. Nechce klesnout v druhý extrém, kterému propadá zklamaný idealista, v materialism. Jediná pravdivá cesta jeví se v životě produševnělém, sharmonisovaném. A pokud po něm touží, žádá nápravu dnešních poměrů sblížení obou dnes vzdálených pohlaví výchovou obojího pohlaví. V ženě je třeba vidět družku v tuhém boji životním, v zápasech sociálních a kulturních a žena musí se jí stát. K tomu je třeba oba vychovávat tím, že nebude se zapírat pravý stav ani život, ale odhalí se a poučí se o jeho vztazích a významu.

Je to hledání duše, duševního života, který jedině člověka povznáší. Je to volání k ženě, aby byla na této cestě muži podporou a spolu s ním dosahovala i svého ideálu lidství. Ale běda, nebude-li silnou a neukáže-li se dosti schopnou. Proto volá mládež mužská: chceme přátelství se ženou, chceme její rovnoprávnost, ale musí se učit od nás jen dobrému. Nesmí napodobit to zlé. Výstřelky emancipace odvracejí nás od ženské otázky a ničí naše sympatie a naši důvěru, neboť to zlé by ženu rovněž tak oslabilo jako nás. Běda, nebude-li silnou a lepší než my. Na ní spočívá dnes zodpovědnost za pokrok lidstva, protože dospěla k tomu, aby převzala vedení. My muži opustili jsme staré své ideály, když žena nám ukázala jejich klam, nyní musí vytvářet ideál života sama svým životem, aby odpovídal pravdě. To je její úkol. My chceme jí k tomu býti nápomocni, aby to byl ideál nám oběma společný, vytvořený vzájemným obapolným životem. Je to snaha dnešní doby a z té nemůže se vymknout mládež studující, ale musí jíti v předu. Nejkrásnější a největší pravdy

vždy nalézaly v mládeži hlasatele a odvážné stoupence. Je příznakem doby přechodné a mdlého úpadku, když mládež ustupuje a hoví jen svým choutkám nižším a nestaví se v popředí zápasu za pokrok nadšeně. Proto mám tolik radosti z obou projevů, že mládež chce se vzchopit a že opouští heslo vyznavačů »vyžití se«, jež tolik ohrožovalo naši dívčí mládež a ničilo mládež mužskou a chápe se úsilí a pokroku po stránce duševní a mravní.

*

Valné hromady ženských spolků jsou již odbyty. Přehlížíme-li činnost jejich vzhledem k celku, jakožto součástí společného ženského hnutí, vidíme, že jednotlivé spolky jsou osamocené, vzájemně neodvislé, jako by články rozbitého řetězu, který čeká svého doplnění a spojení. Všechna sdružení pracují odděleně, konají často tutéž práci a tříští tak naše ženské hnutí na mnoho zlomků. Jedno mi není při tom dosti pochopitelným. Proč naše ženské hnutí, majíc takové základy, jako jsou jednotlivé spolky naše, nemůže sjednotiti se a vzepnouti k něčemu velikému. Jest tu »Ústřední spolek českých žen«, který měl organisovati všechnu práci ženskou, »Ženský klub«, který měl býti společenským střediskem, jakýmsi domem žen. »Minerva« měla budovati střední dívčí školství, »Domov pro děti opuštěné« je základem pro organisaci útulků, »Záchrana« má možnost rozepnouti práci k ochraně mládeže, »Dámský kruh« má poslání pomoci ženám opuštěným a stářím sklíčeným, je tu »Záštita«, »Domovina« a mn. j. spolky ženské, ale vesměs zůstaly stát na prvním podniku. Naše hnutí se šíří, nové obzory a možnosti se otevírají ženám a při tom zůstávají spolky starší a jejich krásné cíle širší veřejnosti vzdáleny. Jejich snahy nestávají se majetkem celého národa ve všech jeho složkách. Není tu dosti propagace pro pochopení myšlenek a závazků a zůstávají omezeny na dobročinnost a setrvačnost starých členů a příznivců nejbližšího okolí. Podíváme-li se také do seznamu členů různých spolků, nalézáme všude táž jména většinou. Nedovedeme vytvořit velkou budovu společnou, v níž by každá akce byla náležitě umístěna, podepřena a uplatněna. Tvoříme stále nové a nové spolky a akce, každý spolek buduje své místnosti a podniká tytéž práce znovu a znovu, ale společnou budovu a společnou práci, v níž by každý zaujal své místo, nedovedeme vybudovat. A tvoříce nové a nové akce, ty, které již jsou, zanedbáváme, zapomínáme na ně, neudržujeme souvislost s prvními pracovnicemi a nepokračujeme na jejich díle dále. Pokračování nevidím v tom, udržujeme-li na živu ten který podnik nezměněně, ale přivádíme-li ho k vzrůstu, k rozkvětu, době přiměřeně. Je to dnes, jako bychom dovedli každou tu věc řídit jen k jisté hranici a překročiti ji je nad naše síly a nedovedeme práci svou předati dalším pokolením.

Říká se, že příčinou roztříštěnosti našeho ženského hnutí jsou osobní příčiny. Individuality, které se snaží uplatňovat v lepším, příznivějším prostředí neb i osobní nevraživost a žárlivost a podobné podněty. První námitka je ovšem pravdiva do té míry, že individuelní pracovnice vytváří si pro zdárnou svou práci své vlastní prostředí, ale to neznamená, že musí se práce tříštit, pouze postupuje v jiných kolejích. V tom nemusí být ani nevraživosti ani žárlivosti ani čeho jiného škodlivého. Ale kde je

něco podobného, pak příčina žárlivosti a nesnášelivosti nespočívá v neshodě práce, to není možná, ale v egoismu osoby neb spolku. Žárlivý, nevraživý na práci druhého může být jen ten, kdo cítí strach z nedostatečnosti vlastní. Kdo se bojí práce druhého, projevuje, že sám není dosti jistý ve svém oboru, že neovládá suverénně materiál a že v tom je nebezpečí pro jeho postavení, jeho jméno neb moc. Jinak by musel vítat pomoc v práci, kdyby mu šlo jen o ni samu. Vždyť je jí tolik na všech stranách třeba. A cítí-li pracovník, že mu v druhém vzniká konkurent, je to vždy jen popud k další práci, k zdokonalení, tedy popud k něčemu užitečnému a ušlechtilý člověk uchopí se ho v tom smyslu. Jinak ten, kdo není dosti pilný a je pohodlný neb neschopný. Pak ovšem žárlivost a nevraživost ať osob ať spolků tryská jen z vědomí vlastní nedostatečnosti a slabosti. Je-li to skutečně činitelem v našem ženském hnutí, pak by bylo pochopitelno, že nemůže se vyšinout a zmohutnět a bylo by to důkazem, že máme sice dosti prostředních žen, ale málo skutečně všestranných neb odborných ušlechtilých pracovníc. A přece v sjednocení nespočívá podmanění, neznamená to, že všechny pracovnice by byly podmaněny, ale každá by pracovala svou práci volně, třeba i odchylně, ale se zřetelem k celku a mohla by takto všechny své možnosti rozvinout a mohutně spět ku předu. Abychom těchto cílů dosáhly, máme jediný prostředek: sebevýchovu. Nemůžeme spoléhat ve všem na výchovu mládeže, neboť výchovu musí řídit někdo, kdo ví, co chce, kdo dovede docílit, co chce, kdo ví, jak toho docilovat. A nejsme-li my samy vychované, nedovedeme vychovávat. Jak můžeme od výchovy očekávat nápravu? My samy u sebe musíme začít a musíme směřovat k určitému cíli, jako je v tomto případě sebekázeň k společné práci, k sjednocení.

ZPRÁVY.

Bibliotéka dr. Edw. Langera v Broumově, o níž ani nejužší kruhy odborníkův do nedávna neměly tušení, vzrostla významem svých sbírek na knihovnu prvého řádu. Majitel, společník firmy Bened. Schrolla, počal již v posledních desetiletích minulého století soustavné sbírati spisy i rukopisy především dějepisné, filosofické a belletristické. Obor ten později jednak rozšířil na všecka odvětví literatury, jednak přihlížel k thematům speciálnějším, takže povstala oddělení: austriaca, kosmografie, spisy o vzduchoplavbě, lázních; dále Hus a husitism, reformace, válka třicetiletá, Vídeň za obležení r. 1683, války slezské, doba císaře Josefa II., hnutí r. 1848—1849; rozličná vydání děl Tacitových, Erasmových, Canisiových, Abrahama a S. Clara a školy salernské; kalendáře, publikace universitní, dissertace a j.

Vedle této bibliotéky vznikla však ještě parallelní sbírka speciální, illustrující povšechný vývoj knihy jako tisku, jak ukazuje její roztřídění: prvotisky, tisky aldinské, elzevirské, holandské, zvláště ze století XVII., dnešní tisky rakouské, německé a švýcarské, ze zemí románských, Anglie a Ruska; a konečně rukopisy a listiny.

Zvláštní budova pro knihovnu zřízena byla r. 1904 a zároveň započato s katalogisováním sbírek, v čemž se vystřídaly dvě odborně vzdělané bibliotékářky (sl. O. Paerová a sl. P. Hoferová), posléze v červenci 1911 Dr. W. Dolch. Z jeho zprávy,[1] kde podrobněji dotýká se i této pořádací činnosti svých předchůdců i své vlastní (což tuto pomíjím), jde na jevo, že bibliotéka dra. Langera jak po stránce archivní tak bibliotečni bude přebohatým zdrojem badatelům všech oborů. Její sbírka prvotisků rakouských a českých tisků nejstarších obsahuje dle slov Dolchových na sta unikátů, jež nejenom typograficky, ale i umělecky a kulturně jsou velmi zajímavy. Zvláště to platí o tiscích z nejstarších tiskáren českých, plzeňské, vimperské, mladoboleslavské, litomyšlské, mikulovské, prostějovské, kralické a j. Jenom největší bibliotéky veřejné se jí v tom vyrovnají. Hojná je kolekce letáků z války třicetileté, zejména z doby povstání českého 1618—1621, z doby Josefa II. a Napoleonovy. Jádrem těchto sbírek je pozůstalost Helfertova a Kastnerova. Oddělení rukopisné vykazuje řadu vzácných ukázek, a to nejenom zase obsahově, ale i palaeograficky cenných. »Zvláštní ceny (dí Dolch) pro dějiny písma jest asi tucet ruko-

---

[1] **Geschichte und Einrichtung der Dr. Ed. Langerschen Bibliothek in Braunau i. B. Broumov 1912, 8⁰, 20**

pisů českého původu, mezi nimiž jsou česká kázání ze XIII. století, Missale Pragense ze XIII.—XIV. století, kalendář s epištolami a evangelia z počátku XV. století s neobyčejně hojnými záznamy kronikářovými o době válek husitských, breviář z polovice XV. století s četnými malbami české školy atd.« Pro dějiny umění budou bohatým pramenem vzácné rukopisy iluminované. Právě zmíněný breviář je bohaté díle mistrovské umění ornamentálního, jež skorem na každé stránce překvapuje skvělým svým koloritem. Podobně práce ostatní, italské, německé, hollandské.

Knihovna je přístupna všem vážně vědecky pracujícím kruhům. Knih a rukopisů nejcennějších lze použíti toliko v budově samé.

Lad. J. Živný.

Cena odpadků. Bylo již často psáno, jak veliké jmění se ztrácí, pohazují-li se odpadky (smetí a j.) nezužitkovány. Časopis »Arbeiterschutz« (č. 17. loň. roč.) zaznamenává, že město Antverpy, které dříve za odvážení smetí a odpadků platilo ročně 25.000 franků, nyní, kdy tyto odpadky zužitkuje, nejen nic za jich odstranění neplatí, nýbrž naopak pětkráte tolik, co dříve platilo, vydělává. Obrovské jmění je pochováno zejména v uhelném popelu. Professor Petr Austen z Nového Yorku odhaduje ztrátu uhlí v popelu v městě svém na 700 až 1000 tun denně. Jiný newyorkský učenec prohlásil prý, že za odpadky města Nového Yorku dodá ročně nejlepšího mléka od 100.000 krav. Jisté městečko u Londýna spojilo otázku odstraňování odpadů s otázkou vodovodní. Zřídilo stanici pro zpracování odpadků a mechanické síly příslušného stroje používá k pohánění hnacích přístrojů vodních. Z odpadů docílí se ročně za 500 liber šterlingů uhlí, zdarma se opatří hnaní vody, ušetří se náklad za odstranění odpadů a vedle toho se mnoho vyzíská zpracováním škvárů uhelných. V jiném městě (americkém) krmí se odpadky kuchyňskými vepři v obecních farmách. Vyživí se tak na 200 vepřů ročně. *br.*

Tuberkulosa. Pracovní úřad Spoj. států severoamerických vypočítal dle zprávy v »Arbeiterschutz«, č. 17 z r. 1912, že v severní Americe by se mohlo ročně o 22.000 lidí více udržeti při životě, kdyby v dílnách bylo zavedeno dokonalé větrání. Počet tuberkulosních snížil by se o jednu třetinu. 34% úmrtí tuberkulosou mezi dělnictvem továrním jest zaviněno prachem organickým a 37% prachem kovovým. Proti prachu doporučují se ssací a odváděcí roury a zavádění proudů vzduchových dílnami. *br.*

Slovo o hodnolě Pamětí Fričových. Doslov H. Trauba.

Pan dr. Heidler reagoval v minulém čísle tohoto časopisu na můj článek, jímž jsem chtěl v zájmu věci, jak zdůrazněno výslovně, uvésti jeho kritiku Pamětí Fričových, uveřejněnou v Českém Časopise Historickém, na pravou toliko míru. Odpověď svou shrnuje pan dr. Heidler ve tři hlavní důkazy: 1. že se Frič neprávem líčí jako Byronista již r. 1845, 2. že staví svou osobu v popředí radikální strany, jako by byl jedním z politických vůdců, ačkoliv jím nebyl, že se účastnil jen studentského ruchu,

3. že představuje radikály z r. 1848 jako bojovníky za české státní právo a proti nim staví stranu národní jako zrádkyni jeho.

K tomu chci poznamenati toto:

ad 1. Nechápu, že by Paměti Fričovy trpěly jako historický pramen, protože se snad autorovi při sepisováni vzpomínek zdálo, že stál již r. 1845 svým Kochanem Ratiborským pod vlivem Byronovým, ačkoliv právě vlastní jeho zápisky usvědčují ho, jak na něho působil tehdy Schiller. Ostatně sám prof. J. Vlček nezaujal nikterak takového hlediska, k jakému dospěl pan dr. Heidler, ukazuje prostě k tomu, že sám skladatel (Frič) byl si vědom hojných reminiscencí z Klicpery, Tyla a Schillerových Loupežníků (Vlček: Několik kapitolek z dějin naší slovesnosti, str. 83). A ve věci Fričova byronismu píše Vlček: »Fantastika Fričova, jeho subjektivismus, jeho neustálý výbojný rozpor mezi skutečností a ideálem přivedly jej posléze od jeho »máchovství«, k němuž se ode dávna znal, k vlastnímu otci poesie novoromantické vůbec: k Byronovi a ovšem k polským jeho stoupencům.« Ani slova výtky, že se Frič neprávem snad hlásil k Byronovi.

ad 2. Ve věci druhé, pokud stál či nestál Frič v popředí radikální strany — správně bych řekl radikálů vůbec — dotkl jsem se již v prvním projevu svém dopisu otce Fričova. Na doklad svého tvrzení, že Frič má skutečnou účast ve schůzi z 11. března v lázních svatováclavských, o čemž p. dr. Heidler vyslovil své pochybnosti, uvádím místo z listu dr. Friče manželům Čelakovským do Vratislavi ze 14. dubna 1848: ... Dne 10. března l. r. ráno po osmé hodině přišel ke mně vlásenkář Wesemann, přinesa mi dopis německý bez podpisu, počtou z Prahy mu dodaný, v kterém se vyzívá, aby příštího dne 11. b. r. o šesté hodině večerní do Lázní Sv. Václavských přišel, aby tam o potřebách a prosbách porokoval, které se Králi a Pánu našemu předložiti chtí. L i s t b y l p s a n ý r u k o u m n e v e l m i z n á m o u (t o t i ž J o s e f o v o u), ač jsem za písaře toho listu jakéhosi Songra vydával, který pokoutní písař jest a podobné písmo má. — V jiném dopise k Fričovi, nedatovaném a podepsaném toliko křestním jménem Josef,[1] jejž podle obsahu snadno lze vročiti, čteme: »Doslechli jsme zde truchlivou zprávu, že prý naši deputovaní nevalně pořídili ve Vídni. Jsme tedy na rozpacích, co v této okolnosti zde činiti, čím a jakým způsobem Vám Pražanům přispěti máme? Nemeškejte tedy a Vaše úmysly nám po těchto schválně poslaných jonácích zjevte. Jsme ochotni svými silami Vás podporovati. P o t ř e b u j e m e V a š e s l o v o, V a š e v ý s l o v n é p o v o l á n í, b y c h o m v ě d ě l i, j a k s o b ě p o č í n a t i m á m e.«

A stejně list Fr. Voláka z 1. ledna 1849, ač ukazuje především, jaké postavení zaujímal Frič v studentstvu, které bylo hlavní oporou radikálův u nás stejně jako v cizině, není po této stránce bez významu. Čteme tam: Kamkoli se ohlédnem, v Slávii, u legie, všudy nám chybíš Ty, na všem pozorujem, že Tvé přítomnosti třeba, nemá-li nám brzy umíráčkem odzvoněno býti pro naši vlastní netečnost, pro vlastní nečinnost! V š u d e n á m c h y b í č á r o v n é, z o h ň u j í c í — b a v š e m o h o u c í T v é

[1] Sl. Božena Fričová, pořadatelka pozůstalosti otcovy, soudí, že pisatelem je P. Josef Kendík.

slovo, neboť nejsme ti, jenž jsme býval i... Tvá přítomnost, Tvé slovo blahodatně oučinkovati bude, neboť Ty, Ty jsi náš Fričík! jméno Tvé útrobou každého zatřese! nám, přátelům Tvým, jest nejlíbeznější, nejsladší na světě, Němcům a podobné rotě strašlivé... Potěš nás, »Sirotky« Tvé, čekáme na Tě, jako na spasitele... Zvelebení a zmocnění vlasti, potření a vyhubení nepřátel i Tvým heslem jako našim. — A že Frič, třebas nebyl přímo z vůdců radikálních — nepostrádá zajímavosti, že na př. prof. Vlček v dotčeném spisku svém (str. 82), vydaném již po uveřejnění kritiky Heidlerovy i ostatních jeho článků o radikálech, trvá na tom, že v roce 1848 »mladý Frič vedle Sabiny, jsa vůdcem našich radikálů, hrál vynikající úlohu« — byl přece z důležitých činitelů radikálního hnutí českého, dokazuje též dopis Štúrův z 23. března 1849, adresovaný Fričovi do Prahy, kde se praví: »... Slyším, že u Vás rozjitření veliké. Vidět z toho, jak ste ještě politicky mladí a jak západní krev Slovanská ve Vás vře. Pokojněji! Pokojněji! Za rok nestvoříš národ ani nenapíšeš jeho historii, za rok nenapravíš to, co století zhubilo a zpitvořilo.« Pro tohle přece nevystačí pan dr. Heidler rčením, že se Frič »účastnil jen studentského ruchu«!

ad 3. Jediná vážná výtka, kterou by bylo lze připustiti, ač nikoliv beze vší výhrady, je okolnost, že Frič představuje mylně radikály jako obránce státního práva, vida v straně Palackého a Riegrově zrádkyni jeho. I tuto výtku v kritice Heidlerově jsem již v prvním projevu svém omezil a mohu dnes připojiti, že domněnka moje, že Frič, cituje znění stanov Slovanské Lípy mluví o posvátné koruně české, čerpal ze Sojky, ukázala se správnou. V pozůstalosti Fričově uchovaný exemplář Sojkových Našich mužů je právě na tomto místě zatržen modrou tužkou, což svědčí o tom, že Frič inkrimované místo opsal odtud. Dr. Heidler v odpovědi své zdůrazňuje, že z těchto jeho tří důkazů je zvláště poslední důležitý, protože se týká přímo vývoje českého programu. K tomu podotýkám, že k studiu politického programu musí se jíti dále a nelze se spokojiti pamětmi ani zápisky kohokoliv. Vždyť sám poznamenává v kritice Pamětí hned úvodem: »Autor memoirů... ví, že jeho memoiry... budou pramenem pozdější době. Není ani možno, aby nepsal aspoň trochu tendenčně, on musí ospravedlňovat neb odsuzovat. Spisovatel pamětí, píšící po letech, uvažuje o minulosti a nad jeho úsudky vládnou často již docela nové názory, jeho činnost směřuje někdy již za novými cíli. Události, které kdysi uchvacovaly, strhovaly jistým směrem, ztratily svůj žár. Není téměř možno, aby nepsal jinak, nežli by byl psal v době, kdy se ony události staly.« Může pan dr. Heidler říci právem, že hlavní tyto důkazy a výsledky jeho kritiky zůstaly neotřeseny? Trvám, že první ani druhý důkaz neobstojí po tom, co jsem znova ukázal, v plné váze, a ani třetí není bez námitek.

Pokud jde o drobnější výtky, jak je označil sám pan dr. Heidler, pravím tolik: Ve slovech Helfertových mnou citovaných není prý ani zmínky o autokritice Fričově, což dokládá pan dr. Heidler citátem z Helferta, pohříchu kusým a ještě ne průkazným. Cituje: »V tom jsou všichni za

jedno, že byl výstřední fanatik, při tom bezměrně ješitný a domýšlivý.« ale zapomněl docela na pokračování. Dotčené místo u Helferta zní pak bezprostředně dále takto: »Ale byl při tom p o c t i v ý, tak se mi ujišťuje ze spolehlivé strany, od osobnosti, která ho znala z dob studentských.« A pak se pokračuje: »A v š a k l i b o v o l n ě n e v y m y s l i l, a n i ž z ú m y s l n ě n e z k r e s l i l z a j i s t é n i c, n e n í l h á ř e m a n i p o-p í r a č e m n e b o p o t l a č o v a t e l e m t o h o, c o a j a k s e m u p ř i-h o d i l o.« A výslovně zdůrazňuje autor, kterak Frič na sebe vypoví leccos nemilého a nepěkného, co by sotva druhý učinil na jeho místě. Tu že není řeči o autokritice Fričově, která je ostatně ještě více patrna při líčení událostí z roku 1849? Pan dr. Heidler připouští svůj omyl, pokud jde o datování ukončení Pamětí. Tohle by se mohlo ovšem přihoditi každému, jenže pan dr. Heidler zapomíná, že sveden mylným označením Bačkovského zkonstruoval z toho a dedukoval, kterak na Friče působilo ohromující vítězství mladočeské r. 1891, když, jak jsem ukázal, práce ukončena již r. 1887! Stýská-li si pan dr. Heidler, že mou stilisací mohlo by se souditi, že snad vytýkal Fričovi zištné záměry při sepisování Pamětí, konstatuji, že nic takového ovšem nikde nepraví, ale tento dojem měl jsem zcela neodvisle já stejně jako rodina zúčastněného, nemluvě ani o tom, že podle stenogramu, pořízeného rodinou Fričovou, přirozeně na věci interesovanou, bezprostředně za přednášky, jak jsem zvěděl dodatečně, bylo panem drem. Heidlerem o Fričovi užito slov mnohem silnějších.

Jubileum krachu v roce 1873.

Víc než kdy v posledních čtyřiceti letech obyvatelstvo rakousko-uherského mocnářství zajímá se v posledních pěti letech o politiku zahraniční. Vedle starostí o vývoj politiky vnitřní, více méně národnostní a jazykové, které jsme už tak navykli, že si jen s obtížemi můžeme představit dobu po nějakém uskutečněném vyrovnání česko-německém, od anekční krise bosenské nemáme klidu v politice zahraniční a bystrostí své diplomacie dostali jsme se tenkrát a nyní za války balkánské opět do zahraniční situace, která co den hrozila konflikty válečnými. Politika prestiže habsburskou monarchii stojí od roku 1908 dobrou milliardu, aniž bychom mohli tvrditi, že všecky její dosavadní úspěchy by stály za poslední dvě cifry obrovské té sumy. Škody, které touto politikou byly způsobeny domácímu našemu hospodářství, nedají se ani číselně naznačit a jakost této politiky nejlépe se vystihne zjištěním, že tato politika byla prováděna prý právě jen a jedině v zájmu hospodářských interesů monarchie. Balkánská válka technicky je skončena, mír s Tureckem smluven a scházejí jen ještě podpisy na smlouvách. Politicky trvá válka dále a nikdo neví, k jakým koncům politickým vše to povede; tím méně dají se odhadnout následky a důsledky hospodářské pro Rakousko. Jen to vidíme už dnes, že budou pohromou pro náš obchod a průmysl už proto, poněvadž ztratíme skoro celé dosavadní tak dobré odbytiště balkánské — pravý opak toho, co si rakouská produkce při shroucení Turecka mohla přáti a pravý opak toho, čeho rakouská diplomacie dle vlastního ujišťování se domáhala, se pravděpodobně dostaví.

Není účelem těchto řádků zabývati se už nyní touto katastrofální politikou pro samostatné Albánsko: ale v době, kdy asi tato nešťastná povaha této politiky bude všemu světu zjevnou, vrací se čtyřicáté výročí katastrofy, která stejně způsobena byla podobnou prestižovou politikou: jubileum finančního krachu v květnu 1873. Dnes už je málo pamětníků oné doby a při snaze historii oné doby co nejdůkladněji

zamazati schází také správné vypsání a zhodnocení oněch událostí. Historikové oné doby, najmě vídeňští a němečtí, zaznamenávají finanční krach tehdejší nejraději za událost čistě hospodářskou, líčí ji jako důsledek jen nesolidnosti a lehkomyslnosti zúčastněných kruhů vídeňských, politické pozadí její naprosto a úmyslně přehlížejíce. Poněvadž však máme za to, že nejen první, nýbrž nejpádnější příčiny této katastrofy ležely v politice, a to ne pouze v politice vnitřní a hospodářské tohoto státu, a poněvadž tyto příčiny ve svých prvcích měly tolik podobnosti s hlavními hybnými silami dnešní státní politiky rakouské, vracíme se ke krachu v květnu 1873 u příležitosti jeho jubilea. Uvidíme, jak nejvnitřnější konservativnost této politiky zůstala netknuta a nedotknutelna celým vývojem moderního státu, a to přes to, že zatím se vžila ústava a ústavnost z r. 1867 stupňovaná všeobecným hlasovacím právem. Tehdy jako dnes šla tato politika za svým určitým cílem, nesouvisícím a nesouvislým se životem a zájmy obyvatelstva státu, ba přímo proti tomuto životu a proti tomu zájmu. Jako tehdy, tak i dnes byla tato politika podporována Němci a Maďary přes to, že oběma byla vočkována víra, že oni tvoří vlastně monarchii, přes to, že oba národové si namlouvali a namlouvají, že tomu tak je — jen a jedině za to, že se pro Němce a Maďary alespoň zdánlivě vládlo uvnitř.

* *
*

Jen těžce se po r. 1866 Rakousko zotavovalo a zápas jeho o své postavení v Evropě byl ztěžován všeobecně platným přesvědčením, že se nezotaví vůbec. Hlavní překážkou v tomto zápase byl v první řadě Bismarck, který, maje už v hlavě sjednocení Německa, nepřál prozatím rychlému obrození habsburského mocnářství, aby tak snížil jeho přitažlivost a schopnost soutěžení pro odpůrce svých plánů v Bavorsku a Sasku. Vedle toho ovšem neurovnaný poměr k Maďarům znemožňoval jakoukoliv obrozenskou práci v Rakousku, i kdyby se byl našel státník s uvědomělým, o přesnou znalost domácích poměrů opřeným plánem. To ovšem Beust nebyl. Jemu bylo toliko patrno, že poměr k Maďarům se musí srovnat a byl pro toto vyrovnání už proto, poněvadž poměry uherské mu byly ještě mnohem cizejší než rakouské. Čím samostatnější bude vnitřní správa »druhé polovice říše«, tím klidněji se bude vládnout, zejména když v hraběti Andrássym viděl politika, vzhledem na záležitosti zahraniční a vnitřní politiku rakouskou, stejně smýšlejícího. Jemu se přirozeně jednalo jen o to, aby hrabě Andrássy z Budapešti takřka na talíři přinesl to, co on, Beust, ve Vídni

z Uher potřebuje — vše ostatní ať si Maďaři spravují jak chtějí. Této politické theorii hraběte Beusta se divíme tím méně, čím více jsme poznali celou řadu státníků domácích, stojících na stejném pohodlném stanovisku. Že tato theorie byla jen pohodlná, že neodpovídala ani zájmům společným, ani rakouským, ba ani lidově maďarským, netřeba teprve dokazovat. Dnešní stav vnitřní politiky maďarské, jejíž nositeli jsou Lukács, Tisza, Apponyi a Cuvaj, a její vlivy na politiku zahraniční mluví víc než jasně.

Poměr k Maďarům už proto musel být srovnán za každou cenu, poněvadž hlavním problémem poraženého, k novému životu se připravujícího Rakouska byla otázka společné armády a její reorganisace. Tento problém byl pro dynastii a dynastickou politiku nejdůležitější a proto jemu muselo být obětováno vše ostatní; dokud nezmizela možnost opětné revoluce v Uhrách, nebylo možno počítat na klidný vývoj armády. Hrabě Beust už si netroufal spravovati celé mocnářství z Vídně a byl tedy rád, když mu někdo starost o Uhry ubral.

Z toho vznikla právě zásada: v Uhrách Maďaři, v Rakousku Němci. O Němce byla nemenší péče a starost než o Maďary. Plány Bismarckovy pro sjednocení Německa a při tom sesílení Pruska zdály se rakouským státníkům tak přitažlivé pro Němce domácí, že bylo nejpřednější taktikou jejich vštípit rakouským Němcům ono už citované přesvědčení o jejich nepostrádatelnosti pro Rakousko. Jen tak mohla se v nich vzbudit důvěra v obrození a novou budoucnost Rakouska, o níž se v cizině a zejména v Prusku víc agitačně než vážně mluvilo a psalo. Konečně se Beust skutečně neměl na koho jiného obrátit: Poláci dávno ještě tehdy nebyli tak absolutně rakouští (tři léta po revoluci) a pokud se jimi stávali, nestarali se tak o Rakousko jako o autonomní Halič, domáhajíce se, bez státoprávního poměru, stejného postavení jako Maďaři. Uhry Andrássymu, Halič Goluchowskimu. Mimo to Beust povahu Poláků znal, věděl, že nejsou státotvorným elementem, a mimo to mu byl sympatický systém Goluchowskiho, který lidu polskému nepřiznával v politice žádnou úlohu. Co pro říši bude z Haliče naprosto potřebí, Goluchowski přinese, stejně jako Andrássy z Budapešti. Poláci uspokojeni a podporovali Vídeň v každém směru. Na nás Beust stejně nemohl počítat — do státoprávního boje s námi se nepustil. Nechal nás prostě stranou a pak vydal Němcům jako vše ostatní. S Němci počítati museli ve Vídni už proto především, poněvadž reorganisace armády byla v první řadě otázkou peněz a peníze dle vídeňského názoru měli jen Němci: obchod, průmysl a finance byly skoro výhradně v jejich rukách. První

a lepší liberálové němečtí, mezi nimiž bylo dost tak zvaných starorakouských patriotů, jimž bylo Prusko protivnější než cokoliv jiného, byli ovšem rádi ochotni převzít vládu v Rakousku, žádajíce především ústavnost. Ta jim byla poskytnuta bez dalších okolků a přes to, že svedla dynastii do přímého a ostrého konfliktu s Římem, poněvadž se liberálním vůdcům po Solferinu a Hradci Králové snadno dokazovalo, že tam poražena reakce a absolutism. Ale mnohem působivějším byl důkaz, že absolutistickému Rakousku nepůjčí nikdo krejcaru, pro organisaci armády tak nevyhnutelně potřebného, a že se ani politická ani morální ani hospodářská důvěra v budoucnost Rakouska nedá obnovit bez ústavní kontroly správy veřejné. Stát Němcům tedy vydán, povolena jim přes mocný odpor klerikálů a svedených jimi Čechů i centralistická ústava. Kšeft se vydařil a už 1868 mohlo býti vydáno 1.057,075.940 zlatých papírové a 975,449.842 stříbrné renty (společné)

Ale to vše nestačilo: poznalo se brzy, že touto ohromnou půjčkou je úvěr mocnářství na delší čas vyčerpán, a toto poznání bylo utvrzeno ještě uzavřením anglického trhu pro rakouské renty, nesolidností ve Vídni ovšem zaviněným. Při vydání tak zvané společné renty, v poznamenaném už obnosu, dalo se ujištění, na rentě přímo vytištěné, že 5procentní úroky žádnou srážkou státní nebudou kráceny. Nicméně přes toto ujištění hned po vydání uvalena na kupony 16procentní daň z příjmu, tak že úrok klesl na 4·2 procenta. V Anglii, kde podobné jednání dlužníků je zcela nepochopitelné, viděli v tomto jednání finanční správy rakouské, právem, nesolidnost a od té doby (1868) v Anglii neumístěna ani jedna státní půjčka rakouská. Zvýšení úvěru a příjmů státních dalo se tedy docíliti jen při skutečném zlepšení hospodářských poměrů v Rakousku a proto vláda podporování obchodu a průmyslu považovala za svou povinnost a za svůj program. Dosavadní absolutism nedovoloval a znemožňoval, jako všude, skutečný vývoj hospodářský. Kupní síla obecenstva byla skrovná a velkoprůmysl, pokud existoval, viděl jedinou svou spásu v dodávkách státních. Podnikavosti bylo málo, úvěr obtížný a drahý, poněvadž nebylo associace kapitálu. Bank bylo málo, peněžní trh málo organisován a organisace cedulové banky neúplná, nedokonalá a přizpůsobená hlavně potřebám státu, který viděl v rozmnožování platebních prostředků nejpohodlnější pramen peněžní v každé situaci.

Byrokracie pro obchod a průmysl měla ještě méně smyslu; naopak: kanceláře ministerské a místodržitelské, skoro výhradně doména šlechtických a pološlechtických synů, stavěly se k obchodu nepřá-

telsky. Byrokracie viděla v hospodářsky silném středním stavu nebezpečného soka sociálního a politicky smýšlejíc reakcionářsky přirozeně i z politických důvodů nepřála zmohutnění této třídy. Na takovém smýšlení byrokracie nedovedla ovšem ani liberální vláda, alespoň tak rychle, jak by toho byla sama potřebovala, ničeho změnit. Duch, kerý ovládal byrokracii do r. 1867, nemohl se po vydání ústavy přes noc zmodernisovat ani potud, pokud by toho byly vyžadovaly bezprostřední zájmy státu a dotyčné intence vlády. K poznání tehdejších poměrů v ministerstvech stačí nám to, co povolaný svědek z oné doby, ministr orby a obchodu Dr. Schaeffle, ve svých pamětech vypravuje o nejdůležitější osobě v kabinetu, pokud se týče otázek hospodářských a finančních, o ministru financí baronu Holzgethanovi: »Pro úvěry, které vyhovovaly přání císaře, byl souhlas Holzgethanův snadno získán. Jinak skrblil, což jinak není nejhorší necnost finančního ministra, ale přece jen překážkou pro potřebné reformy. Náš kolega z financí byl svědomitý správní úředník, nepodplatitelný a nečistému sebeobohacování nepřístupný, prostý, hodný člověk, sešedivělý ve službách císaře. Ale byl jen člověkem rutiny, práce podle »šimlu«, všem novotám nepřátelský a pro reformní myšlenky nepřístupný. Brzo došlo k rozporům. Starý pán zjevil se nám brzy jako byrokratický centralista.« Schaefflův úsudek je cenný na obě strany: líčí finančního ministra jako člověka, který nechtěl rozumět svému poslání, své době a má potřebu zjistit, že finanční ministr byl muž čistý, který nerozuměl jiným příjmům než plynoucím jako plat ze státní pokladny. Tak tedy nutno posuzovati byrokracii tehdejší celou: buď zatvrzeli formalisté, nepřátelé pokroku zdravého a rozumného, držící se stále svého starorakušáctví až až předbřeznového, anebo lidé, na něž by se úsudek čistoty povahy nehodil. To, zdá se, veřejně bylo známo a ti, jichž se to týkalo, podnikatelé podle toho se chovali. Citujeme téhož svědka: »Jedním z nejvykřičenějších, ale jistě ne nejhorší byl podnikatel staveb železnic Ofenheim rytíř z Ponteuxin, zakladatel dráhy Lvov-Černovické, který svým procesem (1875) se stal světoznámým. Jednomu z mých přátel řekl: Nový ministr obchodu (rozuměj Schaeffle) je buď oslem, který stojí u žlabu a nežere, anebo tak prohnaný podvodník, že to ani my bursiáni nepozorujeme.« Co musel Schaeffle vědět o byrokracii, když uznal za dobré, nutné a vhodné ujistiti, že byl jeho kollega z finančního ministerstva poctivý člověk!

Z takových informací a popisů možno poznat, jak málo se tedy byrokracie hodila k vhodnému a správnému provádění záměrů vlád-

ních, směřujících k hospodářskému sesílení říše, a jak na druhé straně se snadno operovalo nesvědomitým faiserům a finančním dobrodruhům. Tím, že úředníci byli odpůrci k a ž d é h o pokroku, zvyšovali moc ministrů přímo i nepřímo a veškeré rozhodování dostávalo se pak do rukou ministrů samých, čímž zase rostla spojitost této moci s politikou, tedy spojitost mezi vládní přízní a podnikáním, spekulací, bursou a švindlem bursovním. Že takovým systémem se korupce dostávala až do nejvyšších sfér politických, byrokratických a společenských, netřeba ani zvlášť dokazovat. Celý průběh a srázný konec hospodářské tragedie je srozumitelnější, uváží-li se, jak takový systém působil právě ve Vídni a po té je zajímavo vidět, jak už po krachu stále ještě tento systém korupční působil dál a jak samé »ohledy« znemožňovaly rázné vyčištění a definitivní uzdravení všech poměrů. Stane se ještě zmínka o zvláštní komisi, která v rakouském parlamentě zvolena na návrh poslance Lienbachera (státního zástupce!), aby zjistila příčiny krachu. V prosinci 1875 tato komise (předseda dr. Herbst, zpravodaj dr. Neuwirth) předložila poslanecké sněmovně zevrubnou zprávu, kterou měla být otázka po příčinách krachu zodpověděna. Jistě taková komise není než trochu doktrinářským křížkem po funuse: ztracené existence a milliony, škody zasazené veřejnému hospodářství vrátit nemohla. Jediný výsledek, který takové víc šetření než vyšetřování mohlo míti, mohl spočívati v tom, že poznatky měly vést k nápravě. Ty poznatky však musely být důkladné a také šetření tedy svědomité. Ale slavný ten výbor vyšetřoval takřka jen němé cifry: jakmile k nim mělo být přidáno trochu nepříjemného textu — doprovod ten byl vynechán, třeba byl pro věc, pro systém, který ke krachu vedl, důležitější a rozhodnější než ty cifry. Výbor tedy vyžádal si od vlády materiál pro své výzkumy a jedna z otázek dotyčného dotazníku zněla: kterým osobám byly uděleny koncese? Vláda seznam osob, jimž koncese byly uděleny v letech krachu bezprostředně předcházejících, předložila. O něm praví ve své zprávě referent výboru: »Vládou předložený seznam obsahuje v rubrice »koncesionáři« pro každý z koncesionovaných podniků jména oněch osob, na něž koncese zněla. Je tu sepsáno asi 6000 až 7000 jmen, z nichž některá a ž n á p a d n ě často se opakují. Z tohoto seznamu ostatně nelze zjistiti, jakým způsobem a prostřednictvím se tyto koncese dostaly do posledních rukou a to bez schválení státní správy. Další zájem a projednávání tohoto seznamu n e s l i b o v a l o výboru ani p r a k t i c k ý v ý s l e d e k ani nebylo ú k o l e m parlamentárního výboru. Předložený seznam nebyl dle toho, aby připouštěl

praktické důsledky po stránce hospodářské nebo politické. Tím však, že výbor v dalším šetření po té stránce nespatřoval přirozený úkol svůj, nemá být vysloven mlčky jakýkoliv souhlas s povolením koncesí, při nichž notoricky bylo zjevno, že nebylo o ně žádáno k účelům provozovacím, nýbrž za účelem dalšího prodeje, třeba že podobných koncesí bylo jen málo.«

Parlamentární výbor nezabýval se jmény těmito, ačkoliv právě vyšetřování osobních otázek muselo vésti k poznání pravých příčin finanční a bursovní krise roku 1873, anebo alespoň k jedné z příčin nejhlavnějších a nejosudnějších. A měl-li parlamentární výbor míti vůbec nějakou raison d'être, vůbec nějaký smysl, když post festum vyšetřoval, tak ten smysl mohl spočívati v tom, ze šetření toho poznati, pokud stát, úřady a byrokracie a parlament sám, svou lehkověrností, ledabylostí, povrchností a snad i jeho jednáním zločinným, jednotlivých jeho faktorů, bursovní krisi spoluzavinil. Takový výsledek pro zákonodárný sbor musel míti velkou, ba snad jedinou cenu. Ztracená jmění, zničené existence vykopat výbor nemohl, měl tedy analysovat systém a podle toho sdělat zákony a nařízení. Ale parlamentární výbor věděl dost bez šetření, věděl, kolik špíny by se bylo provalilo na vládu, byrokracii a parlament, stojící vesměs ve službách jediné německo-liberální strany a proto se výboru tomu nezdálo v soupise jmen, která všecko to, všecku tu korupci a ledabylost dostatečně vysvětlila a objasniti mohla, příliš bedlivě pátrat. Výbor ovšem byl by jen doplnil to, co se vědělo ve vší veřejnosti, co se vidělo, o čem se málo nahlas mluvilo a ještě méně psalo. Ostatně tehdejší společnost vídeňská byla jednak tak zpita těmito »úspěchy« finančními, byla tak unesena tím vírem, na druhé straně však už tak otrlá vůči všem varovným hlasům, že jí pranic všecko psaní a mluvení nevadilo. Tanec kolem zlatého telete trval dál a každý, kdo se ho nezúčastnil, platil za blázna. Je nad míru zajímavo, že nejčtenější feuilletonista oné doby ve Vídni Daniel Spitzer ve vládním orgánu systematicky proti korupci a bursovnímu švindlu bojoval a že lidé se o tyto feuilletony přímo rvali — ale ani za mák varování nebrali na vědomí. Ani vláda, ani parlament, ani seriosní obchodníci nevšímali si toho, co duchaplný Spitzer psal na první stránce listu, v jehož rubrice hospodářské se sloužilo korupci bursovní, a jehož rubrika politická byla vládou inspirována. Daniel Spitzer je jediný žurnalistický letopisec oné doby, který sice se sarkastickým úsměvem, ale přec krvavě pravdivě nám líčí onu dobu. On byl první, který vmetl vídeňské společ-

nosti do tváře výčitku korupce, on byl první, který mluvil o »cenných papírech až do odvolání«. »Korupce,« praví, »nemá na sobě nic odporného, vystupuje vždy ve velice uhlazeném úboru, a lidé jí stižení mají krásné ženy, velké domy, lakované ekvipáže a zhusta bývají povyšováni do stavu šlechtického. V biografii těchto lidí nalézáme vždy tři kapitoly za sebou: železné čelo, železná pokladna, železná koruna.[1] K nim dochází nejlepší společnost, neboť jen začátečník je v opovržení; týká-li se však jednou toto nízké ocenění tří nebo čtyř millionů, pak má v zápětí zvědavost a konečně úctu. Lidé se dívají na jejich salony, obdivují se obrazům a ochutnávají konečně i jejich vína, a když jsou salony elegantní, obrazy drahocenné a vína pravá, poznává se, že konečně i majitel všeho toho není tak zlý. Dříve se říkalo: malý zloděj se věší, velký se nechá běžet; nyní však: malý zloděj se věší, za velkým se běhá. K tomu nutno připočíst krátkou paměť velkoměsta, která dovede skutečně úžasné kousky. Možno říci, že v každém millionu je obsažena nějaká podezřelá nula, ale při šesté obyčejně už se zapomíná, jak pátá povstala.«[2]

(Pokračování.)

---

[1] Deniel Spitzer, než se věnoval zcela žurnalistice (zemřel jako feuilletonista Neue Freie Presse), byl úředníkem obchodní komory. Chefem jeho byl tehdy F. Wertheim, jako president komory, majitel známé továrny na železné pokladny, tak zvané »wertheimky«. Wertheim dozvěděl se, že Spitzer už tenkrát píše do novin a špehoval svého úředníka. O tom se Spitzer dověděl, sepsal o svém presidentu neskonale jízlivý a vtipný článek a úmyslně jej nechal v uzavřeném svém psacím stolku v úřadovně komory. Wertheim článek nalezl a Spitzer vypověděl své místo. Na něho, který svou továrnu před krachem prodal akciové společnosti za několik millionů a po krachu veškeré akcie za babku skoupil zpět, tak že se stal opět majitelem podniku, se vztahuje v první řadě tato vtipná, od té doby okřídlená a často citovaná poznámka.

[2] K vůli porozumění slovních hříček v německém originálu nelze překládat volněji.

Nové lepty Hollarovy.

Podává Lad. J. Živný.

Úkol, jejž George Vertue, aby zachoval vynikající dílo Hollarovo, ku přání vévodkyně z Portlandu na se vzal, jehož však z příčin pochopitelných neprovedl bez vady, zvábil v polovině předešlého století filologa a knihkupce Gustava Partheye k opětovnému pokusu, jenž o to byl zdařilejší, oč historie umění a požadavky sběratelské staly se zatím vyspělejšími. S jakými obtížemi zápasil Vertue, vykládá sám na konci svého životopisu umělcova. On ovšem — sám ryjec a starožitník — pracoval jen ve chvílích prázdně; od doby, v níž Hollar působil, více než půl století vzdálen; svědkové, jichž by se byl mohl dovolati, a blízcí přátelé umělcovi všichni již mrtvi. Hollar — tak asi praví Vertue — nepodepisoval, neoznačoval všude a vždy, co vyšlo z jeho dílny. Mnoho děl jeho umístěno mimo to jako illustrace ve spisech, a zase na neštěstí řada jich nepodepsána. »Náhodou mohou býti opomenuta. Leč než nějaký pravý tisk vynechati, raději umístiti několik pochybných v tomto souboru, což doufám šlechetně lze prominouti . . ., vždyť v jiných sbírkách slavných mistrů v cizině nejlepší jich znalci se neodvážili kladně rozhodnouti, aniž se neodvolali k veřejnosti, dopřávajíce času a zkoumání, aby odstranily nesnáz, jak udělati úplnou sbírku daného předmětu nebo uvésti v řád dílo charakteru tak rozmanitého a nezměrného.«[1]

Vertue svým pilným dílem položil základ, na němž Parthey, opatřen materiálem daleko větším, budoval již snáze. Ale ani jeho katalog, dosáhnuv počtu 2744 listů, není a nemůže býti definitivní. Upozorňuje zejména, že ve dvou případech bylo mu spoléhati na autority cizí, nebo i na nesnáz, spojenou s určováním listů, jež viděl ve dvou, časově odlehlých obdobích. Zhusta, kde si není jist, netají se svou pochybností.[2]

---

[1] G. Vertue, A descriptive Catalogue of the Works of . . . Wenceslaus Hollar. Londýn 1759, str. 151.

[2] Wenzel Hollar. Beschreibendes Verzeichniss seiner Kupferstiche. Berlín 1853, str. XVI.

Ač tak v díle jeho mezer jest celkem nemnoho, odhodlal se správce českého Hollarea, p. F. A. Borovský, k nové revisi Hollarovy pozůstalosti r. 1897.[1] A právem. Jak sám vypočítává,[2] zjistil nových leptů 58, vymýtil 54; takže s 35 listy, doplněnými Sollmannem, dospěl konečně k číslu 2783, z nichž pochybných počítá na 40.

Kolísá tedy počet Hollarových leptů kolem 2750. Zevrubné zkoumání všech katalogů doposud vydaných, od pouhých výtahů z Vertuea, jakými byly seznamy Dlabačův,[3] Naglerův,[4] Müllerův,[5] nebo seznamů rázu smíšeného, jako na př. katalog kollekce Lannovy,[6] a k velikým katalogům aukčním, jaký na př. s předlouhým titulem vyšel r. 1818 v Londýně,[7] ukázalo by — tam méně, tu více —, že veškery tisky Hollarovy, rozličné jich stavy i kopie do dnes přesně zjištěny ani známy nejsou.

Vodítkem k identifikaci Hollarových prací byly Partheyovi jednak vlastní signatury umělcovy, jednak katalog Vertueův a některé soupisy dražební, posléze, kde ani podpisu, ani monogramu Hollarova nebylo, nebo kde šlo o lept Vertueovi neznámý, rozhodoval jich ráz a technika, jistě samorostlá a zevrubnějším pozorováním dosti patrná. Přes to i znalci tak zkušenému, jakým byl Parthey, ušlo mnoho, co je nepochybným majetkem Hollarovým; a naproti tomu Parthey přiřkl zase našemu umělci nejednu práci cizí. Řada leptů svrchu zmíněných, jimiž Borovský opravil jeho katalog, je dostatečným dokladem, jak při největší opatrnosti nelze se ubrániti omylů.

Než vedle pramenů, odkud ke zjištění Hollarových prací čerpáno, lze použíti s prospěchem i jiných pomůcek, z nichž na prvém místě dlužno uvésti korrespondenci vrstevníkův i přátel Hollarových, mimo to pak rozličné záznamy, dochované v jich literární pozůstalosti. Ve svých příspěvcích k Hollarově biografii[8] dotkl jsem

---

[1] Václav Hollar. Doplňky ku G. Partheyovu Popisnému seznamu jeho rytin. Praha 1898. (Též německy.)

[2] Hollar a české Hollareum. Dílo VI, str. 132.

[3] Hollar, Wenzel von Prachna. (Allgemeines historisches Kuenstler-Lexikon . . . Praha 1815, sl. 654—660.)

[4] Neues allgemeines Künstler-Lexicon. VI Bd München 1838, str. 262 až 268.

[5] Václav Hollar, rytec. Čas. Musea král. Českého, 1854.

[6] H. W. Singer, Sammlung Lanna Prag. I, 1895.

[7] Towneley Collection of Hollar's. A catalogue . . . (Londýn 1818).

[8] Václav Hollar. Nové příspěvky k jeho životopisu. Naše Doba XVIII, str. 165 a d. Týž zvl. otisk, Praha 1911.

se již těchto pramenův a — zejména v kapitole V. i VII. — na ně povšechně upozornil.

Z těchto dílem ještě nepoužitých, dílem málo známých zdrojů dovídáme se jednak o pracích již jinde zjištěných, jednak — a to je dokladem jich důležitosti — též o pracích sice rovněž známých, leč za pochybné pokládaných nebo dokonce Hollarovi upíraných; a posléze o leptech i kresbách dosud neznámých. Jedno i druhé platně obohacuje naše vědomosti o Hollarovi a přispívá k ostřejší a výraznější jeho charakteristice. Zmínky o pracích již známých poskytují vítaného materiálu biografického, vrhajíce nové světlo na velmi málo známé osobní poměry jeho. Mimo to jsou cennými doklady k historii jednotlivých leptů[1] — okolnost, jež se šmahem opomíjí a podceňuje.

Takovým zvláště pozoruhodným dokumentem jest Dugdaleův, Hollarem podepsaný seznam leptů chystaných pro Dějiny kathedrály Pavlovy v Londýně, tiskem vyšlé r. 1658, jenž se dochoval v literární pozůstalosti Dugdaleově a jejž vydavatel jeho denníku a korespondence William Hamper po prvé v díle The Life, Diary and Correspondence of Sir W. Dugdale r. 1817 otiskl. Jest to zároveň Hollarovo potvrzení, že mu lepty Dugdalem byly zaplaceny.

Parthey, jak známo, přičítá Hollarovi v Dugdaleově History of St. Pauls Cathedral úhrnem 38 listů, vesměs to desek, pro dílo od rozličných osob věnovaných. Z nich podobizna autorova (P 1392) vyskytá se však již r. 1656 v jeho spise The Antiquities of Warwickshire. Ježto náš seznam jí neuvádí (list P 2336 jsou plotny dvě), zbývá listů Partheyem v Historii zjištěných 37. Jmen věnovatelů Parthey dílem neuvádí, dílem poznamenává je v takové souvislosti, že není začasté ani jasno, proč se připomínají vůbec,[2] tím méně vychází z jeho suchých dat na jevo, že běží o dárce desk pro dílo Dugdaleovo. O tom seznam mluví zřetelně. Z něho však také se dovídáme, kolik tito objednatelé a dárci za desky Hollarovi zaplatili, a posléze zjišťují se tu další lepty nové.

Dat vzpomenutých Parthey vůbec opomíjel. Poznámky, vyšetřující dle možnosti historii každého leptu zvlášť, v soustavném katalogu vědecky pro účely uměleckokritické pořízeném tak nezbytné,

[1] Srv. na př. v cit. Příspěvcích dopis Hollarův z 1. září 1661 (str. 357; otisk, str. 20 a n.), nebo dopis Barlowův (str. 356; otisk, 19 a n.).

[2] Parthey — to dlužno míti vždy při jeho katalogu na mysli — sledoval jenom cíle sběratelské, a při popisu leptů všímal si toliko těch znaků, jež identifikaci jich činí nespornou. Odtud i ta nedůslednost se jmény v našem případě.

u něho najdeme jen zřídka, a tehdy zase jen, diktoval-li to zájem sběratelský. Pro tuto práci, zjištění provenience Hollarových desek a leptů, nebylo nikdy pochopení; jediný G. Kinkel, a to jen potud si věci všiml, že se v dodatku k biografii Hollarově připojeném snažil stanoviti úplný seznam mistrů,[1] dle nichž Hollar pořizoval své lepty a rytiny. Hojnější jsou již záznamy Partheyovy o cenách, jež za lepty Hollarovi byly zaplaceny. Ty však — jak po všem, co již o jeho Katalogu uvedeno, netřeba připomínati — jsou zase jen určeny pro sběratele a k našemu umělci nikdy neměly nejmenšího vztahu; nemohly ho ani míti, neboť týkají se aukcí, provedených dávno po jeho smrti.

Jsou tedy data v Dugdaleově seznamu při leptech uvedená hodna bližší pozornosti, i chceme hledíce především k počtu leptů Partheyem zjištěnému a přidržujíce se pořadí, v jakém následují v díle Dugdaleově, nejprve všimnouti si jednotlivců, již desky věnovali, a částek, jež za ně zaplatili, načež popíšeme lepty, jichž Parthey, netuše, že by byly prací Hollarovou, nezaznamenal.

Souhlasně s naším seznamem uvádí Parthey tyto lepty:

Dudg. History, str. 40, P 2309: Kaple, kde pohřben biskup Kempe; (věnoval) T. Chichley; (za desku zaplatil) 5 liber;

str. 52, P. 2248: pomník A. Noella; S. Archer; 3 libry;

60, P 2290: pomník Greenův a j.; James Green; 3 l.;

62, P 2277: pomník Dunnův (J. Donne); Mrs. Marg. Clapham; 2 l. 10 š.;

72, P 2236: pomník J. Actona; Sir. W. Haward; 3 l.;

74, P 2322: pomník T. Okeforda a j.; F. Compton; 5 l.;

76, P 2377: pomník R. Brabazona a j.; Rich. Gascoigne; 3 l.;[2]

78, P 2320: pomník J. Newcourtův a j.; Brome Whorewood; 5 l.;

80, P 2361: pomník Eustace de Fauconbridge a Henryho de Wengham; Dr. G. Langbane; 5 l.;

84, P 2311: pomník Henryho de Lacy (hr. z Lincolnu) a Rob. Braybrokea, bisk. londýnského; lord. Darcey; 5 l. (stvrzenka na těchto pět liber jest nyní v rukopisech Britského Musea, sign. 21450);[3]

---

[1] Mosaik zur Kunstgeschichte. Berlín 1876, str. 448—467. Seznam ten není bez chyb.

[2] O Garcoyneovi (Gascoinge) srv. můj čl., str. 353 a n.; otisk, str. 18 a n.

[3] Otištěna tamtéž, str. 354 a n.; (18 a n.).

86, P 2336: pomník Rogera Nigera (bisk. londýnského); Edw. Waterhouse; 5 l. (dvě desky);

90, P 2292: pomník J. z Gantu, vévody z Lancasteru; Ch. Clapham; 5 l.;

92, P 2341: pomníky dvou saxonských králů (Sebby a Ethelreda); hraběnka Isabella z Northamptonu; 5 l.;

96, P 2242: pomník Aubreyho; John Aubrey; 5 l. (poznámka ve Windsoru, Borovským citovaná,[1] že jsou to pomníky Tomáše Boughtona a Waltera Allesleye, jest tudíž nesprávna);

98, P 2264: pomník Jana de Chishull; Rob. Porey (příbuzný Dr. Juxona, zesnulého biskupa londýnského); 5 l.;

100, P 2301: pomník Radulfa de Hengham; Sir Orlando Bridgman; 5 l.;

102, P 2255: pomník Sim. Burleye; Tomáš Stanley; 5 l.;

104, P 2319: pomníky Sira S. Baskervilea a J. Mullinse; W. Chetwyn; 2 l.; a Lady Baskerville, 1 l. 10 š.;

106, P 2375: pomník Jana Wolleye *a* Fr. Wolleye; Sir R. Hare; 3 l. 10 š.;

110, P 2321: pomník děkana Aleksandra Noella; Sim. Archer; 3 l.;

112, P 2286: oltář sv. Erkenwalda; Sir Wingfild Bodnam; 1 l. 10 š. (Bodnama, spr. Bodenham, dotýká se Hollar ve svém dopise Siru Dugdaleovi);[2]

114, P. 1029: plán chrámu sv. Víry; G. Bakehouse; 5 l.;

115, P 1030: prospekt jeho vnitřku; W. Bishop; 5 l.;

127, P 1023: dům kapitoly chrámu svatopavelského; hrabě z Oxfordu; 5 l.;

133, P 1017: celkový pohled chrámu sv. Pavla, jak byl, nežli vrchol věže shořel; Tomáš Barlow; 5 l. (o něm zmiňuje se Barlow, správce bibliotéky Bodleianské, později biskup lincolnský, v dopise W. Dugdaleovi ze dne 26. září 1656);[3]

161, P 1016: plán kathedrály Pavlovy; Ed. Bish (Bishe);[4] 5 l.;

162, P. 1018: prospekt kathedrály od jihu;

163, P. 1019: prospekt od severu;

164, P. 1020: prospekt od západu;

---

[1] Václav Hollar. Doplňky. Str. 65.

[2] Otištěn rovněž, Naše Doba XVIII, 172; (8).

[3] Srv. tamtéž, str. 356 a n.; (19 a n.).

[4] O Ed. Bisheovi srv. tamtéž, 260; (10).

165, P. 1021: prospekt od východu;
všecky čtyři alderman John Robinson; 20 l.;
166, P 1022: prospekt od východu; Sir John Walpole; 5 l.;
168, P 1024: vnější pohled chóru od západu; Henry Compton; 5 l.;
169, P 1026: celkový pohled chóru; Elyas Ashmole; 5 l.;
170, P 1027: prospekt kaple Mariiny; W. Walter; 5 l.;
290, P 265: tanec smrti; John Porey; 2 l.

Desek č. 290, 1016—1018, 1020 a 1022 a mimo to podobizny autorovy (P 1392) použito znovu; prvých šesti v Dugladeových Origines (r. 1666), poslední již dříve, r. 1656 v Antiquities of Warwickshire.

Lept vnitřního prospektu kathedrály (str. 167) uvádí Parthey k čís. 1025.[1] Ač tu výslovně čteme: »Wenceslaus Hollar Bohemus, hujus Ecclesiae (quotidie casum expectantis) delineator et olim admirator, memoriam sic preseruauit. A. 1658«, přece Borovský ve svých doplňcích (str. 34) o leptu poznamenává stručně: »Je asi sotva od Hollara«. Ježto důvodů žádných neudává, netřeba tvrzení vyvraceti: v našem seznamu lept nesporně připsán Hollarovi. Desku věnoval Dr. S. Collins a zaplatil za ni 5 l.

Kromě těchto třiceti sedmi leptů seznam Dugdaleův vypočítává dalších osm nových, jichž Parthey do svého katalogu nepojal. Již místo, jež v Historii zaujímají — následujíť bezprostředně za ostatními vyplňujíce s nimi nepřetržitou řadu od strany 60. do 115. — tím spíše jich ráz a provedení mohly, ač nepodepsány, vzbuditi jeho pozornost. Podávaje stručný jich popis zařadím je zároveň na příslušné místo Partheyova seznamu.

Str. 64 (příslušná sign. v Partheyovi bude *2317 a*): pomník děkana Colleta; věnoval cech obchodnictva (Company of Merces); cena 5 l.

John Collet (1467?—1519), humanista a zakladatel školy u sv. Pavla.

Nadpis: *Inter Chorum et alam Auſtralem.* Nahoře v levém rohu: *64,* v pravém v kartuši: *Ne cum aede ... ex / culpis sumpt. publ: jusserunt Custodes et Aſsiſt; MERCER. Societat. LONDIN: An. 1656 ...*

Na náhrobku v l. nahoře: *John Collete ... 1519;* uprostřed podobizna Colletova; pod ní: *The sonne of Sr. Henr. Collette ..;* v pravo: *Iſtuc recidit ...;* dole: *Hic situs est d. I. Coletus ...* Fol.

[1] Rovněž Vertue, Class IX, 279.

Str. 66 (*2303 a*) : pomník Williama Hewetta (syna Rob. Hewetta) ; Sir Thomas Hewett; 5 l.

Nejspíše onen T. Hewett (Hewat), jenž měl účast ve skládání skotské modlitební knihy kolem r. 1635, jehož návrhy však zavrženy.

Nadpis: *Inter chorum et alam / Auſtralem.* V l. rohu: *66* a erb; v pr. nahoře v kartuši: P. M. AVI THO. HEWET EQ. AVR. P. V oblouku náhrobku erb; uprostřed: *Memoriae S. Gulielmo Hewyt* ... Na podstavci: *Communis est ...; Noli terreri; Mortalitatis facies.* Fol.

Str. 68 (*2271 a*) : pomník Williama Cokainea; Lord Charles Cullein (jeho syn) ; 3 l.

Deska jest rozdílná od P 2271 s nadpisem *Polesworth;* i to je pomník Cockeynův. William Cokaine (Cockaine) byl aldermanem a poč. XVII. století snažil se vyloučiti Holanďany z výroby látek. D u g d a l e v Diary[1] mimo to dotýká se též pomníku Sira Johna Cokainea právě k datu 3./13. února 1664/5: »Zaplatil jsem Mr. Hollarovi za 3 desky pro svou knihu nadepsanou O r i g i n e s J u r i d i c i a l e s, t. pomník Sira Johna Cokainea v Ashburneu, obrazy soudců v Long Melfordu a obou ostatních částí oken v Middle Temple Hall 4 libry.«

Nadpis: *Inter Chorum et alam auſtralem.* V l. v rohu *68* a erb; v pr. nahoře v kartuši: *P. M. Patris Chariſsimi posuit Carolus Vice-Comes Cvllen.* Na štítě náhrobku erb; uprostřed: *MS. Cvlielmus Cokaynivs eques avr*: ... Fol.

Str. 70 (*2243 a*) : pomník Nich. Bacona († 1579) ; Sir Edw. Bacon; 5 l.

Jméno Baconův vyskytuje se v Partheyově seznamu (a doplňcích) šestkrát; lepty (resp. odkazy) od našeho vesměs rozdílné. Jsou to:

a) Na titulním listě ku S p r a t o v ě History of the Royal Society (London 1667) jest zobrazen kancléř Bacon, tedy Francis, Lord of Verulam; P 459;

b) týž Francis Baco jest v serii jednotlivých známých podobizen oválních, P 1355; a

c) rovněž v doplňcích, str. 647;

d) posléze v řadě pomníků, P 2243; a

[1] The Life, Diary and Correspondence, str. 118.

e) v doplňcích, str. 660.

f) V Origines Jurid., P 2556, jest tabulka s 25 erby a jménem otce filosofova, Mikuláše Bacona.

Nadpis: *In Choro oppoſito Monumenti Pembrochiani.* V l. v rohu: *70;* v pr. ve vavřínovém věnci: *P. M. Viri Clariſs: Nich. Baconi Eq: Aur: magni Sigilli, Angliae, quondam Cuſtodis... Hoc suus Abnepos et haeres Edm. Baconus de Redgrave in agro Suff. Bar: poſuit.* Ve štítu i patě jeho na náhrobku — se dvěma nad sebou ležícími postavami — po erbu; pod dolejší figurou: *Hic Nicolaū... prudentia.* Fol.

Str. 82 (*2300 a*): pomník Lorda kancléře Hattona; (dárce Lord Hatton; v. n.; cena neudána).

K tomu připojil D u g d a l e poznámku: »Tuto (desku) bylo Hollarovi udělati se zřetelem k tomu, že měl k výpomoci knihu kreseb, jež byla pořízena na náklad Lorda Hattona.«

Jméno Hattonovo čteme u Partheye při čís. 1996: The habit of a Judge« v poznámce: Dle Vertuea, VII, 91 »Judge Hatton.« Nejde tu o pomník, nýbrž o ukázku anglických státních krojů.

V levo v rohu: *82* a erb; v pr. v kartuši: *In honorem Viri... optime meriti, gratus poſuit CHRISTOPH: D^nus^ HATTON.* Na náhrobku: *Sacrum Memoriae. D. Chr. Hattoni, Guil. Fil. Joh. nepoti... Guil. Hattonus... ejus ex sorore nepos... poſuit.* Fol.

Str. 88 (*2324 a*): pomník Pembrokeův; John Herbert, mladší syn zesnulého hraběte; 5 l.

Jméno Pembrokeovo uvádí Parthey dvakrát. Poprvé v serii oválních poprsí k č. 1312 s tekstem: Philipp Herbert, Earl of Pembroke...; a po druhé mezi jednotlivými podobiznami k č. 1481: Sir Philipp Herbert, Knight, Earl of Pembroke..., kde podobizna je opět v oválu. Zde však jde o Pembrokeův p o m n í k, a z doby po r. 1653, kdežto podobizna P 1481 je z r. 1642. Mimo to obě desky Partheyem uvedné jsou bez dedikace. Na tom nic nemění poznámky v Nachträge, kde Apell přičiňuje poznámku, že P 1312 se vyskytá ve čtyřech různých otiscích, a Parthey sám (dle Durranta) popisuje rannější stav desky (1481) bez adresy.

Nadpis: *inter alam aquilonalem et chorum.* V l. v rohu: *88* a erb; v pr. v kartuši: *Ne pereat pietas... hanc pro avi*

ſepulchralis Monumenti repreſetationem . . . IOH. HERBERT filius natu tertius PHIL : COM : PEBRock describi curavit. Na náhrobku v l. a v pr. po erbu. Fol.

Str. 94 (*2317 a*) : pomník Sira J. Masona; Dr. Mason; 3 l.

Nadpis: *Monumentum Septentrionali Muro Chori affixum.* V l. v rohu: *94* a erb; v pr. v kartuši: *P. M. Iohanis Maſoni Eq: Aurati Robertus Maſonus L. L. D. et Regi Carolo ejus nominis primo, a Libelis ſupplicibus P.* Na pomníku nahoře: *Si Quis erat . . . sibi;* dole: *Triste nepos . . . 1566.* Fol.

Str. 108 (*2287 a*) : pomník Thomase Heneage; Earl of Winchelsey; 5 l.

V l. nahoře erb; v p. v kartuši: *Ne inter loci . . . Heneagius Finch, Comes Winchelsey . . . curavit.* Nad pomníkem v l. a v p. po erbu; uprostřed nad ležící figurou: *Thomas Heneage . . .;* pod ní: *Una cum . . . posuit.* Fol.

Úhrnem tedy, pokud lze se opírati o posavadní prameny, přispěl Hollar pro Dugdaleovu Historii kathedrály svatopavelské 45, resp. (vzhledem k dvojité desce P 2336) 46 lepty. Za tyto desky — kromě Hattonovy, jejíž cena neudána — byla mu vyplacena dle Hamperova seznamu, není-li v číslech tiskové chyby, 191 libra. K výhradě právě zmíněné vede totiž tvrzení Dallawayovo,[1] jenž dovolávaje se Dugdaleova života praví, že Hollar za 45 ploten obdržel od Dugdalea 185 l. 10 s. Možno ovšem také, že chybný součet patří na účet Walpoleova komentátora. Nehledíc k této nesrovnalosti šťastně zachovaný dokument Dugdaleův přičiňuje k nemnohým dokladům o Hollarově honoráři data hojná a zajímavá. Honorován byl tehdy zajisté slušně, ač ne vždy asi stejně, na př. za dvojnásob velikou desku Baskervilleovu (P 2319) dvěma l. a 10 s., naproti pohledu na chrám svatopavelský (P 1021), práci ovšem zcela původní, jež odměněna pěti librami. Porovnejme s tím, co dle velmi pravděpodobného tvrzení Vertueova[2] obdržel za veliký pohled Londýna (P 977) — pouhých 30 shillingů. To bylo arciť v době, kdy morová rána tak těžce dolehla na Londýn, r. 1665,[3] od kteréž doby, jak se všeobecně za to má, poměry uměl-

[1] Walpole H. Anecdotes of Painting . . . With additions by the Rev. James Dallaway, n. v., Londýn 1888, str. 166.

[2] Sp. uv., 146: »it has been well attested to me.«

[3] Nikoli r. 1637, do něhož Borovský klade vznik nejen kresby, ale sama leptu. Na tomto sice čteme rok zmíněný, leč Hollar jím určitě datuje jenom vznik kresby (delin. 1637). K leptu dle této kresby došlo, myslím, teprve roku 1665, je-li správno tvrzení Vertueovo; neboť Vertue

covy spěly k horšímu. Opakuji: jak se za to má, neboť otázka nepřetržitého strádání posledních as dvanácti let jeho života zdá se mi více legendou než faktem. Nelze popříti, že nezřídka bylo vzácných osobních jeho vlastností zneužito, přes to bude nutno dříve, než podobným dohadům uvěříme, zjistiti jednak, kolik mu kdy vskutku bylo zaplaceno, jednak ale též přihlédnouti k tomu, jakou skutečnou platební hodnotu peníze tehdy měly.

Bez zajímavosti posléze není ani drobný celkem fakt, jenž zaznamenán při desce Hattonově. Ukazujeť, že Hollar neleptal veškery tyto pomníky dle skiz vlastních, nýbrž že nejednou užil také kreseb cizích.[1] Proč právě u této desky cena její neuvedena, neodvažuji se posouditi.[2]

---

praví výslovně, že Stent Hollarovi za kresbu a rytí zaplatil 30 sh., »taking Advantage of the poor Man's Necessity in the Sickness Time, 1665.«

[1] Podobně leptal illustrace dle kreseb Hallových pro dílo Thorotonovo.

[2] Dílo Dugdaleovo, s nímž seznam Hamperem otištěný jsem porovnával, zapůjčil mi velmi ochotně p. c. r. F. A. Borovský, začež mu vzdávám povinný dík.

O Karlu Jaromíru Erbenovi.

Napsal Josef Kudela.

(Dokončení.)

Jako na jedné straně promítal Erben »obyčeje českého národa« se všemi jejich prameny do zadu a do báječné minulosti praslovanské, ba společné indoevropské, tak přirozeně je chtěl mít promítnuty také ku předu, do budoucnosti národa, do jeho života ve všech stránkách. Je to nutný důsledek: když ty obyčeje vyplynuly ze samé původní duše slovanské, cizotou nezkažené, a přečkaly s ní tolik věků, tolik změn časových a místních, osudů příznivých i nepříznivých — tedy nám musí i v budoucnosti býti směrodatnými, chceme-li zůstati věrni duchu svého národa; zejména to platí pro nás Čechy, kteří býváme vyhlašováni za hodně načichlé cizotou. (... »sem tam i předhazovati se začalo, že by Čechové tak již odnárodnělí byli, že se sbírku [národních písní] jako jiní příbuzní kmenové slovanští nejsou« ...[1]) A tak slyšíme pro Erbena v tomto směru charakteristickou radu: v národ se pohřížiti a od něho se učiti. Nejurčitěji je vyslovena pro omezenou část básnické formy, ale uvidíme, že ji Erben bral všeobecně; 20. července 1842 psal Stanku Vrazovi: »Národ náš od jakživa zpíval a zpívá po tu dobu, písně jeho jsou hladké, zvučné, rozměrů až ku podivu rozmanitých, aniž kdy potřebí jest mu, jako svědomitému časoměrci, řeči násilí činiti, jej vede cit a sluch, kdy přízvuku a kdy časomíry náležitě užívati má. V národ se tedy pohřížiti a od něho a nikde jinde pravé prosodii se učiti jest.«[2] (Ta slova, pohroužiti se v život národa,« slyšeli jsme již dříve; Erben tu cestu pokládal za nutnou pro úspěšnou práci ve vědě bájeslovné.[3] Ale tu zásadu chtěl mít Erben provedenu všeobecně; v témž dopise St. Vrazovi napsal: »Konečně počal se v časech nejnovějších i duch moderního rozervanství do básní českých vkrádati. Oblibováno sobě v obrazích temných, hrozných, hrobových bez vyššího směru, naříkáno na bolesť, kteréž příčina se nevěděla, honěno se za ztracenou ideí atd.; avšak duch tento již u ostatní větší části spisovatelů zřejmý odpor nalezl, národ pak

[1] Písně národní v Čechách, str. 2.

[2] Brandl str. 20.

[3] Slovanský Sb. II., str. 7.

tak málo si ho všimnul, že o něm ani neví. Národ náš není ve sporu s Bohem, se světem i sám ssebou, on jest duševně zdráv a proto rád živ a vesel; ačkoli neštěstí cizí snadno jeho dojme a k slzám až pohne, tak zase naopak své vlastní skutečné nesnáze bez velikých žalob a nářků, ano téměř lehkomyslně snese...«[1] A v poznámce k balladě »Svatební košile« (v prvním svazku literární přílohy k »Věnci« z roku 1843, str. 123—124) napsal o různých variantách zpracované pověsti: »I ačkoli pověsti tyto bezpochyby všecky z téhož pramene pocházejí, byvše však časem rozšířeny mezi národy mnohé, uchýlily se od původní podoby své, a vzaly na se ráz národu, jehož jměním se staly; a jakož pak ráz národů rozličných je rozličný, takž i pověst tato rozmanitá a nestejná. Zvláště pak pověst česká liší se znamenitě od jiných nejen okolnostmi menšími, nýbrž i směrem celé básně této; neboť co ostatní všecky, což mi jich povědomo jest, panně pro přílišnou lásku její zahynouti dávají, vychází panna česká vítězně, ačkoli způsobem neméně nadpřirozeným, avšak vždy přece na smýšlení národu se zakládajícím, z nebezpečenství mnohem patrnějšího. A tak zjevuje se zdravý silný duch národa i v pověrách a prostých pověstech.[2]

Můžeme tedy úplně přisvědčit slovům dra Jaroslava Sutnara: »Vydal se totiž duch Erbenův na trnitou pouť úmorných výzkumů, by našel samu duši národa.«[3] Ale při těch svých výzkumech neměl, aspoň v první řadě neměl, účelu vědecko-národopisného, nýbrž vedle opětně jistého druhu obrany původnosti a nezkaženosti národního rázu lidové kultury české (»... pročež zdálo se, ano sem tam i předhazovati se začalo, že by Čechové tak již odnárodnělí byli, že se sbírku jako jiní příbuzní kmenové slovanští nejsou, aneb aspoň že by to, co ještě v Čechách se zpívá, tak chatrné chamradí bylo, že ani za sbírku nestojí. — A však mejlíte se, pánové! Čechové mají po tu dobu ještě svůj vzácný poklad jak pověstí, podání a zvyků, tak i písní národních —«[4]) byla to hlavně snaha postaviti národu, hlavně ovšem inteligenci a vrstvám městským vzor, dle něhož by měli zařizovati svůj život i své tvoření. Viděli jsme, že Erben tento požadavek výslovně klade pro techniku veršovou a vůbec pro ráz básnictví umě-

---

[1] Brandl 20./I.

[2] Karel Jaromír Erben. Veškeré spisy básnické. Vydání kritické. Uspořádal Jaroslav Sutnar. V Praze 1905. Str. 176/7.

[3] Karel Jaromír Erben. Poznámky k stým jeho narozeninám. Čas. Mus. král. Čes. 1912, str. 154.

[4] Písně národní v Čechách. Svazek I., str. 2.

lého; klade jej také pro umělou hudbu: »Zkoumání nápěvů národních jest pole široké a zanímavé velmi, ovšem pak důležité, neboť jenom na něm pravá národní zpěvohra zrůsti může; škoda jen, že pole to tak dlouho pustinou leželo.« (Psáno v lednu 1854.)[1] Jiný účel této lidopisné činnosti, který Erben prakticky sám u sebe provedl a který si jistě také theoreticky uvědomil, vyslovuje B. M. Kulda v úvodu k prvnímu vydání své sbírky »Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry«:[2] »Těch původních nezměněných výtvorů ducha národního jest nám v celé rozsáhlosti a hlubokosti poznati třeba, abychom se přiučovali ryzímu jazyku svému, my, kteřížto jsme jazyky cizími namnoze se odnárodnili.« A pro básnickou činnost formuloval tento požadavek velmi určitě L. Štúr: »Plni jsme zajisté toho přesvědčení, že zpěvci naši, kteří chtějí hýbati srdcem veškerého národa našeho, kteří chtějí v něm přecházeti s pokolení na pokolení, musejí prozpěvovat zpěvy své v duchu národa, v útvorech jeho mimovolně vylitého.«[3]

Tento svůj názor o normativním účelu lidopisného materiálu prakticky provedl Erben velkolepým způsobem v balladách »Kytice«, jak v obsahu básní, tak v jejich řeči i umělecké technice. Nejsou to »ohlasy« lidové poesie, jak bývají někdy nazývány, nýbrž vlastní, samostatné umělé výtvory člověka, umělce, který vnímavou duší, trpělivým a láskyplným pozorováním a studováním (jeho přítel dr. Melichar vypravuje, že za universitních studií ani při obědě neodkládal z rukou Čelakovského sbírky slovanských národních písní a ohlasu písní ruských[4]) vnikl do duše národa, zejména pak pro náš případ do způsobu jeho básnického tvoření a tím n a š e l č e s k o u d u š i v s o b ě; přilnutí k poesii lidové svedlo jej s cesty, na kterou ukazovaly některé jeho básnické prvotiny, na pole jeho povaze lidské i básnické blízké, sourodé. Proto jsou jeho »ohlasy« jednostranné, jen výpravné básně obsahu bájeslovného nebo pohádkového; nešlo mu prostě o mechanické napodobení, nýbrž vybral si druh poesie, jeho talentu přiléhající. Velmi dobře řekl o tom hned Nebeský v posudku »Kytice« (Č. Č. M. 1853, str. 171/3), že Erben ukázal, »jak se oněch živlů, ježto se v podáních a písních a vůbec v c e l é m z p ů s o b u d u š e v n í h o ž i v o t a l i d u skrývají, použiti má, aby opravdové národní

[1] Písně národní v Čechách. Svazek III., str. 269.
[2] Díl I. Vyd. 2. V Praze 1874.
[3] O národních písních a pověstech, str. 145/6.
[4] Brandl, str. 10.

básnictví se vyvinulo«;[1] v referátu o druhé sbírce Erbenových písní (v kritické příloze Národních Listů r. 1864) vyslovil ten způsob slovy: nenapodobit (poesii lidovou), nýbrž ponořit se v hlubiny její.[2] Tato stránka Erbenova názoru na lidové obyčeje a umění dala by se jistě prokázati ještě jinými určitými jeho výroky, kdyby bylo podrobně prozkoumáno vše, co Erben napsal, a kdyby byla vydána jeho korrespondence. Také bychom potom patrně poznali, kolik to ponoření se v lid znamenalo pro Erbena nejen v jeho básnickém tvoření, nýbrž také v jeho životě. Zde, v této víře v lid český, v jeho národní zachovalost a v jeho nadějnou budoucnost, ve snaze přispívat k té budoucnosti, je jeden pevný kořen, který slabý, skoro stálou nepohodou stíhaný strom Erbenova života udržoval na živu, že nejen neuvadl, nýbrž nesl vzácné ovoce; nebyl-li to vůbec z jeho kořenů ten nejpevnější.

V tomto směru patří Erben do skupiny svých mladších vrstevníků, kteří v jiných druzích poesie a v jiných uměních vykonali totéž, co Erben: ponořili se do duše lidu a do umění lidového a v něm našli sebe, svou duši uměleckou. V literatuře patří sem zejména Božena Němcová a Karel Havlíček Borovský — Češi, v malířství Josef Manes — umělecky akklimatisovaný na Moravě, v hudbě Pavel Křížkovský — rodák slezský.

K Boženě Němcové a Karlu Havlíčkovi dá se Erben řaditi ještě v jedné příčině: poctivostí a opravdovostí povahy; v ní leží také kus vysvětlení jeho básnického zmlknutí. Citoval jsem již slova z dopisu, psaného Roštlapilovi 6. prosince 1853: »Myslil jsem jednou na to (»poeticky vypracovat děje truchlivé rodu Vršovcův, toho ze všech stran právem neprávem hanobeného rodu, na způsob jako Mickiewicz vylíčil Konráda Wallenroda«), ale nyní již pustil jsem tu myšlenku mimo sebe, vida, že sotva dokonati budu moci toho, co mi bližšího a vůbec snad také důležitějšího jest.«[3] Srovnáme-li s Němcovou: Němcová vytvořila v Babičce dílo umělecky dokonalé, ale sama nebyla s ním dosti spokojena, nestačilo jí to bavit čtenářstvo pohádkami o věcech celkem bezvýznamných, nota bene povídkami, které vlastně pro ni žádnou prací nebyly, nýbrž jen jí poskytovaly úlevu v jejím strastném životě — chtěla zasáhnout do života národa, přispět k jeho povznesení, k zlepšení poměrů lidí utlačovaných. A následek: vady »Pohorské vesnice« s hlediska uměleckého. Podobně

---

[1] Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského. Sepsal dr. J. Hanuš. V Praze 1896, str. 121.

[2] Tamtéž str. 156. [3] Brandl, str. 50.

Havlíček od tvoření beletristického odveden k žurnalistice a politice a teprve brixenské vyhnanství zase mu umožnilo vrátiti se na Parnas. A z nejnovější doby máme analogický příklad na Macharovi; také u něho v pracích z posledních let, i ve feuilletonech (zejména v »Katolických povídkách«) i v nových sbírkách básnických, vidí se úpadek umění: tendenci prý obětováno umění. A zrovna vhod cituje V. Martínek v nedávno vyšlé knize o Macharovi[1] jeho slova: »... a vzpomínky, nálady, duševní stavy vlastní, milostné románky cizí, literární klípky, efemérní sensace — jak je to všecko nicotné a hloupé před tváří věčnosti — ne, ne, je konec každé já-lyrice,« jsou jiné věci na práci, neskonale důležitější. Fraseologie jiná, ale názor v podstatě týž. Takových příkladů je v dějinách našeho obrození a ve vývoji obrozeného národa dosud hromada: charakterní lidé vidí, jak jsme všude pozadu, co je všude práce a jak málo na ni lidí, a proto opouštějí svou nejvlastnější líchu a přikládají ruku k dílu tam, kde myslí, že je to důležitější, nutnější, kde vidí nebezpečí v odkladu. Nedávno bylo profesoru Masarykovi vytýkáno, že pro politickou práci zanedbává vědu a universitu. Takoví lidé se vlastně sami poškozují; u nich musíme cenit vedle jich díla literárního r o v n o p r á v n ě také ž i v o t. Erben byl z toho druhu lidí poctivých, kterým nešlo o literaturu, nýbrž o to vykonat něco pro život národa. Proto tím více musíme litovat, že nemáme dosud pořádně vylíčený jeho život; Erbenův životopis měl by být tak napsán, jako jej napsal o Němcové pro »Zlatoroh« V. Tille.

Česká věda národopisná má v Erbenovi vlastně svého zakladatele, který jí stanovil velkolepý program a vykázal rozhodné místo v ž i v o t ě národa: svazovat náš národ s předhistorickou minulostí všeslovanskou a platně spolupůsobit při dalším vývoji jeho života a umění; zakladatel českého národopisu svou širokou koncepcí české vědy lidopisné dal posvěcení piplavé, na první pohled bezúčelné námaze odborných pracovníků, kteří přišli po něm, ale zároveň jim ukázal cíl, který musí jich vědeckou práci řídit, aby se nestala vědou pro vědu, sbíráním materiálu pro sbírky, nýbrž hleděla vyplnit svůj důležitý úkol v přítomnosti pro budoucnost.

---

[1] J. S. Machar. Přehled jeho básnického díla. Nákladem F. Šimáčka v Praze.

Státní dlužení a státní úvěr.

Napsal prof. Jan Kloušek.

(Pokračování.)

Celková emise 4%ní zlaté renty v l. 1876—1880 činila 340·8502 mil. zl. ve zlatě = 852·1255 mil. frs., za niž bylo opravdu splaceno státu jen 515·25 mil. frs. Stát tedy při poměrně malé sumě 515¼ mil. frs., kterou dostal, připsal věřitelům 336·8755 mil. frs. nominálního dluhu, čili na každých 100 frs. dluhu upsal 165·38 frs. Průměrné úrokování bylo 6·615% ročně a tyto vysoké úroky se platí ještě dnes stále, jelikož vysoký nominální dluh při nízkém nominálním úrokování později nedopustil žádného zmírnění úroků. Kdyby se byly vydávaly podle stavu úrokové míry renty 7%, 6½%ní, 6%ní atd. vesměs al pari, byly by se úroky z celé oné sumy již zmenšily v r. 1896 (neb i dříve) asi na 20²/₃ mil. frs. ročně, kdežto dosud a dlouho ještě bude stát platit 34·085 mil. frs. ročních úroků.

Podobně se vydávala v téže době stále sjednocená renta 4·2%ní za takové kursy (pod 60%), že jedině správným bylo emitovati renty 7%ní nebo později 6%ní. Ano k vydávání sjednocené renty byli finanční ministři přímo zákonem nuceni, jelikož co se uplácelo na umořování (ano i na část úroků) všeobecného dluhu, to podle zákona se uhrazovalo novými emisemi sjednocené renty. V době od r. 1868—1880 vydalo se papírové renty sjednocené nominálně asi 277¾ mil. zl. a utržilo se za ni pouze 171¹/₆ mil. zl., tak že na pouhé připsání dluhu ve prospěch věřitelů připadlo 106⁷/₁₂ mil. zl. čili 213¹/₆ mil. K bylo zcela zbytečně a za nic dluhů přiděláno. S menšími obnosy stříbrné renty dělaly tyto kursovní zbytečné ztráty přes 216 mil. K.

Celkem od r. 1868 až do r. 1881 bylo různých rakouských rent 4%ních a 4·2%ních vydáno něco přes 1500 mil. K nominálních a stržilo se za ně o 536 mil. K méně, než na kolik byl upsán nominální dluh. To znamená, že se tím po-

zbyla možná roční úroková úspora přes 21 mil. K (při 4%ním úrokování, na které by menší nominální dluh byl se mohl převésti nejdéle v r. 1897).

Mnohem horší byla ztráta při nepodařeně provedené unifikaci všeobecného státního dluhu. Tehdy si nechala rakouská vláda ujíti příležitost k výhodné úpravě, ačkoli k tomu měla podrobný plán i návod od uherského finančního ministra Lónyaye v r. 1868. Lónyay chtěl, aby celý všeobecný dluh byl proměněn se souhlasem věřitelů v 6%ní rentu, prostou vší budoucí daně s náležitou redukcí nominálního zadlužení. Každý majitel státního úpisu byl by dostal nový 6%ní dluhopis nominální sumy, rovnající se jeho tehdejší ceně tržní (kursovní) s jistým mírným nádavkem. Těm věřitelům, kteří by k takové přeměně nechtěli přivoliti, navrhoval, aby se uložila kuponová daň takové výše, že by neměli většího důchodu úrokového, nežli věřitelé svolující ke konversi, ale zároveň aby se naznačilo, že se daň ta může i zvýšiti.

Není pochyby, že by se byli skoro všichni věřitelé rozhodli pro takovou konversi, zvláště kdyby se jim bylo dostalo jistého mírného nádavku ke kursovní ceně a kdyby se bylo slíbilo, že během patnácti (nebo deseti) let se nebude moci 6%ní renta konvertovati. Ovšem by se bylo nemohlo mluviti o konversi dobrovolné, jelikož by věřitelé k ní byli donucováni kuponovou daní. Ale tento mírný nátlak byl by se přijal mnohem ochotněji nežli unifikace v r. 1868 provedená, která se naprosto neohlížela na souhlas věřitelů a byla zcela libovolným i při tom nešťastným způsobem provedena.

Lónyay vedle toho radil, aby se současně s tím upravila papírová měna a přeměnila v měnu kovovou; za těch předpokladů by se byla konverse s velikou ochotou přijala i jistě zdařila.

Tehdy byla tržní (kursovní) cena veškerého všeobecného dluhu asi 1640 mil. zl. r. m. Kdyby se bylo na tomto podkladě vydalo 6%ní renty 1700 mil. zl. r. m. (= 3400 mil. K dle nynějších peněz), mohlo se každému věřiteli povoliti ještě $3^2/_3$% nádavku ke kursovní ceně. Roční úrok z této renty byl by býval 102 mil. zl., — ještě o něco menší, nežli jaký skutečně se platil po unifikaci. Nyní místo tehdejšího všeobecného dluhu koluje skoro 4900 mil. K (= 2450 mil. zl.) sjednocené renty. [Všeobecného dluhu ještě je o něco více, ale sjednocené renty malou částí bylo použito také k jiným účelům nežli k výměně za všeobecný státní dluh.]

Renta 6%ní, i kdyby byla měla výsadu, že se nesmí konvertovati do 15 let (na př. do r. 1883), byla by se dala aspoň v r. 1883 al pari

konvertovati na rentu 5½%ní, čím by její úrok se byl už zmenšil na 93½ mil. zl. (= 187 mil.). Nejdéle pak v r. 1889 mohla se konvertovati na rentu 5%ní al pari, tak že by její úrok byl již jen 85 mil. zl. a v r. 1896 nebo 1897 byla možná konverse na 4%ní rentu al pari, tedy úrok z původně 6%ní renty byl by nyní již jen 68 mil. zl. = 136 mil. K. Proti tomu ze 4900 mil. K sjednocené renty, která místo toho koluje, platí se dosud přes 198 mil. K ročních úroků. Tedy podle Lónyayovy rady by měla Cislajtanie *o 62 millionů K ročního úrokového vydání na všeobecný státní dluh méně.* Ale nešťastný zvyk vydávati za všech okolností renty jen na nízká nominální procenta zmařil všecky tyto tak veliké úspory.

Vůbec po r. 1868 a ještě více po r. 1873 — (i také před r. 1866) — bylo u nás všeobecně rozšířeno přesvědčení, že vysoká úroková míra pro státní výpůjčky je něco zcela přirozeného i nezměnitelného. Stát platil roční úroky 7% a přes 7% ročně, a stejně vysoké úroky platili tehdy i soukromí dlužníci na nejlepší jistoty (na př. na hypoteky),[1] jako by ani nikdy nebylo naděje na mírnější úrok. A přece mohly býti ještě v paměti doby, kdy rakouský úvěr byl zcela dobrý, kdy bylo lze státu vypůjčiti si až na 4% ročně (na př. 1845).

Vedle toho se potají asi myslilo, že taková břemena z dluhů státních dlouho se nesnesou a že nastane dříve či později redukce úroků podobná — třeba ne tak nápadná —, jako v r. 1811. Proto bylo tehdejší finanční správě lhostejno, jaký dluh upisuje a také věřitele nic nelákal slib, že jim bude počítán vyšší kapitál nominální. Toho si pranic nevážili; bylo to viděti při unifikaci, kde anglickým věřitelům při nepatrném zkrácení úrokového důchodu (jen o 3·4%) nic neplatilo značné zvýšení nominálního dluhu (až o celých 15%), jelikož tak vášnivě i rozhořčeně proti unifikaci protestovali.

[A totéž bylo zřetelno také v r. 1882, kdy ministr Dunajewski vydával zároveň i rentu 5%ní i rentu sjednocenou (4·2%ní). Při emisi 5%ní papírové renty docílilo se kursu 92⅛%, kdežto za sjednocenou rentu dostalo se jen 76¾%. Úrok na rentu sjednocenou skutečně placený byl 5·472% ročně, kdežto na rentu 5%ní byl jen 5·427%, ačkoli nominální zadlužení při rentě sjednocené bylo o 20·03% vyšší než

[1] **Společnost rakousko-uherské jižní dráhy vydala 3%ní priority jedenkráte až jen za kus 34⅚%; tedy roční úrok se povoloval 8·61% a splácel se při tom dluh 2·87-krát vyšší, než kolik se za půjčk dostalo.**

při rentě 5%ní. Když stát za touž vyplacenou sumu upisoval vyšší dluh, nedostal za to povolený nižší úrok, nýbrž naopak musil ještě platit úroky větší. Tak byl se svými sliby věřitelům podezřelý!]

Od ministra Dunajewského přestalo se konečně s tímto hrozným plýtváním na účet státního úvěru. Rentou 5%ní se stát již příliš nezatěžoval aspoň nominálním zbytečným dluhem. Renty té bylo vydáno asi $238^{7}/_{8}$ mil. zl. a státu bylo skutečně vyplaceno $223\frac{1}{2}$ mil. zl., tak že nominálnímu dluhu bylo jen připsáno $15^{3}/_{8}$ mil. zl. čili sotva 31 mil. K. Ovšem i to bylo ještě zbytečno; měla se podle docílených kursů napřed (v letech 1881—1883) vydávati renta $5\frac{1}{2}$%ní, jež by se byla prodala nad pari a teprve později se mohlo začíti s rentou 5%ní.

Předčasná byla také konverse 5%ní renty hned v r. 1893 na 4%ní, tím se její nominální suma zvýšila zbytečně o 8·7% a znemožnilo se pozdější plné snížení úrokové o 1% ročně, nýbrž snížil se úrok pouze o 0·6522% ročně. V r. 1893 byla možná konverse na $4\frac{1}{2}$% al pari a v r. 1897 byla by zase $4\frac{1}{2}$%ní renta se mohla již al pari konvertovati na 4%ní bez jakéhokoli zvyšování nominálního dluhu. [Dělalo by to nyní nižší úrok o 4·7775 mil. K proti skutečnému snížení pouze o 2·9228 mil. K v r. 1893 a dluh byl by o $41\frac{3}{4}$ mil. K menší.]

Celkem však po r. 1880 nebyly již chyby při dělání státních dluhů ani zdaleka tak osudné jako dříve, jelikož se úvěr státní zlepšil; přiblížil se obvyklé nominální míře úrokové 4% ročních. Teprve v nejnovější době stálým dlužením a pro zahraniční nesnáze začíná zase skutečné úrokování dosahovati až 5% ročně; ano koncem r. 1912 na krátkodobou půjčku za všeobecné mezinárodní nejistoty musily se oba státy naše podvoliti až ročnímu úroku 7%nímu. Tu již by starý zvyk držeti se nízkého nominálního 4%ního úrokování měl zase velmi osudné důsledky!

*

Současně s cislajtánským samostatným dluhem rostl také zvláštní dluh uherský; ale mnohem obtížněji bylo Uhrům dostati úvěr nežli královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným. Cislajtanie až do konce r. 1876 neobracela se o úvěr ani do ciziny, kdežto Uhři neměli doma žádných kapitálů a ovšem jich nenašli ani v Rakousku.

Prvně Uhry ucházely se o úvěr ve Francii, jelikož angličtí kapitalisté odmítali půjčky jak rakouské tak i uherské, rozhořčeni ještě

pro unifikaci všeobecného dluhu. Podmínky kapitalistů francouzských nebyly ovšem výhodné. Byly napořád uzavírány půjčky umořované (splatné od 30 do 50 let) na úroky z kursovni ceny od 6¾—7½% a s upisovaným kapitálem, který se musil opravdu pak v poměrně krátké době splatit, zvýšeným o 35 — až přes 45% nad sumu obdrženou.

Ale na splátky, ba ani na úroky peněz nebylo. Jak bylo tehdy uherské státní hospodářství stísněno, vidí se z účetních uzavírek dvanácti let od r. 1870—1881, dle kterých běžnými příjmy zůstalo neuhrazených schodků 524 mil. zl. (tedy průměrně ročně téměř 44 mil. zl.). Také francouzští kapitalisté nejevili již ochoty k novým půjčkám, třeba pro ně podmínky byly tolik lákavé. Patrně se přestalo věřiti solventnosti mladého státu. Nebylo tedy zbytí a bylo třeba se obrátiti na úvěrní trh anglický. Uhři za tím účelem musili zaplatiti aspoň část protestovaných úrokových nedoplatků, které si angličtí věřitelé účtovali po unifikaci všeobecného dluhu.

A jakou lichvářskou půjčku si za to vykoupili! Podobných těžkých podmínek nenajdeme leč v Rakousku při půjčkách z r. 1816, ale důsledky byly horší, protože se jednalo o veliké sumy a o závazky, které trvají dosud a v budoucnosti ještě neztenčeně potrvají.

Prvně v roku 1873 a 1874 byla smluvena krátkodobá půjčka na 6% ročně, splatná v pěti letech. Obnos její zněl na 15 mil. £ (ve dvou emisích po 7½ mil. £ v 1873 a 1874) = 153 mil. zl. ve zlatě = 381 mil. franků, za které bylo vyplaceno hotově jen čistých 124 mil. zl. ve zlatě = 310 mil. franků. Když se nepřihlíží ke složitému úrokování, byla by to půjčka průměrem skoro na 12% ročně (při složitém úrokování asi 10½% ročně)!

To byla půjčka krátkodobá, byla to výpomoc z okamžité nouze. Úroková míra ročních 10½% byla sice přílišná, ale jinak nemusila míti tolik zhoubných následků, kdyby ji byl uherský stát, jak původně zamýšlel, hotově mohl aspoň splatit ze stržených peněz za státní statky. Ale to naprosto se nezdařilo; prodej státních státků se ukázal tak nevýhodným, že jich bylo jen asi za 2 mil. zl. r. m. prodáno. Bylo tedy nutno splacení oněch krátkodobých úvěrů provésti novou úvěrní operací.

K tomu a k jiným ještě úhradám byla volena již rentová výpůjčka, opět po většině v Anglii vydaná. Byla to renta 6%ní, které bylo celkem od r. 1876—1880 uvedeno v oběh 400 mil. zl. ve zlatě. Průměrný kurs této renty byl 74·85% čistě, tak že asi 106 mil. zl. ve zlatě = 265 mil. franků padlo na kursovní ztráty (čili bylo věřitelům připsáno k nominálnímu dluhu). Většina této renty byla spotřebována ke splacení krátkodobé půjčky z let 1873—1874 a zbytek na krytí běžných deficitů.

Sotva byla emise 6%ní renty skončena, pomýšlelo se již na její konversi. Než ta byla silně předčasna, jelikož úroková míra nepatrně jen klesla pod 6%. Ukázalo se to také na výsledku konverse: Za 400 mil. zl. 6%ní renty vydalo se 545 mil. zl. ve zlatě 4%ní renty.[1] Nominální dluh se tím zase zvětšil o 145 mil. zl. ve zlatě = 362½ mil. franků. Tedy při emisi a konversi 6%ní renty byla dohromady věřitelům k nominálnímu dluhu připsána ohromná suma 627½ mil. franků: Dluh po konversi zněl na 1362½ mil. franků, ale státu bylo vyplacena jen 735 mil. franků. [Jelikož roční úrok ze 4%ní renty byl 54½ mil. franků, znamenalo to roční úrokování konečné 7·415%, které se musí platit podnes a tak dlouho, pokud nebude možno 4%ní rentu konvertovat. Ztráta kapitálu 627½ mil. franků při poměrně tak malé půjčce je zajisté úžasná.]

Než stát ani oněch 735 mil. franků neměl hotově vyplacených; neboť větší díl ze zlaté renty 6%ní (a tedy i ze 4%ní) byl spotřebován na uhrazení 6%ní krátkodobé půjčky z let 1873—1874!

Tu teprve vyniknou lichvářské podmínky, když pátráme, kolik státu skutečně hotově bylo vyplaceno: Ony krátkodobé půjčky zněly na 153 mil. zl. ve zlatě, fakticky čistý jich výnos byl jen 124 mil. zl. ve zlatě = 310 mil. franků v hotovosti. Na jejich splacení v nominale 381¼ mil. franků se spotřebovalo asi 521 mil. franků 6%ní renty, a ty se konversí konečně proměnily asi v 710 mil. franků 4% renty.

Pochod dlužení byl od r. 1873—74 takovýto: Uherský stát potřeboval a dostal hotových 310 mil. franků a upsal na ten dluh napřed jen 381¼ mil. franků; po pěti letech byl ten dluh prolongován na sumu 521 mil. franků a za dvě nebo tři leta na to na 710 mil. franků! Tedy z původního obdrženého obnosu 310 mil. franků vyrostlo asi za sedm neb osm let

[1] Renta 4%ní byla emitována i později, tak že jí obíhá 1585 mil. frs. = 634 zl. ve zlatě.

710 mil. franků dluhu. Ale při tom ještě se platily ohromné úroky: napřed $22^7/_8$ mil. franků ročně — (nehledíme-li k tomu, že se musila splatit mnohem vyšší suma), — po pěti letech $31\frac{1}{4}$ mil. franků, které se konečně ustálily na 28·4 mil. franků až podnes. Ze sumy opravdu vyplacené to činilo napřed $7^3/_8$%, pak přes 10% a až do dnešního dne 9·16%! Kapitál nominální dluhu vzrostl na násobné $2^9/_{31}$krát větší nad sumu obdrženou.[1]

Pouhým připsáním se musil kapitál dlužný zvýšit o 400 mil. frs. při tak malé sumě obdržené, a to ani když nehledíme k tomu, že také dlužné úroky tak vysoké se hradily výpůjčkou.

Kdyby uherský stát byl tehdy přiměřeně se svým skutečným úvěrem byl vydal rentu 8%ní — (úroková míra na zajištěné dlouhodobé půjčky ani tehdy nepřesahovala mnoho nad $7\frac{1}{2}$% ročně), — byl by ji prodal al pari nebo nad pari a tak pro prvých osm let by byly

[1] Na takové podmínky zajisté název lichvy byl by skoro mírným. Považme jen, že také *úroky* z oné půjčky při průměrném ročním deficitu asi 88 mil. K (který však v letech 1874—1879 byl ještě mnohem větší) se musily uhrazovati 6%ní rentou; úroky ty dělaly z půjčky 15 mil. lib. až do její splatnosti $114^3/8$ mil. frs., na které se při průměrném kursu 6%ní renty 74·85% spotřebovalo zase 152·8 mil. frs. nového dluhu. Tedy celkem bylo nutno vydati k úhradě 15 mil. lib. i s úroky asi 674 mil. frs. renty 6%ní, při čem ještě se nepřihlíží ani k interkalárním úrokům, které také nemohly býti placeny z řádných příjmů. Tato 6%ní renta se nahradila dále rentou 4%ní v obnosu přes 918 mil. frs., když opět nehledíme ani k úrokům ze 6%ní renty narostlým. (Ty již aspoň nebyly po většině placeny novým dluhem.)

Tedy si představme, že dlužník byl by dostal hotově 31.000 frs. a že by za to upsal sumu směnky 38.125 frs. a vedle toho každoročně se zavazoval k novým směnkám (na úhradu úrokovou) a po pěti letech že by všecky ty směnky byly prolongovány na sumu 67.400 frs., z níž by platil 6%ní úrok, a za dvě léta že by konečně směnky ty byly přeměněny ve dluh 91.800 frs. vtělený na úplně spolehlivou hypotéku. To byl by znázorněn postup dlužení, kterým se v tak krátké době dluh bezmála ztrojnásobil (s interkalárními úroky jistě!) a z 31.000 frs. úplně zajištěné původní skutečně vyplacené pohledávky se pak již na věčné doby platí úrok 3672 frs. ročně (asi $11^5/_6$%). Tu jistě nikdo nemůže upírati lichvářský ráz takovému zadlužování. —

Původně ovšem dluh ten vznikl z vnitřních nesnází uherských, že se pak do té míry přiostřil, k tomu přispěly nejvíce nepokoje balkánské a zabrání Bosny s Hercegovinou, tedy politika zahraniční. Že úrokové břemeno zůstalo tak příšerně vysokým *podnes*, toho vinou jsou nízká nominální procenta.

úroky roční dělaly sotva 25 mil. frs. V roku 1881 byla však již možná konverse na rentu 6%ní al pari, — [tehdy se již 6%ní renta konvertovala ve 4%ní], — úrok byl by klesl již na 18·6 mil. frs. (kdežto ze 6%ní renty místo toho vydané činil úrok 31·26 mil. frs.). Nejdéle asi v r. 1889 byla pak možná konverse na rentu 5%ní a v r. 1896 potom na rentu 4%ní al pari. Tím by se byl na konec od r. 1869 snížil roční úrok na pouhých 12·4 mil. frs., kdežto nyni platí stát z toho dluhu dosud 28·4 mil. frs. ročně a dluh jeho jest o 400 mil. frs. větší.

Podle vzoru rakouského byla současně se 4%ní zlatou rentou uherskou vydávána také 5%ní uherská papírová renta, při níž již nebyly kursovní ztráty tak veliké, protože se již uherský úvěr zlepšil. Přece však byl při tom nominální dluh zvýšen o 47¼ mil. zl. čili o 94½ mil. K a při předčasné pozdější konversi její 1893 na rentu 4%ní bylo přiděláno přes 75 mil. K nominálního dluhu. Dohromady také při této rentě přibylo asi 170 mil. K zbytečného nominálního dluhu. [Při původni sumě stržené 622½ mil. K znamená to konečné zvětšení nom. dluhu asi o 26½%.]

Velmi nešťastně byly však provedeny konverse v r. 1889 železničních půjček na 4½%ní dluhopisy a vyvazovacího dluhu na 4%ní obligace. Celou konversí bylo přiděláno nominálního dluhu asi 103 mil. K a úspora úroková byla minimální pouze asi 1 mil. K ročně. Nejhůře konvertována byla vyvazovací půjčka, která se nominálně zvýšila o 54 mil. K, při čem úspora úroková nebyla téměř žádná, jenom že ten neztenčený úrok se musí nyní platit po 70 let a k tomu se musí v té době oplatit kapitál o 54 mil. K vyšší. [Konvertovaný dluh činil 345 mil. K, nový místo něho nastoupil 399 mil. K se stejným skoro úrokem; jediná výhoda byla, že se stará půjčka měla splatit asi v 17 letech, kdežto nová byla splatná v 70 letech; ale toho se dalo docílit bez zvyšování nominálního kapitálu.] — Tyto konverse měly tu vadu ještě, že nové 4½%ní půjčky se nesměly konvertovati, leč až po r. 1900. Tím se ztratila vhodná příležitost ke konversi na 4%ní půjčky al pari v r. 1897; i kromě vyšších úroků, které bylo nutno platit až do r. 1902, nemohla se pak konverse provésti tak výhodně a bylo nutno nominální kapitál zvýšiti asi o 30 mil. K.

Tedy jenom při emisích: krátkodobých půjček z let 1873/1874, pak při zlaté rentě 6%ní i při její konversi, při emisi 5%ní renty papírové a její konversi a při konversích v r. 1889 bylo při-

děláno **zbytečného nominálního zadlužení přes** 970 mil. K. To znamená při nynější nominální úrokové míře 4% ročně **zbytečný roční úrok vyšší téměř o 39 mil. K.** A přece se při tom jednalo jen o menší část uherského dluhu (totiž nejvýše dohromady 3200 mil. K nominálních).[1]

(Pokračování.)

---

[1] Celý uherský státní dluh je přes 7.000 mil. K; ale asi 1.400 mil. K připadá jako kapitalisovaná anuita na všeobecný státní dluh, kolem 400 až 500 mil. K na anuity bývalým železničním společnostem, něco na drobnější dluhy jednotlivých odborů ministerských. Při ostatním zbytku nebyly již kursovní ztráty tak veliké, jelikož byly po většině emise novější, kdy uherský úvěr byl příznivější a kdy skutečná úroková míra se již tolik nelišila od nominální 4%ní.

Ale i ty ostatní ztráty přesahují jistě asi přes 200 mil. K, tak **že celý státní dluh byl zbytečně rozmnožen asi o 1.200 mil. K nominálních a jeho úroky asi o 48 mil. K ročně jsou zbytečně vyšší.** Nad čarou byly vytčeny jen nejhorší příklady uherského dlužení, které jsou jistě výstražným a odstrašujícím příkladem pro všechny finanční politiky. Kdyby se ještě stopovalo celé tehdejší státní hospodaření i celkový směr politiky vůbec v téže době, uvidělo by se, jak velice je pravdou, že špatná politika státní jest příčinou špatných financí i **jak špatné finance jsou jen důsledkem pochybené správy státní vůbec.**

Důchod, jeho rozdělení a zdanění v Čechách.

Napsal JUDr. Jindřich Chylík.

(Pokračování.)

d) Okresy smíšené s německou většinou.

	Zdaněný příjem v K	Průměrný příjem na 1 poplatníka K
Venkov	39,385.709	2406
Větší města	7,426.023	3029
Střední města . . .	10,269.709	2647
Celkem	57,081.441	2515

Čili relativně:

Venkov	69·00
Větší města	13·01
Střední města	17·99
Celkem . . .	100·00

e) Okresy jednojazyčné německé.

	Zdaněný příjem v K	Průměrný příjem 1 poplatníka K
Venkov	169,594.117	2677
Větší města . . .	82,582.358	3363
Střední města . . .	47,370.701	3482
Celkem	299,547.176	2853

Čili relativně:

Venkov	56·61
Větší města	27·57
Střední města	15·82
Celkem . . .	100·00

4. Uložená daň.

V tab. IV. jsou data o uložené dani, jíž rozumíme součet všech sazeb poplatníkům uložených; odečteny jsou nepatrné obnosy daňové, které se nevybírají na základě XVII. čl. uv. zákona od určitých kategorií st. úředníků.

a) Celé Čechy.

	Uložená daň v K	Na 1 poplatníka v K
I.	8,565.835	54·43
II.	747.275	41·95
III.	984.465	43·37
IV.	5,301.232	52·23
A	9,313.110	53·16
G	6,285.697	50.61
Čechy	15.598.807	52.10

Uložená daň ve skupině

	činila % daně
I.	54·91
II.	4·79
III.	6·31
IV.	33·99
A	59·70
B	40·30
	100·00

b) Okresy jednojazyčné české.

	Uložená daň v K	Na 1 poplatníka v K
Venkov	3,211.625	44·66
Větší města	4,987.129	64·17
Střední města	367.981	46·79
Celkem	8,565.835	54·43

Čili relativně:

Venkov	37·49
Velká města	58·22
Střední města	4·29
	100·00

c) Okresy smíšené s českou většinou.

	Uložená daň v K	Na 1 poplatníka v K
Venkov	506.526	43·32
Větší města	160.176	33·98
Střední města . .	80.573	57·30
Celkem	747.275	41·95

Čili relativně:

Venkov	67·79
Větší města	21·43
Střední města	10·78
	100·00

d) Okresy smíšené s německou většinou.

	Uložená daň v K	Na 1 poplatníka K
Venkov	686.852	41·97
Větší města	123.234	50·26
Střední města	174.379	44·94
Celkem	984.465	43·37

Čili relativně:

Venkov	69·77
Větší města	12·52
Střední města	17·71
	100·00

e) Okresy jednojazyčné německé.

	Uložená daň v K	Na 1 poplatníka K
Venkov	2,830.479	44·69
Větší města	1,587.688	64·66
Střední města	883.065	64·91
Celkem	5,301.232	52·23

Čili relativně:

Venkov	53·39
Větší města	29·95
Střední města	16·66
	100·00

5. Prameny příjmové.

V těchto datech je uvedeno, jakým absolutním i relativním dílem participují jednotlivé druhy příjmů, jak je rozděluje rakouský zákon o daních osobních, na celkovém hrubém příjmu, tedy příjmu, od něhož nebyly odečteny přípustné srážky.

Pojem jednotlivých těchto pramenů je znám, a netřeba proto blíže se o něm zmiňovati. Připomínáme jen, že »podnikem« rozumíme tu samostatné výdělkové podniky a zaměstnání, »službami« příjem ze služného, ze mzdy a výslužného.

a) Celé Čechy.

Hrubý příjem v K

	z pozemků	budov	podniků	služeb	kapitálu	ostatní	celkem
I.	59,732.090	51,273.259	138,172.325	252,388.928	56,158.788	7,604.560	565,329.590
II.	5,026.333	3,908.015	15,349.727	25,973.345	5,299.088	378.947	55,937.455
III.	5,950.895	4,122.035	21,800.277	29.058.903	4,783.630	575.996	66,291.736
IV.	18,512.877	35,060.680	123,603.228	129,180.866	35,802.133	1,772.175	343,931.959
A	64,758.423	55,181.274	153,522.052	278,364.273	61,457.876	7,983.507	621,267.405
B	24,463.772	39,182.715	145,403.505	158,239.769	40,585.763	2,348.171	410,223.695
Čechy	89,222.195	94,363.989	298,925.557	436,604.042	102,043.639	10,331.678	1.031,491.100

V relativních číslech

	z pozemků	budov	podniků	služeb	kapitálu	ostatní	celkem
I.	10·58	9·07	24·28	44·81	9 93	1·33	100
II.	8·98	6·98	27·44	46·45	9·47	0·68	100
III.	8·97	6·22	32·88	43·84	7·22	0·87	100
IV.	5·38	10·19	35·94	37·56	10·41	0·52	100
A	10·42	8·88	24·71	44·82	9·89	1·28	100
B	5·96	9·55	35·44	38·59	9·89	0·57	100
Čechy	8·65	9·15	28·98	42·33	9·89	1·00	100

b) Okresy jednojazyčné české.

Hrubý příjem v K

	z pozemků	z budov	z podniků	služeb	kapitálu	ostatní	celkem
Venkov	54,235.427	13,900.516	53,316.450	97,901.655	17,917.233	1,772.420	239,043.701
Větší m.	4,238.602	34,819.331	77,533.000	141,901.998	35,756.947	5,588 511	299,838.389
Střední m.	1,258.061	2,553.412	7,322.875	12,585.275	2,484.608	243.629	26,447.860
Celkem	59,732.090	51,273.259	138,172.325	252,388.928	56,158.788	7,604.560	565,229.950

V relativních číslech

	z pozemků	z budov	z podniků	služeb	kapitálu	ostatní	celkem
Venkov	22·69	5·81	22·30	40·97	7·49	0·74	100
Větší města	1·41	14·95	25·87	43 99	11·92	1·86	100
Střední města	4·76	9·65	27·69	47·59	9·39	0·92	100
Celkem	10·58	9·07	24·28	44·81	9·93	1·33	100

c) Okresy smíšené s českou většinou.

Hrubý příjem v K

	z pozemků	z budov	z podniků	služeb	kapitálu	ostatní	celkem
Venkov	4,799.526	2,042.621	10,631.326	15,960.035	3,583.912	223.716	37,421.136
Větší města	105.743	1,352.284	2,946.984	7,704.959	1,134.135	129.322	13,373.427
Střední města	121.064	513.110	1,771.417	2,310.351	581.041	25.909	5,322.892
Celkem	5,026.333	3,908.015	15,349.727	25,975.345	5,299.088	378.947	55,957,455

V relativních číslech

Venkov	12·88	5·48	28·55	42·86	9·63	0·00	100
Větší města	0·80	10·11	22·04	57·61	8·48	0·96	100
Střední města	2·27	9·64	33·28	43·40	10·92	0·49	100
Celkem	8·98	6·98	27·44	46'45	9·47	0·88	100

Okresy smíšené s německou většinou.

Hrubý příjem v K

	z pozemků	z budov	z podniků	služeb	kapitálu	ostatní	celkem
Venkov	5,698.067	2,270.445	15,542.360	19,952.668	3,115.965	200.302	45,779.807
Větší města	162.813	823.924	2,743.332	3,994.352	764.533	264.238	8,753.192
Střední města	90.015	1,027.666	4,514.585	5,111.883	903.132	111.456	11,758.737
Celkem	5,950.895	4,122.035	21,800.277	29,058.903	4,783.630	575.996	66.291.736

V relativních číslech

Venkov	12·45	4.95	31·77	43·59	6·80	0·44	100
Větší města	1·86	9·41	31·34	47·92	8·74	0·73	100
Střední města	0·77	8·73	38·39	43·48	7·68	0·95	100
Celkem	8·97	6·22	32·88	43·84	7·22	0·87	100

Okresy jednojazyčné německé.

Hrubý příjem v K

	z pozemků	z budov	z podniků	služeb	kapitálu	ostatní	celkem
Venkov	17,253.723	15,265.065	66,796.503	74,532.921	18,224.856	863.938	192,937.006
Větší m.	716.683	10,217.435	36,585.413	35,478.657	11,164.615	536.162	94,698.965
Střední m.	542.471	9,578.180	20,221.312	19,169.288	6,412.662	372.075	56,295.988
Celkem	18,512.877	35,060.680	123,603.228	129,180.866	35,802.133	1,772.175	343,931.959

V relativních číslech

Venkov	8·94	7·91	34·62	38·64	9·44	0·45	100
Větší města	0·76	10·79	38·63	37·46	11·79	0·57	100
Střední města	0·96	17·01	35·92	34·06	11·39	0·66	100
Celkem	5·38	10·19	35·94	37·56	10·41	0·52	100

6. Rozvrstvení poplatníků dle stupnic příjmových.

Oficielní statistika udává počet poplatníků v těchto skupinách příjmových: příjem 1200—1300; 1300—1400 K; 1400—1600 K; 1600—2000 K; 2000—2400 K; 2400—3000 K; 3000—3600 K; 3600—4400 K; 4400—5200 K; 5200—7200 K; 7200—9200 K; 9200—12.000 K; 12.000—20.000 K; 20.000—40.000 K; 40.000 až 100.000 K; 100.000—200.000 K a přes 200.000 K.

My shrnujeme menší tyto skupiny v 5 skupin větších, totiž 1200—2400 K; 2400—3600 K; 3600—7200 K; 7200—12.000 a přes 12.000 K a udáváme nejprve absolutní a pak relativní (vzhledem k celkovému počtu poplatníků) počet poplatníků v jednotlivých skupinách.

A. Počet poplatníků s příjmem K

	do 2400	2400-3600	3600-7200	7200-12000	přes 12.000
I.	100.739	26.505	22.337	4.795	3.005
II.	12.374	3.065	1.838	356	178
III.	17.658	2.791	1.720	324	204
IV.	75.889	14.224	7.245	2.275	1.865
A	113.113	29.570	24.175	5.151	3.183
B	93.547	17.015	8.965	2.599	2.069
Celkem	206.660	46.585	33.140	7.750	5.252

V relativních číslech

	do 2400	2400-3600	3600-7200	7200-12000	přes 12.000
I.	64·11	16·74	14·19	3·05	1·91
II.	69·50	17·20	10·32	1·99	0·99
III.	77·82	12·29	7·58	1·43	0·88
IV.	74·77	14 01	7·14	2·24	1·84
A	64·57	16·88	13·79	2·94	1·82
B	75·32	13·70	7·22	2·09	1·67
Celkem	68·97	15·56	11·10	2·60	1·77

B. Okresy jednojazyčné české.

Počet poplatníků s příjmem K

	do 2400	2400-3600	3600-7200	7200-12.000	přes 12.000
Venkov	48.350	12.486	9.061	1.191	725
Větší města	47.660	12.559	11.967	3.348	2.183
Střední města	4.729	1.460	1.309	256	17
Celkem	100.739	26 505	22.337	4.795	3.005

V relativních číslech

	do 2400	2400-3600	3600-7200	7200-12.000	přes 12.000
Venkov	67·32	17·39	12·62	1·66	1·01
Větší města	61·33	16·16	15 39	4·31	2·81
Střední města	60·24	18·59	16·67	3·26	1·24
Celkem	64·11	16·74	14·19	3·05	1·91

C. Okresy smíšené s českou většinou.

Počet poplatníků s příjmem K

	do 2400	2400-3600	3600-7200	7200-12.000	přes 12.000
Venkov	8.152	2.174	1.073	180	113
Větší města	3.368	622	556	127	40
Střední města	854	269	209	49	25
Celkem	12.374	3.065	1.838	356	178

V relativních číslech

Venkov	69·71	18·60	9·18	1·55	0·96
Větší města	71·49	13·19	11·79	2·69	0·84
Střední města	60·74	19·13	14·87	3·48	1·78
Celkem	69·50	17·20	10·32	1·99	0·99

D. Okresy smíšené s německou většinou.

Počet poplatníků s příjmem K

	do 2400	2400-3600	3600-7200	7200-1200	přes 12.000
Venkov	13.249	1.846	984	163	123
Větší města	1.614	399	332	72	35
Střední města	2.795	546	404	89	46
Celkem	17.658	2.791	1.720	324	204

V relativních číslech

Venkov	80·96	11·28	6·02	0·99	0·75
Větší města	65·83	16·27	13·54	2·93	1·43
Střední města	72·04	14·07	10·41	2·29	1·19
Celkem	77·82	12·29	7·58	1·43	0·88

E. Okresy jednojazyčné německé.

Počet poplatníků s příjmem K

	do 2400	2400-3600	3600-7200	7200-12.000	přes 12.000
Venkov	51.613	8.073	2.015	872	767
Větší města	15.875	3.933	3.254	850	642
Střední města	8.401	2.218	1.976	553	456
Celkem	75.889	14.224	7.245	2.275	1.865

V relativních číslech

Venkov	81·48	12·75	3·18	1·38	1·21
Větší města	64·64	16·02	13·27	3·46	2·61
Střední města	61·76	16·30	14·53	4·06	3·35
Celkem	74·77	14·01	7·14	2·24	1·84

7. Rozvrstvení všeho obyvatelstva dle příjmů.

Následující data mají poskytnouti obraz o důchodových poměrech všeho obyvatelstva. Nejsou přesná, jsou jen kombinována, ale na přesném základě. Přesně známe počet všech poplatníků a v jich

domácnosti žijících příslušníků a pak počet poplatníků v jednotlivých skupinách příjmových. Rozdělili jsme si všechno obyvatelstvo na 3 skupiny: nejnižší, zahrnující veškeré obyvatelstvo dani osobní nepodléhající, tedy s příjmy menšími než 1200 K; obyvatelstvo osobní dani podléhající pak na 2 skupiny, s příjmy menšími než 12.000 K a s příjmy většími než 12.000 K. Poněvadž neznáme přesně počet příslušníků v obou těchto skupinách, předpokládali jsme, že v obou je poměrně stejně příslušníků, že totiž v obou připadá na 1 poplatníka stejný počet příslušníků.

A. V domácnostech s příjmy

	do 1200 K	1200—12.000 K	přes 12.000 K
		žije % obyvatelstva	
I.	86·35	13·39	0·26
II.	91·69	8·23	0·08
III.	81·42	18·42	0·16
IV.	82·45	17·23	0·32
A	87·22	12·55	0·23
B	82·27	17·44	0·29
	85·50	14·24	0·26

B. Okresy jednojazyčné české.

V domácnostech s příjmy

	do 1200 K	1200 – 12.000 K	přes 12.000 K
		žije % obyvatelstva	
na venkově	91·39	8·52	0·09
ve velkých městech	64·96	34·06	0·98
ve středních městech	78·34	21·39	0·27
	86·35	13·39	0·26

C. Okresy převážně české.

na venkově	93·77	6·17	0·06
ve velkých městech	68·39	31·35	0·26
ve středních městech	83·93	15·78	0·29
	91·69	8·23	0·08

(Pokračování.)

Základy obecního zřízení v Rakousku.

Napsal Dr. Jos. Redlich.

(Pokračování.)

Charakter tento zjevný je už z úvodních článků, pojmenovaných všeobecná ustanovení. V nich jako souhrn základních práv komunálních je postaven v čelo jistý druh obecní Magna Charta. Budiž mi dovoleno uvésti zde doslovně těchto pět článků, protože mají trvalý význam pro rakouské právo komunální. Znějí:

I. Svobodná obec je základem svobodného státu.

II. Obor působnosti svobodné obce jest

a) vlastní,

b) přenesený.

III. Ve vlastním zahrnuto je vše, co dotýká se bezprostředně zájmů obecních a je proveditelno v jejich mezích. Nezbytná obmezení plynoucí z ohledu na státní blaho jsou stanovena zákonem. Přenesený obor působnosti záleží v obstarávání určitých veřejných záležitostí, přikázaných obci cestou delegační.

IV. Jedině obci patří správa záležitostí týkajících se vlastního oboru působnosti, kterážto vykonává ji usnesením většiny zastupitelstva.

V. Starosta obce je, pokud se týče vlastního oboru působnosti, jejím výkonným orgánem.

Zákon z roku 1849 uskutečnil zásady tyto se vší důsledností, prodchnut jsa nejvýš svobodným duchem.[1]

[1] Dějiny kodifikace rakouského zákona obecního nebyly dosud řádně vylíčeny. Jak známo, hrabě Stadion už jako přímořský místodržitel čile se zabýval otázkami z kommunálního práva. Roku 1845 fakticky zřídil ve svém správním území obecní zřízení o své újmě s volbou obecních orgánů, aniž si byl před tím získal zákonný podklad v císařském dvorském dekretu. Tento jinak velice úspěšný zákonodárný akt místodržitelský rakouská vláda podivným způsobem mlčky strpěla. Hrabě Stadion líčí v neuveřejněném, předloženém mi dopisu, ze dne 26. ledna 1846, jeho presidiálnímu sekretáři Oettlovi, tuto událost se zjevnou radostí. Z dopisů mezi Stadionem a Oettlem

Tím vytvořena pro všechny rakouské země jedna a tatáž životní forma obce stejná pro venkov jako pro město; tehda pokrok tím větší, uvážíme-li na příklad, že přece již počátkem 19. století existuje v starých provinciích pruských zřízení městské, kdežto zřízení obcí venkovských konstituováno až roku 1891 zákonem Miquelovým a také zde jen s zcela nepatrnou skutečnou samosprávou. V Rakousku však zákon z roku 1849 odstranil jednou na vždy feudalismus ze správy, kterýž až do dnes zachoval se v Prusku ve formě statkářské policie jako velice silný politický faktor. Výjimečné předpisy platí pro Halič.[1] Proto však nezmenšil se význam této epochální vymoženosti jednotnosti obecního zřízení, záležející v tom, že poskytuje stejně venkovu jako městům formu i obsah nejsvobodnější samosprávy obecní a která nebyla tím nijak seslabena, když při

---

v roku 1848, nalézajících se v mém vlastnictví, vysvítá, jak hrabě Stadion i jako haličský místodržitel i jako člen vídeňské říšské rady obíral se kommunálně právními otázkami. Je jisto, že na hraběte Stadiona působila silně liberálně-konstituční státověda, pěstovaná v Belgii a Německu. Dělení na »vlastní« a »přenesený« obor působnosti vyskytuje se již na př. zjevně v článku »Obec«, uveřejněném v Rottekově »Staatslexikonu«, 1838. V pramenech dějin vídeňské revoluce možno dobře sledovat, jak silně působily idee jihoněmeckého liberalismu, hlásající »osvobození obce od státu«, právě tehdy mezi rakouskými liberály. Nalezl jsem na př. ve výtahu z referátu Dr. Alex. Bacha, v r. 1848 jednoho z vůdců umírněných liberálů, čteného k zástupcům rozličných stavů vídeňských, následující programové věty:

1. Obce buďtež sproštěny ve svých vlastních záležitostech obecních, zvláště pak ve správě svého jmění dosavadního poručnictví.

2 Kontrola obecní správy, vykonávaná dosud vládními orgány, budiž přenesena na výbory obcí zvolené.

3. V budoucnu soudnictví budiž úplně vyloučeno z dosahu obecních úřadů a předáno státním orgánům.

4. V každé větší obci budiž zřízen zvláštní výbor pro hospodářskou správu, jehož svolení musí býti dbáno v jeho záležitostech, vyjmenovaných přesně v obecním zřízení.

[1] Zvláštní zřízení platí pro statkářské pozemky, vyloučené z tohoto zákona v Haliči a Bukovině; už vlastně před tím existovala zvláštní organisace správní těchto territorií od obce oddělených, která také nepřestala platit po zavedení říšského zákona obecního. Záleží v tom, že majitel statku vykonává značnou část místně policejních práv skrze představeného, jemu podřízeného. Osoby k statku patřící neplatí dávek a nenesou břemen obecních a administračních, zároveň však podřízeny jsou místně policejní instanci majitele statku nebo představeného, jím jmenovaného, při tom však není jim zaručena nějaká účast na správě. Institut tento, odůvodňovaný zvláštními hospodářskými a sociálními poměry obou zemí, byl upraven pro Halič zemskými zákony ze dne 12. srpna 1866 a ze dne 21. března 1888, pro Bukovinu zemskými zákony ze dne 14. listopadu 1863 a ze dne 24. října 1868.

provádění ustanovení zákona z roku 1849, týkajícího se hlavních měst jednotlivých zemí, též některým jiným obcím byla propůjčena zvláštní zřízení městská, t. zv. městské statuty. Arci nesmí se přehlížet, že ono stejnoměrné nakládání s venkovem jako s městem v zřízení obecním — velká to přednost politická — má za následek četné škody administrační, zvláště když je tu počítati se silnou a neustále pokračující silnou differenciací zájmů městských a venkovských, dostavivší se vlivem moderní kultury. Čím více je potřebí náležité správní organisace pro různé moderní typy obce, tím více je třeba větší elastičnosti v zmíněných ustanoveních, obsažených v obecních zřízeních z roku 1849 a 1862. Jistě z části odpomohly tomuto nedostatku statuty rakouských měst. Přece také tyto zákony, které snažily se v několika bodech vyhověti zvláštním potřebám větších městských obcí, vycházejí naprosto ze základních myšlenek obecního zřízení a neobsahují tudíž norem neb zásad podstatně odlišných od obecního zřízení.

Zde sluší pojednat blíže o zřízení kommunálním z roku 1849. Neboť ony první zásady o svobodě rakouských obcí byly po krátké době, jež jen tak tak stačila k zavedení nového řádu, v nejdůležitějších bodech zrušeny a v této formulaci brzo na to odstraněny.[1] Avšak právě tyto zásady a myšlenky zvítězily po desítiletém přerušení a byly slavnostně vzkříšeny v novém zákoně obecním, až do dnes platícím.

Následkem vítězství centralistického absolutismu, představovaného režimem Alexandra Bacha, nutně padla komunální reforma hraběte Stadiona, výraz to naprosto protichůdného nazírání politického. Skoro na deset let musela ustoupit svobodná obec zákona Stadionova současně vzniklé nové organisaci ústřední i místní správy; a tak i tu jasně vystupuje na jevo vnitřní politický svazek mezi právem ústavním a komunálním.[2] Vzkříšení ústavního života publikací

[1] Zvláštní statuty městské však platily i nadále. Veřejnost jednání výborů obecních pro obce ostatní zrušena byla ministerským nařízením ze dne 15. dubna 1852, ministerské nařízení ze dne 19. března 1852 pak zavedlo úřední potvrzení voleb obecních představených, konečně ministerské nařízení ze dne 23. března 1854 stanovilo provedení dalších případných voleb obecních a zavedlo eventuelní nucené doplnění obecního zastupitelstva na základě jmenování ministerstvem vnitra.

[2] Je pozoruhodno, že do této periody absolutistického centralismu Bachova patří zvláštní zákonodárný pokus kommunální. Po dlouhých přípravných pracích rokem 1859 vláda publikovala nové zřízení obecní, jež ve všech základních myšlenkách i v uspořádání i formulaci látkové upouštělo úplně od

říjnového diplomu z roku 1860 vzbudilo tudíž ze spánku také svobodnou samosprávu obecní. Jedním z prvních úkolů říšské rady, zvolené na základě Schmerlingovy únorovky, bylo, že vypracovala roku 1862 nový zákon obecní, dle něhož pak jednotlivé zemské sněmy vytvořily zemská zřízení obecní a ustanovení o volbách do obcí, řídíce se jednou a touže vládní předlohou. Na těchto zákonech spočívá až do dneška rakouská ústava obecní. Následkem revise Schmerlingovy ústavy, podniknuté roku 1867, stala se dalekosáhlá novota v státoprávním postavení obecního zákonodárství, jež spočívá v tom, že toto odvětví zákonodárství bylo předáno do kompetence zemských sněmů.[1] Avšak ve skutečnosti touto zdánlivě dalekosáhlou změnou docílilo se v příčině postavení státu k zřízení obecnímu jen několik nařízení. Doznal sice jak volební řád do obcí tak i zřízení samo četných změn v následujících desítiletích, i podstatných v tom onom směru, mezi nimi i takových, které derogovaly ustanovení říšského zákona. Zvláště v posledním desítiletí značně zlidověl volební řád v mnohých korunních zemích, především v Dolních Rakousích a v Haliči. V tom možno spatřovat hlavně následek velkého hnutí politického, které vynutilo reformu volebního práva do říšské rady a konečně zavedení všeobecného, rovného a přímého hlasovacího práva do lidové sněmovny. Avšak i po těchto změnách, jednotlivostí pouze se dotýkajících, vykazuje právní struktura obce a její postavení v celkovém systému ústavním podstatně tytéž rysy ve všech rakouských zemích, které načrtl rakouský zákon obecní a které v jeho šlépějích uchovala jednotlivá zemská zastupitelstva. A ačkoliv zemské sněmy mohly obecnímu zřízení dáti zcela jiné základy, neučinily toho, až na Halič, jež změnila charakter obce tím, že upustila od velikého principu ovládajícího od roku 1849 rakouské právo kommunální, principu jednotnosti obecního zřízení, platícího pro všechny obce, až na tak zvaná města statutární; zavedlať vedle obecního zřízení komunálního zvláštní zřízení městské pro některá větší města, městečka a městyse. (Zemské zákony ze dne 13. března 1889, Z. z. př. 29. a ze dne 3. června 1896, Z. z. př. 51.) Tudíž přes změnu kompetence v příčině obecního zákonodárství

idejí a zásad z roku 1849 a zorganisovalo obec jako pomocný orgán všemohoucí byrokratické správní organisace centrálních úřadů a v ostatním se shodovalo namnoze s pruským zřízením městským z roku 1850 a 1853.

[1] Jeden z oné hrstky skutečných ústupků, ke kterým odhodlala se německoliberální strana centralistická, povolaná roku 1867 k vládě, vůči federalistickým názorům, propagovaným rakouskými Slovany (leč ne výhradně jimi).

zůstaly nezměněny a udržely se velké principy a podstatné instituty právní komunálního zřízení, kodifikovaného říšským zákonem z roku 1862, nehledíme-li k odchylkám, vyvolaným obecním zřízením na základě specielních potřeb provinciálních, dostavivších se tu a tam během desítiletí při provádění těchto principů. Ježto však, jak uvidíme dále, zákon z roku 1862 šel celkem v šlépějích svého předchůdce z roku 1849,[1] vyplývá z toho, že ideje a principy, vytrysklé ze světa revolučního roku osmačtyřicátého, jsou trvalými a nezvratnými základy rakouského zřízeni komunálního — i správy. Již z toho možno usuzovat, že ideje a normy říšského zákona obecního vešly v nejužší svazek s těmi politickými silami a státoprávními názory, které jsou trvalým a společným majetkem rakouských národů.

Malá zkouška norem říšského zákona z roku 1862 potvrdí, jak doufám, toto mínění a osvětlí tento základní zjev rakouského státního práva a správy.

II.

První otázka, již třeba je zodpověděti, musí zníti:

Jaké jsou charakteristické známky svobodné čili, jak se u nás říká, autonomni rakouské obce?

Nejlépe snad se dají shrnouti stručně v následující these.

1. Pojem obce.

Rakouská obec je jednotně a stejně organisována jak v městě tak na venkově. Tytéž základní myšlenky komunálního zřízení ovládají však i zřízení speciální, jaké má hlavní město říše, Vídeň, a tak zvaná města statutární, hlavní města jednotlivých zemí a ještě několik větších obcí městských. V ohledu teritoriálním není rakouská obec správním okresem libovolně státem utvořeným; naopak objektem zřízení obecního u nás je pravidelně tak zvaná místní obec, jež spočívajíc na dané jednotě katastrální obce odpovídá zpravidla historickým poměrům osídlovacím. Ostatně je obcím volno dělit se nebo slučovat za účelem akomodace poměrů teritoriálních k novým potřebám.[2]

---

[1] **V jednom důležitém bodě však šel zákon z roku 1862 dále než obecní zřízení z roku 1849: nedefinuje pouze všeobecně vlastní obor působnosti, nýbrž rozšiřuje jej demonstrativně vypočítáváním jednotlivých jeho částí. Brockhausen líčí ve svém spise »Die österreichische Gemeindeordnung«, 1905, str. 116 a násl., jak se k němu došlo ve výboru poslanecké sněmovny při poradě o vládním návrhu.**

[2] **K tomuto právnímu postupu v dělení a slučování obcí je potřebí schválení zemského sněmu, zákona zemského: tím také dostalo se rozhod-**

2. Osobní svazek obecní.

Aktivní občanství obecní závisí podstatně na výši přímých státních daní při velice mírném censu. Tím je dán rakouské obci charakter korporace zbudované na širokých vrstvách středostavovských a selských. Předpis o vytvoření dvou respektive tří tříd voličů, jež vznikají tím, že se celková suma daní dělí dvěma nebo třemi, umožňuje zámožným elementům a liberálním zaměstnáním následkem jejich přednostních práv kapacitních, jako státním úředníkům, doktorům, učitelům, kněžím, pensionovaným důstojníkům a p., že požívají jisté převahy v městech, zejména v I. a II. sboru obecním. Stejně v agrárních venkovských obcích postavením statku na roveň jinému zdaněnému majetku zabezpečena je naprostá převaha selskému živlu.[1]

3. Obecní zastupitelstvo.

Tvoření orgánů obecních vykonává se výhradně svobodnou volbou oprávněných voličů obecních, tedy všech přímých poplatníků, jakož i oněch příslušníků obecních, kteří vykázati se mohou zvláště kvalifikovaným zaměstnáním. Právě tak jako obecní výbor, orgán to usnášecí, zrovna tak exekutiva obce, obecní představenstvo a představený neboli starosta, volí se svobodně bez jakéhokoliv nátlaku jiného faktoru, poslední pak ze středu již zvoleného obecního výboru.

---

nutí o tomto důležitém aktu ne státu, ale vyššímu svazku, samozákonodárnému a samosprávnému. Theoreticky arci nemusí vláda předložit k sankci zákon, schválený zemským sněmem, a proto by se zdálo, že jí je tak vyhrazeno rozhodování v poslední instanci. Avšak znalost živoucího státního práva, které právě tak v Rakousku jako v jiných státech není napsáno z valné části, nás učí, že podobnou akci vlády bylo by nutně pokládat za čin příčící se ústavě zemské, leč by tu byly nade vši pochybnost výminečně důvody »státní«, které by ospravedlňovaly podobné ochromení svobodné vůle správy zemské. K odůvodnění této poučky musili bychom vyložit skutečně platné právo rakouských zemí korunních: úloha, na niž vůbec nebylo ještě pomýšleno.

[1] Pro určitý počet zemí, jako Čechy, Moravu, Halič-Bukovinu, Slezsko a Krajinu platí dnes důležité privilegium tak zvaných virilních hlasů v obecním výboru pro velké poplatníky. Dle § 17. moravského obecního zřízení tito virilisté mají jen právo účasti s hlasem poradným v takových schůzích obecního výboru, na nichž jednak projednává se nakládání s kmenovým jměním obecním, jednak stanoví se rozpočet příjmů a vydání a vyřizují se roční uzávěrky. České zřízení obecní v té věci jde dále a ustanovuje v § 17. odstavci 1.: »Každý k volbě oprávněný člen obce, který platí aspoň 1/6 sumy přímých daní v obci předepsaných, má právo býti členem výboru obecního i bez patřičné volby.« Tito členové v § 14. nejsou zařazeni do předepsaného počtu členů výboru.

Jako v městech tak ve venkovských obcích není stopy po podobných zřízeních, jaké vyskytují se v Prusku pod názvem ústava magistrátní nebo v anglických městech aldermenů. Představenstvo obce a představený obce či starosta je u nás naprosto svobodně volená hlava obce, nepotřebuje stvrzení ani průkazu o zvláštním odborném vzdělání nebo kvalifikaci a je, pokud se týče správy svého úřadu, veskrze odvislý od důvěry většiny obecního zastupitelstva. Politická zodpovědnost jeho vůči voličům a nikoliv — jak uvidíme — ostatně na minimum stlačená právní zodpovědnost jeho vůči úřadům státním a vyššímu autonomnímu orgánu, zemi, tvoří těžisko jeho postavení.

4. Obor působnosti obecní.

Funkce obecní dělí se na dvojí obor působnosti, na tak zvaný vlastní či přirozený a přenesený obor působnosti.

Poslední tvoří souhrn administračních úkolů přenesených odvolatelně na obec — a ne na její představeného — a nemá dosahu pro povahu obce s jedinou výjimkou policejně trestního soudnictví, jež přenesl stát na obecní představenstvo. Svéráznost rakouské obce vysvítá ještě více ze zákonné definice vlastního oboru působnosti, jež zní dle článku V. následovně:

»Samostatný obor působnosti je ten, v kterém obec může šetříc stávajících říšských a zemských zákonů dle svobodného sebeurčení vydávati nařízení a činiti opatření; vůbec zahrnuje vše, co dotýká se především zájmů obecních a může býti provedeno v jejich mezích vlastními silami...«[1]

(Pokračování.)

---

[1] Tento samostatný obor působnosti jest dle prosincové ústavy z roku 1867 také státem skutečně neodňatelný, Neboť je potřebí od té doby zemského zákona k změně ustanovení převzatých z V. článku říšského zákona obecního se stejným zněním do všech zřízení obecních jednotlivých zemí.

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Jarní zasedání sněmu.

Zemský sněm slezský je snad nejpořádnější v Rakousku; využije vždy svědomitě doby, kterou ústřední vláda zemským sněmům k činnosti poskytne, a vykoná přesně drobné úkoly, které mu patří jako zástupci takové zemičky. Není rušen obstrukcemi, poněvadž jeho složení je velmi jednolité: je německý a velkokapitalistický; oposice slovanská je početně velmi slabá (5 mezi 31) a někdy ještě rozdělena zvláštními zájmy ve dvoučlennou skupinu polskou a trojčlennou českou, a mezi Němci péče o udržení německé nadvlády v zemi nad slovanskou většinou překonává všecky demokratické snahy v ohledu hospodářském i politickém.

Jak úžasné je složení zemského sněmu slezského, ukázala nedávná doplňovací volba za hraběte Zd. Sedlnitzkého; zvolen byl hrabě Stolberg 3 (t ř e m i) hlasy velkostatkářů, kteří vlastně ani ve Slezsku nebydlí. A tento trojhlasový poslanec byl hned také zvolen za člena zemského výboru. Nebožtík hrabě Sedlnitzký pocházel ze starého polského rodu Odrowąsů (Odřivousů) z Choltic a byl pokládán za člověka národnostně dost objektivního, zejména ve věcech zemědělských; takovým jeho nástupce nebude.

Že u Němců šovinism překonává jakékoli demokratické snahy, to ukázali odporným způsobem v tomto zasedání při jednání o reformu volebního řádu zemského. Volební reformu odhlasoval již dřívější sněm, ale byla taková, že nedošla sankce; všeobecně se soudilo, že nově zvolený sněm má za úkol pouze vypracovat novou volební reformu a zmizet, ale pánům se u moci líbí a proto pod všemožnými záminkami odkládají, ač už zase uplynula polovička sněmovního období. Napřed zjišťovali poplatnost podle národnosti, v minulém zasedání zvolili pro volební reformu zvláštní výbor, k t e r ý s e v š a k v ů b e c a n i n e s e š e l, a v tomto zasedání provedli pustou komedii, aby nějak odbyli vládní výzvu. Poslanec Andratsche, učitel, podal interpelaci o stavu volební reformy a přísedící zemského výboru Pohl odpověděl, že šetření zemského výboru o počtu obyvatelstva, placení daní, o posledních sněmovních volbách a stavu volebního práva byla již provedena, zbývá ještě provésti šetření o požadavcích jednotlivých národů, toto šetření bude prý spojeno s veli-

kými obtížemi; pro řešení zásadních otázek poskytuje dosavadní šetření dostatečný základ, takže bylo by možno po této stránce volební reformu projednávati dříve, než přípravné šetření bude ukončeno, kdyby zemský sněm zrušil své dřívější usnesení, že volební reforma má býti projednávána, až šetření bude úplně skončeno. Po této odpovědi podali poslanec Türk a soudruzi pilný návrh, aby byly zvoleny dva permanentní výbory, jeden k projednávání zemského, druhý obecního volebního řádu. Návrh byl schválen jednohlasně, i hlasy slovanských poslanců, kteří věřili v poctivost svých německých kolegů. Ale v sobotu 19. dubna konány dvě schůze sněmovní, na nichž bylo promrskáno několik důležitých předloh, pak rychle sněm odročen a — permanentní výbory nezvoleny.

Řekl jsem na počátku, že slezský sněm svědomitě využívá doby, kterou mu vláda dopřává: zasedal od 27. března do 19. dubna a konal za ty tři neděle 13 schůzí s obsáhlým programem. Ale výsledky jeho jednání jsou skrovné. Reforma stavebního řádu byla zase odložena, návrh na zřízení živnostenské rady byl zamítnut, protože podporování živností nachází se v rukou obchodní a živnostenské komory, a je tam o ně dostatečně postaráno. O německé jistě, o slovanské však ne; to dokázala komora nedávno tím, že nedoporučila oprávněné žádosti tří polských pokračovacích škol za podporu. Za to zanáší se zemský výbor slezský myšlenkou zřízení zemědělské rady ve Slezsku místo závazných hospodářských společenstev, která byla sněmem odhlasována, ale nebudou uvedena v život. Dále byl konečně odhlasován zdravotní zákon, upravující poměry zdravotních obvodů zemí podporovaných; jím se částečně upravuje i otázka školních lékařů, neboť pro obvodní lékaře je povinný zdravotní dozor na školy a pravidelná prohlídka školních dětí. Po stránce národnostní dosáhli slovanští poslanci zlepšení proti původnímu návrhu, který od obvodního lékaře žádal znalost němčiny a částečnou znalost místního nářečí.

Hlavní zájem z celého zasedání poutaly k sobě »školské zákony«; jsou to čtyři předlohy, týkající se: 1. právních a hmotných poměrů učitelů na veřejných obecných a měšťanských školách, 2. zřízení, návštěvy a udržování obecných škol, 3. školního dozoru, 4. právních poměrů učitelek ručních prací. Se zlepšením hmotných poměrů učitelských byl spojen nezastíraný germanisační útok na slezské školství. Ovšem toto zlepšení visí dosud ve vzduchu; neboť tyto zákony, které zemský rozpočet zatěžují novým půlmillionem korun, budou teprve tehdy předloženy k sankci, až se zemi dostane státních údělů. Při jednání o školských předlohách promluvili všichni slovanští poslanci řeči skoro obstrukční a dosáhli značného úspěchu. Zemskému výboru šlo o to, aby obcím bylo vzato právo závazného terna při ustanovování definitivních učitelů; podle kompromisního znění § 9. nového zákona obcím toto právo zůstává. »Zemský výbor jest však oprávněn dle svého uznání po obcích požadovati nový návrh, po případě opětné vypsání konkursu, když v návrhu prvním nebyl brán dostatečný ohled na kvalifikaci nebo stáří žadatele aneb když zemský výbor nabyl přesvědčení, že při sestavování terna rozhodovaly osobní zájmy a ne zájmy školy. V případech, kde běží o jmenování učitele na škole, která v zastupitelstvu školní obce je menšinou zastoupena aneb vůbec

v něm zastoupení nemá, není zemský výbor návrhem obce vázán, musí však jmenovati učitele té národnosti, pro niž dotyčná škola byla zřízena.«

Vytýkáme jako chybu, že slovanští členové slezského sněmu při projednávání těchto školských předloh nerozvinuli a nehájili celý náš školský program, zahrnující zajištění úplné autonomie národní ve školství. Upozornili jsme na to na tomto místě již před několika měsíci.

Za zlepšení hmotných poměrů vymínil zemský výbor také něco pro sebe; tak schváleno bylo, aby pátým členem místních školních rad byl zástupce zemského výboru a aby ze zástupců obcí v okresní školní radě byla zemským výborem místo dosavádní třetiny napříště jmenována polovina. K paragrafu o přeložení definitivních učitelů byl při projednávání schválen dodatek, že se přeložení může státi jen bez zkrácení služebních požitků; slezští Němci jsou tedy k učitelstvu spravedlivější nežli školská komise českého zemského sněmu.

Německá většina cítí, že se doba její neomezené vlády blíží přece jen ke konci a proto kromě těchto školských předloh ještě jinak snažila se v tomto období zajistiti proti právu platnost němčiny. Tak bylo navrženo ve sněmu, aby žádost obcí Hrabství-Vyškovic byla zamítnuta, poněvadž byla podána česky; ale pak sám navrhovatel svůj návrh odvolal, poněvadž prý byl k žádosti připojen překlad, který však si zemský výbor obstaral sám. V poslední schůzi bylo jednáno o zemské dobytčí pojišťovně a bylo přes protest slovanských poslanců usneseno, aby zemská dobytčí pojišťovna úřadovala německy a aby ve styku s místními pojišťovnami slovanskými k německým přípisům připojovala český nebo polský překlad; také místní pojišťovny slovanské mají k dopisům, adresovaným zemské dobytčí pojišťovně, přidávat německý překlad. Právem prohlásil poslanec Lukeš, že slovanské místní pojišťovny k zemské přistoupit nemusí. Jiným germanisačním činem zemského výboru bylo rozdělení obce Dvořisko-Štítina ve dvě: v Dvořisku je už německá škola, je to osada na samé pruské hranici a Němci jí nyní pravděpodobně dobudou a tím si vytvoří pevnou posici na pohraniční čáře od Opavy k Ostravě.

Mezi českými a polskými poslanci byl v tomto zasedání poměr dobrý; přes to máme my Češi proti polským poslancům oprávněné výtky. Když se v zemském výboru jednalo o žádosti za rozdělení obce Dvořisko-Štítina, hlasoval poslanec Michejda, Polák, zástupce slovanské pětky v zemském výboru, pro doporučení žádosti, ačkoli důvody věcné i naše národní zájmy mluví proti; tím ovšem ocitli se čeští poslanci při projednávání žádosti v plenu v nepříjemné situaci. Dále při volbě zástupců zemského sněmu do zemské odvolací komise pro osobní daň z příjmu byli v kurii venkovských obcí, kde slovanští poslanci mají většinu, pro nepřítomnost polských poslanců zvoleni za oba členy i za náhradníka Němci.

Hospodářsky postavil se zemský sněm slezský proti Slovanům způsobem zrovna úskočným: napřed povolil subvence a podpory německým korporacím a potom odhlasoval pilný návrh zemského výboru: »Dokud zemské finance nebudou sanovány a země neobdrží úděly, které umožní obnovení rovnováhy zemského rozpočtu, nemohou býti povoleny investice ani pro zemské ani obecní ani jiné veřejné účely.« Hlavní prostředek sanační shledává tedy náš zemský sněm v státních údělech. Přes to však

v loňském zasedání odhlasoval několik menších daní, z nichž letos musela být v změněné formě (70% místo 100) odhlasována předloha o přirážce k dani z vína a moštu. Na hrazení schodku byla prozatím povolena půjčka 1,600.000 K.

Bylo by zajímavé probrat celý zemský rozpočet se stanoviska národnostního, aby se poznalo strašné bezpráví, které ve Slezsku trpíme. Z něho vede jediná cesta: pronikavá demokratisace zemského volebního řádu. Při jejím dobývání nesmějí být Čechové slezští ponecháni sami sobě.

K. O.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Výpůjčky rakouské a uherské v cizině na uhrazení mobilisačních výloh a jejich nevýhodnost, lépe bylo vydati 5%ní renty doma; neschopnost finanční správy při uzavírání dluhů. — Rozvrácenost státních a zejména českých zemských financí a stanovisko Němců a vlády vůči tomu. — Obrácené stupňování daní namířené proti chudině a šetřící bohatých; kapitalisté u nás nedostatečně zdaněni; opravdivá spravedlivost daní ve Velké Britanii.

Konečné likvidace našich dobrodružství na Balkáně i jinak v zahraniční politice se prozatím nedovíme; musíme tedy býti trpělivi až do zasedání delegací, které bude letos až na podzim. Naše diplomacie ze skromnosti se nechce svými čestnými úspěchy nyní za čerstvé paměti chlubiti, čeká proto, až se všeobecně radostná nálada uklidní, abychom mohli dobře navzájem rozvážiti jak mravní úspěchy vyzískané, tak hmotné oběti na to vynaložené.

Prozatím vidíme jen nové výpůjčky rakouské i uherské; prvně pro oba státy 250 mil. K na 4½%ní pokladniční poukázky, které po většině byly prodány v cizině a vyžadují ročního úroku až přes 7%. K tomu přibyla 4½%ní renta uherská 150 mil. K a 122·8 mil. M 4½%ní splatitelné půjčky rakouské prodané skoro výlučně v Německu. Všechny tyto úvěry byly už naprosto nezbytné, aby se naplnily úplně vyčerpané státní pokladny, z kterých bylo nutno hraditi výlohy mobilisační na severních i jižních hranicích. Měli jsme ohromné válečné náklady, ačkoli jsme žádné války nevedli; i nebyl z toho ani pro obranu říše vůbec žádný zisk, jelikož vojsko leželo klidně na hranicích připraveno proti nepříteli, kterého nebylo leč jen ve fantasiích rozčileného tisku vídeňského pobuřujícího veřejné mínění k náladě výbojné.

Nová rakouská půjčka z říše německé nezní ani na korunovou měnu, zrovna jako pokladniční poukázky prodané před novým rokem ve Spojených Státech amerických. Bude splatna během 65 let a stát za ni stržil pouze sotva 90% nominálního obnosu.

[Půjčka nominálně 122·8 mil. M = 144½ mil. K vynesla pouze hotových 130 mil. K, tak že je při ní kursovní ztráta 14½ mil. K, ještě o něco větší než 10%.] Jak znamenitě při tom zprostředkující banky pochodily, je viděti z toho, že kurs subskripční pro obecenstvo byl stanoven na 93¼%.

Z půjček cizozemských v Německu vydaných se kromě toho platí značné emisní daně, jakož i stálé poplatky za to, že jsou připuštěny k prodeji na německých bursách. Rozumí se, že to všecko bude musit rakouský stát hraditi ze svých pokladen. Tím se ovšem úroky té půjčky náramně zdraží ještě. Ale nehledě ani k těmto všem dalším výlohám, je půjčka tato bez nich už hrozně drahou. Počítáme-li, že je to půjčka anuitní v 65 letech splatná a že byla prodána za kurs 90% (ba ještě o něco níže), vyjde nám úrokování bez ohledu na veškeré daně a na provise i ztráty spojené s výplatou kuponů v cizině 5·09%. Tedy roční úroky přesahují se všemi výlohami značně přes 5%, jsou snad 5¼% nebo 5½%. Kdyby se za rentu 5%ní stržilo doma v Rakousku jen 95% nominální sumy, byla by taková výpůjčka mnohem výhodnější, nežli je ona půjčka uskutečněná v Německu.

Ale je jisto, že by 5%ní rentu bylo možno prodati za cenu nad pari, ale zcela bezpečně al pari. Vždyť soukromé dluhopisy bankovní bez sirotčí jistoty, pouze 4½%ní, se prodávají za 95% a výše. Renta 4%ní je přes 84%. Kdo to poradil tedy ministru Zaleskému tak strašně nevýhodnou půjčku v Německu? Je to rovně tak nezdařená finanční operace jako americké pokladniční poukázky, za které jsme nuceni platiti roční úrok 7%ní. Ale poukázky ty jsou aspoň pouze na 1½ roku nebo na 2 leta, kdežto z oné půjčky budeme 5¼%ní úroky (nebo snad i 5½%ní) platiti po 65 let. Na konversi 4½%ní půjčky se tak snadno nebude moci pomýšleti a kdyby se později i podařila, snížil by se tím úrok jen nepatrně. Při konversi na 4%ní úpisy al pari redukovaly by se skutečné úroky o $^1/_9$ a klesly by tedy jen sotva na $4^2/_3$%.

Kdyby se podařilo vydati 5%ní rentu jen za čistý paritní kurs — (a to by se podařilo jistě!) — platily by se hned značně menší úroky; při sumě vypůjčené 130 mil. K by ty menší úroky dělaly nejméně asi 400.000 K ročně. Později, kdyby se dala konvertovati 5%ní renta na 4%ní rentu al pari (jako jsme to předpokládali také při půjčce 4½%ní), klesly by úroky na 4% ročně a byly by nejméně o 800.000 K ročně menší nežli po konversi při oné výpůjčce německé. Ale našim finančním ministrům a jejich rádcům je marno mluviti o výhodnosti půjček. Oni prostě vůbec nedovedou procento úrokovací vypočísti a nedovedou pochopiti, že nynější tíseň dlužníků nemůže míti dlouhého trvání a jistě pomine, až zase jedenkráte nastoupí hojnost a přebytek kapitálů místo nynějšího nedostatku. Vždyť i nynější nedostatek byl částečně jen uměle vyvolán, jelikož obavy ze všeobecné války evropské nutily všechny majitele kapitálů k pohotovosti a k nejvyšší reservě a upiatosti. To pomine okamžitě, jakmile budou strachy válečné zažehnány.

Ovšem pro naše státy, pro Uhry i pro Rakousko ono úvěrní ulehčení nebude jistě rychlé ani veliké, jelikož budeme strašně vyhladovělí a úvěru lační a čekají nás stále nové a nové i veliké dluhy. Také nemožnost uvésti do státních rozpočtů aspoň trochu rovnováhy, nebude posilovati nijak naši posici vůči upiatým věřitelům. Kromě toho budou také v jiných

státech veliké nároky na úvěr. Tak Francie bude potřebovati asi 1500 mil. frs. na zbrojení a na dráhy, Rusko asi 1000 mil. frs. na železnice atd.

Kdyby Turecko válkou tak zkrušené, že vlastně lze vůbec o jeho další budoucnosti pochybovati, se obrátilo nyní na úvěrní trh, zajisté by dostalo nepoměrně výhodnější výpůjčku, nežli jaká byla povolena od německých kapitalistů našim finančním ministrům. Je totiž nyní turecká 4%ní renta v Paříži za 86·8%. Kdyby Turci musili zaplatit za sprostředkování i na daně při emisi ve Francii obvyklé třeba tolik, že by jim hotově bylo vyplaceno jen asi 77% nominální výše (tedy o 10% pod nynějším bursovním kursem), nečinily by přece úroky roční ani 5¼% a platilo by tedy Turecko značně méně úroků, nežli jak si naši finanční ministři v poslední době dovedli vypůjčiti v cizině. To jistě je hrozným vysvědčením pro náš veřejný úvěr, jakož i pro naši finanční správu v obou polovicích monarchie.

*

Ale nedivme se tomu nikterak. U nás nejsou při tom ani tolik postiženy finance státní, jako jsou nemocny všecky veřejné finance vůbec a to již při nejvyšším napětí všech poplatních sil. Naše státní daně, na př. domovní daň a spotřební dávky jsou přímo nesnesitelné, ale násobí se ještě všemi samosprávnými přirážkami a spotřebními dávkami obecními. Přirážky samosprávné v jednotlivých obcích dosahují nezřídka několik stovek procent z daní státních.

A jaká je péče o tyto veřejné finance autonomní? Pomýšlí se přece na nějakou nápravu? Nejlepší odpovědí na to jsou zemské finance Českého království. Země, která má roční deficit na 35 millionů K, musí již platit na 11 millionů K ročních úroků a splátek na své dluhy, které vznikly nikoli z investicí, nýbrž z pravidelných deficitů rozpočtových, i nemůže sehnati na své běžné hospodářství ani 24 millionů K, jichž nutně potřebuje, aby dostála jen svým smluvním povinnostem. Každá vláda by za těch okolností musila tlačiti na to, aby sněm úhradu na tato běžná, nezbytná vydání povolil. Ale německá obstrukce nesvoluje k žádnému jednání sněmovnímu, ba přímo hlásá, že je povinností vlády tuto obstrukci podepříti takovým způsobem, aby každá výpomoc státní byla vyloučena a umožnění nového úvěru zemi bylo odepřeno. Ovšem, že i německé hmotné zájmy v Čechách tím stejně trpí jako české. Ale o to se německým politikům nejedná. Ti chtí pouze prosaditi své celkem pro Němce samy malicherné požadavky národnostní nadvlády a k tomu jim má dopomoci všeobecná nouze a zbědovanost v království Českém.

Dejme tomu, že by někdo si chtěl zjednati jakoukoli domnělou spravedlivost od svého souseda tím, že by zapálil sousedův dům a tím pak ovšem by ohrozil také svůj dům vlastní, s ním těsně spojený, i že pak, místo aby požár vzniklý hasil, bránil by ještě sousedovi v hašení jeho, ano že by žádal, aby také všichni ostatní lidé při tom zúčastnění se všemožně přičiňovali, aby jen požár neutuchal. Jak bychom jenom zvali podobné počínání a podobné nemravné a plně nesmyslné nároky?

Ale o ty nároky se nejen vážně vyjednává také od našich stran politických, nýbrž se pomalu považují za věc nedotknutelnou, za jakési nezadatelné právo. Obstrukce německá, ničící hmotnou existenci českých i ně-

meckých lidí samých, žijících v zemi této, se považuje za cosi samozřejmého, co je nucena také sama vláda nejen respektovati, nýbrž i posilovati. Žádá se odepření státní pomoci k takovým úkolům, které jsou nezbytny pro veřejné potřeby samých Němců, jako je na příklad vydržování obecného školství nebo péče o zdravotnictví, neodkladné požadavky zemědělské atd. A tyto tak divné při nejmenším nároky, toto hrozné právo ochromovati nejprimitivnější veřejnou činnost, bude pomalu příkazem pro naše státníky, aby si tím zjednali podporu v ústředním parlamentě! Dospěli jsme to věru k divným názorům a ještě k divnějším závěrům o úkolech veřejných zástupců lidu i jeho existenčních zájmů.

*

Poplatnost chudého lidu, ale i všech středních vrstev je v Cislajtanii úžasná, měříme-li ji podle hospodářských sil našeho občanstva málo nadařeného pozemskými statky.

Ale přece ve finančním výboru poslanecké říšské rady ozvaly se hlasy, že vlastně naši chudší poplatníci nejsou prý tak obtíženi a že není radno jim polevovati, aby státní finance nebyly ztenčeny o některý million K ročních důchodů. A tyto hlasy nabyly ve výboru finančním rozhodné většiny k výslovné žádosti vlády. Naopak vláda zase se vší rozhodností se postavila proti přílišnému zvýšení daně těm, kteří mají veliké důchody, a toto své odmítavé stanovisko odůvodňovala strachy, že kapitalisté, aby se vyhnuli vysoké dani u nás, utíkali by z naší země a že by zároveň také odtud vystěhovali své kapitály i ostatní zdroje svých velikých důchodů. Ani tomu se finanční výbor nevzepřel, naopak zdá se k oběma těm tvrzením přisvědčovati tím, že vypočítává ve své zprávě, jak prý u nás je sazba daně z příjmu mnohem vyšší než v Německu i jak prý také je nejmenší míra důchodu dani nepodrobeného v Rakousku mnohem značnější nežli kdekoli jinde v cizině.

Je tedy nutno tyto zcela nepochybné omyly jak finančního výboru tak i vlády osvětliti a vyvrátiti a ukázati zároveň, jaké je zdanění poplatníků nezámožných u nás, i jaké v cizině. Podobně nutno si promluviti a uvědomiti pravdu o zdanění lidí bohatších.

Především, pokud se týče důchodů dani z příjmu nepodrobených, jsou sice v Německu opravdu nižší nežli v Rakousku, za to ve Velké Britannii s Irskem je nejmenší míra důchodu ročního, který teprve dani z příjmu podléhá, přes 160 liber sterlinků = přes 3843 K. Kdo tedy v Anglii nemá více než 3843 K ročního důchodu, ten tam neplatí vůbec žádné daně z příjmu (ale také skoro žádné jiné daně).

Za to však v Rakousku jsou hrozné daně spotřební, které především utlačují chudé rodiny. Jsou to daň ze soli, daň z petroleje, daň z cukru, daň z masa, daň ze všelikých potravin, vybíraná na potravní čáře velikých měst a různá cla na cizozemské plodiny a na dobytek, které zdražují ceny obilí, masa a jiných požitků všelikých (kávy zejména, která v Rakousku je už všeobecným nápojem hlavně při nynější drahotě mléka). Výnos těchto nepřímých daní a cel na nezbytné nebo všeobecně požívané věci činí do roka již přes 350 mil. K pro státní pokladnu. Tedy na jednoho obyvatele připadá tu nejméně asi

12 K ročně. A tu nepočítají se nikterak ony ohromné výnosy ostatních daní nepřímých, jaké plynou z lihových nápojů (z piva, vína a kořalky) a z kouření tabáku a z různých jednání s úřady!

Tedy kdybychom vzali za základ sedmičlennou rodinu, v které by nikdo nepil ani nejmenší kvantum lihových nápojů, kde by nikdo ani nekouřil, ani neměl styků s úřady a nemusil platit žádných poplatků, přece by taková rodina byla obtížena daněmi z nezbytných potravin a požitků průměrně na každého ze sedmi členů po 12 K = 84 K ročně. Kdyby pak ta rodina bydlila ve větším městě, zajisté by musila platit, kdyby měla sebe skrovnější byt, určitě nejméně 250 K bytného. Nepochybně by takový byt byl zhola nedostatečný a namnoze by ho za takovou cenu ani nebylo lze dostati. Ale na daň z bytů, která se zplna již přesunula na nájemníky, z e j m é n a n a c h u d é n á j e m n í k y, připadá namnoze už plná polovina nájemného? Ovšem se rozumí bytovou daní nejen státní daň, nýbrž i všecky samosprávné přirážky, které jsou všude u nás již nepoměrně vyšší nežli státní daň sama. Dejme tomu, že z oněch 250 K nájemného činí daně i se všemi přirážkami dohromady 45 procent, platila by taková úplně nuzně bydlící rodina celkem 112½ K daně z bytného. Dohromady s oněmi 84 K spotřebních daní zaplatí taková rodina tedy berní 196½ K. Má-li tedy rodina ona roční důchod 1200 K, neplatí sice daně z příjmu, ale nicméně je zatížena hroznými daněmi jinými přes 16 procent ze svého důchodu; je to daň taková, jakou jistě neplatí tak nuzná rodina v žádném jiném evropském státě. A to ještě počítány jsou všecky tyto daně co možná mírně (na př. je velmi málo čítáno na byt) a brány jsou v úvahu jedině rodiny, které, aby ušly daním, úplně se zdržují pití lihových nápojů a zříkají se i jiných zdaněných požitků (jako kouření)!

Porovnejme jen, co u nás budou platit podle nových návrhů finančního výboru (o zvýšené dani z příjmu) rodiny sedmičlenné: 1. málo zámožné, 2. zámožné a 3. bohaté. Vezměme tedy ke srovnání rodiny trojí s důchodem ročním: 1. 4000 K, 2. 20.000 K a 3. 100.000 K. Počítejme, že v takových málo zámožných rodinách je spotřeba zdaněných věcí pouze podprůměrná, totiž 12 K na hlavu, tedy s vyloučením všech zdaněných požitků, které nejsou nezbytnými; že pak v zámožných rodinách je spotřeba zdaněných věcí třebas i trojnásobná, totiž 36 K na hlavu; a že konečně pro rodinu bohatou bychom odhadovali spotřebu zdaněných požitků až 72 K na hlavu (co zajisté je už příliš mnoho pro každého člena rodiny). Ať platí pak rodina s důchodem 4000 K za byt 600 K ročně (zač by jistě byl jen velmi skrovný příbytek ve velikém městě); s důchodem 20.000 K ať platí bytného 2400 K a konečně s důchodem 100.000 K ať platí 8000 K bytného (zač již lze pořiditi dosti luxuriosní bydlení). Obnášejí-li daně bytové (s přirážkami všelikými) 45% nájemného, bude zdanění těchto sedmičlenných rodin, přibéřeme-li k nim ještě onu už vytknutou rodinu s 1200 K ročního důchodu:

1. pro rodinu s důchodem 1200 K počítaných 196½ K daní = *16·38% důchodu;*

2. pro rodinu s 4000 K ročního důchodu

84 K daní spotřebních + 720 K daní z bytu + 60 K daně z příjmů = 414 K, t. j. 10·35% důchodu;

3. pro rodinu s 20.000 K ročního důchodu
252 K daní spotřebních + 1080 K daní z bytu + 624 K daně z příjmu = 1956 K, t. j. 9·78 % důchodu; konečně

4. pro rodinu s 100.000 K ročního důchodu
504 K daní spotřebních + 3600 K daní z bytu + 4700 K daně z příjmu = 8804 K, t. j. 8·80% důchodu.

Byla by tedy progresse daňová podle toho pro ony rodiny:

pro rodinu:	nuznou	nezámožnou,	zámožnou	bohatou
s důchodem:	(1200 K)	(4000 K)	(20.000 K)	(100.000 K)
	16·4%	10·4%	9·8%	8·8%

Patrně čím chudší rodina, tím hroznější daně je nucena platit. A proto jsou odůvodněny požadavky, aby naše existenční minimum dani z příjmu nepodléhající bylo zvýšeno nejméně asi na 2000 K ročního důchodu, i aby progrese daně z příjmu při větších důchodech (na př. od 50.000 K ročně neb od 100.000 K) mnohem rychleji stoupala i aby se nezastavovala při 6½%, nýbrž aby šla nejméně až na 8 i 9% z důchodu.

Že daň z příjmu v Německu (v Prusku na příklad) byla by menší než u nás, je naprostou nepravdou. Je sice v Prusku nejvyšší sazba této daně 5%, ale k tomu se pojí doplňovací daň z majetku ½‰, čím zajisté procento daně z příjmu značně stoupá. V Prusku pak na daň z příjmu lze ukládati jakékoli autonomní přirážky, které někdy činí více než sama státní daň. Proto daň ta je tam celkem mnohem vyšší, nežli u nás navrhuje finanční výbor. Tedy kapitalisté by se od nás jistě nestěhovali ani do Německa ani do Anglie, aniž kam jinam, protože by skoro všude jinde musili platit daň vyšší, nežli budou jí postiženi u nás. U nás kapitál platí až směšně nepatrnou část daně z příjmu, pouze sotva 12·2% celkového jejího výnosu.

Jak silně kapitalisté jsou přidržováni v Anglii k placení »income tax« (daně z příjmu), viděti je z toho, že kromě pravidelné sazby $5^5/_6$% z důchodu připlácí se při důchodech, plynoucích ze jmění, pokud důchody jsou vyšší než 5000 liber sterlingů ročně, další daň 2½%ní, při čem se z důchodu 3000 liber odečítává. Tedy při důchodu kapitálovém 25.000 liber sterlingů (= přibližně 600.000 K) se platí obyčejná sazba 250 · $5^5/_6$ = 1458⅓ liber sterlingů a k tomu ze 25.000 — 3000 = 22.000 liber šterlingů 2½% čili dalších 550 liber sterlingů, dohromady tedy 2008⅓ liber sterlingů = asi 48.200 K (tedy $8^1/_{30}$% z důchodu), kdežto podle návrhů finančního výboru byla by u nás daň ta jen 37.030 K (= $6^1/_6$% asi).

Bohatí lidé jsou tedy v Anglii mnohem silněji zdaněni nežli u nás, kdežto chudí lidé tam nepotřebují žádných daní platit. Všecky důchody až do 3843 K neplatí daně z příjmu vůbec, — (z důchodu 4000 K se v Anglii platí teprve 8½ K daně), — ale rovněž tam není žádné daně domovní (pro menší byty vůbec ne), ani není daní na sůl, na cukr, na maso, na petrolej ani

jakéhokoli cla na potraviny. Pouze čaj, lihoviny a tabák podléhají clům. A přece je tak vysoké existenční minimum prosto daně. Při tom tam ovšem daň z příjmu (income tax) vynáší přes 45 mil. liber sterlingů (= přes 1080 mil. K), kdežto u nás daň z důchodů nad 3843 K vysokých vynesla sotva 80 mil. K čili 13½krát méně než v Anglii. Ať je to svědectvím pro naši chudobu nebo pro nemohoucnost naší finanční správy postihnouti boháče dostatečnou daní, vždy je to vysvědčením pro nás povážlivým. —*ek*—

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Obec pražská a péče bytová. — Valná hromada ústředny pro bytovou reformu. — Ve stávce z důvodů ideálních není přestupku § 3. koal. zákona.

Jsou tomu asi dva roky, co z obecního zastupitelstva pražského každý týden téměř byl hlásán nový sociálně-humanitní podnik, k němuž obec právě se chystá. V bláhové důvěřivosti registrovali jsme tyto slibované podniky; vždyť tak rádi jsme se oddávali nadějím. Avšak — všechny tyto sliby objevily se — brzo již bude možno říkat »sliby pražskými«. Padlo obecní pojištění proti nezaměstnanosti, 17. dubna městský fysik pražský dr. Procházka odzvonil bytové akci obce pražské. Neslýchaně příkrých slov užil městský úředník o obecním zastupitelstvu. Jedině bolest dobrého člověka, který vidí, jak jeho dílo je ničeno malichernou úzkoprsostí a sobeckou vypočítavostí maloměšťáckých vyšinulců, jež slepá náhoda a malá jejich ostýchavost vynesly na křesla obecních representantů, může vysvětliti otevřenost, s jakou městský fysik promluvil o osudu, jemuž propadl projekt městské osady dělnické.

Projekt byl vypracován městským stavebním úřadem za vedení stavebního rady Velicha; po stránce finanční neukládal obci naprosto žádných břemen a přece proveden nebyl a nebude; theoreticky se setkal s uznáním a přece leží již půldruhého roku v archivu. Na otázku »proč?« odpovídá městský fysik pražský: »Byla obava, že by z osady vznikla malá republika určitého politického zabarvení, která by mohla dělat velké obtíže. Já jsem toho mínění, a nejen já, nýbrž my všichni, lékaři, hygienikové, humanisti, že nelze se při tom, když se jedná o nouzi, ptát po politickém přesvědčení. Ale věc naráží na jisté obavy, které se týkají volebního okresu, kdežto my jsme viděli jen humanitní stránku věci.«

Zřetelněji nelze již promluvit. Obec posílá tyto plány na lipskou výstavu; po výstavě uloží je zase do archivu. Před cizinou chce se representovat svojí sociální péčí a ukazuje jí obrázky, které jsou pouze dokladem konstruktérské a kresličské zdatnosti členů stavebního úřadu. K důvodům stranicko-politickým, jak je naznačil dr. Procházka, přistupují ovšem ještě soukromé zájmy domácích pánů v obecním zastupitelstvu. A tyto jsou asi silnější nežli důvody prvé. Nejprve znemožní radnice akci německého spolku, prý z důvodů národnostních, nyní pohřbívá projekt svůj vlastní z důvodů stranických. Tu končí již trpělivost veřej-

nosti; jednotlivci na pražské radnici, členové mladočeské strany, cení zájmy své strany nad zájmy národního celku. Při hájení jich nelekají se nejhorších prostředků.

Záležitost dělnické osady týká se také do jisté míry úřednických organisací. V okresu, jehož sociálně-demokratická většina nemá býti dělnickou osadou ještě sesílena, kandidovali mladočeši při posledních volbách předsedu spolku železničních úředníků. Organisace tato byla v poslední době u příležitosti plzeňských voleb obecních nucena, vystoupiti proti mladočeským činitelům na ochranu občanských práv svých členů. Přijme při příštích volbách kandidaturu v okresu, který má být mladočechům dobyt za cenu bytové nouze mezi českým dělnictvem?

*

* *

Na valné hromadě ústředny pro bytovou reformu označen rok 1912 za velmi nepříznivý, poněvadž úvěrní nouze byla během roku stále ostřejší a ani hypoteční ústavy a spořitelny, ani soukromé pojišťovny nemohly dáti stavebnímu trhu k disposici potřebný kapitál.

*

* *

Ve Škodových závodech v Plzni předkládá se dělníkům při přijímání do práce členská přihláška závodního spolku, žlutého, který byl závodem založen po velké stávce a výluce roku 1908. Jediní vzorkáři a částečně také kováři dovedli si zachovat posud svoji občanskou neodvislost. Letos pokusila se správa také o pokoření vzorkářů; tito však, když dva jejich členové byli propuštěni, odpověděli stávkou. Během stávky byl jeden stávkující obžalován pro přestupek § 3. koaličního zákona, že sesměšňoval stávkokaze a činil tak na ně nátlak, aby opustili práci. Soudním výslechem ředitele závodu a jeho sekretáře bylo zjištěno, že stávka není vedena za účelem zvýšení mzdy nebo zlepšení pracovních podmínek, nýbrž jedině za tím účelem, aby dva propuštění dělníci byli vzati zpět do práce a na dělníky nebyl vykonáván nátlak, aby vstupovali do závodního spolku. Na základě těchto svědeckých výpovědí byl obžalovaný osvobozen, ježto »předpokladem pro přestupek § 3. koal. zák. jest, aby někdo nuceně se domáhal některé z úmluv v § 2. koal. zák. naznačených, tedy úmluv, čelících k lepšímu platu nebo k lepším podmínkám pracovním. Z průvodního řízení nevyšlo na jevo, že by dělníci takovou úmluvu byli učinili. naopak, pouze kladli podmínku další práce, aby zpět byli vzati dva několik dnů před tím propuštění dělníci. Vzhledem k tomu nemá soud předpoklady § 3. koal. zák., třeba jinak nabyl přesvědčení, že jednání obžalovaného úplně by stačilo, aby pokládáno býti mohlo za prostředek zastrašující. *R.*

ŠKOLA.

Prof. Velemínský o reformě českého školství v Americe. — Naděje na rozřešení otázky učitelských platů v Čechách dočasně zmařeny. — Česká strana pokroková o elaborátu školské komise. — Úprava učitelských platů ve Slezsku.

Naši krajané v Americe rokují čile o reformě českoamerického školství. Clevelandský »Svět« uveřejnil v té věci článek prof. Velemínského, po němž jej otiskuje také chicagská »Slavie«. Prof. Velemínský napsal svůj článek po pečlivých studiích a návštěvách amerických škol a zevrubných informacích školských odborníků amerických. Dospěl k názoru, že vůdčí myšlenkou reformy českého školství amerického musí býti: sblížiti způsob vyučování v českých školách se způsobem práce ve školách veřejných, zamerikanisovati české školy v dobrém smyslu, udělati je praktičtějšími, veselejšími a svobodnějšími, voliti metody, které by se příliš neodchylovaly od amerických a nedělaly tedy mládeži zbytečných obtíží.

Za ideál dobrého českoamerického učitele pokládá prof. Velemínský muže, kteří znají školství ve staré i nové vlasti z vlastní zkušenosti, a kteří jsouce odborně připraveni na těžký úkol učitelský, přizpůsobili by se daným místním poměrům. Takových učitelů v českých školách amerických dosud není. Čechům v Americe je třeba současně jak vzdělání českého, tak amerického. České školy americké musí proto sdružovati ducha českého s duchem americkým. Rodák americký nemívá po ruce dost školských knih z Čech, rodák český nezná obyčejně učebných knih a pomůcek amerických.

Je třeba nových učebnic pro české školy americké, které by obě strany uspokojovaly, byly snadné, opravdově dětské a které by poutaly českoamerickou mládež nejen tím, co jim povědí o staré vlasti, nýbrž i tím, jak by si všímaly poměrů života amerického. Dosavadní americké knihy české odpovídaly metodám, užívaným v Čechách, metodám zastaralejším, a pedagogicky proto nevyhovovaly. Je třeba povolati z českých zemí všestranně kvalifikovaného znalce, který by cestováním ve Spojených Státech poznal jazykové vědomosti české americké mládeže, který by navštívil vynikající americké školy anglické, byl přítomen vyučování v nich a prostudoval také jejich učebnice.

Slabikář českoamerický třeba přizpůsobiti metodám, užívaným ve veřejných školách amerických, které jsou odchylny od method českých. Čítanky českoamerické vyžadují nutně lehčího, přehlednějšího a svěžejšího slohu, aby dítěti usnadňovaly přechod od mluvy prosté k řeči spisovné. Poučení, jež se dává prostřednictvím čítanek, je třeba dáti formou zábavnou dle způsobu anglických čítanek amerických. Pěkný příklad, jak čítanku vykrášliti uměleckými obrazy a výňatky z předních spisovatelů, poskytuje Česká čítanka pro dospívající mládež českoamerickou uspořádaná odborným učitelem Vojtou Benešem z Brandýsa nad Labem.

Obsah amerických čítanek musí odpovídati zájmům městského i venkovského dítěte českoamerického. Uvědomění národní musí se v něm

vzbuzovati dobře volenými články z dějin českých, příhodnými staťmi zeměpisnými, národopisnými a pod. O nové vlasti americké musí mu rovněž dobře mluviti články, jež zájem jeho obrátí ke skutečným poměrům, jež ho obklopují. Praktický duch americký musí si vynutit přístup i do školy americké. Mládež českoamerická potřebuje českého názvosloví pro předměty průmyslové a obchodní, jež ji v nové vlasti obklopují, pro tamější zjevy přírodní, pro tamější zvířenu, rostlinstvo i nerosty. Čítanka nesmí se obírati jako ve škole starodávné jen životem školsky umělým, ale životem skutečným. Články čítankové musí býti stručné, nabádavé a umělecky živé.

Praktický směr americký musí zasáhnouti účinně také na vyučování jazykové a zvlášť mluvnické. Vyučování mluvnické třeba reformovati v tom směru, aby podávalo co nejméně abstraktních pravidel a co nejvíce konkretního výcviku jazykového. Nová mluvnice českoamerická, vybudovaná na zkušenostech českoamerických učitelů a přizpůsobená praktickým mluvnicím amerických škol veřejných, usnadnila a posílila by český živel americký nesmírně. Pravým dobrodiním stal by se vynikající odborník, který by vydal moderní osnovu vyučování jazykového, v níž by učitelé měli naznačeno, jak postupovati a pokračovati v jednotlivých třídách.

K provedení naznačených reforem prof. Veleminský navrhuje, aby se aspoň v hlavních střediscích (Clevelandu, Chicagu, Cedar Rapidu a St. Louisu) utvořily zvláštní pracovní komise z odborníků školských i z obecenstva, jež by podávaly návrhy na společnou práci a dávaly k disposici svůj materiál. V čelo jejich byl by postaven vůdce reformní práce, udávající směr, upravující materiál a předkládající jej komisím ke konečnému schválení, doplnění nebo jazykovému zjednodušení. Členové Sdružení svobodomyslných škol v Chicagu vzali by si na starost vyplňovati několik stran každého čísla dětského časopisu »Svobodná Škola« článkovými příspěvky pro příští čítanky. Nakladatelem nových učebnic českoamerických stane se Matice česko-americká v New Yorku.

Je potěšitelno, že pro českou ratolest za oceánem počíná se pracovati programověji a tím účelněji. Po prof. Veleminském, který svými studiemi a návrhy americkému školství českému prospěl, bude po prázdninách pokračovati znalec z kruhů učitelstva národních škol v Čechách. Soustavná a vytrvalá práce přinese našim krajanům ve Spojených Státech amerických jistě kus vydatného prospěchu. —

* *
*

Dne 11. dubna měla se rozřešiti na společné schůzi sněmovních stran v Čechách vleklá otázka úpravy učitelských platů. Učitelstvo v Čechách obou národností upíralo k ní své poslední naděje. Ale osvobozující slovo, jež mělo z té schůze vyjíti, nepadlo, a učitelstvo zírá beznadějně do své budoucnosti.

České strany a s nimi strana velkostatkářská trvaly na stanovisku, že úhrada na učitelské platy musí býti trvale zajištěna uspořádáním a sanací zemských financí a doporoučely tento sněmovní program: 1. Rozpočet. 2. Idemnita za dobu bezrozpočtovou. 3. Učitelské platy. 4. Sanace zem-

ských financí. 5. Volba zemského výboru. Strany německé viděly v tomto programu nivelisování své obstrukce, která by nesplnila ani část svého účelu, a chtěly povoliti pouze úhradu na učitelské platy.

Dr. Urban nastínil v poradě následující finanční plán: Čtyřkorunová pivní dávka dá zemi od 1. června do konce roku 13 mil. K, po schválení malého finančního plánu dostane se zemi letos státních údělů, zvýšených o 2·7 mil. K, tak že země měla by letos příjem o 15·7 mil. K větší. Roční plus na učitelské platy činilo by 20·6 mil. K, od 1. října do konce roku tedy 5 mil. K. Peněžní potřebu zemskou od 1. května do konce roku odhadl dr. Urban na 24 mil. K, takže by vyplynul tento rozpočet: Při provedení učitelských platů od 1. října 13·3, od 1. listopadu 11·7, od 1. prosince 10 mil. K. Dr. Urban navrhoval, aby se tento schodek uhradil založenou výpůjčkou zemskou. Pro příští rok 1914 činil by výnos dávky pivní 32 mil. K, ze státních údělů 8·6, celkem 40·6 mil. K. Výdaje na platy byly by zvýšeny o 20·6 mil. K, takže by zemi zbyl přebytek 20 mil. K. Schodek zemský odhadl pro příští rok na 36·5 mil. K. Není třeba uhrazovati jej celý, neboť dosavadní přirážky celé v obnosu 42·5 jsou věnovány učit. platům, na něž je však třeba 51 mil. K, tak že stát, který je vyplácí, začež si nechává celé přirážky, musí na ně doplatiti za rok 7·5 mil. K. Tyto peníze zůstane země dlužna, za jiné účty zůstane dlužna ještě 1 mil. K, celkem tedy v r. 1914 zůstala by země státu dlužna 8·5 mil. K, takže by se zemský deficit snížil s 36·5 na 25 mil. K a poněvadž z pivní dávky a z údělů zbude zemi 20 mil. K, bude nutno, aby země uhradila deficit 8 mil. K další založenou půjčkou.

České strany s velkostatkáři načrtnutý plán dra Urbana odmítly. Dne 12. dubna bylo trudno čísti pražské deníky. Vinu za zmar jednání přičítaly české deníky straně německé, německé deníky umíněnosti stran českých a velkostatkářské. Zemské organisace učitelské, české i německé volily špatnou taktiku tím, že stály na stanovisku, že úpravu provésti nelze jinak než cestou národnostního vyrovnání. Dnes, kdy ohlášen jest již oficielně konec smiřovaček v Čechách, poznávají, že taktika jejich byla pochybena a dívají se bezradně do temné budoucnosti. Historie poslední akce o úpravu učitelských platů zdá se býti na čas ukončena. Byla jednou z nejneupřímnějších, jichž jsme v posledním čtvrtstoletí pamětníky. Političtí sýčkové prorokují konce nynějšího období zemského, hlásají, že sněm bude záhy rozpuštěn a s ním že pohřbí se elaborát školské komise, který si vyžádal již vysokou sumu nákladu.

Česká strana pokroková podrobila jej na schůzi dne 30. dubna věcné a pronikavé kritice. Prof. Masaryk vytknul tu v úvodním proslovu, že předloha o učitelských platech má mnoho nedostatků, jež nelze přijati s pokrokového a demokratického stanoviska. Vláda, velkostatkářstvo i mnozí poslanci nešlechtičtí chovají se k otázce neupřímně, jak ukazuje způsob jejího vyřizování. Otázku učitelských platů třeba pokládati, dle prof. Masaryka, za pedagogickou, při níž jde o to, aby učitel netísněn hmotnou starostí o sebe a rodinu, mohl svůj mozek cele věnovati své školní práci. Učitelstvo má vinu na neúspěchu s otázkou tím, že ji spojilo nesprávně s akcí vyrovnávací. Dr. Přem. Šámal v kritice předlohy po stránce právnické upozornil na vady předlohy, které učitelská ve-

řejnost nechala nepovšimnuté. Předlohu karakterisoval jako dílo chvatu a kompromisu, které nedostatky starých norem, dávno již překonaných, neodstraňuje. Odb. učitel V. Čihák vystihl ve své řeči všecky nedostatky předlohy, ukázal, jak daleko je za přáními učitelstva, jehož požadavek rovnocennosti v platech se státním úřednictvem se středoškolským vzděláním a odbornou zkouškou ani z daleka nesplňuje. Řeč p. Čihákovu otiskne Naše Doba v příštím čísle. Přijatá resoluce vyslovuje souhlas s požadavky učitelstva, protestuje proti protahování jednání o předloze, vytýká vládě, že vyřízení zákona o platech soustavně svým jednáním překáží, protestuje proti odstavcům předlohy, jež právní stav učitelstva v Čechách zhoršují a moc nezodpovědné a zpátečnickým vlivům podléhající byrokracie a místních činitelů, namnoze stranicky zaujatých zvyšuje a žádá konečně, aby otázka učitelských platů jako nouzová záležitost byla vyřízena bez národnostního vyrovnání, s nímž není v žádné příčinné souvislosti.

Značně příznivější poměry pro učitelstvo jsou na Moravě, kde učitelstvo v posledních dvou letech těší se při poměrně lepší úpravě aspoň drahotnímu přídavku do 400 K a zvláště ve Slezsku, kde mimo to připraven byl pro učitelstvo zákon o platech daleko příznivější než v Čechách.

Dle předlohy stanoví se plat pro učitele se zkouškou dospělosti na 1000 K, po zkoušce způsobilosti na 1400 K. Základní plat učitelstva definitivního má 5 stupňů: 1600, 1800, 2000, 2200, 2400 K, v každém stupni je 20% učitelstva. Postup od stupně k stupni děje se automaticky vždy koncem března s platností od 1. ledna. Na měšťankách jsou 3 stupně základního platu: 2400, 2600, 2800 K. V každém stupni je třetina učitelstva. Na obecných školách 8 kvadrinálek ve výši 10% zákl. služného příslušného stupně (tedy 160—280 K) celkem 1600 K, na měšťankách od 240 do 280 K, celkem 2080 K. Všechno učitelstvo se zkouškou způsobilosti má nárok na byt (učitelé nezařazení na 1, zařazení na 2, ředitelé měšťanek na 3 pokoje s vedlejšími místnostmi. Není-li naturálního bytu, dostanou ředitelé dle místních poměrů 500—1000, odb. učitelé a nadučitelé 5 a vícetřídek 400—800, ostatní 100—600 K příbytečného. Výši příbytečného ustanoví okr. šk. rada. Do pense započítá se z příbytečného nebo bytného řediteli měšťanky 500, učiteli odb. a nadučiteli pěti- a vícetřídky 400, ostatním učitelům 300 K. Starobní přídavek pro učitele, kteří se nestali do 30 let správci škol, stanoven na 150 K pro učitele obecných a na 300 K pro učitele školy měšťanské. Funkční přídavky na jednotřídkách činí 150, na 2—3tř. 250, na 4tř. 400, na 5- a vícetřídkách a na měšťankách 600 K. Za každou pobočku plus 50 K do pense nevpočitatelných. Výhodou slezské předlohy proti české je stupňování základního platu z 1600 do 2400 K na obecných a ze 2400 do 2800 K na školách měšťanských. V Čechách se základní plat 1600 K na obecných a 2200 K na měšťankách po celou služební dobu nemá opět zvyšovati a stoupati pouze 10 trienálkami. Aktivní přídavky slezská předloha nezavádí, ale místo nich stanoví nárok zákonitý na příbytečné dle místních poměrů pro všechno učitelstvo.

LITERATURA.

Krásná:

F. S. Procházka: Vojna je vojna. Ironické obrázky. V Praze 1913, nákladem vlastním. — J. F. Karas: Kosové. Čtyřaktová veselohra. Ve Val. Meziříčí 1912, nákladem vlastním. — Týž: Přetržená nit. Básně. V Brně 1912, nákladem »Mor. Venkova«. — Otokar Bystřina: Pápení. V Brně 1912, nákladem A. Píše. — Karel Handzel: Světélka v přítmí. Deset povídek z krásné země. V Praze 1913, nákladem E. Šolce. — H. Bezděk: Dojmy od moře. Zápisky námořního lékaře. V Brně 1913, nákladem A. Píše. — Jaroslav Rampach: Večer. Lyrické drama. V Litovli 1913, nákladem V. Kunce. — Jakub Deml: Domů. Na Král. Vinohradech 1913, nákladem vlastním. — Fr. Taufer: Země milostná. Básně. V Jihlavě 1912, nákladem Jihlavských Listů. — Adolf Veselý: Kniha interierů. Básně. V Praze 1913, nákladem F. Švejdy. — Na ouvrati. Almanach Moravského Kola spisovatelů. V Brně 1913, nákladem vlastním.

O tom, co by mohla Morava znamenati v českém umění, dosti se psalo a mluvilo; Vilém Mrštík horovával o Moravě jako o nejslovanštější zemi, Josef Merhaut nadšeně vynalezl pro její svéráz termín o vůni Moravy. Jakoby vzduch na Moravě byl čistší, jakoby tam prudčeji a omamněji voněla rozoraná země, jakoby jejími lesy táhly záhadnější písně a slunce hrálo ohnivěji a radostněji. Morava v jejich pojetí, to bylo zdraví venkova, jenž všuměl vždy do městských ulic přinášeje pestré barvy slováckých a hanáckých krojů, štíhlé zjevy zdravím kypících děvušek a šohajů, bouřlivě rozjásané a zase tesklivě roztoužené zvuky lidových písní. Ale ne ty barvy a zpěvy to byly, jež okouzlovaly v nervosním a vypočítavém ruchu Brna či Prahy, nýbrž cosi hlubšího, co tuto vůni Moravy podmiňovalo: mravní zdraví a přirozená životní síla. Jen tato nezkaženost a nevypočítavá prostota povahová umožňovala onu hlubokou radost ze života, jež se projevovala svérázným tancem, svéráznou písní, svérázným krojem a žhavým pohledem oka; jen ona byla křišťálovým zdrojem, z něhož tryskala pramenitá krása ryzí a hudební řeči; jen ona vlévala elektrický proud síly do rukou junáků, přirozených a proto hrdých a žárlivě střežících svou dobrou pověst. Nerozuměli Merhautovi, kdo se posmívali jeho »vůni Moravy« a kdo myslili, že tu běží jen o kroje a tance nebo o klerikální proudy. To mravní zdraví moravského lidu bylo příčinou, že jeho srdce rádo jihlo zbožnou modlitbou a oddanou pokorou před Bohem, jak to zachytil Úprka ve známé Pouti u sv. Antoníčka nebo Merhaut v Andělské sonatě.

A ještě jiné znaky byly objeveny v moravských poměrech, jež zdůrazňovali jednotlivci, zejména L. Čech ve známém článku z r. 1885, jako vůdčí pro moravské spisovatele. Proti tomuto prostému a mravně zdravému lidu stojí mocná strana nepřátel. Až do nedávné doby byla většina měst moravských německá a největší z nich jsou v rukách německých dosud; z nich se prýští do nezkažených vod moravských otravné přítoky cizáctví. V městech jsou židovské továrny, kde bohatým majitelům jejich potem k pohodlnému a rozkošnickému životu pomáhá chudý český dělník. A celá správa Moravy do posledních dob byla německá, obyvatelstvu jejímu nepřátelská. A odtud vyplývá celá řada problémů, pro Moravu char-

akteristických, protože tíživějších než jinde. Stojí tu proti sobě prostota a síla, mravní zdraví a moderní prospěchářství. Z lidu vychází intelligence a jest sevřena těmito dvěma odlišnými světy. Probouzí se v ní egoismus, prospěchářství a vzpírá se jim přece celá bytost, vyrostlá ze zdravé půdy. Kolik prudkých krisí nastává! Zdravý organismus jest rozrušován bacilly a brání se jim. Zvítězí či podlehne? Před očima prostého lidu se otvírá nový svět, v němž je těžko zůstati při patriarchálních řádech. V politických a sociálních bojích, jež vede intelligence, nastává horečná činnost, při níž se hraje o lid. Mezi tento lid jsou vrhána hesla, a lid sám cítí, že jest cosi jako doba přerodu: zápasy o děvče se mění v boj utlačovaného proti pánu; veselý rej hodový jest otravován intrikami kořistících dobrodruhů; náboženské úkony nabývají rázu politických demonstrací. Starý způsob života jest postaven před nový problém: pokud je každý jednotlivec svůj vlastní pán, pokud má býti slepě poslušen různých pánů jiných. Právě na Moravě se vnitřně prožívá cosi, z čeho jsou jen dvě východiska: buď zvítězí mravní zdraví lidu, jehož barevné a zvukové symboly budou jásat dál, nebo to zdraví podlehne, a pak se tyto staré symboly změní v bezcenné čáry a cetky. V prvém případě se problém rozřeší tím způsobem, že to, co je v lidu pudového, stane se uvědomělým: jak slovácký šohaj nebo hanácký sedlák nerad se podřídí jinému, tak se naučí nyní rozumem vážit si sebe, mít přímou páteř a vztyčenou hlavu a dbát, aby si mohl sebe vážit; jak dobří kamarádi si zavýskli nad sklenkou roháče, tak nyní vědomě budou se starat, aby hospodářsky zdatněli; jak zbožně a dojati chýlili své čelo a koleno před Bohem, tak se musí naučit chápat, že nutno mít srdce čisté, že Kristus vyhnal kupce z chrámu a že ho fariseové ukřižovali, protože miloval trpící a hlásal rovnost, bratrství a lásku všech lidí. To dá lidu vzdělání. Bez něho zahyne mravně, protože přirozená mravnost snadno podlehne novodobé vypočítavosti a nerozezná, blíží-li se k ní vlk v rouše beránčím.

Co z toho může těžit literatura? Mnoho. Může se vnořit do moře tohoto života, do svérázu nedávné minulosti, do bojů dneška; může z něho vynést radostnou náladu svátečních dnů, prozářených štěstím nevinného srdce a vznětlivého temperamentu, či chmuru blížící se bouře nebo temno a chlad podzimních nocí; může se hřát na výsluní lidových zvyků a zábav, kochat se pohledem na zajímavé figurky nebo konečně pronikat do jejich duší a srdcí a sledovat vnější i vnitřní vztah obou dob, staré i nové, a psychologicky jej osvětlovat. A může hýřit spolu s oněmi barvami, jejichž smavý žár je charakteristickou známkou slováckého kroje, může naslouchat jejich symfonii a koupat se v přílivu nálad, jimiž jsou tak bohaté moravské lesy, roviny i stráně. Jsou tu problémy vlastního nitra, určované přerodem současna. Pro svou osobu bych nejvýše stavěl snahu, zachytit a v nesmrtelné dílo vtělit vše, co působí dnešní atmosféru moravskou: vtělit ne tak, aby to byla pouhá fotografie skutečna, nýbrž přetavit ji bolestmi a touhami vlastního přeplněného srdce. Ale to jen pro svou osobu: každý umělec má pole zcela volné, není hranic mezi jeho oblastmi, jediným požadavkem jest umění.

A co nacházíme tedy z toho v dnešním moravském písemnictví?

F r. S. P r o c h á z k a je Moravan, dlouho žijící v Praze. Řada jeho knih ukazuje, že se snaží těžit ze svých znalostí Moravy. Poslední knížka »Vojna je vojna« není z těchto knih. Procházka žije poctivě život českého spisovatele, pozoruje naši společnost a není v ní leccíms spokojen. Výrazem toho byly již některé jeho práce dřívější, a výrazem toho jest i tato knížka: někde ostrou satirou, jinde jen vtipným posměškem a jinde konečně pouhým neškodným humorem se obrací proti společenským, literárním a politickým zbrklostem doby, spojuje tak v celek některé z prvních básní s jinými z poslední doby. Jest to tříšť motivů známých i nových, z nichž ty, jež tvoří poslední oddíl, nejlépe svědčí o bolestném zájmu autorově o otázky dne, kdežto oddíl první, věnovaný marné a přece věčně stejné hře lásky, nejednou upadá v šablonu. Formálně tu Procházka představuje tradici školy Vrchlického, jíž nečiní potíží nalézti originelní rým a jež dovedně si s ním umí zahrát.

Moravský žurnalista J. F. K a r a s jak svou veselohrou »Kosové«, tak svými verši je rovněž ve službách dne. Karas nečiní nároků na jméno velkého umělce, nýbrž vědomě chce býti z těch, kdo Moravě připravují lepší kulturní zítřek. V poslední době věnoval pozornost zejména otázce venkovských divadel. Smutný přehled repertoiru, jenž v nich vládne, přivedl ho k myšlence nahradit otřepané a hnusně nesmyslné frašky, v zapadlých vsích oblíbené, něčím, co by bylo stejně lidu přístupné, co by jej bavilo a zároveň uvědomovalo. Takových her napsal několik, a z nich jest i veselohra »Kosové«. Pracuje v ní nejjednoduššími prostředky, béře látku ze skutečného života a nevtíravě vnáší do ní lidovýchovnou tendenci. Je třeba přiznati, že se mu jeho úsilí daří: Karas nikde neupadá do banálnosti, dialog jeho je švižný, scénování zručné. Hry Karasovy, jež nejsou velkým uměním, ale jež nejsou ani literárně bezcenné, mohou vykonat hodně dobrého. Formální zručnost a seriósnost je patrna i z jeho básní. Karas je talent imitační, jenž jde za Bezručem, hned za Sládkem, hned za Macharem, ale to, o čem píše, skutečně i cítí, takže jeho ohlasy jsou nejednou zabarveny osobitě. Karasova poesie stojí jistě výše, nežli většina knížek »slibných« nebo i »uznaných« literátů pražských: jest poctivější i prospěšnější.

Ze svérázu moravského lidového života zachytil O. B y s t ř i n a s humorem již několik charakteristických postav a povídkami »Pápení« pokračuje na staré cestě. Některé z nich výrazně doplňují galerii jeho známých figurek. Bystřina má smysl pro lidovou řeč, několika ostrými tahy dovede nakreslit celého člověka a to v nejvhodnější situaci. Do duše svých postav však zde neproniká, zůstávaje při výrazném gestu, slově, rysu v obličeji nebo kroji. Jeho obrázky jsou spíš zajímavé dokumenty než umělecká díla. Bystřina k venkovským črtám zde připojil také jiné, persiflující aparát soudního formalismu. I tu je patrný ostrý postřeh, ale ani zde se nepozdvihuje nad běžné dokumenty.

Se sebevědomou předmluvou se do literatury první knížkou uvádí K a r e l H a n d z e l. Myslím, že jeho předmluva, protest proti cizáckým proudům v našem umění, byla by zajímavější o samotě, ne v čele jeho povídek. Látkovou oblastí jejich je dělnický život na Ostravsku. Některé z nich jsou pouhé črty, zase víc dokumenty než umělecké obrázky, jiné

však usilují o výraznější a ucelenější formu. Co jest u Handzela slibné, jest jeho hospodárnost se slovem, ale snad právě proto v jeho povídkách je citová, ryze básnická stránka stlačena na minimum; i tam, kde autor líčí rodinné a životní tragedie, vítězí v něm chladný pozorovatel nad vášnivým umělcem.

To H. Bezděk, jenž nás tentokrát odvádí z Moravy do ciziny, k moři a na moře, jež měl ve svém povolání lékaře příležitost poznati, alespoň v jedné povídce »Pod tíhou osudu a služby«, pohlédl odhodlaně životu ve tvář tak blízko, že intensita tohoto pohledu proráží i pod primitivními prostředky výrazovými i architektonickými: to, co prožil její hrdina Kuhl od svých ideálních snah vědeckých po perversní choutky vysíleného starce, jest silná tragedie, jež zanechá dojem v duši čtenářově a již autor oblil pochopením lidského osudu. To pochopení, jemuž učí poctivě žitý život, jest znakem i prós ostatních, drobných obrázků a cestopisných dojmů; jsou snad milejší autoru, než budou čtenáři, třebas i tu zejména v líčení vojenského života nemocničního mocně působí, ale jsou zároveň pro nás látkově novum, jež svědčí o autorových otevřených očích a bolestném zájmu o otázky dne.

A opravdovosti nelze upříti ani Jar. Rampachovi, jenž ve veršovaném lyrickém dramatě »Večer« se pokusil vymeziti vztah umění k životu. Jeho drama, veršově dosud namnoze klopýtající a ve stavbě příliš šablonovité, má řadu vřelých partií, má několik nadprůměrných scén a dech chtivý čehosi vyššího. Jar. Rampach jest romantik, jenž podléhá dosud různým vlivům a snad dlouho bude podléhat; ale i tak jsou jeho počátky sympathické.

Z nejzajímavějších osobností literární Moravy jest Jakub Deml. Jemu to, co píše, splývá přímo s tím, co žije. Deml je člověk, který pocítil krutě srážku svého srdce se skutečností a — neustoupil, mužně vytrval i za cenu velkých bolestí. Deml je katolický kněz, zahleděný do středověku a nadšený pro vše krásné; zavrhuje dnešní klerikalismus, jenž odvádí od skutečného náboženství, a po dlouhých sporech s brněnským biskupem byl dán do pense. Je asketa, mystik, moderní František z Assissi: dovede být hned měkký jak dítě, hned vzdorný jak revolucionář. Není básníkem v našem smyslu: píše si denníky a vydává je. Ale v tom, co napíše, je často tolik poesie na jedné stránce, že vyváží haldy tuctového zboží. V těch dennících je mnoho citátů, mnoho invektiv, mnoho věcí prosaických; ale všechny mají vztah k životu autora, jenž se v nich zpovídá zpovědí nám nezvyklou, a to vztah bolestný až krvavě.

Deml vyšel od Březiny, jenž jest dosud básnickým osudem Fr. Taufera. Taufer už několik let tone v Březinovi. Život i jej občas vynoří nad tuto hladinu a Taufer se počíná propracovávat k vlastnímu výrazu, ale převážnou většinou jsou jeho verše parafrasí, a to parafrasí nekonečnou a mnohomluvnou, jež přejímá z Březiny vše: myšlenky, výraz i postup. Taufer často při tom jest sveden svou veršovou zručností, která mu vybavuje nové a nové rýmy a odvádí ho od počaté myšlenky, přenáší z oblak na zemi. A při tom přece cítíte tlouci pod nánosem slov tep horoucího srdce, jež miluje život i sny a jehož oheň musí teprve spálit tvrdý krunýř Březinova vlivu, aby mohlo samo zajásat vstříc vysněným světům.

Adolf Veselý v »Knize interieurů« proti Tauferovi, s nímž má jinak dosti příbuzného, usiluje o výraz určitý, o verš do detailů vypracovaný. I on jest v zajetí cizích vzorů, Březiny a Karáska, a vyslovuje nejednou, co vyslovili již oni a lépe. V jeho knize jsou básně, jež dovedly ztmelit myšlenku s formou v ocelový celek, studený, chladný, ale svým způsobem dokonalý. Ale to je umění, s nímž se setkáváme v »Moderní Revui« v každém čísle a při němž nerozeznáme od sebe jednotlivé básníky: je to kletba jejich formalismu, jejich umělecké bezkrevnosti. Ad. Veselý v této bezkrevnosti jde nejednou až k suchopárnosti (na př. Tvář zřená v zrcadle), a z ní je možno si vysvětliti při všem formálním úsilí, že znásilňuje jazyk a roztrhává souvětí, necítě toho ani.

Dnešní stav moravského písemnictví je nejlépe patrný z almanachu Na ouvrati, jejž za redakce O. Bystřiny a St. Kovandy vydalo před rokem založené Moravské Kolo spisovatelů. Jsou v něm verše, prósa i drama. Prósa se snaží kotviti v lidu, vynášejíc z něho svérázné stránky a zužitkujíc i jeho dialektů a v této snaze upadajíc namnoze v ráz dokumentů nebo kalendářových povídek; verše částečně také navazují na tento směr a mění se snadno v pouhé rýmovačky, ale většinou směřují k druhému uměleckému pólu, k čistému formalismu. Almanach neobsahuje velkých básnických individualit; vzácné ceny jsou jen verše Demlovy, svérázné a zcela jeho, bolestné výkřiky jeho života. I jinde nalezneme zajímavost, ale v celku almanach jeví bezradnou roztříštěnost a jest více dokument než básnický čin. A v tom je problém moravské literatury: od dokumentů se povznést k básnickým činům. *—vh—*

Poučná.

Prof Jan Koloušek: Problém populační. (Kurs šestipřednáškový.) Vydáno ve Sbírce př·dnášek a rozprav (serie IV. č. 5.) u O·ty, 1912, str. 207. — Prof. Jan Koloušek: Problém plodnosti Knihovna Středy (sv. III str. 73. K 1·20) — Zur Geschichte der böhmischen Ausgleichsversuche 1865 - 1871. I. Von Belcredi zu Hohenwart. II. Ministerium Hohenwart. A. O. Zeithammer. V Praze 1912-1913. V komisi Bursíka a Kohouta. Nákladem vlastn ml

Prof. *Jan Koloušek*: Problém populační. (Kurs šestipřednáškový.) Vydáno ve sbírce přednášek a rozprav (serie IV., č. 5.) u Otty, 1912, str. 207. — Prof. *Jan Koloušek*: Problém plodnosti. Knihovna Středy (sv. III., str. 73. K 1·20).

Demografie, věda obírající se otázkami populace, je z oněch speciálních věd sociologických, které jsou nejpřesnější, nejobjektivnější a nejvíce přispívají k vybudování sociologie jako vědy samostatné. Užití statistiky dává jí často až matematickou přesnost, což pak odstraňuje ze sociologie fantastické spekulace bez positivního podkladu, které vzbuzují pak nedůvěru k vědě celé. Mimo to otázka populace sama je tak velice důležitá pro společenský život vůbec, materiální i duchový, že řada so-

ciologů se nerozpakovala učinit ji přímo podkladem všech svých sociologických úvah a postavit na ní svůj systém Přes to, že toto zdůraznění otázky populace dnes všeobecně theorie sociologická odmítá jako jednostranné, dlužno uznat veliký význam tohoto prvku a nelze se diviti, že dnes čím dále tím více se šíří literatura v tomto oboru. Naše literatura česká není bohatá ani v jiných oborech sociologických a proto dlužno vítati dvě cenné práce prof. Kolouška jako značné jeho obohacení.

Zmíním se jen o několika thesích prof. Kolouška, připojím pak k nim několik poznámek. Autor probírá jako všichni ti, kdož o problému tomto píší, přirozeně nejprve theorii Malthusovu a dokumentárně jasnou a přehlednou statistikou ukazuje její nesprávnost. Ba dokonce srovnáváním jednotlivých zemí dospívá k závěru, že naopak četné obyvatelstvo je podmínkou blahobytu, pokud je schopné, a jsou-li snesitelně urovnány sociální poměry (str. 51). To je pravý opak tvrzení Malthusova, jehož zdánlivě theoreticky správné tvrzení Koloušek důkladně a jasně vesměs fakty se snaží poraziti.

Jiný zajímavý problém, který je osou celé knihy, je fakt ubývání natality v civilisovaných zemích. Zase hojná statistika tvrzení to osvětluje. Zjev ten nevzniká z menšího počtu sňatků, u nichž naopak se dá někde konstatovat přímo vzrůst, nýbrž ze všeobecné tendence omezovati počet porodů. To jeví se především ve třídách bohatých, méně u proletářů, ačkoli ti zase se vzrůstající civilisací hlavně v některých zemích jeví tutéž tendenci. Na druhé straně odpovídá tomu zase jiný fakt — klesající úmrtnost. A prof. Koloušek zjevně zejména v Problému plodnosti přijímá thesi, že správné a lepší je vzrůstání obyvatelstva snížením úmrtnosti nežli přílišnou plodností, jež n u t n ě je pak také doprovázena přílišnou úmrtností, takže četné porody nejsou konec konců ničím jiným, nežli špatnou ekonomií lidskými životy. Autor statistikami dokazuje, jak plodné země jako Rusko a Bulharsko nevykazují poměrný přebytek obyvatelstva o mnoho větší nežli země nejméně plodné (Švédsko, Norsko, Dánsko, Australie, Nový Zéland), které za to mají nepoměrně malou úmrtnost. Na Francii se ukazuje pak správně jako na zjev pathologický, neboť tam při vysokém ubývání porodů neubývá v téže míře úmrtnosti.

Jiná zajímavá otázka v knize Kolouškově probíraná je stěhování a poměr průmyslu a zemědělství. Obyvatelstvo stěhuje se ze zemí málo zalidněných a zemědělských do hustě obydlených a průmyslových, stejně jako se stěhuje ze zemědělského venkova do měst průmyslových, a to ve většině států. Zjev ten je velmi názorně vysvětlen a ukázáno při tom statisticky, jak s přibýváním obyvatelstva v evropských státech ubývá současně obyvatelstva zemědělského a vzrůstá jen obyvatelstvo v průmyslových obvodech. A z toho pak závěr, že zemědělstvím živí se p ř í m o stále méně lidí. Ale na druhé straně při tom zemědělská produkce stoupá, úroveň životní neklesá, naopak zase tam, kde je poměrně mnoho obyvatelstva zemědělského, jako v Rusku, je živo ze své půdy velmi bídně, a jinde, kde je ho málo, mohlo by ze své vlastní produkce žíti mnohem lépe (Belgie). Z toho je patrno, že intensita zemědělské produkce potřebuje jen malý počet obyvatelstva zemědělského, že je třeba zemědělské kraje industrialisovat, neboť zhuštěním obyvatelstva v tomto směru stoupne vý-

nosnost půdy a celá úroveň života. Tím, že zemědělství spotřebuje tak málo obyvatelstva, se především vysvětluje útěk obyvatelstva z venkova do měst; ostatní často uváděné důvody pokládá Koloušek za druhotné.

To jsou nejzajímavější stati prvé knihy. Dále se mluví ještě o nesnázích industrialisace, o důsledcích jejích pro bytovou otázku, zahradních městech, o koloniích, a přidává se literatura o celém problému. V druhé menší studii je obsažena část úvah a statistik z knihy prvé a je doplněna úvahami, zejména o poměrech ve Francii, o hrozící degeneraci, vylidnění v této zemi, o příčinách toho a i o pokusech o nápravu. Zde zejména prof. Koloušek vyzdvihuje názor svůj a jiných populacionistů o ekonomii s životy lidskými, o výhodě a správnosti menšího plození, ale i menší úmrtnosti. Celý problém populační je tak ohromný, že omezený rozsah obou studií (a to i první, jejíž ráz byl dán i tím, že to bylo 6 přednášek universitní extense) nepřipustil hlavně tuto otázku probrat celou. Ovšem autor sám také se několikrát dotýká otázky, že úmrtnost nelze omezovat přes jistou míru, kdežto plodnost dle všech známek bude omezována dále, a sice tak, že poměr obojího ubývání nebude jako dosud (že totiž úmrtnosti ubývá rychleji), a že pak nastane nutné ubývání obyvatelstva vůbec jako ve Francii. A tu je pak nutno rozhodně se vyslovit: je ubývání obyvatelstva zjev zdravý nebo ne? Prof. Koloušek těmito problémy se nezabývá podrobně, zůstává jen při vědeckém a objektivním konstatování faktů dosavadních, ale celá jeho studie konec konců v tyto tak těžké problémy vyústí a žádá jich řešení. Na některých místech zmiňuje se autor o novomalthusianismu, o nemorálních prostředcích při omezování porodů, o praksi ve Francii — ale jen několika slovy. Chtěl-li zůstat prof. Koloušek jen při vědeckých objektivních faktech a při tom, co náleží do jeho národohospodářského oboru, nemohl se pouštěti do morálních a sociálně filosofických úvah. Sociologa-theoretika a filosofa nebo politika by ovšem zajímaly především tyto úvahy a dedukce pro praksi z konstatovaných faktů. Všecky ty zjevy jsou i u nás, my národnostně jsme v boji, potřebujeme každou osobu, pro nás tyto úvahy byly by stejně význačné jako pro Francouze. Tím spíše, že psalo se u nás o věcech těch z hlediska sexuální morálky zejména v ženské literatuře dosti. Autor ovšem methodicky počíná si správně, když věci ty nechává stranou. Dříve nebo později pro n a š e poměry vyvodí z toho snad jiný ony praktické důsledky.

Toto dodávám zejména proto, když srovnám práce Kolouškovy s dvěma knihami právě vyšlými, o téže věci: jedna ostře potírající dnešní stav ve Francii (P. Leroy Beaulieu, Question de Population, Paris 1913), druhá hájící moderní tendenci i umělého omezování plodnosti (Dr. J. Marcuse, Die Beschrenkung der Geburtenzahl, München 1913). Zajímavo je zejména srovnat naprostý rozpor mezi Kolouškem a Leroy-Beaulieuem v nazírání na poměry francouzské. Velká kniha francouzského konservativního národohospodáře je naplněna celá jeho konservativním duchem, úvahami patriotickými, náboženskými, mravními, vidí příčiny ne tam, co Koloušek, ale hlavně v úpadku náboženství a mravnosti, ve feminismu, v novomalthusianistické propagandě, ne v sociálních poměrech, systému daňovém, a dle toho také ovšem volá po prostředcích k odstranění vylid-

není Francie. Souhlasil bych v jedné věci s L. Beaulieuem: že se dnes vliv dědického práva francouzského na plodnost poněkud přeceňuje. Také, myslím, nový systém daňový dnes sotva bude míti větší výsledky; u většiny Francouzů rozhodují dnes jedině názory na život, názory mravní. Používání statistiky vede přirozeně k hodně objektivistickým výkladům jevů sociálních. Zdůraznil bych a přikládal větší význam v celém problému prvkům subjektivním, výkladu psychologickému, nežli jak prof. Koloušek na několika místech to činí.

V celku knihy Kolouškovy jsou neobyčejně cenným příspěvkem v naší literatuře, zajímavě a poutavě psány, plny detailů, které činí toto vědecké pojednání poutavým čtením, a při tom methodicky stojí ryze na basi vědecké. Jistě najdou mnoho čtenářů. Ukazují znovu, jaké vynikající místo má a bude míti prof. Koloušek v naší národohospodářské vědě.

Dr. *Edv. Beneš.*

Zur Geschichte der böhmischen Ausgleichsversuche 1865—1871. I. Von Belcredi zu Hohenwart. II. Ministerium Hohenwart. *A. O. Zeithammer.* V Praze 1912/1913. V komisi Bursíka a Kohouta. Nákladem vlastním.

Prof. Zeithammer snesl pečlivě z pozůstalosti Riegrovy a z části Taaffovy, Clam-Martinicovy, Lobkowiczovy a Ockerta, pražského důvěrníka Beustova, vzácné a namnoze neznámé — pokud nebyly jím již uveřejněny v Unionu resp. Politik — dokumenty z let 1865—1871, ověřený to materiál, jímž se doplňuje, případně opravuje obraz vyrovnávacích pokusů z doby, kdy se vnitřní politika rakouská točila kolem nevyřízené otázky české. Žalno vzpomínati a srovnávati. Z prvního dílu bych poukázal zvláště k tomu, že neměli pravdu, kdož tvrdili jako Eim, Tobolka nebo Fořt, že Potocki činil českým zástupcům značné ústupky, které nebyly přijaty. Pravda je, že Potocki vlastně Čechům nenabízel ničeho, odkazuje je prostě na říšskou radu. Sluší zaznamenati, že Zeithammer, pamětník a přímý účastník známé audience z 18. září 1870, kdy císař zvláště důtklivě domlouval poselstvu sněmu českého, aby obeslali říšskou radu, dává za pravdu G. Eimovi, jenž výrok panovníkův před lety ve své studii »O nás pro nás« zaznamenal, jak praví vydavatel, »způsobem přiléhavým«.

V druhé části, vydané koncem roku 1912, obírá se Zeithammer výhradně Hohenwartem. Dovídáme se tu o všech fásích dlouhého vyjednávání, o požadavcích a proposicích českých i protinávrzích vládních, pozorujeme, jak se fundamentální články měnily takřka ode dne ke dni, jak ustupovali čeští jednatelé v určitých bodech, aby za to tím houževnatěji trvali na tom, co považovali za nevyhnutelné a nezbytné. A bylo to v majestátě, navrženém vládou, kde panovník sliboval, »že zachová posvátnou korunu českou při cti a slávě, že zajistí, ochrání a opatří její úplnou suverenitu a nerozlučné spojení zemí k ní náležejících, že ničeho z ní nezcizí a že bude Svému věrnému království Českému povždy laskavým a spravedlivým králem«. Nemůže býti dnes pochybnosti o tom, že se pracovalo z paláce na Míčovém náměstí i z ciziny, což na př. Wertheimer (»Julius Andrássy und seine Zeit«) ještě nedávno popřel, proti vyrovnání s národem českým. Píše přece Rieger 16. srpna manželce, že »se objevují intriky od Sprévy (míněn císař nebo Bismarck, či oba dva?) a se strany

Beustovy«. Není ovšem divu, že Rieger měl se státi důvěrníkem českým v korunní radě, ale nebylo to dosud známo se vší určitostí. Až tu se dovídáme z jeho dopisu, že se ho Hohenwart v té příčině dotazoval, on však že si vyhradil definitivní odpovědi pro pozdější dobu, »až by se poměry vyjasnily a jestliže by si toho naši přáli«. Výtky, které se dosud činily pravidelně politice české z r. 1871, byly namířeny především proti tomu, že se z české strany zbytečně jednání protahovalo a mařil drahý čas. Ale dokumenty, uveřejněné Zeithammrem, dokazují, že toho byla vinna vláda, která znova a znova, ještě v říjnu, domáhala se, patrně z obavy před štvavým tiskem vídeňským i zahraničným, inspirovaným ze známých pramenů domácích, nových ústupkův a změn v projevech před tím přesně stanovených a definitivně dojednaných. Rovněž sluší zaznamenati, že Andrássy byl Hohenwartem skutečně informován o fundamentálních článcích. Sdělujeť Hohenwart s Clamem výslovně, že Andrássy »nebude vyrovnání činiti nižádných překážek s podmínkou, že budou vypuštěny tyto dva body« (určité odstavce ve fundamentálkách, které se dotýkaly uherského vyrovnání). Proti častým útokům z německé strany — a k nim se přidružil nedávno ku podivu též J. Penížek v Österr. Rundschau — jako by Čechové snažili se využíti výhodného postavení na sněmě, třeba jen vzpomenouti slov Clamových k Hohenwartovi: »Jsme odhodláni jíti v trpělivosti a umírněnosti tak daleko, jak je to možno bez újmy vlastního zásadního hlediska, bez ohrožení právního postavení země.« Proč vlastně jednatelé čeští, voláni byvše Hohenwartem 20. října do Vídně, neuposlechli, vysvítá z uveřejněné tu korrespondence. Chtěli býti pozváni přímo panovníkem, nikoli vládou, a tak propásli poslední vhodný okamžik, kdy by bylo snad možno bývalo zažehnati dokonalý zmar a způsobiti nějaký přijatelný kompromis.

Ovšem, že obraz, v jakém se nám jeví vyjednávání z let 1865—1871 a především z doby Hohenwartovy zásluhou prof. Zeithammra, nemůže býti úplný, dokud neznáme dokumentů z pozůstalosti četných jiných osobností, především Pražáka jako třetího vyjednavatele českého, a Hohenwarta samého. A co čeští členové Hohenwartova kabinetu nemohli by pověděti nic? Josef Jireček prý všecky písemnosti z doby svého jednoročního ministrování spálil, a Habětínek, dosud žijící v ústraní vídeňském, je stařičký a nepřístupný člověk, o němž nikdo nic neví.

Co překvapuje a přímo nemile se dotýká, je okolnost, že veškerou téměř korrespondenci vedl nebo adresoval Hohenwart do Prahy Clamovi. Z uveřejněných dokumentů by se mohlo zdáti, že Schäffle, stejně jako Rieger, v dlouhém vyjednávání o vyrovnání hrál úlohu zcela podřízenou, a přece je známo, že byl duší kabinetu Hohenwartova a že lví podíl v jednání s Čechy náleží právě jemu. I o Pražákovi činí se tu zmínka jen tak mimochodem. —*r*—

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Světová federace křesť. studentstva. — Padesátiletí evang. bratrské církve. — Konvertita. — Turecko a sionism.

O světovém svazu křesťanského studentstva byla letos informována naše veřejnost, nejprve pražská, přímo, přednáškami odborných pracovníků, sekretářů a sekretářek z Anglie pana Wildera a slečny Rouseové, z Belgie slečny Baartové de la Faille, potom též veřejnost širší zprávami a referáty o těchto přednáškách v listech denních a studentských, a teď souborně knížkou »Náboženské hnutí studentské«, kterou vydali přátelé tohoto hnutí a kterou lze obdržeti u MUDra Adolfa Lukla, Král. Vinohrady 620 za K 1·20.

Křesťanské hnutí mezi studenty nesporně zasluhuje pozornosti. Nejen svým velikým číselným vzrůstem v době poměrně velice krátké, ale svým duchem, svými tendencemi. Číselný vzrůst jest viditelným důkazem jeho vnitřní síly a oprávněnosti, praktičnosti a životnosti, jeho vhodnosti pro život. Čítá po 10 letech 150.000 členů.

Hnutí zasluhuje pozornosti u nás též. Především svou odlišností od toho, co analogického přibližně máme v menší míře v našem vysokoškolském studentstvu, od našeho směru klerikálního ve studentstvu.

Jestliže mezi českým studentstvem jsou předem již předsudky proti křesťanskému hnutí studentskému, to má mnohé ze svých kořenů právě v té skutečnosti, že u nás podobné pokusy mají ráz církevnický, kulturně zpátečnický. V náboženské motivy a cíle nikdo u nás nevěří při klerikální organisaci studentské.

Světové hnutí křesťanského studentstva není organisací církevní. Vzniklo arci v ovzduší církevním, ale z církví, ve kterých nikoho informovaného nenapadne mluvit o klerikalismu. Nepracuje pro žádnou církev. Chce buditi porozumění pro křesťanství vůbec, pro křesťanství mimocírkevní, k tomu chce dojíti biblickým studiem. Chce prospívati náboženství vůbec; k tomu cíli se zaměstnává odborným pozorováním o stavu náboženského života, o proudech náboženských a nenáboženských mezi studentstvem všech národů. Hlavně chce získati pochopení pro osobu Ježíše Krista.

Ke studentům přistupuje nedogmaticky, t. j. nečiní podmínkou členství přisvědčení k určité formulaci theologických názorů. Tím se moderně liší od analogického hnutí založeného k účelům širším mezi mladými lidmi vůbec, které má a ukládá předem jisté dogmatické názory. Tím není řečeno, že by studentská federace ve svých vůdcích neměla vůbec určitých formulovaných dogmatických názorů. Formulované názory jsou prostě výrazovým prostředkem, který jest přirozený, skoro naprosto nutný pro každého. Jde však o to, že ve studentské federaci žádná dogmata předem nestanoví, žádná dogmata neukládají jako podmínku členství, nikdo nebude nepřijat nebo vyloučen pro dogmatické názory odlišné. Jde o náboženství, o náboženský život, o duchovní vzrůst, o sílu ducha; jde o mravní činitele náboženství neb o náboženství jakožto mravní činitel (Mr. Wilder charakteristicky přednášel o boji o charakter,

Miss Rouse o smyslu života). Na Wilderovi mohl každý posluchač pozorovat, že má rozhodné ucelené dogmatické názory. Velmi význačně jest totéž znáti na osobě Johna R. Motta, který jest duchem celého hnutí. Kdo se s ním osobně stýká, ano kdo jej i jen slyšel, cítí, že jest to mohutná osobnost ucelená a ustálená též ve svých dogmatických názorech, ale dogmatika u něho nikde nevystupuje rušivě, nikde neproráží do popředí. Tak jest tomu v celém hnutí. Zve studenty a říká každému: hledej, sám hledej, přesvědč se, utvoř si své názory. My ti nevnucujem názory své; ovšem ty také se nesmíš zahrazovat ustálenými názory předsudků.

Bojím se, že toto právě dělá český student.

Jest zajímavo stopovati a rozebírati studentské projevy.

Jen pouhou konstatující zmínkou registruji »titanism« jedné takové osobní konfesse v »Časopisu pokrokového studentstva«. Redakce je patrně velmi shovívavá, a čtenářstvo také, když přijme slova jako: »přišla doba, abys věděl, že Bůh, kterému ti kázalo náboženství se klaněti, jsi ty sám. Člověk je sám sobě zákonem.« Přišla doba... Člověk dnes již ke stáří se blížící před třiceti lety také věděl, že přišla doba, aby věděl, že je sám sobě bohem. Za generace starší nemůže sic mluvit ze zkušenosti, ale nemýlí se, když myslí, že před 60 lety a před 90 lety také věděli, že přišla doba, aby každý věděl, že je sám sobě bohem. Myslí to proto, že takový »titanism« mnohoslovný se vyskytuje nejen v každé generaci studentské, nýbrž v každém ročníku studentů prvně immatrikulovaných a potrvá vždycky nějaký čas, právě tak, jako po jistou dobu vládne politický radikalism a sociální, neboť takový nebevzdorný »titanism« není než analogický radikalism protináboženský a proticírkevní. Nepochybujeme o jeho upřímnosti, ale víme, k jakým koncům docházívá mladický radikalism politický i náboženský.

Charakterističtější jest projev ze »Studentské Revue«: »biblicisující ráz přednášek (Wilderových) jest cizí duchu i rázu českého studentstva.«

Neodsuzuji, nekaceřuji nikoho. Mám plné porozumění pro psychologické pochody mladého člověka, českého studenta. A přece nemohu jinak než toto stanovisko nazvat jakýmsi zaujatým dogmatismem aneb aspoň předsudkem. Nezkoumá se, co je v přednášce (neříkám, že si toho pisatel nevšímal, ale vím, že právě citovaný jeho výrok je typický pro celou vrstvu studentů, jak vím ze soukromých projevů a informací), nechá se stranou obsah; na odpor, na odsudek, na odmítnutí stačí, když přednáška je i formou jinačí, než je náš student zvyklý. Je biblicisující, proto cizí, proto nepřijatelná. Jest jiná než jsme my, a poněvadž my nechceme nebo nedovedeme být jiní než jsme (»sint ut sunt...«), nevyhovuje nám.

Toto hledisko nás vede k posudku o vyhlídkách hnutí mezi naším studentstvem. Federaci křesťanské stojí v cestě předsudky českého prostředí. Tyto předsudky jsou tak silné, že pod jejich vlivem spolek evangelických akademiků »Jeronym« veřejně prohlásil, že není totožný s federací křesťanského studentstva. Odkud toto ohrazení? Nemýlím se as, řeknu-li, že akademiky evangelické, přece jistě uvědoměle evangelické (jinak by se nesdružovali ve spolek), tedy nábožensky interessované, za-

razila naše studentská veřejnost, její stanovisko, její zaujatost, její předsudky. Nemyslím, že by Jeronyma odrážel duch a cíl federace. Nemá-li tedy jejich prohlášení význam čistě formální, že nejsou organisačně přičleněni k federaci (což je také možno), pak není jiného vysvětlení, než tichý tlak předsudků pokrokových. Má své předsudky také pokrok.

V těchto předsudcích jaká bude práce a jaký úspěch hnutí?

Federace vyrostla a daří se v zemích, kde je živé náboženské ovzduší, čilý náboženský život. Je nadcírkevní, ale myslím, že není sporu o to, že se opírá o církve, o církevní prostředí. Jest arci ideálem náboženský život mimocírkevní, bezcírkevní, ale dosud je ho málo, pramálo. Bude jednou, ale dlouho ještě nebude. Bez takového oporného prostředí a ovzduší, myslím, nelze dobře čekat vzrůst náboženského hnutí mezi studentstvem... U nás čilého náboženského života, jen náboženského života v katolické církvi není; evangelické církve jsou nábožensky čilejší, ale jednak jsou početně slabé, jednak se hnutí ani nechce o ně opírat, aby se nezdálo, že se s nimi stotožňuje, že pracuje pro protestantism. Proto soudím, že v nejbližší době federace nemůže čekati rapidního vzrůstu. Nepochybuji, že získá jednotlivé upřímné stoupence, zorganisuje skupiny opravdových interessentů. Myslím, že i to bude pěkný úspěch a záslužná práce. Tyto skupiny a jednotlivci mohou ukazovat českým předsudkům, že náboženský život není klerikalism ani církevnictví, není ustrnutí ani zpátečnictví, není slabošství ani sacrificium intellectus, není heteronomie mravního života a podléhání autoritě, není asketism a škarohlídství, není nic protiživotného a zlomeného. Vykonají-li nad to kus positivní práce, tím, že ukáží, čím náboženství jest v životě, v práci, pro charakter pro pokrok, pro sociální cítění a činění, nebude jejich snaha marná.

* * *

Evangelická Bratrská církev v Rakousku si připomínala padesátiletí své práce v Čechách. Dne 25. listopadu 1862 po uvolnění nastalém vydáním protestantského patentu sestoupili se čtyři kazatelé v Herrnhutě v »česko-moravský komitét« s účelem, konati evangelisační práci v původní vlasti českobratrské Jednoty, odkud mnozí vyhnanci nalezli útulek v Ochranově. Soukromá náboženská společnost se domohla r. 1880 státního uznání a samostatnosti jako »evangelická bratrská církev v Rakousku«. Od té doby vzniklo 6 samostatných sborů (Potštýn, Dubá, Ústí n. Orlicí, Mladá Boleslav, Praha, Jablonec); mimo to existuje 8 filiál a na 25 kazatelských stanic s 9 kazateli. Vedle vlastní kazatelské činnosti pečuje bratrská církev o opuštěnou mládež ve 4 sirotčincích (asi pro 90 dětí), o dospívající a dospělou mládež po stránce náboženské a mravní výchovy pomocí spolků křesťanských mužů a spolků dívek. Křesťanský spolek dívek se sídlem v Jablonci byl první svého druhu v Čechách. Veškerou práci řídí komitét se sídlem v Herrnhutě nákladem celé církve; v Čechách samých se na celý podnik evangelisační sebere na 40.000 korun ročně.

* * *

Konvertita. Mezi vynikajícími anglickými konvertity ke katolické církvi uvádí se s chloubou spisovatel Robert Hugh Benson. Jest

to syn arcibiskupa canterburyského, anglického primasa. Již to samo sebou jest sensační. Sensačnější však jest myšlenkový svět konvertity samého. Nebylo by divné, kdyby oslavoval papežství, ale divné je, jakými prostředky to činí a k jakým důsledkům dochází. Píše romány, které jeho přátelé velebí pro živou fantasii. Jak opravdu živá jest jeho fantasie, svědčí nový román s titulem: »V úsvitu budoucnosti«. Jsou to fantasie budoucnosti z hlavy katolíkovy. R. 1971 bude skoro celý svět katolický. V Anglii budou soudní dvory proti kacířství, které budou předávati usvědčené zločince světské moci. Irsko bude jediným velkým klášterem. Papež bude skutečným pánem Italie, ale za něj ji bude spravovati rakouský císař. Německý císař bude katolík. Sociální demokracie bude před papežem na kolenou. Všichni vynikající učenci, lékaři, devět desetin hudebníků a tři čtvrtiny umělců budou kněží.

Benson má dosti velkou obec čtenářskou. Není člověku líto lidí, kteří sytí svou fantasii, ano sytí také svůj fanatism takovýmito plody ducha skoro chorobného?

* * *

Porážka Turecka bude prý míti vliv též na hnutí sionistické mezi Židy. Jeden z vůdců sionismu Kurt Blumenfeld dokazuje přednáškami agitačními i tiskem, že nyní právě jest nad jiné vhodná doba k sionistické kolonisaci Palestiny. Porážkou v Evropě jest prý Turecko seslabeno tak, že se nemůže stavěti energicky na odpor snahám o rozšíření samosprávy pro kolonisty židovské, kteří od r. 1898 v počtu již přes 10.000 osob se usadili v Palestině. V těchto několika letech učinila selská kolonisace Palestiny obrovské pokroky. Židovští sedláci jsou prý fakticky pány své bývalé země. Již nyní mají dosti značnou samosprávu a v přítomné vhodné době prý jest největší naděje, že se jim podaří další mohutný krok k uskutečnění národních ideálů. Blumenfeld ujišťuje, že nyní jest doba nad jiné příhodná k úsilné a soustavné immigraci do Palestiny. Seslabené Turecko nebude moci klásti odpor vnikání Židů do Palestiny. (Pokud toto tvrzení je pravdou, nelze nám zde kontrolovat; upozorňujeme jen na jiný názor — ne o Židech, ale o Turecku: podle jiných politiků porážka Turecka v Evropě neznamená seslabení jejich moci v Asii; naopak mnozí tvrdí, že právě evropské državy byly příčinou slabosti Turecka svými stálými vnitřními boji, rozmíškami, rozbroji mezi konfessemi, revolucemi, nepořádky; teď prý jest Turecko zbaveno své sopečné oblasti a přejde, zkoncentruje se sesíleno do Asie. Uvádíme názory oba.) Blumenfeld a s ním jistá část sionistů chtějí nyní zorganisovati větší kolonisační hnutí zemědělské. Tvrdí, že kdo má půdu, jest s ní skutečným vládcem země. Přejití Palestiny do úplného majetnictví Židů jest prý jen otázkou času. Hospodářské dobytí Palestiny znamená prý pro Židy nový život, novou kulturu, novou svobodu. Tyto vznešené ideály pak zasluhují veškerého zájmu a všemožné podpory. Blumenfeld pokládá za štěstí, za zvláštní řízení Prozřetelnosti, že Palestina se nestala za křižáckých výprav kořistí křesťanů. Kdyby byla Palestina tehdy upadla do rukou křesťanů, byly prý by veškeré naděje Židů na nové její obsazení zmařeny. Tím, že byla tehdy zachráněna pro Islam, jest zachována pro Židy.

Deset tisíc usedlých zemědělců (čísla nemůžeme kontrolovat, ale nemáme důvodů nevěřit) za 15 let jest úspěch sionismu nepopíratelný; ne sic oslňující, jaký asi čekali zakladatelé, ale jistě úctyhodný. U nás jsou přirozeně sympathie pokrokových lidí na straně českých Židů, kteří jsou proti sionismu z důvodů národnostních a do jisté míry náboženských nebo mravních a kulturních, poněvadž zástupcové sionismu v Čechách jsou národnostně Němci, nábožensky orthodoxové, kulturně konservativci. Ale není správno tajiti si, že sionism má také své krásné, vznešené rysy a oprávněné cíle.

U nás v českém národě má opposice proti sionismu mezi Židy především hrot národnostní. Na širším podkladě organisují jisté směry v židovstvu v Německu, zvláště v Hamburku, opposici proti sionismu ve sdruženích nazvaných »M o r i a« (název biblické hory, jakým jest Sion též, památné v náboženských i národních dějinách Izraele).

7. května 1913. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Bytová otázka v praxi a ženy.

Badenský zemský spolek bytový uspořádal minulého roku řadu přednášek o účasti žen v otázce bytové. Přednášky konaly se v užším kruhu zvaných osob, které se otázkou tou zabývaly nebo zabývati měly, jako na př. předsedkyně různých ženských spolků a ty pak měly porozumění pro tyto otázky šířiti ve svých kruzích ve všech místech země. Tedy jakýsi kurs odborný to byl, v němž shrnuto bylo vše, co theorie a praxe do té doby v Badensku i jinde vytvořily. Jeť Badensko z prvních zemí, v nichž bytová reforma provedena je zákonem pro veškerá města, počínaje 10.000 obyvateli.

Těmto přednáškám přítomno bylo 50 žen — zástupkyní spolků a dva muži a zdá se, že docíleno bylo účelu, totiž, že zájem o bytovou otázku se rozšířil po celém Badensku, jak o tom svědčí ruch v ženských spolcích, který se zrcadlí v různých publikacích. Pět z uvedených přednášek vydáno bylo tiskem.[1] První část tvoří tři referáty, pojednávající o spolupráci žen: Dr. Marie Baumové: B y t a r o d i n a, Dr. Marie Kröhneové, okresní inspektorky ve Wormsu: Ž e n y v d o z o r u a p é č i b y t o v é, Alice Bensheimerové: S o u č i n n o s t ž e n v d o z o r u b y t o v é m v B a d e n s k u. K nim připojena je případná resoluce. Druhou část tvoří přednášky Doroty Staudingerové o v š e o b e c n é č i n n o s t i s t a v e b n í a s o u č i n n o s t i ž e n y a dra Flechse o d o p l n ě n í b y t ů, s t a v b ě d o m ů a p é č i b y t o v é, jež jsou i s dodatečnými pravidly pro zdravé bydlení cenným příspěvkem k literatuře o bytové otázce.

---

[1] Wohnung und Frau. Schriften des Badischen Landeswohnungsvereines (Karlsruhe i/B. G. Braun).

Dr. Marie Baumová promluvila všeobecně o potřebě reformy bytu. Při starém způsobu hospodaření a výroby byl dům a zaměstnání nerozlučně spojeno a bydliště vyhovovalo potřebě pracovní: selský statek, řemeslnický dům, obchodní dům středověký a pod. Dnes je toto spojení domu a zaměstnání uvolněno. Práce přenáší se do míst společných, mimo dům, a většina obyvatelstva bydlí v místnostech úzkých a sporých, tak že v nich jen nejnutnější život uplatnit se může. Neposkytují žádné volnosti pohybu ani pro duši, ani pro tělo. To je znakem obydlí dnešních. Vlivy tohoto způsobu bydlení na tělo i duši jsou zhoubné. Již nenarození trpí těmito stíženými poměry. V nich kotví úmrtnost šestinedělek, kojenců, tuberkulosa a v značné míře i alkoholism a nemravnost. Po stránce duševní působí takové stísněné a často přeplněné byty neblaze na mysl dětí i dospělých. Dítě tu vyrůstající zůstává stísněné, s nedostatečnou představivostí, bez vzletu a síly duševní.

Této tísni uniká poněkud muž, jdoucí za svým zaměstnáním, neb i utíkající do hospody, ale téměř nikdy žena, která ve svém obydlí setrvává. Což divu, že ztrácí tu svou pracovní sílu, chuť k práci, svěžest mysli, zejména, kde mnoho osob, často bezohledných a cizích podnájemníků a nocležníků, tísní se v jediné místnosti a ruší klid a intimitu rodinného života. Takový život není rodinným životem, domácnost není milou. Kde vzít v těch poměrech energii k udržování čistoty a pořádku nebo dokonce pěstění vkusu a krásy? O mravním vlivu takového bydlení mluví taká fakta, že referentka žádá vymýtění podnájemnictví zostřením policejních předpisů do té míry, aby svobodný člověk byl nucen odebrati se do útulku pro svobodné i tehdy, když nenalezne tu levnější zaopatření, nežli mu poskytne soukromé bydlení. K odčinění těchto svízelů nutno, aby byla snadno přístupná půda, neboť jedině tím umožní se zdravé osazování a decentralisování stavební. Dále, zakladatelé měst a stavitelé musí při tvoření stavebních plánů vzíti v úvahu mnohé potřeby dnešního života a musí uvažovat, pro koho stavějí. Takovým požadavkem jsou isolované světnice v bytech, dostatečný jich prostor, různé komůrky k umývání, chladírny, připojené k vodovodu, a pod. Také plány pro zastavení plochy nutno zdokonalit. Naprosto nedemokratické je dělení obyvatelstva na kolonie, které vylučuje doplnění společenské a vzájemnost různých vrstev a vylučuje takřka určité vrstvy z užívání společných společenských neb i kulturních zřízení. Tímto způsobem opět nejvíc trpí ženy, připoutané ke svému domovu, žijící stále ve stejných poměrech, bez podnětu a znalosti jiného snad lepšího způsobu života a bydlení, čímž ztrácejí popud a snahu zlepšiti i svůj život a naopak poklesají. Venkovu i nově se tvořícím koloniím kulturně napomáhá účast vzdělaných, sociálně školených osob.

Dobrým výsledkem všude vykazuje se budování zahrádek a zahradních měst. Leč to samo o sobě (kolonie, rodinné domky, zahrádky atd.) neznamená ještě pravý pokrok, pakliže ženy samy přistupují k práci a obývání bez porozumění a poučení. Často jim chybí ty nejjednodušší pojmy o bytové hygieně, o pohodlí a vkusu. A tu musíme napomahat, poučovat dodatečně tam, kde jsme nepoučili zavčas budoucí ženy a matky, a sice ženským bytovým dozorem. Bytová dozorkyně bude jako její kolega muž dbáti na technické nedostatky bytů, ale bude i učit ženy umění bydlet

a věcně si zařídit práci, což je tím těžší, čím menší je byt. Tím však nebude ještě vyčerpána činnost bytové dozorkyně. Ty, které správně pochopí svůj úkol, budou vyvolávat porozumění pro všechna sociální zřízení, jesle, knihovny, útulky, pomocné sestry pro domácnosti, konsumní družstva, koupadla a pod., a budou se snažit o vybudování těch zřízení, která budou nejnutnější, aby ulevila ženám jejich břemena životní.

V sociální péči shledává se stále víc a více, že největší prospěch neplyne jedině z budování ústavů, ale že značně přispívá takováto veřejná péče. Ústavní péče je nutna pro případy, kde zlo již propuklo, ale preventivní opatření mohou předejíti propuknutí zla, vejdou-li až do bytů a rodin. Zda východiskem bude péče o kojence či děti, či o byt, to je odvislo od okolností. Účel bude vždy stejný: ženě a dítěti dopřát více místa a volnosti. Domov je půda, na které vzrůstá kultura jedince. Bude-li úzká a malá, můžeme v budoucnosti očekávat malé a omezené lidi. Proto je otázka bytová otázkou rozvoje národa a prvořadou otázkou kulturní.

Naproti tomu zdůrazňuje dr. Marie Kröhneová v referátu o bytové péči ve Wormsu potřebu, aby různé obory sociální péče, zdravotnictví, péče o kojence, ochrana mládeže atd. se sloučily a sorganisovaly na základě dozoru bytového. Neboť dozorkyně bytová má příležitost nahlédnout do veškerého života rodiny a vystihnout veškeré nedostatky a trampoty hospodyně. Matka pak rodiny sotva bude ochotna, jednati postupně s dozorkyní bytovou, zdravotní, pomocnou sestrou v péči o domácnost, kojence, nemocné neb děti atd. Proto bude nutno organisovati veškerou péči sociální tak, že ještě úžeji než dosud se spojí a rozdělí na okresy na základě péče bytové. Zdárný výsledek bude vždy záviseti od účelné organisace, která se vždy musí upraviti podle poměrů a potřeb obyvatelstva.

V Hessensku je reforma bytová v základě upravena zemským zákonem pro celou zemi a vztahuje se na veškeré nájemníky. Bytový dozor tu týká se především odstranění stavebních nedostatků, statistických dat, má býti podkladem pro počet a způsob nových bytů. Četné nedostatky musí odstranit majitel, jiné napraveny budou novými stavbami a nejčastěji odpomůže zlu poučení nájemce. Proto v první řadě má býti starost věnována péči bytové, prováděné ženami. Veškerá nařízení musejí vycházeti z úředně oprávněného ústředí, k součinnosti musí býti přivedeny veškeré úřady stavební, zdravotní, chudinské a spolky ženské a pomocné. Konečně musí být správně sestaven dozorčí úřad z osob úředně oprávněných, ne však policejních.

Podobně počíná si okresní dozor ve Wormsu. Hlavní svůj zřetel obrací k odlidňování venkova. Všímá si především hospodářských, zdravotních a duševně mravních poměrů obyvatelstva vůbec, neboť každá péče musí směřovat tam, kde člověk, hospodářství a stát koření, do rodiny. Bylo by poloviční prací, kdyby dozorkyně nepovšimla si všech otázek, spojených s bydlením. Aby bylo bráněno všem nedostatkům, musí péče bytová postavit se do služeb všech ostatních oborů a býti s nimi ve spojení. Lékař, hygienik, sociální politik, duchovní, sociálně činná žena vesměs souhlasí v tom, že mohou zdárně působit jen tehdy, když bude současně řešena otázka bytu.

Proč se mají této péči věnovati ženy, je jasno. O domácnost stará se žena, a k ní nejlépe může promlouvati opět jen žena, která je obeznámena se všemi pravidly zdravotními i hospodyňskými a získá si snáze důvěru, neboť dozorkyně bytová musí ženu učit bydleti, musí si při tom počínati individuelně, podle okolností, musí ženě podati něco prospěšného, aby tato opravdu ze styku se zkušenou ženou měla poučení a zisk.

Pro sloučení veškeré péče sociální mluví také to, že na venkově jsou byty vlastním majetkem a na tyto nevztahuje se dozor bytový. Na tyto obyvatele působiti lze mnohem obtížněji, neboť tu překáží tradice, zvyky, pověrčivost, nevědomost a rozmanitost potřeb. Zde nutno působit organisačně. Inspekce v kraji wormském rozdělena je na místní dozorce — čestné funkcionáře, kteří činí seznamy bytů a první kroky k nápravě. Jakožto místní činitelé, řemeslníci, živnostníci a pod. bývají však často odvislí od obyvatelstva. Proto je ustanovena další instance, okresní úřad a okresní dozor, který postupuje ve spojení se všemi pomocnými a styčnými úřady, zdravotním, stavebním atd. S okresní dozorkyní pracuje asi šest poraden, v nichž úřaduje lékař, který je zároveň školním lékařem, tak že je v jedné osobě spojena péče o tuberkulosní, o kojence, o děti, o feriální osady a pod., a matkám poskytuje se takto porada v jejich bytě za další součinnosti porodních pomocnic a ošetřovatelek, jež jsou na 29 místech soustavně činny. Tyto stanice či poradny nalézají zase svou hlavní oporu v ženských spolcích, které je podporují mravně i finančně, propagují jejich účely. To vše, veškerá praxe dosavadní a činnost dozorkyně ve Wormsu ukazuje, že bytová péče vyžaduje méně znalosti stavební techniky, spíše jí prospívají různé vlastnosti žen a osobní jejich zkušenosti hospodyňské.

Kterak zužitkovati práci ženy v péči bytové, uvádí Alice Bensheimerová ve svém referátě o spoluúčasti ženy v Badensku. Zdůrazňuje zejména potřebu úřednic, ač plně uznává působení čestných činovnic.

Chce, aby v obyvatelstvu byly zvýšeny požadavky bytové, aby i mezi ty nejchudší byl vnášen pojem krásy bytovými dozorkyněmi. Tyto neplnily by jen úkoly dosavadních dozorců mužských, ale rozšířily by svou působnost také na jiné obory sociální péče a spojily by je a podávaly pak ze svých zkušeností popudy pro činnost ženských spolků.

Resoluce, která po těchto referátech byla přijata, shrnula vyslovené zásady a náměty a odůvodnila je, což se stalo podkladem pro další činnost spolku a veškeré působnosti reformní v Badensku.

V resoluci se praví mimo jiné: Řešení otázky bytové má pro ženu větší význam než pro muže. Celá její bytost je ovládána utvořením bytu, jako jedince, který v něm veškerý čas tráví, jako hospodyně, jejíž velikou částí životní činnosti jest udržování bytu a výchova dítek, jež se rovněž soustřeďuje zde, je okolím jich ohrožována neb podporována.

Je pro ženu příkazem sebezáchrany a sociální povinností, aby postavila se do řady těch, kteří usilují o zlepšení bytových poměrů. Každá žena uvědomělá má všechny tyto snahy ze všech sil podporovati a snažit se o získání potřebných znalostí.

Neméně značný je vliv ženy na byt. Nedbalost a nečistota může nejkrásnější byt změnit v ošklivé a nezdravé místo, kdežto pečlivá a věci znalá žena i škody nesprávného bytu dovede zmírnit.

Aby vliv ženy působil na byt zdárně, o to usilovat musí sebevýchovou a napomáhat druhým radou a poučením ve všech věcech zdravého a příjemného bydlení se týkajících. Tato sociálněvýchovná činnost bytové péče vynikla dosud málo, protože většina dozorců byli muži, kteří rozmanitým otázkám domácnosti jsou vzdáleni. Čím více však nápravou stavebních nedostatků je tato otázka odstraňována, tím více vystupuje do popředí péče o byt, neboť na zlepšení mravů a udržování bytu může působit jedině dlouholetá působnost výchovná.

Pro účinný dozor nestačí jen čestné činovnice, ale musí nastoupiti dozorkyně z povolání. Dozor bytový musí být rozšířen na celou zemi i na venkov. Navrhuje se, aby dozorkyně ustanoveny byly nejprve v městech, pak v okresích, a město Karlsruhe se vyzývá, aby učinilo počátek.

Protože zlepšení poměrů bytových je nezbytným základem pro povznesení zdravotnictví, je přirozeno, aby se činnost dozorkyň bytových i na tyto obory rozšířila a spolupracovala se všemi odbory sociální péče i se ženskými spolky.

Jako bytové dozorkyně mají obracet zřetel k jiným oborům sociální péče, tak nechať činovnice těchto oborů všímají si otázek bytových a podporují se vzájemně.

Aby ženy osvojily si potřebné znalosti v bytové otázce, vyzývají se ženské spolky, aby ve spojení se zemským spolkem bytovým přičinily se o rozšíření těchto znalostí přednáškami, tiskopisy a pod., a navzájem o totéž se žádá zemský spolek.

Ženy, které členský příspěvek platit mohou, především ženské spolky vyzývají se, aby se staly členy a podporovaly Zemský spolek bytový v jeho snahách.

Je samozřejmo, že ku konci jednání vysvitlo všem a bylo také zdůrazněno, že otázka bytová, protože se týká žen a může býti jen za součinnosti žen zdárně řešena, je otázkou ženskou.

Společný český klub poslanecký.

Zase je spor o otázku jednotného klubu českého. Otázka byla před založením prvního jednotného klubu tak živě a důkladně v české veřejnosti projednávána, že se skutečně divíme, že se nyní za skoro nezměněných poměrů dostává zase na denní pořádek; divíme se tím více, protože skutečnost ukázala, že takový jednotný útvar na říšské radě není tak dlouho možným, dokud nesplněny zůstanou jisté a všem známé politické a osobní předpoklady. Snaha po sjednocení českých poslanců má vždy stejný původ: kdykoliv neúspěchy české politiky dosáhnou jistých mezí a zejména když jsou všemu světu zjevny a česká politika se stává doma nesrozumitelnou, nastává ve Vídni a doma nářek a stesk na roztříštěnost českých sil ve Vídni. Té roztříštěnosti dává se celá vina na neúspěchu vídeňské politiky. To stačí. Doma pak se věří, že ta nesvornost všecko kazí a volá se hned do Vídně: buďte svorni, spojte se, utvořte jednotný český klub!

Tak je zase nyní. Když se ukázalo, že jediný trumf, který dle stálého tvrzení vůdců mladočeských a agrárních čeští poslanci měli v ruce, trumfem není, volá se po něčem novém, třeba se teprve před dost krátkým časem bylo ukázalo, že toto nové je nemožností. Dokud se české vedení ve všem všudy mohlo se zdáním oprávněnosti odvolávat na možnost českoněmeckého vyrovnání, nikdo nechtěl o jednotném klubu slyšet, nikdo o něm nevěděl. Českoněmecké vyrovnání se na delší čas nesmí počítat mezi koeficienty české politiky, největší česká strana vyvozuje z toho fakta správné důsledky, opouští tábor vládní a už se zase pracuje na stanovách pro jednotný klub český. My jsme své stanovisko v této věci často dost vykládali, zejména při tvoření klubu prvního a věru, že se poměry od té doby pranic nezměnily. Zejména však pro utvoření jednotného klubu českého na říšské radě doba není nijak příznivější, dnes jako před dvěma lety scházejí předpoklady a trvají tytéž překážky. Vystoupením agrárníků z dosavadní vládní strany nebo koalice české jen

zdánlivě se staly okolnosti takové jednotnosti příznivější, ve skutečnosti v n i t ř n í nesrovnalosti a rozpory trvají nezmenšeně dále, o s o b n í poměry, které hrají, žel, v naší politice tak značnou roli, se ještě zhoršily. Celá akce směřující k utvoření jednotného klubu zdá se daleko víc býti pouze rouškou, za kterou má být skryt nynější zoufalý přímo stav naší politiky doma i ve Vídni. A snad by měla ta rouška potud oprávněnost, pokud dlužno přiznati, že jsou na tom stavu našich věcí všecky strany společně vinny.

Co nejvíce asi přispělo u mnohých k domněnce, že by byla nyní vhodná doba pro semknutí ve Vídni, je změna taktiky agrárního klubu, po rozbití českoněmeckého vyrovnávání všeobecně očekávaná. Mělo se namnoze za to, že nyní, když se v oposici nalézají i agrárníci, čeští poslanci se stali do té míry oposičními vůbec, že je oposice v takové majoritě, že nebude potřebí žádného umění seřadit je v jeden šik. Při tom ovšem nikdo nemohl tušit a předpokládat, že se Mladočechům z vládního tábora půjde tak těžce — než váhavé chování Mladočechů a klerikálů by společný klub český na konec nebylo znemožnilo. Byli by tak osamoceni a tak seslabeni, že by v té situaci sotva vydrželi dlouho. V tom právě vězí celý problém té jednotnosti, že překážky její nejsou nahodilé a nezávisí na té neb oné dočasné a nahodilé taktice. Důvody, proč čeští poslanci mohou být spojeni trvale v jeden klub jen tenkrát, když se usnesou na oposiční taktice na všecky časy, jsou hlubší. Vězí ve vývoji české politiky vůbec, politických stran našich zvláště. Obtíže pak přemoci tyto stále platné důvody jsou komplikovány právě tím, že žádná z našich stran dosud neměla dost síly a odvahy se vážně o odstranění důvodů těch pokusiti.

Běží ve skutečnosti o poměr k státu, k Rakousku, k ústavnosti rakouské a obtíže, které dnes mají mladočeští přátelé positivní politiky při propagaci této myšlenky, jsou jen důsledky a následky dřívější politiky m l a d o č e s k é. To je tragika positivních politiků a positivní politiky . . . Máme sice příklady, že vůdcové politiky omladinistické za pár let »zmoudřeli«, že se z nich stali nejhorlivější zastanci vládní politiky, oktrojů a finančních plánů, ba i vojenských drakonických nařízeni — ale to jsou úkazy ojedinělé, v masách je stará politická methoda právě u Mladočechů obvyklá ještě živa, třeba že už právě nejkrajnější výběžky mizí. Musíme se v zájmu věci dotknout českých stran a musíme opakovat, co jsme vždy hlásali; náš úsudek týká se především Mladočechů a strany národně sociální. V obojím případě jedná se o radikalism. Netajili

jsme si nikdy, že radikalism český není pravý a stranu národně sociální jsme my, právě m y, hledíce na její sociální rozvrstvení, za vskutku radikální nepovažovali nikdy, jako jsme ji nikdy neuznávali za stranu čistě socialistickou. Ale právě Mladočeši operovali s radikalismem této strany, oni jej protežovali, oni ho využitkovávali, oni stranu k tomuto účelu pomáhali tvořit, patrně v bystrém rozpoznání, že radikalism starých Mladočechů z let osmdesátých a devadesátých nevydrží a že by jednou v české politice činitel radikalismu mohl scházet — ale právě proto, poněvadž víme, jak strana vznikla, jak se vyvíjela, z čeho žije dnes a z čeho může existovat dále, počítáme s ní a počítáme s ní také tehdy, kdy se jedná o sjednocení českých poslanců ve Vídni. Ať už je radikalism této strany takový nebo jinaký, ať se nám líbí či nelíbí, strana je a je taková, jak ji vidíme. Dokud se sama své existence nevzdá, dokud nebude jinou poražena a zničena, musíme s ní počítat. A tu víme, že strana národně sociální žije z onoho nepravého radikalismu, z něhož žili po celá desítiletí Mladočeši. Zdali Mladočeši tenkrát dovedli politicky postupovat lépe než jejich epigoni, okamžitě nepadá na váhu. A zdá se, že se jim žije docela dobře: oni představují onu někdy mladočeskou politiku, která se stavěla k státu nesmiřitelně, která potírala ústavu, zkrátka politiku radikálně-státoprávní, alespoň dle jména. Ta politika nerozuměla nikdy možnosti české politiky vládní a všecky pokusy, uvésti tuto politiku na půdu politiky reální a positivní, odmítány se strany mladočeské jako c. k. rakušáctví. Snad není třeba uvádět dokladů. Mladočeši se k této radikální změně svých názorů, k opuštění dřívější politiky nepřiznali ani tenkrát, když už byli oběma nohama v táboře vládním — za Badeniho! Ani po vydání jeho jazykových nařízení Mladočeši si netroufali o sobě říci, že jsou vládni stranou! Oni to byli, co znemožňovali v době, kdy by to byl každý chápal, přesvědčení, že Čechové smějí, mohou a mají někdy dělat rakouskou politiku vládní. Kdo by si byl troufal být opačného mínění, byl dán do klatby jako »rakušák«, »štrébr« a jak ta krásná přídavná jména Národních Listů ještě zněla! Teprve, když vznikla Omladina, nastalo brzdění na všech stranách. Ale aby se právě zasetý radikalism mohl někde vybít, aby nezanikl docela, nečekali Mladočeši — a v první řadě tehdejší Národní Listy — na organický vývoj věcí a založili si s panem Klofáčem stranu národně sociální, dětinsky předpokládajíce, že strana ta vydatně bude paralysovat »nenárodní a nevlasteneckou« stranu sociálně demokratickou! Věříme rádi, že dnešní Mladočeši nejsou

nadšeni nad vzrůstem a vývinem svého dítěte — ale je tu a dlužno s tím počítat. Dokud tedy strana národně sociální se své existence dobrovolně nevzdá, dokud bude chtít žíti dál, musí trvat na programu, taktice a postupu, který jí dán mladočeskou stranou do vínku, který se pro ni tak dobře osvědčil. Ona za to nemůže, co se zatím s mladočeskou stranou stalo! Strana ta prostě musí trvat na onom nesmiřitelném stanovisku vůči Vídni, se kterým drem Juliem Grégrem byla poslána do politického života českého a Mladočeši mohou nyní jenom s básníkem říci: die Geister, die ich rief — ich werd' sie nun nicht los!

My jsme k způsobu, jak strana ta byla založena, jak postupovala, jaký měla program, neměli nikdy dost důvěry a máme i dnes své veliké pochybnosti; vidíme právě volby na Moravě a taktika národně sociální ty pochybnosti sesiluje. Ale když se má jednat vážně o politice ve Vídni, přec nemůžeme právě této straně říci, aby prostě abdikovala, jako to neříkáme žádné jiné. Je možná, a my bychom si toho přáli, že by strana národně sociální po svém extensivním vzrůstu se odhodlala k politice intensivnější, k politice vzdělávací, aby své massy politicky ukáznila. To by ovšem byla strana jiná, než kterou založil a vedl posl. Klofáč, ale — to všecko jsou otázky jiné, v tomto okamžiku méně palčivé.

Mladočeši, jimž národně sociální strana je už několik let tak nepříjemná, si nikdy netroufali ji potírat vážně: kdykoli udělali nějaký pokus a náběh — za krátko radikálničili sami! Proto sáhli při posledních volbách k prostředku pohodlnějšímu: udělali s radikály volební kartel a už už mysleli, že vše půjde hladce. Ba byli tehdy lidé v Čechách, kteří věřili, že radikální strana vůbec zmizí, poněvadž znali radikalism této strany a znali její lidi. Mysleli, že se Mladočechům podaří během času přesvědčiti radikály, že jsou stejně radikálními, je-li toho zapotřebí a že není nutna pro radikalism u nás zvláštní strana. Snad proto tenkrát mladočeští vůdcové bušili do sociálních demokratů, nejnebezpečnějších odpůrců radikálů. Snad by se tento plán byl vydařil, kdyby se bylo jednalo Mladočechům o víc než o mandáty. Jakmile ty byly pod střechou, přestalo mazlení s národně sociální stranou a boj vzplanul ve vyšší a nechutnější míře než dřív. Nyní to Mladočeši zkoušejí pomocí populárního hesla, jednotného klubu. Také my chceme jednotný postup českých poslanců ve Vídni, také nám je jasno, že české věci jednotnost v politice i doma musí jen prospět a horovali bychom i pro jednotný klub, kdybychom jej považovali za možný. Ale ze všeho, co jsme o po-

měru národních sociálů řekli, považujeme jejich vstup do klubu dnes oposičního, zítra snad vládního za nemožný, nechce-li právě radikální strana se vzdát před vlastní svou veřejností práva na existenci.

Mají-li se lidé sejít k společné politické práci, musí se odstraňovat vše, co by té společné práci překáželo. Proto se nám zdál spor o setrvání nebo nesetrvání národních sociálů v klubu, v případě, že by ten klub se mohl státi vládním, víc než zbytečným. Navržené stanovy nic o tom neříkají, má-li být klub oposiční čili nic. Nemá tedy žádná strana práva ani povinnosti politiku toho klubu před založením předurčovati, chce-li klub vůbec. Národní sociálové odepřeli sice prohlášení, že v klubu zůstanou v případě, že se stane vládním, ale my považujeme takové prohlášení stejně za zbytečné jako poptávku po něm. A vedle toho: kdo může stranu tu nutiti setrvati v klubu, kdyby v daném okamžiku přec a přese všechna dřívější prohlášení chtěla vystoupiti? Ten spor je nevěcný a má původ svůj jen v stranické nevraživosti — hned při zakládání společného klubu!

Společný postup všech českých stran dá se uskutečniti v zájmu věci jen tak, že společná parlamentární komise se při každé příležitosti o postupu českých stran bude raditi a o něm rozhodovati. Pokud majoritu radikálů známe, dohodnutí s nimi in camera caritatis společné parlamentárky možné je a bude. Jen o tu caritas se jedná — loyálnost jsme žádali před dvěma lety — a té je ovšem mezi poslanci málo. Když vedoucí osobnosti ale nedovedou nebo dokonce nechtějí právě zde zjednati vážné nápravy, je nemožný jednotný klub i jednotný postup. Věříme rádi, že situace je zrovna Mladočechům málo příjemna — spor o jednotný klub je boj dnešního mladočešství s bývalým, Kramář contra Julius Grégr, ale boj ten musí být dobojován a vybojován. Bude to jen na prospěch české věci. Je to boj o základní zásady české politiky, boj, který našim stranám všem zanechali Staročeši a který Mladočeši po svém nastoupení neměli odvahu, snad ani možnost vybojovat a předali jej svým dědicům za živa. Bude-li ten problém jednou rozřešen — a nikdy nebyla situace pro řešení jeho tak příhodnou a vhodnou jako nyní, po událostech na Balkáně — bude vedení, směr a cíl naší politiky vůbec zjednodušen, poněvadž z české politiky pak může být vymýtěna její tragická přímo vlastnost: neupřímnost! *Č.*

Jubileum krachu v roce 1873.

(Pokračování.)

Vídeň skutečně zapomínala rychle a zapomínali lidé, kteří celé své sociální postavení jinak děkují jen dobré paměti: šlechta. Společensky mizely všecky rozdíly, právě v aristokratické Vídni, před tím (a také po 1873) tak přesně vymezené a zachovávané, jen peníze rozhodovaly. V salonech Spitzrem líčených potkávala se vysoká šlechta a vysoká byrokracie se společností z části víc než povážlivou, která povážlivou zůstávala přes to, že právě stykem se šlechtou a byrokracií se jí dost zhusta podařilo nějakým erbem zakrýti temnou minulost svoji. Před lety vydal bývalý chef presidiální kanceláře zahraničního ministerstva, která dlouhá léta byla zároveň tiskovou kanceláří vnitřní i zahraniční, dvorní rada Przibram své paměti[1] a to, co on vypravuje na málo stránkách, je tak vysoce příznačné pro spojitost bursy, společnosti, politiky a vlády, a při tom jistě tak autentické, že je nejlépe slyšet vlastní jeho slova: »Lidé, kteří dnes ještě s roztrhanými botami dělali poslíčka mezi bursou a redakcemi, byli zítra už kapitalisty. Pakli se jim však podařilo mezi veličinami bursy opatřiti si nějakého zvlášť vynikajícího příznivce anebo na druhé straně informace z politických kruhů nebo dokonce z ministerských kanceláří, kteréžto informace pak donášeli svým bursovním velikánům, bylo štěstí jejich zpečetěno. Kdybych nechtěl šetřiti mrtvých a jejich potomků, slunících se dnes v lesku bohatství a titulů, mohl bych zde sestaviti celou listinu jmen, jichž nositelé touto ne zcela čistotnou cestou ze špíny na světlo se vyšplhali a nadutostí, drzostí a bezkarakterností se namáhali zakrýti, co jim na vzdělání, zásluhách a počestnosti scházelo. V ministerstvě zahraničném ovšem jsme tento příval cítili jen málo. Hrabě Andrássy stál a smýšlel vždy příliš povzneseně, aby jej mohlo stříknutí z této kaluže potřísnit.

---

[1] **Erinnerungen eines alten Oesterreichers von Ludwig Ritter von Przibram 1910.**

Bohužel však baron Hofmann[1] nesdílel tento odpor před jakýmkoliv stykem se světem sprostoty. Naprosto dalek zúčastniti se nějak honby za penězi — ani jeho nejzavilejší odpůrci netroufali si pochybovati o jeho naprosté bezúhonnosti — neměl dost síly ubrániti se tomuto druhu příživníků. Jeho snaha zachovati se všemu světu, v domněnce, že si rozšíří oblast svého vlivu, jej zaslepovala. Chef presidia a tiskové kanceláře myslel, že vládne tiskem a zatím on pro ni konal donášečské služby. A stejně jako s bursovními žurnalisty dařilo se mu s bursovními veličinami. Navykl si přímo ukončiti každý večer v jednom ze salonů na Ringstrasse, které tenkrát jako houby po dešti vzrůstaly. Po nějakém routu u dvora, po soirée v paláci exklusivní šlechty objevil se ještě v bytě nějaké bankovní nebo bursovní veličiny, kde byl s počátku vítán s největším vyznamenáním, jakožto okrasa společnosti. Čím častější se však stávaly tyto návštěvy, poněvadž se stal málo vybíravým, tím více zaměňovalo se ono vítání v důvěrnost, jejíž ponížení cítil každý jiný víc než on sám. S počátku byl dekorací, později dal si líbiti, když platil za habitué. Tentýž muž, který ve styku se státníky a diplomaty, politiky z povolání a žurnalisty vyrostl a jehož pravidlem a zvykem byla jistá upiatost, nebyl v daném případě s to odolati zvědavosti prohnaných spekulantů. Myslel, že vede a byl podváděn. Sám chtěl věděti, co se děje za kulisami finančního světa a parlamentu a zatím nedovedl zabrániti, že mu vylákali často zprávy, které nebyly určeny pro veřejnost a které zcela měly povahu úředního tajemství. Konečně pramen těchto indiskrecí, jichž odbytištěm byla brzo bursa, brzo denní tisk, když ne obě místa zároveň, nemohl zůstat utajen. I na nejvyšších místech padlo jednou slovo: »To jistě vybrebtal Hofmann!«

Takový byl tedy poměr mezi obchodním, finančním a politickým světem. Že v tomto víru, v němž politická a osobní mravnost ztratila cenu, utonulo houf existencí, je přirozeno a není pranic divného, že mezi nimi byli i chefové ressortů, ministři sami. Giskra, někdy purkmistr brněnský a advokát, zemřel sice jako millionář, jeho rodina obdržela baronii, ale politicky byl už mrtev v době hospodářského rozvoje r. 1872, když se domy jeho na vídeňské Ringstrasse dostavovaly. Přirozeně ani parlament nezůstal uchráněn před nákazou: skoro všichni čelnější členové ústavověrné strany německé byli členy nejrůznějších správních rad a brali tantiémy ze společností na základě — třeba bez jich vědomí — falšovaných a falešných bilancí. Ale ani

---

[1] **První sekční chef ministerstva zahr. záležitostí, pozdější říšský finanční ministr.**

kruhy vzdálenější nedovedly odolat lákavým výzvám a slibům faiseurů: slavný professor národního hospodářství na vídeňské universitě Lorenz von Stein účastenstvím na spekulacích přišel o celé své a to značné jmění a velitel rakouského vojska ve Šlesviku, polní zbrojmistr baron Gablenz, ze stejných důvodů skonal sebevraždou, když se celá ta hra shroutila. Zde lze ovšem uvésti jen nejvíce vynikající osobnosti z nekonečné řady zničených, neboť epidemie tenkrát zachvátila všecky kruhy bez rozdílu národnosti, náboženství a stavu. Stejně známy jsou finanční aféry společných ministrů financí Lonyaye a Beckeho. Jaké účastenství bylo z kruhů vysokých, ukazuje statistika, dle které v různých správních radách se nalézala jména 14 knížat, 100 hrabat, 47 baronů. Ba i jeden vévoda byl mezi nimi. Z 18 poslanců dolnorakouských, ovšem nejvíc vídeňských, bylo 12 správními rady v 28 společnostech. Jak se ty banky a společnosti zakládaly, vypravuje názorně Spitzer:

»K obveselení oněch několika málo podivínů, kteří nehrají na burse, uspokojují se potřeby národů rakouských po prozatímních listech se 30- nebo 40procentním splacením opět vydatnou měrou; známé syndikátní zábavy těší se stále ještě nezmenšené oblibě skromného obecenstva, a ačkoliv kursovní lístek už počíná sténati pod tíhou v něm znamenaných a až do odvolání tak zvaných cenných papírů, uveřejňují noviny opět a opět jména milosrdných samaritánů, naplněných neodolatelným pudem emisním, kteří chtějí nevěřící, dosud neumístěný kapitál obrátit na lepší víru.

Když byl takový dobrodinec lidstva mezi dvěma národy, které dosud si nebyly vzájemně představeny, použitím spojky (=) navázal mezinárodní styky, nazve nějakou banku podle obou národů, které takto spolu svedl, tedy na příklad anglorakouská, frankouherská. Pak si vymyslí velké, osmimístné číslo, jemuž dá ne už nezvyklé označení »akciový kapitál« a skončí, když byl takto prokázal daleký horizont své fantasie, upokojujícím ujištěním, že těchto osm cifer netřeba bráti vážně, což znamená v obchodní řeči 40procentní uplacení.

Na to odvážný zakladatel ve svých knihách vyhledá rubriku »nedobytné pohledávky směnečné« a najde tímto způsobem adresu muže ze staré šlechty, jehožto štítové zvíře novému podniku má sloužiti za tahouna. Zároveň bude takto získaný feudální pán společně s vrátným, dle nejlepšího anglického vzoru oholeným, representovati novou páku hospodářského rozvoje na venek.

Hromadným zakládáním akciových společností je nyní už spojeno s obtížemi domoci se dospělého člena správní rady, tak že

zakladatelé jsou již nuceni sáhnouti k dorůstající generaci bankéřů a toho kteréhc bankéře mladšího strčiti do správní rady. Bankéř senior dá rád k tomu svolení, poněvadž se mu zdá docela výhodným, když člen rodiny, právě v přiměřeném stáří se nalézající, se vybouří na útraty akcionářů. Dále se hledí k tomu, aby získán byl pro správní radu advokát, jednak proto, aby byl pro očekávané urážky na cti po ruce právní zástupce, jednak aby se při vypočítávání nestávajících útrat zakládacích, jež provinění akcionáři budou platit, využilo dotyčné bystrosti a zvyklosti advokátovy. Jelikož i zde starší exempláře jsou rozebrány, spokojují se zakladatelé s mladším právnickým učencem, jemuž dáno svobodnou advokacií právo sestavovati expensní účty. Posléze se správní rada rozmnoží přibráním sešlého gentlemana, a to po přání vysoce postaveného protektora, jehož dobré přátelství vůbec a vzhledem na k uzávěrce zralý obchod svíčkami zvláště, pro novou společnost má vysokou cenu.

Brzo se ukáže, že tento mystickým šerem obklopený chráněnec vysoce postavené osobnosti o obchodech, i o takových, jimž ostatní členové správní rady rozumějí, nemá ani ponětí. Během události dotyčný pán ukazuje jistou podrážděnost nervů, což jej má k tomu, že šaty svého souseda zbavuje prachu a počne jim urovnávati nákrčníky, ztratily-li rovnováhu; je často tak roztržitým, že presidenta oslovuje stále slovy »Vaše Milost« a když se jednou předkládají správní radě vzorky stejnokroje pro sluhy společnosti, ptá se v nepochopitelném záchvatu nepříčetnosti, jsou-li uniformy určeny pro členy správní rady. Nimbus svíček, který dosud ozařoval jeho skráně, tím velice bledne, a konečně členům správní rady vždy stává se jistější domněnka, že chráněnec vysoce postavené osobnosti byl dříve jeho komorníkem, který místo slíbené pense byl odbyt presenčními známkami nové společnosti.

V poslední řadě jde o to, získati pro správní radu osobu, která má dostatečné znalosti obchodní. Šťastnou náhodou najde se takový pán, který nabízené mu břemeno béře jen proto na sebe, poněvadž tím doplňuje druhý tucet takových funkcí. Tento muž, který obchodní routinu ve společnosti representuje, má nepříjemný zvyk, že zaměňuje společnosti, jichž je správním radou, a tak bance doporučuje zakoupení nových lokomotiv, naproti tomu české dráze vysvětluje výhody zřízení směnárny v severní Africe co nejdůkladněji.

Konečně je nová akciová společnost konstituována. Jednoho dne dojde na burse k rušné scéně, několik lidí si vynadá, jednomu pánovi se utrhne šos od kabátu a třetí se vrátí do středu své rodiny s pohmo-

žděninami. Večerní listy však oznamují zcela lakonicky: dnes byly uvedeny do obchodu akcie .... banky a povoleno ažio 30 zlatých za akcii.«

Ovšem, ve Vídni, kde celá komedie se odehrávala, bylo účastenství největší: ale bylo přirozeně v zájmu pořadatelů celého švindlu, aby i ostatní země a města byla oblažena úspěchy nového a nevídaného rozvoje hospodářského v Rakousku. A tak zejména v Čechách odehrála se stejná tragedie jako ve Vídni, třeba že ne v takovém rozsahu a dosahu. Politické kruhy české nebyly ovšem vtaženy v tak značné míře jako německé, poněvadž Čechové nebyli tenkrát na říšské radě zastoupeni a vídeňští faiseuři neměli v Čechách styků. Pokud se daly, bylo styky navázati prostřednictvím pražských Němců, na věci dost silně súčastněných, podařilo se získati i některé české osobnosti v správních radách pochybných společností. Vždyť vídeňským bankám na švindl založeným pranic nezáleželo na tom, když tento švindl v Praze dostane nátěr vlastenecký, ba i třeba státoprávní — jen když peníze přijdou do Vídně: takovým způsobem založen v Čechách a v Praze slušný počet průmyslových a bankovních podniků, na nichž řada českých lidí se súčastnila. Z Vídně tak založena Česká národní banka(!) a mezi vůdčími osobnostmi vidíme pražského starostu Huleše, J. S. Skrejšovského, dra Jana Palackého atd. Leč nedostatek podnikavosti a opatrnost českého kapitálu, přec jen nás uchránila před vážnějšími katastrofami jednotlivců, alespoň nekrváceli naši lidé tak jako pražští Němci.

Celý švindl tedy založen ve velkém stylu a podle toho také prováděn. Není zde místa vypisovat celý průběh onoho vývoje a jen tolik bude uvedeno, co je třeba k posouzení celé situace tehdejší. Nejlépe lze rozpoznat, co se ve Vídni dělo, pohledem na statistiku vydaných vládou koncessí od r. 1867 až do května 1873.

Od r. 1867—1873 vydala

vláda koncesí pro banky	**175**
průmyslové společnosti	**604**
stavební »	**104**
železnice	**34**
pojišťovny	**39**
hutnické společnosti	**23**
paroplavební »	**8**
hotelové a různé společnosti	**18**
	1005

Tento nehorázný počet koncessí nikdy před r. 1867 a nikdy po roce 1873 nebyl už dosažen a už okolnost, že bylo povoleno založení 175 bank, bije do očí stejně jako schválení 104 stavebních společností, z nichž nejméně devadesát chtělo svou »působnost« obmeziti na jediné město Vídeň. Velká část vzniklých společností založena bez jakýchkoliv vážných a poctivých předpokladů. Režiséři tohoto »rozmachu« využívali prostě daných disposic vlády a pak obecenstva. Viděli, že vládě záleží na hospodářském rozvoji říše a když nebylo podnikatelů soukromých, využívali associace kapitálu. Tisk komandanti onoho rozvoje měli k disposici a tak dlouho namlouvali obecenstvu, že zlato leží na ulici, až lehkověrní v massách se dostavovali. S počátku i cizina byla ochotna připojiti se k věřícím v toto hospodářské obrození a mezi podnikateli tehdejší doby jest dost Němců z říše a dost Francouzů. Ale cizina záhy poznala, oč ve Vídni jde a právě Němci a Francouzi byli brzo nuceni vzdáti se činnosti v Rakousku francouzsko-německou válkou. Mohlo by se mysleti, že válka ta měla býti mementem pro vídeňské a rakouské kruhy finanční, že bursa a kolem ní stojící se ohromným tím bojem vzpamatovali. Ale pravý opak se dostavil: na chvíli po čas války šílenství na burse vídeňské ustalo, ale hned po válce, zejména po míru, když ujednána válečná náhrada Německu, dovedli vídeňští náhončí namluviti svému obecenstvu, že velká část ohromné oné sumy pěti miliard, hledajíc umístění, postěhuje se do Rakouska. A tak místo vystřízlivění nastalo nové šílení, kursy hnány do výše a nový proud nových podniků zaplavil trh akciemi. Už i vláda se zalekla, když poznala, co znamená hospodářský rozvoj: finanční ministr zastavil neobmezené vydávání koncesí a nařídil, že úřední list smí publikovati denně jen jednu povolenou koncesi. Podařilo se brzo různým protekcím zvýšiti počet vyhlášek na pět a také obmezování uměli machři obejít. Vláda nedávala koncese nové: páni kupovali koncese staré, dosud neprovozované. Ministerstvo nepovolovalo společnosti bez plně splaceného akciového kapitálu: stávající společnosti vykázaly plné splacení akciového kapitálu nově založených bank a společností ve svých knihách, ovšem splacení fingované a vláda byla bezmocnou. To jest: tvářila se tak. Zeměpanští komisaři, instituce specificky rakouská, kteří ve všech poradách správních rad mají být přítomni a o tak závažných obchodech přec věděti museli, ničeho proti tomuto podvodnému »plnění zákona« nenamítali a činili tak sebe a vládu spoluvinnou na těchto zločinech. Největší a rozhodnou ránu celé finanční situaci dodalo zaklá-

dání nesčetných společností stavebních ve Vídni a švindl stavebními místy ve Vídni tropený. A při této nejnebezpečnější a nejdivočejší části vídeňského rozmachu měla vláda zase svůj podíl, nehledě už ani k povolování a udělování koncesí. Snaha vlády ukázat neporušenost rakouské velmoci, jak už jsme řekli, vedla k tomu, že vláda v mezinárodní poradě vymohla pro Vídeň prioritu mezinárodní světové výstavy. To se stalo bez ohledu na to, že vláda víc než kdokoli jiný musel vědět, že Vídeň na světovou výstavu nestačí. V době, kdy se rozhodnutí stalo, nebyly ani ještě zbořeny hradby vnitřního města vídeňského, nebyla dostavěna Ringstrasse, vnitřní město obklopeno řadou nevydlážděných předměstí. Nebylo ani dost hotelů ve Vídni, které by mohly ubytovat jen trochu značnější nával cizinců, s nímž se přece muselo počítat. Začalo se tedy stavět o překot, začaly se kupovat a prodávat pozemky a s nesolidností, která už vládla, vrhli se finanční faiseuři ještě na toto pole — opět zase v intencích vlády, která na světovou výstavu povolila celkem asi 30 milionů korun (veřejně).

Pozemky, které stály před tím 10.000 zlatých, prodávány za cenu deseti a dvacetinásobnou. Stalo se, že odkoupeny soukromým osobám pozemky za 150.000 zl. a na základě této koupě založena stavební banka nebo společnost s akciovým kapitálem milionu zlatých. Pozemky včera za 150.000 zl. koupené převzala banka za cenu trojnásobnou.

Takových stavebních a pozemkových společností povoleno za tři léta neméně než 104 a z těchto 63 skutečně vešlo v život (nejvíce ovšem ve Vídni) a spotřebovaly 470 milionů z l a t ý c h akciového kapitálu. Netřeba dokládat, že 90% takto vzniklých společností po krachu v květnu 1873 zaniklo buď konkursem neb likvidací. O tomto druhu spekulace praví zpráva parlamentárního výboru:

»Společnosti ty, zejména ve Vídni, založeny hlavně za tím účelem, aby jednak stavební činností odstranily panující nedostatek bytů, na druhé straně, aby vyhověly potřebám, jež vyvolala očekávaná ohromná návštěva světové výstavy. Místo toho však společnosti vždy více obracely se k spekulaci v nejrůznějších formách, považujíce činnost stavební za účel druhořadný, ba na konec už zřízení a celá činnost stavebních společností znamenaly výlučně a jedině spekulaci. Stavební společnosti zabývaly se brzo zřizováním nových a ažiotáží nově vydávaných akcií, ony zúčastnily se úrokového obchodu na burse a nepovažovaly čistě stavební činnost vůbec za obor své působnosti, zabývajíce se v nejlepším případě koupí a co možná

lichvářským prodejem stavebních míst a nemovitostí. Dle spolehlivých, třeba že ne oficiálních zpráv, lze konstatovati, že na pozemcích během posledních let společnostmi a soukromníky na spekulaci nakoupených ve Vídni a v okolí bylo by lze postaviti daleko přes 100.000 domů, každý nejméně na 150 čtv. sáhů.

K posouzení této cifry nutno však uvážiti, že 1872 v celé Vídni i s 21 předměstími bylo 16.636 domů!! Statistika zjistila, že průřez ročního přírůstku nových domů nikdy nepřesáhl 250 a že celá stavební činnost všech stavebních společností (tedy i starších a solidních) v letech 1869 až 1872 obnášela něco málo přes dvě stě domů! Při napětí všech sil a nerušeném vývoji bylo by tedy zapotřebí doby několika staletí k zastavení plochy, která se v době krise nalézala v rukou spekulace. Stavební společnosti veškeren svůj kapitál investovaly do té míry v čiré spekulaci buď na burse neb v pozemcích, že těch několik málo staveb, v té době provedených, provedeno bylo za kapitál ze dvou třetin vypůjčený!«

Zase vracíme se k tomu, jak dozor vlády byl nedostatečný, když se to vše mohlo dít. Že nezůstala Praha ani po té stránce ušetřena, netřeba zvláště dokládat. Také v Praze zřízeny dvě pozemkové banky, které už tehdy nakoupily v Žižkově, na Zlíchově, ba až v Hlubočepích pozemky za ceny, které se snad ani dnes neplatí v hlavních ulicích Král. Vinohrad.

Zakládací horečka v Čechách mimo Prahu, kde zakládány hlavně banky, chytla se hlavně cukrovarů, jakožto průmyslu už dávno před tím osvědčeného. V době 1867 až 1873 založena celá řada cukrovarů, jichž první majitelé skoro vesměs přišli o všechen svůj majetek a teprve po letech držitelé podniky ty opět přivedli k životu. Přes to značný počet cukrovarů tehdy založených skrachoval dříve, než došlo k práci, poněvadž cukrovary zakládány bez nutného kapitálu, přímo na švindl. Zakládací akci zaplatili jsme zejména my Čechové dost draze: takto založené cukrovary při dražbách neb v likvidaci za babku kupovali Němci nebo šlechta a jen skrovný počet zůstal v rukou selských. Po nedávné akci vídeňských bank i z nich velká část, a to podniky nejlepší, přešly do cizích rukou.

(Dokončení.)

Skauting a jeho význam pro nás.

Napsal **Josef Laichter.**

Až se naši potomci zadivají na nynější český život, nebudou moci upříti, že jsme všestranně pracovali o své vnitřní povznesení. Po probuzení k uvědomění národnímu pociťujeme nyní nutnost, aby se český člověk obrodil i povahově, aby nabyl vlastností, které v minulosti dodávaly našemu životu známé opravdovosti. Dnes již si plně přiznáváme, že na př. za své nezdary v politice děkujeme převážně svým povahovým vadám. Voláme tedy po nápravě. C h c e m e b ý t i l e p š í m i — to je hlavní smysl dnešních českých dějin.

Býti lepšími znamená býti lepšími v rodině, v povoláních i ve veřejném životě. Mnoho je cest k tomuto cíli. Mohly by k němu napomáhati především i školy, kdyby přestaly býti jen ústavy vyučovacími a staly se i ústavy vychovávacími. Avšak naše školy, nižší i vyšší, milují většinou slabochy, skromné, poddajné hochy — ne mužné, sebevědomé, otevřené, pravdivé jinochy, naše školy učí spíše obojakosti a kompromisnosti, jsou namnoze jednostranně theoretické a ještě dlouho takovými asi zůstanou, než se přemění v opravdové školy života a životní moudrosti.

Ve veřejném životě máme jistý vychovávací systém povahové pevnosti a zdatnosti hlavně v Sokolstvu. »Přelom, přeskoč, nepodlez!« »Lví silou!« tak a podobně znějí ta mnohá hesla, vyznačující pěstění nejen síly tělesné, nýbrž i síly duchovní, síly charakteru. Je také nepochybno, že myšlenka sokolská vykonala u nás mnoho dobrého a zvláště v poslední době, kdy opět více se klade váha na vnitřní obrozující význam. Ale sokolování má přec jen hlavně vliv ve věku, kdy povaha je již do značné míry vyhraněna a kdy nelze na člověka tak plně působiti jako ve věku útlejším.

Pro tento věk nalezli si v Americe a v Anglii něco nového. Je to skauting, jejž nyní zavádí u nás prof. A. B. Svojsík. Soudím, že právě pro náš národ můžeme si od tohoto nového hnutí mnoho slibovati, zvláště pokud jde o výchovu vůle a povahové zdatnosti.

Nevadí, že myšlenka se nezrodila a nenabyla prvotní reelní formy u nás. Ani sokolství není původně ideou českou, ale vizme, co jsme již z této myšlenky vytvořili, v jaké podobě se vžila u nás a jak se dál utváří. Tak tomu může být i se skautingem, naplníme-li jej svým českým duchem a upravíme-li si jej dle svých potřeb.

Věděl jsem o tomto hnutí již delší dobu, znal jsem i trochu knihu Powellovu »Scouting for Boys«, ale opravdověji jsem se se skautingem seznámil teprve prostřednictvím prof. Svojsíka, jeho přednáškami i jeho několika dobrými knihami. Pak poznal jsem skauting poněkud již i v praxi na vycházkách, podniknutých s našimi skauty. Jsem hnutím nadšen, slibuji si od něho mnoho.

Co je to skauting?

Na prvý zběžný pohled jeví se skauting asi takto:

Družina hochů, oděná vhodným stejnokrojem, vezme něco nezbytných potřeb na záda do vaků, dva, tři kotlíky na vaření a přenocuje-li se venku, tedy i polní stan, nutné pokrývky atd. Tak ubírají se hoši se svým vůdcem do volné přírody, aby tam strávili neděli. Venku, někde na pokraji lesa rozbije se malý tábor a hoši starají se nyní sami o sebe. Opatřují si pokrmy, vaří si, umývají nádobí, pak tělocvičí, koupají se, provozují vhodné hry neb bystří smysly pozorováním přírody, hledáním cest atd. Vyšli-li si na delší dobu neb tráví-li celé prázdniny ve volné přírodě, tedy si perou a spravují své prádlo, záplatují punčochy, pracují v poli neb v lese, na př. probírají houštiny, staví můstky, robí lavičky a stolky z březového dříví atd. Večer, než se odeberou na lože ve stanu, sesednou se při ohni a vypravují si. Hovoří se i o vážných otázkách. Angličtí skauti, jak líčí prof. Svojsík, věnují chvíli po večeři vážným rozhovorům o úkolech člověka-občana, o účinném vlastenectví, o škodlivých účincích lihových nápojů, tabáku a nevyhýbají se ani debatám o pohlavních poblouzeních a otázkách náboženských. Za noci dva a dva hoši zůstávají vzhůru, střídajíce se v střežení tábora.

Dle schopnosti a náklonnosti mohou si skauti zvolit různé obory práce, jistá zručnost při veškerých pracích vyžaduje se však od každého. Tyto schopnosti musí prokázati, chce-li se kdo státi z nováčka skautem druhého a později prvního stupně. Při zkouškách musí vykázati, že umí plavati, a to i v šatech a vynésti druha na břeh, křísiti zdánlivě mrtvého, vykonati a vypsati cestu větší 15 mil, stanoviti směr bez kompasu, poslati a přijmouti zprávu semaforem neb morseem, čísti správně mapu a zhotoviti ji v hlavních rysech, odhadovati vzdálenost, výšku, váhu a velikost prostoru nejvýš s 25 proc.

chyb, sledovati stopu na vzdálenost půl anglické míle, zhotoviti některé předměty neb stroje ze dřeva neb kovu, rozdělati oheň s použitím pouze dvou zápalek, uvařiti polévku, stáhnouti a k jídlu upraviti králíka a některý moučník, míti nastřádaný malý obnos v bance, vyučiti nováčka, aby se mohl státi skautem a j. Vytrvalosti a síly musí získati rozumnou životosprávou, každodenním cvičením, otužováním, životem v táboře, spaním na tvrdém loži, vystříháním se pití alkoholu, kouření a mravních poblouzení.

Z toho všeho zjevno, že skauting jest také vlastně jakousi školou, ale školou více praktickou a školou v přírodě. Žáky této školy jsou chlapci ve věku od desíti do osmnácti let, učitelem jim je jejich vůdce. Od našich obvyklých škol, uzavřených v domech, hlavně od škol středních liší se tato jakási škola tím, že více vychovává než učí. Do našich škol scházejí se žáci s naučenými lekcemi, odříkají je, vyslechnou svého učitele a opět se rozejdou, takže škola neumožní hochovi rozvinouti všech jeho životních sil a vyzářiti veškeru životní radost, která bouří v každém mladém tvoru. Nemá-li hoch po škole trochu sportu, v zimě led, v létě plování a hry, neví, co se všemi svými kypícími silami. Sedavý hoch se oddá pak těm různým pohlavním poblouzením, flirtu, hledá rozptýlení v cigaretách a v hostincích, právě tak, jako většina sedavých dívek neví, co počíti do dvacíti let. Odtud to vrhání se na špatnou četbu, na ty různé detektivky i dekadentní belletrii a básně. Odtud také i vznik nezdravé moderní literatury v nezdravě vychovaných hlavách a srdcích.

Proti tomu všemu je skauting jistým lékem a odpomocí a vhodným, praktickým doplňkem našich nedostatečných škol. Mladý hoch chce něco dělat, nejen sedět a učit se neb číst. Má mimo svou hlavu ještě paže, které také touží býti činny. Doma mu přinesou upravený oběd, zasedne k němu bezstarostně, nikdo na něm nic nežádá. Jinak v družině skautů. Již bedra musí zvykat otužilosti, neboť nese na nich vak s pokrývkami a všemi nezbytnými potřebami, plášť proti dešti, jídelní misku, příbory, kotlík — úplnou výzbroj. V táboře pak, chce-li jíst, musí se přičiniti. Ale činí to rád. Bodře, radostně osekává suché klestí v lese a snáší na hranici, hbitě opatřuje vodu do kotlíku a zavěšuje nad oheň, běží do vsi pro brambory neb mouku, zadělává těsto, peče maso na rožni. Když pojedl, čistí nádobí a stará se o pořádek. Pak teprve má čas i na hry.

Ale toto všechno není ještě úplný skauting. Naši skauti poslouchali na chirurgické klinice přednášky, na nichž se učili, jak jednat v případech úrazu a náhlého onemocnění a všude tam, kde

běží o první a rychlou pomoc, tedy na př. jak přiložiti obvaz na ránu neb zlomeninu, jak pomoci tonoucímu, jak zastaviti krvácení, jak jednat v případě zmrznutí a pod. To proto, poněvadž úkolem skautingu je vycvičit hocha v příštího muže, aby byl vždy a všude připraven a pohotově. To je další výchovný význam této praktické školy v přírodě.

Ale skauting není dále ani jen touto jakousi školou v přírodě, nýbrž je i organisací, která každému členu v každodenním životě ukládá jisté povinnosti. Hoch, jsa zařazen v organisaci skautů, ví, že se stává nejen účastným družných vycházek a radostného pobytu v přírodě, nýbrž že béře na sebe pro svůj každodenní život i plnění jistých závazků, spojených s touto organisací. Závazky ty jsou sloučeny v tak zv. desatero skautských zákonů.

Prvý z těchto zákonů ukládá skautovi, aby vždy mluvil p r a v d u. Prohlásí-li skaut něco, má to býti jen p r a v d a, o n í ž j e s t p ř e s v ě d č e n. Máme tedy v skautingu vtěleno Husovo přikázání: »Hledej pravdy . . .« Pravdivý člověk — jaký ideál! Kéž by nás skauting přiblížil k tomuto ideálu a pravdivého člověka nám vychoval!

Druhý zákon skautů zní: »S k a u t j e v p r a v é m s m y s l u l o y á l n í« t. j., je věrně dbalý povinností k svým rodičům, k své vlasti, nadřízeným i k svým zaměstnavatelům.

Třetí zákon ukládá skautovi, b ý t i u ž i t e č n ý m a p o m á h a t i b l i ž n í m u, takže nemá uplynouti dne, aby něco dobrého nevykonal. Není-li to záchrana v neštěstí neb almužna, nechť pomůže stařeně při přecházení živou ulicí, nechť posype kluzký chodník, odstraní slupku pomeranče ležící na ulici, naleje žíznivému koni vody, pomůže starci nésti těžké břemeno, denně nechť přispěje matce neb služebné atd. Hle, jaký i v tom nevšední výchovný a sociální význam!

Čtvrtý zákon ukládá skautovi b ý t i p ř í t e l e m k a ž d é m u č l o v ě k u d o b r é v ů l e a b r a t r e m k a ž d é m u s k a u t u, ať náleží společenské třídě kterékoliv. Tedy zde opět pěstění pravého demokratismu!

Pátý zákon přikazuje skautovi z d v o ř i l o s t.

Šestý zákon činí skauta p ř í t e l e m a o c h r a n c e m z v í ř a t. Skaut má zvěř stopovati, přiblížiti se k ní, ale ne aby ji zastřelil, nýbrž aby ji pozoroval a po případě aby ji fotografickým aparátem zachytil a tak s životem přírody sám názorně se seznámil.

Sbírka fotografií lesních plachých zvířat jest skautovi k větší cti než sbírka ubitých motýlů, brouků, ptáků a pod.

Sedmý zákon ukládá skautovi p o s l u š n o s t. Napřed povinnost, potom zábava!

Osmé přikázání zní: S k a u t j e s t v l í d n ý a u s m ě v a v ý t. j. neleká se obtíží a nestěžuje si.

Deváté přikázání: S k a u t j e š e t r n ý.

Desáté: S k a u t j e č i s t ý v m y š l e n í, v s l o v e c h i k o n á n í. Tedy čistota mravní — zase dalekosáhlý význam!

Professor Svojsík k tomuto desateru přidal ještě povinnost n e p í t i a l k o h o l i c k ý c h n á p o j ů z p ř e s v ě d č e n í a n e k o u ř i t z p ř e s v ě d č e n í.

Máme-li tato přikázání na mysli a uvážíme-li, že v hochovi, jenž vstupuje v skauting, se vzbuzuje vědomí jakési skautské cti, která mu přikazuje plnění všech těchto povinností, musíme jen s radostí vítat tento výchovný systém, jenž v mládeži jaksi samozřejmě vychovává smysl pro vlastnosti, které jsou tak drahocenné a důležité v lidském životě a jež vlastně znamenají přímo obrození života.

Skautské hnutí vzniklo v Americe. Vyvolal je tam Ernest Thompson Seton. Čety dle jeho vzoru zřízené sloučeny jsou dnes ve velikou organisaci čítající 300.000 členů. Mnoho z jeho myšlenek, cvičení, her i celkového zřízení přejal Angličan Robert Baden-Powell, který dal hnutí pořádek, kázeň, organisaci, kdežto romantičnost, poetičnost a láska k přírodě jsou především zásluhou Setonovou. Od Powella a Setona mohli bychom však jíti dále v minulost a nalezli bychom již v Thoreauovi skauta, který se odebral žít do lesů, poněvadž chtěl žíti s rozmyslem, střetnouti se s pravou podstatou života a hleděti, zdali by se nemohl naučiti tomu, čemu jej naučiti může, aby si v hodině smrti nemusil říci, že vlastně nežil. »Nechtěl jsem žíti něčím, co by nebylo životem — jeť život věc tak vzácná; také jsem nechtěl žíti v odříkání, leč že by to bylo naprosto nezbytno. Přál jsem si žíti hluboko a vyssáti všechen morek života, žíti tak junácky a po spartánsku, abych porazil na hlavu všechno, co není životem, zabrati kosou hodně široký řad a sežnouti u samé země, vyzráti na život a obmeziti jej na nejnutnější míru, a objeví-li se nízkým, zachytiti plnou a pravou jeho nízkost a ukázati ji světu; pakli byl vznešený, tu poznati jej zkušeností a podati o něm věrnou zprávu.« Od Thoreaua mohli bychom pak zajíti ještě dále k všem těm různým vychovatelským reformátorům, kteří hlásali

výchovu ve shodě s přírodou. Tuto výchovu ve skautingu máme plně uskutečněnu.

Ovšem nechtěl bych souhlasiti s bezpodmínečným návratem k přírodě a snad s útěkem od kultury a jejích vymožeností. Toho také skauting nechce a nic takového neznamená — toto hnutí je jen zdravým lékem proti pakultuře. Dnešní náš tak zvaný kulturní člověk bývá vlastně často notně nekulturním člověkem, neboť alkohol, nikotin, mravní nečistota, nízké a hrubé zábavy a požitky nemohou býti zvány pravou kulturou. Pravou kulturou není také ještě všestranný komfort, pohodlí, radovánky, nervosní změkčilost a přesycenost, ani jednostranné knihomolství, nýbrž zdravá rovnováha ducha i těla, síla vůle, ušlechtilost ducha, vyzbrojeného harmonickým vzděláním, energie a houževnatost povahy. V hochovi, jak dí Svojsík, má se junáckou výchovou probuditi touha, aby se stal platným členem lidské společnosti prací svého ducha i paží, avšak dávají se mu i základy, aby pracoval o svém zušlechtění. Proto zavazuje se konati dobré skutky, pomáhati bližnímu s nasazením vlastního života, »proto učíme jej smyslu pro pravdu a čest, společenským způsobům, upozorňujeme na vše, co budí kulturní život národa, pěstujeme jeho charakter, silnou vůli i odvahu, vedeme jej k železné sebekázni i dobrovolnému podřízení, čistotě myšlenek, přátelské družnosti a obětavé lásce k vlasti. Má býti vzorem života — junákem, to jest rytířem bez bázně a hany.« O tuto kulturu usiluje tento výchovný systém a jsem přesvědčen, že účinně zde bude napomáhat.

Proti zavedení skautingu mohly by se vyskytnouti některé pochybnosti, na př. obava před zmilitarisováním mládeže. Avšak tato obava by mohla stejně platit pro naše Sokoly. Záleží právě na tom, jaký účel se podloží hnutí a jaký duch se v něm uplatní. Pak je přece jen zásadně veliký rozdíl mezi vojákem a skautem. Voják vlastně nemá individuality, je pouhou jednotkou v celku, která přesně plní dané rozkazy. Ovšem i skaut je vázán disciplinou a plní předpisy svých vůdců, ale d o b r o v o l n ě. Vůbec zdůraznil bych co nejvíce moment d o b r o v o l n o s t i ve výchově naproti momentu dresury. Dobrovolná poslušnost a kázeň je cennější nucené kázně a poslušnosti. Při vynucené poslušnosti často se poslechne na oko, za zády však nejednou učiní se něco jiného. Dobrovolností se také podporuje ve výchově pravdivost, otevřenost a přímost povahy — u nás věc tím důležitější, poněvadž dvěstěletou protireformační dresurou naše povaha trpí nedostatkem pravdivosti a přímosti. A nad to jak široké pole je zůstaveno vlastní individualitě skautově!

Jemu je umožněno pěstit svou individuelní obratnost a vynalézavost v pracích, hrách, bystřit smysly dle své individuality, svou všímavost, svou soudnost. Tedy skauting na jedné straně podporuje a napomáhá plnému rozvoji individuality, neboť hoch je tu často odkázán na svépomoc, na vlastní zdatnost, musí se starati sám o sebe, kdežto na druhé straně tento výchovný systém uvádí hocha jaksi v proud sociální organisace, učí jej dobrovolně podřizovati se celku, pomáhati a prospívati jiným. Je tu výchova individua a rozvoj individuality, ale i sílení sociálního citu. Každá družina skautů je vlastně malá společnost, každý ten tábor je malá obec a je tu tedy obraz příštího sociálního života, jenž na mladého hocha čeká, až vzroste v muže.

Snad by se mohla vyskytnouti také obava, nepodporuje-li se skautingem romantičnost a dobrodružnost v mládeži, tábořící v lesích při plápolajícím ohni. Ale což konečně je trochu romantičnosti a dobrodružnosti mládí tak na závadu? Což oheň sám není symbolem něčeho posvátného a povznášejícího? Který chlapec, čta Turgeněvův »Běžin luh«, nebyl by si přál býti jedním z hochův pasoucích za noci stádo koní a sedících kolem planoucích ohňů? Což nad hlavami těch chlapců nebylo povznášející nebe se svými hvězdami? Ne, nebojím se nikterak po této stránce skautingu. Naopak naši hoši, kteří mají dnes požitek z krásy letních nocí a letních jiter, zůstanou již na vždy čistší ve svých požitcích a jako muži budou jednou se stejnou láskou sedati při ohni domácího krbu. Poznal jsem ostatně, jak zůstávají na svých výpravách přirození, o nějakém blouznění ani potuchy. Jen radost jim jiskří z očí, když na př. za krásného časného jitra na prvého máje ubírají se orosenými lukami a poli, aby toto jitro strávili v lesíku za Prahou. A vždycky bez obtíží nosí své naplněné vaky na zádech. Jejich smysly se bystří, vůdce učí je pozorovat, všímat si všeho v okolí i v přírodě. Řekl bych, že se skautingem zvyšuje plnost životní a že hoch, který vyjde z tohoto hnutí, přinese si i v příští svou činnost více životnosti, až již bude působit ve škole nebo sedět v úřadě neb v obchodě. Skauting nám také teprve odchová řadu professorů a učitelů, kteří budou míti více porozumění pro povahu mládeže a lépe budou vědět, jak na ni působit zušlechťujícím a podněcujícím způsobem.

Ovšem je nyní třeba, aby hnutí bylo u nás uvedeno v správné koleje. Proto by měli všichni lidé dobré vůle vyjíti vstříc prof. A. B. Svojsíkovi, který propagaci a zavedení skautingu u nás učinil si svým cílem. Prof. Svojsík poznal skauting v Anglii a prve

než jej počal u nás uváděti v praxi, snažil se tomuto systému podložit pevné theoretické základy. Vydal několik dobrých menších knih a brošur, ale upozorňuji zde především na jeho velkou knihu »Základy junáctví«,[1] v níž prof. Svojsík vhodně pro naše poměry zpracoval celý systém, pojav v knihu zároveň i pěkné stati vynikajících odborníků. V této knize nalezneme také stať Dra J. Šimsy »Hlavní pravidla zdravovědy«, v níž se bezpodmínečně odmítá pití lihovin a kouření. Srovnejme s tím na př. »Stručnou tělo- a zdravovědu pro školy a pro domácnost« od prof. K. Starého, v níž se ještě mluví o prospěšnosti piva a vína! Škoda, že Dr. Šimsa v tato pravidla nezahrnul ještě odstavec o pohlavním životě mládeže a o mravní čistotě. Prof. Svojsík nám sice v zákonech junáků jakožto 10. přikázání stanoví: »Junák je čistý v myšlení, v slově i konání. Čistý jest silný, proto junák je ve všem čistý, mysli jasné a mužný.« Přece však bylo by dobře postaviti se k této otázce stejně otevřeně a rozhodně jako k otázce pití lihovin a kouření a pojati do českého skautingu tuto zásadu mravní čistoty z přesvědčení ještě určitěji a s podrobným odůvodněním. Mohli bychom pak míti v českém skautingu zároveň jakýsi svaz cti, jaký existuje v Anglii pod jménem »Alliance of Honour« a v Německu pod jménem »Ethos«.

Ale abych příliš neodbočoval! Nyní, kdy prof. Svojsík po theoretickém propracování usiluje o praktické realisování skautingu, běží především o výchovu dobrých, spolehlivých vůdců. Pro budoucnost ovšem skauting sám si odchová své nejvhodnější vůdce, záhy starší soudruzi počnou vychovávati skautské nováčky, ba znám již sám mladého vůdce, prošlého junáckou výchovou a organisací, ale to prozatím jsou jen výjimky a na několik let bude třeba dobrých vůdců z řad mimo organisaci skautskou. To je prozatím nejpalčivější otázkou českého skautingu, neboť samozřejmě vůdce sám musí plniti zásady skautingu a předcházeti příkladem.

Snad tedy v Sokolstvu by se nalezlo dosti inteligentních lidí, učitelů, professorů, kteří by se zaujali pro myšlenku. Snad by bylo i dobře spojiti skauting s institucí sokolskou jakožto výchovný systém pro dorost, který by Sokolstvo potom obrodil a povznesl. Prof. Svojsík konal v tom směru již pokusy. Noviny měly by si věci

---

[1] Základy junáctví. Návod pro výchovu české mládeže na základě systému sira R. Baden-Powella »Scouting« a za laskavého přispění četných odborníků. Napsal Ant. B. Svojsík, Knihovna junáků českých skautův č. 5 (Nakl. Josef Springer, Praha-I.)

hodně všímati, je to stejně důležité, ba důležitější než mnohá významná záležitost politická. I abstinentní svaz by měl upiat svou pozornost ke skautingu a vyslat ze svých řad dobré vůdce. Vždyť každý skaut je abstinentem a družina skautů se svým vůdcem jaksi samozřejmý abstinentní kroužek. Tedy skauting jaký dalekosáhlý prostředek k rozšíření abstinentismu! Slyšel jsem z úst jednoho skauta v družině skautů výrok: »Nedovedu si představiti skauta s cigaretou v ústech a se sklenicí piva.« Skutečně skauta-junáka tak si nelze představit. Vyvolejme v život dvacet, třicet tisíc skautů a osvobodíme značnou část příští generace z otroctví alkoholu a nikotinu. Již v tom je pro náš národ neobyčejný význam skautingu. Chceme národ silný — nuže síla je zde, chopme se jí a využijme jí! A položme určitěji hnutí za základ i ten požadavek mravní čistoty a snad se nám podaří vysvobodit velkou část své příští generace i z otroctví prostituce.

»Čistý je silný« — tedy i čistý národ je silný.

Konečně bych mohl podotknout, že by bylo dobře, kdyby se něco podobného, zdravého vypracovalo a uskutečnilo i pro mládež ženskou.

Základy obecního zřízení v Rakousku.

Napsal Dr. Jos. Redlich.

(Pokračování.)

Pak pod 12 body jsou uvedeny demonstrativně jednotlivé funkce, které illustrují vlastní obor působnosti, nevyčerpávají však ho nikterak: svobodná správa jmění obecního a záležitostí vztahujících se k svazku obecnímu, péče o bezpečnost osoby a majetku, péče o obecní silnice a dopravu v obci, vliv na školy obecné a zřizování škol středních, především však veškerá místní policie. Jen v některých důležitých městech, jako ve Vídni, v Praze, v Terstu nebo v pevnostech jako Pola, je odňata část místní policie obci a svěřena zvláštnímu ředitelství policejnímu.[1] V jiných, ba i větších městech, na příklad v Brně, tato policejní ředitelství vykonávají pouze agendu státní policie, tedy dohlížecí oprávnění vyplývající z práva spolčovacího a shromažďovacího, z vydávání pasů a z policie cizinecké, kdežto v rukou města zůstává organisace a řízení bezpečnostně strážní služby. Avšak, jak řečeno, to je jen několik přesně vymezených výjimek.

Jinak místní policie napořád jest svěřena tisícům místních obcí v Rakousku. Tím de facto rakouské obci je vlastně dáno oprávnění k vedení veškeré místní správy na území obecním, arci se samozřejmou výjimkou správního soudnictví a těch agend správních, jež týkají se správy živnostenské, veterinářství, zdravotnictví a p., kteréžto funkce ony zákony výslovně vyhrazují pro státní úřady okresní.[2] Rakouská obec tedy má následkem všeobecného zmocnění,

---

[1] Tato možnost vyplývá z posledního odstavce článku V. říšského zákona obecního.

[2] V tomto nejdůležitějším bodě spočívá základní rozdíl mezi obecním právem rakouským a pruským, kteréžto poslední odňalo veškerou místní policii obcím a pod rozmanitou formou vyhradilo ji delegátům ústřední správy státní, což ve větších městech se vykonává zřízením zvláštních policejních ředitelství. Správně ukazuje Preuss ve své knize »Die Entwicklung des deutschen Städtwesens«, Lipsko 1906, str. 339 a násl., že právě v tomto bodě

článkem V. poskytnutého, generellní kompetenci ve své správě, jaké nepožívá obec v jiném státě. Již z toho vyplývá názor rakouské ústavě vlastní, jenž vidí v obci právě tak jako ve státě svazek vzniklý bezprostředně ze základních společenských skutečností, který má své vlastní právo na život, státem nijak nezkrácené, a tudíž musí požívati vlastní svobodné sféry volní, již ohraničují jen dvě závory: jednak zákony ústavní, státní a zemské, a to pokud staví vůči ní určitý zákaz nebo příkaz, jednak závory přirozené, spočívající v silách obce. Obě podstatně nejsou ničím jiným než mezemi právním státem vyměřenými vůbec vůči svobodné vůli individua.

5. Správa obecní.

Řízení správy obecní spočívá výhradně na svobodné vůli a usnesení obecního zastupitelstva a na prováděcích výkonech svobodně voleného obecního představenstva o ně se opírajících. Jen ve správě jmění při ukládání samostatných daní nebo při zvyšování přirážek k daním přímým a nepřímým, což tvoří hlavní pramen nezbytného hospodářského příjmu obecního, je potřebí schválení. Avšak kon-

---

se ukazuje, jak myšlenka samosprávy je promyšlena a provedena konsekventně až do konce v rakouském právu obecním. To mi však tento důkladný a bystrý znatel moderní samosprávy musí připustit, lituji-li následujícího závěru otištěného v jmenovaném místě jeho knihy, kde mluví »o rozpadávajícím se státním útvaru rakouském, jejž nemůže pouhý dynastický svazek udržeti«, právě tak jako následující věty, »že žádné organisace samosprávní nelze zbaviti výtek ledajáctví vládnoucího téměř vůbec ve veřejném životě.« V obou těchto větách byly sneseny úsudky o rakouském státu a rakouském zřízení obecním, přes jaké klidně přejde Rakušan, když pronese je běžný cizozemský cestovatel, jemuž proto také odpustí znalost věcí, úsudky, kterých však nemůže čekati od tak vynikajícího myslitele a státovědce, jakým je Hugo Preuss, nad to ještě tak neodůvodněně mezi výtečnými jeho vědeckými pracemi. Úsudky takové přirozeně nezmohou ničeho na pevnosti rakouského svazku státního nebo na pořádnosti naší obecní správy, jen tím více dokazují, že i ti nejlepší mezi našimi německými odborníky jsou pohotově příliš brzy nás posuzovat. Příliš daleko bych samozřejmě zašel, kdybych se snad pouštěl do vysvětlování, do jaké míry právě my Rakušané jsme vinni na zjevu tak politováníhodném a bohužel ne řídkém při naší tradicionelně přespřílišné kritice, a při jisté zvláštnosti v příčině utváření našeho veřejného mínění a konečně při naší dědičné rakouské slabosti v odrážení cizozemských úsudků předčasně uzrálých. Nicméně však neměl by podobný odsuzující výrok právě mnou obzvláště váženého, německého odborníka zůstati bez odpovědi a neměli bychom tajiti nad ním politování.

sens tento neudílí stát, nýbrž nejblíže vyšší autonomní těleso správní, zemský sněm, nebo jeho exekutivní orgán, zemský výbor.[1]

6. Úředníci obecní.

Úředníci obecní jsou výlučně pomocnými orgány obecního představeného. K obci stojí pouze v soukromoprávním poměru, pokud zákon zemský poměru toho v novější době jinak neupravil.[2] Ale i pak jest tento poměr jen mezi obcí a úředníky. Není vůbec nějakého zprostředkovaného nebo bezprostředního poměru subordinačního mezi úředníky obecními a úřady státními: právně jsou státním úřadům, abych tak řekl, neznámi.

7. Vrchní dozor.

Správa obecní v celém rozsahu samostatného oboru působnosti, tedy ve všech podstatných částech samosprávy, nepodléhá nějakému dohledu vyšší instance, s výjimkou správy statků a jmění obecního. Pokud se týče věci této, jest třeba souhlasu autonomní instance k takovým aktům právně majetkovým, které týkají se scizení, zastavení nebo trvalého zatížení kmenového jmění obecního, nebo k uzavření půjčky.

Arciť činnost obecního zastupitelstva podléhá v celém rozsahu samostatného oboru působnosti vlivu vyšších instancí, ježto obci vrchní, totiž okresu a zemi přísluší skrze okresní a zemské výbory rozhodovati o odvolání z usnesení obecního výboru učiněného v mezích samostatného oboru působnosti. Přece však dobře jest podotknouti to, že toto zasahování autonomní vrchní instance týká se jen odvolání (jež nutno podati v promlčecí lhůtě 14 dní po usnesení), a k tomu jen tehdy, jestliže je odůvodněno porušením veřejných zájmů jednotlivce nebo snad obecních zájmů. Byť i se zdálo toto právo býti dalekosáhlým, nesmíme na druhé straně tomu rozuměti tak, jakoby tím základní právo rakouské obce — svoboda sebeurčení v samostatném oboru působnosti — byla zkrácena nebo dokonce odstraněna.[3] Již obmezení zasahování obce nadřízené pro

---

[1] Tam, kde mezi obec a zemi, jako v Čechách, Haliči a Štyrsku, jsou zařazena okresní zastupitelstva, rozhodují tyto instance.

[2] Srov. zákon vydaný pro král. České ze dne 29. května 1908, z. z. př. č. 35.

[3] 18. článek říšského zákona obecního, který stanoví tuto kompetenci, byl přijat do všech zřízení obecních a sice nejvíce formou, jakou nalezáme na příklad v § 98. moravského zemského zřízení. Paragraf tento praví:

případ odvolání ukazuje, že toto právo sebeurčení obce nemá býti podrobeno dalekosáhlému vrchnímu dozoru vyšší autonomní instance; pouze v příčině určitých zájmů obecního člena nebo domnělých zájmů obce samé, hájených jednotlivými členy obecními, má býti ono právo podrobeno přezkoumání. Nehledě k tomuto případu, správa obecní je tedy prosta v samostatném oboru působnosti nejen každého vrchního dozoru země a zemského výboru, jejího exekutivního orgánu, ale co je nejdůležitější, je naprosto svobodna vůči jakémukoliv dozoru státnímu. Ten pak principielně uplatňuje se pouze v jediném bodě: totiž v tom, že obce nesmějí překročiti svůj obor působnosti a jednati proti platným zákonům.[1] V tomto případě jednotlivá zřízení obecní zaručují státním úřadům právo zrušit provádění nezákonných usnesení obecních.

Pokud se týče činnosti obecního představenstva respektive vlastní správy obecní, neexistuje nějaký dozor v příčině samostatného oboru působnosti, což odpovídá celému myšlenkovému pochodu obecní autonomie. Ostatně obec je svobodná u vytváření své vůle. Širší ingerence státu na správu obecní vyskytá se jen u výkonů představenstva obecního, a sice neobmezeně jen nad těmi, jež, jak nám známo, spadají do oboru přenesené působnosti, celkem však nepatrného. V samostatném oboru působnosti, ve vlastní to doméně správní činnosti komunální, stát může jen tehdy zakročit proti správním činům obecního představenstva, jestliže během otevřené lhůty byly podány interesenty proti nim stížnosti pro porušení zákona, pro případ, že by se takým kommunálním aktem správním cítili postiženi i předpokládaje, že stížnost ona netýká se usnesení

»Okresní zastupitelstvo, případně okresní výbor, na nějž to bylo okresním zastupitelstvem přeneseno, rozhoduje o odvolání z usnesení obecního výboru ve všech záležitostech, na obec státem nepřenesených. Odvolání je třeba podati do 14 dnů ode dne vyhlášky výboru nebo oznámení jejího, u obecního představeného, jenž je předá okresnímu výboru.« Tato odvolací instance zemských a okresních úřadů není obmezena pouze na střežení zákona, nýbrž zasahuje do podstaty dotyčného usnesení a nahrazuje eventuelně svobodné uvážení obce svobodným uvážením okresního a zemského výboru. O velkých vadách celé této autonomní odvolací instance srovnej příslušné Brockhausenovy úvahy v jeho spise: »Die österreichische Gemeinordnung«, Vídeň 1907, str. 207 a násl. Názor v textu vyslovený nemohu zde blíže právnicky odůvodňovati. Jistě však ustanovení toto patří k nejnejasnějším normám našeho obecního zřízení a nesporně je neorganickou součástí myšlenkového systému komunální autonomie. Jak také praxe působí k seslabení tohoto ustanovení obmezujícího obecní autonomii, srov. níže.

[1] Srov. 19. článek říšského zákona obecního.

obecního výboru, ježto v tomto případě, jak nahoře vyloženo, možno jedině odvolati se k obci vrchní, k výboru okresnímu nebo zemskému.[1] Úplná volnost ve vlastní správě obecní jeví se dále v disciplinárním postavení obecních orgánů vůči úřadům státním. Řízení disciplinární vůči představeným obecním jsou zákonem připuštěna jen, dopustili-li se nějakého přehmatu v přeneseném oboru působnosti.[2] V tomto případě stát nehledě k trestům pořádkovým může odníti obci také práva přenesené působnosti vůbec a vykonáváním jejich pověřiti samostatné orgány státní, placené z peněz obecních. Zbavení úřadu obecního představeného může se však státi jen v souhlase státních úřadů s vyšší instancí autonomní, zemským výborem.[3]

Proti obci jako takové státní správa nemá po ruce žádných disciplinárních trestů. Státní správa má jediný prostředek, působící jako trestní opatření, a to rozpuštění obecního zastupitelstva, po čemž do 6 měsíců musí následovati vypsání nových voleb.[4] V tomto mezidobí náhradní správa obecní je vykonávána k tomu delegovaným orgánem úřadů státních.

8. Poručnictví nad správou obecní.

Jakékoliv poručnictví nad správou obecní, respektive nad účelností a finančním dosahem obecních usnesení a aktů správních (jak říkali staří kameralisté nad quoad bonum et utile), které by snad vykonával stát nebo země,[5] nezná

---

[1] Brockhausen ukazuje na str. 74 svého spisu, že následkem tohoto ustanovení může býti cestou rekursní státu podřízeno především vykonávání místní policie. Názor ten je dojista správný. Jsou tu myslitelny však také případy, kdy odvolání místo na stát může být vzneseno, vzhledem k předchozí úpravě dotyčných správních úkolů usneseními obce, na vrchní autonomní obce.

[2] Srov. na př. § 105. moravského obecního zřízení: »Politický úřad je oprávněn pokutovati peněžitými pokutami pořádkovými obecní představené, kteří neplní povinností spojených se záležitostmi přeneseného oboru působnosti.

[3] Zemský výbor — to musí býti zvláště řečeno těm, kteří neznají rakouské správy — je permanentní komise správní, úplně samostatně volená sněmem z jeho středu, a nepodléhá ani provinciálním státním úřadům ani samé vládě. Totéž platí o okresním výboru v těch korunních zemích, ve kterých okresní zastupitelstva skutečně existují, jako je tomu v Čechách, v Haliči a v Štyrsku.

[4] Čl. XVI. říšského zákona obecního z 5. března 1862.

[5] Okresní a zemský výbor nevykonává sice dalekosáhlého poručnictví nad obecní správou, najisto však patří k němu obmezení volného uvažování

rakouská obec. Podobně nepatří státu nijaká iniciativní činnost v správě obecní. Správní úřady státní ani vláda nemá práva ani v tom nejmenším plésti se do toho, zda rakouská obec více nebo méně nebo dokonce nedbá toho onoho odvětví samostatného oboru působnosti a jak je vykonává.

9. Autonomie.

Konečně obci přísluší také **autonomie** ve vědeckém smyslu slova, t. zn. oprávnění usnášeti se na všeobecně právoplatných normách, upravujících záležitosti patřící do jejího oboru působnosti, zvláště za účelem provádění místní policie, rovněž přísluší jí k uskutečnění těchto předpisů vykonávati v mezích zákonných trestní moc, principielně jí postoupenou.

To jsou zařízení a normy právní, na jichž základě v Rakousku je proveden princip svobodné obce. K doplnění obrazu je však nezbytné věnovati trochu pozornosti zvláštnímu právu městskému, jak je nalézáme v tak zvaných městských statutech. Tato zvláštní zřízení městská, spočívající veskrze na zemských zákonech, týkají se 33 měst, jež však nebyla vybírána dle určitého principu. Mezi nimi jsou sice všechna hlavní zemská města, nejsou však mezi ně zařazena všechna větší rakouská města. Tak na př. Jihlava se 24.000 obyvateli, Kremže, Uherské Hradiště, malá rolnická města venkovská s 8 a 5000 obyvateli, a průmyslové místo podobné velikosti, jako Frýdek ve Slezsku, požívají zvláštního statutu, kdežto na příklad Plzeň a Ústí, dvě z největších rakouských center průmyslových, mezi ně nepatří.

Organisační myšlenky obecního zřízení v těchto městech jsou, jak již naznačeno, tytéž jako ve všeobecném zřízení rakouském. Osobní společenství v obci, tvoření obecních orgánů, rozsah samostatného oboru působnosti, základní zásady vztahující se na správu jmění, to vše je u nich principielně úplně tak uspořádáno jako v obecním zřízení.

Statuty jednotlivých měst statutárních různí se přirozeně opět rozmanitě v provádění těchto principů, což je arci pochopitelno při mimořádných rozdílech ve velikosti toho kterého města. Variace tyto dotýkají se dle současného práva podstatně **dvou bodů**:

Za prvé **volebního práva do obcí**, jímž se určuje okruh aktivního občanstva a za druhé **organisace** správy obecní

---

obecního záležející v tom, že možno proti němu podati zvláštní odvolání, o čemž jsme se zmínili již nahoře.

a obecního zastupitelstva. Při tom běží ve větších městech především o to, rozřešit problém, jak vedle pravidelného obecního výboru, obecní rady, nazvané též městským kolegiem řídícím, representativních těles obecních, bylo by možno vytvořiti shromáždění užší, jež by převzetím velké části projednávaného balastu, přitěžujícího porady velkého kolegia, ulehčilo tomuto. Ono těleso užší, obyčejně zvané radou městskou, tvoří se dnes rozmanitým způsobem. Při tom možno lišiti dva typy. Jeden záleží v tom, že obecní rada, městský parlament, volí ze svého středu komise pro jednotlivá velká správní odvětví; tak je tomu v starším statutu města Vídně a ještě dodnes v Inšpruku; a novější forma, dle níž stálé užší těleso, městskou radou zvané, volí se z obecní rady. Poslednější modus má přednost tu, že obecní záležitosti v ní projednávané s výjimkou důležitých zásadních věcí, vyžadujících zvlášního projednání, vyřizují se ihned a nepřicházejí před forum obecní rady, kdežto při vytvoření užšího shromáždění na základě volby komisí je potřebí aspoň formálního konečného usnesení obecní rady.[1]

K náležitému objasnění budiž zde uveden příklad z hlavního města říše. Dle platného obecního zřízení je ve Vídni obecní rada, čítající 165 členů, volená ze čtyř voličských sborů, jež opětně volí ze sebe 27člennou m ě s t s k o u r a d u. Tato jest usnášejícím se orgánem obecním ve všech záležitostech samostatného oboru působnosti, které nejsou vyhrazeny obecní radě, přenechány výborům nebo přeneseny na magistrát. Městská rada jmenuje všechny úředníky a ostatní zřízence obecní na návrh magistrátu, aniž by jím byla vázána, a vykonává presentační právo u učitelských míst na obecních školách. Dává na odpočinek a sesazuje obecní zřízence. Městská rada dále má předem zaujmouti stanovisko ke všem předmětům, jichž rozhodnutí je vyhrazeno obecní radě, a podávati návrhy radě obecní. Dohlédá na správu jmění, prováděnou magistrátem a ostatními obecními úřady a ústavy, rozhoduje o jmění obecním, příjmech a úhradě potřeb obecních, pokud nejedná se o věcech, které jsou vyhrazeny usnesení rady obecní, nebo pokud nejsou přikázány jiným obecním orgánům. Má sice postupovati při povolování výdajů dle zásad v rozpočtu uvedených, avšak může také povoliti nepreliminované výdaje do 20.000 K bez povolení obecní rady a v případě velmi na-

[1] V anglické správě městské, skrze komitéty vykonávané, podobným způsobem vytvořil se tento druh správy pomocí četných delegovaných specielních výborů. Srov. mou »Englische Lokalverwaltung«, Lipsko 1901, str. 312 a násl.

léhavé nutnosti i sumy vyšší s podmínkou dodatečného schválení obecní rady.[1]

Kromě toho zvláště ve starších statutech vyskytá se, jako na př. ještě dnes v revidovaném statutu jednoho hlavního města zemského, Brna, ta zvláštnost, že městská rada není pojímána jen co užší usnášející se kolegium, nýbrž je také zároveň exekutivním orgánem obecním. V těchto případech přednostové jednotlivých departementů obecních úřadů, t. zv. placení městští radové, zasedají a hlasují v tomto kolegiu.

Nehledě ke všem těmto variacím, základní, právní a politický plán všech těchto zřízení městských je v podstatě stejný s obecním zřízením. *Vlastní rozdíl mezi statutárními městy a obcemi ostatními není vlastně vůbec obecně právní, nýbrž spočívá ve zvláštnosti právního postavení měst statutárních, jednak vůči vnitřní správě státní v dotyčné zemi korunní, jednak vůči správě zemské.* Tato města vlastně jsou, jak správně bylo řečeno, městy s bezprostředním zemským postavením, to znamená: pokud se týče vrchní instance autonomní nebo komunální, podléhají tam, kde vyskytují se prostřediční instituce mezi korunní zemí a obcí, jako na př. okresní zastupitelstva v Čechách, Štyrsku a v Haliči, bezprostředně zemskému sněmu, respektive zemskému výboru v příčině dozoru na správu majetkovou, zápůjčkové hospodářství a daně.[2]

Dále však tato zemská bezprostřednost je provedena také vůči státním úřadům v jednotlivých korunních zemích ve správě vnitřní. To znamená: Kdežto obecně nadřízenou státní instancí, pokud se týče zákonitosti komunální správy, jsou okresní úřady, města statutární jsou podřízena bezprostředně vládě zemské nebo místodržitelství — to jest státnímu provinciálnímu úřadu. Avšak za třetí — a to jest zvláštní v postavení měst těchto ke správě státní — města tato, pokud týče se správy místní a soudnictví správního, jsou úplně vyňata v první instanci ze systému vnitřní správy státní; to

---

[1] Srov. Dr. Vogler ve spisech: »Verein für Sozialpolitik«, díl 122., str. 16.

[2] Principielně dle rozhodnutí správního soudu (rozh. ze dne 9. břez. 1881, č. 450) také statutární města jsou podřízena zemskému výboru co odvolací instanci ve smyslu čl. XVIII. říšského obecního zákona, aniž by k tomu bylo v daném případě třeba speciálního legislativního aktu zemského zákonodárství. Novější zemské zákony opětně však odstranily tuto vyšší instanci, tak na př. § 66. vídeňského obecního statutu, a nový obecní statut brněnský.

je viděti z toho, že pro jejich territorium městské je zrušeno správní oprávněni okresního hejtmana, a že veškerá suma zmocnění administrativních, těmto — jinak vůbec státním — okresním úřadům správním přislušejících, je propůjčena těmto městům. To znamená asi tolik, že komuny tyto mají zvláštní, mimořádně rozšířený obor působnosti. V těchto městech komunálním úřadům nejsou tedy svěřeny jen ty funkce, jaké byly přiřčeny obcím jiným, nýbrž náleží jim vůbec veškerá činnost státní na poli vnitřní správy s tou kompetencí, jaké jinak požívá okresní úřad (zvaný okresním hejtmanstvím). Jinými slovy: pro městská území statutární obce starosta jako hlava jemu podřízené komunální správy je šéfem, jak tomu říkáme v Rakousku, politického správního úřadu I. instance. Obce statutární jsou tedy úplně vyňaty z teritoriální organisace vnitřní správy v jednotlivých zemích. Starosta na půdě městské funguje v nich pomocí komunálních úřadů jako politický úřad I. instance.

(Pokračování.)

Důchod, jeho rozdělení a zdanění v Čechách.

Napsal JUDr. Jindřich Chylík.

(Pokračování.)

D. Okresy smíšené s německou většinou.

na venkově	83·90	15·98	0·12
ve velkých městech	69·96	29·61	0·43
ve středních městech	66·26	33·34	0·40
	81·42	18·42	0·16

E. Okresy jednojazyčné německé.

na venkově	85·86	13·97	0·17
ve velkých městech	66·59	32·54	0·87
ve středních městech	67·04	31·86	1·10
	82·45	17·23	0·32

8. Poplatnost větších a menších poplatníků. *a*)

Tato data udávají, kolik daně platí poplatníci s příjmy většími než 12.000 K a kolik procent činí jejich daně z celkové daně.

A. Daň poplatníků s příjmy přes 12.000 K

	činí K	% celé daně
I.	3,616.152	42·03
II.	245.182	32·45
III.	460.978	46·85
IV.	2,558.530	47·85
A.	3,861.334	41·28
B.	3,019.508	47·68
Celkem	6,880.842	43·88

B. Daň poplatníků s příjmy přes 12.000 K
Okresy jednojazyčné české.

	činí K	% celé daně
Venkov	1,365.122	42·29
Větší města	2,169.806	43·32
Střední města	81.224	24·49
Celkem	3,616.152	42·03

C. Okresy smíšené s českou většinou.

Venkov	184.136	36·21
Větší města	29.088	17·60
Střední města	31.958	39·00
Celkem	245.182	32·45

D. Okresy smíšené s německou většinou.

Venkov	347.894	50·74
Větší města	45.568	36·95
Střední města	67.516	38·67
Celkem	460.978	46·85

E. Okresy jednojazyčné německé.

Venkov	1,354.366	47·54
Větší města	797.232	49·59
Střední města	406.932	45·66
Celkem	2,558.530	47·85

9. Poplatnost větších a menších poplatníků. *b*)

Poplatnost tato vynikne ještě lépe, vypočítáme-li, jak velká daň připadá průměrně na 1 poplatníka s příjmy většími a menšími než 12.000 K.

A. Průměrná daň poplatníka s příjmy.

	do 12.000 K	přes 12.000 K
I.	32 K	1203 K
II.	29 »	1377 »
III.	23 »	2259 »
IV.	28 »	1372 »
A.	31 K	1213 K
B.	27 »	1459 »
V Čechách	29 K	1310 K

B. Průměrná daň poplatníka s příjmy.

	do 12.000 K	přes 12.000 K
Okresy jednojazyčné české.		
Venkov	26 K	1883 K
Větší města	37 »	990 »
Střední města	36 »	837 »
Celkem	32 K	1203 K

C. Okresy smíšené s českou většinou.

Venkov	28 K	1629 K
Větší města	29 »	687 »
Střední města	36 »	1278 »
Celkem	29 K	1377 K

D. Okresy smíšené s německou většinou.

Venkov	21 K	2812 K
Větší města	32 »	1302 »
Střední města	27 »	1468 »
Celkem	23 K	2259 K

E. Okresy jednojazyčné německé.

Venkov	24 K	1766 K
Větší města	34 »	1242 »
Střední města	37 »	892 »
Celkem	28 K	1372 K

II.

Co ze všech těchto cifer vyplývá?

Obyvatelstvo německé části Čech má poměrně větší počet obyvatelstva dani podrobeného (17·73%, smíšené 18·58%, jednojazyčné 17·55%), než obyvatelstvo české části Čech (12·78%, smíšené území 8·31%, jednojazyčné 13·65%) a následkem toho je i jeho podíl na celkovém počtu poplatnictva resp. obyvatelstva dani podrobeného (41·48%, resp. 42·68%; smíšené území 7·58%, resp. 8·26%; jednojazyčné 33·90%, resp. 34·42%) vyšší, než jeho kvota obyvatelská (34·92%, smíšené území 6·47%, jednojazyčné 28·45%), kdežto naopak je podíl české části na celkovém počtu poplatnictva resp. obyvatelstva dani podrobeného (58·52%, resp. 57·32%; smíšené území 5·95%, resp. 6·06%; jednojazyčné 52·57%, resp. 51·26%) menší, než jeho kvota populační (65·08%, smíšené území 10·58%, jednojazyčné 54·50%). Menší kvota poplatnická v české části způsobena je hlavně slabým poměrným počtem poplatníků na venkově (8·61% proti 14·14% v území jednojazyčném německém a 16·10% ve smíšeném německém) a slabším počtem poplatníků středních měst v jednojazyčných českých okresích (21·66% proti 32·96% v jednojaz. německém a 33·74% ve smíšeně německém území) a pak slabým zdaněním jak venkova (6·23%), tak větších (31·61%) i středních měst (16·07%) ve smíšených českých okresích. Nepříznivé tyto

kvoty nemohou býti vyváženy příznivější kvotou poplatnickou větších jednojazyčných českých měst (35·04% proti 33·41% jednojaz. německých a 30·04% smíš. něm.), způsobenou v prvé řadě poměry v Praze a předměstích, poněvadž obyvatelstvo těchto měst tvoří jen 17·53% všeho obyvatelstva jednojazyčných okresů.

Průměrný příjem je však v české části vyšší (3021 K, v jednojazyčném území 3057 K, ve smíšeném 2696 K) než v německé (2871 K, v jednojaz. 2853 K, ve smíšeném 2515 K) a následkem toho je i průměrná sazba na jednoho poplatníka připadající v české části vyšší (53·16 K, v jednojazyčném území 54·43 K, ve smíšeném 41·95 K) než v německé (50·61 K, v jednojazyčném 52·23 K, ve smíšeném 43·37 K). Příznivější tyto průměry způsobují zase, že podíl české části na celkovém zdaněném příjmu a na celkové dani nerovná se sice jeho populační kvotě, že však je příznivější, než jeho podíl na celkovém počtu poplatnictva a zdaněného obyvatelstva. Příznivé tyto pro českou část kvoty nejsou způsobeny ani tak rozdílem mezi poměry na venkově a v městech v jednojazyčné a smíšené české části a poměry na venkově a v městech v jednojazyčné a smíšené německé části, jako spíše tím, že na tyto kvoty příjmové a sazbové působí v české jednojazyčné a smíšené části více obyvatelstvo městské, mající vyšší zdaněný příjem a platící vyšší daně, a že v jednojazyčné a smíšené německé části působí na ně zase více obyvatelstvo venkovské, jež má menší příjmy a platí menší daň. Neboť mezi poplatnictvem českých jednojazyčných okresů tvoří poplatníci městští 54·37%, ve smíšených českých 34·35% všeho poplatnictva (tab. I.), kdežto v okresích jednojazyčných německých 37·59%, ve smíšených 27·89%, a jak průměrný příjem poplatníků větších (jednojaz. česká 3442 K, smíš. česká 2487 K, jednojaz. něm. 3363 K, smíš. něm. 3029 K) a středních měst (jednojazyčná česká 2926 K, smíš. česká 3225 K, jednojazyčná něm. 3482 K, smíš. něm. 2647 K), tak i průměrná sazba poplatníků větších (jednojazyčná česká 64·17 K, smíšená česká 33·98 K, jednojazyčná něm. 64·66 K, smíšená něm. 50·26 K) i středních měst (česká jednojaz. 46·79 K, smíšená česká 57·30 K, německá jednojazyčná 64·91 K, německá smíšená 44·94 K) je příznivější, než průměrný zdaněný příjem venkova (český 2655 K, smíš. český 2718 K, jednojazyčný něm. 2677 K, smíšený německý 2406 K) a průměrné daňové jeho sazby (jednojazyčný český 44·66 K, smíšený český 43·32 K, jednojazyčný německý 44·69 K, smíšený německý 41·97 K). Rozdíly ve výši průměrného příjmu a sazby mezi jednotlivými národními skupinami

venkovskými, mezi jednotlivými národními skupinami větších měst a mezi jednotlivými národními skupinami středních měst nejsou tak značné, aby se jimi mohly rozdíly ve výši kvot u celých jednotlivých skupin národních vysvětliti.

Základem hrubého zdaněného příjmu jsou příjem z podniků a příjem služební; oba tyto příjmy činí v Čechách 71·31% celého zdaněného příjmu; v jednojazyčné české části 67·09% (na venkově 63·27%, ve větších městech 69·86%, ve středních městech 75·28%), ve smíšené části s českou převahou 73·89% (na venkově 71·41%, ve větších městech 79·65%, ve středních městech 76·68%), ve smíšené části s německou převahou 76·72% (na venkově 75·36%, ve větších městech 79·26%, ve středních městech 81·87%) a v jednojazyčné německé části 73·50% (na venkově 73·26%, ve větších městech 76·09%, ve větších městech 69·98%). Podíl pak, jímž každý z nich participuje na celkovém hrubém příjmu, karakterisuje snad nejlíp hospodářské složení obyvatelstva i význam a sílu hlavních stavů.

Ve všech průměrech národních skupin převažuje důchod služební (jednojaz. české 44·81%, smíš. české 46·45%, smíš. německé 43·84%, německé 37·56%) důchod ze samostatného podnikání (24·28%, 27·44%, 32·88%, 35·94%), kdežto však rozdíl mezi nimi činí u převážně německých okresů jen něco málo přes 3%, je příjem služební u převážně českých okresů větší než příjem z podnikání o víc než o 20%. Menší je pouze u středních měst a na venkově ve smíšených okresích s českou většinou, kdežto ve větších městech těchto okresů činí plných 35%. V německých okresích je zase rozdíl mezi důchodem služebním a podnikovým větší než průměr 3% na venkově (12%), ve větších městech (16%) i středních městech (5%) ve smíšených okresích s německou většinou a na venkově v jednojazyčných německých okresích; ve větších a středních městech těchto okresů je poměr opačný: tam je příjem z podniků dokonce vyšší než příjem ze služeb (38·6% resp. 35·92% proti 37·46% resp. 34·06%).

Ve příjmu z majetku pozemkového jsou poměry ve všech národních skupinách stejné; větší kvotou zastoupen je tento příjem jen na venkově; ve větších městech je nepatrný (česká 1·41%, smíšená česká 0·80%, smíš. něm. 1·86%, německá 0·76%), rovněž i ve středních městech (česká 4·76%, smíš. česká 2·27%, smíš. německá 0·77%, německá 0·96%). Kdežto však v jednojazyčných českých okresech venkovských činí plných 22·69%, činí ve smíšených převážně českých jen 12·88%, ve smíšených převážně německých

12·45% a v jednojazyčných německých okresech venkovských 8·94%. Tato různá výše kvoty příjmů z majetku pozemkového na venkově působí, že podíl jeho v české části činí 10·58%, ve smíšené převážně české části 8·98%, ve smíšené převážně německé 8·97% a v německé jen 5·38%.

Příjem z budov je nejznačnějším ve městech jak větších (jednojazyčná česká 14·95%, smíšená s českou většinou 10·11%, smíš. s něm. většinou 9·41%, německá 10·79%) tak i středních (česká 9·65%, smíš. s českou většinou 9·64%, smíš. s německou většinou 8·73%, německá 17·01%), kdežto v okresech venkovských je menší (česká 5·81%, smíš. s českou většinou 5·48%, smíš. s něm. většinou 4·95%, něm. 7·91%), vyšší kvota větších jednojazyčných českých měst a středních měst a venkovských okresů jednojazyčných německých je příčinou vyšší kvoty jednojazyčných českých (9·07%) a jednojazyčných německých okresů (10·19%), proti smíšeným českým (6·98%) i německým (6·22%) okresům.

Ve příjmu z majetku kapitálového není mezi jednotlivými skupinami velkého rozdílu (jednojaz. české 9·93%, smíš. české 9·47%, smíš. něm. 7·22%, německé 10·41%); všude v nich je příjem tento u okresů venkovských (české 7·49%, smíš. č. 9·63%, smíš. n. 6·80%, něm. 9·44%) poměrně menší, než ve větších (č. 11·92%, smíš. č. 8·48%, smíš. n. 8·74%, n. 11·79%) a středních městech (č. 9·39%, smíš. č. 10·92%, smíš. n. 7·68%, n. 11·39%).

T. zv. »ostatní příjmy« zahrnují příjmy, jež se jinam nedají zařadit a nejsou nijak karakteristické.

O společenském rozvrstvení poučují nás dobře data o seskupení poplatníků ve stupnice příjmové.

Jak jednojazyčné české okresy venkovské, tak i větší i střední jednojazyčná česká města mají příznivější rozvrstvení, než venkov a města německá a smíšená s německou většinou. Mají méně poplatníků ve třídě nejnižší s příjmem od 1200 do 2400 K, kde je 64·11% (venkov 67·32%, větší města 61·33%, střední 60·24%), za to poplatníků ve skupinách vyšších s příjmem 2400—3600 K je 16·74% (venkov 17·39%, větší města 16·16%, střední 18·59%) a ve skupině s příjmem 3600—7200 K 14·19% (venkov 12·62%, větší města 15·39%, střední 16·67%), kdežto v jednojazyčných německých a smíšených okresech s německou většinou, u nichž je silnější zastoupení v nejnižší skupině, u jednojazyčných 74·77%, u smíšených 77·82% (jednojazyčné: venkov 81·48%, větší města 64·64%, střední 61·76%, smíšené: venkov 80·96%, větší města 65·83%, střední

72·04%) a slabši ve skupině s příjmem 2400—3600 K, kde je u jednojazyčných 14·01%, u smíšených 12·29% (jednojazyčné: venkov 12·75%, větší města 16·02%, střední 16·30%; smíšené: venkov 11·28%, střední 14·07%), vyjímaje větší smíšená města s německou většinou (16·27%) i ve skupině s příjmem 3600—7200 K, u jednojazyčných 7·14%, u smíšených 7·58% (jednojazyčné: venkov 3·18%, větší města 13·27%, střední 14·53%; smíšené: venkov 6·02%, větší města 13·54%, střední 10·41%). Ve skupině s příjmem 7200—12.000 K i ve skupině s příjmem přes 12.000 K je průměr jednojaz. českého území vyšší než průměr jednojazyčného území německého i smíšeného území s německou většinou a to jak v celkovém průměru (české jednojaz. 3·05 resp. 1·91% proti 2·24% resp. 1·84% jednojaz. německého a 1·43% resp. 0·88% smíšeného s německou většinou), tak ve větších městech (česká jednojaz. 4·31% resp. 2·81% proti 3·46% resp. 2·61% u jednojazyčných a 2·93% resp. 1·43% smíšených německých), ve venkovských okresech je průměr jednojaz. českých okresů rovněž vyšší ve skupině s příjmem 7200 až 12.000 K (1·66% proti 1·38% jednojazyčných a 0·99% smíš. německých okresů) a ve skupině nejvyšší je český průměr větší než průměr v německých smíšených (1·01% proti 0·75%), za to však menší, než v jednojazyčných německých (1·21%). U středních měst je v těchto skupinách rovněž průměr jednojazyčných českých vyšší než smíšených s německou většinou (3·26% resp. 1·24% proti 2·29% resp. 1·19% u smíš. německých), za to však nižší, než v jednojazyčných německých (4·06% resp. 3·35%).

Smíšené okresy s českou většinou mají v celku ve skupinách s příjmem do 7200 K lepší rozvrstvení (69·50%, 17·20%, 10·32%), než německé jednojazyčné a smíšené okresy, a nepříznivější nežli jednojazyčné české, s výjimkou skupiny 2400—3600 K, u níž je kvota smíšených českých vyšší, než jednojazyčných českých (17·20% proti 16·74%); kdežto u nejvyšších dvou skupin (1·99% resp. 0·99%) mají příznivější rozvrstvení jen jako smíšené německé a horší než jednojazyčné české a německé okresy. Pozorujeme-li pak zvláště venkov, větší a střední města smíšených českých okresů, jsou poměry venkova ve všech skupinách příznivější (69·71%, 18·60%, 9·18%, 1·55%, 0·96%) než poměry venkovských jednojazyčných a smíšených okresů německých, s výjimkou nejvyšší u jednojazyčných venkovských okresů německých (1·21%), a zase méně příznivé, než poměry jednojazyčných venkovských okresů českých. Větší města smíšená s českou většinou mají u porovnání s ostatními

většími městy nejnepříznivější rozvrstvení (71·49%, 13·19%, 11·79%, 2·69%, 0·87%), ve středních městech smíšených s českou většinou pak jsou skoro tytéž poměry, jako v jednojazyčných českých (60·24%, 18·59%, 16·67%, 3·26%, 1·24%).

Ze srovnání německých smíšených okresů s německými jednojazyčnými vidíme konečně, že smíšené mají v celku vyjímaje skupinu 3600—7200 K nepříznivější rozvrstvení, než jednojazyčné, což platí zvláště o středních městech smíšených německých, kdežto u venkovských okresů a větších měst není rozdíl ten značný.

Podobné vidíme také u rozvrstvení celkového obyvatelstva; v českém území, zejména v českém smíšeném území, jsou střední a vyšší vrstvy slaběji zastoupeny (v jednojazyč. českých obyvatelstva s příjmy do 1200 K 86·35%, s příjmy 1200—12.000 K 13·39%, přes 12.000 K 0·26%, ve smíšených přev. českých 91·69%, 8·23%, 0·08%) než v německých (jednojazyčné 81·42%, 18·42%, 0·16%; smíšené 82·45%, 17·23%, 0·32%). Mezi jednojazyčným a smíšeným německým územím není velkého rozdílu, mezi jednojazyčným a smíšeným českým jsou rozdíly značné.

Méně příznivý průměr u českých okresů, zejména smíšených, způsoben jen slabým zastoupením středních a vyšších vrstev na venkově a slabším zastoupením těchto vrstev ve středních městech.

Z posledních tabulek vyniká nám ještě více rozdíl mezi poplatností větších a menších poplatníků a jeho vliv na celkový průměr jednotlivých skupin. Všeobecně lze říci, že v českém území je průměrné zdanění poplatníků s příjmy pod 12.000 K vyšší (31 K, jednojazyčné 32 K, smíšené 29 K) než v německých okresech (27 K, jednojazyčné 28 K, smíšené 23 K), průměrná zdanění poplatníků s příjmy nad 12.000 K zase v českém území menší (1213 K, jednojazyčné 1203 K, smíšené 1377 K) než v okresech německých (1459 K, jednojazyčné 1372 K, smíšené 2259 K); následkem toho pak je také podíl větších poplatníků na celkové dani v českém území menší (41·28%, jednojazyčné 42·03%, smíšené 32·45%) než v německých okresech (47·68%, jednojazyčné 47·85%, smíšené 46·85%).

Platí to zejména pro okresy venkovské (české jednojazyčné 26 K a 1883 K a 42·29%, smíšené 28 K a 1629 K a 36·21%; německé jednojazyčné 24 K a 1766 K a 47·54% a smíšené 21 K a 2812 K a 47·54%), kde je výjimkou jen průměrná daň poplatníků s příjmem přes 12.000 K, jež je menší, než v jednojazyčných okresech českých, pro větší města (česká jednojazyčná 37 K a 990 K a 43·32% a smíšená 29 K a 687 K a 17·60%; německá jednojazyčná 34 K

a 1242 K a 49·59% a smíšená 32 K a 1302 K a 36·95%) s tou výjimkou, že průměrná daň menších poplatníků ve smíšených českých městech je menší než v německých a ve smíšených německých městech podíl poplatnosti větších poplatníků na celkové poplatnosti menší, než v jednojazyčných českých městech. Ve středních městech pak jsou poměry poněkud jiné; podíl větších poplatníků na celkové poplatnosti je v německých městech větší (jednojazyčná 45·66%, smíšená 38·67%) než v jednojazyčných českých (22·49%), kdežto ve smíšených českých je větší (39%) než ve smíš. německých. Průměrná daň menších poplatníků v českých městech (36 K) je pak větší než ve středních (27 K), avšak menší než ve větších německých (37 K). Průměrná daň poplatníků větších měst je jen ve smíšených německých (1468 K) větší než u českých (jednojazyčná 837 K, smíšená 1278 K), u jednojazyčných německých je vyšší (892 K) pouze proti jednojazyčným českým městům.

V rozdílech mezi jednojazyčným územím českým a smíšeným územím českým a pak mezi jednojazyčnými okresy německými a smíšenými okresy německými pravidla ta neplatí.

Celkově lze říci:

Jednojazyčné české území má následkem slabého zdanění venkova poměrně méně obyvatelstva osobní dani podrobeného, průměrný příjem a průměrná sazba daňová je tu hlavně vlivem poplatníků velkoměstských zase vyšší; nejdůležitějším pramenem příjmů jsou zaměstnání služební, daleko méně pak samostatná podnikání. Rozvrstvení poplatníků dle příjmů má jednojazyčné území české nejpříznivější; majetkové poměry poplatníků menších jsou příznivější, poměry poplatníků větších méně příznivé.

(Dokončení.)

Státní dlužení a státní úvěr.

Napsal prof. Jan Koloušek.

(Pokračování.)

IV. Povaha státního úvěru, jeho houževnatost i nezdolnost.

Hojnými příklady ze státního dlužení evropských velmocí bylo doloženo, jak se státní úvěr přese všecky rozmanité přehmaty i těžké chyby finančních správ dovede rychle i všude zotaviti. Při střídavé hojnosti úvěrních kapitálů, při náhodné větší jejich nabídce dostává se během delších dob také nejprodluženějšímu státu velmi příznivých úvěrních podmínek; ano věřitelé rychle zapomínají na všeliká zklamání i na trpké zkušenosti, kterých zažili se svými mocnými dlužníky státními. Stát, který byl třebas i věrolomným, nemusí míti skoro ani velikých obav, že nedostane později snadno vypůjčiti, jakmile jen zase uvede do jakéhosi pořádku své rozvrácené finance a podá jistou záruku novým věřitelům, že jim lépe hodlá splniti své dlužné závazky, nežli věřitelům starým. — Ovšem tato snadnost státního úvěru není neustálou, pomíjí rychle v dobách občasného kapitálového nedostatku; ale který stát dovede se v takových kritických dobách se svými úvěrními požadavky uskrovniti, dočká se jistě poměrně brzy zase lepších dob a příznivějších úvěrních podmínek. Odtud plyne nezbytný příkaz také při občasné nutnosti těžkých podmínek úvěrních (za vysoké úrokové míry) podnikati dlužné závazky tak, aby se za příznivějších časů daly opět zmírniti.

Úvěr také těch států, které se přiznaly neschopnými k placení a snížily svým věřitelům úroky i kapitály dlužné, nebo které své povinnosti dlužné znehodnotily na př. zlehčenou měnou, nebo které dlužné úroky věřitelům zkrátily vysokými daněmi, nebývá nikterak otřesen trvale nebo snad naprosto zničen, ba často se po takových

násilných operacích zrovna vzpamatuje a polepší. Musí arci býti patrno, že dlužnický stát podobných ulehčení dovedl použiti k docílení rozpočtové rovnováhy, že nepřidělává lehkomyslně nových dluhů nebo musí novým věřitelům poskytnouti nové záruky buď nápravou veškerého státního hospodaření nebo zaručenými důchody nebo jistotami jinými (zástavou státních důchodů na př.). —

O doklady pro to z historie státního dlužení není nijaké nouze: Turecko zmítané stálými vnitřními nepokoji a vzpourami, ohrožené ve své existenci válkou se Srbskem a později s Ruskem, zastavovalo napořád platy počátkem třetí čtvrti 19. století (1875 až 1878), nebo vyplácelo své úroky z části zcela bezcennými papírovými penězi. Tak turecké 3%ní losy z r. 1870 přestaly se úrokovati nadobro již od r. 1875 a splácejí se teprve podle pozdějšího narovnání s věřiteli pouhými 60% nominální sumy; podobně i z jiných půjček (z r. 1869 a 1874) byly úroky buď silně redukovány nebo úplně zastaveny. Ale totéž Turecko pokořené, silně ztenčené ve svém území i ve svých hmotných zdrojích dovedlo si přece již v r. 1882 vypůjčiti na 5%ní půjčku 75 mil. frs. za kursu 83%. Považí-li se, že rok před tím uherská 5%ní renta (papírová) nedocílila vyššího emissního kursu než 80%, je viděti, že nedávno před tím prohlášená insolvence tureckým financím pranic nevadila a že hned Turci nabyli nového úvěru. A když později Turecko se podvolilo pořádné kontrole evropské (»conseil d'administration de la dette publique Otomanne«) i dalo v zástavu některé své státní důchody novým věřitelům (a částečně i starým na jich arci redukované úroky), dostalo již v r. 1890 půjčku 4%ní ve značné výši 8·61 mil. liber šterl. (= asi 206¾ mil. K) za kurs 81·1%. — Po všech hrozných pohromách za poslední války, v které ztratila říše Osmanů skoro všechny provincie evropské, jsou 4%ní renty turecké přece na burse pařížské prodávány přibližně za touž cenu jako zlaté renty (4%ní) uherské nebo rakouské.[1]

Španělsko v r. 1876 redukovalo 3%ní úroky na třetinu, totiž na 1% ročně. V r. 1882 prohlásila pak španělská vláda redukci všech 3%ních dluhů takovou, že místo nominálních 4.500 mil. peset byl věřitelům redukován kapitál na pouze 1971 mil. peset, z kterých

[1] Dne 30. května 1913 byla renta uherská v Paříži za 86·60%, kdežto turecké 4%ní renty za 86·90%.

se pak platil úrok 4%ní. (Tedy kapitál dlužný se snížil věřitelům na $43^{3}/_{5}$% a úrok jejich se zmenšil ze 135 mil. na 78·84 mil. peset.) Kromě toho se platily úroky v silně znehodnocené měně papírové. Ale za 14 let po takovém výslovném státním bankrotu, za značných obtíží zahraničních a bezprostředně před válkou se Spojenými Státy přece dostala španělská vláda v r. 1896 novou 5%ní půjčku 250 mil. peset za dosti příznivý kurs 93%. A hned po ukončené té válce, ve které Španělsko pozbylo všech svých osad v Americe i v Asii, mohlo ještě prodati velikou půjčku 5%ní 1.200 mil. peset za kurs 83%. Podmínky ty patrně nebyly horší nežli pro francouzskou rentu 5%ní v r. 1872—1873; tedy silně prodlužený stát, který před tím již své věřitele zkrátil více než o polovici jejich pohledávek, nemusil se podvoliti ani horším podmínkám nežli nejbohatší stát, který v Evropě po Veliké Britanii má úvěr nejlepší. Při tom má Španělsko dosud finance ne příliš skvělé: ze všech rozpočtených vydání 1.135 mil. peset na r. 1912 pohltily úroky a splátky na státní dluhy přes 409 mil. peset čili plných 36%!

A podobně Portugalsko a Řecko několikrát redukovaly silně úroky ze svých státních dluhů — (v Řecku byly úroky zahraničních půjček ke konci 19. století sníženy až jen na 30% původní výše), — ale nabývají přes to nových úvěrů dosti snadno. Portugalsku se podařilo již v r. 1891 uzavříti poměrně velikou půjčku 4½% (50¾ mil. milreis) za kurs 86¼%, tak že se nezavázalo k vyšším úrokům než 5¼% ročně.

Ještě méně vadilo státnímu úvěru, když snížení úroků bylo provedeno zdánlivě zákonnou cestou, totiž zvyšováním daně kuponové. Nejlepším dokladem pro to je postup Italie v r. 1894. Italie na své renty (5%ní, 3%ní i jiné dluhopisy) uložila napřed kuponovou daň 8·8%, kterou v r. 1871 zvýšila na 13·2%. Když pak v posledním desetiletí minulého století finance italské zápasily se stálými a ohromnými schodky, pomýšlela italská vláda na nové zvýšení kuponové daně až na 20% úrokového důchodu. Zákon o této zvýšené dani byl po dlouhých zápasech v italské sněmovně konečně přijat a vyhlášen dne 22. července 1894 a bylo jím stanoveno, že na dluhopisy dani podléhající od 1. ledna 1895 se zvyšuje ta daň na 20% (ze 13·2%).

Pokud se o dani té pouze mluvilo a projednávalo, i pokud nebylo ještě zcela jisto, jak a kdy předloha bude přijata ve sněmovně, měla ona nejistota dosti zřetelně nepříznivý vliv na kursy italských rent. Tak byly ceny renty 5%ní (vlastně 4·34%ní po

srážce daně kuponové) v Berlíně koncem roku 1891 90¼%, 1892 91·4%, 1893 78·6% (klesly její ceny za dvě leta téměř o 13%, kdežto všude jinde ceny státních papírů značně stoupaly). Ale jakmile byl zákon o zvýšení daně přijat a nejistota o dani, jaká bude, přestala, hned se to projevilo ve stoupání kursů renty té, třeba byl její úrok značně redukován. Byly totiž ceny renty té — (do konce roku 1894 4·34%ní a od počátku roku 1895 již jen 4%ní) v Berlíně:

koncem roku	1893	1895	1896	1897
renty 4·34%ní	78·6%	—	—	—
renty 4%ní	—	83·9%	91·8%	94·8%

až dostoupila později ceny přes pari (v r. 1901 a již i dříve), tak že mohla býti již po deseti letech konvertována al pari v rentu 3¾% a 3½%. Věřitelé nejen že se nijak nemstili za snížení svých úroků, nýbrž naopak se hleděli Italii co nejvíce zavděčiti. Ano renta 4½%ní (nezdaněná) mohla býti již v roce 1903 konvertována al pari v rentu 3½%ní (tedy již za osm let po oné redukci úrokové).

Jak zcela jinak se tu chovali věřitelé vůči státu italskému proti oné známé již nevůli, kterou projevili angličtí věřitelé Rakousku po unifikaci rakouského sjednoceného dluhu! Ovšem Italie hleděla především po roce 1895 zachovati rovnováhu ve svém státním hospodářství a nejen že toho brzy docílila, nýbrž vykazovala stálé i značné přebytky rozpočtové. A tak dočkal se italský stát takového neočekávaného úspěchu úvěrního, že v r. 1909 mohl prodati novou železniční půjčku 150 mil. lir úrokovanou pouze 3·3% ročně za kurs 102%! (Místo upsaných jen 150 mil. lir bylo vyplaceno hotových 153 mil. lir.)

Touž dobou se pruské 4%ní konsoly prodaly za kurs 102% a 3½%ní pouze za 94·8%. Ano Rakousko, které nyní musí stále se objevovati na úvěrním trhu a nedovedlo nikterak si zjednati rovnováhu rozpočtovou, musilo téhož roku 1909 se odhodlati ke krátkodobé tříleté půjčce 4%ní, kterou prodalo jen za kurs 97·3%, tak že skutečné úrokování bylo téměř 4·9% ročně, kdežto Italie nepotřebovala současně platit ani plných 3¼% (jen asi 3·235%)! Tak brzy a dokonale bylo zapomenuto na redukci úrokovou, která naopak spíše italským financím prospěla,

jelikož mohlo se snadněji docíliti rovnováhy ve státním rozpočtu.[1] (Italie zdaněním v r. 1895 získala ročních úspor úrokových téměř 30 mil. lir.)

Ze všech těchto uvedených fakt je viděti, jak státní úvěr i jakkoli chudých a zubožených států jakož i států těch, které své věřitele několikrát citelně poškodily, nicméně se může dobře spraviti, jakmile se objevuje dosti kapitálů na trhu, i jakmile se státní finance uvedou do jakéhosi slušnějšího pořádku, nebo když se novým věřitelům poskytne určitá záruka. Starých křivd se nedbá, protože pravidelně noví věřitelé nejsou totožnými se staršími. Pouze na jedno jsou věřitelé vždy úzkostliví a upiatí, když stát příliš často potřebuje úvěru, i když při veškerém tom častém dlužení nedovede si zjednati rovnováhu v rozpočtu.

Jiná velmi nápadná skutečnost dá se z moderního zadlužování zjistiti: Všechny státy evropské kromě Velké Britanie své dluhy několikrát znásobily, břemena úroková jsou nyní neskonale vyšší než byla před stoletím — (v naší monarchii na př. budou brzy asi 50krát větší nežli po státním úpadku roku 1811); — ale ohromně zvětšené dluhy ty snášejí se od států nepoměrně lehčeji nežli dříve. Ukazuje se to také na poměrném podílu, který na úroky ze státních vydání nyní připadá proti dobám dřívějším. V r. 1868 činily úroky z rakouských státních dluhů sotva 160 mil. K (po zdanění a po odečteném podílu Uher), byly tedy nejméně třikrát menší nežli jsou nyní, ale ze všech státních vydání připadalo na úroky ty v r. 1868 asi 30%, kdežto nyní úrokové vydání činí jen něco přes 15% z celého státního rozpočtu. Patrně se tak poměrná tíha rakouských dluhů za 45 let zmírnila skoro na — polovic, ačkoli se jejich (absolutní) úroky ztrojnásobily.

Vedle toho také jinak ulevuje se státní břemeno úrokové, že kupní síla peněz nepoměrně klesla proti dobám minulým. Důchod téže peněžní velikosti stačí nyní na mnohem menší množství spotřebných věcí nežli dříve. To je všeobecně pozorovaná i často trpce pociťovaná skutečnost »drahoty«. Věřitelské důchody však zůstávají nejen peněžitým důchodem stejnými, nýbrž mohou se i silně snížiti buď úrokovými redukcemi (zdaněním nebo jiným snížením)

[1] To je novým potvrzením pro naprostou nesmyslnost úrokové restituce, kterou Rakousko provedlo březnovým patentem v r. 1818; právě pro tu restituci nemohla se zjednati rovnováha v rozpočtech rakouských a tím úvěr rakouský nejvíce utrpěl.

nebo konversemi. Jak značné může býti takové snížení úrokového důchodu, pro to jsou četné i rozmanité doklady. Důchod z 5%ní francouzské renty se snížil postupnými konversemi na 3%, tedy na pouhých 60% dřívější své výše. Španělská redukce úroků činila 1882 skoro 47½%, tak že věřitelé mají pouze 52½% vymíněného důchodu. Italská 5%ní renta byla daněmi postupně redukována na 4%ní a pak ji někteří věřitelé dobrovolně konvertovali při stejném úrokovém důchodu na 4½%ní. Tedy za 900 lir renty 4%ní (původně 5%ní) dostalo se jen 800 lir renty 4½%. Tato 4½%ní renta byla pak v r. 1903 konvertována na 3½%ní. Tedy z původního úroku 45 lir postupným zdaňováním a konversemi dostával na konec věřitel jen 28 lir, takže klesl jeho důchod na 62²/₉% původního.

Ona pokleslá kupní síla peněžních důchodů vysvětluje se menší hodnotou zlata, kterého se nyní dobývá skoro pateronásobné množství nežli na př. kolem r. 1885. Za veškery věky byl výtěžek zlata až do r. 1887 odhadován asi na 11½ mil. kg, kdežto za pouhých 25 let posledních (1887—1912) páčí se výtěžek zlata na 10¾ mil. kg, skoro se tedy za čtvrtstoletí množství zlata zdvojnásobilo. Toto tak rychle vzrostlé množství zlata musilo se podle mínění mnohých projeviti snížením hodnoty jeho a poněvadž zlato je všeobecnou mírou peněžitou, musila kupní síla peněz se uskrovniti. Tato všeobecná drahota ovšem napomáhá státním financím k snadnějšímu snášení břemen dlužních.

Za jinou příčinu drahoty nebo kleslé síly kupní peněz považuje se také obtížení všeho zboží i všech potřeb berněmi (státními, zemskými, obecními a jinými podobnými). Musí-li kdo platit v ceně zboží jakéhokoli buď daně spotřební nebo jiné dávky, které nějakým způsobem dovedli vyrabitelé nebo sprostředkovatelé přesunouti na odbývané výrobky nebo požitky, uskrovňuje se tím nepochybně množství potřeb, které si kdo může za touž sumu peněz opatřiti. Ale jak stát na jedné straně svými berněmi stlačuje kupní sílu peněz, tak opět na druhé straně množí své vlastní prostředky a důchody, přímo je několikrát znásobil za další věky. A tak tíha věřitelského důchodu poměrně klesá, i když jeho peněžitá výše zůstala stejnou; stát tento důchod lehčeji dovede hraditi ze znásobených důchodů berních. Tím snáze se snáší pak břemeno dlužní, když kromě toho konversemi nebo jinými redukcemi úroky se snižují i co do peněžité své výše. Velmi vhodným dokladem pro to je hospodářství státní ve Velké Britanii:

Když v r. 1882—83 celý anglický státní rozpočet vykazoval všech příjmů pouze 86 mil. liber šterl. a když státní dluh, který náhodou byl zrovna skoro téže výše, jakou má nyní po třiceti letech (1912/13), — vyžadoval ročních úroků značně přes 21 mil. liber šterl., patrně celá jedna čtvrtina státních příjmů byla spotřebována na úroky státních dluhů. Ale pro r. 1912/13 po třiceti letech podařilo se ze státního dluhu, který je nominálně skoro týž, snížiti úroky na 17 mil. liber šterl. a zároveň se zvýšily státní důchody přes 188 mil. liber šterl. a tak kleslo státní břemeno úrokové na pouhých 9% státních příjmů proti 25% před třiceti lety, třeba nominální peněžní výše státních dluhů anglických je skoro táž jako dříve (spíše jsou ještě dosud dluhy ty o nějaký nepatrný zlomek vyšší. Ovšem se dluhy ty dosti značně uplácejí).

Stav velkobritských státních financí arci je nepoměrně příznivější nežli v jiných státech, kde státní dluhy nepoměrně vzrostly. Ale také ve Francii na př. v r. 1882 při celkových státních důchodech 3040 mil. frs činily roční dlužní úroky téměř 1100 mil. frs, čili asi 36% všech státních příjmů pohltily. Proti tomu, podle rozpočtu na r. 1912, po třiceti letech státní dluhy silně od té doby rozmnožené, — (zejména o dluhy železniční a z jiných investicí), — vyžadují sotva asi 1000 mil. frs úroků následkem provedených konversí a ze všech státních důchodů 5176 mil. frs spotřebují už jen $19^1/_8$% asi, tedy jen o málo více než polovici onoho podílu, který bylo nutno vynaložiti ještě před třiceti lety. Také u nás v Rakousku za 45 let se podíl dlužných úroků ze státních všech příjmů snížil asi na polovinu (ze 30% na něco více než 15%).

Všecky tyto skutečnosti musí zajisté působiti příznivě na státní úvěr a bez odporu jsou nyní podmínky státního dlužení i pro země silně zaostalé a všelijak rozhárané nepoměrně lehčí a snesitelnější, nežli tomu bylo před 35 až 40 lety. Poslední dobou sice všeobecně přitužila úroková míra i pro státy, které ani nepotřebují nových úvěrů, nýbrž které své dluhy splácejí jako Velká Britanie s Irskem. Ale ani zcela sešlé státy, které utrpěly silně různými násilnými otřesy, jako na př. Turecko nebo Mexiko, nemusí v této těžké době platit ze svých dluhů ani takových úroků, jaké byly před čtyřiceti lety zcela běžné i pro státy úplně spořádané, o jejichž zdárné budoucnosti nemohla ani vzniknouti žádná pochybnost.

Ale je jisto, že tato úvěrní tíseň, kdy na trhu půjčovním jsou také nejspolehlivější podnikatelé nuceni platit ročních úroků od 7—9%, kterážto nouze o potřebné kapitály vznikla jednak velikým všestranným rozmachem všech hospodářských sil produktivních, jednak byla přiostřena pohnutými politickými událostmi a všeobecným postrachem válečným, nemůže míti dlouhého trvání i musí povoliti, jakmile se poměry uklidní a vyjasní. Potom zase pro úvěr veřejný nastanou podobně příznivé doby, jaké byly ke sklonku století devatenáctého a ještě i částečně v polovině prvního desetiletí nynějšího věku.

Z toho plyne však naléhavá povinnost pro všechny správce financí, aby jednak v takových obtížných dobách veřejný úvěr co možná nejvíce omezili, nesáhali k němu nikdy jindy leč v největší tísni, jednak aby uzavírali naprosto nezbytné výpůjčky tak, aby se jejich okamžité těžší podminky mohly v příznivějších dobách zase zmírniti. K tomu je nepochybným prostředkem neličeně a otevřeně přiznati sebe vyšší procento úrokové, které bylo nutno povoliti, ovšem s tou výhradou, že bude volno půjčku oplatit po určité době, kdyby nastaly příznivější poměry, a nahradit ji půjčkou jinou, pak už níže úrokovanou. Tedy, když na př. je nutno povoliti plných 5% ročních, je nezbytno vydávati jen 5%ní dluhopisy ovšem v plné ceně, tedy nikterak si nedati vyplatit sumu menší než nominální výškou dluhu. Tedy každé lpění na dřívějším nižším typu úrokovacím a prodávání státních (i jiných veřejných) půjček se ztrátami kursovními je hrozným pobloužením, je osudným proviněním proti státu a těžkým poškozením jeho financí na všechny příští doby. Ale je zároveň také posilováním posice věřitelské vůbec a stěžováním úvěru i zhoršováním jeho podmínek také pro všechny dlužníky ostatní, tedy také pro dlužníky soukromé, když nuceni jsou na trhu úvěrním ucházeti se pak o potřebné kapitály.

Bude lehko doložiti jednotlivými fakty, jak zprvu nominální sumy dluhů nezdají se mnoho vážiti proti skutečné kursovní ceně půjček. Ale tyto zdánlivé a zprvu jen nominální hodnoty cenných papírů, které za vysoké míry úrokové na trhu úvěrním nemohou se uplatniti, nabývají váhy a realisují se, jakmile míra úroková všeobecně klesá a poptávka po důchodech pevným procentem vyměřených roste. Tato poptávka se pak aspoň z části ukojuje důchody původně na nominální nízká procenta, které se dříve při vyšší míře úrokové prodávaly ovšem za nízké ceny, a které později při obecně klesajícím úroku

však stále stoupají v ceně, až konečně nabývají hodnoty v plné nominální výši. Tím ony zprvu jen zdánlivé nominální hodnoty stávají se skutečnými a všecky kapitály, které se takovým uskutečněním nominálních hodnot vážou, unikají pak dlužníkům na trhu úvěrním; nekonkurují při nabídce nových úvěrů!

V. Nízké emisní kursy státních půjček poškozují nejen dlužnické státy samy, nýbrž ubližují úvěru všech dlužníků vůbec.

Dluhy se strany věřitelovy nevýpovědné, které však dlužník může úplně podle své libosti splatit, kdykoli chce a může, mají pro dlužníky neocenitelnou výhodu. Ta výhoda spočívá v tom, že věřitel nikdy nemůže úroky smluvené zvýšiti, jelikož půjčku nesmí vypověděti, pokud dlužník správně své úroky a po případě i splátky (při půjčkách anuitních) platí; naproti tomu dlužník může vždy příznivého stavu míry úrokové (nízkého úroku) využitkovati a může své úrokové břímě trvale snížiti a může znovu čekati, až úroková míra znovu klesne ještě níže, aby zase své úroky zmírnil. Věřitel tedy při takových nevýpovědných dluzích nemůže stoupajíci míry úrokové využiti ke zvýšeni svých důchodů, kdežto dlužník každého trochu jen trvalejšího stlačení úroků může plně využitkovati na ulehčení svých závazků.

Na př. stát dostal 100 mil. K od věřitelů na 6%ní úrok nominální i skutečný zároveň (což se stává při vyplacení sumy al pari); je-li dluh věřitelem nevýpovědný, nebude stát nikdy platit vyšších úroků než 6%, třeba by úroková míra stoupla na 7% nebo na 8% neb i výše. Věřitel má 6%ní dluhopisy, které nemůže vypověděti; i musí se spokojiti 6%ními úroky, ačkoli lze dostati jinde úroky vyšší. Naopak dlužník by toho stoupání míry úrokové mohl sám ještě využiti ke snazšímu splácení svého dluhu. Kdyby na př. úroková míra vystoupla na 8% ročně, klesla by cena 6%ních dluhopisů na 75 K místo 100 K nominálních; dlužník by tedy na př. za 7½ mil. K hotových mohl uplatit 10 mil. K svého dluhu. Prakticky ovšem zřídka kdy mohou dlužníci za stoupající úrokové míry upláceti své dluhy; scházejí jim k tomu pravidelně nezbytné prostředky finančních přebytků; naopak za takových dob obyčejně státy nebo jiní veřejní dlužníci požadují spíše nových úvěrů. Ale nikterak nejsou přece podobné případy vyloučeny. Tak Velká Britanie s Irskem uplácí i stále nyní své dluhy za stoupající míry

úrokové. Docílených přebytků používá ke skupování 2½%ních konsolů vlastních, které na trhu lze dostati nyní skoro za kurs 75%!

Ale snížení původní úrokové míry se věřitelé při klesajícím úroku neubrání, pokud si dlužník sám k tomu nezatarasil cestu. Když úroková míra je všeobecně na úvěrním trhu 5% ročně (neb i níže), bude moci dlužník onen 6%ní dluh 100 mil. K vypovědět a splatit dluhem stejné výše sice, ale úrokovaným již jen na 5%. Viděli jsme, že není potřebí v takovém případě ani dluh snad vypovídati a spláceti, nýbrž že věřitelé sami si dají své úpisy 6%ní přeměniti či k o n v e r t o v a t i na 5%ní úrok (na 5%ní obligace). Později už věřitelé nemají možnosti tento snížený 5%ní úrok zase zvýšiti, kdyby úroková míra zase snad vystoupila na 6%, 7%, 8% neb i výše; neboť obligace jsou nevýpovědné a není tedy prostředku, kterým by majitelé jejich mohli vynutiti na dlužníku vyšší úrok. Ale jakmile by později zase úrok klesal ještě pod 5%, kdyby se snížil na 4% neb i pod ně, je možno dlužníkovi hned snížiti opětně novou konversí trvale břímě úrokové na 4%. A kdykoli později by klesala úroková míra na nějaký jen čas ještě níže, na př. na 3%, snížily by se trvale úroky na 3% a nemohly by již býti nikdy pro dlužníka z minulého dluhu zvýšeny, třeba by pak později úroková míra sebe více zase stoupala.

Z toho je zřejmo, že p ř i d l u z í c h s e s t r a n y v ě ř i t e l o v y n e v ý p o v ě d n ý c h n e n í m o ž n o ú r o k y n a ú k o r d l u ž n í k ů v n i k d y z v y š o v a t i, a ť s i ú r o k o v á m í r a j a k k o l i s t o u p á, a l e ž e s e ú r o k y d l u ž n í k o v y d a j í *trvale* s n í ž i t i, j a k m i l e ú r o k o v á m í r a, t ř e b a j e n n a u r č i t ý č a s k l e s n e, i n e m ů ž e s e p a k j i ž v ů b e c p r o d l u ž n í k a z v ý š i t i, a l e k a ž d é h o d a l š í h o s n í ž e n í ú r o k o v é m í r y m ů ž e d l u ž n í k t r v a l e z a s e v y u ž i t i v e s v ů j p r o s p ě c h.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Obecná škola. — Menšinové organisace. — Správní soud.

Hospodářsky jsme ve Slezsku naprosto slabí; bylo už zde řečeno, že v našem boji protiněmeckém jedinými našimi tvrzemi jsou školy, především ovšem školy obecné, které rozšiřují národní uvědomění a vzdělání do všech míst národního těla. Ve Slezsku je celkem o školství obecné postaráno dobře: koncem r. 1911 bylo ve Slezsku (bez moravských enklav) 565 obecných škol se 1787 třídami, do nichž chodilo 113.918 žáků; učitelů bylo 1838. Méně příznivě to vypadá, rozdělíme-li slezské školství dle národnosti. Především nás zarazí utrakvistické školy: 14 německo-českých a 22 německo-polských. Němci, kteří tvoří 42·7% obyvatelstva, mají sice jen 243 škol (kdybychom připočetli i polovičku utrakvistických, tedy 261), kdežto Češi 133 (+ 7) a Poláci 153 (+ 11). Německé školy mají však 767 (+ polovice utrakvistických : 29½) tříd z počtu 1787, české 433 (+ 22), polské 404 (+ 69½), učitelů bylo na německých školách 813 (+ 91½) z počtu 1838, na českých 428 (+ 21½), na polských 414 (+ 70). Průměrně připadá na jednoho učitele na německé škole 57 žáků, na české 61, na polské 70. Žactva bylo v německých školách 46.977, na německo-českých 2665, na německo-polských 8619, na českých 26.291, na polských 29.362. Soukromých škol bylo koncem r. 1911 českých 14 s 2423 žáky, polských 14 s 2103 žáky, 1 polsko-německá s 427 žáky a 39 německých se 7200 žáky (v tom 16 šulferajnských s 2700 ž.). Cvičné školy byly 4 německé s 585 ž., 1 česká se 119 ž. a 1 polská s 65 ž. Veřejných měšťanek německých bylo 33 (129 tříd, 195 učitelů, 5071 žáků), českých 6 (30 tříd, 47 učitelů, 1421 žáků), polská 1 (3 třídy, 7 učitelů, 81 žáků). Soukromé měšťanky byly 2 polské a 10 německých.

Nechť laskaví čtenáři prominou, že jsem je tolik obtěžoval těmi čísly. Spočítal jsem žactvo obecných a měšťanských škol slovanských zvlášť a německých také, k tomu připočetl třetinu žactva středních škol a vyšla čísla přibližně stejná, ačkoli Němci tvoří v obyvatelstvu jen 42·7%. Kdybychom tedy předpokládali stejnou plodnost slovanského i německého obyvatelstva, došli bychom tímto výpočtem k poznání, že deset tisíc slovanských dětí ve Slezsku se germanisuje v německých školách. Je však jisté, že toto číslo je daleko větší, poněvadž přirozeně slovanský lid při svém sociálním složení (dělnictvo, rolnictvo) je daleko plodnější — (a poněvadž sčítání bylo namnoze falšováno).

Tyto cifry ukazují, jak obrovský význam mají naše menšinové organisace, Matice Osvěty Lidové a Matice Opavská, které měly náhodou valné hromady obě ve stejný den, 18. května. Rozdělily se o práci, první má na starosti Těšínsko, druhá Opavsko. Matice Osvěty Lidové byla založena původně v Těšíně, bohužel už pozdě, kdy již okolní kraj byl uvědoměn polsky a město poněmčeno; opravdová její činnost začala teprve od té doby, kdy bylo přeneseno její sídlo do přirozeného středu Slezska, na Ostravsko. Zprávu o své činnosti za r. 1912 vydala v zajímavé Ročence, jež letos vyšla už po třetí. Odborů měla v tom roce 38, což je značný počet, uvážíme-li, že obcí s českým nebo převážně českým zastupitelstvem je na Těšínsku 42; ovšem organisace matiční zabírá především okresy nejvíce ohrožené, fryštátský a bohumínský, málo dosud zasáhla na Frýdecko: ze 34 obcí má tam odbory pouze 10. Na valné hromadě bylo toto doplnění organisační sítě vytčeno za přední úkol nového roku. Neboť loňský rok byl výhradně zabírán starostmi finančními. Vydání bylo 129.680·06 K (z toho přes dvě třetiny na budovu a zařízení orlovského gymnasia), příjmů 55.133·53 K; deficit musel být hrazen půjčkou v obnosu 75.000 K. Ale dosud stojí jen půl budovy gymnasijní, na druhou půlku měly býti peníze získány nezúročitelnými dlužními úpisy po 20 K, které dle stanov se měly vylosovat a splácet; bylo jich vydáno za 100.000 K, ale prodáno jen za 10.000 K a z toho skoro za 7 tisíc ve Slezsku. Letos na valné hromadě ponejprv bylo vylosováno 25 úpisů a shledalo se, že z nich byl prodán jen jeden. Úkoly Matice Osvěty Lidové ve školství rostou jako příval. V roce uplynulém vydržovala přes 20 mateřských školek, 4 školy obecné (v Bohumíně-Nádraží, Tošonovicích, v Rychvaldě na Alpince a ve Vrbici), do nichž chodilo 380 dětí, a hradí věcný náklad na orlovské gymnasium, které založila a první dva roky vydržovala. V uplynulém roce byla zveřejněna dívčí měšťanka v Lazech, do té doby vydržovaná Maticí Osvěty Lidové, a také starost o kuchařsko-hospodyňskou školu v Orlové jí převzalo samostatné kuratorium. Ale rostou úkoly nové a naléhavé; neboť nikde snad není takové nebezpečí v průtahu jako u nás a příčinou průtahu je právě jen hrozná tíseň finanční. Činnost vzdělávací má v rukou kulturní odbor, který za ten rok pořádal 63 přednášek a spravuje přes 30 knihoven lidových i žákovských, z nichž velkou většinu založila pražská »Národní Jednota Slezská«. Vedle toho ovšem byla kulturní práce v odborech, která je v Ročence v hlavních rysech zahrnuta.

Matice Opavská teprve před nedávnem se dala na cesty, nastoupené její mladší družkou: počala se zakládáním odborů a stará se více o školy, pokud to ovšem dovolují její skrovné finance. Odborů měla v tom roce 6, vydržuje 4 školy, 3 obecné školy, živnostenskou školu pokračovací a od školního roku 1912—13 měšťanku ve Svinově. Z ostatní kulturní práce nejdůležitější je vydržování veřejné lidové knihovny v Opavě. Zajímavo je, že Matice Opavská je majitelem knihtiskárny, která zaměstnává 28 sil a čistého zisku vykázala 7766·26 K. Nepříjemný stín vrhal na valnou hromadu fakt, že opavská Sparkassa vypověděla Matici Opavské hypothekární dluh 32.000 K.

Nemám zrovna materiálu po ruce, abych mohl srovnat menšinovou práci druhých dvou národů, bydlících ve Slezsku. Uvedu jen počet od-

borů. Matice Osvěty Lidové má nyní asi 40 odborů, Matice Opavská 11, kromě toho je ve Slezsku 15 odborů Ústřední Matice školské, kdežto Schulverein má v obcích většinou českých na 30 odborů a Nordmarka přes 30; polské organisace menšinové, Macierz Szkolna a Towarzystwo szkoły ludowej, mají ve smíšeném území českopolském také přes 30 odborů.

Pro boj o menšinové školství ve Slezsku důležité je rozhodnutí správního soudu ze dne 24. června 1913. Ve Slezsku totiž byly v té příčině nařízeními zemské školní rady, hlavně t. zv. Zeynkovými, poměry popleteny; proto domáhali jsme se zákona o menšinových školách, proto podala obec polskoostravská k správnímu soudu stížnost proti ministerskému nařízeni o zřízení polské školy. Správní soud rozhodl proti obci, což je konečně bezvýznamné, protože obec byla rozhodnuta školu zřídit; za to tím důležitější jsou důvody rozhodnutí: »Řízením správním bylo zjištěno, že jsou tu veškeré podmínky § 1. zákona zemského o zřizování škol obecných, že v Polské Ostravě dosud veřejné školy polské není, že nestačí, jsou-li v obci školy soukromé anebo v sousední obci škola veřejná, že není třeba, aby děti, pro které se zřízení obecné školy žádá, prokázaly, že jsou mocny jazyka polského, jen když pro ně rodičové, kteří se k polské národnosti hlásí, zřízení veřejné školy žádají, že není nijak zapotřebí zvláštního zákona o školství menšinovém, ježto § 1. zemského zákona o zřizování škol obecných ve Slezsku ve spojení s § 19. základního zákona státního úplně vystačuje pro veškeré obce slezské a pro všechny národnosti ve Slezsku bydlící, pokud jich příslušníci jsou státními občany rakouskými, a že tudíž všude tam jest zříditi národnostní školu menšinovou, kde jsou podmínky, § 1. cit. zákona zemského.«

Obec rekurovala také proti nařízení, aby na této polské škole vyučovalo se němčině jako předmětu povinnému; uváděla, že je v odporu s § 19. státního základního zákona o právech občanů, který pro školství obecné vylučuje jakýkoli nátlak učiti se jazyku jinému než mateřskému. Správní soud tu věcně nerozhodl; zrušil toto nařízení pro formální vadu předběžného řízení, že totiž obec jako vydržovatelka školy nebyla v tomto směru tázána. *K. O.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Nezdary rakouského vypůjčování v cizině; letos nebudou žádné nové státní výpůjčky. — Bezradnost říšské rady vůči rozvrácenému státnímu hospodářství; státní rozpočtový rok od 1. července do 30. června příštího roku; výsledky dosavadního rakouského budgetování. — Tak zvané zlepšení zahraniční obchodní bilance; zavedení třídní loterie vedle loterie malé. — Zavedení $4^1/_2$%ních dolnorakouských zástavních listů na pražskou bursu; proč se nevydávají také $4^1/_2$%ní zástavní listy české?

Finanční situace obou států naší monarchie nutí stále k novým dluhům státním, které jsou arci v této době všeobecně vysokého úroku nanejvýš nevýhodně uzavírány. Vyznělo to také jasně z řeči ministra Zaleského v rozpočtovém výboru, že prý nyní rakouská finanční správa ne-

pomýšlí na vydávání nových státních půjček před r. 1914. Slova ta byla hodně hlasitě adresována majitelům rakouských státních papírů, aby neměli prozatím strachů, že by se mohl trh státních rent ještě více přeplniti a stísniti vydáním nového nějakého velkého dluhu státního.

Ale ujišťování finančního ministra rovná se zajisté onomu známému liščímu tvrzení, že jsou h r o z n y k y s e l é. D ě l á s e t a k z n o u z e c t n o s t! Náš stát totiž vyzkusil své štěstí s novými výpůjčkami letos už dvakrát. Pokaždé nabízel věřitelům podmínky nadmíru lákavé a při tom skvělé zúročení: Americkým kapitalistům za 25 mil. dollarů krátkodobé půjčky platíme přes 7 procent ročních úroků a za železniční anuitní půjčku (122·8 mill. M) smluven po celou dlouhou dobu jejího trvání úrok značně přesahující 5 procent ročně. Přece tyto tak věřitelům výhodné podmínky nezaručily zdar ani jedné ani druhé emise. Americká půjčka byla možna toliko na tak vysoký úrok; hned totiž věřitelé počítali ji zastaviti v Paříži a doufali tam dostat nepoměrně lacinější úvěr, než jak si ho dali platit od nás. Ale spekulace ta jim selhala, v Paříži o půjčce na zastavené rakouskoamerické papíry nechtěli ničeho slyšet a tak celá půjčka uvázla v rukou amerických kapitalistů, kteří sami nyní nadmíru potřebují peněz na domácí starosti a nechtí ani nemohou už převzíti žádnou další půjčku cizí za jakýchkoli podmínek. A rovně se nezdařila emise německým kapitalistům při rakouské investiční železniční půjčce, z které snad více než polovice zůstala bankovní skupině v rukou nerozprodána.

Z těch důvodů nechtí dnes ani o rakouských ani o uherských nových dluzích v cizině ničeho slyšeti a odmítají je s nepokrytou rázností. Tak zamýšlelo město Budapešť emitovati nyní půjčku v Německu asi 125 millionů korun. Již se oznamovalo její uzavření, ale v poslední hodině věřitelé němečtí odřekli naprosto, odůvodňujíce, že se musili tak rozhodnouti, jelikož říše německá současně se státem pruským emitují 225 mil. M 4procentní renty a 75 mil. M směnečních dluhů. Budapešť musil se následkem toho odhodlati k s m ě n e č n í výpůjčce 50 mil. K n a j e d e n r o k za úrok 6¾ procenta, který se hned napřed z vyplacené sumy strhne. Přepočte-li se to na obyčejné úrokování polhůtné, vyjde z toho vysoká sazba téměř 7¼ procenta na rok. A k tomu přidají se ještě provise a jiné emisní výlohy půjčky, takže tyto peníze budou státi město nedalece 8 procent ročních úroků.

Nejdojemnější při tom je naše nezištnost a obětivost vůči Uhrám. Náš finanční ministr šetřil co možná domácího trhu, nerozprodával nové r a k o u s k é půjčky doma, k čemu přece by měl k službám poštovní spořitelnu i s její bankovní skupinou. Uchýlil se o značné sumy tedy do Německa i do Ameriky za velmi tvrdých podmínek, ale za to ponechával velikomyslně Uhrům plnou volnost, aby si mohli velikou část svých půjček umístiti ve Vídni a na ostatních místech rakouských. Uhři při tom zavázali se ještě znatelně na nižší úroky nežli naše polovina říše, která za úroky neobyčejně vysoké byla nucena sháněti potřebné peníze výlučně v cizině.

Cizina však rakouské půjčky odmítá v tomto okamžiku naprosto. Francouzi nám svou úvěrní pomoc odepřeli již dávno, částečně také z politických důvodů, jelikož jsme spojenci nepřátelského jim Německa; do

Anglie nemáme přístupu již od rakouskouherského vyrovnání po r. 1867; a tedy zbývalo jediné Německo, když i Amerika doznala velmi smutných zkušeností s naší poslední výpůjčkou, že jí nemohla ani použiti k zástavnímu úvěru. Ale Německo samo potřebuje velmi mnoho úvěru pro vlastní své zbrojení a na jiné neodkladné účely. Již v únoru tohoto roku bylo vydáno na 500 mil. M německých říšských a pruských rent i pokladničních poukázek a nyní v červnu nové emise byly nutny v celkové výši 300 mil. M (50 mil. M říšské renty, 175 mil. M pruské renty a 75 mil. M směnečních dluhů). Tedy ve třetině roku celková úvěrní potřeba Pruska i říše německé činila 800 mil. M. A podmínky dlužení se i pro Německo silně pohoršují. Novou 4procentní rentu bylo možno umístit pouze za kurs 97 procent; při tom hned 3procentní renty německé poklesly až pod 75 procent a vynášejí tedy plná 4 procenta úroků.

Jaké důsledky plynou pro úvěrní ústavy z této pokleslé ceny všech cenných papírů, nejlépe se vidí na příkladu poštovní spořitelny, která ke konci roku měla asi za 420 mil. K nominálních cenných papírů (po většině státních). Kursovní cena těchto papírů byla sotva 363 mil. K, kdežto při koupi bylo za ně vydáno 383 mil. K asi; tedy 20 mil. K ztrácela poštovní spořitelna pouze na svých cenných papírech. Ovšem je to jen pouhá ztráta účetní, pokud ústav není nucen papíry ty prodávati; ale pro každý úvěrní ústav nastává někdy nutnost realisovati tyto hodnoty a potom ona účetní ztráta se stává skutečnou. Odtud se pochopí všeobecná nechut i odmítání nových půjček státních, jakož i odpor spořitelen proti nátlakům a nařízením vládním, aby musily míti uloženu valnou část svých pohotovostí ve státních papírech.

* *
*

A jak se chová říšská rada vůči všemu tomuto povážlivému hospodářství státnímu?

Ta se o ně skoro nestará! Je viděti sice všeobecnou zřejmou nechut ke všem novým břemenům, ano ukazuje se i pasivní odpor poslanců všech stran parlamentárních vůči všem finančním předlohám vládním: říšská rada a její výbory rokují o nich sice stále, ale nevyřizují jich vůbec. Ale k nějakému rozhodnému nápravnému činu se naše nejvyšší zastupitelstvo lidové nedovedlo odhodlati. Říšská rada nemá moci omeziti státní vydání, povoluje po dlouhých tahanicích vše, čeho rozhodující činitelé si přejí. Aspoň se snáší bez rázného odporu, ano někdy i bez ohrazení, když všechny tři vlády naše (společná, rakouská i uherská) uvalují na oba státy nová ústavně nepovolená vydání. Ale zároveň se nepamatuje nikterak, jak by se tato stále přibývající vydání dala pořádně uhraditi. Když úhrady není, dá se svolení k novým půjčkám, a to někdy velmi povážlivým způsobem teprve až dodatečně, když vlády použily povoleného úvěru k docela jiným účelům. Vláda používá také pokladních hotovostí k nepovoleným vydáním, a když má pokladny prázdné, dovolává se teprve dodatečného schválení, aby je mohla zase novým úvěrním jednáním naplniti. Při tom ani pořádně nelze seznati, kolik se státních pravidelných důchodů nedostává, výtěžek státních výpůjček bez rozpaků zařazuje se mezi řádné státní

příjmy a schodky uhražují se z pokladních hotovostí, které se zase doplňují z nových dluhů. Teprve úžasně vzrůstající státní dluhy ukazují děsné deficity, které jinak se zahalují všelijak povážlivými způsoby.

Takové neprozíravé a záhubné hospodářství zůstává bez parlamentární jakékoli kontroly. Naše ústavnost je politicky vůbec zdánlivá, ale absolutní rozhodování by se mohlo mírniti aspoň náležitým vykonáváním rozpočtového povolovacího práva parlamentárního k výdajům státním. Ale právě k projednávání rozpočtu se sněmovna skoro nikdy pořádně nedostává a ke kontrole, jak se rozpočty dodržují, už vůbec nikdy ne. Poslanecká sněmovna ve své málomoci vůči novým rostoucím požadavkům neklade vůbec nijakého odporu, ale nemá také odvahy z toho vyvoditi náležité důsledky. Když tu nová vydání už jsou, ať již vítaná nebo nevítaná, bylo by povinností je krýti a nikoli je množiti ještě úroky z nových dluhů. Bylo by také nutno složiti si jednou náležitý počet z takového výpůjčkového hospodářství; bylo by nezbytno prozkoumati řádně celý rozpočet a po jeho důkladném vyšetření skutečně jej parlamentárně projednati. Ale trapného uvědomění nepokryté pravdy se sněmovna sama bojí, leká a štítí, a proto se raději celému rozpočtu vyhýbá a odbývá to neplodným a zcela zbytečným mluvením politických řečí při rozpočtových provisoriích. Takovými řečmi se ani naše ústavní ani finanční neduhy nezhojí! Bylo by nutno rozhodného činu, uvésti totiž do rovnováhy státní vydání se státními příjmy a neohrožovati stále budoucnost novými závazky z neuhrazených státních vydání. Především by se musily zákonodárné sbory vzepříti mužně proti nekonečnému stupňování výdajů.

Tím se také vysvětluje, proč říšská rada nemá času na vyřízení státního rozpočtu. Fysického času by měla jistě dosti. V říjnu se pravidelně již hotové předlohy rozpočtové říšské radě předkládají. Dejme tomu, že by tu snad do nového roku nestačilo času úplně celý rozpočet vyříditi, ale tím nijak nelze omluviti, že by se musilo v červnu ještě jednati o povolení rozpočtového provisoria na celé druhé pololetí, ano že ani toto rozpočtové provisorium nelze říšskou radou protlačiti jinak než pohrůžkou, že bude užito známého článku 14.!

Proto ohlašovaná změna v budgetování, jak finanční ministr Zaleski se s ní vytasil, po dohodě s Uhrami i se společnou vládou monarchie, podle které rozpočtový rok bude od 1914 vždy počínati 1. červencem a končiti 30. červnem příštího léta, bude sotva zárukou, že by se pořádně ústavně projednal státní rozpočet. Je pravda, že říšská rada by měla k projednávání budgetu více jak čtyři měsíce času (od konce ledna neb od počátku února, kdyby se předloha rozpočtová dostala do říšské rady), ale nyní uplyne pravidelně 8 až 9 měsíců od podání předlohy a na konec se jen s nouzí vyřídí rozpočtové provisorium bez parlamentárního projednání celého rozpočtu. — Francouzský, belgický nebo ruský rozpočtový rok také počíná 1. lednem a končí 31. prosincem a přece bývají rozpočty oněch zemí v čas parlamenty vyřízeny. Často byl státní rozpočet ve Francii již před letními parlamentárními prázdninami (před 14. červencem) úplně hotov a oběma sněmovnami projednán pro budoucí rok!

Tedy touto reformou finanční ministr Zaleski sotva dovede zažehnati u nás zakořeněný zlořád státní rozpočet vůbec parlamentárně neprojednávati. Je to onen známý zvyk úplné nerozhodnosti u všech tříd i u všech ústavních činitelů nerozhodovati o ničem energicky po zralé úvaze, nýbrž nechati se vléci událostmi, jak se to náhodě zlíbí. Je to ono osudné Taaffeovské heslo »fortwursteln« a »sich fortfreten«, které karakterisuje všeobecnou bezradnost, nedostatečnost energie, netečnost i bezplánovitost ve všem veřejném životě a které hrozí se státi záhubnou chorobou celému státu, a to nejen ve směru politickém, nýbrž i hospodářském. K jakým důsledkům pro státní finance tato bezradnost nás dovedla, ukazuje sám rozpočtový výbor ve své zprávě o rozpočtovém provisoriu na druhé půlletí letošního roku: Ke schodkům za šest let 1906 až 1911, obnášejícím celých 1.000 mil. K, přirostlo za r. 1912 podle rozpočtu 251 mil. K a na r. 1913 téměř 180 mil. K. Ale k tomu sluší přidati na r. 1912 52 mil. K podle usnesení delegací povolených a nerozpočtených, takže celkem za 8 let (1906—1913) řádných schodků je skoro 1500 millionů K *bez onoho ohromného vydání, které stála válečná mobilisace za balkánské války*. To vydání ovšem se dosud nezná a není ani dosud skončeno, jelikož na příklad mimo jiné jen následky zrady Redlovy pohltí mnohé milliony. Taková bilance by ovšem dovedla zahubiti kterékoli soukromé hospodářství. Arci státy jsou houževnatější; neboť jejich poddaní jsou jistě skoro jako vrby, které tím usilovněji pučí, čím důkladněji se ostříhávají. Ale na podobná vydání neodvažují se ani nesrovnatelně bohatší státy nežli je Cislajtanie. Velká Britannie s Irskem vydává na všecky své státní potřeby něco přes 4500 mil. K ročně, tedy sotva 100 K na hlavu, u nás si dopřáváme již pravidelného vydání státního ročně asi 115 K na hlavu!

*

A ta naše hospodářská posice, jak se znamenitě posiluje naší politikou i naším hospodařením! Mimo tisíceré úpadky a konkursy svědčí o tom také nejnovější vývoj naší zahraničné tržby: S jakousi potěchou bylo oznamováno, že za první třetinu roku letošního se naše pasivum zahraničního obchodu zlepšilo o 142 mil. K. Hodnota zboží z ciziny přivezeného převýšila od nového roku do konce dubna hodnotu zboží vyvezeného jen o 217 mil. K za letošní rok proti přebytku stejnoměrnému 359 mil. K za touž dobu roku předešlého. Ale jak jsme toho docílili? Náš textilní průmysl přispěl sám 94 mil. K tomuto výsledku: přivezlo se k nám totiž mnohem méně textilní suroviny (zejména bavlny), za to se však zvýšil vývoz látek.

Textilní průmysl totiž musil omeziti pro úvěrní a odbytové nesnáze svoji výrobu, ale z těchže tísnivých důvodů musil za každou cenu prodávati zboží do ciziny, kterého v zemi samé nemohl pro nouzi a uskrovňování domácích konsumentů odbýti. Tím ovšem byl bit průmysl ten dvojnásob a tyto jeho nehody vysvětlují z největší části ono t. zv. zlepšení bilance našeho zahraničního obchodu.

Za to fiskus utěšeně pracuje. Tyto dni právě byla zavedena loterie třídní a stát si vedle malé loterie zjednal nový zdroj důchodů, jistě nikoli bezzávadný. Ale má tím býti odklizen jiný nepoměrně kal-

nější zdroj malé loterie. Než prozatím máme loterii obojí a u nás, kde z prozatímních zařízení se často vyklubaly nejtrvalejší i nejhouževnatější stavy, můžeme se nadíti, že pro potěšení chudých duchem dlouho ještě malá loterie zůstane v činnosti neutuchající. Aspoň se tím dostane finanční správě jakési náhrady za »velké« i »malé« »finanční plány«, kterými se tak nerada říšská rada zabývá a které ustavičně zatím odsunuje.

*

Bylo již dříve usneseno, že bude zemská banka král. Českého a snad také Hypotheční banka vydávati dluhopisy 4½%ní podle příkladu daného Zemskou hypotheční bankou moravskou i jinými bankami. Ale k vydávání tomu nedošlo, že prý by se tím více snižovaly ceny kolujících 4%ních papírů těchto bank. Důvod ten je naprosto lichý a kdyby byl také správným, nemohl by se uváděti na úkor novým dlužníkům, kteří musí pro nízké kursy 4%ních úpisů tolik ztráceti a kterým by na 4½%ní úpisy dostalo se mnohem více skutečně vyplacené sumy. — Ale co neudělaly naše české domácí banky, to provedla Dolnorakouská hypotheční banka a její 4½% úpisy jsou nyní připuštěny také na pražskou bursu bez obavy, že budou tísniti ceny našich 4%ních českých papírů! —*ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Zlepšení poměrů státních zaměstnanců. – Sjezdy svatodušní: družstevní, železničních zřízenců, tesařů, nemocenských pokladen. - Důsledky politického napětí na trhu pracovním. — Kommunální pojišťování proti nezaměstnanosti v Německu. — Sjezd pro potírání nezaměstnanosti v Gentu. — Generální stávka v Belgii. — Švýcarské odborové organisace proti generální stávce — Životní poměry chudších tříd v Německu.

Služební pragmatika, jejíž rychlé přijetí i s paragrafy sobě nepřátelskými státní úředníci žádali, jen aby rychle získali hmotných výhod, které služební pragmatika slibuje, je schválena již řadu měsíců, nenabývá však platnosti pro junctim s finančním plánem, na němž vláda trvá s vytrvalostí lepší věci hodnou. Prohlášení ministra financí, učiněné v rozpočtovém výboru 10. června, nepřipouští pochybností. Veškery urgence poslanců také vládních stran, aby od junctim bylo upuštěno, jsou marny; vláda neustoupí a tak má úřednictvo naději na další ještě čekání. Za tu dobu, která od schválení předlohy ve znění zhoršeném panskou sněmovnou uplynula, bylo možno při nejmenším pokusit se o odpor proti zvůli panské sněmovny; kdyby nebylo bývalo docíleno úspěchu, zhoršiti proti dnešnímu stavu nemohlo se nic. A za pokus to stálo.

Státní učitelé, zdá se, očekává týž osud. Za malé zlepšení hmotné velké zhoršení občanských svobod. Že by se sněmovna v tomto případě vzchopila k odporu, nelze očekávat.

S úspěchem setkala se jedině akce za zlepšení hmotných poměrů železničního personálu, vedená pod heslem za-

držených 17 millionů korun. Ve schůzi rozpočtového výboru 10. června ohlásil ministr železnic dodatečnou předlohu k prozatímnímu rozpočtu na druhou polovinu roku 1913 v obnosu 3 millionů korun na zlepšení platů železničních zaměstnanců. V roce 1914 pomýšlí se na zlepšení platů o další 4 milliony, v roce 1915 pak dalších 5 millionů; hodlá tedy vláda provésti zlepšení příjmů personálu o 15 millionů korun, čímž pokládá akci za zlepšení poměrů železničních zřízenců za definitivně skončenou.

*

Ze sjezdů svatodušních nejvýznačnějším je třetí sjezd ústředního svazu družstevního, obeslaný také delegáty anglické Cooperative Wholesalle Society. Ve svazu je soustředěno 265 družstev s 57.425 členy a tržbou 20 millionů korun. Mezi členy bylo 177 družstev konsumních, 37 výrobních, 25 dělnických domů, 25 družstev stavebních a bytových a 6 družstev záloženských a úvěrních. Dle zemí připadají na Čechy 223 družstva, na Moravu 35, na Slezsko 4 a na Dolní Rakousy 3. O osnově nového zákona družstevního referoval dr. Winter, o programu českého hnutí družstevního poslanec Modráček, o praxi bytových a stavebních družstev předseda železničního bytového družstva Kellner, o berních a poplatkových úlevách výdělkových a hospodářských společenstev Havránek a o pojištění zřízenců družstevních poslanec Jirásek. — Sjezd svazu železničních zřízenců, konající přehled činnosti prvního roku svého trvání, vyvrátil jednu z oblíbených frásí, jimiž se z Vídně pracovalo proti osamostatňovacím snahám českého dělnictva. »Právní ochrana«, hlavně její pražský sekretariát, stále tvrdily, že české hnutí je pasivní, že se na ně z Vídně doplácí. Po prvním roce je v novém svazu soustředěno 7664 členů, vyplatil na podporách 3036·80 K a při celkových příjmech 75.742·57 zahospodařil 28.881·90 K, ač musil si veškeren inventář nově opatřovat. —

Na valné hromadě kožedělníků konstatován vzácný fakt, že v Praze je plné sto procent organisovaných dělníků. Jednotlivé německé skupiny vídeňské přejí si přes hlavu svého ústředí spojení s českým svazem. —

Sjezd českého svazu tesařů konstatoval stoprocentní zvýšení počtu členstva, takže dnes soustřeďuje 75 procent všeho tesařského dělnictva v Čechách. Význam svazu je takový, že mohl uzavříti řadu kolektivních smluv bez velkých bojů. Během dvou roků stoupla pokladní hotovost jeho s 19.003·17 K na 51.196·28 K. Z těchto dat je viděti, jaké obrovské sumy plynuly z Čech do Vídně. Sjezd zavedl pro členy svazu starobní a invalidní pojištění. Pojišťovací příspěvek stanoven 30 h týdně. Za to nabývá člen po zaplacení 520 týdenních příspěvků nároku na podporu invalidní. Podpora starobní je různá dle délky členství: po 10letém členství ročně 220 K, po 15letém 250 K, po 20letém 280 K, po 25letém 310 K a po 30letém členství 340 K. Pro toto pojištění založen zvláštní fond, jemuž svaz přiřkl prvních 10.000 K z mimořádného fondu. —

Mimo tyto byly konány ještě sjezd kamenodělníků, sklářů, textilních dělníků, knihařů a konference zedníků. —

»Ústřední Sdružení českých nemocenských pokladen« konalo na svém prvním sjezdu přehled své činnosti od svého

založení před 2 a půl roky. Soustřeďuje v sobě 93 pokladny, z nichž 27 je na Moravě a ve Slezsku, s úhrnným počtem členů 245.212. Pokladní zpráva je příznivá, z dosavadní činnosti nutno uvést kursy o sociálním pojišťování, konané v Praze, Plzni, Pardubicích, Českých Budějovicích a v Táboře a umísťování pacientů v lázeňských městech. Předseda p. Johanis protestoval proti neoprávněnému zatěžování pokladen ve prospěch všeobecných nemocnic. Po referátu poslance dra Wintra o stavu předlohy o sociálním pojišťování přijal sjezd resoluci, protestující proti zamýšleným okresním úřadovnám, jejichž vydržování vyžadovalo by ohromných nákladů a jež neměly by jiného účelu, než vnésti do dělnického pojišťování chaos ještě větší; sjezd žádá zřízení jednotné nemocenské pokladny pro jednotlivé okresy, pokud se týče sloučení nemocenského pojišťováni u větší, života schopné celky. Sjezd žádá urychlené vyřízení zákona o sociálním pojišťování.

*

V 10. čísle »Odborového sdružení československého« podává pan Tayerle výsledky šetření o důsledcích politického napětí na trhu pracovním. Šetření týkalo se prvního čtvrtletí roku 1912 a 1913; měla se jím zjistit podpora nezaměstnaných, vyplacená v těchto měsících, a sprostředkování práce. Zprávy zaslaly 23 svazy. Na podporách v nezaměstnanosti bylo vyplaceno v prvním čtvrletí

	členům	K
roku 1912	2907	39.421·76
roku 1913	7576	89.687·52

Mimo to na podpoře v nezaviněné tísni vyplaceno

	členům	K
roku 1912	1364	7.037·24
roku 1913	1988	10.570·30

Na pracovním trhu byly poměry následovní:

	roku 1912	roku 1913
nezaměstnaných členů	3101	6420
uprázdněných míst	1526	1526
sprostředkovaných míst	1412	1407

V tutéž dobu jevil se u 189 nemocenských pokladen stav členstva následovně:

	roku 1912	roku 1913
pokladny okresní	172.651	163.833
pokladny společenstevní	33.390	31.550
pokladny závodní	7.098	6.836

Posuzován dle měsíců, jeví se stav březnový většinou ještě nepříznivějším nežli lednový, kdežto normálně v březnu počíná klesání nezaměstnanosti.

*

Pojištění proti nezaměstnanosti mají v Německu zavedena města Berlín-Schöneberg, Kolín nad Rýnem, Erlangen, Freiburg, Schwäbisch-Gmünd, Kaiserslautern, Mannheim, Mühlhusy, Strassburg a

Stuttgart. Většinou užívá se systému gentského; dobrovolné pojišťovací pokladny se neosvědčují.

*

U příležitosti gentské výstavy bude se v Gentu, městě se vzorným systémem pojištění nezaměstnaných, konati sjezd mezinárodní společnosti pro potírání dělnické nezaměstnanosti. Místo pro konání prvního sjezdu je voleno vhodně, rovněž i sjezdový program slibuje cenné jednání. —

*

Politická generální stávka belgická svým rozsahem předčila všechny dosavadní generální stávky. Na půl millionu dělníků se jí zúčastnilo v malé Belgii. Ještě nežli byla zahájena, provedla vláda dalekosáhlá opatření, aby stávku mohla eventuelně násilně potlačit, městské rady až na jednotlivé výjimky následovaly jejího příkladu. Jejich obavy i naděje byly marny; stávka byla předem dobře organisována, stávkující neustále varováni před provokatéry a alkoholem, během dlouhých příprav nastřádali si dostatečně úspor, podpory docházely hlavně z Francie, a tak nebylo příčiny, aby došlo k zoufalému výbuchu bídy. Stávka byla provedena a také ukončena v naprostém klidu a pořádku, když mimořádný sjezd strany sociálnédemokratické po zřízení parlamentní komise pro reformu volebních řádů dne 24. dubna se vyslovil pro ukončení stávky, ježto účelu jejího bylo dosaženo.

Výsledky a trvalý význam stávky není posud možno náležitě posouditi, ale jistě nezůstane bez vlivu na rozhodování dělnictva v jiných zemích. Švýcarské odborové organisace přijaly již rozhodné usnesení proti generální stávce, kterou v normálních poměrech nepokládají za vhodnou zbraň v hospodářském boji, poněvadž postihne více dělnictvo a nezúčastněné vrstvy nežli zaměstnavatele. Připouštějí ji pouze jako obranný prostředek, jsou-li ohroženy společné životní zájmy nebo nepostrádatelná práva a svobody dělnické třídy, nebo byla-li tato třída uražena tak, že není jiného prostředku napraviti její vážnost. Jako útočný prostředek k dosažení politické moci generální stávku nedoporučují.

*

Na tomto místě zmínili jsme se již o dotazníkové akci v Německu, kterou mají býti zjištěny životní poměry chudších tříd. Vyšetřováním v 852 rodinách bylo zjištěno, že proti průměrnému ročnímu příjmu 2192·08 Mk. stojí průměrné vydání 2234·02 Mk., takže se jeví v rozpočtech chudších německých rodin roční schodek průměrně 41·94 Mk. Z vydání připadá na výživu 45·55 procenta, na oděv 12·64 procenta, byt 17·96 procenta, otop a světlo 4·07 procenta, ostatní potřeby 19·78 procenta. Poměrně nejméně se vydá za stravu v Berlíně, pouze 37·9 procenta — poněvadž daleko větší procento připadá na byt, pak následují velkoměsta se 46·9 procenta, města od 20.000 do 100.000 obyvatel se 43·6 procenta, pak venkovská místa s méně nežli 2000 obyvateli 40·6 procenta a pak teprve místa s méně než 20.000 obyvateli. *R.*

LITERATURA.

Krásná:

A. Ziegloserová: **Písně srdcí. Povídky. Nákladem Ženského Obzoru na Král. Vinohradech. Rok?** – **Helena Malířová: Jarní rozhovory. Povídky. Nákladem týmž 1912.** – **Růžena Jesenská: Tanečnice. Román. Nákladem J. Otty v Praze 1912.** — **Felix Těver: Na dvojí struně. Román. Nákladem J. R. Vilímka v Praze Rok?** — **Pavla Moudrá: Rok dětství. Nákladem Jos. Pelcla v Praze 1911.** – **Teréza Nováková: Z lidu a pro lid. Povídky a črty. Nákladem E. Šolce v Karlíně 1913.**

Poslední můj referát o ženské literatuře (v 1. čísle) vzbudil v našich ženských kruzích protest. Není prý správno posuzovati ji tak, jak jsem učinil já. Srdce ženy, to prý jest cosi závratně hlubokého; bolesti, jež je v dnešní době svírají, jsou prý prudké a křečovité: jak tedy je možno naznačit pouze obsah povídky a z něho tvořit úsudek, když jest cosi více ještě mimo něj, v celé atmosféře, v níž se odehrává její děj, v tónu slova, v zabarvení hlasu? Ano — ale právě toto měřítko je nutno přiložit na naše ženské slovesné umění, a právě s tohoto stanoviska je posuzuji. A uvědomím-li si, že tehdy moderní česká spisovatelka se ve feuilletonu denního listu přiznala, že píše, poněvadž musí žít, jinými slovy, že si literaturou vydělává, je celá věc jasná: i jiní spisovatelé, nejen ženy, musí žít a mnozí žijí z literatury; je tím možno leccos vysvětlit, snad i omluvit, ale při kritice, jež by dbala místo umění všelijakých ohledů, vraceli bychom se ne deset či dvacet, nýbrž víc než padesát let zpět. Je zdrávo a prospěšno mnohdy se z minulosti učit, z minulosti, jež bývá často falešně líčena: a opravdu se z ní učím. Byly kdysi sváděny boje o literaturu vlasteneckou a naši kritikové si stěžovali, že odsoudí-li básně či povídky vlastenecké jako umělecky bezcenné, jsou kaceřováni jako škůdcové vlasti. Byl to Neruda, který řekl, že je nám povídání o vlastenectví překonaným stanoviskem, a byl to před ním již Havlíček, jenž prohlásil, že z úst nám vlastenectví musí přejít do rukou. A totéž je možno říci i o ženské emancipaci, o jejích literárních propagátorkách: hřeší se u nás a mnoho hřeší v literatuře na tuto emancipaci. Buďte skeptičtí k ženským knihám a vyložte své stanovisko: hned jste pokládáni za zpátečníky. Ale kdo vás nutí k této skepsi, jsou právě naše spisovatelky. Opakuji, co jsem řekl už v referátě předešlém: ženská literatura nesmí býti hračkou, nesmí býti sportem, nesmí býti módou; v ní hledáme člověka, člověka celého a opravdového s nesmírnou oblastí jeho problémů a se snahou proniknouti jejich spletí a intensitou až na dno. To však, co nám většinou tato literatura podává, jsou jen hysterické křeče, unuděné výkřiky po změně a požitcích, okopírované a bezduché věty, koketující s duchaplností, utápějící se v malichernostech a pošilhávající po luxusním zařízení bytu, závist budících robách a rozkošnické společnosti velkého světa. Vystupují v ní často umělci a umělkyně, mající velké cíle, mnoho víry a sebevědomí: ale ty figurky o tom všem jen mluví, vše jim spadá přímo do klína, dávají si záležet pouze na svém obleku a jako před třiceti lety patheticky deklamovaly, tak nyní mluví trhaně, nervosně a v nápovědech...

Vezměte si povídky A. Ziegloserové: jest jich celá řada, ale jedna má střih jako druhá. Hybnou silou všech jest dychtivost lásky, jež

buď hrdinky vede v záhubu nebo každým novým douškem se stupňuje až v neuhasitelnou palčivost. Vše se zde obyčejně svádí na muže, jenž je buď zlý nebo tak zaujat svou prací, že mu zbývá málo času dbát o ženu a že plní její požadavky tak, jak hraje ve své společnosti karty. Ta touha po lásce jest ovšem smyslná a rozkošnická; provází ženu od sňatku až do pozdního stáří a jest jedinou náplní jejího života. A. Ziegloserová dovede vypravovat pěkně a svěže, dovede svým obrázkům dáti půvab bolesti a zklamání, dovede v ně vdechnout i kus lidské tragedie: čtěte její »Zklamání«, historii brutálně rozbitého snu matčiny hrdosti, nebo »Až...«, tklivou báseň marné naděje na trochu klidného štěstí, a bude vám líto, že autorka, jež má schopnosti nepopíratelné, vplula do pseudomoderních, zakalených mělčin konvenčnosti, jež charakterisuje poslední období našeho ženského písemnictví. Píše o tom, o čem píší jiné, a píše tak, jak píší jiné...

Nebo Helena Malířová, jejíž počátky byly tak slibné! Už nadpisy jednotlivých jejích povídek jsou tak vybraně módní! Helena Malířová ovládla dobře celou techniku drobných dnešních ženských prós a zařadila-li sem osm prací, mohla jich snadno ještě osm připojit. Od A. Ziegloserové se liší jen tím, že není tak lyrická, že to není její první kniha a že je proto mnohem literárnější. Jinak však nelze skoro obou autorek rozeznat. Je to zase hlad lásky, jenž chvěje jejími ženskými postavami, hlad lásky, jenž viděl již i vzor v Arcybaševově »Saninu« a snadno překlene propast mezi bratrem a sestrou... Kam až módnost zavedla pí. Malířovou, viděti nejlépe na intimní poslední její próse »Růže na hrobech«: co by bylo možno udělat z této tragoedie jejího otce, kdyby o ní psalo péro, jež vyslovuje přirozeně, co se zmocnilo srdce, a jež se už předem falešně nestaví na papír a nekreslí módní šablonou!

A čím obě autorky naplnily své povídky, to na celý román rozvodnila Růžena Jesenská. Tanečnice — jaký jiný lepší typ možno nalézti pro ideál ženské dnešní belletrie? Mladá žena, jež je odkázána na rodinný kruh, na všední nebo náhodnou společnost, na těch několik lidí, kteří přijdou s ní do styku — to je tak nepatrné proti tanečnici, již při baletu kukátky sledují nejen bláhoví studenti a mladí umělci, nýbrž i hrabata a bankéři. Tanečnice má přístup do salonů, kde se třpytí zlaté prsteny, světácky mluví a pije šampaňské; má přístup do osamělých paláců a hlubokých zahrad, kde se jí koří její ctitelé; může jejich žádost rozpalovat po bohaté večeři opojným svým tancem, jenž i ji přivádí v šílenou extasi; a doprovod toho všeho tvoří zoufalé pitky nevyslyšených idealistů, kteří svůj talent dávají v sázku za ztracenou existenci... Růžena Jesenská využila v svém románu všech těchto možností. Že však nedovedla v něj vtělit smyslný žár, jenž plní duši její hrdinky, a že stránky své knihy prosytila zahořklou příchutí marnosti na jeho úkor, má příčinu v umělecké plochosti, v módním epigonství a stilistické bezkrevnosti románu, jejž celý přečísti jest opravdu hrdinství.

Že i starší autorky se cítí přitahovány na tato scestí, ukazuje svým románem i Felix Tèver. Jest krajně romantický a celým svým rázem se hlásí k tajemným historiím, jaké z českých dějin u nás psal nebožtík Josef Svátek. Tèver dovede klidně sblížit mladého příručího z obchodu s elegantní komtessou, dovede vymyslit napínavou historii šlechtického

cizoložství a neznámé viny, dovede vypravovat pohnutlivou episodu o obětavé lásce. Na počátku románu, kde se nepouštěla do nebezpečných oblastí psychologických, čteme několik stran, psaných pevnou rukou a vypravovaných svěžím dechem; ale dále, kde ve spleť své události zavádí živly, jež jí měly dodati rázu záhadnosti, upadá v šablonu, dávno už opotřebovanou, propadá jí stále více a na konec vás nutí se zeptati: chce autorka do budoucnosti či zpět do minulosti, odkud je to všechno dávno tak dobře známé?

Oč radostnější a svěžejší jsou dětské vzpomínky, jež v drobnou svou knížku vepsala Pavla Moudrá! V úvodě tato autorka vyslovila to několika slovy: »Návrat ve vzpomínce do dětství je návrat v Ráj.« Není to nic nového, jak víme od Boženy Němcové, nepřekonaného vzoru podobných návratů. Ale každý, kdo si vybavuje vzpomínky na své mládí poctivě, nutně nalezne svůj vlastní tón. Nalezla jej i Pavla Moudrá. To, co napsala ve dvanácti svých kapitolách nazvaných podle měsíců, má půvab, protože je vše cítěné, milované, hřející. Vystupuje před čtenáře řada neznámých osob, ale všechny po chvilce jsou jeho přáteli: vidíte před sebou malou domácnost s jejím teplem a zvyky, s jejími starostmi a zábavami, s jejími zklamáními a nadějemi. Neznamená to, že by naše autorky měly psát jen své vzpomínky, ale jestliže je napsala Pavla Moudrá, máte příjemný pocit osvobození a čerstvého vzduchu, jenž náhle nečekán okny vnikl do pokoje s atmosférou přetíženou vtiravými a na nervy útočícími parfumy.

Proto je milá také pohrobní knížka Terézy Novákové, v níž autorka šla ještě dále, mezi prostý český lid a do české historie, ze kterých vytěžila několik obrázků jejich bolesti a utrpení. Povídky a črty T. Novákové, které sama uchystala pro novou lidovou knihovnu »Milé knihy«, za redakce literárního znalce Jana Kabelíka vydávanou E. Šolcem, z největší části jsou staršího data a nemají ceny ani významu posledních vrcholných jejích prací. Jsou však zajímavé pro její vývoj i pro bližší její poznání: T. Nováková už zde jednak trpělivě studuje český lid, který pak s přísnou objektivitou kreslí, jednak však podléhá vlastenecké a lidské extasi v barevných visích, v nichž hledá pro své horečné sny výstižné symboly. Jak její ctitelé, tak lidoví čtenáři rádi a s prospěchem sáhnou po této knížce, posvěcené opravdovostí a čistým zápalem, a vysvětlí si i prominou, co je v ní ještě začátečnického, nepevného v charakteristice a mnohomluvného. *—vh—*

Poučná.

L. N. Tolstoj, Články pedagogické. Díl I. Práce z r. 1870—1910. Přeložili a poznámkami opatřili J. Mauer a K. Velemínský. L. N. Tolstoj, jeho vývoj a činnost pedagogická Úvodem napsal Karel Velemínský. V Praze. Nákladem Dědictví Komenského 1912. (Knihovna pedagogických klasiků, rediguje Fr. Drtina. Sv. VII.) — Józef Olszewski, Byrokracie. Přeložil Jar. Kábrle. V Praze 1911, nakladatelství Dr. Ant. Hajna.

L. N. Tolstoj, Články pedagogické. Díl I. Práce z r. 1870—1910. Přeložili a poznámkami opatřili J. Mauer a K. Velemínský. L. N.

T o l s t o j, j e h o v ý v o j a č i n n o s t p e d a g o g i c k á. Úvodem napsal Karel Velemínský. V Praze. Nákladem dědictví Komenského 1912. (Knihovna pedagogických klasiků, rediguje Fr. Drtina. Sv. VII.)

K českému překladu pedagogických článků Tolstého připojil prof. K. V e l e m í n s k ý úvodem dvě obšírné studie: o duševním vývoji velikého umělce a myslitele ruského a o jeho činnosti pedagogické. Část první je obsahu všeobecného, týká se Tolstého jako umělce, myslitele a moralisty a má ráz informační; druhá část je speciální, odborná a zabývá se Tolstým jako pedagogem. První část je přípravou k druhé, neboť pedagogické zásady Tolstého lze náležitě pochopit jediné v rámci jeho názorů filosofických, nábožensko-mravních a uměleckých. Této všeobecné části týká se moje úvaha.

Merežkovskij ve své studii o Tolstém poznamenává, že »v literatuře všech věkův a národů sotva se najde druhý spisovatel, který by odkrýval nejvnitřnější, nejosobitější, často i nejpovážlivější stránky svého života s takovou velkodušnou a nezahalenou otevřeností jako Tolstoj. On, zdá se, řekl o sobě všecko, co měl říci, a známe o něm všecko, co on o sobě zná.« Je sice pravda, že Tolstoj se vzácnou upřímností odhaloval své nitro a zpovídal se ze svých nejskrytějších myšlenek, avšak osobnost jeho byla příliš živá a pohyblivá, tkvělo v ní tolik protikladů a záhad, že je dosti nesnadno souvisle a geneticky vysvětlit jeho duševní vzrůst a vývoj. Proto třeba radostně uvítat každý pokus, vnésti více světla do historie jeho duše.

Prof. Velemínský, který spisy Tolstého zevrubně prostudoval, mnohé z nich přeložil do češtiny a velikého myslitele osobně navštívil v Jasné Poljaně, je zajisté nejlépe kvalifikován, aby podal pravdivou a výstižnou charakteristiku Tolstého a vysvětlil jeho duševní vzrůst v jednotlivých fasích vývojových. Studii svou rozvrhl v šest kapitol. První kapitola jedná o mládí Lva Nikolajeviče. Je tu vysvětleno, pokud vlastnosti dědičné, rodina, vychování, studie a prostředí přispívaly k vytváření jeho povahy. Kapitola druhá kreslí život a činnost Tolstého v období duševního uzrávání od cesty na Kavkaz až do ženitby; sahají sem první pokusy literární a začátek činnosti pedagogické. Jádrem kapitoly třetí je charakteristika velikých jeho děl uměleckých »Vojna a mír« a »Anna Karenina«, v nichž jsou už zcela znatelny zárodky jeho vnitřního přerozování. V kapitole čtvrté je vysvětlena duševní krise Tolstého, kapitola pátá zabývá se Tolstým jako moralistou a šestá charakterisuje umělecké i nábožensko-mravní práce jeho z posledních let. V závěru dokresluje se obraz duševní osobnosti Tolstého a vytýká se veliký význam jeho v současné kultuře. »Působil svou pravdivostí a upřímností, posiloval a povznášel mravní cítění své doby. Bez Tolstého není možno odhadovati mravní výši devatenáctého století. Bylo v něm tolik elementární, původní síly, že musila zanechati trvalé stopy na všem, čeho se dotkla. Ve střízlivém věku našem horečná touha po pravdě a očištění dělala jej zjevem jakoby z jiných světů. Odtud ta úcta provázející jeho jméno i tam, kde mu životem a snažením byli vzdáleni.«

Důkladná znalost spisů Tolstého, jakož i příslušné literatury, biografické i kritické, jeví se na každé stránce studie Velemínského. Jak sám

přiznává, stále mu tanula na mysli živá osobnost a její motivy, jež hledal za vším, co literatuře zanechala. »Přistupoval jsem k dílu se snahou, abych methodou, způsobem výkladu vystihl co nejvíce zvláštnosti její. Narazil jsem na mnohé obtíže v době, kdy právě poslední desítiletí života Tolstého nejsou náležitě osvětlena, kdy ve vlasti jeho nebylo dovoleno vysloviti svobodný úsudek konečný a kdy ani my ještě nemáme náležitého odstupu od mohutného zjevu jeho.«

Čeho nejvíce pohřešuji ve výkladech prof. Velemínského, je jemnější rozlišování vývojových fasí Tolstého. Po mém mínění Tolstoj byl neúnavný poutník, hledající cestu do nového, lepšího života. V něm nebylo nic ztrnulého a ukončeného; u něho byl stálý pohyb, stálý postup ku předu a nepřetržitá snaha k nekonečnému zdokonalování a vzrůstu. V jeho učení jsou některé základní principy, které se neměnily, ale jednotlivé názory jeho stále se pozměnily, rozvíjely, zdokonalovaly. Tolstoj traktátu »V čem je má víra?« a Tolstoj posledních let není nijak totožný. Jsou mezi nimi značné rozdíly. On sám o tom píše (r. 1891): »Nemyslete, že obhajuji svého dřívějšího stanoviska »V čem je má víra«. Já ho nejen neobhajuji, nýbrž jsem tomu rád, že jsem je už překonal.« Tolstoj vůbec v poslední době svého života značně zmírnil ony kategorické příkazy, na nichž se obyčejně buduje a z nichž se větším dílem vykládá jeho učení.

Podle Tolstého každý rozumně žijící člověk prožívá tři hlavní stupně ve svém duševním rozvoji a Tolstoj je prožil také. Na prvním stupni člověk žije jen pro své osobní náklonnosti a choutky; pokrm, nápoj, zábava, ctižádost, pýcha atd. vyplňují jeho život. »Tak bylo u mne téměř do třiceti let.« Potom přišel zájem o blaho lidí, všech lidí, celého člověčenstva. Začal u něho činností pedagogickou, na čas byl potlačen rodinným životem, ale potom dostavil se s novou, úžasnou silou zároveň s poznáním nicotnosti života osobního. Na tomto stupni Tolstoj věnoval svou činnost blahu lidstva vůbec, pečoval o hmotnou podporu lidí, bojoval proti pijáctví, proti státním a církevním pověrám atd. Na prahu let devadesátých nastoupil třetí, poslední stupeň — sloužení Bohu, plnění jeho vůle v čistotě, pokoře a lásce. Sloužení Bohu nevylučovalo ovšem snahy po blahu osobním a všelidském; naopak, kdo se snaží plniti vůli boží a udržovati v sobě čistotu božské bytosti a onoho dobra, jež Bůh vložil do jeho srdce, ten snadno a lehce dosáhne také blaha osobního a rozmnoží blaho všelidské.

Tento třetí stupeň, k němuž Tolstoj dospěl ve svém duševním vývoji, nebývá od dosavadních vykladačů jeho učení a není také u Velemínského náležitě rozlišován, ačkoliv je vyvrcholením jeho názorů a staví osobnost Tolstého do nového světla. Já subjektivně daleko výše cením Tolstého v poslední fasi jeho vývoje, protože je lidštější a — vtělená láska ... Jen na tomto stupni svého vývoje mohl Tolstoj psáti (r. 1901): »Jsem tomu rád, že mám příležitost vysloviti se, odlehčiti si a ujasniti, mluví-li se »o tolstovství«, hledá-li se mé vůdcovství a čeká-li se ode mne řešení otázek, že je to veliká a hrubá chyba. Žádného mého učení nebylo a není; jest jen jedno věčné, všeobecné učení pravdy, pro mne a pro nás zvláště jasně vyslovené v evangeliích. Toto učení vyzývá člověka,

aby se přiznával, že je syn Boha a proto — volný od vlivu světa a poddaný Bohu, jeho vůli; jakmile člověk pojal toto učení, tu vstoupí v bezprostřední obcování s Bohem a nemá, po čem a koho by se dotazoval.« Jen s tohoto třetího stupně vývoje Tolstého porozumíme jeho slovům (z r. 1905), která zdánlivě odporují dřívějšímu jeho učení: »Je zcela lhostejno, je-li někdo křesťanem, buddhistou, vyznání Konfuciova nebo musulmanem; není žádné zevnější autority, které by člověk musil bezpodmínečně věřiti, ale každý musí míti náboženství, t. j. rozumné vysvětlení a určení své úlohy životní. Takové rozumné vysvětlení může každý najíti ve svém vlastním náboženství, ve všech náboženstvích jest toto vysvětlení jedno a též. Záleží v tomto: Člověk je poddán vyšší moci, kterou nazýváme Bůh, a vůli této moci musí plniti. Vůle jeho směřuje k spojení veškerého lidstva a spojení toho lze dosíci láskou. Kdo tento zákon plní, nezná nic zlého ani v životě, ani ve smrti. Tato pravda je obsažena ve všech náboženstvích: v brahmanství, buddhismu, konfucianství, laotismu, židovství, křesťanství, mahomedánství. Ona nepotřebuje žádné autority k svému uznání, poněvadž v sobě obsahuje nejvyšší autoritu, která může existovati: potvrzení vlastním vědomím.« Tolstoj dává přednost křesťanství před ostatními náboženstvími hlavně proto, že jiná náboženství uznávají sice lásku za ctnost, ale žádné z nich nepostavilo tuto ctnost »za základ života, za nejvyšší zákon, který má býti nejen hlavním, nýbrž i jediným vodítkem lidí, jak je to právě u nejpozdějšího ze všech náboženských učení — totiž křesťanského«.

Nemohu souhlasiti také s výkladem, jaký prof. Velemínský podává o stěžejní větě morálky Tolstého »neodpírati zlu«. Vykládá totiž: »Charakteristické pro Tolstého jest, že slova »neodpírati zlu« záhy doplnil, a to definitivně, slovem »neodpírati zlu zlem«. Chápeme ten postup. Tolstoj, prudký, vášnivý člověk, litoval, že tolik sil dříve vyplýtval na to, aby odpíral zlu — byl zápasníkem, jenž potýkal se stále se zlem lidí i zlem ve vlastním nitru. Byl tedy asi šťasten, když po krisi své asi cítil pevnou půdu pod nohama, když poznal subjektivně nejvyšší cíl mravní: přestat, neodpírati zlu vůbec. Ale objektivně, prakticky byla zásada neuskutečnitelna; věčné pasivity, k níž by odsuzovala, jistě nechtěl — ta byla mu mrtvou tišinou, z níž nic velikého nevzchází. A tudíž další formulace osobního cíle: Ano, zlu je nutno odporovati, to je svatá povinnost každého člověka, jenž chce, aby ve světě ovládlo dobro; nikdy však nesmíme v zápase tom sami užívati zla, nesmíme sami zla rozmnožovati, ani pro dobrý účel.« Především sluší poznamenati, že definitivní úprava zásady Tolstého nezní »neodpírati zlu zlem«, nýbrž »neodpírati zlu násilím«. V traktátu »V čem je má víra?« Tolstoj výslovně praví: »Neodpírej zlému znamená: nikdy neodpírej zlému, t. j. nikdy nečiň násilí, t. j. takového skutku, který vždy odporuje lásce. A tobě-li při tom ublíží, tedy strp ublížení a přece nečiň jinému násilí.« Od zásady »neodpírati zlu násilím« Tolstoj nikdy neodstoupil, zásada tato zůstala nedotčena při vší vývojové změně jeho názorů a nepřestala tvořit základní kámen jeho morálky. Tolstoj sám vyložil její smysl jasně, určitě a beze vší výhrady; jakýkoliv jiný výklad je nesprávný a podrývá celou budovu jeho učení.

Při posuzování vývojové linie Tolstého důležitým momentem je pobyt jeho na Kavkaze. U Velemínského není to, jak náleží, oceněno. Život uprostřed čarokrásné přírody kavkazské netlumil jeho hloubavosti, vnitřní práce jeho nesoustřeďovala se jen na tajné pokusy umělecké; naopak, na Kavkaze Tolstoj začal poprvé vážně hloubati o otázkách víry a náboženství a dospěl již tehdy k pozoruhodným důsledkům. Uvedu vlastní jeho slova: »V tu dobu byl jsem opuštěn a nešťasten, žije na Kavkaze. Začal jsem přemýšleti, jak lidé toliko jednou v životě mají sílu přemýšleti. Mám zápisky z oné doby a nyní je pročítaje, nemohl jsem pochopiti, že by člověk mohl dojíti k takovému stupni rozumové exaltace, k jakému jsem dospěl já. Byla to doba i mučivá i krásná. Nikdy, ani dříve, ani později, nedospěl jsem do takové výše myšlenek a nepronikl tam, jako v tu dobu, trvající dvě léta. A vše, co jsem tehdy našel, navždy zůstane mým přesvědčením. Nemohu jinak. Výsledkem dvouleté práce rozumové byla prostá, stará věc, kterou však znám tak, jak jí nikdo nezná — poznal jsem, že j e s t n e s m r t e l n o s t, j e s t l á s k a, a ž e t ř e b a ž í t i p r o d r u h é h o, má-li býti člověk šťastný věčně.« Uvádím tu pouze úryvek z delšího vyznání, které mi připadá jako p r v n í z p o v ě ď Tolstého.

V jednotlivostech mohl bych ještě leccos namítati proti výkladům Velemínského, ale jsou to věci dílem sporné, dílem podřízeného druhu, takže nezmenšují hodnoty pěkné jeho práce. Jen v jedné věci bych ještě rád výklady autorovy doplnil. Týká se názoru Tolstého na ženy. Proti staršímu výroku Tolstého, jejž cituje Velemínský: »Uznati ženu tím, čím jest — tvorem duchovně slabším, není ukrutné proti ženě; ukrutnost je, uznáváme-li je rovnými«, kladu jiný výrok Tolstého z poslední fase jeho vývoje (z r. 1909), který zní: »Pro nábožensky založeného člověka vůbec a pro křesťana zvlášť nemůže býti otázky o nerovnosti muže a ženy, ježto v každém člověku bez rozdílu pohlaví, podle učení Kristova, žije jedno a totéž projevení božství, syn boží, které proto nemůže býti větší nebo menší v tom či onom člověku. Projevení tohoto božského principu je stejně možné v ženě jako v muži. Byť i byly rozdíly mezi mužem a ženou v některých nižších vlastnostech lidských, při jedněch, jako v síle fysické, je přednost na straně muže, při druhých, jako v schopnosti výlučné lásky mateřské a sebeobětování, na straně ženy, tož v hlavních vyšších vlastnostech duševních není a nemůže býti rozdílu mezi mužem a ženou.«

J. Máchal.

J ó z e f O l s z e w s k i: *Byrokracie.* Přeložil Jar. Kábrle. V Praze 1911, nakladatelství Dr. Ant. Hajna.

Je vskutku více než divné, že mimo tento spis polského průmyslníka a politika, přeložený již dvě leta po vydání originálu také do němčiny, není v moderních literaturách, ani německé, ani francouzské, obšírnější práce, jež by jednala o třídě občanstva v ústrojí státním tak důležité, jako jest byrokracie. A přece dnes úsudky o jejím významu jsou svorny, a to pravidelně nepříznivy: v byrokracii vidí se dnes hlavní překážka pokroku, hlavní závada moderního státu, hlavní pramen nespokojenosti občanstva. Právě tato studie Olszewského byla v polském i německém tisku podnětem k velmi živé a dlouhé diskusi, jež dle předmluvy auktorovy k tomuto českému vydání skoro jednomyslně vyznívala v ten smysl, že přes

nepopiratelný kulturní pokrok civilisovaných národů, přes nepopíratelný vývoj idee svobody, stará nemoc společenská, zvaná byrokracií, ona hypertrofie nervů úředního polypu, oslabující nerv samočinného vývoje společnosti, podnes řádí u národův a v zemích staré Evropy.

Obraz, který o byrokracii jakožto »nepřítelkyni každé svobody« tady rozvinul Olszewski, je nejvýš nepříznivý. Hned od svého vzniku — auktor probírá dějiny úřadů od nejstarších dob — stala se cizopasnou silou a mocí, jež staví se druhdy i proti samé vládě a panovníkům jako stát v státě, zapomínajíc, že vlastně všecku svou moc přejímá jen od nich. Z moderních států zvlášť Německo a Rakousko jsou pro ni půdou nejpříznivější, kdežto Anglie dovedla zachovati lidu nezkrácenou občanskou autonomii.

Byrokratismu, jakožto bezmeznému, bezuzdému despotismu úředníků (dle definice Heyseovy), jakožto falešnému pojetí státní instituce a vládní myšlenky (Mohl), jakožto věčnému zřídlu antagonismu mezi občany a úřady, vytýká Olszewski zvlášť zálibu v šabloně i rutině, psavost, nevhodný »úřední« tón v ústním i písemném styku s obyvatelstvem, který připomíná zvyky z vojenských kasáren, přehnanou malichernost, jevící se ve vypichování detailů na újmu celku, ovšem i nedostatek přípravy pro potřeby praktické, nedostatek smyslu pro sociální otázky; vzdělání právníků, z nichž dnešní byrokracie se především rekrutuje, je dojista příliš historické, příliš abstraktní a theoretické. Nesčetná nařízení a zákony stále a stále rozmnožované vydávají občanstvo úředníkům na milost a nemilost, ježto občan nemá dnes ani času ani možnosti, aby sám všecky ty předpisy si osvojil.

Vedle toho stát sám se postaral o to, aby z úřednictva vytvořil oddělenou kastu lidí. Žádá po něm, aby se cele věnovalo státu bez vedlejších zaměstnání, váže je i stupňovanou povinností věrnosti k mocnáři i zvláštní přísahou služební a úředním tajemstvím (tajnou kvalifikací) i bezpodmínečnou poslušností k představeným i chováním se vždy korektním (»standesgemäß«), označuje je na venek odlišnou uniformou všech odstínů a barev, nehledíme-li ani k jiným výhodám sociálním a hmotným (pevnému služnému). I do autonomie proniká víc a více tato nákaza byrokratické šablony a suchého formalismu, jež dnes má rozhodující slovo i ve věcech hospodářských i průmyslových a obchodních, v zřizování továren, společností, železnic, pošt atd. Všude tu dnes rozhoduje chladný, nepřístupný úřad, neznající vyšších zájmů než fiskalismus a proto již eo ipso nepřátelský vší soukromé podnikavosti. Pozorujeme konečně, že i ve školství již ovládla po vzoru německém byrokratická šablona: je zajímavo, že tu poprvé ji uplatnil již r. 1792 rakouský kancléř hr. Rottenhann.

Dnes nezbývá proto občanstvu než bojovati proti této hlíze úžasně se šířící: dle statistiky, podané Olszewskim na str. 193 sl., jen v Rakousku na příklad počet úředníků vzrostl od r. 1828 do 1874 dvakrát, do r. 1900 docela pětkrát, r. 1888 bylo civilních úředníků skoro 33.000, r. 1900 již skoro 66.000!! Všickni, kdož dnes trpí nadvládou byrokracie a jimž blaho lidstva leží na srdci, musí se vzchopiti k odporu: stát, společnost sama, vynikající jednotlivci, tisk i věda. Pokyny o tom, jakým směrem má se boj vésti, končí se kniha.

Nepochybujeme o tom, že boj ten bude tuhý a že nemůže končiti snad vyhubením byrokracie vůbec, ježto úřadů přece i stát i občanstvo nezbytně potřebuje: jde jen o to, jak zmodernisovati jejich úkoly a odstraniti hlavní vady. Třebas Olszewski místy v proudu výkladu snad kreslí příliš černě a mimoděk nadsazuje, základní faktum a základní nedostatky byrokratismu jsou více než patrny. Bohužel, stát sám nejméně tu asi pomůže: dokud budou země, kde stát prostřednictvím úřadů vykonává nemravný nátlak na občanstvo, zvláště při volbách do zákonodárných a samosprávných institucí, dokud budou země, kde dokonce změna vlády značí i hromadnou změnu úředníků, nelze na opravdovou reformu vůbec ani pomysliti. Je charakteristické, že u nás v Rakousku již delší dobu také o této otázce rokuje státní anketa, ale dosud bez patrných výsledků: nelze se tomu diviti, ježto mezi jejími členy zasedá tak veliký počet, ne-li většina, samých byrokratů, kteří sami sobě přece neublíží. *S.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Řím-Kolín-Berlín. — Protestantism-liberalism-konservatism-katolicism. — Zrušení zákona proti jesuitům.

Bez podrobnějšího rozkladu citujeme slova, která poslednímu sjezdu katolíků v Německu napsal biskup churský: čeho jest německým katolíkům v přítomnosti nejvíce potřebí, jest přesvědčení, že pro pravého katolíka není ethické činnosti ani v politice, ani v sociální politice, ani v umění, ani v literatuře, která by nebyla podřízena katolickému od Boha zřízenému úřadu, jenž určuje učení (Lehramt). Na sjezdu samém mluvil justiční rada Schmitt: chceme usilovati o to, abychom i v budoucnosti náleželi k jádru vojska katolické církve. Jestliže jsme kdy odbočili od pravé cesty, zatočíme zase zpět na komando papežovo a našich biskupů jako kompanie vojáků na cvičišti. Pro nás vedou všecky cesty do Říma, ať vycházejí z Berlína nebo z Kolína, z Trevíru nebo z Gladbachu.

Jiný tvrdil, že katolicism je nejmodernější náboženství, jaké vůbec jest, poněvadž nepotírá moderní názory jako takové, nýbrž přivádí je v souhlas se svým světovým názorem.

Jména Berlín a Kolín v řeči Schmittově naznačují dva směry v konfessijních organisacích dělnictva v Německu (christliche Gewerkschaften).

My jsme se posud nevyslovili o tomto sporu, který po mnoho měsíců vířil prach a rozdmychoval boj v Německu. Nevyslovili hlavně proto, že není vybojován ani rozhodnut. Není rozhodnut ani u nejvyšší rozhodčí stolice, u papežské kurie.

»Kolínský« směr jest neodvislejší od Říma, snášelivější k jinověrcům; »berlínský« směr jest slepě římský, výlučný.

Metský biskup Benzler byl schválně u papeže, aby si vyžádal jeho rozhodnutí, a oznamoval, že oba směry jsou dovoleny; rozhodnutí přísluší

lokálnímu biskupovi. Biskup určuje směr, a jím podřizuje se katolík papežovi.

Berlínský směr zastupuje energicky vratislavský kardinál Kopp, který žádá bezohlednou centralisaci a absolutní subordinaci pod papežskou vůlí.

Mluvčím kolínského směru byl kolínský arcibiskup Fischer a jest »Kölnische Volkszeitung«. Ale nástupcem Fischerovým se stal dřívější biskup münsterský von Hartmann, který býval inspirátorem časopisu »Westfälischer Merkur« proti »Kölnische Volkszeitung«, a byl patrně kurií určen k tomu, aby kacířský západ přivedl k poslušnosti pod příkaz konfessijní horlivosti u členů Gewerkschaftů.

Christliche Gewerkschaften jsou interkonfessijní. Papež sice neschvaluje takovýchto interkonfessijních organisací, ale počíná si diplomaticky: nezakazuje jich. Podobně si bude počínat nový arcibiskup.

Divné jest chování pruské vlády. Pruská vláda vždycky dává ostentativně na jevo, že si přeje mírného soužití a součinnosti konfessí. Vláda má rozhodující slovo při obsazování biskupských stolic. Každý by myslil, že uplatní svůj positivní vliv aneb aspoň negativní právo veta ve prospěch kandidátů směru smířlivého, kolínského, aby podepřela požadavek soužití katolického a evangelického dělnictva v Gewerkschaftech. Při volbě von Hartmannově do Kolína byla prý kolínská kapitola znásilněna přívrženci směru berlínského, pod vlivem kurie, která si přímo přála Hartmanna proti kandidátovi směru kolínského; prohlášení o zvolení Hartmannově přijal prý klerus i lid s reptáním, ale vláda nejen že ničeho neučinila pro konfessijní mír, nýbrž nepřímo snad ji podporovala. Je to asi pruská »politika«, která vyhovuje kurii do krajnosti za jisté protislužby.

Papežská encyklika vyslovila se nepokrytě proti kolínskému směru v Gewerkschaftech. Schválila výslovně ta dělnická sdružení, která se stavějí přímo na konfessijně katolický základ a otevřeně chtějí uznávati církev za svou vůdkyni, jakožto nejvhodnější pro zájem členů. Doporučila podporovati všemi prostředky sdružení katolické konfesse.

Kurie tedy straní otevřeně směru berlínskému, ale činí koncesse směru kolínskému a dovoluje »hledati pro dělníka lepšího osudu, spravedlnosti více odpovídající mzdy a práce nebo z každého jiného důvodu mravního prospěchu opatrně pracovati s nekatolíky pro společné blaho.« Z příčin oportunních doporučuje kartely mezi katolickými a nekatolickými společnostmi. Patrně značný počet německých biskupů doporučil toleranci ke křesťanským syndikátům z ohledu na jejich veliký počet. Papež vyhovuje této prosbě se zřetelem na zvláštní situaci katolické věci v Německu. Arci činí podmínkou, že tyto smíšené společnosti zůstanou oportunními a spravedlivými a že se bude účelně čeliti nebezpečenstvím. Za účelné čelení nebezpečenstvím se doporučuje, aby katoličtí členové syndikátů byli zapsáni do katolických dělnických spolků. Stojí-li je to víc na příspěvcích, mají za to záruku bezpečnosti své víry v těchto spolcích, které pod vedením kleru pečují o čistotu víry, udržení mravnosti a pěstění zbožnosti. Klerus má míti dozor na spisy, řeči a skutky Gewerkschaftů. Ve sporech o hmotné zájmy musí klerus toho dbáti, aby se neustoupilo ani o vlas od katolické discipliny mravů. Papež očekává pečli-

vých zpráv. V pochybnostech mají se katolíci obraceti o radu k biskupům a ti předloží věc apoštolské stolici k rozhodnutí. Čistě katolické spolky však musí vždy býti podporovány a šířeny.

V kruzích dělnictva budí odpor duch encykliky, který nevystupuje nad pouhé trpění křesťanských Gewerkschaftů, a stálý dozor kleru, který přece patrně nepřeje součinnosti s protestanty. Protestantští členové Gewerkschaftů se ovšem nemohou podříditi dozoru, poručníkování své činnosti se strany kleru. Mluví se o otrockém řetězu kurie.

Jak ten dozor kleru a episkopátu vypadá, to illustruje skutečný případ: Volksverein für das Katholische Deutschland je spolek dobře katolický. V listopadu 1912 ohlásil tento spolek v Berlíně přednášku jednoho ze svých vlastních sekretářů, Dra Sonnenscheina, o sociálních otázkách. Když řečník vstoupil do sálu již naplněného, byl mu podán telegram: »Zakazuji řeč Dra Sonnenscheina. Kardinál Kopp.« Shromáždění se rozčilovalo, sekretář se podrobil. — Obdivuhodná duchovní subordinace!

Požadavek absolutní subordinace se arci se strany kurie zostřuje a stupňuje. Papež nesnese odporu, není dokonce ani přístupen rozkladu. Takových rozkladů proti stanovisku kurie ve zmíněné otázce došlo asi mnoho. Ohlas toho — ale divný ohlas — jest patrný v projevu, jejž učinil papež před mezinárodním církevním spolkem. Zdůraznil svou neomylnost nejen v otázkách učení, nýbrž prohlásil se veskrze za zástupce božího, »jenž v sobě sjednocuje vše, co vám může býti milé, posvátné a božské«. Kristus řekl: miluje-li mne kdo, slova mého ostříhati bude. To přenáší papež na sebe a pokračuje: »Kdo miluje některou osobu, snaží se jí přizpůsobiti ve všech jejích myšlenkách. Kdo miluje, poslouchá. Když tudíž někdo miluje papeže, nepře se o to, co on nařizuje nebo požaduje, neb o to, jak daleko má poslušnost jíti a ve kterých věcech dlužno poslouchati. Když někdo miluje papeže, neřekne, že papež nemluvil dosti jasně; nepochybuje o jeho nařízeních tak, že ten, kdo nechce poslouchati, si bere za snadnou záminku, že neporoučí papež, nýbrž jeho okolí. Nikdo nesmí přistřihovati oboru, v němž papež může a musí prováděti svou autoritu. Nikdo nesmí před autoritou papežovou dávati přednost autoritě jiných, třeba sebe učenějších osob, které s papežem nesouhlasí, a které — třeba učené, přece nejsou svaté, poněvadž ten, kdo jest svatý, nemůže býti jiného názoru než papež.«

Tato slova stojí za zaznamenání.

Co mají činit katolíci, kterých se to v tomto případě týče, tedy členové křesťanských Gewerkschaftů? Vyhovět naprosto přáním kurie nemohou, poněvadž by tím poškodili organisace, poškodili své lidi, své zájmy. Otevřeně říci to však nesmějí, poněvadž by se vystavili výtce špatného katolictví. Jsou tedy nuceni k neupřímnosti: řeknou, že jsou dobří katolíci, že chtějí zůstati v poslušenství papežově, na druhou stranu odbudou nějakým posměchem výtku vázanosti a vkládají do encykliky to, co sami pokládají za správné. Vědí, že 70.000 organisovaných evangelických členů nemůže být pokládáno za přívěsek, nehledě ani k tomu, že v podnikatelstvu a zaměstnavatelstvu převládá živel evangelický. Řekne se tedy, že encyklika připouští také tento výklad. Řekne se dále — proti vyslovenému rozhodnutí shora, — že církevní vrchnost nečiní nároků prakticky

zasahovati do úpravy otázek čistě hospodářských, nýbrž že si chce pouze zachovati právo »zaujmouti stanovisko« k těmto sporným otázkám. Biskupové prý nemají dozoru na hospodářskou činnost Gewerkschaftů, nýbrž na to, zdali katolickým členům z členství v nich nevzniká mravní a náboženská úhona.

To všecko vypadá přímo jako výchova k neupřímnosti, reservaci mentální a jesuistické kasuistice, jen aby bylo zachováno zdání absolutní autority papežské a naprosté poslušnosti členské.

* *
*

Ze všeho jest patrno, že katolicism v Německu náleží mezi nejčinnější a nejživější oblasti katolicismu vůbec. Patrno je také, že kurie Německu věnuje zvýšenou pozornost. Beze vší pochyby má obavy, aby se německý katolicism příliš neosamostatnil právě mocí své živosti. Lze pozorovati zostřený postup ultramontanismu proti každému poněkud volnějšímu hnutí. Stále se opakují útoky a obranné prostředky proti modernismu. Ano, modernism žije dál, arci jen tajně mezi vzdělanci. Ale v širokých vrstvách lidových uplatňuje se tím více tmářství, zpátečnictví, nesnášelivost.

* *
*

Když už jsme tolik místa věnovali různým zjevům katolického života v Německu, ještě slovo o stanovisku církve ke škole. To je pořád akutní. Poslanec centra, Hess, odmítá školství autonomní jakožto beznáboženské. Jemu nad výchovou pro život stojí výchova pro život záhrobní. Řekl do slova: »Žádáme především, aby byl garantován církevní vliv na veškeré výchovné instituce a aby katolické církvi nebylo překáženo vstoupiti v těsnější vztah ke škole konfessijní. Tím se nejlépe poslouží církvi, náboženství i vlasti. To by umožnilo též nejúčinnější potírání převratných snah.«

* *
*

Evangelický svaz (»Evangelischer Bund zur Wahrung deutschprotestantischer Interessen«) byl posud nejmohutnější protiklerikální organisací v Německu. Sdružoval všecky směry. Ale po posledním sjezdu výročním bylo se strany ultrakonservativní vydáno heslo vystupovati z něho, poněvadž v officielní zprávě bylo vynecháno přiznání k božství Kristovu. Konservativci zakládali protiorganisaci Deutsch-evangelischer Volksbund, který spatřuje většího nepřítele v radikálním liberalismu a chce vésti boj proti Římu »způsobem v pravdě evangelickým, bez zbytečného pohoršování věřících katolíků, s nimiž se positivní evangelíci cítí více méně těsně spojeni ve všech církevně politických, sociálních a školských otázkách.«

Tato illuse straší dosud ve mnohých ultrakonservativních hlavách protestantských. Klasický příklad úspěchu i úpadku byl podán v Hollandsku alliancí orthodoxní starokalvínské církve s klerikalismem římským ve vládě Kuyperově. V Německu sympatisují orthodoxní protestanté s katolicismem v boji proti sociální demokracii, proti politickému liberalismu, proti interkonfessijní škole, proti reformě náboženského vyučování

ve školách obecných, proti volebnímu právu a **rovnoprávnosti** žen, tedy hlavně v otázkách politických. Liberálnější strany protestantské odsuzují plným právem tuto nepřirozenou a nezdravou allianci jako neoprávněné a nebezpečné směšování politiky a náboženství. Hlavám jasněji vidoucím jest nesporno, že touto alliancí jest protestantismus nejen diskreditován před veřejností, nýbrž i vnitřně poškozován a seslabován.

Snaha o konservativní organisaci v protivě k Evangelickému svazu neměla širších úspěchů. Černomodrý blok ovšem trvá. Sdružuje a stmeluje jej politický konservatism.

* *
*

V otázce zrušení zákona proti jesuitům očekává se další povolnost státu naproti centru.

Liberální kruhy uvažují, že zrušení výjimečného zákona proti činnosti jesuitské jest beztoho jen formální uznání faktického stavu. Jak se zákon vykládal, obcházel, to se rovnalo skoro jeho neplatnosti. Nad to mělo v něm centrum stálý a vydatný agitační prostředek jako zdánlivý důkaz znásilňování se strany vlády. Ale zrušení zákona třeba jen formální má význam jako slabost a ustupování státu po boji čtyřicetiletém před postupem jesuitských zásad a praktik. Z některých výroků a jiných znamení na straně centra se skoro zdá, že jde klerikálům přímo o to, aby zrušení zákona nebylo schváleno, že by totiž neradi se vzdávali tohoto agitačního prostředku. Proto prý přímo provokují, doufajíce, že tím vydráždí vládu k tomu, aby jim nepovolila, a tím aby jim dále ponechala gloriolu mučednictví. Taktika chytrá, vpravdě jesuitská!

Charakteristicky prohlásil v pruském sněmu sociální demokrat Liebknecht, že centrum potřebuje kulturní boj, poněvadž z něho žije, že potřebuje zákona proti jesuitům, a že by se mu nemohla prokázati horší služba než zrušiti tento zákon.

Je-li tento názor správný, o tom může býti spor. Ano, klerikálové potřebují výjimečného zákona, aby využitkovali pósu mučednictví, ale dovedou ještě lépe využitkovat svobody, která by jim vykvetla zrušením výjimečného zákona.

5. června 1913. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Učitelky učitelkám. — Co od politického spolčování žen očekávají muži. — Sjezd Svazu ž. s. č. — Náboženské hnutí studentské. — Praktické příručky cizí.

Časopis učitelek přinesl v čísle 15. učitelkám vážné upozornění, aby při obecních volbách zvolily svého zástupce plnomocníka, samy přihlížely, kterak vyplnil jejich vůli. Stalo se tak v důsledku událostí v Plzni a v Písku. Redaktor Pelant vylíčil ve Směru krutý dojem z po-

sledních voleb II. a III. sboru, který na něj učinil průvod plnomocníků za ženské voliče ve sboru III., za něž volili obecní zřízenci a daleko těžší dojem plnomocníků za ženy-voličky II. sboru, ženy intelligence. »Na plné moci učitelek, vychovatelek našeho národa, žen, které patří do intelligence, šli voliti: tajní a hajní, sluhové a hasiči v civilu, školníci — ale i individua, kterým zíral alkohol z celého těla, zchátralé osoby — ne oděvem, to by byla jen chudoba! — ale fysicky a tím duševně, lidé u volební urny se motající, klopýtající a nevědoucí, co s lístkem si počnout, dávající jej mimo urnu, odcházející s ním atd. atd. Vlna voličů, když přišly na řadu učitelky, ta byla jednoduše nejnižším bodem letošního aktu. To bylo skutečné »Na dně«. Ženské hnutí rovnoprávné prohrává. Na jedné straně přílišnou radikálností sufražetek, na druhé bezměrnou indolencí, která dává reakci za pravdu a zaplašuje zastánce. Střední práce i účasti skutečné ve veřejném životě jest málo.« Smutný tento fakt je přímo zahanbující pro ženy voličky.

Naproti tomu radostně vyzněla zpráva Práva Lidu o demonstraci, kterou při posledních obecních volbách v Písku provedly místní učitelky. Šly v průvodu svých plnomocníků, kteří předložili volební komisi plnou moc, načež teprve před komisí odevzdaly jim učitelky své hlasovací lístky. Jedna z učitelek chtěla sama vložiti lístek hlasovací do urny, ale to jí nebylo dovoleno. Sebevědomá a vhodnou formou provedená demonstrace se všeobecně zamlouvala a vzbudila zájem o otázku volebního práva žen. Není lepšího prostředku ukázati nesmyslnost dnešních volebních řádů, nežli sesměšníme-li je vhodně. Oba případy ukazují, jak důležita by byla organisace žen pro volby. Ženy měly by být organisovány nejen pro dobývání dalšího volebního práva ženám, ale pro řádné uplatnění práv dosavadních. To mělo být jedním z předních úkolů Výboru pro volební právo žen. Plzeňský případ by nebyl možným, kdyby tu byla organisace pro pořádání voleb v celém království a písecký případ by mohl býti prováděn všude. Pak by byly ženy ženami v pravdě vychovávány k politickému životu a nebyly by ponechávány na pospas nesvědomitému vykořisťování volebních agitátorů. Zdá se, že u nás uplatňuje se v ženském ruchu soustavně zásada, ponechati vše vlastnímu vývoji, vlastní iniciativě, silám a náhodnému seskupení. Je to pohodlné. Je to sice správné potud, že nikdo nedá nikomu, čeho v něm není a pokud jde o to, ponechati plnou volnost jednání i venkovu, ale ta by nebyla žádnou a sebe pevnější organisací omezena a nesmíme přehlížet fakt, že organisace, rada, předem připravené, cílevědomé akce probudí mnohé, co by ještě bylo skryto, a urychlí vývoj schopností i událostí, a tomu je nutno napomáhat.

*

Za právo politického spolčování svolal Výbor pro volební právo žen v Praze v dubnu veřejnou schůzi do Ženského Klubu, aby vysloven byl dík těm, kdož se přičinili o zrušení § 30. zákona spolkového a aby požádána byla panská sněmovna, aby co nejdříve možná dáno bylo na program znění zákona, přijaté sněmovnou poslanců 28. prosince 1912. V tom smyslu přijata byla resoluce. Při té příležitosti projevili dva poslanci, čeho od politického spolčování žen očekávají muži. Poslanec

Klofáč jest upřímně přesvědčen, že účast ženy v politických spolcích přinese mnoho zdravého, očistného, ideálního, poctivého do veřejného života. Zejména vítá spoluúčast ženy ve správě obecní, jejíž působnost je ženě blízká svou povahou sociální. Politice obcí je dnes třeba nového, svěžího živlu, který by vzpružil a obnovil dnešní úpadek mužské politiky. — Professor Masaryk vítá uvolnění, které přispěje k plnému vyvinutí osobního života ženy, neboť vyloučením z veřejného života je o mnoho připravena. Pak bude žena moci dáti více než dosud. Pro politiku neopustí ani rodinu ani nepozbude ženskosti, neboť nebude každá poslancem, ani nebudou ze všech bojovné sufražetky. To vše ovšem předpokládá politické vzdělání, k němuž mají dopomoci spolky politické ať zvláštní ženské či společné s muži.

Při této schůzi vytkla slč. F. Plamínková stanovisko českých sufražetek, že politické vzdělání, nabyté prostřednictvím spolků, jest c e s t o u k správnému použití politických práv žen, jež jsou z á k l a d e m, nikoliv c í l e m veškerého dalšího snažení.

S j e z d S v a z u ž e n s k ý c h s p o l k ů č e s k ý c h konal se ve vší tichosti v Praze 15.—18. května. Jednání sjezdové přineslo některé významné věci. Předně přijaly ženy české za svůj názor, že sociální činnost není dobročinností, ale povinností žen lépe situovaných, což dosud oficielně nikde nebylo prohlášeno. Odbor sociální při Svazu vede paní Eliška z Purkyňů a ve svém referátě sjezdovém přednesla obšírný, zdůvodněný program sociální práce, kterou Svaz doporučuje spolkům k provádění podle místních poměrů a potřeb. Tímto sociálním a vůbec celým programem kulturním a národo-hospodářským staví Svaz ženské hnutí u nás programově na nejširší pole ženského ruchu a zahrnuje v sobě všechnu působnost žen.

Pozoruhodným je také základ, který dán byl sdružení mírovému paní Pavlou Moudrou a akci národohospodářské paní Růženou Černou. Bude-li obojí činnost rozvíjet se z těchto základů stejnoměrně, povede jistě ku zdaru. Odbor mírový postupuje v intencích mezinárodního sdružení mírového v Bernu a národohospodářský na zásadách, vyslovených prof. Bráfem.

Pro situaci ženského ruchu u nás je významným projev v referátě slč. Tůmové o ženském ruchu u nás. Pravila, že mnoho práce konají ženy ve spolcích zbytečně a marně, neboť ji mají konat jiní činitelé a nám zbývá tolik práce nutné pro ženu samu, kterou nikdo nekoná a proto si tuto činnost kulturní a sociální, která není povinností veřejnosti, vytknuly ženy feministky a u nás ji koná jako svou výhradní činnost Ženský klub český, kdežto jiné spolky mají programy širší a složitější. Značí tedy Klub v řadě našich spolků ženských totéž, co feminismus v ruchu ženském všestranném. Cením tento projev, protože v něm je doznání stavu ženského ruchu u nás a prvek, umožňující dělbu a organisaci práce v rámci nejširším. Hledisko toto mohl poskytnout jen vyšší útvar organisační, jakým je představa Svazu spolků.

Novinkou, kterou u nás poprve snažil se uskutečnit Svaz při svém sjezdě, byl den věnovaný dívčí mládeži. Jen že úmysl a program byl lepší než uskutečnění. Pěkné, případné proslovy, připravené širokému

okruhu mládeže byly předneseny v užším kruhu v Ústředním spolku čes. žen. Důvěrností omezené jednání sjezdové nepřipustilo ani větší agitaci mezi mládeží. Z téhož důvodu odpadla odpolední Veselice.

Svaz, který si vytknul nejširší program, má nyní mnoho úkolů, které nutno prováděti jednotlivě a soustavně. Úkoly ty jsou značné a je otázka, dovedeme-li konečně v našem ženském ruchu organisovat práci důsledně a ve větším měřítku než dosud. Poskytly zkušenosti ve veřejném životě nabyté našim ženám tolik rozhledu a poznatků, aby dovedly vyvodit důsledky a přivodit reformu, či budou tito činitelé, kteří nepřinesše porozumění pro význam a úkoly Svazu, jakožto vyšší organisační jednotky, snahy jeho potírali neb ignorovali, činit tak dále nebo dovedou ocenit je nyní a přispět svým dílem k naplnění těchto snah? To jistě ukáže budoucnost.

*

Pražský kroužek přátel studentského hnutí vydal spisek »Náboženské hnutí studentské« (vydává Dr. Ad. Lukl). Ač je to věc studentská, uvádím ji v této hlídce, protože v mnohém dotýká se úzce nejen studentek, ale i vnitřního života ženy a ženské emancipace.

Po stránce organisační vztahuje se přímo ke studentkám. Náboženské hnutí studentské jest nyní největší Svaz, čítať 152.000 členů vysokoškolských studentů i professorů, působí ve všech dílech světa a téměř ve všech zemích. Tvůrci jeho jsou Američané a Angličané. Jednotlivých sdružení má 2288, jež rozdělena jsou ve 12 skupin územních. V čele Svazu jest ústřední výbor, v němž zasedá zástupce ženského hnutí, které má mimo to vlastní výbor a cestující sekretářku Miss Ruth Rouse v Londýně.

Účelem Svazu jest: 1. spojovati studentská sdružení celého světa a pěstovati vzájemné styky; 2. sbírati zprávy o náboženských snahách a poměrech studentů v různých zemích; 3. prohlubovati duchovní život studentů nepředpojatým nestranným studiem osobnosti Ježíše Krista, aby pak mohli podle svého poznání dále působiti.

Účelu toho dosahuje se společným studiem v kroužcích, časopisem, vydáváním zpráv a poukazováním na vhodnou literaturu. Takovéto kroužky tvoří studenti a studentky odděleně. R. 1911 súčastnilo se studia Bible 65.000 studentů. Jak je to možno v dnešní době, o tom různé doklady a projevy uvádí spis.

Myslím, že správně bylo podotknuto, že studijní předměty tohoto hnutí setkají se u českého studenta asi s pochybnostmi a s nepřízní, jak lze souditi z myšlenkového vývoje obrozeného národa; lze však dokázati, že odmítavé stanovisko jest zcela neoprávněno. Že to nebylo dosud dokázáno u nás, to proto, že se touto otázkou málo osob zabývalo veřejně, ač kdyby každý skoro intelligent doznal pravdu, jistě by se ukázalo, že je to otázka velmi živá.

Je-li odmítavé stanovisko neoprávněno u studenta, tím méně u studentky. O některých důvodech rozhovořila se Miss Rouse na schůzi, kterou uspořádal pražský kroužek pro studentky v Měšťanské Besedě pražské. Pojednala o sociálních, mravních a náboženských problémech studentek, o pravé svobodě ženy, o významu života. Četnými příklady

doložila, že studentky nejsou studiem vnitřně plně uspokojeny, pociťují mezery a ocitají se na nakloněné ploše a teprve studiem Bible docházejí uklidnění a naplnění vnitřního. Vyzvala studentky, jimž promluvila z duše, aby sestoupily se v kroužek a studovaly život a učení Kristovo a došly tou cestou uspokojení a pravé svobody.

Pravá svoboda nespočívá v tom, dělati, co chci, ale dělati, co je správné a poznávat, co je správné a pravdivé. K tomu cestu ukazuje učení Kristovo. Jde o to, aby pochopeno bylo i prožíváno a uskutečňováno. Jsou to snahy mravné, silné, životné, tytéž, o něž usiloval a které nám přiblížil svým duchem L. N. Tolstoj. O životnosti jich svědčí, že i u nás našly se dívky, které utvořily kroužek, aby oddaly se tomuto studiu. Máme i u nás dívky tak vážné, které usilují o vnitřní náplň duševní. To je pro ženy velice důležité, důležitější než pro muže. Byly ženy vždy více v náboženstvích vychovávány, náboženstvími poutány, cit náboženský buzen přes míru a byly vzdalovány vědy a rozumové činnosti. To zvýšilo jejich vrozenou citovost a přirozený smysl náboženský. Také bezprostřednější styk ženy-matky s přírodou zachoval v ženě přímé pochopení pro její zákony, odívané v symbolism náboženský. To vše činí ženu stále náboženským představám bližší a tvoří část jejího vnitřního života. Je v jejím zájmu, aby tento náboženský vnitřní cit přiblížila co nejvíce pravdě, aby tuto cestu hledala a nalezla sama. Cesta naznačená je nejlepší.

Jest ještě jeden důvod pro to, aby žena vážila si této své schopnosti a usilovala o jasnější, krásnější, pokrokovější náboženské snažení, o vývoj náboženství. Víme, že poroba a méněcennost ženy tkví v názoru starého světa, který se dochoval až na naše dny, že je tu žena pro muže. Tuto zásadu potíralo křesťanství Kristovo, ale přechovaly ji církve, neboť jejich představitelé nedovedli se až do všech důsledků přenést přes soudobé tradice a vládnoucí zvyky a názory a utvrdili je, Změna postavení ženy spočívá v změně názoru na ni a ta opět kotví v duševním pokroku, v pokročilejším nazírání na ni a to je určováno názorem na život, na úkoly člověka, na účel života. Tento názor, ať je jakýkoliv, je v podstatě náboženským, neboť, jak si vykládám svůj poměr k bližnímu, k přírodě, k vesmíru, k příčině a účelu svého života — to je mým náboženstvím a to určuje všechny vztahy k životu, k okolí i k ženě a sobě. Změna těchto názorů je tedy pro ženu důležitou, neboť určuje její postavení v životě.

Ale ve změně těchto názorů je žena sama velkým činitelem a proto znamená mnoho pro pokrok náboženství, které se dnes ujasňuje a mění našim zkušenostem a poznatkům přiměřeně. Žena je dnes uvolněna, je vyvinutější a samostatnější duševně, proto každý názor musí ji zařaditi na místo zcela jiné než názory dřívější, kdy převládala moc brutálnější, fysická. Ale i činně a vědomě musí žena probudilá spolupůsobit k vytváření nového světového náboženského názoru, bližšího pravdě, protože z té pravdy života více známe, a musí k společnému dílu přinést svou duši čistou a pravdivou, zopravdovělou vlastním hledáním a poznáním. Ona hledá ve své duši svou pravdu a to jeví se v touze dnešních intelligentních žen po plné vnitřní ujasněnosti.

*

O ženském duchu můžeme říci, že výši a hloubku jeho lze měřit podle literatury. Totéž jeví se i v rozšíření se ženského ruchu a jeho organisaci. Je-li ženský ruch rozšířen, vždy vykazuje různé praktické pomůcky publicistické. Takové nalézáme zejména u národů větších a pokročilejších. Na některé chci upozornit. Jest tu v první řadě anglická publikace The Fingerpost. Obsahuje přehled povolání a škol pro dívky. Vyvolala ji v život potřeba, pociťovaná v Central Bureau for the Employement of Women. Jest to poradna v otázkách povolání žen. Poradna tato svým rozsahem vyniká nad jiné. Veškerým pečlivě a soustavně uspořádaným materiálem stává se kniha tato jakožto publikace uvedené poradny praktickou pomůckou žen, tím více, že vyšla přímo z praxe ženského ruchu, usilujícího opravdově o zlepšení postavení žen. Obdobnou publikaci vydal v r. 1912 Svaz ženských spolků rakouských ve Vídni, jistě po příkladu Německa, jež opět sledovalo cestu anglických žen. Wegweiser zur Berufswahl für Mädchen směřuje k tomu, aby dívkám, opouštějícím školu měšťanskou neb chtějícím dále se vzdělávati, usnadněna byla volba povolání. K tomu účelu uvádí veškerá učiliště pro dívky, dobu potřebnou pro vzdělání, veškerá povolání, nutné k nim schopnosti, vyhlídky a mzdy. Jsou tu živnostenská povolání, společenstva, útulky a výtah ze zákonných ustanovení živnostenských, obchodních a čeledních, dozorčí úřady živnostenské. Také tato příručka je ve spojení s nově zřízenou poradnou pro ženy.

Jiného druhu jsou publikace velice praktické vydávané ve formě kalendářů velkých Svazů, mající účel organisační a propagační. Jest to Kalender des Bundes österr. Frauenvereine na rok 1913 a Jahrbuch der Frauenbewegung 1913. O organisační snaze svědčí v obou těchto knížkách různé stanovy národních i mezinárodních sdružení, seznamy a adresy spolků, feministické i jiné literatury, časopisů a jiná praktická sdělení pro ženský ruch důležitá. Část propagační je bohatá četnými články poučnými o různých povoláních žen. Širší a bohatší je program Jahrbuchu, který je také formátem větší a starší. Vychází asi od r. 1905 v Německu. Již jeho název svědčí, že jde o publikaci ženského ruchu za rok 1911/12 nejen v Německu, ale i v cizině. Jediné, že tato část knihy, ruch v cizině, je naprosto neúplná a nespolehlivá. O českém ženském ruchu není tam ničeho známo. Rovněž seznam časopisů nezná české a slovanské časopisy. Slované i v tomto ohledu pro cizinu aspoň v německých publikacích neexistují nebo jsou nesprávně pochopeni. Soudím, že je to naše vina v značné míře, protože hledíme k cizině příliš jako k našemu učiteli a nedovedem jí rovně ukázat, čemu se může od nás přiučiti.

Také ruské hnutí má svůj Pervij ženskij kalendar na rok 1913. Účel jeho je informační i propagační. Dočteme se v něm všeho, co ženy v Rusku mohou potřebovati v Petrohradě, Moskvě, Kijevě i v guberniích. Jsou tu zprávy o státních úřadech, přijímajících ženy do služeb, i o jejich příjmech, o knihovnách a čítárnách pro ženy přístupných, o ústavech pro intelligentní zaměstnání, pro práci všeho druhu, o ženských klubech a spolcích ruských i pro cizince, o chudobincích a útulcích, levných restauracích a klášteřích ženských. Nalezneme tu pokyny paedagogické, různá zařízení pro mládež, publikace pro děti, právní pokyny, veškeré otázky

studia středního i vyššího, paedagogického, hospodářského, technického, obchodního, hudebního a uměleckého, lékařského i právnického a veškerá učeliště zahraniční. Různá pojednání o minulosti i přítomnosti ženského ruchu, jeho úspěchy doma i v různých zemích, životopisy žen i mužů atd.

I tu musím konstatovat, že v Rusku o našem hnutí co nejméně jest známo. Aspoň v této publikaci jsou jen dva údaje a oba nesprávné. Nejen že v seznamu časopisů ženských není českých listů, ale ani adresa university i techniky není správně uvedena a universita je označena za ženám nepřístupnou. Z kterého roku datuje se tato zpráva? Leč nemůžeme plným právem za toto činit zodpovědnu redakci kalendáře, který vychází již od roku 1899, tedy patnáctý rok a o němž se u nás neví ve veřejnosti ženského hnutí. Nemůžeme žádat, aby za hranicemi správně znali naše poměry, když o nich sami nepodáme zprávy. Je to doklad, že měli bychom vzájemnost slovanskou pěstit víc ve skutečnosti a v praxi, méně v theorii a frásí.

V koncích.

Průsvitnou roušku ústavnosti, která v Rakousku stále zakrývá ještě absolutism, vláda Stürgkhova chce odhalit v Čechách. Německá obstrukce slaví vítězství na celé čáře, ochromila sněm, ochromila zemskou správu, zemský výbor, zemský řád — jen ona trvá neporušena a nikdo si netroufá po ní sáhnouti. Finanční stav nejbohatší země tohoto soustátí německou obstrukcí byl uveden na mizinu téměř a aby ty zemské finance byly upraveny, neodstraňuje se příčina tohoto stavu, obstrukce, o to se vážně ani nikdo nepokouší, ale správa těchto financí se odstraňuje a nahrazuje jinou: místo autonomie absolutism.

Není tomu příliš dávno, co v rozpočtovém výboru říšské rady hlasováno o návrhu, kterým pomoženo býti mělo učitelům — většina českých poslanců hlasovala proti návrhu, poněvadž se prý příčil zemské autonomii a poslancům, kteří hlasovali pro návrh v zájmu pomoci učitelům, hlasování to zle bylo vytýkáno, právě jako prohřešení na autonomii zemské. Dnes je autonomie zemská non valeur, co prý na ní záleží, vždyť je to rakouská ústava, část ústavy, kterou jsme nikdy neuznali a české ruce nyní i pomáhaly při ničení té zemské autonomie . . . To všecko jsou věci tak záhadné, divné, ta česká pomoc při nich tak nepochopitelná, že skutečně přestává všecko politické uvažování. Člověk prostě trne, kam jsme dospěli, kde se ta česká politika, tak neskonale positivní, octla, kam spěje — — —

* *
*

Má se zachovat klid, má se klidně o věci uvažovat, o věci, která má tolik různých stránek — a je to příkaz věru obtížný. V moderní diplomacii našli si pro náhlý obrat v politice nový termín: dostala-li se určitá politika, dosud hájená a vší silou propagovaná, na písčinu, ukáže-li se nutnost obrátit o 180 stupňů, tomu diplomaté říkají »nová orientace«.

To, co se u nás nyní děje, je taková vnitropolitická nová orientace, poněvadž celá česká politika měla se obrátit o 180 stupňů. My, autonomisté, ba státoprávníci, máme pojednou nejen mlčet, ale pomáhat a spolupůsobit, když se odstraňuje výraz zemské svéprávnosti, zemský výbor, nejvyšší instance autonomní.

A proč? Co se stalo?

Na českém sněmu zuří německá obstrukce — vlastně nezuří, poněvadž sněm nezasedá — a ta obstrukce je nepřemožitelná — vlastně není, nikdo to neví, poněvadž to nikdo nezjistil, nikdo se o to přemožení ani nepokusil — proč se tedy musí zničit autonomie, proč k vládě uvést absolutism? Poněvadž pan ministerský předseda hrabě Stürgkh, pan místodržitel v království českém kníže Thun a pan předseda mladočeského klubu dr. Kramář nevědí kudy kam.

Je obstrukce tak docela novým zjevem v rakouské politice? To jistě nebude nikdo tvrdit. A jsme my nováčci v obstrukční politice? Pan dr. Kramář sám vedl obstrukce a sám ji potíral, sám vedl obstrukci, jen aby dokázal, že česká obstrukce je stejnocenná jako obstrukce německá. Paní Šílená ještě žije, co snášela hřmotné důkazy k této větě. A pan dr. Kramář neustal dříve, dokud důkaz ten 60 poslanci nebyl proveden a dokud mocnář, ze spánku probuzený, mu nepotvrdil prostřednictvím dra Koerbra, že se ten důkaz zdařil. Tenkrát se dr. Kramář s českým ministrem krajanem radostí objímal nad vítězstvím české obstrukce na říšské radě, 60 proti 415 poslancům zvítězilo, na »horké půdě nepřátelské Vídně«. A doma na národa roli dědičné musí zůstat německá obstrukce vítěznou, poněvadž nevíme, jak na ni? Ani pan dr. Kramář, který zbavil vídeňský parlament méně více obstrukcí, svým návrhem na změnu jednacího řádu, ani ten nevěděl, co s německou obstrukcí na českém sněmu?

* *

*

Od dob hraběte Belcrediho si nikdo netroufal vážně a zjevně na ústavu: die Bahn ist frei! byl poslední pokus. Od té doby se ve Vídni báli, císař odpíral každému pokusu. Když byl hrabě Taaffe v koncích — a ten jistě měl u mocnáře postavení pevné, tak pevné, jako žádný chef vlády po něm — když on nevěděl, jak na českou otázku, sáhl k prostředku zcela ústavnímu, on, hrabě Taaffe, kterému byl absolutism nejbližším, poněvadž v něm vyrostl, poněvadž jej dlouho dost sám prováděl, hrabě Taaffe navrhl změnu volebního řádu cestou ústavní. A po něm poráželi jsme jednoho ministrpresidenta po druhém — často obstrukcí — jen proto, poněvadž jsme jim ovšem

vytýkali, že neznají české poměry, poněvadž si nevědí s českou otázkou rady — a na konec my sami nevíme prý nic lepšího, než řešení absolutismem? Žádný Auersperg, žádný Koerber a Bienerth si netroufali sáhnout na ústavu a na zemský řád český, až najednou panu hr. Stürgkhovi radíme sami k této positivní politice!

A proč? Abychom my, kteří dokázali, že česká obstrukce je stejnocenná s německou, nyní, když jsme českou obstrukci znemožnili, dokázali, že ta německá je suverenní, nepřemožitelná, že, chceme-li se jí zbavit, musíme zničit autonomii? A nikdo z českých politiků při famósní té akci zúčastněných necítil, co se zadává, čeho se pro budoucnost sami zříkáme tím, když spolupůsobíme při porušování platných zákonů, jakž takž nás ještě chránících! Kolikrát od r. 1867 jsme slyšeli od Němců, otců platné ústavy, že by byli ústavu tu sdělali docela jinak, kdyby byli jen tušili vývoj vnitřní politiky a zejména českého národa a české otázky. Kolikrát bylo tisíc chutí ústavu tu změnit v náš neprospěch a kolikrát by to byli jistě provedli, kdyby se nebyli báli právě nás. Myslí někdo, že se vlády bály vzpoury v Tyrolsku a Vorarlbersku, v Solnohradě anebo v Horních Rakousích, kdyby byly provedly převrat mimoústavní, oktroj? Anebo bály se odporu nás Čechů? A nyní přicházejí strany české, radí a pomáhají při takovém převratu, třeba jen miniaturním, při násilném převratu zemského řádu? Nevidí pan dr. Kramář, že běží jen o obtěžkací zkoušku a že by se šlo dál — dál, kdyby se ta zkouška zrovna u nás v Čechách hladce provedla a bez reptání podařila? To vše je tak nepochopitelné, na všechny ty otázky si lze jen nesnadno dát poněkud klidnou odpověď, že skutečně člověku připadá, jako by vůdčí osoby v české politice byly přišly rázem o rozum.

* *
*

A zase: proč to všechno? Byl stát skutečně v nebezpečí, byla v nebezpečí země česká? Ne, nic se nestalo, jen o to šlo, pokusit se o přemožení obstrukce německé, kterou známe jako frivolní, vyděračskou, která zahájena jen za účelem vymoci na nás tak zvané vyrovnání, ale vyrovnání vyhovující jen a hlavně Němcům. Kdyby bylo vyhovovalo nám, byl by je pan dr. Kramář schválil, nemuselo docházet k takovým nehoráznostem. A ten »ausgleich«? Kdo by si ho z nás nepřál — ale necítí ani ten největší nadšenec pro vyrovnání, jak nenapravitelně nás poškozuje, když za to vyrovnání obětuje autonomii, zemský řád, ústavnost, jak posiluje tu posici Němců právě tím, že jim ukazuje, jak jsou silni, nepřemožitelni? Co je ta

moc a síla Němcům, obětováním ústavních poměrů přiznaná, proti té zdánlivé a dočasné sanaci zemských financí, i kdyby ta »akce« tu sanaci v pravdě byla přivodila, což popíráme? Může někdo věřit, že by se byla splnila naděje některých našich lidí, že po úpravě zemských financí, kdyby správa zemská mohla funkcionovat nerušeně dále, německá obstrukce by se nám stala lhostejnou a Němcům pak zbytečnou? Snad ještě, kdyby zemská ústava zůstala v platnosti a zemi spravoval zemský výbor. Ale v tom právě vězí ta chyba v počtu, že peníze měla dostati zemská komise j m e n o v a n á, třeba by to byli s počátku dosavadní členové zemského výboru. Už ta původní komise měla vypadat zcela jinak, národnostní dynamika byla valně přesunuta novým německým členem, dvěma hlasy zemského maršálka! A což teprve, kdyby některý ze zemských výborů a snad všichni Čechové jednoho dne byli svá místa ve správní komisi složili — vláda prostě jmenovala jiné, co pak?

* *
*

K nepochopitelnostem českého souhlasu k zamýšlené akci náleží také naprosté opomenutí celkové situace říše. Ve vážných listech zahraničních a h l a v n ě trojspolkových, které z důvodů politických, ač nerady, podporují oficiální politiku zahraniční hraběte Berchtolda po celou dobu války balkánské, mluví o státoprávních změnách v říši, o nutnosti a ť ú s t a v n í h o a ť n e ú s t a v n í h o řešení otázky jihoslovanské. V Uhrách ústavnost zakročením hraběte Tiszy už je valně ohrožena a není vyloučeno, že jednoho dne v Charvatsku dojde k reformám a nápravám, které se maďarským šovinistům nebudou líbit, které si však zahraničná situace vynutí a které prováděny budou tedy za každou cenu a mimoústavně. Když už jednou páni budou v práci, mohli by si vzpomenout na všelijaká upravování slovanských otázek také jinde a zejména tenkrát, když budou mít v Praze nástroj na mimoústavní »úpravy«, správní komisi. Když by bylo možno upravit zemské finance císařským reskriptem, proč ne i zemský řád, jazykovou otázku a volební řád? Zejména když se věci upraví tak, že každou takovou reformou bude určitá část obyvatelstva jaksi uspokojena! Je to v našem zájmu, aby se tyto nejdůležitější otázky řešily cestou mimoústavní? Ovšem dnes pojednou se Mladočeši vysmívají této starostlivosti a ukazují k tomu, že prý zemský řád je část ústavy, kterou jsme nikdy neuznali. Kníže Karel Schwarzenberg prý dostává zadostučinění za svůj výrok, že se ústava vžila. Takové hříčky ovšem dnes se nemusí brát vážně

má-li pravdu kníže Schwarzenberg, má pravdu také strana státoprávní, která odporovala volební reformě pro říšskou radu, poněvadž se jí posilovala ústava, kterou jsme nikdy neuznali a pan dr. Kramář se přec rád zove otcem té volební reformy!

A nejnepochopitelnější při všech těch záhadách je tvrzení, že vše státi se mělo v zájmu konečné dohody českoněmecké, která je tak důležita a nevyhnutelna. Když dnes ukážeme Němcům své slabiny, tak beze všeho nyní ukazované, k vůli zemským financím, jak smíme čekat a očekávat, že při nějakém obnovení českoněmeckého dohodování Němci budou povolnější a smířlivější, jak smíme čekat, že vláda Němcům konečně řekne, že požadavky jejich, na nichž dnes, právě pomocí vlády posilněni, tak úporně trvají, jsou nesplnitelny? Jaké to bude dohodování o smír a vyrovnání, když se bude dít pod tlakem neústavní správní nějaké komise, na jejíž odstranění přec my máme a budeme mít největší zájem, daleko větší než Němci? A ta komise přece nezmizí dříve, dokud Němci na sněmu se nevzdají obstrukce a nepřipustí zvolení zemského výboru? I kdyby došlo k jmenování té správní komise, která by z nouze upravila zemské finance, kdyby se splnilo proroctví nadšenců pro převrat v Čechách, že nejostřejší zbraň německé obstrukci bude vyražena z ruky upravením těch zemských financí, Němci se přec tím méně té obstrukce nevzdají, budou obstruovat dále a tím nám tu autonomii zemskou trvale odstraní. A na to se přistupuje v zájmu čestné prý a spravedlivé d o h o d y s nimi. Tomu se říká dohoda! Nebylo v Čechách nikdy strany, která si té slušné dohody s Němci přála víc než strana pokroková, nebylo nikdy v Čechách strany, která programově k tomu smíru pracovala a nebylo v Čechách politika, který by po celou dobu svého politického působení tak přímo a otevřeně k dohodě radil a pracoval, jako prof. Masaryk. Jak bývala tato snaha po dohodě s Němci zlehčována a tupena mezi Mladočechy, když se jednalo o málo důležité ústupky formální v otázce jazykové, jak nám byla vyčítána národnostní vlažnost ba zbabělost v takových případech a dnes: za domnělou a dočasnou úpravu zemských financí připouští se odstranění a porušení nejhlavnějšího předpokladu vší dohody: zákonitého stavu. Jak chce pan dr. Kramář udržet Stremayrovo n a ř í z e n í, podtrhujeme n a ř í z e n í, když je ochoten obětovat ústavu a ústavnost!

* *

*

Nikdo se nesmí divit, že i nejvytrvalejší přátelé dohody s Němci se proti nynější dohodovací politice s největší energií obracejí: než dohodu za takových okolností, tož raději další boj. A to prostě z důvodů — z positivní politiky čerpaných. Pro boj o rovnoprávnost s Němci, o rovnocennost máme sil dost, dokud zákony platí, to se ukázalo. Zdali bychom měli dost síly pro boj za ústavnost nebo dokonce pro boj za ústavnost a rovnoprávnost a rovnocennost s Němci zároveň, to není ničím zjištěno a dokázáno, ba jsme přesvědčeni, že bychom v takovém boji podlehnouti museli, kdybychom předem sami na porušení ústavnosti přistoupili. V boji proti nadvládě Němců máme na své straně jen zákon — vše ostatní, dvůr, byrokracii, vládu, hierarchii a vojsko, máme proti sobě. Ať už se ústava vžila nebo nevžila, ať už kníže Schwarzenberg má pravdu nebo jeho švakr, který je patrně názoru, že se ústava ještě nevžila, když se jí smí tak ledabyle smýkat, v každém boji chceme stát na pevné půdě zákona.

My si netroufáme pouštěti se do situace, která nás vyhazuje mimo zákon a dává do ruky všem těm mocnostem, které vždy stály proti nám. My vidíme, že se nejedná jen o ten zemský výbor. To je jen první akt. Dnes vláda vyčkává, až se zemský výbor svého místa vzdá. Nemá možnosti místa toho jej zbavit. Ale už se ukazují na obzoru plány: když se nepodařilo přimět členy zemského výboru, má se odstranit nejvyšší maršálek, o němž se patrně předpokládá, že bude ochotnější. Zemský výbor však nemá na starosti jen zemské finance, zemský výbor je druhou, někdy i poslední instancí v záležitostech jiných. To vše by vláda musela zrušit, a kdyby nezrušila, kdyby těm komisařům svým ponechala práva zemských výborů, bude rozpouštět obecní a okresní zastupitelstva, která by nechtěla komisi přiznat práva zemského výboru. Pak bude ve vzduchu nejen zemský výbor, ale celá samospráva obecní a okresní. A na to máme přistoupit my sami jen proto, poněvadž vláda si netroufá před Němci vykonat svou povinnost vůči nejpoplatnější zemi, jen proto, poněvadž vláda chce dopomoci Němcům k vyrovnání, na něž jsme dosud nemohli a nechtěli přistoupit. Proti násilí se můžeme, musíme a budeme bránit — snad marně. Pak podlehneme. Ale souhlasit, spolupůsobit: nikdy! Č.

Mezinárodní kongres historický v Londýně.

Napsal Vlastimil Kybal.[1]

I. *Úvodní poznámky.*

Jak jsem uvedl před čtyřmi roky na tomto místě (srov. N. D., roč. XVI. 1909, str. 678), usnesli se historikové shromáždění v Berlíně r. 1908 pořádati příští kongres věd historických v Londýně. Poněvadž první kongres historický (nemluvě o kongresu hágském z r. 1898) byl pořádán v Paříži r. 1900, druhý v Římě r. 1903 a třetí v Berlíně r. 1908, možno říci, že historické kongresy již volbou místa nevystupují ze sféry zájmův a ohledův věd »velmocenských«, postupujíce z jednoho hlavního města velkého státu do města druhého. Ano, uvážíme-li, že po Londýnu má za pět let následovati Petrohrad a potom snad Washington, zdá se, že musíme se již smířit s faktem na první pohled dosti bizárním: mezinárodní věda historická oblí-

[1] Londýnský kongres konal se ve dnech 3.–9. dubna t. r. Následující referát byl psán na konci dubna v Praze na základě mého informačního materiálu, jejž jsem si z Londýna přivezl. Toliko zmínku o koloniálním institutu hamburském mám přímo od prof. Fr. Keutgena, jemuž za ni děkuji. Akta kongresová mají býti vydána tiskem, ale jen ve výběru podle uznání zvláštní komise anglické, a jak přirozeno, teprve v době posud nedohledné. Chtěje míti sbírku pokud možno všech »paperů« čili tištěných výtahů z kongresových přednášek, požádal jsem o ni sekretáře přednášek, prof. J. P. Whitneye, ale odpovědi jsem posud nedostal. Některé »papers« mi laskavě opatřil zemský archivář dr. J. B. Novák, jenž se mimo mne jediný z českých historiků kongresového jednání činně účastnil — anglickou přednáškou o marš. Schwarzenberkovi — a byl mi milým druhem po celou dobu našeho sněmování (jeho zpráva o kongresu čte se v Čes. Čas Hist. 1913, str. 345—361). Sumární přehledy o pracích kongresových přinášely »The Times« ve dnech 4.—10. dubna. — Tolik o pramenech tohoto článku. O rázu a cíli jeho stačí říci, že článek chce podati širším kruhům vědeckým informativní přehled o nejnovějších směrech (filosofických a methodologických) světového dějepisectví, pokud tyto na kongresové scéně na jevo vystoupily, a zároveň naznačiti aspoň nejdůležitější výtěžky studijní, jež specialisté kongresu byli předložili Proto jsem (na rozdíl od referátu o berlínském kongresu) nechal úplně stranou otázku organisace londýnského kongresu a rovněž jsem mlčením pominul vše ostatní, co s kongresy tak velkého slohu nezbytně souvisí.

bila si se zvláštní chutí shromažďovat se, radit a usnášet toliko ve stínu paláců velkoměstských a v ohniscích snah a zájmů vysoce politických, jakoby chtěla podat důkaz, že není vědou mrtvou, která obrací svou zasněnou tvář do šerých dálek minulosti a jejíž zrak se zálibou spočívá na místech historií nejhlouběji dotčených nebo z historie nejlépe zachovaných, nýbrž že je to věda živá, úzce spojená s dobou přítomnou a dokonale si vědomá svého poslání ve veřejném životě moderního státu a společnosti.

Pamatuji se, že v Berlíně žádali Řekové, aby příští kongres byl konán v Athénách, ale návrh byl zamítnut, poněvadž o kongres se hlásili Angličané. Také volba Petrohradu jako příštího kongresu (r. 1918) byla zajisté určena ohledy především politickými: nešlo o to, že v Rusku jsou četná musea archeologická a bohaté archivy a knihovny veřejné i soukromé, jak se v návrhu uvádělo, nýbrž prostě o to, že Petrohrad je středem světové moci, která přichází na řadu po velmoci německé a anglické. Je to s místy těchto kongresů skoro jako s národy v »Handbuších« světových dějin: nejprve se proberou římské dějiny, potom místo zaujmou německé, resp. germánské dějiny, pak přijde na řadu Francie nebo Anglie a na konec přivěší se kapitola o slovanských, t. j. hlavně ruských dějinách... Nebožtík Gabriel Monod, který měl s romantismem společný vzácný smysl pro menší celky národní, říkával, že kongresy historické měly by býti pořádány nikoliv ve velkých nacionálních státech, nýbrž v malých zemích limitrofních, jako jsou Švýcary a Belgie — také Čechy jsou zemí limitrofní —, kde se prostupují různé kultury, kde také jazykové známosti jsou bohatší a kam konečně většině historiků lze přijeti bez dalekých cest. Pohlížím-li s tohoto hlediska na dílo kongresu londýnského a berlínského a uvědomím-li si zároveň povšechný ráz asi sedmera jiných kongresů, které jsem byl v posledních letech prodělal ve střední a jižní Evropě, musím doznati, že myšlenka Monodova má mnoho pravdy do sebe, a to hlavně proto, že v pohraničních zemích bylo by lze pořádati kongresy skutečně mezinárodní, na nichž by se pěstovalo více vědy a méně politiky a z nichž by také účastníci měli více pohody a potěšení než zmatku a únavy. Ale ovšem za dnešních poměrů, kdy vysoká politika imperialistická strhuje vědu do svého víru v knihách i osobách, zdá se myšlenka starého mistra příliš — romantickou a nezbývá, než smířit se s novou dobou a sklánět jí mlčky hold v nesčetném davu vědců a polovědců putujících jako moderní »trotte-globers« z jednoho velkoměsta zeměkoule do druhého...

O londýnském kongresu musím především říci, že zavedl nový kalendář kongresový. Posud se kongresování historiků datovalo od r. 1900, kdy byl pořádán velký, byť ne úplně zdařilý kongres v Paříži. Ale Angličané vymazali Paříž z kalendáře a za první kongres uznali kongres římský z r. 1903, za druhý kongres berlínský z r. 1908 a za třetí prohlásili kongres londýnský v r. 1913 (*The Third International Congress of Historical Studies*). Je to věc názorů a soudů dosti subjektivních, ale myslím, že jednou už měli by se historikové shodnout na pořadu aspoň svých kongresů, neboť bylo by »pleasant«, kdyby historikové ani v chronologii nebyli jednotní a pevní! Francouzové naznačili v Londýně slovy Bémontovými, že se svého kongresu nezříkají, ale snad se smíří s prohlášením »papeže« anglického, které jim ostatně nechává naději »mladších« národů na pořádání kongresu nového a pak již zcela »ekumenického«. Doufejme také, že vlivem Paříže po petrohradském kongresu nepřijde na řadu jako kongres pátý hned kongres washingtonský, nýbrž že se vystřídá turnus starých kapitál evropských, jako jsou Athény, Cařihrad, Madrid, Brussel nebo Hág, Štokholm nebo Kodaň, Vídeň nebo Praha. Jak jsem pravil, hraje v této otázce velkou úlohu politika, ale politika neměla by porážet chronologii kulturního vývoje, která žádá, aby nyní, kdy kongresy vyšly z ovzduší anglo-germánského, prošly rozmanitými ovzdušími jinými ve staré Evropě, dříve než přejdou na půdu Nového světa. Bude v tom více logiky a ponese to více užitku vědě i vědcům.

II. *Politika a historie. Methoda a skepse. Nová historie všelidská.*

Politika hraje velkou úlohu nejen v otázce určování místa příštích kongresů, nýbrž i na kongresech samých. Každý kongres historický je zároveň politickou manifestací a můj referát o londýnském kongresu byl by neúplný, kdybych jeho politický relief pominul mlčením. Zmíním se o něm tím spíše, čím je zajímavější pozorovat, jak u velkých národů věda je v těsné spojitosti s politikou, t. j. s veřejným životem celé »polis«, a jak speciálně angličtí historikové soudí a vyjadřují se v plné harmonii s formami anglického pojímání veřejných otázek a s tendencemi celkového vývoje politického, hospodářského a kulturního. Uvidíme hned, že tato politika anglických historiků není jen politikou, nýbrž vědou a filosofií zároveň.

S toho stanoviska je pozoruhodna »Presidential Address«, kterou přední historik anglický *James Bryce* poslal kongresu z Wa-

shingtonu (kde je anglickým vyslancem),[1] a na druhém místě »speech«, kterou pronesl k historikům zavítavším do Oxfordu *Lord Morley of Blackburn.*[2]

Lord Morley[3] vytknuv nesmírnou moc, jakou university a veřejné školy měly ve veřejném životě anglickém, pravil, že university mimo šíření speciálních vědomostí mají býti útočištěm *rozumu* a jeho pevností. Mají proto důležitost i pro politiku, neboť »moudrá politika každého národa musí konec konců záviseti na počtu a stavu vyškolených duchů (of well-trained minds) a na vládě rozumu«. Druhá myšlenka lorda Morleye týkala se poměru národnosti a vědy. Národnost, pravil, byla jednou z vůdčích pohnutek naší doby. Ale jiným dílem naší doby byl pokrok vědy, a kde národnost dělí, tam věda spojuje. Věda nevytrhává ze srdce vlastenectví, ale činí z lidí aspoň v jednom oboru *světoobčany* v ušlechtilém slova smyslu; mimo to věda jest jedním z nejlepších a nejpodivuhodnějších sjednocovacích činitelův doby. O methodě dnešní vědy historické pravil Morley, že se odvrátila od pramenů literárních k pramenům archivním; ztratila chuť a vkus pro pestré koberce literárně historické a zabalila se v šerou houni pracného badání v archivech netištěných dokumentův. Dnešní historik, jak pravil Acton, zadělává a jí v kuchyni... Ale nutno se varovat nebezpečenství, do něhož přivádí příliš implicitní víra v dokumenty a nesmí se zapomínat slov Bismarckových: »Nikoliv v. diplomatických pramenech poznáte lidi, nýbrž v jejich každodenním životě.« U historiků chybí často podle Morleye »*životní bod*« (a vital point), poněvadž neznají intuitivního pudu, který zhusta v mysli státníkově působil silněji než rozvážná analysa věci. Rovněž o politických stranách pravil Morley dobré slovo historikům: Je to úžasné nedorozumění a pohodlí, jestliže se díváme na všecky církevní spory jako na neplodné zápasy nebo jestliže máme politické spory za sobecké pletichaření. Obecné rozlišování stran na pravici a levici, na pravý střed a levý střed je více než úsloví politických stran; má svůj kořen v různých druzích povah a konec konců vyznačuje věčné prvky lidské přirozenosti, různé

---

[1] Srovn. brožuru »Presidential Address by .. James Bryce with Introductory and Supplementary Remarks by A. W. Ward ...« Oxford (1913), str. 28.

[2] Srovn. »The Times« ze dne 10. dubna 1913.

[3] Od Morleye je do češtiny přeložen, bohužel neuspokojivě, spis »O kompromisu« v Laichterových Otázkách a názorech, sv. III, 1902. V úvodě k překladu jsou vyjmenovány i jiné spisy tohoto známého politika a literáta anglického.

stránky stálých bojů ve světě, stálé typy sympathie, vášně a víry, nebo dokonce zakládá se na principu okouzlení, vzdělání a moci velitelské. O politické výchově pravil lord Morley, že se musí zakládati na methodě rozumové, ale že politický racionalism potřebuje opravení a obohacení z dějin. Obyčejný »busy man« táže se často, jaký význam pro něho mají starověké dějiny. Jedna odpověď zní, že je v Evropě stár 2000 let. Historie více než logika vysvětluje pohnutky, síly a zevnější okolnosti lidského života. Jak často státník se přepočetl (podobně jako omezený historik pobloudil), poněvadž nedbal pravdy, že hlubší než mínění lidí jest cit a okolnosti, kterými mínění bylo předurčeno! Jeden starý rektor kolleje Oxfordské pravil dobře: »Co je důležito pro nás věděti s ohledem k naší vlastní době a ke každé jiné době, není to, abychom znali její zvláštní názory, nýbrž abychom znali ony složité prvky mravního citu a povahy, ze kterých názory vyrostly jako z jejich sourodé půdy.« Posléze pravil skeptický lord: »Je to plýtvání naším krátkým životem, jestliže trváme na ideální dokonalosti. Lidová vláda nebo jiná není v tom ohledu žádný časoměr opatřený jemným přístrojem s pérem, vážkami a chodem. Je to hrubý a těžký stroj s velkými točícími se válci a se skřípajícími koly, který musíme udržovati v chodu, jak nejlépe dovedeme. Nemůže býti opraven v okamžení, a tak je i třeba celé generace k vyrovnání jednoho z nejtěžších syllogismů.«

To jsou slova anglického historika a politika, zdánlivě nesouvislá a namnoze paradoxální, ale ve skutečnosti hluboká, jemná a plná životní a veřejné moudrosti. S methodického stanoviska je pozoruhodná skepse k písemným pramenům a důraz položený na citový a mravní základ veřejného mínění. Kdo se obíral poněkud politickými dějinami nové doby, ví, jak je důležit psychologický prvek v životech jednotlivců i celků a jak je nesprávno omezovat se v tomto oboru na pouhý výklad ekonomických momentův a politických názorův a theorií. »*Vital point*« leží hlouběji a pravdu historickou nelze opravdu hledat (jak pregnantně se vyjádřil Denis) »dans les documents«, nýbrž »par les documents«.

*

Z Bryceovy »presidentské adressy« vybírám opět několik myšlenek methodologických, neboť jsou význačné nejen pro názory jednotlivcovy, nýbrž i pro nové směry v dějepisectví anglickém a světovém vůbec.

Bryce, autor duchaplného spisu »*The Holy Roman Empire*« a starý historik zmnožený zkušeným politikem a diplomatem, mluví

ve svém poslání o *širším pojímání dějin*: podle Bryce naše generace (na rozdíl od generace Guizotovy, Thierryovy, Hallanovy a Rankeovy) pojímá dějiny jako pamět (record) každé formy lidské snahy a práce, neomezujíc je na dějiny politické a ústavní, nýbrž zahrnujíc do nich všecky činitele a všecky výrazy tvůrčí činnosti lidské; při tom klade se zvláštní důraz na hospodářské činitele v národním vývoji a zároveň na psychologii plemen a národů ve stavech jejich posloupného vzrůstu. Toto nové pojímání dějin souvisí s *novými obory bádacími*, jež v poslední době byly historikům otevřeny a jež jim přinesly nový materiál poznání a souzení. Hlavní obory nového badání jsou tři: 1. archeologie, která novými velkolepými objevy rozšířila historické poznání o studium primitivního člověka (historie lidstva nepočíná již bronzovým věkem ani dobou neolitickou, nýbrž dobou paleolitickou), dále o studium staré kultury středozemní (výkopy v Asii, Egyptě, na Krétě, v Řecku a j.), a konečně o studium starých plemen v Novém světě (výzkumy v Arizoně, Novém Mexiku, Yucatanu, Peru a j.); — 2. geografie, která svými objevy, provázenými zpravidla výbojem a kolonisací, rozšířila naše poznání mravův a obyčejů, náboženských názorův a prvotných institucí politických a velkého počtu opožděných plemen a čeledí roztroušených po zeměkouli; poznáním tímto historie získává v tom smyslu, že parallelním studiem čeledí v divošském stavu posud žijících můžeme lépe pochopiti nejen divošství prehistorického lidstva, nýbrž i mnohé stránky života barbarských národů starověkých, ba i některé sociální a politické obyčeje Řekův a Římanů; — 3. ethnologie, jazykozpyt a folklor, které zapisují vymírající formy řeči primitivního obyvatelstva a jeho obyčeje, v něž jest primitivní myšlení vtěleno; pomocí nich bude lze studovati tak důležité a těžké problémy, jako jest problém a rozrůznění indoevropské rodiny na kmen keltský, slovanský a germánský, nebo problém o vytvoření se čeledních skupin čili obcí v téže rase a o splývání rodin v čeledi a čeledí v národy.

Rozumí se, že studiem archeologie, geografie a ethnologie historik rozšíří svůj obzor na nové světy, ba na celou zeměkouli a že nová heuristika přinese mu i *novou koncepci historie*. V naší době, kdy velké lidské skupiny absorbují nebo assimilují skupiny menší a kdy hnutí politické, hospodářské a myšlenkové v jedné zemi jest úzce spojeno s hnutím v zemi druhé, historik musí míti jiný obzor a názor, než měl v době Thukydidově. Tehdy nemusel dívati se dále než k Suse na východě a ke Karthagu na západě; dnes však musí rozšířiti svůj pohled na celou zemi a nemůže psáti dějiny jednoho

kraje, aniž by upřel svůj zrak na dějiny kraje druhého. Tou cestou teprve vznikne *pravá světová historie.* Bude to historie jediná, *historie celého lidstva* jakožto celku navzájem prostoupeného a nikoliv už historie četných různých ras, z nichž jedna příležitostně působila na druhou. Za těchto poměrů budoucí historik bude ovšem muset míti takovou šíři pojetí a takovou sílu v seskupení figur, jaké měli Tintoretto nebo Michel Angelo při skladbě svých velkých pláten... Základní povinností historikovou zůstane však i potom úcta k pravdě a smysl pro mezinárodní sympathii a pro světový mír. »Jako historikové — končí politicky Bryce — víme, jak málo válek bylo nutných a jak většina válek přinesla více zla než dobra. Jako historikové víme, že každý veliký národ měl své příznačné zásluhy spolu se svými příznačnými chybami. Žádný národ není zvláště neúhonný, každý prokázal své zvláštní služby lidstvu v celku. My máme nejlepší důvod, abychom poznali, jak mnoho dluhuje jeden národ druhému a jak velkost a blahobyt ostatních a společné přátelství mezi všemi jsou podstatně důležity nejen pro hmotný, nýbrž i pro rozumový a duchovní rozvoj jednoho každého. Proto my a fysikové, kteří také pracují o vědění v jejich vlastních oborech a sklánějí se jako my před vznešenou postavou Pravdy, smíme doufati, že staneme se poutem sympathií mezi národy, pomáhajíce každému národu, aby cítil a vážil si všeho, co jest nejlepšího u jiných národův, a tak razíme cestu k míru a dobré vůli na celém světě.«

Není zde místa, abych se kriticky dotýkal těchto velice úctyhodných názorů Bryceových, ale nemohu nevytknouti — nemluvě o politické pointě řeči, již každý rozumný historik podepíše —, že týž hlas volající po novém pojímání světových dějin ozýval se již na kongresu berlínském, ovšem v poněkud fantastickém podání Kurta Breysiga (srov. N. D., l. c., str. 510—511 a 603—605). Je to nepochybně směr moderní synthesy historické, která opouští posavadní hierarchisování dějin podle národů hodnotných, méně hodnotných a bezhodnotných, která také pochybuje o správnosti posavadní chronologie dějinného pokroku a která usiluje studiem t. zv. nehistorických národův a kmenů oplodnit naše kusé a namnoze ploché vědění o počátcích života t. zv. historických národů. Vidím v tomto směru moderní historiografie dvojí věc: na jedné straně snahu *historického universalismu,* obejmout vědeckým poznáním veškeré lidstvo a vyložit dějiny lidského pokolení v úplném celku časovém i geografickém, t. j. od dob prehistorických až po naše dny a zahrnuje v to všecky národy a kmeny žijící na zeměkouli, a na druhé straně snahu *nové*

historické methody, která nejsouc spokojena písemnými památkami, hledá nové prameny historického poznání v archeologii, geografii, filologii atd. za cílem zcela určitým. Bryce této methodické snaze podlehl tak silně, že na př. ani slovem se nezmínil o pramenech písemných (knižních a archivních); teprve Ward v závěrečných poznámkách musel se o této věci rozhovořiti a vyložiti pokrok historické kritiky knižní v posledním věku. Mohu-li vysloviti svoje mínění (o věci bylo by lze obšírně psáti a uvésti určitá díla universálně-historická), musím říci, že ona methodická snaha o obohacení pramenů našeho poznání studiem památek a pomůcek mimoknižních jest mi velice sympathická. Posud byl historik otrokem knižních pramenů a pravdy historické se dopátrával — abych se drasticky vyjádřil — jen kritickým provazolezectvím a heuristickým slídičstvím. Při tom zhusta pro stromy neviděl les a psal na př. dějiny státníka, ačkoliv z umění státnického a ze života lidí a národů neznal ničeho, nebo psal dějiny moderního kapitalismu, ačkoliv z vlastního názoru nerozuměl ani za mák různým formám moderní industrie, peněžnictví, kolonisace atd. Znal však dokonale všecky knihy, jež kdy kde kdo o věci napsal, a sebral v potu tváři všecky knižní »prameny« o vyvoleném předmětě; svoje excerpta přelil pak do knižní formy, opravil tu a tam theorie posavadní a neopomenul postaviti — theorii novou. Přišel potom jiný, současník nebo potomek, a hra se opakovala dále ad infinitum... Nevím, zda James Bryce měl na mysli tyto »*faiseurs de fiches*«, jak Francouzové nazývají historiky tohoto druhu, když psal slova, která cituji s velikou chutí: »Musím žádati o dovolení, abych směl mluviti spíše jako cestovatel než jako badatel v rukopisech a tištěných knihách. Ale cestování cizími krajinami a pozorování, co příroda dala jejich národům a co národové učinili z přírody, jest jedna cesta, a ne cesta nejhorší, k přiblížení se k historii. Nejstarší kronikář, jehož dílo se nám dochovalo, byl cestovatelem. To, co nám Herodot vypravuje o fysickém vzhledu krajin, jež byl navštívil, o jejich rasách a obyčejích, jest konečně stejně vzácné jako jeho vypravování o jonském povstání a velké válce perské. Co nyní vidí dnešní cestující v Indii, v Africe, v obou Amerikách, v Australii a na ostrovech Tichého oceánu? Vidí drobnější, slabší a zaostalejší rasy, jak se mění anebo mizí pod nárazem civilisovaného člověka...« Tímto pozorováním nabývá však nových poznatkův ethnologických, jazykozpytných a folkloristických, jež jsou pak užitečny při studiu národů primitivních nebo barbarských, jak vyloženo výše.

(Pokračování.)

Dramata V. Vlčka.

Napsal Dr. D. Stříbrný.

Dramatikové Prozatímního divadla přejímají a dokončují odkaz Klicperův a Tylův. Látku čerpají — až na skrovné výjimky — z domácích dějin. Hybnou silou svých her činí myšlenku vlasteneckou; nacionalismus mívá zbarvení moderní, podstatnými jeho složkami jsou protiněmecký antagonism a herderovská humanita. Poměr k historii vůbec bývá volný; dějinnou pravdu činů dramatikové ochotně obětují tendenci národně výchovné, zvláštní pak zbarvení minulých věků pro nedostatečné studium jim uniká.

Pokrok jest viděti na jiné straně, ve snaze, dáti českému dramatu zákonný stil. I odvracejí se dramatikové let šedesátých a sedmdesátých od předloh vídeňských, které vedly k časovému sestavování událostí a nežádaly ostré psychologie ani pravdivé motivace, ke vzorům klassickým, které ve srážkách vybraných jednotlivců představují dění všelidské a přesvědčují o osudové nutnosti děje pronikavou charakteristikou a sřetězenou stavbou.

Nejpatrnější je vliv Shakespearův; jsou jím zasaženi všichni hlavní dramatici období (mimo Bozděcha). Než nápodoba jest otrocká, naši přijímají vzor do poslední písmeny, nehledíce k časové i místní vzdálenosti. I dává kult Shakespearův české literatuře několik charakterů mohutně vzdutých vášní, ty však trčí neorganicky z celku všedně myšleného. Blahodárný je za to vliv techniky a slohu Shakespearova; naši učí se živému ruchu jeviště i barevné a pádné mluvě.

Vedle Shakespeara objevuje se vliv klassického dramatu německého, hlavně pak Schillerův. Není tak mocný jako strhující vzor Shakespearův. Učí se u něho Kolar i Frič, hlavně však Vlček. Schiller poutal ethickým pathosem, jasnou průzračností stavby, klidnou charakteristikou. Než ani vliv Schillerův neproniká do hloubky; kombinující Vlček ovládá dobře divadelní techniku i architektoniku,

zřídka však oživuje scénu skutečnými lidmi a domýšlí srážky až k jejich osudovému kořeni.

V letech sedmdesátých mohutní vliv francouzského dramatu poromantického, hlavně Feuilleta, Sardoua, Dumasa syna a Augiera. Podléhají mu jmenovitě Bozděch a Jeřábek. Zároveň přichází na české jeviště Scribe a současná komedie francouzská. Jsou jí zasaženi skoro všichni skladatelé veseloher. I vliv dramatu francouzského je hlavně vnější: učí nově a vtipně zaplétati, vybroušeně mluviti. Přece však jest významný: staví české drama doprostřed života, učí sledovati veřejné otázky, studovati přítomné postavy.[1]

Nebylo nemístné připomenouti tento rozvoj; Václav Vlček prochází všemi třemi vlivy. S počátku je v zajetí Shakespearově; napodobuje ho v ruchu scén a vášnivosti charakterův, napodobuje pádnost a barevnost jeho mluvy. Po čase vášnivost a neurovnanost ustupuje rozvaze a průzračnosti. Vlček staví podle vzoru německého charaktery pevné a vznešené, rozděluje děj v úměrné oddíly, mluví řečí vytříbenou a jasnou, spoléhá více na zapsanou historii než na fantasii. Na sklonku svého tvoření dramatického nedovede se ubrániti dramatu francouzskému a zasedá k soudu nad přítomností.

Dramatická prvotina Vlčkova, obraz z dějin českých v pěti jednáních »S o b ě s l a v« (z r. 1861, tištěno r. 1865), byla poctěna r. 1862 druhým akcessitem ceny Fingerhutovy. Prvým akcessitem vyznamenán byl Hálkův »Král Vukašín«; tak již porotou naznačena příbuznost her, obě jsou psány v duchu Shakespearově.

Látkou hry jsou události z let 1123—1126, tedy rozmíšky mezi Vladislavem a Soběslavem i boj o trůn český mezi Otou a Soběslavem, skončený bitvou u Chlumce. V historii, jak ji zapsal Palacký, jest nejedna záhada. Zvláště nejasný jest původ nepřátelství Vladislava a Bořivoje a příčina, pro kterou Vladislav zanevřel na Soběslava. Oba spory auktor učinil východiskem hry a spial je v jednotu s nepřátelstvím Soběslava a Oty postavou Gideona, »zosobnění (to) rozmanitých neblahých živlů, jimžto se nesvorností Přemyslovců dostávalo vzniku i působení«.

»Soběslav« je hra nedokrevná. Svůj historický názor Vlček oděl v tělo allegorie, avšak historických postav a událostí jím nenaplnil. Děj neroste tak z povah knížat, jako z intrik Gideonových; vlastním strůjcem sporů je Gideon, knížata (až na Soběslava) jsou nevolné figury v jeho ruce. Než ani svého allegorického slibu auktor

[1] Srovn. Stručné dějiny literatury české, A. Novák, str. 315 n., Kritické spisy Jana Nerudy: Divadlo.

nesplnil; dává Gideonovi zvláštní, soukromý důvod, aby živil sváry v domě Přemyslovců; Gideon se mstí za vyhubení pohanského svého rodu Břetislavem.

Gideon je pracován zřejmě podle Shakespeara. Je stejně ukrutný a krvežíznivý jako Aaron a Jago; jest bystrý logik a vtipný metaforik. Zločinci Shakespearovi, třeba kupí nízké zločiny, jsou lidsky pravděpodobni. Avšak Gideon je vyhnán svou vševědoucností a všudepřítomností v končiny metafysické, jest odlidštěn a tudíž na jevišti nemožný.

Všecky jednající postavy jsou historické pouze jménem; jejich myšlení jest moderní. Vlastním mluvčím auktorovým je Soběslav. Je sebevědomý Čech, rozhodný odpůrce němectví, nadšený Slovan; je přítel lidu, odpůrce stavovského třídění, hlasatel svrchovanosti národa, učitel ryzí lidskosti. I je cíl hry týž, jako Vlček sledoval svými historickými prósami a časopiseckými články: posíliti české sebevědomí, sešikovati národ v jeden voj k zápasu s němectvím za národní práva ve znamení lidskosti. Ostrá tendence zavádí auktora k nespravedlnosti; Němci, od císaře po zbrojnoše, jsou kresleni barvami temnými a ledabyle, Češi, od knížat po bezejmenné, barvami jasnými a s láskou.

Stavba je chatrná. Postavy přecházejí s jeviště na jeviště, mluví, sváří se, deklamují, a divák nerozumí, kam všechen ruch míří. Hra jest kaleidoskopem výjevů, které následují beze vší dramatické logiky. Chceš-li viděti jednotící živel v Gideonu, vadí allegorisační snaha auktorova. Chceš-li zase spatřovati ústřední myšlenku v Soběslavově učení svornosti, vadí, že kníže sám se jím vždy neřídí.

Látky má hra přílišné množství. Auktor promítl na scénu celou hru své obrazotvornosti historií vznícenou, nedovedl však své výtvory seřaditi v dramatický celek. Výjevy jdou za sebou v klidném sledu epickém, odbočují často od hlavního děje a zdržují dramatický proud. Vlček šel v tom za Shakespearem; kdežto však anglické historie v každém výjevu dbají ústřední myšlenky a zesilují dramatický důraz, Vlčkův obraz kupí výjevy jen pro oko.

I v mluvě auktor následuje Shakespeara. Vznešené postavy jsou cvičenými rhetory; mluví vášnivě a pádně, výrazně a barevně, hromadí obrazy, upřílišují metafory. Postavy lidové libují si zase v pohodlné šířce a neomalené drsnosti. Vzoru svému Vlček se nerovná ani tady; jeho metafory nepodmaňují, častěji nežli svobodnou obrazností nalézá je trpělivou kombinací.

Vedle Shakespeara měl Vlček i učitele domácího, Klicperu. Zvláště těsné je příbuzenství obrazu Vlčkova s Klicperovou truchlohrou »Soběslav«. I Klicpera má z historie pouze dějovou kostru, naplňuje ji však obsahem moderním. I Klicperovi látka se pod rukama rozbíhá a láme. I hra Klicperova postrádá mohutného základu, zákonného rozvoje, příčinného svazku, je vnější a náhodná. I Klicpera pohání děj deklamacemi a referáty. I Klicperovy postavy podléhají okamžiku, nejsou dramatickými osobnostmi. I Klicperova řeč je přeplněná, pathetická, těžká, nehistorická. I Klicperova hra je vlastně chatrně scénovaným eposem.

Truchlora v pěti jednáních »P ř e m y s l O t a k a r« (z r. 1864, tisk r. 1865) má předmětem pád Otakarův. Opakuje věrně dějinná fakta, i charaktery jsou kresleny celkem ve shodě s historií (a tradicí), avšak dramatické vlastnosti hry jsou chatrné. Otakar pojat jest epicky; jest povaha vznešená, je přítel lidu, vlastenec, prorok lidskosti, bohužel však nemá podnikavosti, síly, houževnatosti tragického reka. Deklamuje zhusta o svém velikém snu říše lidskosti, o jeho realisaci však se nepřičiní; bohatství jeho ducha vybíjí se v dějinných reflexích, nemění se však v podniky a skutky. Padá nikoli v obět své idei, nýbrž pomstou Závišovou a kurfirstův; padá nikoli trestem uraženého osudu, nýbrž zradou a intrikou, tedy prostředky vnějšími a náhodnými. Hra budována je sice na znalosti historie, avšak nevykládá podstaty a příčiny věcí; je svita z událostí, neroste ze zápasu vůlí.

Charakteristika jest kusá, zprostředkovaná i nedůsledná. Auktor nezachycuje pochodů myšlenkových, neobnažuje citových a volních kořenů jednání, nýbrž předkládá hotové výsledky víru myšlenkového, konečná odhodlání. Nedostatek pronikavé, dynamické psychologie jest tím citelnější, kdyžtě činy jsou násilím k sobě vázány nepřirozenou, vynucenou deklamací jednajících. O přirozenost, pravdivost, důslednost povah auktoru nejde. Snaží se o jedinou věc, vyzdobiti Otakara všemi ctnostmi velikého panovníka. Proto tedy vrací se stále pathetická deklamace králova o zmařeném království humanity, proto král tolik řečňuje o svých touhách i osudech. Než pro svatozář obrysy lidské se v Otakaru ztrácejí. Tím hůř je s ostatními postavami, k nimž nebylo tolik piety. Slepě se podnímají úkolův historických, třeba na ně nestačí; jsou nejednou v rozporu se svou nedávnou minulostí, vytrvávají však na svých místech až do konce. Život historickým jménům Vlček vtisknouti nedovedl; jeho charaktery

jsou nevolné figury. Mechanismus jejich průběhem hry valně zeslábl; některé na konci kusu ani se již sobě nepodobají.

Skřípající mechanismus zní i ze stavby. Hra je složena vlastně z řady referátů, vypravuje pak se o událostech i o charakterech. Když již auktor nedovede děj vyscénovati, pohání jej nezdůvodněnými monology, mluvením stranou i napovídáním dalšího průběhu; takovými prostořekými napovědy jsou Záviš, Boreš, Fridrich, Anežka. Zaklínění děje v historické ovzduší marně hledáte; vpadá se in medias res, exposice chybí, znalost historických událostí i postav se předpokládá. Každý přestupek stíhá se s mathematickou přesností trestem, každému vinníku ustanovena je pokuta. Nic nevadí, že tresty jsou vnější a náhodné; dramatická Nemesis přece jest ukojena.

A stejnou poušť nalézáme v řeči. Je strojená, těžká, temná, suchá, bezbarvá. Přímo v záhadách mluví oba filosofové hry, Otakar a Anežka; spustili se v oblasti, kde jim slovník nevystačuje. Básnické ozdoby jsou velmi řídké a zpravidla nesouhlasí s historickým ovzduším.

Na látku upozorněn byl Vlček asi hrou Hálkovou. Lze se tak domnívati na základě listu ze dne 21. ledna 1864:[1] »Začínám sestavovati truchlohru. Hrdinou mým jest Přemysl Otakar druhý — tentýž, který v »Záviši« na počátku hyne. Kde »Záviš« Hálkův počíná, tam já skončím. Jen že můj Záviš z Falkensteina a má králová Kunhuta i sám Otakar mají rozličně vypadati. Hálek na příklad z Kunhuty učinil podajnou zrádkyni královského manžela, jemuž rovného muže nebylo za všech těch věků. Tak ubližovati historické pravdě já dokonce nehodlám —«

Jest jisto, že drama Vlčkovo má větší historickou věrnost nežli hra Hálkova. Než po umělecké stránce »Přemysl Otakar« daleko se nevyrovná »Záviši z Falkenštejna«. Nejvíce se liší oba dramatikové názorem o tragickém hrdinovi. Vlčkův Otakar je sice vzorný panovník, ušlechtilý člověk, avšak i utopistický snílek a trpný deklamátor. Hálkův Záviš koření sice ve zlu, je však určitý a podnikavý; v nesmírné ctižádosti vytkl si cílem trůn a bere se k němu cestou činů, rozhodně a vytrvale. Vlček klade důraz na mravní hodnotu hrdiny, Hálek cení si v hrdinovi činorodou vůli.

Stejně přízniv Hálkovi jest výsledek, srovnáme-li charakteristiku společných postav. Otakara spatřujeme u Hálka jen v předvečer boje, přece však Hálek vystrojil jej větší důstojností než Vlček za celých pět aktův. Miłota u Hálka od počátku naplněn jest nebez-

[1] Zpravila mne o tom se vzácnou laskavostí pí. A. Vlčková.

pečnou králi hořkostí, čin pomsty vyroste z jeho nitra; u Vlčka vraždí z cizího návodu. Záviš Hálkův, ač zločinec, má rysy hrdinské; Záviš Vlčkův jest neujasněný intrikán. Kunhuta Hálkova miluje až ke ztracení vlastní bytosti, svobodné vůle; králová Vlčkova je žena vrtkavá.

Tyto rozdíly bylo by ovšem lze vykládati různým stupněm nadání obou dramatiků. Uvážíme-li však, že také Vlčkovi se podařilo (ovšem později) vystaviti charaktery, které mají dramatický život i tragickou velikost, budeme hledati výkladu i jinde. Vlček tvořil své drama za tlaku dvojího vlivu. Vnější faktura hry je shakespearovská, avšak vnitřní stavba, hlavně cenění dramatických charakterů, řídí se již vzorem německým (Schillerův Valdštýn?). Avšak Vlček příliš rychle opouští původního učitele, nezaživ dosud učení nového. Výsledek nemohl býti jiný než hra neorganická, mixtum compositum.

Že pak Vlček hrdinu svého zbavil vší dramatické síly, lze nejlépe vyložiti rušivým vlivem tragedie Grillparzerovy. Grillparzer vykořistil dokonale obě dramatické složky povahy Otakarovy, hrdost a panovačnost, Vlčkovi zbývala jen složka lidskosti, kteráž ovšem jest nepřízniva dramatu intriky, železa a krve. Aby na tomto základu z osudu Otakarova vybudoval dobrou hru, na to Vlček, začátečník, ovšem nestačil.

»M i l a d a«, truchlohra v pěti jednáních (z r. 1876, premiera dne 2./6. 1868, tisk r. 1869), svými přednostmi překvapuje. Dosud auktor snažil se po bohatství a pestrosti, nyní látku vybírá; dosud sestavoval události, příběhy, nyní rozvíjí zákonný, významný děj; dosud spoléhal na intriku, nyní vyvozuje hru z povah.

Jest pak »Milada« tragedií náboženského fanatismu. Dívka z lidu, Milada, zabije kancléře Albrechta z Kolovrat, pronásledujícího krutě její souvěrce. Vražednice je bratry zatracena i vyprosí si na soudu smrt.

Charakteristika Miladina je podrobná, přirozená, důsledná. Od počátku jest již jasné, že tato dívka, jejíž žár vybíjí se horlivostí náboženskou, pro věc Jednoty nebude váhati ani s činem. Všecky dojmy, zprávy, události ženou ji k vraždě. Leká se, váhá, varuje, hrozí; marno vše, myšlenka vraždy ji spoutá, domnělý prospěch z činu porazí v ní ženu. Polevilo náboženské šílení a jásot Juditin změní se v pláč sestřin. Chápe nesprávnost skutku, je zhroucena, touží vinu smazati krví.

Milada je z nejlepších postav auktorových. Dvojí věc způsobila zdar. Milada je z Jednoty, náboženské obce, která měla Vlčkův

ideál lidskosti i svým cílem. Ideu lidskosti v hrdince mohl tedy Vlček bez nesnází obléci v tělo a krev. Jiná příčina úspěchu jest jednostrannost charakteru. Všecko myšlení i cítění Miladino upíná se k Jednotě, určitěji k podniku na spásu bratří. Auktor nebyl rušen složkami jinými i mohl tím plněji osvětliti její fanatism.

Vlček pojal a vystihl Miladu ovšem jen v jejím tragickém odhodlání, nevyložil jí však z jejího prostředí. Děj se odehrává ve venkovském městečku, matka a všecko okolí vůbec jsou lidé nábožní sice, než i prostí. I je s podivem, že tu mohla z Milady vyrůsti dívka toho sebevědomí, té bystrosti, ba učenosti, jak dává na jevo ve své filippice před Albrechtem. Tato věc charakter Miladin zeslabuje, ubírá mu pravdivosti, ba i dramatické síly. Jeť dívka od počátku hotova, ucelena a čeká jen na popudy z venčí, aby mohla zahájiti tragickou svou úlohu.

Také v osudu Albrechta z Kolovrat, fanatika náboženské jednoty v zemi, jest kus tragiky. Přisáhl, že vyplení kacířstvo, a zví, že mezi pikarty je svedená milenka i dítě. Smrt přijímá od vlastní dcery, která jest vedena rovněž náboženským fanatismem. Protivníkem hodným Milady však není; nemá velikosti, vrch v něm má krvelačný ukrutník. Smrt přivádí si samochtě, neprojeviv se Miladě jako otec. Tím vším postava jeho je zlehčena.

V stavbě překvapuje účelná hospodárnost a soustředěnost. Všechen pozor auktor upíná k Miladě, dovádí její odhodlání po stupních k vraždě a zase svádí v touhu po smrti. Vstupní scéna (výprava mládeže k veselí) a závěr (soud nad Miladou) jsou ovšem nedramatické; zisk však, který odtud máme pro poznání Milady, s oběma výjevy smiřuje. Vrcholná scéna trpí bohužel na účinnosti náhodností; »velký čin« Miladě umožněn jest jen tím, že jí rytíř Bohuslav zapůjčí dýku; nebýti toho, hra se skončila šťastně. Na jinou chybu upozornil současný kritik,[1] že totiž na bedra Miladina k vůli zesílení tragického zoufalství vložena jest otcovražda; motiv ten je zbytečný a v zápasu za lidská práva nevhodný.

Řeč jest uhlazená, čistá, sytá. Zmizely násilné obrazy, přehnaný pathos, drsné vtipy; sloh Vlčkův se uklidňuje a urovnává. Dozvuky strojených deklamací z prvých her znějí jen v učeném hádání Miladině s Kolovratem. I náběh k malbě individuální hra vykazuje: bratr Šimon opírá svůj sloh o bibli. Blankvers Vlčkův vyniká i tentokráte rhytmickou správností a teče (zvláště v přehlédnutém vydání z r. 1886) proudem rychlým a rázným.

---

[1] J. Neruda: Nár. Listy r. 1868, č. 182 (Krit. spisy d. 3., str. 374)

Klid mluvy a stavby i pevné vedení tragiky Miladiny svědčí, že se Vlček vymanil z vleku Shakespearova a oddal se vzorům německým; jmenovitě Schillerova »Panna Orleánská« nebyla bez vlivu na koncepci hlavní postavy. Drama německé podporovalo Vlčkův idealistický názor dějinný, sílilo jeho mravní pathos a ideu lidskosti; vábilo jej i svým klidem a úměrností.[1]

Na postavu Elišky Přemyslovny Vlček byl asi upozorněn F. Schulzem.[2] Její zápas s macechou a rodinné utrpení k dramatisaci přímo vybízely. Látky se Vlček chopil již r. 1864 a zpracoval ji v truchlohru o pěti jednáních »Eliška Přemyslovna«. Hra byla vyznamenána r. 1866 prvním akcessitem ceny Fingerhutovy a po prvé provozována dne 18./12. 1866; tisk je z téhož roku. Objímá události let 1315—1330. Věrnost vnějších dat je celkem značná; v jednotlivostech najdeme odchylky od historie, avšak rozdělení v tábory obou královen a domácí rozbroje představeny jsou ve shodě s dějinami. Tím více Vlček měnil historické charaktery. Eliška Přemyslovna, svatá mučednice pro lásku k muži, rodině, vlasti, jest historicky nepravdivá. Oba její protivníci jsou ochuzeni; Eliška Rejčka je žena zpupná, vládychtivá, náruživá, zločinná, Jan Lucemburský jest lehkomyslný dobrodruh, špatný král, tvrdý manžel. A tak nespravedlivě Vlček naložil i s pomocníky; na příznivce Přemyslovny nakupil všecko světlo, přátele Rejčky postavil do stínu. I vrací se tu základní chyba prvých her: Vlček ukládá fakta historická vykonávati charakterům nehistorickým, opakuje vnější data, nekřísí dějinné psychologie.

Hlavní postavy, Elišky Přemyslovny, Vlček nedomyslil. Osud její není tragický, neplní bázní a podivem, nýbrž vyzývá k výčitkám. Založení ukládá jí život rodinný, vzdálený záležitosti veřejných. Avšak Eliška nedbá, že je žena jemná, slabá, a dá se vlastenectvím svésti k zápasu s králem. Podnik ten jest lehkovážný, jeť předem jisto, že Eliška podlehne. Jest povaha ušlechtilá, hlu-

---

[1] Truchlohra »Vlasta« (premiera dne 19. dubna 1871) nebyla tištěna. Posudky současné [J. Durdík: Světozor r. 1871, str. 199. (Kritika, str. 218.); J. Neruda: Nár. Listy r. 1871, č. 109. (Krit. spisy d. 4., str. 186.)] jsou hře nepříznivy. Vlček přiblížil (dle Durdíka) zkazku o Vlastě a dívčím boji pravděpodobnosti, avšak nemístným racionalismem ji také ochudil o básnický pel. Těžké výtky kritik činí hře pro nepřirozenou charakteristiku, násilnou motivaci, básnický suchopár; přednosti hry jsou vnější: pravidelná stavba, čistá mluva.

[2] F. Schulz: Eliška, poslední Přemyslovna, Osvěta (red. F. Schulz a F. O. Mikeš) r. I. (1863), str. 41 n.

boká, avšak hrdinkou dramatickou není. Své bohatství duševní vydává v podobě reflexí; činů vykoná málo a každému předchází dlouhé odhodlávání, rozpaky a kolísání.

Jest rodnou příbuznou Přemysla Otakara. I ona sní o říši lidskosti, miluje vlast a lid; více deklamuje než jedná; prostřed hry opouští cestu činův a obrací svou energii dovnitř; poznává marnost lidského snažení a trpí tím poznáním; i ona jest postava velebná, avšak i trpná. Obě hry vznikly záhy po sobě i mají hrdinové rysy společné.

Charakteristika vůbec jest kusá, nepřirozená, nedůsledná. Protikladný poměr postav, úkoly allegorické a intrikové usvědčují zřejmě auktora z konstrukce. Čím namáhavější však byla práce, tím menší je živnotnost charakterův; děj jest jim lhostejný, berou jej na se z vůle auktorovy.

Stavba je křehká. Děj se nerozvíjí z nebezpečného založení povah, nýbrž silou vnější. Vlastním ředitelem hry jest intrikář Frýdman ze Smojna, potomek Gideonův; jeho prací je nepřátelství královských manželův i rozchod Rejčky a Jindřicha z Lipé. Avšak Vlček nedostačil ani na to, aby intriku představil; i visí celý rozvoj věcí ve vzduchu. Aby tuto důležitou postavu prokreslil, Vlček se nenamáhal. A přece zase Frýdmanovi důvěřil tolik, že ani nepromyslil vazby kusu. Jdou za sebou výjevy, ve kterých vystupují postavy stejných sice jmen, vždy však nových vlastností a předpokladův. Souvislost jednotlivostí je vnější, kus je složen ze samostatných výjevů. Vlček podal svou hrou řadu historických obrazů, které nemají vývojového svazku ani společného cíle, které postrádají umělecké jednoty.

(Dokončení.)

Jubileum krachu v roce 1873.

(Dokončení.)

Jak už bylo poznamenáno, vydala vláda v době netušeného rozmachu 1005 koncesí. Tyto koncese vyžadovaly neméně než 4 miliardy zlatých akciového kapitálu. Zase cifra, která musela na první pohled každého klidného pozorovatele poučit, oč při celém tom rozmachu jde. Z těchto 1005 projektovaných společností ustavilo se skutečně 682 se splaceným kapitálem 2.577 milionu zlatých, 323 společností se vůbec neustavilo. Obnos 2.577 zl. ovšem netřeba bráti do slova, poněvadž vídeňské banky a stavební společnosti v okamžiku, kdy vláda se své »činnosti« lekla a nechtěla dále trpět nižší splácení akciových jistin, než jak na akciích udáno, zcela splacené jistiny ovšem docela primitivním způsobem zapisovaly do svých knih a tak předpisy úřadů obcházely — ovšem před očima zeměpanských komisařů!

Výsledky této činnosti povolovací byly pak zcela podle toho: z 682 společností, které se od r. 1867—1873 ustavily a činnost svou zahájily, do r. 1875, kdy parlamentární výbor vydal svou zprávu, ze které čerpáme tato data, 166 upadlo buď v konkurs nebo bylo nuceno s ohromnými ztrátami likvidovati. Celá řada žila všeho všudy život tří- až čtyřměsíční, jiné společnosti živořily rok. Uvádíme z nich jen společnosti české, při čemž poznamenáváme, že listina padlých společností není potud úplná, poněvadž končí r. 1874. Značný počet společností živořil ještě v tuto dobu a skončil teprve o několik měsíců později. Jak nahoře poznamenáno, je mezi českými společnostmi nejvíce cukrovarů, ale i ostatní průmysl je zastoupen.

	ustav.	zanikla
Olejna v Močovicích	**26/9 1868**	**10/1 1874**
Společnost cukrovaru v Plzni	**18/1 1870**	**31/7 1874**
Akciový restaurant v Praze	**21/4 1870**	**30/6 1873**
Akc. továrna na cukr v Mochově . . .	**8/8 1870**	**20/5 1874**
Papírna akc. sp. Praha	**21/3 1872**	**13/6 1874**

	ustav.	zanikla
Bohemia sklárna Praha	13/10 1870	19/5 1874
Hosp. úvěrní banka, Lysá	9/2 1872	7/7 1874
Akc. cukrovar, Josefov	18/12 1870	4/6 1872
» » Močovice	24/6 1871	18/4 1874
Úvěrní ústav, Kutná Hora	5/5 1871	16/7 1874
Všeob. úvěrní a obch. banka, Plzeň .	13/6 1871	22/10 1873
Akc. továrna na cukr, Tupadly	4/7 1871	3/2 1874
» » » cement, Praha	25/9 1871	30/3 1873
» » » cukr, Zákolany . . .	6/7 1871	16/4 1874
Rolnický cukrovar, Cerhenice	22/8 1871	16/5 1873
Společný cukrovar, Rožďalovice . . .	20/9 1871	24/5 1873
Spolkový » Libice	17/10 1871	1/9 1874
Rolnická škrobárna, Sezemice	17/10 1871	21/10 1873
Akciová strojní provazárna, Polná . .	23/4 1872	15/12 1873
» strojírna, Kukleny	6/2 1872	6/7 1874
Rolnický cukrovar, Lysá	8/3 1872	23/5 1874
Akciový pivovar, Stará Plzeň	7/5 1872	21/7 1874
Rolnický cukrovar, Kostel	8/3 1872	15/3 1873
» » Rokycany	24/5 1872	28/4 1874
Český bank. spolek Praha	24/1 1872	26/7 1874
» spoř. spolek »	7/3 1872	1/6 1874
Cukrovar spol., Domažlice	7/6 1872	21/4 1874
Akc. tov. na hořlaviny, Praha	16/3 1872	16/10 1873
Rol. továrna na cukr, Radotín	24/5 1872	20/9 1874
Akc spol. bavlnařská, Praha	8/4 1872	20/5 1874
Pražská směn. spol., »	8/4 1872	20/4 1874
Credit Foncier pro Čechy, Praha . . .	3/4 1872	10/2 1876
Spolkový cukrovar, Beroun	6/6 1872	14/4 1874
Čes. tov. na zboží hliněné, Praha . . .	25/4 1872	3/6 1873
Akc. tov. na cukr, Horažďovice	4/7 1872	17/2 1874
Akc. sp. na papírny v Krkonoších, Praha	24/6 1872	7/4 1874
Pluh, akc. strojírna, Praha	12/5 1873	13/7 1874
Pražská stav. spol., »	7/4 1873	10/9 1874

Z cizích, najmě vídeňských, podniků uvádíme jen některé, jejichž akcie na vídeňské burse byly nejoblíbenější v divoké hře. Uvádíme nejnižší a nejvyšší kursy těchto papírů, aby byly patrny obrysy hry bursovní. Některé z akcií znamenány naposledy v kursovním lístku nízkou cifrou, pak zmizely docela, dříve než nejoprávněnější záznam, nula, mohl být úředně konstatován.

Banky:	splacený kapitál za kus	nejvyšší kurs	nejnižší kurs
		zlatých r. m.	
Rak. úvěrní ústav . . .	160	339	196
Anglobanka	120	316	107
Dolnorak. esk.	500	1208	605
Unionbanka	200	270	98

Banky:	splacený kapitál za kus	nejvyšší kurs	nejnižší
		zlatých r. m.	
Frankorakouská[1]	80	151	28
Spolková[1]	80	206	0
Dopravní	200	229	99
Všeobecná rak.[1]	200	3?5	29
Žírový a pokl. sp.	500	700	320
Víd. obchodní[1]	200	322	58
» bank. sp.	80	430	40
» směn. sp.[1]	80	235	65
» » banka[1] . . .	80	372	6
Frankouh. » [1] . . .	80	102	14
Austrorak. » [1] . . .	80	135	26
Víd. burs. » [1] . . .	80	234	—
Burs. a arbitr. banka[1] . .	200	286	—
» a úvěrní » [1] . .	80	182	—
» a směn. » [1] . .	200	217	—
Víd. komerč. » [1] . .	80	161	—
Komisionářská » [1] . .	200	219	—
Hyp. rentová » [1] . .	80	277	12
Průmyslová » [1] . .	100	130	—
Prům. a pozem. » [1] . .	80	147	9
Spolek zemských bank[1] .	140	202	75
Makléřská banka[1]	80	267	—
Dolnorak. » [1]	100	115	—
Záložní spolek[1]	200	300	—
Víd. úvěrní banka[1] . . .	200	271	86
Víd. bka pro cenné papíry[1]	200	259	—
Spolk. víd. kapit.[1] . . .	200	319	—
Víd. pokl. spolek[1] . . .	80	112	—
» sp. lomb.[1]	200	280	40
» rep. a úvěrní[1] . . .	160	200	85
Průmyslové a stavební společnosti:			
Všeob. rak. stav. sp. . .	80	288	46
Víd. stavební	100	312	75
Union »	80	193	40
Víd. » spolek[1] . . .	60	130	13
Stav. a pronajímací[1] . . .	100	133	20
» a doprav.[1]	80	120	14
» sp. v Leopoldově[1] .	100	120	20
» » štyrská[1]	40	56	13
Union sp. pro stav. mat.	80	102	18
Směnečná stav. sp.[1] . . .	40	80	8
Půjčovna vagonů	80	140	60

Bursovní horečka ovšem změnila celý ráz Vídně a společnosti. Dosud pomalu vzrůstajíci a jen poznenáhla po válkách a státních

[1] upadla buď v konkurs neb likvidovala.

pohromách se zotavující šosácké město počalo se náhle, takřka rázem zařizovati na lehkomyslně a prostopášně, s přepychem nevídaným žijící velkoměsto. Náhle zbohatlým stávala se Vídeň příliš zdlouhavou a jediná snaha platila zábavě a rozkoši a přípravám k novému divu světa, jakým světová výstava měla se stát. Z citovaných popisů současných spisovatelů zde uvedených možno si učiniti představu, jak se ve Vídni žilo. Peníze tak snadno získané ztratily cenu, podle toho se žilo a nikdo neviděl a nechtěl viděti, že žije vlastně na dluh, poněvadž majetek, ty opět a opět vyráběné cenné papíry, ty kapitály na nich vydělávané jsou jen zdánlivé, papírové. Přišla do Vídně Adelina Patti a lidé, kteří před nedávnem neměli večer na chleba, seděli v ložích nové tehdy dvorní opery, na sedadlech po 300 až 500 zlatých. Každý bursovní galopin měl svou ekvipáž, což jednoho z velkobankéřů vídeňských přimělo k poznámce: Každý lump, který má milion, dnes už myslí, že je milionář. Ostatně tento bystrý posuzovatel situace, baron Todesco, záhy poznal, co se děje a odešel z tohoto víru do Benátek, nařídiv svým úředníkům, že se nijak nehodlá dále účastnit obchodu. Když mu ukazovali, jak sotva chlapeckým letům odrostlí jezdí na bursu v elegantních vozech, když mu líčili, jak bursa a její okolí žije, ostře řekl: »Nechejte je! Co snědí a dají pochybným dámám, to je ovšem pryč. Vše ostatní se k nám vrátí.« Haute finance vídeňská a ovšem i mezinárodní vůbec dávno před katastrofou se vyzula se všeho, přenechávajíc strašlivou likvidaci napáleným ubožákům z občanských kruhů.

Po tři léta, s malými přestávkami, způsobenými buď realisacemi mocných nebo událostmi politickými, jako byla německo-francouzská válka, hnány kursy všech papírů ve Vídni do závratné výše. Jakoby postup takový mohl jíti do nekonečna, papíry stoupaly bez vnitřního důvodu, ovšem bez oprávněnosti, prostě bez souvislosti se skutečným stavem věcí. V prosinci 1872 došlo k poslednímu mementu o rozum přišlých a nesvědomitých: střízlivější prodávali a nebylo pojednou kupců, nastala baisse, při níž přirozeně zase jedna část spekulace, která, jsouc střízlivější a očekávajíc dávno už klesání kursů, bohatě vydělávala. Ale vzpamatování to netrvalo dlouho: za několik dní povstal divoký rej znovu: světová výstava byla stále ještě přitažlivé heslo a zastínila všecky odstrašující vážnější zjevy, v první řadě strašně pasivní obchodní bilanci: dovoz do Rakouska stále stoupal a tady platilo se vlastně jenom dluhy, fiktivními výdělky a hodnotami. Jak málo se však mezinárodní trh dal událostmi ve Vídni klamat, je nejlépe patrno z nepatrného vlivu nekonečného

stoupání kursů vídeňských na bursy zahraniční a ze stejně nepatrného vlivu katastrofy a vedle toho z okolnosti, že kurs státních půjček rakouských se po celou tu epochu valně nezlepšil. Patrně cizina každý pokus hnáti kurs rent rakouských do výše zodpovídala prodeji. Proto také renty ani po krachu citelně neklesly: 8. května, den před katastrofou, znamenala papírová renta rakouská 69·50, stříbrná 72·70, kdežto koncem roku 1873 byl záznam ten 66·75 a 70·80.

9. května 1873 došlo tedy ke katastrofě. Bursa nebyla už s to nejen »cenné papíry« umístiti, nebylo už možno nalézti přechodné útočiště pro ně za sebe větší úrok třeba 40%, tehdy zcela obvyklý. Ačkoliv po celou dobu vzestupu se výnosným reportem a lombardováním cenných papírů zabývaly banky, pojišťovny, soukromníci, ba i dráhy(!!) (rakouská západní dráha a dráha cís. Ferdinanda ztratily při reportu po krachu ohromné obnosy), nebylo posléze možno dostati pro bursu ani zlatky. Velký kapitál své peníze burse odňal a zavřel, bursa zůstala v pravém slova smyslu bez peněz. Nastalo příšerné klesáni kursů, papíry prodávány za každou cenu — ale kupců nebylo. Insolvence stíhala insolvenci, deruta, katastrofa. Nejdřív zastavili platy jednotlivci, spekulanti, komisionáři, bankéři a za málo dní následovaly pak banky a společnosti, v jichž pokladnách zbyly na konec jen akcie nových podniků, nyní ovšem bezcenné.

Kronikář oné doby líčí náladu tehdejších dnů znamenitě a výstižně: »Bublina: hospodářské povznesení konečně praskla. Udiveni a potřásajíce hlavou viděli jsme ji stoupati vždy výš a výš, dav však obdivoval se pestré hře barev, ona dávala vzducholodi z pěny zrozené bohatství, štěstí života a čest za náklad pro cestu vzduchem do říše pohádek, a nyní tato armáda, která vyplula ze stébla, ztroskotala se na prášku slunečním. Žebráky jsou dnes ti, kdo tenkrát onu vzducholoď plnili, zoufalci a plni hanby. Není přístřeší pro tuto bídu, jen blázinec zbývá a hluboká řeka. Tam na Börsenringu stály malované vsi Potemkinovy, hra byla maskována jako práce, švindl jako vývoj, ažio jako blahobyt. A ti, co tryskem jezdili kolem, tleskali se souhlasem této povznášející hře. »Pojďte, pojďte,« volali noví proroci omládlého Rakouska, »navštivte naši světovou výstavu, vizte naši slávu a náš blahobyt, vizte, jak — pracujeme!« A zvědaví hosté přišli — do domu smutku zničeného hráče. Sirény včerejška jsou dnes naříkajícími ženami. Po dlouhé pohádce, kterou lehkověrným bez únavy vypravovali, ošizeným dnes trochu pozdě předkládají morálku: pracuj! Hra je prohrána, nechť žije

práce! Kdož ví, zdali silná ruka dělníka, která třímala těžké kladivo, třesouc se dnes, nedrží kus papiru, který měl být jeho úsporou! Myslel, že spoří a snad hrál, považoval svou nezávislost za zajištěnou a pozbyl jí u stolu, u něhož míchány karty. Práce v naší nešťastné zemi je jako onen zatracenec na slavném obraze Polygnotově v Delfách: stařec, který stále a stále svinuje provaz, který osel opět a opět požírá.

Kdo si dnes nevzpomíná na lepý turnaj, který před několika týdny v panské sněmovně náš lord-nejvyšší soudce (Ant. ryt. Schmerling) dával k lepšímu, když tento státník se smutnou minulostí v středověkém brnění kopím bojoval proti větroplachům; jak zuřil, jakoby mu hodný Sancho Pansa naslouchal, proti bohatým a modernímu bohatství a jak tento lord-vrchní socialista panské sněmovny, poukazem na banky, které »bohatnutí přes noc« zaviňují, chtěl přitáhnouti šroub daňový? Vizme příslovečné štěstí Rakouska, jež stálo před sociální propastí, která je hrozila pohltiti. Nejodvážnější očekávání tohoto státníka je překonáno, neboť sociální propast, která jej naplňovala obavami a vztekem, sama se zavřela. Ti, co přes noc zbohatli, bez drancování za noc jsou opět chudí a banky bez daňového šroubu zkrachovaly. Ba co více, tehdejší milionáři jsou dnes také socialisty, žebrají dnes u státu, když se setmělo, chtějí pomoc státu. Nejdřív se žádala naprostá volnost při zakládání a byla dána, a teď se žádá pomoc státní a poskytuje se. Nevměšování se státu, dokud mohl ještě pomoci — vměšování, když přichází pozdě. Tato hospodářská svoboda se státní pomocí upomíná přes příliš na slavnou, tak dlouho za nemožnost považovanou republiku s velkovévodou v čele.

Zdali velké neštěstí posledních dnů skutečně bude mít dobré následky pro veřejnou mravnost, jak očekávají někteří nenapravitelní optimisté, nedovedeme posouditi. Kdyby neštěstí působila tak blahodárně, pak by byla naše veřejná mravnost často mohla najíti vhodnou záminku k rozhodnému polepšení. My však se vždy zotavujeme z ran, kterých se nám dostalo, hesly. Konejšili jsme se nad finančním zničením »nevyčerpatelnými prameny« Rakouska a nad nešťastnou válkou, kterou jsme vedli (1866), těšili jsme se »hospodářským rozvojem«. Nevyčerpatelné prameny a hospodářský rozvoj při bližším pozorování nebyly než rozmnožení papírových peněz. Proč by se neměla dnes, když nás stihla tato smutná krise, najíti zase nějaká malá fráse a to tím spíše, když jistě nová serie stát zachraňujících nových státovek nedá dlouho na sebe čekati!«

A nedala: přes to, že každému bylo jasno, že se jedná jen o čistě lokální, rakouskou, ponejvíce vídeňskou krisi bursovní, ani ne všeobecně hospodářskou, žádala se na vládě, na parlamentu pomoc. Sešly se bursovní a obchodní komory, zvláštní výbory, komitéty, aby se uradily, jak pomoci a chtějice všemožně zastříti pravé příčiny krise, žádaly také mezi jiným suspendování stanov Rakousko-uherské banky, pokud se týče vydávání krytých bankovek. Vláda povolila, ačkoliv se proti takovému postupu, který byl s to vážně poškoditi státní úvěr Rakouska doma i v cizině, ozvaly vážné hlasy, nehledě k tomu, že rozmnožení platidel nemělo účelu. Burse úvěrem Rakousko-uherská banka pomoci nemohla, burse bylo lze pomoci jen dary, vyhazováním peněz náhradou za lehkomyslnost a premií za švindl. Ukázalo se také skutečně, že suspendování zmíněných předpisů cedulové banky bylo zbytečným a bezúspěšným. Ale vláda se odhodlala k této domněle záchranné akci asi hlavně proto, poněvadž věděla, kolik sama má viny a také proto, poněvadž všelijakými a všemožnými prostředky chtěla Vídeň zachrániti před katastrofou už už hrozící: před nezdarem několik dní před krachem zahájené světové výstavy. Ale ani ten nedovedla zadržet. Cizina do Vídně se bála přijet, když slyšela, jak ve Vídni přepychem se všecko nesmyslně zdražilo a později zase, když viděla, jak ta »fešácká« Vídeň po krachu je vlastně jen ssutinou. Přes to, že stát překročil výdaje parlamentem pro výstavu schválené sám o stopadesát procent, výstava skončila fiaskem hmotným i morálním.

* *
*

Není účelem těchto řádek vypisovat hospodářský vývoj Rakouska po krachu v r. 1873, jako nás i tento zjev zajímal více po stránce politické. Hospodářský stav obyvatelstva i státu rakouského jistě dnes je neskonale zdravější než před čtyřiceti lety — zásluhou obyvatelstva, jehož píle, pracovitost a intelligence sama způsobila tento převrat, při čemž nemá být popřeno, že zavedení ústavních a parlamentárních poměrů této práci obyvatelstva bylo přirozeně co nejprospěšnější. Vláda, která, jak jsme ukázali, má tak značný, ne-li největší podíl na finanční katastrofě v roce 1873, má nejmenší zásluhu na tomto hospodářském obrození Rakouska. Naopak: finanční, daňová, celní i obchodní politika v Rakousku je stále taková, že všechna ta píle, pracovitost a intelligence produktivních stavů v Rakousku je v stálém boji s veřejnou správou. Ono neporozumění pravému stavu věcí a duchu času, ono neporozumění době strojů a

elektřiny, které spoluzavinilo smutné události let sedmdesátých, ona nepřízeň pro volný rozvoj obchodu a průmyslu ještě dnes ovládá všecku byrokracii a všechen úřad. Tomu odpovídá zcela zvrácenost státního dohledu v letech kritických tak bolestně postrádaného: výtky, že státní dohled tenkrát byl nedostatečný, způsobily extrém opačný: stát dohlíží dnes všude, ale jen jako policajt, bez vlastního porozumění a pochopení své situace a situace toho, na něhož dohlíží. Proto státním dohledem ničemu dobrému se neprospívá, ale také nic špatného se nezabraňuje. Byrokracie je dnes jistě poctivější, než bývala v dobách netušeného rozvoje hospodářského, ale v té své úřední poctivosti jde úzkostlivě tak daleko, že si netroufá být chápavou. Zeměpanští komisaři ve všech akciových společnostech finančních, dopravních i průmyslových jsou pouhými figurami. Aby se neřeklo. V Rakousku jsou zřízeny instituce a korporace nejrůznějšího druhu, mající vesměs za účel podporování a fedrování obchodu a průmyslu, ale všechna práce jejich je po celou dobu věnována potírání nerozumných, nesmyslných, obchodu a průmyslu nepřátelských činů vlády. Není tomu dávno, co jeden z podobných průmyslových svazů vydal celou a dost objemnou knížku o překážkách a obtížích, které v Rakousku se zdárnému a zdravému hospodářskému rozvoji kladou. Ani z vývoje vlastních poměrů domácích ani z obrovského a při tom zdravého rozmachu sousedního Německa a Italie Rakousko nenaučilo se ničemu. Tam, kde jinde stát pracuje s sebou, u nás — dohlíží. O těchto otázkách daly by se psát knihy a dokázaly by, že jen a jedině politika a politická správa této říše, systém vládní, nezměněný a přímo nezměnitelný přes všechny pestré skoky ve směrech a osobách už vykonané, zdržuje zdravý vývoj hospodářský, kulturní a politický v Rakousku a je toho příčinou, že tato říše v řadě ostatních kulturních států evropských je hodně vzadu.

Také z finanční krise r. 1873 nevzal si stát vhodná naučení a politické i ekonomické důsledky této katastrofy násilně a nepřirozeně vehnány do proudu oné tradicionální politiky vídeňské. Katastrofa tato byla rozhodujícím faktorům vhodnou záminkou odstraniti a zničiti vládu německoliberální strany. To mohlo mít zajisté blahodárný účinek pro politiku říše, kdyby byla odstraněna nadvláda německá v Rakousku a kdyby odstranění německých liberálů, krachem tak zkompromitovaných, bylo bývalo nahrazeno rozumnou politikou v pravdě rakouskou, politikou uspokojující všechny národy dosud odstrkované a zanedbávané. Ale nejednalo se o odstranění Němců, jen liberálové museli zmizet. Ovšem: toho liberalismu vídeňského

stejně nebylo škoda, ale liberalism odstraněn vůbec, vykonav jako onen mouřenín svou povinnost. Úvěr Rakouska se zlepšil, armáda byla zreorganisována, politika státu mohla se vrátit tam, odkud byla r. 1866 vytržena: do proudu klerikálního. Důsledky bursovní katastrofy byly vítanou příležitostí. Na místo zkorumpované strany německoliberální dosazeni alpšti klerikálové v čele majority polskostaročeské a čím dál tím víc podporován vládou směr dnešní nadvlády vídeňské strany křesťanskosociální. Dnes, kdy vidíme německé nacionály — prý svobodomyslné — v náruči strany křesťanskosociální veskrz a naskrz zkorumpované, je už docela zjevno, oč se od r. 1875 ve Vídni jednalo. Ani němectví ani korupce nebyla příčinou pádu liberální strany — jen ten domnělý, nečinný liberalism. Dokud agitace ta byla v začátcích, nesměl boj proti liberalismu být jeho heslem, jednalo se o massy střední, zejména úřednictvo. Dr. Lueger a princ Liechtenstein užili tedy pudů nižších a pod heslem antisemitismu potírali německé liberály, viděli v koruptní straně německoliberální jen židy a zahájili tedy boj proti židům, jakoby se korupce a švindlu nebyli zúčastnili i dobří křesťané, ba i klerikálové, ovšem za jiných okolností: židé, co prohráli své jmění stejně rychle, jak ho nabyli, buď hráli dál anebo šli žebrat, co měli, bylo jim vzato a vypravuje se ve Vídni o jednom veřejném posluhovi, který nabyl před krachem přes milion. 9. května se ten milion rozpadl v prach a popel a »milionář« několik týdnů po krachu stál opět na svém místě na ulici vídeňské jako posluha, jako stával dříve. Toho ovšem ti hrabata, knížata, baroni a opati neměli zapotřebí. Ti spustili ve svých palácích záslony, odjeli na své statky a kláštery a za několik let octli se skoro všichni v panské sněmovně v boji proti těm, jimž do 9. května 1873 věrně sloužili za dobrou odměnu. Ale dr. Lueger a princ Liechtenstein byli znamenití agitátoři a organisátoři, věděli, že vídeňský lid nerad přemýšlí, že živnostnictvo a malé obchodnictvo, když není onoho přepychu předkrachového, strádá a tuto situaci využitkovali zakladatelé křesťanskosociální mistrovsky. Na všem byli vinni židé — historie křesťanskosociální strany je známa a stejně je známo, jak tato strana, čím víc se dostávala a dostala k moci, vlivu a vládě, na svůj prvotní program zapomínala a zapomněla. Už je se židy zase smířena — ovšem jen tajně — už i od židů béře peníze na volby a eucharistické kongresy.

9. květen 1873 hospodářsky je ztráven, zapomenut — politicky obnovil klerikální vládu v Rakousku a tato klerikální vláda umožňuje právě onu politiku vnitřní i zahraniční, která 1873 k finanční

katastrofě vedla; alespoň ji umožnila. Po té stránce náprava v posledních 40 letech se nestala žádná. Vnitřní politika jakž takž ještě stojí pod vlivem parlamentu a nedostatky jeho jsou nedostatky politiky té. Tu má konečně lid do jisté míry v ruce sám a je snad naděje, že se jednou tohoto svého práva uchopí. Zahraniční politika dnes jako před čtyřiceti lety je nedemokratická, nelidová, ba protilidová, kontrole a vlivu parlamentu odcizena. A vidíme právě nyní, jak od několika let už pracuje proti hospodářským a politickým zájmům všech národů rakouských. Ještě nejsou zdánlivému parlamentu, delegacím, předloženy účty za poslední etapy rakouské politiky zahraniční, ale hospodářsky už se cítí, že Rakousko prodělává krisi dost vážnou. Vyvázne-li z ní, bude opět jen důkazem zdatnosti obyvatelstva, ale zároveň také příznakem, že nejsou vyloučeny krise a katastrofy hospodářské, dokud politika státu je tak čistě dynastická a prestižní jako dosud v Rakousku. Hospodářská krise, která by Rakousko stihnouti mohla, ba musela, kdyby se pokračovalo v zahraniční politice nynější, bude horší než finanční v květnu 1873. Spojitost mezi politikou státu a jeho hospodářským stavem je příliš zjevná, abychom právě nyní nevzpomínali důvodů a příčin »krachu« r. 1873.

Č.

Základy obecního zřízení v Rakousku.

Napsal Dr. Jos. Redlich.

(Pokračování.)

Z řečeného vysvítá, že úřady obecní v statutárních městech mají zcela zvláštní význam. Ve Vídni, jako ve všech hlavních městech zemských, jsou v té formě organisovány, že veškerá obecní správa je obstarávána tak zvaným magistrátem, jehož nejvyšším šéfem jest rovněž starosta. Magistrát dle rakouského práva nesmí se však nikterak stotožňovati s pruskou institucí téhož jména, naopak není ničím jiným než souhrnem veškerých úředníků, jmenovaných výhradně a svobodně obcí, jež následkem velikého rozsahu správy v městech statutárních jsou rozděleny, jak se rozumí samo sebou, dle určitých odborů v departementy. Ve Vídni na př. jako nejvyšší úředník funguje magistrátní ředitel, jenž však právě tak, jako všichni ostatní úředníci, je podřízen starostovi, jakožto šéfu veškeré správy obecní. Ježto pak úřady komunální v městech statutárních jsou povolány k obstarávání přeneseného oboru působnosti, v tomto případě tak silně rozšířeného, jsou tím zmocněny k veškerému jednání politického úřadu první instance v území městském, a tudíž samozřejmě všichni úředníci, kteří pracují v tomto přeneseném oboru působnosti, musí míti tu kvalifikaci a vyhovovati těm podmínkám, které stát klade na své správní úředníky. Tudíž všichni úředníci, kteří jsou povoláni k řízení správních záležitostí přeneseného oboru působnosti, jsou právníci a musí nad to míti t. zv. politickou zkoušku, k jejímuž složení je potřebí tříleté praxe u správního úřadu státního nebo u podobného městského magistrátu. Podobně úředníci jednotlivých technických oddělení musí míti kvalifikaci předepsanou této kategorii úřednictva, tak úředníci městského úřadu stavebního, fysikátu městského atd. Přece však vzdor tak značnému rozšíření pojmu komunálního úřadu a vzdor význačným státním úkolům na ně přeneseným platí neztenčeně nadále v těchto statutárních městech všeobecná zásada rakouského práva obecního stran postavení obecních úředníků.

Také oni jedině a výhradně jsou jmenováni obcí a od nejnižšího zřízence k magistrátnímu řediteli, od nejmladšího stavebního asistenta k městskému řediteli stavebnímu, jsou podřízeni starostovi.

Také zde mohl bych uvésti krátce několik údajů z obecní správy vídeňské, aby se více objasnilo postavení magistrátu a komunálních úřadů ve všech největších rakouských městech statutárních.

Dle vídeňského obecního zřízení magistrát je exekutivním orgánem obecním, jemu patří bezprostřední správa obecního jmění, fondů a nadání, soupis účtů výročních, zdělávání návrhů pro radu městskou o jmenování a povýšení úředníků a zřízenců. Určité nepatrné záležitosti správní jsou mu přikazovány k samostatnému rozhodování.

Magistrátu dále je svěřena místní policie v obci (pokud není svěřena státnímu úřadu bezpečnostnímu), a přísluší mu právo vydávati v těchto záležitostech všeobecná nařízení a zákazy a ukládá pro překročení jejich tresty peněžité do 400 K nebo vězení do 14 dnů.

Magistrát dále funguje jako politický úřad první instance. Za příčinou zjednodušení agendy v každém okrese je okresní úřad magistrátní. Vyřizování magistrátních záležitostí, nepřikázaných okresním úřadům, vykonává buď jednotlivý magistrátní referent nebo gremium radů magistrátních nebo menší magistrátní oddělení (senáty).

Magistrát skládá se z placených úředníků, jmenovaných na doživotí. Magistrátní úředníci konceptní, techničtí, zdravotní, veterinářští, pokladní a účetní musejí býti schopni k svěřenému jim vyřizování věcí dle platných předpisů pro státní zaměstnance dotyčného odboru služebního... Všichni úředníci jsou přijímáni pod přísahou a platí pro ně služební pragmatika. Sesazení definitivního úředníka může se státi jen na základě provedeného řízení disciplinárního.

Úředníci — s výjimkou několika málo — jsou roztříděni v osm hodnostních tříd. Z 2.086 úředníků definitivně ustanovených bylo v roce 1907 v hodnostní třídě:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1	6	76	147	292	461	679	424

dohromady 2086 úředníků. Počet praktikantů vůbec jest 348, diurnistů 463.[1]

[1] Srov. »Statistisches Jahrbuch der Stadt Wien für das Jahr 1907« str. 130. Počet úředníků v městských podnicích přirozeně není započítán do čísel hořejších.

»Úředníci mají právo na pensi. Vedlejší zaměstnání jsou jim dovolena, pokud srovnávají se s jejich úředním postavením. Ve Vídni není čestných magistrátních úředníků, jako je tomu v Německu.«[1]

Již z těchto vývodů vysvítá, že postavení nejvíce vynikajícího orgánu v obci, totiž postavení starosty ve městech statutárních je právě naprosto shodné s postavením obecních představených dle všeobecného zřízení obecního. De facto postavení toto jest v souvislosti s velikostí a rozsahem správy těchto měst a kromě toho vůbec je stupňováno podstatně specielním statutem. Jen v jediném bodě je formálně podstatný rozdíl, a to v tom, že zvolení starosty města s vlastním statutem potřebuje císařského potvrzení. Avšak ani toto právo, přirozeně ministerstvem na jeho zodpovědnost vykonávané, nemá účelu obmeziti svobodu ve volbě hlavy obce v městě statutárním. Živé rakouské právo státní, jehož praxe uznává instituci obecní autonomie za úhelný kámen ústavní a upevnilo a vybudovalo ji dále, nepřipouští podobného zneužití. Naprosto nelze rozuměti tomuto právu císařovu tak, jako by vládě by se měla tím poskytnouti možnost, odstraniti osoby hlásící se k oposiční protivládní straně ze starostenského úřadu. Nic nebylo by nesprávnějšího, jako domněnka, že snad toto stvrzovací právo v příčině starostenské volby v tak zvaných městech autonomních mělo by se chápati a vykonávati tak jako v Prusku jmenování starostů a potvrzování zvolených členů magistrátních. Ba dokonce u nás schází předpoklad podobné praxe, vlastně vůbec názor, že by snad starosta jako osoba úřední měla býti podřízena úřadům vládním.[2]

Právě naopak starosta rakouského města statutárního je vždy v první řadě politicky prononcovanou osobností určité strany svého národa, a obecní volby prováděny jsou téměř všude jako zápasy politických stran. Dávno rakouská vláda upustila od toho, aby činila zde nějaké rozdíly a odpírala analogicky, jako se to děje v jiných státech, potvrzení příslušníků určitých stran v případě jejich zvolení na úřad starostenský. Vskutku volby tyto byly téměř bez výjimky potvrzeny. Důležitý výjimečný případ, který se přihodil nepotvrzením Dra Luegra, když totiž poprvé křesťansko-sociální strana dosáhla ve Vídni většiny v obecní radě a svého vůdce zvolila za hlavu

[1] Dr. Ludwig Vogler, »Wien« ve spise: »Verfassung und Verwaltungsorganisation der Städte«, díl VI., »Schriften des Vereins für Sozialpolitik«, sv. 122.

[2] Starosta zodpovídá vládě jen za úřední jednání spadající do přeneseného oboru působnosti a zvláště též do oboru působnosti obce jako politického úřadu. Viz na př. § 89. vídeňského obecního statutu.

města, dalším vývojem věcí způsobil jen to, že se ještě více utvrdilo a zabezpečilo pravidlo, jež tu vytvořila praxe rakouského státního práva, že totiž uznává se naprostá svoboda při starostenské volbě také ve městech statutárních. Právo na dozor v této věci budiž tedy pojímáno jako oprávnění, vykonávané vládou s největší obezřelostí, a záleží v tom, že nepřipouští v městech statutárních osobnost některou, byť ne právně, nýbrž skutečně jakožto naprosto nehodnou starostenského úřadu.

Nelze jinak než dosti ostře zdůrazniti, že starostové našich velkých měst jsou fakticky nanejvýš váženými osobami ve státě také v celém svém postavení a jsou po většině vůdčími osobnostmi v politickém životě národa, k němuž se hlásí. Vídeňský starosta zajisté také zde skytal nejlepší, nejzevnější a nejpoučnější příklad. »Dle statutu města zaujímá v obci plenipotentní postavení. Stojí v čele obecní rady, městské rady a magistrátu, jemu podřízeni jsou všichni úředníci, sluhové a ostatní zřízenci obecní a patří mu nad nimi výkon disciplinárního práva dle pravidel stanovených služební pragmatikou. Starosta může každou záležitost, kterou obyčejně vyřizují magistrátní referenti, gremium magistrátních radů nebo magistrátní senáty, stáhnouti na sebe a na svou odpovědnost ji sám vyříditi; může kdykoliv zrušiti usnesení gremia magistrátních radů nebo senátů a vyříditi předmět na svou vlastní odpovědnost. Všichni úředníci, sluhové a ostatní obecní zřízenci mají si počínati dle příkazů, jež jim udělil starosta, a prováděti je na jeho odpovídání. Starosta je také předsedou okresní školní rady. V jeho úředním postavení podporují ho tři náměstkové, zvolení na 3 leta ze středu rady obecní, kteří ho zastupují v případě zaneprázdnění ve všech funkcích.

Při volbě starosty nebo jeho náměstků není předepsána nějaká kvalifikace pro osoby volené, a není tudíž třeba, aby byli podobně jako ředitel magistrátní nebo radové magistrátní právníky. Netřeba, aby starosta a jeho náměstkové věnovali se výhradně svému úřadu; jako před tím mohou se i nadále věnovati svému pravidelnému zaměstnání.«[1]

Z celého tohoto systému rakouské ústavy komunální, a to jak z práva všeobecně platných zřízení, tak specielních zákonů měst statutárních zřejmě vysvítá jeden znak jakožto základní rys tohoto systému. Veškerá komunální organisace a správa zakládá se na svo-

---

[1] Srov. Vogler, str. 21.

bodné volbě obecního zastupitelstva, jakož i na sebeurčení ve správě obecní, tímto sborem vykonávané. Jestliže pak pojímáme tento právně-statický úsudek dynamicko-politicky, přijdeme k poznání, že rakouské zřízení komunální a správa je vybudována na společensko-politické základně. Veškerý zápas hnutí sociálního, národních a strannických a protichůdných proudů nacionálních svobodně se v obci vyvíjejících, je ohraničen pouze jediným skrovným, určitě vymezeným, třeba pevným kruhem dozoru státních úřadů a správního soudu nad zachováním zákona. Tím jsou karakterisovány přednosti, ale také vady celého tohoto pozoruhodného obecního zřízení našeho státu. Dopodrobna ukázati na ně kriticky a posouditi je, byla by velice vděčná úloha, zde však naprosto nemůže býti podniknuta. Některé poznámky v tom směru snad přece vyplynou samy sebou na stránkách následujících.

III.

Teď pokusím se ještě vystihnouti karakteristické tahy z právě načrtnutého obrazu rakouského obecního zřízení, jež dostatečně dávají vyniknouti vlastnímu rázu naší komunální organisace. Rysy ty možno snad dobře vystihnouti v těchto větách:

Rakouská obec je realisováním toho pojímání samosprávy, jež ve vytvoření co možná široké životní sféry mimostátní pro tělesa samosprávná vidí podstatu samosprávy a zároveň tím také základy občanské svobody a právního státu. Rakouská obec byla vyňata se svým teritoriálním územím z vlastní moci státu. V tvoření osobního společenství je sice odvisla od skutkových podstat, jež upravují zákony státní.[1] Ale přijetí do svazku obecního je úplně vyhrazeno obci, v čemž nepodléhá vlivu státnímu. Svobodnou volbou zřizuje své orgány a vytvořuje si bez jakéhokoliv vměšování se státního imperia do věci zastupitelstvo čistě dle principu representativního zřízení. Skrze tyto orgány vykonává přikázaný jí vlastní neboli samostatný obor působnosti úplně samostatně a obmezena jest jen vlastními silami a zájmy. Při tom má v ruce dalekosáhlou část ve-

---

[1] Především pevnou státní závoru tvoří pro poměry státního občana k obci i přes to, že obecní zákonodárství bylo roku 1867 předáno zemským sněmům, ustanovení státního základního zákona o všeobecných právech státního občana, který nařizuje v článku 4. odst. 1. a 2.: »Svoboda stěhování osoby a majetku v území státním nepodléhá žádnému obmezení. Všem státním občanům, kteří v obci bydlí a daň tamtéž platí z realit, řemesla nebo příjmů, zaručuje se aktivní a passivní právo volební do obecního zastupitelstva za týchž podmínek jako příslušníkům obce.«

škeré místní správy vnitřní a policie, jako své vlastní právo, a v této činnosti správní je úplně neodvisla od jakéhokoliv poručníkování státu a není vázána souhlasem státních úřadů při sledování všech těch účelů, jež prospěch obecní považuje za úkoly obce. Dozoru státnímu jest podrobena jen v jediném směru, zvláště pokud se týče zákonitosti usnesení a na nich založených opatřeních její exekutivy. Pokud se týče řízení vlastní správy, totiž obstarávání samostatného oboru působnosti, podléhá dozoru vrchní obce, okresu nebo země, a to jen ve výměru nahoře naznačeném, mimořádně súženém už pojmem odvolání. Obec je při vedení svých hospodářských a ostatních záležitostí administračních autonomní v užším slova smyslu, je svobodnou, nepodléhajíc státnímu souhlasu a vměšování se. Konečně má na základě obecního zřízení plnou osobnost veřejnoprávní a je oprávněna zastupovati vůči státu všechny ty zájmy, jež stělesňují se v obci jako v osobním společenství, tudíž i zájmy p o l i t i c k é.

Velice bylo by si nyní přát vzhledem k požadavku, jejž jsem si předem vytkl, zaznamenati také ještě ty všechny rysy, a to co možná obsažně, které vysvítají z praktického vývoje rakouské komuny za vlády obecního zřízení. Bylo by nutno, jak jsem předem zdůraznil, ukázati také v jednotlivostech, jak tyto myšlenky právní se modifikují praxí státní, zemskou a obecní, jak se ve vzájemném spolupůsobení uvlivňují; bylo by rovněž třeba zkoumati, do jaké míry originelně mění a specifikují tato základní zřízení a myšlenky obecního zřízení faktory provinciální a především nacionální, a sice rozmanitým způsobem v jednotlivých korunních zemích, avšak jak při tom ponechávají je všude v jejich podstatě. Podobné zkoumání, které by musilo budovati na nadmíru rozsáhlém věcném materiálu rozptýleném po celé říši, nemůže býti zde očekáváno ani podáváno.[1] Bude však snad dovoleno ukázati na několika bodech a jen u centrální hlavní myšlenky obecního zřízení, jak tu praxe skutečně působila. A tu by bylo možno říci celkem následující.

---

[1] Podobné vylíčení mělo by za základ rozsáhlé zkoumání správy v Rakousku v jejích vnitřních svazcích politických a administračních mezi obcemi, okresy a korunní zemí na straně jedné a mezi správou státní, centrální, provinciální a okresní na straně druhé. O takové politicko-právnické zachycení živého práva rakouské lokální správy nikdo se dosud vůbec nepřihlásil. Již několik poznámek nahoře načrtaných o svéráznosti rakouské samosprávy poučí nás, proč právě na poli našeho práva komunálního nemůže jednostranně právnické vysvětlení vniknouti příliš hluboko nad pouhý povrch do podstaty příslušných problémů a zjevů.

Především je nám jasno z pozorování naší současné samosprávy, že základní myšlenka našeho obecního zřízení, totiž vyloučení velkého kusu vnitřní správy a přenesení její na historicky dané, lokální svazky, obce, zakořenila se co nejhlouběji v organismus veřejného života a práva v Rakousku na prospěch neobmezeně svobodného obstarávání místních zájmů. Jestliže na příklad z tohoto hlediska zkoumají se rozsudky našeho správního soudu, vynášené teď už plných 30 let, uhlídá se, že rozsudky tohoto nejvyššího soudu působí vždy více a více k posilování základní myšlenky autonomie, nebo lépe řečeno, n e s t á t n í s p r á v y m í s t n í, obcí vykonané. K podobnému výsledku dojde se i v příčině poručnictví autonomní vrchní instance vůči obcím, ba, budeme ještě více posíleni v tomto názoru, přihlédneme-li ke skutečnému utváření naší politiky na sněmech zemských, jakož i správy našich zemských výborů. Ukáže se nám, že vlastně v těch odvětvích správních, v nichž obce na základě obecního zřízení jsou podřízeny zvláštní kontrole a přivolování zemských sněmů a zemských výborů, jako v právu zdaňovacím a uzavírání zápůjček, v praxi popouští se obcím dalekosáhlá svoboda. Tudíž z toho ze všeho musíme vyvoditi závěr, že obecní zřízení našich obcí v samostatném oboru působnosti jest obmezeno pouze vlastními silami. Míra sil těchto jeví se zřetelně ve vypětí síly daňové. Jen v relativně řídkých případech, v nichž přespřílišné napětí poplatnosti mělo by za následek ohrožení hospodářského života obyvatelů obce, nebo při skutečném zneužití zdaňovacích oprávnění, obcím daných, naše zemské výbory velice zřídka rozhoupávají se k tomu, aby samy od sebe zasahovaly — jak se říká zběžně — do »obecní autonomie«, čili do svobodného práva sebeurčení komun. Aby tuto věc bylo možno správně posouditi, museli bychom míti dobře na paměti státoprávní postavení a svéráznou politickou povahu našich parlamentů jednotlivých zemí a právě tak jejich permanentních správních orgánů, zemských výborů. Připomenouti třeba to, že tato zemská zastupitelstva vytvářejí se výhradně na základě voleb nesoucích ráz výlučně nacionální a strannicko-politický a že opětně v utvoření zemského výboru jeví se rozdělení sil jednotlivých skupin politických, národnostních a sociálních. A konečně také nutno dodati, že již následkem úzké spojitosti, jevící se ve volebním právu do zemského sněmu a do obcí, též politický život v obou formách, jak v obci tak v zemské vrchní obci — v zemi jde souběžně; a tudíž že v praxi nutně je nesen stále týmiž organisacemi a osobami.

(Dokončení.)

Důchod, jeho rozdělení a zdanění v Čechách.

Napsal JUDr. **Jindřich Chylík**.

(Dokončení.)

Smíšené území s českou převahou má poměrně ještě méně obyvatelstva a menší průměrný příjem i sazbu daňovou, což způsobeno jest v prvé řadě nedostatkem větších a velkých měst; poměrný význam zaměstnání služebních a samostatného podnikání je týž, jako u jednojazyčného území českého. Rozvrstvení poplatníků dle příjmů je také tu příznivější než v územích německých; průměrné majetkové poměry poplatníků menších jsou rovněž, třeba ne o tolik, příznivější než v území německém, poměry poplatníků větších o něco příznivější, než v území německém.

K jinému poněkud výsledku dospějeme, pozorujeme-li a srovnáme-li čistě české, převážně české, převážně německé a čistě německé okresy venkovské, a zase čistě česká, převážně česká atd. města střední a konečně převážně česká atd. větší města každou skupinu o sobě zvlášť.

Hlavní rozdíl mezi českými a převážně českými venkovskými okresy na jedné a čistě německými i převážně německými okresy venkovskými na druhé straně je v tom, že německé okresy mají obyvatelstva k osobní dani 14·14 resp. 16·10%, kdežto české jen 8·61 resp. 6·23%. V poměrech poplatníků není tu větších rozdílů až na to, že v českých okresích zastoupeny jsou silněji vrstvy poplatníků se středními příjmy, v německých poplatníci s příjmy menšími a pak, že u čistě českých okresů vyniká příjem z pozemkového majetku (22·69%), jenž je zejména u čistě německých malý (8·94%). Rozdíl v podílu příjmů ze samostatných podniků není už tak značný (22·30 u čistě českých, 34·62% u čistě německých.

Českým okresům venkovským scházejí ty vrstvy nejnižších poplatníků, jež rekrutují se v okresích německých z průmyslového dělnictva.

Značnější jsou rozdíly mezi národními skupinami středních měst.

Čistě německá města i převážně německá mají mnohem větší poměrný počet obyvatelstva osobní dani podrobeného (32·96%

a 33·74%) než česká smíšená (16·07%) a jednojaz. města (21·66%); v průměrném zdaněném příjmu a průměrné sazbě není rozdíl tak velký, stejně i v rozvrstvení příjmů dle jednotlivých pramenů, kde vyniká snad jen vyšší kvota příjmů z budov a samostat. podniků v německých a vyšší kvota příjmu ze služeb v českých městech. Také v rozvrstvení dle výše příjmů není zvláštních rozdílů; karakteristickým je tu jen silné zastoupení nejvyšší třídy v čistě německých a nejnižší třídy ve smíšených německých městech. Rozdíl je dále karakterisován vysokou kvotou daně poplatníků s příjmem přes 12.000 K v jednojazyčných německých (45·66%) a nízkou v jednojazyčných českých městech středních (22·49%) i nízkou průměrnou sazbou poplatníků s příjmem pod 12.000 K v převážně německých okresech. Hlavním důvodem všech těchto rozdílů je silnější zastoupení živlu průmyslového, hlavně průmyslových dělníků, v německých městech.

Za to ve skupinách velkých měst jsou poměry v jednojazyčně českých městech ve všech směrech příznivější, než v německých; ale i v nich je kvota příjmů ze samostatných podniků menší, než v německých jednojazyčných (25·87% proti 38·63%). Rozhodným je tu vliv Prahy a jejích předměstí. Za to ve smíšených českých městech jsou poměry nepříznivější; tato skupina má podobné poměry, jako jsou ve středních městech českých.

Ze všeho toho vychází, že přes značný rozdíl, jaký je ve významu průmyslu v českých a německých krajích, je rozdíl v důchodových poměrech malý; a ten by jistě zmizel, kdyby zemědělství bylo poměrně tak zdaněno, jako obchod a průmysl.

Podle sčítání lidu z r. 1900 příslušelo z 1000 osob:

	k zemědělství a lesnictví	k průmyslu	k obchodu a dopravě	k veř. službě a voln. povol.
v jednojazyčných českých okresích	405	362	106	127
v smíš. s českou většinou .	445	357	84	114
» s německou » .	274	536	95	95
v jednojaz. německých . .	249	527	120	104
Celkem . . .	357	419	107	117

Tomuto hospodářskému rozvrstvení poplatnost k osobní dani z příjmu, jak jsme nahoře viděli, rozhodně neodpovídá. Vidíme to také z této jednoduché početní úvahy:

Daňová statistika udává zvláště jednotlivé prameny příjmové, ale ne počet poplatníků, kteří na příjmech těch participují. My však

známe počet samostatných příslušníků dle jednotlivých povolání ze sčítání lidu r. 1900, a ten se do roku 1908 nezměnil tak, že by byl pro náš účel neupotřebitelným. A změnil-li se absolutní počet, nezměnil se mnoho poměr v počtu samostatných rolníků a samostatných živnostníků a obchodníků a na tom poměru nám právě záleží. Porovnali jsme tedy na jedné straně hrubý příjem z majetku pozemkového, osobní dani z příjmů podrobený, a počet samostatných podniků a počet samostatných obchodníků a živnostníků.

Na 1 samostatného připadá hrubého příjmu:

	z majetku pozemk. K	z podniků K
v okresích jednojaz. českých	319	954
smíšených převahou českých	104	621
smíšených převahou německých	364	1397
jednojazyčných německých	267	1335
Celkem . . .	277	1077

To vše svědčí o správnosti našeho předpokladu.

Ale zde rozdělili jsme si Čechy teritoriálně a ne dle obou národností, a tu by snad mohlo býti uváděno, že v příznivých průměrech českých jednojazyčných a smíšených okresů rozhodovaly příjmy německých poplatníků. Dle sčítání roku 1900 bylo v jednojazyčných okresech českých 2·91% obyvatelstva s německou obcovací řečí.

Malá tato menšina usazena je nejvíc v městech, hlavně v Praze a předměstích a v Plzni. Všimněme si jich hospodářského a společenského rozvrstvení.

Roku 1900 příslušelo z 10.000:

	v Praze a předměstích Němců	v Plzni
k zemědělství	51	40
k průmyslu	1857	2811
k obchodu a dopravě	3046	2989
k aktivnímu vojsku	1266	1211
k veřejné službě	1468	869
k volným povoláním	185	132
k rentierům a pod.	1013	597
k jiným	1114	1351

Podle společenského rozvrstvení byly 1900 tyto poměry:

V Praze a předměstích:

Z 10.000								
v zemědělství zaměst.	Němců	bylo	samostat.	433	zřízenců	343	dělníků	164
v průmyslu	»	»	»	264	»	381	»	348
v obch. a dopr.	»	»	»	291	»	508	»	193
ve veř. službě, u vojska, ve voln. povol.	»	»	»	485	»	200	»	315
			Celkem	403	»	303	»	290

V Plzni:

	Z 10.000					
v zemědělství zaměst. Němců bylo samostat.	538	zřízenců	77	dělníků	385
v průmyslu » » » »	209	»	234	»	529
v obch. a dopr. » » » »	305	»	346	»	329
ve veř. službě, u vojska, ve voln. povol. » » » »	529	»	132	»	339
Celkem	404	»	203	»	381

Toto hospodářské a společenské rozvrstvení pražských a plzeňských Němců není tedy takové, aby se mohlo tvrdit, že jejich lidé jsou jen velkými poplatníky. Němci kompaktních menšin v českých jednojazyčných okresech, zejména tedy: Něm. Brod 16·35%, Kralovice 18·27%, Nové Město 12·45%, Domažlice 18·54% nevykazují vůbec nějaké lepší společenské a hospodářské rozvrstvení, nežli Češi v těchto okresech. A že by ostatní Němci, roztroušení v jiných jednojazyčných českých okresích, byli vesměs jen lidé s nadprůměrnými příjmy, nebude jistě nikdo tvrditi. I to jsou největším dílem příslušníci vojska, úředníci a zaměstnaní v závodech. Je tedy v jednojazyčných okresech českých Němců s nadprůměrnými příjmy procento tak nepatrné, že už z matematických důvodů nemůže míti ani na poměrný počet obyvatelstva dani podrobeného, ani na průměrnou sazbu daňovou poplatníků s příjmem menším než 12.000 K, ani na rozvrstvení poplatníků dle příjmů vůbec nějaký vliv. A mají-li snad příjmy Němců v některých místech (tak v Praze nebo Plzni) větší vliv na průměrnou výši zdaněného příjmu i na průměry sazby daňové vůbec, zvláště pak na sazby daňové poplatníků přes 12.000 K a snad i na rozvrstvení příjmů dle pramenů, nepadá vliv jejich v celkových průměrech všech českých okresů jistě tolik na váhu. Vždyť příjem ze samostatných podniků, u něhož by Němci jedině mohli poukazovat na poměrně větší podíl, činí v českých okresech jednojazyčných jen 24·27% všeho hrubého zdaněného příjmu.

Ve smíšených okresech s českou většinou (Budějovice, Klatovy, Dvůr Králové, Lanškroun, Litomyšl, Žamberk) nemohou Němci poukázati vůbec ani na kompaktní menšiny ani na značnější počet jednotlivých svých příslušníků, kteří by svými příjmy zvláště vynikli a v celkovém průměru všech těchto okresů význačněji rozhodovali.

Státní dlužení a státní úvěr.

Napsal prof. Jan Koloušek.

(Dokončení.)

Tak jsme poznali, že 5%ní francouzská renta z roku 1872 až 1873 byla trvale proměněna v rentu 4½%ní, v r. 1894 v rentu 3½%ní a v r. 1902 v rentu 3%ní. A kdyby někdy, třeba jen na čas, klesla ve Francii úroková míra na 2½%, — jako se to již stalo ve Velké Britanii, — klesl by trvale její úrok na 2½%. Tím se z renty té snížil úrok z původních 340 mil. frs ročních na 207·6 mil. frs.[1] Ale tyto úroky 346 mil. frs mohly býti ještě více redukovány, kdyby se byla 1872/73 dle platné úrokové míry vydala renta 6%ní, jíž by bylo stačilo k témuž výtěžku jen asi 5.770 mil. frs místo 6.920 mil. frs 5%ní, a tedy by nyní úroky činily pouze 173 mil. frs ročně místo 207·6 mil. frs dosud placených a místo 346 mil. frs původně smluvených.

Tyto výhody si dlužník však jen tehdy pojistí, když se nezaváže k vyššímu nominálnímu dluhu, než co mu bylo vyplaceno. Když dlužník dostane 1000 mil. frs a upíše dluh jen na 1000 mil. frs, bude moci úroky jakkoli vysoké snížiti trvale hned, jakmile klesne jen na čas úroková míra.

Jestliže však dlužník upíše vyšší nominální dluh, nemůže pak úroky snížiti ani tehdy, když klesla úroková míra trvale, pokud klesnutí to nejde pod nominální procento. Když Napoleon III. prodal 3%ní rentu za kurs téměř jen 60% (v r. 1859), vypůjčil si na 5% ročně, ale tento úrok platí francouzský stát podnes, jelikož 3%ní renta se nedala konvertovati na nižší procento. A přece úroková míra ve Francii klesla již od r. 1894 až do r. 1902 trvale na 3% neb i pod ně. Napoleon III. zamezil však snížení 5%ního vysokého úroku tím, že místo 100 frs slíbil oplatit

[1] Úrok z renty té je o něco ještě menší, jelikož nějaká nepatrnější část její byla dříve splacena nebo se promlčela.

166·67 frs nominálních a z tohoto nominálního kapitálu 3%ní úrok musí býti stále 5 frs, což je ustavičně 5% z hotově obdržených 100 frs. — Podobně když byla 1876 prodána 4%ní zlatá renta rakouská za kurs $53^5/_8$% čili když místo 100 zl. se upisovalo nominálních $\frac{100.100}{53^5/_8} = 186{\cdot}34$ zl., bylo nutno platit úroky téměř 7½% a úroky ty dosud nebylo možno nijak snížiti a platí se a budou se stále platit v oné výši, ačkoli již v r. 1895 byla zlatá 4%ní renta rakouská nad pari a tento její vysoký kurs potrval až dosti dlouho do nynějšího století. Neboť 4%ní úrok z nominálního dluhu 186·34 zl. upsaného, za které se dostalo jen 100 zl. hotových, činí stále 7·4536 zl.!

Tedy upisováním vysokého nominálního dluhu nebo prodáváním dluhu za nízká emisní procenta maří se a ničí všecky výhody dlužníkovy, které by měl a které pro něho jistě by nastaly ze snížení úrokové míry. Věřitelům se tak úplně zbytečně pojišťuje vysoký úrok pro všecky doby, také když úroková míra značně klesá, jen když neklesla pod smluvenou nízkou nominální sazbu. Jestliže úroková míra jest skutečně 7½% a dlužník smluvil půjčku nominálně 4%, zavazuje se tím platit tento vysoký úrok ročních 7½% stále, pokud neklesne úroková míra pod 4% ročně. I když klesne úroková míra pod nominální procento, má z toho dlužník upisující vyšší nominální dluh pořád značnou újmu: Na 4% nominální půjčku při skutečném ročním úroku 7½% upisuje se totiž 187½% vyplacené sumy a tedy když se sníží úroková míra i silně pod 4%, na př. na 3%, bude nutno platit ještě $5^5/_8$%; kdežto kdyby se byl neupsal vyšší kapitál, platily by se jen 3% ročně.[1]

Nevýhody nízkým nominálním procentem úrokovaných a za nízký kurs vydávaných dluhů neuplatňují se však pouze proti minulým dluhům, že při klesající míře úrokové nelze z nich úroky zmírniti, nýbrž dají se pocítit také všem dlužníkům budoucím, že úroková míra neklesne na ten stupeň, na jaký by jistě se snížila, kdyby nebylo dluhů

[1] Ale to nebyly právě nejméně výhodné úmluvy uvedeny z historie půjček. Uherské dluhy z r. 1873 a 1874 podnes vyžadují ročního úroku 9·16%, ačkoli zní nominálně na 4%ní uherskou zlatou rentu. Onen úžasně vysoký úrok $9^1/_6$% nebylo možno zmírniti, třebas již od r. 1896 byla zlatá 4%ní renta uherská nad pari po dlouhou dobu, a kdyby někdy klesla úroková míra pro Uhry až snad na 3% ročně, musilo by se stále ještě platit 6·87% z původního dluhu toho. Prozatím na nedohledné doby zůstává úroková sazba $9^1/_6$%.

s nízkým nominálním procentem. Dá se to doložiti těmito jednoduchými úvahami:

Byla-li v oblasti jistého úvěrního trhu uzavřena veliká půjčka 2000 mil. K na př. nominálně 3% vydaná za kurs 50%, zavázal se dlužník k úroku 6% trvale až do té doby, pokud by neklesla běžná úroková míra patrněji pod 3%. Dlužník takový neplatí sice více nežli jiný dlužník, který by byl uzavřel s týmž výsledkem půjčku 1000 mil. K na nominální úrok 6% ročně. Tento úrok obou dlužníků zůstává stejným jistě také pořád, když úroková míra na úvěrním trhu neklesá pod 6% ročně, nebo když snad naopak stoupá nad tu sazbu na 7%, 8% ročně neb i výše. Za takových poměrů vysoké míry úrokové bylo by lhostejno, zdali se upsal dluh 3% v kursu emisním 50% pouze, či vydána-li byla půjčka 6% al pari.[1]

[1] Že se tu nejedná o pouhé nějaké theorie, pro to lze shledati množství praktických dokladů. Tak za Napoleona III. byly současně vydávány půjčky $4^1/_2$%ní a 3%ní a úrokování pro dlužníky i věřitele bylo při obou těch typech přibližně stejné. Na př. v r. 1859 byla prodávána $4^1/_2$%ní renta za kurs 90% a v téže emisi byla 3%ní renta nabízena za kurs $60^1/_2$%. Byl tedy při rentě $4^1/_2$%ní skutečný úrok 5% ročně a při současně koupené rentě 3%ní lišil se skutečný úrok jen zcela nepatrně od 5% ročně, byl totiž $= 300 : 60{\cdot}5 = 4{\cdot}958$% ročně [Ti, kdo koupili rentu 3%ní, mají dosud tak vysoký úrok, kdežto kupcům $4^1/_2$%ní renty se mohl již úrok konversemi snížiti o celou třetinu, totiž ze $4^1/_2$% na 3%. Fakticky se takové snížení nepovedlo, jelikož konverse $4^1/_2$%ní francouzské renty byly provedeny hrozně nejapně na úkor státu, o čem obšírnější výklad je v cit. čl. J. Koloušek: »O státních dluzích...«] — A nejednalo se tu nikterak o sumy nepatrné, bylo za vlády Napoleona III. vydáno celkem 3%ních rent nových (mimo konverse) 6.052 mil. frs. vesměs za podobně nevýhodných kursů.

Za třetí republiky za války německo-francouzské a bezprostředně po ní klesly ovšem kursy 3%ní renty hluboko pod 60%, i pouze tento tak úžasně nízký kurs pohnul tehdejší vlády k emisi renty 5%ní (ačkoli měla podle stavu úrokové míry vydána býti renta 6%ní). Současné kursy 3%ních rent byly tehdy jen asi 53% nominálních a kdyby se bylo musilo vydati asi 11.500 mil. frs. 3%ní renty v době necelých dvou let, zajisté by to bylo stlačilo kurs emisní snad až na 50%, tak že bychom tu měli praktický doklad emise nominálního dluhu 3%ní za kurs asi 50%, kdyby se tehdy francouzské vlády nebyly odchýlily od tradicionálního zvyku vydávati renty 3%ní. Že pokušení k tomu bylo veliké, je viděti z toho, že už Léon Say v r. 1875 provedl zase konversi Morganovy půjčky v rentu 3%ní, ačkoli úroková míra skutečná byla ještě blízko 5%. A později už byly vůbec jen vydávány 3%ní renty (buď neumořované nebo umořované).

Že ani jinde se tolik nelekali příliš nízkých emisních kursů, je viděti z příkladu 4%ní zlaté renty rakouské (1876) za kurs $53^5/_8$%. Revoluční vláda španělská uzavřela v r. 1869 3%ní půjčku 1.300 mil. peset za kurs pouze od 26—29% nominální sumy! Ovšem Španělové nebrali to se svými

Ale podstatná různost obojího způsobu dlužení se uvidí hned při klesající míře úrokové. Když klesne úroková míra trvaleji na 5% ročně, budou obě půjčky jak 6% tak 3% stoupati na trhu. Ale stoupání to nebude jistě u obou půjček stejné, půjčka 3% beze všeho vystoupne podle platné úrokové míry na 60% čili z 1000 mil. K na 1200 mil. K (čili z 2000 po 50% na 2000 po 60%). Než půjčka 6% nemůže tak snadno vystoupnouti na 120%; neboť kupci její musí se báti možné konverse. A konverse ta pravidelně se i provede, úroky 6% se sníží trvale na 5% a původní 6% půjčka má pak už jen zase cenu 1000 mil. K odpovídající konvertovanému a běžnému úrokovému procentu (5%). — Kdyby pak úroková míra později klesla až na 4%, vystoupla by cena nominální 3% půjčky na kurs 75% čili z 1000 mil. K na 1500 mil. K (tedy z 2000 po 50% na 2000 po 75%). Půjčka původně 6%, konvertovaná na 5%, nemohla by však vystoupnouti na kurs 150%, ani snad na kurs 125% (odpovídající konvertovanému procentu 5); mohla by totiž býti konvertována ve 4% a tím by nejvýš byla al pari, čili zase by měla ceny pouze 1000 mil. K. — Kdyby konečně úrok běžný klesl až na 3% ročně, vystoupla by 3%ní nominální půjčka na pari, na plných 100% a její cena tržní byla by pak plných 2000 mil. K. Proti tomu původní půjčka 6%ní (konvertovaná postupně na 5% a 4%ní) nemohla by vystoupiti na 200% ani snad na 133⅓%, nýbrž by ji bylo lze konvertovati na 3%ní a byla by pak zase pouze al pari i měla by tržní ceny jen 1000 mil. K! Tedy 3%ní půjčka zvýšila by svou cenu tržní z 1000 mil. K na 2000 mil. K, kdežto 6%ní půjčka měla by po konversích zase jen tržní cenu 1000 mil. K.

Tak už je zřejmo, jak narůstají ceny půjček s nízkým nominálním procentem úrokovacím, pokud vydány byly za nízké nominální kursy. P ů j č k y 3%n í z a k u r s 50%, e m i t o v a n é p ř i b ě ž n é ú r o k o v é m í ř e 6%n í, z d v o j n á s o b í s v o u c e n u, k d y ž b ě ž n á ú r o k o v á m í r a k l e s l a n a 3% r o č n ě. Teprve, když úroková míra by klesala ještě dále pod toto nominální úrokování 3%, bylo by lze konversemi dalšímu stoupání ceny čeliti. A l e o n ě c h 1000 m i l. K, o k t e r é s t o u p l a c e n a n o m i n á l n í c h 2000 m i l. K o n é 3%n í p ů j č k y, j e p r o v š e c h n y n o v é d l u ž n í k y u c h á z e j í c í s e o ú v ě r z t r a c e n o. T y p ř i n a b í d c e v ě ř i t e l ů n a t r h u n e j s o u n u c e n y a n e-

---

dlužnickými závazky příliš vážně; neboť již v r. 1876 snížili nominální úroky 3%ní na 1%ní pouze! Tak jim tedy nízké nominální procento valně neuškodilo.

mohou konkurovati. Když nově uvěřované kapitály hledají pro své zužitkování důchody, nabízejí se jim na trhu kromě úroků od dlužníků potřebujících těchto kapitálů také starší dluhopisy s nízkými nominálními procenty. A tyto starší dluhopisy stouply v ceně při pokleslé míře úrokové a na jich zvýšenou cenu tržní absorbuje se (spotřebuje se) část nových kapitálů, které by jinak zůstaly pohotově pro poptávku dlužnickou. Ona půjčka 2000 mil. K 3%ních, na kterou bylo při emisi věnováno jen 1000 mil. K věřitelského kapitálu, prodává se při postupně stále se nížící úrokové míře za ceny nepřetržitě vyšší, až nabude konečně tržní ceny dvojnásobné plných 2000 K nominálních a tím plných 1000 mil. K věřitelských kapitálů se spotřebovalo na pouhé zvýšení kursovní ceny půjčky. Kdyby místo oné 3%ní půjčky 2000 mil. K bylo v oběhu pouze 1000 mil. K 6%ní půjčky, mohl se její vysoký úrok postupně konvertovati až na 3%ní a na zvýšení její kursovní ceny nebyl by dlužníkům ušel ani jediný halíř, kdežto takto při zvolené nízké nominální sazbě tří procent jim uchází plných 1000 mil. K nabízených kapitálů.

Jinými slovy: Dlužníci, kteří se pošetile zavázali k vysokým úrokům na věčné doby tím, že chtěli podle jména vylíčiti, jako by půjčka byla nízko úrokována, a že si znemožnili snížení vysokého břemene úrokového nízkými emisními kursy, neubližují pouze sobě, když pak nemohou redukovati vysoké úroky za klesající míry úrokové, nýbrž škodí hrozně zároveň dlužníkům ostatním zadržujíce stálým placením nemírně vysokých úroků podle původní nevýhodné smlouvy náležité snížení úrokové úrovně. Posilují tak posici věřitelů, že jim poskytli zbytečných důchodů zhola zadarmo, které by jinak byli mohli zmenšiti. Tím ty staré pohledávky nezměněné ve své přílišné úrokové výši působí na udržení vyššího úrokového stupně také pro nové nároky věřitelské.

A při stálém zvyku vydávati půjčky na nízká nominální procenta nebyla tato posila věřitelským zájmům poskytovaná nikterak nepatrná. Viděli jsme, jak už Velká Britanie v krátké poměrně době málo převyšující dvacet let (1793—1815) vydala nominálních kapitálů 774 mil. liber místo 493 mil. liber sterl. a tedy rozmnožila zbytečně nominální zatížení o 281 mil. liber = asi 7090 mil. frs. Podobně od prohlášení druhého císařství Napoleona III. (1852) až do konce 19. století byly francouzské státní dluhy zbytečně nominálně rozmnoženy nebo vyplaceno věřitelům zbytečně více na úrocích (že

nebyly konverse včas nebo s dostatečným snížením úrokovým provedeny) celkem o ohromnou sumu 10.000 mil. frs. Ale příklad ten nakazil také všechny ostatní dlužníky, čeho nejlepším dokladem jsou emise 3%ních priorit dráhy rakouskouherské Jižní společnosti, při jichž prodeji místo asi 2100 mil. frs nominálních bylo strženo málo přes 750 mil. frs hotových! A jiných podobně nevýhodných emisí dalo by se uvésti veliké množství.

Takovým nesmyslným dlužením za nízké emisní kursy nepoškozují tedy dlužníci pouze samy sebe, nýbrž z p ů s o b u j í s o c i á l n í z l o tím, že ubližují také ostatním dlužníkům. Zbytečně sesilují posici věřitelskou, stoupáním cen dluhopisů nominálně nízko úrokovaných brání se náležitému klesání úrokové míry a vážou se a spotřebují se věřitelské kapitály ke skupování takových už vydaných s t a r ý c h p ů j č e k, které by jinak musily konkurovati na trhu úvěrním o n o v é d l u ž n í k y.

Pomáhá-li však stát takovým způsobem k sesílení věřitelských nároků, proviňuje se dvojnásob neb i víceronásobně proti svému poplatnictvu. Jednak si sám zdražuje svůj vlastní úvěr; za druhé nemůže snížiti úroky z nominálně nízko úrokovaných půjček, které by se konversí daly značně zmírniti; za třetí zdražuje úvěr i všem ostatním soukromým dlužníkům; za čtvrté je nucen na své vyšší úroky přitužovati veřejné dávky, státní berně a tím zase pravidelně oslabuje hospodářské síly dlužníkovy. Jistě zase nejedná se při tom o malá břemena; to zřejmo je z té okolnosti, že francouzský stát sám by mohl platit o 300 mil. frs ročních úroků méně, kdyby nebyl svými nízkými emisními kursy přidělal tolik nominálního dluhu a kdyby jinak byl stále věřitelům svým nenadržoval. Ale je možná, že by náležitě obezřetnou politikou dlužení byl mohl snížiti úrokovou míru na 2½% ročně ke konci 19. století aspoň na čas a že by se tak byla mohla zdařiti konverse na 2½%ní rentu al pari jako v Anglii. Tím by se snad bylo uspořilo ještě dalších úroků silně přes 100 mil. frs ročně! Ale ve Francii finanční politikové považovali snížení státních úroků konversemi spíše za sociální zlo a bránili se mu, pokud to jen trochu šlo!

U států, které jednak samy nebo ve kterých jednak i ostatní mnozí dlužníci jsou nuceni se ucházeti o úvěr v cizině, znamená pak takové neprozřetelné dlužení na nominálně nízká procenta zbytečně nezměnitelně vysokou poplatnost do ciziny, kterou pak nelze zmírniti za příznivějších dob nízké mezinárodní úrokové míry. Tu nikdo jistě nebude pochybovati, že takový cizině zadlužený stát špatně hájil

svých zájmů, když se zavázal trvale k příliš a zbytečně vysokým povinnostem, které již nebude moci zmírniti, ačkoli ty závazky jinak byl by snadno mohl později zmírniti (konversemi úspěšnými).

Jinak ta otázka by mohla se snad zodpověděti pro státy, které své dluhy plně kryjí kapitálem domácích věřitelů, jako je tomu ve Francii, ve Velké Britanii a z valné většiny již i v Německu. Tu bylo by lze namítnouti, že to, co stát ztrácí placením vyšších úroků, získávají jeho věřitelé, kteří jsou zároveň občany i poplatníky téhož státu. Ale ani tato okolnost, ačkoli podobné chyby a zlé důsledky nevýhodného státního dlužení zmirňuje, nedovede plně napraviti podobné přehmaty finanční správy.

Domácí věřitelé státní jsou sice také poplatníky a tak část svých důchodů musí opět vraceti státní pokladně. Ale je známo, že věřitelské důchody velmi snadno unikají poplatnosti, že přímé daně na věřitelské důchody velmi snadno a bezpečně se přesouvají na dlužníky. Z těch důvodů jsou také pravidelně úroky ze státních dluhopisů domácích prosty daně — (stát by si tak jen svůj vlastní úvěr zdražoval). Co se tkne pak rozdělení státních břemen, tedy i břemen ze státního dluhu, to nebývá nikdy dosti spravedlivé. Věřitelé státní z převážné většiny jsou lidé zámožnější nebo přímo bohatí; ti ze svých pohledávek požívají výsady neztenčeně vysokého důchodu, když byly dluhy emitovány za nízké emisní kursy, na úkor druhých poplatníků. Daně však v celku jsou placeny po většině od lidí málo zámožných; zejména když se hledá úhrada na veliká vydání státní, sahá se pravidelně ke zdanění potřeb nejširších vrstev poplatných, které jsou zpravidla chudými a které z vysokých úroků státních mají jistě jen zcela nepatrný podíl. Když ve Francii se platí veliké daně ze sirek, z minerálních olejů, ze soli, různé tíživé daně potravní (octroi), daň z cukru a všemožné dávky jiné (z tabáku, lihových nápojů), daň z dveří a oken atd., patrně největší část takto postižených poplatníků jen málo i nedostatečně může býti odškodněna tím, že snad má státní úpisy, z kterých béře vyšší úroky, než by bylo nutno, ale na které bylo nutno zavésti a udržovati tak tísnivé veřejné berně.

Slyší se často z kapitalistických kruhů také námitka, že při stoupající míře úrokové není přece radno zvyšovati nominální procento nových státních půjček, aby starší půjčky na nižší nominální procenta neklesaly příliš v ceně. Ale tyto námitky jsou jednak úplně nespravedlivé a jednostranně i bezohledně sobecké. Stát přece nemá hlavní povinnost ohlížeti se na zájmy držitelů cenných papírů, když si zároveň sám ještě ubližuje na dlouhé nedohledné doby budoucí

a odsuzuje se platit okamžitě příliš vysoké úroky také v příznivějších dobách, kdy by je mohl zase zmírniti. Jednak jsou to námitky naprosto liché a nicotné. Úrokovou míru určuje trh úvěrní a množství kapitálů na něm se vyskytující a nemůže tedy cena dluhopisů obíhajících býti udržena na vyšším stupni, ani když se stát odhodlá k nevýhodné půjčce za nízké emisní kursy. Když si stát vypůjčuje fakticky na 5% a vydává-li při tom 3%ní úpisy za kurs 60% nebo blízko něho, nebudou proto tyto 3%ní úpisy více ceněny, nežli kdyby stát vydal 5%ní úpisy al pari. Nesčíslnými doklady naopak bylo doloženo, že v takových dobách právě stát lpěním na ustáleném typu nominálně nízko úročitelné půjčky spíše může způsobiti pokles ceny takových typů. Úroková míra, již věřitelé mohou požadovati a od dlužníka si vymoci, nedá se prostě ani dekretováním státní moci zmírniti, ani naopak nemohou dřívější věřitelé (majitelé cenných papírů) udržeti cenu svých pohledávek trvale nad výší přiměřenou platné sazbě úrokové. Naopak takové podporování zájmů věřitelských pro budoucí doby může pro přítomnost věřitelům škoditi. Když stát drží se obvyklých nominálně příliš nízkých typů úrokovacích, může to právě hojnou nabídkou ceny těchto typů tlačiti. Není tedy a n i s e s t a n o v i s k a v ě ř i t e l s k é h o, — ke kterému ostatně bezpodmínečně přisvědčiti by jistě bylo nespravedlivo, — nijak možno schvalovati vydávání půjček s nízkým nominálním procentem za nízký emisní kurs. Není pro takové počínání prostě možno najíti žádného rozumného důvodu.[1]

---

[1] Že dočasní věřitelé mnoho nedají na budoucí vyšší zisky z kursovní ceny, že si mnoho necení trvalost vysokého úrokového důchodu a nemožnost jeho konverse na nižší sazbu, je viděti ze současných kursů papírů různými nominálními procenty úrokovaných. Dokladů pro to hojnost je uvedena v mých cit. »C e n n ý c h p a p í r e c h« a »O s t á t n í c h d l u z í c h e t c.« a dá se jich shledati v každé době podrobným propočítáním rentability cenných papírů na různá nominální procenta.

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Literatura: Jos. Zukal, Paměti Opavské. — Čeští evangelíci ve Slezsku. — Jar. Lud. Mikoláš, Památník Raškovic a okolí. — Kar. Handzel, Světélka v přítmí — Jan Vondráček, Poesie Petra Bezruče. — Jos. Lukeš, Obraz Slezska v číslech. — Knihovna Ústředí starostenských sborů slezských, sv. I. — Slavnostní list krajského sletu sokolského v Mor. Ostravě. — Bezruč a jeho kraj. — Dva mladí historikové.

V uplynulém nakladatelském roce (1912—13) bylo vydáno o Slezsku několik knih a knížek, o nichž podám aspoň stručnou přehlednou zprávu.

Největší jsou »Paměti Opavské, črty kulturní a místopisné«, které napsal professor Josef Zukal a vydala Matice Opavská v Opavě. Je to silná kniha o 400 stranách, v níž autor sebral historické obrázky, které po několik let uveřejňoval pod čarou v nedávno zaniklém »Opavském Týdenníku«. Je jich padesát, mají skoro všecky po čtyřech, pěti stránkách a podávají pravidelně jen výklad nějaké listiny nebo nějakého zápisu (většinou z 16. a 17. st.); rozděleny jsou ve dvě skupiny: Z minulosti města Opavy a Z dědinských letopisův. Kniha pro Slezany velmi zajímavá trpí nesouměrností a roztříštěností. Bylo by jí velice prospělo, kdyby byl spisovatel předeslal stručný přehled dějin Opavska (a Krnovska) v souvislosti s dějinami české koruny, aby se do nich mohly jednotlivé události u nás zařazovat; pak některé pojmy a názvy starší měly být vyloženy. Na konci knihy jsou položeny soustavnější delší články o jednotlivých obcích (Hrabyni a Loděnici) a panstvích (fulneckém a štítském); poslední studie »O zámku Štítině a příslušenstvu jeho« na 51 stranách vyčerpává snad všecku dějepisnou látku o tomto panství a mohla býti vydána také samostatně, byla by se jistě v okolí štítském hodně kupovala a četla. Podstatnou vadou knihy je neobjektivní a nesprávné stanovisko spisovatelovo k protestantismu; v době, o níž hlavně píše, skoro celé Slezsko bylo evangelické, i po Bílé Hoře byla ve Slezsku jistá náboženská svoboda, k vůli níž se stavové opavští od Moravy přidali k Slezsku. Professor Zukal straní katolíkům, na protestanty se zálibou vykládá, kde co špatného našel, často to strannicky zabarví a posměšným tónem opepří. Bylo by třeba, aby někdo nám napsal takovou knihu, jakou mají Němci v Biermannově »Geschichte des Protestantismus in Österreichisch-Schlesien«.

Že jsou také čeští evangelíci ve Slezsku, o tom se v české veřejnosti ani neví. Nevědělo se o nich do nedávna ani ve Slezsku a oficielní ná-

rodní kruhy nevědí o nich dosud. Ale letos na jaře začali se evangelíci v moravskoostravském sboru domáhat svých národních práv a při té příležitosti byly objasněny také poměry ve Slezsku článkem »Čeští evangelíci na Těšínsku« v Ostravském Denníku č. 127 a n. Tam ukázáno dle schematismu vratislavské církve, že v děkanství frýdeckém žije přes tisíc českých evangelíků, kteří mají jeden sbor na Starých Hamrech, kde jim seniorát vnutil za pastora Poláka. V děkanství karvínském je evangelíků přes 16 tisíc, kteří ve smíšených obcích českopolských se skoro bez výjimky hlásí k Polákům, ač mluví stejným nářečím jako domorodý lid katolický v těchto obcích, který se pokládá za moravský. Příčinou toho je církevní politika polských pastorů, kteří chtějí mít své věřící odlišené také národnostně od katolíků; z téhož důvodu ve východní části Těšínska jsou evangelíci deutschfreundlich. Je nesporno, že zde by se dalo mnoho pro náš národ zachránit, po případě znovu dobýt, kdyby souvěrci z Čech a Moravy přispěli na pomoc.

Trošku podobnosti se Zukalovou knihou má »Památník Raškovic a okolí«, který »za pomocí (sic!) uvedených autorů sepsal pro lid Jar. Lud. Mikoláš« a vydal vlastním nákladem. Spisovatel chtěl jím jaksi oslavit šest set let trvání své rodné obce, praví, že v něm »zachytil vše, co s osudem naší, všem drahé, rodné vesničky pod horama souvisí a co se v ní během sta let přihodilo«. Je tam kus dějin, vypravování o národním vývoji obce v 19. století, o zaměstnání občanů, o zvycích, písních a říkadlech, ale hlavní část knihy tvoří rozmanitosti: povídky o Ondrášovi, o Klapkovi, o strašidlech, podhorské anekdoty atd.; v to vpleteny původní básně autorovy a pěkné fotografie. Památník má pouze úzký význam a i pro ten mohl být lépe uspořádán.

Když už jsem při belletrii, uvedu knížku povídek s náměty z Ostravska. Karla Handzela, vítkovského rodáka, prvotina »Světélka v přítmí« má podtitul »Deset povídek z krásné země«, kde slovo »krásný« patrně myšleno ironicky. Pominu honosivou předmluvu autorovu a také esthetické ocenění přenechám odbornému referentu, mne zajímá jen, čím knížka přispívá k poznání poměrů ostravských. Je toho dost málo, povídky, zejména první, jsou začátečnické popisy všedních zjevů a příběhů, odlišnost kraje a lidu vidí pouze ve vnějších zvláštnostech. Bude nutno jít hloub; když už si autor v předmluvě postavil zvukovou theorii, ať naslouchá více lidu svého kraje a v jeho řeči zachytí velký kus jeho duše. Musí dbát větší přesnosti v slovech, pojmech i obrazech.

Největšímu literárnímu zjevu slezskému je věnována obsáhlá studie Jana Vondráčka »Poesie Petra Bezruče«, která se snaží vyložit básníka obsahově i formově, v jeho souvislosti s ostatní českou literaturou a s rodným jeho krajem. Toto poslední se mu nepodařilo. Položil sice za motto své první kapitoly slova Goethova o nutnosti jít do země básníkovy, ale o Slezsku pověděl velmi málo, a ani to není vždy správné, lidu lašského nezná a proto nevykládá správně vznik Bezručovy poesie z jeho povahy. Jak při údajích o Slezsku, tak při vypisování života básníkova počínal si dost pohodlně; uvádí na příklad tvrzení polského poslance Regra, že matka Bezručova byla původu polského, ale nepřipojuje

ani slova, zdali to je správné, ačkoli by to byl spravil dotaz u farního úřadu.

Opětovným voláním po šíření informací o Slezsku rozkývala se konečně Národní Rada k vydání brožury »Obraz Slezska v číslech«, kterou napsal Josef Lukeš, zemský poslanec slezský. Spisovatel chtěl v ní shrnout co nejvíce čísel a faktů o dějinách Slezska, o poměrech národnostních, politických, školských, hospodářských, církevních atd., a to se hodně podařilo: takové sestavení cifer ukazuje slezskou bídu v novém, jasnějším osvětlení. Jen bychom si na mnohých místech přáli větší přesnosti ve výrazech a stylisaci. Nesprávný názor má pan poslanec na poměry na Těšínsku; opět a opět praví, že »jižní část Těšínska, kde není průmyslu a tudíž též přílivu polského dělnictva z Haliče, zůstává česká, jako dříve bývala«, kdežto to platí o části jihozápadní (dvě strany za tím píše o »polonisaci jižního Těšínska, dříve jen českého, přílivem polského lidu z Haliče a z ruského Polska do našich průmyslových obcí«; zde mělo být: severozápadního). Nepřesný je jeho výklad o národnostním vlivu katolické církve na Těšínsku a o evangelících (českých evangelíků je ve Slezsku jistě více než 686). Chyby jsou v článku o volebních okresích říšských; dle posledního sčítání musí se okres 6. (průmyslové obce) nyní pokládat za český (má 38.958 Čechů, 34.614 Poláků a 12.318 Němců) a do něho patří Orlová a Lazy, ne do 15. okresu; nejasná a patrně nesprávná je zmínka o ztrátě říšského mandátu polského za okres těšínský (str. 28.). Publikace Národní Rady by se měly dělat bedlivěji.

Velmi cenné jsou »Štatistické tabulky« českých a smíšených obcí ve Slezsku, přidané k této brožuře; jsou v nich uvedeny národnostní poměry obcí za posledních 40 let, dále zastupitelstvo, hospodářské a menšinové spolky, školy a bohoslužby.

Brožura poslance Lukeše ve výtahu je obsažena v I. svazku Knihovny Ústředí starostenských sborů slezských, v němž je dále IV. výroční zpráva Ústředí starostenských sborů a články: O úkolech obce jako úřadu stavebního (Ing. Volenec), Péče o zlepšení bytových poměrů (Dr. Lošťák), Zákon o potravinách (F. Tomášek), Řízení o náhradě škod dle honebního zákona (tajemník Břeský). Obcím se tato praktická příručka rozesílá zdarma. Pokládáme za myšlenku správnou, spojovat každoroční zprávu s populárními články o časových otázkách samosprávných.

K sokolskému sletu do Moravské Ostravy v prvních dnech červencových byl vydán Slavnostní list, uspořádaný prof. J. Krausem, jemuž patří plné uznání za tak pěknou knížku. Jsou v ní stručné sice, ale výstižné články o sokolské župě moravskoslezské, o Vítkovicích, o Češích na Těšínsku, Ostravsku, Opavsku i v Pruském Slezsku, zajímavý článek professora Kaprase o úřední češtině na Těšínsku, přehledný článek V. Sovadinové o národnostním vývoji v oblasti moravskoslezské župy sokolské, k němuž je připojena národnostní mapa lašského kraje, sestavená odborným učitelem Ptáčkem; kromě toho jsou tam ovšem články o sokolství a drobnosti belletristické. V literatuře o Slezsku bude Slavnostní list vždy uváděn.

Také čilý ostravský nakladatel Perout vydal k sletu brožurku, nadepsanou »Bezruč a jeho kraj«; z loňského sborníku »O Slezsku a Ostravsku«, vydaného akademickým spolkem »Odrou«, vybral kousek Martínkovy studie »Slezsko a Ostravsko v literatuře« a sice první třetinu, jednající o Bezručovi, jíž dal název »Slezsko a Ostravsko«; z téhož sborníku převzal článek Stypův »Smí národ český obětovat Slezsko?« a seškrtaný článek professora Kaprase »Historický vývoj jazykové otázky ve Slezsku«. Pak tam zařazeno 9 básní Bezručových. Novým v celé čtyřarchové brožuře je pětistránkový článek Adamusův »Ostrava«, v němž se zajímavě vykládá o působení židů na národnostní porobení Ostravska.

Dále nutno uvésti několik novinářských článků dvou mladých historiků slezských. Příborský professor Ad. Vašek uveřejnil už loni v Moravskoslezské Revui velkou studii o slezském buditeli Ant. Vaškovi; probuzenské době slezské věnoval i letos obsáhlé články: »Z Praskova mládí. K památce jeho sedmdesátých narozenin« (Ostravský Denník č. 82. a n.) a »Z bojů o Opavský Týdenník v letech 1870—80. Příspěvek k dějinám klerikalismu ve Slezsku« (Lidové Noviny v dubnu). V nich ukazuje, jak náš první program ve Slezsku byl pokrokový a jak už tehdy klerikálové (P. Gruda) pracovali jen pro své zájmy církevní a osobní. Téže době věnovány jsou jeho články »Z dějin národního obrození našich měst na Lašsku moravském i slezském« (Ostravský Denník, leden), »Vincenc Prasek a naše studentstvo« (Ostravský Denník, březen) a o Cyprianu Lelkovi (Ostravský Denník, říjen 1912). Professor Al. Adamus působí na matičním gymnasiu v Orlové. Uveřejnil v Ostravském Denníku pojednání »O původu Čechů na Těšínsku« (č. 48. a n.) a »Před sto lety«, zajímavé výpisky z obecní knihy německolutyňské, psané v l. 1793—1846 místním nářečím; jsou to cenné dokumenty lidopisné a podávají nezvratný doklad, že tamní domorodý lid je český.

Je třeba, aby mladí nastoupili dědictví nedávno zesnulého dějepisce slezského Vinc. Praska. Prasek byl povoláním filolog, dalo mu tedy hodně trudu zapracovat se do odborné práce historické a tak z jeho životního díla »Vlastivědy Slezské« provedeny jen velkolepé úryvky. To tedy dodělat je úkolem mladých. *K. O.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Zeměpanská komise pro království České; absolutismus ve finanční správě státní i zemské. — Absolutismus ve finanční správě obce pražské a pražská půjčka ve Francii.

Království České dospělo německou sněmovní obstrukcí konečně k úplné neschopnosti platební zrovna jako jednotlivec, který se chystá zastaviti platy, a na jehož jmění soud musí pak uvaliti konkurs. Aby podobnost byla úplná, chtěla se dosavadnímu zákonnému představiteli zemského hospodářství výboru zemskému odníti správa jmění a celého ho-

spodářství a mínilo se přiděliti ji zvláštní zeměpanské komisi vládou jmenované. Bylo při tom však nepopiratelno, že tento způsob řešiti finanční nesnáze zemské je zhola neústavním, že je to návrat k absolutismu úplně nepokrytému a doznanému a že se při tom nelze odvolávati na žádný jakýkoli ústavní neb neústavní zákon. Lhostejno bylo jistě při tom, zdali dosavadní zemští výboři by zůstali potom také v zeměpanské komisi, či zdali by jmenováni byli místo nich členové jiní. — Ovšem předpokladem bylo, že se zemský výbor svých funkcí vzdá, aby vláda mohla jmenovati onu zeměpanskou komisi.

Ale tento absolutismus v našem ústavním zřízení není arci čerstvého data. Vlastně pořádné ústavy nebylo u nás nikdy, pouze byla zachovávána nanejvýš zevní jakási ústavní forma, pokud se dala srovnati s absolutistickými rozhodnutími vlád. Parlament vídeňský i jednotlivé sněmy zemské podvolovaly se diktátům dočasné vlády, jenom aby se zachovávalo nějaké zdání ústavnosti. Při říšské radě je to známý čl. 14., kterým lze proti duchu ústavy nahraditi usnesení sněmoven. Článek ten velmi nevčasným způsobem chtěl se starati o rychlé vyřízení neodkladných státních záležitostí také pro ty případy, kdyby říšská rada nezasedala a dává moc vládě učiniti nezbytná prozatímní zákonná opatření bez svolení říšské rady. Podobné zákony zovou se zákony z nouze a pozbývají platnosti hned, jakmile by se pak říšská rada sešla a je zamítla. Mimo to nelze 14. článkem dělati nové trvalé dluhy a nelze zaváděti nových daní.

Zdálo by se, že tato obmezení absolutistického rozhodování by mohla do jisté míry postačiti, aby přece konečně ústavní rozhodnutí parlamentem mohlo býti uplatněno. Ale horším způsobem nežli tímto zákonným ustanovením byla celá naše ústava podkopána prováděním tohoto článku, který se příčí ovšem každé jakékoli trochu jen pravdivé konstituci. Vláda neužila článku 14. snad v době, kdy říšská rada nezasedala, nýbrž zrovna tehdy, kdy říšská rada zasedala jí příliš dlouho. Když na př. nebylo možno projednati a odhlasovati státní rozpočet ve sněmovně poslanců, vláda poslala prostě sněmovnu poslanců na prázdniny a povolila si pak rozpočet sama článkem 14. A říšská rada si dala podobné jednání prostě líbiti, ba ani formálně pak již rozpočtem tak neústavně povoleným se později nezabývala. Pouze pro podruhé si dala pozor, aby ji zas podobně neposlali domů a když nevyřizovala rozpočet, hleděla aspoň pro zdání odhlasovati bezvýznamné rozpočtové provisorium, kterým se vládě bez výhrady povoluje, co by si jinak povolila sama.

Tak vypadá již od patnácti let zkomolené a znehodnocené budgetní právo říšské rady. A jak je to s povolováním daní a s uzavíráním nových státních půjček? To se zrovna tak obchází. Nové daně sice se dosud málo kdy zaváděly článkem 14. Ale doklady pro to jsou přece a to velmi důležité. Tak byla zvýšena daň cukerní pouhým císařským nařízením postupně z 11 K až na 18 K za metrický cent. Podobně i daň dědická i daně z převodů vlastnických vůbec byly zvýšeny a upravovány císařským nařízením podle článku 14. Tady si vláda za omluvu neústavního povolení vzala chybné pojmenování daní těch; neboť daně ty jsou ve státním rozpočtu počítány zcela proti všem zásadám a pravidlům finanční vědy mezi

pouhé poplatky. Ale i jiné velmi důležité a těžké daně má vláda zcela proti duchu ústavy úplně ve své rozhodovací moci; tak na př. může rozhodovati o cenách zboží vyhrazeného státním monopolům, které jsou nepopíratelnými a k tomu nejvýnosnějšími daněmi nepřímými. Co je platno, že vláda nesmí zvyšovati starší daně, ani zavésti daně nové, když má právo zvyšovati na př. daň z tabáku a ze soli prostým svým rozhodnutím? Bez svolení říšské rady nelze na př. zavésti daně ze šumivých vín nebo z totalisateurů, které vynášejí zcela nepatrné sumičky, ale bylo zcela beze všeho souhlasu parlamentárního možné zdražiti tabák a doutníky o tolik, že vynáší tabákový monopol o mnoho desítek millionů korun ročně více než před tím. — Podobně si vláda může zjednati pouhým svým vládním rozhodnutím mnoho millionů ročních důchodů zvýšením sazeb za železniční dopravu. — Tak nedostatečně je hájena svrchovanost našeho parlamentu v povolování berní.

A také omezení, že nelze článkem 14. trvale zadlužiti stát, málo by vážilo, jelikož vláda má možnost dělati výpůjčky netrvalé, t. zv. nezaložené dluhy na kratší doby a tak si vypomáhati z nouze. Ovšem v tom směru jsou věřitelé již velmi úzkostliví a neradi povolují úvěr bez parlamentárního zaručení. Pravidelně kapitalisté dbají v tom směru více o zachování parlamentární formy nežli sama říšská rada. Kdyby nebylo těchto rozpaků věřitelských, vláda by se jistě málo starala o ústavní povolování půjček a byla by si již velmi často pomáhala buď dle článku 14. nebo pouhým správním rozhodnutím.

Tedy absolutismus udržuje se a bojuje u nás houževnatě stále proti ústavním zřízením a jen nedostatečně se to zakrývá jakýmisi ústavními formami. Tak je tomu v řízení státním a nejinak se to provádělo i v zemské a jiné samosprávě. Bez svolení vládního je zákonodárství zemské malomocným a může býti zbaveno všech zákonitých prostředků finančních. Podle své ústavy má sice sněm zaručeno ukládání přirážek na všecky daně přímé, ale právo to podléhá panovníkovu schválení, jakmile přirážky ty jsou vyšší než 10%. Jelikož nyní musí býti všude přirážky zemské mnohonásob vyšší, podléhají tedy napořád schválení panovníkovu, což v naší praksi je totéž, jako schválení vládnímu. Jinde se vzala sněmům vůbec možnost ukládati zemské (a jiné) přirážky, jako je to nedovoleno při dani z příjmu. Podle slovného znění zemských zřízení se tak sice státi nemohlo, ale rakouské vlády si pomohly, pohrozily zemím na základě usnesení říšské rady i jejich poplatnictvu takovými berními újmami a pokutami, kdyby chtěly uložiti zemské přirážky k osobní dani z příjmu, že se žádný sněm nemohl odvážit k zavedení takové přirážky. To je zase absolutismus ani příliš nezakrývaný proti zemské berní právomoci.

Rakouské vlády zvláště proti království Českému uplatnily hrozně své absolutistické stanovisko a přivedly zemské hospodářství do té zoufalé situace, v které nyní je. A jistou pomoc by povoliti byly nyní ochotny, ale za cenu úplně doznaného i výslovně prohlášeného absolutismu. Tak vznikla myšlenka zeměpanské komise, která by měla ze své moci právo zvyšovati zemské přirážky a zaváděti velmi těžké nepřímé zemské daně (jako daň z piva ve výši 4 K na 1 hl), kterýžto právo se odpíralo dříve

samému sněmu a později, když sněm nebyl schopen práce, tím více i zemskému výboru. Když sněm český se před lety jednohlasně usnesl na dani zemské 2 K z 1 hl. piva, odvážil se fin. ministr Böhm-Bawerk ve vládě Körbrově daň tu odmítnouti a povolil po dlouhém smlouvání pouze sazbu 1·7 K na 1 hl. a k tomu povolení to bylo dáno jen na určitou krátkou dobu. Tím byla připravena vinou vlády nynější zoufalá finanční situace zemskému hospodářství v Čechách. Když sněm znovu nebyl schopen daň pivní odhlasovati, vláda ji považovala za zrušenou a nepovolila jí zemskému výboru vybírati. Tím přímo vláda nejen schvalovala německou obstrukci, nýbrž dávala jí nejmocnější zbraň do rukou, aby mohly se odníti hmotné prostředky zemskému hospodářství do té doby, pokud Němci nepřivolí k projednávání finančních předloh a k ústavnímu rokování o rozpočtu. Ale táž vláda, která mocně odmítala zvýšení zemských přirážek, navrhované českým zemským výborem, — který k tomu arci neměl ústavního práva, — povolovala jiným zemským výborům (v Gorici a v Istrii) nejen podobné zvyšování přirážek, nýbrž i zvýšenou zemskou daň pivní. Tak se vládlo a jednalo absolutisticky a k tomu v různých zemích zásadně zcela protichůdným způsobem: Co se v jedné zemi, jako by to bylo protiústavní, odmítalo, to se v druhé zemi beze vší závady i bez rozpaků schvalovalo.

Ovšem je a bylo již všechno finanční rozhodování nynějšího zemského výboru v království Českém protiústavní. Sám výbor zemský není zvolen z nynějšího sněmu, nýbrž má ještě svou funkci od zemského sněmu předešlého; jednotliví členové zemského výboru nejsou nyní již ani zemskými poslanci! Zemský výbor nemá práva povolovati si sám zemský rozpočet, nemá práva povolovati zemských přirážek, ale to se mu všechno schválilo, jelikož bylo naprosto nemožno najednou zastaviti všelikou zemskou správu. Proč týmž způsobem nebylo dovoleno prodloužiti platnost zemské pivní dávky, jako se to stalo při zemských přirážkách? Z pominutí zemské pivní dávky neměli ani žádného prospěchu spotřebitelé piva, jelikož nejistota, zdali nebude opět zavedena, udržovala ceny piva na dřívější výši. Tak z toho prospěch měly jedině pivovary a hostinské živnosti. Takové moudrosti a důslednosti jsou arci možny pouze v Rakousku, ve známé říši pravděnepodobností: Na jedné straně se veliké protiústavnosti trpí a přijímají jako samozřejmé, kdežto na druhé straně vláda drží se pedanticky každého ustanovení formálního, aby se potrestala oposiční — a k tomu velmi krotince oposiční, skoro na polo vládní, — země, ačkoli se tím uvaluje finanční úpadek na nejbohatší část celé říše, který konec konců je ovšem jen úpadkem státním. Ale jistě je to hroznou pohromou veškerému poplatnictvu i tomu německému, které si tím chtělo vyvzdorovati proti nenáviděné většině české. Ale je zároveň trpkou ironií ona pověstná česká většina zemského výboru; vždyť nynější zemský výbor není ani českým, nýbrž rozhodují v něm vlastně velkostatkáři, kteří přece opravdu jsou více Němci nežli Čechy.

A když rakouská vláda již nevěděla, jak z této slepé uličky by nalezla nějaký východ, vzpomněla si na jediný prostředek, totiž na zcela protiústavní zeměpanskou komisi, pro jejíž zřízení a právomoc nebylo jiného důvodu ani jiné opory, nežli známá ona absolutistická praxe v celém

našem životě veřejném. Myslilo se, že na jedné protiústavnosti více nebo méně již tolik nezáleží, jelikož celý směr a duch správy je tak málo upřímně ústavním. U nás však absolutismus svědčil nejvýše germanisujícímu úsilí a je divné, že se našli čelní čeští politici, kterým nijak nebyly tyto pokusy podezřelými ani povážlivými. Absolutismus pak nejméně byl by povolán a schopen hojiti a ozdravovati zemské finance, třeba by snad poskytl jakousi dočasnou pomoc z okamžité největší tísně.

Prozatím je sice nebezpečí to pro odpor všech stran (českých i německých) zažehnáno, ale nápravy se nelze nikde dohlédnouti, jelikož ústavní cesta k nabytí nových zemských důchodů není schůdná a protiústavní pokusy byly s úspěchem aspoň nyní odmítnuty. Ale vláda se svými protiústavními plány sotva se dá odstrašit od nových pokusů.

*

Protiústavnosti v říšském i zemském hospodaření nakazily však i obecní samosprávu i zajisté není náhodou, že městská rada pražská si vymohla právě v téže době od obecního zastupitelstva zmocnění, aby mohla uzavříti výpůjčku 25 mil. K bez předchozího schválení obecních starších. Při tom je jisto, že tu bude obec těžce poškozena na dlouhou řadu let, i že se chce půjčka ta zadati cizím (francouzským) věřitelům jen proto, aby jistá domácí banka měla z toho tučné provise, i aby se lépe uvedla ve známost v pařížském bankovním světě. Na omluvu, proč se hledá tak velice drahý kapitál ve Francii, se uvádí, že prý se tím k nám uvedou cizí peníze, jichž je u nás tolik potřebí. Ale pro naše úvěrní potřeby (v celé monarchii) je výpůjčka 25 mil. K naprosto bez významu tím více, že se ví, jak naše státy samy svými ohromnými nároky úvěrními jdoucími do *tisíců millionů* korun znesnadňují každé jakékoli uvolnění úvěru. A jak by k tomu byla povolána zrovna Praha, aby krvavými penězi z poplatnictva vymačkanými měla usnadňovati úvěrní potíže různých podnikatelů? Ale otázka ta je potud zbytečna, protože Praha sebe větší výpůjčkou v cizině není s to, aby k nám dostatečnou měrou přivábila cizí kapitály.

A jaké hrozné jsou to podmínky dlužení! Praze se nabízí francouzský směneční úvěr 5 mil. K na pouhého půl roku na 7% předlhůtných (které se srazí hned při výplatě). To znamená polhůtných více než 7¼% a k tomu ½% provise spostředkujícím bankám českým i francouzským dohromady, co činí pro celý rok 1% (předlhůtné). Celkem je tu požadován od Prahy úrok skoro 8½% ročně, který s jinými výlohami vzroste jistě na 9% ročně! Hotově lichvářská je ta výpůjčka i jistě by se doma našly peníze levnější. Při tom stále ještě je tu nebezpečí, že po půl roce nebude zase prostředků k zaplacení směnky i že Praha jen tím více bude tonouti v lichvářském přívalu.

Horší ještě byly by podmínky obligační půjčky 25 mil. K ve Francii. Kdyby se zvolilo nominální úrokování 5%ní, — což je nyní jedině myslitelno, — nedostal by se v Paříži skutečně Praze vyplacený kurs vyšší než asi 90%. Ale k tomu se pojí ohromné daně francouzské a půjčka ta by po zaplacení daní, různých výloh a provisí vyžadovala skutečných úroků nejméně asi 6½% ročně a to na celou dobu trvání svého. Neboť

na konversi není tak brzy pomyšlení při dnešních zbědovaných úvěrních poměrech u obce pražské. Ale i kdyby se dala někdy konverse provésti na 4½% asi, snížil by se tím úrok pouze o $^1/_{10}$ své výše a činil by stále ještě skoro 6% ze skutečně vyplacené sumy.

A přece by si Praha mohla zjednati poměrně snadný a laciný úvěr doma od svého vlastního bankovního ústavu, totiž od městské spořitelny pražské. Pražská spořitelna má právo vydávati komunální dluhopisy a kdyby vydala 5%ní úpisy, prodaly by se rozhodně nad paritou, jistě však za paritní kurs. Z těchto úpisů se platí daně jen ½% z úroků dlužných. Stála by tedy půjčka ta Prahu něco málo přes 5% ročních úroků, což při 25 mil. K by dělalo roční menší úrokové vydání asi 360.000 K, slovy tři sta šedesát tisíc korun roční úspory. A k tomuto hroznému tolik zvýšenému břemenu, které pro nic za nic Praha bude musit platit do Francie, dává se bezpodmínečná plná moc městské radě. A to jen proto, aby měly naše některé banky z toho tučnější provise i aby si udělaly v cizině reklamu. K čemu se tu pražští ubozí poplatníci zcela zbytečně zavazují? Onen zisk sprostředkujících bank je kromě toho ještě proti škodě Prahy zcela nepatrný; nejhlavnější prospěch z celé půjčky bude míti vlastně francouzský stát, který z ní vybírati bude, jako ze všech cizozemských půjček, nepoměrně vysoké a tvrdé daně. Že by zrovna poplatníci pražští ke svým vlastním nesnesitelným už berním domácím měli platit ještě berně francouzské, na ten nápad mohli právě připadnouti jen naši opatrní a moudří zástupci v městské radě!

V této tak těžké době pro úvěr jest jediným moudrým prostředkem co možná se uskrovňovati a nedělati vůbec žádných dluhů! *—ek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Hospodářské poměry českých techniků. — Obecní starší proti městskému ústavu pro sprostředkování bytů. — Družstvo pro stavbu živnostenských domů v Praze. — Konsumní spolky říšskoněmecké. — Výluková směnka je platná. — Odborové organisace anglické. — Italský sjezd pro potírání nemocí z povolání. — Persekuce syndikátů ve Francii. — Vliv války na odborové hnutí v Srbsku.

Každoročně objevují se před ukončením školního roku výstrahy, jimiž jednotlivé stavy varují absolventy středních škol nebo jejich rodiče, aby absolventi nevěnovali se studiu dotyčného odboru. Při této příležitosti konstatuje se každoročně hyperprodukce inteligence. Až do nedávna platili technikové za vyvolence, jimž hned po absolutoriu otevírají se zlaté brány života. Avšak dnes jest i v tomto odboru jinak. Působením vodocestného zákona nahrnul se na vysoké školy technické, hlavně však české, takový počet posluchačů, že pro absolventy technik není dosti míst ani přes to, že značný počet českých techniků odchází do slovanské ciziny. Dnes je tolik nezaměstnaných inženýrů, že se v Praze říká, že by jimi Vltavu mohl zastavit.

Otázka je již tak akutní, že počal se jí zabývat i »Spolek architektův a inženýrů v král. Českém«, který posud valně o tuto stránku stavovské otázky se nestaral. Řada týdenních schůzí počátkem tohoto roku byla věnována otázce nezaměstnanosti českých absolventů vysokých škol technických a výsledkem jich bylo utvoření »Komitétu pro založení stavovské organisace absolventů českých vysokých škol technických«, v němž byly zastoupeny všechny české spolky a korporace. Komitét vypracoval zprávu o dnešní kritické nezaměstnanosti českých inženýrů jakož i o prostředcích, jak jí čeliti. Dle zprávy této na výzvu »Spolku architektů a inženýrů« přihlásilo se 121 inženýrů jako nezaměstnaných a 51 jako nepřiměřeně zaměstnaných. Komitét však soudí, že tento počet zůstává za skutečností, ježto u místodržitelství leží 215 žádostí na místo praktikantské, u technické finanční kontroly na 4 uprázdněná místa bylo podáno 51 žádostí, na 1 místo inženýra-eléva u pražského magistrátu bylo podáno 138 žádostí a u ředitelství státních drah v Praze je zaznamenáno 80 inženýrů stavebních. K těmto datům však nutno proti zprávě komitétu podotknouti, že nejsou směrodatna pro posouzení nezaměstnanosti, poněvadž o tato t. zv. jistá místa žádají také inženýři zaměstnaní v soukromé službě.

Počet domácích posluchačů české techniky v Praze stoupl ze 1278 roku 1901 na 3070 r. 1909/10, tedy o 1792 čili o 140%, kdežto na všech ostatních technikách rakouských o 65%.

Státní zkoušky skládá s úspěchem průměrně 50% českých posluchačů, kdežto na všech ostatních techn. školách rakouských pouze 35%. Za poslední 4 leta složilo státní zkoušky s prospěchem průměrně ročně 396 až 400 českých techniků. Kolik je však míst pro české inženýry? Stavebních inženýrů absolvovalo průměrně 146, roční spotřeba u všech úřadů a úředně autorisovaných inženýrů obnáší však pouze 40 až 50. 90 až 100 jich musí být umístěno v různé praxi soukromé. Inženýrů strojních absolvuje průměrně 90, spotřeba je 26; tento odbor trpí nejvíce nezřízenou konkurencí méně kvalifikovaných sil. Velmi nepříznivé jsou poměry v oboru chemie, poněvadž úřednických míst chemiků-inženýrů je málo a průmysl chemický je nevyvinutý; naproti tomu však nutno poukázat na to, že český chemik je hledán i v Německu, na př. ve Freisingu jsou v pivovarské laboratoři stále zaměstnáni čeští chemikové. Rovněž říšskoněmecké pivovary je ochotně přijímají. Kulturních inženýrů je nezaměstnáno 20, inženýr agronomie 1, geometrů přihlásilo se 20, bude jich však více.

Komise doporučuje pro obmezení nezaměstnanosti, aby technické spolky každoročně uveřejňovaly pravdivé zprávy o poměrech ve svém odboru a o vyhlídkách v budoucnosti, aby podporovaly snahy na přetvoření a doplnění vysokých škol technických vzhledem na prokázané potřeby obchodu, průmyslu a správy veřejné, aby školy ty nebyly jen ústředím vědeckým, nýbrž byly ve styku co nejužším se životem praktickým a jeho potřebami. Druhým prostředkem proti nezaměstnanosti je přirozeně zvětšení okruhu technické práce odstraněním průmyslové krise, která byla přivoděna politickými událostmi zahraničními i domácími, dále provádění potřebných veřejných prací. Dále žádá komise organisování samo-

správné služby technické. České okresy, jež zaměstnávají nejméně 5500 úředníků a zřízenců, mají ve službách svých celkem jen 3 inženýry, vedle toho však 58 sil méně kvalifikovaných, z nichž 11 má pouze obecnou školu. České obce zaměstnávají asi 20.000 osob, z nichž mimo Prahu a předměstí je pouze 31 inženýrů, z těch 14 v Plzni a 17 ve všech ostatních českých městech dohromady; komise žádá zákonné upravení inženýrské služby samosprávné, podobně jako byla upravena služba úředníků konceptních, právnicky vzdělaných. Podobně nutno se domáhati náležité organisace technické služby veřejné. Nově zřízené komory inženýrské a stavovské spolky domáhejtež se přesného vyměření úředního oprávnění inženýrského a skutečné jeho ochrany úřady veřejnými, hlavně též při zadávání a provádění staveb a prací inženýrských. Komise doporučuje dále zřízení instituce podpůrné, která by pomáhala inženýrům přemáhati nezaměstnanost a mohla též přispěti ke zlepšení hmotných poměrů inženýrů. Poněvadž dnes nelze mysliti na založení samostatné podpůrné instituce, doporučuje komise českým inženýrům, aby se přičlenili k Svazu technických úředníků rakouských — internacionální to instituci — jako pojišťovně proti nezaměstnanosti, za podmínek, které by jak národnímu, tak stavovskému stanovisku inženýrů českých nebyly na újmu, hlavně tedy za zřízení samosprávné české župy.

*

Je známo, že ani obecní zastupitelstvo pražské jako celek ani jednotliví členové jeho až na málo čestných výjimek nevynikají přílišnou kritičností oproti hospodářství obce nebo jednotlivých jejích ústavů. Proto tím více překvapil orgán pražské radnice »Obecní věstník«, když uveřejnil posudek obecního staršího Březnovského o obecním ústavu pro sprostředkování bytů; obecní starší dokazoval nejen neprospěšnost, nýbrž přímo škodlivost tohoto ústavu, jenž pracuje tak, že jedno sprostředkování bytu v posledních třech letech stojí 400 K z prostředků obecních. Však netrvalo dlouho a zjištěno, že data obecního staršího Březnovského jsou naprosto nesprávna, že náklad na ústav nečinil 10.000 K, nýbrž pouze 4362·85 K, že nebylo sprostředkováno pouze 26 bytů, nýbrž 1140 objektů, takže náklad jednoho sprostředkování v posledních třech letech nečiní 400 K, nýbrž pouze 3·83 K, po dobu pětiletého trvání ústavu pouze 3·24 K.

Rozdíly mezi tvrzením obecního staršího v úřední publikaci městské a mezi skutečností jsou tak značné, že je patrný nepřátelský úmysl. Tento útok proti jednomu z těch málo sociálně-politických podniků pražské obce jest jen novým důkazem pro to, jak je nutno, aby na pražskou radnici vnikl nový vzduch řádnou změnou volebního řádu.

*

Dalším dokladem pro nutnost reformy volebních řádů byla valná hromada »Družstva pro stavbu živnostenských domů s malými byty a dílnami v Praze«, jež obralo si za úkol umožnit živnostníkům, aby se udrželi v asanační čtvrti. Družstvo podalo na radnici několik žádostí, aby v asanaci bylo pamatováno na domy s malými byty; podalo nabídku na stavební parcely v Kaprové ulici, kteráž nabídka

však byla zamítnuta, poněvadž stavební podnikatel nabídl za ony parcely více. Při jiných příležitostech nejednají domácí páni na pražské radnici tak opatrně obchodnicky; zodpovědnost za finanční hospodářství obce probouzí se v nich vždycky jen, když by mohlo být zlevněno někde nájemné. Avšak koho bohové chtějí zahubit, toho raní slepotou; domácí páni na pražské radnici podobnou ochotou vůči živnostníkům podkopávají si půdu pod nohama. Anebo jsou si tak jisti omezeností svých voličů?

*

Zpráva, podaná drážďanskému sjezdu konsumních spolků německých, poskytuje obraz velkolepého vývoje těchto spolků. Počet jich sice vzrostl nepatrně — 1155 oproti 1142 roku minulého — vnitřně však sesílily o to více; počet členů stoupl o 170.000 na téměř půldruhého millionu, mimo 600.000 členů ve svazu nezastoupených. Obrat stoupl o 67 millionů marek na 423 millionů. Také vlastní výroba zboží stoupla o 21 millionů na 84 millionů marek. Počet zřízenců, v konsumních spolcích zaměstnaných, stoupl na 26.400.

*

Na str. 459 tohoto ročníku referovali jsme o rozhodnutí obchodního soudu ve Štyrském Hradci, jímž výluková směnka uznána neplatnou. Vrchní zemský soud ve Štyrském Hradci připojil se k rozhodnutí obchodního soudu. Nejvyšší soudní dvůr však zrušil rozsudek obou těchto instancí a odsoudil obžalovaného k zaplacení zažalovaného obnosu, ježto usnesení zaměstnavatelů odpovídá stanovám sdružení a je pro všechny členy závazným. Také nelze nazvat jednání sdružení nemravným, poněvadž »nelze měřit dle přísného měřítka mravnosti, jedná-li se o mzdový boj organisace zaměstnavatelů s organisací dělníků; neboť prostředků, jichž použila k dosažení vytčeného cíle hospodářského celá skupina zájemníků, nelze s mravnostního stanoviska posuzovat stejně, jako kdyby jich použil jednotlivec. Tento závěr jest odůvodněn jednak velikostí zájmů, o něž se jedná, jednak stavem hospodářské sebeobrany.« Stanovisko nejvyššího soudního dvoru je velice povážlivé pro právní vědomí občanů. Maďarské soudy ovšem odsuzují nemaďarské občany s odůvodněním, že zájem vlasti stojí nad zákonem, ale veřejná morálka tím rozhodně sesílena není.

*

Odborové organisace anglické stále ještě mají v Evropě přední místo. Roku 1911 stoupl počet členů na 3,010.346 oproti 2,440.723 roku 1910; ženských členů je 272.858 oproti 221.283 roku 1910. Na jednoho člena připadalo vyplacených podpor v nemoci a úrazu 5·94 K, ve stáří 5·58 K, pohřebné 1·53 K, jiného druhu 0·57 K. Celkové jmění odborových organisací obnášelo 5,570.690 liber šterlinků.

*

Italský sjezd pro potírání nemocí z povolání zabýval se hlavně potíráním červivky, která hrozí státi se pro italské dělnictvo katastrofou, neboť je rozšířena nejenom mezi horníky — na Sicilii ze 24 tisíc dělníků je jí stiženo asi 16 tisíc — nýbrž i mezi dělníky cihlářskými a zemědělskými, takže ze 69 italských okresů pouze 20 je prosto červivky. Sjezd žádá vládu, aby vydala zvláštní zákon pro potírání čer-

vivky. Přes zákaz zaměstnání dětí v průmyslech s olovnatými látkami konstatoval sjezd, že v těchto průmyslech jsou děti dále zaměstnávány; o odpomoc obrací se sjezd k obecním správám. Sjezd vyslovil se pro povinné pojištění dělníků proti následkům nemocí z povolání; je-li spravedlivo pojišťovat dělníky proti úrazu, stejně je třeba je pojišťovat proti nemocem z povolání.

*

Když působením balkánské války ve všech evropských státech počalo horečné sesilování armád a ve francouzské sněmovně předložena osnova zákona, kterým měla býti zrušena dvouletá doba služební a zavedena tříletá, ozval se hlučný protest nejen na ulicích, nýbrž i v kasárnách francouzských měst; v Toulu došlo k demonstracím vojáků. Vládní »Le Temps« ze 22. května ve článku »Les incidents de Toul et les responsabilités« hledá viníky: »Le mouvement qui vient d'avoir à Toul son épilogue a été organisé, il y a plusieurs années, pan C. G. T. (konfederace práce) au moyen du »Sou du soldat«, institution exclusivement antimilitariste et antipatriotique couverte à l'origine par l'équivoque de son titre qui permettait de la confondre avec des oeuvres de caractère différent.« Konstatuje, že touto propagandou zvýšila se deserce od roku 1902 trojnásobně. V černých barvách maluje dále působení konfederace práce na vojsko a volá po zákonných opatřeních proti ní.

Hned na to předložil ministr práce p ř e d l o h u z á k o n a o o d b o r o v ý c h o r g a n i s a c í c h; chystaným zákonem má býti působnost odborových organisací obmezena pouze na spolkovou činnost, ze života veřejného mají býti úplně vytlačeny. Přímo proti C. G. T. je namířeno ustanovení o znovuzaložení rozpuštěných organisací, jichž zakladatelům a jich pomocníkům hrozí se tresty od 16 do 3000 franků, eventuelně vězením od šesti dnů do jednoho roku. Předloha využívá také sporů mezi syndikalisty a reformisty, kteří si přejí sblížení s politickou stranou dělnickou, zavádějíc poměrné volby do představenstev svazů a konfederace práce. Jednomyslný odpor, s jakým se předloha setkala u socialistů, dokazuje však, že socialisté nenechali se tímto danajským darem zlákat.

*

V á l k a postihla zle m l a d é o d b o r o v é h n u t í v S r b s k u. »Právo Lidu« ze dne 17. června 1913 podává zprávu sekretáře ústředního svazu odborových organisací srbských, z níž vyjímáme: »Před válkou měli jsme 27 ústředních svazů, 300 místních skupin a 37 odborových sdružení. Do dneška zahájena byla nová činnost 21 ústředen, 62 místních skupin, 4 odborových sdružení v 19 městech. Ze všech svazů nejméně utrpěl svaz obuvníků. Jeho členové byli sproštěni služby válečné za účelem prací pro vojsko. Svaz zachránil 12 místních skupin ze 36 a čítá nyní 667 členů. Stav dělnictva v druhých odborech je hrozný a zhorší se jistě ještě po ukončení moratoria. V době války bylo suspendováno na 200 kolektivních smluv. Jsou odbory, ve kterých zaměstnavatelé redukovali mzdu o 50%.« *R.*

*

LITERATURA.

Krásná:

Karel Klostermann: Supplent. (Jos. R. Vilímek.) 1913. — Karel Horký: V tomto slzavém údolí. (Slunečnice, knihovna »Noviny«.) 1913. — Quido Maria Vyskočil: Podvazkový řád. Povídky o tanečnících pobožných a bezbožných 1908 – 1911. (Nakladatel Fr. Švejda v Praze-VIII.) 1912. — Edvard Bém: Černá a zlatá. Prósy a scény. (Kytice svazek 4. Vede a vydává Milan Svoboda v Roudnici n. L.) 1912. — Knut Hamsun: Pan. Ze zápisků poručíka Tomáše Glahna. Z norštiny přeložil Dr. G. Pallas. (Grafická edice Veraikon, svazek I. Rediguji Jos. Hrnčíř a A. Dolenský.) 1912.

Nový román Klostermannův, »Supplent«, jest a bude z nejvýznamnějších knih autorových pro svou osobitost a dokumentárnost. Vznikl ze zkušeností a dojmů životního povolání spisovatelova, a co podává, jest trpká skutečnost sociální, rozhorlená obžaloba systému a poměrů, které dolehly a namnoze doléhají posud na stav, jehož působení a práce co nejtěsněji jsou spiaty s kulturním a mravním vývojem národa. Jsme dnes o krok dále, ale nelze dost důrazně vyvážiti význam, jaký má hlas a názor učitele-spisovatele, který byl svědkem a na vlastní oči mohl poznati neslýchanou lež a nespravedlnost, která se mohla (a může) páchati ve jménu paedagogiky. Ti, kdo usilují o další nápravu, mohou se románu dovolávati jako historického dokladu; kdo své povolání učitelské pojímají méně seriosně, nemohou neslyšeti výstražného výkřiku spisovatele, který povolání svému oddán byl celou duší; a ti, kdo stojí mimo stav, budou sice zbaveni leckteré illuse, ale z poznané pravdy mohou těžiti v eventuálních analogických případech dneška. Mnoho užitku může přinésti tendence zkušeného paedagoga-povídkáře. Je diktována láskyplnou oddaností jak ke stavu tak ke studentovi a bezohledným rozhořčením proti paedagogickým zvrácenostem, křiklavým nespravedlnostem byrokratickým a všem jejich důsledkům, jakými jsou bezcharakternost, faleš, sprosté šplhavství. Cítíte, jak to vše spisovateli leželo na prsou jako balvan a jakoby ani se nemohl dočkati chvíle, aby se o tom všem vyslovil a aspoň tím nabyl pocitu jakéhos uvolnění. Tím se mohlo stát, že jeho tendence není bez hodnoty literární. Ze života vyšla a průběhem života se projevuje. Klostermann vypravuje, jak mladý supplent, Slatinský, nastupuje svou učitelskou dráhu na pražském reálním gymnasiu (v letech sedmdesátých), probere v prvním obsáhlém díle románu asi pět měsíců jeho činnosti, do kdy mu posud ani nebyla povolena remunerace, ale za tu nedlouhou dobu dovede důkladně a podrobně orientovati o stavu věcí a tendenci svou uplatnit. Ideální zanícení učitele a vypočítavý, prolhaný švindl; skromnost, jemnost a nafouklá povýšenost stavovská; ušlechtilost a sprostota, poctivost a farizejství; a k tomu byrokratický mechanismus, pedantská malichernost, úřední horlivost: všechno to děsivě se tyčí před naivním, důvěřivým mladým mužem. Avšak Klostermann nepřestává na této tendenci. Odhaluje život svých lidí i mimo sborovnu, ředitelnu a učebny, a tím se literární hodnota románu zvyšuje. Ukazuje, jak na ty lidi materielně nesamostatné hned od počátku jejich životní dráhy zavěšují se příšery nouze, která je vhání v náruč vyssávají-

cích, raffinovaných žen. Dvěma případy znázorňuje toto nové zlo, jež není v neposlední souvislosti s oním prvým, případem Slatinského a Okrouhlíkovým: Slatinský při své nezkušenosti a mírnosti neprohlédá osidel slečny Klementiny, jež si jej, svého podnájemníka, takřka koupí, kdežto případ Okrouhlíkův se zvrhlou dcerou kartáčníkovou má ráz neodvratného fata, s něž on není, přes všechen svůj krajně pessimistický a skeptický názor na ženu, jejž od své »bestie« arci příliš snadno generalisuje s odporem a malomocným hněvem. Mnoho hrubosti poznáváme v okolí Klostermannových lidí, i zachycuje ji plně naturalistiky. Jejich postavami zjednává se zároveň pohled do zákulisí malých a nejmenších rodin českých, jejich úrovně i jargonu. Je pro Klostermanna příznačné, jak všemi lidmi svými dovede se zabývati s důkladností a podrobností, jež ničeho neopomene; v každém, i sebe všednějším případě, uvažuje s nimi všechny možnosti a možné důsledky; i to je důkazem, s jak vřelou oddaností pracoval o tomto obraze ze skutečného života.

Mnoho smyslu pro skutečný život a zejména pro naturalismus jednotlivostí jest u Karla Horkého. Svědčí o tom znova nejedna prósa nové jeho knihy »V tomto slzavém údolí«, jako »Bezejmenní«, vypravující o vývozu cařihradských psů, »U samočinného čerpadla«, vypravující o dvou zpustlých tulácích, u nichž projevem nejněžnější náklonnosti, ba »jejich hudbou« jest, »probírati se měkce černými vlasy svého druha a hledati mu vši«; a ještě silněji projevuje se Horkého naturalismus obrazem nevěstince »Marko Polo«, v němž originálním způsobem líčí dojem sociálního románu, bojujícího za osud nevěstek, jejich nadšení pro spisovatele románu a jejich vzteklé zklamání, když poznají, že i on sám cítí se nad ně povznesen, nechtěje strpěti, aby jeho obraz visel nad postelí jedné z nich, intelligentní Lory. V tom, jak Horký vypisuje jednotlivosti z jejich života a odboj proti matroně, kterou vženou »passivní resistencí« své nelidské práce do úzkých, jest Horký zolovský i svůj, svůj zejména vervou, s kterou se neodvrátí ani od nejhnusnějších výjevů (pomsta Slovačky na roztrhaném, dříve zbožňovaném románě), a živou účastí s trpícími obětmi sociální nespravedlnosti. Leccos z těch naturalistických detailů by mohlo odpadnout, ale to už by nebyl Horký. Proto tam, kde místo čiré skutečnosti nahrazuje kombinace vymyšlených pravděpodobností, nepůsobí tak bezprostředně (»Milionář«, »Ruka«).

Proti skutečnosti, životnosti u Q. M. Vyskočila převládá živel pohádkový. V jeho knize »Podvazkový řád« zdá se projevovati jako protiklad snu a života. Úvodní z jejích povídek, »Tančící princezny«, vypravuje o nádherném keři modrých růží, jejichž poupata znamenají osud dozrávajících princezek, na kterou stranu stonek se nakloní, tam očekává je jejich osud; za nedlouho jednu z nich, jež odešla, cizinec vrací v její pohádkovou, šťastnou říši, neboť život by ji ubodal, také on prý od bran života vrací se k záhadám snů. V jiné, »Podvazkový řád«. Titanie namítne Leonovi, ucházejícímu se o její lásku: »Jděte a nehněťte si srdce marnými sny! Věřte, že jen život přináší nám pravý smysl radosti«, a po krátkém čase, provdavši se, přijde za ním, aby byla jeho, neboť sok jeho »není již tak nebezpečný«, protože se stal jejím mužem. To má býti ta cena a radost života? Tak se má vyrovnati ta hluboká protiva snu a života?

Q. M. Vyskočil nadhozeného problému nedomyslil a poeticky nezpracoval. Jeho povídky vyvrcholí v erotickém flirtu, v dobrodružném opájení se chvilkovými a dočasnými vzněty, v prchavých scénách rozkoše a pikantnosti. Vyskočil má schopnost lehké, půvabné formy, která takřka odvrací od přemýšlení a vzbuzuje touž prchavost účinu, s jakou byl vyvolán. A přec by dovedl soustřediti se a vytrvati při motivech vážnějších a pevnějších, jak ukazuje povídka »Lu«, jež svým námětem o lásce paňáce Beppo k mladé ženě principálově jest skutečným náběhem k dramatu.

Zvláštní poněkud název E. Bémova kniha prós a scén »Černá a zlatá« má od stejnojmenné črty, v níž autor pozoruje dvě černé řady akátů vysokých korun, jež se sklánějí nad hlubokým šerem Velkopřevorského náměstí, a měsíc, který vynořiv se na šeď staré architektury rychle zmizel; zvláštní měkkost skrytého smutku rozprostřela se temnem náměstí a nesla se až do pozadí, k pěti zlatě zářícím oknům; a v této podivuhodné harmonii černé a zlaté vidí marnost objímati touhu a vábiti sem nejskrytější tajemství života, »jeho nejjemnější křehké štěstí, jež uniká i snu, i jeho nejtěžší smutek, jenž jediným záchvěvem zabíjí srdce«. Čekali bychom, že tato výmluvná symbolika, vyvážená z harmonie barev, bude jaksi vůdčím motivem celé knihy. Není tomu tak, jakož vůbec Bémovy prósy, pojaté v oddíly »Malé prósy«, »Jaro v lese«, »Venezia«, »Ohně na horách« a »Marmia«, jsou různorodé obsahem i základní myšlenkou a ne stejné hodnoty. O jednom však kniha Bémova podává nesporný důkaz: o velmi uměleckém smyslu a cítění; dovede vdechovat vůni a oddati se kouzlu barev, světla i přítmí, dovede milovati i vnímati krásu přírody. Nenalezne sice vždycky prostředků úměrných mocnému smyslu (»Moře«), ale při všem vidíme básníka, jemuž zaplane oko a šíří se prsa, když postřehne jevy přirozené krásy. Je v knize jeho mnoho živelného. S tím souvisí úplně jeho vřelá úcta, s kterou pohlíží na ženu rodičelku; má zvláštní pocit zbožnosti před těhotnými ženami, jakoby slyšel »tajemný hlas života a země, v očích matky tvořící se osud dítěte a v jejím kroku ohlas rozkoše, opojení, štěstí, bolesti, zklamání a smutku«: »kdosi neznámý spí v lůně matky, do něhož přechází duch lidstva, zákon života a vůle země«; když Radim a Daniela (v »Jaře v lese«) vzpomínají svého zemřelého dítěte, uvědomují si, jak v něm byl skryt celý jejich život posledních let, krása horských jiter, sny měsíčních nocí na moři, první sladké tajemství milenců; a »Marmia« jest jediným celováním a láskáním s útlým, krásným, čistým dítětem, v něž vtělila se křišťálová jasnost řek a radostná únava hor. Taková a podobná místa jsou u Béma jakoby zadýchána, zruměněna. Náladovost, úchvatnost přírodní krásy v jeho prósách a scénách převládá; výstižnost formální proti ní nejednou značně ustupuje do pozadí, zvláště pokud se týče vyjadřovacích prostředků prostých, přirozených lidí, jichž slovní výraz je značně zmodernisovaný a zkultivovaný (»Ohně na horách«); v tom jest umělecký nepoměr. Velmi vkusná jest umělecká úprava knihy a dřevorytová výzdoba; tou vkusností vyznačují se svazky »Kytice«, vydávané Milanem Svobodou, vesměs.

Vkusný, jednoduchý jest také první svazek nové knihovny Veraicon, kterou redigují Jar. Hrnčíř a A. Dolenský. První ten svazek přináší nový překlad románu Knuta Hamsuna »Pan«, jejž pořídil a dobře in-

formujícím úvodem o velkém romanopisci norském doprovodil Gustav Pallas; zcela správě vystihuje, že význam románu spočívá ve vášnivé radosti z přírodních krás, vřelém oddání se rozkoším pudového života, v apotheose nekonečných zákonů o vznikání a smrti. Skorem by bylo lze nadhoditi otázku, nepůsobil-li na Edvarda Béma vedle náladového Schlafa živelný Knut Hamsun. *—ejč—*

Poučná.

MUDr. Richard Adamík: Síla vůle a životní energie. (Otázky a názory XXXIV. Nakladatel Jan Laichter.) — Emanuel Havelka: Josef Úlehla. Život a dílo. V Zábřeze 1912. Tiskem a nákladem Družstva knihtiskárny. — Dr. V. A. Lay: Pedagogika experimentální se zvláštním zřetelem na výchovu činem. Se svolením autorovým přeložil Jos. Kubálek. Spisů Dědictví Komenského čís. 127. V Praze 1911. — Die Protokolle des Verfassungsausschusses über die Grundrechte. Alfred Fischel. Vydala Gesellschaft für neuere Geschichte Österreichs. 1912. V komisi u Gerlacha a Wiedlinga ve Vídni a v Lipsku.

MUDr. *Richard Adamík*: Síla vůle a životní energie. (Otázky a názory. XXXIV. Nakladatel: Jan Laichter.)

Dr. Adamík, jenž jako lékař mohl důkladně studovati a poznávati vliv těla na ducha a naopak vliv duše na tělo, napsal nám pěknou knihu o síle vůle a životní energie. Jistě pohnuly jej k tomu jednak ty jisté praktické zkušenosti, kterých se mu dostalo v jeho lékařské činnosti, jednak poznání, odtud vyplynuvší, že v dnešní horečně chvatné a rozčilené době trpíme tělesně i duchovně právě tím, že naše síla vůle a životní energie již v samém zárodku bývá spíše oslabována než pěstěna a vychovávána. Přicházíme oslabeni již na svět, různě zatíženi, oslabujeme se však mimo to ještě různými jedy, tak alkoholem, nikotinem, morfiem, opiem, dále nezřízeným pohlavním životem, oslabujeme se i přepracovaností mozkovou a podobně. Toto oslabování síly vůle a životní energie zaviňuje ovšem i slabost celkového karakteru, a odtud tedy dán je úkol a problém, jak odstraniti tuto slabost a vypěstiti pevný karakter.

Dr. Adamík řeší problém ve své knize i po stránce duchovní i po stránce tělesné, řekl bych, medicinální. V mnohých podobných knihách, na př. v známých knihách Smilesových, nebo nyní v Mardenových, nebo i u Trinea neb Hiltyho neb Foerstera je tento problém řešen víc poukazem na vlivy duchovní. V tom právě je u Adamíka pokrok, že přihlíží i k tělu dle staré známé zásady »in sano corpore mens sana«. »Věříme,« dí, »že už minula doba oněch středověkých názorů, dle nichž může duše žíti osamocena a nezávislá na těle.« Správně ukazuje, jak pro zdravý duchovní život je nutna svěžest mozková, a že na příklad energie pracovní a energie činu možno docíliti nejen cvikem, výchovou, pěstěním, nýbrž i sílením mozkovým, zdravou, rozumnou životosprávou, stálým úsilím zachovati si na své dráze životní v práci i v zápase nervové zdraví.

Proto kniha opět a opět zdůrazňuje význam odpočinku, pobytu v přírodě, tělocviku, her a sportu.

Kniha mimo úvod má část psychologickou, část medicinskou a část paedagogickou. V prvém oddíle se podává rozbor karakteru, v druhém se pojednává o různých otravách, o chronické únavě mozkové, o stavech psychogenních, o vetřelých myšlenkách a vetřelých straších, o povahách psychopathických. Třetí část má kapitoly: Základní pojetí výchovy, Výchova ku práci, Jak pracovati, Výchova k energii činu, Sebeovládáni, Karakter silné osobnosti, Výchova povah slabých a churavých, Duševní výchova.

Obsahují-li jisté novum pro laika hlavně medicinské kapitoly a jsou-li zajímavy i cenny jednotlivými konkrétními doklady, nelze upříti ceny ani části psychologické, ani hlavně paedagogické, která působí ušlechtile nabádavým a v pravdě výchovným stanoviskem autorovým. Upozorňuji zde zejména na hezkou kapitolu »Sebeovládání« i na další kapitoly, v nichž máme zároveň poučení o vlivech duševních a o vlivech tělesných na karakter. Líbí se mi také v této knize, že pro mravní výchovu mládeže doporučuje i rozumové důvody. Mnohý čtenář nalezne konečně ve spise leccos, co sám prožil, a bude poučen, jakým směrem se má ubírati, aby vyspěl v karakter, a hlavně slabší povahy skutečně naleznou zde duševní posilu v přesvědčení, že je možno i slabé karaktery přeměniti v ucelené a silné«. *Z.*

Emanuel Havelka: J o s e f Ú l e h l a. Život a dílo. V Zábřeze 1912, tiskem a nákladem Družstva knihtiskárny.

Spisek Havelkův o duševním vůdci moravského učitelstva, vzniklý na oslavu šedesátých narozenin Úlehlových, chce býti »trvalou upomínkou jubilejní, která by nám vždy znova stavěla před zraky jeho krásnou a mohutnou osobnost se vším, oč ve svém životě tak nadšeně a neúnavně pracoval i bojoval, a která by nás vždy znova probouzela k podobnému životu ušlechtilému i k podobné práci nadšené«. Havelka po léta žije blízek oslavenci, působil svou dobou i pod jeho řízením na téže škole a měl tak výbornou příležitost, aby dokonale poznal jeho ušlechtilou odvahu i nezlomný charakter tak vzácný v dobách obecného rozvratu a politického přeběhlictví. Úlehla započal svou učitelskou dráhu r. 1872, tedy v krátce po vydání nových našich zákonů školních, jež tehdy ještě narážely na lhostejnost i odpor a od jejichž ducha dnes, bohužel, tak vzdálila se drsná skutečnost: má pravdu Havelka, že všecken v n i t ř n í pokrok naší školy musili jsme si takořka vynutiti proti násilí paedagogického byrokratismu a to jen odvahou skrovného hloučku pokrokových učitelů, jimž věčně mladý Úlehla jde stále neohroženě v čele. Slušná je řada učitelských »štací«, jimiž prošel Úlehla od r. 1872 do r. 1912: Tvrdovice, Bystřice pod Hostýnem, Rozvadovice, Vsetín, Bilany, Velká Oslavice, Příbor, Klobouky u Brna, Jaroměřice, posléze Strážnice, a odevšad dovedl Havelka o něm snésti vzpomínky, veselé i smutné, a doklady jeho neúmorného zájmu pro školu a vědecké studium, v němž Úlehla hledával útěchu a oddech po vysilujících trampotách denního života. Muž padesátiletý stal se předsedou organisace moravského učitelstva, jemuž již léta před tím svými spisy, rozpravami i přednáškami ukazoval nové dráhy, propaguje u nás reformní

ideje Spencerovy i Tolstého. Odtud duch Úlehlův ovládá všecko ústředí moravského učitelstva a udržuje je na cestě pokroku, tak nemilé našim úředním a církevním kruhům. S živým porozuměním chápe se Úlehla i hesla volné školy, v němž se koncentruje obrodné hnutí dneška, a s Tolstým svobodu jakožto základní podmínku rozvoje vší školy vindikuje i našemu trpce zkoušenému školství. Konečně — ač ne na posledním místě — pěstuje Úlehla i odborné discipliny věd přírodních, píše učebnice pro školu, překládá z jazyků cizích, zvláště z angličtiny: je ku podivu, co energie dovedl si přes všecky rány osudu zachovati tento syn moravského Slovenska. Upozorňujeme proto na spisek Havelkův i naši neučitelskou veřejnost, jež z líčení života i působení Úlehlova pozná všecky stinné stránky našeho »lidového« školství a naučí se rozuměti i ceniti práci našich reformátorů školy. *Kd.*

Dr. V. A. Lay: *Pedagogika experimentální se zvláštním zřetelem na výchovu činem.* Se svolením autorovým přeložil Jos. Kubálek. Spisů Dědictví Komenského čís. 127. V Praze 1911.

Překlad spisu Layova má pro naši veřejnost větší význam, než by se na první pohled zdáti mohlo, neboť je to nejstručnější souhrn výtěžků moderního směru paedagogického, který v cizině se rozvil v bohatou literaturu a již po krátké době pěstění přinesl řadu výsledků bez odporu zajímavých a pozoruhodných. Jak jméno samo ukazuje, jde tu o to, aby i v otázkách výchovy využito bylo vydatně pokusů, tedy cesty, jež se ve vědách přírodních osvědčila tak plodnou, ba jíž vlastně děkujeme za všecken rozvoj moderní přírodní vědy a ovšem také moderní psychologie: právě psychologické experimenty o otázkách, jež se úzce dotýkají také problémů výchovných, na příklad badání o únavě žáků, o jejich intelligenci a nadání, o sugesci a výpovědech dětských, o typech fantasie a paměti, vedly k myšlence, že jen touto cestou bude lze také paedagogiku postaviti na přesný základ a nahraditi dosavadní snůšku jejích poznatků, čerpaných jen z dohadu neb povrchní zkušenosti, výtěžky exaktního a soustavného pozorování. Je pravda, že v paedagogice jako vůbec ve vědách duchovných všeliké experimentování naráží na obtíže druhdy nepřekonatelné, je pravda, že výsledky leckdy velmi pracně získané jen potvrdily poučky již známé a nepřinesly nic nového, ale s druhé strany objevily se i mnohé resultáty překvapující a závažné, jimiž důkladně se mění, ba převracejí předpisy dosavadní paedagogiky.

Profesoru učitelského ústavu v Karlsruhe W. A. Layovi patří zásluha, že tomuto modernímu hnutí, vzešlému z Francie a Ameriky, razil cestu v Německu, že vykonal v tomto oboru řadu pracných a zdlouhavých pozorování a že poprvé v Německu shrnul i dosavadní resultáty takto získané: jeho obsáhlá a přece dosud nedokončená Experimentelle Didaktik vedle velikého spisu prof. Meumanna o téže věci jest stále nejlepším německým spisem toho směru. Z velikého spisu svého — i z partií dosud nevydaných — pořídil sám Lay stručný a praktický výtah, určený potřebě učitelstva, rodičů i všech interesentů. Vyloženo tu úvodem o podstatě i významu paedagogiky experimentální, načež probrány jednotlivé její výtěžky a úkoly dle dosavadního stavu badání, jež ovšem nikde ještě nepro-

neslo svého posledního slova. Lze jen vítati, že se nám péčí cvičného učitele Jos. Kubálka dostalo záhy i českého překladu výborné té knížky, neboť jediný český spis toho směru, recensentovy »Příspěvky k pedagogice eksperimentální« přirozeně omezily se jen na několik otázek speciálních. Překladatel, pokud mohl, doplnil všude i spisy a články badatelů Layem citovaných a přispěl tak podstatně k vědeckému prohloubení díla. Odkazujeme k nevelké této práci všecky, kdož si přejí rychlých a správných informací o hnutí, jemuž rozhodně patří budoucnost, třebas to, co dosud přineslo, nedovedlo všude hned uspokojiti našich očekávání. *Kd.*

Die Protokolle des Verfassungsausschusses über die Grundrechte. Alfred Fischel. Vydala Gesellschaft für neuere Geschichte Österreichs. 1912. V komisi u Gerlacha a Wiedlinga ve Vídni a v Lipsku.

K seznání osobností, jako byli Palacký, Rieger a jejich společníci, jakož i k náležitému porozumění politickým událostem skýtají mnoho zajímavosti a poučení protokoly říšského sněmu vídeňsko-kroměřížského z let 1848/1849, které byly hned tehdy vydány. Důležitým, či vlastně nepostrádatelným doplňkem k nim jsou záznamy výborů, především ústavního, v němž čeští zástupcové (Palacký, Rieger a Pinkas) hráli úlohu nikoli podřízenou, nemluvě ani o Riegrovi jako referentovi. Publikoval sice již před 30 lety Ant. Springer známé »Protokolle des Verfassungsausschusses«, jak se mu dostaly do rukou tchánem jeho Pinkasem, ale byly a zůstaly kusé přes některé doplňky, uveřejněné prof. Redlichem v Österr. Rundschau 1908. Teprve Fischel, známý svými pracemi právnickými, psanými z hlediska německo-nacionálního, nalezl v státním a dvorském archivě zápis ústavního výboru o t. zv. právech lidských, o nichž bylo rokováno ve dnech 2. srpna až 19. prosince 1848.

Probíráme-li se Fischelem vydanými protokoly, pozorujeme na prvý pohled, kterak povalení říjnové revoluce, přeložení sněmu do Kroměříže a na obzoru vystupující reakce nezůstaly bez vlivu při rokování a rozhodování ústavního výboru. K debatám poučným došlo za jednání o státním občanství rakouském, jehož do té doby u nás nebylo, o zrušení šlechtictví, o rovnoprávnosti občanské, o zrušení trestu smrti, o připuštění jesuitů, o emancipaci židů, o zavedení občanského sňatku, o povinné docházce školní, o bezplatném vyučování, o právu shromažďovacím, o svobodě tiskové. Je zajisté hodno pozoru, kterak Rieger vyslovil se rozhodně pro bezpodmínečné odstranění šlechtictví, stejně jako pro naprosté zrušení trestu smrti, kdežto Palacký i Pinkas snažili se nalézti východisko cestou střední. Dokladem tolerance a svobodomyslnosti Palackého jsou projevy jeho ve příčině připuštění jesuitů. Tak prohlásil jednou: »Já chci svobodě tak, jak jest, stejně pro sebe, jako pro svého největšího nepřítele. Jsou-li tedy tyto řády nebezpečny státu, nemohou býti tolerovány; nejsou-li, bylo by to jednostranné pojetí svobody, kdyby byly zrušeny.« Když projednávána emancipace židů, přál si proti Pinkasovi v zájmu židů samých, aby byla zavedena emancipace »toliko postupně a do jisté doby«. Ve věci povinné docházky školní zaujal Palacký ku podivu hledisko odmítavé. Zdálo se mu, že »nechceme nikterak zvyknouti svobodě a chceme zachovati za každou cenu zásadu poručníkování.« Překvapí snad hledisko

Riegrovo ve příčině rovnoprávnosti národní. Když navrhoval Vlach Turco, aby »národní supremacie jakákoliv byla vyloučena«, postavil se proti tomu Rieger. Jak pak chceme — volá — popříti všechny různosti mezi jednotlivými národnostmi nějakou státoprávní theorií? Jeden národ čítá 5, druhý 2 milliony, jeden je vzdělanější druhého. Již tím se vytvoří přirozená supremacie. Toho nelze odstraniti zásadami! A byl to právě G o l d m a r k, mluvčí radikální levice německé, jenž pronesl při té příležitosti pravá slova o rovnoprávnosti národní, řka: »N e z a p o m e ň m e, a b y f r á z e o r o v n o p r á v n o s t i n á r o d n í n e b y l a p ř í l i š č a s t o o p a k o v á n a, n ý b r ž s n a ž m e s e, a b y s e s t a l a p r a v d o u. Neboť ačkoli této fráze bylo opětovně vládou použito a přes to, že se vyskytuje také v ministerských programech, nebylo jí šetřeno dosud.« Vydavatel se pozastavuje nad tím, že lidová sněmovna, sami zástupci lidu, vyslovili se tehdy pro všeobecnou povinnost brannou. Snad že oktroyovaná ústava pruská z r. 1848 nezůstala ani po této stránce bez vlivu. Fischel se domnívá bláhově, že, kdyby se byla našla většina v parlamentě, která by se byla snažila dáti státu ústavu »poměrům přiměřenou«, jak si přál Pinkas, že by nebylo došlo k oktrojírce ani snad absolutismu. A přece víme, že Windischgrätz i Schwarzenberg od počátku pracovali k tomu — nemluvě ani o vlivu Kübeckově, který není dosud náležitě osvětlen — vidouce v říšském shromáždění nutné zlo. Není pochybosti, že studium těchto protokolů, byť i neskytaly obrazu úplného, ježto i tu chybí řada záznamův o prvním čtení a některé protokoly dochované jsou kusé, podává čtenářstvu z rozličných hledisek mnoho poučného.

Práce vydavatelova se omezila na předmluvu, kde vytknuty výsledky porad o jednotlivých paragrafech a zjištěny předlohy, z nichž čerpal Rieger pro svůj návrh o lidských právech. Původní návrh Riegrův vypátrati se mu však nepodařilo, ačkoli nepovažujeme ho za ztracený. Soudím, že jeden exemplář bude uchován v pozůstalosti Riegrově stejně jako Helfertově. Rozumí se, že si Fischel nemohl odepříti, aby neuplatnil ani v této publikaci, vydané nákladem společnosti pro novější dějiny rakouské, své rozhodné stanovisko stranicko-politické. —*r*—

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Církev a sociální život.

K čemu jsou dnes církve? O č m o h o u u s i l o v a t i c í r k v e? Leckdy se nám vtírá rozdíl mezi cizinou a domovem způsobem bolestným. Uvedli jsme před časem ukázky z Londýna, jak zasahují protestantské církve do obecních voleb. Také v Americe mají církve jiné starosti, než má katolická církev u nás.

Nedávno zasedal v Chicagu třetí »F e d e r a l C o u n c i l« — to jest národní konference ku sbratření církví a křesťanských pracovníků ve

Spojených státech. Sněm zastupoval třicet různých denominací. Rozumí se, že třicatero různých třeba vesměs křesťanských církví má přerozmanité nejen organisace a názory, ale i cíle, methody, které bývají sice věcně podřízené, ale fakticky rozhodující. Není snadnou věcí uvésti tolik rozmanitných duchů do jednoho řečiště. Ale americké církve mají vynikající organisátory, a přes všecku různost method jest přece ve většině protestantských denominací jeden duch. Na člověka, vyrostlého pod záštitou jediné samospasitelné církve římské, činí směsice a počet amerických protestantských denominací dojem Babylona, na člověka necírkevního nebo nenáboženského skoro dojem směšnosti a malichernosti. Ale ve skutečnosti rozmanitost církví umožňuje rozmanitost práce, uplatňuje různé individuality; pro společné cíle pak dovedou se církve spojit.

Jaké jsou tyto cíle? Člověk u nás vyrostlý bude s určitostí čekat, že tyto společné cíle budou pobožnůstkářské zpátečnictví, ovládání veřejnosti, — klerikalism.

Federace americká našla jiné pojítko a jiný cíl: sociální činnost lásky jest jí společným podkladem a cílem, ne dogma. Šestnáct millionů protestantů, samostatných, dobrovolně přihlášených dospělých členů církve sdružuje se k této práci, a výsledky jsou patrné leckdes. V Baltimore se zasadil Federální koncil o úpravu pracovní doby, o nápravu bytových poměrů, a se zdarem.

Jinde o jiné sociální požadavky spravedlnosti a lidskosti. Místo jednotlivých případů položíme sem zásady, které jsou společným programem koncilu:

Sdružené církve se budou zasazovati:

1. o rovné právo a plnou spravedlnost pro každého v každém stavu;

2. o ochranu rodiny, jak ji zaručuje stejná morálka pro všechny, všude stejné zákonodárství o manželských rozvodech, opatrné užívání manželského zákonodárství, o normální poměry bytové.

3. O nejlepší vývoj dítěte, jak jej zaručují zvláště příznivé možnosti školního vzdělání a zotavení.

4. O odstranění dětské práce.

5. O takovou úpravu práce žen, aby bylo zabezpečeno fysické i morální zdraví žen ku prospěchu celku.

6. O odstranění a znemožnění chudoby.

7. O ochranu individua i celku proti sociální, mravní a hospodářské zkáze, ležící v obchodu s lihovinami.

8. O zachování národního zdraví.

9. O ochranu dělníkovu proti nebezpečnému zaměstnání u strojů, proti nemocem z povolání a úmrtnosti.

10. O právo každého člověka na to, aby sám se vydržoval (aby toto právo bylo chráněno proti všem přehmatům), a o ochranu dělníkovu proti neštěstí nezaměstnanosti.

11. O dostatečné starobní pojištění dělníků a invalidů.

12. O právo na organisace jak dělníků tak zaměstnavatelů, o dostatečné prostředky, jimiž by se spory vyřídily vyrovnáním a smírně.

13. O jeden den odpočinku v témdni.

14. O pozvolné, rozumné zkrácení pracovní doby až na nejnižší možný bod a o tolik doby odpočinku pro všecky, aby se tím zabezpečilo radostné vědomí života.

15. O tolik mzdy, aby v každém povolání bylo zabezpečeno živobytí, a o nejvyšší možnou mzdu, jakou každý průmysl může platiti.

16. O nové zdůrazňování křesťanských principů při nabývání a užívání veškerého majetku a o pokud možno nejrovnější rozdělení výrobků průmyslových.

Že tyto věty nejsou papírovým programem, nýbrž pracovním úkolem, za to ručí mimo jiné jméno jednoho z vůdčích účastníků, prof. Walthera Rauschenbusche z Rochestru. Rauschenbusch je znám svými spisy, které nejen zdůrazňují sociální stránku křesťanství, nýbrž ukazují, že náboženství jest poměrem k člověku a společnosti, jest sociálním úkolem skoro zrovna ve stejné míře jako osobním poměrem k Bohu. Křesťanství jest mu nejen péče o spasení vlastní duše, nýbrž sociálním cítěním a sociálním činěním. Tento základní názor zastává nejen ve spisech, nýbrž v praksi. Jest professorem na bohosloveckém semináři v Rochestru a jest přes svou téměř naprostou hluchotu nadmíru oblíben u svých studentů, které učí nejen theorii o náboženství, nýbrž uvádí je do nejživotnější náboženské prakse. Mimo to pracuje přímo sociálně ve městě a ve veřejnosti širší. Nezapomenutelnými zůstanou každému účastníku, zvlášť ovšem nezvyklému cizinci, jeho »Lidové nedělní večery« (»People's Sunday Evening«). Skoro všecky kostely americké mají nedělní večerní bohoslužby. Jsou hojně navštěvovány. Ale mnoho jest takových, kteří nechodí do kostelů. Rauschenbusch se svými přáteli najme na nedělní večery divadlo (ve Spojených státech se v neděli nehraje v divadle) na celou zimu a tam rozbírají každou neděli některou palčivou časovou otázku. Jest několik řečí za sebou, rozmanitých, kratších i delších, které vyčerpají předmět, a pak je diskusse a zodpovídání dotazův ústních i písemných. Thematem večera je na příklad stávka, nezaměstnanost, právo na práci. »Liquor question«, — otázka alkoholu a protialkoholismu. Někdy bytová otázka, po třetí pracovní doba, zase někdy mzda. To jsou všecko otázky hlavně hospodářské a sociální, někdy čistě hospodářské, a projednávají se jako otázky hospodářské. Mluví odborníci, mluví duchovní, učitelé, praktikové, kathedroví theoretikové, professoři a dělníci a ženy. Posluchači utkvějí v paměti dramatické scény osobních konfessí, svědectví zápasu, vítězství i podlehnutí. Nechybí humor, satira, vtip. Ale při všem je cítit, že motivem a zřídlem všeho jest živé náboženství. Jest to projev týchž snah, které se sdružují ve Federal Council.

Loni budily v »Čase« pozornost články z Ameriky, popisující, jak, tuším, ve Schenectady správa města přešla do rukou lidu, hlavně osobní prací jednoho protestantského duchovního, který zorganisoval veřejnost dobré vůle a prodchl ji takovým duchem zodpovědnosti, lásky k bližnímu, že tomuto útoku neodolalo zorganisované sobectví, kapitalism, konservatism, mravní laxnost. To je duch směru Rauschenbuschova. Něco příbuzného máme blíž u nás, ve Švýcařích, ve hnutí náboženskosociálním, které je opravdovější a hlubší než tak řečené křesťansko-sociální hnutí

v církvi římsko-katolické, i než hnutí evangelicko-sociální v německém protestantismu.

Jest patrno, že snahy tyto znamenají reformní hnutí, a není sporu o tom, že obživí církve.

10. července 1913. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Muži pro volební právo žen.

Zájezd do Prahy, který učinily delegátky Mezinárodní Alliance pro volební právo žen (J. A. W. S.), ubírající se na sjezd do Budapešti, vyvolal rozmanité a charakteristické posudky mužů. K humoristickým a satirickým časopisům, jež obyčejně nemeškají přinášeti fantastické karikatury: hrubé, neotesané mužatky s neurvalým gestem, divokým výrazem v rozvášněné tváři, nedbale, neženský a nevkusně oděné sufražetky, přidružil se i časopis, který chce být pokládán za obrázkový informační list českého života, »Český Svět«. Přinesl také skupinu našich hostů s poznámkou charakterisující stav mysli a mravní síly mnohých mužů, asi takovou: Pražští mužové nebyli nikterak rozčileni návštěvou delegátek kongresu.

Táž příležitost zavdala jinému listu, »Českému Jihu«, podnět k zcela odchylnému výroku, který potěšil a dosvědčil, že není u všech našich mužů povrchnost a lehkost, ale i hloubka a ušlechtilost. Stojí tam v č. 26.: »Překvapení a částečně i zklamání nastalo těm, kteří se těšili na nezvyklou sensaci, když na nádraží vystoupily z vlaku elegantní, distingované dámy, které od průměrného ženského typu naší měšťácké honorace lišily se snad jen větší noblesou a oduševnělostí, větší štíhlostí a pohyblivostí. Pozornost budilo zejména několik krásných, starých, bělovlasých dam, jichž jemné, aristokratické zjevy jakoby vystoupily přímo z whistlerovských portrétů. Kdyby se nic nepřimlouvalo za ženské hnutí, toto krásné ušlechtilé stáří musilo by pro ně vzbuditi sympatie. Soustředěný zájem pro ideový život nedal těmto ženám sevšednět, ztučnět a otupět, ale zachránil je zároveň od pošetilosti, jaké zpravidla propadají ženy, které se nedovedly nikdy cítiti ničím více, než bytostmi pohlavními. Zachránil je od pošetilé snahy, buditi stále dojem mladistvosti a udržeti si svůdnost pro muže, snahy, které činí ze ženy v pokročilém věku něco, co absurdností svou podobá se obílené zřícenině. Tyto ženy nesly svoje šediny a vrásky jako vítězné trofeje, ukořistěné v životním boji, nesly je hrdě a šťastně a věru nic nerovná se půvabu, jakým se usmívaly jejich tmavé, zářivé, oduševnělé oči v bílém rámci vlasů, a jakým se nesla jejich vyrovnaná ušlechtilá gesta.« —

Leč není mým úmyslem sbírati výroky mužů o zájezdu. Bylo by jich mnoho. Všude téměř, kde referovali muži, zarážel fakt, že zabývali se tolik zevnějškem žen a že vyslovovali buď podivení, buď spokojenost, že

na těch ženách není nic zvláštního, jakoby neznali a nestýkali se stále s ženami ve vlastní zemi a rodině, které jsou také příslušnicemi hnutí neb i pracovnicemi a bojovnicemi. Je z toho patrno, že muž přistupuje k ženskému hnutí jako k něčemu, co leží mimo něj, co se ho netýká a co musí posuzovat z venku. Co nikterak se ho netýká a nesouvisí s jeho bytostí. Myslím, že z velké části v tom spočívá pomalý postup ženského hnutí. Jsou však již mužové osvícení, kteří to pochopili a věnují vážnou práci požadavkům žen. Ovšem, nejvíce pomůže ženám, když dostane se jim volebních práv, jako to učinili mužové ve Finsku, v Norsku a jinde. Tím mužové přímo připoutali ženy k práci politické a parlamentní a otázka ta je rozřešena. Ale přes to na příklad mužové finští i dále pomáhají ženám i jiných států, kde odlišné poměry politické neb kulturní dosud znemožňují, aby se ženám dostalo jejich práv. Když při změně ústavy finské dostalo se i ženám volebního práva, byly vyslovovány v zahraničních listech pochybnosti o dobré působnosti jeho na rodinný život i život veřejný i o působnosti zvolených poslankyň. Vážní a vážení mužové vyslovili své názory a zkušenosti v tom ohledu, které byly vydány tiskem, opatřeny podobiznami a věnovány jako spis VII. mezinárodnímu ženskému sjezdu v Pešti. Hned první z nich, senátor L e o M e c h e l i n, vedoucí politik a státník, professor státních a finančních věd na universitě helsingforské, ktrý byl pro svou působnost vypovězen a po svém návratu stal se presidentem senátu, napsal o svých dojmech, jež na něj učinila parlamentní působnost žen, asi toto: Ženy v parlamentě netvoří zvláštní skupiny, proto nelze pronésti o jich činnosti úsudek povšechný, ale může se týkati jen výkonů jednotlivých osob. Intensivní činnosti, která vyřizuje se v komisích, zúčastnily se ženy do komisí zvolené uspokojivě, zejména ve výboru finančním, sociálním a kulturním. Ve společných shromážděních parlamentu nemluvily všechny ženy, jako ani nemluvívají všichni mužové. Výmluvností a věcností ničeho nezadaly mužům. Vzhledem k péči o všeobecné blaho značí návrhy a iniciativa žen vzrůst síly lidového zastupitelstva. Bez nich by mnohá otázka nebyla tak správně řešena, jako se stalo. Podaly důkaz, že jsou obory, v nichž žena lépe pronikne a se vyzná než muž a uplatní mnohé, co muži ujde. To neznamená feminism, neboť navržená opatření jsou ku všeobecnému dobru: reforma manželského majetkového práva — zlepšení postavení nemanželských dětí — mateřské pojištění, zavedení ženské zdravotní inspekce — rozšíření práv žen ve státní službě atd. Vzájemný poměr mužských a ženských poslanců jeví se jako přátelský, kamarádský. Na poměry rodinné nemá prohlášení ženy za plnoprávnou občanku žádný škodlivý vliv, naopak. Zrovnoprávnění obou pohlaví vždy jeví účinek zušlechťující a příznivý. Že by výkon volební zasahoval rušivě do rodinného života, jest pouhý strašák slabých mužů, jimž jde o tradiční autoritu. My ve Finsku nemáme pražádný důvod — končí — stěžovati si na tuto reformu. V dnešních těžkých dobách, kde stálé přehmaty ruské vlády ohrožují naši autonomii a ochromují činnost sněmu, nelze povznesení a posílení citu solidarity národa, k němuž přispívá politické zrovnoprávnění ženy, dosti oceniti.

P. E. S v i n h u f o u d, bývalý president sněmovny, člen soudu, který dosáhl vážnosti všech stran a byl rovněž pronásledován, jako všichni

ostatní zde uvedení, ruskou vládou pro svoje pevné patriotické smýšlení, vyjádřil se krátce: Nezaslechl jsem ve Finsku projevy ani nespokojenosti s volebním právem žen, ani nemohou takové důvody nikdy býti proneseny.

Státní rada Thiodolf Rein, professor filosofie, je přesvědčen, že v zemi převládá názor, že reforma, kterou dostalo se dospělým občanům obojího pohlaví politických práv, nezpůsobila nižádné škody. Že vyšli jsme ženám vstříc, uspořilo nám rozhořčení a rozčilení, které v zemích jiných, na příklad v Anglii, svádí ženy k trestuhodným přehmatům. V dalším shoduje se s prvním autorem a končí: Pokud se týká naší životní otázky, t. j. boje o ústavu, stojí dnes žena po boku muže s jasnějším vědomím a pevnější odhodlaností, hájiti s ním společně dobré právo vlasti, nežli mohla to činiti ve svém dřívějším bezprávném postavení.

Doktor Arvid Neovius, vážený publicista, napsal: Volební právo žen setkalo se ve Finsku s jinou velkou novotou: všeobecným, rovným právem hlasovacím. Účinky obojího se tudíž tak pronikají, že je nesnadno je odlišovati. Ohledně volebního práva žen je to nápadno, že sotva kdy byla tak velká reforma tak snadno a přirozeně vyřízena jako tato. Ženská majorita voličstva, která jen 7—12 žen na sto jiných vysílá do parlamentu, ani neutlačila ani neznásilnila mužskou minoritu. Tvrzení, že většina sociálně-demokratická ve sněmovně byla zvolena ženami, vyvráceno je statisticky. Spočívá na všeobecném právu volebním, či lépe řečeno, na sociálních poměrech a snad na lidově-psychologických vlastnostech... Pokud se týká politické kompetence voličstva, není průměr žen o nic menší průměru muže, spíše je vyšší. V sněmovně je úroveň obou pohlaví stejná... Tedy: žádná katastrofa, nýbrž zvýšená solidarita, pevné semknutí k společnému úkolu, k ochraně všeobecné v hrozící době. Zdvojnásobení aktivní občanské síly.

Svobodný pán V. A. v. Born, statkář a činný politik, již před 25 lety přimlouval se za stejná sociální a politická práva ženám. Chce volnost pro ženu ve všech směrech, třeba že v domě a v rodině spočíval její přirozený a zvláštní obor působnosti, neboť zde je nenahraditelná. Sváděti ženu k činnosti veřejné, na úkor jejího vlastního povolání, bylo by zhoubné, ale s radostí nechť je vítána k práci veřejné každá žena nepoutaná rodinou. To nechť muži podporují tím více, že také sami konají své veřejné povinnosti vedle povinností rodinných. Pokud se týká zkušenosti v parlamentě, snad neodpovídají všem snům. Ale žádati hned, aby v řadách žen byly velké zákonodárkyně a politikové, bylo by anachronismem. Ve vážném snažení a svědomité práci rovnají se mužským kolegům a spočívá na nich pel skromnosti bez veškeré »sufražeterie«.

Professor Ernst Estlander mimo jiné potvrdil, že spoluúčast ženy při pracích sněmovny nepřivodila žádných obtíží, nýbrž v mnohých oborech přibylo zkušeností a věcné znalosti tak, že mnohá sociální a humanní otázka velkého významu byla řešena.

Souhlasně znějí posudky svob. pána R. A. Wrede, professora, svob. pána E. G. Palména, professora a spisovatele, Dr. Axel Lillea, redaktora a politika, rektora V. T. Roșenqvista, paedagoga a politika a j.

Ještě uvádím výroky dvou mužů: Mag. Phil. C. G. Swana, paedagoga, publicisty a rovněž politika. Mezi jiným píše: Malý národ potřebuje víc než jiný součinnosti všech svých členů v práci sociální a politické. Nejen cit spravedlnosti vůči ženě, snaha odstraniti její nespokojenost a její požadavky uspokojit, nýbrž moudrost, vlastenecká péče o blaho národa, žádá politické zrovnoprávnění obou. Zkušenost v naší zemi jasně ukázala, že žádných nepříjemných překvapení, žádných zlých poměrů netřeba se obávati od volebního práva žen. Naopak: u vědomí vážných politických povinností vystupovaly ženy vždy vážně a umírněně; šly k volbám tak početně jako muži a stejně svědomitě volily. Poměrné volení vylučuje konečně přehmaty, k nimž však nebylo důvodu. Důsledek umírnění žen jeví se v malém počtu poslankyň. Dle mého náhledu musíme býti vděčni osudu za onu podivuhodnou, krátkou, ale napiatou dobu, ve které se nám zdařilo zajistiti všem občanům, ať vysoko či nízko, mužům i ženám rovná politická práva a povinnosti.

Prof. Ossian Aschan soudí, že ve Finsku nebylo ženské otázky ve vlastním jejím smyslu. Bylo to především zakročení žen v boji o kulturní práva, který vedl k vítězství a jim bez dalšího odporu přivodil zrovnoprávnění. Možno říci, že ženy byly tehdy (1899—1904) v popředí odporu a udržovaly odvahu mužů. Finské ženy mají na základě víceleté zkušenosti plné právo, pokládati se a býti pokládány za zralé pro výkon politických práv.

Těmito posudky vykonali mužové finští pro ženy mnoho a bylo by jen zdravé, aby posudky tyto ještě podrobněji byly šířeny denními a krajinskými listy. Brožurek je v Čechách dosti, neboť byly dr. Jeny of Forselles rozdány všem redaktorkám, přítomným při slavnostní schůzi zájezdu.

Tolik učinili mužové finští. Jsou však i jinde a dnes téměř všude mužové, kteří se zasazují o dobytí volebního práva ženám a tvoří mužské ligy. V posledních šesti letech vznikly takové ligy v Anglii, Francii, Švédsku, Norsku, v Uhrách, Hollandsku, Spojených státech, Německu, Dánsku, Rusku, Japonsku. Na mezinárodním sjezdu ženských spolků r. 1911 ve Štokholmě usnesly se tyto ligy sdružiti se v Mezinárodní ligu mužskou, jež svolala první svůj sjezd do Londýna r. 1912 ve dnech 23.—29. září.

Účelem sjezdu byly volby, seznání mezinárodního hnutí, vypracování stanov a usnesení resolucí, jež jsou zásadami Ligy. Tyto resoluce mezi jiným konstatovaly, že hlasovací právo žen působí na zlepšení a sesílení racy. Dále upozornil sjezd na to, že ženy, pracující za menší plat a nemající politických zástupců, nemohou se domáhati nápravy. Tím vzniká mužské práci nekalá soutěž, jež snižuje také platy mužů a snižuje životní prostředky na minimum. Tam, kde ženy dosáhly hlasovacího práva, domohly se též větších platů a jejich výkonnost se zvětšila. Aby bylo dosaženo hospodářské rovnosti obou pohlaví, nutno dáti ženám hlasovací právo. Na sjezdu jednalo se též o obchodu s děvčaty a o strašných následcích toho. Také této neřesti může zabrániti úplně pouze hlasovací právo žen.

Sjezd potrval 7 dnů za předsednictví bývalého ministra vyučování a zemědělství, později premiéra Jižní Australie sir Johna Cockburna. Jednání směli se zúčastniti pouze mužští delegáti a zúčastnili se vynikající mužové světového významu. Předseda, jehož genialita je v celém světě uznávána, tehdy zdůraznil věci pro ženy velice významné. Na sjezdu bylo prý jednáno o nejdůležitější otázce doby, ba dob všech. Účastníci jsou svědky konce patriarchálního období. Mínění, že jen mužové jsou schopni vésti záležitosti veřejné, je právě jen znakem úpadku, v němž se vše jeví zvětšeno. Patriarchální názor světový, dle něhož žena je jen doplňkem muže, je velký omyl, jehož zanikání právě prožíváme. Učenci dokázali, že patriarchátu předcházel matriarchát, snad zlatá doba, ale nechceme se k němu vracet, nýbrž chceme rovnost a spolupráci obou pohlaví. Má-li náš průmyslový vývoj dojíti požehnání, musí se na něm spravedlivě i žena zúčastnit již k vůli dětem, jichž životní poměry, zejména ve střediscích průmyslových, nemohou muže naplňovat hrdostí. Hnutí za ženská práva nevzrostlo samo od sebe, není příčinou, ale následkem vývoje. — Každá žena, vstupující do výdělkové práce, je důvodem pro osvobození žen. Ženy domohly se mnohého, ale potřebují volebního práva, aby zabezpečily svá vítězství pro budoucnost. Trvající nespravedlivost v zadržování jim prostředků k svépomoci je politování hodna a vehnala ženy do řad insurgentů. Ne agresivní mužský typ, ale právě ženy nadšení a obětí nejschopnější byly vehnány do oposice. Ne vstup do politiky degraduje ženy, ale jich využití k politickým a stranickým cílům.

Veškeré řeči a resoluce sjezdu vydány byly v brožuře »Více světla na ženskou otázku«. Tento sjezd byl velkou událostí doby a vyvolal nové ligy mužů, kde dosud nebyly.

Delegáty londýnského sjezdu mohli býti pouze muži; přišlo však hojně ženských hostů, mezi nimi vůdkyně uherských žen Rosika Schwimmerová, jež pozvala mužskou ligu na peštský sjezd. Liga zúčastnila se sjezdu žen v Pešti, učinila četné projevy, konala porady důvěrné a veřejné schůze.

Při zájezdu delegátek žen do Vídně konala se 10. června konference komitétu pro utvoření mužské ligy pro volební právo žen v Rakousku za přítomnosti čestného sekretáře Mezinárodní ligy W. Mansfielda z Utrechtu a vydala v tom smyslu provolání k mužům rakouským.

Také u nás v Čechách máme mnoho mužů proniknutých vědomím, že ženám patří rovné právo s nimi, že není rozumného důvodu pro to, aby jim bylo upíráno, a že veškerý lidský cit se tomu vzpírá. Máme muže, kteří pracují pro věc žen slovem, perem i činem. Ale jsou poměry, že je právo ženám upíráno, aktivní a pasivní v říšské radě, pasivní v zemi a přímé volení v obcích a pasivní právo v obcích a jiných veřejnoprávních korporacích. Jsou poměry, kdy blahovůle mužů může zavésti praxi, která by přetvořila veškerou podstatu pro zákonodárství, jako bylo přímé volení učitelek. Zde všude bylo by účinnější zakročení mužů a bylo by žádoucí jich organisované přispění. Myslím, že poměry naše přímo volají po vytvoření mužské ligy české, právě proto, že naskytá se jí činnost positivní v mezích zákonů a řádů stávajících, v různých komisích a organisacích volebních.

Stížnost dra Srba.

Bylo by snad přece zbytečno dokazovat, že se nám po staročeské straně nijak nestýská, přes to, že jsme právě my vždycky, i v dobách nejtužšího boje proti straně a osobě dra F. L. Riegra dokazovali, že nám je konservativní strany v Čechách stejně třeba jako pokrokových a radikálních — ale nestlumili jsme v sobě vzdechu, když jsme četli, že poslední skoro exponent této strany v české veřejnosti, bývalý purkmistr pražský dr. Vladimír Srb, byl výkonným výborem bývalých českých poslanců na sněmu pověřen úkolem, vypracovati stížnost k nejvyššímu soudu jménem českých členů zemského výboru na porušení zákona, spáchané vládou jmenováním tak zvané správní komise v království českém. Lecjaký boj staročeská strana s českými Němci a s vládou podnikla — s jakým úspěchem, o tom zde netřeba se šířit — měla proti sobě nebezpečnější vůdce německé a nebezpečnější vlády, než jsou dnes, ale k správní komisi v tomto království přece jen nedošlo. A ani nynější nesvornost v českém táboře nescházela, ani dr. Rieger v těchto bojích neměl za sebou celý český národ v jednom táboře strannickém. Při tom náš národ dávno nebyl hospodářsky tak silným jako je dnes — a přec žádný staročeský poslanec nemusil pracovati na důvodech stížnosti proti porušení zemského řádu. I za dra. Riegra se několik dohodování s Němci rozbilo. A přec...

Ta stížnost dra Srba — jako by ji dr. Rieger z hrobu podával. Ne jen proti vídeňské vládě, ale proti svým vlastním lidem, skoro proti vlastnímu rodáku ze Semil... Nechť už říšský soud o stížnosti rozhodne jakkoli — to, co v té stížnosti jistě nebude vepsáno, o čem se u říšského soudu nebude jednat, to je důležitější a o tom nejvyšší soud českého národa měl by rozhodnout. Nejvyšší soudnost našeho lidu měla by se dostat k slovu. Alespoň nyní, když ta rána, která byla samosprávě české zasazena, nám může a má připamatovati nebezpečí, v němž jsme se octli.

Jak je vše u nás zvrácené, lze nejlépe posouditi po postupu českých sociálních demokratů (autonomistů!), kteří se spokojují s oktrojovaným všeobecným právem hlasovacím do českého sněmu, kde se chtějí objevit jako kurie. Kurie vyděděných vedle kurie fideikomisních velkostatkářů, ale kurie. Vše je to tak zvláštní, divné, nepochopitelné u nás a nikdo se dosud neobjevil, kdo by hromovým hlasem velel celému národu: zpátky! Nikdo nemá té autority, aby nám všem ukázal zrcadlo, zkřivenou tvář českého života, kdo by nám vyčetl naše společné chyby a ukázal naši budoucnost, kdo by nám pohrozil a nás varoval.

Byl by to Mesiáš, co by nám vyburcoval naše svědomí. Byť by byla dnes mezi námi hrstka lidí, kteří nám dokazují, že teprve budoucnost nás poučí, že to, co vláda provádí — ať už v původně zamýšlené formě anebo skutečně provedené — bylo v náš prospěch — to je osudná mýlka. Neobrátíme-li, ta budoucnost nám bude klnout za to, co se nyní děje a co se státi může. Ten obrat musí být důkladný, že se jeho provedení na první pohled bude zdát nemožným. A přec není, nesmí být. Nemyslíme na žádnou, tak málo osvědčenou svornost: poměry byly silnější. Mezitím co jsme se nemohli dohodnout na tom, co c h c e m e, stalo se, co n e c h c e m e n i k d o. Dr. Srb podává stížnost za nás všecky, i za ty, kteří myslili s počátku, že taková nebo jiná komise, žė komisariát vůbec, našim věcem může prospět. Proti porušování zákonů jsme všichni, teď snad už bez rozdílu a jistě jsme proti d i k t o v á n í zákonů. Teď přec je situace dohodě mezi námi příznivá, příznivější než kdy v posledních létech. Vždyť už ani ti, kteří nynější situaci v Čechách spolupřipravovali, nejsou jisti, že se nestane něco, s čím nepočítali, že program, jak snad byl smluven, nebude dodržán.

Stojíme prostě všichni před nutností nového jednání s Němci. Už nejde o vyrovnání sněmovní, o zjednání pouze dělného sněmu, jde o dohodu česko-německou vůbec a na ní jsou súčastněny i strany dosud na českém sněmu nezastoupené. Rána, kterou vláda zasadila české samosprávě zavedením nezákonného stavu, mimo- a protiústavní komise, cítíme všichni. Není to vhodná příležitost k společnému postupu, k společné obraně proti podobným možnostem dalším, daleko nebezpečnějším?

»Stala se chyba.« Okřídlené toto už slovo rozléhá se dnes po celé české zemi. Už je vidět, že byla chyba držet hraběte Stürgkha za každou cenu, už je vidět, že i komisariát byl a je chybou. Jde o to, srovnat zase poměry v Čechách, postavit se na půdu zákona za každou

cenu. Víme, že to bez dohody s Němci nepůjde, poněvadž bez ní budeme padat do bezedné propasti absolutismu hloub a hloub, jak říká kníže Thun »po etapách«. K té dohodě slušné, poctivé a věcné a trvalé jsme ochotni jistě všichni, ale víc než dříve a víc než dosud je třeba poctivého makléře při tom smlouvání. Pan dr. Hochenburger jím nebyl, celá vláda jím nebyla. Vláda, která při tomto dohodování má chránit prý zájmy státu — jen dohoda celá je zájmem státu — musí poměrům v Čechách rozumět, musí je především z n á t. Taková vláda najde jistě na české straně ochotu k smíru a dohodě, poněvadž se nám v okamžiku, kdy chceme společně s Němci a s vládou sdělati nové zákony pro naši zemi, musí jednat o to, abychom měli jistotu, že zákony dosavadní se budou dodržovat, že stojíme na půdě pevné, na půdě zákona. Národové tak pokročilí jako my a Němci věru nemají třeba poručníkování vlád — a každý krok mimo zákon nás tomuto poručníkování dává na pospas.

To řekl dr. Rieger ve své závěti tak krásně a jasně, že dr. Srb, který dnes podává stížnost na poměry v naší vlasti, na oné větě Riegrově celou svou práci může založit: »Přeji si dále, aby národ můj nikdy nespouštěl se snah ideálních, křesťanských, věčných to pravidel cti, práva a lidskosti, aby především se nespouštěl p o ž a d a v k ů p r á v a, aniž klonil se k n á s i l í, byť by okamžité opouštění spravedlnosti slibovalo c h v i l k o v ý ú s p ě c h, j s a t o h o p a m ě t l i v, ž e o b e c n á m e z i n á r o d n í ú c t a p ř e d p r á v e m j e n e j p e v n ě j š í o h r a d o u n á r o d ů, z v l á š t ě m a l ý c h, j i m ž j e z v l á š t ě n e b e z p e č n o v y j í t i z t é t o h r a d b y a v y d a t i s e n a v r á t k o u p ů d u m o c i, č i l i p r á v a s i l n ě j š í h o.

Č.

Mezinárodní kongres historický v Londýně.

Napsal **Vlastimil Kybal.**

(Pokračování.)

III. *Od skepse k srovnávacímu universalismu a sociálnímu psychicismu.*

Skepsi k historickým dokumentům bylo na londýnském kongresu pozorovati nejen u anglických historiků, nýbrž i u historiků francouzských. Uvádím *Masson-Oursela* z Paříže, který na kongresu přednášel o dějinách a filosofii dějin (přednáška bude otištěna v »Revue de Synthèse Historique«). »Historický fakt, pravil Masson-Oursel, není nám dán, nýbrž musí býti vydobyt z tajů minulosti a z nejistoty svědectví; toto vydobývání je však tak obtížné, že historik se domnívá, že vyplnil svou úlohu, zjistiv pravdivost faktů (en avérant les faits). Historie je tudíž »uměním« čili technikou badací, a nic více; ačkoliv svou péčí o objektivnost má ráz vědy, přece není vědou, poněvadž nedospívá k stanovení zákonů. Fakt historický, jako každý jiný fakt, obsahuje nepochybně zákony, které se v něm a jím uskutečňují; ale historik je nekompetentní, aby tyto zákony odhalil, poněvadž jeho kompetence jest úměrná jeho specialisaci a zákony jakožto fakty obecné mají rozsah, jehož učený badatel velice zřídka postihne; chceme-li odhalit zákon, musíme svléknout fakt a zbavit jej jistých známek nezbavitelné osobitosti, které právě mají zájem pro historika.« Práci tu může vykonati aspoň zatímně a postupně filosofie, která právě touží po nestranném poznání lidstva; filosofie by vysuzovala zákony z faktů a tím by sama získala na své vědeckosti. — V těchto slovech, ostrých a tvrdých jako žulové kamínky, zdá se mi, že je dobře naznačena omezenost historického badání, pokud se za cíl jeho klade pouhé zjišťování faktů ze zachovaných pramenů. Bohudík tento pojem historie, kanonisovaný většinou německých profesorů historie a propagovaný ve Francii zejména

školou Seignobosovou, není sdílen všemi historiky; proto i odpor proti němu má svoje meze.[1]

*

Ozval-li se Francouz o methodě a cíli historie skepticky, promluvil Němec pádně a sebevědomě. Čtenář mi dovolí, jestliže v této »masque of learning« londýnského kongresu, kterou sestavuji docela podle svého vkusu, postavím na scénu vedle Massona-Oursela *Karla Lamprechta*. Tento lipský profesor, jenž mě zajímal již v Berlíně (srov. N. D., l. c., str. 505—509), je jistě nejpopulárnější historik německý v Německu samém i za hranicemi, a zdá se, že zvláště mládež akademická, německá i neněmecká (jak bylo viděti právě v Londýně) přináší mu vstříc své sympathie, ačkoliv na druhé straně je očividno, že historikové »ex professo«, zvláště berlínské observace, dívají se na Lamprechta s vyloženou zdrželivostí. Ale Lamprecht jde svou cestou dále a hlásá i prakticky provádí svůj *universalism* historický, známky poctivě germánské, bez ohledu na souhlas nebo odpor svých soukmenovců.[2] Nemohu pohříchu v tomto přehledu, jejž jsem si přesně omezil, rozhovořiti se o lipském profesorovi tou měrou, jakou toho osoba a dílo zasluhují, ale vytknu přece podstatný znak jeho směru.

Co u Lamprechta musí zajímat, je energie, s jakou dovedl své nové pojímání vtěliti v pedagogický čin, jímž jest jeho »*Institut für Kultur- und Universalgeschichte*«, přivtělený k lipské universitě a vydržovaný nákladem 35—40.000 M ročně. Navštívil jsem tento ústav na zpáteční cestě z Londýna a ačkoliv jsem neviděl, jak se v něm pracuje při cvičeních, přece mohu říci, že svým vnitřním zařízením, především bohatou bibliothekou, jež povstala původně »ex dono Imperatoris« a z legátu Lamprechta samého (Lamprecht věnoval ústavu nejen své knihy, nýbrž i honoráře za svou »Deutsche Geschichte«), jest něco jedinečného mezi semináři historickými na kontinentě. Rozdělení této knihovny naznačil jsem v uv. čl. v N. D., str. 507 a zde jen vytknu, jaký praktický výsledek celý tento ústav

[1] Do této řady přednášek o methodě a filosofii dějin náleží i přednáška, již měl F. Adams Woods o »historiometrii« jakožto nové methodě vědy historické. Ale musím vyznati, že tomuto objevu nerozumím.

[2] Srovn. poslední brožuru Lamprechtovu: Einführung in das historische Denken. Lipsko 1912. Ostatní spisy a spisky L. jsou zaznamenány v Dahlmann-Waitzově Quellenkunde der deutschen Geschichte, 8. vyd. 1912. O Lamprechtovi velice obšírně pojednává jeho jihoamerický obdivovatel, Ernesto Quesada, profesor university v La Plata, ve spise: La enseñanza de la historia en las universidades alemanas. La Plata 1910, kap. IV., str. 879 sl.

přinesl v poslední době pro nové pojímání dějin a badání v dějinách. Lamprecht o tom přednášel v Londýně s patrnou zálibou a doložil svůj výklad daktylogramem nadepsaným: »Research in Universal General History. Problems in Mediaeval Constitutional History. Feudalism and the history of Town-Development. Communication upon inquiries undertaken in the Royal »Institute für Kultur- und Universalgeschichte« of the University of Leipzig in the period from the Winter-Semester 1911/12 to 1912/13«, jejž rozdal svým posluchačům a z něhož vyjmu podstatné myšlenky.

Předmětem seminárních cvičení Lamprechtových jsou srovnávací dějiny všeobecné. Všeobecnými dějinami rozuměji se na př. ústavní dějiny středověké, z nichž bylo ve stud. r. 1911/12 a v prvním půlletí r. 1912/13 vybráno za speciální thema vznik feudalismu a organisace měst ve středověku; toto thema bylo pak probíráno methodou srovnávací, t. j. bylo studováno lenní a městské zřízení u Němců, Francouzů, Skandinavců, zvláště Normanů (v Normandii, na Sicilii), Angličanů, Číňanů a Japonců. Za tím cílem rozdělena byla práce jednak v referáty o vývoji uvedených institucí u jednotlivých národů, o nichž pak vedena byla diskuse, jednak ve vedení protokolů čili zápisů o seminárních schůzích, jež udržovaly v souvislosti výklady o thematu probíraném po tři semestry. Hlavní práce spočívala v referátech, které připravovali ku cvičením zvláště ustanovení referenti, resp. korreferenti na základě příslušné literatury, jež je v knihovně k disposici. Specialitou Lamprechtova ústavu však jest, že tito referenti jsou ve své práci podporováni t. zv. informátory (Auskunftspersonen), t. j. cizozemskými mladými historiky, kteří v Lipsku studují a institutních prací se účastní; v uvedené době měl Lamprecht k disposici tři Francouze, dva Angličany, jednoho Američana, jednoho Číňana a tři Japonce; tito většinou mladí historikové jsou povoláni speciálně k vykládání cizích textů v jejich mateřštině složených. Lamprecht si tuto kooperaci náramně chválí, ale já bych si dovolil pochybovati o její výslednosti po stránce čistě odborné a přísně vědecké; důvody uhodne každý starý seminarista sám.

Vizme nyní, jaký byl výsledek této velké ankety lipských studentů o vzniku a povaze středověkého feudalismu a zřízení městského. Nejprve bylo probíráno posavadní studium o feudalismu v Německu a ve Francii a dospělo se k rozeznávání tří period tohoto studia; v první (Rothově a Waitzově) byl vykládán vznik zevnějších forem feudalismu (na př. feudální smlouva a způsob infeudace) z da-

ných forem vzdělanosti římsko-keltské a germánské; v druhé periodě byly hledány podstatné znaky feudalismu v dějinách hospodářských a sociálních (nedostatek peněz vyvinul stav úřednický, jenž musil svou podřízenost projevovati přísahou věrnosti) a v třetí čili dnešní periodě snaží se historikové vyvoditi feudalism z celého vývoje středověké vzdělanosti. Když byly tyto vědecké methody studia feudalismu stanoveny, přikročilo se k vlastní otázce, která zněla, v jakém poměru výsledky těchto method a jejich domněnek jsou k faktickému vývoji feudalismu u rozličných národův. Za tím účelem bylo provedeno srovnávací studium feudalismu nejprve v zemích severogermánských, v Skandinavsku, Normandii, Anglii, a potom v normanských státech v Nizozemí, v Italii, Sicilii, Řecku a ve většině států křižáckých. Dospělo se nejprve k poznání, že zvláštní síla feudalismu anglického nepocházela nikterak z relativně pozdě vyvinutého národního hospodářství anglosaského, nýbrž ze *zvláštního severogermánského pojmu věrnosti.* Na druhé straně v jižní Italii a Sicilii, kde hospodářský život a sociální možnosti jinak poměrně dobře feudalismu hověly, byl přece feudalism zjevem přechodním, poněvadž pojem věrnosti neodpovídal *ethickým* názorům obyvatelstva tamějšího; ještě hůře tomu bylo ve státech křižáckých. Také studium feudalismu v Japonsku ukázalo, že japonský feudalism vyvíjel se prakticky bez hospodářské motivace. I soudí z toho Lamprecht a jeho žáci, že hlubší kořeny života ve feudálních státech nesmíme viděti v dějinách sociálních a hospodářských, nýbrž ve vývoji ethickém a v soudržném (konsistentním) pojmu věrnosti, který jest vlastní střednímu věku. Anketa, jak patrno, směřovala k ethickému vývoji. Tu Lamprecht položil otázku, zda již v *prvotní* germánské době neexistoval pojem věrnosti, na němž byl vybudován »comitatus«, a jaký byl poměr mezi pojmem »comitatus« a pojmem věrnosti v době *feudální.* Odpověď zněla, že germánský pojem věrnosti lišil se od středověké věrnosti, jsa hrubší, souvislejší a odpovídaje rannějšímu stadiu ve vývoji ethických obyčejů, v němž byly zahrnuty i právní poměry. Konečný závěr byl důkaz, že vývoj feudalismu byl v těsné souvislosti s vývojem *mravních obyčejův,* jež nyní musí ústavní dějiny usilovněji studovati; ústavní dějiny musí podle starého názoru Lamprechtova býti studovány se stanoviska kulturních čili vzdělanostních dějin jako celku, které zase musejí vycházeti ze sociální psychologie (Völkerpsychologie) jako svého stálého pramene i cíle.

Podobným způsobem byl studován v Lamprechtově ústavě druhý předložený problém o vzniku středověkých měst, při čemž srovná-

vacím studiem byla speciálně řešena otázka o vzniku měst z tržišť a »coniurationes«; také zde dospělo se k názoru, že, ačkoliv ústavní vývoj byl v různých krajích různý, přece myšlenka a duch postupu byl všude týž: nejprve nová idea, potom nová moralita a posléze nová ústava.

Jak patrno, snaží se Lamprecht redukovati ústavní a právní jevy na jejich počátky vzdělanostní (Kulturgeschichte) a sociální (Völkerpsychologie) a považuje docela vážně dějiny mravní a obyčejové (Sittengeschichte) za zvláštní nauku historickou.

*

Nechť se o snaze a směru Lamprechtově soudí jakkoliv, nelze popříti, že je v něm mnoho časového, typického a zároveň representativního. Po stránce negativní nesmí se zapomínati, že Lamprechtovo »zvnitřněné« pojetí dějin, které snaží se redukovati vývoj zvláště hospodářský a ústavní na jeho prvotní výrazy psychologické a ethické, jest v podstatě velkou reakcí proti právněhistorickému a národněhospodářskému dějezpytu, jenž v Německu usilovně se pěstuje a jenž se vykazuje jmény tak slavnými, jako byl Waitz a Savigny a jako je Schmoller a Sombart. Lamprecht vytýká právním historikům, že vykládajíce vznik a vývoj instituci, zapomínají na jejich ducha a jejich exponent psychicko-obyčejový; je prý na př. pozoruhodno, že v právních dějinách není nikde vyložen pojem tak důležitý, jako jest pojem rodiny. Právní historikové vůbec dějiny prý zužují a jaksi zplošťují, poněvadž kladouce důraz na ekonomické a sociální síly vývoje, zanedbávají ostatní momenty dějinné, vyvěrající přímo z činnosti lidské. — Po stránce positivní není nesnadno postihnouti v Lamprechtově směru podivnou směs (abych se stručně vyjádřil) staré idealistické filosofie německé — viz v uvedeném případě o feudalismu »severogermánský pojem věrnosti« — a moderního evolucionismu, vybíhajícího (jak jsem pravil r. 1909) v stanovení několika vývojově dějinných elementův čili několika empirických zákonův sociálně psychického vývoje jednotlivých národů, obecně platných pro vývoj všech národů...

To vše je velice hezké, ale zdá se mi, že může vésti k čiré metafysice po stránce pojetí dějepisného a k nepopěrné povrchnosti a dogmatičnosti po stránce methody a vlastního studia vědeckého. Právě »objevy«, ku kterým dospělo třísemestrální badání v institutu o feudalismu a městech ve středním věku, ukazují, na jakou pisčinu sociálně-psychickou Lamprechtův proud vybíhá. Já mám největší úctu k velkolepé a velice umně zařízené technice

vědecké práce v Lamprechtově ústavě, ale dovoluji si pochybovati o její užitečnosti prostě pedagogické pro mladé adepty vědy historické, kteří jsou tu naváděni k srovnávacím studiím ve všeobecných dějinách, ačkoliv nejsou posud vyškoleni v nejjednodušších dějinách domácích. Lamprecht ovšem vychází při cvičeních z německých poměrů, ale je fatální, že tu ulpívá na vytčení různých theorií o předloženém problému (na př. theorie Eichhornovy, Savignovy, Hegelovy a Maurerovy o vzniku měst) a s úžasnou přímočárností přenáší potom shodný výsledek těchto theorií (na př. rozlišování tržiště a města) na poměry cizích zemí. Mohu o tom souditi z vlastní zkušenosti. Probíral jsem ve svých čteních, jež jsem měl na fakultě v zimním semestru t. r., o italských dějinách, velice podrobně vznik a vývoj italských komun od doby langobardské až do 14. století, při čemž jsem 11 přednášek věnoval ústavním dějinám florentským podle posledních epochálních výzkumů Davidsohnových. Nuže, musím říci, že mě nikdy nenapadlo pátrati tu po nějakém »common element«, jenž by byl »the primitive germ of the psyche of more modern periods« (jak se Lamprecht po anglicku vyjadřuje) a jako takový společný ústavnímu vývoji měst německých, francouzských, anglických a japonských; také jsem nikdy nedospěl k výsledku, že by při vzniku měst byla nositelkou nových ústavních forem nějaká »Reellität« jakožto nový »ethický obyčej«. Takové pojmy jsou mi — čirou fantasií, které můj historický realism nezná, nechápe, ba zaplašuje ji jako noční příšeru!

IV. *Historikové pracující: synthetikové.*

Vedle Lamprechta vystoupila na londýnské scéně nesčetná řada vynikajících historiků různých národův, kteří sice nestrhli na sebe očí zástupů, jako tajný Hofrat lipský, ale kteří přece přinesli na světové forum vědy historické mnoho nových myšlenek a výtěžkův studijních. Bylo by nespravedlivé, kdybych této pracující legii historické nevěnoval pozornosti, ač je pochopitelno, že mohu tak učiniti nanejvýš kuse, již z toho důvodu, že ani kongresista sebe čilejší a o všecky obory jeho discipliny živě se zajímající není všudy přítomný. Ukáži tudíž jen na několik historiků význačnějších, při čemž méně budu hledět k osobám a více k věci, o které se jednalo.

Belgičan *Henri Pirenne* je historik stejně bystrý a pracovitý, jako duchaplný a temperamentní.[1] Vystoupil v Londýně ve třech

[1] Hlavním dílem Pirennovým jest výborná »Histoire de Belgique«, posud 3 sv. (do r. 1569). Otázky, kterými se Pirenne obíral v Londýně, jsou

přednáškách, v jedné konané ve středověké sekci o poměru velkoobchodu středověkého k městskému hospodářství, v druhé v novověké sekci o belgických archivech a ve třetí v obecné sekci o sociálních etapách ve vývoji kapitalismu od 12. do 18. století. Mohu říci jen o této třetí přednášce, že se ostře obracela proti Sombartovi, jenž, jak známo (srov. instruktivní referát J. Šusty v Č. Č. H. 1912, str. 62—80), redukuje vznik kapitalismu především na prvky židovské a kapitalism středověký odbývá jako hospodaření den se dne, bez jakéhokoliv motivu a plánu hospodářského. Podle Pirenna středověký kapitalism vznikl, tak jako moderní, z *touhy po moci*, která jest přirozeným výsledkem bohatství; intelligence byla hlavní pohnutkou k jeho vytvoření, a nikoliv nějaké bezmyšlenkovité žití den ode dne. Ve středověku, v 13. století přicházeli do měst *sedláci*, byvše puzeni bídou, a z této hladové vrstvy vzešli první kapitalisté, kupci a obchodníci (marchands-exportateurs), kteří se sdružovali v guildy. Ve 14. stol. proti kupcům sdružovali se *řemeslníci* a i ti, když stali se kapitalisty, přecházeli do stavu šlechtického. V následujících stoletích utvářeli se kapitalisté ve velkoměstech a v 18. století vycházeli hlavně z *továrníků*. Vždycky však tito »parvenus«, dosáhše bohatství, měnili se na konec v aristokracii finančních držitelův, jejíž konservatism tak ostře se liší od radikalismu, kterým byla napojena, když první jejich třída počala vystupovati po společenském žebříku.[1]

*

Z německých koryfeů současné vědy historické rád bych se zmínil o třech: o *Eduardovi Meyerovi*, který mluvil ve volné rozpravě všeobecné o historickém badání v dějinách starověkých v posledním pokolení, potom o *Ottovi von Gierkeovi*, který přednášel učeně o majoritním principu ve vývoji historickém, a konečně o *Arnoštovi Bern-*

probírány již v jeho spise »Les anciennes démocraties des Pays Bas«. Paříž 1910, hl. IV. a násl.

[1] V přednášce o městském hospodaření (Stadtwirtschaft) Pirenne vyvrací posavadní názor o této otázce, tvrdě, že »Stadtwirtschaft« není jev prvotný, nýbrž druhotný a že je to transformace ze stavu dřívějšího. Již v době od konce 12. do konce 13. stol. vidíme ve velkých městech první vrstvu kapitalistů, t. j. kupců věnujících se interlokálnímu obchodu a působících silně jak na organisaci obchodní, tak na organisaci práce řemeslné, kterou orientují k vývozu. Teprve na konci 13. stol. nastává vláda cechů řemeslnických, která pečuje sice o ochranu dělníků a o zájmy maloměšťanstva, ale stará se o rozvoj hospodářské činnosti celku (města) méně než původní kapitalism. Posavadní theorie studuje městské hospodářství teprve v této »klassické« době (14. až 15. stol.) a zanedbává dobu dřívější.

heimovi, jenž vykládal příjemným, ale mdlým hlasem o »historické interpretaci z názorů dobových«. Ale všichni tito historikové jsou příliš dobře známi i u našich učenců, abych se musel pokoušeti vyznačovati je několika myšlenkami, stejně kusými, jako nedostatečnými k jejich karakteristice. Musím však zaznamenati přednášku německo-florentského historika, *Roberta Davidsohna,* o prvním období florentské vzdělanosti.

Davidsohn, autor monumentálních dějin Florencie,[1] vyslovil se nejprve proti pokusu Konráda Burdacha, vyvozovati počátek renaissance z Říma prostřednictvím Coly di Rienzi a Petrarky, a viděti jeden z hlavních podnětů renaissance v obnovení náboženství.[2] Náboženské motivy nebyly podle Davidsohna rozhodující při vzniku t. zv. renaissance a humanism znamená jen to, co slovo obsahuje: humanisaci čili zlidštění kultury, obrácení energie k zájmům tohoto světa a více méně význačné odcizení se náboženství. První renaissance byla ve Florencii, a pohnutky její i obsah byly docela jiné, než posavadní historikové renaissance vykládají. Nová kultura florentská vyvíjela se pod vlivy stejně rozmanitými, jako původními: 1. pod silnou tendencí racionalistickou, která projevovala se od doby Fridricha II. v různých formách: tu v atheismu Guida Cavalcanti, tu v nevíře »epikureistů« v nesmrtelnost duše, tu v astrologii atd.; 2. pod vlivem antické vzdělanosti, jejíž znalost byla ve Florencii na konci 12. století velice značná, jak Davidsohn obšírněji dovozoval; 3. pod silným vlivem francouzské vzdělanosti, zvláště poesie provençalské. Mimo tyto hlavní tři proudy působily na vytvoření nové kultury florentské vlivy poesie bolognské, potom daleké cesty obchodní a misionářské a konečně vlastní zřízení státní, onen »self-government«, který žádal universálně vzdělané lidi. Tak vytvořila se nová kultura, jejíž životní podstatou byla — občanská svoboda.

*

K francouzsko-belgickému Pirennovi, který tak skvěle rispostoval německým národohospodářům rázu Sombartova o vzniku a vývoji moderního kapitalismu, a k Davidsohnovi, který s pra-

---

[1] Robert Davidsohn, Geschichte von Florenz, 3 sv. (do r. 1329). Berlín 1896—1912. — Týž, Forschungen zur Geschichte von Florenz, 4 sv. Berlín 1896—1908.

[2] Srovn. K. Burdach: Sinn und Ursprung der Worte Renaissance und Reformation (S. B. der Berliner Akad. 1910, I, str. 594–646). Srov. téhož velké dílo: Vom Mittelalter zur Reformation, II. Bd. (Cola di Rienzi). Berlin 1912. Kousavý posudek o tomto svazku napsal R. Reuss v Revue critique, 1913, 12. dubna, str. 270—272.

vou severoněmeckou věcností, střízlivostí a solidností vyložil základy středověké kultury florentské v době předrenaissanční, budiž mi dovoleno přidružiti ruského historika *A. Lappo-Danilevského,* který přednášel na kongresu velice zajímavě a pro nás, západníky, zcela nově o vývoji ideje státu v Rusku od 17. do 19. století. Neznám blíže prací tohoto oficiálního representanta ruské vědy historické za hranicemi (srov. informační článek Kadlcův v Ottově Naučném Slovníku, sv. XV., str. 659—660),[1] ale o jeho přednášce na kongresu musím říci, že byla velice instruktivní, methodicky dokonale stavěná a stejně historicky plná, jako právnicky přesná. Tresť její je tato:

Idea státu v Rusku byla nejprve povahy úplně náboženské, jsouc dána jednak pravoslavným náboženstvím řeckým, jednak zásadami, na nichž byl vybudován moskevský stát. Obsah této ideje naznačuje pojem cára »pravoslavného« ve spisech Filofeových, pojem »pravdy« u Maxima Řeka a později několik pojmů o božském a přirozeném zřízení státu nebo o spravedlnosti, jež latinská scholastika přenesla do spisů Šimona Polockého, Sylvestra Medvěděva, Štěpána Javorkého a j. a k nimž náleží i pojem obecného dobra v úkazech cára Theodora Alexejeviče. Přeměna náboženské ideje státu v světskou ideu státu byla způsobena v 17. a 18. století četnými vlivy: literárním hnutím, jež vyšlo z židovských kruhů (Secreta secretorum); vlivem renaissance a reformace, jak svědčí spisy Petričovy, Loričovy, Modiževského, Křižaničovy; infiltrací spisů přirozeno- a prakticko-právních (Grotius, Vigelius, Besoldus) světskými pojmy státu v době reforem Petra Velikého. Autor potom probíral dosti podrobně různé theorie státovědné, v nichž je vůdčí myšlenkou na př. utilitární idea státu (Ordine, Posočkov) nebo právní idea státu pod vlivem theorií Grotiových, Puffendorfových, Lockeových, Hobbesových, jichž spisy překládány do ruštiny pod ochranou Petra Velikého a Golicynovou, a na konec vyložil speciální návrhy ústavní, jež r. 1730 formulovali Golicyn a Tatiščev.

(Dokončení.)

---

[1] K němu dodávám, že Lappo-Danilevskij vydává v poslední době obšírnou »Metodologia istorii« (po sešitech).

Budoucnost Číny.[1]

I.

»Hledá se — vůdce Mesiáš.«

Abych mohl vysvětliti, že renaissance v Číně je zhola beznadějna, a že musí dříve ještě uplynouti několik generací, nutno především předeslati lehký náčrt čínské historie.

Čína a její obyvatelstvo byly povždy považovány za vzor národa, který pro typ své vlády, svých zákonů a lidové závislosti po tisíciletí dovedl odporovati obecným normám, kterými se řídí vzmach i pád národů. Nelze upříti, že, zatím co jiní národové větší životnosti, síly a vědomosti rodili se, žili a zmírali, zachovávala si Čína po celé věky svoji bytost; ale jest absurdní tvrditi, že za to vděčila nějaké zvláštní čínské charakteristice ať již lidu nebo vlády. Za dlouhé trvání tohoto svého života děkovala výlučně jen své lokaci, okolí a podnebí — ničemu jinému.

Od svého prapůvodu až do devatenáctého století byla Čína od ostatního světa tak dokonale isolována, jako by se nacházela na Martu. Na severu se prostíraly vyprahlé pláně mongolské a písečné spousty pouště Gobi, za nimiž zely nesmírné, liduprosté pralesy sibiřské, na západě nepřekročitelné hory — »Střecha Světa« —, na jihu bažiny, džungle a Indický oceán, a na východě Tiché moře — nepřestupná přehrada.

---

[1] Uveřejněno v novoyorském »Ooutlooku« ze dne 15. června 1911.

Autor prvého ze dvou zde uvedených článků Ch. D. Jameson jest civilním inženýrem, který žil v Číně po dobu 15 let. Píše o vyhlídkách Číny a o jejích vztazích k jiným národům takovým způsobem, že evropští oficiosové neubránili se mocnému dojmu. Silné myšlenky, které v této stati podává, vyvolají nepochybně rovněž silný nesouhlas. Nicméně opírají se o tak širokou zkušenost a o tak působivé argumenty, že pouhý odpor, jejž zvířily, nepřesvědčí nijak ty, kteří byli jeho článkem zaujati. Čtenářům »Outlooku« není třeba představovati pisatele druhého pojednání, Georga Kennana. Stačí, řekneme-li, že Kennan má odbornou znalost Japonska a Ruska, a tyto jeho vědomosti dodávají jeho úsudku o záležitostech čínských obzvláštní ceny.

Jsouc takto pečlivě ochráněna před zevnějším světem, majíc zemi bohatě nadanou vodními cestami a klima rovnající se podnebí americkému mezi Maine a Floridou a oplývajíc žírnou a rozmanitou půdou, která ochotně se poddávala kultivaci a která skrývala v sobě největší nadbytek přírodních pokladů — železa, uhlí, zlata, stříbra, mědi —, mohla si Čína hravě vytvořiti svou vlastní civilisaci, zákonodárství, vládu, písemnictví a hospodářský život. Ale i za těchto podmínek dál se v její národní vitalitě příliv a odliv, dynastie se střídaly a po dvakráte padla Čína v oběť smělým dobyvatelům. Jediná slabina, odkudž mohla země býti napadena, byl v dobách minulých sever, končiny mrazu, pustin a sporé vegetace.

Prvním národem, který se pokusil zmocniti se Číny, byly bludné roty ostronosých Tatarů a později Mongolové — ubohý, vysílený, vyhladovělý dav kočovníků, kterým z boje kynul jen tučný prospěch, neboť neměli ničeho, co by v něm mohli ztratiti. Mongolská dynastie potrvala tak dlouho, dokud podmanitelé nezbohatli, neztloustli a nezměkčeli dobrým bydlem a nepozbyli svých bojovných schopností. Pak se vyskytl vůdce, čínský mnich — Ču-Huen-Čang — dobrý bitec a náčelník lidu. Povstala celá Čína a na jihu Veliké Zdi nebylo více Mongolů.

To byl začátek dynastie Mingů, dynastie ze všech panujících domů čínských nejskvělejší.

Území šířilo se na východ, jih a sever. Do Turkestanu, ba i do samé Persie byly vysílány armády. Vše před nimi ustupovalo. Posléze zavládl mír a blahobyt, umění, řemesla a písemnictví rozkvetlo jako nikdy před tím. Válečný duch utuchl. Ústřední vláda pozbyla své moci nad provinciemi. Vyvstaly vnitřní nesnáze — palácová spiknutí a revoluce. Severně od Veliké Zdi sídlili Mančuové, malý polocivilisovaný houfec, který byl jen několik generací vzdálen od nomadů. Mančuové měli zálusk na poklady a zemi svého tučného, zlenivělého a vychloubačného souseda a čekali jenom na vhodnou příležitost. Ta se jim konečně naskytla.

V Číně byly dvě strany vzájemně se svářící. Žádná z nich neměla takové životní síly, která by stačila k potření strany odpůrčí, a žádná z nich nejevila chuti k opravdovému boji. Pohlavár partaje proticísařské otevřel ve Veliké Zdi brány a pozval Mančuy, aby mu dopomohli k dosažení trůnu. A to byl vhodný okamžik, na nějž Mančuové číhali. Zvítězili nad stranou císařskou, pak přemohli stranu druhou a r. 1644 usadili se sami na Dračím Stolci. Mnoho let trval zápas, než se jim podrobila veškerá Čína, ale na konec se

přece dostala celá pod mančuské žezlo a je pod ním až do dnešního dne.

Dostavil se pak nevyhnutelný následek: léta míru a obchodu milovná vyhladila veškeren bojechtivý zápal, a Mančuové byli více méně pohlceni Číňany. V úřednických vrstvách vzmohla se prohnilost až na dřeň, vyhýčkala se korrupce všeho druhu; a tu přišel cizozemec s moderními zbraněmi a válečnými loďmi.

Všichni národové, s nimiž Číňané od šerého dávnověku až do příchodu Západanů přišli ve styk, byli oproti Číňanům pokud se civilisace týče v každém směru nižší kvality. A nejen v civilisaci, ale i početně byli slabší. Všech Mančuů nebylo dohromady ani tolik jako Číňanů z jediné provincie. Byla tudíž civilisace v Číně civilisací výlučně čínskou. Číňané nepřevzali od jiných národův ani zbla a nebyli nikdy soutěží donuceni, aby se pachtili na kolbišti pokroku. Neměli ani tušení o tom, že snad existuje něco vyššího než to, co sami měli. Nedovedli si ani představiti něco lepšího. Co nebylo čínské, nebylo hodno jejich pozornosti. Věděli všecko a byli vše, a ve své ignoranci nebáli se žádného národa.

Bylo to surové probuzení, když v r. 1860 vylodili Francouzové a Angličané v Taku pouze několik tisíc mužů,[1] dobyli pevností a hnali před sebou čínskou armádu, obrovskou massu, a po několika jen šrůtkách uvázali se v držení Pekingu, spálivše a úplně se zemí srovnavše čarokrásný letní palác »Juen-ming-juen«. Číňané zaplatili pak válečnou náhradu, a cizozemské trupy pak odtáhly, ale vládní plnomocníci i mimořádní legátové všech civilisovaných národů měli nyní právo jak residence v Pekingu tak i audience u císařského Syna Nebes. Strach před zahraniční mocí posedl císařskou vládu, a od té doby byla na denním pořádku diplomacie a ne již zbraně.

Čínská diplomacie nezabývá se ničím jiným, nežli úkolem, jak oddáliti zlé časy, a platí každou cenu, aby si zajistila klid pro zítřek (nestarajíc se pranic o pozítří) a aby jakýmkoliv způsobem získala času; nikdy se neodhodlá k rozhodnému činu, aby vyléčila neduh chirurgickou operací, nýbrž užívá jen výhradně utišujících prostředků přivozujících pouze dočasnou úlevu. Do Číny vkročily všechny civilisované národy a toužily vesměs po nějaké koncessi. Tak po 40 let

---

[1] Angličanů bylo 13.000 mužův a Francouzů 7 000. V r. 1900 obnášely sdružené síly spojenců asi 17.000 mužů. Tato nepatrná armáda vynutila si cestu z Tjentsinu až do Pekingu — 85 mil — ženouc před sebou čínské voje cizozemci vycvičené a boxerskou luzu, s nimiž svedla jen několik šarvátek.

zachovala si Čína svoji neporušenost jen tím, že různí národové mařili si navzájem své plány. Každý z nich se bál, že snad některý jiný nabude jisté výhody a že poruší tak rovnováhu, která ve vlivu zahraničním v Číně byla zavedena. Každý z nich přál si příliš mnoho, a tak se navzájem neutralisovali. Celistvost Číny podobala se tyči, která byla postavena na podlahu běžné situace a která, kdyby byla ponechána sama sobě, by jistotně se skácela. Udržovala se vztyčena pouze tím, že různí cizozemští národové tahali v různých směrech za provazy k této tyči připevněné. Každý z nich třímal provazec svých požadavků a všichni táhli současně.

Válka čínsko-japonská v r. 1894 vynesla na povrch všecku beznadějnost a prohnilost Číny i jejího lidu, a to se stanoviska všeobecného i národního. Její císařské Veličenstvo poslední císařovna vdova — jedna z největších žen v historii — byla vše, co Čínu ještě zachovávalo a po ní přišla potopa. Obklopovala se družinou utvořenou z nejvybranějších čínských úředníků. Nejlepší z nich byli arci ještě daleko od dokonalých státníků, ale byli císařovně z hloubi srdce oddáni a tak byli všichni za jedno. Císařovna byla pevnou hlavou a vůdkyní — třeba že nebyla osvícenou se stanoviska novodobého — ale byla silnou ženou, která se činila, seč jí síly stačily, aby zemi a dynastii zachránila. S jejím skonem nadešel chaos. Dvojice vynikajících státníků, kteří jediní se honosili schopností i touhou, aby své vlasti jen k jejímu blahu posloužili, byla princem vladařem Čunem rázem odstavena, a všecka důležitá místa vyplněna buď dětinskými již starci — jako princem Čingem a většinou Veliké Rady — nebo mladičkými princi nynější vládnoucí rodiny, vesměs ignoranty ve všech věcech moderních a plnými nadutosti, arrogance a lačnosti napěchovati si měšec bez ohledu, jaký to má následek pro jejich zemi..

Princ vladař je muž malých schopností a nemá žádných zkušeností v řízení státních záležitostí. Nachází se velice pod vlivem ženy, s níž se jeho otec oženil a která je vedena ideou, aby se její rodina za každou cenu obohatila. Ve státnictví je princ vladař člověkem, jenž se bojí sám sebe, a jeho slabost a kolísavost je takového zrna, že všichni úředníci žijí před ním ve smrtelném strachu; je to člověk nemající žádné ustálené politiky nebo přesvědčení, člověk, jenž nařídí to či ono a hned v zápětí k pokynu nejbližšího poradce sesadí úředníka, který dotyčný jeho rozkaz provede. A jaký je toho následek? Hrstka zdatných lidí drží se mimo úřady. Žádný úředník neodváží se podjati se nejmenší zodpovědnosti anebo jednati v ně-

čem rozhodně. Hlavním cílem úředníků jest udržeti se ve svém úřadě, a aby se jim to bezpečně podařilo, nesmí býti žádná otázka mezinárodní politiky definitivně rozhodnuta, a žádná konečná smlouva nesmí býti podepsána, leda že by se pak ještě dále mohlo vyjednávati. Za posledních padesáte let nebylo nikdy takové doby, aby čínské císařství bylo tak bezhlavé a čínští oficiosové tak bezpáteřnatí.

Moderní čínská armáda, o níž se tolik bájilo, je hotovou fraškou. Nemůže se v žádném směru vyrovnati armádě před sedmi lety, když jí tenkrát velel Juanšikaj. Důstojníků je málo, a to ještě nezkušených, kázeň mdlá, žold nejistý a celou organisaci prolnula těkavost, která může každou chvíli proměniti vojsko v nebezpečnou chátru. K obraně je armáda naprosto neschopna, avšak, kdyby se zvrhla v luzu, byla by postrachem všech domorodců čínských.

Po stránce finanční blíží se čínské vládní hospodářství ke krisi. Nebudou-li vynalezena lepší a rychlejší opatření, jak financovati některé mnohoslibné železniční trati a jak těžiti z přírodních pokladů v zemi skrytých, pak musí Čína sáhnouti k zápůjčce a úvěru cizozemskému. V přítomné době nehne nikdo ani prstem, aby se odstranil zlořád tkvící jen v předběžných smlouvách, které nikdy nedospějí definitivního rozřešení a při nichž se vyplýtvá pouze spousta planých slov.

Zavedením národního sněmu bude nynější zmatek jenom zveličen. Z několika těch jedinců, kteří mají velikou moc a kteří si neuvědomují požadavky své vlásti, nikdy nehrozí takové nebezpečí jako z několika set poslanců, neboť jejich činnost je pouze negativní, kdežto působnost dotyčných několika set lidí je positivní a velice čilá, a jejím plodem může býti přesnadno hotová změť zákonů. A možná, že několik oněch jednotlivců přece si snad aspoň nejasně uvědomí zemské potřeby, ale jistě se nenalezne ani dvou lidí, kteří by se shodli na opravném prostředku, a nevyskytne se ani jeden člověk, který by převzal osobní risiko podjati se vyléčení závad. A tak, zatím co se mluví o ozdravění, propase se vhodná příležitost ke spáse.

Jednou z nejpozoruhodnějších rázovitých vlastností čínských je naprostá neschopnost jakékoliv zdařilé kombinace. Jako bankéři, kupci, podnikatelé atd. dodělávají se Číňané úspěchu jak po stránce komerční tak i ethické. Žádný národ nevede si v obchodě počestněji a žádný národ nemá vyšší ideje o posvátnosti smlouvy — ať písemné, ať ústní nebo pouze konsensuální — jako čínský obchod-

ník, bankéř nebo podnikatel jakéhokoliv odboru, leda snad že je zkažen nespolehlivými cizozemskými obchodními domy (hongs), které mají sídlo v otevřených přístavech. Prosté slovo Číňana je pravidelně stejně tak dobré jako jeho závazek a jeho úpis platí zrovna tolik jako celé jeho rodinné jmění. Za patnáctiletého svého styku s čínskými kupci a podnikateli všeho druhu neshledal jsem nikdy, že by snad zlovolně jednali proti úmluvě anebo že by se snažili porušiti svůj kontrakt i v tom případě, když jim týž přinášel ztrátu. Ale jakmile se z obchodu učiní akciová společnost, jejíž exekutivou jest sbor direktorů, pak rázem se vše rozpadne. Toto rozdělení zodpovědnosti spolu s faktem, že většina investovaného kapitálu není majetkem direktorů, ničí veškeren smysl pro obchodní poctivost a pro osobní zodpovědnost. Je notorickou skutečností, že sotva jediná z t. zv. limited Companies vynesla akcionářům zisk. To platí o čínské obchodní paroplavební společnosti, čínských sdruženích kutacích, elektrických světlárnách, vodárnách, čínských továrnách bavlnářských atd. atd. Železnice, které jsou spravovány výlučně jen Číňany, zchátrají velice brzo, neboť nezakládají se žádné kapitálové reservy pro opravy a zlepšení.[1]

Od té doby, co Číňané převzali od Belgičanů Pekingsko-hankovskou dráhu — v roce 1908 — nepodnikly se dosud žádné opravy nebo náhrada opotřebovaného materialu. Její výtěžek byl proplýtván, a jak kolejnice tak i zásoba vozová zvetšela v úplné ruiny. Dotyčná společnost pokoušela se marně umístiti na restauraci této trati značnou půjčku. Ale jsou-li lidé neschopni ke každému zdárnému rozpočtu při vedení maličké korporace, mohou s tím menším úspěchem hospodařiti ve správě celé země. Nynější vládní systém je beznadějný. Ústřední vláda dosahuje k jednotlivým provinciím jen slabým ramenem a bojí se jich. Daně a veřejné dávky jsou ve skutečnosti pohlceny pachtýři, a jenom nepatrné procento obnosu od lidu vybraného dostane se časem ústřední vládě.

Veškerá snaha nese se k tomu dostati peníze za každou cenu, byť i daňový pramen byl tím zničen. Na příklad: Jakmile byla otevřena železná dráha z Pekingu do Kalkanu — sto čtyřicet pět mil od Pekingu na sever — připlynul s ní ohromný obchodní i finanční profit. Ale co Číňané učinili? Jedním rázem zřídili na této trati asi šest, nebo ještě více celnic (likin) a vybírali ze všech tovarů clo.

[1] To se však nevztahuje plně na císařské dráhy severní Číny, jelikož akcie těchto železnic náleží Angličanům, a o udržování i provoz dbají angličtí inženýři, a ti konají dobrou práci.

Za několik málo měsíců jezdily po kolejích nákladní vozy s prázdnem a transport zboží dál se opět starodávným způsobem — totiž na hřbetech mezků a velbloudů.

Lid nemá naprosto žádné důvěry k úředníkům nebo k vladaři, a tento nedostatek důvěry prohloubil se za posledních dvou let v nejdokonalejší opovržení. Jediná věc, která drží »bývalou moc«, je ta, že se lidu nedostává žádného vůdce. Lid nevěří žádnému z tak zv. revolučních předáků, anť dosud žádný z nich neprojevil pražádnou zdatnost, leda snad jen schopnost vylákati od lidu peníze a pak je bezpečně někde v cizině promrhati.

Dále není v Číně žádné lásky k zemi ani patriotismu. Dnes mluví o něm jen polovzdělaní či polonevzdělaní Novočíňané a ono známé utínání si prstů atd. z lásky k vlasti není nic jiného než hysterické výbuchy špatně vychovaných dětí. Žádná reforma nemůže vzklíčiti bez zápasu nanejvýš úporného a nesobeckého. Číňané jakožto národ nejsou žádnými bojovníky a nikdy jimi také nebyli. Jsou zosobnělým kommercialismem s ideály jenom nejmaterialističtějšími.

Jejich sociální struktura byla taková, že jich nikdy nikdo neučil poslouchati a nemají žádné tradice o loyálnosti mimo okruh své bezprostřední rodiny, a tato tradice byla ještě co nejrychleji vymýcena křesťanskými missionáři.

V Číně nebylo nikdy žádné dědičné šlechty ani vládnoucí třídy, žádných přirozených pohlavárů lidových. Schází tam naprosto kastovní cit a každý člověk může býti zvolen ke každému úřednímu postavení, učiní-li zadost určitým pravidlům.

Až do několika let žádala tato pravidla určitou úroveň v čínské literatuře, byl to totiž požadavek výchovy, a na jedince, kteří v konečných zkouškách skvěle obstáli, bylo pohlíženo s úctou a obdivem. Vyžadované vědomosti neměly sice žádné praktické ceny, ale schopnost jich dosáhnouti kvalifikovala dotyčného člověka za vyššího než onen člověk, který takové schopnosti postrádal, a obdařovala jej znamenitou tradiční prestiží. Tyto prastaré zkoušky byly časem odklizeny a dnes není ničeho, co by je nahradilo.[1]

[1] System veřejného školství, který asi před devíti léty dobře nakreslil a probral Dr. C. D. Tenney, nynější čínský sekretář amerického vyslanectví, působil zdárně, pokud byl pod jeho dozorem, ale jakmile přešel pod kontrolu čínskou, zanikly po celé zemi školy obecné i pokračovací, a nynější dětská generace neobdrží žádného vychování — ani dle starého ani dle nového řádu. Ve větších městech mají nejlepší dětské školy v rukou učitelé japonští.

O veliké reformy v Japonsku má zásluhu jen vládnoucí třída. Prostý lid byl tam připoután k rodům různých šlechticův a ode dávných generací byl loyální a poslušný. Japonci byli národem bojovným s veškerou slavnou tradicí loyálnosti a sebeobětavosti. Obchod byl jim něčím podřadnějším. Reforma začala se shora. Vznešené ideály vůdců s mužným vojenským duchem těch, kteří jich následovali, a s jejich mocnou láskou k vlasti, vytvořily dokonale pracující stroj. Japonci měli vůdce a byli jimi vedeni. Čína nemá ani jedinkého a nemá rovněž žádné tradice o sebeobětavé lásce k vlasti. Její dějiny ukazují, že Čína nebyla nikdy jednolitou jednotkou, nýbrž že se skládala z chatrného svazu provincií, které navzájem na sebe žárlily. K tomu ještě sever a jih si liboval ve věčné nevraživosti. Nic — leda jen samo kladivo bohů může ji probuditi a ukovati v soudržnost. Tato operace bude velice krutá, a možná, že Čína jako národ skoná pod tímto perlíkem, ale pro čínský lid bude velice zdravá. Co by Čínu jedině spasilo, byl by zjev silného, mužného vůdce, který by svým charakterem i zdatností mohl přiměti lid k tomu, aby zapomněl na své titěrné obchodnické já, a který by v něj mohl vštípiti ideu, aby konal něco, aniž by z toho čekal bezprostřední peněžní obrat.

Čína se svým bohatstvím, přírodními dary a miliony mozolících, přičinlivých individuí je příliš cenna, než aby snad zahynula pro nedostatek řádného vůdce. Vůdce přijde a zocelí čínské miliony v pevný celek.

Japonsko je dokonale sestavený válečný stroj. Je mladé, mužné, bojovné. Jeho lidu je velice málo a přírodních statků a půdy je ještě méně. Japonsku je třeba lidí, země a bohatství, a to, co potřebuje a míti musí, leží mu u nohou zcela bezradně. Je pouze otázkou času, kdy se toho zmocní. Bylo pomýšleno na každou podrobnost a nezapomnělo se na nic. Nebude tu žádného kvapu a nastane patrně asi jen sotva znatelný náraz. Korea měla býti neodvislou; Korea měla státi pod ochranou Japonska; a hle! v několika měsících stala se Korea japonskou. Do Mandžurska byla zaručena otevřená brána a čínská suverenita měla býti zachována.

(Dokončení.)

Kritické poznámky k návrhu zákona o právních poměrech učitelstva.

Permanentní školská komise dokončila zúmyslně prodlužovaný svůj úkol; předloha zákona je dílo příliš kompromisní a zbytečně složité. System místní promíšen systemem osobním. Postup automatický u duchovních učitelů kombinován s postupem náhodným a tedy nespravedlivým při učitelstvu světském. Rozmnožen vliv obecní autonomie, utužena dosavadní závislost učitelstva na byrokracii školské. Katecheté vyvýšeni nad učitele světské. Učitelstvo obecných škol podceněno, nepostaveno na roveň úřednictvu státnímu, ale zaměstnancům státním s jednou až třemi třídami střední neb měšťanské školy (kategorie E). Učitelstvo roztříděno nespravedlivě na plnoprávné, méněprávné a skoro bezprávné.

Plnoprávným dle návrhu je jen ten učitel, který ustanoven byl na systemisovaném místě. Počet systemisovaných míst učitelských na škole řídí se počtem dětí. Na škole je o jednoho učitele více, než kolikrát je na celé škole 80 dětí. Tedy na př. škola o 300 dětech má, protože je na ní třikrát 80 dětí, 4 učitele, na jednoho připadá průměrně 75 dětí. Poněvadž nelze však děti rozděliti do tříd stejnoměrně, nastávají potíže a ty žádný školní zákon u nás neřeší. Nelze děti stejnoměrně rozděliti z několika důvodů: 1. nejsou v každé třídě stejný počet let, třída se nesrovnává zároveň se školním rokem (na př. na čtyřtřídní škole v 1. třídě jsou děti jeden rok, v 2. třídě dvě léta, ve 3. třídě dvě léta a ve 4. třídě tři léta); 2. nepostupují všechny děti stejně dle věku, nýbrž dle schopnosti; 3. nejsou třídy stejně veliké (a tříd na 80 dětí skoro není); 4. nepřibývá dětí každým rokem stejný počet.

Školní úřady z nutnosti, ne tedy dle zákona, zřizují třídy v takových případech nezbytné a říkají jim třídy z pohodlí, nebo lépe třídy z nutnosti. Takové třídy zpravidla nelze nikdy (nebo jen zřídka) proměniti na systemisované, definitivní a tedy také učitelé v nich jsou zatímními, přespočetnými, extra statum. Tyto třídy nelze však rušiti, protože nutnost, proč byly zřízeny, je trvalá.

V návrhu zákona pro třídy z nutnosti ustanovují se učitelé dle systemu osobního, pro ostatní systemisovaná místa dle systemu míst.

Obojí místa systemisovaná i extra statum budou se obsazovati na základě konkursu dle terna sestaveného místní školní radou. Tím velice se rozmnoží vliv místních školních rad. V celku nebylo by proti takovému obsazování námitek, kdyby byly místní školní rady uvědomělé, vzdělané, způsobilé. Dokud však rozhodují v místních školních radách postranní vlivy, a ne skutečné potřeby školy, dokud místní školní rady rozhodují jen dle toho, kdo zdá se jim nejzpůsobilejší, lze říci, že rozmnožení vlivu místní autonomie je na škodu školy i učitelstva.

Rozlišování míst na systemisovaná a extra statum má též vliv na postup učitelstva. Pokud uplatňuje se při obsazování dvojí systém, osobní a místní, dotud nelze mluviti o automatickém postupu v učitelstvu. Automatika obsažená v zákoně platí jen pro katechety, pro ostatní učitelstvo je jen zdánlivá, nahodilá a tedy nespravedlivá. Budou zase případy, kdy jeden učitel stane se v 8. roce definitivním a druhý již ve třetím, ač oba plně celá ta léta budou dle povinnosti učiti. Záležeti bude na tom, na kterém místě učitel učí, zdali na systemisovaném či extra statum. Tedy nynější dlouhou zatímnost návrh neodstraňuje, anebo odstraňuje jen v nejkřiklavějších případech. Na místech extra statum bude musit učitel dříve býti ustanoven zatímně (to lze dle návrhu nejdříve ve 3. roce) a po pětileté čekací lhůtě bude jmenován definitivním (osobně ad personam), kdežto na místech systemisovaných bude moci ustanoven býti definitivním hned po zkoušce způsobilosti, ve třetím roce služebním.

Návrh zákona dává zkoušce učitelské způsobilosti větší význam, než ve skutečnosti má a než má i obdobná zkouška úřednická. Zkouška způsobilosti učitelské je podle § 38. říšského zákona z r. 1869 podmínkou, aby učitel mohl býti ustanoven definitivně. Návrh zákona i zatímní ustanovení učitelem činí závislým (zcela v odporu s říšským zákonem) na této zkoušce. Tím poškozuje učitele mladé, kteří nemohou žádati o místa zatímní, dokud neudělají zkoušky způsobilosti. Dosud mohl býti zatímně ustanoven i ten, který měl jen zkoušku dospělosti; každý z učitelstva má toto právo osobně zajištěno na maturitním vysvědčení. Návrh zákona stanoví, že takový učitel se zkouškou dospělosti

může býti ustanoven jen výpomocně nebo jako zástupce (substitut). Tito učitelé jsou jiná kategorie ještě s menším počtem práv, než učitelé extra statum.

Léta výpomocné nebo substituční služby nepočítají se do potřebného pětiletí pro dosažení definitivy osobní (ad personam), což je velkým poškozením těchto učitelů.

Návrh nezaručuje učitelům ve službě jsoucím, ani po zkoušce způsobilosti, že budou ustanoveni zatímně a že po čekací lhůtě pětileté budou jmenováni defintivně ad personam. Bude ve velkých městech vždy řada učitelů, kteří i po zkoušce způsobilosti budou ve službě výpomocné a substituční a ani tato služba po zkoušce způsobilosti nebude jim započítána do definitivy.

Naproti tomu bude přibývati těch, kteří nebudou moci dělati zkoušku způsobilosti, protože si nebudou moci odsloužiti dvouletou praxi a budou se tedy i místa extra statum obsazovati ne zatímně, ale výpomocně.

Tím vším oddálí se definitiva osobní na další léta a nespravedlnost mezi obsazováním míst a osob bude ještě patrnější.

Postup zatímního učitelstva extra statum na definitivu osobní není otázkou finanční, ale ethickou, sociální a právní. Nestál by zemi ani o halíř více, kdyby byl prováděn stejnoměrně a tím i spravedlivě. Výmluvou je, že permanentní školská komise neměla povolení k změnám právním a že mohla prováděti změny rázu jen finančního.

Učitelé, ustanovení úřady do tříd pro mládež méně nadanou nebo mravně porušenou, dále při školách měšťanských do jednoročních kursů, nebudou též míti práva na definitivu a léta na těchto školách, jakož i léta prožitá v jiných třídách nákladem obce nebo okresu zřízených nezapočítají se učitelům do pětiletí potřebného pro definitivu.

Tím vším ztěžuje osnova zákona postup mladého učitelstva.

Osnova zákona ztěžuje, až i zamezuje postup a vůbec pohyb učitelstva staršího i na úkor školy; zvláště ztěžuje přestup starších učitelů obecné školy na školu měšťanskou.

Odborní učitelé přestupujíce z obecné školy musí celou pětiletou službu zatímní odsloužiti si znovu na škole měšťanské, když dosazeni byli na místo extra statum. Po nejméně 7leté zatímní službě na škole obecné pětiletá zatímnost na škole měšťanské. Učitel měšťanské školy ztráví v zatímnosti 12 i více let, to jest celou třetinu své služební doby. V žádném úřadě veřejném tak není. Byl-li odborný

učitel již definitivním na škole obecné, musí, chtěje se dostati na školu měšťanskou, vzdáti se své definitivy a tím vzdáti se i práv z definitivy té plynoucích. To jest: 1. práva pense pro sebe i pro rodinu; 2. práva návratu na vlastní def. místo, kdyby jím zastávané zatímní místo bylo zrušeno; 3. práva, že nesmí býti propuštěn jen po disciplinárním řízení; 4. příslušnosti do obce, kde má definitivu a práva z příslušnosti té plynoucího. Ani jedno z těch práv není v osnově plně zaručeno těm, kdož definitivními již byli, ale definitivy zříci se musili, přestoupivše zatímně na jinou školu.

Pozbude-li učitel příslušnosti v místě, kde byl definitivním, pozbude i státního občanství, protože vlastně nikam příslušný není (příslušnost po rodičích ztratil nabytím definitivy) a tak veřejný učitel ztratil první podmínku pro veřejný úřad — státní občanství.

Na jedné straně zabraňuje se pohyb učitelstva legální cestou, ztěžuje se přestup ze školy na školu i jiné kategorie, kde přestup je nutný (jinak by učitelů na měšťanských školách nebylo) a na druhé straně vyhrazuje se úřadům školním úplná, neomezená volnost, aby každého učitele, třeba definitivního a svědomitého, přeložili kam jim libo. Děje se to pod rouškou příčin služebních. Ne tedy z trestu. Proti trestu, když si ho učitel zaslouží, nemluvíme, ale proti libovůli.

§ 19. přiznává úřadům právo překládati učitele z příčin služebních, stanoví však podmínku, aby příjmy učitele přeloženého nebyly tím ztenčeny. Tento správný § je však anullován a dočista znehodnocen odstavcem 8. § 78., který byl teprve poslední dobou do návrhu zákona vložen. Praví se v něm, že »ustanovení § 19. v příčině neztenčeného požívání služebních příjmů v případě přeložení nevztahuje se na aktivní přídavky«.

Není na tom dosti, že každé přeložení je spojeno pro učitele s jistými potížemi a pravidlem i se ztrátou vedlejšího výdělku, tento odstavec zbavuje učitelstvo toho, co již každému zaručeno bylo dekretem služebním, stávajícím zákonem a rozhodnutím správního soudu. Učitelstvo má zaručeno § 16. dosavadního zákona, že, když je nuceno podrobiti se přeložení z příčin služebních, nesmějí se mu zmenšiti příjmy. Rozhodnutím správního soudu z 22. února 1906 č. 2058 vyloženo, že aktivní přídavek je částí příjmů učitelových a musí býti učiteli vyplácen neztenčený i tehda, když byl přeložen z příčin služebních do místa, pro něž jest zákonem ustanoven aktivní přídavek menší, nebo kde vůbec není aktivního přídavku.

Tím, že učitel z příčin služebních přeložený na místo menší podržel pro svou osobu vyšší aktivní přídavek, zvětšoval se náklad pro

zemský fond. To bylo příčinou, že okresní inspektoři nechtějíce se dožadovati souhlasu zemského výboru, nepřekládali často učitele na místa horší; sáhali k tomuto prostředku opravdu jen v případech nezbytných. Tím definitivní učitel také skutečně definitivním na svém místě byl.

Dle návrhu zákona je ve skutečnosti po vší definitivě. Definitivní učitel neví, kdy a kam půjde. Vlivy místní, osobní, politické i konfesijní se budou uplatňovati na úkor samostatnosti učitelské. Co platno, že autonomie spolurozhodovala při obsazení míst — obce dostanou výměnou (ze služebních příčin) nového učitele bez ptaní, bez slyšení hlasu autonomie. Ani zemský výbor nebude otázán jako dosud, souhlasí-li s přeložením, protože nebude se vyžadovati většího nákladu na fondu zemském.

Nebude skoro rozdílu mezi přeložením z příčin služebních a trestem. Přeložiti učitele na místo menšími příjmy nadané je trest, který jen po disciplinárním řízení lze provésti, a to trest krutý, na čtvrtém místě uvedený, jemuž následuje hned propuštění z místa služebního. Překládati z příčin služebních a nenahrazovati úbytek tím vzniklý je nespravedlivé, neboť může postihnouti jen učitele některých měst a ti nésti to budou jako trest.

Dosavadní praxe ukázala, že z příčin služebních přesazuje se zřídka, že služebních příčin k přeložení skoro vlastně není a že zemský fond není tak zatížen, jak by z dodatku k § 38. mohlo se předpokládati.

Když od r. 1875 trvá tento stav, bez velké újmy fondu zemského, lze i dále stav ten ve prospěch samostatnosti učitele, ve prospěch jeho práce kulturní zachovati. Trapné je, že pro zlepšenou úpravu tohoto odstavce hlasovali jen 4 členové školské komise, ostatní všichni i lidoví poslanci potvrdili svým hlasem, že nechtějí míti učitelstvo neodvislé. Bylo by zajímavo zjistiti ciferně škody zemského fondu tímto překládáním vzniklé, aby se ukázalo, že nerozhodoval zde finanční zájem země, ale snaha ovládnouti učitelstvo.

V přechodních ustanoveních nebylo vyhověno těm zatímním i definitivním učitelům, kteří zatímně ustanoveni byli školním úřadem službou náhodou na místě definitivním. Protože náhodně ten který učitel byl ustanoven zastupovati definitivního učitele, který byl přeložen z nutnosti na př. na školu měšťanskou, trpí tím škodu velmi značnou. Nebude jmenován na místě tom (i kdyby již 10 let to místo zastával — a jsou učitelé se službou substituční ještě delší) definitivním ad personam, pro-

tože místo to je náhodou systemisované a definitivní. Jiný učitel třeba na téže škole, který náhodně ustanoven byl na zatímní pobočce a je třeba o pět let mladší, bude hned po sankci zákona ustanoven definitivně ad personam. Starší učitel bude musit žádati o místo a třeba ho nedostane. Zase ukázka, jak se ztěžuje starším učitelům postup i v přechodních ustanoveních, tedy jenom jednou, kdy nový zákon vejde v platnost.

V návrhu zákona počítají se nestejně tříletá zvýšení služného. Učitelé dostanou prvé zvýšení nejdříve v 6. roce služebním, protože tříletí počítá se od zkoušky způsobilosti. Katechetům započítají se do služby 4 léta studií seminárních a 2 léta (třeba i neprožitá) v duchovní službě, celkem 6 let. Katecheté budou míti o 2 trienálky vyšší služné než učitelé. Mimo to katecheté dostanou hned, jak nastoupí, základní plat XI. třídy, t. j. 1600 K. Jsou to jediní ze zaměstnanců veřejných, kteří nemají let praktikantských. Učitelé musí si svá léta praktikantská odsloužiti za 1000 až 1100 K.

První polovička osobního přídavku 100 K přiznána je těm učitelům, kteří se nestali řídícími až v 28. roce služebním, druhá stovka až v 33. roce; katechetům však v 23., druhá půle v 26. roce. A přece je známo, že katecheté nemohou se státi řídícími učiteli, nemajíce potřebné kvalifikace. Teprve doplňovací zkouška opravňovala by je k tomuto úřadu.

Tím jsem došel k cifrám. Poslanci všech stran uznali za spravedlivé, aby učitelstvo dostávalo platy, jakých požívají úředníci se středoškolským vzděláním. Učitelstvo musí trvati na tom, aby tato všeobecně řečená věta provedena byla důsledně. Tedy je třeba, aby *všem* učitelům obecných škol, kteří vedle maturity složili po předepsané praxi ještě zkoušku způsobilosti, dostupny byly platy (služné a aktivní přídavky), jež jsou dosažitelny *všem* úředníkům se středoškolským vzděláním a zkouškou o způsobilosti k úřadu (dle pragmatiky skupina C). Nestačí tedy návrh, kde jen malá část učitelstva dosáhne těch platů, které jsou dostupny všemu úřednictvu se vzděláním středoškolským.

Další potřeba je (má-li se učitelstvo vyrovnati platy úředníkům), aby příjmy jeho stoupaly ve stejných obdobích jako u úředníků, aby se neopožďovaly a tím celkový příjem za stejné období s úřednictvem nebyl o tisíce a desetitisíce menší.

Úředníci vedoucí za další výkony a zodpovědnost jim ukládanou mají zvláštní odměnu a tedy i řídícím učitelům a ředitelům nelze nedati za řízení školy zvláštního přídavku nad normu platnou pro všechny. Nejsou to místa dostupná každému učiteli, a ve Velké Praze tvoří jen desetinu učitelských míst vůbec (1375 osob, 136 vedoucích). Odbornou zkoušku pro školy měšťanské po další praxi — třeba pokládati za vyšší kvalifikaci, než je norma určená pro kategorii C státního úřednictva a proto požadují se nepatrně zvýšené platy. Ostatně učitelstva na školách měšťanských jest malá část proti jádru učitelstva škol obecných a odborní učitelé dosahují míst těch pravidelně hodně pozdě.

Po tomto uvedení zásad přikročme k srovnávání.

Základní platy tvoří u úředníků se středoškolským vzděláním XI. až VIII. třída hodnostní s tříletými po 200 K a čtyřletými po 400 K zvýšeními. Učitelstvu obecných škol se navrhuje maximálně plat XI. tř. s 10 tříletými zvýšeními po 200 K, s osobním přídavkem 100 K v 28. roce služebním a 100 K v 33. roce služebním.

Čili krátce: úředníkům zvýší se základní služné XI. hodnostní třídy 16krát po 200 K, učitelstvu jen 11krát za celou služební dobu. Tedy v konečném základním služném mezi učiteli obecných škol a úředníky kategorie C je rozdíl 1000 K. Za celou služební dobu je tím učitel zkrácen jen na základním služném proti úředníkovi o 16.800 K.

Od 10. roku počínaje učitel má dostávati trvale a čím dále tím méně než úředník; ve třetím desetiletí dostupuje rozdíl již 1000 K a zůstává mezi 800 a 1000 K až do konce. Tedy učitelstvo starší a nejstarší je tímto návrhem nejvíce finančně poškozováno, a to v době, kdy děti jeho vyžadují největšího nákladu. Pro učitele velkoměstské zhoršuje se tato situace i tím, že nemůže zlepšiti příjmy své dosažením míst vedoucích.

Srovnejme aktivní přídavky.

Úřednické základní služné je doplňováno 4 stupni aktivních přídavků, jež se udělují po 6, 6 a 7 letech.

Maximální návrh školské komise, který je odhlasován, ale uskutečněn nebude současně s celým zákonem, nýbrž zvláštním zákonem v neurčité době — stanoví, že i učitelské základní služné má býti doplňováno aktivními přídavky, ale jen 3 stupni, a to po 10 a 10 letech. Tedy zase rozdíl, místo 4 stupňů jen tři, místo po 6 letech

(zhruba řečeno) po 10 letech. Tímto návrhem je učitel zkrácen proti úředníku o 4608 K. Od 10. roku počínaje dostává učitel o 192 (po případě o 128 K) ročně méně než úředník na aktivním přídavku; v roce 23. stoupne rozdíl na 336 K a ku konci služby klesne na 144 K. Zase tímto návrhem je poškozováno finančně učitelstvo starší, jako by se řeklo učitelstvu nalézajícímu se v plné síle tělesné i duševní, tys méně cenný. Tedy kde a kdy potřeba největší, tam přidává se nejméně, vlastně ubírá se nejvíce. Rozhodují při tom vlivy mimoškolní, ne rozumové důvody, ale moc.

Na těchto cifrách je viděti, že jádro učitelstva, učitelé obecných škol mají míti nepoměrně méně, než úředníci s týmž předběžným vzděláním. Rozdíl činí za služební dobu 21.408 K; kapitál tento ukládán a úrokován znamenal by mnoho ve stavu v celku svém tak šetrném. A o ten zkrácen jest každý učitel obecné školy proti úředníkovi.

Řídící učitel dostane na pětitřídní obecné škole 450 K funkčního přídavku. Teprve zákonité příbytečné řídících učitelů (pro Prahu a 4 předměstí 1.200 K) doplňuje příjmy řídícího učitele na normální příjmy každého úředníka (kateg. C) a převyšuje je o 66 K na konci služební doby. To jest však jen 57 šťastných jednotlivců v celém království českém čili 0·3% učitelstva obecných škol. Veliká většina učitelstva nedosáhne ani toho, co mají úředníci, kteří za předběžné vzdělání měli jen nižší střední školu (kateg. D). Všechno učitelstvo obecných škol, které nestane se vedoucím, bude míti méně než mají státní zaměstnanci, kteří mimo obecnou školu navštěvovali 1, 2 nebo 3 třídy měšťanské neb střední školy.

Jak již řečeno odborná zkouška pro měšťanské školy je vyšší kvalifikací než normál platný pro úředníky kategorie C. Proto školská komise stanovila pro odborné učitele základní plat X. třídy hodnostní s 10 tříletými zvýšeními po 250 K a s osobním přídavkem 300 K, vypláceným na dvakrát v služebním roce 28. a 33. Tato zdánlivě příznivá situace zhoršuje se však ve skutečnosti tím, že odbornými učiteli stávají se učitelé dosti pozdě (ve velkých městech též i po 28 až 30 letech), takže ani na měšťanské škole nedosáhne odborný učitel téže celkové sumy na základním služném s trienálkami jako úředník za celou služební dobu. Všichni ti učitelé, kteří přestoupili na měšťanskou školu po 15. roce služebním, nedostanou tutéž celkovou sumu jako úředníci se středoškolským vzděláním, nýbrž menší, a to tím menší, čím později na měšťanku přešli.

Aktivní přídavky učitelů měšťanských škol jsou taktéž jen třístupňové na rozdíl od čtyřstupňových úředni-

ckých a taktéž ve lhůtách 10letých, proti lhůtám 6-, 6- a 7letým u úředníků. Těmito přídavky dosáhne odborný učitel, ale teprve v 28. roce služebním příjmů úředníkových (kateg. C) a i je překročí později, ale jen nepatrně o 194 K. Celkově však přijme odborný učitel za celou služební dobu pravidlem méně než úředník státní; o kolik méně, to záleží na tom, kdy přestoupil ze školy obecné na školu měšťanskou.

Ředitelé měšťanských škol mají funkční přídavek 450 K a příbytečné zákonité jako řídící učitelé.

Tak ve skutečnosti vypadá maximální návrh školské komise. Kritisovati minimální variantu, která však ve skutečnosti je přijata a uskutečněna bude na řadu let, pokládám za bezúčelné. Učitelstvo nemůže naprosto býti spokojeno ani s těmi maximálními návrhy. Učitelova práce školní i mimoškolní (drobná, tichá) v návrhu se nedoceňuje, ale hodně podceňuje. Zapomíná se, že učitelé v Čechách mají pořáde v práci celou $^1/_7$ obyvatelstva, totiž přes 1,000.000 dětí. Vzdělání takového množství dětí vyžaduje přirozeně také přiměřeně velkých nákladů. My učitelé tvrdíme, že to nejsou žádné oběti, ale peníz, který se rentuje. Jen na porovnání připomínám. Vojska v míru je asi $^1/_{100}$ obyvatelstva a přirovnejte náklad na vojsko s nákladem na školství.

Platy, které učitelé dostanou, přejdou všechny k domácím živnostníkům, obchodníkům a majitelům domů. Nebudou míti z učitelstva škody drobní občané, kteří přispějí na zvýšení platů učitelských, ale prospěch.

Dostanou od učitelstva i ty peníze, které plynou z jiných kapes než obchodnických a živnostnických; dále nepřímo vydělají, protože peníze dostanou zpět za zboží i s výdělkem na něm.

Oddalováním řádné úpravy otupuje se v učitelstvu cit pro právo a spravedlnost; odnímá se víra v dané slovo. Učitelstvo ztrácí ideály národní a všelidské. Nasákne-li tímto pessimismem, nebude moci vychovávati budoucí národ v tom směru jako dosud, v ideálech národních, svobodomyslných a pokrokových. Čím více zneklidňuje se učitelstvo, čím déle tento nespravedlivý stav trvá, čím více proniká v učitelstvu vědomí, že se s ním provádí hra, a že skutečně jen mluví se o úpravě platů jeho, protože hodí se to stranám politickým i vládě k jejich zvláštním cílům, tím více vymstí se tato politika na dorostu národním, neboť říkám, není možno odděliti učitele od člověka a práci učitelskou od lidského žití. *V. Čihák.*

Jak Němci v Čechách pečují o vzdělání lidu knihovnami v poměru k Čechům.

Napsal **Věnceslav Havlíček.**

Chceme-li úspěšně bojovati, musíme znáti svého nepřítele a zbraně, jimiž on bojuje. Zbraně našeho národního boje jsou po většině na obou stranách stejné, odvetné, kromě hrubého násilí, jehož se u Čechů skoro neužívá.

Jednou takovou mocnou zbraní jest vzděláváni lidu knihovnami. Otázka ta však není tak jednoduchá. Vzděláním vymaňuje se člověk z pout nevědomosti, nesvobody, nesamostatnosti, zpátečnictví a stává se kulturnějším, pokrokovějším, svobodnějším. To jest právě účel našich knihoven mezi neuvědomělým, zpátečnickým lidem českým, to jest obor, jemuž nejvíce věnujeme a jenž jest vlastně základem moderní naší menšinové práce. Osvětou k svobodě! Němci však také mají své knihovny, také knihovnami a vzděláváním lidu proti nám bojují. Zde však jest otázka, vede-li osvěta k svobodě, pak musí k ní vésti osvěta česká i německá, a pracují-li Němci pro tu osvětu, pak není to práce proti nám, ale pro nás. Záleží ovšem na tom, jaké ty jejich knihy jsou. Naše na př. menšinové knihovny mají i literaturu německou a nevychovávají k nacionálnímu štvaní, nýbrž naopak štvaní to omezují a uvádějí na základ rozumového boje ne Čechů proti Němcům, ale národa ujařmeného proti ujařmovateli. V německých knihovnách protičeských jest ovšem české literatury velice málo, spíše žádná, ale vzhledem k tomu, že mají průměrně veliký počet svazkův, tvoří výhradně protičeská literatura jistě jen malou část a velkou část tvoří literatura cenná, jež pro čtenáře má vliv ušlechťující. A každý takový ušlechťující vliv jest nám na prospěch. Právě na tom, že kulturní boj proti nám obrací se spíše v náš prospěch, lze krásně poznati, že tou kulturou vítězí právo a to právo že je naše.

Němci také chápou, že kulturními prostředky svoji nadvládu mnoho neudrží a proto také se jim dosti vyhýbají a věnují své síly raději prostředkům jiným.

Jak o knihovny Němci pečují a jaký je výsledek jejich knihovní činnosti v poměru k Čechům, ukazuje statistika.[1]

R. 1905 31. prosince bylo veřejných lidových knihoven vůbec v Čechách 3208, z toho německých 490, českých 2718, tedy 5·5kráte více, ačkoli Čechů v Čechách jest jen dvakráte více než Němcův. Jedna knihovna vůbec připadala na 1776 obyvatelů, německá na 3770 Němcův, česká na 1446 Čechův. Zase poměr hodně rozdílný a nám příznivý.

Knihoven vydržovaných, spravovaných nebo podporovaných samosprávnými korporacemi bylo 925 vůbec, z toho německých 91, českých 834; knihoven o nejméně 500 svazcích 169 vůbec, z toho německých 69, českých 100; knihoven o méně než 500 svazcích 2117 vůbec, z toho německých 333, českých 1784.

Úhrnný počet svazků v knihovnách (mluvím zde a v celém článku vůbec o lidových, všeobecně přístupných) v Čechách vůbec byl koncem roku 1905 1,073.838. Z toho připadá na knihovny německé 224.050 svazků, na české 849.788. Na 100 obyvatelů království, kteří přihlásili se r. 1900 k obcovací řeči německé, připadá 11·5 svazku, na obyvatele s obcovací řečí českou 29·7 svazku.

Pozoruhodno jest, že větší počet knihoven a knihovny s větším počtem svazků jsou právě u Němců v území s malou německou menšinou (v Praze na 100 Němců připadá 55·3 svazku, v Liberci 27·1), u Čechův opět s malou menšinou českou (v Liberci na 100 Čechů připadá 98·9 svazku, v Praze 29·7). Nejméně německých knihoven a nejmenší knihovny jsou na západě Čech (Teplá-Mariánské Lázně na 100 obyvatelů 5 svazkův), nejvíce na severu a ve středu, nejméně a nejmenší české knihovny jsou uprostřed Čech a na jihovýchodě (na 100 obyvatelů v Žižkově a Uhlířských Janovicích připadá 5—10 svazkův), nejvíce na severovýchodě a jihozápadě.

Průměrná velikost knihoven však jest jiná. Na jednu německou knihovnu v Čechách připadají 432 svazky, na českou pouze 313, německé knihovny tedy mají průměrně o dosti veliký počet více svazků než české. Největší německá knihovna byla Deutsche Volksbibliothek für Frauen und Mädchen v Praze o 10.000 svazcích, pak Deutsche Volksbibliothek und Lesehalle v Liberci o 8260 svazcích a Volksbücherei und Lesehalle v Ústí n. L. o 5720 svazcích, největší česká obecní knihovna v Praze o 55.141 svazku; nejmenší německá byla

---

[1] Čerpám ze zpráv vydaných zemským statistickým úřadem r. 1910: Všeobecně přístupné knihovny, čítárny a musea na základě stavu 31. prosince 1905.

Landwirtschaftliche Bibliothek v Heřmanicích (okr. Králíky, 10 svazkův) a Bücherei des Bundes der Deutschen in Böhmen v Litěchovicích (okr. Lovosice, 16 sv.), nejmenší česká lidová knihovna v Klukách (okr. Bělá) o 6 svazcích, a knihovna odboru Nár. Jedn. Severočeské (právě založená) ve Strážkovicích (okr. Úpice) o 9 svazcích. Přece však poměr velikosti německých knihoven k počtu německého obyvatelstva jest pro Němce daleko nepříznivější než poměr českých knihoven k počtu obyvatelstva českého.

Pozorujme, kým vydržovány jsou knihovny německé a české, a dojdeme k nejzajímavějším poznatkům a cifrám.

Zastupitelskými okresy byly r. 1905 vydržovány 53 knihovny české, německá žádná. Místními obcemi vydržováno bylo 55 knihoven německých a 466 českých. Obcí a okresem vydržována je knihovna česká jedna, německá žádná. Obcí a spolky vydržovány jsou knihovny německé 3, českých 35. Obcí a jinými česká jedna, německá žádná, spolky německých 28, českých 267, jinými německé 4, českých 10, neznámým vlastníkem německá 1, česká 1.

To jsou knihovny velké, první skupiny, vydržované samosprávnými korporacemi. Z knihoven ze skupiny druhé (ostatní, mající nejméně 500 svazkův) náleželo spolkům knihoven německých 60, českých 92, jiným německých 9, českých 8. Z knihoven ze skupiny třetí (majících méně než 500 svazkův) náleželo spolkům knihoven německých 299, českých 1649, jiným 33 německých a 126 českých knihoven.

Knihovny okresům náležející byly v 6 českých okresech, v německém žádném, knihovny obci náležející byly německé ve 42, české ve 122 okresích. V některém českém okresu bylo 10—15 obecních knihoven, v německých okresích nejvýše 3. Německé knihovny spolkům náležející jsou v 97, české ve 177 okresích.

Z německých spolkových knihoven náleží 311 německým národním svazům, 20 čtenářským, ochotnickým a j. vzdělávacím spolkům, 15 hospodářským, 4 tělocvičným, 3 hasičským, 3 studentským, 1 učitelskému spolku a 1 řemeslnicko-živnostenskému.

Z českých knihoven spolkových náleží 619 Národním Jednotám Pošumavské a Severočeské, 235 spolkům studentským, 219 hasičským, 202 čtenářsko-ochotnickým a j. vzdělávacím, 146 hospodářsko-čtenářským, 104 sokolským Jednotám, 74 knihoven spolkům učitelským, 19 spolkům učitelským a studentským, 56 bohosloveckým a 28 řemeslnicko-živnostenským.

Pro nás příznivý a pro Němce zahanbující je zvláště poměr mezi 3 knihovnami studentských spolků německých a 235 studentských spolků českých, pak mezi 1 knihovnou německých učitelských spolkův a 74 knihovnami učitelských spolků českých (a k tomu ještě 19 učitelsko-studentských). Charakteristický pro činnost kulturních německých spolků jest též poměr 3 knihoven německých spolků hasičských k 219 českým, 4 knihoven spolků tělocvičných ke 104 českým atd.

Z toho vůbec, jak který národ stará se o svoje vzdělání, lze pozorovati jeho charakter a mravní hodnotu. Z těchto cifer německých spolkův, jichž účelem právě jest zušlechtění a vzdělání, v poměru k cifrám spolků českých vidíme krásně tu duševní hrubost českých »Němcův«, boháčův, a tu kulturní vyspělost chudého českého lidu. A podíváme-li se na cifry (jež jsem již dříve uvedl), jak starají se o knihovny okresy a obce německé a jak české, pak myšlenka ubohého kulturního snažení německého v Čechách se nám ještě utvrdí. V Čechách nemůžeme posuzovati stupeň kultury dle škol, neboť naše školy české ani německé nemohou ukazovati na potřebu a touhu jednotlivých národů po vzdělání, zde musíme obrátiti se k poměrům jiným, a takovým nejmarkantnějším poměrem, dle něhož lze posuzovati kulturní vyspělost obou národův, jsou knihovny.

Známe-li tedy již poměr německých a českých knihoven, všimněme si podrobněji ještě, jak je jich používáno. Zde poměr jest opět trochu jiný. Německé knihy jsou častěji půjčovány a čteny, než české. To vysvětlíme si ovšem daleko menším počtem německých vypůjčovatelů než českých a větším průměrným počtem svazkův, neboli větším výběrem.

Úhrnem bylo r. 1905 87.597 vypůjčovatelův, 1,104.917 výpůjček a 1,659.424 vypůjčených děl. Z toho připadalo na knihovny německé 19.357 vypůjčovatelův a 416.826 vypůjčených děl, na české 68.240 vypůjčovatelův a vypůjčených děl 1,242.598. Na jednoho vypůjčovatele z německých knihoven připadá tedy průměrně 9 svazků v knihovnách a 19·7 vypůjčených děl, na vypůjčovatele z českých knihoven 7·7 svazku a 17 vypůjčených děl. Vypůjčovatelé z německých knihoven tvoří asi 0·76% všeho obyvatelstva s německou obcovací řečí, vypůjčovatelé českých knihoven asi 1·77% všeho obyvatelstva s obcovací řečí českou.

1 dílo v německých knihovnách bylo průměrně půjčeno 3·1kráte, v českých 2·4kráte. Na 1000 Němců připadalo vypůjčených děl z německých knihoven 194, na 1000 Čechů děl z českých knihoven 317.

Přihlížíme-li tedy k vypůjčovatelům, jsou německé knihy intensivněji používány než české. Přihlížíme-li však k obyvatelům vůbec, jsou české knihy používány zase daleko více než německé.

Největší % z obyvatelů české obcovací řeči činili vypůjčovatelé z českých knihoven v Liberci (12·46%) a v některých městech v severních Čechách ve smíšeném území (Chomutov, Trutnov, Děčín atd.), z obyvatelů německé obcovací řeči z německých knihoven v okresu Žamberském (14·94%) a v Praze (9·93%). Počet vypůjčovatelů a výpůjček neboli touha po čtení není již největší v menšinách obou národností, jako to bylo u počtu čítáren, nýbrž řídí se kulturní a hospodářskou vyspělostí kraje bez patrnějšího ohledu na národnost.

Bude snad místné, všimneme-li si ještě příjmův a výdajů knihoven německých a českých.

Německé knihovny, jež r. 1905 vykázaly příjmy, přijaly 40.707 K, české 148.931 K. Z toho činil obecní příspěvek u Němců 19%, u Čechů 60·1%, okresní u Němců 2·1%, u Čechů 5·5%, a poplatky u Němců 22·4%, u Čechů 8·4%. Od obcí dostalo příspěvek 36 čítáren německých a 446 českých, od živnostenských, zemědělských, obchodních a j. korporací, od společenstev a spolků 21 německých a 220 českých, od peněžních ústavů 16 německých a 126 českých, od okresních zastupitelstev 8 německých a 201 českých, od osob soukromých 19 německých a 117 českých a od zemědělské rady 3 německé a 20 českých.

Výdaje tvořily 39.586 K na knihovny německé, 144.968 na české. Z toho za službu připadá u německých knihoven 21·9%, u českých 24·4%, za nové knihy a časopisy u německých 41·—%, u českých 42·4%, za vazby a opravy u německých 16·7%, u českých 18·3%, za udržování místností, činži, světlo atd. u německých 15·2%, u českých 9·7%, na ostatní výlohy u německých 3·8%, u českých 4·7%, na výdaje nerozdělitelné u německých knihoven 1·4%, u českých 0·5%.

Průměrně na 100 obyvatelů německé obcovací řeči připadlo 1·76 K, na 100 obyvatelů české obcovací řeči 3·09 K výloh knihovních, na jedno vypůjčené dílo z německé knihovny připadalo 10 h, z české 9·2 h výdajův. U knihoven německých jest menší procento výdajů než u českých, což ovšem souvisí s menším počtem vypůjčovatelů v německých knihovnách.

Ještě dodatkem zbývá mi zmíniti se o umístění knihoven, neboť vhodné umístění má prospěšný vliv na intensitu jich užívání.

R. 1905 byly ve vlastním domě 2 knihovny české, německá žádná; v místnostech bezplatně propůjčených 144 knihoven něme-

ckých, 918 českých; v místnostech najatých 13 německých, 24 české; v hostinci 23 německé, 159 českých; ve škole 79 německých, 392 české; u obecního úřadu nebo v obecním domě 17 německých, 162 české, jinde 37 německých, 211 českých.

Místnosti vhodné mělo 69 knihoven německých, 449 českých; dostatečné 79 německých, 417 českých; nevhodné 9 německých, 58 českých.

To jest asi hlavní, co stručně lze o poměru knihoven německých a českých statisticky dokázati. Celkem z dosavadních údajů jest patrno, že my jsme na tom daleko výhodněji než Němci. Bylo by potěšující, kdybychom byli v takové výhodě i co se týče otázek jiných, zvl. hospodářské, ale i toto nás musí hodně těšiti. Nesmíme se však spokojiti pouze s dosavadními knihovnami, nesmíme se dáti ukolébati v nečinnost, nýbrž musíme stále pracovati, dosavadní knihovny zdokonalovati a nové zakládati. Když knihy již máme, musíme z nich náležitě těžit, hleděti je co nejvíce rozšířiti mezi lid, a to nejen mezi lid uvědomělý, nýbrž i mezi ten, jenž dosud je mimo naši činnost. My máme oproti Němcům nyní tu výhodu, že ten nedostatek čtiva, jenž jeví se u t. zv. Němcův, můžeme hraditi my, když se Němci zatím o ně mnoho nestarají. Při tom musíme míti stále ještě na zřeteli, že ti, jimž úředně říká se Němci, mají na sobě toho málo německého, že mezi těmi Němci je jednak velké procento těch, kteří byli násilně jako Němci zapsáni, jednak těch, kteří pro svoji odvislost nebo malou kulturní úroveň na oko dělají Němce, ve skutečnosti však jsou Čechy, a teprve zbytek že je německý, a ještě ne čistě, neboť i mezi těmi je veliké procento židů německých, kteří by měli hlásiti se k Čechům. Ti všichni, násilně předělaní, neuvědomělí a židovští Češi mohou se stále ještě státi opravdovými Čechy, a proto ti jsou vlastní půdou pro menšinovou práci a proto při všech podnicích musíme na ně pamatovati. — —

K závěrku ještě připomínám, že data o německých knihovnách nejsou všude úplná, neboť statistická kancelář, když některé německé okresy nevyplnily poslané jim dotazníky (což opět svědčí o málo vyvinutém smyslu pro vědeckou práci), musila si data zjednávati způsobem jiným, ne již tak přesným. Jak však Dr. Winkler v »Deutsche Arbeit« píše, jest německé knihovnictví ještě na nižším stupni, než jak udáno jest Drem Auerhahnem ve Zprávách zemské statistické kanceláře, z nichž čerpám.

---

[1] Viz »Menšinovou Revui«: Co píší o nás Němci? R. I. Č. 3

Dramata V. Vlčka.

Napsal Dr. D. Stříbrný.

(Dokončení.)

Chatrnou stavbou »Eliška Přemyslovna« jest obdobou »Soběslavu«. Příbuznost jest velmi těsná; v obou hrách vlastní pružinou jest intrika, kterou osnuje černý zločinec. V »Soběslavu« však auktor se aspoň snažil, intriku vysvětliti a představiti; tady intrice ani nerozumíme, ani ji nevidíme. Se »Soběslavem« shoduje se hra i řečí. Jsou pak tu dva druhy stilistův; postavy vznešené a důstojné mluví klidně, urovnaně, postavy nízké a vášnivé mají řeč pádnou a vzrušenou; ony rády rozpřádají umělé periody, tyto jsou stručné; ony nejednou upadají v jalovou deklamaci, tyto u všednost.

V »Elišce Přemyslovně« utkává se podobně jako v »Přemyslu Otakaru« vliv anglický s německým. Stavba a mluva zločinných osob i Frýdman mají stopy spolupůsobení Shakespearova; názor o tragickém hrdinovi, důraz na mravní stránku lidské bytosti, svědčí vlivu německému. Neruda[1] postřehuje ve hře vliv Schillerův a to »Panny Orleánské«; lze však pomýšleti i na »Marii Stuartovnu«.

Přepracovaná »Eliška Přemyslovna« z r. 1875 (tisk. r. 1875, premiera dne 18./12. 1876) má stejnou kostru příběhovou, avšak uspořádání látky, motivace a psychologie jsou nové; hra svými vlastnostmi přimyká se nyní k »Miladě«.

Poměr obou vzdělání v hrubých rysech vystihl dobře Zákrejs. Praví ť:[2] »Vazba kusu, dříve místy volná, nyní všestranně jest utužena. Zejména by znázorněno bylo smýšlení a hnutí v národě, zvolen nový motiv . . .« (Záhorovy výstupy.) »Obdoba obou předních dějových proudů podrobněji provedena i náležitě zkonstruována; při tom oba tyto proudy, totiž vývoj poměru mezi oběma královskými manžely a vývoj poměru mezi Rejčkou a Jindřichem z Lipé, pevněji do sebe sloučeny, což najmě efektní katastrofa dokazuje.« »Peripetie

[1] Nár. Listy r. 1866, č. 349. (Krit. spisy d. 3., str. 209.)

[2] Osvěta Vlčkova r. 1875, str. 873.

jest nyní opak peripetie dřívější. Kdežto v prvém zpracování Eliška v boji proti manželovi se zastavila, nyní jej dobojuje, až jest přemožena. A rovněž přeměněna katastrofa. Smrt Eliščina, jež prve měla ráz pathologický, nastane nyní jako jemně připravený a přece náhlý, tedy velmi dramatický účin předešlých dějů.« »Jak viděti, snažil se Vlček zdokonaliti své dílo dle nejpřísnějších požadavků aesthetických.

Stavba skutečně jeví veliký pokrok; jest logická, úměrná, školsky správná. Oddíly dějové jsou určitě omezeny, děj doveden jest po stupních až k effektnímu závěru, každý akt má své zvláštní napětí. Výjevy váží se pevně v celek společným poutem; každá postava, každý podnik má svůj dobrý důvod. Avšak bezvadná přece není. Exposice je sice nenucená, avšak odnášíme si odtud toliko obraz fakt, nikoli základy charakterův. Těžko se nese, že ani nyní auktor se nepokusil o výklad žárlivosti královen, když z napětí mezi nimi vyrůstá všecek děj. Uvěznění Jindřicha z Lipé jest nespravedlivé; Jan navštíví Zvíkov pro několik deklamačních slov; nešikovnost královského posla Hanuše jest podezřelá. Rozpaky Eliščiny v peripetii mezi vlastí a chotěm (monolog IV/1) jsou frase, o nichž nitro neví. Závěr vypočten jest na effekt; Rejčka sama agituje v lidu pro svou věc, Eliška zastaví se na ulici k besedě proto, aby celý kompars směl býti na scéně.

I ukazuje již stavba, že ani druhá »Eliška Přemyslovna« není tragedií velikého slohu. Stejné svědectví podává charakteristika. Jsou ovšem charaktery zjasněny a zlidštěny, avšak nestojí vždy na půdě pravděpodobnosti. A dále všecky — mimo Elišku a Jana — přicházejí na scénu hotovy, nemají vnitřního rozvoje.[1]

Nejvíce péče jest věnováno Elišce Přemyslovně. Vyrůstá neumdlévajícím idealismem a obětavou láskou vlasteneckou v postavu vskutku velebnou, avšak původní pojetí zanechalo své stopy: jest rozeklána v hrdou královnu a chabou manželku. Rozpor odkližen není; vlastenčící Eliška jest odvážná a mužná, milující Eliška je trpná a poddajná. V jednom těle přebývají dvě různé povahy, brzy ta, brzy ona, hlásí se k slovu. Potkají se v jediné vlastnosti, obě rády deklamují, vlastenecká Eliška ovšem pathetičtěji než milující.

Elišce Rejčce přidělen jest nyní úkol, usmrtiti sokyni. Proto posunuta v popředí a vystrojena větší daemoničností; všecko její jednání se rodí nyní zřejmě z vládychtivosti.

---

[1] O povahách hlavních osob Vlčkova dramatu »Elišky Přemyslovny« a Chocholouškovy novelly »Dvě královny« pojednal L. Sach v programu reálky prostějovské za šk. r. 1881—2.

V Janovi tenkráte postižena i představena je tragika renaissančního člověka, svíraného pouty mravní reformace; zní nejplněji v II/1. Frýdman ze Smojna měl dříve důležitý úkol (»černé péro«), nyní jest postavou podružnou; ve shodě s historií učiněn jest opportunistou; je jediným šaškem hry. Vesničan Záhor je plod allegorisační kombinace; svou anticipací husitství odporuje historickému ovzduší hry jako dříve Eliška. Již Neruda vytýkal,[1] že »zasahá do kusu s nedosti vysvětlenou, dramaticky tedy nedosti odůvodněnou mystikou«.

Řeč jest vyčištěna, zjasněna, uhlazena, urovnána. Shoduje se celkem s »Miladou«, avšak má hojnost obrazů. Však také »Milada« byla dramatem lidu, »Eliška Přemyslovna« je dramatem královen. Bohužel auktor se pohybuje stále v polohách nejvyšších a přeplňuje místy dialog obrazy na úkor dramatické úsečnosti; jeho metafory jsou spíše rhetorické než dynamické.

»Eliška Přemyslovna« jest drama pracně skládané a pilované, nikoli dílo vyvřelé z roznícené básnické obraznosti. Přednosti její, solidní charakteristika, úměrná stavba, uhlazená řeč, jsou plodem trpělivé píle. V pověsti ji udržovala pilná četba školní. Nadsázky, jako »patří k nejkrásnějším, nejčistěji vyhraněným zjevům básnického umění, které z duševních dílen původních vzešly na jeviště české«,[2] »dokonalá historická tragedie«,[3] vysvětlují se měřením historickým. Nedostatky nejtěžší, psychologické, postřehovali již současníci;[4] když pak dne 25. února r. 1899 na oslavu čtyřicetileté spisovatelské činnosti Vlčkovy »Eliška Přemyslovna« byla na Národním divadle obnovena, kritika přijala ji chladně.[5]

Truchlohrou v pěti jednáních »Lipany« (1881) byla dne 12./6. 1881 zahájena činoherní představení v Národním divadle. Pocty té dostalo se hře pro její vnitřní hodnotu. Vlček tentokráte pronikl pod povrch historie, nalezl duchové složky doby a postihl jejich protivné napětí, obnažil až ke kořenům vnitřní život tragické minulosti; historické pak postavy, které, puzeny jsouce vnitřním tlakem, vešly v zápas, aby se staly vykonavateli osudu, vystrojil vzácnou výrazností a životností. V »Lipanech« Vlček se přiblížil k historické tragedii velkého slohu.

---

[1] Nár. Listy r. 1876, č. 109. (Krit. spisy d. 5., str. 122).
[2] E. Krásnohorská: Nad hrobem Václava Vlčka, Osvěta r. 1908, str. 861.
[3] J. Šafránek: Václav Vlček, Slavín d. II., str. 217.
[4] K. Šmídek: Časopis Matice Moravské r. 1878, str. 104.
[5] Česká Revue r. II., str. 750 a j.

O složkách, kterými auktor vykládá Lipany, nejlépe poučí výpočet hlavních charakterův. Ústřední postavou je Prokop Veliký. Je zástupce zemské jednoty duchové; proto jest nutno, aby kalich se stal všeobecným a aby přestaly rozdíly stavovské; potom v zemi trvale se usídlí čistá lidskost (k ženě: »Oba jsme pláli tomu život posvětit, by blud a lež a pyšné násilí v prach byly svrženy, by člověk člověku jen bratrem byl, a předně naše Čechy jednou obcí bratrskou«). K jednotě země pracovati chtěl jako kněz, osud však mu vtiskl v ruku meč, jinak zajisté úklady pánů kalichu a bratrství odkliditi není lze. Tu však v Prokopovi zmohutní voják na úkor kněze — hrdina se zpronevěří své myšlence. Porážku mu způsobí výstřední demokrat Kolman, života ho zbavuje krajní katolík Rosenberk.

Žádný jiný z božích bojovníků nemá Husovy jednoty ducha Prokopova, všichni přizvukují důrazněji rovnost společenskou než kalich a tíhnou k meči. Jsou to hejtmani Jan Čapek ze Sán, Jan Roháč z Dubé, Jarek, Kolman, kněz Jakub Vlk a řemeslníci Sova a Suk. Kolman náleží k demokratům krajním. Proto mezi ním a Prokopem jest od počátku napětí, podezírá vůdce pro jeho mírnost ze spádů s pány. Na Lipanech utká se s Roháčem, šlechticem, urazí i Prokopa. Ten potrestá jej pouhou domluvou, Kolman však nesnese ani té a vymstí se zradou.

Katolík Oldřich z Rosenberka jest pustý fanatik, zavilý úkladník kalicha, oddaný sluha papežův a císařův, charakter nízký a odporný. Jednota panská vznikla jeho návodem; má pod zástěrou zájmů stavovských odstraniti kalich. Vykonavatelem jeho vůle jest Menhart z Hradce. K odporu proti Prokopovi vede jej důvod vlastenecký a stavovský; proto proti němu, »zeměškůdci«, »samozvanci«, sjedná jednotu všeho panstva českého, bez rozdílu vyznání, proto proti Prokopovi mluví a jedná.

Ostatní páni vystupují proti Prokopovi z důvodů pouze stavovských. Jsou to Diviš Bořek z Miletínka, zemský správce Aleš z Risenburku, Vilém Kostka z Postupic a Jiří z Poděbrad. Všichni jsou zaslepeni prospěchem stavovským a neprohlédají, že vítězství nad lidem povede k odstranění kalicha. Nejsličnější povaha jest Jiří; Prokop mu odkazuje kalich v ochranu.

Tak Vlček vybral z historie postavy, které by zastupovaly všecky proudy v národě, od vášnivého katolictví ke krajnímu kališnictví, od rozhodného aristokratismu k výstřednímu demokratismu. Středem je Prokop; od jeho postavy rozbíhají se odstředivě oba roz-

hodující proudy, panský a lidový. Panská strana má celkem šest zástupců; jejich pořadí, hledě k vášnivosti přesvědčení, jest: Jiří, Kostka, Aleš, Bořek, Menhart, Oldřich. Lidová strana má šest, s nevypracovaným Sukem sedm zástupců; pořadí jejich jest: Čapek, Roháč, Jarek, Vlk, Kolman, Sova (Suk).

Bohužel první hry Vlčkovy zanechaly stopy i v »Lipanech«; Gideon má tu potomka v Radoslavu. Není nemožný (i Vocel a Svat. Čech vytvořili postavy podobné), avšak jest nepravděpodobný. Má důležitý úkol, obnažiti pletichy panské, a tu nemírná jeho romantika tím více uráží.

Všecky však ostatní postavy jsou životné, důsledné, přirozené, pravdivé. Charakteristika jest úsporná, výrazná, ostrá. Sem hodila by se Nerudova pochvala »Elišky Přemyslovny«: »O povahách se tu široce nevypravuje, charakterisují se samy každým krokem svým, a často dovedl spisovatel-umělec dvěma třemi slovy vykouzlit plastiku překvapující.« Auktor v »Lipanech« zmocnil se tajemství dramatické kresby: každé slovo, každá myšlenka má svůj vztah k ději; všecko myšlení i cítění mění se v konání; všechen klid jest úvodem k pohybu. Výklad psychologického úspěchu »Lipan« jest dán »Miladou«. Většina postav jest vybrána z lidu, ba i šlechta má rysy lidové, historicky doložené. I není tu úskalí, o které se jindy úsilí auktorovo rozbíjelo, »Lipany« nemají postav královských. V jiných hrách těžko se nese, že povahy jsou modernisovány. Toho nebezpečí tu nebylo; žádná snad jiná doba nemohla tak dobře vyhověti Vlčkovi jako právě doba Lipan, doba domácích rozbrojův a násilí, i směl auktor vystaviti postavy dramatu ze svých ideí vlastenectví, svornosti a lidskosti, aniž historii ublížil. K chvále dramatikově je, že hospodaří těmito motivy správně; žádný z jeho hrdin není přebarven.[1]

I jinou radostnou věc pozorujeme: Vlček se snaží se zdarem o kresbu individuální a dobovou. Prokop se zaklíná: »Blesk boží spal mou ruku za každý čin, kterým zemi chtěla uškodit, a tresci rovněž na mém jazyku, co kdy na škodu země promluvil!« Vlk vítá Prokopa: »Zvěst medoústá přiletěla k nám, že přišel srdcí našich miláček, své vlasti tvrz a chlouba největší, kalicha paže nepřemožená, potlačeného lidu paveza, pyšných a násilníků krotitel, Římského Ba-

[1] Pochvalu charakteristice vzdává i J. Voborník v Časopise Českého Musea r. 1898, str. 303: »Drama Vlčkovo »Lipany«, ač lepší romantičností posledních dvou jednání velmi osudně, představuje belletristicky Prokopa Velikého dosud nejlépe.«

bylonu hrozný poplach, nad všemi nepřáteli vítěz přeslavný.« Jarek se rovněž opírá o bibli: »Dlouho musí pracovat i meč i oheň, než se očistí tvář země z hloží satanášova. Zem zaslíbenou neuzříc vymříti musí naše pokolení, neb ještě s antikristem smířiti se chce!« I viděti také odtud, jak hluboko tentokráte se Vlček pohroužil do minulosti. Jeho archaisující náběh nabývá zvláštní zajímavosti tím, že o něco později i Stroupežnický stejně posiloval historism svých veseloher. Pokud tu na Vlčka působil příklad J. J. Kolara (jmenovitě v »Pražském židu« z r. 1871), zůstává nerozhodnuto.

»Lipany« jsou jediná historická hra Vlčkova, psaná prosou. Má všecky přednosti verše, zvučnost, čistotu, uhlazenost, ale i sytou barvitost, jadrnou výraznost. Verš auktora vždy poutal v účinné charakteristice a obnažoval rozumový způsob jeho tvoření; nemírné bohatství ozdob, podivnosti ve skladbě obrazů, naprostá správnost jambického rhytmu usvědčovala jej z práce kombinační.

I stavbou »Lipany« jsou vrcholné drama Vlčkovo. Po stručné exposici kladou se základy k tragickému ději již v prvním aktu, Prokop a Menhart již tady se utkávají. Spor se zadrhne v druhém dějství zprávou Radoslavovou o pletichách panstva s Rosenberkem a vyvrcholí v Královĕ Dvoře, kde se znepřátelí i obě hlavy Čech, Prokop a Aleš; Prokop vydává heslo proti pánům: »Za kalich a za volnost lidu!« Zdá se, že podnik se zdaří, Prokop má za sebou lid; avšak v následujícím jednání již je připraveno řešení tragické, výstřední demokraté ujímají se činu. V posledním aktu rozkol mezi Tábory se vyhrotí, Prokop podléhá a umírá; věc lidu jest pohrobena, avšak kalich zazáří novým leskem, ujímáť se ho Jiří.

Do posledních podrobností však Vlček stavby nepromyslil; násilnosti, kterým jsme uvykli v předešlých hrách, jsou i tady. Exposice nepřiléhá dobře k ději, jest vystavena pro sluch divákův; diplomatický Menhart zbytečnou prudkostí stěžuje si svou podkopnou práci; Prokopova neznalost úmyslů panstva zaráží; Radoslavův podnik trpí romantičností; Prokopova divadelní neopatrnost (jednání před vězni, klíče) uráží pravděpodobnost a silně snižuje linii hry. Avšak »Lipany« mají i řadu skutečných předností. Bohatý děj valí se kvapnou prudkostí k cíli; každý nový výjev děj posouvá, žádná postava nemluví jalově a marně, vše je život, ruch, spád. Látka jest rozložena v úměrné akty, z nichž není žádný přeplněn ani zase chud; jednotlivé oddíly spínají se v dobrou jednotu a stupňují napětí stále důrazněji. Scény vysokého dramatického vzrušení stří-

dají se s lyrickými výlevy pochyb, malomoci, lásky; scény sněmovní a válečné provázeny jsou obrázky rodinnými.

Technika Vlčkova jest vůbec pozoruhodna, v »Lipanech« však vydala ovoce nejlepší. Scéna je stále bohatě zalidněna, a přece nikdo z přítomného množství neposlouchá nečinně, každý přispívá svým dílem ke všeobecnému ruchu. Hromadné scény stavěny jsou s bezpečnou virtuositou; jest viděti, že Vlček má za sebou řadu dramat královských. Effekty rozloženy jsou sice po vší hře (podnik Radoslavův, bouře v Královč dvoře, požár příbytku Prokopova), nejhojnější však jsou na konci; bitva lipanská dotírá na diváka všemi prostředky divadelní techniky.

»Lipany« vzbuzují hlubokou náladu tragickou, avšak tragedií ve smyslu dramatickém nejsou. Prokop, hrdina kusu, neodlišuje se dosti zřetelně od okolí, není nad ně vyzdvižen, splývá s ním v jedno tělo. Jeho tragická touha po duchovní jednotě jest utajena, náleží minulosti, jest pouhým předpokladem, nikoli obsahem přítomnosti. Prokop hry jest vojevůdce, dbalý vítězství nad protivníkem a hynoucí v bolesti z porážky; jest mluvčí strany, ředitel protipanské akce, vojenský velitel. Události zajmou jej tak, že se nepohrouží v nitro, neobnaží své marné touhy, neuvědomí si své tragiky. »Lipany« nemají velikého hrdiny, jehož nitra by všechny scény byly viditelným symbolem; Prokopova touha není světlem, které by zalévalo veškero okolí. »Lipany« jsou řada historických výjevů, hluboce založených a zdárně představených, jsou mosaický obraz tragické minulosti, nikoli však veliká historická tragedie v klassickém slova smyslu. Než tak značí obohacení české literatury; historickou věrností, spolehlivou psychologií, archaisující mluvou, zdárnou stavbou, výbornou technikou patří k nejzdařilejším dramatům historickým své doby vůbec.

Vlček ovšem neměl veliké básnické vášně, mohutného tragického pathosu, nebyl dramatik rozený. Pádně tomu svědčí poslední jeho drama, truchlohra v pěti jednáních »P o v o d e ň« (1891, premiera dne 30./11. 1891). Jest to naivní, začátečnická hra, kterou se smutně končí dramatická činnost Vlčkova. Svými vlastnostmi staví se po bok prvním hrám auktorovým; nepřirozeností povah, nuceností děje, nehospodárností prostředků rovná se »Soběslavu«, zdlouhavostí, rozplizlostí, mlhavostí jest obdobou »Přemysla Otakara«. Výklad úplného nezdaru hry hledati je v přechodu k modernímu životu, na který Vlček jednostranností pozoru nestačí, a především

v epickém základu.[1] »Povodeň« je špatné zdramatisování románu »Samohrady«, stavbou a charakteristikou rovněž chabého. —

V letech šedesátých se Vlček pokusil také ve veselohře. R. 1862 provozována byla jeho veselohra v jednom jednání »Veselý pohřeb«, r. 1864 veselohra ve třech jednáních »Šachy« a r. 1869 satirická kratochvíle v pěti jednáních »Rebelie v Kocourkově«; tato hra vyznamenána byla i cenou.[2]

Tištěny jsou pouze »Šachy« a ty ukazují, že ve veselohře Vlček zápasil s látkou ještě tíže nežli v truchlohře. Hra je studentská imitace veseloher Shakespearových, kterými se Vlček řídil i v charakteristice i v stavbě i v mluvě. Vzoru svého auktor nezažil; děj je všední, chudý, nejasný a vodnatý, postavy bledé a záhadné, stavba se drobí, řeč jest temná a strojená.[3]

Stran ostatních dvou jsme odkázáni na referáty současné. Úsudky o »Veselém pohřbu« jsou zamítavé.[4] Osnovou »Rebelie v Kocourkově« byl »boj o konečné vítězství politického osvícení nad šosáckou omezeností«.[5] Kritika chválila výběr látky ze současného života národního, bedlivé pozorování venkovských poměrů, vytýkala rozvleklou stavbu, chudost děje.[6]

I zdá se, že i veselohry Vlčkovy se braly cestou znamenanou dramaty vážnými; po otrocké a neobratné nápodobě Shakespeara hlásilo se i tu vystřízlivění a uklidnění. Vlček však nebyl z duchů, kteří tvoří nově a samostatně. Opřel-li tvorbu vážnou o Schillera, ve veselohře neměl vhodných vzorů ani cizích ani domácích; to asi bylo příčinou, že se od veselohry záhy odvrátil.[7]

Chceme-li oceniti úhrnem dramata Vlčkova, tu je přihlížeti toliko k hrám vážným. Veselohry jsou zajisté pokusy, auktorem od-

---

[1] Srov. Světozor r. 1892, str. 36 a j.

[2] Přisouzení prvé ceny stalo se, jak se zdá, z důvodů politických. O věci se rozvinul časopisecký boj; dokumenty jeho otiskl J. Štolba v knize »Z mých pamětí« d. II., str. 57. (»Moje první cena«).

[3] Současná kritika ovšem hru odsoudila, tak na př. J. Neruda v Hlase r. 1864, č. 132. (Krit. spisy d. 1., str. 382). Vlček se bránil, ovšem marně, zasláním v témž listě; srov. i článek A. Pražákův ve Zvonu r. 1907: »Nerudova divadelní kritika«.

[4] J. Neruda: Hlas r. 1862, č. 13. (Krit. spisy d 2., str. 165); Obrazy života r. 1862, str. 35.

[5] Politik r. 1869, č. 252.

[6] J. Neruda: Nár. Listy r. 1869, č. 255. (Krit spisy d. 2., str. 257); V. Vávra Nár. Listy r. 1869, č. 259; Hálkovy Květy r. 1869, str. 295.

[7] V Budějovicích dávána byla r. 1867 hra »Nesvorní«; byla-li to veselohra, zpráva pí. A. Vlčkové nepraví.

ložené, a nezdar jejich lze přičísti na vrub doby. Za květu pathetických romantických tragedií historických bylo těžko napsati dobrou veselohru. Učiniti nositelem komiky postavy královské, zakazovala zbožná úcta k veliké minulosti; zbývaly tedy veselohře postavy lidové, jejich psychologie však našim dramatikům pro nedostatek studia byla dlouho neznáma.

Vážné hry Vlčkovy následují za sebou podivným způsobem, střídají se hry dobré se špatnými. Dramatické dílo Vlčkovo nemá organického rozvoje; jeho linie netíhne vždy výše od roviny průměru, nestoupá s intensitou vždy větší, nýbrž umdlévá, níží se, padá v rovinu, na chvíli se vymrští a zase se zlomí. Vlček nebyl rozený dramatik; sáhal k formě dramatu, nejsa puzen vnitřním tlakem; dobré dílo dává mu náhoda.

Vlastního, pevného názoru o podstatě dramatu Vlček neměl. Podléhá proudu doby, obecnému vkusu; od Shakespeara přeběhne k Schillerovi, odtud zase k dramatu modernímu; přijímá i vlivy domácí. Zmítá se mezi různými vzory; nezaživ ještě plně jednoho, obrací se již ke vzoru jinému, a nepotlačiv tohoto, následuje vzoru třetího. Tak pochopíme, že »Přemysl Otakar« a první »Eliška Přemyslovna« jsou složeny z dvojích živlů, vzájemně si odporujících: tak si vysvětlíme přítomností postav shakespearovských v druhé »Elišce Přemyslovně«; tak porozumíme, proč i »Povodeň« vyzdobuje hrdinku dojemnou velebností. Umělecká osobnost Vlčkova jest nesamostatná i poddajná; nemá pevné víry ani mužné odvahy dramatika Hálka.

Individualita Vlčkova jest i neurčitá; romantika má sice v jeho dramatech vrch, avšak najdou se i živly realistické. Romantika prochází vším dílem Vlčkovým, je v charakteristice i v poměru k historii. Rodina romantických charakterů jest velmi četná, má své členy ve všech dramatech. Nejméně romantiky mají »Milada« a »Lipany«; tu zajímavou výjimkou Vlček uvádí na scénu charaktery pravdivé, přirozené; to proto, že vykonavateli děje učinil postavy nekrálovské. Hry své Vlček staví z motivů dějinám cizích. Děj »Soběslava« roste z pomstychtivosti zatvrzelého pohana; tragika Přemysla Otakara záleží v neuskutečnitelnosti říše lidskosti; Eliška Přemyslovna koření v přílišné lásce k vlasti; osud Miladin vyrůstá z náboženského fanatismu. Toliko »Lipany« mají motiv dějinný, toliko »Povodeň« základ realistický. Romantická jest i nálada a poslání her; mají utvrzovati ve vlastenectví, učiti lásce a úctě k lidu, šířiti zásadu lidskosti.

Tím jest dána historická hodnota her auktorových. Vlček obnovuje historická fakta, nekřísí však minulé psychologie; události nechává nedotčeny, vykonavatele jejich však mění, přibarvuje a přebarvuje, plní myšlením a cítěním moderním, aneb aspoň nedobovým. Nejlepší, historii nejvěrnější jsou »Lipany«; všecka dramata královská jsou však nepravdivá.

Jsou mnohé přednosti her Vlčkových. Stavba bývá obratná a úměrná. Děj zpravidla je rozložen v patero jednání podle svých hlavních bodů; akty bývají určitě ohraničeny a zesilují stále důrazněji účin; výjevy vážou se zpravidla pevně v jednotu aktu. Vhodně střídají se výjevy královské s lidovými, rušné s klidnými, vážné s veselými; zástupců lyrismu nechybí nikde. Technika Vlčkova jest výborná. Zná dobře zákony divadelní perspektivy i pohybuje se na jevišti s bezpečnou jistotou. Zvláště dobře rozvíjí scény lidové a bitevní. Effekty kupí — až nehospodárně — v »Elišce Přemyslovně« a v »Lipanech«; avšak ani jiné hry nejsou bez nich. Řeč Vlčkova je vždy vytříbená, plynná, uhlazená, zpravidla i výrazná a obrazná. Jambus auktorův jest většinou správný a plynný.

Tyto přednosti však nejsou provázeny hodnotou vnitřní. Charakteristika bývá nucená. Většina hlavních postav náleží rodu knížecímu a jest ozářena jasnou svatozáří. Královské postavy jsou velebné, ušlechtilé, dokonalé — až na úkor své lidské přirozenosti; tak ovšem si auktor usnadňuje tragický účin pádu svých hrdin. Postavy Vlčkovy jsou i jednotvárné. Základem všech čelných charakterů je vlastenectví, lidovost, lidskost, vedlejší pak postavy hodnoceny jsou dle svého poměru k těmto třem prvkům ústředním. Lidé Vlčkovi dále přicházejí na jeviště hotovi. Nemění se, nerozvíjejí; dramatická jejich přítomnost není vnitřní rozvoj, nýbrž čin ve smyslu hotové povahy. Charaktery auktorovy bývají passivní. Souvisí to s nedostatky jmenovanými; povahy dokonalé a hotové nemají mnoho příčin k zápasu i jest nutno, vyzvati a přinutiti je k činu silami vnějšími. Charaktery Vlčkovy bývají ostře protikladné. Vznikají jednoduchou negací, zastupují dva protivné extremy. V takovém poměru jsou Gideon a Soběslav, Přemysl Otakar a Záviš, Eliška Přemyslovna a Eliška Rejčka, Milada a Albrecht; v »Povodni« a v »Lipanech« jsou i postavy vedlejší v protikladu. Povahová dokonalost, ucelenost, trpnost, protikladnost ubírá postavám Vlčkovým přesvědčivosti, přirozenosti, životnosti. Nalézáme však i hotová schemata, bez krve, masa a kostí; jsou to Gideon, Anežka, Bohuslav, Záhor, Radoslav. Individuálně Vlček — až na řídké případy — ne-

kreslí. Je dvojí druh postav auktorových: králové a lid; všichni příslušníci obou rodin mají vždy barvu stejnou; postavy knížecí vyslovují se napořád v hlubokých sentencích a umělých periodách, postavy lidové mají řeč průhlednou, stručnou, mnohdy hrubou. Náběh k malbě individuální je v »Miladě« a v »Lipanech«; čerpá však Vlček toliko z bible. Lidé Vlčkovi jsou vytrženi ze svého okolí, jsou osamoceni, nemají příbuzných ve svých vrstevnících, postrádají pozadí duchových proudů své doby; tím ovšem historická illuse velmi trpí.

I stavba vybízí k námitkám. Úzkostlivé, úměrné dělení a rozměřování aktů působí leckde dojmem školskosti. Exposice bývá neúplná; podává obraz fakt, nikoli však obrysy charakterů. Většina her Vlčkových trpí epickým rázem děje a žádá formy jiné, psychologické studie. Zřídka dramata Vlčkova představují děj všelidského významu; tragika »Milady« je znehodnocena a tak vážným symbolem pozemského osudu jsou jen »Lipany«. Ostatní hry nemají váhy všeobecné; podávají obraz pádu, způsobeného silami zvláštními, místními a časovými.

Mluva Vlčkova není úsporná, obsažná, jadrná, nezná tajemství dramatické zkratky a nápovědi; jest pohodlná, pomalá, rozvláčná. Metafory jsou nezřídka nucené, nadsazené, přepiaté; nepodmaňují, nýbrž překvapují; nejsou dynamické, nýbrž rhetorické. Obrazové bohatství místy jest takové, že pozornost umdlévá; v tomto nesmírném kupení libují si postavy královské a tak jejich mluva má ráz nestřídmého pathosu.

Vlček nebyl psycholog, nebyl dramatik, nebyl básník; skládal svá dramata namáhavě, cestou rozumové kombinace; přednosti jejich jsou technické. Nejvýše stojí »Lipany«, drama lidové; hry ostatní mají význam spíše buditelský než umělecký. Jiný obraz se však objeví, měříme-li měřítkem historickým. Vlček náleží k předním dramatikům období Kolárova; je ze zástupců pathetického romantického dramatu dekoračního; představuje úsilí doby o zákonný stil dramatický podle velkých vzorů západních; obráží nejistotu, kolísání, pochyby období; ztělesňuje přímo typicky chyby i přednosti dramatiků Prozatímního divadla.

Vliv Vlčkův, zdá se, byl značný; představuje dobrý průměr a ten vždy působí přitažlivě. »Eliška Přemyslovna« a »Milada« vykonaly pout po všech jevištích českomoravských; slavná tragédka, paní Sklenářová-Malá hrávala titulní úlohu[1] a tak nejlepší díla Vlčkova

[1] Zapsal Fr. Bílý: Ottův Slovník naučný d. VI., str. 317.

přešla ve všeobecný majetek. V celém rozsahu vliv Vlčkův ustanoviti, dnes ještě možno není. Jistě však literární historie pojmenuje jeho žáky J. Junghause a Frant. Zákrejse; i Zd. hr. Kolovrat Krakovský a El. Krásnohorská mají s Vlčkem styčné body.

Ke konci sluší citovati pohrobní slova V. Dyka:[1] »Jsme daleko dnes od theorií, které řídily činnost Vlčkovu; hranice jeho nacionalismu jsou nám úzké a svíravé. Naděje »na jeden ovčinec a jednoho pastýře« vzdali jsme se nadobro. »Svornost«, o níž mluvívali staří, zdá se nám prázdným a dutým heslem; kolikrát ubíjela se lepší myšlenka zabijákem svornosti? Ale poslechněme přece ještě slova, pronesená na odchodu! Obraťme se s nimi na okamžik do mladých jejich let, do dob rašení a bujení jara! Snad nám blednoucí rty jejich dovedou přece něco říci.« — Podobně lze zavolati za uměleckou činností zemřelého. Theorie, které řídily dramatickou činnost V. Vlčka, jsou dnes překonány a opuštěny jako úzké a svíravé. Romantický poměr k historii ukázal se nesprávným; důraz na národně výchovný živel brzdil nejednou umělecký rozvoj písemnictví. Než vzpomeňme, že Vlček náleží nejstarší fasi naší moderní literatury. Přičinil se i on — ovšem po svém — o rozvoj a pokrok. Dílo jeho, třeba průměrné, je svědectvím neumdlévající píle, výrazem poctivého přesvědčení, odkazem ducha, nadšeného myšlenkou vlastenectví, lidovosti a lidskosti.

---

[1] Lumír r. 1908, str. 522: Václav Vlček.

Základy obecního zřízení v Rakousku.

Napsal Dr. Jos. Redlich.

(Dokončení.)

Pravidelně ve větších obcích a v okresích vedou předáci jednotlivých politických stran, již opět zase jsou voleni do zemského sněmu, a tak vyskytuje se, nehledě k volební kurii velkého statku, v zemském sněmu jen několik málo členů, kteří sami neúčastní se vnitřního života komunálního ať už jako starostové obcí nebo členové obec. zastupitelstva či jako členové okres. výborů. Tu je samozřejmé, že ani zemský sněm ani zemský výbor nemůže pomýšleti na to, aby ze svěřené jim zemské autonomie činili základnu zemského zákonodárství nebo správy, jež by směřovala proti autonomii obcí. Tak vývoj našeho veřejného života v korunních zemích vždy pouze výrazněji zdůraznil myšlenku autonomie obecní také v poměru ke korunním zemím. Jako samy korunní země vůči státu navykly si požívati rozsáhlé autonomie finanční a necítí, že by v tom nejmenším byly prakticky obmezovány[1] vlivem ustanovení zemských základních zákonů o nezbytné císařské sankci k uzavírání zápůjček nebo ku zvyšování zemských přirážek, právě tak důsledně a touž měrou zemské sněmy a zemské výbory, ovládané myšlenkou svobodné správy, rozšířily v praxi nad míru na prospěch obcí jejich finanční autonomii, obecním zákonem obmezenou. Právě také z těchto příčin

---

[1] Výsledek tohoto vývoje je dnes špatný stav zemských financí, panující ve většině korunních zemí, pro což nejvlastnější důvod nutno hledati v diskrepanci, stále více se přiostřující mezi oborem působnosti zemských sněmů, více jen principielně ohraničeným, a nepatrným podílem na celkové daňové síle obyvatelstva, přiděleným zemím. Tu jako vůbec ve finančních důsledcích toho tkví nejpodstatnější slabiny rakouské samosprávy zemské a obecní. Srov. nanejvýš poučné materialie z porady, konané roku 1908 o zemských financích: Die Landeshaushalte der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. (Dle rozpočtů na rok 1905 zpracováno c. k. ministerstvem financí), Vídeň 1907, dále stenografický protokol ankety o zemských financích, Vídeň 1908.

naše korunní země vykonávaly a vykonávají právo vrchní instance vůči obcím, přiměřené jim základním zemským zřízením, pouze s větším nebo menším obmezením. A tak ve většině korunních zemí došlo se tam, že naše obce nemají jen mimořádně rozšířenou sféru nestátní sféry správní, nýbrž dobyly si také v oboru správy majetkové, v příčině zdaňování a dělání dluhů přes zákonné poručnictví korunních zemí jako vyšších těles samosprávných, současně dalekosáhlou sféru správní, prostou zemského vlivu: konečně působilo také, že odvolací kompetence zemských sněmů, zřízená na základě XVIII. článku říšského obecního zákona, přišla k praktickému osvědčování jen v relativně obmezeném rozsahu, takže ani zde nijak se nesáhlo k zcela dobře možnému obmezování svobodného sebeurčení rakouské obce v tak rozsáhlém oboru jejího samostatného působení. Není pochyby, že tento vývoj má mnoho stínů, jak pro stát, ježto daňová síla obyvatelstva je předem pro něj seslabena nehospodářskou finanční správou obecní, pro obce samy, ježto průmyslový vývoj jejich je zatěžován příliš vysokými přirážkami obecními. Nedá se také popříti, že zde nutno viděti skutečně jedno z povážlivých míst celého systému svobodné samosprávy komunální. Přece však nic více by neodporovalo duchu všech našich samosprávných zařízení v zemi a v obci, jako názor, že léčivý prostředek proti doznaným zde chybám třeba hledati v přísně byrokratickém podřazení obcí státu. Spíše každý, jenž je pro organický vývoj moderního státu ústavního v duchu samosprávy a sebevlády, musí stavěti také zde na všeobecných léčivých a pomocných prostředcích, ležících v politickém vývoji svobodných kulturních národů: na rostoucím porozumění širokých vrstev pro odvislost hospodářského vývoje od obecní finanční politiky, na vzrůstu všeobecného zájmu a oceňování dobré správy místní a vůbec na všeobecném stoupání politického nazírání. Svobodná volba obecního zastupitelstva ze všech vrstev obyvatelstva, veřejná kontrola správy obecní novinami a bojem stranickým jsou pak bezpečnými prostředky k tomu, aby čím dále, tím silněji apel k voličům a poplatníkům vzbuzoval odpor proti šířícím se nepořádkům, způsobeným nerozumným nebo nepoctivým vykonáváním komunální autonomie.[1]

Leč ještě jiný moment nutno zde uvážiti; třeba totiž porozumět

---

[1] Kromě toho třeba uvážiti, že také obecní právo bylo zlepšeno v mnohém směru. Tak na př. v jednotlivých zemích korunních vyskytly se návrhy zákona na zavedení neodvislé a skutečné revise obecních účtů jakož i obecního hospodářství.

tomu, proč svoboda obce v Rakousku jest už od založení vždy více posilována a proč čím dále, tím více stala se trvalejší. Kdo zná politický život v Rakousku, ten ví, jak během posledního půlstoletí rakouská obec dostala vlivem existující obecní svobody ráz nejen základního pilíře veškeré místní správy, nýbrž i jak rozvinula se v orgán nejdůležitější a jedinečný, v orgán svobodné politické činnosti obyvatelstva. Všichni v Rakousku víme, že obec především ohledně hnutí národního — nejsilnější to síly v politickém životě rakouském — ukázala se a ukazuje se jako nejvlastnější bašta každé národnosti v jejích sídlech. Tím si také možno vysvětliti, proč autonomní obec v Rakousku jak v zápase národnostním tak také ve vnitřním životě národním, v němž vyvinul se ostrý strannický rozpor sociální nebo politický, stala se nejdůležitějším předmětem boje a pro dočasného vítěze nejdůležitějším elementem k rozvinutí sil strannických. Zkoumání postavení, jaké v tomto ohledu zaujala rakouská obec — bylo by hodně nesnadné, k tomu bylo by tu také třeba ještě respektovati vedle všeobecných zjevů četné zvláštnosti, různé v různých korunních zemích — vedlo by k důležitým výsledkům na poli moderní státovědy. Také s tohoto hlediska vyplývá na konec jako vládnoucí princip, že »autonomie« obce, jak se chápe toto slovo v rakouském politickém názvosloví, znamená, že právo obce na sebeurčení, v podstatě ni státem, ni korunní zemí obmezované, jest rozhodující charakteristický rys rakouské obce.

O tom nemůže býti sporu, že s tohoto hlediska vnikli jsme po jedné stránce do vnitřní podstaty rakouské obce, avšak na druhé straně čerpáme odtud i vysvětlení onoho zjevu, nahoře již pozorovaného, zjevu nezničitelné životní síly, skryté v základní myšlence rakouského práva obecního, jež počínaje Stadionovým obecním zřízením z r. 1849, zapustila hluboké kořeny v politický a sociální život v Rakousku, zjevu, který teprve umožňuje pochopiti politické pojímání naší kommuny v celé její plnosti. Vysvětlení toto spočívá v tom, že dostalo se myšlenkou obce, co možná prosté vlivu státního, samostatně o sobě rozhodující — a snad by se mohlo říci, že zakladatelé prvního rakouského zřízení obecního nebyli si toho ani zcela vědomi — zadostiučinění svéráznému charakteru rakouského státu. Rakousko od jakživa je soujem panství nad četnými, nanejvýš rozličnými, v mnohých věcech navzájem cize proti sobě stojícími zeměmi

a národy, jež žijí téměř od nejzazšího evropského jihu až k sarmatským úžinám za velmi rozmanitých podmínek zeměpisných, hospodářských a historicko-kulturních vedle sebe a často ve vzájemné směsi. A Rakousko je stát, jehož jednotlivé součástky historické teprve od polovice 18. století srostly organicky v jeden administrační, hospodářský a politický svazek: reformy Marie Terezie a Josefa II. pokoušely se poprvé utvořiti jednotný stát, centralistický absolutismus pak od r. 1848 do 1860 tento pokus dokončil s nepopíratelně velkou schopností technicko-administrativní. Ale již roku 1848 pronikal a plně od trvalého zavedení ústavního života v Rakousku vždy ostřeji vystupoval hluboký odpor, jejž vyvolalo veškeré historické, ethnické a kulturní složení Rakouska, proti myšlence jednotného státu centralisticky řízeného. Hrabě Stadion, svého času nejznamenitější nositel ideologického liberalismu, zbarveného specificky rakousky, bystře to poznal, a z toho poznání vzniklo jeho obecní zřízení, ba ještě více, celá velká koncepce státu spočívajícího na tak zvané »autonomii«, již vložil do provisorního obecního zřízení. V podobné říši, jako v Rakousku, nutně by se ukázalo holou nemožností, úplně intaktně udržet a současně organicky spojit reformy právní, principy a instituce liberalisticko-konstitučního státu se starým německým vrchnostenským státem, jak jej Rakousko zúplna prosadilo při svém soupeření s Pruskem v druhé polovici 18. století; to také revoluce z r. 1848 v Rakousku a v Německu jasně prokázala. Udržeti co možná intensitu centralisující činnosti státní, jak ji poprvé utvořil vrchnostenský stát, vůči požadavkům ovládaných po účasti na vládě a správě, jež konečně staly se neodbytnými: to byla velká úloha všech tvořivých státníků 19. století, konstruktivně činných. Tato úloha byla rozřešena adekvátně vzhledem k dějinné povaze hohenzollernské monarchie podivuhodně v sebe uzavřeným systémem vnitřní správy v té formě, jak jej vytvořilo Prusko pod theoretickým vlivem Gneistovým a pod dosavad neotřeseným politickým vedením pruských konservativců. Tam bylo možné toto řešení: tam ve vlasti nejpřísnějšího soustředění politických, hospodářských a vojenských sil v rukách státních, mohla se zachovati nejintensivnější správa se strany vrchnostenského státu při nanejvýš skromném vyjití vstříc požadavkům doby, z části však pouze ve formě liberálních a plně demokratických postulátů a to takovým způsobem, že státní, scentralisovaný úřednický aparát zakryl se průsvitnou přikrývkou samosprávnou; zároveň pak jest rozuměti této samosprávě tak, že také za ní myšlenka centralistické moci vládní a jí zdůvodňující politický

názor světový má míti kdykoli ve všech důležitých věcech rozhodující slovo. Alexander Bach pokusil se podobně rozřešiti tento problém v Rakousku, avšak ztroskotal, protože nebyl s takovou úlohu. Arci dovedl vytvořiti, on, mistr organisace, zmodernisovaný aparát centralistického, vrchnoporučenského státu, jenž existuje ještě dnes v Rakousku. K vůli tomu však musel odstraniti samosprávný systém, jak vyšel z liberalismu hraběte Stadiona. Jakmile pak znovu dostavil se s obnovením rakouské ústavy problém organického spojení liberální správy se silným mocenským aparátem státním, tlak poznání hnal k pokusům o jeho rozřešení, kdyžtě se vidělo, že v Rakousku, tak mnohotvárném, různojazyčném a národnostně smíšeném, ovládajícím po staletí pomocí německého úřednictva slovanské a románské národy, je možné jen na několika málo místech skloubení sil obapolných organisací — národů a státu — organickým spojením lidových institucí se zmodernisovaným byrokratickým, vrchnoporučenským státem 18. století a františkovského období. A tak uskutečnění principu autonomie v rakouských obcích a korunních zemích, jak se jasně a nepochybně projevuje v obecním zákoně z roku 1862, v návrzích ústavních a ústavách z roku 1848 a 1867, jest jen doznáním nemožnosti udržeti s nezmenšenou kompetencí a mocí v říši vrchnoporučenský a úřednický stát, vyrostlý v 17. století ze zeměpanské ideje, vůči požadavkům moderní samosprávy a samovlády v zemi, kraji, obci, kde značná část rozličných národů, tuto říši tvořících, žije v historicky daném útvaru sice v státě, ne však také pro stát. Vedlo by příliš daleko, kdybychom chtěli zde sledovati myšlenkový pochod, právě zde uvedený, dopodrobna v celém rakouském státním právu. Ale doufám, že už tyto skrovné poznámky objasní, zda má nějakou cenu nahoře vytčené hledisko pro porozumění nejvnitřnější podstaty našeho obecního zřízení. Jako autonomie zemská, přiznaná starým korunním zemím v Schmerlingově ústavě, měla neocenitelné následky tím, že zajistila všem rakouským národům velký kus mimostátní sféry životní a zabránila nejtěžším srážkám mezi jednotlivými národnostmi, nanejvýš nebezpečnými pro vývoj Rakouska, jakož i střetům mezi nimi a státem, právě tak obecní autonomie skytala rakouským národnostem v nejužším rozsahu politicko-administrativním, v obci totiž, pevnou oporu pro jejich snahy národnostní, politické a kulturní a chránila důležité lokální a všeobecné zájmy obyvatelstva vůči zasahování centralisticko-státní byrokracie a reglementaci, prováděné na základě scentralisované státní všemohoucnosti. Jistě tím také od počátku bylo dáno znamení k boji

o obec, vedenému na tisíci místech, vytrvalému a urputnému často tam, kde žije více národů vzájemně promíšených, kterýžto boj dnes po půl století není ještě úplně skončen, třeba už se obmezuje na hranice jazykové. Jest nesporno, že za této periody vlivem historických faktů byl utvořen rakouský jednotný stát německým národním elementem a že zmohl se bez slovanských národů a částečně také p r o t i nim, jakož i to, že nahoře vylíčená funkce obecní autonomie stala se mocným politickým ziskem především pro neněmecké národy. A žádný německý Rakušan nemůže o tom býti na pochybách, že ústavně zaručenou autonomií zemí, okresů a obcí v tom smyslu, jaký má toto slovo v řeči našeho práva a naší politiky, dostalo se neněmeckým národům nepopíratelných zbraní od rakouských státníků, prodchnutých liberálními názory, a že skrze ni poznovu krok za krokem především Slované nabyli v státě a v říši to místo, jež protireformace, po té jednotný stát, utvořený Marií Terezií a konečně absolutistický centralismus Alexandra Bacha jim tak silně zúžil a odpíral. Kdo však — třeba také jako Němec často pln bolestného poznání — pohlíží na tento transformační proces Rakouska v moderní lidový stát stejně oprávněných národů jako na nevyhnutelný vývoj a tudíž v jeho dokonání spatřuje dnes nejlepší záruku silného politického, hospodářského a kulturního úspěchu všech národů rakouských, jakož i celého státu, ten konečně také jako Němec je odhodlán vpraviti se do toho, aby uznal veliké přednosti rakouské ústavní myšlenky po stránce komunálně autonomní, jakož i skryté v ní a dlouho ještě nevyvinuté síly státního, politického a kulturního pokroku. Neboť také Němci v Rakousku, byť před půl stoletím připadala jim profylaktická obrana vůči státu, daná autonomií, jako zbytečná nebo nepotřebná, kdyžtě její vůdčí třídy měly určitě za to, jako nejsilnější účastníci na řízení státního aparátu, že není jim potřebí podobné obrany, naučili se časem dostatečně znáti cenu rakouské mimostátní obce, cenu mimostátní autonomní správy zemské pro svou vlastní národnost a tím také pro životné státní zájmy Němců v Rakousku.

Při návratu k theoretickému stanovisku, jež jsem se snažil vytknouti úvodem, mohu přece zcela dobře říci, že teprve p o l i t i c k é p o j í m á n í rakouské obce naučí nás chápati pravý smysl její povahy právní.

V charakteristice rakouské obce, právě vyložené, nemožno přejíti mlčením rozdíl, jaký dělí naše obecní zřízení od zřízení všech ostatních jednotlivých německých států, především od Pruska.

Není zajisté potřebí ani tu a tam rozvinouti v tomto směru bližší pojednání v příčině rozhodných znaků. Stačí si jen vzpomenouti na městské zřízení východních pruských provincií, v nichž obecní zastupitelstvo je organisováno dle principu spočívajícího v systému dvou komor: magistrátu a městského zastupitelstva, takže každé usnesení, každý projev vůle městského zastupitelstva, musí býti schválen, má-li platiti, — magistrátem, užší, čistě vrchnoporučenskou to korporací, kteráž pak v mnohém ohledu není nic jiného — následkem státního potvrzování volby starosty a členů magistrátu — než státně-úředním kollegiem správním. Je to nutno připomenouti, že dle pruského městského zřízení starosta právně a fakticky není svobodně volenou hlavou měšťanstva následkem přísných předpisů, jež požadují od něho příslušné vzdělání odborné, nýbrž že jest nadřízenou osobou, jež je navrhována sice z měšťanstva, ale teprve schválením státní vlády dostává se mu úřadu. Třeba si zapamatovati dále, že právě tak jako starosta, rovněž všechny orgány obecní exekutivy, neplacení stejně jako placení magistrátní radové a úředníci spadají pod pojem, jejž vytvořilo pruské právo za účelem naprostého zařazení obecní správy v organismus veškeré státní správy, totiž pod pojem prostředečného státního úřednictva. Nespouštíme-li očí z těchto dalekosáhlých rozdílů mezi rakouskou a pruskou ústavou obecní, zpozorujeme brzy, že se zde jedná ještě o jinou věc, a to o otázku, sotva principielně rozřešitelnou, jak lze obecní zájmy po stránce technicko administrativní nejlépe obstarávati, neboli o to, co je theoretický pojem samosprávy.

Mohu tudíž také zde vrátiti se k svým úvodním slovům. Komunální ústava jest organický kus zřízení státního a to jak v právním tak politickém smyslu. Kdyžtě právo i podstata obce v Prusku a v Rakousku je utvářena v samých základech tak odlišně, a když v obou státech vývoj obou obecních systémů stále a vždy více se rozchází zcela protichůdnými cestami, jest to jen výraz toho, že živá pruská a rakouská ústava, byť obě vyšly ze společného kmene německého zeměpanského státu, přece pustily se hned jinými drahami a těmi pustit se musely, ježto přijetím ústavního principu konstitučně representativního povstala pro ně nutnost uvésti v soulad historicky dochovaný, centralisovaný úřednický stát s životními podmínkami moderní občanské společnosti a ježto zároveň stoupající požadavky ovládaných po účasti na vládě a správě nutily je vyhovět jim vytvořením nové organisace

státní práce. Ten problém došel různého rozřešení v obou státech, ježto dějinná povaha a vnitřní struktura obou států je veskrze odlišná. Ale tím padá již předem marný pokus vysloviti se při vzájemném srovnávání obou systémů o jejich ceně. Tak, jak jsou, staly se nutně a budou se dále vyvíjeti také pod tlakem nutnosti, jež vychází ze svérázu politických mocenských elementů obou států a z jejich vnitřních vztahů k historicky dochované ideji a řádu ústřední moci státní.

Přel. *Fousek F.*

ROZHLEDY.

SLEZSKO.

Boj o Dolní Suchou a okolí. — Češi na Orlovsku.

Pětiletý boj mezi Čechy a Poláky o zastupitelstvo v Dolní Suché je zajímavou illustrací veřejných poměrů v tomto zákoutí na hranicích českého národa. Dolní Suchá patří mezi ty obce revíru ostravsko-karvínského, kterým za poslední léta přibylo hodně obyvatelstva. Od r. 1880 do 1910 vzrostla s 936 na 2189 a roste silně dále, protože tam nedávno byla otevřena nová jáma, která se stále rozšiřuje, a protože obcí prochází nová, dosud neukončená dráha z Těšína do Polanky. Za těch 30 let se však také poměry národnostní v Dolní Suché nápadně změnily.

	1880	1890	1900	1910
Čechů	883	617	610	837
Poláků	27	486	811	1295
Němců	26	—	10	57

Podle těch úředních čísel by bylo Čechů v Dolní Suché za prvních dvacet let ubylo skoro o 300, Poláků pak přibylo skoro 800; taková změna nemůže se vysvětlit přistěhovalectvím, tu třeba uznat buď popolšťování domorodého lidu českého nebo falšování sčítání. V posledním období (1900—1910) Čechů sice o 200 přibylo (což souvisí se všeobecným vzmachem českého lidu v severním Těšínsku), ale Poláků přibylo skoro o 500.

Dříve při volbách uplatňovaly se spíše rozdíly náboženské, které však vývojem poměrů v tomto kraji skoro splynuly s rozdíly národnostními: katolíci = Moravci, evangelíci = Poláci. Katolíci mívali většinu, ale od řady let rozhodoval osobním vlivem bystrý Polák, hostinský Kiedroň, který také prováděl poslední sčítání a rozhodl se obecní výbor úplně dobýt pro Poláky. Funkční období starého zastupitelstva vypršelo r. 1908 a v říjnu 1909 byly provedeny volby, při nichž Češi zůstali v menšině. Ale volby tyto byly správním soudem r. 1911 zrušeny a nařízeny nové dle nově sestavených volebních listin, které se konaly v květnu 1912; bylo zvoleno 14 Čechů a 4 Poláci, přijatí na českou kandidátku. Poláci podali rekurs, kterému zemský výbor (za Slovany zasedá tam Polák Dr. Michejda) vyhověl; z české strany byla podána žaloba na správní soud, který květnové volby potvrdil. Ale zatím byly provedeny třetí volby v listopadu 1912,

při nichž zvoleno 16 českých kandidátů a 2 polští sociální demokrati. Poláci zase rekurovali, ale tentokráte hned v první instanci byly volby potvrzeny s malou změnou, kterou v prvním sboru jeden Polák z náhradníka stal se členem výboru. Konečně v červnu t. r. mohlo se zastupitelstvo dolnosušské ustavit. I proti tomu rekurovala polská strana a je pro poměry slezské příznačné, že odvolání dosud nebylo vyřízeno.

Při posuzování tohoto vítězství musí se uvážit, že ho proti radnici, která použila všech obranných prostředků, dobyl náš domorodý lid bez součinnosti učitelstva; neboť Dolní Suchá nemá školy, je přiškolena do Prostřední Suché, kde je správcem školy »Franz Śniegoń, Oberlehrer« (dle navštívenky na dveřích bytu). První starostí nového výboru musí být vystavění české školy; polská škola v obci už dávno je. Z toho je také patrno, že poslední dvě sčítání byla rozhodně falšována a že Dolní Suchou můžeme zařadit mezi obce většinou české.

Stejně jako Prostřední Suchou, která s ní sousedí a prodělala podobný vývoj populační i národnostní; r. 1880 měla 847 obyvatel, r. 1910 už 3010, z nichž bylo Čechů 1289, Poláků 1666 a Němců 55. Letos v červenci byly tam obecní volby, při nichž úplně prošla česká listina s několika mírnými Poláky.

Nejvýchodnější z těchto tří stejnojmenných obcí, Horní Suchá, je dle sčítání zdánlivě úplně polská (r. 1910 bylo tam 66 Čechů a 2625 Poláků), ale skutečné poměry jsou patrně jiné. Už skoro rok znemožňuje tam oposice ustavení zastupitelstva; jsou tam totiž dvě strany, polská a šlonzakovská, k níž patří po většině domorodý lid, který nechce být polský a nechce posílat děti do polské školy; když se ho neujme česká škola a inteligence dá se snadno nachytat na deutschfreundlišské slezáctví. V Horní Suché nás tedy očekává ještě kus úspěšné práce, nemá-li se z ní stát druhá Lutyně.

Na jihozápad od Dolní Suché k Šenovu leží Šumbark, který od r. 1880 do 1910 vzrostl s 737 obyvatel na 1318. Také tam zasáhla v národní vývoj (aspoň na papíře) rušivá ruka úřední: r. 1880 bylo tam napočteno 697 Čechů, 17 Poláků, 23 Němců; r. 1890 však 3 (tři) Češi, 887 Poláků, 7 Němců; r. 1910 pak 64 Čechů, 1235 Poláků a 19 Němců. Před třemi lety chtěli si tam Češi postavit školu, ale polský obecní výbor stavbu znemožnil násilím. V červenci byly tam volby, při nichž česká strana dostala více hlasů, než kolik tam Čechů napočteno; v druhém sboru zůstala v menšině jen o jeden hlas.

Severozápadně od Šumbarku leží velká česká obec Petřvald, který r. 1910 měl 7286 (před 30 lety 2911), z nichž byli 5303 Češi, 1355 Poláků a 628 Němců. Letos na jaře byly tam volby, při nichž Češi a Poláci (občanská strana i obě frakce sociálně-demokratické) se spojili proti straně německozávodní: třetího sboru dobyli spolehlivě, druhého jen zcela nepatrnou většinou, první ovšem drží velkokapitál. V druhém sboru německou stranu vedle závodních úředníků tvoří židé a čeští učitelé; oba nadučitelé na českých školách horlivě agitovali pro německou kandidátku. Tak vypadají absolventi německého učitelského ústavu v Těšíně. Proti volbám podala závodní strana rekurs, který dosud nebyl vyřízen, a již nyní se k novým volbám připravuje tím, že formálně dává závodní

domky připisovat oddaným zřízencům. Prvním úkolem nového výboru bude zřízení měšťanské školy, která povznese úroveň obecných škol místních.

Sledujeme-li dále obvod městyse Orlové, přijdeme do Poremby, která má nyní polskou správu; starostou je tam polský poslanec Halfar. Česká strana v Porembě je dobře organisována a vedena, ale má proti sobě německou správu jámy Alpinky, která jde s Poláky, rovněž dobře vedenými naduèitelem polské školy, jemuž se český naduèitel Koštial nevyrovná ani schopností ani přičinlivostí (je také z těšínského ústavu). Před měsícem odstraněn byl z Alpinky poslední zbytek bývalé české závodní správy, závodní lékař Dr. Frencl, za něhož přišel Polák. Následkem svévolného propuštění Dra Frencla vyhlásila lékařská komora na toto místo bojkot, který však v zápětí zase zrušila; proto mnozí čeští i polští lékaři z ní vystoupili.

Podél Košickobohumínské dráhy na západ od Poremby táhne se rozlehlá obec Rychvald, v české veřejnosti až příliš známá. O rychvaldských poměrech a volbách psal jsem již v těchto rozhledech; Poláci zachránili se jen věrným spojenectvím a vydatnou pomocí Němců. Zveřejněním českých škol byla tam naše posice hodně posílena a při dobrém vedení je naděje na dobytí této velké a důležité obce (r. 1910 měla 6066 obyvatel) pro Čechy a tím pro věc slovanskou. Neboť Poláci připraví jí stejný osud, jako připravili obcím, ležícím od Rychvaldu a Poremby na sever: Záblatí, Skřečoň, obě Lutyně.

V Záblatí je zase jedna taková učitelská kreatura: správce české školy Adamek je důvěrníkem Nordmarky, své děti posílá do německých škol v Bohumíně a dětem ze své školy zakazuje účastnit se dětského výletu pořádaného místním odborem Matice Osvěty Lidové. Proto není divu, že národní poměry v Záblatí se úžasně zhoršují v náš neprospěch:

	1880	1890	1900	1910
Češi	505	589	616	524
Poláci	31	4	383	789
Němci	12	9	35	163

Jako Záblatí podléhá i Skřečoň neodvratně vlivu němectví a velkokapitálu z Bohumína. Od r. 1880 vzrostli tam Němci s 15 na 454, tvoří sice i nyní jen 14% obyvatelstva (mezi 3214 bylo 353 Čechů a 2411 Poláků), ale ovládají zastupitelstvo; v národní oposici čas od času pěkně spolupracují Češi s Poláky.

V Lutyních českého obyvatelstva byly napočteny už jen skrovné zbytky: v Německé 46 vedle 3483 Poláků a 359 Němců, v Polské 79 vedle 2015 Poláků a 17 Němců. Násilné popolštění domorodého moravského obyvatelstva v kostele a škole zjednalo vhodnou půdu pro německou školu a dnes Němci vážně ohrožují Lutyni. Polskými listy prošla zpráva, že v Polské Lutyni má být zřízena po prázdninách česká škola; dalo by se jí ještě mnoho zachránit.

Zjednalo by se tím pozadí uvědomělé české obci Dětmarovicím, která si uhájila češtinu v kostele i škole. Jsou před obecními volbami.

Poláci tam mnoho neznamenají (740 Poláků, 2616 Čechů, 37 Němců), ale počítají s roztříštěností českého tábora.

V Dombrové, jižně od Dětmarovic, je již řadu let zastupitelstvo polské, které se důkladně upevnilo, hlavně zřízením polské měšťanské a hornické školy. Měšťanská škola dombrovská (veřejná) patří počtem žáků mezi nejslabší (81 ve 3 třídách), protože Poláci shánějí všecku mládež do orlovského gymnasia. Hornická škola byla založena jako bašta protičeská, protože prý české důlní dozorectvo počešťuje. V Mor. Ostravě je hornická škola utrakvistická; závody, které také na dombrovskou školu hodně přispívají, projevily přání, aby zase byla spojena s ostravskou, proti tomu Poláci rozhodli se stavět pro ni v Dombrové definitivní budovu. Po značném poklesu v l. 1880—1910 (s 2004 na 823) povzneslo se v posledním období české číslo zase na 1911 (Poláků 3453, Němců 138) přes nátlak a praktiky sčítacích komisařů. Při posledních obecních volbách podlehla česká strana ve třetím sboru malou menšinou. Po nich nastala jakási stagnace, která již nyní pominula; burcující ranou bylo, že dombrovský Národní dům měl být prodán v exekuční dražbě.

Přes Staré Město, kde se přihlásilo 77 Čechů, přijdeme do Fryštátu, kde silná menšina česká (třeba napočteno jen 253) je naprosto zanedbávána; od r. 1880 početně klesla o více než polovičku. Česká škola by tam měla velký význam. Jeť Fryštát dosud sídlem soudního okresu s téměř 20 tisíci českého obyvatelstva a sídlem hejtmanství, v němž je 30 tisíc Čechů.

Největší obec okresu fryštátského Karviná má 860 Čechů, 13.546 Poláků a jen 1980 Němců (namnoze papírových), ale zastupitelstvo německé. Karviná byla až do nedávna s naší strany hříšně zanedbávána; teprve před několika lety zřídila tam Ústřední Matice Školská obecnou školu, jež má už pět tříd; letos dostala právo veřejnosti a po prvé od obecního výboru na rok 1913/14 subvenci 1200 K. Po prázdninách bude otevřena školka a brzy bude třeba stavět druhou školu, protože jedna v tak rozlehlé obci nestačí. Česká menšina jeví nyní, co má oporu ve škole, hodně života.

Střed Orlovska tvoří dvě velké české obce, Orlová (8207 obyv.) a Lazy (7814 obyv.). Orlová, jejíž fara patří břevnovským benediktinům, má stále zastupitelstvo české a v posledních letech snaží se dát si městský ráz, což při nepříznivé poloze je těžké. Lazy prodělaly dobu polské vlády; po osvobození velmi se rozvíjejí a upevňují. Orlová trpí osobními spory.

Podal jsem přehled nedávných událostí na dálném východě českém. Z něho je vidět, že poměry jsou pro nás dost příznivé, že snad i něco, co se v minulém století nedbalostí s naší strany ztratilo, by se dalo znovu získat. Ale třeba pracovníků a finanční podpory včasné a vydatné, neboť co nyní nezískáme a co ztratíme, je pro nás ztraceno na vždy. *K. O.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Rozšíření dětské práce. — Volba povolání. — České organisace r. 1912. — Krvavá stávka v jižní Africe. — Mezinárodní hornický sjezd v Karlových Varech. — Návrh na sestátnění dolů v Anglii. — Stávkový regulativ v Peru. — Železniční organisace ve Spojených státech.

Druhým sešitem druhého dílu »Erhebung über die Kinderarbeit in Oesterreich« je dokončena publikace šetření o dětské práci, jež r. 1908 provedl statistický úřad ministerstva obchodu. Díl tento obsahuje data o rozšíření dětské práce. Dle toho bylo zaměstnáno dětí:

v odvětví		ze sta zaměstnaných bylo ve stáří let				
		celkem	6—8	9—10	11—12	13—14
I.	domácnost	27.263	25·6	29·0	31·0	14·0
II.	zemědělství	35.363	17·2	26·1	35·3	21·4
III.	průmysl	15.521	24·6	25·5	30·3	19·6
IV.	živnost hostinská a výčepn.	880	12·2	24·4	40·7	22·7
V.	obchod a doprava	1.379	7·3	20·7	39·1	32·9
VI.	roznášení	1.908	15·1	29·2	39·5	16·2
VII.	jiná zaměstnání	405	8·7	25·9	38·5	26·9
VIII.	ve více odvětvích	65.649	15·3	26·4	37·2	21·1
	celkem	148.368	18·5	26·7	35·0	19·8
	a to hochů	78.098	18·3	26·9	35·1	19·7
	děvčat	70.270	18·7	34·8	34·8	20·0

*

Říšský svaz všeobecných sprostředkovatelen práce dosadil výbor pro stanovení zásad, dle nichž by se mělo postupovat při volbě povolání. Výbor vypracoval zásady hlavně pro Dolní Rakousy a tu zase jen pro Vídeň. Všeobecnou platnost má návrh, aby byl vydán stručný, věcný a snadno pochopitelný »ukazovatel«. Hlavní úkol v poradě volby povolání přiřkl výbor škole. Navrhuje, aby v posledních dvou třídách bylo povinně vyučováno o výběru povolání, školy nechť pořádají schůze s rodiči, na nichž by se jednalo o výběru povolání. Třídní učitelé posledních dvou tříd nechť vedou o svých žácích zvláštní katalogy ve formě katastru, do nichž by byly zapisovány údaje důležité pro posouzení schopnosti žáků pro určité povolání. V těchto třídách buďtež ustanoveni školní lékaři, kteří znají náležitě živnostenské závody; těmto lékařům přísluší prohlížeti žáky, jakému povolání by odpovídala jejich tělesná zdatnost a zapisovati své zkušenosti do zmíněného katalogu. Purkmistr vídeňský budiž jako předseda školní rady pro pokračovací školství požádán, aby upozornil učitele pokračovacích škol na význam porady o volbě povolání a aby je vyzval k propagování této myšlenky v kruzích učitelů obecných a měšťanských škol. Sprostředkovatelny, které se zabývají umísťováním učňů, buďtež ještě zvláště upozorněny na význam porady o volbě povolání.

*

»Odborové sdružení československé« podává ve svém orgánu v č. 14 zprávu o činnosti svých organisací roku 1912. Koncem roku 1911 bylo v něm soustředěno 55 svazků s 87.677 členy, roku 1912 pouze

53 svazů, avšak s počtem členů 106.448. Stoupl tudíž počet členů o 18.771 členů, přes to, že vystoupila Právní ochrana s 8673 členy a kožešníci s 52 členy. Hlavní síla českého hnutí jest ovšem v Čechách, kde má 85.253 členy, avšak potěšitelno je, že právě v ostatních zemích jeví se mnohem větší percentuelní vzrůst; v Čechách stoupl počet členů pouze o 18·58%, na Moravě však o 38·12%, v Dolních Rakousích o 53·61%, ve Slezsku dokonce o 213·04% (což ovšem absolutně znamená pouze stoupnutí ze 23 na 72) a v ostatních zemích o 101·61%. Vzrůst jednotlivých organisací, mimo u železničních zřízenců, neděje se již na úkor centrálních svazů; nově přistouplí členové rekrutují se z indiferentních dělníků. Úhrnný příjem všech 53 svazů obnášel 2,344.080·86 K (roku 1911 u 48 svazů 1,691.708 K), úhrnné vydání 2,069.296·87 K (1,453.256 K), takže příjmy vzrostly o 652.372·86 K, vydání o 616.040·84 K. Hotovosti svazů vzrostly z 1,182.126 K na 1,462.757·39 K, čili o 23·73%, v čemž nejsou obsaženy obranné fondy. Hlavní položku vydání tvoří podpory, 992.035·92 K t. j. 47·99%. Mimo to vyplaceno na podporách stávkových 536.716·30 K, nejvíce svazem kovodělníků 190.416·65 K. Vydáváno je 42 časopisů úhrnným nákladem 126.900 výtisků. 27 svazů má ve svých knihovnách 36.482 knih (r. 1911 pouze 22.557 knih).

Svou zprávu uzavírá sekretariát sebevědomými slovy: »Ty řady číslic nejsou jen věcným dokladem, kterým české svazy zvracejí liché podezírání zaujatců, ale jsou i vysvědčením síly a moci, jakou české dělnictvo ve svých organisacích nalézá. Vlastní moci, z níž čerpá další posilu ku svým zápasům s třídními odpůrci. Vlastní síly, jež stává se mu podkladem jeho rovnocennosti s dělníky jiných národů, v mezinárodní armádě třídně uvědomělého proletariátu.«

Mluva těchto číslic našla také již sluchu v redakci »Arbeiter Zeitung«, která naladila mírnější struny, a jest ochotna smířiti se s českými odborovými organisacemi v českých obvodech Čech. »Odborová komise« vídeňská však stále ještě opakuje: »Non possumus«, přes to, že rok od roku je stále jasněji prokazováno, že celkovému odborovému hnutí bylo osamostatněním Čechů jen prospěno; rostouť svazy české, rostou i centrální.

*

Když ruští činovníci provedli hromadné vraždění stávkujících zlatokopů v sibiřských rýžovištích lénských, což tu bylo mravního pobouření v anglických časopisech. A sotva uplynul rok, má Anglie svoji »Lénu« ve zlatých dolech jihoafrických. Čeho by se anglické úřady doma nikdy neodvážily, to provedly chladnokrevně v jižní Africe, řídíce se také patrně ruským heslem, že nebe vysoko a car daleko. Poměry dělníků ve zlatých dolech jihoafrických neliší se příliš od poměrů sibiřských horníků. Úmrtnost je taková, že bílí dělníci umírají průměrně po pětiletém zaměstnání v dole, černí ještě dříve; zdravotních a bezpečnostních opatření není. Osobní svoboda dělníků jest zaměstnavateli omezována, spolčovací a shromažďovací jich svoboda úřady suspendována. Deset tisíc mladých lidí umírá tu ročně. Což divu, že konečně dělníci si řekli, že lepší rychlá smrt než pomalé umírání, vstoupili do stávky a když vláda, generální guvernér lord Gladstone na žádost majitelů dolů proti nim

vyslala vojsko, šli i proti bodákům vojska. O 270 mrtvých a raněných referují úřední zprávy z jižní Afriky; což bylo v lénských rýžovištích hůře? Výkřik protestu ozval se nejen jižní Afrikou, nýbrž i Anglií a celým vzdělaným světem. V jižní Africe pohrozilo dělnictvo generální stávkou, a tu teprve projevili zaměstnavatelé ochotu přistoupit na pracovní dobu 8 a půl hodiny denně, 10denní dovolenou při placení poloviční mzdy, sjednocení všech nemocenských pokladen a uznání odborové organisace. Na to stávka horníků skončena.

*

Krveprolití jihoafrické bylo odsouzeno při zahájení XXIV. mezinárodního hornického sjezdu v Karlových Varech, největšího to hornického sjezdu, jenž se vůbec kdy konal. 145 delegátů zastupovalo na něm 1,363.000 horníků. Delegáti angličtí a francouzští navrhovali na počátku jednání sjezdového, aby před zahájením válek byly provedeny všeobecné stávky, v čemž spatřují jediný prostředek, jak válce zabránit. Sjezd žádá za zavedení osmihodinné doby pracovní, v horkých a vlhkých místech pouze šestihodinové, a za zákonnou ochranu života a zdraví horníků; nejlepším prostředkem k tomu jest ustanovení důlních inspektorů volených dělnictvem a placených státem. Přijat návrh belgické delegace, jenž doporučuje organisacím uzavírání kolektivních smluv buď dle obvodů nebo pro celou zemi, a zavedení minimální mzdy pro dělníky pracující pod zemí buď cestou zákonodárnou nebo kolektivními smlouvami. Angličané podali návrh na postátnění dolů; proti návrhu hlasovali jedině Poláci, poněvadž jsou v Německu státem utiskováni.

Návrh na sestátnění dolů podala dělnická strana v anglické sněmovně. Dosavadním majitelům navrhuje se odškodnění při roční těžbě přesahující 100.000 tun 10 šilinků za tunu, při menší těžbě 12 šilinků za tunu. Odškodné bylo by vyplaceno v tříprocentní státní rentě. Státní pokladna byla by jím zatížena 4¼ milliony liber, získala by však 10¼ millionu liber. Správu dolů nechť vede zvláštní důlní ministerstvo, které by obstarávalo také výhradní prodej uhlí, a bylo zodpovědno za zdravotní a mzdové poměry dělníků.

*

Billinghurst, president republiky Peru, vydal nový regulativ stávkový. Právo na stávku se uznává. V lednu každého roku zvolí si dělníci každého podniku tajným hlasováním tři zástupce, kteří jménem dělnictva podávají požadavky písemně. Nechce-li zaměstnavatel požadavkům vyhovět, musí během 24 hodin jmenovat tři smírčí soudce, načež dělníci rovněž jmenují tři smírčí soudce. Rozhodnutí tohoto soudu není naprosto závazné. Přijmou-li je však obě strany, ohlásí je šéfovi policie, načež má rozhodnutí platnost nejméně na šest měsíců. Stávky mohou být vyhlášeny pouze za souhlasu tří čtvrtin dělníků, o čemž se rozhoduje tajným hlasováním; ohlášení stávky musí být podáno šéfovi policie během 24 hodin se seznamem a adresami stávkujících. Každé čtyři dni rozhoduje se o pokračování ve stávce. Výluky musí být rovněž písemně ohlášeny policii s přibližným udáním doby, po kterou závod zůstane zavřen, a se seznamem a adresami vyloučených. Všichni, kdož jakýmkoli způsobem ohrožují volnost obchodu a průmyslu, budou souzeni jako sprostí

zločinci. — Regulativ, přes to, že uznává právo na stávku, jest obrácen proti stávkujícím; ustanovení o povinném předložení seznamu a adres stávkujících nebo vyloučených nepřipouští pochybností o svém účelu.

*

V »Quarterly Journal of Economics« podává Cunningham přehled železničních organisací amerických a jejich postupu ve vymáhání zlepšení hospodářského postavení svých členů. Nejstarší organisací jest r. 1863 založený svaz strojvedoucích Brotherhood of Locomotive Engineers s 72.500 členy. Po 29 let vedl jej týž předseda, takže je přirozeno, že akce jeho byly tím pokojnější, čím více předseda jeho stárnul. Svorně s ním postupuje svaz topičů Brotherhood of Locomotive Firemen, založený 1873, čítající 75.000 členů. Průvodčí personál jest organisován v jiných dvou rovněž společně postupujících organisacích, vlakvedoucí v Order of Railroad Conductors se 49.000 členy a ostatní vlakový personál v Brotherhood of Railroad Trainmen se 136.000 členy. Nejradikálnější je svaz telegrafistů Order of Railroad Telegraphers se 40.000 členy. Svazy snaží se prosadit u společností cenníkové smlouvy. Taktika jejich jest od r. 1906 t. zv. concerted movement. Trati Unie si rozdělily na tři skupiny, a v těch kladou vždy požadavky všem společnostem zároveň. Prosadí-li jeden svaz svoje požadavky, podá druhý ihned svoje, aby byla zachována stupnice mzdová; hlavně strojvedoucí střehou žárlivě svůj primát mzdový. Tím je vnášena do poměrů železničních stálá nejistota, kterou trpí nejen společnosti, nýbrž i zaměstnanci; stávkuje-li jeden odbor, jsou postiženy jeho stávkou všechny ostatní, které obyčejně s cizí stávkou nesympatisují. Bylo by tudíž v zájmu zaměstnanců, aby utvořily jednu společnou organisaci, anebo aspoň ustanovily společný výbor pro mzdové akce. *R.*

ŠKOLA.

Příznaky hmotné tísně učitelstva v Čechách. — Činnost Dědictví Komenského. — Zemský vládní komisariát a učitelstvo. — První učitelský tábor v Praze. — Zemský ústř. spolek učitelský v Čechách a na Moravě. — Zastoupení učitelstva na novém moravském sněmu. — Ústřední Matice Školská v roce 1912.

Je osvědčenou zkušeností, že trpí-li hmotně učitelstvo, odnáší to v přední řadě trh knihkupecký, jehož je učitelstvo největším konsumentem. Literární a nakladatelské učitelské sdružení »Dědictví Komenského« stěžuje si ve vydané jednatelské zprávě na 21. rok svého trvání. Nazývá jej právem »katastrofálním rokem« českého učitelstva. Veřejní činitelé dali věcem dospěti tak daleko, že celý stav klesl v nejtrapnější bídu a stojí před hospodářskou zkázou. Ve všech hospodářských i také kulturních stycích nastala taková stagnace, že ohrožuje nejpodstatnější úkoly našeho povolání. Velmi zřetelně se to jeví i v účtech a knihách na-

šeho družení. Samozřejmou direktivou bylo nám omeziti vydavatelský program na minimum.«

Zmíněná zpráva konstatuje dále, že družstvo mohlo vydati v »katastrofálním« roce pouze 4—5 spisů. Uvázly i tak významné edice družstva, jakou je bez odporu »Knihovna pedagogických klasiků«, sbírka prací ze studia dítěte s názvem »Dítě« a j. Družstvo vydalo 25. ročník »Pedagogických Rozhledů«, XIV. ročník »České Mysli« za podpory Filosofické jednoty, I. díl Filipiho reformního díla z oboru kreslení »Plošná stylisace dle přírody«, Ot. Kádnerovy »Stručné dějiny pedagogiky a školství« pro kandidáty učitelství, učebnici to, jíž po úředním dobrozdání nepovolaného kritika byla odepřena úřední approbace, dále po delším čase »Ročenku« s rozhledy po pedagogickém písemnictví za r. 1911, II. díl Úlehlových »Dějin mathematiky« a pro mládež Žákovcovu »Knížku o Alšovi«. Vzhledem k předchozím letům je to literární žeň velmi hubená, jež příšerně provází nejčernější rok hmotné tísně učitelské.

Také po vnější stránce byl rozvoj »Dědictví Komenského« v uplynulém správním roce zaražen. Přírůstek členstva byl proti předchozím letům zcela nepatrný — 44 členů. Z dosavadních 3482 členů »D. K.« je 2842 učitelův a pouze 202 učitelky z národních škol, 19 školních inspektorů, 76 profesorů a 343 korporací. Také fakt, že spolkové nedoplatky dosahují ročně přes 60 tisíc K a že tím družstvo přichází ročně jen na úrocích o více než 3 tisíce K, je pro hmotný stav učitelstva velmi příznačný. Učitelstvo, jemuž dodavatelé hmotných potřeb životních čekati nemohou a nechtějí, jemuž úvěr v záložnách je značně ztížen nevídanou vysokou měrou úrokovou, a jemuž i stavovské velké záložny musí pro nedostatek peněz mnohé půjčky odmítati, přestává platit svému stavovskému časopisectvu a knihkupcům, u nichž nových objednávek nečiní. Není-li však věcí nejvýš povážlivou, když stav, rozvíjející v mládeži, budoucnosti to národní, duševní síly, musí svoji duševní stravu, bez níž je duševní vzrůst mládeže nemožný — omezovat, ba zastavovat?

Školská bída v Čechách dostoupila letos svého vrcholu, a zodpovědnost za to padá na činitele, kteří neměli dost dobré vůle, aby jí odzvonili. Nejen na české, ale již i na německé straně naříká se na přeplněnost škol a tříd, zastavující školský pokrok,*sta, ba tisíce nezaměstnaného učitelstva v Čechách se úžasnou měrou množí, 30- až 50členné řady výpomocného učitelstva, propouštěného koncem školního roku ze všech školních okresů, rozmnožují řady nezaměstnané intelligence v zemi a za těchto kulturně hrozných poměrů oba národové, obývající zemi, respektive jejich političtí vůdcové nemohou nalézti cesty k žádoucímu čestnému smíru.

Koncem července dostupuje finanční rozvrat nejbohatšího království v říši svého vrcholu, v zemské pokladně není peněz k výplatě, dluhy zemské se nakupily do nebývalé výše, vláda zasahuje, rozpouští nedělný sněm, zřizuje zemský vládní komisariát, zavádí čtyřkorunovou dávku z piva, zvyšuje zemské přirážky, způsobuje tím nové zdražení všech životních potřeb a stoupnutí nájemného z bytů, a učitelstvu v Čechách, jehož »tolikeré přímo dojemné volání« nemohla neslyšeti, slibuje pro poslední

čtvrtletí letošního občanského roku — drahotní přídavek, jejž učitelstvo v sousední Moravě a Slezsku dostává již plné dva roky.

Tak končí několikaletý boj národního učitelstva v Čechách o úpravu. Místo nového zákona na úpravu, vyžadujícího ročních 23½ mil. K, s nímž se školská komise po dva roky přímo piplala, který má mnohé nedostatky a po právní stránce přináší učitelstvu značné zhoršení, drahotní přídavek ve výši 9 nejvýš 11 mil. K z milostivých rukou vládního zemského komisariátu.

Před půldruhým rokem ujal se v Charvatsku vlády pověstný Cuvaj a absolutistickou cestou zvýšil učitelstvu obecných škol platy. Tehdy učitelé v Čechách nečekali, že také jim za nedlouho přinese vládní absolutismus hmotnou pomoc.

A musilo v Čechách k tomuto kroku dojíti? Tak táže se v Čechách nyní učitelstvo a vzpomíná. V lednu letošního roku postavily si české strany politické, zastoupené na zemském sněmu, svých známých pět požadavků, jež Němci zamítli. Byl konec smiřovaček a jednání šlo nyní ve zdravém směru, jak by se mohlo učitelstvu pomoci mimo cestu vyrovnání. Čeští zástupci zúčastnili se čtyř společných schůzí, přijali návrh poslance Leglera, aby posl. Urban návrh na pomoc učitelstvu připravil. Učinil tak ve společné schůzi dne 11. dubna, kde navrhoval částečnou sanaci čtyřkorunovou zemskou pivní dávkou, jež by vynesla ročně 32 mil. K, zvýšení výnosu z kořaleční daně (2 mil. K) a založenou výpůjčku zemskou (10 mil.). Celkem tedy 44 mil. K povolovali Němci s podmínkou, aby se odhlasoval na sněmu vypracovaný zákon na úpravu učitelských platů. Protože však provedení tohoto zákonu vyžadovalo roční plus pouze 20 mil. K, zbývala větší polovina uvedených peněz na částečnou sanaci zemských financí. Je otázka, jestli by nebyla německá obstrukce oslabena, kdyby se byl návrh Urbanův přijal. Jisto však je, že by bývalo nedošlo k zemskému vládnímu komisariátu a k nynějšímu absolutismu v Čechách.

Čeští zástupci Urbanův návrh na pomoc učitelstvu společně se zástupci velkostatkářskými odmítli a způsobili zmar návrhu, vypracovaného školskou komisí. Velkostatkáři zcela upřímně přiznali, že nemohli přistoupiti na částečnou sanaci zemskou, jíž by se pomohlo pouze jednomu společenskému stavu. Kterým jiným stavům společenským je země zaměstnavatelkou, než zemským zřízencům, úředníkům a národním učitelům?

Usilovná akce učitelstva v Čechách o novou úpravu platů končí neúspěchem. Nejen vinou neupřímných politických stran, které učitelstvu pomoci do opravdy nechtěly. Také vinou předsednictev zemských organisací učitelských, zvláště českých, jež do osudného 11. dubna držela palec českým stranám politickým (mladočeské a agrární), trvajícím umíněně na náhledu, že se učitelstvu pomoci jinak nemůže než cestou národnostního vyrovnání. Předsednictva českých organisací zemských neprováděla nátlak na české zemské poslance v tom směru, aby propustili úpravu bez vyrovnání prostřednictvím učitelských shromáždění, jako to činila v poslední době německá organisace, která konečně přivedla tímto způsobem německé poslance k návrhu na pomoc. Kdyby tak byli učinili vůdcové českých zemských organisací učitelských, bylo by učitelstvu pomoženo. Okolnost, že se o to ani nepokoušeli, je důkazem, že si byli vědomi svého

slabého vlivu na mladočechy a agrárníky a že se ukázali v kritické chvíli hodně neprozíravými.

* *
*

Svaz učitelských spolků a sdružení Velké Prahy, který není členem žádné zemské organisace učitelské, učinil v boji o úpravu pokus o učitelský tábor. Uspořádal jej dne 13. července na pražském Havlíčkově náměstí za velmi značné účasti učitelstva i občanstva. Tábor vzbudil pozornost širší veřejnosti a celý jeho průběh byl zdařilý a »duševních dělníků českého lidu« důstojný. Zněly z něho následující tóny:

Pět let čekáme trpělivě na zahájení zemského sněmu — a trpělivě mlčíme. Dvě léta snášíme, jak nás natahuje na skřipec školská komise a jak občas její usnesení pochovává finanční komise — a trpělivě mlčíme! Konečně do všeho toho smlouvání hrom uhodil, z Vídně ohlásili císařsko-královský komisariát a my — už mlčet nesmíme a nebudeme. Deset let se všecko kolem nás zdražuje, práce i posledního nádeníka se několikrát zdražila a jen práce učitelská, práce duševního dělníka českého lidu, se nezdražila za 10 let ani o haléř. — Kdo z vás z pouhého služného může uživiti sebe a rodinu? Žádný, ani jediný. Nás z dluhů nevytrhne a našim dětem nepomůže nějaký přídaveček! My učitelé a učitelky, my věrní synové a uvědomělé dcery této země, odmítáme přídavek i s komisariátem. Zákonitý sněm ať zákonitou cestou dá nám řádnou, zaslouženou odměnu. Začínáme volat po náměstích ku svému českému sněmu: Chléb náš vezdejší dejž nám dnes, ale dnes a ne za 10 let. Stálého bagatelisování učitelského stavu už máme dost. My jsme ve svém národě alespoň tak důležitým činitelem jako každý jiný stav a vytrpěli jsme již dosti, když ve 43 tisících hospodách v Čechách na nás se pilo a na nás se klelo a snad bude klíti podruhé. Krise českého království je svrchovaně akutní, krise českého učitelstva je už po léta svrchovaně akutní a vyvrcholila už dávno: Učitelé pro nezaviněné dluhy se střílejí, okresní školní rady zasílají redakcím oznámení, kolik výpomocných sil učitelských vyhodily na prázdniny na dlažbu, a teď má přijíti nějaký oktroy, který by nám nedal nic, anebo nějaký přídaveček. Jsme proti oktroyi a proti přídavku. (Václav Beneš.) Také míra trpělivosti naší je vrchovatá. Demonstrujeme stejně s učiteli, poněvadž stejný zájem nás spojuje — za práci slušný plat. Dnes je při úsporném systému 900 učitelek bez míst. Na 200 industriálních učitelek v Čechách má platu 132 K ročně, na 300 — 264 K, na 270 — 396 K. Nejvyšší služné jejich jest 900—1000 K ročně. Dnes, kdy učitelé z bídy se vraždí, déle čekati nemůžeme a nebudeme. (Otilie Pokorná.) České politické strany nejednou uznaly oprávněnost požadavku všeho učitelstva po dietních třídách státního úřednictva. Jakmile však má dojíti k realisaci, poukazuje se hned na finanční efekt, který nepřipouští, aby učitelstvu dostalo se toho, co mu po právu a spravedlnosti patří. Protestujeme co nejdůrazněji proti všem snahám, které by v budoucnosti směřovaly k tomu, aby se učitelstvo odbylo nějakým, zcela nedostatečným zbytkem. (Jos. Líznar.) Učitel v Čechách vůbec, ale zvlášť učitel-pensista, upřímných zastanců nenalézá. Práce jejich se při úpravách nevzpomíná, ač výsledky národní práce a působení učitelů-pensistů stále a stále se ob-

jevují. — Učitelům-pensistům nestačí dnešní výslužné. Nebývalé poměry drahotní volají hlasitě, aby humanita i nám pensistům brány své otevřela. Školská komise na nás nevzpomíná a chce nás odbýti — resolucí. Tvůrcové zákona, nezapomínejte na pensisty, neboť zažili bídy a strádání již více než dosti, a dopřejte jim alespoň na konci života poněkud klidnějšího žití. (Fr. Vojč.) Mluvím za zatímní učitele a učitelky Velké Prahy, kteří po 10 až 15 let za žebráckou mzdu konají svoji službu. Jsou životním bojem a utrpením zotročováni, klanějí se namnoze pochybným veličinám naší samosprávy, lísají se k mocným a majetným, aby se ve službě udrželi. Dosavadní systém slabší povahy znemravňuje. Silnější vstupují do řad socialistických a anarchistických. Může myslící učitel stát v řadách měšťáků nebo sedláků? Je proletář, stejně jako dělník. Bát se nesmíme a nemusíme. Co mohu ztratit? Méně než zatímním učitelem II. třídy v 11. služebním a 30. životním roce býti nemohu. (A. J. Doležal.)

Tábor působil silným dojmem a také následující po něm intervence u místodržitele i maršálka byla sebevědomá a důstojná. Škoda, že takovéto tábory nebyly uspořádány po celých Čechách. Snad by se byla srdce našich sedláků a měšťáků přece obměkčila a úpravu platů bez vyrovnání propustila. Širší naše učitelská veřejnost a zvláště její vůdcové bojí se však se svými požadavky jíti před lid. A to je chyba.

* *
*

Zemský ústřední spolek učitelstva v Čechách vydal tiskem zprávu za rok 1912—13. Je v něm sdruženo 123 jednot s 8661 členem. Ze všeho učitelstva českého je to přes 70 procent. Zvláštní organisaci zemskou má učitelstvo škol měšťanských, učitelky a učitelstvo z Prahy a širšího okolí, jež má svůj svaz učitelských spolků. Poslední útvar organisační učinil před prázdninami pokus o organisování všeho učitelstva městského. Zdá se, že s nevalným zdarem. Plzeňské, písecké a jiná učitelstva z měst aspoň odmítla vstoupiti do nového útvaru organisačního. Od dob Rašínových desorganisace českého učitelstva v Čechách postupovala. V těžkých bojích učitelstva o úpravu pociťuje se tato nejednota a zemské organisace s pražským Svazem utvořují zvláštní společné permanentní komise. Hmotná tíseň učitelstva má neblahý vliv na konání organisačních povinností. Nedoplatky členstva stoupají. Hlavní činnost spolková byla věnována boji o úpravu, dosud s výsledkem negativním. Uvnitř vřela nespokojenost hlavně se správou organisačních hospodářských podniků, jež se vybila na poslední důvěrné schůzi delegátů. Superrevise neodkryla tu nepoctivosti, ale přišla na řadu nepřístojností, jež třeba odstraniti. Čítal-li podpůrný fond spolkový na př. přes 13 tisíc K a užilo-li se jmění jeho zcela proti smyslu jeho účelu na agitaci pro banku »Prahu«, tak že klesl koncem prosince na necelé 2 tisíce K, je to jistě nepřístojnost, která musí buditi zlou krev v těch, kteří naň skládali po léta haléřky v důvěře, že ho bude správně užíváno.

* *
*

Moravský Ústřední spolek učitelský měl v červenci schůzi svého správního zastupitelstva. Čítá v 58 jednotách 6059 členů. Odděleně od něho postupuje pouze jednota učitelů měšťanských škol. Také moravské učitelstvo je ve výhni boje o úpravu. Vyhlídky jeho jsou poněkud příznivější. Již druhý rok těší se aspoň drahotnímu přídavku ve výši 100 až 400 K. Na zemský sněm podařilo se mu prosaditi o minulých zemských volbách dobré pracovníky Havlíka a Al. Konečného, kteří jsou zvoleni do školského odboru sněmovního a první bude dle všeho vyslán zemským výborem do zemské školní rady. Značnou důležitost má fakt, že školský referát v zemském výboru, který v Čechách stále ponechává se v nepříznivých pro školství rukou klerikálně velkostatkářských, svěřen byl na Moravě pokrokovému posl. Sonntagovi. Nový zemský školský ministr byl ve schůzi správního zastupitelstva vřele uvítán a pronesl tu rozhodnou řeč, v níž také pravil: »Měli jsme se rozhodnouti buď pro referát zemědělský nebo školský. Tu jsme si řekli: Nám je milejší kultura nežli hmota. Toť světlý úkaz v naší moravské politice. Co před 6 lety bylo nemožno, dnes se stalo, že referát ten byl svěřen pokrokovému člověku.«

Zastoupení učitelstva na moravském sněmu bude míti pro školství dobré výsledky. Hned v první schůzi sněmovní podal posl. Havlík se soudruhy obsažnou interpelaci, ukazující četnými fakty na obsazovací řádění uhersko-hradišťského školního inspektora L. Hrazděry. Obsazování děje se za něho zcela libovolně dle přání far, nedbá se při něm ani služebního stáří, ani způsobilosti, ani kvalifikace. Interpelace dovozuje na faktech, že insp. Hrazděra při jednání s podřízenými nedbá ani zákona ani spravedlnosti, klasifikuje práci učitelskou dle nálady a libovůle, svou politikou učí přetvářce, nesvědomitosti, nepoctivosti a podlízavosti, poškozuje hospodářsky učitele i obce a slovem demoralisuje učitelstvo a uvádí školství ve zkázu. Podobné obsazovací vředy mají mnohé školní okresy. Mlčí-li však o nich učitelstvo, nesbírá-li jich a nepředkládá podobnou cestou veřejnosti, množí se jako houby po dešti.

* *
*

Vydaná výroční zpráva Ústřední Matice Školské podává obraz školství jejího v r. 1912. V tomto roce měla ve své správě 85 obecných škol se 196 třídami, 69 opatroven s 94 odděleními, průmyslovou školu dívčí v Prachaticích, měšťanku v Jaktaři a reálné gymnasium v Orlové. Přibylo jí za rok 9 škol se 47 odděleními. Náklad na školství vzrostl o 100 tisíc, na 831 tisíc K. Podpory matiční jiným školám stouply na 124 tisíce K. Celková vydání matiční vzrostla na 1,301.203 K. Příčinou tohoto velkého nákladu je, že zveřejňování matičních škol v úsporné éře uvázlo. Přední naše národní a obranná instituce zasluhuje také krajní podpory všeho občanstva. Slouží všem vrstvám našeho lidu a zasluhuje také ode všech největší přízně.

* *
*

LITERATURA.

Krásná:

Jan Rokyta: Prokop Rybář. Román české duše (veršem). V Praze 1913, nakladatel Fr. Topič. — Richard Weiner: Pták. V Praze 1913, nakladatel Ot. Janáček — Adolf Veselý: Kniha lásky. Kruh čtyř básní biblických. V Mor. Ostravě 1913, nakladatel Ad. Perout. — Arnošt Czech z Czechenherzů: Zlatý horizont. Báseň V Olomouci 1912, nakladatel M. Promberger. — Em. šl. z Lešehradu: Sedmnáct písní. V Praze 1913, nákladem autorovým. — Jan Opolský: Hrst ironie a satiry. V Praze 1911, nákladem »Stopy«. — F. C. Župka: Písně bídy. V Prostějově 1909, nákladem vlastním. — Václav Krofta: Satyrovy zápisky. V komisi nakladatelského družstva »Máje« v Praze. Rok? — A. Klášterský: Ironické siciliany. Nákladem J. Otty v Praze. Rok?

Poslední desetiletí nepřineslo českému básnictví ani jednoho auktora, jehož pohled by byl pronikl hluboko do věčné hádanky života; jehož hlas by byl zachytil čistou melodií rytmus vášnivého jeho vlnění, rozehraného netušeným množstvím odstínů; jehož umělecká síla by byla dovedla v nové formy spoutati kterýkoliv z jeho mocných vznětů, vytušiti nově jeho složky, prohloubiti jejich pochopení. Moderní naše poesie stojí vysoko, ale jména, v nichž se ztělesňuje, patří vesměs generaci, jež v letech devadesátých přinesla do české literatury poslední obrodu názorovou i formální; a jestliže dnes se čtenář zaraduje nad některou knížkou z poetické hyperprodukce — ta možnost je stále vzácnější — pak je to zralý plod některého z velkých repraesentantů této generace, z nichž někteří se dávno odmlčeli. To, co nám přináší pravidelný knihkupecký trh, všechna ta jména nová, jež se množí jak houby po dešti, všichni ti neúnavní veršovci, jejichž význam se nejvýš měří počtem knih a ne jejich cenou, to je chaos slov a námětů, ale chaos, který proniknete jediným zbystřeným pohledem: epigonství, jež se opírá o nejrůznější, nejprotichůdnější vzory, jež vnitřní chudobu a nedostatek individuality maskuje křiklavými barvami, sentimentálním vzdycháním, pseudohrdinskými gesty nebo blaseovaným postojem.

Cítí se tento trapný stav všeobecně. V posledních měsících měli jsme příležitost několikráte čísti v revuích nebo denních listech trpké obžaloby; sebeobžaloby básníků, kteří se pokoušejí zároveň nalézti nové cesty z této neúrodné pouště. Ale ať to bylo volání po vášnivě životní náplni, ať po promyšlené komposici z bystře odpozorovaných náladových barev nebo z melodií, odposlouchaných zvýšeně vnímavým uchem: zatím jsou to jen programy, které vznikly spíše z kritické nespokojenosti současným stavem naší poesie než z tvůrčí nutnosti přeplněné básnické duše. I v tom je rys dneška: celá naše poesie jest zlyrisována, tak jako celý život jest rozdroben v malé, náhodné episody, vznikající z okolností, jež se mění každým dnem, místo aby byl nesen mocnou vlnou za velkým cílem, který vyžaduje krajního napětí sil, neústupně silné vůle, mužně krásného odhodlání k obětem. Nejnovější naše básnictví je v pravém smyslu slova umělé: není v něm bezprostřednosti, oné jedině životodárné síly v umění, jež razíc si ze závratných hlubin lidského srdce cestu tryská jako křišťálný zdroj, prorývající si skály a hned mírně zurčící v klidném řečišti,

hned hrozebně hučící v soutěskách a prudkých vodopádech; náměty, metafory, hra rytmu a zvuk rýmů v naší poesii, to vše jest náhodné, někdy s větší a nejčastěji s malou dovedností nasbírané a sestavené, to vše má **k pravému umění stejně daleko jako k pravému životu.**

Poesie žádná, a tudíž ani moderní, nedá se říditi programy ani hesly, ať jejich smysl se týká básnického obsahu nebo formy. Spory o to, co pro dnešního básníka znamená víc, zda volný verš nebo uzavřená forma, zajímají více jako kredo básníků, kteří je vyvolávají. Ale jedno je jisto: esthetisování se již vyžilo, planá honba za obrazy a rytmy, pro něž není důvodu v básníkově nitru, planá honba za architektonickou stavbou, prováděnou z lesklých sklíček a oblázků... To je třeba u nás dnes opakovati, bohužel, stále, neboť nic není lákavější pro českého básníka než upírat oči k sladké Francii a podle Paříže nejen si vybírati střih šatů a formu klobouku, nýbrž také k nám převáděti odtud literární vkus... A tak je milé, najdeme-li mezi básnickými našimi knihami alespoň snahu být svůj, pokus vyslovit poctivě sebe a vyslovit ze sebe cosi, co není malicherné; neboť není-li to básnický čin, je to alespoň nesmělá tužba, nesoucí se **k nejvyšším cílům.**

Tak možno pojímati »román české duše«, jejž veršem se pokusil zachytit Jan Rokyta. Jméno Rokytovo je drahé českým lidem, neboť je to jméno člověka, který si v našem životě kulturním vydobyl čestného místa svou opravdovou prací. Jeho »Prokop Rybář«, svědčí jako vše, co vyšlo z jeho péra, jak Rokyta, známý pseudonym Adolfa Černého, odhodlaně se dívá do vření našeho života a jak obětavě přikládá ruku k dílu jeho obrody. Co vše by Jan Rokyta nevytvořil, kdyby jeho básnický talent byl stejně silný jako jeho horoucí idealismus! Zde na příklad: jest skutečně odvaha, chtít básnicky zpracovat námět, jak mladý professor z polabského města, bývalý theolog, mužně hájí svých pokrokových zásad proti bývalému kollegovi ze semináře a nynějšímu kollegovi katechetovi, jak vzniká v něm prudká krise a jak se odhodlává zříci se postavení a státi se žurnalistou; ten román, promyslíte-li jej do kořenů, měl by místa, jež by nutně zněla jako kovový hlas zvonů, místa, v něž by se musila vtěliti všechna bolest našich pronásledovaných pracovníků, bolest celého národa... Jan Rokyta však nedovedl napsati takový nervy otřásající román: stačil na to, aby lahodným veršem vypověděl, co mělo na papíře žít, aby zveršoval kulturní spory, jejichž jednotlivé partie by se mohly čísti v úvodnících denního tisku, aby prudkou vnitřní krisi svého bojovníka oslabil krajinnými pasážemi a sentimentální episodou idyllické jeho lásky.

To prvotina (tuším), již ve svém »Ptáku« podává Richard Weiner, jest rázu zcela opačného. Je chaotická, nevyrovnaná, namnoze nesamostatná, ale jak její celek, tak četná místa svědčí o básnické nejen odvaze, nýbrž i vloze. Vylíčit v různých variacích život ptáka jako představitele volnosti, ve variacích volného verše s rýmem a uzavřených forem, sonetu, terciny a j. a v poměru k vášnivému tulákovi — to je novum, jež přes ohlasy Whitmana, Neumanna a jiných má ryzí jádro, jež vyklíčilo zatím jen v cizí půdě, ale jehož květy mají i barvu a vůni básnické osobnosti. Až se básník naučí rozeznávat bezpečně poesii od prosy, až

se nedá svésti ledabylým rýmováním, až ovládne dokonale češtinu (r o z p i e t í na 7. str.) a své symboly si dokonale ujasní, pak bude jeho nota zníti také rozhodněji ve všech modulacích. Pro příští vývoj by bylo radostným svědectvím opravdové a čisté nadšení pro život, jejž pozoruje básník otevřenýma očima a s dychtivě rozčekanou duší.

»Kruh čtyř básní biblických«, jak blíže označil svou »Knihu lásky« A d o l f V e s e l ý, jest proti knize Weinerově přemoudřelá korrektura starého obrazu, z níž čiší chlad přes všechno úsilí po žhavosti letního dne. Její verše se těžce vlekou s četnými epithety, jež jsou vystřídány hned odborně zabarvenými metaforami a hned šedivou prosou. Osobnost básníkova je úplně udušena pod biblickými látkami, jež chtěla proniknout a vzkřísit k novému životu. I jejich smyslnost, v originále tak zdravá a rozpuklá, v podání Ad. Veselého ztrácí na své bezprostřednosti; bojím se dokonce, že se zvrhá v lacinou pornografii barvotiskových obrázků. Je jisto, že básník svým veršům věnoval mnoho úsilí, že důkladně promyslil svoje děje, že s rozmyslem třídil a seřazoval jejich detaily: ale snad právě proto v nich není života. Nebyly diktovány nutností, obrážejí se v nich jen epigonské tradice pseudomodernistické. Jak jinak hoří a žhne Salome Wildeova nebo Neumannova, jež se zrodila z jejich lidských sklonů a básnických povah!

O panu A r n o š t u C z e c h o v i z C z e c h e n h e r z u máme již knižní studii. Nečetl jsem jí, ale nová jeho báseň »Zlatý horizont« vzbudila ve mně touhu ji čísti, abych poznal, o čem je možno u pana Czecha psát. Neboť poslední jeho »báseň« je rýmování, jaké píší snad ještě primáni, ale za jaké by se styděl již Prokop Šedivý. »Princ králi vidí změnu ve tváři - a proto všecek radostí září« nebo »Můj brachu už v hlavě mé jasní - tvou milou Eglu otec sám vlastní...« nebo »domácí vzácné, spanilé krásky - brunety plavo i rusovlásky« — tak rozmilými »verši«, kde trojslabičná slova se rýmují s dvojslabičnými, kde slabika klidně vypadne a kde úctyhodné rýmy »tíseň - píseň« jsou ještě z nejlepších, postupuje »báseň« od počátku do konce. Nebo jak básník popisuje ženu: »V rybářů kruhu bledá jak stěna - naříká mladá hezká dost žena«. Ani se neodvážíte vytknout jazykové chyby, jimiž se »báseň« hemží, a ochotně »básníka« přenecháte klerikálním zábavným časopisům, jimž slouží ještě k ozdobě. Ať mají radost z jeho hojných edicí.

Podobný, ale tragičtější je literární případ E m. š l. z L e š e h r a d u. Nemýlím-li se, máme i o něm již knižní studii. Kolik knížek už vydal tento pilný autor, s jakým úsilím překládá a rediguje! A přece je jeho umění od počátku mrtvo. »Sedmnáct písní« si dal vyzdobit O. Štáflem a prodává je — snad pro Štáflovou výzdobu, rovnocennou ceně písní — za 4 koruny... »V thujové sluji - rozmarné krásy - si vypravují - tajnosti lásky« — tak a podobně se tu rýmuje. Skoro byste nevěřili, že tyto »verše« psal člověk, který překládá (nezáleží na tom, jak) velké moderní autory, z nichž přece se mohl aspoň naučit tomu, že poesie není podobné bezhlavé veršování, jaké snad bylo u nás možné v době V. J. Picka, ale jež dnes se nehodí ani do rodinných listů.

Básničky o princích, kráskách a tajnostech lásky, jak je skládají pánové z Czechenherzů a z Lešehradu, jsou limonádový odvar romantického

epigonství, jež je naprosto vzdáleno skutečného života. A života jsou vzdáleny i četné knížečky, jež chtějí býti jeho ironickou a satirickou kritikou. Množí se podobné pokusy v posledních letech, ale jsou pravidelně stejně ploché a povrchní, jako epigonská romantika. I epigrammatik a satirik mají přinésti v poměru k životu něco nového; naši básníci tohoto druhu se však spokojují maloměšťáckými pomluvami, anekdotářským klepařstvím a babským rozhořčením. Jen tak je možno, že z jejich knížek čiší naprostý nedostatek vyššího názoru, že s takovou rozkoší se vracejí k posuzování žen a k literatuře a že s nepochopitelnou vytrvalostí přemílají staré vtipy; proto vyznívají naše ironické a satirické básně a epigramy většinou na prázdno.

J a n O p o l s k ý, autor »Hrsti ironie a satiry«, není na příklad naprosto talent satirický. Od počátku své básnické činnosti jevil sklon k balladičnosti a pittoresknosti. Toto základní zladění jeho vlohy je patrno i v této knížce, jejíž nejlepší čísla mají balladickou intonaci a jejíž ironie se nejčastěji opírá právě o básníkovu schopnost, vybírati ze života to, co překvapuje svou pittoresknosti. Janu Opolskému se kdysi dobře dařilo primitivními prostředky svého talentu vykouzlit nálady, jež měly kouzlo původnosti; dnes, kdy se posmívá malému českému městu, v němž žije, kdy si za předmět svých úšklebků vybírá dámy, jež pořádají večer k úctě Julia Zeyera, kdy se zastavuje nad nabídkami k sňatku v inserátech »Národních Listů«, Jan Opolský ztrácí na své síle již předem těmito malichernými zájmy. A ani tam, kde obzor jeho je širší, kde říká svoje glossy k našim sporům náboženským a politickým, nedovede nikde určitě a jasně hodit svému nepříteli rukavici v tvář: jeho nápovědi jsou zamlžené, jeho útoky nerozhodné, celek se rozplývá ve slovech a rýmech, které nemají pádnosti a zdají se ještě koketovat s veršovou technikou prvních knížek autorových.

Kritiku života ne satirickými a ironickými pošklebky, nýbrž skutečnými balladami snažil se v »Písních bídy« podati F. C. Ž u p k a. Hned navazuje na ruskou epiku, hned na Hálka, hned na Bezruče, ale ať je sebe upřímnější jeho rozhořčení proti dnešní společnosti, básnicky z něho dovedl vytěžit velmi málo; polosentimentální a polodětinský »Epilog« na konci knížky dokonce by svědčil, že básníku víc běželo o literaturu než o kritiku života, jež mu byla jen prostředkem k této literatuře.

O »Satyrových zápiscích« V á c l a v a K r o f t y a o »Ironických sicilianách« A n t. K l á š t e r s k é h o platí plnou měrou, co bylo řečeno o našich epigrammaticích. Nemusíme pochybovat o upřímnosti a opravdovosti obou autorů, ale také je jisto, že své náměty hledali a rýmovali v potu tváře. Ten či onen se podařil, ale častěji v nich není ani originelního nápadu, čiší z nich všednost a malichernost, formálně jsou těžkopádné, verš je parnassisticky mnohomluvný — zejména u A. Klášterského — a pointa se ztrácí. Epigrammy A. Klášterského jsou ze značné části literární, ale literaturu pojímají se stanoviska hospodského, jakoby nic v ní nebylo než mladické zbrklosti zelených autorů, řemeslný kvap také-spisovatelů a domácí bačkory básníků! Také Klášterský má osud podobný jako Em. z Lešehradu: je úctyhodná jeho láska k poesii, překládá

se vzácným porozuměním anglické básníky, ale tento důvěrný styk s velkými duchy nijak nepůsobil na jeho umělecký názor. A přece právě jen po této stránce by měl náš styk s cizinou význam! —*vh*—

Poučná.

Emily Greene Balch: Slavische Einwanderung in den Vereinigten Staaten. Übersetzt von Dr. Stephan von Philippovich. Leipzig und Wien, Fr. Deuticke 1912. — Božena Němcová 1820–1862. Sborník stati o jejím životě a díle. Redakcí Václava Černého vydala učitelská jednota »Komenský« v Náchodě. Illustroval Adolf Kašpar. (Nakladatelství Emila Šolce v Karlíně.)

Emily Greene Balch: Slavische Einwanderung in den Vereinigten Staaten. Übersetzt von Dr. Stephan von Philippovich. Leipzig und Wien, Fr. Deuticke 1912.

Trvalo dlouho, než konečně i naše úřední kruhy došly přesvědčení, že stěhování z říše nabylo již hrozivé výše, že přestalo býti zjevem sporadickým, a že jako palčivý problém přítomnosti čeká na positivní řešení a to co možná trvalé a vydatné. Sama statistika mluví tu číslicemi příšernými: kdežto ještě v období 1889—1898 v počtu vystěhovalců na prvním místě byla Anglie, za ní Italie, Německo a teprv na čtvrtém místě Rakousko-Uhersko, v desítiletí 1899—1908 pořad docela se mění v neprospěch našeho státu, jenž odtud rázem dostává se v popředí a dodává sám v té době téměř 28% všeho kontingentu vystěhovalců do Ameriky, kdežto podíl Německa z 221.000 osob v r. 1881 klesl dnes již jen asi na $^1/_{10}$. Je pravda, že vystěhovalci nezapomínají aspoň v prvé své generaci na otčinu a že svým příbuzným posílají ze zámoří slušné sumy peněz — v r. 1907 bylo jich jistě aspoň na 150 mil. K. — ale v celku přece tyto peníze v cizině získané nemohou ani z daleka vyvážiti nezměrných škod, jež plynou naší říši z tak horentního úbytku sil pracovních. Již r. 1904 podala proto vláda parlamentu předlohu zákona, jímž chtěla aspoň do jisté míry regulovati pravidelný ten odliv, totéž stalo se r. 1908, ale žádná z obou těch předloh nestala se zákonem: nešťastné spory politické zamezily vyřízení i této aktuality národohospodářské. Letos sama vláda svolala do Vídně anketu o vystěhovatelství, loni z nařízení ministerstva obchodu sebral vicesekretář Srbik hlavní zákony evropské o tomto zjevu sociálním, konečně v knize, jejíž titul jsme uvedli v čele referátu, konceptní praktikant námořnictva podal rakouské veřejnosti překlad spisu professorky politické ekonomie ve Wellesley v Massachusetsu.

Kniha prof. Balchové týče se speciálně slovanských vystěhovalců na území Spojených Států Severoamerických; není to nahodilé proto, že právě Slované z naší říše dodávají tam největší kontingent lidstva. Práce, kterou tu spisovatelka vykonala, je vší úcty hodná, uvážíme-li, že dosud není sebrán spolehlivý materiál pramenný a že autorka musila osobními styky po všech částech Spojených států sháněti pracně potřebná data. Probravši dějiny stěhování Slovanů již od 17. století, zvláště pak od

r. 1850, líčí dnešní stav Slovanstva v Spojených státech, jeho hospodářské postavení, život na poli i doma, organisace a spolky a na konec zvláštní kapitolu věnuje otázce asimilace. Dojemné jsou historie útrap, které spisovatelka podává živě dle upřímných slov vystěhovalců starších i mladších: dvě delší vypravování toho obsahu, o českém a polském farmáři, připojeny na konec in extenso.

Až do r. 1850 přicházeli Slované do Ameriky celkem jen v ojedinělých případech (za nejstarší pionýry hnutí má autorka několik mužů, mezi nimi Čecha Heřmana a Bedřicha, kteří se usadili kol r. 1658 v Manhattanu); přicházejí lidé buď z příčin náboženských (čeští bratří) buď z politických (zvláště v r. 1848 a v době polského povstání). Od d. 1850—80 nastává první příliv Slovanů a to zvlášť Čechů, a sice z příčin především hmotných: Slovany vábí touha po snazším a bohatším výdělku a poprvé proto přicházejí v celých zástupech do St. Louis, Wisconsinu, Texasu, méně již do Iowy, Ohia, New Yorku a j. Konečně od r. 1880 přibývají nové zástupy Slovanů dříve málo zastoupených, Charvatů, Srbů, Bulharů, Rusů: na rozdíl od starších příchozích, kteří tíhli především k zemědělství a usazovali se proto trvale, tito poslední věnují se především těžkým, ale výborně placeným pracím v dolech a továrnách, chtějíce tak brzy zbohatnouti a pokud možná záhy se vrátiti (pravidelně proto neberou s sebou z domova ani žen, ale posílají jim z Ameriky peníze na živobytí). Přesných dat statistických bohužel z jednotlivých let dosud není a jmenovitě ani samy úřední zápisy americké nepodávají dost bezpečné opory pro zjištění národnosti a kmenové příslušnosti Slovanstva.

Ze Slovanů přistěhovalých patrně staví Balchová nejvýše Čechy a jim věnuje všude přední a hlavní pozornost. Líčení, jež o nich podává, je nepředpojaté, spravedlivé a co zvláště u cizince váží, celkem velice příznivé: je patrno, že slova ta psal příslušník národa daleko objektivnějšího a nestrannějšího, než jsou Němci, kteří by se nikdy nedovedli povznésti k takové výši nepředpojatosti o nás. Balchová chválí především lásku, kterou Čechové lnou k vlastnímu jazyku, průměrnou šetrnost a pracovitost, smysl pro čistotu a pořádek (je zvláštní, že Američany nejvíce tu uráží, chodí-li přistěhovalé ženy bosy a tak obuv jest první podmínkou sblížení!), zálibu v hudbě, květinách, v spolcích a sdruženích, snášelivost náboženskou (tak zvaná zbožnost z Evropy přinesená záhy v Americe zmizí). Naproti tomu nesmýšlejí Američané dost příznivě o způsobu polního hospodářství Čechů a Poláků, které mají za příliš intensivní, ba mrhavý; zaráží je také faktum, že často mnoho mužů svobodných i od žen evropských proti své vůli »rozvedených« stoluje a nocuje v jediné místnosti krajana, jehož žena je všem společnou hospodyní; ani faktum, že nezřídka ženy slovanské samy se chápou těžkých prací v dílnách a továrnách, nelíbí se Američanům, kteří, jak známo, pohlížejí na ženu jinýma očima než my. Celkem shrnuje Balchová svůj úsudek o Češích v ten smysl, že činí dojem lidu fysicky silného, přičinlivého, vytrvalého, schopného i těžké práce a toužícího po tom, aby se dopracoval lepšího postavení (133—4).

Přes to je příliš Američankou, než aby spustila s očí ideál jednotného národa, a má proto asimilaci všech cizinců, speciálně i Slovanů, za věc

samozřejmou a nevyhnutelnou, třebas ovšem zamítá všecko násilí a třebas uznává jinak, že tu zvláště Češi kladou asimilaci tuhý odpor. Zajímavou historku v té příčině vypravuje svým místem (168) o Uhrovi, který v Praze neměl příležitosti naučiti se česky, ježto docela dobře vystačil s němčinou, ale přesídliv do Chicaga ocitl se v českém bytě, kde pracně musil si teprv český jazyk osvojiti. Bohužel, konec konců všecka houževnatost Čechů není tu nic platna: jsou rodiny, v nichž starší děti, zrozené v Evropě, hrají ještě v spolcích české divadlo, ale mladší, narozené již Americe a odchované v amerických školách jazykem anglickým, neumějí již česky, leda chatrně. A druhá, třetí generace splyne již docela, přijme často i anglické jméno a zapadne na vždy v moři ciziny. Těžko zůstati tu chladným vůči faktu, že ztratili a ztrácíme tak ročně tisíce přičinlivých rodin, na vždy a bez náhrady. *K.*

Božena Němcová 1820—1862. Sborník statí o jejím životě a díle. Redakcí Václava Černého vydala učitelská jednota »Komenský« v Náchodě. Illustroval Adolf Kašpar. (Nakladatelství Emila Šolce v Karlíně.)

Božena Němcová za svého strastiplného života asi s trpkým úsměvem byla by se dívala na svou pohrobní popularitu. Její »Babička«, znovu a znovu vydávaná, je dnes jistě nejrozšířenější českou knihou. A snad až dosud i nejkrásnější belletristickou českou knihou -- skutečně českou asi v tom smyslu jako Smetanova »Prodaná nevěsta« nebo umělecká díla Mikuláše Alše.

S rostoucí popularitou stoupá ovšem i zájem o osudy ženy, která tak bezprostředně čerpala z původního životního pramene svérázné českosti, i zájem o literárně-historické studium jednotlivých jejích prací. Pěkným výrazem tohoto zájmu je právě i Sborník statí o jejím životě a díle, vydaný učitelskou jednotou »Komenský« v Náchodě. Celá řada lidí se sešla zde, aby novými rysy a detaily osvětlila životní dráhu i působnost Němcové. Hned v prvém článku »Ratibořice v I. polovici století XIX.« je především podán pokud možno věrný obraz místa a okolí, v němž Němcová strávila své dětství, a je tu ukázáno, pokud a jak se srovnává toto místo s dějištěm »Babičky«. Dnes již víme a zde blíž poznáváme, že ani vnější rámec této povídky Němcové neodpovídá přesně skutečnosti právě tak, jako v hrdince samé Němcová nepodala nám doslovného obrazu své skutečné babičky, nýbrž spíše typ české babičky a jakousi synthesu starodávného, zdravého českého života venkovského. Stejně poznáváme z Jiráskova článku »Dva doplňky«, jak Němcová i vévodkyni zaháňskou v paní kněžně přizpůsobila svým cílům. Pak hlavně další hezký článek Bohumila Kuliše »Reální podklad povídek B. Němcové z Náchodska« vede nás ve stopách osob, které byly modelem k leckterým povídkovým postavám B. Němcové a poučuje nás, pokud některým jejím dílům je podkladem skutečnost a pokud báseň, fikce. Sem zasahuje také stať Hýskova »Pramenný příspěvek k Babičce«, snažící se provésti paralellu mezi Mošnerovou »Pěstounkou« a »Babičkou« Němcové, Hiklova stať »Básnická idealisace v Chudých lidech« nebo Součkův článek »Pověsti z Náchodska u Bož. Němcové«. Ale i nové detaily z vlastního života spisovatelčina a ze vztahů jejích k současnému životu kulturnímu přináší

Sborník, stávaje se takto nejen zajímavou četbou širším kruhům, nýbrž po mnohé stránce i vítanou pomůckou příštímu životopisci a literárnímu historikovi. Milá tato kniha mimo to opatřena je celou řadou uměleckých illustrací Kašparových. *n.*

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Český svaz pro volební právo žen. — »Sokolice«. — Přehled volebních práv žen.

Při zájezdu delegátek peštského sjezdu Alliance do Prahy sešly se delegátky českých a moravských politických organisací ženských, aby pokrokovaly o potřebě a útvaru Ústředí pro volební právo žen. Ženské hnutí volební je u nás již tolik rozšířeno, na prospěch jeho pracuje tolik organisací, že otázka veškeré hnutí semknout stává se víc a více akutní. Že tomu tak, o tom svědčí dosavadní velké akce volební, které se uskutečňovaly dosud vždy jen semknutím všech organisací, jež se scházely k společné akci od případu k případu.

V »Právu Ženy« uspořádána byla anketa o této otázce a když došly vesměs v zásadě souhlasné odpovědi — vyjma organisaci sociálně-demokratickou, která ve shodě se svou stranou vždy postupuje samostatně — sešly se na popud moravských žen v Praze zástupkyně: Zemské pokrokové organisace žen na Moravě, strany národně-sociální na Moravě a v Čechách, strany svobodomyslné a utvořily přípravné komité pro Ústředí pro volební právo žen v zemích Českých. Vypracování návrhu na organisační řád svěřeno jakožto jedné ze svolavatelek pí. Zd. Wiedermannové-Motyčkové. Jde o utvoření jakéhosi Svazu, který by semknul a sjednotil veškeré skupiny pracující pro volební právo žen, aby je posílil a aby sjednotil veškeré roztříštěné snahy. Je tu organisace na Moravě, Výbor pro volební právo žen v Čechách a ženské organisace téměř všech politických stran a mnohé organisace jiné, mající volební právo žen v programu. Tedy je tu činitelů dosti, kterým musí záležet na tom, aby byli posíleni a doplněni. Jedna okolnost ztěžuje však přímý a přirozený vývoj vytvoření ústředí. Kdežto Morava přináší k společné věci vedle politických organisací stran organisaci žen úplnou a z větší části provedenou, vykazují Čechy vedle ženských organisací polit. stran pouze zlomek žen, soustředěných bez veškeré organisace ve výboru pro volební právo žen. Ku zdárné součinnosti předpokládá Ústředí obdobnou organisaci žen v Čechách, jaká je provedena na Moravě. V Čechách nutno utvořiti vedle ženských politických organisací aneb jejich součinností organisaci zemskou, tedy jakési české ústředí vedle moravského a později slezského. Aby mohla býti utvořena organisace něčeho, nutno, aby veškeré organisační součástky byly stejnorodé, stejně cenné a souhlasné a tomu by tak nebylo, kdyby vedle velké zemské organisace moravské zasedaly zástupkyně zlomků českých. To jest důležitou otázkou, o které bude muset býti v ženských politických kruzích jednáno v době nejbližší a možno-li dříve.

než se uskuteční Ústředí česko-moravsko-slezské anebo bude to muset být první věcí tohoto nového Ústředí.

*

V březnu počala v Praze vycházeti redakcí O. Táborské, známé pracovnice sokolské, »Sokolice«, list pro sokolskou výchovu žen. List má ráz své redaktorky, jejíž snahy po prohloubení sokolské výchovy žen, po naplnění vnitřní stránky, uplatnění duševního významu sokolství u žen jsou osvědčeny víceletou činností v tom směru. Paní O. Táborská vedla dosud v témž duchu, v duchu zakladatelů sokolstva — hlídku sokolskou v »Ženském Obzoru«. Lze nazvati zdarem její práce vznik listu, který dále bude propagovati nové snahy a jehož již vyšlo šest čísel.

Co chce »Sokolice«?

Nechce, aby ženy v Sokolstvu zhrdnuly lichotivými posudky o vystoupení sletovém. Chce, aby toto uznání nadchlo k další práci, vzbudilo vědomí zodpovědnosti dalšího vývoje a povinnosti hloub a hlouběji uvědomovati si cíl sokolské české ženy. Jaký je cíl sokolské české ženy?

Ideální typ české ženy, jak jevil se v dobách před dějinnými pohromami, ideál ženy svobodné a neohrožené, přemítavé a pravdivé. A toho typu jsme ještě příliš vzdáleny. Máme-li ženy takové, nesmějí ony stále býti — třeba už častějšími — výjimkami, nýbrž musí na konec ovládnouti celý základ české společnosti. V této ženě zítřka obsažen býti musí všecek svéráz a osobitost národa.

Sokolstvo, které na základě ryze národním se vyvinulo, své zásady mravní, hesla bratrství z hlubin ducha českého vážilo, snaží se, aby ženy přiblížily se onomu ideálnímu typu české ženy, jak nám ji kreslí nejkrasší doba naší minulosti, výkvět češství pravého, ženě husitské.

Tam cílí Sokolstvo: nám chce dát ženu novou, statnou tělesně i silnou duší svou. Ne loutku a hříčku rozmarů, však bytost vědomou si cílů svých, k nimž přímo pevným krokem směřuje. Ne mužatku, však bytost harmonicky rozvitou, jež chce a dovede schopnosti svoje uplatnit a spolu být muži družkou dobrou, posilou, jak právě žádal Tyrš: »Nám buďte posilou, ne čeho jsme dosáhli, co chceme, budiž vám podnětem k tomu.« Nuže! K tomu ušlechtilému Sokolství, k tomu víření zdravého Tyršova věčného ruchu chce dle skrovných sil svých i »Sokolice«, jež v prvém jaru nové padesátky Sokolstva přilétá, přispívati.

»Sokolice«, list pro sokolskou výchovu žen, chce býti doplňující částí ve velikém celku sokolské práce, či článkem v celém pevném řetězu sokolského podnikání a chce vedle sokolství těla pěstovat sokolství duše. Nechce vidět v sokolství jen tělocvik, ale ono musí býti cestou ku zdokonalení charakteru. Sokolka má vědět, že všechny ústrky, všechna strádání našeho národa plynou z nedostatku mravního charakteru. Ženě, jež má vychovati nové pokolení, mravně lépe vyzbrojené, třeba zdatnosti charakteru tím více ... »Chci-li opravdu Sokolkou slouti a též býti, musí zásady sokolské pronikati celý můj život« a dále podává autorka vodítko pro toto snažení. Z prvního čísla, jež bývá obvykle obrazem toho, co časopis chce dosíci a v tomto případě ve všech dosud vyšlých číslech se zdarem uskutečňuje, uvádím: Dojmy ze sletového cvičení žen, jež podávají různé veřejně činné osoby, v hlídce zdravotnické článek Dr. E. Vo-

zábové proti alkoholu, v hlídce ženského hnutí vzpomínka na Terézu Novákovou, literární poznámky čtenářky, technická hlídka atd.

Co nade vše kladu, jsou snahy pokrokové a národní, jež »Sokolicí« jsou uplatňovány v řadách žen. Co vsaje a uplatní sokolstvím na 17.000 žen v našem národě to v pravdě bude znamenat v budoucnosti našeho národa mnoho a proto musíme vítati snahy tyto jevící se v článcích o sokolství a klerikalismu, o demokratismu a především vzájemnost slovanská, která, zdá se, bude tu zcela přirozenou cestou organisační pěstěna, jak o tom svědčí článek z Ruska.

Konečně nutno upozorniti na stanovisko Sokolstva v ženské otázce. Ženská otázka v Sokole je na postupu k plnému zrovnoprávnění na základě zrovnocenění. Stojí-li v úvodním článku v č. 5.: »Ve zvýšení mravní úrovně a v osvědčení se žen při práci sokolské kotví řešení ženské otázky — ne však v poměrném zastoupení«, je to jediné dotvrzení toho a slibuje ženám v budoucnosti všeho. Ženy však budou muset i na dále domáhat se poměrného zastoupení, právě proto, že jsou ženami a že technická stránka sokolství jejich je odlišna od mužského. Ovšem musí právě osvědčit se a poměrné zastoupení nesmí znamenat zajištění volby neschopným příslušnicím. Aby to se nestalo, o to usilují výchovné snahy v Sokole. »Sokolice« je list pro sokolskou výchovu ženy, je označen jako list odborný, ale právě svou výchovnou a krásnou snahou, směřující k tomu, aby v české ženě probudilo se její české ženství a lidství, působila by dobře ve všech kruzích i vrstvách našeho dorostu i starších již žen a mohly bychom si jen přáti, aby rozšířila se všude v rodinách i mimo sokolství a pro svoji svěží a radostnou práci stala se listem všeobecným, tak, jak bychom mohly být rády, kdyby všechna zdravá mládež soustředila se v řadách Sokolstva.

*

Při zájezdu delegátek peštských do Prahy bylo často slyšeti, při vzájemném seznamování se: já volím, jsem ze země, kde máme volební právo. »Volební právo« bylo hrdé heslo delegátek sjezdu Alliance, bylo to hlavní motiv jejich podnikání, příčina, která je vedla k společnému cíli a svedla je, že již cestou se sblížily. Totéž heslo, »volební právo«, přivedlo mnohé i do Prahy, do kruhu českých žen a je proto zajímavo zjistit, kde všude a jaké volební právo ženy mají. Americký časopis »Women's Journal« přinesl seznam států, které za posledních 75 let až do r. 1912 ženám volební práva daly a která to práva jsou:

r. 1838 stát Kentucky volební právo v záležitostech školských všem vdovám, které mají děti školou povinné;
r. 1850 Ontario a
r. 1861 Kansas totéž právo ženám provdaným i neprovdaným;
r. 1863 Finsko a
r. 1867 Nový jižní Wales volební právo do obcí;
r. 1869 Anglie všem neprovdaným ženám a vdovám volební právo do městských rad;
r. 1869 stát Victorie totéž právo ženám provdaným i svobodným;
r. 1871 západní Australie všem ženám;
r. 1875 Michigan a Minnesota,

r. 1876 Colorado,
r. 1877 Nový Zéland,
r. 1878 New Hampshire a Oregon,
r. 1879 Massachussets,
r. 1880 Nový York a Vermont,
r. 1880 jižní Australie volební právo do městských rad;
r. 1881 Skotsko rozšířilo totéž volební právo na ženy neprovdané a vdovy. Týž rok obdržely ženy ostrova Man plné parlamentní právo hlasovací;
r. 1883 Nebraska volební právo školské,
r. 1884 Ontario a Tasmanie,
r. 1886 Nový Zéland a Nový Brunšvík totéž;
r. 1887 Kansas, Nové Skotsko a Manitoba volební právo do obcí;
r. 1887 severní a jižní Dakota, Montana, Arizona, Nový Jersey volební právo ve školských záležitostech, a Montana hlasovací právo ve všech záležitostech daňových ženám platícím daně;
r. 1888 Anglie volební právo provinciální, Britská Columbie a severo-západní territoria volební právo do měst. rad;
r. 1889 Skotsko volební právo provinciální a Quebeck totéž právo ženám neprovdaným a vdovám;
r. 1890 Oklahoma a
r. 1891 Illinois volební právo školské;
r. 1893 Connecticut totéž; Colorado a Nový Zéland plné právo parlamentní;
r. 1894 Ohio volební právo školské, Iowa hlasovací právo o rozhodování o daních t. zv. »Bond«, Anglie volební právo do obcí a okresů provdaným i neprovdaným ženám;
r. 1896 Utah a Idaho plné parlamentní právo volební;
r. 1898 Irsko právo voliti každého státního úředníka vyjma člena parlamentu; Minnesota volební právo pro správu městské knihovny; Delaware volební právo školské poplatnicím; Francie obchodnicím právo voliti soudce obchodních soudů; Louisiana právo hlasovati ve všech záležitostech daňových;
r. 1900 Wisconsin volební právo školské; západní Australie plná práva parlamentní;
r. 1901 Nový York poplatnicím hlasovací práva v záležitostech daňových; Norsko volební právo městské; Kansas odmítl návrh na odstranění volebního práva městského;
r. 1902 Spojená Australie národní hlasovací právo všem ženám; Nový jižní Wales státní právo hlasovací;
r. 1903 Tasmanie státní právo hlasovací a Kansas »Bond«;
r. 1905 Queensland plné státní právo volební; Finsko plné aktivní hlasovací právo a pasivní volební právo pro všechny úřady státní, počínaje členstvím parlamentu;
r. 1907 Norsko parlamentní volební právo 300.000 ženám, které již měly právo volební městské; Dánsko hlasovací právo v zále-

žitostech školských, v chudinství a volitelnost k úřadům do těchto oborů spadajícím; Anglie volitelnost za starosty, městské a krajské rady (County Councillor);

r. 1908 Michigan poplatnicím hlasovací právo v poplatnosti obecní; Dánsko poplatnicím a ženám poplatníků hlas pro volbu všech státních úředníků, vyjma členů parlamentu; Victoria plné parlamentní právo volební všem ženám;

r. 1909 Belgie hlasovací i volební právo pro »Conseil des Prudhommes«; Vorarlberg-Tyroly poplatnicím volební právo; Ginter Park poplatnicím hlas v městských záležitostech;

r. 1910 Washington všem ženám plné právo; Nové Mexico školské právo; Norsko rozšířilo obecní právo volební na všechny ženy; Bosna majitelkám nemovitostí parlamentní volební právo; Lublaň obecní volební právo; Nový York ve všech městech a obcích právo jednoho hlasu při finančních návrzích »bonding propositions«; Gnaikwar (Indie) obecní volební právo; Wirtembersko zemědělsky činným ženám právo hlasovací i volební do zemědělských rad; Vancouver provdaným ženám městské volební právo. Neprovdané požívaly je již dávno;

r. 1911 Kalifornie plné právo parlamentní; Belize (Honduras) městské volební právo; Island rozšířil plné parlamentní volební právo na všechny ženy. Městské právo volební již mají;

r. 1911 Kentucky školské volební právo; Kansas, Arizona, Oregon a Michigan plná politická práva volební;

r. 1913 Norsko plné parlamentí právo volební.

Spasitelé.

Jde o to, jak se zachovat vůči vládě a vůči Němcům. Na první pohled otázka, kterou se česká politika zabývá po všecku dobu. Ale letos nastala nastolením správní komise situace zcela mimořádná, náš poměr k vládě je změněn zcela mimořádně a náš poměr k Němcům je posunut stejně docela neobvykle, poněvadž v Čechách panuje stav neústavní. Na první pohled by se mohlo zdáti, že tím vším alespoň náš poměr vůči vládě je dán. Není — poněvadž to, co se v Čechách stalo, u jedné části českých politiků doznává zjevného netajeného souhlasu. To snad je pro náš celkový postup nepříjemné, snad povážlivé, snad dokonce osudné, než nic naplat: vláda může se vůči odporu většiny českých poslanců proti zemské komisi správní odvolávat na obhájce svého dra Kramáře. Je-li souhlas se správní komisí s českého stanoviska správný čili nic, o tom se musí stát rozhodnutí doma, všecky následky, pokud se týkají poměru přívrženců zemského absolutismu a jeho odpůrců, musí se vyřídit doma. Že tato okolnost sílu a váhu našeho odporu proti vládě dnes, kdy většina českých poslanců a jistě i celého národa je proti mimoústavnímu řešení české otázky, ohromuje, je smutná pravda — ale pravda. To ovšem nemůže změnit nic na tom, že majorita českých poslanců je v oposici, ta zavedením neústavních poměrů je jen sesílena a utvrzena. Porušení této ústavnosti je nepřípustné, ať už vláda souhlas náš alespoň částečný měla nebo ne, a ať už se jedná o Schmerlinga nebo nejedná. Jistě Schmerlingova ústava není naším ideálem, ale systém Stürgkh-Hochenburger a volná ruka vlády není lepší. Jistě je lepší špatný zákon než žádný, než nápady té neb oné nám cizí a částečně jistě nepřátelské vlády. Ani nehledě k tomu, že kdyby dnes vláda si zjednala souhlas ku změně ústavy říšské u Němců a změnila na př. § 19. státních základních zákonů v náš neprospěch, sotva by se mohl najít v českých řadách obhájce, který by psal na základě theorii v článcích in memoriam projevovaných.

Ale jak řečeno: to je prostě naší věcí doma. Na vládě můžeme nyní jen žádat, aby c. k. komisi odvolala a zavedla co nejrychleji normální poměry. Vláda na to odpovídá, že jistě tak udělá, jakmile se o způsobu znovuzavedení ústavních a zákonných poměrů v Čechách dohodneme s krajany německými. Tu je pak hned vidět, byla-li celá akce v našem zájmu čili nic, znamená-li správní komise ať I. nebo II. skutečně spasení českého království. Dosud jsme se pokoušeli o řešení českoněmeckých sporů tolik a tolikrát: podaří-li se vyrovnání — budeme rádi, nepodaří-li — svět se nezboří a odvolávali jsme se na — Schmerlingovo slovo: Wir können warten. Naopak, vždy jsme dokazovali Němcům, že čím déle budou otálet s vyrovnáním, tím horší toto vyrovnáni bude pro ně. Nyní se musíme vyrovnat, chceme-li mít sněm, zemský výbor, zákony, zemský řád a chceme-li se ubránit uspořádání poměrů v Čechách nějakými patenty a nařízeními vysoké vlády hr. Stürgkha.

To má znamenat spasení českého království, prospěch nás Čechů? Tím je také určen stupeň zhoršení našeho poměru k Němcům. My už nemáme jistou půdu pod nohama, půdu zákonných poměrů alespoň Schmerlingových, ale takových, na něž jsme si zvykli a v nichž jsme vydrželi vždy dosud v odporu proti Němcům i proti vládám. Odpůrcům protiústavních poměrů se jizlivě vyčítá, že oplakávají Schmerlinga. Kdo jiný, než dnešní jeho zlehčovatelé, tohoto Schmerlinga chránili do posledního krejcaru, který byl v českých kapsách? Němcům především záleží na tom, aby se tato Schmerlingova zemská ústava nevrátila v platnost, chtějí uzákonění onoho řádu, který s nimi byl sjednán při loňských poradách, a jiný způsob upravení poměrů nepřipustí. Proto nás tedy budou nutit k novým poradám. Znali jsme se vždy k názoru, že se k dohodě s Němci pracovat má a musí, známe se k tomuto přesvědčení dnes tím více, když od té dohody závisí také právní stav v Čechách. Nebojíme se při tomto jednání nikoho, ani pana hraběte Stürgkha, ani pana dra. Hochenburgera, ačkoliv by byly obavy dost odůvodněné: pan hrabě Stürgkh českých poměrů a otázek nezná a stejně jich nezná pan dr. Hochenburger. Chceme připustit, že hrabě Stürgkh nám úmyslně nechce ubližovat, ale tato jistá jeho korektní nepředpojatost nám nepomůže, kdežto nepřátelství pana dra Hochenburgra nám už škodilo a může škodit dál. Ale přes to všechno: ani té vlády bychom se nebáli. Jde jen o to, jak se chovati budou Němci při obnoveném dohodování a bude-li dohoda s Němci za asistence této vlády možná. Po té stránce už máme jisté zkušenosti a pan dr. Kramář, který se svými články tak

dojemně o to stará, aby vše zůstalo in memoriam, sám si nevzpomíná na své vystupování při obou posledních poradách s vládou. U barona Heinolda nebyli radikálové, on sám uznal, že tak nelze dále o dohodu s Němci jednati a vytýkal vládě i jejímu zástupci v Praze, že nechce připustiti namnoze ani to, nač už přistupovali sami Němci. Je tu naděje, že při nějakém obnoveném jednání ustoupí vláda anebo Němci, že ustoupí a sleví, jen k vůli dohodě a když vědí, jak se nám jedná o odstraněni zemské komise? O tom jsou jistě dovoleny pochybnosti. Praví se nám ovšem, že toto odstraňování komise a dohodu vůbec nebude nikdo z nás vykupovat. To by znamenalo: že vyrovnání nebude, že nám tedy komise zůstane. Škodolibě dodává dr. Kramář v Zukunftu, že asi ta úřednická komise zůstane déle, než si přáti budou ti, kteří zamezili komisi I. Ať už I. nebo II., to má být spasení českého království a prospěch náš?

A ještě dál: z nynějšího chování Němců není už naprosto vidět, že by jim šlo o vyrovnání a dohodu. V Chomutově o nutnosti českoněmecké dohody už bylo málo řeči, tam se s trváním c. k. komise počítalo a proto Němci hartusili jen na složení této komise a protestovali proti oktrojírce řádu volebního. Jen řádu volebního: proti oktrojírce řádu zemského a jazykového byl odpor v Chomutově méně než platonický. Němci prostě očekávají, že vláda se pokusí docílit dohody a dohoda pro ně přirozeně znamená ústup náš, anebo že vláda pak zakročí sama, na cestě jednou už nastoupené, patenty ze 26. července, za částečného souhlasu také českého!

*

Čeští poslanci 12. září měli se poradit o tom, jak ke všem těmto otázkám se postavit. Porada ta zbytečně byla zmařena. A přec schůze nebyla zbytečnou: ukázala jen, že dohoda o všech těch otázkách se státi musí, nemáme-li býti znovu »spaseni«. Na takových poradách není třeba přetřásati a usnášeti se na věcech samozřejmých, a oposiční stanovisko alespoň většiny českých poslanců (dávno už usnesené v červnu, před 26. červencem) patří mezi takové samozřejmosti, stejně jako obeslání porad dohodovacích. A stejně samozřejmé je, že se na těchto poradách nemohou řešit spory strannické. K tomu věru nyní není času. Naše situace je v mnohém podobna se stavem věcí v Uhrách a jsou lidé, kteří uvádějí Štěpána Tiszu v jistou spojitost se správní komisí v Čechách. Ústavnost nerepresentuje ani hrabě Tisza ani hrabě Schönborn. Proto snad stojí

za to všimnouti si ustavení se nové strany v Uhrách, strany ústavní za vedení hraběte Julia Andrássyho. Do nové strany vstoupila vedle velkého počtu sedmašedesátníků celá řada osmačtyřicátníků, tedy politiků, kteří ústavu a vyrovnání s Rakouskem z r. 1867 naprosto neuznávají. V čele programu této strany je psáno: »Mužové různého státoprávního nazírání prohlašují, že zakládají jednotnou stranu, aby obnovili porušené funkce ústavy a aby upevnili ústavu organickými prostředky. Strana stojí na základě platné státoprávní úpravy a žádá přísné zachovávání platných zákonů a šetření všech zajištěných touto ústavou práv.«

Nebylo by lépe spasit také království české tímto způsobem, stranám českým? Č.

Výjimečný stav v Bosně i Hercegovině.

Napsal Dr. A. Novaković.

Dne 2. května 1913 vydána jsou zemskou vládou v Sarajevě bez zvláštní formální motivace nařízení o suspensi některých základních práv občanských. Jak se nařízení zmiňuje, vydáno je na basi § 20. zemské ústavy pro Bosnu i Hercegovinu od 17. února 1910 resp. ve smyslu zákona (oktroyovaného) o výjimečném stavu ze dne 5. březná 1910 č. 32 věst. zák.

Tento čin schválen byl speciálním císařským patentem. Zaveden je tedy výjimečný stav v zemích anektovaných formálně ústavně.

Základní práva občanská, jež se suspendují, jsou: svoboda pohybu i osobní, sdružování i shromažďování, rozšiřuje se právo státu na prohlídku bytu i osoby, zrušuje se listovní tajemství, svoboda tisku, a nad to vyjímají se civilní osoby v celé řadě deliktů z pravomoci řádných soudů a podřizují se soudům vojenským. Jinými slovy: zavádí se ostrý absolutismus.

Toto zvláštní nařízení snaží se zemská vláda odůvodniti blízkostí válečné zápletky s Černou Horou. Tak aspoň prohlašuje v úředním sdělení denním listům ze dne 16. května 1913, jímž se ohlašuje zrušení výjimečného stavu. Praví ť: »Právem § 20. zemské ústavy pro Bosnu i Hercegovinu uveden je v Bosně i Hercegovině dnem 3. května t. r. jako zemi, jež sousedí s pravděpodobným jevištěm vojenských operací, vyvolaných sporem, jenž vznikl po vzetí Skadru Černohorci — výjimečný stav. Poněvadž pak mezitím je Skadar předán mezinárodnímu vojsku a tak dán je znak, že nebezpečí vojenské zápletky minulo, zrušuje se výjimečný stav v Bosně i Hercegovině po svém dvanáctidenním trvání.«

Dle toho byl by výjimečný stav v annektovaných zemích vyvolán mezinárodní situací a byl by jakýmsi vojenským opatřením bez zvláštního politického významu.

Ale když pročteme jen poněkud pozorněji všechna ta nařízení zemské vlády resp. zemského náčelníka, jež provádějí nařízení o sus-

pensi ústavy, shledáme, že jen jediné z nich — totiž nařízení ze dne 2. května 1913 č. 2527 praes. — má pravý vojensko-administrativní charakter. Je to nařízení, jímž se omezuje držba, prodej i užívání poštovních holubův. A' jen dílem odpovídá výslovné tendenci vlády i opatření § 1. nařízení ze dne 2. května 1913 č. 2524. praes., jímž se zapovídá tisku diskusse o poměrech rakousko-uherského vojska, jakož i vojska států spojeneckých.

Naproti tomu mají všechna ostatní nařízení, jež jsou důsledkem výjimečného stavu, charakter vysoce politický. Vláda v nich sice nemluví o speciální tendenci politické, ale také se jí netají. Naopak vidí se, že chce, aby každý vycítil, kam směřuje ostří jejích opatření.

Mohl bych hned zde direktně vymeziti zmíněnou politickou tendenci vládní, mohl bych i dokázati, že se tato tendence datuje od mnohem starších dob, zejména od dob předannekčních, a že je rozhodně starší nedávného konfliktu Rakousko-Uherska s Černou Horou. Ale pokusím se vyvoditi tento fakt postupně z nařízení vládních samých. Politická tendence jejich nedá se jen vycítiti, dá se z nich přímo i dokázati. Historie výjimečného stavu pak poslouží k osvětlení snah vládních. —

Už nařízení ze dne 2. května 1913, č. 2520 praes. dává otevřeně na jevo svůj politický cíl. Promluvivši všeobecně o cestovních legitimacích, o povinnosti přihlašování hostů, o omezení svobody pohybu přechází k spolkům i právu shromažďovacímu.

Paragrafem 14. tohoto nařízení se celá řada spolků rozpouští, nebo se činnost jejich suspenduje. Rozpouštějí se na prvním místě všechny spolky sociálně-demokratické[1] i jejich svazy. A to bez výjimky! Nejen spolky politické, ale i spolky výpomocné, odborová sdružení, tělocvičné, pěvecké i hudební spolky, vše se ruší.

Ale to je také jediné opatření, jež je dáno proti určité politické straně bez ohledu na národnost členů.

Všechny další rozpuštěné spolky jsou výlučně s r b s k é. Na prvním místě rozpouští se tu srbská národní organisace. Pak přicházejí na řadu všechna srbská sokolská sdružení, zejména i Srbská sokolská župa, tělocvičný spolek Dušan Silný a Obilič. Ale rozpouštějí se i spolky antialkoholické jako Pobratimstvo i Trezvenost spolu s jejich centrálními svazy. I bohoslovecké spolky jako Društvo svetoga Save v Reljevu, dále Udruženje srpsko-pravoslavnog sve-

[1] **Tu zejména i odborové sdružení typografů, organisace to nejstarší, podpůrného a tedy vysoce kulturního charakteru.**

stenstva Bosne i Hercegovine — vše to se rozpouští. Učitelská organisace srbská, spolky ochotníků divadelních, spolky mládeže, hudební i pěvecké spolky, zkrátka vše, co nese ve své firmě slovo »srbské«, se rozpouští.

Jen několik kategorií srbských spolků není rozpuštěno, ale přece aspoň suspendováno! To je Prosvjeta, spolek, jenž podporuje hlavně srbské žáky na studiích stipendii a podporami. I Svaz dobročinných sdružení srbských žen je tímto nařízením suspendován, stejně jako srbské živnostenské spolky v čele s Privredou. I ty srbské čítárny jsou suspendovány!

Suspense byla velice přísná. Jen výborové schůze se směly konati; valné hromady ne. A každé schůzi musil býti přítomen úředník politického úřadu. I výborová schůze směla se konati jen po předchozím dovolení okresního úřadu, jež mohlo se odepříti bez uvedení důvodů. Celou agendu spolkovou směl obstarávati jen předseda spolku, a i to jen, pokud bylo co naprosto nutné. Za to odpovídal svou osobou úřadům.

A kdo byl tímto opatřením postižen?[1] Postiženi jsou tu mimo sarajevské demokraty Srbové. Jedině jejich veřejná činnost měla býti podvázána a ochromena. Ani jediný spolek chorvatský nebo moslimský není rozpuštěn ani suspendován.[2] Rozumí se, že ani na cizácká kasina, jež si v každém městě vydržují úředníci pomocí měšťanstva, není sáhnuto.

Jen Srbové měli býti výjimečným stavem zbaveni veškeré duševní i materielní opory. Ani ty suché[3] noviny nesměli čísti ve své

---

[1] Škody takto způsobené jsou velice citelné. Budou se cítiti ještě dlouho po zrušení výjimečného stavu. Vždyť jmění rozpuštěných spolků, knihovny, tělocvičné nářadí, spolkové domy, to vše konfiskoval erár pro sebe. Ubytovával ve staveních takto získaných vojsko. Všechny rozpuštěné spolky právně neexistují ani po opětném uvedení ústavy zemské. Musí znovu přihlašovati svou existenci, zadávati o organisační pravidla a kdo ví, budou-li všechna ta sdružení ve své dřívější formě povolena? Na každý způsob podařilo se zasaditi takto vynikající národní organisaci srbské těžkou ránu, jež se i při zdvojeném úsilí může jen ponenáhlu zacelovati. Národní věc srbská trpí tu vysoce; vždyť právě kulturní a osvětová sdružení byla rozpuštěna!

[2] I touto taktikou vláda politicky získala. Zostřila takto nevraživost mezi Srby a bosenskými katolíky i moslimy. Je to zase jeden kámen pro starý systém: Divide et impera.

[3] Konfiskační praxe už před prohlášením výjimečného stavu přiměla redakce srbských listů k co nejsuššímu způsobu psaní. A přes to se ještě často v listě zabělilo.

čítárně. Nesměli debatovati o ničem. Měli býti doma zavřeni, jak si to vykládali někteří představení okresních úřadů. Těžko se dýchalo!

Pěkný osten proti všemu srbskému obsahuje také nařízení ze dne 2. května 1913 č. 2524. praes. v §. 3. Všechny periodické spisy, jež vyšly v Srbsku nebo v Černé Hoře, jsou zapovězeny. Ani překlady, citáty z nich nejsou v tuzemsku dovoleny. Neperiodické spisy této provenience podléhají spolu s jinými cizími spisy policejní prohlídce. Co nevyhovuje, ničí se: adressát toho vůbec nedostává. Tak vyvrcholuje akce, jež v annektovaných zemích vždy existovala a jež zejména v době balkánské války slavila pravé žně![1]

V Bosně i Hercegovině je na denním pořádku, že se některým periodickým listům odnímá poštovní debitum, stejně jako že existuje celá řada zapovězených spisů.[2] Jsou to většinou brožury vydané v Srbsku. Ale je jich také celá řada z Chorvatska. Jakmile některý cizí list otiskne nějaký ostřejší článek proti bosenské vládě,[3] odnímá se mu poštovní debitum; kniha se zapovídá. Pravda, je tu mnoho t. zv. agitačního tisku. Ale není to tisk nějaké skutečné propagandy.[4] Zpravidla brožura je výňatkem z některého většího díla vědeckého, vydaného v Srbsku. Vada, kterou má, je jedině to, že akcentuje plemennou souvislost Srbů bez ohledu na zemské hranice. Ale často ani toho není. Tak zapovězeny byly i lidové válečné buletiny, jež mimo úřední zprávy obsahovaly drobné anekdoty ze života válčících vojáků.

Je přirozeno, že se v době války zavádí přísná censura. Ale censura bosenské vlády nesloužila válečným účelům, nýbrž politickým. Ta censura existovala i bez výjimečného stavu od samého počátku války. Znám případů mnoho a mnoho, kde dopisy — i tuzemské — prostě nedošly a více: došly polootevřené, jeden díl dopisu scházel a pod.

---

[1] Už před výjimečným stavem nemohl"ani jediný srbský list do zemí annektovaných. Ano i leckterý list srbský, vycházející v Chorvatsku, byl zbaven poštovního debita.

[2] Tento index zapovězených knih, půjde-li praxe takto dále, bude moci hnedle závoditi s církevním indexem, a to nejen co do počtu zapovězených knih, nýbrž i co do kvality. Nejlepší se zapovídá.

[3] Na př. stačí kritika o hospodářství zemské vlády s poukazem na automobily, jež zakoupila pro své sekční chefy, a s dodatkem, že tito páni automobilů těch používají ke své representaci v Sarajevě.

[4] Nesleduje se nějaká národnostní propaganda srbská, nýbrž prostě se osvětluje systém vládní, ovšem populárním způsobem, ale často také vědecky.

Nařízení ze dne 2. května 1913, č. 2525. praes. i č. 2526. praes. o suspensi listovního, telegrafního a telefonního tajemství vlastně jen sankcionovala stav, jenž už dříve byl, i dala dřívějšímu skrytému jednání zákonný charakter.

Ovšem, tato nařízení nestanoví žádných výjimek pro některou národnost. Ale to také není zapotřebí. Jakmile v annektovaných zemích vyjde nějaké nařízení, jež omezuje volnost občana, každý úředník užije ho především a hlavně proti Srbu. A zejména je-li tak rakouské jako veškerá výjimečná nařízení!

Ani nařízení č. 2521. praes. ze dne 2. května 1913, jímž se dávají zvláštní direktivy pro výrobu, prodej, držbu i nošení zbraní, munice i třaskavin, nezmiňuje se zvláště o některé národnosti a přece se nehledaly zbraně ani u jediného Chorvata nebo moslima, leč že by měl zlou pověst »Srbofila«. Za to bylo i v starých chrámech i pod oltářem pátráno po zbraních, bombách a dynamitu.[1]

Abychom chápali dosah takových výjimečných nařízení, musíme znáti povahu orgánů, jež tato nařízení provádějí. To jsou v první řadě pověstní bosenští okresní představení s aparátem žandarmů a policie.

Starší z těchto úředníků jsou vesměs dobře vychovaní reakcionáři, nesnesou ani jediného volného slova, volného pohybu. Není-li právě doba persekuce, schovávají si referáty svých donašečův a v případě, kdy třeba, vynášejí ze svých registratur celou snůšku výroků a činů, jež mají určitou osobu kompromitovati.

Mladší úředníci jsou rovněž takto preparováni. A běda tomu, komu tato škola nejde k duhu. A všichni tito úředníci, četníci, policie učí se od začátku své kariéry tomu, že nejnebezpečnější, neloyální, všeho schopný element v annektovaných zemích jsou Srbové. To je první poučení pro každého praktikanta. Upozorňuje se, že za milým, otevřeným přijetím, jehož se mu dostane v srbské kuči, se skrývá jen nenávist a úskok. Ký div, že takový úředníček se počne těch lidí báti. Vidí v nich tajné nepřátele a kde může, jedná s nimi nepřátelsky, podezíravě a jestli ne veřejně, aspoň tajně jim uškodí.

Chorvati a od některé doby i moslimové se počítají k lidem, jimž možno věřiti. A není divu. Cokoliv přišlo s hůry, to jeden i druhý přijímá. Leccos se mu nelíbí, ale nemá tolik síly, aby to řekl. Nějak si to už sám omluví.

---

[1] Data o tomto počínání vydá svého času veliká církevní a osvětová rada srbská v Sarajevě.

Za to Srb je vtělená oposice. Nedá od svých práv ničeho. Brání vše houževnatě, ano je tak neslušný, že si dovolí i upozorniti, jestli někde ten který úředník vědomě nebo nevědomky překročil svou moc. Srb je ona stálá stráž zákona i svobody. Často se i jeho přímo věc netýče, ale on přes to protestuje. Co přirozenějšího, než že omezený, pohodlný úředníček nezná většího nepřítele než Srba.[1]

A ty všechny svobodomyslné činy se Srbu vykládají jako neloyálnost. Podkládá se mu to, nač i nemyslí. Ovšem plemenné souvislosti je si vždy vědom, raduje se se Srby z království i s nimi se rozžalostní. Ale tyto — abych tak řekl — rodinné city mu zle vykládají. Hovoří se o tom, že nemá smyslu pro dnešní svůj stav, že vidí svůj cíl za hranicemi.

Přirozeno, že balkánská válka tento stav zostřila. Srb, ať sedlák-analfbeta nebo gazda-politik, vše viselo na novinách, na illustracích, knížkách. Vše ssálo zrovna ty zprávy o proměnách na Balkánu. Vše četlo, debatovalo, prorokovalo. Kolik kávy se vypilo v Bosně na paměť vítězství Srbů, Bulharů, Řeků i Černohorců! Pád Skadru snad ani na Cetyni nečekali s větším vzrušením než v bosenských městech a vsích. Přirozeno ovšem také, že ty rozličné incidence mezi monarchií a Srbskem resp. Černou Horou měly svou ozvěnu v annektovaných zemích. Při tom soucítění není divu, že mnozí a mnozí projevovali o zakročeních monarchie svoje více méně originelní mínění.

Zatím co »Hrvatski Dnevnik« dle vzoru vídeňských listů dával si zasílati stížnosti o ukrutnostech srbských vojáků v dobytých zemích a moslimské listy viděly v okamžiku vpádu Rakouska do novopazarského sandžaku jedinou spásu — Srpska Riječ i Narod se předstihovaly v odsuzování vnější politiky rakouské. K tomu přišel ještě projev srbského Klubu poslaneckého v Sarajevě!

Už od té doby se připravoval výjimečný stav. Krajské úřady dávaly si vykazovati každých čtrnácte dní, jaká opatření učinili okresní představení »vzhledem k nynější politické situaci«. Tu se vykazovalo, kolik Srbů bylo trestáno pro nedostatek cestovní legitimace, kolik zbraní zkonfiskováno, kde prohledána kuče, co nalezeno, zdali prohledána i osoba delinkventova atd.

Tak se shromažďovala statistická data.

Formálně ještě se mělo měřiti všem stejně. Ale úředníci cítili, že se stavidlo zvedá. Zemská vláda nařízením ze dne 5. ledna 1913 č. 6398 praes. sice ještě varuje své úřednictvo před »jednáním, jež

[1] Odtud název agilnějšího Srba v úřednickém žargonu: advokát, protektor, frtektor čili šťoural. Modernější úředník zove jej demagogem.

by mohlo vzbuditi zdání, že jde o plánovité postupování proti určité třídě. Ačkoliv prý mnohé, politováníhodné příhody v poslední době ponejvíce třeba připsati příslušníkům srbsko-pravoslavné víry, přece prý je zemská vláda daleka tomu, aby vzbudila zdání, že chce vykonávati na srbsko-pravoslavné obyvatelstvo v určitém směru nějaký tlak«. —

Ale už toto nařízení je smutným dokladem. Dokazuje, jak úřednictvo se srbským národem jednalo. Tak se chovalo, že sama zemská vláda musila je, když nic jiného, aspoň upozornit na toto nepolitické počínání.

A není to dosti! Našli se úředníci, kteří myslili, že existuje pro Srby ex lex a důsledně dovolovali Chorvatům i moslimům mnohé výjimky ze zákonů. Už dne 8. ledna 1913 musí pod č. 67. praes. upozorniti krajský úřad v Banjaluce úředníka, že mínění, že policejní nařízení platí jen proti Srbům, je zcela falešné; výslovně pak upozorňuje, že neexistuje speciální pronásledování Srbů a s tím spojené protežování jiných. —

Velice výmluvné! Ale tlak tu už byl. Informace nižších úřadů, lépe řečeno těch nepolitických, reakcionářských úředníků, vyvolala přece na vyšších místech dojem horké půdy pod nohama. A když přišla vojenská zápletka o Skadar, dán byl i formálně důvod pro to, co až dosud zemská vláda zamítala. Přišla pravá persekuce Srbů.

Pro všechny vážnější delikty zavedeny vojenské soudy. Měly sice dle nařízení ze dne 2. května 1913 č. 2522 praes. souditi dle materiálního práva civilního, ale proces byl vojenský. I stanný soud mohl býti zaveden dle vojenských předpisů. A vedle toho i pro delikty, jež měly i nadále souditi civilní soudy, sestaveny zvláštní soudy, z nichž byl laický element vyloučen (nařízení ze dne 2. května 1913 č. 2523 praes.).

Představte si ten stav! Okresní představený je svrchovaným pánem. Bez omezení smí prohledávati byt, zatknouti, čísti dopisy, vydávati rozličná opatření a nikde není právního léku. Všude četníci, vedle nich vojenští četníci — jakýsi to nový bašibozucký sbor, sestavený z méně cenných dobrovolníků chorvatské národnosti a moslimů — vojáci. A tento apparát nelení. Denuncuje, prohledá byt, sváže, na vůz a v průvodu bajonetů se veze delinkvent na strach druhým do vojenského vězení a před vojenský soud.

Abych ty úřednické charaktery jen trochu illustroval, uvedu, jak se žilo v době výjimečného stavu v Gacku.[1]

[1] Cituji dle referátu Narodu č. 295 ze dne 24. května 1913.

Nejen že provedl okresní představený všechna nařízení vládní, nýbrž šel i nad ně. Žádný Srb nesměl se ocitnouti po 8. hodině večerní mimo svou kuči a v 9 hodin nesměla ani svíce ani oheň na krbu už hořeti. Všichni politicky vlivní Srbové, a to každý zvláště, odvedeni byli pod vojenskou stráží do Mostaru, kde prodleli ve vojenském garnisonním vězení do zrušení výjimečného stavu. Civilní soud, jemuž pak byli předáni, je ihned propustil na svobodu. Mimo zatýkání praktikoval okresní představený i internování. Celá řada Srbů nesměla ze své kuče nebo živnosti. Ano došlo tak daleko, že nebylo dovoleno slaviti největší rodinnou slavnost, t. zv. krsnou slávu o sv. Jiří (6. května). Dle obyčeje se Srbové v tuto slavnost navštěvují, přejí si a veselí se. Ale v okresu gatackém četníci patrolovali po vesnicích a rozháněli sousedy slavící krsnou slávu. Jednoho sedláka tak zatkli, protože byl u sestry na slávě, i odvedli ho do Fojnice vojenským úřadům. Vojáci vedli jej zase z Fojnice do Gacka a z Gacka do Avtovce. Tak putoval sedláček čtyřikráte. Pak byl puštěn. Mnoho bytů srbských prohledávali. Nenašli ničeho mimo časopis Orosvěta a sbírky národních písní, jež vesměs zabavili.[1]

To vše nečinilo se nenápadně a bez zbytečného znepokojování; naopak vše dělo se za veliké asistence četníkův a vojáků. Lidé burcováni v noci a odváděni, jako na př. srbský učitel v Dobrelju.

Věc došla tak daleko, že nařízeno sedlákům, že za výjimečného stavu nesmějí vzdělávati pole. A to vše se nařizovalo jen Srbům. Tito vzati bez ohledu k aktivní vojenské službě. Hlavním důvodem bylo i tu, že jsou Srby, nebezpeční. Proto jsou dáni pod vojenskou disciplinu.

A tak nebylo jen v Gacku. Tak bylo po celé Bosně i Hercegovině. Každý okresní představený se snažil něco nalézti, nějaké spiknutí nebo podobné. Nejnesmyslnější denunciace byly přijímány a s krutostí vyšetřovány.

Tak bylo po celých dvanácte dní. Dnem 17. května 1913 byl tento stav zrušen a zemská ústava obnovena. Osoby, jež za výjimečného stavu byly uvězněny v garnisonních vězeních, byly předány civilním soudům, jež je skoro vesměs ihned propustily na svobodu. Ovšem vede se proti nim ještě vyšetřování.

Tak se skončila tato ukázka bezústavnosti.

---

[1] V jiném případě zabavena byla Feuerbachova filosofie, protože byla tištěna cyrilicí a mimo ni konfiskováno několik map, jež delinkvent kreslil jako žák gymnasia. Na mapách ještě bylo označení: N. N., žák 6. tř gymnasia!

Srovnáme-li výše uvedená data, vidíme zřejmě, že výjimečný stav v annektovaných zemích nebyl jen zvláštním opatřením pro případ válečných operací v blízkosti Bosny a Hercegoviny. Ani pro taková opatření nebylo žádných vážných důvodů. Ani v jediném případě nepodařilo se přece zjistiti nějaký aktivní odpor Srbů proti vládě. Pravda, neschvalovalo se mnohé. Ale ve všem tom bylo více udivení nežli odporu. Nesmíme zapomenouti, že ten srbský lid v annektovaných zemích není od nedávna v nelásce. To je už dávno, od kdy se jeho svobodomyslnost přistřihuje. Proto otupěl. Není tu odporu, je tu nanejvýše neláska.

Za to drobné půtky s vládou a úřady vždy více rozněcují vědomí plemenné souvislosti Srbů zemí annektovaných se Srby svobodnými, jak je zvou. Tento fakt není ovšem žádným pěkným svědectvím pro vládnoucí režim. Je také nemilý. Ale takovým tento fakt není, aby musil vyvolati suspensi ústavy.

Skutečně ji však vyvolal. Proto můžeme tvrditi, že výjimečný stav nebyl vyvolán jen zápletkou s Černou Horou, nýbrž měl hlubší kořen. On byl reakcí na radost a lásku, s kterou Srbové Bosny i Hercegoviny pozdravovali osvobozovací dílo svých zahraničních soukmenovců. Toto národní uvědomění to bylo, jež pálilo dnešní režim annektovaných zemí. Dnes se to hledí ukrýti a výjimečný stav snaží se vysvětliti mezinárodní situací. Ale ještě nedávno se přiznávalo, že výjimečný stav má význam politické reakce.

Výjimečný stav v annektovaných zemích byl tedy ne opatřením válečným, nýbrž politickou reakcí, jíž zahraniční zápletka jen sloužila za poslední příčinu. A právě tato okolnost, že vláda svázala výjimečný stav s vnější politickou situací, přinutil ji, že již po dvanácti dnech své nařízení odvolala. Nechtělať přiznati barvu. A bylo by to také nepříjemné přiznání už před rakouskou veřejností a tím více v sousedství. —

Mezinárodní kongres historický v Londýně.

Napsal Vlastimil Kybal.

(Dokončení.)

V. *Specialisté.*

Mimo několik filosofů, methodologů a synthetiků byl kongres londýnský zaplaven nepřehlednou řadou specialistů. Všech přednášek na kongresu ohlášených bylo na 200 a z nich bylo na 180 skutečně konáno. Netřeba vykládati, že většinou jednaly o otázkách a záhadách velice zajímavých a důležitých pro odborníky, ale naprosto nudných pro ostatní publikum, ostatně velice skrovné, rozptýlené, přicházející a odcházející, jak už tomu ve velkých shromážděních bývá. Není jediného historika na světě, který by dovedl obsáhnouti takovou historii, jaká se tu předkládala jeho pozornosti a která se rozbíhá do nesčetných oddělení a pododdělení dějin starověkých, středověkých a novověkých, dějin všeobecných, národních i kmenových, dějin politických, koloniálních, vojenských, námořních, náboženských, církevních, právních, hospodářských, kulturních atd. To je právě, co činí historické kongresy mezinárodní stejně zajímavé, jako únavné: jsou do jejich programu pojímány všecky discipliny věd historických, věd vlastních, pomocných i příbuzných, jsou k nim zváni historikové všech národův a kmenů na zeměkouli sídlících a jsou v nich projednávány otázky, které věcně, místně i časově jsou od sebe na míle a míle vzdáleny. Můžete se zajímat o celý souhrn věd historických, ale co je vám na př. do přednášek, jež jednají o stěhování jihoafrických černochů k rovníku, nebo jež řeší otázku roštu, na němž byl umučen sv. Vavřinec, nebo jež vykládají původní význam slov »ódal« a »skeytning« ve starém právu norském, nebo jež probírají otázku datování starých dokumentů v anglickém »courthandu«? Tato přílišná specialisace je *zlem historických kongresů,* bohužel zlem již tradičním a do jisté míry inherentním, poněvadž do pojmu historie náležejí po právu všechny projevy života minulého v jejich sociálním svazku a poně-

vadž právě speciali-ací byl podmíněn pokrok věd historických v poslední době. Přes to nemělo by se zapomínati i při této »pravé« vědě historické na informativní a souhrnné referáty, které by podávaly přehled bádání o nejdůležitějších problémech dějin všeobecných i národních, jakož i pomocných věd historických, a které by, vycházejíce z dnešního stavu bádání, naznačovaly nebo i řešily problémy další a hlubší. Promluvil jsem o této věci obšírněji v referátu o berlínském kongresu a spokojuji se zde podotknouti, že slova, jimiž jsem tehdy posavadní kongresy karakterisoval, jsou celkovým rázem londýnského kongresu úplně potvrzena. »Dnešní kongresy — pravil jsem před pěti roky — nejsou v celku než volná shromáždění historiků, kteří odpoutavše se na několik dní od knih a pergamenů, stali se turisty a účastníky nebo i členy velice pestré a nesouvislé výstavy importovaných i domácích objektů historické vědy a učenosti. Jsou to velké mezinárodní i národní manifestace vědeckého střihu, sporty vědy i vědců velkých národů, trhy a bursy velkovýroby historického zboží« . . .

Londýnský veletrh byl navštíven, jak se dalo očekávat, velice četně (udává se přes 1000 členů) a zboží na něm vystavené bylo v celku velice pozoruhodné; doufám, že i prodavači — mezi něž náležel i nadepsaný — dobře prodali a vrátili se s pokojem do svých dílen a krámů. A musím též říci, že dobře dělali, že tam šli, neboť, jak to živě vyložil Pirenne, mluvě o vzniku kapitalismu, jen vesnice se svými pány a otroky a polmi dostačí sobě samým; městské hospodářství — a řekněme i hospodářství národní — vzniká teprve výměnou zboží a intermittentním obchodem, jež podniká takový Jehan Boine-Broke, Simon Saphir, Jean Rynvisch a jiní »marchands-exportateurs«, první to kapitalisté nové doby . . . Co se zboží týče, bylo ho do Londýna exportováno takové množství, že bylo třeba je rozdělit v různé skupiny čili sekce.

Sekcí, v něž byla rozdělena věda historická v Londýně, bylo celkem devět. Byly označeny takto: I. Východní dějiny spolu s egyptologií (ohlášeno bylo 18 přednášek). II. Dějiny řecké, římské a byzantské (17 přednášek). III. Středověké dějiny (20 přednášek). IV. Novověké dějiny, a to dějiny politické (16 přednášek), koloniální (7 přednášek) a dějiny vojenské a námořní (13 přednášek). V. Dějiny náboženské a církevní (17 přednášek). VI.a) Dějiny právní (18 přednášek). VI.b) Dějiny hospodářské (11 přednášek). VII. Dějiny vzdělanosti ve středním a novém věku, celkem 22 přednášek, a to z dějin filosofie 3 přednášky, z dějin jazyka a literatury 4 přednášky,

z dějin umění 2 přednášky, z dějin hudby 2 přednášky, z dějin věd exaktních, přírodních a lékařských 8 přednášek, z dějin vychovatelství 1 přednáška a z dějin věd sociálních 2 přednášky. VIII. Archeologie spolu s prehistorií a uměním starověkým (8 přednášek). IX. Příbuzné a pomocné vědy historické, 29 přednášek, a to z ethnologie, historické geografie, topografie a místní historie 9 přednášek, z filosofie dějin a historické methodologie 6 přednášek, z paleografie, diplomatiky, bibliografie, numismatiky, genealogie, heraldiky a sfragistiky 14 přednášek.

Srovnáme-li toto rozdělení věd historických s rozdělením, jaké bylo provedeno na kongresu římském a berlínském, vidíme, že mělo svoje dobré i méně dobré stránky. Dobrou stránkou bylo zajisté rozdělení dějin středověkých a novověkých ve dvě samostatné sekce (v Římě i v Berlíně tvořily jednu sekci) a zvláště zdařilé bylo rozmnožení novověké sekce o pododdělení (subsection) dějin koloniálních, vojenských a námořních. Rozumělo se to při kongresu konaném v sídle největší moci koloniální a námořní samo sebou, ale mohlo to býti i dobré poučení pro historiky kontinentální, kteří o mimoevropských otázkách zpravidla píší podle zpráv z druhé a třetí ruky. Méně šťastné bylo však, jak se mi zdá, odtržení dějin právních od dějin hospodářských (sekce VI.a) a VI.b) a docela pochybená byla sekce VIII., která vlastně náležela k sekci I. a II. (také ruská sekce archeologická mohla býti při sekci řecko-římsko-byzantské). Posléze i sekce VII. a IX. nebyly dosti vytříbeny, a zvláště se mělo rozhodnouti, zda dějiny filosofie, literatury a umění vůbec mají na kongresy historické býti připuštěny či vůbec vyloučeny.

O jednání v jednotlivých sekcích bylo by možno mnoho psáti, a to pérem hodně kritickým, jak už při kongresech tomu bývá. Ale zřekl jsem se kritiky hned na počátku tohoto referátu, a proto se spokojím vytknouti jen věcný zisk, jejž některé přednášky přinesly a jež mohou zajímati i naše historiky všech oborů. Chtěje však zároveň učiniti zadost své povinnosti referentské, nebudu vybírati jen přednášky zvláště důležité a ostatní pomíjeti, nýbrž podám seznam všech přednášek, jež kongresu byly ohlášeny, resp. na něm byly konány, a teprve v tomto seznamu uvedu obsah oněch přednášek, které se mně zdály zvláště pozoruhodné a které ovšem byly také přístupny mému zájmu; byly to jmenovitě přednášky z dějin středověkých, církevních, hospodářských a kulturních.[1]

---

[1] Seznam, který následuje, jest upraven podle oficiálního »Programme of papers and list of readers«, str. 2—22, jejž jsem doplnil tím, že jsem při-

I. sekce. Dějiny východní spolu s egyptologií (předseda D. G. Hogarth v zastoupení lorda Reaye). — D. G. Hogarth (Oxford): Hitité a hititská vzdělanost v Syrii. — Eduard Meyer (Berlín): Představování cizích plemen v egyptských památkách (podle výsledků poslední expedice berlínské. Srv. spis téhož autora: Der Papyrusfund von Elephantine, v Lipsku 1912). — T. J. de Boer (Amsterodám): Vývoj theologických postav, zvláště Allaha, v islamu. — Gaston Maspero (Kairo): Domnělí Sesostriové XII. dynastie (nekonáno). — L. de la Vallée Poussin (Gent): Některé záhady z literárních dějin buddhismu (na základě díla Winternitzova o posvátné literatuře palijské). — Sir W. Lee-Warner, zástupce anglické vlády v Indii: Vývoj indických dějin. — G. Steindorff (Lipsko): Libyové ve starověku podle pramenů egyptských (zvláště o Libyích v Kyrenaice). — A. A. Macdonell (Oxford): Starší dějiny kasty indické. — Kn. Lev Gaetani (Řím): Slavnosti v Mekce v dobách pohanských (nekonáno). — Sten Konow (Kristianie): Národnost Kušanahů (podle objevů čínsko-turkestánských). — H. E. Naville (Ženeva): Africký původ starých Egypťanů (nekonáno). — L. D. Barnett (Londýn): Megasthenova Pandaja a pověsti Dravidů a Ceylon. — C. F. Lehmann-Haupt (Liverpool): Historické postavení Armenie ve starověku. — Sir Charles Lyall (Londýn): Stará arabská poesie jako historický pramen. — J. H. Gubbins (Oxford): Několik hlavních rysů správy tokugávské v Japonsku. — P. Koschaker (z německé university v Praze): Význam a záhady právních dějin babylonsko-assyrských. — F. W. von Bissing (Mnichov): Rekonstrukce paláců králův perských. — H. R. Hall (Londýn): Vztahy mezi Cyprem a Egyptem v době císařské. — Celkem ohlášeno 18 přednášek, z nich konáno asi 15. Z 18 přednášek připadalo 7 na Angličany, 5 na Němce, 3 na Francouze (Francouze, Belgičana, Švýcara), 1 na Holanďana, 1 na Itala, 1 na Nora.

II. sekce. Dějiny řecké, římské a byzantské (předseda J. B. Bury). — R. von Scala (Inšpruk): Illyrové, jich stěhování a národnost. — M. Rostovcev (Petrohrad): Jonism a iranism v jižním Rusku. — N. H. Baynes (Oxford): Zavraždění cís. Juliána Apostaty podle křesťanské legendy (nevím, zda konáno). — J. S. Reid (Cambridge): Některé úvahy o druhé válce punské (malá spolehlivost římských historiků o smlouvě se Saguntem a o bitvě nad Trebií r. 218). Srv. téhož výborný spis: The municipalities of the Roman Empire. Cambridge 1913. — T. Spencer Jerome (Ohio): Orgie císaře Tiberia na Capri (utrhačná smýšlenka). — O. Seeck (Münster): Poslední ozbrojený zápas římského pohanství (nevím, zda konáno). — Th. Reinach (Paříž): Kréťané a Frygové (nekonáno). — Sir C. Waldstein (Cambridge): Peisistrat a ideály Athén doby Perikleovy. — J. A. R. Munro (Oxford): Aristoteles a triumvirát Zeugitů. — O. v. Willamowitz-Moellendorff (Berlín): Athena s Ilionu. — P. Gardner (Oxford): Mincovnictví v říši athénské (monopol athénské stříbrné měny v Středozemí v l. 480—400). — Behrendt Pick (Jena): Obchodní mince ve starém věku. — N. Jorga (Bukurešt): Byzantské přežitky v rumunských zemích (vydáno tiskem spolu s přednáškou

---

pojil ke každému jménu přednášejícího jeho vlast, abych na konec každé sekce mohl říci, jak který národ byl v jednotlivých sekcích zastoupen. Obsah jednotlivých přednášek jest zaznamenán co nejstručněji a lituji, že mi nebylo možno uvésti jej při většině přednášek. Seznam je neobyčejně dlouhý, ale nesmí se zapomínati, že skorem každé jméno v něm uvedené představuje vědecké dílo v určitém oboru a že souhrn těchto jmen dává aspoň částečný obraz dnešní pracující generace historické, zvláště anglické. Themata přednášek se stručným obsahem nepovědí ovšem laikovi ničeho, ale odborník může jimi býti upozorněn na různé nové názory vědecké, které nalezne vyloženy v knihách a pojednáních, jež z kongresových přednášek vznikly nebo vzniknou.

o nových základech dějin středověkých, v Bukurešti 1913, nákl. min. vyučování, str. 49). — F. J. Haverfield (Oxford): Ochrana pobřeží a loďstvo římské Britanie. — G. L. Cheesman (Oxford): Nové dílo o římské hranici v Britanii. — J. Curle (Merlose ve Škotsku): Římské a domácí pozůstatky v Kaledonii. — H. J. Lawlor (Dublín): Pochody v římské armádě. — Celkem 17 přednášek přihlášeno, z nich asi 15 konáno. Z oněch 17 přednášek připadalo 10 na Angličany (v tom 1 Američan), 4 na Němce, 1 na Francouze, 1 na Rusa, 1 na Rumuna.

III. sekce. Středověké dějiny (předseda T. F. Tout z Manchesteru místo zemř. Thomase Hodgkina). — T. F. Tout: Dnešní stav středověkých studií ve Velkém Britsku (ostrá kritika nedostatečných poměrů studijních). — J. H. Round (Anglie): T. zv. »Garrison theory« o městysech (přednášku jsem, bohužel, neslyšel a z »paperu« jsem obsahu nepostihl). — M. Bubnov (Kijev): Vilém z Malmesbury a legenda o Gerbertovi čili papeži Sylvestrovi II. 999—1003 (autor na základě svých odborných studií historicko-mathematických dokazuje, že původní legenda o tomto francouzském papeži jest původu čistě římského a že vznikla ze záští římských stran proti francouzskému vetřelci; pozdější legenda, uložená ve spisech anglických autorů, Waltera Mapa a Viléma z Malmesbury z 12. st., je zhola vymyšlená a jmenovitě vypravování o Gerbertově převedení arab. číslic do Evropy je bajka; abacus a číslice Gerbertovy pocházejí z pramenů klassických, a nikoliv arabských). — F. Liebermann (Berlín): Národní shromáždění ve státě anglosaském (na rozdíl od demokratismu předhistorického shromáždění germánského a kentské rady byla shromáždění z doby anglosaské (680—1066), známá pode jménem »witena gemots«, povahy aristokratické a stála pod silným vlivem církve a vlády; v nich je jeden kořen pozdějšího parlamentu. Přednášející se opíral o 2. svazek svého díla: Die Gesetze der Angelsachsen z r. 1911. Srov. čl. H. W. C. Davisův: The Anglo-Saxon Laws, v »Engl. Hist. Review«, 1913, str. 417—430). — H. Pirenne (Brusel): Poměr velkoobchodu k městskému hospodářství ve středověku (viz výše). — A. Cartellieri (Jena): Filip II. August a pád říše anjouovské (tento pád byl nutný velmocenské politice francouzské za Filipa Augusta 1180—1223; Filipovi pomohly šťastné náhody, jako byla smrt Richarda Lví Srdce a politika Jana Bezzemka, který zbaběle ustoupil Filipovi franc. území v příměří Thouarském 1206 a tím zpečetil pád říše anjouovské. Přednáška vyšla současně tiskem). — G. H. Orpen (z Irska): Účinky normanské vlády v Irsku 1169—1333 (na rozdíl od jiných irských historiků Orpen soudí, že účinky normanské vlády byly blahodárné po stránce politické, právní, hospodářské i církevní). — C. H. Haskins (z Harward University): Správa Normandie za Jindřicha II. 1154—1189 (byla to vzorná správa normanská po stránce soudní, finanční i vojenské). — J. E. Lloyd (Bangor): Vliv Walesu na anglické politické dějiny ve středním věku (důležitost waleského problému v době 1066—1282. Srv. autorovu »A History of Wales from the earliest times to the Edwardian conquest«, 2. vyd., 1912, 2 sv.). — G. G. Coulton (Cambridge): Mnišské školy ve středověku (zvláště pojem »Schola externa«). — R. Davidsohn (Florencie): Ranný věk kultury florentské (viz výše). — Fr. Kern (z Kielu): Dantovo učení o společnosti (v celé architektuře Božské komedie prý žije augustinsko-scholastická sociologie »in der anschaulichsten Versinnlichung«). — E. Déprez (Arras): Otázka o francouzském nástupnictví r. 1328 (znamenitá přednáška o nástupnickém právu žen na trůn francouzský; tato otázka byla v době staleté války stěžejní otázkou anglické politiky, zvláště r. 1328 a 1340. Bude otištěno v »Revue Historique«). — Ch. Bémont (Paříž): O zasahování anglické vlády do zřízení měst v Guyenne (ve 13. a 14. století; vláda anglická zmocňovala se hlavně starostenství v městech, jež spravovala oddanou sobě oligarchií; usazovala se i vojensky v městech a měnila majetek pozemkový v závislá léna). — R. Delachenal (Paříž): První smlouva Londýnská (totiž uzavřená r. 1359 před mírem v Bretigny za účelem vydání

krále Jana II., krále francouzského, z vězení anglického). — A. Bernheim (Greifswald): Historický výklad z názorů dobových (jako bylo na příklad augustinské pojímání světa a života ve středověku: z něho lze si vysvětliti mnohé pohnutky v jednání vůdčích osobností, jakož i nejrozmanitější prameny doby, někdy i v jejich slovném výrazu). — N. Jorga (Bukurešt, srv. výše II. sekci): O nutných základech nových dějin středověkých (tyto »nové« dějiny počaly prý sice od doby, kdy se přestalo opovrhovati středověkem jako dobou náboženské tyranie a politické anarchie, ale posud nestojí na správných základech, poněvadž se středověk pojímá s moderního hlediska, totiž s hlediska dnešních států a národů. Nový základ poskytne teprve živý a jednotný postup výkladu o splétání se ideí římských s novými silami barbarskými; křesťanství není samostatným faktorem, poněvadž je s počátku příliš římským a později příliš germánským). — H. Bloch (Rostock): Císařství a papežství v 13. století (úpadek papežství počal již ve 13. století, kdy Innocencem IV. byla c. 1245 vyslovena svrchovanost papežova nad císařem s plným apparátem formulí z práva kanonického; ale idea národního státu a jeho svobody, za niž bojovali již Štaufové a kterou proti Bonifáciovi VIII. pozdvihl Filip Sličný, jehož potom následovala Anglie za Eduarda III., Italie za renaissance a Německo za reformace, rozbila středověký názor o universální říši papežské). — Sir J. H. Ramsay (Škotsko): Středověcí kronikáři a jejich početní odhady o anglických armádách. — F. šl. Šišić (Záhřeb): O listě papeže Řehoře VII. králi dánskému Sven Estridsenovi z 25. ledna 1075 (slova, jež se čtou v tomto listě o přebohaté provincii přímořské, »quam viles et ignari heretici tenent« a kam papež chce dosaditi za vladaře jednoho syna Estridsenova, nevztahují se na země Roberta Guiscarda v Italii, nýbrž na tehdejší říši chorvatsko-dalmatskou, proti jejímuž králi Slavicovi latinské duchovenstvo vedlo tehdy zuřivý boj). — Sečteme-li všechny tyto přednášky ze středověkých dějin, dostaneme značné číslo 20, z nichž 7 připadalo na Angličany (v tom 1 Američan), 6 na Němce, 4 na Francouze (v tom 1 Belgičan), 1 na Rusa, 1 na Rumuna a 1 na Chorvata.

IV. sekce. Novověké dějiny. — Tato sekce byla rozdělena, jak naznačeno, ve tři pododdělení, jichž názvy byly: *a*) Novověké dějiny politické. V tomto pododdělení byly konány tyto přednášky: C. H. Firth (z Oxfordu, jenž byl zároveň předsedou pododdělení): Studium novověkých dějin v Anglii a jeho souvislost s organisací britských archivů (přednáška byla, jak bylo řečeno s anglické strany, drastickou kritikou anglické methody, t. j. nedostatku methody, pranic lichotící národnímu sebecenění). — H. Pirenne (Brusel): Belgické archivy. — J. F. Jameson (Washington): Kroky americké expanse. — P. Mitrofanof (Petrohrad): Císař Leopold II. a Kaunitz (neslyšel jsem). — C. K. Webster (Cambridge): Anglie a Evropa r. 1815. — A. G. H. Stille (Lund): Karel XII. a záp. Evropa (nevím, zde tato přednáška byla konána). — W. Michael (Freiburk): Anglie za Walpola. — J. Marczali (Budapešt): Anglie a hr. Széchenyi v l. 1800—1825 (Széchenyi naučil se v Anglii 1814—23 znáti a ceniti tři věci: ústavu, stroje a koně, a ty šířil v Uhrách; jeho aristokratism však obracel se proti politickým a mravním důsledkům industrialismu a proto se dostal do sporu s demokratismem Košutovým). — T. Schiemann (Berlín): Anglie a Rusko v l. 1853—54 (cár Mikuláš I. byl hotov uzavříti allianci s Anglií, zvláště po návštěvě r. 1844, ale Francie to nedovolila; tím stanoven i poměr k Turecku jako balkánské velmoci; přednáška tohoto učitele cís. Viléma II. je otištěna v Z. f. osteurop. Geschichte, III., 1913, str. 485—498). — P. J. Blok (Leiden): Anglie a Holandsko v l. 1800—13 (nezdařené snahy Anglie nejprve, po r. 1799, o restauraci rodu Oranžského v Holandsku a později, po r. 1813, o spojení Holandska s Belgií, které měly tvořiti silnou »stráž« na severní hranici Francie; líčeno podle pramenných publikací Colenbranderových v Gedenkstukken, 11 sv. pro l. 1795—1813). — Ch. Johnson (z Record Office): Správa archivů od r. 1789. — A. Doughty (Kanada): Kanadské archivy

(nekonáno). — Oliveira de Lima (z Brasilie): Studium a uspořádání brasilských archivů (nekonáno). — F. Nogga (z Albanie): Některé historické problémy albánské. — J. Redlich (Vídeň): Rakouské methody správní (nekonáno). — M. Handelsman (Varšava): Napoleon I. a Polsko (výklad o N. jako zakladateli celého politického systému Polska). — Jak patrno, bylo na programu této sekce 16 přednášek, z nichž asi 11 bylo skutečně konáno; z oněch 16 přednášek připadalo 5 na Angličany (v tom 1 Američan a 1 Kanaďan), 3 na Němce a po jedné na Belgičana, Holanďana, Švéda, Rusa, Poláka, Maďara, Albánce a Brasilce.

b) Koloniální dějiny. Toto oddělení mělo 6 přednášek: Sir C. P. Lucas (Londýn): Některé historické problémy Západní Indie. — F. Keutgen (Hamburk): Organisace a cíle Hamburského ústavu koloniálního (úkolem ústavu jest předně vzdělání koloniálních úředníků a jiných osob, které chtějí za moře se přesídliti; za druhé studium všech otázek souvisejících s kolonisací a zámořskými zeměmi; za třetí shromažďování a prostředkování praktických informací o témže předmětě. Vyučování dějin koloniálních hraje, bohužel, na ústavě úlohu podřízenou, omezujíc se v celku na jednohodinovou přednášku týdně o kolon. dějinách od 15. století ve dvou semestrech a na jednosemestrální cvičení v témže předmětě. Teprve v zamýšlené universitě, jež má povstati sloučením koloniálního ústavu s t. zv. »Allgem. Vorlesungswesen«, bude vyhrazeno dějinám náležité místo). — E. A. Benians (Cambridge): Holandská politika koloniální (na Jávě, její konservativní ráz vůči domorodcům, na rozdíl od politiky anglické v Indii). — R. Altamira (Madrid): Některé stránky španělské politiky koloniální (bude otištěno v »American Historical Review«). — H. F. Russell Smith (Anglie): Vliv Harringtonův v Americe. — H. W. V. Temperley (Cambridge): Některé problémy britské politiky koloniální v 18. století. — B. Moses (Kalifornie, bývalý severoamerický komisionář na Filipinách): Spojené státy severoamerické a ostrovy Filipinské. — Ze 7 přednášek připadalo tudíž 5 na Angličany (v tom 1 Američan), 1 na Němce a 1 na Španěla.

c) Vojenské a námořní dějiny. — Toto pododdělení bylo četně a skvěle zastoupeno. V čele přednášek o dějinách námořních stál sám admirál princ Louis Battenberg, jenž ohlásil, že nynější ministerstvo námořní připravuje důkladnou studii o taktice bitvy trafalgarské péčí C. Bridge, R. Custance a C. H. Firthe. Vlastní přednášky v tomto oddělení byly tyto: J. S. Corbett (Londýn): Dějiny generálního štábu vojenského a námořního. — C. de la Roncière (Paříž): Obrazy z francouzských dějin námořních (nekonáno). — C. W. Oman (Oxford): Obrana vojenských dějin. — Col. Sir Lonsdale Hale (Anglie): Vojenské dějiny a dějepisci. — J. B. Novák (Praha): Maršálek Karel kníže Schwarzenberg a jeho povaha jako člověka, diplomata a vojáka (na základě šťastných výzkumů z korrespondence Sch., jíž autor vydal tiskem. Srov. též pojednání v Č. Č. H. 1913). — J. Holland Rose (Cambridge): Napoleonovy plány pro podzimní kampaň r. 1813. — A. Dewar (Anglie): Nutnost soupisu pramenů k dějinám námořním. — J. R. Tanner (Cambridge): Pepys jako námořní důstojník. — Sir J. K. Laughton (Londýn): Dějiny námořních historiků. — L. Richmond (Anglie): Námořní dějiny se stanoviska služebního. — A. G. Perrin (Anglie): Prameny námořních dějin, chované v knihovně admirality. — L. S. Amery (Londýn): Vliv taktických idejí na vedení války (důležitý výklad o vývoji taktických soustav od doby řecké až po válku boerskou). — C. T. Atkinson (Anglie): Cizí vojsko v anglické službě ve velké válce 1793—1815 (skládalo se jednak ze spojenců, jako byli Hanoverští, Hesenští a Condéovci, jednak z vojska najatého částečně mezi francouzskými emigranty a Švýcary). — Celkem bylo v tomto oddílu konáno 13 přednášek, a to 12 Angličany a jedna Čechem.

V. sekce. Dějiny náboženské a církevní. — Přednášky v této sekci byly tyto: A. Robinson (Wells) jako předseda přednášel

o účincích interdiktu ve farnostech Bathu a Wellsu na počátku 13. století. — E. Bishop (Anglie): Význam a cena liturgických reforem Karla Velkého (přijetí Gregoriana za bohoslužebnou knihu). — G. Batiffol (Paříž): Monotheism v náboženství římském před Konstantinem (studiem pojmu »summus deus« autor dospěl k závěru, že od doby Diokleciánovy se ve školách římských tvoří unitární theologie, která je nezávislá na novoplatonství a snad stojí pod vlivem tehdejšího křesťanství). — C. H. Turner (Oxford): Decretum Damasianum. — V. Kybal (Praha): Poslední objevy o náboženském hnutí v Čechách před Janem Husem: dílo Matěje z Janova, mistra Pařížského (1. nesprávnost theorie Loserthovy obecně v cizině rozšířené o vzniku husitství z viklefství, 2. výsledky bádání Kroftova, doloženého Monumenty vatikánskými, o rozvratu ústavy církevní v době předhusitské následkem fiskálního systému kurie římské, 3. výklad díla Matěje z Janova jako historického pramene hnutí předhusitského). — A. Cauchie (Brusel): Archivy kleru francouzského. — C. Davis (Oxford): Kanonické právo a církev v Anglii (názory Stubbsovy, Maitlandovy a Ogleovy — srov. Ogleův spis: The canon law in medieval England, 1912). — Miss Rose Graham (Londýn): Poměr reformy clunyacké k jiným hnutím mnišské reformy. — P. Mandonnet (Freiburk švýc.): Školská krise na počátku 13. stol. a založení řádu dominikánského (veliký význam dominikánského řádu pro školství středověké). — A. G. Little (Anglie): Některé nové objevy o Kvítkách sv. Františka z Assisi a o Leg. trium sociorum (podle latinské verse nalezené v jednom rukopise Philipps Library). — R. C. Fowler (Londýn): Anglická registra episkopální (program edice). — P. S. Allen (Oxford): Erasmus a Čeští bratří (Allen jako vydavatel korrespondence Erasmovy — »Opus epistolarum D. Erasmi Roterodami« 1484—1517. Oxford 2 sv. 1906—1910 — mluvil ve své přednášce o korrespondenci, již s E. vedl Jan Šlechta z Kostelce, a o tom, jak Erasmus odmítl Archlebovi z Boskovic učiniti veřejné prohlášení ve prospěch Českých bratří.) — H. Delahaye, S. J., Rošt sv. Vavřince. — W. H. Frere (Cambridge): Obměny v anglických farnostech (od výboje normanského až po dnešní dobu). — A. O. Meyer (Rostock): Karel I. a Řím (Karlova »affinitas« s Římem byla založena jednak na jeho sympathii k učení a kázni římské, jednak na jeho esthetické kultuře, vysoce ceněné na dvoře Urbana VIII.; důsledkem toho bylo jednání o reunii Anglie s církví od 1634 do revoluce; vliv římské politiky Karlovy na poměry domácí, jímž král konečně podlehl, odciziv se většině svého národa). — W. C. Braithwaite (Anglie): George Fox. — G. Loesche (Vídeň): Přátelé protestantství v rodě Habsburském od 16. stol. po naše dny (nekonáno). — Celkem tudíž bylo na programu V. sekce 17 přednášek, z nichž 10 bylo konáno Angličany, 4 Francouzy (jedním Francouzem, dvěma Belgičany, jedním Švýcarem), 2 Němci a 1 Čechem.

VI. *a*) sekce. Právní dějiny (předseda P. Vinogradov). — Otto v. Gierke (Berlín): K dějinám principu majority (v obecné sekci). — L. Wenger (Mnichov): Dnešní úkoly římských dějin právních. — A. Galante (Inšpruk): Moderní studium církevního práva. — Sir F. Pollock: The Transformation of Equity. — A. S. Lappo-Danilevský (Petrohrad): Vývoj ideje státu v Rusku od 17. do 18. stol. (viz výše). — W. Blake Orges (Londýn): Právnická kollej při nejvyšším soudním dvoře (The Inns of Court and of Chancery). — D. H. Hazeltine (Cambridge): Starší dějiny anglické »equity«. — W. S. Holdsworth (Oxford): Vliv Cokeův na vývoj anglického práva. — O. Lenel (Freiburg): K dějinám římské závěti. — S. Riccobono (Palermo): O »communio« kviritárního práva v moderní državě (nekonáno). — E. C. Clark (Cambridge): Poznámky o dějinách římského práva v republikánské době podle konsulárních mincí (s kresbami). — H. Goudy (Oxford): Některé středověké zásady právní (Brocards). — E. Esmein (Paříž): Zásada »Princeps legibus solutus est« ve starém právu francouzském. — R. Caillemer (Grenoble): Obyčejové právo a obrození práva římského v jihovýchodní Francii. — H.

Schreuer (Bonn): Bohové a mrtví jako právní subjekty starých Germánů. — A. Taranger (Kristianie): Původní význam slov »ódal« a »skeytning« ve starém právu norském. — W. Konopczynsky (Krakov): Antithesa principu majority v právu polském. — R. Hübner (Giessen): O jednom ústavním návrhu ve frankfurtském parlamentu. — Celkem bylo v této sekci na programu 18 přednášek, z nichž 6 připadalo na Angličany, 5 na Němce, 2 na Francouze, 2 na Italy a po jedné na Rusa, Poláka a Nora.

VI. *b*) sekce. Hospodářské dějiny (předseda W. J. Ashley). — A. Dopsch (Vídeň): Peněžní hospodářství v době karolínské (jedna z nejzajímavějších přednášek, jež vzbudila živou diskussi, jíž se účastnili Lamprecht, Pirenne a Keutgen. Dopsch, opíraje se o své dílo »Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit, vornehmlich in Deutschland«, I. Teil, Výmar 1912 (druhý díl je v tisku), dovozoval, že posavádní líčení hospodářských dějin doby karolínské, známé ze spisů Inama-Sterneggových, je nesprávné a že speciálně theorie Maurerova a Bücherova o přírodním hospodaření domáckém (Fronhofswirtschaft) je falešná; ačkoliv prameny jsou jednostranné povahy (velkostatkové a církevní), přece možno dokázati, že již v době karolínské bylo peněžní hospodářství se všemi svými formami a znaky, jako jsou: drobný majetek (Streubesitz), čilá doprava, svobodné řemeslo, tržba, peněžní úrok, svobodná práce nádenní za peníze, prodej a koupě, půjčky, dávky atd. Peníze měly tehdy nejen hospodářskou funkci jako cenové měřítko při výměně naturalií, nýbrž byly samy prostředkem platebním, ba i prostředkem spekulačním; monopolní nakupování obilí a vína bylo již tehdy znamením vznikajícího kapitalismu). — W. Cunningham (Cambridge): Změny v organisaci zednického cechu (Masons craft) v Anglii (od doby normanské až do 18. století, přechod k svobodnému zednářství). — Paní Lubimenková (Paříž): Korrespondence královny Alžběty s cáry ruskými. — M. Kovalevskij (Petrohrad): Počátky malorolnictva ve Francii (nekonáno). — H. Levy (Heidelberk): Hospodářský a sociologický význam 17. století v Anglii (tuším, že nekonáno). — C. M. Andrews (Yale, Amerika): Obchodní soupeřství Anglie a Francie v l. 1700—1750. — H. Sieveking (Curych): Vliv Lawova systému ve Švýcařích (asi nekonáno). — D. Schäfer (Berlín): Sundovní cla jako pramen mezinárodních dějin. — Will. Rob. Scott (St. Andrews): Orknevský obchod na konci 18. století. Tento milý Škot je autorem velikého díla »The Constitution and finance of english, scottish and irish joint-stock compagnies to 1720«, dosud 3 sv. — E. V. Tarle (Petrohrad): Hospodářské důsledky kontinentálního bloku v l. 1806—1813. — G. Slater (Oxford): Novější anglické bloky (Enclosures). — Celkem bylo v této sekci konáno, resp. ohlášeno 11 přednášek, z nichž 5 připadalo na Angličany (v tom 1 Američan), 4 na Němce a 2 na Rusy.

VII. sekce. Dějiny středověké a novověké vzdělanosti (předseda G. W. Prothero). — Tato sekce obsahovala veliký počet přednášek, které byly rozděleny takto: *a*) Filosofie: A. J. Carlyle (Oxford): Prameny středověké theorie politické a jejich nejdůležitější prvky (autor známý svým dílem »A history of mediaeval political theory in the West«, 2 sv. 1903 a 1909, vyložil ve své přednášce nejprve druhy pramenů středověké politiky a potom vytkl, že pojmy o universálním státě a theokratické nadvládě papežově nebyly tak důležity, jak se soudí, a že nejdůležitější obsah středověké theorie politické tvořily tři ideje: idea nezávislosti duchovní autority, idea nadvlády práva a nauka o smlouvě jako základu politického řádu). — J. A. Smith (Oxford): Filosofie Mikuláše Cusanského. — Hume-Brown (Edinburk): Intellektuální vlivy Škotska na kontinent v 18. stol. — Jazyk a literatura. H. Bradley (Oxford): Poměr psané řeči k mluvené se zvláštním zřetelem k historii (týkalo se výhradně řeči anglické a její neschopnosti fonetického pravopisu, ač právě pedagogická potřeba vyžaduje reformy v tomto směru). —

C. H. Herford (Manchester): O historii literární historie (různé druhy literárních dějin: životopisy, kompilace 17. stol., literární historie doby idealistické a romantické a konečně literární historie vědecká: Sainte-Beuve, Taine, Brandes, Scherer, Ten Brink, Hennequin, Brunetière; zneužívání methody »Quellenforschung« a vytčení tří úkolů literárních dějin: výkladu, ocenění a synthesy). — Daniel Jones (Londýn): Užití fonetiky na historické studium jazyka. — Vladislav Jablonovský (Varšava): Dnešní směry v literatuře polské (suggestivní a výmluvná přednáška, ve které mladý literární historik polský skizzoval vývoj polské literatury v období romantickém čili messianistickém, jejž vyznačují Mickiewicz, Słowacki a Krasiński, v období realistickém, do něhož náležejí Sienkiewicz, Prus, Konopnická, Orzeszková, a v období dnešním, jež představují Reymont, Sieroszewski, Weyssenhoff, Przybyszewski, Żeromski, Kasprowicz, Tetmajer, Wyspiański; literatura tohoto období inspiruje se integrální láskou k vlasti, jež žije sama sebou, a touhou po expansi živých sil národních. Přednáška, jež náležela k oněm, které se mohly dotknouti nejživěji duše slovanské, končila ryze polsky: Pravil-li jeden francouzský spisovatel, že naděje jest dauphinem Francie, můžeme my říci s ohledem na našeho tvůrčího ducha, že Naděje jest králem Polska! Proto také onen pocit smrtelné únavy, který se často zmocňuje v Evropě literatury zesmutnělých generací, je v Polsku vzácný a skoro neznámý). — *b*) Umění: R. Blomfield (Anglie): Středověké a novověké stavitelství a studium atavismu. — Selwyn Image (Oxford): Rostoucí důležitost krajiny v malířství v 16. stol. — Hudba: W. Hadow (Anglie): Stará hudba církevní z doby Tudorské (výklad byl provázen zpěvnými ukázkami, které provedl proslulý sbor zpěváků westminsterských). — E. J. Dent (Londýn): Italská opera v 18. stol. a její vliv na hudbu doby klassické (soud romantiků o úpadkové ceně italské opery 18. stol. byl více morální a literární než esthetický a hudební; jisto je, že Italové 18. stol. měli ideál hudebního výrazu, ač instrumentační prostředky jejich byly omezené; přes to přivedli k platnosti ohromnou výrazovou sílu lidského hlasu; vliv se jevil silně ve formě a působením Corelliovým a Dom. Scarlattiho zasáhl i hudbu instrumentální po stránce forem symfonických (arie) i instrumentální fraseologie). — *c*) Vědy exaktní, přírodní a lékařské: Sir Clifford Allbutt (Cambridge): Palissy, Bacon a obnovení přírodních věd. — N. Moore (Londýn): Annály královské kolleje fysiků v Londýně. — W. W. Rouse Ball (Cambridge): Newtonovy Principy a Magika. — G. Loria (Janov): Mathematické hvězdy anglické. — Silvanus Thompson (Londýn): Vznik a vývoj kompasu zvaného »větrná růže«. — H. H. Turner (Oxford): Aristarch Samoský. — L. C. Miall (Leeds): Vědecké bádání na počátku 17. stol. ozřejmené životem Peirescovým. — W. C. D. Whetham (Cambridge): Historická methoda ve vědách. — *d*) Vychovatelství: Forster Watson (Wales): Juan Luis Vives v době renaissanční (přednášející velice správně poukázal na počátky renaissance španělské, jež byla namnoze starší renaissance flanderské a anglické a měla vliv speciálně na flanderskou renaissanci, jak ukazuje činnost L. Vivesa (1492—1540), který z Valencie přešel do Lovaně, Bruges, Oxfordu a Londýna. Vives byl první sociolog a předchůdce Baconův v induktivní methodě; jeho zásluhy o historii filosofie, vychovatelství, empirickou psychologii, historii atd.). — Sociální vědy: Graham Wallas (Londýn): Psychologické základy sociálních theorií v Anglii od r. 1776. — F. A. Woods (Harvard): Historiometrie jako nová methoda vědy historické. — Všech přednášek v pestrém programu této sekce bylo 22, z nichž 20 připadalo na Angličany (v tom 1 Američan), jedna na Itala a jedna na Poláka.

VIII. sekce. Archeologie s prehistorií a starověkým uměním (předseda Percy Gardner na místě A. Evanse). — V této sekci měli ruští archeologové a historikové zvláštní »Russians Sessions«, v nichž přednášeli: hr. A. Bobrinskij (Petrohrad): Poklad Poltavský. — M. I. Rostovcev (Petrohrad): Stříbrné vásy v hellenistických hrobech v jižním

Rusku. — B. Farmakovskij (Petrohrad): Archaická perioda v jižním Rusku (nevím, zda přednášel). — E. v. Stern (Halle): Některé nově objevené pozůstatky prehistorické z Bessarabie. — S. Shebelev (Petrohrad): Nově objevené nápisy řecké. — M. Pridik (Petrohrad): Nové zisky v Eremitáži. — Další přednášky byly: Baldwin Brown (Edinburk): Archeologické svědectví o výboji saském v Britanii. — H. St. George Gray (Anglie): Jezerní sídla v Glastonbury. — Ostatní přednášky byly spojeny s II. sekcí. — Celkem bylo v VIII. sekci pořádáno 8 přednášek, z nichž 5 Rusy, 2 Angličany a 1 Němcem.

IX. sekce. Vědy příbuzné a pomocné (předseda sir Fr. Kenyon, ředitel British Musea). — Tato poslední sekce obsahovala největší počet přednášek (29), jež byly rozděleny takto: *a*) Ethnologie, historická geografie, topografie a místní dějiny: Ed. Seler (Berlín): Otázka Toltecká. — Sir Everard im Thurn (Londýn): Dávný obchod evropský v Tichém oceánu. — A. P. Maudslay (Anglie): Cortezova cesta z Mexika do Hondurasu. — T. Witton Davies (Bangor): Kouzelnictví u Semitů a jiných starověkých národů. — J. Ph. Vogel (Kalkuta): Železné sloupy v Delhi. — H. Cordier (Paříž): Čeledi západočínské. — Sir H. H. Johnston (Anglie): Dějiny stěhování lidí z jižní Afriky k rovníku. — J. A. J. de Villiers (Londýn): Historický zeměpis Britské Guyany (dějiny kolonisace El Dorada od konce 16. století do 19. století). — Sir Clements Markham (Londýn): Služby historických geografů v minulosti a přítomnosti. — *b*) Filosofie historie a historická methodologie. K. Lamprecht (Lipsko): Organisace vyššího studia historického (viz výše). — P. Masson-Oursel (Paříž): Historie a filosofie historie (viz výše). — Alex. Jablonovský (Varšava): Historicko-geografická methoda, jíž užívá Towarzystwo Naukowe Warszawskie (velice zajímavá zpráva o historicko-kartografických publikacích Towarzystwa). — G. P. Gooch (Anglie): Stolice novověkých dějin na universitě v Cambridgi. — E. Barker (Oxford): Římské dědictví v politice středověké a novověké. — J. K. Kochanovský (Varšava): Srovnání sociálních a politických poměrů v Porýní a Polsku. — *c*) Paleografie a diplomatika, bibliografie, numismatika, genealogie, heraldika, sfragistika a j.: Reg. Lane Poole (Oxford): Publikace diplomů anglických králů (otištěno v »Engl. Histor. Review«, 1913, str. 444—453). — J. P. Gilson (Londýn): Eduard IV. a někteří jeho nástupci jako sběratelé historických rukopisů. — M. Bubnov (Kijev): Vznik a dějiny arabských číslic (srv. výše sekci III.). — C. Ffoulkes (Anglie): Zbrojnice londýnského Toweru. — G. J. Turner (Anglie): The Rapes of Sussex. — J. H. Round (Anglie): Historická genealogie. — E. E. Dorling (Anglie): Vývoj heraldické pečeti v Anglii. — O. Barron (Anglie): Heraldika a její účast na historickém badání. — E. A. Loew (Washington): O jediném rukopisu Tacitovy Historie. — Falconer Madan (Anglie): O umístění rukopisů. — C. H. Jenkinson (Londýn): Datování starých písemností v anglickém »courthandu«. — E. Déprez (Arras): O formuli »De par le Roy«. — G. F. Hill (Londýn): Některé »imprese« na italských pamětních mincích z doby renaissanční. — Na konec jest položiti přednášku Roberta J. Whitwella z Oxfordu, který podal návrh na sestavení nového úplného slovníku středověké latiny, žádaje, aby díla ujalo se mezinárodní sdružení akademií. Ale návrh tento nebyl přijat, neboť byly vysloveny věcné pochybnosti o zdaru celého podniku, zvláště se strany francouzské. — Celkem můžeme počítati, že v IX. sekci bylo na programu 29 přednášek, z nichž 21 připadalo na Angličany, počítaje v to jednoho Američana, 3 na Francouze, 2 na Němce, 2 na Poláky a 1 na Rusa.

VI. *Závěr.*

Přehlédneme-li seznam přednášek na londýnském kongresu okem statistikovým, uvidíme číslice stejně imposantní, jako zajímavé.

Všech přednášek na programu ohlášených bylo 197 (z nich však nejméně 15 nebylo konáno) a počet přednášejících (z nichž asi 5 mělo po dvou přednáškách) obnášel přes 190. S římským kongresem nelze ovšem tato čísla srovnávati, poněvadž onen »monstre-congrès« vykazoval podle úředních zpráv 56 themat diskusních, 55 relací, 413 přednášek a 66 resolucí a návrhů. Ale možno uvésti číslice sourodého kongresu berlínského, a tu vidíme, že počet přednášek v Berlíně činil celkem 155, tedy značně méně než bylo v Londýně.

Ještě zajímavější je národnostní statistika obou posledních kongresů. Nebudu zde přihlížeti k posluchačstvu veškerému, ale uvedu pouze číslice o přednáškách, které podávají jasný obraz o činném zastoupení toho kterého národa na mezinárodním foru londýnském. V Berlíně ze 155 přednášek konali Němci 78 přednášek, Francouzové 11, Angličané 10, Italové 9, Rusové a Američané po 6, Belgičané a Holanďané po 5, Norové a Švýcaři po 4, Švédové, Dánové a Řekové po 3, Španělé, Maďaři a Finové po 2, Čechové a Slovinci po jedné přednášce. Celkem bylo 78 přednášek konaných od Němců a 77 přednášek konaných od Neněmců (srov. N. D., l. c., str. 246). V Londýně ze 197 přednášek konali Angličané 103 přednášky, Němci 33, Rusové 12, Francouzové 11, Američané 8, Poláci a Belgičané po 5, Italové a Švýcaři po 3, Holanďané, Norové, Rumuni a Čechové po 2, Švédové, Španělé, Brasilci, Maďaři, Chorvati a Albánci po 1 přednášce.

Číslice tyto jsou sice jen relativně správné (některé přednášky, jak řečeno, odpadly), ale přece jsou pozoruhodné s nejednoho ohledu. Všimnu si jen jedné věci — znamenitého zastoupení *anglických historiků.* V Londýně skutečně Angličané dominovali velice silně a právě z jejich vystoupení ve všech oborech bylo lze poznati »in visu« speciální vědu historickou, jak se dnes v Anglii pěstuje. Nebylo to poznání neplodné. Pravdou je, že se v Anglii dějepisectví pěstuje velice nedostatečně ve školách, jak vytkl na kongresu Regius Professor moderní historie v Oxfordu, Firth, a že se stále zakládá více na zásadě »free labour« než přísně vědecké methody a organisace.[1] Ale na druhé straně dlužno uznati, že není-li tu methoda, je tu duch, není-li tu organisace školská, je tu tradice společenská, a není-li tu kooperace státu, jsou tu znamenité resource tříd a jednotlivců. Myslím, že je vůbec otázka, zda pokroku historie jako pravé duchovědy prospěje více na př. školská organisace vyššího studia historického, jakou zakládá Lamprecht a jakou se honosí všecky semináře histo-

[1] O nedostatcích anglického studia universitního psal u nás velice zajímavě F. Chudoba v článcích o universitě Cambridgské, jež byly uveřejněny v »Novině«, roč. IV., 1911.

rické, než onen vřelý poměr historie k životu, ono napojení historie zkušenostmi životními a politickými, jaké pozorujeme ve svobodně rozvinuté Anglii. Není snad právě silou anglického dějepisectví, že velcí historikové země, jako byl Gibbon, Macaulay, Lecky, Rosebery, Fitzmaurice, Morley, Bryce, Trevelyan, byli zároveň praktickými politiky? Seeley, autor »Expanse Anglie« a »Vzrůstu anglické politiky«, s otevřeností hodnou svého imperialismu prohlásil r. 1871, kdy vstupoval za kathedru cambridgskou jako »Regius Professor« moderní historie, že universita jest a musí býti velikým seminářem politiků a že historie musí býti studována především jako »škola státnictví« (the school of statesmanship). Pro Anglii mluvil jistou pravdu.

Ostatně, ačkoliv systém školský v Anglii jest nadobyčej zastaralý a sterilní, přece zdá se, že rozvoji vědy jako vědy nijak neškodil a neškodí; vždyť Cambridge měla svého Bacona, Newtona, Darwina, Cromwella, Miltona, Byrona a Macaulaye a Oxford se honosí jmény, jako byl Gibbon, Adam Smith, Locke a Wesley. V historii možno mluviti dokonce o »*Oxfordské škole*«, která applikovala na historii přesnou methodu vědeckou a kterou představovali historikové tak vážní, jako byli *Stubbs* se svou »Constitutional History«, *Freeman* se svou »History of the Norman Conquest« a *Green* se svou »History of the English People«. Se školou jako životem souviseli další historikové, kteří pokračovali v tradici a jsou nositeli díla stejně cenného, jako slavného: *Gardiner* se svou »History of the English Revolution«, *Lecky* méně se svými »History of Rationalism« a »History of European Morals« jako s osmisvazkovou »History of England in the Eighteenth Century«, *Seeley* se svou »Expansion of England« a »Growth of British Policy« a *Creighton* se svými dějinami papežů. Generaci těchto synthetiků doplňují nástupce Seeleyův v Cambridgi *Lord Acton* se svými originálními »Lectures on Modern History«, *Maitland a Pollock* s epochální »History of English Law«. Konečně velkými produkty součinnosti anglických historiků jsou díla tak znamenitá, jako jest »Dictionary of National Biography«, »The Cambridge Modern History« a »The Cambridge Medieval History«.

Na kongresu londýnském vystoupila převahou odborná věda dnešní Anglie, a jak uvedený seznam přednášek svědčí, vystoupila v tak silné legii, jakou cizinec neuvidí nikdy jindy! I zde je patrno, že dnešní Angličané pracují ve všech oborech velice intensivně, a jak jsem pozoroval osobním stykem v Cambridgi, jest jejich vědecký zájem citlivě orientován ohledem na německou produkci vědeckou, která právě svou specialisací ukládá se pozornosti celého světa kul-

turního. Avšak i zde je vidět na britské půdě zdravou rasu, která reaguje na cizí vlivy horlivou prací, nezapomínajíc při tom svéráznosti a svých velkých tradic vědecké minulosti. A tyto tradice dlužno míti na paměti, chceme-li pochopiti význam jmen a themat zdánlivě prázdných a nesouvislých, jež jednotlivými sekcemi kongresu byla proběhla. Odborník vyložil by lépe než já, jaké místo zaujímá na př. anglické dějepisectví ve studiu dějin východních; uvedl by v egyptologii Flinderse Petrieho, v assyriologii George Rawnlisona, ve studiu krétské civilisace Arthura Evanse a ve studiu civilisace hititské a arabské vyložil by zásluhy Hogarthovy; indická historie pěstuje se přirozeně od Angličanů velice horlivě, jak svědčí jména mrtvých Maxe Müllera, Williama Huntera a další jména živých v I. sekci uvedená. — V klassických dějinách řeckých a římských každý odborník zná jména Thirlwalla, Grotea, Buryho, Ridgewaye, Gilberta Murraye, Hunta, Omana, Ramsaye a speciálně v byzantologii jméno Finlaye a Buryho. — Ve středověkých a novověkých dějinách jsou známi Angličané jako výborní biografové, jak svědčí na př. sbírka »*Twelve English Statesmen*«, obsahující životopisy anglických politiků od Viléma Dobyvatele až do Peela, nemluvě o nesčetné řadě spisů samostatných (Ramsay, Round, Norgate, Wylie, Gairdner, Brewer, Pollard, Masson, Holland Rose, Fortescue, Spencer Walpole, Herbert Paul atd.). — V dějinách kulturních a hospodářských jsou známa i širším kruhům díla Leckyova, Buckleova a Cunninghamova.[1]

Toť právě pro cizince největší zisk, jejž si může z mezinárodního kongresu odnésti: kongres poskytuje netoliko příležitost k osobnímu seznámení se s cizozemskými historiky, nýbrž i působí, že si účastník jeho pod dojmy živého styku s cizí kulturou *uvědomuje* vědecké snahy jiných národův a snaží se *pochopiti* je v jejich plnosti, souvislosti a významnosti. Možno říci parafrasí slov anglického politika, že kongres není toliko výstavou vzájemné srdečnosti, nýbrž i silnou pohnutkou k poznání duchovní činnosti cizích krajův a národův. Praktickou povinností historikovou jest pak poznání toto šířit a tím přispívati k přemožení různých »insulárních« předsudkův a vnitrozemské osamocenosti i zaostalosti, jakož i k přesvědčení, že mezi všemi národy existují velice těsné svazky duchovní i hmotné, které ovlivňují život, rozvoj i osudy jednoho každého národa.

---

[1] Přehled dějepisectví anglického (a světového vůbec) v 19. století podává znamenitá kniha žáka Actonova G. P. Goocha: »History and Historians in the Nineteenth Century«, Londýn 1913, která vyšla právě ve dnech kongresových a byla kongresistům zvláště doporučena. O anglickém dějepisectví jedná hlava XV.—XX.

Budoucnost Číny.

(Dokončení.)

Vrata jsou nyní dokořán, ale vrátným jest Japonec. Ba Číně není dokonce ani dovoleno, aby v této své vlastní zemi si postavila jedinou jen míli železniční trati. Do Mandžurie nemůže vejíti žádný cizozemský kapitál leda pouze pod japonským dohledem. To vše platí o jižní a bohatší polovině mandžurské. Na severu vede si Rusko ještě více po diktátorsku, a čínská vláda — nehne ani prstem. Rusko má s Japonskem smlouvu, dle jejíhož znění jsou oba tyto státy navzájem zavázány přispěti si ku pomoci v případě porušení svých sjednaných práv. Jediné právo Číny v Mandžurii jest protestovati a protestovati — a pak se podrobiti novým požadavkům.

Rusko a Japonsko může si v Mandžursku sesilovati své vojenské oddíly do libovolného rozsahu a může je jmenovati »železniční hlídky« nebo »stráže proti moru« — anebo vůbec nijak. Čína není s to, aby tomu učinila přítrž, a žádná zahraniční velmoc se nehodlá v tento stav vmísiti. Japonci jsou v každém čínském kraji pány. Rozumějí myšlenkovému pochodu Číňanovu daleko lépe než mu může rozuměti kterýkoliv západozemec a mohou se proto Číňanům více přiblížiti. Jsou v Číně maloživnostníky, podnikateli, vším možným, a nepřihodí se nic důležitého, aby se o tom rázem nedověděla japonská vláda. V Pekingu žije na tisíc Japonců, z nichž mnozí nejen že náleží dobře vycvičené japonské záloze vojenské, ale někteří z nich jsou dokonce aktivními důstojníky. Kterýkoliv čínský vládní úřad nemá jedinkého vlivuplného hodnostáře, který by více méně nepodléhal japonskému vlivu, a snad není v zemi kraje, který by neměl v guvernérově jamenu japonského agenta. Tento vliv mařil skoro po celá dvě léta s úspěchem veškeré snahy Německa, Francie, Anglie a Ameriky usilující financovati čínské železnice, a zřejmě se stejným zdarem staví se nyní v cestu definitivnímu uzavření půjček k účelu regulace čínských papírových peněz, a to po tak dlouho, dokud by podmínky těchto půjček

nebyly upraveny k úplné spokojenosti Japonska.[1] Japonci nepovažují nic za tak bezvýznamné, aby to prostě přehlédli, a nic se jim nezdá tak obsáhlým, aby to neprostudovali. Tato japonská kontrola čínských záležitostí není nic nového. Studium detailů, jak by si Japonci mohli Čínu konec konců podmaniti, trvalo mnoho let.

Na příklad před šestnácti roky, v době čínsko-japonské války, byla severočínská armáda jediným sborem, jenž byl v defensivě něco platen. Generál — ubytovatel této armády zastával své místo po několik let. Jeho rukou procházely všechny armádní dodávky, potrava, šat, střelivo atd. atd.

Jedině on věděl, kolik mužů bylo možno v té době postaviti do pole, a jaká byla přesně výstroj celé armády. Byl to člověk neobyčejně schopný, žádný příval práce mu nebyl přílišným a pečoval vlastně o vše — pozoruhodný muž a dobrý čínský vzdělanec! Skoro na sklonku války vyšlo na jevo, že tento neobyčejný člověk byl — Japoncem, tělem i duší věrný poddaný japonského císaře, a že proto japonská vláda vždy tak dobře byla zpravena o pravém stavu čínských vojsk, ježto měla v nich svého generála-ubytovatele. Muž ten byl ovšem popraven, ale dobojoval pro svou vlast dobrý boj, a jeho práce vyvážila tu cenu, kterou on za ni položil.

Nesmíme zapomenouti, že Japonci a Číňané náleží více méně téže raci. Jejich písmo je skoro totéž. Myslí tímtéž způsobem a mohou si navzájem rozuměti tak, jak nikdy není možno mezi plemenem bílým a žlutým. Mnozí Japonci, kteří nyní žijí v Číně, mají za manželky Číňanky. Tyto sňatky uzavírají se na podkladě úplné rovnosti, výsledky těchto sňatků jsou dobré a jejich plody jsou vždy japonskými poddanými. Čína žije dnes ve velikém strachu před Japonskem, znajíc jeho moc; ale Japonci se s Číňany rapidně sbližují. Bílá raca projevila zřejmě, že se žádným z těchto obou plemen nechce míti ničeho na basi rovnorodosti a že od Číny si žádá jen zisku. Čína se honosí mnohým, čeho má Japan zapotřebí — lidem, územím, bohatstvím — a Japonsko zas dá Číně náhradou za to, co ona si přeje: vydatnou, ekonomickou, silnou vládu a vůdcovství.

Nikdo nemůže stanoviti hodinu nebo den, kdy se Japonsko uchopí rozhodného činu, ale můžeme býti jisti, že až se tak stane, japonský počin, který byl dříve dobře promyšlen, bude míti veškeré

[1] Po sepsání tohoto článku byly podepsány smlouvy týkající se výpůjčky železniční i úpravy papírových peněz čínských. Ale podmínky jejich jsou takové, že Číňané mají úplně volnou ruku v disponování zapůjčenými milliony, a Japonsko je spokojeno.

zdání události, která byla vynucena okolnostmi, nad nimiž Japonci neměli naprosto žádné vlády.

Nějaká nepatrná událost může celou věc uspíšiti. Vzniknou-li — dejme tomu — v Pekingu nebo v Tientsinu bouře, ať již následkem moru, hladu nebo jinaké příčiny, a cizozemská vyslanectví budou alarmována, pak, myslím, můžeme směle říci, že se Japonci uchopí vlády. Cizozemské národy snad budou protestovati — ale již po činu. Japonsko jest nejenom jedinou národností v Pekingu zastoupenou, která má dosti vojenské hotovosti a výzbroje, aby se každým okamžikem mohla zmocniti dokonale útokem celého města, ale je také beze vší pochybnosti jedinou národností, jejížto representanti v Číně jsou důkladně připraveni, což jim dovolí jednati v příhodné chvíli. Jiní národové obohatí v takovém případě svými depešemi pouze kabelové společnosti a budou čekati. Není ostatně nutno, aby se zrovna v Pekingu sběhly vážné nepokoje. Ať se stanou kdekoliv jinde v Číně, Japan hned udeří útokem. A co počnou jiní národové? Budou protestovati, svolají konferenci a budou hovořiti. Pak tu bude, či vlastně již jest dorozumění s Ruskem, jež každým činným námitkám zabrání. Je pravda, že někdy v budoucnosti musí Japonsko a Rusko rozhodnouti přebornictví mezi racou bílou a žlutou, ale to se nestane dříve, dokud nebude uskutečněno čínsko-japonské spolčení.

Pokud se týče Anglie, Francie nebo Německa, žádná z těchto velmocí nemůže se odvážiti toho, aby na Dalekém Východě změřila své síly s Japonskem. Neboť nemůže tam dopraviti dostatečného bitevního loďstva ani pozemní armády, a i kdyby to bylo možno, nemohou to podniknouti. Majíť vesměs dost co dělati v Evropě, aby si doma udržely pořádek. A co se Ameriky týče, její lid by nedovolil, aby se vedla s Japonskem válka na záchranu Číny.

Dejme tomu, že k této válce dojde a neanalysujme »dokonalou americkou válečnou připravenost«! Skutečnost, že by se Číně dostalo silné vlády, že by se čínská oblast stala všeobecně přístupnou a že by se komerční hodnota Číny pod japonským žezlem zvýšila, vyvážila by veškeru naši domnělou citlivost vůči nedotknutelnosti Číny. A zatím, co by zuřila válka japonsko-americká, pojednával by mezinárodní tisk důkladně o rusko-čínských nesnázích, o mexicko-japonském souručenství, o zítřejších reformách v Číně, aby měli západní národové něco, o čem přemýšleti, anebo aspoň aby myslili, že o něčem přemýšlejí.

Vždy až zítra! Ale až někdy nastane »dnes«, pak si svět uvědomí, že se Japonsko zmocnilo vlády v Číně a sjednotilo žlutou racu,

mezitím co se mluvilo o tom, že činí přípravy, aby urvalo Spojené Státy. A co potom? Daně, které dnes platí Číňané, budou zredukovány na polovinu, příjmy budou ztroj- až zčtyřnásobeny, vláda čínská, v níž budou Číňané velice zúčastněni, bude uspořádána pevným, obchodním způsobem, který si vynutí světový respekt, exteritorialita bude odstraněna, a žluté plémě bude přijato do veliké rodiny národů na základě národní rovnosti.. Ale i nyní, vyjde-li z lůna Číny bystrý, silný a nesobecký vůdce, takový, v nějž bude míti lid důvěru, může se Čína propracovati ke své slavné spáse. Kéž sešle Bůh co nejdříve tohoto »Mesiáše-vůdce lidu«!

II.

Může se z Číňanů vyvinouti silný národ?[1]

Co pan Jameson tvrdí o isolaci Číny a o vlivu této isolace na vývoj její civilisace, je beze sporu pravdou. Tímtéž způsobem vysvětluje Sidney E. Gulick ve svém »Rozvoji Japonska« národní zvláštnosti japonské a praví, že se Japonci ve svém duševním i morálním založení původně nijak neliší od ostatního lidstva. Čím jsou, stali se geografickým osamotněním, neúčastí na ekonomické a politické soutěži a působivým vlivem přirozených podmínek klimatických, topografických a povahou půdy.

Číňanů však dotkly se ještě k tomu dvě historické události, a to velice hluboce, totiž velmi časné zrušení feudálního zřízení (již ve 3. století před Kristem) a přijetí nauky Konfuciovy a Menciovy (r. 175), která utvořila jedinou basi národního systému výchovného. Obě dvě tato fakta měla rozhodující a mohutný vliv na čínský rozvoj, a myslím, že Číňané mají nárok na větší úroveň, nežli jim p. Jameson přiznal. Kdyby bylo Japonsko odstranilo feudální systém tak jako Čína o dva tisíce let dříve, možná, že by pak nemělo oné ukázněnosti, odvahy, loyálnosti a sebeobětavosti, která je uschopnila k tomu, že se tak závratně rychle přetvořilo v moderní stát; a kdyby bylo po příkladu čínském odmítalo veškeré vědění až na to, které bylo obsaženo ve spisech Konfucianských klassiků, byl by to býval pro ně velice nesnadný — ne-li nemožný — úkol přizpůsobiti se tak rychle učení Západu. Jeho rapidní přeměna děkuje z největší části národním ctnostem, které odchoval feudalismus a pak myslivé zdatnosti, čímž vykvetla širší a rozumnější výchovná soustava.

Páně Jamesonovo nepříznivé mínění o nynější čínské armádě sdílí též mnoho povolaných pozorovatelů. Japonský štábní důstojník

[1] Napsal George Kennan.

kritisoval nedávno ve svém dopise v tokijském časopise »Jiji Šimpo« čínské vojenské methody následujícími slovy: »Čínským programem jest míti pro každou provincii — vyjímaje Mandžursko — dvě vojenské divise; ale je naprosto beznadějné očekávati, že tento plán bude pořádně a dostatečně proveden, pokud veškerá opatření v tomto směru jsou úplně ponechána na vůli místokrálům. Dnes jsou jediným skutečným vojskem čtyři divise organisované Juanšikajem, pak dvě sestavené Tuan Fangem a Čang-Či-Tungem, a k tomu ještě stálé brigády v různých krajích. Souhrn těchto oddílů netvoří nic, co by se podobalo jednolité nebo vydatné armádě. A pak nesnadné zavedení odvodního řádu je vážnou překážkou! A i kdyby byli Číňané ochotni uvésti tuto velikou novinku v život, setkala by se s nezměrnými obtížemi, poněvadž jim chybí řádný systém matrik. Také otázka zbraní tlačí se do popředí. Zbroj má býti nyní opatřována z arsenálu ňučvangského a šanghajského; ale obě tyto zbrojovky ani nestačí krýti požadavky dnešní, poměrně skrovné armády. Rozhodně musí ještě uplynouti drahný čas, nežli se nadějeme, že Čína bude vládnouti úplně organisovanou a důkladně vystrojenou vojenskou mocí dosahující rozměrů dnes pouze navrhovaných.«

Mínění tohoto japonského odborníka není asi daleko od pravdy. Japonci mají dobrý úsudek a právě tak dobře vycítí vhodnou příležitost. Již asi před pěti lety vyprávěl mi princ Ito, že doporučoval čínské vládě co nejsnažněji, aby povolala z Evropy značný sbor odborných vojenských instruktorů, kteří by vycvičili nutný počet čínských důstojníků, kterým by pak mohla býti svěřena organisace národní armády dle jednotného plánu. Řekl mi, že vysocí vládní hodnostářové čínští schválili jednohlasně tuto jeho radu, avšak nepokusili se ani dost málo, aby se dle ní zachovali.

Pan Jameson praví, že »jednou z nejpozoruhodnějších rázovitých vlastností čínských je naprostá neschopnost jakékoliv zdařilé kombinace«. Přiznává, že jednotliví čínští obchodníci jsou zdatní a počestní, ale tvrdí, že »jakmile se z obchodu učiní akciová společnost, jejíž exekutivou jest výbor direktorů, že se rázem vše rozpadne v niveč«. Nepochybuji o tom, že čínské výbory direktorské často nezasluhují důvěry a jsou neplodné. Pan Jameson měl při výkonu svého povolání zajisté bohatou příležitost, aby se o tom přesvědčil, a přijímám tento jeho úsudek bez námitky. Avšak pochybuji o správnosti jeho prudkého tvrzení, »že jsou Číňané neschopni jakékoliv zdařilé kombinace«. Ve svých živnostenských

ceších dali Číňané na jevo takovou schopnost společenské organisace a součinnosti, že by se za ni nemusil hanbiti ani americký »trust«. Přemnohé z těchto cechů — jako na příklad sdružení bankovní a svaz obchodníků zbožím kusovým — sestávající z mocného počtu členů, vyvíjejí harmonickou činnost pro největší dobro svých údův, a jsou velice užitečné a silné.

Číňané kombinují tehdy se zdarem, jdou-li po cestách, kterým uvykli, ale jejich snahy se ztroskotají, pokusí-li se o nějakou spekulaci způsobem zcela novým a nedomácím. Společnosti západního typu jsou v Číně novotou, ale nenalézám důvodné příčiny, abych pochyboval o tom, že se orientálští obchodníci na konec naučí zrovna tak jich užívati jako užívají dnes svých živnostenských cechů. Pan Jernigan, bývalý generální konsul americký v Šanghaji, má vysoké mínění o kombinační síle čínské. »Po staletí,« praví, »drží již Čína vůdčí místo pokud se týče útvarů, které se ve století dvacátém nazývají »společenstva«. Tato společenstva — třeba že jsou jednoduššeji zorganisována — vykonávají v obchodním životě čínském stejné účinné poslání jako mají »kartely« v obchodě západních národů.... Žádný národ nepředčil Číňany v tom, aby oceňoval výhody plynoucí z obchodní organisace tak vážně jako oni. Není komerčního odvětví čínského, aby nebylo v každém podstatném směru, na němž visí jeho zdar, organisováno, a neexistuje žádné obchodní instituce, která by měla tak značný vliv na obchodní záležitosti čínského císařství jako cech.[1]

Páně Jamesonův výrok, »že v Číně není žádné lásky k vlasti ani patriotismu«, třeba — dle mého názoru — obmeziti. Je pravda, že až dosud postrádali Číňané t. zv. národního vlastenectví, ale tento nedostatek byl spíše jen následek chybějícího národního sebevědomí, nežli snad toho, že by byli neschopni patriotismu. Národní sebevědomí počíná se nyní probouzeti k životu, a zářivé zjevy jako t. zv. »humiliation societies«,[2] které byly v četných krajích čínského císařství utvořeny, napovídají, že národní cit vlastenecký stává se všeobecným. Je pravda, že Číňané u porovnání s Japonci ukázali malou sklonnost k tomu, aby obětovali svůj materiální, sobecký

[1] T. R. Jernigan »China's Business Methods« a »China in Law and Commerce«. (Str. 104 a 246.) Vydání The Maxmilan Company, New York, 1905. (Poznámka překladatele.)

[2] Jsou to spolky, jejichž členové nemají se povyšovat, nýbrž v čistě demokratickém smyslu cítit se bratry a nezištně pracovat pro vlast.

prospěch národnímu pokroku, ale věřím, že mezi t. zv. »Novočíňany« je mnoho upřímných a nezištných vlastenců.

Možná, že se splní předpověď pana Jamesona, že Čína posléze klesne v panství Japoncům, ale nemohu s ním souhlasiti v mínění, že Japonsko již nyní chápe se činných prostředků, aby naznačený stav uvedlo ve skutek. V přítomné době nepomýšlejí Japonci na to, aby si v Číně zjednali politické nadvlády, třeba že se snad tím obírají spolu s jinými vzdálenými možnostmi v budoucnosti. Chovají se k Číně asi tak, jako my Američané ke Kubě. Jsme dokonale upřímní, pravíme-li, že se nechceme Kuby zmocniti; ale nicméně jsme si dobře vědomi toho, že se některou chvíli v budoucnu může státi nezbytným nebo pro nás prospěšným, abychom to učinili. Ve svých mezinárodních stycích osvědčilo Japonsko vždy věrohodnost, a je sotva poctivé — soudě dle fakt, které znám já — viniti je, že má tajně v plánu podniknouti něco, o čem samo prohlašuje, že toho učiniti nezamýšlí. Snad se události v budoucnosti utváří tak, že se stane pro Japonsko nutností, aby nabylo vlády v Číně, právě tak jako se může přihoditi, že se Spojeným Státům stane nezbytným, aby se staly pány Kuby, Mexika a celé přední Ameriky. Nyní však se nezabýváme plánem rozšířiti své území do zmíněného rozsahu, a podobně ani Japonsko nemá v plánu annexi Mandžurie nebo nadvládí v Číně.

Sdílím úplně pessimism páně Jamesonův pokud se týče schopnosti Číňanů vypěstovati se v nejbližší budoucnosti v silný národ. Kdyby byli ponecháni sami sobě po dostatečně dlouhou dobu, snad by se jim to konečně podařilo, avšak dosud ještě nepřikročili ani k položení základního kamene k národní moci. Osvojení železnic, elektřiny, telegrafů a telefonů není ještě přerodem národním. Reformy, kterých je Číně třeba a které musí tvořiti základnu reorganisovaného státu, jsou tyto:

1. Národní soustředění autority i moci. Čínské císařství je dnešní dobou jen snůškou volně sdružených satrapií, které jsou polo-neodvislé a které pouze platí jakousi daň ústřední vládě. Každý satrapa čili místokrál razí sám minci, vypisuje a vybírá daně, organisuje a cvičí vojsko, a spravuje provincii obyčejně dle svého vlastního plánu, a to, aby dostal od lidu peněz co možná nejvíce, čehož dociluje vyděračskými daněmi, dopravnými cly, znehodnocováním mince a p., při čemž ústřední vládě ve formě příspěvku k národní pokladnici odvádí pokud možno nejméně.

2. Finanční reorganisace spolu s jednotným národním systémem zdanění; národní systém kladení a zkoumání veřejných účtů; sestavování národního rozpočtu; výplata pevně stanoveného služného všem úředníkům, uzavíraje v to i místokrále; naprosté odstranění »vyssávacího« systému, který není ničím jiným než oficielním »uměle vočkovaným roubem«, jenž snášelivostí a zvykem nabyl pololegitimního práva; a posléze jednostejná národní mince, jejíž stříž by byla nezměnitelná a pevná.

3. Vojenská reorganisace. Vrchní správa záležitostí vojenských musí býti úplně odňata místokrálům a předána odbornému a zodpovědnému válečnému departementu, které by sestavilo jednotné předpisy pro odvod, organisaci, výcvik a výzbroj čínských vojínů a které by najalo dostatečné množství cizozemských poradců a instruktorů k vypěstování přiměřeného sboru čínských důstojníků a použilo veškerých možných pomůcek nutných pro vývoj bojechtivosti a povznesení sociálního postavení vojínova. Až dosud stáli dle obecného názoru učenci, ba i obchodníci daleko výše než vojenští důstojníci. Tento stav musí doznati převratu. Vojenské povolání musí býti ve vážnosti povzneseno; vojín se musí dodělati přednějšího stupně než malý obchodník, a důstojníkovi musí býti dáno společenské postavení, které by se rovnalo aspoň postavení občanského úředníka nebo učitele. Dokud nebude Čína míti armády, která by byla dosti silna k tomu, aby obhájila její zájmy doma a vzbudila za hranicemi úctu, není možno, aby se z ní stala silná velmoc.

4. Reorganisace vzdělanostní. Čína musí míti národní systém veřejných škol s přiměřenou finanční podporou a určitým moderním učivem. Čína odstranila učební osnovu Konfucianských klassiků jakož i systém, že jen ten, kdo si tyto klassiky osvojil, jest určen k postavení úřednickému a že jen jemu sluší dáti přednost před ostatními; ale při tom mimo poměrně skrovný počet měst opomenula opatřiti za toto učivo náhražek, jenž by byl vůbec přiměřen potřebám lidovým i státním. A patrně nebude si moci zříditi takovéto náhrady, dokud finanční reorganisace jí neposkytne více peněz, které by mohla obrátiti k účelům výchovným.

Tyto čtyři reformy musí býti pravými základními kameny nové národní struktury. A což až dosud Čína podnikla za tím účelem, aby aspoň některou z nich uvedla v život? Pokusím se zodpověditi tuto otázku společně s panem Jamesonem: »Nic, absolutně nic, co by bylo praktické a vhodné.« Na papíře načrtla rozmanité plány, avšak takové plány nemají na poli výchovném pražádných praktických vý-

sledků. Zavedení t. zv. »senátu« probudilo zájem pro národní záležitosti a pro národní problémy a napomohlo rozvinouti cit pro národní sebevědomí; ale sbor takto vytvořený měl pouze hlas poradný, vyslovoval jen své dobrozdání a nemohl vystoupiti se žádnými reformami. Probíral ve svých zasedáních finance čínského císařství a pokoušel se — maje naprosto nepřiměřené k tomu prostředky — sestaviti rozpočet; avšak pokud aspoň vím — nenastínil ani nenavrhl žádné radikální reformy, ba dokonce ani na poli finančním, anť o centralisaci moci národní, o adopci jednoho systému národního v oboru zdanění, o ustálení čínského mincovnictví a o náhradě pevných úřednických platů za neobmezené úřední vyděračské daně, pak o sdělání ústavy jakož i o tom, aby lid vzděláním byl uzpůsoben k zodpovědnosti voliti si parlament, nedovedl říci buď docela nic nebo aspoň velice málo.

Ve světle všech těchto úvah nezdá se mi pravděpodobným, že se někdy v blízké budoucnosti stane Čína silnou, neodvislou velmocí. Ti, kdož očekávají v Číně rapidní národní přerod, který se udál v Japonsku, budou jistě zklamáni. Zbývá nám jediná čáka, že tento převrat dostaví se teprve během času, aby pak zachránil Čínu od nadvlády některého silnějšího, lépe zorganisovaného nebo vlivnějšího národa.

Dr. *Vend. Halík.*

ROZHLEDY.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Nová ustanovení o dělnických lístcích na c. k. st. drahách. — August Bebel †. — Hladovka v ústavu pro choromyslné v Bohnicích. — Generální stávka v Miláně. — Novomalthusianism. — Zachovávání cenníkových smluv v Anglii. — Závaznost kolektivních smluv ve Francii. — Krvavá stávka v Dublíně. — Stávka v naftových dolech v Baku.

Dnem 1. září vstoupil výnosem ministerstva železnic č. 17.603 ze dne 8. srpna 1913 v platnost dodatek k osobnímu tarifu, díl II. sešit 1., jímž provedena podstatná změna v poskytování jízdních slev dělníkům při jízdách mezi domovem a místem pracovním. Kdežto až do 1. září byl pravidelným jednoduchý lístek, a týdenní lístek předplatní byl poskytován pouze na výslovnou žádost ve zvláště povolených relacích, je pravidelným nyní týdenní lístek předplatní až do vzdálenosti 50 km, kdežto dělnické lístky pro jednoduchou jízdu až do vzdálenosti 100 km a zpáteční lístky se dvojdenní platností se vůbec zrušují. Na vzdálenost od 50 do 100 km bere se dělníku vůbec možnost, aby se každodenně vracel do svého bydliště. Dovoluje se mu pouze, aby se do svého bydliště přes 50 km vzdáleného vracel pouze na neděli a svátek. Mimo týdenní lístky předplatní zavádějí se totiž pouze zpáteční lístky t. zv. pondělní-sobotní a sobotní-pondělní. Do práce ze svého bydliště může dělník jeti na dělnický lístek pouze v den po neděli nebo svátku, z práce domů pouze v sobotu nebo v den před svátkem. Vyžaduje-li toho rozdělení práce, což musí býti potvrzeno zaměstnavatelem a přednostou stanice, nebo při zastavení práce, onemocnění, což však musí přednosta stanice na legitimaci potvrditi, možno jeti dělnickým lístkem kterýkoli den. Ustanovení přechodná neuvádíme.

Účelem nového ustanovení jest, aby byly znemožněny podvody, jaké se dnes dělnickými lístky páší. Pochybujeme však, že účelu tohoto bude dosaženo. Za to však bude jím citelně poškozeno mnoho dělníků. Nehledě ani k tomu, že na vzdálenost od 50 do 100 km jest každodenní jízda do práce a z práce vůbec znemožněna, budou zavedením pouze týdenních lístků předplatních poškozeni i mnozí dělníci, bydlící blízko pracovního místa. Týdenní lístek předplatní poskytuje ovšem značných výhod — vedle úspory času každodenním čekáním u pokladny hlavně úsporu fi-

nanční, neboť jízda na předplatní lístek stojí pouze 1 haléř za 1 kilometr, kdežto na lístek jednoduchý 1·6 haléřů — za to však jest dělníkům znemožněno nastoupiti do práce jiný den nežli v pondělí a opustiti práci jiný den nežli v sobotu; rovněž každé zdržení doma nebo v místě pracovním je znemožněno, nechce-li dělník ztratiti obnos za jízdu zapravený a tak stává se dělník otrokem svého předplatního lístku. Pomineme-li však i tuto okolnost, která snad bude vyvážena celkovým zlevněním jízdy, musíme se pozastaviti nad tím, že i nyní, kdy předplatní lístky byly zavedeny povinně, i na dále zůstává v platnosti ustanovení, že »vydávání dělnických lístků týdenních a zpětných bude zavedeno pouze v oněch staničních spojeních, v nichž je pro ně prokázatelná, všeobecná a trvalá potřeba«; tím jest znemožněno, aby výhody dělnických lístků použil dělník, který z některé stanice jezdí samojediný. Další drakonické ustanovení zní, že v obcích, v nichž se pravidelně dělnických lístků zneužívá, nebudou tyto vůbec nikomu vydávány. Pro několik podvodníků bude potrestáno velké množství nevinných.

Výnos tento vychází zase ze stanoviska, že dělnické lístky jsou zvláštním dobrodiním, jež jest dělnictvu poskytováno. V tom poukazujeme na pojednání inženýra Wintra v letošní »Akademii«, kde se konstatuje, »že výhody tyto nejsou žádným dobrodiním, jehož se dělnictvu dostává, nýbrž jeho právem. Osobní tarif neposkytuje ovšem žádnému jinému stavu výhod tak dalekosáhlých jako dělnictvu. Avšak tento tarif nelze vzíti v úvahu sám o sobě, nýbrž pouze jako integrující součástku celého tarifu. Pohlížíme-li pak na věc s této stránky, přestávají se jízdní výhody dělnictva jeviti jako zvláštní dobrodiní a stávají se pouze součástí tarifních výhod, kterých poskytuje tarif pro dopravu různých druhů zboží. Neboť nesmíme zapomínat, že tarif neposkytuje žádných výhod dělníkům při jejich soukromých jízdách, nýbrž pouze dělníkům, jedoucím za prací, dělníkům, dopravujícím své jediné prodejné zboží, svoji práci. S tohoto stanoviska vzato, bylo pak přímo povinností tarifeurovou, aby pro tento druh zboží určil výjimečný tarif, stejně jako pro zboží materielní, dopravované nákladními vlaky, které často používá ještě větších tarifních výhod, nežli doprava dělníkovy práce.«

*

13. srpna zemřel v Pasugu ve Švýcařích vůdce říšsko-německé sociální demokracie August Bebel. Zaznamenáváme-li na tomto místě úmrtí jeho, činíme tak u vědomí, že zesnulý byl representantem emancipačního hnutí dělnictva celého světa, jež v něm ochotně uznávalo svého vůdce. Místo, jež on zaujímal, zůstane již neobsazeno.

*

Není pochyby, že v zemském hospodářství bylo by možno snížit mnoho výdajových položek, a to značně, ale zemská správní komise počala šetřit na nepravém místě, vybravši si k tomu stravování opatrovníků a opatrovnic zemských ústavů pro choromyslné. I v těchto ústavech bylo by možno docílit úspor, ale bylo by třeba se šetřením začít na jiném konci. Tak jsme se dožili první »hladovky« v Čechách. Personál bohnického ústavu odmítl přijmouti »úsporné« večeře, čímž

obrácena pozornost veřejnosti k této složce společnosti, jejíž život, těžký, namáhavý jest uzavřen vysokými zdmi »posledních stanic«. Poměry jejich zhoršeny i tím, že také chovancům ústavů zhoršena strava; podrážděnou jejich náladou trpí pak opatrovníci. Tento první úsporný krok zemské komise rozhodně nelze nazvati šťastným, přes to, že z českých listů mnohé postavily se ostře proti personálu.

*

Stávka dělníků továren na železniční materiál v Miláně vyvolala g e n e r á l n í s t á v k u v M i l á n ě. Generální stávka, prohlášená mimo to pouze unií syndikalistickou, k níž se později, ovšem proti své vůli, připojila i dělnická komora, přišla podnikatelům v dobách krise vhod, a proto nebylo šetřeno ani opatření, jež nutně vyvolávala dojem, jako by účelem jich bylo rozšířit generální stávku po celé Italii. Syndikalisté skutečně také vyhlásili všeitalskou stávku, povel jejich však došel úspěchu pouze sporadicky. Kde pak byla skutečně stávka proklamována, byla brzo ukončena; jediné, čeho syndikalisté a částečně i komory práce docílili, bylo zdiskreditování všeobecné stávky.

*

O t á z k a o m e z e n í p o č t u p o r o d ů jako prostředek pro zlepšení sociálního postavení dělnictva byla projednávána na sociálně-demokratické schůzi v Berlíně. Ze všech řečníků a řečnic jediný lékař dr. Mors vyslovil se pro omezení počtu dělnických dětí; v kruzích bohatých dávno již se užívá ochranných prostředků. Pro zlepšení sociálního postavení dělnictva v přítomnosti nevidí jiného prostředku. Dělnická rodina se dvěma nebo třemi dětmi může míti zcela jinou domácnost, nežli rodina s deseti dětmi. Avšak i socialistická strana tím získá, ježto pak bude také ženám možno, aby si všímaly událostí politických. Zmenšení počtu dělnických porodů bude působiti i na vládní politiku, která nebude pak moci býti tak výlučně agrární jako dosud. Naproti tomu nejznámější politické pracovnice německé sociální demokracie, Zetkinová, Zietzová a hlavně Luxemburgová vyslovily se vesměs proti tomu, aby dělnickým ženám byla doporučována »stávka rodiček«. Čím méně dětí, tím méně revolucionářů; nebude-li dostatek levných pracovních sil domácích, opatří si je zaměstnavatelé jednak z Číny, Japonska a jiných zemí, jednak budou zdokonaleny stroje. Sociální otázka může být rozřešena jen hromadnou akcí mas. Z vývodů Morsových všeobecnými slovy ženských odpůrkyň však ničeho nevyvráceno.

*

Poslední velké stávky v Anglii byly podnětem pro provedení ankety, j a k ý m z p ů s o b e m b y n e j l é p e b y l o m o ž n o p r o s a d i t d o d r ž o v á n í c e n n í k o v ý c h s m l u v. Anketa uznavši právo na stávku i výluku vyslovila se proti všem donucovacím prostředkům, neboť uznává, že při podepisování cenníkové smlouvy jest na obou stranách vždycky menšina proti jejímu přijetí, a často jedna strana přijímá smlouvu jen z donucení, načež přirozeně použije nejbližší příležitosti, aby ji změnila ve svůj prospěch. Žádoucno bylo by ovšem, aby před zahájením boje byl stranám poskytnut čas k jednání, po případě ke zprostředkujícímu zakročení úřadů. V odborech řádně organisovaných není však nebezpečí porušení smlouvy nikdy tak velké, jako v odborech s velkým počtem neorgani-

sovaných. Proto bylo by záhodno nějakým způsobem učinit cenníkovou smlouvu závaznou pro všechny příslušníky odboru, i ty, již stojí mimo organisace. Anketa žádá, aby smluvním stranám bylo přiznáno právo žádat u ministerstva obchodu o přiznání závaznosti smlouvy pro celý odbor. Ministerstvo pak nechť tuto závaznost přizná, obsahuje-li smlouva určitou lhůtu výpovědní, a ustanovení rozhodčího soudu, který musí nejprve o sporných otázkách jednati.

*

Ve Francii projednává se závaznost kolektivních smluv v zákonodárných institucích. Kdežto anglická anketa vyslovuje se proti donucovacím prostředkům, jsou tyto ve Francii navrhovány. Organisace jsou uznávány za zákonné representanty svých členů a jako tací mohou za ně závazně jednat. Platnost smluv nesmí býti delší nežli pětiletá. Proti návrhu zákona vyslovují se jak zaměstnavatelé tak i dělnické syndikáty.

*

Referujíce v předešlém čísle o krveprolití v Jižní Africe vyslovili jsme přesvědčení, že by se anglické úřady něčeho podobného doma nikdy neodvážily; nuže, doznáváme, že jsme se mýlili. Anglické úřady dokázaly v Dublině proti stávkujícím dopravním zřízencům totéž. Neřádily sice mezi demonstranty vojenské pušky, nýbrž obušky policistů, ale na 800 osob bylo poraněno, z nichž mnoho smrtelně. Ovšem, nebyla to Anglie, nýbrž irský Dublin, a Irsko není pro Anglii nežli kolonií. Některé listy také tvrdí, že dublínské masakry měly politické pozadí, že měly být výstrahou ulsterským konservativcům, jimž vláda chtěla ukázat, že se neleká žádného prostředku. Dublínské dělnictvo jí bylo pokusným králíkem.

*

V naftových dolech v Baku stávkuje na 40.000 dělníků. Stávkou způsoben značný pokles těžby nafty v Rusku, jímž ruský průmysl a doprava, pracující z velké části naftou, postiženy tak, že dočasně otevřeny i celní hranice pro dovoz cizí nafty. Účelem stávky mimo zvýšení mezd a zkrácení pracovní doby jest uznání dělnických výborů, jemuž se vzpírají nejen těžařstva, nýbrž i vláda. *R.*

ŠKOLA.

Jednotná organisace veškerého školství v Hamburku. — Školské otázky na letošních slovenských poradách. — Starost ministerstva vyučování o konfesionelní ráz evangelických škol. — Množící se příznaky školské bídy v Čechách. - Otevřený list oposičních delegátů zemsk. spolku učit. v Čechách. - Neutěšené vyhlídky učitelstva v Čechách za vlády zemského komisariátu.

Ve svobodném hansovním městě Hamburku řeší se vážným způsobem otázky reformy školské organisace. Veškeré školství od obecného až do university má tu býti organisováno dle zásady jednotného vyučování.

Vyšší druhy škol mají se organicky vyvíjeti z nižších, všechny mají býti v nejužším vzájemném spojení. Dítě vstoupí z rodiny anebo z opatrovny do školy obecné, v níž pobude 4 nebo 8 let a to dle toho, vstoupí-li po 4 letech do gymnasia anebo reálky, anebo po 8 letech do školy odborné.

Na středních školách bude studijní doba jako dosud 9letá, v nových odborných školách pětiletá. Střední i odborné školy budou míti stejnou hodnotu i stejná práva. Kvantum školských vědomostí bude přibližně stejné, a také poslední vysvědčení z obou typů škol budou míti stejnou platnost. Po prvních čtyřech letech školských se mládež rozejde, aby se po dalších 9 letech opět shledala. Dvěma cestami dospěje k témuž výsledku.

Hamburské pedagogium bude jednou z takových odborných škol. Bude pětileté a bude do něho vstupovati mládež po 8letém učení na škole obecné. Učebná látka jeho nebude méněcenější než učebná látka gymnasií a reálek. Po jeho absolvování vykoná kandidát maturitní zkoušku rovnocennou s maturitni zkouškou gymnasiální. Pedagogium hamburské podá však jenom základ pedagogických studií, jako gymnasium a reálka podává základ k dalším studiím právnickým, professorským, lékařským.

Hamburští učitelé — uskuteční-li se plán — ukončí svoje pedagogická studia na universitě, jež bude míti místo dosavadních fakult vědecké ústavy. Absolvent pedagogia vstoupí na universitě hamburské do vědeckého pedagogického ústavu, jenž bude organickou součástí universitní jako vědecký ústav lékařský, právnický atď. Kandidát učitelství pobude v něm dvě léta. Pedagogický ústav universitní bude se obírati pouze teoretickou i praktickou pedagogikou a bude spojen se zvláštní pokusnou pozorovací školou. Posluchač jeho však, aby byl ve spojení s ostatními částmi vysoké školy, buďe povinen dle své vlastní volby navštěvovati ještě jiné dva universitní ústavy vědecké, mezi nimiž bude také ústav umělecký.

Ani po absolvování dvouletého pedagogického vědeckého ústavu universitního nebude vzdělání hamburského učitele v budoucnosti ukončeno. Jako musí lékař po dvouletém universitním studiu vstoupiti do praxe do nemocnice, tak pedagog po téže době vstoupí do praxe školské. Stane se pomocným učitelem na některé z hamburských škol, ale při tom bude ještě po 3 léta choďiti na universitu k poslouchání různých doktrin, a teprve po tomto studijním tříletí bude zvolen řádným učitelem.

Během celé studijní doby sezná kandidát učitelství z teorie i praxe vyučovací zařízení škol všech stupňů od nejnižší k nejvyšší. Bude pro něho s velikou výhodou, když buďe vědět, na co má na vyšším školském stupni navazovat. Jako školy, tak i učitelstvo bude se takto organicky vyvíjet od škol nižších k vyšším až do nejvyšších.

Přípravy k nastiněné školské reformě v Hamburku koná zvláštní synoda, jejíž členy volí výhradně profesoři a učitelé. Jelikož zákonodárný sbor hamburský zpravidla přijímá návrhy synody, není nastíněný plán dalek svého realisování. Osvědčí-li se, bude to míti velký význam pro školské reformy jiných zemí a států a sen učitelských idealistů po vzdělání akademickém bude uskutečněn.

*

Školská otázka je životní otázkou národnostní. Na letošních poradách na Slovensku, konaných v Turč. sv. Martině a v Luhačovicích, tvořila proto důležitý bod programu. Redaktor Štefanek referoval tu ve schůzi národnostního klubu, jak čelit vlivu maďarských středních škol na slovenskou mládež a jak udržovati slovenské studentstvo v evidenci a buditi v něm vědomí slovenské příslušnosti. Dle soukromého sčítání referentova je minimálně na 600 studentů středo- a vysokoškolských uvědomělých a probuzených. Nejvíce studentů slovenských vysílá do světa stolice nitranská (110), turčanská (109), liptovská (79), trenčínská (54), prešburská (50), gemerská (17), oravská (16), zvolenská (11). Dolná zem má 31 slovenských studentů. Z uvedených 553 studentů celá čtvrtina, t. j. 133, chodí do českých škol v Čechách a na Moravě, 89 z posléze jmenovaných je podporováno Československou jednotou. Dle ústavů jsou slovenští studenti rozvrstveni takto: na uherských gymnasiích jest jich 169, v Čechách 10, na reálkách v Uhrách 45, v Čechách 14, na měšťankách v Uhrách 100, 18 v Čechách, na pedagogiích 21, na průmyslových školách 29, na kupeckých a obchodních 74, na rolnických přes 20, na universitě 62, na technice 21, na umělecké akademii 8, na evangelické akademii 21, v katolickém semináři 20, na báňské akademii 1. Maďarská statistika ovšem počet slovenských studujících stále zmenšuje. Před 2 roky napočítala z 2057 učitelských kandidátů 123 Slováků, před rokem (ve školním roce 1910—11) již jen 78, t. j. o 45 méně.

Na luhačovických poradách bylo referováno o významu řemesel, odborných škol a vzdělávacích kursů (ref. prof. Weigner) a ve specielném školském rozhovoru byla přijata jednomyslně karakteristická resoluce, navržená drem Blaho. Zní: »Poněvadž maďarská vláda posud na naše kulturní a školské požadavky nejen neodpověděla, ale vůbec si jich ani nevšimla a naposled Apponyiovskými školskými zákony vyučování slovenčiny výslovně znemožnila a vyhazováním slovenských žáků z maďarských škol středních pro pěstování mateřské řeči projevila veřejně svůj posud skrývaný úmysl: vyhubit slovenský jazyk a tak vyhladit náš národ, proto z pudu sebezachování, z vážnosti k ideálům svých otců a z kulturní povinnosti k svému lidu voláme o pomoc v boji o život svých dětí k bratřím Čechům a Slovákům a navrhujeme příštím školním rokem založit v některém českém městě československé reálné gymnasium, spojené s internátem, a za tím účelem vyzvat i slovenské americké bratry k pomoci. K provedení příprav buď zřízen v lůně Československé jednoty školní odbor, který v krátké době akci zahájí a v příslušné formě provede.« K uskutečnění návrhu přejeme hodně zdaru.

* *
*

Ministerstvo kultu a vyučování, v jehož čele je tohoto času klerikál rytíř Hussarek, vydalo dle zprávy vídeňských listů výnos, dle něhož národní školy evangelické podléhají nejen dozoru státnímu, ale i dozoru pastorů, presbyterstev a superintendentů. Od učitele evangelické školy nutno žádati, aby byl nejen evangelíkem, ale aby také celým svým životem projevoval svoji víru. Také výpomocní učitelé evangelických škol mají býti dle možnosti evangelíky. Uchazeči o místa na evangelických školách, kteří

nestudovali na evangelických konfesijních pedagogiích, musí se podrobiti zkoušce z protestantského náboženství.

Klerikální listy římsko-katolické vidí v tomto novém činu Hussarkově bůhví jakou liberálnost. »Klerikální« ministr stará prý se takto o náboženskou školu — protestantskou. My však vidíme v tom, i když běží o školy protestantské, nový krok k církevnímu ovládnutí školy a konfesijnímu spoutání učitelstva. Ministr vyučování přiznává evangelické církvi právo k dozoru. Toť pokyn římským klerikálům, aby to právo zvýšeným úsilím reklamovali také pro sebe. Svobodomyslní poslanci na říšské radě jsou povinni čeliti novým úskokům rytíře Hussarka.

*

Příznaky školské bídy v Čechách se stále množí. V roce 1906 přibylo na příklad v Čechách 49 škol českých a 28 německých, celkem tedy 77 nových škol. V roce 1906 již jen 22 českých a 11 německých, to jest pouze 33, o 44 méně než před 5 lety za poměrů normálních. Ještě nápadnější rozdíl je v přibývání tříd. V roce 1906 jich přibylo 290 českých a 200 německých, celkem 490. V roce 1911 však pouze 153 českých a 80 německých, celkem 233 tříd, což jest o 260 méně. Přeplněnost tříd žactvem se tím zvýšila, práce učitelská ztížila a výsledky školské práce se snížily.

Na valné hromadě německého zemského spolku učitelského v Jablonci bylo poukazováno na to, že v roce 1912 počet učitelských pojistek u »Beamtenvereinu« vzrostl pouze ze 3732 na 3750, výše pojištěných obnosů ze 7,745.200 pouze na 7,920.000 K. Také jednatelská zpráva českého Zemského ústředního spolku učitelského si naříká, že pojišťování na život u banky »Prahy« nedodělalo se v posledním roce výsledků příznivých. Zpráva svádí to na vrub známé aféry v bance za ředitelování V. Rašínova. Působila tu však také hmotná tíseň učitelstva jako složka neméně závažná.

Počet nezaměstnaného učitelstva v Čechách udává se nyní na 6000. A rozhodující činitelé nečiní pranic proti této hrozivé nezaměstnanosti inteligence.

*

V organisaci Zemského ústředního spolku učitelského v Čechách není pořád zdrávo. Oposiční delegáti uveřejnili otevřený list »České veřejnosti učitelské« pod názvem »Nelze mlčeti«. Vytýkají tu, kolik nepěkných případů spolkového hospodaření vynesla na povrch superrevise, jaké tajnosti se s touto zprávou dály, jak nedůvěra k hospodářským podnikům spolkovým, z nichž se jednotlivci hamižně obohacují a celek ze všeho nic nemá a ve zlých dobách své hmotné tísně ještě na hospodaření doplácí, stále stoupá a v zápětí za ní jak kráčí rozklad. Oposiční delegáti »projevili krajní smířlivost v naději, že bude provedena náprava, ale jejich ochoty a důvěry bylo znovu zneužito k novému klamání veřejnosti učitelské.« Je již čas, aby v ZÚS nastala náprava. Nynější činovníci ji však neprovedou. Příliš nasákli egoistickým duchem osobního hospodářského obohacování, jejž do organisace zanesl bývalý starosta a ředitel »učitelské« pojišťovny.

*

Starost o zmírnění učitelské bídy v Čechách převzali nyní v éře vládního komisariátu — poslanci němečtí. Uvádějí všude mezi svými požadavky na předním místě pomoc učitelstvu a působí v tomto směru jak u zemské vlády, tak u ministerského předsedy. Zatím ovšem s nevalným výsledkem.

Vláda, která při odůvodňování svého absolutistického kroku v Čechách poukazovala na »dojemné volání« učitelstva, zapíná nyní kapsy. »Zeit« z 26. srpna sdělovala, že »vláda bude podporovati provedení materielních opatření jen potud, pokud mohou býti uvedeny v soulad s finanční schopnosti zemského rozpočtu, dlouholetou krisí velice otřeseného«. A ministerský předseda zástupcům svazu německých poslanců dne 28. srpna přímo prohlásil, že pro letošek není možno pro učitelstvo v Čechách udělati nic a že to snad a částečně bude možno v rozpočtu na rok 1914. Učitelstvo má před sebou smutnou perspektivu.

LITERATURA.

Krásná:

Zofka Kvedrova: Vlada a Marja. V Praze 1913. (Slunečnice, Knihovna »Noviny« III. 6. Nákladem Grosmana a Svobody, maj. Gustav Dubský.) — Jindra Imlauf: Pod sedmi pečetěmi. Tři fantasmagorie. 1913. (Nakladatel Fr. Švejda, Praha-VIII.) — Petr Dejmek: Svatí erotikové. Novelly. 1913. (Nakladatel Fr. Švejda.) — Týž: Hry se srdcem. (Nakladatel Jos. R. Vilímek.) — Bedřich Vodička: Píseň o lásce Sulamitině. 1913. (Nakladatel Fr. Švejda.) — Jiří Sumín: Trosečníci. V Brně 1913. (Naše lidová četba III. 6. Nákladem vydav. družstva Mor.-Slezské revue.) — Karel Klostermann: Supplent. Román. II. 1913. (Nákladem Jos. R. Vilímka.)

V řadě nových pros kniha Zofky Kvedrovy dává podnět dotknouti se vážné věci. Ne pro svůj obsah. Spisovatelka zachytila několik vzpomínek na své dcerušky Vladu a Marju, diktovaných mateřskou něhou a starostlivostí, ne přecitlivělých, spíše objektivních a věcných, nespouštějících se zřetele momentů výchovných, dobrých i někdy pochybených; celkem nabýváme přesvědčení, že ty útlé duše dětské i jejich procitající rozum jsou asi všecky stejné a že by takových vzpomínek mohlo být kolik svazků; zdá se, že také autorka nevěděla si dobře rady, jak knihu nejvhodněji zakončit a uzavřela ji proto vzpomínkou na poslední dni svého otce, která vypadá jaksi z rámce. Kniha snad poskytne trochu materiálu paedopsychologům, jistě ji přečte se zájmem každý, kdo chce srovnávati vzpomínky vlastní nebo nepozbyl pro ně vůbec smyslu. Co však nutí k přemýšlení, jest věc jiného rázu. Spisovatelka na jednom místě prohlašuje, že píše většinou pro peníze a to, co by si přála napsat, že nenapíše; ráda by psala věci, které by byly krásné, pro ni i pro jiné krásné, ale nemůže prý ... Vznikla tímto způsobem také kniha o jejích milovaných dětech? Může míti literatura psaná jen pro peníze hodnotnou oprávněnost? Neklesá tak na pouhou řemeslnost, v níž se utápí i sebe menší jiskra

tvůrčí a umělecké posvěcení? Spisovatelka sotva si dala takové otázky při svém, jistě upřímném, projevu, a nechci z toho činiti krajních důsledků pro ni samu, jež má jistě smysl pro více než pro praktickou stránku spisovatelské činnosti. Ale její projev dává možnost souditi o dvou věcech: jednak o neutěšeném postavení českého literáta, který hmotnou stránkou jest vázán a obmezován více, než by se myslilo, s druhé pak strany velká produkce v dnešní literatuře naší (i cizí) vysvětluje se nemálo tím, že se píše právě — pro peníze. Nemáme nadbytek těch, kteří by měli co říci z vnitřní nutnosti, ale hodně těch, kteří přece píšou a které vede do literatury vše jiné spíše než individuální pud a vyšší cíl; stačí poptávka nakladatele, chvilkový úspěch, trochu honoráře. Opravdové obohacení literatury není však myslitelné bez náležitého souladu stránky sociální i umělecké.

Za to z naprosté nutnosti vznikly dle vlastního přiznání spisovatelova fantasmagorie, jež Jindra Imlauf vydal v knize »Pod sedmi pečetěmi«. Nutnost tu také určuje: útěkem ze života že jest jeho kniha. I pro ten útěk má důvod: bylo mu prý řečeno, že v literatuře jest žádán život, silný, zdravý a plný, poctivý život. Namítá proti tomu, že ne každému jest přáno, aby žil plně a zdravě, ale že každý musí žíti po svém. Měl se však ohraditi spíše proti tomu, že není správné dávati důraz zrovna na plnost a zdravost života, nýbrž na život sám. To znamená, jak také autor ví, že cokoli přejde do literatury, musí být opravdu prožito, v plném slova smyslu; i pomysl, fantasie musí se státi prožitkem, tedy také fantasmagorie. Toho si autor nebyl asi dobře vědom, rozumím-li jeho slovům: »Neboť jen v meditacích těžkých a chmurami nejistoty zmatených, nezodpověděných otázek mohla se pročistiti ztýraná duše má, aby opět se navrátila z pomyslna, v němž bohužel nelze navždy zůstati, dokud je člověk člověkem.« Proč »bohužel« a proč nechtít při všech sebe záhadnějších pomyslech zůstat člověkem? A jaký to má autor život na mysli, když připouští, že by snad přece mohl psáti práce »životní«, ačkoli prý se na to, co bývá životem zváno, více méně jenom dívá? Smysl všeho toho je prostě asi ten, že mu nestačí život běžné a všední reality, že jej mučí nemožnost odpovědi k tisícerým otázkám a touha po jakési metafysice života. Nemoha se odpovědi dopátrati, uchyluje se k jasnovidství, suggesci, halucinacím, uniká vší tělesnosti, uvažuje o podstatě lásky, o vůli, splynutí duší, a k tomu vymýšlí příběhy o záhadných lidech tajuplných sklonů a nesplněných tužeb. Životná jest spisovatelova dychtivost proniknouti záhady, rozlomiti sedmeré pečeti tajemství světa, ale neživotné jest, jak se dychtivost ta projevuje v jeho fantasmagoriích, obsahem i formou.

Na rozdíl od Imlaufa Petr Dejmek v novellách »Svatí erotikové« a v polovině knihy »Hry se srdcem« své postavy chce podati očištěny od všeho nadpozemského, legendárního a chce dát jim zastkvěti se přirozeným životem. I předvádí řadu světců, světic a asketů, u nichž silně se hlásí o své právo krev a chtivost přirozených vášní, proti nimž podstupují boj. Pro tento úkol literárně vděčný mohl najíti znamenitý vzor: Gottfrieda Kellera s jeho »Sieben Legenden«. Z něho by mohl také poznati, jak básník motivy takové dovede zpracovati nenásilně a půvabně. Jeden požadavek jest při nich nezbytný: musí se vzbudit víra ve strasti-

plné počínání těch lidí, ubíjejících v sobě žádostivosti těla, musí se vsugerovati přesvědčení o nutnosti jejich těžkého, marného nebo vítězného zápasu; jen tak lze vzbuditi účast pro jejich zvláštnosti, více nelidské než nadlidské. Toho Petr Dejmek nedocílil. Jeho novelly a legendy jsou pouhé průměrné vypravování, v němž nedostatek dramatického živlu (— a toho vyžaduje každý boj —) nahrazuje se pouhým konstatováním, jako že v klášterní celle odehrávala se denně »prudká dramata duševních zápasů se stejně živelnými výbuchy smyslných rozkoší«; v něm místo psychologického odůvodnění muk erotiků nastupuje povídání, které nejednou upadá v banálnost, jako když o knězi vycházejícím od krásné hříšnice se poznamenává, že byl jeho krok vrávoravý a tváře rozčilením do krvava zrudlé; nebo když »tragický« zápas poustevníka Martiniana počíná se hlasitým odříkáváním modlitby: »Ne, ne — pryč, pekelné mocnosti!« a končí herojským odhodláním a nepříčetným blekotáním: »Nuže — chci tě poslechnout — — chci být tvým — — hřešit — —«; čteme dokonce, že se milenci v jeskyňce schoulili co možno nejvíce »a ani nedutali«, že je rozmarný (!) osud »vecpal« do tak těsné prostory, a že je jisto, »že taková blízkost dvou různých pohlaví s rostoucí palčivostí zaněcuje nízké chtíče«. Nad banálnost se autor nepovznesl ani při popisu krásy ženského těla, musí tu postačiti obligátní alabastr, broskve, safíry, oranže, žhavé rty, útlé hrdlo, zvony sněžných ňader. Nejvíc ještě projevuje se vlastní účast jeho tam, kde setrvává (často) při propukající smyslnosti a rostoucí síle chtíčů, při čemž neopomene buditi zvědavost pomalým výčtem jednotlivostí. Ani první díl knihy »Hry se srdcem« nestojí výše; pouze povídka »Rozloučení« projevuje snahu o jakousi zvláštní ženu a svěžejší dialog: jinak i tu však celkem postrádáme hloubky a logické přesvědčivosti.

Látkově blízký Dejmkovi jest B e d ř i c h V o d i č k a svou »Písni o lásce Sulamitině« a jinými biblickými motivy, k nimž sáhl již ve svých »Satanských písních«. Troufá si na tak velké motivy, jako odsouzení a ukřižování Kristovo, lásku bratra k sestře (Amnon a Tamar). Pouze však povídka o lásce Sulamitině svědčí o zpracování pečlivějším a prohloubenějším; zejména motiv o Kristovi selhal. Autor svých námětů biblických nijak subjektivně nepodkládá, v líčení rozkoše a smyslného opojení jest povšechně zdrželivý a nedovede si odepříti suchých výčtů genealogických, inventárních popisů nářadí i osob, nekonečným vyjmenováním květin a stromů v zahradě Šalamounově má se vyvolati představa bohatosti a nádhery, a je to všechno přítěží, která v nejmenším nepřispívá k evokaci orientálské rázovitosti.

Nový svazek »Naší lidové četby« přináší povídku J i ř í h o S u m í n a »Trosečníci«. Spisovatelka vypravuje o dvou mladých mužích, jichž existence stala se pochybnou, až je bída a neštěstí svedou k nejhoršímu lupu. Z toho autorka neučinila mravokárného románku, nýbrž soustředila svůj zájem na to, co v povážlivé situaci děje se v mysli obou nešťastníků, hlavně k jejich úporné energii, kterou sílí pud sebezáchovy k odvážnosti stále nebezpečnější a osudnější. Vadí však, že při tom leccos zůstává pouze napověděno, ba i nejasno, pokud se týče osob druhých; zdá se, že tu působila snaha po interesantnosti, která si libuje v záhadách a grotesk-

nosti více než v psychologii neštěstí a viny; ta měla býti povídky východiskem i koncem, jenž neměl býti náhle přeťat.

Po prvním díle Klostermannova románu »Supplent«, o němž jsme nedávno mluvili (v čísle červencovém), rychle následuje díl druhý. A tím román ještě ukončen není. Nikterak na prospěch díla. V druhém svazku nedostáváme se dále, než k ukončení zimního semestru, a proděláme týden inspekce zemského inspektora Kopretiny se závěreční poradou, která trvá dva dny vždy po pěti hodinách, při nichž suplent Okrouhlík nepřetržitě musí stenografovat (ve sněmu a parlamentě střídají se stenografové každých dvacet minut). Jinak se dovídáme, že Slatinský už se docela zapletl do sítě, kterou s virtuosní promyšleností naň políčila slečna Klementina, kdežto Okrouhlík je na cestě vypůjčiti si stovku a od své »bestie« se odtrhnout. Tendence románu proniká i v tomto druhém dílu románu, ale velice jest jí na újmu, že spisovatel vede si naprosto neekonomicky. Vrací se stále k témuž, výstupy rodinné i scény mimo dům se opakují, a to vzhledem k čtenáři až nešetrně; rozhorlení spisovatelovo zvrhlo se v pouhé hovoření, které neví dnes, kde přestalo včera, a začne znova. Mimo to svědčí rozvláčnost taková o nepropracovanosti celého díla. Vadí dále, že od ironie autor sestupuje ke karikatuře, která nejen že přehání, ale upadá i v povrchnost a paušálnost, jako na příklad při názoru o významu antiky, který se nedá odbýt jen takovým úsměškem nad hloupým pedantstvím a malicherností lidí nepovolaných. Tím vším se tendence díla, kterou jsme při prvním svazku vděčně vytkli, jen seslabuje. Škoda. *—ejč—*

Poučná.

Vlastivěda Moravská II. Místopis Moravy: II. Hradištský kraj č. 33 Kroměřížský okres. Napsal Fr. Peřinka — Brno 1912, str. 604. 8⁰. S mapkou. — IV. Jihlavský kraj, č. 64 Telecký okres. Napsal Jan Tiray. — Brno 1913, str. 456, 8⁰. S plánem města a mapkou okresu. — Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Redaktor G. Friedrich. Sv. XXVII: Josef Teige, Zprávy o statcích a přech venkov. z archivu města Prahy. - V Praze 1912 (nákl. domestik. fondu král Českého, v komisi Bursík a Kohout). — Dr. Jan Krejčí: Richard Wagner jako filosof a básník. V Praze 1913, nákl. Jos. Pelcla. — Dr. Ant. Hajn: Škola, národ a život. V Praze 1913, nákl, Dr. Ant. Hajna. — Ladislav Fediuk: Péče o slabomyslné. V Praze 1911 nákl. Dědictví Komenského.

Vlastivěda Moravská. II. Místopis Moravy: II. Hradištský kraj č. 33 Kroměřížský okres. Napsal Fr. Peřinka, Brno, 1912. Str. 604. 8⁰. S mapkou. — IV. Jihlavský kraj, č. 64 Telecký okres. Napsal Jan Tiray. Brno, 1913. Str. 456. 8⁰. S plánem města a mapkou okresu.

Záslužný podnik, jehož vydávání podjal se Musejní spolek Brněnský, postupuje přes četné obtíže, s nimiž vydavatelstvu stále jest zápasiti, utěšeně, z posledních svazků došly redakce popisy okresů Kroměřížského a Teleckého, z nichž autorem onoho jest přičinlivý spolupracovník Vlastivědy, i jinými pracemi se zabývající Fr. Peřinka, zpracování tohoto pře-

vzal J. Tiray, známý svými příspěvky k dějinám zejména hospodářským tohoto okresu, který také, moha se, jak sám přiznává, opírati o dobré monografické práce Behringerovy a Janouškovy, svého úkolu celkem se zdarem se zhostil. Práce pro Vlastivědu jistě není snadná, a nelze na ni klásti měřítka nejpřísnějšího. Pro historika, který po Vlastivědě sahá zejména, když potřebuje poučení o detailech z historie lokální, zvláště i o místní tradici, stačí, když zde najde snůšku materiálu, upozornění, kde hledati vědomosti další, jež pak kriticky zpracuje sám. Těmto požadavkům Vlastivěda vyhovuje, třebas ne všude stejně, ale přináší mnohdy i více, i pokusy o kritické zpracování materiálu, ač ovšem ne všude se stejným zdarem. Měl jsem již častěji příležitost upozorniti (i v tomto časopise), že při hromadné práci celé řady spisovatelů, a to namnoze ochotníků — (u historiků z povolání anebo spisovatelů jinými pracemi se osvědčivších nutno vždy býti přísnější) — důležitá úloha připadá hlavně redakci, jejímž zejména úkolem musí býti, aby upozorňovala pracovníky také na nové zjevy literární, poněvadž od dilettantů namnoze v zastrčených místech a vždy s nesnázemi pracujících nelze žádati, aby vše sledovali. Nechci si o to přičítati zásluhu, která nepochybně náleží spolupracovníkům samým, ale zdá se mi, že také tu Vlastivěda celkem se zlepšuje. Také o práci Tirayově lze to říci. Nejstarší dějiny Telče probírá dosti kriticky, zejména právem odmítá — učinili to arci již také jiní před ním — bajky o založení Telče Otou II. Olomouckým (na str. 98 při zmínce o domnělé bitvě omylem se mluví o knížeti Bořivojovi; Schön, který o ní, arci nekriticky, psal, mluví o Břetislavovi II., jak i r. 1099 nasvědčuje). Tvrzení (str. 100), že r. 1180 (odkud ten rok?) jakýs Bohuta zaměnil svůj díl Telče s Jaroslavem ze Zabrušan a jeho synem Slavkem z Bíliny, zakládá se na neúplném čtení v Erbenových Regestech (č. 509). Ten, o němž se v listině mluví, že směnou části Telče nabyl, je Slavek sám, a Jaroslav ze Zabrušan nebyl jeho otcem; viz nyní správné čtení úplného textu listiny u Friedricha, Cod. dipl. Boh. II. č. 360, kde se také dovídáme, že tato listina, i druhá nejstarší, jíž se Tiray dovolává (E r b e n, Reg. I. č. 519 = F r i e d r i c h, CDB II. č. 362), jsou falsa 13. stol. Ale věcných jejich dat lze užívati, jak právě o Telči zjišťuje p r a v á listina Innocence III. z r. 1207 (Friedrich č. 64, Erben listiny nezná), uvádějíc Telč mezi majetkem kláštera Oseckého. — Jistě při podrobnějším probírání podobných doplňků a oprav dalo by se shledati více, ale na tomto místě není to možno, a také ani svým upozorněním nechci vytýkati, že autor neužil (vlastně nemohl užiti) knihy, kterou teprve před krátkým časem dostali jsme do rukou. *V. N.*

Archiv Český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Redaktor G u s t a v F r i e d r i c h. Sv. XXVII: J o s e f T e i g e, Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy. — V Praze 1912 (nákl. domestik. fondu král. Českého, v komisi Bursík a Kohout). Str. VI + 802 — 4°.

Sbírka pramenů, o jejímž posledním — a prvním za nové redakce — svazku mám referovati, přešla na nás dědictvím po Frant. Palackém. On to byl, který r. 1840 předložil zemskému výboru plán na vydávání zvláštní publikace pramenů především českým jazykem psaných a k dějinám českým od 14.—16. stol. se táhnoucích, on to byl, který celé sbírce vytknul

celkový obsah i podrobný plán a on také jakožto redaktor sbírky vlastní prací vydal jejích prvních 6 svazků, ve volných lhůtách, jak to okolnosti dovolovaly. Potom (od r. 1872) ve vydávání nastala delší přestávka. Teprve na podnět (již r. 1884) z Historického spolku vzešlý přistoupeno po létech k pokračování jejímu tak, že náklad a ekonomickou stránku podniku podržel zemský výbor, stránku vědeckou převzala Král. česká společnost nauk a vykonává ji skrze zvláštní kommissi, jež si volí odborného redaktora. Jím byl od znovuzahájení podniku (r. 1887) do loňského roku prof. J. Kalousek, a vyšlo jeho péčí 21 svazků (XII—XXVII), když pak loni pro pokročilý věk a nutnost soustřediti se na vlastní práce vzdal se redakce, již tak dlouho a zdárně byl vedl, pověřen tímto úkolem prof. G. Friedrich. Nutno jenom vítati volbu tuto. Jméno redaktorovo, jeho odborná způsobilost, tolika vynikajícími a vesměs neobyčejného namáhání i kritického důvtipu vyžadujícími pracemi osvědčená a zvláště také pečlivost, ba úzkostlivost při obtížném vydávání českého diplomataře prokázaná jsou jistě bezpečnou zárukou, že vědecká úroveň, na niž podnik povznesli jeho zakladatel i první pokračovatel, bude zachována a povznesena.

Jest přirozené, že změny, jež ve vedení podniku nadešly, nezůstaly bez vlivu na jeho uspořádání. Tak původní požadavek jazykové jednoty (písemnosti českým jazykem psané) ustoupil, ač ani zakladatel zásadou touto úzkostlivě se nevázal, zřetelům věcným, a sbírka přináší nyní i cizojazyčné kusy, jsou-li ve věcné souvislosti s českými kusy vydávanými. Podobně časové hranice, zakladatelem k r. 1526 vytčené, nebylo lze dodržeti a překračuje se, kde toho dotčené důvody žádají. Ale jistě jest důkazem jeho výbornosti, že plán Palackého, jeho věcné rozdělení písemností k vydání určených, dodržuje se podnes bez podstatných změn. Tak prameny v posledním svazku vydané označeny jsou celkovým záhlavím E XIV, což znamená, že jest to čtrnáctá sbírka ze skupiny E, obsahující podle rozvržení Palackého »Výtahy a přehledy z listin čerpané«. Jsou pak obsahem tohoto dílu stručnější či obšírnější výpisy z listin a zápisů městských knih Pražských, které se týkají venkovských statků obce Pražské nebo jednotlivých měšťanů Pražských a právního jednání s nimi spojeného. Právě vydaný (XXVIII) svazek jest již dokončením rozsáhlé sbírky výpisů podobných, seřazených podle míst v pořádku abecedním; její první část vyplnila XXVI. svazek Archivu, který sice redakci zaslán nebyl, ale o němž při této příležitosti rovněž nutno se zmíniti. Obsahem svým stává se publikace vítaným a důležitým doplňkem jiného díla vydavatelova, »Základů starého místopisu Pražského«, v němž Teige po vzoru Tomkově, s úžasnou pílí shromáždil materiál pro dějiny jednotlivých domů na Starém městě Pražském v l. 1437—1620 (a z části i z dob dřívějších), a jehož první svazek (o 829 stranách drobnohledného tisku) vyšel r. 1910. — Není možno podrobněji uváděti, co tu ohromného bohatství listinného shrnuto! Jako »Základy« jsou vlastně dokumentární historie domů Staroměstských, tak »Zprávy« v Archivu uveřejněné podávají úplný obraz venkovského majetku pražského a agendy s ním spojené. Při významu Prahy v době husitské, jíž z veliké části listiny náleží, jest tu také mnoho cenných dokladů, byť někdy jen v narážkách, pro dějiny české

vůbec, pro jednotlivé závažné události válečné i vůbec veřejné (srovn. zvláště cenný seznam domů a majetku odběhlým měšťanům pro víru a jiným nepřátelům kalicha na začátku války konfiskovaného a rozdaného jednotlivcům z r. 1421 n. str. 671). O celé řadě důležitých osobností dovídáme se tu nových nebo málo povšimnutých zpráv, o mnohém jednání jenom zde došla nás vědomost, když, jak často patrno a někdy i výslovně řečeno, užíváno zápisů do knih městských k pojištění práva, poněvadž u desk se neúřadovalo atd., takže by jenom zběžné uvádění zmínek těchto vyplnilo několik stran. A ani tím obsah veliké této snůšky nebyl by ještě vyčerpán. Postavením, jež Praha od dob Václava IV. do r. 1548 zaujala jakožto odvolací instance městských soudů s právem Norimberským, rozšířilo značnou měrou její působnost soudní, o níž zde podává se spousta dokladů, poučných i po stránce čistě historické i pro poznání agendy této (srov. na př. veliký počet rozhodnutí do Č. Brodu, do Kouřimě, Žatce atd.) — není vůbec ani přibližně možno v stručném referátě zachytiti mnohostranný obsah a tím i význam této publikace, za niž vydavatel J. Teige smí vždy činiti nárok na naši vděčnost. Že způsob vydání jest pečlivý, za to ručí i známá píle vydavatelova i svědomitost redaktorova. Několik nedopatření — není možno upozorňovati na ně zde, stalo se tak již v listě odborném — nemůže tohoto úsudku změniti. *V. N.*

Dr. Jan Krejčí, Richard Wagner jako filosof a básník. V Praze 1913 nákladem Jos. Pelcla (Kritických studií sv. 2.).

Je vskutku zvláštní, že letošní sté výročí narozenin Wagnerových přineslo nám jedinou vzpomínku knižní — článků časopiseckých bylo ovšem dost — a ta ještě se netýče, jak bychom mohli očekávati, Wagnera jakožto hudebníka, nýbrž jiné, třebas paralelní a stejně cenné stránky uměleckého jeho genia: slovní složky jeho hudebních dramat. Jan Krejčí, jenž měl před časem výklady v universitní extensi o básnické činnosti Wagnerově, vydal studie své knižně, soudě právem, že nám budou prospěšny pro docelení individuality umělcovy. Jejich úkolem jest zajisté »kriticky sledovati, co významnějšího podařilo se zjistiti neb aspoň hypotheticky naznačiti badání literárně historickému«. Krejčí, rozumí se, sám sice rovněž přiznává, že epochální význam Richarda Wagnera spočívá v jeho umění hudby, kde razil nové dráhy, ale je spolu přesvědčen, že také slovná část dramat ukazuje linii vzestupnou a že Wagnerův vývoj básnický i umělecký vůbec spočívá na hlubokém názoru filosofickém, jest individuálně účelný a do důsledků promyšlený. Každé básnické dílo Wagnerovo, jak pěkně shrnuto na konec knihy, znamená nový básnický poznatek, jenž souvisí organicky s předcházejícím i následujícím, v každém z nich jest vědomí tvůrčí i básnický instinkt, samá pravda, stojící ve službách velikosti umění.

Methoda spisu Krejčího je tato. Po krátkém vylíčení mládí Wagnerova a prvních jeho pokusech básnických v oboru poesie epické i dramatické — již v patnácti letech složil v duchu Shakespearově tragedii Leubald und Adelaide — probírají se postupně jednotlivé texty Wagnerových oper, všude se pečlivě registrují prameny, podává se obsah díla, načež ke konci každého oddílu látka se hodnotí esteticky a vytýká se i její filosofický dosah i souvislost s básníkovým životem. K závěru spisu v stručné

kapitole rozebráno v hlavních rysech Wagnerovo filosofické credo, zvláště jeho názory náboženské i esthetické, jež úzce spolu souvisely, ježto dle Wagnerova přesvědčení dílo umělecké jest živě zpodobené křesťanství (die lebendig dargestellte Religion).

Vyslovil-li autor na konec přání, aby kniha jeho hojně byla čtena a dala podnět k dalším pracím, nutno konstatovati bez obalu, že pečlivá práce Krejčího stojí vskutku za pozornost. Není bez mezer, neboť leccos spíše nadhozeno než dopracováno, nepronáší také všude posledního a definitivního slova, neboť o leccems, zvláště v otázce pramenů, musíme se spokojiti jen hypothetickými dohady, ale solidní báse, na níž analysa Krejčího jest konstruována, je hodna uznání. Kritické Knihovně Pelclově přibyl tak svazek cenný a významný. *C.*

Dr. Ant. Hajn, Škola, národ a život. V Praze 1913. Cena 1 K 50 h, nákladem Dr. Ant. Hajna.

Nespokojenost s dnešní školou obecnou a zvláště střední je základní myšlenka také této knihy, obsahující v souboru úvahy školské, vydané v letech 1893—99 v »Neodvislosti«, »Samostatnosti« a »Pokrokové Revui«. »Nikdo nám to neřekl, proč vlastně studujeme — to je první — a podruhé ruku v ruce s tím nikdo nám nevysvětlil, co je to vlastně studovati,« vykládá hned první článek, nadepsaný významně: Z upomínek gymnasistových, jež dále ukazují i na nedostatky výchovné práce a malicherné tresty pověstného disciplinárního řádu středoškolského. Byrokratismus a klerikalismus — tyto dva odvěké škůdce naší školy stíhá také Hajn, opět a opět ukazuje, jak hluboký a bolestný je nesouhlas mezi školou naší i životem, jak málo uplatňují se vlivy národní autonomie a jak naproti tomu stále rostou snahy po sestátnění všeho školství, jak chatrně je stále u nás postaráno o hmotné a sociální postavení učitelstva. Jsou v spise Hajnově přirozeně články velmi různé kvality: vedle učeného programu pro národní školu obecnou i měšťanskou je prudká polemika s názorem o sestátnění školy, vedle nářku nad úpadkem národního života je dojemná vzpomínka na starého poctivce, ředitele Trapla, vedle článků, referujících čtou se politické výpady a narážky, ne vždy dost včasné. V celku však auktor prozrazuje překvapující znalost našich ubohých poměrů školních a poctivou snahu o jich nápravu: pro ni stalo se dosud tak málo, že i články před desítiletím vyšlé čtou se zas jako denní aktuality a měly plné právo na přetištění. *Kd.*

Ladislav Fediuk, Péče o slabomyslné. V Praze 1911 nákladem Dědictví Komenského.

Spisek Fediukův nemá samostatné ceny vědecké, nýbrž jest jen popularisačním výtahem z obsáhlé zprávy o prvém českém sjezdě pro péči o slabomyslné a školství pomocné (v Praze 1909), k němuž myšlenka vyšla z bývalé Jednoty Komenského, spolku pro reformu školství. Sjezdu účastnila se tehdy veliká řada právníků, pedagogů i lékařů, kteří přednesli četné přednášky leckde snad přece jen příliš odborné, než aby je obecenstvo různého povolání i vzdělání chápati mohlo. Není tedy od místa, že Fediuk pořídil stručný výtah z nich: v deseti odděleních (Péče o slabé v lidské společnosti vůbec; co je slabomyslnost; příčiny slabomyslnosti a její třídění; vývoj slabomyslnosti; péče ochranná; následky slabomysl-

nosti; další následky sociální; sociální ochrana proti následkům slabomyslnosti, naše stanovisko v péči o slabomyslné; péče pedagogická) shrnuto jasně a přehledně vše, co neodborníku může poskytnouti poučení o aktuální otázce, zvláště dobře osvětlen úkol a význam škol pomocných, jichž počet od prvého sjezdu aspoň u nás v Čechách utěšeně vzrostl (druhý sjezd v Brně měl zatím jen výsledky mravní, ač v jeho čele byl všemocný inspektor zemský). V době, kdy se chystá třetí český sjezd (ve Slezsku), mohla by brožura Fediukova účastníkům i interesentům přijíti vhod, pročež na ni upozorňujeme připomínajíce, že měl by podobný výtah býti učiněn i z jednání o druhém sjezdě brněnském. *K.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Letošní oslavy Husovy a přípravy na rok 1915.

Jest nespornou skutečností, že v přípravách na Husův rok 1915 dosud byli a jsou nejčilejší klerikálové. Jejich práce jest nejlépe zorganisována a rozdělena, zabírá snad všecky obory, ve kterých se děje badání o Husovi a ve kterých se pracuje pro oživení a fruktifikaci památky Husovy, pro zpřítomnění jeho myšlenek a jeho významu. Plán je patrný: klerikálům jde o to, aby jednak památku Husovu u vědomí českého národa seslabili, jednak aby zvětšili vzdálenost mezi Husem a námi, jednak aby zastřeli pravý jeho význam jak pro dobu 15. století tak pro další vývoj až podnes.

K tomu cíli pracují v historii a v archeologii, v theologii a v církevní politice, v denním a letákovém tisku i ve vědě.

Není bez významu na příklad ten zdánlivě drobný fakt, že chtějí popřít pravost Hrádku Kozího u Tábora, jakožto místa pobytu Husova ve vyhnanství, místa, kde vznikla Husova Postilla. Kozí Hrádek jest jakýsi drobný český Wartburg. Nepřeceňujeme důležitost takových viditelných památek; nemyslíme, že historičnost vyhnanství a vzniku Postilly závisí na důkazu o pravosti tohoto hrádku. Ale bez důležitosti taková místa nejsou, a plastičnost historie jistě s nimi souvisí. Nebyla nadarmo schválně zbořena Betlemská kaple; nebylo bez účelu a bez úspěchu odstraňování a předělávání Husových soch. Účel i úspěch byl podobný, jako při ničení reformačních spisů: učinit památku kacířů bledší, matnější, a tím zmenšit jejich působivost. Nemůžeme se arci nadchnout k tomu, aby se na Kozí Hrádek pořádaly nějaké národní pouti. Pokud se takové pokusy staly, vyplynuly z nepochopení a z imitace poutí církevních. Ale výroční neb občasné oslavy Husovy na Kozí jsou bohatší nad jiné o význačný psychologický motiv. Rodný domek Husův se nestane nějakou národní svatyní nebo relikvií, ale žádný návštěvník se neubrání zvláštnímu dojmu, když se zamyslí v té nízké světničce v Husinci. Kostel svatého Martina ve zdi, kde po staletích znovu a to poprvé zas v celé Evropě byl podáván kalich ve Večeři Páně pod obojí, pomáhá zpřítomniti důležitost kalicha.

tohoto může se říci národního požadavku a symbolu nejen husitského hnutí, ale veškerého dalšího náboženského a církevního vývoje v Čechách.

Kdyby se podařilo skutečně historicky dokázati, že Kozí u Tábora není místem Husova vyhnanství, neubralo by se tím významu Husovi, ale byli bychom přec o něco chudší, a toto ochuzení by bylo tím citelnější, že máme tak málo přímých památek na Husa.

Stejný cíl sledují pokusy katolických spisovatelů o důkaz, že nemáme zachovanou pravou podobu reformátorovu. Nepochybuji, že v těchto směrech budou učiněny ještě další kroky.

Cíl, seslabiti význam a zmenšiti velikost Husovu, sledují práce, které chtějí dokázati nepůvodnost Husových názorů theologických a jeho odvislost od Wicliffa. Čistě a nestranně vědecky určiti místo Husovo v myšlenkovém vývoji na rozhraní středověku a novověku byla by práce potřebná a záslužná. Ale z dosavadních ukázek katolických theologů jest již zřejmě patrno, že se od nich nedočkáme vědeckého zpracování. Ano jest dokonce pochybno, bude-li lze užiti jejich děl jako zpracování pramenů. Tendenčnost a zaujatost jejich jest příliš okatá.

Na zmatení názorů pak přímo jest vypočteno zdůrazňování katolické zbožnosti a katolické dogmatiky u Husa. Chce se tím ukázati, že dnešní pokrokový Čech jest příliš vzdálen od vnitřního světa Husova, a že pozbyl práva k němu se hlásit, že oslavy Husovy jsou neupřímné. Zamlčuje se, že v Husovi jsou vedle živlů středověkých mohutné prvky novodobé, které právě budují velikost Husovu a přibližují jej modernímu člověku.

Všecko toto zvýšené úsilí se strany klerikálů v přípravách na rok 1915 jest snadno vysvětlitelno: podaří-li se oživit památku Husovu pravým a účinným způsobem, budou tím posice a naděje klerikálů otřeseny a ohroženy nejvíc; snahy s této strany tudíž mají účel preventivní a vyplývají ze sebeobrany a z pudu sebezáchovy. Proto jsou tak intensivní.

Není sporu o tom, že na jisté kruhy nezůstanou přípravy se strany katolické církve bez pronikavého vlivu. Památka půltisíciletí Husovy smrti přejde přes mnoho Čechů bez ohlasu. Ale tito Čechové jsou většinou takoví, pro které snad ani není třeba zvláštních intensivních příprav, takoví, kteří se prostě podrobují církevní autoritě bezpodmínečně buď bezmyšlenkově nebo vědomě s jakoukoliv obětí rozumu a samostatnosti. Pro takové tedy církev nepracuje. Má při svých přípravách proti roku 1915 na zřeteli široké kruhy lidí ne přesně církevních a také ne vysloveně proticírkevních.

To je skupina velice pestrá, a proto na ni chystají zástupcové církve katolické rozmanité léčky v té jistotě, že se na každé vnadidlo chytí někdo.

Jedněm chtějí klerikálové nasugerovat, že není zvláštního důvodu, pro který by měl Hus býti oslavován. Jiné se pokoušejí přesvědčit, že ctitelem Husovým ve dnešním smyslu může býti každý Čech a každý katolík. Hus prý byl především vlastenec, a jeho zbožnost byla katolická. U další skupiny míní vzbudit nanejvýše soucit s nešťastným Husem a lítost nad každým, kdo se rozejde s církví. Ještě jiné přesvědčí, že dnešní liberál a radikál a pokrokář a socialista nemá nic společného s Husem

a nemá tudíž práva, k němu se hlásit; oslavuje-li Husa, je to neupřímnost. U lidí vědecky nebo kriticky orientovaných pokoušejí se vzbudit domnění, že Husův význam se přeceňuje, poněvadž všecko, co se pokládá u Husa za nové a důležité, není jeho, nýbrž buď cizí (a my nemusíme a nesmíme ničeho přijímati z ciziny, nepotřebujem cizích myšlenek!), nebo prostě dobové; Hus prý jest prostě nahodilý a málo významný mluvčí doby. Na jinou adressu zas obracejí tvrzení, že význam husitství vůbec není náboženský. Česká reformace — pokud vůbec měla nějaký význam — byla jen dobová forma hnutí národního (v tomto bodu docházejí dokonce tvrzení se stran nejmodernější kritiky, historie, filosofie dějin a sociologie).

Jak známe naše české prostředí, nepochybujeme, že usilovná práce klerikálních činitelů padne na půdu úrodnou a bude vítána mnohým nejen aklerikálům, nýbrž i »protiklerikálům«. Naši klerikální vůdcové znají své okolí; znají své přátele, své odpůrce.

Co proti tomu postaví ctitelé Husovi? Co vedle toho činí a připravují positivně?

Tak usilovné práce u nich nevidět jak u klerikálů. Zvláště neviděti nikde drobné práce, která bude nejúspěšnější.

Nepochybujeme, že se stane leccos dobrého pro rok 1915 a v roce samém. V Praze bude odhalen velkolepý pomník a z různých míst docházejí zprávy, že se chystají Husovy památníky. To je něco. Pomník jest nejen připomínkou osoby, kterou představuje, ale též památníkem a výrazem smýšlení těch, kteří jej stavějí.

Jsou ohlášeny životopisy Husovy a jistě vyjde množství oslavných a kritických brožur a článků.

Brožury a články o Husovi by měly býti mezi lidem již dnes. Měly by býti šířeny tam, kam málokdy pronikne dobrý spis, dobrý ve smyslu přátel Husových myšlenek. Každý řečník o Husovi a pořadatel a účastník slavností Husových ví, jak malá jest znalost Husa a husitství mezi lidem, mezi vzdělanci. Nestačí rozhodit spoustu letáků o slavnostech r. 1915. Účastníci musí napřed vědět, koho oslavují, proč jej oslavují, a jak jej mají nejlépe oslaviti.

Kdo vykoná tuto přípravnou práci?

Kus výchovné práce v tomto směru měly vykonati již letošní oslavy Husovy a mají a mohou ji vykonati oslavy roku 1914.

Koná se tato výchovná práce?

Klerikální časopisy konstatovaly letos, že oslavy Husovy roku 1913 byly řidší než ve dřívějších letech. »Obnova« na příklad měla zprávy téměř z celých východních Čech sestavené skoro ve statistiku a tvrdila, že slavností Husových bylo méně a že byly slaběji navštíveny. Někde přímo s ironií vypočítávali dopisovatelé, kolik je v obci pokrokářů a »Husitů« a jak naproti tomu malý počet posluchačů se »tísnil« kolem řečníka. (Neméně ironicky se vyslovovali o obsahu přednášek; tomu však rozumíme.) I když připustíme, že zprávy tyto byly tendenční, aspoň tendenčně přepiaté, přece nelze zapřít, že v posledních několika letech rozmach oslav Husových již jest poněkud na sklonu pod vrcholem. Tendenční ty zprávy jsou: má se jimi vzbuditi u čtenářů dojem,

že v oslavách Husových, v kultu Husově, nevězí žádné nebezpečenství pro katolickou věc. Tvrzení to není upřímné — o tom svědčí horečné přípravy, že strůjcové sami tomu nevěří —, ale může vykonati své poslání.

Na druhé straně nelze zapříti, že opravdu oslav Husových poněkud ubylo. Úbytek ten není sice značný, ale jest. Vyvažuje jej ta okolnost, že oslava památky Husovy vnikla a vniká tam, kde před tím nikdy nic takového nebylo. Snad tedy není úbytek oslav Husových žádným povážlivým zjevem. Tam, kde byla přednáška po několik let za sebou, mohla letos dobře odpadnout.

Horší by bylo, je-li pravda, že značně ubylo posluchačů na přednáškách. Snad i zde pracovala tendence zpravodajova. Jest psychologicky zajímavý, ale snadno vysvětlitelný zjev, že protivník a přivrženec odhadují účast na schůzích nápadně odlišně.

Je-li pozorování klerikální pravdivé, pak nutno hledati příčiny toho úbytku. A tu na místě neposledním bylo by hledati i nalézti příčinu úbytku v řečnících. Vím z různých pozorování vlastních i cizích na přemnohých místech, že dobrý řečník, který bez frází a bombastu poví něco obsažného a dobrého o Husovi, vždycky upoutá, dobře naladí posluchačstvo a pracuje pro rok příští i pro rok 1915 vydatně. Naopak řečník bezobsažný nejen zkazí dojem a účinek přítomné slavnosti, nýbrž poškodí také účast příštích let. Ať se nikdo neklame: náš lid dovede rozeznati plevu od zrna, a cení jádro. Fráze a bombast snad strhne bezmyšlenkovitou část posluchačstva, ale na dlouho neuspokojí, poněvadž nenasytí. To se osvědčuje v politice, a ještě víc v oslavách Husových. Jest dobře, že náš lid má tak zdravý soud.

Snad je částečný úbytek v počtu přednášek letošních sbíráním sil před hlavní prací roku 1915.

Na tom, jak budou připraveny a provedeny oslavy Husovy roku 1914 a 1915, bude záviseti hodnota památného roku. Negativní práce klerikálních stran může býti paralysována jen positivní prací všech stran pokrokových.

Jaké budou oslavy Husovy roku 1915?

Budeme míti odhalení pomníku na Staroměstském náměstí, a bezpochyby též pomníky jinde. To je dobře.

Budem míti spisy a spisky o Husovi, přednášky, sjezdy, manifestace. To nezůstane bez účinku.

Ale my potřebujeme víc a jsme více dlužni Husovi.

Hus byl professor a učitel. Co uděláme pro školu a školství od opatrovny až po universitu? Školství může mnoho přispěti k výchově národa ve smyslu Husově. Co uděláme pro studentstvo?

Hus byl učenec. Neměli bychom oslaviti jeho památku knihovnami, čítárnami a jinými kulturními podniky?

Již teď by bylo svrchovaně potřebí šířiti Husovy spisy. Člověk by ani nevěřil, jak málo jsou známy, jak málo jsou známy Husovy názory, podněty, kritika i positivní výsledky práce a myšlení! Jak může oslavovat Husa národ, který ho nezná z jeho vlastních děl?

Hus bylo člověk náboženský. Památka r. 1915 nebude úplnou, nebude-li do popředí a do náležitého světla postaven náboženský význam Husův, a nebude-li zužitkován pro náboženský pokrok.

Postupujeme, pokračujeme ve všem. Jen v náboženství v celku si myslíme, že lze zůstávati na jednom místě. Anebo z části si myslíme, že pokrokem jsou skoky neorganické a nelogické: dělají si náboženství z materialismu, z monismu, ze socialismu a z atheismu.

To není náboženský pokrok, zvláště když církevně zůstávají většinou ve společnosti náboženské, která v podstatě, v principu, v organisaci, v dogmatu, v kultu — skoro ve všem je středověká a v příkrém odporu ke všemu, co Hus vymohl nám a lidstvu.

Jak mohou takto oslavovat Husa? Čím jim může být opravdu Hus? Záminkou k sebechvále, zástěrou vlastní malosti, štítem k zakrytí vlastní nedůslednosti, frází na omaskování vlastní prázdnoty, heslem, zvukem, stínem minulosti.

Tím nám nesmí býti Hus. Takto bychom z roku 1915 neměli ničeho. Letošek by nám měl býti podnětem k zamyšlení, k sebepoznání; příští rok výčitkou svědomí a rok 1915 rokem účtování, národního pokání a povstání, pokroku a života na Husových základech.

6. září 1913. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Prof. Drtina o ženské otázce.

V Drtinově čítance, kterou na prahu druhého padesátiletí prof. Drtiny sestavil a upravil Kar. Jar. Obrátil v Uh. Hradišti, je pro ženskou otázku významnou stať »Vyšší vzdělání dívčí«, v níž vysloven je názor prof. Drtiny na ženskou otázku. Že stať musela být zařazena do čítanky, která má podávati obraz vynikající působnosti, je výmluvno. Nelze pojednati o prof. Drtinovi, ani nelze podati správně obraz jeho činnosti a významu, aniž by byla na vynikající místo zařazena otázka ženská. Ale také, kdo chce studovat ženskou otázku českou a pochopit hnutí naše správně a plně, musí znát činnost a význam prof. Drtiny. Oceňuje-li česká veřejnost prof. Drtinu jako člověka a odborníka ve školství, oceňuje v něm česká žena vzácného přítele a reformátora dívčího školství, jehož je tvůrcem a budovatelem a snahy jeho značí náš vlastní, svérázný směr.

Credo Drtinovo o vzdělání ženy kryje se úplně slovy velkého Komenského, že i ženy jsou obrazem božím, rovněž účastnicemi milosti a království věku budoucího, rovněž myslí hbitou a moudrostí jemnou často nad pohlaví naše obdařeny a že není tudíž příčiny, proč by ženy od umění jazyků a moudrosti vylučovány býti měly. Duch Komenského, jehož učení je prof. Drtina neúnavným hlasatelem, vede ho i ve snahách za lepší vzdělání ženy. Rovnocennost ženy s mužem je mu samozřejma, jako se rozuměla sama sebou Komenskému.

Dnešní ženu charakterisuje uvědomělá touha po vzdělání rozumovém. Dívčí vzdělání je základem celé ženské otázky a všeho života nové ženy. Dlouho pracovalo se o povznesení ženy příliš theoreticky, zatím co jinde žena byla již dávno předmětem praktické péče. A byl to právě professor Drtina, který hleděl k tomu, aby správně a jistě u nás byla řešena otázka dívčího vzdělání a těmito svými snahami posunul celou českou otázku daleko ku předu.

Dle prof. Drtiny »správná emancipace znamená mravní reformu poměru obou pohlaví a usiluje o to, odstraniti poslední zbytky dřívější poroby žen, způsobiti zvláště, aby se muž naučil hleděti na ženu jako na bytost samostatnou, svéprávnou, jako na člověka, na duši, aby nebylo pověstné dvojí morálky, aby co ženě je mravní úhonou, bylo jí také u muže... Obě pohlaví mají rovnoprávně a rovnocenně se dále vyvíjeti... Jde o to, aby ve všech oborech lidské činnosti muž a žena osvědčili své schopnosti, síly, nadání... Úsilí ženy po rovnoprávnosti ve všech oborech je správné a spravedlivé.«

Názor prof. Drtiny na ženskou otázku plyne z veškerého jeho názoru filosofického, z celé životní činnosti, jak je ve svých hlavních obrysech v čítance zachycena. Domýšlí své myšlenky až do všech důsledků, a proto, přemýšlí-li o národě, nevylučuje ženu, přemýšlí-li o muži-člověku, je samozřejmo, přemýšleti i o ženě-člověku. Hlásá-li spravedlnost, rozumí se mu pro všechny, jde-li o uplatnění všech jednotek, jde i o uplatnění ženy a zejména ženy-matky, bytosti rovnocenné, ne však rovné, ale právě svým ženským posláním odlišné.

Právem řekl učitel Obrátil v úvodě k čítance, že hlavní význam prof. Drtiny tkví v obrodném poslání jeho na poli školském. O tom svědčí, že všímá si dívčího školství, věnuje mu velkou část své práce, poněvadž v něm vidí jednu z nejdůležitějších částí naší školské soustavy. Vidí, že od budoucích matek závisí zdar obrodných prací nynějších a proto, maji-li tyto snahy potkati se s náležitým výsledkem, jest třeba postarati se o povznesení dívčího školství, které, bude-li zreorganisováno v duchu moderním, přinese veliký užitek. Proto také prof. Drtina na cestách svých cizinou všímal si bedlivě i tohoto odvětví školství zahraničního, staral se o moderní reformu nových dívčích lyceí, usiloval o koedukaci, působil při zakládání reformního reálného gymnasia dívčího ve Valašském Meziříčí, v Brně, v Pardubicích, horlivou péči věnoval vyššímu studiu žen na universitě u vědomí, že žena je rovnocenna a rovnoprávna s mužem.

Hlavní význam poslání prof. Drtiny tkví tedy v jeho činnosti školské, ale nesmíme přehlížet, že k té činnosti přivedl ho jeho filosofický názor životní a názor na ženskou otázku, jak jej projevil ve stati, uvedené v čítance:

Národohospodářský vývoj směřuje patrně k tomu, aby hospodářská a domácí činnost ženy byla zmenšena a změněna, aby ženě stejně jako muži zbylo také dosti času k jinému zaměstnání, zejména též k duševnímu uměleckému a rozumovému a k soustavné pečlivé výchově dítek. Tento vývoj hospodářský má ovšem také stinné stránky. Žena se stává tovární dělnicí. Kdežto dělbou práce a omezením hospodářské činnosti získává

žena na svobodě a samostatnosti — upadla na druhé straně s vývojem života továrního žena-dělnice v nevolnictví tím větší. Odtud důležitý problém ochrany žen, tovární prací zaměstnaných.

S vývojem kulturním a sociálním doby nové přestává žena býti muži pouhou služebnou pomocnicí, stává se mu rovnoprávnou, rozumnou družkou. Tím život rodinný nabývá vyšší formy, rovnost obou manželů stává se principem, sňatek má znamenati splynutí dvou duší sobě příbuzných. Ale s tím souvisí, že žena v době nové stává se zároveň nezávislou na muži, samostatnou. Význam a důstojenství života rodinného zajisté jen získává tím, že přestává býti každé ženě jediným žádoucím a možným cílem životním... Na příště žena sama má o svém osudu rozhodovati, má zkrátka nalézati dosti příležitosti, aby uplatnila své síly, své nadání, ať již v rodině, jako manželka a matka, ať již mimo rodinu — má zkrátka míti s mužem stejná práva a ovšem i stejné povinnosti. V tom je pravý význam současného úsilí o reformu manželského práva. O to jde, aby žena byla v rodině vychovávána především pro sebe samu tak, aby byla osobností celou, zvláštní svou individualitou, pravou ženou, aby dovedla v životě dalším dle potřeby stačiti sobě materiálně a zvláště morálně, aby neměla marnivých potřeb luxusní zahálčivosti a nespokojovala se na druhé straně titěrnou dvorností mužské přetvářky, nýbrž sama žila sobě životem krásným, důstojným, uceleným a spokojeným, aby dovedla také ona čerpati z věd, umění, literatury všechny radosti čisté...

Žena i mimo život rodinný ohlíží se po sebeuplatnění na jiném poli. Obě pohlaví ve vývoji kulturním současně stavějí se vedle sebe jako rovnoprávní činitelé a mají se vyvíjeti dále rovnoprávně a rovnocenně. Význam toho je pro morální, kulturní a sociální vývoj a pokrok lidstva velmi důležitý.

Jde o to, aby ve všech oborech lidské činnosti muž a žena osvědčili své schopnosti, síly, nadání. Úsilí žen o rovnoprávnost ve všech oborech jest správné a spravedlivé: Jsou rozdíly mezi oběma pohlavími: proto *rovnoprávnost a rovnocennost neznamená nivelisování obou*, neznamená zejména, aby žena slepě muže napodobila a s ním soupeřila.... *Nikoli ve stotožnění, ale ve sloučení a spojení obou pohlaví s jich přirozenými zvláštnostmi na nejvyšší možný stupeň dokonalosti, ve sjednocení a spolčení práce obou k vyššímu celku jest třeba spatřovati budoucnost dokonalého člověčenstva.*

Vedle poměrů hospodářských a sociálně kulturních jest otázka emancipace otázkou mravní, otázkou spravedlnosti, otázkou svědomí lidstva. Toto svědomí se musí změniti; nesrovnalostí společenských jest celá řada, ale největší a nejnepřirozenější jest nerovnost obou pohlaví... Správná emancipace znamená mravní reformu v poměru obou pohlaví a usiluje o to, odstraniti zbytky dřívější poroby žen, způsobiti zvláště, aby se muž naučil hleděti na ženu jako na člověka, na duši, aby nebylo pověstné dvojí morálky...

Z této reformy mravní vzejde i vyrovnání řady společenských nesrovnalostí a musí následovati také právní změna. Úplné zrovnoprávnění

muže a ženy otevře lidstvu nové, významné, kulturní období a způsobí krásnější budoucnost člověčenstva.

Nynější úsilí emancipační, jež hlásá rovnost ženy s mužem při různosti obou, žádá pro ženu náležité vyzbrojení pro život vzděláním, tudíž i řádným školstvím. V 19. století z pouhého theoretisování přechází se v praxi a vzniká celá soustava dívčího školství...

Tento názor prof. Drtiny, dán jeho filosofií, nezůstal theorií, a, jak již bylo shora uvedeno, prof. Drtina použil veškerého vlivu svého postavení vynikajícího učitele, publicisty a politika, aby názory svoje na ženskou otázku vůbec a na dívčí školství zvlášť uplatnil a uvedl v životní praxi.

Názory jeho na dívčí vzdělání plynou z uvedeného názoru na ženskou otázku. Prof. Drtina uznává spravedlnost požadavku rovnoprávnosti a proto chce vzdělání rovné; chce i koedukaci, ukazuje na výhody její. Odkazuje k výsledkům ve školách amerických, kde zavedeno na střední školu po prvé v době nové vyučování obou pohlaví pohromadě. Účinek prý byl blahodárný, v prvé řadě po stránce mravní. »Škola, ve které je zavedena koedukace, pokračuje vlastně ve výchově, k níž základ položen v rodině, ... přispěje ke včasnému pochopení, jak jedno pohlaví druhým je podmíněno. Děvčata zbavují se své rozptýlenosti, prázdného snilství...« »To, co se v posledních letech na rakouských středních školách zavádí, mělo by se vlastně zváti kvasi-koedukací.« Při tom všem professor Drtina nezapomíná na úkoly a poslání ženy. Uplatňuje-li na jednom místě význam vzdělání pro národ: »Vyšší vzdělání ženy je důležitý úkol kulturní, významnější a potřebnější právě u nás, že jsme národ malý a že jen vnitřní silou a svépomocí můžeme se udržeti v zápase kulturním a politickém evropského lidstva,« ukazuje jinde, že vzdělání školní bude i na prospěch života rodiny, významu a důstojenství jeho. Ale i samostatnost existence ženy, kterou nabude na základě vzdělání, vyrovná se poslání rodinnému, tož přece je mu hlavním právě dívčí výchova dívek. »Význam a důležitost vyšší výchovy dívčí jest i u nás nepopěrna a bude ode dne ke dni vzrůstati. Organisace promyšlená a jednotná vyšší výchovy dívčí jest důležitostí rodiny i společnosti, jest podmínkou a činitelem dosud nedoceněným kulturního pokroku lidstva, jest příkazem společenské spravedlnosti.« Důsledkem toho jest pak snaha Drtinova: »Jest, myslím, však žádoucí, aby gymnasia dívčí byla více feminisována, to jest, aby na nich se přihlíželo ke zvláštnostem povahy dívčí, asi tak, jako v některých oborech na lyceích francouzských účelně se děje.« »Ideálem by byla jednotná dívčí škola střední, jež podávajíc vzdělání ucelené, v pravdě humanitní, byla by i širším vrstvám lidovým přístupná a poskytovala by dostatečné výchovy pro život rodinný i soustavné přípravy pro samostatnou činnost životní, vychovávala by dobré manželky a pečlivé matky, ale také ženy samostatné, proti všem nutnostem a svízelům životním potřebnými dovednostmi a vědomostmi náležitě vyzbrojené.« Tím vyslovuje se prof. Drtina pro lycea, pro něž ve svých pojednáních načrtl ideální osnovu. »V lyceích dívčích bude třeba zvláště středem vyučování učiniti jazyk a literaturu českou a spolu s vyučováním historickým vytvořiti typ českých humanit dívčích. Vyučování dějepisné mělo

by se doplniti nástinem dějin českého národa, moment kulturně-historický měl by býti náležitě zdůrazněn, též základní vědomosti právní, národohospodářské a sociologické měly by se podávati v přístupné formě. Výchova náboženská bude ovšem zůstavena jednotlivým církvím, ale žádoucí jest, aby neutkvívala na jednostranném dogmatismu a byla doplňována samostatným vyučováním přirozené morálce i dějinám náboženství. Nové směry výchovy umělecké měly by býti právě na lyceích dívčích horlivě pěstěny a v plánu učebném i moment praktický pro příští činnost ženy ve společnosti a rodině více zdůrazňován. Pro příští povolání ženy v rodině i kursy hygienický a vychovatelský ve vyšších ročnících měly by býti zařízeny.« V lyceu dívčím spatřuje prof. Drtina základ příští střední školy dívčí, jež s ústavy mužskými domůže se jednou úplné rovnoprávnosti. Podmínkou je rozšíření studia na osmileté, při čemž v VII. a VIII. ročníku nastalo by odrůznění dle oboru studia vysokoškolského, k němuž žačka se hodlá připravovati. Jazyk latinský by na všech lyceích ve vyšším oddělení mohl býti povinný.

Tuto snahu projevil prof. Drtina také osnovou, kterou vypracoval pro reformní gymnasia na těchto zásadách: Rozmnožení počtu hodin pro vědy přírodní, posunutí latiny do třídy druhé, alternativa řečtiny s francouzštinou, bifurkace ve třídě VII. a VIII.

Pro to vše lze právem říci, že prof. Drtina je tvůrcem našeho svérázného školství dívčího.

Oprava. V dokončení článku »D r a m a t a V. V l č k a« jest několik chyb, smysl rušících. Tak je čísti na str. 836. v odst. 2.: svědčí o vlivu německém, 836/4: Praví, 837/3: odklizen, potkávají, 840/2: hověti, 842/2: i tak značí, 842/3: svědčí o tom, 844/2: si vysvětlíme přítomnost, 846/2: v nemírném kupení, 846/4: po všech větších jevištích, 847/1: Junghanse, 847/2: svornosti! Ostatní, drobnější chyby tiskové opraví si čtenář snadno sám.